

K. MARX - F. ENGELS

DE LA

Karl Marx
Friedrich Engels

Karl Marx
Friedrich Engels

Dela

Dvadeset osmi tom

Prevodioci

Slobodan Novakov
Milica Vinter
Ognjan Radović
Ivanka Marković
Milorad Simonović
Vida Marković
Ljubica Bauer-Protić
Milutin Šušović

Redaktor

Milorad Simonović

Urednik

Boris Zihel

Institut
za međunarodni
radnički pokret

Prosveta
izdavačko preduzeće

KARL
MARX
FRIEDRICH
ENGELS

DELA
TOM 28

BEOGRAD 1977

Predgovor

Dvadeset osmi tom dela Karla Marxa i Friedricha Engelsa sadrži radove koje su oni napisali od jula 1870. do februara 1872.

Najznačajniji događaji u tom periodu su francusko-pruski rat 1870/71. i proleterska revolucija 18. marta 1871, koja je dovela do uspostavljanja Pariske komune.

Period na koji se odnose radovi obuhvaćeni ovim tomom predstavlja značajnu etapu u razvoju međunarodnog radničkog pokreta i njegove revolucionarne ideologije-marksizma. Međunarodno udruženje radnika (Prva internacionala) postalo je značajna međunarodna organizacija radničke klase, sa sekcijama u mnogim zemljama Evrope i u Sjedinjenim Američkim Državama.

Tom počinje *Prvom adresom Generalnog veća* povodom francusko-pruskog rata. Posle ove, Marx je u septembru 1870. napisao i *Drugu adresu*, koja se takodje objavljuje u ovom tomu. Te dve adrese predstavljaju značajne dokumente marksizma o odnosu radničke klase prema militarizmu i ratu.

Marx i Engels su rat od 1870/71. ocenjivali sa stanovišta interesa evropskog radničkog pokreta. S pravom su smatrali da bi pobjeda Napoléona III osnažila bonapartizam u Francuskoj i u klici zatrla svaku demokratsku inicijativu u Evropi. Ujedinjenje Nemačke bi se u tom slučaju odložilo, a njena razdrobljenost bi se još povećala. Poraz bonapartističke Francuske značio bi pobjedu francuske demokratije, pobjedu radničke klase. Pobjeda Pruske bi bila i posredna pobjeda nemačkog proletarijata, jer bi ujedinjenjem Nemačke bili stvoreni uslovi za njegov uspešan razvoj. Nemačko radništvo bi moglo iskoristiti prusku pobjedu za svoje organizaciono i političko jačanje, što bi mu omogućilo da povede odlučnu borbu za obaranje pruskih junkera s vlasti i za uspostavljanje demokratije. Kako je istorijski tok događaja pokazao, nemačka demokratija i nemačko radništvo nisu bili dovoljno jaki da na revolucionaran način, »odozdo«, reše pitanje nemačkog ujedinjenja. Taj zadatak je izvršio Bismarck »odozgo«. Marx i Engels su isticali da to ne znači da nemački socijalisti moraju Bismarcku odobriti ratne kredite, već da moraju nastojati da izmene odnos snaga u Nemačkoj i da podju revolucionarnodemokratskim, a

ne Bismarckovim putem. Nemački socijalisti ne treba da odbacuju rezultate rata samo zato što ih je doneo »Bismarckov mač«, kako je mislio W. Liebknecht, a još manje da postanu Bismarckove pristalice, da s njim proslavljaju njegovu pobjedu (J. Schweitzer), a da zanemaruju svoje sopstvene revolucionarnodemokratske zadatke. Marx se odlučno protivio mišljenju da nemačko radništvo treba da se raduje Bismarckovom načinu ujedinjenja Nemačke. Od nemačkih socijalista su Marx i Engels zahtevali da se sa svom doslednošću bore protiv priključenja Alzasa i Lorene Nemačkoj.

Osnovni zadatak socijalista je da se bore za međunarodnu radničku solidarnost i da nemački i francuski radnici, preko glava generalštabova, bratski pruže jedni drugima ruke, prkoseći šovinizmu, koji je još dominirao. U tome je bila suština Marxovog i Engelsovog stava prema ratu 1870/71.

Čim je izbio francusko-pruski rat, stav Marxa i Internacionale prema njemu bio je sasvim jasan. Od rata se očekivalo da oslobodi evropsko radništvo i demokratiju more bonapartizma, koja je dvadeset dve godine gušila svaki demokratski pokret. Marx nije gajio simpatije za Bismarcka i njegovu politiku, ali je želeo pobjedu Nemačke i pad Louisa-a Bonaparte i njegovog sistema. Marx i Engels su u ratu Nemačke protiv Louisa-a Bonaparte videli odbrambeni rat. Za Nemačku, koja se tada borila za nacionalno ujedinjenje, bila je to u tadašnjim okolnostima progresivna težnja. Napoléon III i Rusija su takvo ujedinjenje ometali. Ujedinjenje Nemačke bez rata protiv Napoléona III bilo bi, u datim istorijskim okolnostima, teže izvodljivo. Ako bi i pošla revolucionarnim putem ujedinjenja, Nemačka ne bi mogla izbeći rat protiv bonapartističke Francuske, jer za tu Francusku je razdrobljenost Nemačke imala egzistencijalni značaj. Zato je rat Nemačke imao odbrambeni karakter. Nemačka je tada branila istorijski progresivnu stvar pred takvom Francuskom i carskom Rusijom, koje su ometale proces njenog ujedinjenja. Karakter rata Marx i Engels su određivali sa stanovišta istorijskog progressa.

Mnogo pre od bilo kog njihovog savremenika, Marx i Engels su otkrili svu laž i mrežu spleta koju je pleo Bismarck da bi stvari predstavio tako kao da on nije hteo rat, već da ga je na to prisilio Napoléon III. Već na početku rata Marx je u *Prvoj adresi Internacionale* ukazao na Bismarckovu krivicu. Sve do bitke kod Sedana, do pada Louisa-Napoléona i proglašenja Francuske Republike, Marx i Engels su rat 1870/71. ocenjivali kao odbrambeni rat Nemačke. Ali posle pada Sedana i proglašenja republike u Francuskoj 4. septembra 1870. položaj se izmenio. Postalo je jasno da će francuski narod morati da trpi Napoleonovom krivicom. Plan o aneksiji Alzasa i Lorene Marx je odlučno odbacivao. Smatrao je da Nemačka ne bi mogla asimilovati ove dve provincije i da bi Francuska u tom slučaju pala pod uticaj ruske carske politike. Savez Francuske s ruskim carizmom bio bi za Nemačku i za međunarodnu stvar radništva jednako velika ne-

sreća. Zato je Marx posle pada Sedana preporučivao francuskim radnicima da podrže novu republikansku vladu u njenim odbrambenim naporima protiv nemačke invazije, a nemačke radnike je u isto vreme pozivao da povedu propagandu za pravedan mir i da se bore protiv aneksije Alzasa i Lorene.

Ti stavovi su najjasnije došli do izražaja u dvema adresama Generalnog veća Prve internacionale.

Prva adresa Generalnog veća nosi datum 23. jula 1870. Napisana je neposredno po izbijanju rata. U uvodnom delu *Adrese* ukratko je izložen stav Medjunarodnog udruženja radnika prema pitanjima spoljne politike. Zatim je prikazan položaj Francuske, na jednoj, i Nemačke, na drugoj strani. Ukazano je na stav koji prema ratu imaju Pariska i ostale francuske sekcije Internacionale. Oštrim rečima je ožigosana reakcionarna uloga bonapartizma i predskazana mu sigurna propast. Mada je Generalno veće Prve internacionale priznalo Pruskoj odbrambeni karakter rata, Marx je s jednakom doslednošću šibao i junkersku Prusku pod Bismarckovim vodjstvom. Otvoreno je izjavio da je postala »Bonapartin dvojniki« s druge strane Rajne, sa svim njegovim najlošijim osobinama i da na Prusku pada ista odgovornost za rat.

Već prvih dana po izbijanju rata Marx je smatrao za svoju dužnost da pozove nemačke radnike da spreče pretvaranje tog odbrambenog rata u rat protiv francuskog naroda. On je s oduševljenjem navodio prve odgovore nemačkih radnika, koji su bili prožeti duhom medjunarodne solidarnosti. Iz rezolucije Braunšvajškog komiteta, iz Bebelove i iz Liebknechtove rezolucije, koja je bila prihvaćena na zboru radničkih poverenika u Kemnicu, isticao je naročito ona mesta koja su najbolje izražavala medjunarodnu solidarnost radnika. Bio je isto tako zadovoljan Berlinskom sekcijom Internacionale, koja je usred nacionalnog šovinizma objavila hrabar manifest.

Najveću opasnost za evropsku demokratiju i za medjunarodni socijalizam Marx je i tada video u apsolutističkoj Rusiji. Kad je vojni položaj postao za Nemačku povoljniji, Marx je s neverovatnom tačnošću predvideo da će Pruska svojom politikom nasilja prema Francuskoj, aneksijom Alzasa i Lorene, kontribucijama itd. gurnuti Francusku u naručje reakcionarne Rusije. Borba protiv šovinizma, borba za medjunarodnu solidarnost radnika, bila je osnovna misao *Prve adrese Internacionale*.

Mnogo značajnija i političkim sadržajem mnogo bogatija je bila *Druga adresa Generalnog veća*, koju je skoro u celini napisao Marx. Vojno-strategijsko obrazloženje u vezi s priključenjem Alzasa i Lorene Nemačkoj napisao je Engels (vidi Marxovo pismo Engelsu od 6. septembra 1870). *Adresa* je objavljena 9. septembra 1870, to jest posle bitke kod Sedana i proglašenja republike u Francuskoj. Podeljena je na dva dela: prvi deo je posvećen Nemačkoj, drugi Francuskoj.

U uvodu Marx konstatuje da je Drugo Carstvo, kao što je pre-

dvidjao, propalo. Medjutim, već davno pre tih događaja, već u onom trenutku kad je potpuna trulost bonapartističke vojske postala očigledna, pruska vojnička kamarila se odlučila za pretvaranje rata u zavojevački. Marx je sa svom oštrinom ožigosao taj čin. Sarkastično je osudio kršenje obećanja kralja Wilhelma da će voditi samo odbrambeni rat. Da bi aneksiju opravdali pred manje šovinistički raspoloženim stanovništvom, »režiseri komedije« su širili verziju da je posedovanje Alzasa i Lorene neophodno iz stratezijskih obzira. Marx se u *Adresi* pozabavio i tom tvrdnjom. »Ti prepređeni patrioti«, naglašavao je, »zahtevali su Alzas i nemački deo Lorene kao 'materijalnu garanciju' protiv francuskih prepada. Pošto je taj podli razlog zbulio mnoge ljude slabe pameti, smatramo za svoju dužnost da se njime bliže pozabavimo.« Tu je onda priskočio Engels i snažnim vojnim dokazima opovrgao takve tvrdnje. U zaključku te vojno-stratezijske analize se kaže: »Ako je sadašnji rat išta pokazao, pokazao je s kakvom lakoćom se može upasti iz Nemačke u Francusku«. A Marx dalje kaže: »Istorija neće odmeravati svoju odmazdu prema broju kvadratnih milja otetih od Francuske, već prema veličini zločina što je u drugoj polovini 19. veka ponovo oživljena politika osvajanja«. Marx zatim izvirgava podsmehu zagovornike liberalskog patriotizma koji su tvrdili da Nemačka želi da anektira Alzas i Lorenu samo zato da bi obezbedila sebi mir i sprečila nove ratove. S podsmehom se osvrnuo na prazno brbljanje o miroljubivosti Nemaca i upozorio na istorijske činjenice koje govore suprotno. Posebnu pažnju Marx je u *Adresi* posvetio ruskoj opasnosti, jer se ona posle poraza Francuske pojavila u sasvim novim okolnostima. Marx je stalno ponavljao da aneksija Alzasa i Lorene mora bezuslovno gurnuti Francusku u zagrljaj ruskog carizma. Dalji istorijski razvoj je pokazao da su njegova predviđanja bila tačna.

S velikim simpatijama je Marx govorio o protestima nemačkih radnika protiv aneksije Alzasa i Lorene. Protestima Bebela i Liebknechta protiv zavojevačke politike zvanične Pruske pridružio se i Braunšvajški komitet. Nemački radnici, pisao je Marx, »zahtevaju 'garancije', garancije da njihove ogromne žrtve nisu bile uzaludne, da su izvojevali slobodu, da se pobeđe koje su odneli nad bonapartističkim armijama neće pretvoriti u poraz nemačkog naroda kao 1815. A kao prvu od tih garancija zahtevaju oni 'častan mir za Francusku i priznanje Francuske Republike'.«

U zaključnom delu *Adrese* Marx je pozvao sekcije Medjunarodnog udruženja radnika da u svim zemljama pozovu radničku klasu na aktivno istupanje. »Ako radnici zaborave svoju dužnost, ako ostanu pasivni, onda će sadašnji strahoviti rat biti samo preteča još strašnijih medjunarodnih borbi i dovešće u svakoj zemlji do novih poraza radnika i do novih pobeđa vitezova mača, zemlje i kapitala.«

Značajno mesto u ovom tomu zauzimaju Engelsovi članci o francusko-pruskom ratu 1870/71, koji su objavljeni u engleskom listu

»The Pall Mall Gazette«. U njima je Engels podrobno analizirao ishod ovog rata. Napisao ih je u obliku posebnih vojnih pregleda, koji su sadržajno tesno povezani. Oni spadaju medju njegove najbolje vojne spise i predstavljaju sjajan primer primene istorijskog materijalizma u proučavanju i ocenjivanju ratnih zbivanja. Mada je redakcija lista postavila uslov da se članci ograniče isključivo na vojna pitanja, Engelsu je ipak uspevalo da u mnogim slučajevima prekorači taj okvir i da im dá izrazito klasnu sadržinu. Engels je u povezanosti s prvom i drugom Adresom Generalnog veća Prve internacionale propagirao njenu taktiku u različitim fazama rata. Vojne operacije je pratio vrlo pažljivo i iz suvoparnih i lakonskih ratnih izveštaja umeo je s neverovatnom jasnoćom da izvuče i razotkrije istinski položaj. Temeljito poznavanje vojnih pitanja i egzaktni metodski pristup su mu omogućili da u mnogim slučajevima predvidi razvoj ratnih operacija.

Već u prvim danima rata Engels je na osnovu analize položaja francuske i nemačke armije predvideo poraz francuskog Drugog Carstva. U skladu s taktičkom linijom povučenom u *Prvoj adresi Generalnog veća* on je usredsredio svoju pažnju na analizu avanturističkih vojnih planova bonapartističke Francuske i otkrio slabe strane njene vojne organizacije, strategije i taktike. U tom kontekstu je dao iscrpnu analizu vojnog poraza Francuske. Pokazao je da taj poraz nikako nije slučajna, već neminovna posledica raspada bonapartističkog sistema. Oštro je kritikovao bonapartističke generale, otkrivao pogrešnost njihove strategije i taktike, njihovu nesposobnost u ratnoj veštini, slabu opremljenost trupa i korupciju u službi armijskog snabdevanja. Upozorio je da francuska komanda u svojim operacijama nije vodila računa o vojničkim mogućnostima, već se prvenstveno rukovodila težnjom da spase prestiž Drugog Carstva. Iz straha od narodnih masa Pariza, bonapartistička vlada se nije usudila da trupe pripremljene za borbu protiv revolucionarne opasnosti u glavnom gradu pošalje na front, gde su bile neophodne.

I pruska armija je bila instrument kabinetske politike. Oficirski kor je bio regrutovan uglavnom iz redova junkerskog plemstva istočnog Polabla. Pruska vojna mašina je bila instrument pomoću koga su junkeri ugnjetavali narodne mase. Pruski generalštab je za vreme oslobodilačkih ratova ovladao odlikama buržoaskog ratovanja koje su razvili francuska revolucija i Napoléon I.

Pod vodstvom Moltkea nemačka vojska je primenjivala strategiju koja nije imala ničeg zajedničkog sa zaostalošću 18. veka. Pruska armija je bila sastavljena na osnovu opšte vojne obaveze. U bitkama u zimu 1870/71. stajala je na nemačkoj strani milionska armija vojnika sa trogodišnjim vojničkim rokom, a na francuskoj sa tromesečnim. U takvim uslovima ishod je bio jasan sam po sebi. Engels je skrenuo pažnju i na to da se pruska armija pogrešno naziva kao »narod pod oružjem«, jer je ta armija imala karakter suprotan istinskim narodnim težnjama. Organizacija te armije je izražavala težnje gradjansko-jun-

kerske vlade da ima na raspolaganju poslušnu vojnu silu, koja će biti podesan instrument kako za ugušivanje ustanka u zemlji tako i za osvajanja.

Kad je regularna francuska armija pobedjena, Drugo Carstvo oboreno i osvajačke težnje Pruske postale očigledne, u centar Engelseve pažnje su došli jačanje nacionalne odbrane Francuske, postavljanje novih vojnih formacija i organizovanje gerilskog ratovanja protiv osvajača. Engels je s dubokim simpatijama pratio borbu francuskog naroda protiv pruskih osvajača. Kritikovao je privremenu vladu nacionalne odbrane i generale, koji nisu bili sposobni da organizuju uspešan otpor. Žigosao je kapitulantsko ponašanje vojnih komandanta, koje je sa rastom revolucionarnog pokreta postajalo sve očiglednije. Krivicu za slabu odbranu Pariza i za druge greške koje su činili vojni vrhovi posle pada carstva Engels je pripisivao vojnom aparatu Francuske Republike, koji nije bio dorastao položaju i nije umeo da iskoristi sve mogućnosti za formiranje borbeno sposobne armije.

Engels je pozivao francuski narod da nastavi borbu, koja će biti krunisana uspehom ako se mobilišu sve rezerve i ako otporom protiv Pruske bude zahvaćen ceo narod. Skicirao je i konkretan plan za borbu protiv Pruske i razvio strategiju i taktiku za reorganizovane trupe. Ujedno je naglašavao da vojne operacije treba povezivati s borbom partizanskih odreda. Engels je u tim člancima obradio pitanja nacionalnog otpora u ratu, partizanskog pokreta i mobilizacije svih narodnih snaga protiv napadača.

Marx i Engels su pomno pratili razvoj u Francuskoj u toku rata. Posle pada Sedana bilo im je jasno da je dalji vojnički otpor Francuske bezgledan i da je misao o revolucionarnom oslobodilačkom ratu po uzoru na 1792. godinu samo iluzija. Zbog konfuznosti ideja i nerealnosti iluzija koje su prevladjivale među radnicima Pariza, Marx i Engels su bili ozbiljno zabrinuti. Strahovali su da će pariski proletarijat biti zloupotrebljen za avanture s nesagledivim posledicama. Tada se postavilo pitanje: kakav stav zauzeti prema ustanku francuskih radnika u trenutku kad Prusi stoje pred kapijama Pariza? Mada je na nezadovoljstvo francuskih radnika novom republikanskom vladom Marx gledao sa simpatijama, on se ujedno bojao da bi ustanički pokret baš u tom trenutku mogao koristiti samo Pruskoj, koju je posle poraza Drugog Carstva, zajedno s Rusijom, ubrajavao među najjuče neprijatelje demokratskog i proleterskog pokreta. Marx je tada izrazio i bojazan da bi ponavljanje nacionalnih tradicija iz godine 1792. moglo da omogući vladajućoj kliku u Francuskoj da prevari radnike. Zato je on radnike upozoravao na opasnost od prenegljenih koraka. Ovo upozorenje francuskom radništvu pokazuje da Marx pitanja nije procenjivao sa specifično nemačkog, već sa stanovišta evropskog razvoja. Engels je u pismu Marxu 12. septembra 1870. ukazivao na opasnosti i teške posledice nepromišljenog ustanka. I Marx je mislio tako. Obojica su već niz godina računala i s padom Bonapar-

te i s revolucijom u Francuskoj, koja bi bila uvod za nov polet revolucionarnog pokreta u Evropi. Bonaparta je bio prognan, Republika u Parizu pobedila, uslovi za rad socijaldemokratije su bili povoljniji nego ranije. Francuski radnici su u Thiers-ovoj vladi s pravom videli uvod u monarhističku i krupnokapitalističku kontrarevoluciju. Smatrali su da će bez odbrane biti izručeni najgorim neprijateljima ako im predaju oružje i topove.

Generalno veće Internacionale je francuskim sekcijama preporučilo da ulože sve sile u izgradnju organizacije i da se ne iscrpljuju u ustancima. Bez snažne organizacije radnika svi pokušaji obaranja buržoaske vladavine i preuzimanja vlasti biće neminovno osudjeni na neuspeh.

U januaru 1871. vojni položaj Francuske je postao potpuno beznaadan. Armije su bile pobeđene, a zalihe sredstava za život su se u ljutoj zimi sve više smanjivale. Pitanje rata ili mira postalo je klasno pitanje. Krajem januara 1871. konzervativna vlada nacionalne odbrane je kapitulirala. Dvadeset osmog februara su Thiers i Favre potpisali mirovni ugovor, Francuska se odrekla Alzasa i Lorene. Morala je da plati pet milijardi zlatnih franaka ratne odštete. Dok to ne učini, Pariz i severna Francuska ostaju okupirani. Sledeći Thiers-ov korak bio je pokušaj da eliminiše politički uticaj radnika koji su kao članovi Nacionalne garde bili naoružani. U martu je morala pasti odluka da li će pariski radnici predati oružje ili će iskoristiti rat za odlučujuću bitku protiv kapitalizma. Francuski proletarijat je prihvatio borbu koja je postala najdramatičnija borba radničke klase u istoriji 19. veka.

Uoči samog ustanka 18. marta Generalno veće Internacionale je bilo dobro obavешteno o položaju u Parizu i o raspoloženju pariskih radnika. O položaju u Francuskoj se raspravljalo na svim sednicama Generalnog veća. (Vidi: Zapisi i dokumenti, januar-novembar 1871)

Thiers-ovoj vladi je bilo i te kako jasno kakav moćan saveznik može da postane Internacionala Parižanima u slučaju rata. Zato se konzervativna vlada trudila svim silama da diskredituje Internacionalu i njene vodje. Pokušavala je da poseje nepoverenje i neslogu medju sekcije Internacionale. Marxa je stajalo ne malo truda dok je raskrinkao razne izmišljotine buržoaske štampe (vidi str. 516 - 517 u ovom tomu). U odgovor Marx je raznim redakcijam slao pisma, u kojima je raskrinkavao brojne laži (str. 238, 239, 240 - 241, 252, 243).

Usred te borbe, koja je Generalnom veću uzela mnogo vremena, stigla je u London vest o revoluciji 18. marta. Na narednoj sednici Generalnog veća (21. marta) Engels i Serrailler podneli su iscrpan izveštaj o događajima u Parizu. Iz zapisnika sednice vidimo da je Engels naglasio naročito demokratski karakter revolucije, koji se izražavao u bratimljenju vladinih vojnika s pripadnicima Nacionalne garde. Centralni komitet Nacionalne garde on je ocenio kao istinski

demokratski organ, koji predstavlja pariske narodne mase. Engels je govorio i o značaju izbora za Komunu i o drugim merama Centralnog komiteta. Marx i Engels su u prvim danima ustanka videli izvesne mogućnosti za njegov uspeh, mada su bili svesni komplikovanosti položaja. Odluku Centralnog komiteta u kojoj se objavljuje da će se poštovati preliminarni mir, Engels ocenjuje kao jednu od najznačajnijih (str. 515). Glavnu opasnost za revoluciju Marx i Engels su videli u mogućnosti sporazuma između versajaca i Prusa.

Marxovo i Engelsovo interesovanje bilo je tada usredsređeno na taktiku revolucionarne borbe Parižana. Bilo im je jasno da Thiers nastoji da uspava budnost ustanika, dok za to vreme okuplja sile reakcije i vodi pregovore s Bismarckom. Marx je dobro ocenio značaj prisustva Prusa u Francuskoj za razvoj revolucije. Do kraja marta Marx i Engels su računali s mogućnošću da se revolucionarni ustanak raširi na celu državu. Po njihovom mišljenju trebalo je odlučno ugušiti kontrarevoluciju u Parizu i napustiti Versaj. Takvom akcijom bi revolucionari obezbedili podršku revolucionarnih snaga u provincijama. Nasuprot tome, odbrambena taktika Centralnog komiteta je osudila Pariz na izolaciju.

Marxu i Engelsu je bilo jasno da je Centralni komitet napravio sudbonosnu grešku kad je odbio zahteve svojih najenergičnijih članova. Odmah posle poraza reakcije u Parizu Marx je pisao Wilhelmu Liebknechtu (6. aprila 1871) da bi se moralo marširati na Versaj, a ne gubiti vreme na izbore za Komunu, na njeno organizovanje itd.

Detaljnu ocenu pariske revolucije posle izbora za Komunu dao je i Engels na sednici Generalnog veća 11. aprila 1871. On je naglasio da je prelazak vođstva iz ruku Centralnog komiteta Nacionalne garde u ruke Komune imalo negativne posledice. Komuna je gubila vreme na nevažne diskusije, a njena aktivnost je bila lišena operativnosti. Propušten je povoljan trenutak za pohod na Versaj (str. 517).

Marx i Engels su u sekcijama Internacionale razvili široku kampanju za pomoć Pariskoj komuni. Thiers-ova vlada je nastojala da izoluje Komunu od francuske provincije. Internacionala je ulagala ne male napore da preko svojih federalnih i lokalnih sekcija i njihovih organa što potpunije i što pravilnije obavesti svoje članstvo i radnike o Pariskoj komuni.

Generalno veće je dobijalo najpouzdanije informacije od članova Internacionale u Parizu. Već 21. marta se na sednici Generalnog veća raspravljalo o pismima koja su dobijena iz Pariza (str. 514 - 515). Od 18. marta do 1. maja Marx je intenzivno pratio zbivanja u Parizu. O tome svedoče 26 strana ispisa iz raznih periodičnih glasila i pedantan rad pri skupljanju faktološke gradje o delatnosti Pariske komune i spletkama versajske vlade. Iz njegovih beležaka možemo videti s kakvom je pronicljivošću Marx u samom procesu nastajanja pratio nove istorijske pojave. Iz gomile listova je izvlačio osnovne činjenice i tipične pojave, upozoravao na suštinu zbivanja i proučavao nje-

govu socijalnu i političku pozadinu. Analizirao je vojnu situaciju, upozoravao na političke i socijalne mere Komune i prve radničke vlade u istoriji. Poslednje beleške se odnose na 1. maj. Tada je Marx već pripremao *Adresu Generalnog veća* o ratu u Francuskoj. Gradju za *Gradjanski rat u Francuskoj* počeo je skupljati već početkom marta 1871, u drugoj polovini aprila je počeo pisati prvu skicu, a u prvoj polovini maja već je radio na drugoj skici, koja se samo neznatno razlikovala od konačnog teksta *Gradjanskog rata u Francuskoj*. Ove dve skice predstavljaju dragocenu dopunu *Gradjanskog rata u Francuskoj* (vidi str. 405 - 496 u ovom tomu). U konačnom tekstu Marx je izostavio neka mesta koja su skice sadržale. Skice svedoče o ogromnom radu i naučnoj preciznosti s kojom je Marx prišao obradi delovanja Komune.

U skicama su iscrpnije obradjene teze o socijalno-ekonomskim merama Pariske komune, o pitanju državne centralizacije i o politici Komune prema seljacima i sitnoj buržoaziji. Marx je Komuni preporučivao da u prvom redu obezbedi podršku provincije. U prvoj skici dela *Gradjanski rat u Francuskoj* Marx je navodio koristi koje Komuna može da donese seljacima. Komuna bi oslobodila seljaka »danka u krvi«, dala bi mu jevtinu vladu i njegove sadašnje krvopije pretvorila u plaćene komunalne službenike, koje bi seljak sam birao i koji bi njemu bili odgovorni. »Komuna će ga vratiti samostalnom društvenom i političkom životu! Komuna će ga prosvetiti«, pisao je Marx, »dajući rukovodstvo nastavnicima; Stranka reda će ga zaglupljivati prisiljavajući ga da primi vodjstvo sveštenika!« (str. 449). Njena borbeno parola za seljake je bila: »Naša pobeda je vaša jedina nada!«

Marx je verovao da će *Adresa* brzo biti objavljena i da će moći povoljno da utiče na seljake. U konačnom tekstu *Gradjanskog rata u Francuskoj*, koji je redigovao poslednjih dana maja kad je sudbina Komune već bila zapečaćena, on je pasus o seljacima izmenio. Ograničio se na raspravljanje o teorijskim planovima Komune za rešenje pitanja francuskih seljaka (str. 275).

Demokratske zamisli nisu mogle Komuni pomoći u očajničkoj borbi s neprijateljem. U nekim francuskim gradovima bilo je pokušaja radnika da pomognu Parižanima i da prošire pokret, ali bez uspeha. Marxu je taj položaj bio jasan. Dvanaestog maja njegova žena Jenny, pošto je on bio bolestan, piše Ludwigu Kugelmannu: »Stojimo pred drugim junskim ratom.« A Engels je 9. maja govorio u Generalnom veću o neizbežnim uličnim borbama (str. 518 - 519).

Kad je postalo jasno da će Komuna propasti, Marx je pokušao da što više smanji broj žrtava. Predlagao je da se blokira Francuska banka i da se na sigurnim mestima čuvaju dokumenti koji kompromituju versajsku vladu. Verovao je da bi Komuna mogla uticati na Thiers-a, prisiliti ga na koncesije i tako obuzdati obest reakcije. Marx i Engels su energično istupali protiv pokušaja sitnoburžoaskih filantropa da se postigne kompromis između Pariza i Versaja.

Povodom Komune i o Komuni Marx i Engels su napisali nekoliko stotina pisama, od kojih je ostalo sačuvano samo desetak. Već u aprilu je Marx pisao Kugelmannu da Komuna predstavlja pokušaj da se razbije birokratska vojna mašina, što je prvi uslov svake istinske narodne revolucije na Kontinentu (Marxovo pismo Kugelmannu od 12. aprila 1871). U drugoj polovini aprila Marx i Engels su o Pariskoj komuni već pisali kao o prvom pokušaju uspostavljanja diktature proletarijata. »Sadašnji pariski ustanak — čak ako ga i uguše vuci, svinje i najgora paščad starog društva — najslavniji je podvig naše partije od vremena pariskog junskog ustanka«, pisao je Marx Kugelmannu. Marx, kome se u septembru 1870. činilo da je misao o ustanku pariskih radnika ludost, kad je video razmah narodnog masovnog pokreta, isticao je taj pokret kao primer herojstva kome nema ravna u istoriji. Lenjin je zapisao da Marxovo pismo Kugelmannu od 12. aprila 1871. peva »osana« herojskim pariskim radnicima.

Drugo Marxovo pismo Kugelmannu (17. aprila 1871) možemo oceniti kao njegov odgovor na kritičke primedbe Kugelmanna na račun Komune. »Praviti svetsku istoriju bilo bi, svakako, vrlo komotno kad bi se borba prihvatila samo pod uslovom nepogrešivo povoljnih šansi«, pisao je Marx. »U istoriji ima momenata kad je najsmelija borba masa čak za beznadežnu stvar neophodna u ime daljeg vaspitanja tih masa i njihovog pripremanja za sledeću borbu« (Lenjin). Marx je upozorio da su »versajski nitkovi« postavili Parižane pred alternativu: ili prihvatiti borbu ili se predati bez borbe. Naglasio je da bi »demoralizacija radničke klase u ovom drugom slučaju bila mnogo veća nesreća od propasti ma kolikog broja »vodja«. Borba radničke klase protiv kapitalističke klase i njene države stupila je s pariskom borbom u novu fazu. Ma kakav bio neposredan ishod stvari, osvojena je nova polazna tačka od svetskoistorijske važnosti.«

Iz zapisnika sednice Generalnog veća objavljenih u ovom tomu možemo pratiti nastanak Marxovog dela *Gradjanski rat u Francuskoj*. Zbog Marxove bolesti rad na *Adresi* se bio malo otegao. Posle tronedelnog odsustvovanja, Marx 23. maja ponovo učestvuje u radu sednice Generalnog veća. U svom govoru on je objasnio neke teze o Komuni. Upozorio je da se Komuni neizbežno bliži kraj. »Ako Komuna bude pobedjena, borba će se samo odložiti. Principi Komune su večni i ne mogu biti uništeni; oni će se stalno učvršćivati sve dotle dok se radnička klasa ne oslobodi ropstva... Više klase su se uvek ujedinjavale kad je trebalo držati radničku klasu u potčinjenosti.« Na kraju je Marx naglasio da je Komuna ulila vladajućim klasama strah, pa će one pokušati da je uguše po svaku cenu. (Vidi str. 519 - 520 u ovom tomu).

Osamnaestog maja 1871. Nacionalna skupština je ratifikovala mirovni ugovor, a tri dana kasnije versajske trupe su počele napad na Pariz. Komuna je uprkos junačkom otporu ugušena u krvi svojih branilaca.

Marx je svoje delo *Gradjanski rat u Francuskoj* završio pod uti-

scima belog terora u Parizu. Po snazi izraza i sili strasti to je jedan od najpotresnijih dokumenata političke literature. Kad je dva dana nakon pada Komune pročitao svoju *Adresu* o građanskom ratu u Francuskoj, on je s njom požnjeo ogorčenje buržoaskog društva.

Grđjanski rat u Francuskoj predstavlja prodornu analizu istorijskih uslova nastanka Pariske komune, njenog karaktera i sadržaja njene delatnosti. U ovom delu Marx je revolucionarni zanos umeo da poveže s najvećom preciznošću i dubinom naučne analize. Živo i plastično je prikazao Komuni neprijateljski svet buržoaske Francuske, profile političara i ideologa koji su se uprljali nacionalnom izdajom, povezali se s neprijateljem i doveli do krvavih orgija nad radničkom klasom. Na iskustvima Komune Marx je objasnio suštinu buržoaskog »patriotizma« i upozorio da šovinistička ideologija kontrarevolucionarne buržoazije nalazi svoju dopunu u puzanju pred osvajačima i u spremnosti da se poveže s njim samo da bi se ugušio revolucionarni pokret narodnih masa.

Pun revolucionarnog entuzijazma za Komunu, koja je činila prve korake u stvaranju nove proleterске države, on je zapisao: »Pariz je radio, mislio, borio se, prolivao krv, i u svom poletu u stvaranju novog društva gotovo zaboravljao na ljudoždere koji su stajali pred njegovim kapijama«. (Str. 279.)

Iskustva Pariske komune su Marxu omogućila da odgovori na pitanje kakav treba da bude državni oblik diktature proletarijata da bi u skladu s njenom klasnom sadržinom i istorijskom misijom poslužio pri izgradnji novog društva. U Komuni je Marx otkrio novi tip države. Zapisao je ovo: »Raznovrsnost tumačenja koja je Komuna izazvala i raznovrsnost interesa koji su u njoj našli svoj izraz dokazuju da je ona bila krajnje elastičan politički oblik, dok su svi predjašnji oblici vlade bili u suštini ugnjetački. Njena prava tajna bila je ovo: ona je u suštini bila vlada radničke klase, rezultat borbe proizvodjačke klase protiv prisvajačke klase; ona je bila najzad pronadjeni politički oblik pod kojim se moglo izvršiti ekonomsko oslobodjenje rada«. (Str. 273). Pod tim uglom Marx je proučavao klasni karakter i organizacione principe proleterске vlasti u Pariskoj komuni. Među najznačajnije mere Komune je ubrajao: ukidanje stalne vojske i političke policije, odvajanje crkve od države, dosledan demokratski izborni sistem, izbornost i opozivljivost odgovornih lica itd. Ocenio ih je kao karakteristične crte proleterске državnosti novoga tipa, koja treba da odstrani ne samo monarhistički oblik klasne vladavine već i samu klasnu vladavinu. Upozorio je na socijalne mere Komune, koje su bile preduzete u interesu širokih radnih masa, na prve korake eksproprijacije velikih preduzeća. Istakao je velika preimućstva države tipa Komune za radničku klasu, za razliku od buržoaskog parlamentarizma. »Trebalo je da Komuna bude ne parlamentarno, nego radno telo, ujedno izvršno i zakonodavno.« (Str. 271.) Samo takva organizacija državne vlasti može da obezbedi ostvarenje revolucionarnih zadataka

novog društva. »Komunalno uredjenje, naprotiv, vratilo bi društvenom telu sve one snage koje mu je dosad ispijala parazitska izraslina »država«, koja se hrani na račun društva i koja koči njegovo slobodno kretanje.« (Str. 273.)

Komunalno uredjenje bi agrarne proizvođače dovelo pod vodjstvo okružnih centara i u gradskim radnicima obezbedilo prirodne zastupnike njihovih interesa. Postojanje Komune značilo je lokalnu samoupravu, ali ne više kao protivtežu državnoj vlasti, koja je sada postala suvišna. Brišući dve najveće budžetske stavke, stajaju vojsku i činovništvo, Komuna je ostvarila parolu svih buržoaskih revolucija: jevtinu upravu. Stvorila je republici osnovu za istinski demokratske ustanove.

Kad su iskustva klasne borbe omogućila potrebne uslove, kad su pariski komunari pošli praktičnim putem izgradnje nove vlasti, Marx je formulisao niz novih stavova o državi i njenom odumiranju, o diktaturi proletarijata, o besklasnom društvu i karakteru njegove organizacije. Istakao je da je Komuna pružila snažan dokaz da radnička klasa ne može prosto preuzeti gotovu državnu mašinu i staviti je u pokret za svoje sopstvene ciljeve. Marx je smisao Komune video u oslobodjenju rada. On ju je veličao zato što je značila politički oblik oslobodjenja rada, što je značila negaciju najamnog odnosa i klasnog odnosa uopšte. »Komuna je bila revolucija ne protiv ovog ili onog oblika državne vlasti — legitimističkog, ustavnog, republikanskog ili carskog. Ona je bila revolucija protiv same države...« (Str. 444.) Bila je prva revolucija u kojoj je radnička klasa otvoreno priznata kao jedina klasa sposobna za društvenu inicijativu; priznata čak i od velike mase srednjih klasa.

Kad je Lenjin karakterisao delatnost Marxa u periodu Pariske komune, pisao je o njemu kao o »učesniku masovne borbe«. Uporedo s praktičnim revolucionarnim radom Marx je teorijski uopštavao iskustva Komune. Nastojao je da iz njih izvuče pouke i utvrdi ta iskustva za buduće generacije. Radnicima i revolucionarima svih zemalja postavio ju je kao svetao primer. Njegova teorijska uopštavanja sadrže dragocene elemente za teoriju prelaznog perioda, koji je plastično ovako video: »Radnička klasa zna da mora proći kroz različite faze klasne borbe. Ona zna da zamena ekonomskih uslova ropstva rada uslovima slobodnog i udruženog rada može biti samo progresivno delo vremena (taj ekonomski preobražaj); zna da ti uslovi zahtevaju ne samo promenu raspodele nego i novu organizaciju proizvodnje, ili, bolje reći, izbavljenje (oslobodjenje) društvenih oblika proizvodnje u sadašnjem organizovanom radu (stvorenom savremenom industrijom) od ropskih okova, od njihovog sadašnjeg klasnog karaktera, kao i harmoničnu nacionalnu i internacionalnu koordinaciju društvenih oblika proizvodnje. Radnička klasa zna da će ovaj proces preobražaja biti stalno usporavan i ometan otporom stečenih prava i klasnih egoizama. Ona zna da sadašnje 'stihijsko dejstvo prirodnih zakona

kapitala i zemljišne svojine' može biti zamenjeno 'stihijskim dejstvom zakona društvene privrede slobodnog i udruženog rada' samo pomoću dugotrajnog procesa razvoja novih uslova, kao što je bilo zamenjeno 'stihijsko dejstvo ekonomskih zakona ropstva' i 'stihijsko dejstvo ekonomskih zakona kmetstva'. Ali, radnička klasa u isto vreme zna da se ogromni koraci na tom putu mogu izvršiti odmah pomoću političke organizacije u obliku komune i da je nastalo vreme da započne taj pokret u svom interesu i u interesu čovečanstva.« (Str. 447 - 448.)

Posle poraza Pariske komune vlade evropskih država su preduzele opšti ratni pohod protiv Internacionale i radničkih organizacija. Buržoaska štampa se takmičila u donošenju senzacionalnih vesti o učešću Internacionale u događajima u Parizu. Thiers-ov ministar spoljnih poslova Jules Favre je izdao okružnicu adresiranu evropskim vladama, u kojoj je klevetao Internacionalu i pozivao vlade na zajedničku borbu protiv Internacionale. Diplomatski i publisistički krstaški rat protiv Internacionale, koji je trebalo da je uništi, postigao je suprotan efekat. Internacionala je bila predmet savetovanja evropskih kabineta, parlamenata i njihove štampe. Ceo svet je govorio o Internacionali, o njenim težnjama, ciljevima, o njenom karakteru i o bratimljenju radnika svih zemalja. Vladajuće klase su u njoj videle ugrožavanje svojih privilegija, svoga blagostanja i moći.

U ovom tomu su u prilogu, kao zvanični dokumenti Generalnog veća, objavljene i nekolike izjave Marxa i Engelsa redakcijama raznih listova. Ta gradja pokazuje s kakvom su se upornošću Marx i Engels borili protiv klevetanja i iskrivljavanje principa Internacionale. Oštro su istupali protiv vulgarno-ekonomskih pogleda Karla Vogta, protiv buržoaskog demokrate Mazzinija, kolebljivog držanja nekih tredjunionističkih vodja (Lucrafta, Odgera, Holyoake-a), protiv desnog prudonovca Tolaina.

Kriza u koju je Internacionala zapala imala je svoj izvor u konfliktu izmedju marksizma i anarhizma. Spor izmedju Marxa i Bakunjinina započeo je povodom protivrečnosti u shvatanjima o organizaciji Internacionale. Marx ju je od samog početka, još kad se 1847. godine u Savezu komunista raspravljalo o ideji internacionale — shvatao kao integralnu organizaciju radničkog pokreta svih zemalja, i to kao demokratsku partiju, a ne kao tajni savez zasnovan na zavereničkim načelima. Ista shvatanja je zastupao i u Generalnom veću. Internacionalu je smatrao kao zajedničku partiju radničkog pokreta svih zemalja, kao federaciju socijalističkih partija raznih zemalja koje bi se uključivale u Internacionalu kao sekcije. Izvršni organ cele partije trebalo bi da bude Generalno veće. Marx je u prevazilaženju visokorazvijene kapitalističke proizvodnje i njenih protivrečnosti video neizostavan uslov, a u radničkoj klasi organizovanu u idejno zrelu političku partiju koju vode ideje socijalizma preduslov za socijalnu revoluciju. Teoriju socijalizma Marx je izvodio iz saznanja realnih razvojnih zakona kapitalizma. Bakunjinovu teoriju je ocenjivao kao kon-

fuznu, utopijsku fantaziju. Nasuprot tome Bakunjin je uslove socijalne revolucije video u polufeudalnim privrednim oblicima Italije, Španije i Rusije. Svoje nade je polagao u deklasiranu buržoasku omladinu, seljačke mase i u one slojeve proletarijata koji su živeli izgubljeni u najvećem siromaštvu u velikim gradovima i koje je Marx okarakterisao kao »lumpenproletariat«. Bakunjin je nameravao da se dokopa Internacionale kao instrumenta za svoje ideje i da je istrgne ispod Marxovog uticaja. Taj plan je pokušavao da izvede pomoću svoje Medjunarodne alijanse socijalističke demokratije, koju je zasnovao na načelu najkrućeg, grubo-fanatičkog centralizma. Njegova Alijansa je bila zamišljena kao organizacija u okviru Internacionale, s osloncem na sopstvene sekcije, na zemaljske birooe, centralni komitet i kongres. Bakunjin je smatrao da Internacionala nije sposobna da organizuje i vodi revolucije. Zadatak Internacionale bio bi da pripremi armiju, dok bi zadatak Alijanse bio da Internacionali da organizaciju. Alijansa bi služila budućoj revoluciji kao glavni štab. Bakunjinisti su imali znatan uticaj u Španiji, Italiji i u romanskoj Švajcarskoj. Posle Pariske komune oni su svoje napade usmerili na ideološke i organizacione osnove Internacionale. Zato je Londonska konferencija Internacionale (od 17. do 23. septembra 1871) protekla u znaku Marxove borbe protiv bakunjinizma.

Veliki deo dokumenata u *Prilozima* ovom tomu posvećen je Londonskoj konferenciji, njenim pripremama i toku. Ona je predstavljala značajnu etapu u borbi Marxa i Engelsa za učvršćivanje načela Internacionale. Za nju su oni izradili program rada, nacrtale odluke i učestvovali u diskusiji o svim bitnim problemima.

U središtu Marxove i Engelsove pažnje bilo je pitanje obrazovanja samostalnih radničkih partija i političke borbe radničke klase. Upravo su iskustva Pariske komune i jačanje proleterskog pokreta u medjunarodnim razmerama vodili Marxa i Engelsa saznanju o nužnosti formiranja samostalnih, od buržoaskog uticaja nezavisnih radničkih partija. Na konferenciji u Londonu prihvaćen je zaključak »da radnička klasa može delovati protiv udružene vlasti posedničkih klasa samo kao klasa koja se konstituiše kao posebna politička partija, nasuprot svim starim partijskim tvorevinama posedničkih klasa; da je ovo konstituisanje radničke klase kao političke partije neophodno za trijumf socijalne revolucije i za postizanje njenog konačnog cilja -ukidanja klasa«. (Str. 344.)

U borbi sa Bakunjinovim sektaštvom Marx i Engels su stalno upozoravali na nužnost političkog vaspitavanja proletarijata. Engels je na zasedanju Londonske konferencije izjavio: »Mi hoćemo ukidanje klase. Kojim se sredstvima to može postići? Političkom vlašću proletarijata. I baš kad je to postalo svima jasno, od nas se traži da se ne mešamo u politiku! Svi propovednici uzdržavanja od politike nazivaju sebe revolucionarima i čak revolucionarima par excellence. Ali revolucija je najviši čin politike, i onaj ko hoće revoluciju, mora hteti

i sredstvo — političku akciju, koja priprema revoluciju, koja radnike va-spitava za revoluciju i bez koje bi ih sutradan posle borbe uvek pre-varili ljudi à la Favre i Pyat. Ali politika koju treba voditi jeste rad-nička politika; radnička partija treba da se konstituiše ne kao prirepak ove ili one buržoaske partije, već kao nezavisna partija koja ima svoj sopstveni cilj, svoju sopstvenu politiku.» (Str. 340.)

Marx je znatnu pažnju posvetio sindikalnom pokretu. S tim u vezi je oštro kritikovao tredjunione, njihovu cehovsku uskost i izo-lovanost. Govorio je da sindikate treba pretvoriti u središte borbe za interese proletarijata i najtešnje ih povezati s Internacionalom. Pozvao ih je da predju od nižih oblika klasne borbe za neposredne ekonomske interese radnika na više oblike aktivne borbe za političku vlast proletarijata.

Zaključci Londonske konferencije o organizacionim pitanjima bi-li su upereni prvenstveno protiv sektaštva. Bili su sračunati na ja-čanje unutrašnje zbijenosti i discipline u Internacionali, na obezbe-djenje vodeće uloge centralnog organa, Generalnog veća, i na pove-zivanje Generalnog veća sa sekcijama i federacijama, a da pri tom ne sputavaju njihovu inicijativu.

Na Londonskoj konferenciji je bilo reči i o seljačkom pitanju. Marx je preporučivao da radnička partija vodi revolucionarnu prop-agandu među seljacima i da formuliše konkretne mere preko kojih bi mogla privući seljake na stranu proletarijata.

Da bi razvili i ojačali klasnu političku organizaciju proletarijata, Marx i Engels su na konferenciji zahtevali izradu novog Opšteg sta-tuta i Organizacionih pravila Medjunarodnog udruženja radnika (str. 368 - 372). Oni bi se zasnivali na Privremenom statutu iz 1864. godine, sa izmenama i dopunama koje su prihvaćene na kongresima Inter-nacionale. Time su Marx i Engels pokušavali da spreče desne prud-oniste i bakunjiniste u izopačavanju značajne teze Internacionale o ulozi i značaju političke borbe radničke klase, koju su prudonisti i anarhisti tumačili na svoj način.

Bakunjinisti na Londonskoj konferenciji nisu javno istupili protiv Generalnog veća, već su pokušali da ospore konferenciji nadle-žnost i pokrenuli su pitanje rascepa u sekcijama romanske federacije, koji su sami izazvali. Marx je u govoru i u završnim dokumentima suzbio takve pokušaje. Naglasio je, aludirajući na Alijansu, da »postoj-jećim ograncima i društvima nije dozvoljeno da ubuduće uzimaju sek-taška imena, kao, na primer: pozitivisti, mutualisti, kolektivist, kom-unisti itd., ili da obrazuju posebna tela, koja pod nazivom propa-gandnih sekcija itd. prisvajaju sebi neku posebnu misiju koja se razli-kuje od zajedničkih ciljeva Internacionale«. (Str. 346 - 347.)

Zaključci Londonske konferencije nisu naišli na odziv u taboru bakunjinista. Anarhisti su javno istupili protiv zaključaka konfere-ncije. Na kongresu u Sonvilijeu (12. novembra 1871) sastale su se sekcije romanske Švajcarske i zaključile da sekcijama Internacionale

pošalju okružnicu, koju je sastavio Guillaume. Ona je predstavljala pokušaj da se potkopaju organizacioni principi Internacionale. Zahtevalo se ukidanje svake discipline, ustanovljenje slobodne federacije autonomnih sekcija, ograničavanje uloge Generalnog veća na običan organ za statistiku i korespondenciju. A italijanski anarhisti su na kongresu u Riminiju (6. avgusta 1872) zahtevali potpuni prekid odnosa sa Generalnim većem i bojkot kongresa u Hagu, koji je sazvala Internacionala.

Engels je u članku *Kongres u Sonviljeu i Internacionala* ukazao na ogromnu štetu koju radničkom pokretu nanosi ideologija bakunjinizma, anarhističke pridike o apstinenciji od politike i utopijsko-sektaške dogme o izgradnji međunarodne radničke organizacije.

Predlog anarhista u Švajcarskoj i Italiji da se Internacionala, koja je sa svih strana bila opkoljena evropskom reakcijom, rastoči u svoje sastavne delove, Marx je ovako ocenio: »Proglašavaju anarhiju u proleterskim redovima kao nepogrešivo sredstvo za razbijanje moćne koncentracije političkih i socijalnih sila koje se nalaze u rukama eksploatatora. Pod tim izgovorom oni od Internacionale zahtevaju, u trenutku kad stari svet hoće da je uništi, da svoju organizaciju zameni anarhijom.«

U frakcionaštvu i propagandi bakunjinista Marx i Engels su videli ozbiljnu smetnju za dalje jačanje proleterske klasne organizacije i za obrazovanje samostalnih političkih partija radničke klase. Internacionali su postavili zadatak da bakunjiniste raskrinka i da ih isključi iz svojih redova. U borbi s Bakunjinom Marx je istakao da dok god ne nestanu ekonomski uslovi na kojima se zasnivaju klasna borba i postojanje klase, te uslove treba nasilno odstranjivati ili menjati. Proces njihovog odstranjivanja može se ubrzati diktaturom proletarijata. Marx i Engels su formulisali načela proleterske organizacije zasnovane na principima demokratskog centralizma. U izuzetno teškoj situaciji, kad su reakcija i unutrašnji protivnici (bakunjinisti i zastupnici raznih sektaških i reformističkih struja) prešli u napad, oni su vodili borbu za jačanje proleterske organizacije. Ukazivali su na značaj avangarde i jedinstva radničke klase u borbi za besklasno društvo. Marx je težio da od Internacionale stvori borbenu klasnu organizaciju, da iskuje jedinstvo pokreta, da radnički pokret digno na viši stupanj i da mu dâ teorijsku osnovu. Marxova delatnost u Internacionali bila je usredsređena na programski dokument u kome bi s nepobitnom jasnoćom bilo dokazano da oslobodjenje radničke klase mora biti stvar same radničke klase, a njeno ekonomsko oslobodjenje onaj veliki cilj kome se svaki politički pokret mora podrediti kao sredstvo. Prva internacionala pod Marxovim vodjstvom bila je poprište idejne borbe za marksistička načela, za jedinstvenu ideologiju, za program ciljeva socijalizma i za metode njihovog ostvarivanja. A Bakunjinov anarhizam je bio usmeren na razbijanje marksističkih osnova te međunarodne radničke organizacije.

U ovom tomu se objavljuje niz dokumenata koji osvetljavaju Marx-

ovu i Engelsovu borbu protiv Bakunjinina i posle Londonske konferencije, kad su bakunjinisti javno istupili protiv zaključaka konferencije.

Najzad, u *Prilozima* se kao dodatna gradja objavljuju mnogobroj- ni zapisi i novinski prikazi govora Marxa i Engelsa na sednicama Generalnog veća i zapisi nekih Marxovih govora na Londonskoj konferenciji. Kao i u drugim sličnim izdanjima Marxovih i Engelsovih dela, ti zapisi, zbog nepotpunosti odnosno fragmentarnosti, nisu uvršteni u osnovni tekst toma, dok su uvršteni oni Marxovi i Engelsovi govori koji su sačuvani u Engelsovom zapisu. U *Prolizima* se, kao dopunska gradja, objavljuju i drugi dokumenti koji osvetljavaju ulogu Marxa i Engelsa u delatnosti Internacionale.

DR MARJAN BRITOVŠEK

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

DELA

JUL 1870— FEBRUAR 1872

Karl Marx

Prva adresa Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika povodom francusko-pruskog rata^[1]

*Članovima Međunarodnog udruženja radnika u Evropi
i Sjedinjenim Državama*

U *Inauguralnoj adresi Međunarodnog udruženja radnika* od novembra 1864. godine rekli smo: »Ako oslobođenje radničke klase zahteva bratsko ujedinjenje i saradnju radnika, kako oni mogu ispuniti ovu veliku misiju dok spoljna politika, rukovodeći se zločinačkim planovima, raspaljuje nacionalne predrasude i u razbojničkim ratovima proliva narodnu krv i uništava narodnu imovinu?« A spoljnu politiku kojoj teži Internacionala okarakterisali smo sledećim rečima: »Obični zakoni morala i pravde po kojima treba da se upravljaju pojedinci u međusobnim odnosima, moraju važiti kao vrhovni zakoni i u odnosima među narodima.«¹

Nije nikakvo čudo što se Louis Bonaparta, koji je uzurpirao vlast iskoristivši klasnu borbu u Francuskoj i tu vlast produžavao pomoću povremenih spoljašnjih ratova, već od početka odnosio prema Internacionali kao prema opasnom neprijatelju. Uoči samog plebiscita^[2] naredio je da se izvrši prepad na članove administrativnih komiteta Međunarodnog udruženja radnika u Parizu, Lionu, Ruanu, Marselju, Brestu, jednom rečju — u celoj Francuskoj, pod izgovorom da je Internacionala tajno društvo i da kuje zaveru da ga ubije; da je taj izgovor bio bljutava laž uskoro su otkrile njegove vlastite sudije. A šta je bila stvarna krivica francuskih sekcija Internationale? To što su one glasno i jasno objavile francuskom narodu da učestvovati u plebiscitu znači glasati za despotizam u zemlji i za spoljašnji rat. I zaista, bilo je njihovo delo što se radnička klasa u svim velikim gradovima, u svim industrijskim centrima Francuske digla kao jedan čovek da odbaci plebiscit. Na nesreću, krajnja neprosvećenost seoskog stanovništva odnela je prevagu nad radničkim glasovima. Berze, vlade,

¹ Vidi u 27. tomu ovog izdanja.

vladajuće klase i štampa gotovo cele Evrope slavile su plebiscit kao sjajnu pobjedu francuskog cara nad francuskom radničkom klasom; ta pobjeda je, u stvari, bila signal za ubijanje ne pojedinaca, već čitavih naroda.

Ratna zavera od jula 1870. samo je popravljeno izdanje državnog udara od decembra 1851.^[3] Na prvi pogled stvar je izgledala toliko besmislena da Francuska nije htela da veruje u njenu stvarnu ozbiljnost. Ona je mnogo radije verovala poslaniku¹ koji je u ratobornim govorima ministara video samo berzanski manevar. Kad je, najzad, 15. jula pitanje rata zvanično izneto pred Zakonodavno telo, celokupna opozicija je odbila da glasa za avanse ratnih kredita; čak je i Thiers žigosao rat kao »odvratan«; svi nezavisni pariski listovi osudili su rat, i, začudo, provincijska štampa složila se s njima gotovo jednodušno.

Za to vreme pariski članovi Internacionalne opet su se dali na posao. U listu »Le Réveil«^[4] objavili su 12. jula svoj proglas »Radnicima svih nacija«, u kome se, pored ostalog, kaže:

»Opet političko slavoljublje, pod izgovorom evropske ravnoteže i nacionalne časti, ugrožava svetski mir. Francuski, nemački i španski radnici! Ujedinimo svoje glasove u opšti poklik koji će značiti da se gnušamo rata . . . Rat zbog nekog pitanja prevlasti ili zbog neke dinastije ne može u očima radnika biti ništa drugo do zločinačko bezumlje. Mi, koji hoćemo mir i rad, glasno protestujemo protiv ratobornih poziva onih koji svoj danak u krvi otkupljuju novcem i u opštoj nesreći vide izvor novih špekulacija! . . . Braćo u Nemačkoj! Naša podvojenost imala bi za posledicu samo potpun trijumf despotizma na obema stranama Rajne . . . Radnici svih zemalja! Ma kakav trenutno bio ishod naših zajedničkih napora, mi, članovi Međunarodnog udruženja radnika, za koje ne postoje nikakve granice, mi vam, kao zalogu nerazorive solidarnosti, šaljemo dobre želje i pozdrave radnika Francuske.«

Posle ovog manifesta naših pariskih sekcija sledili su mnogobrojni slični francuski proglassi, od kojih ovde možemo da navedemo samo jedan — izjavu iz Neija na Seni, koja je objavljena u listu »La Marseillaise«^[5] od 22. jula:

»Je li rat pravedan? Nije! Je li rat nacionalan? Nije! On je isključivo dinastički. U ime pravde, demokratije, u ime istinskih interesa Francuske, priključujemo se potpuno i energično protestima Internacionalne protiv rata.«

Ti protesti, kako je to uskoro jasno potvrdio jedan svojevrsan događaj, izražavali su prava osećanja francuskih radnika. Kad je *Družina 10. decembra*^[6], koja je prvobitno organizovana za vreme predsednikovanja Louis-a Bonaparte, — preobučena u radničke bluze, puštena na pariske ulice da bi, izvodeći indijanske ratničke igre, raspirila ratnu groznicu, pravi radnici iz predgrađa odgovorili su na ovo tako snažnim demonstracijama za mir da je prefekt policije Piétri

¹ Jules-u Favre-u

našao za mudro da odmah preseče svaku dalju uličnu politiku pod izgovorom da je verni narod Pariza već dao dovoljno oduška svom dugo uzdržavanom patriotizmu i svom prevelikom oduševljenju za rat.

Ma kakav bio ishod rata Louis-a Bonaparte protiv Pruske, u Parizu je Drugom Carstvu već odzvonilo. Završice se onako kako je i počelo: parodijom. Ali ne zaboravimo da su Louis-u Bonaparti vlade i vladajuće klase Evrope omogućile da osamnaest godina igra svirepu lakrdiju *restauracije carstva*.

Za Nemačku je ovaj rat odbrambeni rat. Ali, ko je doveo Nemačku u položaj da se mora braniti? Ko je omogućio Louis-u Bonaparti da vodi rat protiv Nemačke? *Pruska!* Bismarck lično konspirirao je s ovim istim Louis-om Bonapartom da bi razbio narodnu opoziciju u samoj Pruskoj i da bi Nemačku prisajedinio dinastiji Hohenzollern. Da je Pruska bitku kod Sadove⁽⁷⁾ izgubila umesto što ju je dobila, francuski bataljoni bi kao saveznici Pruske preplavili Nemačku. Da li je Pruska posle pobeđe makar i za trenutak pomislila da porobljenoj Francuskoj suprotstavi slobodnu Nemačku? Upravo suprotno! Ona je brižljivo čuvala urođene krasote svoga starog sistema i dodala im još i sve trikove Drugog Carstva, njegov stvarni despotizam i njegovu prividnu demokratskičnost, njegove političke laži i finansijske mahinacije, njegove visokoparne fraze i niske opsenarske smicalice. Bonapartistički režim, koji je dotle cvetao samo na jednoj obali Rajne, dobio je time i na drugoj obali svoju sliku i priliku. A kad su stvari tako stajale, šta je drugo moglo iz toga proizići nego *rat*?

Ako nemačka radnička klasa dozvoli da sadašnji rat izgubi svoj strogo odbrambeni karakter i da se izrodi u rat protiv francuskog naroda, onda će i pobeđa i poraz biti podjednako kobni. Sva nesreća koja se sručila na Nemačku posle takozvanih oslobodilačkih ratova ponovo će oživeti s pojačanom žestinom.

Ali principi Internacionale su među nemačkom radničkom klasom toliko rasprostranjeni i tako čvrsto ukorenjeni da se ne bismo morali plašiti tako žalosnog ishoda. Glas francuskih radnika je našao odjeka u Nemačkoj. Veliki radnički zbor, održan u Braunšvajgu 16. jula, izjavio je da se potpuno slaže s pariskim manifestom, odbacio od sebe svaku pomisao na nekakav nacionalni antagonizam prema Francuskoj i doneo rezoluciju, u kojoj se kaže:

«Mi smo protivnici svih ratova, ali pre svega dinastičkih ratova... S dubokom tugom i bolom našli smo se prinuđeni da stupimo u odbrambeni rat kao u neizbežno zlo; ali u isto vreme pozivamo celu nemačku radničku klasu da onemoguću ponavljanje tako strahovite socijalne nesreće time što će za same narode zahtevati vlast da odlučuju o ratu i miru i učiniti ih tako gospodarima njihove sopstvene sudbine.»

U Kemnicu je jedna skupština delegata, koji su predstavljali 50 000 saksonskih radnika, jednoglasno donela sledeću rezoluciju:

«U ime nemačke demokratije, a naročito u ime radnika članova Socijalde-

mokratske partije, oglašavamo sadašnji rat za isključivo dinastički rat... S radošću prihvatamo pruženu nam bratsku ruku francuskih radnika... Imajući na umu parolu Međunarodnog udruženja radnika: „*Proleteri svih zemalja, ujedinite se!*“, mi nećemo nikad zaboraviti da su radnici *svih zemalja* naši prijatelji, a despoti *svih zemalja* naši neprijatelji.«⁽¹⁾

Berlinska sekcija Internacionale takođe je odgovorila na pariski manifest:

«Svim srcem i dušom pridružujemo se vašem protestu... Svečano obećavamo da nas ni treštanje truba, ni grmljavina topova, ni pobjeda, ni poraz neće odvratiti od našeg zajedničkog dela — ujedinjenja radnika svih zemalja.«¹

Iz pozadine ove samoubilačke borbe vrebava mračna figura Rusije. Ne sluti na dobro to što je signal za sadašnji rat dat baš u trenutku kad je ruska vlada završila građenje svojih strategijskih železnica i već koncentrisala trupe u pravcu Pruta. Ma koliko da Nemci, i s pravom, mogu računati na simpatije u svom odbrambenom ratu protiv bonapartističkog prepada, oni bi te simpatije uskoro izgubili ako bi pruskoj vladi dopustili da zatraži ili samo i primi pomoć kozakâ. Neka se sete da je Nemačka posle svoga rata za nezavisnost protiv Napoleóna I još desetinama godina bespomoćno ležala pred nogama ruskog cara.

Engleska radnička klasa bratski pruža ruku i francuskim i nemačkim radnicima. Ona je čvrsto ubedena da će — ma kako se završio predstojeći odvratni rat — savez radnika svih zemalja najzad iskoreniti ratove. Dok se zvanična Francuska i zvanična Nemačka bacaju u bratoubilačku borbu, francuski i nemački radnici šalju jedni drugima poruke mira i prijateljstva. Sama ta krupna činjenica, kojoj nema ravne u prošlosti, otvara izgleda za svetliju budućnost. Ona dokazuje da se, nasuprot starom društvu s njegovom ekonomskom bedom i njegovim političkim bezumljem, stvara novo društvo, čiji će međunarodni princip biti — *mir*, jer će kod svakog naroda vladati isti princip — *rad!* A pionir tog novog društva jeste Međunarodno udruženje radnika.²

Generalno veće:

Robert Applegarth
Martin J. Boon
Fred. Bradnick
Cowell Stepney
John Hales
William Hales
George Harris

Fred. Leßner
W. Lintern
Legreulier
Zévy Maurice
George Milner
Thomas Mottershead
Charles Murray
George Odger

James Parnell
Pfänder
Rühl
Joseph Shepherd
Stoll
Schmutz
W. Townshend

¹ U nemačkom izdanju iz 1870. sledi: Neka tako bude! — ² U istom izdanju iz 1870. nije bilo ove rečenice.

Sekretari-korespondenti:

<i>Eugène Dupont</i> — za Francusku	<i>Giovanni Bora</i> — za Italiju
<i>Karl Marx</i> — za Nemačku	<i>Antoni Żabicki</i> — za Poljsku
<i>A. Serrailhier</i> — za Belgiju, Holandiju i Španiju	<i>James Cohen</i> — za Dansku
<i>Hermann Jung</i> — za Švajcarsku	<i>Ž. G. Eccarius</i> — za Sjedinjene Američke Države

Benjamin Lucraft, predsedavajući
John Weston, blagajnik
Ž. G. Eccarius, generalni sekretar

Sedište: 256, High Holborn, W. C.
 London, 23. jula 1870.

Napisano između 19. i 23. jula 1870.

Prevod s nemačkog

FRIEDRICH ENGELS

Beleške o ratu^[9]

Naslov originala:

Notes on the war

Napisano od kraja jula 1870. do februara 1871.

Prevedeno s fotokopije knjige pod naslovom:

Friedrich Engels

Notes on the war

Sixty articles

reprinted from «The Pall Mall Gazette» 1870-1871.

Edited by

Friedrich Adler

Vienna (Austria)

Wiener Volksbuchhandlung, 1923,

i s fotokopije lista «The Pall Mall Gazette».

THE
PALL MALL GAZETTE
An Evening Newspaper and Review.

No. 1703.—Vol. XII.

FRIDAY, JULY 29, 1870

Price 2d.; Stamped, 3d

Beleške o ratu — I

Tek što se čuo prvi pucanj, a već je prošla prva etapa rata, koja se za francuskog cara završila razočaranjem. Da se to dokaže, treba se samo osvrnuti na političku i vojnu situaciju.

Sada je sasvim jasno da se Louis-Napoléon nadao da će moći izolovati Severnonemački Savez^[10] od južnih nemačkih država i iskoristiti nezadovoljstvo stanovništva u provincijama koje su nedavno pripojene Pruskoj.^[11] Brz pokret prema Rajni svim snagama koje bi se mogle prikupiti, prelazak preko ove reke bilo gde između Gernershajma i Majnca i nastupanje u pravcu Frankfurta i Virzburga izgledalo je da omogućavaju da se to postigne. Tada bi Francuzi ovladali komunikacijama između severa i juga i prisilili Prusku da što hitnije privuče sve raspoložive trupe k Majni, bez obzira na to da li su one spremne za operacije ili nisu. Ceo tok mobilizacije u Pruskoj bio bi poremećen i svi bi izgledi na uspeh bili na strani agresora, koji bi mogao da tuče Pruse po delovima, redom kako budu pristizali iz raznih krajeva zemlje. U prilog takvog poduhvata išli su ne samo politički nego i vojni razlozi. Francuski kadrovski sistem omogućava mnogo bržu koncentraciju vojske od, recimo, 120 000 do 150 000 ljudi nego pruski landverski sistem.^[12] Mirnodopsko brojno stanje francuske vojske razlikuje se od njenog ratnog brojnog stanja samo po broju ljudi koji su na odsustvu i po tome što ona nema rezervnih jedinica, koje se formiraju tek prilikom mobilizacije. Mirnodopsko brojno stanje pruske vojske, međutim, manje je od jedne trećine njenog ratnog brojnog stanja; osim toga, i redovi i oficiri ostale dve trećine u mirno doba su civilna lica. Mobilizacija tako velike mase ljudi zahteva vremena; pored toga, to je složen proces, koji bi se pri iznenadnom upadu neprijateljske vojske pretvorio u potpun nered. To je razlog što je car tako naglo stupio u rat. Da Napoléon nije smišljao neki takav iznenadan napad, oštri Gramont-ov govor^[13] i nagla objava rata bili bi besmisleni.

Ali neočekivan i snažan izliv nacionalnog osećanja kod Nemaca osujetio je takav plan. Louis-Napoléon se našao licem u lice ne s kraljem Wilhelmom »Annexanderom«^[14], već s nemačkim narodom. A u

tom slučaju nije moglo biti ni govora o brzom prelasku preko Rajne čak ni sa 120 000 do 150 000 ljudi. Umesto iznenadnog upada morala se preduzeti regularna operacija svim raspoloživim snagama. Garda, Pariska i Lionska armija i korpus Šalonskog logora, koji bi bili dovoljni za postizanje prvobitno postavljenog cilja, sada su se pokazali jedva dovoljnim samo za stvaranje jezgra velike invazione vojske. Tako je počela druga faza rata — faza pripremanja za dugo ratovanje, a od tada su počeli da slabe i carevi izgledi na konačan uspeh.

Uporedimo sada snage koje su spremne da se uzajamno uništavaju. Da bismo stvari uprostiti, osmotrićemo samo pešadiju. Pešadija je rod vojske koji rešava ishod bitaka, a neznatna razlika u snazi konjice i artiljerije, uključujući mitraljeze i druga mašinska oruđa s vanrednim ubojnim dejstvom, neće mnogo značiti ni za jednu stranu.

Francuska u mirno doba ima 376 bataljona pešadije (38 gardijskih, 20 lovačkih, 300 linijskih, 9 zuavskih, 9 tirkoskih^[15] itd.) od po osam četa. U vreme rata svaki od 300 linijskih bataljona ostavlja dve čete u pozadini za formiranje rezervnih jedinica, a samo sa šest četa stupa u rat. Trenutno su četiri od šest dopunskih četa svakog linijskog puka (od po tri bataljona) namenjene za formiranje četvrtog bataljona, koji se popunjava vojnicima koji su na odsustvu i rezervistima. Preostale dve čete izgleda da su namenjene za obrazovanje rezerve, a kasnije mogu da formiraju pete bataljone. Ali će svakako biti potrebno izvesno vreme — barem šest nedelja — da bi se ti četvrti bataljoni osposobili za operacije. Sada se oni, kao i Mobilna garda^[16], mogu smatrati samo kao garnizonske trupe. Prema tome, Francuska za prve odlučne bitke ne raspolaže s više od 376 pomenutih bataljona.

Od njih, prema svemu što smo čuli, Rajnska armija obuhvata šest armijskih korpusa — od 1. do 6, i gardu; svega 299 bataljona. Ako tome dodamo i 7. korpus (generala Montaubana), koji je, kako se pretpostavlja, namenjen za ekspediciju na Baltik, onda broj bataljona iznosi ukupno 340. To znači da samo još 36 bataljona ostaje za obezbeđenje Alžira, kolonija i unutrašnjosti Francuske. Iz toga izlazi da je Francuska poslala protiv Nemačke sve svoje raspoložive bataljone i da ih pre početka septembra ne može pojačati novim, za borbu sposobnim bataljonima.

Sad se okrenimo drugoj strani. Severnonemačka armija se sastoji od 13 armijskih korpusa, koji su sastavljeni od 368 bataljona pešadije ili okruglo od po 28 bataljona na korpus. U vreme mira svaki bataljon broji oko 540, a u doba rata dostiže oko 1000 ljudi. Pošto se dobije naređenje za mobilizaciju, iz svakog puka sastavljenog od po tri bataljona izdvaja se po nekoliko oficira za formiranje četvrtog bataljona. Rezervisti se odmah pozivaju. To su ljudi koji su služili u puku dve do tri godine i koji ostaju vojni obveznici do 27. godine starosti. Ima ih više nego što je potrebno za popunu triju operativnih bataljona i za stvaranje dobrog dela ljudstva za četvrti bataljon, koji

se popunjava iz landvera. Tako se bataljoni operativne vojske mogu spremati za pokret za nekoliko dana, a četvrti bataljoni za 4 do 5 nedelja posle njih. U isto vreme, na svaki linijski puk formira se puk landvera od dva bataljona od ljudi između 28 i 36 godina starosti, a čim su ova dva bataljona gotova, počinje formiranje trećih landverskih bataljona. Za sve to, uključujući mobilizaciju konjice i artiljerije, potrebno je tačno trinaest dana, a pošto je prvi dan mobilizacije bio određen za 16. jul, onda je danas sve već gotovo ili je barem trebalo da bude gotovo. Severna Nemačka u ovom trenutku verovatno raspolaže na bojištu sa 358 linijskih bataljona i sa 198 bataljona landvera u garnizonima. Nesumnjivo je da se ove trupe najkasnije do druge polovine avgusta mogu pojačati sa 114 četvrtih linijskih bataljona i sa 93 treća bataljona landvera. U svim tim jedinicama jedva da bi se našao ijedan čovek koji nije odslužio redovni vojni rok. Njima treba dodati još i trupe Hesena-Darmštata, Badena, Virtemberga i Bavarke — svega 104 linijska bataljona. Ali pošto sistem landvera u ovim državama još nije imao vremena da se potpuno razvije, u njima ne može biti sposobno za operacije više od 70 ili 80 bataljona.

Landver je poglavito namenjen za garnizonsku službu, ali je u ratu 1866. znatan deo landvera bio upućen kao rezervna armija za izvođenje operacija. Nema sumnje da će se opet tako postupiti.

Od trinaest severnonemačkih armijskih korpusa deset se sada nalazi na Rajni; njih sačinjavaju ukupno 280 bataljona. Tome treba dodati i oko 70 južnonemačkih bataljona, što sve iznosi 350 bataljona. Za obalsku službu ili kao rezerva ostaju 3 armijska korpusa ili 84 bataljona. Za odbranu obale sasvim su dovoljni jedan korpus i landver. Ostala dva korpusa, koliko nam je poznato, takode se nalaze na putu k Rajni. Ove trupe se mogu pojačati do 20. avgusta najmanje sa 100 četvrtih bataljona i sa 40 do 50 bataljona landvera, čije je ljudstvo bolje obučeno od ljudstva francuskih četvrtih bataljona i Mobilne garde, koji su većinom bili formirani od gotovo neobučениh ljudi. Činjenica je da Francuska ne raspolaže sa više od 550 000 obučениh vojnika, dok samo severna Nemačka ima 950 000. To je preimućstvo Nemačke, koje će se utoliko više ispoljavati ukoliko se bude odlagala odsudna bitka, sve dok ne dostigne svoj vrhunac krajem septembra.

U takvim okolnostima ne treba da nas čudi obaveštenje iz Berlina da se nemački komandanti nadaju da će sačuvati nemačku teritoriju od ratnih nesreća. Drugim rečima, ako u najskorije vreme ne budu napadnuti, Nemci će sami preći u napad. Drugo je pitanje kako će ovaj napad biti izveden ako ga ne preduhitri Louis-Napoléon.

Z.

Beleške o ratu — II

U petak, 29. jula izjutra, trebalo je da otpočne nastupanje francuske vojske. U kom pravcu? To ćemo videti ako bacimo pogled na geografsku kartu.

Dolina leve obale Rajne na zapadu je zatvorena planinskim lancem Vogeza od Belfora do Kajzerslauterna. Severno od ovog grada brežuljci postaju sve niži, dok postepeno ne pređu u ravnicu oko Majнца.

Dolina Mozela u Rajnskoj Pruskoj obrazuje dubok vijugav lanac koji je reka prosekla kroz jednu visoravan. Ova visoravan na jugu doline prelazi u veći planinski lanac zvani Hohvald. Ukoliko se taj lanac više približava Rajni, utoliko više predeo prelazi u visoravan sve donde gde se njegovi krajnji brežuljci spajaju s najdaljim ogrančima Vogeza.

Ni Vozezi ni Hohvald nisu sasvim neprohodni za vojsku. Preko njih prelazi više dobrih širokih drumova, ali zemljište nijedne od ovih planina nije takvo da bi armije od 200 000 do 300 000 ljudi mogle na njemu uspešno voditi operacije. Međutim, zemljište između njih obrazuje neku vrstu prostranog prolaza od 25 do 30 milja širine. To je bregovit predeo, ispresecan mnogobrojnim putevima i koji pruža sve pogodnosti za kretanje velikih armija. Pored toga, put iz Meca za Majnc ide preko tog prolaza; a Majnc je prvo važno mesto na koje će Francuzi verovatno krenuti.

Ovde je, dakle, sama priroda odredila operacijski pravac. U slučaju da Nemci upadnu u Francusku, prvi veći sukob — ako bi obe vojske bile spremne za borbu — morao bi se odigrati u Loreni, istočno od Mozela i severno od železničke pruge Nansi — Strazbur⁽¹⁷⁾; isto tako, ako bi francuske trupe krenule s položajâ na kojima su bile koncentrisane u toku prošle nedelje, prva ozbiljnija borba vodila bi se negde u tom prolazu ili na drugoj strani od njega, pod bedemima Majнца.

Francuske snage su bile ovako raspoređene: tri korpusa (3, 4. i 5) u prvoj liniji, kod Tionvila, Sent-Avalda i Biča; dva korpusa (1. i 2) u drugoj liniji, kod Strazbura i Meca, a kao rezerve — garda

kod Nansija i 6. korpus kod Šalona. U toku poslednjih nekoliko dana druga linija je bila isturena napred u praznine prve linije, garda je pomerena prema Mecu, a Strazbur je bio prepušten Mobilnoj gardi. Tako je celokupna glavna snaga francuske vojske bila koncentrisana između Tionvila i Biča, tj. prema ulazu u klanac između brdâ. Iz ovih pretpostavki nameće se prirodan zaključak da Francuzi namera-
vaju da uđu u taj klanac.

Najezda Francuza će početi, dakle, zauzimanjem prelaza preko reka Sara i Blisa; sledećih dana će verovatno zauzeti liniju do Homburga, zatim liniju od Birkenfelda do Landštula ili od Oberštajna do Kajzerslauterna itd. — pod pretpostavkom da ovu operaciju ne omete nemačka ofanziva. Nema sumnje da će se u brdima nalaziti krilne jedinice obeju strana, između kojih će takođe doći do sudara, ali pravu bitku treba očekivati na malopre opisanom terenu.

O nemačkim položajima nije nam ništa poznato. Ipak, pretpostavljamo da će se Nemci — ako imaju nameru da presretnu neprijatelja na levoj obali Rajne — koncentrisati na prostoru neposredno ispred Majнца, tj. na drugom kraju prolaza. U protivnom slučaju, oni će ostati na desnoj obali, od Bingena do Manhajma, koncentrišući se, prema prilikama, uzvodno ili nizvodno od Majнца. Što se tiče Majнца, koji je ranije bio izložen bombardovanju izolovanih topova, izgleda da je dosta dobro osiguran novom linijom odvojenih forova, koji su izgrađeni na udaljenosti od 4000 do 5000 jarda od gradskih bedema.

Sve ukazuje na to da će se Nemci pripremiti za nastupanje dva ili tri dana posle Francuza. Tada će se odigrati bitka slična onoj kod Solferina^[18]: dve armije će se celim svojim frontom kretati jedna prema drugoj.

Ovde ne možemo očekivati neko naročito umešno i vešto manevrisanje. Kad su posredi armije takve veličine, dosta je teško omogućiti njihovo frontalno kretanje po predviđenom planu. Ona strana koja bi pribegla rizičnim manevrima mogla bi biti uništena običnim nastupanjem neprijateljske vojske mnogo ranije nego što bi se ti manevri mogli razviti.

Z.

Baš sada se u Berlinu mnogo govori o knjizi g. von Widderna o rajnskim tvrđavama. Autor kaže da Rajna od Bazela do reke Murga uopšte nije utvrđena i da jedinu zaštitu južne Nemačke i Austrije od francuskog napada na tom pravcu predstavlja jaka tvrđava Ulm, koju su od 1806. godine držale trupe Bavaraca i Virtemberžana jačine od oko 10 000 ljudi. U slučaju rata, ta posada bi se mogla povećati na 25 000 ljudi, a unutra u samoj tvrđavi moglo bi se smestiti još 25 000. Tvrđava Raštat, za koju se smatra da će predstavljati moćnu prepreku francuskom nastupanju, leži u dolini kroz koju teče reka

Murg. Odbrambena utvrđenja grada sačinjavaju tri velika fora koji dominiraju okolinom i koji su spojeni bedemima. Južni i zapadni for, »Leopold« i »Friedrich«, nalaze se na levoj obali reke Murga; severni for, »Ludwig«, nalazi se na desnoj obali, gde takođe postoji utvrđen logor, u koji je moguće smestiti 25 000 ljudi. Raštat se nalazi na četiri milje od Rajne, a zemljište između njih pokriveno je šumom, tako da tvrđava ne bi mogla sprečiti prolazak vojske na tom mestu. Sledeća tvrđava je Landau, koja se ranije sastojala iz tri fora — jednog na jugu, drugog na istoku i trećeg na severozapadu — odvojenih od grada močvarama na obalama rečice Kvajh. Južni i istočni for u poslednje vreme su zapušteni i sada se jedino severozapadni for održava u stanju koje ga čini sposobnim za odbranu. Najvažnija i najzgodnije postavljena tvrđava u tom rejonu je Germershajm na Rajni. Ona dominira znatnim prostorom na obema obalama reke i praktično ga za neprijatelja čini nepristupačnim sve do Majнца i Koblenca. Germershajm bi trupama mnogo olakšavao nastupanje u Rajnsku Falačku, jer bi se, pod zaštitom artiljerije ove tvrđave, preko reke mogla izgraditi još dva ili tri mosta, pored postojećeg pontonskog mosta. Ova tvrđava bi takođe služila kao operacijska baza za levo krilo armije koja bi bila raspoređena duž reke Kvajh. Majncom, jednom od najvažnijih rajnskih tvrđava, dominira nekoliko okolnih bregova. Zato se morao povećati broj utvrđenja u gradu, zbog čega tamo jedva ima mesta za veliku posadu. Ceo prostor između Majнца i Bingena sada je jako utvrđen, a između ovog prostora i ušća Majne (na suprotnoj obali Rajne) postoje tri velika utvrđena logora. Što se tiče Koblenca, za njegovu uspešnu opsadu bile bi, po rečima von Widderna, potrebne šest puta veće snage od njegove posade. Neprijatelj bi, verovatno, počeo napad otvaranjem vatre na for »Alexander« s brežuljka poznatog pod nazivom Kukopf, na kom bi njegove trupe bile zaštićene šumom. Autor takođe opisuje utvrđenja Kelna i Vezela, ali o njima ne kaže ništa što već nije poznato.

[The Pall Mall Gazette,
br. 1705 od 1. avgusta 1870]

Beleške o ratu — III

Najzad se pruski operacijski plan počinje jasnije ocrtavati. Čitalac će se setiti da se vrlo malo čulo o koncentraciji trupa u neposrednoj blizini ugrožene granice, iako su na desnoj obali Rajne bila vršena masovna prebacivanja trupa s istoka na zapad i jugozapad. Tvrdave su dobile značajna pojačanja od najbližih jedinica. Pet stotina vojnika 40. pešadijskog puka i tri eskadrona 7. ulanskog puka (oba iz 8. korpusa) vodilo je čarke s neprijateljem kod Sarbrikena. Bavarski lovci i badenski dragoni produžili su liniju predstraža do Rajne. Ali, po svoj prilici, u neposrednoj pozadini tog zastora, koji je obrazovalo nešto malo lakih jedinica, nisu bile raspoređene jače snage. Ni u jednom izveštaju o tim sukobima učešće artiljerije nije nikad spomenuto. U Trijeru uopšte nije bilo trupa. S druge strane, čuli smo da se na belgijskoj granici nalazi veliki broj trupa: da oko Kelna (gde čitav kraj na levoj obali Rajne, skoro do Ahena, obiluje stočnom hranom) ima 30 000 konjanika i da se pred Majncom nalazi 70 000 boraca. Sve je to izgledalo čudno i činilo utisak skoro kažnjivog rasturanja trupa, suprotno gustoj koncentraciji Francuza na jedva nekoliko sati marša od granice. I odjednom iz raznih mesta pristižu obaveštenja koja, izgleda, otkrivaju tajnu.

Dopisnik lista »Le Temps«⁽¹⁹⁾, koji je rizikovao da se probije do samog Trijera, lično je video kako su 25. i 26. jula velike jedinice svih rodova vojske prolazile kroz ovaj grad u pravcu linije reke Sara. Skoro u isto vreme slaba posada Sarbrikena dobila je znatno pojačanje, verovatno iz Koblenca, sedišta štaba 8. korpusa. Trupe koje prolaze kroz Trijer moraju pripadati nekom drugom korpusu, koji stiže sa severa preko Ajfela. Najzad, saznali smo iz jednog privatnog izvora da je 7. armijski korpus 27. jula marševao od Ahena preko Trijera ka granici.

Vidimo, dakle, da je u najmanju ruku tri armijska korpusa ili oko 100 000 ljudi istureno na liniju reke Sara. Dva od njih, 7. i 8, čine deo Severne armije (7, 8, 9. i 10. korpus), kojom komanduje general Steinmetz. Možemo s priličnom sigurnošću uzeti da je sada cela ova armija koncentrisana između Sarburga i Sarbrikena. Ako se

oko 30 000 konjanika stvarno nalazilo u blizini Kelna, oni su morali proći preko Ajfela i Mozela u pravcu reke Sar. Čitav ovaj raspored kao da ukazuje da će Nemci izvesti svoj glavni udar desnim krilom na prostoru između Meca i Sarluja u pravcu doline gornjeg Nida. Ako je konjička rezerva *stvarno* prošla tim pravcem, naša pretpostavka postaje izvesnost.

Taj plan pretpostavlja koncentraciju cele nemačke vojske između Vogeza i Mozela. Centralna armija (princa Friedricha Karla, sastavljena od 2, 3, 4. i 12. korpusa) morala bi ili da zauzme položaj koji se vezuje s levim Steinmetzovim krilom, ili da se postavi iza njega kao rezerva. Južna armija (prestonaslednikova, sastavljena od 5. korpusa, garde i južnonemačkih trupa) formirala bi levo krilo, negde u oblasti Cvajbrikena. Ne znamo gde se nalaze sve te trupe i kako ih treba prebaciti do njihovih položaja. Znamo samo to da je 3. armijski korpus počeo da prolazi železnicom preko Kelna na jug duž *leve* obale Rajne. Ali možemo pretpostaviti da će ista ruka koja je izradila plan po kome je brzo bila izvršena koncentracija 100 000 do 150 000 ljudi na reci Sar iz udaljenih i, očigledno, raznih mesta, isto tako predvideti slične koncentracijske pravce i za ostale snage.

To je, bez sumnje, smeo plan i izgleda da će se pokazati efikasan u najvećoj mogućoj meri. On je predviden za takvu bitku u kojoj bi se nemačko levo krilo od Cvajbrikena pa skoro do Sarluja samo branilo, dok bi desno krilo, krećući se od Sarluja i zapadnije od njega, potpomognuto jakim rezervama, snažno napalo neprijatelja i bočnim manevrom celokupne konjičke rezerve presekle njegove veze s Mecom. Ako ovaj plan uspe i Nemci dobiju prvu veliku bitku, francuskoj armiji preti opasnost ne samo da ostane odsečena od svoje najbliže baze — Meca i Mozela — nego i da bude saterana na takav položaj da će se Nemci naći između nje i Pariza.

Nemci, koji imaju potpuno sigurnu vezu s Koblencom i Kelnom, mogu rizikovati da u takvoj situaciji pretrpe i poraz, pošto jedan takav poraz sa svim svojim posledicama za njih ne bi bio ni približno pogibeljan. Ipak je to suviše smeo plan. Bilo bi izvanredno teško da se potučena vojska, naročito njeno desno krilo, srećno povuče kroz tesnace Mozela i njegovih pritoka. Nesumnjivo je da bi bilo zarobljeno mnogo vojnika i veliki deo artiljerije bio izgubljen i da bi pregrupisanje armije pod zaštitom rajnskih tvrđava zahtevalo mnogo vremena. Bila bi ludost usvojiti takav plan ako general Moltke ne bi bio potpuno siguran da mu na raspolaganju stoje toliko nadmoćnije snage da je pobjeda skoro izvesna i ako on, osim toga, ne bi znao da Francuzi nisu u stanju da napadnu njegove trupe dok se one sa svih strana stiču na položaj koji je izabran za prvu bitku. Da li je to stvarno tako, saznaćemo uskoro, možda već sutra.

Međutim, treba imati na umu da se nikada ne sme računati da će se sličnim strategijskim planovima postići uspeh koji se od njih očekuje. Uvek se tu i tamo mogu pojavljivati prepreke; jedinice mogu

ne stići tačno u vreme kad su potrebne; neprijatelj može vršiti neočekivane pokrete ili preduzimati nepredviđene mere predostrožnosti i, na kraju, žestoka, uporna borba ili zdrav razum nekog generala često mogu spasti potučene trupe od najtežih posledica koje poraz uopšte može imati — od gubitka veza sa svojom bazom.

Z.

[*Pall Mall Gazette*,
br. 1706 od 2. avgusta 1870]

Beleške o ratu — IV

Dvadeset osmog jula car je stigao u Mec i sledećeg jutra primio komandu nad Rajnskom armijom. Po napoleonovskim tradicijama, trebalo je da ovaj datum obeleži početak aktivnih operacija, ali je otada prošlo već nedelju dana a još nismo čuli da se Rajnska armija, kao celina, pokrenula. Tridesetog jula je kod Sarbrikena pošlo za rukom omanjem pruskom odredu da potisne francusku izvidnicu. Drugog avgusta je 2. divizija (general Bataille-a) 2. armijskog korpusa (general Frossard-a) zauzela brežuljke južno od Sarbrikena i artijerijskom vatrom isterala Nemce iz grada, ali nije pokušavala da pređe preko reke i da napadne visove na njenoj severnoj obali koji dominiraju gradom. Tako linija koja ide rekom Sar nije bila probijena ovim napadom. Otada nije bilo više nikakvih vesti o nekom napredovanju Francuza, tako da je njihovo preimućstvo koje su 2. avgusta postigli u borbi ravno *nuli*.

Sada se teško može sumnjati u to da je car, kad je krenuo iz Pariza za Mec, imao nameru da odmah pređe granicu. Da je tako učinio, on bi mogao vrlo ozbiljno da poremeti neprijateljeve pripreme za nastupanje. Dvadeset devetog i tridesetog jula nemačke armije još ni izdaleka nisu bile koncentrisane. Južnonemačke trupe su iz raznih mesta još pristizale železnicom i peške k mostovima na Rajni. Pruska konjička rezerva prolazila je u beskrajnim kolonama kroz Koblenz i Erenbrajtstajn prema jugu. Sedmi korpus se nalazio između Ahena i Trijera, daleko od svake železničke pruge. Deseti korpus je napustio Hanover, a garda je železnicom bila upućena iz Berlina. Da su Francuzi u ovom momentu preduzeli odlučno nastupanje, verovatno bi dospeli do isturenih forova Majнца i postigli znatna preimućstva nad nemačkim kolonama koje su odstupale; ono bi im, možda, omogućilo čak i da izgrade most preko Rajne i da ga zaštite mostobranom na desnoj obali. U svakom slučaju, rat bi se preneo na neprijateljsku teritoriju, što bi snažno uticalo na moral francuskih trupa.

Zašto, onda, nije došlo do takve ofanzive? Iz prostog razloga: ako su francuski vojnici za nju bili spremni, nije bila spremna francuska intendantura. Nemamo potrebe da se oslanjamo na ma kakve vesti koje dolaze s nemačke strane; imamo svedočanstvo kapetana

Jeannerod-a, bivšeg francuskog oficira, koji se sada kao vojni dopisnik lista »Le Temps« nalazi kod trupa. On izričito tvrdi da je snabdevanje operativne vojske ratnom opremom počelo tek 1. avgusta; da trupe nisu imale dovoljno čuturica, porcija i druge ratne opreme; da je meso bilo ukvareno, a hleb često plesniv. Moglo bi se, izgleda, reći da je vojska Drugog Carstva dosad trpela poraze od samog Drugog Carstva. Od režima koji one na koje se oslanja izdašno nagraduje svim sredstvima davno uvedenog sistema podmićivanja nije se moglo očekivati da taj sistem ne primeni i u vojnoj intendanturi. Po priznanju gospodina Rouher-a, ovaj rat je bio odavno pripreman, ali se, očigledno, pripremanju rezervi, naročito ratne opreme, poklanjalo najmanje pažnje. I baš na tom sektoru nastaje takav nered koji u najkritičnijem periodu rata izaziva zastoj u operacijama od skoro nedelju dana.

Ovo odugovlačenje od nedelje dana znatno je izmenilo situaciju u korist Nemaca. Ono im je dalo vremena da svoje trupe prebace na front i da ih grupišu na položajima koje su sami izabrali. Našim čitaocima je poznato da pretpostavljamo da su sada sve nemačke snage koncentrisane na levoj obali Rajne, da se uglavnom nalaze neposredno prema francuskoj vojsci. Tu našu pretpostavku potvrđuju svi zvanični i privatni izveštaji koje smo dobili od utornika, kada smo listu »The Times« pružili mogućnost da sazna sva naša mišljenja o tom pitanju, koje on jutros objavljuje kao svoja sopstvena.^[20] Tri armije: Steinmetzova, princa Friedricha Karla i prestolonaslednikova, čine ukupno 13 armijskih korpusa, ili najmanje 430 000 do 450 000 ljudi. Po najpovoljnijoj proceni, sve protivničke snage ne mogu znatno prevazilaziti broj od 330 000 do 350 000 obučениh vojnika. Ako su jače, onda se višak mora sastojati od neobučениh i nedavno formiranih bataljona. Ali navedene nemačke trupe ni približno ne predstavljaju celu vojnu silu Nemačke. Samo od operativnih trupa ima tri armijska korpusa (1, 6. i 11.) koji gornjom procenom nisu obuhvaćeni. Nije nam poznato gde se oni nalaze. Znamo da su napustili svoje garnizone, a utvrdili smo da ima pukova 11. korpusa na levoj obali Rajne i u Bavarskoj Falačkoj. Znamo sigurno i to da u Hanoveru, Bremenu i njihovoj okolini u ovom trenutku nema drugih trupa osim landvera. Iz toga se može zaključiti da je barem veći deo ova tri korpusa takode bio upućen na front, a u tom bi se slučaju brojna nadmoćnost Nemaca povećala još za nekih 40 000 do 60 000 ljudi. Ne bismo se začudili kad bi čak nekoliko divizija landvera bilo upućeno na front u oblasti reke Sara. Sada ima 210 000 potpuno spremnih boraca landvera, i 180 000 skoro spremnih boraca u četvrtim i ostalim linijskim bataljonima, od kojih jedan deo može biti upotrebljen za prvi odlučan udar. Bilo bi pogrešno misliti da ove trupe postoje samo na hartiji. Mobilizacija iz 1866. godine je pokazala da se stvar uspešno može izvršiti, a sadašnja mobilizacija je ponovo dokazala da obučениh ljudi spremnih za pokret ima više nego što je potrebno. Ove brojke izgledaju neverovatne, ali čak ni one ne iscrpljuju vojnu moć Nemačke.

I tako, krajem ove nedelje car će se naći licem u lice s brojno nadmoćnijim neprijateljskim snagama. Ako je u toku prošle nedelje bio voljan ali nesposoban da krene napred, sada nema ni mogućnosti ni želje za nastupanje. A da je znao kolike su neprijateljske snage, može se videti iz nagoveštaja u saopštenju iz Pariza, prema kome je 250 000 Prusa koncentrisano između Sarluja i Nojnkirhena. U saopštenju iz Pariza se prećutkuje ono što se dešava između Nojnkirhena i Kajzerslauterna. Zbog toga je moguće da je neaktivnost francuske vojske sve do četvrtka donekle izazvana promenom operacijskog plana i da, možda, umesto da preduzmu ofanzivu, Francuzi nameravaju da ostanu u defanzivi da bi iskoristili preimućstvo znatno povećane udarne snage koju puške ostraguše¹ i izolućeni topovi daju trupama koje napad očekuju na utvrđenom položaju. Ali ako se na to odluće, Francuzi će se razočarati još u samom početku operacija. Žrtvovati polovinu Lorene i Alzasa bez prave, velike bitke — a sumnjamo da bi se za tako veliku armiju mogao naći bolji položaj bliži granici nego što je položaj kod Meca — za cara može predstavljati rizićan poduhvat.

Protiv takvog pokreta Francuza, Nemci bi primenili plan koji smo ranije izneli. Oni bi pokušali da svog protivnika uvuku u veliku bitku pre no što bi on i stigao do Meca, i prodrli bi između Sarluja i Meca. Oni bi u svakom slučaju pokušali da zaobidu francuske utvrđene položaje i da preseku njihove veze s pozadinom.

Vojska od 300 000 ljudi zahteva velike kolićine hrane, i zato ona ne sme dopustiti da joj se putevi za snabdevanje prekinu makar i za nekoliko dana. Ako bi se to ipak dogodilo, ona bi bila primorana da napusti svoj položaj i da primi borbu na otvorenom polju, a time bi izgubila prednost koju joj pružaju učvršćeni položaji. Bilo kako bilo, možemo biti sigurni da će se uskoro nešto morati dogoditi. Tri četvrtine miliona ljudi ne mogu ostati koncentrisane na prostoru od 50 kvadratnih milja. Nemogućnost da se ishrani tolika masa ljudi nateraće jednu ili drugu stranu da se pokrene s mesta.

Da zaključimo. Ponavljamo da polazimo od pretpostavke da su i Francuzi i Nemci bacili na front sve raspoložive snage za ućeće u prvoj velikoj bici. I dalje ostajemo pri mišljenju da će Nemci u tom slučaju imati brojnu nadmoćnost koja će im osigurati pobeđu — ukoliko ne učine kakve velike greške. Tu našu pretpostavku potvrđuju svi zvanićni i privatni izveštaji. Ali, razume se, sve to nije potpuno sigurno. Prinuđeni smo da donosimo zaključke i na osnovu podataka koji mogu biti nepouzđani. Ne znamo kakvo se stanje može stvoriti čak ni u vreme kada ovo pišemo; a nemoguće je predvideti kakve greške ili kakve genijalne poteze može učiniti vrhovna komanda jedne ili druge strane.

Naše poslednje zapažanje danas odnosiće se na napad Nemaca na liniju Vajsenburga u Alzasu^[21]. S nemaćke strane u borbi su učest-

¹ puške koje su punjene pozadi

vovala trupe koje su pripadale 5. i 11. pruskom i 2. bavarskom korpusu. Ovde imamo direktnu potvrdu da se u Falačkoj nalazi ne samo 11. korpus nego i sve prestolonaslednikove glavne snage. Puk koji je u izveštaju spomenut kao »Kraljevski gardijski grenadirski puk« jeste 7. ili 2. zapadnopruski grenadirski puk koji, kao i 58. puk, pripada 5. korpusu. Pruski je princip da se uvek potpuno angažuje jedan armijski korpus pre no što se prikupe jedinice nekog drugog korpusa. Ali su u ovom slučaju upotrebljena tri korpusa Prusa i Bavaraca za izvršenje zadatka koji bi s uspehom mogao da izvrši čak i jedan korpus. Izgleda da je prisustvo tri korpusa, koji ugrožavaju Alzas, trebalo da posluži tome da impresionira Francuze. Osim toga, nastupanje uz dolinu Rajne bilo bi zadržano kod Strazbura, a bočni marš preko Vogeza naišao bi na prelaze blokirane manjim tvrđavama — Bičom, Pfalcburgom i La Pti-Pjerom, koje su u stanju da zatvore najvažnije drumove. Mi pretpostavljamo da bi glavina ova tri nemačka korpusa mogla maršovati preko Landaua i Pirmazensa prema Cvajbrikeni, dok bi njihove tri ili četiri brigade napadale Vajsenburg. A ako bi ove brigade postigle uspeh, onda bi nekoliko Mac-Mahonovih divizija bilo upućeno u suprotnom pravcu prema Rajni. Ove ne bi predstavljale nikakvu opasnost, jer bi svaki upad u falačku ravnici bio zadržan kod Landaua i Germershajma.

Bitka kod Vajsenburga je očigledno bila vođena s takvom brojnom nadmoćnošću koja je skoro potpuno obezbeđivala uspeh. Njeno moralno dejstvo kao prvog ozbiljnog ratnog sukoba neosporno mora biti veliko, naročito ako se uzme u obzir da se zauzimanje utvrđenog položaja jurišem uvek smatra kao težak zadatak. Činjenica da su Nemci bajonetima izbacili Francuze iz utvrđenih položaja, bez obzira na to što su Francuzi imali izolovane topove, mitraljeze i puške »šaspoe¹, imaće uticaja na obe vojske. To je, bez sumnje, prvi slučaj da je bajonet uspešno dejstvovao protiv puške ostraguše, te će ova akcija po tome ostati čuvena.

Iz istog razloga to će poremetiti Napoléonove planove. Ta vest se ne bi mogla saopštiti francuskoj vojsci čak ni u veoma ublaženoj formi ako ujedno ne bi bilo izveštaja o uspesima na drugim bojištima. A on se ne bi mogao sačuvati u tajnosti više od dvanaest časova. Stoga možemo očekivati da car pokrene svoje kolone radi traženja tog uspeha, i bilo bi čudno ako ne bismo uskoro dobili neki izveštaj o francuskim poredama. Ali će u isto vreme, verovatno uskoro, krenuti i Nemci, tako da će čela protivničkih kolona doći u dodir na nekoliko mesta. Danas ili najkasnije sutra moglo bi doći do prvog velikog sukoba.

[*The Pall Mall Gazette*,
br. 1710 od 6. avgusta 1870]

¹ puška s udarnom čeličnom iglom, nazvana tako po imenu francuskog oružara Antoine-a Alphonse-a Chassepot-a (1833 - 1905)

Pruske pobede

Brzo dejstvo nemačke Treće armije baca sve više i više svetla na Moltkeove planove. Koncentracija ove armije u Falačkoj morala se izvršiti preko mostova u Manhajmu i Germershajmu, a verovatno su korišćeni i vojni pontonski mostovi koji su postavljeni između ovih mesta. Pre nego što su počele da nastupaju drumovima koji vode od Landaua i Nojštata, na zapad preko Harta, trupe koje su bile prikupljene u dolini Rajne bile su sposobne za napad na desno krilo Francuza. Takav napad, s nadmoćnijim snagama i Landauom u bliskoj pozadini, bio bi potpuno uspešan i mogao bi dati velike rezultate. Ako bi se pri tome uspelo da se znatan deo francuskih trupa odvoji od glavnine i privuče u dolinu Rajne, da se razbije i potisne dolinom uzvodno k Strazburu, te trupe bi bile izgubljene za glavnu bitku, dok bi nemačka Treća armija, budući mnogo bliža glavnim francuskim snagama, bila u stanju da u njoj učestvuje. U svakom slučaju, napad na desno francusko krilo mogao bi Francuze zavarati ukoliko glavni udar Nemaca bude usmeren protiv njihovog levog krila, kako mi još uvek verujemo, uprkos suprotnom mišljenju mnogobrojnih vojnih i nevojnih tezgaroša novostima.

Iznenadan i uspešan napad na Vajsenburg pokazuje da su Nemci raspolagali obaveštenjima o francuskim položajima koja su ih podstakla da izvedu takav manevr. U svojoj žurbi za revanšom, Francuzi su nesmotreno upali u klopku. Maršal Mac-Mahon je odmah počeo da prikuplja svoje korpuse prema Vajsenburgu i izjavio, kako smo obavešteni, da mu je potrebno dva dana za izvršenje tog manevra. Ali prestolonaslednik nije bio sklon da mu da ovo vreme. On je odmah iskoristio svoje preimućstvo i u subotu napao Francuze blizu Verta na reci Zauer^[22], otprilike 15 milja jugozapadno od Vajsenburga. Sam Mac-Mahon je govorio da je njegov položaj jak, a ipak je u pet časova po podne odbačen s njega i, kako je prestolonaslednik pretpostavljao, povlačio se s celom vojskom prema Biču. Na taj način on bi izbegao da bude odbačen od centra operacija k Strazburu i sačuvao bi vezu s glavinom armije. Međutim, iz kasnijih francuskih telegrama se videlo da je on stvarno odstupio prema Nansiju i da se sada njegov štab nalazi u Savernu.

Dva francuska korpusa koja su bila poslata da zaustave nastupanje Nemaca sastojala su se od sedam pešadijskih divizija, od kojih su verovatno bar pet bile angažovane u borbi. Moguće je takođe da su sve divizije učestvovalе u okršaju pristizuci jedna za drugom, ali one više nisu bile u stanju da ponovo uspostave ravnotežu, isto onako kao ni austrijske brigade koje su se u bici kod Madente^[23] jedna za drugom pojavljivale na bojištu. U svakom slučaju, možemo biti uvereni da je ovde razbijeno od jedne petine do jedne četvrtine svih francuskih snaga. Nemačke trupe verovatno su bile one iste čija je prethodnica zauzela Vajsenburg, tj. 2. bavarski i 5. i 11. severnonemački korpus. Od ovih, 5. korpus se sastoji od dva poznanjska, pet šleskih i jednog vestfalskog puka, a 11. korpus od jednog pomeranskog, četiri hesensko-kaselska i nasauska i tri tirinška puka. U borbi su, dakle, učestvovalе trupe iz raznih krajeva Nemačke.

U ovim ratnim dejstvima najviše nas iznenaduje strategijska i taktička uloga jedne i druge vojske. Ona je sasvim suprotna onome što bi se po tradiciji moglo očekivati. Nemci napadaju, Francuzi se brane. Nemci dejstvuju brzo i velikim masama i njima lako upravljaju; Francuzi sami priznaju da su njihove trupe posle dvonedeljnog koncentrisanja bile još toliko rasturene da im je bilo potrebno dva dana da prikupe dva armijska korpusa. Zbog toga su tučeni deo po deo. Po načinu na koji prebacuju svoje trupe, mogli bi biti Austrijanci. Čime se to objašnjava? Jednostavno, nuždama Drugog Carstva. Udarac koji su dobili kod Vajsenburga bio je dovoljan da uzbudi čitav Pariz, a, nema sumnje, i da se armija uzmuti. Bio je potreban revanš: Mac-Mahon je odmah poslat s dva korpusa da ga ostvari. Potez je bio očigledno pogrešan, ali, svejedno, on je morao biti izveden, i izveden je s rezultatima koje smo već videli. Ako maršal Mac-Mahon ne bude dobio takvo pojačanje da bi bio u stanju da se ponovo ogleda s prestolonaslednikom, ovaj će se, pošto prede nekih 15 milja prema jugu, dokopati železničke pruge Strazbur—Nansi, prodreti prema Nansiju i obuhvatiti tim pokretom svaku odbrambenu liniju za koju bi se Francuzi mogli nadati da će je održati nastupanjem prema Mecu. Upravo strah od takvog neprijateljskog pokreta primorava Francuze da napuste Sarsku oblast. Ili, pak, prepuštajući svojoj prethodnici da goni Mac-Mahona, prestolonaslednik može svojim desnim krilom preći preko brda prema Pirmazensu i Cvajbrikeni da bi se spojio s levim krilom armije princa Friedricha Karla, koji se za sve to vreme nalazio negde između Majnca i Sarbrikena, dok su Francuzi uporno tvrdili da se nalazi kod Trijera. Ne možemo prosuditi kako će se na prestolonaslednikova dejstva odraziti poraz korpusa generala Frossard-a kod Forbaha^[24], posle koga je, izgleda, usledio jučerašnji pokret Prusa prema Sent-Avoldu.

Ako je za Drugo Carstvo bila neophodna pobeda posle Vajsenburga, sada mu je, posle Verta i Forbaha, još neophodnija. Ako je Vajsenburg bio dovoljan da poremeti sve unapred stvorene planove

za operacije desnog krila, borbe koje su se odigrale u subotu neizbežno su poremetile sve mere koje su preduzete za celu vojsku. Francuska vojska je izgubila svaku inicijativu. Njena dejstva manje određuju vojni razlozi nego političke potrebe. Tu je 300 000 ljudi skoro na dogledu neprijatelja. Ako se oni u svojim pokretima moraju upravljati po onome što se odigrava ili što može da se odigra u Parizu, a ne po onome što se dešava u neprijateljskom taboru, oni su već upola poraženi. Niko, naravno, ne može sa sigurnošću da predvidi ishod glavne bitke, koja uskoro predstoji, ukoliko se ona već i sada ne vodi. Ali možemo bez dvoumljenja reći da će samo još jedna nedelja takve strategije kakvu je Napoléon III pokazao počev od četvrtka¹ biti dovoljna da se uništi najbolja i najveća vojska na svetu.

Telegrami^[25] cara Napoléona samo pogoršavaju utisak koji se o tim bitkama dobija na osnovu pruskih izveštaja. U subotu u ponoć on je izvestio o golim činjenicama:

»Maršal Mac-Mahon je izgubio bitku. General Frossard je bio primoran da se povuče.«

Tri časa kasnije stigli su izveštaji da su prekinute njegove veze s maršalom Mac-Mahonom. U nedelju u šest časova izjutra ozbiljnost poraza generala Frossard-a bila je stvarno potvrđena priznanjem da mu je taj poraz bio nanet zapadno od Sarbrikena, tj. kod Forbaha, a da je, dalje, bilo nemoguće odmah zadržati napredovanje Prusa, priznato je u ovom izveštaju:

»Trupe koje su se našle razjedinjene prikupljaju se u Mecu.«

Sledeći telegram je teško protumačiti:

»Povlačenje će se izvršiti u potpunom redu.«

Čije povlačenje? Ne maršala Mac-Mahona, jer su veze s njim još ostale prekinute. Ne generala Frossard-a, jer car dalje saopštava:

»Nema nikakvih vesti od generala Frossard-a.«

A ako je u 8,25 časova ujutru o predstojećem povlačenju trupa, za koje još nije znao gde se nalaze, mogao da govori samo u budućem vremenu, kakvu, onda, vrednost može da ima njegov telegram poslat osam časova ranije, u kome on govori u sadašnjem vremenu:

»Povlačenje se vrši u potpunom redu.«

Svi ti kasniji izveštaji bili su istog smisla kao i prvi: »Tout peut se rétablir.«² Pobjede Prusa su bile suviše značajne da bi se moglo pribeci taktici koju bi car, prirodno, rado usvojio. On se nije usuđivao da skriva istinu, ali se nadao da će moći izbrisati težak utisak koji su učinile pruske pobjede istovremenim saopštenjem o nekoj kasnijoj

¹ Četvrtog avgusta 1870. — ² »Sve se može popraviti.«

bici s drukčijim, povoljnim ishodom. Bilo je nemoguće poštediti ponos francuskog naroda tim što bi se skrilo od njega da su dve njegove armije bile pobeđene. Zbog toga je caru jedino ostalo da se osloni na žarku želju da povрати izgubljeno, na želju koja se u srcima Francuza radala i u prošlosti na vest o sličnim nesrećama. Nesumnjivo je da su u privatnim telegramima carici i ministrima davana uputstva za njihove javne izjave, ili im je — što je još verovatnije — iz Meca dostavljan gotov tekst odnosnih proklamacija. Iz ovih dveju činjenica zaključujemo da je — ma kakvo bilo raspoloženje francuskog naroda — svako ko se nalazi na vlasti, počev od cara, duboko potišten, što samo po sebi mnogo znači. U Parizu je zavedeno opsadno stanje. To očigledno pokazuje šta može da usledi posle još jedne nove pobjede Prusa. Vladin proglas se završava rečima:

•Borimo se hrabro i Francuska će biti spasena!⁽²⁵⁾

Spasena! Francuzi se, možda, mogu sami pitati: od čega spasena? Od invazije koju su Prusi preduzeli zato da bi preduhitrili francuski upad u Nemačku. Da su bili potučeni Prusi i da je sličan glas ohrabrenja došao iz Berlina, njegov bi smisao bio jasan, jer bi svaka nova pobjeda francuskog oružja značila novu aneksiju nemačke teritorije od strane Francuske. Ali ako pruska vlada bude dovoljno mudra, poraz Francuza značiće samo da je propao pokušaj da se spreči Pruska da mirno nastavi svoju unutrašnju nemačku politiku. Mi teško možemo verovati da će *levée en masse*¹, o kojoj tobože raspravljaju francuski ministri, stvarno omogućiti obnavljanje ofanzivnog rata.

[The Pall Mall Gazette,
br. 1711 od 8. avgusta 1870]

¹ masovna regrutacija

Beleške o ratu — V

Subota, 6. avgusta, bio je kritičan dan za prvu fazu ovog rata. Prve nemačke vesti više su svojom krajnjom oskudnošću skrivale nego što su obelodanjivale značaj rezultata koji su bili postignuti toga dana. Samo prema kasnijim, iscrpnijim izveštajima i prema prilično nespretnim priznanjima u francuskim saopštenjima možemo suditi o potpunoj promeni vojne situacije do koje je došlo u subotu.

U vreme kad je Mac-Mahon pretrpeo poraz na istočnim obroncima Vogeza, Kamekeova divizija 7. (Vestfalskog) korpusa i dve divizije, Barnekowljeva i Stülpnagelova, iz 8. (Rajnskog) korpusa, sa svega 37 bataljona, odbacile su tri Frossard-ove divizije i bar jedan (69. puk) iz Bazaine-ovog korpusa, tj. svega 42 bataljona, sa visova južno od Sarbrikena i dalje preko Forbaha. Pošto su nemački bataljoni po svome sastavu jači od francuskih, izgleda da je brojno stanje angažovanih trupa bilo jednako, ali su Francuzi imali povoljniji položaj. Levo od Frossard-a nalazilo se sedam Bazaine-ovih i Ladmiraault-ovih pešadijskih divizija, a iza njega bile su dve gardijske divizije. Ali, sem jednog puka, koji je gore spomenut, nijedan čovek iz svih tih jedinica nije pritekao u pomoć nesrećnom Frossard-u. On je posle teškog poraza morao da odstupi i sad se, isto tako kao i Bazaine, Ladmiraault i garda, nalazi u punom povlačenju k Mecu. Nemci ih gone i u nedelju su već bili u Sent-Avoldu, tako da im je cela Lorena otvorena do samog Meca.

U isto vreme Mac-Mahon, de Failly i Canrobert povlačili su se k Nansiju, a ne prema Biču, kao što je to najpre bilo javljeno. Mac-Mahonov štab je u nedelju bio u Savernu. Ova tri korpusa su, dakle, ne samo razbijena, već i odbačena nazad u pravcu koji se nije poklapao s pravcem odstupanja ostale vojske. Prema tome, izgleda da je strategijsko preimućstvo, koje je prestolonaslednik težio da ostvari napadom i koje smo juče razmotrili, bilo barem delimično postignuto. Dok car odstupa pravo na zapad, Mac-Mahon sve više skreće prema jugu i teško da će stići u Linevil do onog vremena kada će se ostala četiri korpusa koncentrisati pod zaštitom Meca. Ali od Sargeminda do Linevila ima svega nekoliko milja više nego od Saverna do Linevila.

I ne može se očekivati da će princ Friedrich Karl, koji je u nedelju bio u Bliskastelu, a njegova prethodnica negde blizu Sargeminda, ostati miran posmatrač dok Steinmetz goni cara i dok prestolonaslednik pokušava da čvrsto drži Mac-Mahona u uzanim prolazima Vogeza. Čitava severna Lorena predstavlja izvrstan teren za konjička dejstva, a u Linevilu se u mirno doba uvek nalazio štab većeg dela francuske konjice koja je bila razmeštena u tom kraju. Ako bi Nemci raspolagali nadmoćnijom konjicom, kako po broju tako i po kvalitetu, sigurno je da bi njene veće mase bile odmah bačene u pravcu Linevila s ciljem da prekinu veze između Mac-Mahona i cara i da poruše železničke mostove na liniji Strazbur — Nansi i, ako je moguće, i mostove preko Merte. Čak je moguće i to da će Nemci uspeti da ubace neku pešađijsku jedinicu između ta dva rastavljena dela francuske vojske i da primoraju Mac-Mahona da se povlači još dalje na jug i da koristi još zaobilazniji put za ponovno uspostavljanje veze s ostalom vojskom. Da se nešto slično već dogodilo, vidi se iz carevog priznanja da su u subotu njegove veze s Mac-Mahonom bile prekinute, a u saopštenju o nameravanom premeštanju francuske Vrhovne komande u Šalon bilo je izraženo zloslutno strahovanje od još ozbiljnijih posledica.

Prema tome, četiri od osam korpusa francuske vojske bilo je potpuno ili skoro potpuno razbijeno, i to uvek po delovima, dok se za 7. korpus (Félixa Douaya), uopšte ne zna gde se nalazi. Strategija s takvim greškama priliči Austrijancima iz vremena njihove najveće slabosti. To nas ne podseća na Napoléona I, već na Beaulieua, Macka, Gyulaya i njima slične. Zamislite Frossard-a, koji je čitav dan morao da vodi borbu kod Forbaha, dok su levo od njega i najviše na deset milja od linije Sara, sedam divizija bile samo posmatrači ove drame! To bi bilo sasvim neobjašnjivo ako ne bismo pretpostavili da su im se suprotstavile nemačke snage dovoljno jake da ih spreče da priteknu u pomoć Frossard-u ili da mu olakšaju situaciju samostalnim napadom. Ali ovo, jedino moguće opravdanje, može se primiti samo ako su Nemci, kao što smo uvek govorili, nameravali da izvrše odlučan napad svojim krajnjim desnim krilom. Hitno povlačenje prema Mecu ponovo potvrđuje ovo mišljenje. To povlačenje mnogo liči na blagovremeni pokušaj povlačenja trupa s položaja čije su veze s Mecom već bile ugrožene. Mi ne znamo koje su nemačke jedinice držale front prema Ladmiraault-u i Bazaine-u i možda ih svojim krilima zaobišle, ali ne smemo zaboraviti da je od Steinmetzovih sedam ili više divizija samo tri učestvovalo u operacijama.

U međuvremenu se pojavio jedan drugi severnonemački korpus — 6. ili Gornjošleski. On je prošlog četvrtka prošao kroz Keln, a sada će biti ili kod Steinmetza ili kod Friedricha Karla, a list »The Times« apsolutno tvrdi da se ovaj korpus nalazi na krajnjem desnom krilu — u Trijeru, i to tvrdi u istom broju u kome je objavljen telegram da je taj korpus krenuo od Hamburga za Bliskastel. Nadmoćnost Nemaca kako u pogledu broja i borbenog morala tako i u strategijskom

pogledu, sada je tako velika da za izvesno vreme mogu nekažnjeno da rade gotovo sve što im je drago. Ako car namerava da svoja četiri armijska korpusa drži u utvrđenom logoru u Mecu — on nema drugog izlaza nego ili da to učini ili da se neprekidno povlači k Parizu — ni to neće zaustaviti nemačko napredovanje, kao što nije uspeo ni Benedekov pokušaj da 1866. godine pod zaštitom Olomouca ponovo prikupi svoju armiju i zaustavi nastupanje Nemaca prema Beču.^[26] Benedek! Da kakva li upoređenja s pobednikom kod Mađente i Solferina! A ipak ono je umesnije nego ma koje drugo. Slično Benedeku, car je koncentrisao svoje trupe na položaju s koga ih je mogao krenuti u bilo kom pravcu, i to pune dve nedelje pre koncentracije neprijatelja. Kao i Benedek, Louis-Napoléon je upravljao svojim korpusima tako da su bili tučeni deo po deo, zahvaljujući bročanoj nadmoćnosti neprijatelja ili boljem neprijateljskom komandovanju. Ali tu, bojimo se, prestaje sličnost. Benedeku je, posle svakodnevnih poraza u toku nedelje dana, ipak ostalo dovoljno snage za veliku bitku kod Sadove. Sudeći po svemu, Napoléonove trupe su posle dvodnevne borbe skoro beznadežno raspršene, tako da on više nije u stanju čak ni da pokuša da zametne glavnu bitku.

Pretpostavljamo da će se sada sasvim odustati od nameravane vojne ekspedicije na Baltik, ako je ona uopšte bila ikada zamišljena kao nešto više od obične demonstracije. Svaki bataljon će biti potreban na istočnoj granici. Od 376 bataljona francuske vojske, 300 bataljona ulazilo je u sastav šest linijskih i jednog gardijskog korpusa, koji su se, kao što nam je poznato, nalazili između Meca i Strazbura. Sedmi (Douayov) linijski korpus, koji broji preko 40 bataljona, mogao bi da bude upućen na Baltik ili da se pridruži glavnim snagama. Ostalih 36 bataljona jedva mogu biti dovoljni za Alžir i različite službe u unutrašnjosti. Koje pomoćne izvore ima car iz kojih bi mogao dobijati pojačanja? To su 100 četvrtih bataljona, koji se sada formiraju, i Mobilna garda. Ali oni se sastoje — prvi većinom, a druga sasvim — od neobučenih regruta. Ne znamo za koje će vreme četvrti bataljoni biti spremni za polazak, ali će oni morati da krenu bez obzira na to da li su spremni ili ne. Šta sada predstavlja Mobilna garda, videli smo prošle nedelje u Šalonskom logoru.^[27] Nesumnjivo je da i četvrti bataljoni i Mobilna garda predstavljaju dobar vojnički materijal, ali to još nisu vojnici, a pogotovu to nisu trupe sposobne da izdrže napad momčadi koja su naučila da otimaju mitraljeze. S druge strane, Nemci će za desetak dana imati na raspolaganju 190 000 do 200 000 ljudi iz četvrtih i ostalih bataljona, dakle cvet svoje vojske, a pored toga, bar isto toliki broj landverskih trupa, potpuno pogodnih za službu na frontu.

[*The Pall Mall Gazette*,
br. 1712 od 9. avgusta 1870]

Beleške o ratu — VI

Sada više nema nikakve sumnje da se rat skoro nikada nije vodio s tako potpunim prenebregavanjem svakog zdravog smisla kako se vodi Napoléonova »vojnička šetnja do Berlina«. Rat za Rajnu bio je poslednji i najjači Napoléonov adut, ali je njegov neuspeh u isto vreme značio i slom Drugog Carstva. To su u Nemačkoj dobro shvatili. Jedan od glavnih razloga koji je naterao mnoge Nemce da se pomire s promenama koje su izvršene 1866. bilo je stalno očekivanje rata s Francuskom. Ako je Nemačka u jednom smislu bila rasparčana, ona je, s druge strane, bila ojačana. Vojna organizacija severne Nemačke garantovala je bezbednost znatno više nego vojna organizacija većeg ali učmalog starog Saveza.^[28] Ta nova vojna organizacija bila je sračunata tako da za jedanaest dana može staviti pod oružje 552 000 ljudi linijskih i 205 000 ljudi landverskih trupa, formiranih u bataljone, eskadrone i baterije, a posle dve ili tri nedelje još 187 000 ljudi rezervnih trupa (Ersatztruppen¹), potpuno spremnih za operacije. To nije bila tajna. Ceo plan podele ovih trupa u razne armijske korpusse, s naznačenjem okruga iz kojih svaki bataljon itd. treba da se popunjava, često je objavljivan. Osim toga, mobilizacija od 1866. godine pokazala je da to nije bila organizacija koja postoji samo na hartiji. O svakom obvezniku vodila se tačna evidencija, a bilo je dobro poznato da su u komandi svakog vojnog okruga landvera bila pripremljena naređenja za poziv svakog obveznika i da je na njih trebalo staviti samo datum. Ipak, za francuskog cara te ogromne vojne snage postojale su samo na hartiji. Sve snage koje je on prikupio da bi otpočeo operaciju sastojale su se najviše od 360 000 ljudi Rajnske armije i od 30 000 do 40 000 ljudi određenih za baltičku ekspediciju, dakle svega od oko 400 000 ljudi. Pri takvom nepovoljnom brojnom odnosu snaga i dugom vremenu koje je bilo potrebno da bi se nove francuske formacije (četvrti bataljoni) osposobile za ratne operacije, careva jedina nada u uspeh bio je iznenađan napad u vreme dok su Nemci još bili u jeku mobi-

¹ Ova nemačka reč je tako (u zagradama) uneta u engleski tekst.

lizacije. Videli smo kako mu je ta zgoda izmakla i kako je bila propuštena i druga šansa, tj. nastupanje k Rajni. Sada ćemo ukazati na drugu grešku.

Raspored francuske vojske pre same objave rata bio je odličan. To je, očigledno, bio glavni sastavni deo brižljivo razrađenog ratnog plana. Tri korpusa u Tinovitu, Sent-Avoldu i Biču u prvoj liniji, neposredno iza granice; dva korpusa u Mecu i Strazburu u drugoj liniji; dva korpusa u rezervi kod Nansija, i 8. korpus u Belforu. Koristeći železnice, sve te trupe mogle su se za nekoliko dana prikupiti za ofanzivu iz Lorene preko Sara ili iz Alzasa preko Rajne i napasti neprijatelja na severnom ili istočnom pravcu, prema tome kako situacija bude zahtevala. Ali taj raspored trupa bio je pogodan jedino za napad. Za odbranu je bio potpuno pogrešan. Prvi uslov za raspored trupa za odbranu jeste da vaše prednje jedinice budu isturene na takvo odstojanje od vaših glavnih snaga da biste blagovremeno mogli dobiti izveštaj o napadu neprijatelja kako bi se izvršila koncentracija vaših trupa pre nego što se neprijatelj pojavi pred vama. Ako pretpostavimo da je vašim krilnim jedinicama potreban jedan dan marša da bi doprle do vašeg centra, vaša prethodnica treba da bude najmanje na jedan dan marša ispred vašeg centra. A u ovom slučaju tri korpusa — Ladmirault-ov, Frossard-ov i De Faillyjev, a kasnije i deo Mac-Mahonovog korpusa — bili su na samoj granici, a uz to još i razvučeni na liniji od Vajsenburga do Sirka, koja je duga najmanje 90 milja. Iako su bila potrebna puna dva dana da bi se krilne jedinice mogle privući k centru, ipak ni onda kada se saznalo da se Nemci nalaze na udaljenosti od svega nekoliko milja nisu bile preduzete nikakve mere da se skrati dužina fronta ili isturi prethodnica na takvo odstojanje koje bi osiguralo blagovremeno izveštavanje o predstojećem napadu. Je li onda čudno što je nekoliko korpusa bilo pojedinačno razbijeno?

Sledeća greška bila je u tome što je jedna Mac-Mahonova divizija postavljena istočno od Vogeza, kod Vajsenburga, na položaj pogodan za napad nadmoćnijih neprijateljskih snaga. Douayov poraz povukao je za sobom novu grešku Mac-Mahona, koji je pokušao da se ponovo sukobi s neprijateljem istočno od Vogeza, čime je još više udaljio desno krilo od centra i ostavio neosiguranu svoju vezu s njim. Dok je desno krilo (Mac-Mahonov korpus i bar neki delovi De Faillyjevog i Canrobert-ovog korpusa) bilo potučeno kod Verta, dotle je centar (Frossard i dve Bazaine-ove divizije, kao što se sada ispostavilo) pretrpeo težak poraz pred Sarbrikenom. Ostale trupe nalazile su se suviše daleko da bi im mogle priteći u pomoć. Ladmirault je još uvek bio blizu Buzonvila, ostatak Bazaine-ovih trupa i garda nalazili se oko Buleja, glavne Canrobert-ove snage iznenada su se pojavile kod Nansija, deo De Faillyjevih trupa potpuno je izgubljen iz vida, a Félix Douay, kako sada saznajemo, nalazio se 1. avgusta kod Altkirha, u najjužnijem delu Alzasa, skoro na 120 milja od bojišta kod Verta, i verovatno bez dovoljno železničko-transportnih sredstava. Sve te

mere pokazuju samo oklevanje, neodlučnost i kolebljivost, i to u najodlučnijem momentu rata.

A kako su vojnicima predstavljeni njihovi protivnici? Car je, doduše, u poslednjem trenutku rekao svojim vojnicima da će se sukobiti s »jednom od najboljih armija Evrope«, ali te reči nisu mogle imati nikakvog značaja pošto se francuskoj vojsci godinama usađivao prezir prema Prusima. To najbolje pokazuje izjava koju je listu »Le Temps« dao kapetan Jeannerod, na koga smo se već ranije pozivali¹, a koji je pre tri godine napustio vojsku. Prusi su ga zarobili prilikom njegovog »vatreneog krštenja«; kod njih je proveo dva dana i za to vreme video veći deo njihovog 8. armijskog korpusa. Bio je preneražen kad je video koliko se njegova predstava o njima razlikovala od stvarnog stanja. Evo njegovog prvog utiska koji je dobio kada su ga sproveli u njihov logor:

«Čim smo se našli u šumi, video sam sasvim drukčiju sliku. Straže su bile ispod drveća, a bataljoni u odličnom redu smešteni duž drumova. Neka niko ne pokušava da zavarava javno mnjenje na način koji je nedostojan naše zemlje i našeg sadašnjeg položaja: već na prvom koraku uočio sam osobine koje karakterišu jednu odličnu vojsku (une belle et bonne armée), i za rat dobro organizovanu naciju. U čemu su se sastojale te karakteristike? U svemu. Ponašanje vojnika, potčinjavanje njihovih i najmanjih pokreta volji starešina uz mnogo strožu disciplinu nego kod nas, veselost jednih, ozbiljan i odlučan izraz drugih, patriotizam kojim je većina nadahnuta, potpuna i stalna revnost oficira i, iznad svega, visok moral podoficira, na čemu im, na našu žalost, možemo pozavideti — eto čemu sam se odmah zadivio i što mi stalno stoji pred očima otkako sam proveo dva dana u sredini te vojske i u toj zemlji, gde su me od mesta do mesta postavljene table sa označenim brojevima mesnih bataljona landvera podsećale za kakve su napore sposobni ovi ljudi u trenutku opasnosti ili častoljublja.»

Na nemačkoj strani je sve bilo sasvim drukčije. Nemci nikako nisu potcenjivali borbene osobine Francuza. Koncentracija nemačkih trupa bila je izvršena brzo, ali i oprezno. Svi ljudi koji su bili sposobni za službu u vojsci upućeni su na front, i sada kada se 1. severnonemački armijski korpus pridružio armiji princa Friedricha Karla u Sarbrikenu, sigurno je da su svi vojnici, konji i oruđa te armije od 550 000 ljudi linijskih trupa već prispeli na front, da se tamo spoje s južnonemačkim trupama. A dejstvo tako ogromne brojne nadmoćnosti još se povećalo nadmoćnijim vojnim rukovodstvom.

[*The Pall Mall Gazette*,
br. 1714 od 11. avgusta 1870]

¹ Vidi u ovom tomu, str. 21.

Beleške o ratu — VII

Javnost je u toku čitave ove nedelje očekivala da se pred Mecom odigra velika bitka, koja je u francuskom biltenu opisana kao neizbežna. Pa ipak, nijedan od naših ratnih kritičara nije smatrao za potrebno da objasni da vest o toj neizbežnoj bici nije bila ništa drugo nego bure bačeno radi zabavljanja jogunastog kita — pariskog stanovništva. Bitka pred Mecom! Zašto bi je Francuzi želeli? Oni su pod zaštitom te tvrdave prikupili četiri korpusa; oni pokušavaju da tamo prebace neku od četiri Canrobert-ove divizije; oni se nadaju da će uskoro čuti vest da su ostala tri korpusa, Mac-Mahonov, De Faillyjev i Douayov, stigla do Mozela kod Nansija i da su se našla iza Mozela kao zaštite. Zašto bi oni morali tražiti odsudnu bitku pre no što se ponovo ne prikupi cela njihova vojska, kada ih forovi Meca štite od napada? A zašto bi Nemci lomili sebi vrat vršeci nepripremljene juriše na te forove? Tek onda kada se čitava francuska vojska prikupi pod zidinama Meca, a nikako ranije, moglo bi se očekivati da Francuzi izvrše proboj istočno od Mozela i da dadu bitku ispred svoje tvrdave. Ali to tek treba izvršiti, a sumnjivo je da će to ikad biti izvršeno.

Prošle nedelje¹ Mac-Mahon je bio primoran da napusti Savern, koji su iste noći zauzeli Nemci. S njim su bili i ostaci njegovog korpusa, ostaci jedne divizije (Conseil-Dumesnilove) Douayovog korpusa i, sem toga, jedna divizija De Faillyjevog korpusa, koja je štitila njegovo povlačenje. Iste večeri 1. i 2. nemačka armija su se kretale prema Forbahu i stigle blizu Sent-Avolda. Oba ova mesta nalaze se bliže Nansiju nego Savernu. Ona su, takode, znatno bliža nego Savern Pont-a-Musonu i Dijeluaru, tj. mestima koja se nalaze na Mozelu između Nansija i Meca. Sada, kada Nemci moraju što brže da osiguraju ili izvrše prelaz preko te reke, i to *uzvodno* od Meca (iz različitih, potpuno jasnih razloga); kada su oni bliže reci nego Mac-Mahon, tako da brzim napredovanjem mogu da ometu njegovo spajanje s Bazaine-om; kada imaju trupa u izobilju — zar nije jasno da će pokušati da preduzmu nešto slično? Njihova konjica, kao što smo predviđali, već prolazi

¹ Sedmog avgusta 1870.

preko cele severne Lorene i ubrzo mora da dođe u dodir s Mac-Mahonovim desnim krilom; ona je u sredu prošla kroz Gros-Tenhen koji je svega oko 25 milja udaljen od glavnog puta između Saverna i Nansija. Nemci će zbog toga tačno znati gde se nalazi Mac-Mahon, pa će prema tome i podesiti svoja dejstva, a uskoro ćemo saznati na kome su mestu, između Nansija (ili tačnije Fruara) i Meca, stigli do Mozela.

To je razlog što od prošle subote nismo čuli ni o kakvim borbama. Sada sav posao obavljaju vojničke noge; Mac-Mahon i Friedrich Karl se takmiče ko će se prvi prebaciti preko reke. I, ako Friedrich Karl bude dobio tu utakmicu, onda možemo očekivati da će Francuzi izići iz Meca, ali ne zato da dadu bitku pod njegovim zidinama, već zato da brane prelaz preko Mozela, što se odista može postići napadom na desnoj ili na levoj obali. Možda će u tu svrhu vrlo brzo biti iskorišćena i dva pontonska parka zaplenjena kod Forbaha.

O De Faillyju nismo čuli ništa određeno. Istina, u jednom biltenu iz Meca je rečeno da se pridružio armiji. Ali kojoj? Bazaine-ovoj ili Mac-Mahonovoj? Očigledno, ovoj drugoj, ako u celom tom izveštaju ima ma šta istinito, jer su se čela nemačkih kolona nalazila između njega i Bazaine-a od onog trenutka kada je veza s De Faillyjem bila prekinuta. Ostale dve divizije Douayovog korpusa — koji je 4. avgusta još uvek bio na švajcarskoj granici blizu Bazela — zasad su usled nemačkog nastupanja k Strazburu svakako već odsečene od ostalih snaga, te im se mogu pridružiti samo kod Vezula. Od Canrobert-ovih trupa neočekivano nalazimo najmanje jednu diviziju (Martimpreyevu) u Parizu, koja nije namenjena za borbu protiv Nemaca, već protiv republikanaca. Pukovi 25, 26. i 28, koji pripadaju ovoj diviziji, pominju se među trupama koje su u utorak bile upotrebljene za odbranu Corps législatif-a.^[29] Ostale jedinice treba sada da se nalaze u Mecu, tako da povećavaju brojno stanje tamošnje armije do 15 pešadijskih divizija, od kojih su, međutim, 3 potpuno uništene kod Špiherna.^[24]

Što se tiče Špiherna, bilo bi pogrešno misliti da su Francuzi u toj bici bili satrvani brojnom nadmoćnošću neprijatelja. Sada imamo prilično podroban izveštaj generalâ Steinmetza i Alvenslebena, iz koga se jasno vidi koje su trupe bile angažovane na nemačkoj strani. Napad je izvršila 14. divizija, potpomognuta našim starim prijateljima iz 40. puka, tj. sa svega 15 bataljona. To su bile jedine pešadijske jedinice koje su se šest časova borile protiv 3 divizije, odnosno protiv 39 bataljona, koje je Frossard dovlačio jedan za drugim. Kada su te jedinice bile skoro potpuno satrvene — iako su još uvek držale visove Špiherna, koje su na juriš zauzele u početku boja — prispela je 5. divizija 3. ili Brandenburškog korpusa i od 4 njena puka bar 3 su učestvovala u borbi, tj. ukupno 24 od 27 nemačkih bataljona. Oni su oterali Francuze s njihovih položaja i tek kada je počelo njihovo povlačenje, na bojište je izbilo čelo 13. divizije, koja je dolinom Rosela

obilazila desno francusko krilo, napala Forbah i, presecanjem najkraćeg puta za Mec, pretvorila uredno povlačenje Francuza u panično bekstvo. Na kraju boja Nemci su raspolagali još jednom (6.) divizijom, koja je bila spremna da stupi u borbu i koja je stvarno jednim svojim malim delom i učestvovala u njoj. Međutim, u isto vreme su stigle i dve francuske divizije, Montaudonova i Castagnyjeva (obe iz Bazaine-ovog korpusa), a 69. puk, koji je pripadao Castagnyjevoj diviziji teško je nastradao. Na taj način, ako su kod Vajsenburga i Verta Francuzi bili poraženi od brojno nadmoćnijih snaga, kod Špiherna ih je potukao brojno slabiji neprijatelj. Što se tiče njihovih uobičajenih glasina o brojnoj nadmoćnosti neprijatelja, ne treba zaboraviti da pojedinci, učesnici bitke, teško mogu da sude o brojnom stanju, i da svaka potučena vojska obično tvrdi da je poražena brojnom nadmoćnošću. Sem toga, treba uzeti u obzir da dobre osobine nemačke vojske tek sada počinju da stiču priznanje. Mi imamo zvanično priznanje francuske vrhovne komande da je nemačka vatra mnogo istrajnija i preciznija od francuske, a Mac-Mahon tvrdi da Francuzi u borbi u šumama protiv Nemaca nemaju uspeha, jer Nemci mnogo bolje znaju da koriste prednosti zaklonâ. A o konjici Jeannerod je pisao u četvrtak u listu »Le Temps« sledeće:

»Njihova konjica je znatno bolja od naše. Njihovi obični vojnici imaju bolje konje nego mnogi oficiri naše vojske, a bolje i jašu . . . Video sam jedan od njihovih kirasirskih pukova koji je bio upravo izvanredan . . . Osim toga, njihovi su konji mnogo manje opterećeni nego naši. Veliki kirasirski konji koje sam video u koloni nosili su mnogo manje tereta nego naši sitni arapski ili južnofrancuski konji.«

On takođe ističe da oficiri odlično poznaju teren ne samo u svojoj zemlji već i u Francuskoj. Ali to nije nimalo čudno. Svaki poručnik ima odlične topografske karte Francuske, dok francuski oficiri raspolazu samo smešnom nazovikartom ratišta (une carte dérisoire). I tako dalje. Koliko bi bilo korisno za francusku vojsku da je pre rata bio poslat u Nemačku bar jedan tako istinoljubiv dopisnik!

Beleške o ratu — VIII

Gde je Mac-Mahon? Izgleda da ga nemačka konjica nije srela za vreme svog rejda¹ do samih kapija Linevila i Nansija, jer bismo inače čuli o sukobu između njih. S druge strane, da je on srećno stigao u Nansi i tako uspostavio vezu s armijom u Mecu, francuska bi komanda, nesumnjivo, odmah izvestila o tako utešnoj činjenici. Jedini zaključak koji možemo izvući iz tog potpunog ćutanja o njemu jeste da je on smatrao da bi bilo suviše opasno ako bi se kretao direktnim putem iz Saverna za Linevil i Nansi i ako bi se, da ne bi svoj desni bok izložio neprijatelju, uputio obilaznim putem, dalje prema jugu da bi prešao Mozel kod Bajona ili još južnije. Ako je ova pretpostavka tačna, onda bi bilo vrlo malo izgleda da on ikada stigne do Meca, a u tom bi slučaju car ili ma ko drugi ko komanduje u Mecu, morao odmah da postavi i reši pitanje nije li bolje da armija odmah odstupi k Šalonu na Marni — najbližem mestu gde bi moglo doći do spajanja s Mac-Mahonom. Zbog toga smo skloni da prihvatimo izveštaj o opštem povlačenju francuskih linijskih trupa u tom pravcu.

U međuvremenu do nas dopiru glasovi o ogromnim pojačanjima francuske vojske. Novi ministar vojni² uverava Skupštinu da će kroz četiri dana na front biti upućena dva armijska korpusa od po 35 000 ljudi. Pa gde su oni? Znamo da osam korpusa Rajnske armije i trupe predviđene za Baltik, zajedno s posadom u Alžiru, predstavljaju celokupnu francusku vojsku do poslednjeg bataljona, uključujući tu i mornaricu. Znamo da se 40 000 ljudi iz Canrobert-ovog korpusa i baltičke ekspedicije nalaze u Parizu. Iz govora generala Dejeana održanog u Skupštini, znamo da četvrti bataljoni ni približno nisu spremni i da ih treba popuniti, i da je to trebalo izvršiti prebacivanjem ljudstva iz Mobilne garde. Odakle će se, dakle, uzeti tih 70 000 ljudi, naročito ako general Montauban de Palikao — što je vrlo verovatno — ne bude hteo da se rastane sa 40 000 ljudi sve dotle dokle god može da ih zadrži u Parizu? Ipak, ako uopšte ima ikakvog smisla ono što on govori,

---

¹ konjičkog marša — ² grof Palikao

onda pod ova dva korpusa treba razumeti trupe u Parizu i Canrobert-ov korpus, koji se do sada uvek smatrao kao deo Rajnske armije; a u tom slučaju jedino stvarno pojačanje bio bi pariski garnizon, tako da bi se celokupno brojno stanje operativne vojske povećalo od 25 na 28 divizija, od kojih je najmanje sedam već pretrpelo velike gubitke.

Dalje, čujemo da je general Trochu određen za komandanta 12. korpusa, koji se formira u Parizu, a general Vendez (?) za komandanta 13. korpusa, koji se formira u Lionu. Do sada se francuska vojska sastojala iz garde i sedam korpusa, od broja 1 do broja 7. Za 8, 9, 10. i 11. korpus nismo nikada ništa čuli, a sada nam odjednom govore o 12. i 13. korpusu. Videli smo da nema trupa od kojih bi se mogao formirati ma i jedan od ovih korpusa, izuzev 12. korpusa ako se pod njim podrazumeva pariski garnizon. To liči na bedan trik koji ima za cilj da povrati poverenje javnosti stvaranjem izmišljenih armija na hartiji; štaviše, drukčije se ne može protumačiti ovo tvrđenje o formiranju pet armijskih korpusa, od kojih četiri dosad nisu ni postojala.

Nema sumnje da se čine pokušaji za organizovanje jedne nove armije. Ali kakvi izvori postoje za to? Tu je, prvo, žandarmerija, od koje se može formirati jedan konjički i jedan pešadijski puk. To su odlične trupe, ali njihov broj ne prelazi 3000 ljudi, a i njih tek treba prikupiti iz svih krajeva Francuske. To važi i za douaniers¹, od kojih se očekuje da popune sastav 24 bataljona, ali sumnjamo da će popuniti čak i polovinu toga broja. Zatim dolazi klasa starih vojnika regrutovanih od 1858. do 1863. godine, od kojih su neženje nedavno bile pozvane na osnovu specijalnog zakona. Ova klasa može dati kontingent od 200 000 ljudi i biće najdragocenija popuna vojske. Manje od polovine ovog kontingenta može popuniti četvrte bataljone, a ostatak bi mogao poslužiti za formiranje novih bataljona. Ali ovde se pojavljuje teškoća — odakle uzeti oficire? Morali bi se uzeti iz operativne vojske, i to bi se moglo postići unapredjenjem većeg broja podoficira u čin potporučnika, ali bi se time oslabili oni delovi trupa iz kojih bi se ti podoficiri uzeli. Sve te tri kategorije dale bi najviše 220 000 - 230 000 ljudi, tako da bi i pod povoljnim uslovima bilo potrebno najmanje 14 do 20 dana dok bi bar jedan njihov deo bio gotov da se prisajedini operativnoj vojsci. Ali, na nesreću, prilike nisu povoljne za to. Sada se priznaje da je ne samo intendantura nego i ceo administrativni aparat francuske vojske bio potpuno nesposoban čak i da snabdeva trupe na frontu. Kako li će, onda, biti snabdevena oružjem i opremom ova rezerva, za koju nikad niko nije očekivao da će biti potrebna na frontu? Zaista, veoma je sumnjivo da će pre dva meseca biti spreman ijedan novi bataljon, izuzev četvrtih bataljona. Zatim, ne treba zaboraviti da niko od ovih ljudi nije nikada držao u ruci pušku ostragušu i da nijedan ne poznaje novu taktiku koja je uvedena primenom ovog

¹ carinike

oružja. I, ako sadašnje francuske linijske trupe, po njihovom sopstvenom priznanju, gađaju suviše brzo i nasumce i rasipaju svoju municiju, šta će tek da rade ovi novoformirani bataljoni onda kad se nadu pred neprijateljem, na čiju sigurnost i preciznost vatre borbena vreva, izgleda, ima vrlo malo uticaja?

Ostaje još Mobilna garda, kontingent neženjenih muškaraca do trideset godina starosti, i teritorijalna Nacionalna garda.^[16] Što se tiče Mobilne garde, izgleda da se i onaj njen mali deo koji je ikada imao neku valjanu organizaciju, dezorganizovao čim je bio upućen u Šalon. Tu nije bilo discipline, a izgleda da su oficiri, od kojih većina nije poznavala svoje dužnosti, svakog dana sve više gubili autoritet. Vojnici nisu imali čak ni oružja, i sada se cela ova organizacija, kako izgleda, nalazi u potpunom rasulu. General Dejean je to indirektno priznao kad je predložio da se četvrti bataljoni popune ljudstvom iz Mobilne garde. Ali ako je taj na izgled organizovani deo ljudstva, koje je pozvano en masse, potpuno neupotrebljiv, šta tek onda treba očekivati od ostalih njegovih delova. Čak i kada bi se za njih pronašli oficiri, oprema i oružje, koliko bi trebalo vremena da se od njih izgrade pravi vojnici! Ali nije ništa predviđeno za slučaj da nastane opasnost. Svaki oficir koji je sposoban za vršenje službe već je iskorišćen. Francuzi nemaju onu skoro neiscrpnu rezervu od oko 7000 oficira, »jednogodišnjih dobrovoljaca«, koji svake godine stupaju u redove nemačke vojske i od kojih skoro svaki napušta službu potpuno osposobljen za vršenje oficirske dužnosti. Izgleda, takođe, da uopšte nema ni opreme ni oružja. Čak se govori da će stare puške kremenjače biti izvučene iz skladišta. Kakvu vrednost, u takvim okolnostima, mogu imati tih 200 000 ljudi za Francusku? Veoma je lepo i krasno što se Francuzi pozivaju na Konvent, na Carnot-a s njegovim pograničnim armijama^[30] stvorenim iz ničega itd. Ali, iako ni u kom slučaju ne tvrdimo da je Francuska konačno poražena, ipak ne treba zaboraviti da su savezničke armije znatno doprinele uspesima Konventa. Ondašnje armije koje su napale Francusku brojale su prosečno po 40 000 ljudi; bilo je tri ili četiri armije koje su dejsvovalale nezavisno jedna od druge — jedna na Šeldi, druga na Mozelu, treća u Alzasu itd. Konvent je svakoj od ovih malih armija suprotstavio ogromnu masu više-manje neobučениh klasa obveznika. Oni su svojim dejstvom na neprijateljske bokove i pozadinu prinudili neprijatelja, koji je tada potpuno zavisio od magacina, da se drži što bliže granice. Pošto su se u toku petogodišnjeg ratovanja izgradili u prave vojnike, oni su najzad uspeli da neprijatelja proteraju preko Rajne. Ali, zar se i za trenutak može poverovati da bi slična taktika mogla imati uspeha protiv sadašnje ogromne invazije vojske, koja se, i pored toga što je podeljena u tri posebne grupacije, uvek koncentrisala na takvom odstojanju koje obezbeđuje njihovu uzajamnu podršku, ili da će ta vojska dati Francuzima vremena da razviju svoje još neiskorišćene snage? A razviti te snage do izvesnog stepena moguće je samo u slučaju ako su Francuzi spremni

da učine ono što dosad nikad nisu učinili, naime — da prepuste Pariz i njegovu posadu njihovoj sudbini i da nastave borbu na liniji Loire kao operacijskoj osnovici. Možda do toga nikada neće doći, ali sve dotle dok Francuska ne bude spremna da to učini, bilo bi bolje da ne govori o *levée en masse*.¹

[*The Pall Mall Gazette*,
br. 1717 od 15. avgusta 1870]

---

¹ masovna regrutacija

Beleške o ratu — IX

«Francuska vojska je počela da prelazi na levu obalu Mozela. Jutros (u nedelju) izviđački delovi su izvestili o pojavi pruskih prethodnica. Kada je polovina trupa bila prešla preko reke, Prusi su napali velikim snagama, ali su posle četvorčasovne borbe bili odbačeni uz velike gubitke.»⁽³¹⁾

Takav je bio tekst careve depeše koju je g. Reuter objavio u ponedeljak¹ uveče. Međutim, ona sadrži krupnu grešku pošto je car jasno izjavio da izviđački delovi nisu dostavili nikakav izveštaj o prisustvu neprijatelja, iako je ovaj s jakim snagama bio u neposrednoj blizini. Ako izuzmemo tu grešku, izgleda da ništa nije moglo biti istinitije i tačnije od ovog biltena. Pred našim očima je jasna slika: Francuzi, potpuno zauzeti riskantnom operacijom prelaženja reke; lukavi Prusi, koji uvek znaju kako protivnika u nezgodi treba iznenaditi, napadaju ga čim se polovina njegovih snaga prebaci na drugu stranu; zatim dolazi sjajna odbrana Francuza, koja, najzad, kruniše njihove natčovečanske napore smelim napadom, koji odbija neprijatelja nanoseći mu znatne gubitke. To je veoma slikovito, ali nedostaje samo jedno — naziv mesta na kome se sve to odigralo.

Na osnovu biltena možemo samo da pretpostavimo da su se i prelazak preko reke i pokušaj da se on omete, koji je bio tako pobedonosno osujećen, odigrali na otvorenom polju. Ali, kako se to moglo desiti kada su Francuzi u samom Mecu imali sve mostove za prelazak, potpuno zaštićene od svakog neprijateljskog dejstva, i kada je tamo, sem toga, bilo dovoljno prostora za postavljanje više pontonskih mostova na isto tako sigurnim mestima, na svakih pet ili šest milja duž reke, koju štite forovi oko Meca? Valjda francuski štab ne misli da nas uveri da su Francuzi lakomisleno zanemarili sva ta preimućstva, da su izveli trupe iz Meca, izgradili svoje mostove na otvorenom polju i prešli preko reke naočigled i u domašaju neprijatelja samo zbog toga da bi izazvali onu »bitku pred Mecom« koju su nam obećavali u toku cele nedelje?

¹ Petnaestog avgusta 1870.

Ako je prelazak Mozela izvršen preko mostova koji se nalaze u krugu utvrđenja Meca, kako su onda Prusi mogli napasti francuske trupe na desnoj obali sve dotle dok su se one, koliko im je god bilo moguće, zadržavale unutar linije odvojenih forova? Artiljerija tih forova ubrzo bi učinila to mesto suviše opasnim za svaku jedinicu koja bi vršila napad.

Sve to izgleda nepojmljivo. Francuska komanda bi bar mogla da navede naziv toga mesta da bismo po karti mogli da pratimo različite faze te slavne bitke. Ali ona to ime ne želi da saopšti. Na našu sreću, Prusi nisu toliko tajanstveni; oni izveštavaju da se bitka odigrala blizu Panža, na putu za Mec.⁽³²⁾ Gledamo na kartu i sve nam postaje jasno. Panž nije na Mozelu, već na reci Nidu, osam milja daleko od njega, a na oko 4 milje od spoljne linije odvojenih forova Meca. Kad bi Francuzi prešli Mozeli i već imali polovinu trupa na drugoj strani reke, onda oni, s vojne tačke gledišta, ne bi imali nikakve potrebe da drže velike snage u Panžu ili blizu njega. Ali ako su se oni ipak tamo našli, to nije bilo iz vojničkih razloga.

Kad je već bio primoran da napusti Mec i liniju Mozela, Napoléon nikako nije mogao bez borbe i, ako je moguće, bez stvarne ili tobožnje pobeđe otpočeti odstupanje, koje bi se moralo produžiti najmanje do samog Šalona. Pružala se povoljna prilika. Dok bi polovina njegovih trupa prelazila, druga polovina mogla bi da izbije između forova istočno od Meca, da potisne prednje pruske delove, da tako započne opštu bitku, ukoliko bi se to pokazalo kao potrebno; da uvuče neprijatelja u zonu dometa artiljerije s forova, a zatim da ga efikasnim napadom na celom frontu odbaci natrag na bezopasno odstojanje od utvrđenja. Takav plan ne bi mogao biti potpuno bezuspešan; on bi morao dati nešto što bi se moglo predstaviti kao pobeđa; to bi povratilo poverenje u vojsci, a možda čak i u Parizu, i učinilo da odstupanje prema Šalonu dobije manje ponižavajući vid.

Takvim posmatranjem stvari objašnjava se onaj na izgled jednostavan, ali u stvari besmislen bilten iz Meca. Svaka reč toga biltena u izvesnom smislu je tačna, dok je ceo tekst, kao što se vidi na prvi pogled, sračunat na to da izazove sasvim pogrešan utisak. Time se isto tako objašnjava kako su obe strane mogle da polažu pravo na pobeđu. Prusi su potisnuli Francuze do mesta koja su štitili njihovi forovi, ali pošto su se suviše približili tim forovima, i sami su morali da se povuku. Toliko o »čuvеноj bici pred Mecom«, koja se nije morala ni odigrati, jer će njen uticaj na tok rata biti ravan nuli. Treba primetiti da je grof de Palikao u svom govoru u Skupštini bio mnogo oprezniji. On je rekao:

»To nije bila bitka, već su to bili pojedinačni sukobi, u kojima svako ko se razume u vojnim stvarima mora uočiti da su Prusi pretrpeli neuspeh i bili primorani da napuste pravac povlačenja francuske vojske.«⁽³³⁾

Poslednje maršalovo tvrđenje, izgleda, bilo je tačno samo za kratko

vreme, jer su Prusi, u to nema sumnje, kod Mars-la-Tura i Gravelota silno uznemirili francuske trupe koje su odstupale.

Zaista je bilo krajnje vreme da Napoléon i njegova vojska napuste Mec. Dok su oni oklevali kod Mozela, nemačka konjica je prešla Mezu kod Komersija i razorila železničku prugu koja vodi za Bar-le-Dik; ona se takođe pojavila kod Vinjela, ugrožavajući bok kolona koje su odstupale od Meca k Verdenu. Koliko su bili smeli ovi konjanici, vidimo iz primera jednog njihovog eskadrona, koji je upao u Nansi, rekvirirao 50 000 franaka i naterao stanovništvo Nansija da poruši železničku prugu. A gde je francuska konjica? Gde su 43 puka, pridata sastavu osam armijskih korpusa, i 12 pukova konjičke rezerve koji pripadaju sastavu Rajnske armije?

Tvrđava Tul je jedina prepreka koja je još ostala na putu Nemaca, ali ni ona ne bi bila ni od kakvog značaja kada ne bi dominirala železničkom prugom. A pošto će ta železnička pruga Nemcima sigurno biti potrebna, oni će, svakako, preduzeti mere da što brže zauzmu Tul, koji je, kao zastarela tvrđava bez odvojenih forova, potpuno izložen bombardovanju. Verovatno ćemo uskoro čuti da se ova tvrđava predala pošto je bombardovana poljskim topovima otprilike dvanaest časova, a možda i manje.

Ako je istina ono što pišu francuske novine, naime da je Mac-Mahon, napustivši svoju armiju, bio u Nansiju dva dana posle bitke kod Verta, onda možemo pretpostaviti da je njegov korpus potpuno dezorganizovan i da je to zarazilo i De Faillyjeve trupe. Sada Nemci nastupaju u pravcu Marne, skoro na istoj liniji fronta kao i dve francuske armije koje ih natkriljavaju na oba boka. Bazaine se kreće od Meca preko Verdenu i Sen-Meneula prema Šalonu, a Nemci od Nansija preko Komersija i Bar-le-Dika prema Vitriju. Mac-Mahonove trupe (jer, ako se čak i maršal lično pridružio caru u Šalonu, on je to svakako učinio bez svoje armije) kreću se nekud prema jugu, ali, nesumnjivo, isto tako i u pravcu Vitrija. Prema tome, spajanje dveju francuskih armija svakog dana postaje sve sumnjivije; a ako nije blagovremeno naređeno Douayovim trupama da krenu od Belfora preko Vezula i Šomona prema Vitriju, one će morati da traže spoj s armijom na putu preko Troaja i Pariza, pošto će francuskim vojnicima ubrzo biti nemoguće da železničkom prugom stignu u Vitri.

[*The Pall Mall Gazette*,
br. 1720 od 18. avgusta 1870]

Beleške o ratu — X

Nesumnjivo je da planovi generala Moltkea, iako je on star čovek, odišu punom mladalačkom energijom. Ne zadovoljavajući se time što je svojom kompaktnom armijom već jednom prodro između jednog krila francuske vojske i preostalih njenih delova, on sada opet ponavlja isti manevar, i to, kako izgleda, s istim uspehom. Da je produžio nastupanje pravo k Marni i samo uznemiravao desno krilo i pozadinu Francuza za vreme njihovog paralelnog kretanja k istom cilju, on bi, po mišljenju većine vojnih kritičara, sasvim dovoljno učinio. Ali, bilo je teško očekivati da će on iskoristiti noge svojih vojnika s takvom silnom energijom s kakvom je to sada, kako po svemu izgleda, učinio. Ono što smo smatrali kao prave napade pojedinih odreda na nezaštićena krila i pozadinu one dugačke kolone koja je marširala od Meca prema Verdenu, sada se pokazalo da su to bila samo izviđačka dejstva, koja su prethodila napadu jakih snaga na kolonu. Tri ili četiri nemačka armijska korpusa kretala su se u polukrugu južno od Meca; njihove prethodnice su u utorak izjutra¹ izbile na pravac kretanja Francuza i odmah ih napale. Francuska vojska je u nedelju počela da se povlači iz Meca; sukobi do kojih je došlo iste večeri između Panža i fora Belkroa, mogli su usporiti ovaj pokret, ali je on ipak nastavljen u ponedeljak, a nije se završio ni u utorak. Povlačenje se vršilo najmanje u dve zasebne kolone, dvama putevima, koji se odvajaju u Gravelotu, pet milja zapadno od Meca. Severni put prolazi kroz Donkur i Eten, a južni kroz Vionvil, Mars-la-Tur i Fren, a zatim se oba ponovo spajaju kod Verdena. Nemci su izvršili napad u blizini Mars-la-Tura.^[31] Borba se vodila čitavog dana i, prema nemačkom saopštenju, završila se porazom Francuza, koji su izgubili dve zastave, sedam topova, imali 2000 zarobljenih i bili odbačeni natrag k Mecu. S druge strane, Bazaine takođe pretenduje na pobeđu. On kaže da su njegove trupe odbacile Nemce i provele noć na zauzetom položaju. Međutim, u njegovom se telegramu, koji je poslat u sredu uveče, nalaze dva veoma sumnjiva podatka. On u njemu kaže da se

¹ Šesnaestog avgusta 1870.

u utorak ceo dan borio između Donkura i Vionvila, što znači da se borio frontom prema zapadu na liniji koja se proteže od Donkura do Vionvila, dok su Nemci preprečavali kretanje k Verdenu duž oba puta. Ma kakve bile njegove pretenzije na uspeh, on ipak ne može kazati da je od neprijatelja očistio puteve za Verdenu, ili bar jedan od njih. Da je on to učinio, njegova bi besporna dužnost bila da u toku noći što pre nastavi svoje povlačenje, pošto bi neprijatelj sasvim sigurno sutradan ujutru dobio pojačanje. Ali se on zaustavlja i provodi noć »na osvojenom položaju«, ma šta te reči značile. Ne zadovoljavajući se time, on tamo ostaje i u sredu do četiri časa po podne, a zatim čak i ne daje izjavu o svojoj nameri da krene dalje, nego o odlaganju svojih daljih pokreta još za nekoliko časova da bi što bolje popunio rezervu municije. Na taj način, možemo biti sigurni da je i noć uoči četvrtka takođe proveo na istom mestu; a pošto je Mec bio jedino mesto odakle je mogao popuniti svoje rezerve municije, imamo puno pravo da izvedemo zaključak da su se »osvojeni položaji« nalazili u pozadini, da je odstupnica prema Verdenu bila i ostala odsečena i da se u ovom trenutku maršal Bazaine morao ili vratiti natrag u Mec ili pokušati da umakne nekim putem koji vodi što dalje na sever.

Ako je tačno ovo naše gledanje — a ne vidimo kako bi se drukčije mogli protumačiti podaci kojima raspolažemo — onda je jedan deo francuske vojske opet odsečen od ostalih snaga. Ne znamo koje su trupe mogle da prođu k Verdenu u ponedeljak i utorak ujutru pre nego što su se Nemci pojavili. Ali onaj deo snaga koji je odbačen natrag k Mecu očigledno je veliki, i ma kakva bila njegova brojnost, za toliko će biti smanjena velika armija koja je pokušavala da se koncentriše u Šalonu. Istina, ostala je još jedna pukotina kroz koju Bazaine može pokušati da umakne. Jedna železnička pruga prolazi blizu belgijske granice od Tionvila do Longiona i dalje preko Monmedija i Mezijera, gde se ukršta s drugom prugom, koja vodi k Remsu i Šalonu; međutim, trupe koje bi koristile tu pograničnu prugu ili bi se samo uputile prema njoj mogao bi neprijatelj koji ih goni pritezati uz granicu i prinuditi ih ili da se predaju ili da pređu preko granice, gde bi ih Belgijanci razoružali. Osim toga, malo je verovatno da se na toj udaljenoj pruzi može naći dovoljno voznog parka za prebacivanje većeg broja trupa; i, najzad, imamo podatke iz Verdena da su se Prusi, koji su mogli preći preko Mozela između Meca i Tionvila, u sredu nalazili u Briju, na putu koji od Meca neposredno vodi do još slobodnog dela te železničke pruge. Ako bi Bazaine i pokušao da na tome pravcu spase svoje potučene trupe, one bi, u najboljem slučaju, bile dovedene do potpunog raspada. Dugotrajno povlačenje potučenih trupa, čiji je komunikacijski pravac direktno ugrožen od strane neprijatelja, predstavlja najpogubniji slučaj. Dokaz su za to Mac-Mahonove trupe, čiji ostaci još uvek pristižu železničkom prugom u Šalon. Dvanaestog ovog meseca stiglo je oko 5000 ljudi, a u kakvom su stanju — neka kaže list »Le Siècle«⁽³⁵⁾: to su bili izmešani vojnici

svih rodova vojske i raznih pukova, bez oružja, bez municije, bez ranaca; konjanici nisu imali konjâ, a artiljerci topova; to je bila šarena, dezorganizovana, demoralisana rulja, za čiju bi ponovnu organizaciju u bataljone, eskadrone i baterije trebalo više nedelja. Dosta je to što ratni dopisnici odbijaju da opisuju stanje linijskih trupa u Šalonu iz bojazni da ne objave podatke koje bi neprijatelj mogao koristiti.

Velika armija, koja je trebalo da se koncentriše u Šalonu, verovatno se nikada neće tamo prikupiti. Posle povlačenja Canrobert-ovih trupa, delom k Parizu, a delom ka Mecu, u Šalonu je ostalo samo 18 bataljona Mobilne garde, koje ne vredi ni pominjati u ratu kao što je ovaj. Otada su u Šalon bili upućeni neki delovi mornaričke pešadije iz Pariza; dve preostale divizije Douayovog korpusa — ako Bazaine-ova naređenja još nešto znače — treba da stignu za to vreme i, možda, još nekoliko četvrtih bataljona, ali sigurno vrlo malo. Neki od pukova koji su nedavno formirani od žandarma i carinika mogu da stignu kroz nekoliko dana. Takođe mogu da stignu i nekoliko manji odredi slobodnih strelaca^[36]; ali ako se ostave po strani svi neobučeni obveznici, glavni deo te velike armije, koja tu može da bude koncentrisana pre dolaska Nemaca, u svakom slučaju biće sastavljen od trupa koje odstupaju iz Meca. A šta one predstavljaju sada, posle borbi koje su vođene u utorak, saznaćemo naknadno.

Naimenovanje generala Trochuja za komandanta armije namenjene za odbranu Pariza, koje je došlo tako brzo posle njegovog postavljenja za komandanta 12. korpusa »koji se formira u Parizu«, pokazuje da ne postoji namera da se na front šalje masa trupa koja se sada nalazi u Parizu. Pariz treba umiriti. Ali ko će biti u stanju da ga umiri kada se tamo bude saznala istina o bici koja se odigrala prošlog utornika?

[*The Pall Mall Gazette*,
br. 1721 od 19. avgusta 1870]

Kriza rata

Car je napustio armiju, ali je u njoj ostao njegov zao duh — onaj zao duh koji ga je gonio da, goreći od nestrpljenja, što pre objavi rat, a kad je to učinjeno, bio je nesposoban da se odluči na bilo šta. Armija je morala da bude spremna za marš najkasnije do 20. jula. Došao je taj 20. jul, ali ništa nije bilo urađeno. Dvadeset devetog jula Napoléon III je preuzeo vrhovnu komandu u Mecu; tada je bilo još dosta vremena da trupe skoro bez ikakvih smetnji stignu do Rajne, ali armija nije pokrenuta. Izgleda da je kolebanje bilo toliko da se car nije mogao odlučiti da li uopšte da napada ili da se brani. Čela nemačkih kolona su se skoro iz svih pravaca koncentrično približavala Falačkoj, tako da se svakog dana mogao očekivati njihov napad. Francuzi su se ipak još zadržavali na svojim položajima blizu granice — na položajima koji su bili predviđeni za napad koji nikada nije bio izvršen, na položajima potpuno nepogodnim za odbranu, koja im je ubrzo postala jedini izbor. Neodlučnost, koja je trajala od 29. jula do 5. avgusta, bila je karakteristična za čitavu kampanju. Francuska vojska je bila gusto raspoređena pored same granice i nije imala isturenih delova na potrebnom odstojanju od glavnine. Ta greška se mogla otkloniti samo na dva načina: ili pomeranjem prednjih delova napred na neprijateljsku teritoriju, ili njihovim zadržavanjem na sadašnjim položajima na granici, s tim da se glavne snage jače koncentrišu i povuku nazad na odstojanje jednodnevnog marša. Međutim, u prvom slučaju došlo bi do sukoba s neprijateljem pod uslovima koje car ne bi mogao nikako kontrolisati, dok bi primena drugog plana bila nemoguća iz političkih razloga, koji ne dopuštaju odstupanje pre prve bitke. Tako se kolebanje produžavalo i baš ništa nije bilo učinjeno, kao da se računalo s tim da će se i neprijatelj zaraziti tom neodlučnošću i isto tako odustati od pokreta. Ali neprijatelj je krenuo. I baš 4. avgusta, jedan dan pre nego što su sve njegove jedinice stigle na front, on se odlučio da iskoristi prednost koju mu je pružio pogrešan raspored Francuza. Bitka kod Vajsenburga odvušla je ceo Mac-Mahonov i De Faillyjev korpus još dalje od centra francuskog rasporeda, a 6. avgusta — kada su Nemci bili potpuno spremni — nemačka 3.

armija potukla je šest Mac-Mahonovih divizija kod Verta i zajedno sa dve zaostale De Faillyjeve divizije odbacila ih preko Saverna k Linevilu. Za to vreme su prethodnice 1. i 2. nemačke armije potukle kod Špiherna Frossard-ove trupe i jedan deo Bazaine-ovih trupa i odbacile prema Mecu ceo francuski centar i deo levog krila. Tako se cela Lorena našla između dve francuske armije koje su odstupale, a kroz taj široki otvor jurnula je nemačka konjica, a za njom i pešadija, da bi se što bolje iskoristila postignuta prednost. Prestolonasledniku je zamereno što nije gonio potučenu Mac-Mahonovu armiju do Saverna i dalje. Međutim, gonjenje posle Verta vršeno je na najpravilniji način. Čim su potučene trupe bile odbačene na jug toliko daleko da su se mogle priključiti ostalim delovima francuske armije samo zaobilaznim putem, gonioći su krenuli pravo na Nansi i stalno se nalazili između obe francuske armije. A da je taj način gonjenja (isti kao Napoléonov posle Jene⁽⁹⁷⁾) bar isto toliko efikasan koliko i neposredno kretanje za neprijateljem koji beži, pokazuju sada njegovi rezultati. Ono što se sačuvalo od ovih osam divizija bilo je ili odsečeno od glavnih snaga ili im se pridružilo u stanju potpune dezorganizovanosti.

Toliko o posledicama neodlučnosti kojom je bio obeležen početak operacija. Moglo bi se doista očekivati da se slična greška više neće ponoviti. Car je predao vrhovnu komandu maršalu Bazaine-u, a maršal Bazaine bi svakako morao da zna da, bez obzira na to da li će on dejstvovati ili ne, neprijatelj nikako neće gubiti vreme uzalud.

Rastojanje između Forbaha i Meca nešto je manje od 50 milja. Većina korpusa imala je da pređe manje od 30 milja. Svaki od njih mogao je za tri dana bezbedno da stigne do Meca i iskoristi zaštitu koju on pruža, a četvrtog dana moglo bi da otpočne njihovo odstupanje prema Verdenu i Šalonu, jer više nije moglo biti nikakve sumnje u neophodnost takvog odstupanja. Osam divizija maršala Mac-Mahona i preostale dve divizije generala Douaya — više od trećine celokupne armije — izgleda nisu mogle da se pridruže Bazaine-u u nekom drugom mestu bližem od Šalona. Bazaine je imao dvanaest divizija, skupa s carevom gardom, tako da on, čak i kad su mu se priključile tri Canrobert-ove divizije, zajedno s konjicom i artiljerijom, nije mogao imati više od 180 000 ljudi — vojsku koja ni u kom slučaju nije bila dovoljna za susret s protivnikom na bojnopolju. Zbog toga, ako nije imao nameru da celu Francusku prepusti neprijatelju koji je nadirao i da dozvoli da sam bude zatvoren u takvom mestu u kome bi ga glad ubrzo primorala da se preda ili da primi bitku pod uslovima koje bi mu neprijatelj nametnuo — onda, izgleda, nije smeo ni trenutka da se dvoumi o potrebi neodložnog povlačenja iz Meca. A ipak, on se ne pokreće s mesta. Jedanaestog avgusta nemačka konjica je već kod Linevila, a on još ne daje nikakvog znaka o pokretu. Konjica prelazi Mozel 12. avgusta, vrši rekvizicije u Nansiju, ruši železničku prugu između Meca i Fruara i pojavljuje se u Pont-a-Musonu. Trinaestog avgusta nemačka pešadija zauzima Pont-a-Muson,

i od toga trenutka Nemci vladaju obema obalama Mozela. Najzad, u nedelju, 14. avgusta, Bazaine počinje da prebacuje svoje trupe na levu obalu reke; zapoveda se borba kod Panža, zbog koje je odstupanje, očevidno, opet odgođeno. Možemo pretpostaviti da je stvarno povlačenje prema Šalonu počelo u ponedeljak odašiljanjem teških vozila i artiljerije. Ali nemačka konjica je toga istog dana prešla Mezu kod Komersija i nalazila se kod Vinjela, na 10 milja od pravca odstupanja Francuza. Ne možemo reći koliko je jedinica otišlo u ponedeljak i utorak ujutru, ali izgleda pouzdano da su glavne trupe bile još uvek pozadi u momentu kada su u utorak, 16. avgusta, oko 9 časova ujutru blizu Mars-la-Tura 3. nemački korpus i rezervna konjica izvršili napad na kolone u pokretu. Ishod je poznat: Bazaine-ovo odstupanje bilo je potpuno zaustavljeno. Njegovi sopstveni telegrami od 17. avgusta pokazuju da je uspeo samo da održi svoj položaj, dok je njegova jedina želja bila da ga ostavi iza sebe.

Izgleda da su u sredu, 18. avgusta, obe armije imale predah, ali su u četvrtak definitivno propale sve Bazaine-ove nade koje je još mogao da gaji u pogledu svog uspešnog povlačenja. Prusi su ga napali toga jutro, i posle devetočasovne borbe

*francuska vojska je bila potpuno potučena, odsečena od svojih veza s Parizom i odbačena natrag prema Mecu.⁽³⁰⁾

Iste večeri, ili sutradan, Rajnska armija je bila primorana da se opet vrati u tvrđavu, koju je bila napustila početkom nedelje. Kada je već jednom tamo zatvorena, Nemci joj lako mogu preseći svako snabdevanje, utoliko pre što je taj kraj već potpuno opustošen usled dugotrajnog boravka trupa i zato što će trupe koje drže opsadu nesumnjivo rekvirirati za svoje sopstvene potrebe sve što budu mogle. Na taj način, glad mora brzo prinuditi Bazaine-a da se pokrene iz tvrđave, ali je teško reći u kom pravcu. Pokret prema zapadu sigurno će biti sprečen nadmoćnim neprijateljskim snagama; pokret na sever krajnje je opasan; pokret na jugoistok možda bi delimično uspeo, ali ne bi doveo do neposrednih rezultata. Čak i kada bi Bazaine s dezorganizovanom armijom stigao do Belfora ili Bezansona, ne bi mogao izvršiti nikakav značajniji uticaj na krajnji ishod kampanje. Takav je bio položaj u koji je francuska vojska bila dovedena usled neodlučnosti u drugoj fazi ove operacije. Nema sumnje da je sve ovo bilo potpuno poznato i vladi u Parizu. To dokazuje opozivanje Mobilne garde iz Šalona u Pariz. Od momenta kada su Bazaine-ove glavne snage bile odsečene, položaj Šalona, koji je bio samo mesto za prikupljanje trupa i ništa više, izgubio je svaki značaj. Sada je Pariz postao najbliže mesto za prikupljanje cele vojske i sada se sve mora tamo kretati. Ali nema takvih snaga koje bi se na bojištu mogle odupreti 3. nemačkoj armiji, koja se sada, verovatno, kreće k prestonici. Francuzi će se uskoro na praksi uveriti da li će utvrđenja Pariza opravdati izdatke koji su na njih utrošeni.

Iako je već nekoliko dana pretela opasnost od ove strašne katastrofe, ipak je još teško zamisliti da se ona uistinu i desila. Stvarnost je prevazišla sva očekivanja. Pre dve nedelje Englezi su špekulisali s mogućim posledicama koje bi nastupile ako bi francuska vojska dobila prvu veliku bitku. Naročito su se bojali da bi Napoléon III svoj prvi uspeh mogao iskoristiti za sklapanje brzog mira na račun Belgije. Ali su se u tom pogledu brzo umirili. Bitke kod Verta i Forbaha pokazale su da francusko oružje ne može očekivati nikakav teatralan trijumf. Ta činjenica, koja je pokazala da Nemačka nema razloga da se plaši Francuske, izgleda da obećava brzo okončanje rata. Smatralo se da ubrzo mora doći vreme kada će Francuzi priznati da je propao njihov pokušaj da ratom spreče ujedinjenje Nemačke pod vodstvom Pruske, da, prema tome, nemaju više za šta da se bore, i da će Nemci nerado nastaviti opasni i neizvesni rat kad su već postigli priznanje koje su želeli. U toku prvih pet dana ove nedelje sve se ponovo promenilo. Vojna snaga Francuske je, po svoj prilici, potpuno uništena i u ovom trenutku izgleda da slavloljublju Nemaca nema druge granice osim njihove vrlo sumnjive umerenosti. Zasad ne možemo da procenimo političke rezultate te strašne nesreće. Možemo se samo čuditi njenim razmerama i tome kako je došla tako iznenada i diviti se kako su je izdržale francuske trupe. To što su one posle četiri dana skoro neprekidnih borbi, pod najnepovoljnijim mogućim uslovima, uspele da mnogo nadmoćnijem neprijatelju petog dana pruže otpor, koji je trajao devet časova, najbolje je svedočanstvo koje se može zamisliti njihove hrabrosti i odlučnosti. Nikada, ni u svojim najpobedonosnijim operacijama, francuska vojska nije stekla više istinske slave nego u svom zlosrećnom povlačenju iz Meca.

[*The Pall Mall Gazette*,
br. 1722 od 20. avgusta 1870]

Beleške o ratu — XI

Iako nam još nisu poznate sve pojedinosti o trima strahovitim bitkama koje su se odigrale oko Meca u toku prošle sedmice, ipak smo o njima saznali toliko da već sada možemo dati jasnu sliku o onome što se stvarno dogodilo.

Bitku koja se odigrala u nedelju 14. avgusta Nemci su započeli da bi sprečili povlačenje Francuza prema Verdenu. U nedelju po podne bilo je primećeno da ostaci Frossard-ovog korpusa prelaze preko Mozela u pravcu Lonžvila, a znaci pokreta bili su zapaženi i kod trupa ulogorenih istočno od Meca. Prvi (Istočnopruski) i 7 (Vestfalsko-hanoverski) armijski korpus dobili su naređenje da krenu u napad. Oni su gonili Francuze sve dotle dok i sami nisu dospeli u domašaj vatre s forova. Međutim, Francuzi, koji su predviđali takav pokret, koncentrisali su neke delove trupa na utvrđenim položajima u dolini Mozela i u uskom klancu kroz koji od istoka na zapad teče potok, koji se uliva u Mozal severno od Meca. Te mase su iznenadno napale desni bok Nemaca, koji su već trpeli gubitke od vatre iz forova, i treba da su ih odbacile nazad u neredu. Posle toga Francuzi su se morali ponovo povući zato što su Nemci sigurno zadržali onaj deo bojišta koji se nalazi van domašaja vatre s forova i što su se tek u svanuće vratili u svoje pređašnje bivake. To smo saznali iz privatnih pisama lica koja su učestvovala u bici, kao i iz pisma koje je u listu »The Manchester Guardian«⁽³⁹⁾ objavio dopisnik iz Meca, koji je u ponedeljak ujutru posetio bojište i zatekao ga u rukama Prusa, koji su ukazivali pomoć ranjenim Francuzima ostavljenim na bojištu. Obe strane mogu u izvesnom smislu smatrati da su postigle cilj koji su u toj borbi postavile: Francuzi su uvukli Nemce u klopku i naneli im teške gubitke, a Nemci su zadržali povlačenje Francuza dotle dok princ Friedrich Karl nije izbio na pravac kojim je trebalo da se izvrši to povlačenje. Sa strane Nemaca u bici su učestvovala dva korpusa ili četiri divizije, a sa strane Francuza Decaenov korpus i Ladmirault-ov korpus i jedan deo garde, to jest više od sedam divizija. Francuzi su, dakle, u toj bici imali veliku brojnu nadmoćnost. Govori se da je i njihov položaj bio znatno pojačan streljačkim gnezdim i rovovima, iz kojih su gađali hladnokrvnije nego obično.

Odstupanje Rajnske armije prema Verdenu uglavnom nije bilo otpočelo sve do utornika, 16. avgusta. U to vreme čelne jedinice trupa princa Friedricha Karla — 3. armijski korpus (Brandenburški) — upravo su stigle u okolinu Mars-la-Tura. One su odmah napale Francuze i šest časova držale francusku vojsku u šahu. Kada su ih kasnije pojačale trupe 10. armijskog korpusa (Hanoversko-vestfalskog) i jedinice 8 (Rajnskog) i 9 (Šlezvig-holštajnskog i Meklenburškog) korpusa, one su se ne samo održale na svom položaju već su odbacile neprijatelja, zaplenile dve zastave, sedam topova i zarobile preko 2000 ljudi. Snage koje su dejstvovala protiv njih sastojale su se od Decaenovog, Ladmirault-ovog, Frossard-ovog i bar jednog dela Canrobert-ovog korpusa (ovi korpusi stigli su u Mec iz Šalona u toku poslednjih dana, dok je pruga preko Fruara bila još slobodna) i garde, ili ukupno od četrnaest do petnaest divizija. Tako su, dakle, osam nemačkih divizija opet prema sebi imale brojno nadmoćnijeg protivnika, čak i ako, što je verovatno, u tom okršaju nisu bile angažovane sve Bazaine-ove trupe. Ovo naročito treba imati u vidu, pošto Francuzi u svojim izveštajima i dalje objašnjavaju sve svoje neuspehe stalnom brojnomo nadmoćnošću nemačkih trupa. Da je povlačenje Francuza stvarno bilo zaustavljeno, vidi se iz činjenice što oni sami govore o borbama koje su se vodile između zaštitnica 17. avgusta blizu Gravelota, nešto više od pet milja iza položaja koji su 16. avgusta držali u svojim rukama. U isto vreme, činjenica da su Nemci u utorak mogli da uvedu u borbu samo četiri korpusa dokazuje da ni oni nisu postigli potpun uspeh. Kapetan Jeannerod, koji je 17. avgusta stigao iz Brieja u Konflan, zatekao je tamo dva konjička puka francuske garde, koji su bili potpuno demoralisani i koji su se dali u bekstvo čim su čuli uzvik: »Dolaze Prusi!« To dokazuje da su Nemci, iako 16. avgusta uveče put preko Etena još stvarno nisu bili zauzeli, ipak bili tako blizu da nikakvo povlačenje ovim putem nije bilo moguće bez nove bitke. Međutim, Bazaine je, izgleda, napustio svaku misao o povlačenju, jer se ukopao na veoma jakom položaju blizu Gravelota, gde je očekivao napad Nemaca, koji je usledio 18. avgusta.

Visoravan preko koje vodi put iz Mars-la-Tura kroz Gravelot do Meca ispresecana je nizom dubodolina koje stvaraju potoci koji sa severa na jug teku prema Mozelu. Jedna od ovih udolina nalazi se ispred samog Gravelota (zapadno od njega), a dve druge idu paralelno s njom. Svaka od ovih jaruga obrazuje jak odbrambeni položaj koji je bio još i pojačan zemljanim utvrđenjima, barikadama i puškarnicama po dvorištima i selima, koja se nalaze na taktički važnim mestima. Očigledno je da je Bazaine-u bila preostala jedina nada da dočeka neprijatelja na tom jako utvrđenom položaju, da ga pusti da razbije glavu o njega, a zatim da ga snažnim retour offensif¹ konačno odbaci nazad i na taj način očisti put za Verdenu. Ali napad je bio

¹ protivofanzivom

izvršen tako velikim snagama i takvom silinom da je neprijatelj zauzimao položaj za položajem i da je Rajnska armija bila odbačena na trag do samih topova Meca. Protiv četrnaest ili petnaest francuskih divizija stvarno je angažovano dvanaest nemačkih divizija, a još četiri divizije su držane u rezervi. Mora biti da je broj na obema stranama angažovanih trupa bio skoro jednak, možda s izvesnom nadmoćnošću Nemaca, jer su četiri od šest njihovih korpusa bili skoro netaknuti; ali ta mala brojna nadmoćnost nikako nije mogla pretegnuti nad jačinom francuskih položaja.

Francusko javno mnjenje još uvek okleva da jasno shvati stvarni položaj u kom se našao Bazaine sa svojom armijom, položaj veoma sličan onom u koji je general Bonaparta doveo Wurmsera kod Mantove 1796. i Macka kod Ulma 1805. godine.^[40] Da je sjajna Rajnska armija, nada i snaga Francuske, posle dvonedeljnih operacija bila dovedena u takvo stanje da je morala da bira: ili da pokuša da se pod najtežim uslovima silom probije kroz neprijateljski front ili da kapitulira — u to Francuzi nikako nisu mogli da poveruju. Oni zato traže najrazličitija opravdanja. Po jednom mišljenju, Bazaine tako reći žrtvuje sebe da bi dobio vreme za Mac-Mahona i za Pariz. Dok Bazaine od tri nemačke armije zadržava dve pred Mecom, Pariz može da organizuje svoju odbranu, a Mac-Mahon će imati vremena da stvori novu armiju. Bazaine, prema tome, ostaje u Mecu ne zato što ne može ništa drugo da učini, već zato što to zahtevaju interesi Francuske. Ali se postavlja pitanje: od kojih delova da se formira nova Mac-Mahonova armija? Od njegovog sopstvenog korpusa, koji sad broji najviše 15 000 ljudi, od ostataka dezorganizovanih i usled dugog zaočilaznog povlačenja razbacanih De Faillyjevih trupa — kažu da je on stigao u Vitri-le-Fransoa samo sa 7000 ili 8000 ljudi; — možda od jedne Canrobert-ove divizije; od dve divizije korpusa Félix Douaya, o kojima, izgleda, niko ne zna gde se nalaze, što sve čini otprilike 40 000 ljudi, zajedno s mornaričkim trupama ranije predviđene ekspedicije na Baltik. U taj broj su uračunati i svi bataljoni i eskadroni koji su Francuskoj preostali od njene pređašnje vojske izvan Meca. Ovim jedinicama mogu se pridružiti i četvrti bataljoni. Kako izgleda, oni sada pristizu u Pariz u dosta velikom broju, ali su većinom popunjeni regrutima. Ukupan broj ovih trupa može dostići približno 130 000 do 150 000 ljudi, ali se ova nova armija po kvalitetu ne može uporediti sa starom Rajnskom armijom. Mora biti da su stari pukovi koji su uključeni u ovu novu armiju mnogo demoralisani. Novi bataljoni, formirani na brzinu, imaju u svom sastavu mnogo regruta i ne mogu biti popunjeni takvim oficirskim kadrom kakav je imala stara armija. Udeo konjice i artiljerije mora biti veoma mali; glavnina konjice nalazi se u Mecu, a zalihe koje su potrebne za opremanje novih baterija, kao na primer, zaprežna oprema, izgleda da u nekim slučajevima postoje samo na hartiji. Jeannerod navodi jedan takav primer u nedeljnom broju lista »Le Temps«. Što se tiče

Mobilne garde, ona se, kako izgleda, posle ponovnog prebacivanja iz Šalona u Sen-Mor blizu Pariza, potpuno raspala zbog nedostatka provijanta. A da bi se dobilo vreme za stvaranje takvih snaga kao što su ove, Francuska mora žrtvovati celu svoju najbolju armiju. Ona je i žrtvovana ako je tačno da je zatvorena u Mecu. Ako je Bazaine namerno doveo svoju armiju u njen sadašnji položaj, učinio je grešku prema kojoj su sasvim beznačajne sve greške koje su u ovom ratu dosad učinjene. Što se tiče vesti o Bazaine-ovom povlačenju iz Meca i njegovom spajanju s Mac-Mahonom kod Monmedija, koja je puštena u jučerašnjem broju lista »The Standard«^[41], jutros je tu vest dosta ubedljivo demantovao vojni izveštač ovog istog lista. Čak i ako su neke jedinice Bazaine-ovih snaga uspele da umaknu na sever posle ili za vreme poslednjih borbi oko Mars-la-Tura, ipak je glavnina njegove armije još zatvorena u Mecu.

[«The Pall Mall Gazette»,
br. 1725 od 24. avgusta 1870]

Beleške o ratu — XII

Dva poslednja ratna događaja jesu sledeća: prestolonaslednik napreduje k Šalonu, a Mac-Mahon je odveo celu svoju armiju iz Remsa, ali se tačno ne zna kuda. Prema francuskim izveštajima, Mac-Mahon smatra da se rat vodi suviše sporo; da bi ubrzao njegov ishod, on je, kako se sada govori, krenuo iz Remsa u pomoć Bazaine-u. To bi u datim okolnostima stvarno ubrzalo tok događaja skoro do završne krize.

U našem članku od srede ocenili smo da brojno stanje Mac-Mahonovih trupa iznosi od 130 000 do 150 000 ljudi¹, pod pretpostavkom da su mu se pridružile sve trupe iz Pariza. Bili smo u pravu kad smo pretpostavili da je u Šalonu imao ostatke svojih sopstvenih i De Faillyjevih trupa; da su u Šalonu bile i dve divizije Douayovog korpusa — gde su, kao što sada znamo, stigle zaobilaznom železnicom preko Pariza — i da su se tamo takođe nalazile mornarička pešadija i druge jedinice Baltičkog korpusa. Ali sada saznajemo da se u forovima oko Pariza još nalaze linijske trupe, da se jedan deo Mac-Mahonovog i Frossard-ovog ljudstva, pretežno konjanika, vratio u Pariz da bi se tu reorganizovao, i da je Mac-Mahon u logoru imao samo oko 80 000 ljudi regularne vojske. Zbog toga svoj proračun možemo smanjiti za čitavih 25 000 ljudi i maksimalnu brojnu jačinu Mac-Mahonovih trupa svesti na 110 000 do 120 000 ljudi, od kojih se jedna trećina sastoji od neizvežbanih regruta. I, kako se govori, on je s takvom armijom krenuo u Mec da pomogne Bazaine-u.

Trenutno je prestolonaslednikova armija najbliži i najneposredniji Mac-Mahonov protivnik. Njene predstraže su 24. avgusta zauzele bivši šalonski logor, o čemu smo telegrafski obavešteni iz Bar-le-Dika. Iz toga možemo zaključiti da se vrhovni štab tada nalazio u tom gradu. Mac-Mahonov najbliži put do Meca vodi preko Verdena. Od Remsa do Verdena ima punih 70 milja skoro samim seoskim putem, a drumom preko Sen-Meneula ima preko 80 milja. Štaviše, ovaj poslednji

¹ Vidi u ovom tomu, str. 53.

drum prolazi kroz Šalonski logor, to jest preko nemačkog položaja. Između Bar-le-Dika i Verdena rastojanje je manje od 40 milja.

Na taj način, ako Mac-Mahon bude koristio jedan od pomenutih puteva do Verdena, prestolonaslednikova armija ne samo što mu može napasti bok za vreme marša, već može i preći Mezu i pridružiti se drugim dvema nemačkim armijama između Verdena i Meca mnogo pre no što Mac-Mahon mogne iz Verdena stići na desnu obalu Meze. A ništa se ne bi promenilo čak ni onda kada bi prestolonaslednik krenuo napred do Vitri-le-Fransoa, ili kada bi mu bio potreban jedan dan više da koncentriše svoje trupe povlačeći ih s njihovog razvučenog marševskog fronta, jer postoji velika razlika u odstojanju u njegovu korist.

U takvim okolnostima može se nagadati da li će Mac-Mahon koristiti jedan od pomenutih puteva, ili neće li se odmah udaljiti iz neposredne prestolonaslednikove zone dejstva i izabrati put iz Remsa preko Vuzjea, Gran-Prea i Varena za Verdenu, ili preko Vuzjea do Steneja, gde bi prešao Mezu, a zatim se uputio na jugoistok k Mecu. Ali to bi mu obezbedilo samo trenutno preimućstvo, a zato udvostručilo izgledu na konačan poraz. Oba ova puta su mnogo zaobilaznija, te bi prestolonaslednik dobio još više vremena da spoji snage sa snagama koje se nalaze pred Mecom i da na taj način suprotstavi Mac-Mahonu i Bazaine-u ogromnu brojnu nadmoćnost.

Dakle, ma koji put izabrao za približavanje Mecu, Mac-Mahon ne može izbeći prestolonaslednika, koji, pored toga, može da bira da li da ga napadne samo svojim snagama ili zajedno s drugim nenemačkim armijama. Iz toga je jasno da bi Mac-Mahonov pokret u pomoć Bazaine-u bio velika greška sve dotle dok se on, Mac-Mahon, ne bude potpuno oslobodio prestolonaslednika. Najkraći, najpreči i najsigurniji put za Mec vodi pravo kroz 3. nemačku armiju. Ako bi krenuo pravo na nju, napao je tamo gde bi se sreo s njom, potukao je i gonio nekoliko dana u jugoistočnom pravcu, uklinjavajući svoju pobedonosnu armiju između nje i druge dve nemačke armije — isto onako kako mu je to prestolonaslednik jednom praktično pokazao — on bi tek tada, a nikako ranije, imao izgleda da se dočepa Meca i oslobodi Bazaine-a. Ali, možemo biti sigurni da bi on to odmah i učinio samo kad bi se osećao dovoljno jak. Tako, povlačenje iz Remsa dobija drugi vid. To nije toliko pokret za pomoć Bazaine-u protiv Steinmetza i Friedricha Karla koliko Mac-Mahonov pokušaj da se oslobodi prestolonaslednika. A s te tačke gledišta ništa se gore nije moglo učiniti. To znači da se sve neposredne veze s Parizom predaju u ruke neprijatelja, da se poslednje raspoložive francuske snage odvlače od centra k periferiji i namerno postavljaju mnogo dalje od centra no što je sam neprijatelj od njega udaljen. Takav pokret mogao bi se opravdati da je preduzet sa znatno nadmoćnijim snagama. Međutim, u ovom slučaju on je preduzet s očajno malim snagama i s izgledom na skoro siguran poraz. A šta će doneti ovaj poraz? Ma gde se on do-

godio, ostaci potučene armije biće odbačeni još dalje od Pariza prema severnoj granici, gde mogu biti potisnuti na neutralnu teritoriju ili na kapitulaciju. Ako je Mac-Mahon stvarno otpočeo pomenuti pokret, onda je namerno stavio svoju armiju tačno u isti položaj u koji je Napoléon svojim bočnim maršem oko južnog dela Tirinške šume 1806. godine stavio prusku vojsku kod Jene. Brojno i moralno slabija armija namerno se dovodi u takav položaj da joj posle poraza ostaje za povlačenje samo uzan prostor koji vodi na neutralnu teritoriju ili prema moru. Napoléon je naterao Pruse na kapitulaciju time što je pre njih stigao do Štetina.^[42] Možda će Mac-Mahonove trupe morati da se predadu na onom uzanom pojasu francuske teritorije koji se uvlači u Belgiju između Mezijera i Šarlemon-Živea.^[43] U najboljem slučaju, one mogu umaći u severne tvrđave — Valansjen, Lil itd., gde će, svakako, biti bezopasne. A tada će Francuska biti predana na milost i nemilost zavojevaču.

Ceo plan izgleda tako bezuman da se jedino može objasniti time što proističe iz političke nužnosti. To više liči na coup de désespoir¹ nego na bilo šta drugo. Dobija se utisak kao da se vrše pokušaji da se nešto učini, da se nešto rizikuje pre nego što bi se Parizu dala mogućnost da potpuno shvati pravo stanje stvari. To nije plan jednog stratega, već »Alžirca«^[44], koji je navikao da se bori protiv neregularnih trupa; to nije plan vojnika, već političkog i vojnog avanturiste, kao što su bili oni koji su u toku poslednjih devetnaest godina upravljali Francuskom kako su hteli. Tome potpuno odgovaraju sledeće reči koje je Mac-Mahon, tobože, izgovorio da bi opravdao takvo rešenje: »Šta bi oni rekli« da nije pošao u pomoć Bazaine-u! Da, ali »šta bi oni rekli« ako bi on sebe doveo u gori položaj nego što je to učinio sam Bazaine? Eto vam potpune slike Drugog Carstva! Sačuvati spoljni izgled, sakriti poraz, — to je najvažnije! Napoléon je sve stavio na jednu kartu i izgubio; a sada se Mac-Mahon, kada su njegovi izgledi na uspeh jedan prema deset, ponovo sprema da igra »va banque«.² Ukoliko se Francuska pre oslobodi takvih ljudi, utoliko bolje po nju. To je njena jedina nada.

[The Pall Mall Gazette,
br. 1727 od 26. avgusta 1870]

¹ očajnički čin — ² stavljaajući sve na kocku; sa svim rizikom

Beleške o ratu — XIII^[45]

Juče je telegrafski saopštena jedna vest koja je izazvala veliko uzbuđenje među našim kolegama novinarima. Prema toj vesti, koja je stigla iz Berlina, Kraljevska vrhovna komanda premeštena je u Bar-le-Dik, korpusi 1. i 2. armije ostali su na položajima prema Bazaine-ovoj armiji, a ostale nemačke snage »odlučno su krenule na Pariz«. [46]

Sve do sada su pokreti nemačkih armija držani u tajnosti dok su bili u toku. Tek kada bi pokret bio završen i izveden udar, saznavali smo u kom su pravcu trupe otišle. Izgleda čudnovato da je taj sistem odjednom napušten, da čutljivi Moltke, bez ikakvog vidljivog razloga, odjednom objavljuje celom svetu da ide na Pariz, uz to još i »odlučno«.

U isto vreme čujemo da se prestolonaslednikova prethodnica sve više približava Parizu i da se njegova konjica kreće sve više i više k jugu. Priča se da su strašni ulani viđeni čak u Šato-Tjeriju, skoro na pola puta između Šalona i Pariza.

Ne postoji li ovde neki poseban, uostalom na prvi pogled ne sasvim vidljiv razlog da se ovo saopštenje o namerama pruskog kralja daje baš sada, i da u isto vreme nemačka konjica udvaja svoju aktivnost?

Upoređićemo neke datume. U ponedeljak, 22. uveče, Mac-Mahon je otpočeo svoj pokret preko Remsa putem za Retel, i njegove kolone su neprekidno prolazile kroz grad više od četrnaest časova. Podaci o tom pokretu mogli su dospeti do nemačke vrhovne komande u sredu uveče, ako ne i pre. Taj pokret je mogao da znači samo jedno: nameru da se oslobodi Bazaine iz klopke u koju je upao. Ukoliko bi Mac-Mahon dalje napredovao u pravcu koji je izabrao, utoliko bi izlagao većoj opasnosti svoje komunikacije s Parizom i svoju odstupnicu, i utoliko bi više dospevao na položaj između nemačke vojske i belgijske granice. Pređe li samo preko Meze, koju on, kako govore, namerava da forsira kod La Nevila, prema Steneju, odstupnica mu može biti vrlo lako presečena. Ali, šta bi Mac-Mahona moglo više učvrstiti u njegovoj nameri da izvrši ovaj opasan manevar ako ne vest

da su Nemci, dok bi on žurio u pomoć Bazaine-u, ostavili srazmerno mali deo svojih snaga pred Mecom i da glavnim snagama »odlučno« maršuju na Pariz? Tako je u sredu uveče ova ista vest telegrafski preneti iz Pont-a-Mușona u Berlin, iz Berlina u London, iz Londona u Pariz i Rems, odakle je Mac-Mahon nesumnjivo odmah dobio izveštaj. I dok on maršuje u pravcu Steneja, Longijona i Brieja, prestolonaslednikova armija je mogla ostaviti jedan ili dva korpusa u Šampanji, gde im sada niko ne pruža nikakav otpor, i uputiti ostale korpuse prema Sen-Mijelu, da tamo pređu Mezu i pokušaju da kod Frena zauzmu položaj koji ugrožava veze Mac-Mahonove armije s Mezom, ali ipak na takvom odstojanju od nemačkih trupa pred Mecom koje omogućava pružanje podrške. Ako bi se u tome uspelo i ako bi Mac-Mahon u takvim okolnostima pretrpeo poraz, njegova armija bi morala ili da pređe na neutralnu teritoriju ili da se preda Nemcima.

Ne može se sumnjati u to da su nemačkoj vrhovnoj komandi savršeno poznati svi Mac-Mahonovi pokreti. Od trenutka kada je posle bitke kod Rezonvila (ili Gravelota, kako se zvanično naziva) bilo utvrđeno da je Bazaine zatvoren u Mecu, Mac-Mahonova armija je postala najbliži sledeći cilj ne samo prestolonaslednikove armije već i svih drugih trupa koje bi se mogle povući s položaja ispred Meca. Istina, saveznici su 1814. godine, posle spajanja Blüchera sa Schwarzenbergom između Arsi-sir-Ob i Šalona, marševali na Pariz, pri čemu su potpuno zanemarili Napoléonov marš prema Rajni⁽⁴⁷⁾, koji je bio presudan za ishod operacije. Ali pošto je Napoléon u to vreme bio potučen kod Arsija, on se nije mogao suprotstaviti savezničkoj vojsci; u nekoj pograničnoj tvrđavi nije bilo francuske vojske koju bi opkolile savezničke trupe i koju bi on mogao osloboditi, i, povrh svega toga, Pariz nije bio utvrđen. Ali je sada, suprotno stanju iz 1814, Mac-Mahonova armija, ma kakva bila njena vojnička — brojna i moralna — vrednost, nesumnjivo sasvim dovoljna da skinе opsadu Meca ako tu opsadu vrši samo onoliko trupa koliko je neophodno da se Bazaine drži u šahu. S druge strane, ma šta se moglo misliti o utvrđenjima Pariza, niko neće biti toliko glup da očekuje da će ona pasti kao zidovi Jerihona čim odjeknu prvi zvuci napadačevih truba. U najmanju ruku, ona će primorati neprijatelja ili da drži dugu opsadu da bi braniocima umorio gladu, ili ako ništa više, bar da otpočne pravu opsadu. I dok bi, dakle, Nemci »odlučno« prilazili Parizu i bili potpuno zaustavljeni njegovim forovima, Mac-Mahon bi potukao nemačke trupe pred Mecom i spojio se s Bazaine-om; tada bi na nemačkim komunikacijama i putevima za snabdevanje Francuska imala vojsku koja bi bila dovoljno jaka da natera Nemce da odstupaju još »odlučnije« nego što su napredovali.

Dakle, ako je Mac-Mahonova armija suviše jaka da bi je Nemci pod ovim okolnostima smeli prenebregnuti, onda moramo doći do zaključka da je vest o odlučnom maršu kralja Wilhelma na Pariz,

maršu kome većina naših kolega novinara pridaje najveći značaj, ili lažna vest, koja je namerno puštena da bi dovela neprijatelja u zabludu, ili se, ako je to u stvari nesmotreno objavljivanje tačnog podatka, radi o odluci koja je doneta pre no što se saznalo za poslednji Mac-Mahonov pokret, u kom slučaju će biti ubrzo promenjena. U oba slučaja, jedan ili dva korpusa mogu produžiti nastupanje na Pariz, ali će se glavnina svih raspoloživih trupa kretati ka severoistoku da bi potpuno iskoristila sve one prednosti koje joj je pružio sam Mac-Mahon.^[48]

[•The Pall Mall Gazette,
br. 1728 od 27. avgusta 1870]

Beleške o ratu — XIV

Nemci su se opet pokazali bržim od Mac-Mahona. Četvrta armija, sastavljena najmanje od dva korpusa (pruske garde i 12. ili Krajevsko-saksonskog korpusa), ako ne i više, pod komandom prestolonaslednika Alberta Saksonskog, munjevito je prodrla k Mezi, osigurala prelaz negde između Steneja i Verdena i prebacila svoju konjicu preko reke. Prolazi na Argonima suu njihovim rukama. Prošlog četvrtka¹ zarobili su 800 vojnika Mobilne garde u Sen-Meneulu, a u subotu potukli francusku konjičku brigadu kod Bizansija. Oni su prošlog četvrtka s puta kojim su se kretali poslali jaku izvidnicu prema Verdenu, ali pošto su utvrdili da je tvrđava spremna da ih dočeka, nisu je hteli napasti glavnim snagama.

U međuvremenu, 22. i 23. avgusta, Mac-Mahon je napustio Rems s armijom koja, prema francuskim saopštenjima, broji 150 000 ljudi i koja je dobro opremljena i dovoljno snabdevena artiljerijom, municijom i hranom, ali sve do 25. avgusta uveče nije odmakao dalje od Retela, koji je svega oko 23 milje udaljen od Remsa. Ne znamo tačno koliko se tamo zadržao i kad je to mesto napustio. Ali konjička bitka kod Bizansija, koji se nalazi na oko 20 milja od Retela na putu za Stenej, pokazuje da njegova pešadija čak ni u subotu još nije tamo bila stigla. Ova sporost kretanja potpuno je suprotna živosti Nemaca. Nema nikakve sumnje da se ona u znatnoj meri može objasniti sastavom Mac-Mahonove armije, koju sačinjavaju više ili manje demoralisane trupe ili nove formacije, u kojima preovladuju regruti; štaviše, neke od njih su čiste dobrovoljačke jedinice, u kojima ima mnogo rezervnih oficira. Očevidno je da ta armija ne može imati ni disciplinu ni čvrstinu stare »Rajnske armije«, i da je skoro nemoguće brzo i u redu pokrenuti 120 000 - 150 000 boraca takve vrste. Pored toga, tu je i komora. Velika masa teških vozila Rajnske armije verovatno je izmakla iz Meca 14. i 15. avgusta, ali se može lako pretpostaviti da nije bila u najboljem stanju; može se pretpostaviti da ni njena rezerva municije kao ni stanje njenih konja nisu onakvi kakvi bi se želeli. I,

¹ Dvadeset petog avgusta 1870.

najzad, možemo smatrati kao sigurno da se francuska intendantska služba od početka rata nije poboljšala i da zbog toga ni snabdevanje jedne velike armije, u suviše siromašnom kraju, neće biti laka stvar. Ali, čak i ako uzmemo u obzir sve te prepreke, ipak moramo priznati da se u Mac-Mahonovom oklevanju vidi jasan znak neodlučnosti. Njegov najbliži put za oslobodenje Bazaine-a od opsade — kada je već jednom odustao od direktnog puta za Verdun — vodio je preko Steneja, pa je on i krenuo u tom pravcu. Ali još pre nego što je došao do Retela, morao je da zna da su Nemci zauzeli prelaze preko Meze i da na putu do Steneja nije bilo obezbeđeno desno krilo njegovih kolona. Izgleda da je brzina nemačkog nastupanja poremetila njegove planove. Imamo podatke da je u petak još bio u Retelu, gde je dobio nova pojačanja iz Pariza, i da je sutradan nameravao da krene k Mezijeru. To izgleda sasvim verovatno, pošto nemamo nikakvih verodostojnih izveštaja o bilo kakvim značajnim sukobima. To bi značilo da je Mac-Mahon skoro potpuno odustao od svog plana za oslobodenje Bazaine-a, jer bi njegov pokret uzanim pojasom francuske teritorije na desnoj obali Meze, između Mezijera i Steneja, bio skopčan s velikim teškoćama i opasnostima, izazvao bi nov zastoje i dao njegovim protivnicima dovoljno vremena da ga okruže sa svih strana. Sada više ne može biti nikakve sumnje da je s tim zadatkom bilo poslato na sever sasvim dovoljno snaga iz prestolonaslednikove armije. Sve što smo čuli o mestu boravka 3. armije pokazuje da se pokret u pravcu severa vrši trima za taj zadatak najpogodnijim glavnim putevima: Epernej—Rems—Retel; Šalon—Vuzje i Bar-le-Dik—Varen—Gran-Pre. Činjenica da je telegram o sukobu kod Sen-Meneula bio poslat iz Bar-le-Dika dopušta čak i tu pretpostavku da je jedan deo 3. armije potukao Mobilnu gardu i zauzeo grad.

A kakva može da bude Mac-Mahonova namera ako on stvarno ide na Mezijer? Sumnjamo da je i njemu samom jasna ideja o onome šta misli da radi. Sada znamo da je na marš na sever, bar donekle, bio prinuđen zbog neposlušnosti svojih vojnika, koji su gundali zbog »odstupanja« iz Šalonskog logora k Remsu i dosta uporno zahtevali da ih povedu u susret neprijatelju. Upravo tada je počeo pokret za oslobodenje Bazaine-a. Krajem nedelje Mac-Mahon se mogao dovoljno uveriti u to da njegova armija nema one pokretljivosti koja je potrebna za direktan marš na Stenej i da bi bilo bolje da sada izabere sigurniji put preko Mezijera. To bi, bez sumnje, odložilo, a možda i onemogućilo nameravano spasavanje Bazaine-a; a da li je Mac-Mahon bio ikada sasvim siguran u svoju sposobnost da to izvrši? Sumnjamo u to. Sem toga, pokret k Mezijeru u svakom slučaju bi mogao da uspori marš neprijatelja na Pariz, da pruži Parižanima više vremena da upotpune svoju odbranu i da organizuju rezervne armije iza Loire i u Lionu. A zar on nije mogao, u slučaju potrebe, da se povuče duž severne granice u trostruki pojas tvrđava i da pokuša da među njima pronade neki »četvorougao«? Neke takve, više ili manje neodređene misli mogle

su navesti Mac-Mahona, koji zaista nimalo ne liči na stratega, da učini drugi pogrešan korak, pošto je već jednom zapao u škripac zbog prvog pogrešnog koraka. Tako vidimo kako ova poslednja armija kojom Francuska raspolaže na frontu i kojom će, verovatno, raspolagati u toku ovoga rata, svesno srlja u propast, od koje mogu da je spasu samo najveće greške neprijatelja; međutim, taj neprijatelj dosad još nije učinio nijednu grešku.

Rekosmo: poslednja armija kojom će Francuska raspolagati na frontu u toku ovoga rata. Na Bazaine-a ne treba računati ako ga Mac-Mahon ne bude mogao osloboditi, a to je više nego sumnjivo. U najboljem slučaju, Mac-Mahonova armija će ostati razbacana između tvrđava na severnoj granici, gde će biti bezopasna. Rezervne armije, o kojima se sada govori, biće sastavljene od neobučenih regruta pomešanih s izvesnim brojem starih vojnika, kojima će neizbežno komandovati većinom rezervni oficiri. Njihovi vojnici biće naoružani raznovrsnim oružjem; oni će biti potpuno neizvežbani u rukovanju puškom ostragušom, što znači da će njihova municija biti utrošena pre nego što se za to ukaže stvarna potreba; jednom reči, oni će biti potpuno nepogodni za izvođenje operacija, a pogodni samo za odbranu tvrđava. Dok su Nemci opet sasvim popunili svoje bataljone i eskadrone i dok u Francusku šalju jednu diviziju landvera za drugom, dotle francuski četvrti bataljoni još nisu popunjeni. Samo 66 bataljona bilo je formirano u régiments de marche¹ i upućeno ili za Pariz ili Mac-Mahonu, a ostala 34 bataljona do pre neki dan nisu bili spremni za pokret. Svuda nedostaje vojna organizacija; plemenita i odvažna nacija vidi da su uzaludni svi njeni napori za samoodbranu zato što je dozvolila da njenom sudbinom dvadeset godina upravlja klika avanturista, koja je pretvorila administraciju, vladu, vojsku, mornaricu — u stvari čitavu Francusku — u izvor svog ličnog bogaćenja.

[•The Pall Mall Gazette, br. 1731 od 31. avgusta 1870]

¹ marševske pukove

Beleške o ratu — XV

Kad je sva štampa, 26. avgusta, skoro bez ijednog izuzetka, bila toliko zauzeta opširnim iznošenjem ogromnog značaja »odlučnog« prestolonaslednikovog marša na Pariz da joj nije ostalo vremena ni da pomene Mac-Mahona, mi smo se usudili da istaknemo da je toga dana stvarno bio važan pokret koji je general Mac-Mahon, kao što je javljeno, bio preduzeo za oslobodjenje Meca. Mi smo rekli da će se u slučaju poraza Mac-Mahonove trupe možda morati da predadu na onom uzanom pojasu francuske teritorije koji se uvlači u Belgiju između Mezijera i Šarlemont-Živea.¹

Ono što smo tada pretpostavljali, sada se skoro ispunilo. Mac-Mahon ima pod sobom: 1 (svoj vlastiti), 5 (ranije De Faillyjev, sada Wimpffenov), 7 (Douayov) i 13 (Lebrunov) korpus, kao što je koje su se do 29. avgusta mogle uputiti iz Pariza, uključujući čak i one buntovne pripadnike Mobilne garde iz Sen-Mora, a, sem toga, i konjicu iz Canrobert-ovog korpusa, koja je bila ostavljena u Šalonu. Celokupna Mac-Mahonova armija će, možda, brojati 150 000 ljudi, od kojih se jedva jedna polovina sastoji od stare armije, a ostalo su četvrti bataljoni i Mobilna garda u približno jednakom brojnom odnosu. Govori se da je ta armija dobro snabdevena artiljerijom, ali se njen veliki deo mora sastojati od novoformiranih baterija, a poznato je da je i njena konjica veoma slaba. Čak i kad bi ta armija bila brojno jača nego što mi računamo, taj se višak mora sastojati od novih regruta i neće povećati njenu jačinu, za koju možemo smatrati da je jedva ravna snazi armije od 100 000 dobrih vojnika.

Mac-Mahon je 22. avgusta uveče krenuo iz Remsa k Retelu i Mezi, ali je 13. korpus tek 28. i 29. avgusta bio upućen iz Pariza. A pošto je u to vreme neprijatelj već bio ugrozio direktnu železničku prugu preko Remsa k Retelu, ove trupe su se morale poslati obilaznim putem, tj. Severnom francuskom železnicom preko Sen-Kantena, Avena i Irsona. One se nisu mogle prebaciti pre 30. ili 31. avgusta,

---

¹ Vidi u ovom tomu, str. 57.

a tada je već bila počela ozbiljna bitka, tako da se na kraju trupe koje je Mac-Mahon očekivao nisu pojavile kad su bile potrebne. Jer, dok je on gubio vreme između Retela, Mezijera i Steneja, Nemci su prilazili sa svih strana. Dvadeset sedmog avgusta kod Bizansija je potučena jedna brigada njegove isturene konjice. Dvadeset osmog avgusta, Vuzje, važna raskrsnica u Argonima, bio je u rukama Nemaca, a dva njihova eskadrona napala su i zauzela selo Vrizi, koje je držala pešadija, koja je bila primorana da se preda — uzgred rečeno — to je bio husarski podvig koji se može uporediti s jednim jedinim primerom iz prošlosti, naime iz 1831. godine, kada je poljska konjica otela Dembe Velki od ruske pešadije i konjice.^[49] O borbama 19. avgusta nisu stigli nikakvi izveštaji iz verodostojnih izvora. Međutim, Nemci su 30. avgusta (u utorak), pošto su prikupili dovoljno snaga, napali Mac-Mahona i potukli ga. Nemački izveštaji govore o bici u blizini Bomona i o sukobu kod Nuara (na putu od Steneja za Bizansi)^[50], a belgijski izveštaji spominju bojeve na desnoj obali Meze, između Muzona i Karinjana. Ovi nemački i belgijski izveštaji mogu se lako dovesti u sklad. Ako se pretpostavi da su belgijski telegrami u suštini tačni, onda je 4. nemačka armija (4, 12. i gardijski korpus) na levoj obali Mozela izgleda imala 4. i 12. korpus, gde im se pridružio 1. bavorski korpus, 1. deo 3. armije, koja je dolazila s juga. Oni su se kod Bomona sukobili s Mac-Mahonovim glavnim snagama koje su, očigledno, išle u pravcu Mezijer—Stenej; oni su ih napali, pri čemu je jedan deo trupa, verovatno Bavarci, napao i obuhvatio njihovo desno krilo, potiskujući ih s njihovog neposrednog pravca odstupanja prema Mezi kod Muzona, gde su, zbog teškoća i zadržavanja za vreme prelaska preko mosta, pretrpeli velike gubitke u zarobljenicima, artiljeriji i ratnom materijalu. Dok se sve ovo događalo, prethodnica 12. nemačkog korpusa, koja je, izgleda, bila upućena u drugom pravcu, sukobila se sa 5. francuskim korpusom (Wimpffenovim), koji je, po svoj prilici, marševao klancem Šen Popile, dolinom Bara i preko Bizansija, u pravcu nemačkog boka. Do sukoba je došlo kod Nuara, na oko sedam milja južno od Bomona. U ovom sukobu Nemci su postigli uspeh, jer im je, dok se vodila borba kod Bomona, pošlo za rukom da zadrže Wimpffenov bočni marš. Prema vestima iz Belgije, mora biti da se trećina Mac-Mahonovih trupa kretala napred desnom obalom Meze, pošto je valjda prethodne noći logorovala u Vou, između Karinjana i Muzona. Ali, Nemci su (verovatno garda) napali i potpuno potukli i ovaj korpus, koji je, kako se tvrdi, tom prilikom izgubio četiri mitraljeza.

Ta tri boja ensemble¹ (ako se smatra da su belgijski izveštaji u osnovi tačni) značila bi onaj potpuni Mac-Mahonov poraz koji smo više puta predskazivali. Četiri nemačka korpusa koja su stajala prema njemu, sada broje oko 100 000 ljudi, ali nije sigurno da su svi učest-

¹ uzeti zajedno, skupa

vovali u ovim borbama. Mac-Mahonove trupe, kao što smo već rekli, imale su približno isti broj dobrih vojnika. Da njihov otpor nije bio ni nalik na otpor stare Rajnske armije, vidi se kako iz napomene u zvaničnom nemačkom telegramu da su »naši gubici neznatni«, tako i iz broja zarobljenika. Pa ipak je prerano pokušavati kritikovati taktičke mere koje je Mac-Mahon preduzimao pre i za vreme ove bitke, jer se o njima još jedva nešto zna. Međutim, njegova strategija zaslužuje najstrožu osudu. On je propuštao svaku zgodnu priliku koja mu se pružala da bi se spasao. Njegov položaj između Retela i Mezijera omogućavao mu je da vodi bitku tako da mu bude slobodna odstupnica za Lan i Soason i da na taj način opet uzmogne stići do Pariza ili zapadne Francuske. Umesto toga, on je vodio bitku tako kao da mu je put za Mezijer bio jedina odstupnica i kao da je Belgija pripadala njemu. Govori se da se on nalazi u Sedanu. Pobedonosni Nemci će u međuvremenu zaposeti levu obalu Meze ne samo ispred ove tvrđave, nego i ispred Mezijera, odakle će se njihovo levo krilo za koji dan protegnuti do belgijske granice blizu Rokroaa, a tada će Mac-Mahon biti zatvoren u onom uskom pojasu teritorije na koju smo već ukazali pre šest dana.

Kad se on već jednom našao tamo, ne preostaje mu mnogo da bira. Iako se oko njega nalaze četiri tvrđave — Sedan, Mezijer, Rokroa i Šarlemon, ipak on ne može da iskoristi taj četvorougao kad se ispred njega, na teritoriji od dvanaest kvadratnih milja, nalaze nadmoćnije neprijateljske snage, a u pozadini neutralna zemlja. On će odatle biti izbačen glađu ili borbom i moraće se predati ili Prusima ili Belgijancima. Ali njemu je otvoren još jedan put. Malopre smo rekli da je dejstvovao onako kao da je Belgija pripadala njemu. Šta, onda, ako je on stvarno tako mislio? Šta, onda, ako se sva tajna, koja leži u osnovi te neobjašnjive strategije, sastojala u čvrstoj odluci da se iskoristi belgijska teritorija kao da pripada Francuskoj? Od Šarlemona vodi direktan put kroz Belgiju preko Filipvila do Mobeža na francuskoj teritoriji. Taj put je dvaput kraći nego put od Mezijera do Mobeža francuskom teritorijom. Šta, onda, ako Mac-Mahon namerava da u krajnjem slučaju iskoristi ovaj put za povlačenje? On može računati da Belgijanci neće biti u stanju da se efikasno odupru tako jakoj armiji kao što je njegova; a ako bi Nemci, što je veoma verovatno, sledili Mac-Mahona na belgijskoj teritoriji, u slučaju da ga Belgijanci ne budu mogli zaustaviti, onda će se pojaviti nove političke komplikacije, koje možda mogu samo da poboljšaju, a nikako mnogo da pogoršaju današnji položaj Francuske. Pored toga, ako bi Mac-Mahon uspeo da namami makar i jednu nemačku patrolu na belgijsku teritoriju, time bi bila izvršena povreda neutralnosti, a iz toga bi proizišlo opravdanje za njegovu sledeću povredu belgijske teritorije. Takve ideje su mogle da padnu na pamet tom starom Alžircu^[44]: one su u skladu s afričkim načinom vođenja rata, i, zaista, skoro jedino se njima može opravdati strategija koju on primenjuje. Ali mu čak i ta mogućnost može biti oduzeta: ako prestolonaslednik bude dejstvovao svojom

uobičajenom brzinom, on će pre Mac-Mahona moći da stigne do Montermea i ušća reke Semoaj u Mezu, a tada bi Mac-Mahon bio zatvoren između reke Semoaj i Sedana, približno na isto tolikom prostoru koliki bi bio potreban za smeštaj njegovih trupa u logoru, i to bez ikakve nade da bi nekim kratkim putem mogao preći preko neutralne teritorije.

[The Pall Mall Gazette,
br. 1733 od 2. septembra 1870]

Francuski porazi

Velika armija teško umire kad je dovedena u škripac. Bile su najpre potrebne tri bitke da bi se Bazaine-ovim trupama pokazalo da su stvarno zatvorene u Mecu, a zatim i danonoćna tridesetšestčasovna očajnička borba prošle srede i četvrtka^[51] da bi se ubedile — ako su time uopšte ubeđene — da nemaju nikakvog izlaza iz klopke u koju su ih Prusi uhvatili. Ni borba koja je vođena u utorak nije bila dovoljna da prinudi Mac-Mahona na predaju. Bili su potrebni još jedna borba u četvrtak — izgleda najveća i najkrvavija od svih iz niza dotle vođenih borbi^[52] — i ranjavanje samog Mac-Mahona da bi on shvatio svoj stvarni položaj. Izgleda da je prvi izveštaj o borbi kod Bomona i Karinjana bio u osnovi tačan, sem što francuskim korpusima koji su se borili kod Bomona pravac povlačenja levom obalom Meze k Sedanu još nije bio, suprotno izveštaju, potpuno presečen. Verovatno je da je neki deo tih trupa umakao levom obalom prema Sedanu — u najmanju ruku se u četvrtak na istoj obali ponovo vodila borba. Zatim se pojavljuje izvesna sumnja u pogledu datuma sukoba kod Nuara, koji se, prema mišljenju generalštaba u Berlinu, odigrao u ponedeljak. To bi se svakako više slagalo s nemačkim telegramima, a ako je to tako, onda pripisivanje zaobilaznog pokreta francuskom 5. korpusu ne bi imalo nikakvog osnova.

Rezultat borbe koja je vođena u utorak bio je katastrofalan za francuske korpusne koji su u njoj učestvovali. Više od 20 izgubljenih topova, 11 mitraljeza i 7000 zarobljenika — to su rezultati koji su gotovo jednaki s rezultatima bitke kod Verta, s tim što su postignuti mnogo lakše i s mnogo manje žrtava. Francuzi su bili odbačeni na obema obalama Meze prema neposrednoj okolini Sedana. Izgleda da se posle bitke njihov položaj na levoj obali graničio sa zapada rekom Bar i Ardenskim kanalom, koji teku istom dolinom i ulivaju se u Mezu kod Vilera, između Sedana i Mezijera, a s istoka dubodolinom i potokom koji teče od Rokura do Meze kod Remijija. Pošto su tako osigurale oba svoja krila, glavne francuske snage su verovatno zauzele visoravan koja ih je razdvajala, spremne da dočekaju napad s bilo koje strane. Na desnoj obali Meze Francuzi su posle borbe, koja je

vođena u utorak, morali preći preko reke Šijea, koja se uliva u Mezu kod Remijija, na četiri milje uzvodno od Sedana. Tu se nalaze tri jaruge, koje idu paralelno sa severa na jug od belgijske granice, prva i druga u pravcu reke Šijea, a treća, najveća od njih, ispred samog Sedana, prema Mezi. Blizu gornjeg dela druge jaruge nalazi se selo Sernej; na trećoj, tamo gore gde je preseca put koji vodi preko Bujona u Belgiju, nalazi se selo Živon, a niže, tamo gde put za Stenej i Monmedi prelazi preko jaruge, leži Bazej. Za vreme borbe vođene u četvrtak te tri jaruge su svakako morale obrazovati nekoliko uzastopnih odbrambenih položaja Francuza, koji su, prirodno, s najvećom upornošću branili poslednji i najjači od njih. Taj deo bojišta dosta je sličan bojištu kod Gravelota, ali, dok su se tamo jaruge mogle zaobići i stvarno bile zaobidene preko platoa s kojega se spuštaju, ovde blizina belgijske granice čini njihovo zaobilazanje veoma rizičnim i skoro je primoravala da se vrši frontalni napad.

Dok su se Francuzi utvrđivali na tom položaju i dovlačili one trupe koje u utorak nisu učestvovala u borbi (među njima je verovatno bio 12. korpus, koji je uključivao i Mobilnu gardu iz Pariza), Nemci su imali svega jedan dan za koncentraciju svoje armije, a kada su u četvrtak izvršili napad, na tom mestu su imali celu 4. armiju (gardu, 4. i 12. korpus) i tri korpusa 3. armije (5, 11. i jedan bavarski) — snage koje su moralno, ako ne i brojno, prevazilazile Mac-Mahonove snage. Borba je otpočela u sedam i po časova izjutra, a u četiri i četvrt po podne, kada je pruski kralj poslao telegram, još je trajala, pri čemu su Nemci uspešno osvajali teren na svim stranama. Prema belgijskim izveštajima, sela Bazej, Remiji, Viler i Sernej bila su u plamenu, a kapela [crkvice] u Živonu nalazila se u nemačkim rukama. To pokazuje da su oba sela na levoj obali Meze, na koja bi se u slučaju povlačenja oslanjala francuska krila, bila ili zauzeta ili onesposobljena za odbranu. Dok su prva i druga odbrambena linija na desnoj obali bile zauzete, dotle su Francuzi svakog trenutka bili spremni da napuste treću odbrambenu liniju između Bazeja i Živona. U takvim okolnostima ne može biti sumnje da će Nemci, kada padne noć, izvojevati pobjedu i da će Francuzi biti odbačeni nazad prema Sedanu. To je zaista potvrđeno telegramima iz Belgije, koji javljaju da je Mac-Mahon bio potpuno opkoljen i da su hiljade francuskih vojnika prešle preko granice i tamo bile razoružane.

U takvim okolnostima Mac-Mahon je imao samo dve mogućnosti: ili da kapitulira, ili da izvrši brz prodor preko belgijske teritorije. Potučena armija, zatvorena u Sedanu i oko njega, tj. na prostoru koji, u najboljem slučaju, nije veći nego što je potreban za njeno logorovanje — ne može se sama održati; a čak i kada bi bila u stanju da drži otvorenu svoju vezu s Mezijerom, koji se nalazi na oko deset milja prema zapadu, ona bi ipak bila opkoljena na veoma malom prostoru, a i nesposobna da se održi. Prema tome, pošto nije u stanju da se probije kroz neprijateljski položaj, Mac-Mahon mora ili da pređe

na belgijsku teritoriju, ili da se preda. A dogodilo se tako da je Mac-Mahon, iscrpen od rana, bio oslobođen mučne odluke. Objava predaje francuske vojske pala je u deo generalu Wimpffenu. Ako se pretpostavi da je Mac-Mahonova armija mogla da dobije podatke o odlučnom otporu na koji je Bazaine nailazio prilikom svojih pokušaja da se izvuče iz Meca, onda su ti podaci mogli samo da ubrzaju kapitulaciju kod Sedana. Nemci su predviđali Bazaine-ovu nameru i bili su spremni da mu se odupru na svim tačkama. Na oprezu je bio ne samo Steinmetz nego i princ Friedrich Karl (što se vidi iz pominjanja 1. i 9. korpusa), a brižljivo izgrađena mreža rovova još više je pojačavala barijeru koja okružava Mec.

[«The Pall Mall Gazette»,
br. 1734 od 3. septembra 1870]

Beleške o ratu — XVI

Kapitulacija Sedana rešava sudbinu poslednje francuske operative armije. Ona u isto vreme odlučuje o sudbini i Meca i Bazaine-ove armije; o oslobođenju ove armije od opsade sada ne može biti ni govora; ona će takođe, morati da kapitulira, možda u toku ove, a, u svakom slučaju, najkasnije iduće sedmice.

Ostaje još ogromni utvrđeni logor Pariz, poslednja nada Francuske. Utvrđenja Pariza čine najveći kompleks fortifikacijskih objekata koji su ikada izgrađeni. Ipak, ona još nikada nisu izdržala probu, i zbog toga su mišljenja o njihovoj vrednosti ne samo podeljena, već i potpuno protivrečna. Razmatranjem stvarnih činjenica koje se na ovo odnose, dobićemo sigurnu osnovu za svoje zaključke.

Montalembert, francuski konjički oficir, ali i izvanredan vojni inženjer, a možda i genije kome nema ravna, prvi je u drugoj polovini 18. veka predložio i izradio plan za opasivanje tvrđava detaširanim¹ forovima na odstojanjima s kojih oni mogu da zaštite samu tvrđavu od bombardovanja. Pre njega su spoljna utvrđenja — citadele, linete² itd. — bila više ili manje povezana s tvrđavskim pojasom ili bedemom dotične tvrđave, i skoro nikada nisu bila na većoj daljini od njih nego što je podnožje glasiye.³ On je predložio da se podignu tako veliki i jaki forovi koji bi mogli sami da izdrže opsadu i koji bi bili na 600-1200 jardá, pa čak i više, od tvrđavskih bedema grada. Na tu novu teoriju se u Francuskoj godinama gledalo s prezrenjem, dok je ona u Nemačkoj našla revnosne pristalice kada je posle 1815. godine trebalo utvrditi liniju Rajne. Keln, Koblenc, Majnc, a docnije Ulm, Raštat i Germershajm, bili su okruženi odvojenim forovima. Aster i drugi uneli su neznatne promene u Montalembert-ove projekte, tako da se pojavio nov fortifikacijski sistem, poznat pod imenom »nemačke škole«. I Francuzi su postepeno počeli da uočavaju korisnost odvojenih forova. A kada je Pariz bio utvrđivan, odmah je postalo jasno da je uzaludno okruživati grad ogromnim pojasom tvrđavskih bedema ako

¹ odvojenim — ² malo istureno utvrđenje ispred rovova u obliku polumese-
ca — ³ Vidi Engelsovo objašnjenje na str. 82 (Beleške o ratu — XVIII).

se ne bi zaštitio odvojenim forovima, jer bi u protivnom slučaju pala cela tvrđava ako bi se napravila breša na jednom mestu tvrđavskog bedema.

Savremeni način vođenja rata pokazao je više nego jedanput vrednost takvih utvrđenih logora, okruženih pojasom odvojenih forova, s glavnom tvrđavom kao njihovim jezgrom. Po svome položaju, Mantova je bila utvrđen logor; manje ili više, takav je bio i Dancig 1807. godine, a to su bile jedine tvrđave koje su zadržale Napoléona I. Dancig je ponovo, 1813. godine, mogao da pruža dugotrajan otpor^[53] zahvaljujući svojim odvojenim forovima, koji su se pretežno sastojali od poljskih utvrđenja. Sve operacije Radetskog 1849. godine u Lombardiji bazirale su se na utvrđenom logoru Veroni, jezgru čuvenog tvrđavskog četvorougla.^[54] Isto tako, tok celog krimskog rata zavisio je od utvrđenog logora Sevastopolja, koji se držao tako dugo samo zato što saveznici nisu mogli da ga opkole sa svih strana i da spreče dostavljanje hrane i pojačanja opsednutima.^[55]

Opsada Sevastopolja može nam poslužiti kao najbolji primer, pošto je prostranstvo utvrđenog mesta bilo veće nego u ma kom prethodnom slučaju. Međutim, Pariz je mnogo veći čak i od Sevastopolja. Njegovi forovi su raspoređeni na liniji od oko 24 milje. Da li se time proporcionalno povećava i jačina tvrđave?

Sama utvrđenja su modeli svoje vrste. Ona su neobično prosta; to je jednostavan pojas bastiona, čak bez ijednog ravelina ispred kurtina¹; forovi su većinom četvorougaoi ili petougaoi s bastionima, bez ikakvih ravelina ili drugih spoljnih utvrđenja; tu i tamo nalazi se pokoji hornverk ili kronverk² za zaštitu spoljašnjeg uzdignutog terena. Ova utvrđenja su sagrađena više za aktivnu nego za pasivnu odbranu. Očekuje se da će posada Pariza izići na otvoreno polje da bi iskoristila forove kao tačke oslonca za svoja krila i da će stalnim ispadima velikog obima onemogućiti regularnu opsadu bilo koje grupe od dva ili tri for. Prema tome, dok forovi štite posadu grada od suviše velikog približavanja neprijatelja, posada mora da brani forove od opsadnih baterija i stalno da ometa ušančivanje opsadivača. Dodajmo tome da odstojanje forova od tvrđavskih bedema isključuje mogućnost efektivnog bombardovanja grada sve dok ne budu zauzeta bar dva ili tri for. Dodajmo još i to da položaj grada na spoju Sene i Marne, veoma krivudava korita ovih reka i moćan niz brežuljaka na najizloženijoj severoistočnoj strani, predstavljaju velika prirodna preimućstva, koja su bila na najbolji način iskorišćena pri planiranju odbrambenih utvrđenja.

Ako se ovi uslovi budu mogli ispuniti i ako se dva miliona stanovnika budu mogla uredno ishranjivati, onda će Pariz, nesumnjivo, biti izuzetno jaka tvrđava. Obezbeđenje stanovništva namirnicama

¹ Vidi Engelsovo objašnjenje na str. 82 (Beleške o ratu — XVIII). —

² hornverk, kronverk — spoljašnja pomoćna utvrđenja

nije naročito težak posao ako se na vreme preduzme i sistematski sprovodi. Veoma je sumnjivo da li je to bilo urađeno u ovom slučaju. Ono što je učinila poslednja vlada liči na uzaludnu, pa čak i besmislenu meru. Nagomilavanje žive stoke bez furaza za nju bilo je savršena besmislica. Možemo pretpostaviti da će Nemci zateći Pariz nedovoljno obezbeđen namirnicama za dužu opsadu, samo ako budu dejstvovali sa svojom uobičajenom odlučnošću.

A šta se tek može reći o onom glavnom uslovu — o aktivnoj odbrani, pri kojoj posada izlazi iz tvrđave da bi napala neprijatelja umesto da ga tuče iza tvrđavskih bedema? Da bi Pariz potpuno iskoristio snagu svojih utvrđenja i da bi sprečio neprijatelja da iskoristi njegove slabe strane — nedostatak spoljnih zaštitnih utvrđenja kod glavnih rovova — on treba među svojim braniocima da ima regularnu vojsku. A to je i bila osnovna ideja onih koji su planirali ta utvrđenja. Oni su pretpostavljali da bi potučena francuska vojska, čim bi se jednom pokazala njena nesposobnost da se održi na bojnopolju, morala da odstupi k Parizu i da učestvuje u odbrani prestonice, bilo neposredno — kao posada dovoljno jaka da stalnim napadima sprečava regularnu opsadu, pa čak i potpunu opsadu tvrđave, bilo posredno — zauzimanjem položaja iza Loare, da bi tamo popunila svoje snage i da bi zatim, čim joj se pruži pogodna prilika, izvršila napad na slabe tačke opsadivača, kojih će svakako biti na njegovoj vanredno dugoj liniji opsade.

Međutim, čitavo rukovođenje od strane francuskih komandanata u ovom ratu doprinosilo je tome da se Pariz liši ovog jedinog bitnog uslova za svoju odbranu. Od cele francuske vojske tu su samo trupe koje su ostale u Parizu i (12.) korpus generala Vinoya (prvobitno Trochujev); svega, možda, oko 50 000 ljudi, sastavljenih uglavnom, ako ne i potpuno, od četvrtih bataljona i Mobilne garde. Njima se može dodati možda još 20 000 do 30 000 ljudi četvrtih bataljona i neodređen broj pripadnika Mobilne garde iz provincija, neobučениh regruta, potpuno neupotrebljivih za operacije. Kod Sedana smo videli koliko je mala korist od takvih trupa u borbi. One bi, bez sumnje, bile pouzdanije kad bi imale forove u koje bi se mogle povući, a nekoliko nedelja obuke, disciplinovanja i borbi sigurno bi poboljšalo njihove borbene sposobnosti. Ali aktivna odbrana tako velike tvrđave kao što je Pariz zahteva: manevrovanje većim snagama na otvorenom polju, bojeve po svim pravilima na izvesnoj udaljenosti od zaštitnih forova i pokušaje prodiranja kroz opsadnu liniju ili sprečavanje njenog zatvaranja. A za sve to — za napade na jačeg neprijatelja, za koje je potrebno iznenađenje i žestina i za koje trupe moraju biti savršeno izvežbane — sadašnja pariska posada teško može biti podesna.

Pretpostavljamo da će se 3. i 4. nemačka armija, u jačini od 180 000 ljudi, u toku iduće nedelje zajedno pojaviti kod Pariza, opkoliti ga letječim odredima konjice, porušiti železničke pruge, a samim tim onemogućiti njegovo snabdevanje u zadovoljavajućoj meri, i da će pripremiti regularnu opsadu koja će biti dovršena dolaskom 1. i 2.

armije posle pada Meca. Pri tome će Nemcima ostati dovoljan broj trupa koje mogu uputiti k Loari da bi očistile teritoriju i omele svaki pokušaj formiranja nove francuske armije. Ako se Pariz ne preda, otpočeće regularna opsada, koja će, ako ne bude aktivne odbrane, srazmerno brzo napredovati. Takav bi bio normalan tok događaja ako bi se razmatrao samo s vojnog gledišta; međutim, sada je nastala takva situacija da je politički događaji mogu potpuno izmeniti, ali njihovo prognoziranje ne spada u naš zadatak.

[•The Pall Mall Gazette,
br. 1737 od 7. septembra 1870]

Beleške o ratu — XVII

Dok nemačke armije idu na Pariz i tim otpočinju novu fazu rata, mi ćemo imati dovoljno vremena da se osvrnemo na ono što se dešavalo u pozadini operativnih trupa ispred tvrđava.

Ako ne uzmemo u obzir Sedan, čiji se pad podrazumevao s kapitulacijom Mac-Mahonove armije, Nemci su zauzeli četiri tvrđave: La-Ptit-Pjer i Vitri — bez ijednog metka, a Lihtenberg i Marsal — posle kraćeg bombardovanja. Bič su jednostavno blokirali; Strazbur opsedaju; Pfalcburg, Tul i Monmedi su sve do sada bombardovali bez rezultata, a nameravaju da kroz nekoliko dana počnu regularnu opsadu Tula i Meca.

Osim Meca, zaštićenog odvojenim forovima koji se nalaze daleko od grada, sve ostale tvrđave koje su pružale otpor bile su bombardovane. Takav postupak je svagda sačinjavao deo operacije regularnog opsadivanja. Ranije je glavni cilj bombardovanja bio da se opsednutima unište zalihe hrane i municije, ali otkako je postao običaj da se one čuvaju u specijalno sagrađenim skloništima koja granate ne mogu razoriti, bombardovanje se sve više i više iskorišćavalo za zapaljivanje i rušenje što je moguće većeg broja postrojenja u unutrašnjosti tvrđave. Uništavanje imovine i namirnica stanovnika dotičnog mesta postalo je sredstvo za pritisak na njih, a preko njih na posadu i komandanta. U slučajevima kada je posada bila slaba, nedisciplinovana i demoralisana i kada komandant nije bio dovoljno energičan, i samo bombardovanje je često dovodilo do predaje tvrđave. Tako je bilo naročito 1815. godine posle Vaterloa^[56], kada se ceo niz tvrđava — čije su posade bile sastavljene uglavnom od Nacionalne garde — predavao posle kratkog bombardovanja, ne sačekavši regularnu opsadu. Aven, Giz, Mobež, Landresi, Marienburg, Filipvil i druga utvrđena mesta pala su posle nekoliko časova, a u najboljem slučaju posle nekoliko dana bombardovanja. Nesumnjivo je da su sećanje na te uspehe i saznanje da su posade većine graničnih tvrđava sastavljene pretežno od Mobilne i lokalne Nacionalne garde, pobudili Nemce da ponovo isprobaju ovaj isti metod. Pored toga, uvođenjem izolučene artiljerije u naoružanje, granate su postale skoro jedina vrsta zrnâ čak i kod poljske artiljerije,

tako da je sada srazmerno lakše bombardovati tvrđavu i zapaliti njene zgrade običnim poljskim oruđima armijskog korpusa, a da se ne čeka — kao ranije — na dolazak merzera¹ i teških opsadnih haubica².

Iako je bombardovanje privatnih zgrada u utvrđenom mestu priznato u savremenom načinu vođenja rata, ipak ne treba zaboraviti da je to veoma surova i nečovečna mera, koju, bez naročite potrebe, ne bi trebalo primenjivati sve dok postoji razumna nada da će se tvrđava prinuditi na predaju. Kada se bombarduju takve tvrđave kao što su Pfalzburg, Lihtenberg i Tul, to se može opravdati time što one zatvaraju planinske prelaze i železničke pruge čije je neposredno zauzimanje od velike važnosti za agresora, i što se s razlogom može očekivati da će uspeh uslediti posle nekoliko dana bombardovanja. Što su se dve od ovih tvrđava tako dugo držale, to utoliko više čini čast posadi i stanovnicima. A što se tiče bombardovanja Strazbura, koje je prethodilo regularnoj opsadi, tu stvari stoje sasvim drukčije.

Strazbur, grad s preko 80 000 stanovnika, opkoljen je utvrđenjima zastarelog tipa iz 16. veka, koja je pojačao Vauban; on je sagradio citadelu izvan grada, bliže Rajni, i neprekidnim linijama spojio je s tvrđavskim bedemima, što se u to doba zvalo entrenched camp.³ Pošto je citadela, koja dominira gradom, sposobna za samostalnu odbranu i posle kapitulacije grada, najjednostavniji način zauzimanja i citadele i grada sastoji se u tome da se citadela odmah napadne i da se tako izbegnu dve uzastopne opsade. Ali kako su utvrđenja citadele mnogo jača i kako njihov položaj u močvarnoj niziji blizu Rajne otežava kopanje rovova, te okolnosti — kao što se to obično i dešava — mogu izazvati potrebu da se prethodno napadne grad, zbog čijeg bi pada dalja odbrana samo citadele u očima slabog komandanta znatno gubila svoj smisao, sem u slučaju kada bi mu to moglo osigurati bolje uslove predaje. Ali, u svakom slučaju, ako bi bio zauzet samo grad, preostaje još da se zauzme i citadela, a uporni komandant moći će da nastavi otpor i da drži pod vatrom grad i trupe opsadivača koje su ušle u njega.

Kakva bi bila korist od bombardovanja grada u takvim uslovima? U najboljem slučaju, stanovnici bi mogli da demorališu veći deo posade i nateraju komandanta da napusti grad i da se sa svojim najboljim vojnicima, u jačini od 3000 do 5000 ljudi, prebaci u citadelu, da iz nje produži odbranu i drži grad pod vatrom. A karakter generala Uhricha (to je prezime tog hrabrog starog vojnika, a ne Ulrich) bio je dovoljno poznat da niko ne bi mogao ni pretpostaviti da bi on dopustio da bude zaplašen i prinuđen na predaju grada i citadele, pa ma koliko se granata izbacilo na njih. Bombardovanje mesta koje ima samostalnu citadelu koja dominira njime samo po sebi predstavlja besmisleno i nepotrebnou svirepost. Naravno, zalutala zrna ili povre-

¹ merzer — teški top za uništavanje jakih utvrđenja — ² haubica — teški top sličan merzeru s krivom ubacnom putanjom — ³ (engl.) logor utvrđen rovovima

meno artiljerijsko gadanje pri opsadi uvek nanose štetu opsednutom gradu, ali se to ne može uporediti s rušenjem i žrtvama među građanskim stanovništvom za vreme regularnog i sistematskog šestodnevno bombardovanja kome je bio izložen ovaj nesrećni grad.

Nemci govore da su iz političkih razloga morali brzo da zauzmu grad. Oni nameravaju da ga zadrže u svojim rukama posle zaključenja mira. Ako je tako, onda je bombardovanje, čijoj žestini nema ravne, bilo ne samo zločin nego i glupost. Zaista, sjajan način da se paljevinama i ubistvima mnogobrojnih stanovnika pomoću eksplozivnih granata steknu simpatije stanovništva grada osuđenog na aneksiju. A da li je bombardovanje ubrzalo predaju bar za jedan dan? Ni najmanje! Ako su Nemci hteli da anektiraju grad i da iskorene simpatije stanovništva prema Francuskoj, njihov plan je morao biti drukčiji, naime trebalo je da zauzmu grad pomoću što kraće regularne opsade, zatim da opsednu citadelu i stave komandanta pred dilemu: ili da se odrekne od još preostalih mu mogućnosti za odbranu, ili da izloži grad bombardovanju.

I stvarno, ogromna količina granata izbačenih na Strazbur nije isključila potrebu za pravom opsadom. Dvadeset devetog avgusta bila je iskopana prva paralela¹, na severozapadnoj strani tvrđave, blizu Šiltighajma, koja se protezala na daljini od 500 do 650 jarda od utvrđenja. Trećeg septembra, druga paralela (neki dopisnici je pogrešno nazivaju trećom) bila je izgrađena na daljini od 330 jarda. Po naređenju pruskog kralja, obustavljeno je besciljno bombardovanje, a da bi se otvorila dovoljno velika breša u tvrđavskim bedemima, možda će biti potrebno vreme do 17. ili 20. septembra. Međutim, u ovom slučaju sve procene su opasne. To je prvi primer opsade u kojoj su protiv zidina upotrebljene udarne granate moderne izolučene artiljerije. Isprobavajući ih prilikom razaranja Jiliha, Prusi su postigli izvrsne rezultate: u zidovima su probijene breše, a karaule su bile porušene s velikih odstojanja i posrednim gadanjem (tj. vatrom baterija, s čijeg se mesta ne može videti cilj koji se gada); međutim, to je bila samo mirnodopska proba, koju je trebalo potvrditi u ovom ratu. Strazbur će nam moći pružiti sasvim tačnu predstavu dejstva moderne teške izolučene artiljerije za vreme opsadnih operacija, te zbog toga njegova opsada zaslužuje da se prati s naročitom pažnjom.

[•The Pall Mall Gazette,
br. 1739 od 9. septembra 1870]

¹ Vidi Engelsovo objašnjenje na str. 83 (Beleške o ratu — XVIII).

Uspon i opadanje vojski

Kada je Louis-Napoléon osnivao carstvo, »koje je značilo mir«^[57] oslanjajući se pri tom na glasove seljaka i na bajonete njihovih sinova — vojnika u redovima vojske — ta vojska nije zauzimala naročito istaknut položaj u Evropi, sem, možda, po tradiciji. Od 1815. godine zavladao je mir, koji je za neke vojske bio prekinut događajima iz 1848. i 1849. godine. Austrijanci su izveli uspješne operacije u Italiji, a neuspješne u Mađarskoj; ni Rusija u Mađarskoj, ni Pruska u južnoj Nemačkoj nisu pobrale lovorike koje bi bile vredne pomena^[58]. Rusija je vodila neprekidan rat na Kavkazu, a Francuska u Alžiru. Ali od 1815. godine nijedna od velikih armija nije se srela na bojnopolju s nekom drugom armijom. Louis-Philippe ostavio je za sobom francusku vojsku nedovoljno sposobnu za borbu. Istina, alžirskim trupama, a naročito omiljenim jedinicama koje su osnovane manje-više za ratovanje u Africi — *chasseurs-à-pied*, *zouaves*, *tirkosima*, *chasseurs d'Afrique*^[55] — poklanjano je mnogo više pažnje, dok su glavna masa pešadije, konjica i ratna oprema u Francuskoj bili vrlo zanemareni. Republika nije ništa učinila da bi poboljšala stanje vojske. Ali, došlo je carstvo, koje je značilo mir, a — si vis pacem, para bellum¹ — vojska je za njega odmah postala glavni objekt pažnje. U to doba Francuska je imala veliki broj srazmerno mladih oficira, koji su zauzimali visoke položaje u Africi kad se tamo još vodila ozbiljna borba. U Alžirskom specijalnom korpusu Francuska je imala trupe koje su nesumnjivo bile najbolje od svih drugih trupa u Evropi. Ona je među mnogobrojnim zamenicama^[59] imala veći broj obučениh profesionalnih vojnika, tj. pravih veterana, nego ma koja evropska država. Jedino je bilo potrebno da se osnovna masa vojske što više približi nivou pomenutih specijalnih jedinica. To je bilo postignuto u znatnoj meri. »*Le pas gymnastique*« (»double« ili »trčeći korak« kod Engleza), koji se do tog vremena primenjivao samo u tim specijalnim jedinicama, uveden je u celoj pešadiji i tim je bila postignuta takva brzina manevrisanja kakva do tada ni u kojoj vojsci nije bita poznata. Konjica je, koliko je bilo moguće, popunjena boljim konjima; ratna oprema cele vojske bila je prekontrolisana i popunjena. I, najzad, počeo je krimski rat. Organizacija francuske vojske pokazala je znatno veća preimućstva

¹ ako želiš mir, spremaj se za rat

u poređenju s organizacijom engleske vojske; prirodno je da je, blagodareći brojnom odnosu savezničkih armija, glavni deo slave — ukoliko se moglo govoriti o slavi — pripao Francuzima; sam karakter rata, u kojem je glavnu operaciju predstavljala jedna velika opsada, pružio je Francuzima priliku da u najboljem svetlu pokažu svojstveni im matematički genije, oličen u njihovim vojnim inženjerima. I tako je krimski rat ponovo uzdigao francusku vojsku na nivo prve vojske u Evropi.

Zatim je došao period izolucene puške¹ i izolucenog topa. Neuporediva nadmoćnost vatre izolucene puške nad vatrom muskete² s glatkom cevi dovela je do izbacivanja iz upotrebe ili, u izvesnim slučajevima, do opšteg preinačivanja muskete u izolucenu pušku. Pruska je za nepunu godinu dana zamenila svoje stare muskete izolucenim puškama. Engleska je čitavu pešadiju postepeno naoružavala Enfieldovom, a Austrija odličnom malokalibarskom izolucenom (Lorenzovom) puškom. Jedino je Francuska zadržala staru musketu s glatkom cevi, dok su izolucene puške, kao i do tada, bile namenjene samo specijalnim jedinicama. Međutim, dok je najveći deo francuske artiljerije zadržao kratko dvanaestofuntovsko oruđe, taj omiljeni carev pronalazak, slabijeg dejstva od stare artiljerije zbog smanjenog punjenja, dotle je izvestan broj baterija bio naoružan izolucenim četvorofuntovskim topovima, koji su držani spremni za rat. Iako je njihova konstrukcija imala nedostataka, pošto su to bili izoluceni topovi kao oni prvi koji su napravljeni još u 15. veku, ipak je njihova efikasnost bila znatno veća od efikasnosti ma kojeg postojećeg poljskog topa s glatkom cevi.

Takvo je bilo stanje kad je izbio italijanski rat.^[60] Austrijska vojska je navikla da dejstvuje ležerno; retko je činila veće napore; u stvari, to je bila pristojna vojska i ništa više. Među njenim komandantima bilo je samo nekoliko izvrsnih, a veoma mnogo najgorih generala toga doba. Voljom dvora, mnogi od ovih drugih dospeli su na visoke komandne položaje. Greške austrijskih generala i veliko častoljublje francuskih vojnika omogućili su francuskoj vojsci da s mnogo teškoća izvojuje pobeđu. Madenta^[23] joj nije donela nikakvih trofeja, Solferino^[18] vrlo malo. Silom političkih razloga, zavesa je spuštena pre no što je mogla nastupiti stvarna teškoća rata — borba za tvrđavski četvorougao.^[54]

Posle ovog rata francuska vojska je bila za Evropu uzor vojske. Ako su francuski chasseurs-à-pied posle krimskog rata postali »beau idéal«³ vojnika-pešaka, sada je to divljenje bilo prošireno na čitavu francusku vojsku. Proučavano je njeno unutrašnje ustrojstvo; njeni logori su postali instruktorske škole za oficire svih nacija. Skoro cela Evropa čvrsto je verovala u nepobedivost francuske vojske. U među-

¹ puška sa izlebljenom cevi — ² musketa — starinska puška s dugom cevi koja se palila fitiljem — ³ ideal, uzor

vremenu je Francuska preinačila sve svoje stare muskete u izolučene puške i naoružala svu svoju artiljeriju izolučenim topovima.

Ali taj isti rat, koji je uzdigao francusku vojsku na prvo mesto u Evropi, izazivao je u njoj težnje koje su joj najpre stvorile rivala, a zatim pobjednika. Od 1815. do 1850. godine pruska vojska je prošla kroz isti proces buđanja kao i sve druge evropske vojske. Ali je ta mirnodopska plesnivost naštetila ratnoj mašini Pruske više nego drugih država. Po tadašnjem pruskom sistemu, svakoj brigadi je bio pridat po jedan linijski puk landvera, tako da se polovina operativnih trupa morala iznova formirati u slučaju mobilizacije. Naoružanje i oprema linijskih trupa i landvera postali su sasvim nedovoljni; među odgovornim licima pojavljivalo se veoma mnogo sitnih krađa. Kad je Pruska 1851. godine, zbog sukoba s Austrijom, bila prinuđena da izvrši mobilizaciju, sve je bedno propalo i Pruska je morala da prođe ispod Kaudinskog jarma.^[61] Naoružanje i oprema bili su odmah zamenjeni uz velike izdatke, a cela organizacija vojske revidirana, ali samo u nekim sporednim pojedinostima. Kad je 1859. godine italijanski rat izazvao novu mobilizaciju, naoružanje i oprema bili su već u boljem stanju, ali čak ni tada još nisu bili kompletni; a landver, izvrsno raspoložen za vođenje nacionalnog rata, pokazao se potpuno neposlušnim za vreme jedne vojne demonstracije, koja je mogla da dovede do rata s jednom ili drugom ratujućom stranom. Bilo je odlučeno da se izvrši reorganizacija vojske.

Ta reorganizacija, koja je bila sprovedena iza leđa parlamenta, zadržala je pod oružjem sva 32 pešadijska puka landvera, popunila postepeno njihove redove pojačanom regrutacijom, zatim od njih obrazovala linijske pukove i tim povećala njihov broj od 40 na 72. Artiljerija je bila srazmerno povećana, konjica takođe, ali mnogo manje. To povećanje vojske bilo je približno proporcionalno s porastom stanovništva Pruske, koje se od 1815. do 1860. godine povećalo od 10 500 000 na 18 500 000 stanovnika. Ta reorganizacija je u praksi ostala na snazi, i pored protivljenja Poslaničkog doma.^[62] Pored toga, vojska je još više osposobljena za borbu u svakom pogledu. To je bila prva vojska u kojoj je sva pešadija bila naoružana izolučenim puškama. Puška ostraguša s udarnom iglom, kojom je dotada bio naoružan samo manji deo pešadije, sada je bila data svima, a pripremljena je i rezerva ovih pušaka. Probe koje su izvršene izolučenim topovima u toku nekoliko godina, bile su završene i topovi s glatkom cevi postepeno su zamenjivani usvojenim novim modelima. Preterano paradno muštranje, koje je nasledeno od pedantnog starog Friedricha Wilhelma III, sve više i više je ustupalo mesto boljem sistemu obuke, u kojoj su naročito uvežbavane predstražna služba i čarke po četama — i jedno i drugo u znatnoj meri po ugledu na francuske alžirske trupe. Za samostalne bataljone bila je usvojena četna kolona kao glavni borbeni stroj. Bila je posvećena velika pažnja školskom gađanju, u kome su postignuti odlični rezultati. Konjica je takođe bila znatno poboljšana. Godinama

je poklanjana ozbiljna pažnja gajenju konja, naročito u istočnoj Pruskoj, zemlji poznatoj po velikim ergelama, u koju je bilo uvezeno mnogo čistokrvnih arapskih pastuva, tako da se sada počinju dobijati dobri rezultati. Istočnopruski konj, koji je po rastu i brzini ispod engleskog jahaćeg konja, znatno je bolji kao ratni konj i pet puta je izdržljiviji u ratnim prilikama. Specijalna obuka oficira, koja je dugo vreme bila mnogo zanemarena, opet je podignuta do propisanog vrlo visokog nivoa. U celini se pruska vojska potpuno izmenila. Danski rat^[63] bio je dovoljan da pokaže svakome ko je hteo da vidi da je to baš tako i bilo, ali ljudi to nisu hteli da vide. Tada je došao udar groma od 1866. godine, i već je postalo nemoguće da se to ne shvati. Posle toga se pruski sistem proširio na severnonemačku vojsku, a u glavnim crtama i na vojske južnonemačkih država. A koliko ga je bilo lako uvesti — pokazali su postignuti rezultati. Zatim je došla 1870. godina.

Međutim, 1870. godine francuska vojska nije bila više ona iz 1859. Krađe, špekulacije, opšte zloupotrebe državnog novca u privatne svrhe — što je činilo bitnu osnovu sistema Drugog Carstva — zahvatile su i vojsku. Ako su Haussmann i njegova banda zaradili milione u ogromnim pariskim poslovima^[64], ako su se cela uprava javnih radova, svaki ugovor koji je sklapala vlada i svaka civilna služba bestidno i otvoreno pretvarali u sredstvo za pljačkanje naroda, kako je onda i sama vojska mogla da ostane čestita — vojska kojoj je Louis-Napoléon dugovao sve — vojska kojom su rukovodili ljudi koji su isto toliko voleli bogatstvo kao i mnogo srećniji građanski čankolizi na carskom dvoru? A kad se doznalo da vlada ima običaj da prima otkupninu od građana koji podležu vojnoj obezbi i da je ne koristi za pozivanje zamenika — što je, po sebi se razume, znao svaki trupni oficir; kad su počele pronevere i u uredima za provijant itd. s ciljem da se dopune fondovi iz kojih je Ministarstvo vojske tajno isplaćivalo cara; kad su, usled toga, najviše položaje morali da drže oni koji su znali tu tajnu i koji zbog toga nisu mogli biti premešteni pa ma šta radili i ma koliko zanemarivali svoje dužnosti — tada se nemoral proširio i na trupne oficire. Daleko smo od tvrđenja da je proneveravanje društvene imovine bilo obična pojava među njima; ali prezir prema starešinama, zanemarivanje službe i opadanje discipline bili su neizbežna posledica. Da su starešine uživale poštovanje, zar bi oficiri smeli, kao što su obično činili, da se za vreme marša voze u kočijama? Ceo sistem bio je skroz istrulio; atmosfera korupcije, u kojoj je živelo Drugo Carstvo, bila je najzad zahvatila glavni oslonac tog carstva — vojsku. I u trenutku iskušenja ta armija nije mogla da suprotstavi neprijatelju ništa drugo sem svoje slavne tradicije i urođene hrabrosti vojnika, a samo to nije bilo dovoljno da ona ostane jedna od armija prvog ranga.

[•The Pall Mall Gazette,
br. 1740 od 10. septembra 1870]

Beleške o ratu — XVIII

Izgleda da još postoje veliki nesporazumi u pogledu opsadnih operacija koje se sada izvode u Francuskoj. Neke naše kolege izveštači, na primer iz lista »The Times«, skloni su da misle da Nemci, iako odlično izvode operacije na otvorenom polju, ne znaju kako se vrši opsada; drugi smatraju da se opsada Strazbura ne vrši toliko radi zauzimanja grada koliko radi vršenja eksperimenata i uvežbavanja nemačkih inženjera i artiljeraca. A sve se to govori zbog toga što se dosad ni Strazbur, ni Tul, ni Mec, ni Pfalzburg nisu predali. Izgleda da je potpuno zaboravljeno da je poslednja opsada koja je vršena pre ovog rata, tj. opsada Sevastopolja^[55], zahtevala jedanaest meseci za izgradnju rovova pre no što je tvrđava bila prinuđena da se preda.

Da bi se ispravila takva pogrešna shvatanja, koja mogu imati jedino ljudi koji se nimalo ne razumeju u vojnim stvarima, treba ih podsetiti na to šta je u stvari opsada. Bedem većine tvrđava ima bastione, to jest petougane izbočine sa svojim uglovima, koji svojom vatrom štite kako prostor ispred utvrđenja, tako i rov koji se nalazi neposredno u njihovom podnožju. U tom rovu, između svaka dva bastiona postoji odvojeno trougaono utvrđenje nazvano ravelin, koje štiti jedan deo bastiona i kurtinu, to jest deo bedema između njih; ravelin je okružen rovom. Na spoljnoj strani toga glavnog rova nalazi se širok skriven put, zaštićen grebenom glasijske, to jest zemljanog nasipa visine oko 7 stopa, koji se blago spušta u spoljnu stranu. U mnogim slučajevima dodaju se i druga utvrđenja da bi se napadaču što više otežao pristup. Bedemi svih ovih utvrđenja su obloženi kamenom ili su zaštićeni rovovima s vodom da bi se onemogućio juriš na neoštećena utvrđenja. Utvrđenja su tako raspoređena da unutrašnja uvek dominiraju, to jest nadvišavaju spoljna utvrđenja, dok ova svojim visokim bedemima dominiraju okolnim zemljištem.

Za napad na takvu tvrđavu još se primenjuje metod koji je usavršio Vauban, mada izolučena artiljerija opsednutih može prinuditi napadača da izmeni taj metod ako je teren ispred tvrđave potpuno otkriven na većem prostranstvu. Ali, pošto je većina tih tvrđava bila

izgrađena u doba glatke artiljerije, zemljište na daljini većoj od 800 jardâ od utvrđenja obično se nije uzimalo u obzir, tako da se opsadivač skoro uvek može neometano približiti na to odstojanje a da ne gradi propisne rovove. Prvo, dakle, treba opkoliti tvrđavu, potisnuti njene predstraže i ostale odrede, izvideti utvrđenja, rasporediti opsadna oruđa, municiju i druge zalihe i organizovati skladišta. U sadašnjem ratu prvo bombardovanje iz poljskih oruđa takođe je pripadalo tom pripremnom periodu koji može da traje duže vreme. Strazbur je 10. avgusta bio opsednut manjim snagama, oko 20. avgusta bio je stegnut čvrstim obručem, bombardovan je od 23. do 28, a regularna opsada počela je tek 29. avgusta. Ta regularna opsada počinje od trenutka izgradnje prve paralele, to jest rova iz koga se zemlja baca na stranu prema tvrđavi, da bi, kao grudobran, zaklanjala i štitila vojnike koji se kreću rovom. Ta prva paralela obično okružuje tvrđavski kompleks na daljini od 600 do 700 jardâ. U njoj se postavljaju baterije za uzdužno dejstvo, koje se raspoređuje u pravcu produženja svih fasâ¹, tj. onih delova bedema s kojih se vatrom može tući predteren. Tako se postupa i prema svakom delu tvrđave koji je određen kao objekt napada. Ove baterije imaju zadatak da gađaju duž tvrđavskih fasa i da na taj način uništavaju artiljerijska oruđa i izbacuju iz stroja artiljerce koji se nalaze pozadi fasa. Za to je potrebno najmanje 20 takvih baterija od po dva do tri topa, to jest približno oko 50 teških oruđa. U prvoj se paraleli obično postavljalo i nekoliko merzera za bombardovanje grada ili neprobojnih garnizonskih skladišta. Oni će, pri sadašnjem stanju artiljerije, biti potrebni samo za ovaj drugi zadatak, dok su izolućeni topovi sada dovoljni za izvršenje prvog zadatka.

Od prve paralele rovovi se kopaju napred takvim pravcima čije produženje ne doseže do utvrđenja, tako da ih nijedno oruđe utvrđenja ne može tući uzdužno. Rovovi se produžuju u izlomljenim linijama do na oko 350 jardâ od utvrđenja, gde se potom trasira druga paralela — rov, sličan prvom, ali nešto kraći. To se obično radi četvrte ili pete noći od početka radova na kopanju rovova. U drugoj paraleli postavljaju se kontrabaterije, po jedna prema svakoj napadnutoj fasi i skoro paralelno s njom. One imaju zadatak da uništavaju oruđa i bedeme neposredno ispred sebe i da ukrštaju svoju vatru s vatrom anfiladnih baterija². Sve to zahteva približno 60 topova velikog kalibra. Posle toga opsadivači se opet približavaju izlomljenim linijama, koje bivaju sve kraće i bliže jedna drugoj ukoliko se ide bliže tvrđavi. Približno na 150 jardâ od utvrđenja kopa se poluparalela za baterije merzera, a u podnožju glasilje, na oko 60 jardâ od utvrđenja, treća paralela, u koju se takođe postavljaju merzerske baterije. To može biti dovršeno devete ili desete noći od početka radova na kopanju rovova.

¹ fasa — strana tvrđave ili šanca okrenuta prema neprijatelju (napadaču) —

² baterije koje objekt tuku po dužini

Na tako bliskom odstojanju od utvrđenja počinju stvarne teškoće. Artiljerijska vatra opsednutih — ukoliko dominira otkrivenim zemljištem — biće do tog vremena već skoro učutkana, ali će puščana vatra s tvrđavskih bedema sada postati efikasnija nego ikad ranije i mnogo će usporavati rad u rovovima. Sada se aprošil¹ moraju kopati mnogo opreznije i prema drukčijem planu, koji ovde ne možemo detaljno iznositi. Jedanaeste noći opsadivač može dospeti do isturenih uglova skrivenog puta, ispred istaknutih delova bastiona i ravelina, a šesnaeste noći može konačno da izbije na greben glasijske, tj. da iskopa svoj rov duž tog grebena paralelno sa skrivenim putem. On će tek tada moći da postavi baterije za rušenje bedema da bi na taj način preko rova prešao u tvrđavu i neutralisao oruđa na flankama² bastiona, koja gađaju duž rova i sprečavaju prelazak preko njega. Te flanke i njihova oruđa mogu se porušiti i breše stvoriti sedamnaestog dana. Sledeće noći može se sići u rov i dovršiti skriveni prolaz preko njega da bi se zaštitile jurišne jedinice od bočne vatre i da bi juriš mogao da otpočne.

U ovom opisu pokušali smo da damo pregled toka opsadnih dejstava protiv jednog od najslabijih i najprostijih tipova tvrđava (Vaubanovog šestougla) i da utvrdimo vreme koje je potrebno za razne faze opsade — ako nisu ometane uspešnim ispadima — pod uslovom da odbrana ne pokazuje osobitu aktivnost, hrabrost ili snalažljivost. Međutim, vidimo da bi, čak i u tako povoljnim prilikama, bilo potrebno najmanje 17 dana pre no što se na glavnim bedemima budu mogle napraviti breše i time stvoriti uslovi za juriš na tvrđavu. Ako je posada dovoljno brojno jaka i dobro snabdevena, onda nema nikakvog vojnog razloga da se ona preda pre toga roka. S čisto vojne tačke gledišta, ona nema nikakve druge dužnosti nego da se održi najmanje gore pomenuti broj dana. Međutim, ljudi negoduju što Strazbur, koji je tek 14 dana izložen regularnoj opsadi i koji na napadnutom frontu ima spoljna utvrđenja koja mu omogućavaju da se održi bar pet dana duže od prosečnog roka, ni dosad nije zauzet. Oni nisu zadovoljni što se Mec, Tul i Pfalzburg još nisu predali. Ali nije nam poznato da li je prema Tulu bio iskopan makar jedan jedini rov, a znamo da druge tvrđave uopšte nisu bile izložene regularnoj opsadi. Što se tiče Meca, izgleda da zasad ne postoji namera da se on podvrgne regularnoj opsadi. Izgleda da je izglednjanje Bazaine-ove armije najefikasniji način za zauzimanje Meca. Nestrpljivi člankopisci treba da znaju da će se naći vrlo malo takvih komandanata tvrđava koji će se predati patroli od četiri ulana ili čak i pod dejstvom bombardovanja ako raspoložu koliko-toliko jakom posadom i neophodnim zalihama. Ako se Štetin 1807. godine predao konjičkom puku, ako su francuske granične tvrđave 1815. godine kapitulirale posle kraćeg bombardo-

¹ prokopi (saobraćajnice) od rova do rova — ² krilima, bokovima

vanja, ili čak i iz straha od njega, ne treba da zaboravljamo da Vert^[22] i Špihern^[24] zajedno nisu bili ravni ni Jeni^[37], ni Vaterlou^[56], i da bi, sem toga, bilo besmisleno sumnjati u to da u francuskoj vojsci ima vrlo mnogo oficira koji mogu da izdrže regularnu opsadu čak i s posadom koja je sastavljena od Mobilne garde.

[*The Pall Mall Gazette,
br. 1744 od 15. septembra 1870]

Kako tući Pruse

Posle italijanskog rata od 1859.^[60] godine, kada je vojna moć Francuske bila na vrhuncu, princ Friedrich Karl Pruski, onaj isti koji sada opsaduje Bazaine-ovu armiju u Mecu, napisao je brošuru *Kako tući Francuze*^[65]. Danas, kada ogromne oružane snage Nemačke, organizovane po pruskom sistemu, brišu sve što im stoji na putu, ljudi počinju da se pitaju ko će ubuduće, i na koji način, da tuče Pruse. A kako se rat u kome se Nemačka u početku samo branila od francuskog šovinizma, izgleda postepeno, ali sigurno, pretvara u rat za interese novog nemačkog šovinizma, vredno je pozabaviti se tim pitanjem.

»Proviđenje je uvek na strani velikih bataljona« — bio je omiljeni Napoléonov način objašnjavanja kako se dobijaju i gube bitke. I Pruska je dejstvovala po ovom principu. Ona se pobrinula za to da stvori »velike bataljone«. Kada joj je 1807. godine Napoléon zabranio da drži vojsku veću od 40 000 ljudi, ona je počela da otpušta svoje regrute posle šestomesečne obuke i da na njihovo mesto poziva nove ljude; a 1813. godine ona je bila u stanju da od 4 500 000 stanovnika pošalje na front 250 000 vojnika. Docnije je taj isti princip kratkoročne službe u trupi i dugotrajne službe u rezervi bio potpunije razvijen, a, pored toga, i usklađen s potrebama apsolutističke monarhije. Ljudstvo je zadržavano u pukovima od dve do tri godine, ne samo radi dobrog obučavanja, već i radi potpunog privikavanja na безусловnu poslušnost.

U tome i jeste slaba strana pruskog sistema. On treba da uskladi dva razna i potpuno nepomirljiva zadatka. S jedne strane, on računa na to da od svakog fizički zdravog muškarca stvori vojnika; da ima stajaću vojsku čiji je jedini cilj da bude škola u kojoj građani uče da rukuju oružjem i da bude jezgro oko koga će se okupiti u slučaju napada spolja. S te strane, ovaj sistem je čisto odbrambeni. Ali, s druge strane, ta ista vojska treba da bude oružana potpora, glavni oslonac kvaziapsolutističke vlade; a za taj cilj škola za vojnu obuku građana treba da bude pretvorena u školu apsolutne pokornosti pretpostavljenima, u školu monarhističkih osećanja. To se može postići samo dugim vojnim rokom. Tu se i ogleda nepomirljivost tih dvaju zadataka. Odbrambena

spoljna politika zahteva da se za kratko vreme obuči veliki broj ljudi kako bi se raspolagalo veoma brojnom rezervom u slučaju napada spolja; unutrašnja politika, pak, zahteva da se za duže vreme obuču ograničen broj ljudi kako bi se imala pouzdana vojska u slučaju unutrašnjeg ustanka. Kvaziapsolutistička monarhija je izabrala sredinu. Ona je zadržavala ljude pune tri godine pod oružjem i ograničavala broj regruta prema svojim finansijskim mogućnostima. Hvaljena opšta vojna obaveza u stvarnosti ne postoji. Ona je pretvorena u pozivanje regruta, koje se samo većom strogošću razlikuje od poziva regruta u drugim zemljama. Ona staje više novaca, traži više ljudi i čvršće ih obavezuje da u svako doba budu spremni da se odazovu na poziv za služenje vojnog roka dužeg nego u ma kojoj drugoj zemlji. A, u isto vreme, sada se narod, koji je prvobitno bio naoružan za sopstvenu odbranu, pretvorio u spremnu i poslušnu napadačku vojsku, u političko oruđe vlade.

Godine 1861. Pruska je imala nešto više od 18 miliona stanovnika, a svake godine potpadalo je pod vojnu obavezu 227 000 mladića koji su navršavali dvadeset godina života. Od njih je dobra polovina bila fizički sposobna za vojnu službu — ako ne odmah, onda barem posle jedne ili dve godine. Ali, umesto 114 000, u redove vojske nije stupalo više od 63 000 regruta godišnje, što znači da se skoro polovina fizički sposobnog muškog stanovništva nije obučavala u rukovanju oružjem. Svakoga ko je bio u Pruskoj za vreme rata morao je iznenaditi ogroman broj jakih i zdravih ljudi od 20 do 32 godine starosti, koji su sasvim bezbrižno sedeli kod kuće. Ovo stanje »suspended animation«¹, koje su neki specijalni dopisnici zapazili u Pruskoj za vreme rata, postoji samo u njihovoj uobrazilji.²

Od 1866. godine godišnji broj regruta u Severnonemačkom Savezu⁽¹⁰⁾ nije premašivao 93 000 na 30 000 000 stanovnika. Ako bi se pozvali svi fizički sposobni mladići, tada bi se — čak i posle najstrožeg lekarskog pregleda — mogli dobiti najmanje 170 000. To ograničavanje broja regruta nametali su, s jedne strane, dinastički interesi, a s druge strane, finansijske potrebe. Vojska je ostala pouzdano oruđe za ostvarivanje apsolutističkih ciljeva u samoj zemlji i za vođenje kabinetskih ratova izvan granica. Međutim, sve snage nacije nisu bile ni približno iskorišćene za odbranu.

Ovaj sistem je ipak imao ogromno preimućstvo nad zastarelim kadrovskim sistemom drugih velikih armija u Evropi. U poredenju s njima, Pruska je izvlačila dvostruko više vojnika iz istog broja stanovnika. A ona je umela da od njih stvori dobre vojnike zahvaljujući jednom sistemu koji je iscrpljivao sva njena sredstva, a koji narod nikad ne bi podnosio da Louis-Napoléon nije stalno ugrožavao granicu na Rajni i da nije postojala težnja za nacionalnim ujedinjenjem Nemačke, za šta je ta vojska, kako se instinktivno osećalo, bila neophodan

¹ »obamrlosti« — ² Vidi u ovom tomu, str. 101-102.

instrument. Ali čim Rajna i ujedinjenje Nemačke budu osigurani, taj vojni sistem mora postati nepodnošljiv.

Ovde nalazimo odgovor na pitanje kako tući Pruse. Kada bi neka nacija s istim brojem stanovnika, isto toliko sposobna, hrabra i civilizovana, sprovela u delo ono što je u Pruskoj učinjeno samo na hartiji, to jest pretvorila svakog za službu sposobnog građanina u vojnika; kada bi ta nacija ograničila rok službe u kadru u mirno doba na ono vreme koje je stvarno potrebno za obuku; kada bi sačuvala organizaciju za ratno stanje na isto onako efikasan način kao što je to u poslednje vreme učinila Pruska — onda bi, kažemo, ta nacija dobila takvo ogromno preimućstvo nad prusiziranom Nemačkom kakvo je prusizirana Nemačka očigledno imala nad Francuskom u ovom ratu. Po mišljenju najvećih pruskih autoriteta (među njima i ministra vojnog generala von Roona), dvogodišnji rok službe je sasvim dovoljan za pretvaranje jednog tikkvana u dobrog vojnika. S dopuštanjem veoma stroge gospode oficira Njegovog Veličanstva, skloni smo čak da kažemo da bi za masu regruta bilo dovoljno i 18 meseci — dva letnja i jedan zimski period. Ali stvarno trajanje službe je drugostepeno pitanje. Prusi su, kao što smo videli, postigli odlične rezultate posle šestomesečne obuke, i to s ljudima koji tek što su prestali da budu kmetovi. Glavna stvar sastoji se u tome da se princip opšte vojne obaveze stvarno sprovede u život.

I ako rat bude nastavljen do njegovog žalosnog kraja, za kakvim sad klikuju nemački filistri, tj. do rasparčavanja Francuske, onda možemo biti uvereni da će Francuzi *usvojiti* taj princip. Dosad su oni bili ratnička, ali ne i militaristička nacija. Oni su mrzeli službu u svojoj vojsci, koja je bila zasnovana na kadrovskom sistemu, s dugim rokom i s malim brojem obučenih rezervista. Oni bi vrlo rado služili u vojsci s kratkim rokom aktivne službe i s obavezom da dugo ostanu u rezervi. Oni će učiniti čak i više ako im se omogući da speru ljagu i povrate integritet Francuske. A tada će »veliki bataljoni« biti na strani Francuske, a rezultat njihovog dejstva biće isti kao i u ovom ratu ako Nemci ne usvoje isti sistem. Ali tu će postojati sledeća razlika. Kao što je pruski sistem landvera predstavljao napredak u poređenju s francuskim kadrovskim sistemom jer je skratio rok službe i povećao broj ljudi sposobnih za odbranu svoje zemlje, tako će i ovaj novi sistem stvarno opšte vojne obaveze biti korak napred u poređenju s pruskim sistemom. Oružane snage u vreme rata sve više će se povećavati, ali će se mirnodopske vojske stalno smanjivati; svaki pojedini građanin zemlje će lično, a ne preko zamenika^[59], učestvovati u borbi za rešavanje sukoba svojih upravljača; odbrana će postati jača, napad teži, a samo povećavanje vojske na kraju će dovesti do smanjenja troškova i pretvoriti se u garantiju mira.

Beleške o ratu — XIX

Pariska utvrđenja već su dokazala svoju vrednost. Zahvaljujući samo njima, Nemci nisu mogli da osvoje grad za više od nedelju dana. Godine 1814, borbom koja se vodila pola dana po brežuljcima Monmartra, grad je bio primoran da kapitulira. Godine 1815. niz zemljanih utvrđenja, koja su podignuta u početku rata, zadržao je napadača izvesno vreme, ali bi njihov otpor bio veoma kratak da saveznici nisu bili potpuno uvereni da će im se grad predati bez borbe. Sve što su Nemci u ovom ratu tražili od diplomatije bilo je to da se ona ne meša u njihovu vojnu akciju. A ta vojna akcija, koja je do sredine septembra bila brza, energična i odlučna, postala je spora, neodlučna i tâtonnante¹ od onog dana kad su nemačke kolone ušle u sferu dejstva Pariza — tog ogromnog utvrđenog logora. To je potpuno prirodno. Sâmno opkoljavanje tako velikog grada traži vremena i opreznosti, čak i onda kad mu se približavate sa 200 000 ili 250 000 ljudi. Tako jaka vojna snaga jedva bi bila dovoljna za potpuno opkoljavanje grada sa svih strana, pa makar on, kao u ovom slučaju, i nema vojske koja bi mogla da izide na otvoreno polje i da tu povede propisnu bitku. Da u Parizu nema takve vojske, ubedljivo su pokazali bedni rezultati ispada generala Ducrot-a kod Medona.^[66] Tu su se linijske trupe držale mnogo gore od Mobilne garde; one su stvarno »strugnule« na čelu sa slavnim zauvima^[15]. To se lako može objasniti. Stari vojnici — uglavnom oni iz Mac-Mahonovog, De Faillyjevog i Douayovog korpusa, koji su se borili kod Verta, bili su potpuno demoralisani posle dva katastrofalna povlačenja i šest nedelja stalnih neuspeha. A sasvim je prirodno da takvi uzroci mnogo ozbiljnije utiču na najamnike — zuavi, koji se većinom sastoje od zamenika^[59], ne zaslužuju drugi naziv. A od tih ljudi se očekivalo da pojačaju čvrstinu neobučanih regruta, kojima su bili popunjeni proređeni linijski bataljoni. Posle toga slučaja mogu se očekivati manji ispadi, koji tu i tamo mogu da budu i uspešni, ali malo je verovatno da će doći do bitke na otvorenom polju.

Još nešto: Nemci govore da njihovi topovi dominiraju Parizom

¹pipava

s visova koji se nalaze blizu Soa, ali tu tvrdnju treba primiti s velikom rezervom. Najbliži visovi, na koje su mogli da postavе svoje baterije, iznad Fontene-o-Roza na oko 1500 metara od fora Vanv, udaljeni su punih 8000 metara ili 8700 jardâ od centra grada. Nemci nemaju težih poljskih topova od takozvanih izolovanih šestofuntaša (težina zrna — oko 15 funti), ali čak i kad bi imali izolovana oruđa od 12 funti sa zrnima od 32 funte, ipak krajnji domet tih oruđa, pri elevacionim uglovima¹ koje im dopuštaju njihovi lafeti², ne bi bio veći od 4500 do 5000 metara. Prema tome, to hvalisanje ne treba da zaplaši Parizane. Dok ne budu osvojena dva fora ili više njih, Pariz ne treba da se plaši bombardovanja. A čak i u slučaju bombardovanja, zrna bi se toliko rasturila na ogromnom prostoru grada da bi šteta morala biti srazmerno mala, a moralno dejstvo skoro nikakvo. Pogledajte ogromnu masu artiljerije koja je dovučena da tuče Strazbur, a koliko će više artiljerije biti potrebno da bi se Pariz primorao na predaju, čak i ako imamo u vidu da će regularan napad uz korišćenje paralela, prirodno, biti ograničen na mali deo utvrđenja! A sve dotle dok Nemci pod zidinama Pariza ne budu mogli prikupiti svu ovu artiljeriju s municijom i svim što uz to spada, Pariz je bezbedan. Stvarna opasnost počinje od onog trenutka kada sva sredstva budu spremna za opsadu.

Sad jasno vidimo koliko je velika moć pariskih utvrđenja. Kad bi se toj pasivnoj snazi, toj pukoj sili otpora, pridodala još i aktivna snaga — ofanzivna sposobnost jedne prave armije — tada bi i vrednost tih utvrđenja odmah porasla. Dok su opsadivačke trupe Senom i Marnom neizbežno razdvojene najmanje u tri zasebna dela, koji mogu da održavaju vezu među sobom jedino preko mostova koji su sagrađeni u pozadini njihovih borbenih položaja, samo zaobilaznim putevima, čije je korišćenje vezano s gubitkom vremena — dotle bi glavnina Pariske armije mogla da napadne nadmoćnim snagama bilo koji od ova tri dela po svom izboru, da mu nanese gubitke, da poruši sva njegova započeta utvrđenja i da se povuče pod zaštitu forova pre nego što bi opsadivačeva pojačanja mogla da pristignu. Kada ta armija u Parizu ne bi bila suviše slaba u poređenju sa snagama opsadivača, mogla bi sprečiti potpuno opkoljavanje tvrđave ili ga probiti u svako doba. A koliko je potrebno potpuno opkoljavanje opsednute tvrđave dokle god se ne onemogući dolaženje pojačanja spolja, vidi se na primeru Sevastopolja^[55], gde se opsada odugovlačila samo zbog neprekidnog pristizanja ruskih pojačanja u severnu polovinu tvrđave, na kojoj je prilaz bio presečen tek u poslednjem trenutku. Ukoliko se događaji kod Pariza budu dalje razvijali, utoliko će postajati očiglednija potpuna nerazumnost bonapartističke vrhovne komande za vreme ovog rata, nerazumnost zbog koje su bile žrtvovane dve armije,

¹ elevacioni ugao — ugao koji pravac bacanja zrna zaklapa s horizontalnom ravni — ² lafet — postolje na kojem stoji top (cev)

a Pariz ostavljen bez glavnog sredstva za odbranu, bez snaga koje bi na napad mogle odgovarati napadom.

Što se tiče snabdevanja namirnicama tako velikog grada, teškoće nam izgledaju čak i neznatnije nego pri opsadi neke manje tvrđave. Prestonica kao što je Pariz, ne samo da raspolaze dobrom organizacijom trgovine koja je može snabdevati namirnicama u svako doba već je ujedno i glavno tržište i mesto za stvaranje rezervi u koje se slivaju i gde se razmenjuju zemljoradnički proizvodi jedne prostrane oblasti. Energična vlada bi lako mogla koristiti ta preimućstva da preduzme mere za pripremu velikih rezervi koje bi bile dovoljne da se izdrži jedna opsada prosečnog trajanja. Ne možemo da ocenimo da li je to bilo učinjeno, ali ne vidimo razloge iz kojih se to ne bi moglo učiniti, i to za najkraće vreme.

U svakom slučaju, ako se borba bude vodila do »žalosnog zavšetka«, kako sada o tome govore, onda ni otpor, verovatno, neće dugo trajati čim budu iskopani opsadni rovovi. Kamena obloga eskarpi¹ je prilično izložena gađanju, a nedostatak ravelina ispred kurtina olakšava približavanje opsadivača i stvaranje breša u tvrđavskim bedemima. U forovima se, zbog njihovih malih razmera, može smestiti samo ograničen broj branilaca; forovi ne mogu pružiti snažniji otpor napadu ako ne bi bili potpomognuti ispadom trupa kroz prostore između forova. Ali, ako bi se rovovi mogli dovesti do glasijske forova, a da ih Pariska armija ne poruši takvim svojim ispadima, onda bi sama ta činjenica dokazivala da je ta armija suviše slaba — brojno, organizaciono ili moralno — da bi s izgledom na uspeh mogla izvesti noćni juriš.

Kad već jednom bude zauzeto nekoliko forova, treba očekivati da grad odustane od bezizgledne borbe. Ako li ne odustane, opsadna dejstva će se, verovatno, ponoviti, napraviće se nekoliko breša, i grad će se ponovo pozvati na predaju. A ako i to bude odbijeno, tada može doći do isto takve beznadežne borbe na barikadama. Nadajmo se da će se izbeći takve uzaludne žrtve.

[*The Pall Mall Gazette*,
br. 1754 od 27. septembra 1870]

¹ eskarpa — unutrašnji bedem, donji grudobran rova

Istorijat pregovora^[67]

Istorijat pregovora, koji smo juče izneli našim čitaocima prema verziji gospodina Jules-a Favre-a, mogli bismo bez dvoumljenja prihvatiti kao tačan, naravno sem manjih grešaka, kao na primer da je Bismarck kazao da namerava da anektira Mec, Šato Salen i »Soason«. Gospodin Favre, očigledno, nema predstavu o geografskom položaju Soasona. Grof¹ je prilikom pregovaranja pominjao Sarbur, pošto se već odavno govorilo da kroz njega prolazi nova stratezijska granična linija, međutim, Soason je isto toliko udaljen od nje koliko Pariz ili Troa. Gospodin Favre možda ne prenosi potpuno tačno pojedine izraze iz ovog razgovora. Ali kad on potvrđuje činjenice koje pobija zvanična pruska štampa, neutralna Evropa će uglavnom biti više sklona da veruje njegovoj izjavi. Prema tome, ako sad u Berlinu osporavaju ono što je g. Favre rekao o ponudi predaje Mon Valerijena, onda će se naći malo ljudi koji će poverovati da je to g. Favre izmislio ili potpuno pogrešno razumeo grofa Bismarcka.

Međutim, saopštenje koje je g. Favre lično dao jasno pokazuje koliko je on malo shvatio sadašnju situaciju ili koliko su bile neodređene i nejasne njegove predstave o njoj. On je došao da pregovara o primirju koje je trebalo da dovede do mira. Mi mu drage volje oporaštamo to što je pretpostavljao da je Francuska još u stanju da prisili svoje protivnike da odustanu od ma kakvih pretenzija na teritorijalne ustupke; ali je teško reći pod kakvim se uslovima nadao da će postići prekid neprijateljstava. Tačke na čijem ispunjavanju su Nemci neodstupno insistirali bile su predaja Strazbura, Tula i Verdena — s tim da njihove posade postanu ratni zarobljenici. Izgleda da se na predaju Tula i Verdena manje ili više pristajalo. Ali Strazbur? Gospodin Favre je primio taj zahtev jednostavno kao uvredu i ništa drugo.

«Gospodine grofe, Vi zaboravljate da govorite s Francuzom. Da tako žrtvuemo herojsku posadu, čijem se držanju divio ceo svet, i koje je oduševljavalo naročito nas, bilo bi malodušnost, i ja Vas uveravam da o tome neću ništa govoriti da ste nam i ponudili takav uslov.»^[68]

¹ Misli se na Bismarcka.

U ovom odgovoru vidimo da se stvarne okolnosti malo uzimaju u obzir — u njemu nema ničega osim trenutnog izliva patriotskog osećanja. Kako je to osećanje u Parizu bilo neobično snažno, ono se, naravno, u tom trenutku nije smelo potcenjivati, ali je, takode, trebalo dobro proceniti i stvarne okolnosti. Strazbur je bio dosta dugo izložen regularnoj opsadi, te se sasvim pouzdano mogao očekivati njegov skori pad. Tvrđava regularno opsednuta može da se brani određeno vreme; prekomernim naporima ona može čak i da produži svoju odbranu za nekoliko dana, ali ako ne stignu trupe da je oslobode opsade, onda se s matematičkom tačnošću može predvideti da ona mora pasti. To savršeno znaju Trochu i ceo inženjerski štab u Parizu; oni znaju da nema snaga koje bi Strazburu priteklo u pomoć; pa ipak izgleda da Jules Favre, Trochujev kolega u vladi, ništa od toga ne uzima u obzir. On je u zahtevu za predaju Strazbura video jedino uvredu za sebe lično, za posadu Strazbura i za francuski narod. Međutim, glavna zainteresovana strana — general Urich i njegova posada — nesumnjivo je dosta učinila za odbranu svoje vojničke časti. Poštedeti ih nekoliko poslednjih dana od apsolutno beznačajne borbe, kad bi se i na taj način mogli poboljšati slabi izgledi za spas Francuske, to za njih ne bi bilo uvreda, već potpuno zaslužena nagrada. General Urich bi, bez sumnje, više voleo da se preda po naređenju svoje vlade i pod manje-više povoljnijim uslovima nego da se preda pod pretnjom juriša i bez ikakve odgovarajuće naknade.

U međuvremenu pali su Tul i Strazbur, a za Verdenom, ukoliko se Mec još drži, Nemci nemaju nikakve vojne potrebe. Tako su Nemci i bez pristanka na primirje dobili sve ono oko čega se Bismarck cenkao sa Jules-om Favre-om. Prema tome, moglo bi izgledati da pobedilac još nikad nije nudio primirje s umerenijim i velikodušnijim uslovima i da pobedeni još nikad nije s toliko nepromišljenosti odbio ponuđeno mu primirje. Inteligencija Jules-a Favre-a svakako nije blistala u ovim pregovorima, iako je njegov instinkt verovatno bio sasvim tačan; nasuprot tome, Bismarck istupa u novoj ulozi velikodušnog pobedioca. Ponuda kako ju je g. Favre razumeo bila je neobično povoljna, i da je ona bila samo ono što je on o njoj mislio, trebalo bi je odmah prihvatiti. Međutim, predlog je sadržao nešto više od onoga što je g. Favre u njemu video.

Primirje se lako sklapa između dve vojske koje se nalaze na bojištu. Odredi se demarkaciona linija — možda jedan pojas neutralne teritorije između dveju zaraćenih strana — i stvar je uređena. Ali u ovom slučaju na bojištu se nalazi samo jedna vojska; druga, ukoliko još i postoji, zatvorena je u tvrđavama, koje su u većoj ili manjoj meri opkoljene. Šta će biti sa svim ovim tvrđavama? Kakav će biti njihov položaj za vreme primirja? Bismarck se trudi da ni reči ne kaže o svemu tome. Da je bilo zaključeno dvonedeljno primirje i kad u njemu ne bi bilo ništa konkretno rečeno o tim gradovima, onda bi se, naravno, morao zadržati status quo, izuzimajući ono što se odnosi

na sadašnja neprijateljska dejstva protiv posada i utvrđenja. Na taj način, Bič, Mec, Pfalcburg, Pariz i ko zna koliko još drugih tvrđava ostalo bi opkoljeno i odsečeno od svakog snabdevanja i komunikacija; ljudi koji su u njima i dalje bi jeli svoje zalihe isto onako kao da nije zaključeno nikakvo primirje. Na taj način, primirje bi dalo opsadivačima skoro ono isto što bi im donelo i produžavanje borbe. Štaviše, može se čak i to desiti da se za vreme primirja u jednoj od ovih tvrđava ili u više njih iscrpu sve njihove zalihe, tako da bi se morale odmah predati opsadivačima kako bi izbegle potpuno umiranje od gladi. Iz toga se vidi da je grof Bismarck, lukav kao i uvek, u samom primirju video sredstvo koje će primorati neprijateljske tvrđave na predaju. Naravno, ako bi pregovori otišli tako daleko da bi mogli dovesti do izrade projekta ugovora, onda bi to francuski štab uvideo i neizostavno postavio takve zahteve u pogledu opkoljenih gradova da bi verovatno propala cela ova zamisao. Ali je sam g. Jules Favre imao zadatak da temeljno prouči Bismarckove predloge i da otkrije njegove tajne zamisli. Da je pitao kakav će biti položaj opkoljenih gradova za vreme primirja, on ne bi dao zgodnu priliku grofu Bismarcku da se pred celim svetom razmeće prividnom velikodušnošću, što je za gospodina Favre-a bilo suviše dubokoumno, iako je to ipak bilo plitko. Umesto toga, on se revoltirao zbog zahteva za predaju Strazbura i njegove posade u svojstvu ratnih zarobljenika na takav način koji je celom svetu jasno pokazao da predstavnik francuske vlade, čak ni posle surovih pouka u toku dva poslednja meseca, nije bio sposoban da proceni stvarnu situaciju zato što se još nalazio sous la domination de la phrase¹.

[*The Pall Mall Gazette*,
br. 1758 od 1. oktobra 1870]

---

¹ u vlasti praznih reči

Beleške o ratu — XX

Činjenica je koja iznenaduje da je Francuska, čak i posle nesхватljivih grešaka, koje su dovele do faktičkog uništenja francuskih armija, u suštini pala na milost i nemilost pobedioca, koji je zauzeo samo osminu njene teritorije. Teritorija koju su Nemci stvarno okupirali graniči se linijom koja polazi od Strazbura i ide do Versaja i drugom koja ide od Versaja do Sedana. U ovom uskom pojasu Francuzi još drže tvrđave: Pariz, Mec, Monmedi, Verdun, Tionvil, Bič i Pfalzburg. Osmatranje, blokadu ili opsadu ovih tvrđava vrše skoro sve snage koje su do sada bile upućene u Francusku. Možda Nemci imaju još dosta konjice za čišćenje teritorije oko Pariza do Orleansa, Ruana i Amijena, a i dalje, ali u ovom momentu ne treba ni pomišljati na ozbiljnu okupaciju nekog većeg rejona. Sigurno je da se sada u Alzasu, južno od Strazbura, nalazi oko 40 000 ili 50 000 vojnika landvera i da se brojna snaga ove armije može i udvostručiti pridruživanjem većeg dela korpusa koji vrši opsadu Strazbura. Izgleda da su te trupe namenjene za upad u južne krajeve Francuske; tvrdi se da one treba da krenu na Belfor, Bezanson i Lion. Svaka od ove tri tvrđave predstavlja veliki utvrđeni logor s odvojenim forovima na dobro odmerenoj udaljenosti od glavnog tvrđavskog bedema; a opsada ili čak ozbiljna blokada ovih triju tvrđava odmah bi zahtevala više snaga nego što ih ima ova armija. Zato kao sigurno smatramo da takvo tvrđenje predstavlja najobičniju obmanu i da nova nemačka armija neće pokloniti nimalo više pažnje ovim tvrđavama nego što je potrebno; ona će upasti u dolinu Sone, u najbogatiji kraj Burgundije, i opustošiti je, a zatim krenuti prema Loari da bi uspostavila vezu sa snagama koje okružavaju Pariz i da bi stupila u dejstvo kad situacija bude zahtevala. Ali se čak i ta jaka grupacija — dokle god nema neposredne veze s armijom pred Parizom, koja bi joj omogućila da se snađe i bez direktne i samostalne veze s Rajnom — može upotrebiti samo za napade u manjim grupama i neće biti u stanju da zadrži pod svojom vlašću prostranu teritoriju. U toku sledećih nedelja njene operacije neće povećati francusku teritoriju koju su Nemci stvarno zaposeli i koja i dalje ostaje ograničena na osmi deo

Francuske; pa ipak je Francuska, iako ona to neće da prizna, faktički osvojena. Kako je to moguće?

Glavni uzrok takvog stanja leži u preteranoj centralizaciji celog upravnog sistema u Francuskoj, a naročito njene vojne administracije. Donedavno je Francuska, iz vojnih razloga, bila podeljena na dva-deset i tri departmana, od kojih se u svakom, ukoliko je bilo moguće, nalazio po jedan garnizon, koji su sačinjavali jedna pešadijska divizija s pridodatom konjicom i artiljerijom. Između komandanata tih divizija i Ministarstva vojske nije bilo posredne instance. Sem toga, te divizije bile su samo administrativne, a ne i vojne organizacije. Nije se računalo s tim da će u vreme rata biti potrebno od pukova iz kojih su se divizije sastojale formirati brigade; oni su samo za vreme mira u disciplinskom pogledu bili potčinjeni jednom istom generalu. Čim bi se pokazalo da preti rat, od njih su se morali formirati razni armijski korpusi, divizije ili brigade. Osim štaba, koji je vršio administrativne funkcije, ili osoblja koje je bilo dodeljeno lično komandantu divizije — nekog drugog divizijskog štaba nije bilo. Pod Louis-em-Napoléonom te 23 divizije bile su objedinjene u 6 armijskih korpusa, od kojih je svaki bio pod komandom po jednog maršala Francuske. Ali kao ni divizije, ni ovi armijski korpusi nisu bili stalne ratne formacije. Oni su bili organizovani za političke, a ne za vojne ciljeve⁽⁶⁹⁾ i nisu imali formacijskog štaba. Bili su sušta suprotnost pruskim armijskim korpusima, od kojih je svaki čvrsto organizovan za rat, s određenim kontingentom pešadije, konjice, artiljerije i inženjerijskih trupa, s vojnim, sanitetskim, sudskim i administrativnim štabom spremnim za ratne operacije. U Francuskoj administrativni deo armije (intendantura itd.) nije dobijao naređenja od komandujućeg maršala ili generala, već neposredno iz Pariza. Ako pod takvim uslovima Pariz bude paralisano, ako veze s njim budu presečene, onda u provincijama neće ostati nikakvo organizacijsko jezgro; one će biti paralisane isto toliko koliko i Pariz pa čak i više, jer je i vekovima osveštana zavisnost provincija od Pariza i njegove inicijative postala bitni sastavni deo nacionalnog simbola vere, i svako protivljenje tome bilo bi ne samo zločin već i bogohuljenje.

Osim ovog glavnog uzroka postoji i drugi, doduše drugostepeni uzrok, ali koji je u ovom slučaju gotovo isto toliko važan, a koji se sastoji u tome što se glavni grad Francuske — usled njenog unutrašnjeg istorijskog razvitka — nalazi u opasnoj blizini njene severoistočne granice. Pre oko trista godina ta okolnost je imala mnogo veći značaj. Tada je Pariz bio na periferiji zemlje. Skoro neprekidan niz ratova protiv Nemačke i protiv Španije, dok je ona vladala Belgijom, imao je za cilj da većim prostranstvom osvojene teritorije zaštiti Pariz sa istoka i severoistoka. Od vremena kad je Henri II osvojio tri biskupije — Mec, Tul i Verden (1552. godine) pa do revolucije bili su osvojeni i prisajedinjeni Francuskoj: Artoa, delovi Flandrije i Enegoa, Lorena, Alzas i Monbelijar da bi poslužili kao odbojnik koji bi na sebe primio

prvi nalet invazije uperen protiv Pariza. Moramo priznati da su skoro sve te provincije po svojoj etničkoj pripadnosti, jeziku i običajima bile predodređene da postanu sastavni delovi Francuske i da je Francuska, uglavnom zahvaljujući revoluciji od 1789. do 1798. godine, uspeła da potpuno asimilira i ostale. Ali je Pariz čak i sada izložen opasnosti. Od Bajona do Perpinjana i od Antibaa do Ženeve suvozemna granica Francuske dosta je udaljena od Pariza. Od Ženeve preko Bazela do Lauterburga u Alzasu rastojanje ostaje isto; granica ovde obrazuje luk opisan iz Pariza kao centra, s istim poluprečnikom od 250 milja. Ali kod Lauterburga granica se odvaja od luka i u njemu obrazuje tetivu, koja se na jednom mestu nalazi svega 120 milja od Pariza. »La où le Rhin nous quitte, le danger commence«¹, kaže Lavallée u jednom svom šovinističkom spisu o granicama Francuske. Ali ako produžimo pomenuti luk od Lauterburga u pravcu severa, ustanovićemo da se on gotovo tačno poklapa s tokom Rajne do mora. Tu je pravi uzrok francuskih pretenzija na celu levu obalu tog dela Rajne. Tek posle sticanja te granice, Pariz bi bio zaštićen podjednako udaljenim granicama s njegove najizloženije strane, a uz to i rekom kao graničnom linijom. Da je vojna sigurnost Pariza bila rukovodeći princip evropske politike, Francuska bi nesumnjivo imala pravo da dobije tu granicu. Srećom, to nije slučaj; a ako Francuska hoće da ima Pariz za svoju prestonicu, ona se mora pomiriti s rđavim stranama njegovog položaja isto onako kao što joj gode preimućstva tog položaja. Jedan od nedostataka Pariza jeste u tome što bi okupacija malog dela Francuske, uključujući Pariz, paralizala njenu sposobnost za akciju kao nacije. Ali, ako stvar stoji tako, ako Francuska ne stiče pravo na Rajnu samim tim što je njena prestonica slučajno nezaštićena, onda bi Nemačka trebalo da ima na umu da vojni razlozi sličnog karaktera ni njoj ne daju više prava na francusku teritoriju.

[The Pall Mall Gazette,
br. 1759 od 3. oktobra 1870]

¹ »Tamo gde nas Rajna napušta, počinje opasnost«

Beleške o ratu — XXI

Ako možemo verovati izveštajima koji su balonom poslati iz Pariza, ovaj grad brane bezbrojne trupe. Tamo ima od 100 000 do 200 000 pripadnika Mobilne garde iz provincija; tamo je 250 bataljona pariske Nacionalne garde, od kojih svaki broji 1500, ili, kako se tvrdi u nekim drugim izveštajima, po 1800 ili 1900 ljudi, što, prema najskromnijem proračunu, iznosi 375 000 vojnika; tamo se, takođe, nalazi bar 50 000 ljudi linijskih trupa, pored mornaričke pešadije, mornara, francs-tireurs-a⁽³⁶⁾ itd. Prema poslednjim informacijama, štaviše, ako svi ovi ljudi budu izbačeni iz stroja, iza njih stoji još 500 000 građana sposobnih da nose oružje i spremnih da u slučaju potrebe zauzmu njihova mesta.

Pred Parizom se nalazi nemačka armija koju čine šest severno-nemačkih armijskih korpusa (4, 5, 11, 12. i gardijski), dva bavorska korpusa i Virtemberška divizija — svega osam i po korpusa, koji svakako ne broje više od 200 000 do 230 000 ljudi. Pa ipak, ta nemačka armija, iako razvučena duž opsadne linije od najmanje 80 milja, kao što je poznato drži u šahu u samom gradu te ogromne snage, odseca njihovo snabdevanje, čuva sve puteve i staze koji vode iz Pariza i dosad uspešno odbija sve ispade posade. Kako je to moguće?

Prvo, malo se može sumnjati u to da su vesti o ogromnom broju naoružanih ljudi u Parizu fantastične. Ako se taj broj od 600 000 naoružanih ljudi, o kome tako mnogo slušamo, smanji na 350 000 ili 400 000, onda ćemo biti bliže istini. Ipak se ne može poricati da se u samom Parizu nalazi mnogo više naoružanih ljudi za njegovu odbranu nego izvan Pariza za napad na njega.

Drugo, borbena sposobnost branilaca Pariza je veoma nejednaka. Među njima možemo smatrati za stvarno pouzdane trupe samo mornaričku pešadiju i mornare, koji sada brane spoljne forove. Linijske trupe — ostaci Mac-Mahonove armije, pojačani rezervistima, od kojih veliki deo čine neobučeni regruti — pokazale su u borbi kod Medona 19. septembra⁽⁶⁶⁾ da su demoralisane. Mobilna garda — sama po sebi dobar materijal — tek sada prolazi kroz početnu obuku; ona ima mali broj oficira, a naoružana je trima različitim vrstama pušaka:

puškom »šaspo«, prepravljenom i neprepravljenom Minijeovom puškom.¹ Nikakvi napori i nikakve čarke s neprijateljem ne mogu joj za ovo kratko vreme kojim raspolaže dati onu čvrstinu koja bi joj jedina pomogla da učini ono što se od nje traži kao neophodno: da se na otvorenom polju sukobi s neprijateljem i da ga potuče. Najveća mana njene organizacije — nedostatak školovanih instruktora, oficira i podoficira — ometa je u stvaranju dobrih vojnika. A ipak izgleda da ona predstavlja najbolji elemenat u odbrani Pariza; ona se, očevidno, bar povinuje disciplini. Lokalna Nacionalna garda⁽¹⁶⁾ je veoma mešovitog sastava. Bataljoni iz predgrada, koji su sastavljeni od radnika, voljni su i rešeni da se bore; oni će biti poslušni i ispoljiće neku vrstu instinktivne discipline samo ako ih budu vodili ljudi koji uživaju njihovo lično i političko poverenje; oni se neće pokoravati nikakvim drugim vodama. Sem toga, oni nisu obučeni niti imaju školovanih oficira, i ako se stvarno odlučujuća borba ne završi na barikadama, njihove najbolje borbene osobine neće doći do izražaja. Ali najveći deo Nacionalne garde, koji je naoružao Palikao, sastoji se od buržoazije, pretežno od sitnih trgovaca — a ti ljudi su u načelu protiv rata. Kad su pod oružjem, smatraju da im je zadatak da sačuvaju svoje dućane i kuće, a ako neprijatelj tuče granatama njihove dućane i kuće s velikog odstojanja, njihovo ratničko raspoloženje će se, verovatno, vrlo brzo ugasiti. Osim toga, oni predstavljaju snagu koja je organizovana manje za borbu protiv spoljnog nego protiv unutrašnjeg neprijatelja. To potvrđuju sve njihove tradicije, a devet desetina od njih ubeđeno je da se takav unutrašnji neprijatelj baš ovog trenutka krije u samom srcu Pariza i da samo čeka pogodnu priliku da ih napadne. Većina od njih su oženjeni ljudi, nenavikli na teškoće i opasnosti, i stvarno, oni već gundaju zbog teške službe koja ih primorava da jednu od tri noći provode pod vedrim nebom na bedemima grada. Među takvim trupama mogu se naći čete, pa čak i bataljoni, koji će se u specijalnim prilikama hrabro držati, ali se na njih kao celinu čovek ne može osloniti, naročito kad je posredi regularna i zamorna služba.

Nije čudo što se brojno slabije, oko Pariza suviše razbacane, nemačke trupe ne plaše nikakvih napada takve francuske vojske koja se nalazi u Parizu. Zaista, svi sukobi koji su se dosad odigrali pokazuju da Pariska armija (ako je tako možemo nazvati) nije sposobna da dejstvuje na otvorenom polju. Prvi veliki napad, izvršen 19. septembra na trupe koje su opkoljavale grad, bio je dovoljno karakterističan. Dva pruska puka (71. i 47) zadržala su za jedan i po čas korpus generala Ducrot-a, koji je brojao otprilike 30 000 ili 40 000 ljudi, sve dotle dok im nisu stigla u pomoć dva bavorska puka i dok jedna druga bavorska brigada nije napala bok Francuza, koji su tada odstu-

¹ Minijeova puška — puška sa izlebljenom cevi koju je 1849. godine znatno poboljšao francuski oficir Claude Etienne Minié (1804 - 1879).

pili u neredu ostavljajući neprijatelju redut naoružan s osam topova i veliki broj zarobljenika. Broj Nemaca koji su učestvovali u ovoj bici nije mogao preći 15 000 ljudi. Otada su Francuzi vršili ispađe na sasvim drukčiji način. Oni su odustali od svake težnje da vode regularne bitke; upućivali su manje odrede da vrše iznenadne napade na predstraže i druge male jedinice, a ako bi francuska brigada, divizija ili neka veća jedinica prešla liniju forova, zadovoljila bi se običnom demonstracijom. Cilj tih sukoba nije bio toliko da se neprijatelju nanesu gubici koliko da se francuski regruti praktično vežbaju u vodenju borbe. Oni će se nesumnjivo u tome postepeno usavršavati, ali će samo jedan mali deo te velike mase ljudi u Parizu moći da stekne iskustvo u akcijama tako malih razmera.

Proglas generala Trochuja od 30. septembra, izdat posle borbe od 19. septembra, jasno pokazuje da je on savršeno poznao osobine trupa koje su se nalazile pod njegovom komandom. On, naravno, baca krivicu gotovo samo na linijske jedinice, dok Mobilnu gardu tapše po ramenu, ali to samo dokazuje da nju smatra (opravdano) za najbolji deo trupa koje se nalaze pod njegovom komandom. I njegov proglas i otada promenjena taktika tačno pokazuju da on nema iluzija u pogledu podobnosti svojih trupa za operacije na otvorenom polju. Osim toga, on mora znati da su sve druge snage, koje Francuskoj mogu ostati pod nazivom Lionske armije⁽⁷⁰⁾, Loarske armije itd., sasvim istog sastava kao i njegove trupe i da, stoga, ne može računati s tim da će blokadu ili opsadu Pariza skinuti trupe koje bi mu došle u pomoć. Zato nam izgleda vrlo čudna vest prema kojoj se Trochu u ministarskom savetu protivio predlogu da se otpočinu mirovni pregovori. Ta vest sigurno dolazi iz Berlina, dakle iz nepouzdanog izvora za objektivno informisanje o događajima u Parizu. Ali, bilo kako bilo, ne možemo verovati da se Trochu nada u uspeh. On je 1867. godine u svojim pogledima o organizaciji vojske⁽⁷¹⁾ bio odlučan pristalica punog četvorogodišnjeg roka službe u trupi i trogodišnjeg ostajanja u rezervi, kao što je to bilo pravilo za vreme Louis-a-Philippe-a. On je čak smatrao da je rok službe u Pruskoj — od dve ili tri godine — apsolutno nedovoljan za izgrađivanje dobrih vojnika. Ironija istorije sada ga stavlja u položaj da s potpuno neiskusnim, skoro neobučanim i nedisciplinovanim ljudima ratuje protiv onih istih Prusa koje je do juče smatrao samo za poluobučene vojnike, i to onda kada su ti Prusi za mesec dana izbacili iz stroja celu regularnu vojsku Francuske.

[*The Pall Mall Gazette,
br. 1762 od 6. oktobra 1870]

Princip pruskog vojnog sistema

Pre nekoliko nedelja ukazali smo na to da je pruski sistem regrutovanja daleko od savršenstva¹. On ide za tim da od svakog građanina napravi vojnika. Prema zvaničnoj pruskoj formulaciji, vojska nije ništa drugo nego »škola u kojoj se cela nacija obučava za rat«, a, međutim, stvarno samo vrlo mali procenat stanovništva prolazi kroz tu školu. Sada se vraćamo na to pitanje da bismo ga ilustrovali s nekoliko tačnih brojeva.

Prema podacima Pruskog statističkog biroa^[72], od 1831. do 1854. godine stvarno se pozivalo u vojsku godišnje prosečno 9,84% mladića koji podležu regrutaciji; svake godine je ostajalo 8,28% sposobnih za službu; bilo je 6,40% potpuno nesposobnih za službu usled fizičkih nedostataka i 53,28% privremeno nesposobnih koji podležu ponovnom lekarskom pregledu sledeće godine, a ostali su bili ili odsutni ili su uvršćeni u različite kategorije u tako beznačajnom broju da ih ovde ne vredi ni spominjati. Prema tome, u toku te dvadeset četiri godine kroz nacionalnu vojnu školu nije prošao ni deseti deo mladih građana; i to se zove »naoružani narod«^[73]

Za 1861. godinu imamo sledeće brojke: 217 438 dvadesetogodišnjih mladića koji su te godine stupili u vojsku, i 348 364 mladića prethodnih godišta, koji su otpušteni do ponovnog poziva, svega 565 802. Od njih je bilo odsutno 148 946 ili 26,32%; potpuno nesposobnih za službu — 17 727 ili 3,05%; uvršćenih u dopunsku rezervu (Ersatzreserve²) — tj. oslobođenih službe u mirno doba, ali s obavezom da se odazovu pozivu za vreme rata — 76 590 ili 13,50%; otpuštenih kući usled privremene nesposobnosti s tim da se kasnije ponovo pregledaju — 230 236 ili 40,79%; oslobođenih iz drugih razloga — 22 369 ili 3,98%; ostalo je sposobnih za službu 69 934 čoveka ili 12,36%, a od njih su samo 59 459 ili 10,50% bili stvarno stupili u vojsku.

Nema sumnje da se od 1866. godine povećao procenat regruta koji su godišnje pozivani u vojsku, ali se nije mogao povećati u stvarno znatnoj meri; i ako sada 12% ili 13% muškog stanovništva severne Nemačke prolazi kroz vojsku, onda je to mnogo. To je, naravno, u velikoj suprotnosti sa slikanjem ushićenih »specijalnih izveštača« iz vre-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 86 - 87. — ² U listu »The Pall Mall Gazette« ova reč je data ovako, u nemačkom obliku.

mena mobilizacije u Nemačkoj. Po njihovim rečima, svaki za službu sposoban muškarac oblačio je uniformu, uzimao pušku o rame ili uzjahao svoga konja; svi poslovi su zamirali; fabrike su prestajale da rade, trgovačke radnje su zatvarane, letina je ostajala na poljima nesakupljena; prestajala je svaka proizvodnja, a sva trgovina je napušтана; u stvari, to je bilo stanje »obamrlosti«, jedno strahovito nacionalno naprezanje, koje bi moralo da dovede do potpune iscrpenosti nacije samo ako bi potrajalo nekoliko meseci. Pretvaranje građana u vojnike vršilo se, naravno, u takvim razmerama o kojima ljudi van Nemačke nisu imali nikakvog pojma; ali ako sada ti isti dopisnici pogledaju na Nemačku posle odvajanja preko milion ljudi od građanskog života, naći će da fabrike rade, da je letina sakupljena, da su trgovačke radnje i kancelarije otvorene. Ako je proizvodnja sasvim zastala, uzrok je nedostatak porudžbina, a ne pomanjkanje radne snage; na ulicama se može videti dosta snažnih momaka koji su isto toliko sposobni da nose oružje koliko i oni što su otišli u Francusku da ratuju.

Sve to objašnjavaju napred navedeni brojevi. Broj ljudi koji su prošli kroz vojsku svakako ne prelazi 12% celokupnog odraslog muškog stanovništva. Zbog toga prilikom mobilizacije ne može biti pozvano više od 12%, dok ih 88% ostaje kod kuće, od kojih će jedan deo, naravno ako rat potraje, biti pozvan za popunu gubitaka koji se pretrpe u borbama ili usled bolesti. Za pola godine to će činiti još 2%—3%; međutim, ogromna većina muškaraca neće biti nikada pozvana u vojsku. »Naoružani narod« — to je čista laž i obmana.

Uzrok ovoga stanja naveli smo ranije. Sve dotle dok pruska dinastija i pruska vlada budu vodile svoju tradicionalnu politiku, trebaće im vojska koja će biti poslušno oruđe te politike. Prema iskustvu Pruske, trogodišnji rok službe u vojsci je neophodan da bi se prosečan građanin obučio za posao takve vrste. Nikad se nije ozbiljno tvrdilo — to nisu tvrdile čak ni najtvrdoglavije vojne cepidlake u Pruskoj, da pešak — a pešaci čine glavnu masu vojske — ne može da nauči sve svoje vojne dužnosti za dve godine; ali, kao što se isticalo u debatama u Skupštini od 1861. do 1866. godine, pravi vojnički duh i navika na безусловnu poslušnost stiču se tek treće godine. Sada se, pri datoj veličini vojnog budžeta, u vojsku može pozvati utoliko manje regruta ukoliko je duži rok službe. Pri sadašnjem trogodišnjem roku službe, godišnje stupa u vojsku 90 000 regruta; pri dvogodišnjem roku — 135 000, a pri osamnaestomesečnom roku može se regrutovati i obučiti 180 000 ljudi. Da za to ima dovoljan broj za službu sposobnih ljudi, jasno je iz brojeva koje smo već naveli, a to će biti još jasnije iz daljeg izlaganja. Vidimo, dakle, da se iza fraze »naoružani narod« krije stvaranje velike vojske za ciljeve kabinetske spoljne i reakcionarne unutrašnje politike. »Naoružani narod« ne bi bio pogodno oruđe za Bismarckove ciljeve.

Severnonemački Savez^[10] ima manje od 30 000 000 stanovnika.

Ratno brojno stanje njegove vojske iznosi okruglo 950 000 ljudi, to jest svega 3,17% stanovništva. Svake godine 360 000 mladića ili 1,23% stanovnika puni dvadeset godina. Prema iskustvu manjih nemačkih država, od tog broja je jedna polovina — odmah ili posle dve godine — sposobna za službu u operativnoj vojsci, a to čini 180 000 ljudi. Od ostalih je znatan deo sposoban za garnizonsku službu, ali ih zasad nećemo uzimati u račun. Izgleda da se pruska statistika ne podudara s tim podacima, ali se ti statistički podaci u Pruskoj, iz očiglednih uzroka, moraju tako grupisati da pokažu rezultat koji bi bar prividno bio u skladu s varkom o »naoružanom narodu«. Pa ipak istina i tu izbija na videlo. Godine 1861. pored 69 934 sposobna čoveka za službu u vojsci, bilo je 76 590 ljudi u dopunskoj rezervi, tako da je broj sposobnih za službu iznosio ukupno 146 524 čoveka, od kojih su samo 59 459 ili 40% bili uvršćeni u redove vojske. U svakom slučaju, možemo potpuno sigurno smatrati da je polovina mladića sposobna za službu u vojsci. U tom slučaju moglo bi svake godine da stupa u linijske trupe po 180 000 regruta, s tim da 12 godina ostaju u rezervi, kao što je to sada slučaj. To bi dalo snagu od 2 160 000 obučениh vojnika, to jest više nego dva puta veću od dosadašnjeg brojnog stanja, čak i ako se izdašno odbiju gubici usled smrti i drugih nesrećnih slučajeva. A ako bi bila ponovo pregledana druga polovina mladića kada napune 25 godina života, tada bi se od njih moglo prikupiti još 500 000 — 600 000, ako ne i više, dobrih vojnika za vršenje garnizonske službe. Od 6% do 8% ranije obučениh i disciplinovanih stanovnika koji bi se pozivali u vojsku u slučaju neprijateljskog napada i za koje bi se za vreme mira držali kadrovi, kao što se to i sada praktikuje — to bi bio stvarno »naoružan narod«. Ali to ne bi bila vojska za ratovanje u interesu vladajuće oligarhije, za osvajanja ili za sprovođenje reakcionarne politike u zemlji.

Ipak, to bi značilo prosto pretvaranje pruske fraze u stvarnost. Ako je privid »naoružanog naroda« imao toliku snagu, koliku li bi snagu tek imao kad bi narod bio stvarno naoružan? A možemo biti sigurni da će Francuska, u jednom ili drugom obliku, pretvoriti taj privid u stvarnost, ako je Pruska na to natera svojom osvajačkom politikom. Francuska će se sama organizovati u vojničku naciju, i za nekoliko godina će moći da iznenadi Prusku ogromnim brojem svojih vojnika isto onako kao što je Pruska ovog leta iznenadila ceo svet. Ali, zar Pruska ne može da učini isto? Naravno, može, ali bi ona tada prestala da bude današnja Pruska. Ona bi dobila u odbrambenoj, a izgubila u ofanzivnoj snazi; ona bi imala više vojnika, ali ne i vojnika koji bi bili sposobni za invaziju u početku rata. Pruska bi morala odustati od svake osvajačke pomisli, a njena sadašnja unutrašnja politika bila bi izložena ozbiljnoj opasnosti.

Beleške o ratu — XXII

U jednoj od naših prethodnih beležaka¹ skrenuli smo pažnju na činjenicu da je čak i sada, posle pada Strazbura, potpuno angažovana gotovo celokupna ogromna nemačka vojska u Francuskoj, bez obzira na to što osvajači drže manje od jedne šestine teritorije ove zemlje. Ta je činjenica toliko značajna da smatramo opravdanim da se na nju vratimo.

Mec s Bazaine-ovom armijom, koja je opkoljena u pojasu njegovih forova, veže za sebe osam armijskih korpusa (1, 2, 3, 7, 8, 9, 10, Hesensku diviziju i landversku diviziju generala Kummera), što ukupno čini šesnaest pešadijskih divizija, dok sedamnaest pešadijskih divizija (garda, 4, 5, 6, 11, 12. severnonemački, 1. i 2. bavarski korpus i Virtemberška divizija) vezuje Pariz. Novoformirani 13. i 14. korpus, koji se sastoje najvećma od jedinica landvera i od nekoliko odreda iz gore pomenutih korpusa, drže pod okupacijom osvojene oblasti i kontrolišu, blokiraju ili opadaju utvrđena mesta koja se nalaze u njoj i koja su još u rukama Francuza. Za aktivne operacije stoji na raspolaganju samo 15. korpus (Badenska divizija i najmanje jedna landverska divizija), koji je postao raspoloživ s kapitulacijom Strazbura. Ovaj korpus treba da se popuni svežim landverskim jedinicama, a zatim da preduzme neke operacije u južnijem pravcu, operacije čiji karakter još nije sasvim poznat.

Te snage sada obuhvataju skoro sve regularne trupe kojima Nemačka raspolaže, sem jednog vrlo važnog izuzetka, naime sem četvrtih bataljona linijske pešadije. Suprotno onome što je bilo za vreme austrijsko-pruskog rata, kada su oni bili upućeni protiv neprijatelja, ovoga puta tih 114 bataljona ostavljeno je kod kuće; u skladu s njihovom prvobitnom namenom, oni služe kao kadrovi za obuku i organizovanje ljudstva namenjenog za popunu gubitaka koje u borbama ili usled raznih bolesti mogu pretrpeti odgovarajući pukovi. Čim je hiljadu ljudi, koji čine bataljon, dovoljno obučeno za ratnu službu, šalju ih na front i spajaju s tri operativna bataljona u puk; to se u

¹ Vidi u ovom tomu, str. 92 - 93.

velikoj meri činilo sredinom septembra, posle žestokih borbi pred Mecom. Međutim, oficiri i podoficiri tog bataljona ostaju i dalje u pozadini, spremni da prime i pripreme za borbu novi kontingent od hiljadu ljudi, uzetih iz dopunske rezerve ili iz redovnog kontingenta regruta. Ta mera je bila apsolutno potrebna u tako krvavom ratu kao što je ovaj i čiji se kraj ne može sa sigurnošću predvideti, ali ona lišava Nemačku mogućnosti da sada kao operativnu vojsku upotrebi 114 bataljona i odgovarajući deo konjice i artiljerije, što ukupno iznosi 200 000 ljudi. Izuzimajući ove snage, okupacija jedva jedne šestine francuske teritorije i opsada dve velike tvrđave na toj teritoriji — Meca i Pariza — potpuno vežu sve nemačke snage, tako da za dalje operacije izvan već osvojene teritorije ostaje najviše 60 000 ljudi. I to u vreme kada nigde u Francuskoj izvan tvrđava nema nijedne armije koja bi mogla pružiti snažan otpor.

Ako bi uopšte bio potreban dokaz za to da veliki utvrđeni logori, s tvrđavom kao jezgrom, imaju ogroman značaj u modernom ratu, taj dokaz je ovde dat. Kao što ćemo jednom drugom prilikom pokazati, ni jedan ni drugi pomenuti utvrđeni logor nije bio iskorišćen na najbolji način. Posada Meca je suviše velika prema njegovoj veličini i značaju, a u Parizu skoro uopšte nema pravih trupa sposobnih za operacije. Pa ipak, Mec sada drži u šahu bar 240 000, a Pariz 250 000 neprijateljskih vojnika. A kad bi Francuska imala iza Loire makar 200 000 pravih vojnika, opsada Pariza postala bi nemoguća. Na svoju nesreću, Francuska nema tih 200 000 ljudi, niti postoji ikakve verovatnoće da će se oni prikupiti, organizovati i naučiti na disciplinu u vreme kad su potrebni. Prema tome, pad tih dvaju velikih odbrambenih centara je pitanje samo nekoliko nedelja. Do sada je armija u Mecu odlično održavala svoju disciplinu i svoje borbene sposobnosti, ali kako neprijatelj stalno odbija njene napade, ona najzad mora izgubiti svaku nadu da će se spasti. Francuski vojnici su izvršni branioци tvrđava i mnogo bolje podnose poraze kad su u opsadi nego na otvorenom polju; međutim, ako među njima počne demoralizacija, ona se širi brzo i nezadrživo. Što se tiče Pariza, nećemo doslovno uzeti izjavu gospodina Gambette da tamo ima 400 000 pripadnika Nacionalne garde i 100 000 pripadnika Mobilne garde, zatim 60 000 vojnika linijskih trupa, a isto tako ni njegove izjave o bezbrojnim topovima i mitraljezima, koji se sada fabrikuju u Parizu, ili o velikoj moći barikada. Ali se ne može sumnjati u to da Pariz ima dosta mogućnosti za veoma uspešnu odbranu, iako će ta odbrana, budući neizbežno pasivna zbog karaktera svoje posade, biti bez svog najjačeg elementa — snažnih napada na opsadivače.

U svakom slučaju, potpuno je jasno da bi se ipak moglo još sve postići samo kad bi kod Francuza postojalo istinsko nacionalno oduševljenje. Dok su sve snage osvajača — pored 60 000 vojnika i konjice, koja neprijatelja može da napada, ali ne i da ga pokori, — vezane za osvojenu teritoriju, dotle bi preostalih pet šestina Francuske

mogle da prikupe dovoljan broj naoružanih odreda za to da svuda uznemiravaju Nemce, da kidaju njihove veze, ruše mostove i železničke pruge, uništavaju skladišta hrane i municije u njihovoj pozadini i da ih na taj način nateraju da iz obe svoje velike armije izdvoje tako veliki broj trupa da bi Bazaine mogao da nađe puta i načina da se probije iz Meca, a tada bi opsada Pariza postala iluzorna. Pokret tih naoružanih četa, iako još ne predstavlja opasnost, već sada Nemcima zadaje ozbiljne brige, koje će se utoliko više povećavati ukoliko se životne namirnice i ostale zalihe na teritoriji oko Pariza budu više iscrpljivale i ukoliko Nemci budu morali vršiti rekviziciju u udaljenim krajevima. Nova nemačka armija, koja se sada formira u Alzasu, verovatno će uskoro morati da odustane od ekspedicije prema jugu, da bi osigurala nemačke komunikacije i zauzela širi pojas teritorije oko Pariza. Ali, kakva bi bila sudbina Nemaca ako bi francuski narod bio zadojen isto takvim nacionalnim fanatizmom kojim su bili zadojeni Španci 1808. godine^[74]; ako bi svaki grad i skoro svako selo bili pretvoreni u tvrđavu, a svaki seljak i građanin u borca? Čak ni 200 000 vojnika četvrtih bataljona ne bi bilo dovoljno da se pokori takav narod. Ali sada takav nacionalni fanatizam nije svojstven civilizovanim narodima. On se može naći kod Meksikanaca i Turaka; njegovi izvori su presušili u Zapadnoj Evropi, koja gleda da na svaki način zgrće novac, a dvadeset godina, u toku kojih je Francusku pritiskivala mōra Drugog Carstva, nimalo nisu prekalile njen nacionalni karakter. I u konačnom rezultatu, slušamo mnogo pričanja, a vidimo malo delanja; vidimo mnogo predstava [show], a skoro potpuno zanemarivanje organizacije; vrlo malo stvarnog narodnog otpora, a mnogo pokornosti neprijatelju; vrlo malo pravih vojnika, a ogroman broj slobodnih strelaca.^[36]

[The Pall Mall Gazette,
br. 1766 od 11. oktobra 1870]

Beleške o ratu — XXIII

Pruski štabni oficiri u Berlinu počinju, izgleda, da gube strpljenje. Oni nas izveštavaju preko berlinskih dopisnika listova »The Times« i »The Daily News«^[75] da su pred Parizom još pre nekoliko dana pripremljena opsadna sredstva i da će opsada uskoro početi. Mi sumnjamo u tu spremnost. Prvo, poznato nam je da su Francuzi prilikom svog povlačenja porušili više tunela na jednoj jedinoj raspoloživoj železničkoj pruzi blizu La-Ferte-su-Žuar i da ti tuneli još nisu opravljani. Drugo, znamo takođe da regularna i efikasna opsada tako ogromne tvrđave kao što je Pariz iziskuje toliko golema sredstva da je potrebno mnogo vremena za njihovo prikupljanje, čak i kad bi železnička pruga bila stalno slobodna; i, treće, još nismo ništa čuli o izgradnji prve paralele, iako je prošlo pet ili šest dana otkako je to saopšteno iz Berlina. Zato moramo izvesti zaključak da pod gotovošću za otpočinjanje opsade ili regularnog napada treba da podrazumevamo gotovost za neregularni napad, za bombardovanje.

Ali za bombardovanje Pariza koje bi imalo bar nekog izgleda da ga primora na predaju, bilo bi potrebno mnogo više topova nego za regularnu opsadu. Prilikom regularnog opsadivanja možete ograničiti svoj napad na jednu ili dve tačke odbrambene linije, a pri bombardovanju morate stalno rasipati tako veliku količinu granata na celo ogromno područje grada da se može izazvati više požara nego što je stanovništvo u stanju da ih ugasi i da samo gašenje može postati suviše opasno. A, međutim, videli smo da je čak i Strazbur sa 85 000 stanovnika mogao odlično da izdrži bombardovanje gotovo besprimerne žestine i da se, izuzev nekoliko pojedinačnih i dosta tačno omeđenih gradskih rejona koje je trebalo žrtvovati, moglo lako sprečiti širenje požara. To se objašnjava srazmerno velikim prostranstvom grada. Manje mesto s 5000 ili 10 000 stanovnika može se bombardovanjem lako naterati na kapitulaciju, samo ako u njemu nema dovoljno neprobojnih skloništa; ali grad od 50 000 do 100 000 stanovnika može izdržati veoma jako bombardovanje, naročito ako je, kao većina francuskih gradova, sagrađen od tesanog kamena ili ako kuće imaju debele zidove od cigle. Pariz unutar linije utvrđenja zauzima površinu od 12×10

kilometara, a 9×7 kilometara u granicama starih gradskih zidova^[76] koji opasuju najgušće sagrađeni deo grada, što znači da taj deo grada obuhvata površinu od oko 50 miliona kvadratnih metara ili približno 60 miliona kvadratnih jarda. Ako bi se izbacivala prosečno po jedna granata na čas na svaku 1000 kvadratnih jarda te površine, bilo bi potrebno 60 000 zrna na čas ili milion i po granata za 24 časa, a takvo bombardovanje bi zahtevalo najmanje 2000 teških topova. Međutim, ako bi se izbacivalo po jedno zrno na čas na površinu od približno 100×100 stopa, to bi bilo slabo bombardovanje. Naravno, topovska paljba se može privremeno koncentrisati na jedan ili više kvartova dok ne budu potpuno porušeni, a zatim biti prenesena na obližnje kvartove. Ali da bi takvo bombardovanje bilo efikasno, trebalo bi da traje skoro isto toliko koliko i opsada ili čak duže, ali bi, prirodno, bilo manje izgleda da se time tvrđava prinudi na predaju.

Pored toga, Pariz će se stvarno nalaziti van dometa efikasnog bombardovanja sve dok se njegovi forovi ne budu predali. Najbliži visovi izvan grada, tj. oni blizu Šatijona, koji su sada u rukama opsadivača, udaljeni su 8000 metara odnosno 8700 jarda, ili pet milja od Palate pravde, koja se nalazi skoro u samom centru grada. Na celoj južnoj strani ta udaljenost će biti približno ista. Na severoistoku pojas forova se nalazi na 10 000 metara ili na preko 11 000 jarda od centra grada, tako da bi svaka baterija na ovom terenu koja vrši bombardovanje morala da bude 2000 jarda dalje ili sedam do osam milja od Palate pravde. Na severozapadu okuke Sene i for Mon Valerijen tako dobro štite grad da bi se baterije za bombardovanje mogle postaviti samo u zatvorenim šančevima ili pravilnim paralelama, dakle ne pre početka regularne opsade, kojoj bi, kako pretpostavljamo, trebalo da prethodi bombardovanje.

Nema nikakve sumnje da pruski teški izolučeni topovi kalibra od pet, šest, sedam, osam i devet palaca, koji bacaju granate teške od dvadeset pet do trideset i više funti, mogu tući na rastojanju do pet milja. Godine 1864. kod Gamelmarka izolučeni topovi od 24 funte bombardovali su Zonderburg^[77] na odstojanju od 5700 koraka (=4750 jarda) ili skoro tri milje, iako su to bili stari bronzani topovi, koji su mogli da izdrže barutno punjenje od najviše 4 ili 5 funti za zrno od 68 funti težine. Elevacioni ugao mogao je, po potrebi, da bude dosta veliki, a postizao se naročitim podešavanjem lafeta, koji bi otišao u komade kad bi se upotrebljavalo jače punjenje. Sadašnji pruski topovi od livenog čelika mogu da izdrže mnogo jače punjenje u poredenju s težinom svojih granata; međutim, da bi postigli domet od pet milja, elevacioni ugao mora biti dosta veliki, a njihovi lafeti prepravljani na odgovarajući način. A kad bi se počeli upotrebljavati u svrhe za koje nisu izgrađeni, ubrzo bi se raspali. Ništa tako brzo ne kvari lafet kao gadanje s punim nabojem, čak i pod neznatnim elevacionim uglovima od pet do šest stepeni. Međutim, elevacioni ugao u ovom slučaju iznosio bi prosečno najmanje 15 stepeni, a lafeti bi bili razbijeni u

komade isto tako brzo kao i kuće u Parizu. Ali, ako se ta teškoća i ne uzme u obzir, ipak bi bombardovanje Pariza baterijama s odstojanja od pet milja od centra grada u najboljem slučaju moglo biti samo polovičan posao. Rušenje bi, doduše, bilo dovoljno da stanovništvo ogorči, ali nedovoljno da ga zastraši. S tolike udaljenosti mesta s kojeg se gada granate se ne bi mogle precizno upraviti na neki određeni deo grada. Čak i kad bi bilo naredeno da se izbegava gađanje pojedinih rejlona, jedva da bi se uspelo da se poštede bolnice, muzeji, biblioteke, ma koliko oni bili vidljivi s visova na kojima bi baterije mogle da budu. Vojne zgrade, arsenali, magazini i skladišta materijala ne bi se mogli sa sigurnošću izdvojiti za uništenje, čak i onda kada bi ih opsadivači videli, tako da bi otpao uobičajeni izgovor da se bombardovanje vrši u cilju uništenja odbrambenih sredstava opsadenih. Sve ovo što je gore rečeno zasniva se, naravno, na pretpostavci da opsadivači raspolaze sredstvima za jedno zaista ozbiljno bombardovanje, naime da imaju otprilike 2000 izoluiranih topova i merzera velikog kalibra. Ali ako, kao što mislimo, nemačka opsadna artiljerija raspolaze samo sa 400 ili 500 topova, to neće biti dovoljno da na grad učini takav utisak da bi njegova predaja postala verovatna.

Iako se još smatra da je bombardovanje tvrđave dopušteno po ratnim zakonima, ono donosi tako velike patnje neboraćkom stanovništvu da će istorija osuditi svakoga ko danas bude pribegavao bombardovanju bez izgleda da time iznudi predaju tvrđave. Mi se smejemo šovinizmu Victora Hugoa, koji smatra Pariz svetim gradom — veoma svetim! — a svaki pokušaj da se on napadne — skrnavljenjem. Mi gledamo na Pariz kao na svaki drugi utvrđeni grad, koji, ako hoće na svaki način da se brani, mora da bude spreman da se izloži svim opasnostima koje sobom nose regularan napad, otvoreni rovovi i opsadne baterije, a takođe i dejstvo slučajnih pogodaka granata u nevojne zgrade. Ali, ako ipak bude preduzeto bombardovanje Pariza i ako samo bombardovanje grad ne bude moglo prinuditi da se preda, to će biti vojnička greška za koju bi malo ko bacio odgovornost na Moltkeov štab. Reći će se da je Pariz bombardovan iz političkih, a ne iz vojnih razloga.

[The Pall Mall Gazette,
br. 1768 od 13. oktobra 1870]

Sudbina Meca

Ako bismo mogli verovati vestima iz Berlina, pruski generalštab, izgleda, pretpostavlja da će Pariz biti osvojen pre nego Mec. Ali je to mišljenje, očigledno, zasnovano isto toliko na političkim koliko i na vojnim razlozima. U Parizu još nisu počeli nemiri, koje grof Bismarck očekuje, ali se sigurno računa da će u njemu neizostavno doći do razdora i izbiti i građanski rat čim teška opsadivačka artiljerija zagrmi iznad grada. Dosad Parižani nisu potvrdili mišljenje koje se o njima održava u nemačkoj vrhovnoj komandi, a možda će tako biti i ubuduće. A ako je to tako, onda će se i nada u to da će Pariz pasti do kraja ovog meseca skoro sigurno pokazati kao iluzija, a Mec će možda morati da se preda pre nego Pariz.

Kao tvrđava, Mec je neuporedivo jači od Pariza. Utvrđivanje Pariza je sračunato na to da sva poražena francuska vojska ili bar njen veći deo može da odstupi prema njemu i da se brani neprekidnim napadima na neprijatelja, koji će, pokušavajući da opkoli grad, neizbežno oslabiti na svakoj tački dugačke opsadne linije koju će on morati da zauzme. Zbog toga odbrambena jačina utvrđenja nije naročito velika, a to je sasvim prirodno. Da bi se predupredio takav slučaj kakav se sada desio zbog grešaka bonapartističke strategije, troškovi za utvrđivanje bi se povećali do ogromnog iznosa, a vreme za koje bi se odbrana time mogla produžiti jedva bi iznosilo četrnaest dana. Osim toga, izdržljivost tvrđavskih postrojenja može se znatno ojačati zemljanim radovima koji bi se izvodili za vreme ili pre opsade. Kod Meca stvari stoje sasvim drukčije. Današnje pokoljenje je dobilo Mec od Cormontaigne-a i drugih znamenitih inženjera prošlog stoleća kao veoma jaku tvrđavu — s jakim odbrambenim postrojenjima. Drugo Carstvo ih je upotpunilo pojasom od sedam veoma velikih odvojenih forova, na odstojanju od dve i po do tri milje od centra grada. Time je on bio zaštićen od bombardovanja, čak i iz izolučenih oruda, a cela tvrđava pretvorena u veliki utvrđeni logor, koji zaostaje samo za Parizom. Zbog toga bi opsada Meca predstavljala veoma dugotrajnu operaciju čak i onda kad bi se u gradu nalazila samo normalna ratna posada. Ali njegova opsada sada, kad se 100 000 ljudi nalazi

pod zaštitom njegovih forova, bila bi skoro nemoguća. Zona kojom Francuzi još vladaju pruža se čitave dve milje ispred linije utvrđenja; da bi se oni potisnuli unazad prema liniji utvrđenja i osvojio teren na kome bi se kopali rovovi, bio bi potreban niz onakvih borbi izbliza kakve su se vodile jedino pred Sevastopoljem^[55]; a ako se pretpostavi da posada nije demoralisana neprekidnim bojevima i da opsadivači nisu oslabili zbog tako velikih ljudskih žrtava, onda borba može da traje više meseci. Zbog toga Nemci nisu nikada pokušavali da vrše regularnu opsadu, već gledaju da gladu nateraju tvrđavu na predaju. Armija od 100 000 ljudi, zatim približno 60 000 gradskog stanovništva, kao i mnogobrojni ljudi sa sela, koji su se sklonili iza forova, moraju pr ili kasnije da iscrpu rezerve hrane samo ako se blokada bude strogo održavala; a, čak i pre no što će se to dogoditi, izgleda da će tvrđava biti primorana na predaju zbog demoralizacije posade. Kad neka armija jednom uvidi da je potpuno opkoljena, da su uzaludni svi njeni pokušaji za proboj kroz liniju kojom je okružena i da su propale sve nade u pomoć spolja, ona će — čak i da je najbolja — postepeno gubiti svoju disciplinu i čvrstinu usled patnji, lišavanja, teškoća i opasnosti, koje, kako izgleda, treba podnositi samo radi toga da se sačuva čast zastave.

Neko vreme smo uzalud čekali na simptome takve demoralizacije. Rezerve hrane u gradu bile su mnogo veće nego što se pretpostavljalo, što je vojsci u Mecu dobrodošlo. Ali iako obilate, rezerve su, verovatno, bile slabe po vrsti artikala, što je sasvim prirodno, jer su to bile zalutale isporuke namenjene vojsci, koje su slučajno ostale u gradu i koje nikad nisu bile određene za svrhu za koju se sada upotrebljavaju. Zbog toga se hrana vojnikâ odavno ne samo razlikuje od one na koju su navikli, već je i direktno nezdrava i izaziva razna oboljenja, koja iz dana u dan postaju sve teža, jer njihovi uzroci dejstvuju sve jače. Izgleda da je sada ova faza blokade dostignuta. Među životnim namirnicama u kojima Mec oskudeva nalaze se hleb, glavna hrana francuskog seljaka, i so, apsolutno potrebna za održavanje zdravlja; a pošto Francuzi troše skrob u vidu produkta koji stvara masnoće, o hlebu se može reći ono isto što i o soli. Kako su vojnici i stanovnici bili primorani da se hrane pretežno mesom, kažu da su se usled toga pojavili dizenterija i skorbut. Ne verujući suviše izjavama dezertera, koji obično govore ono što se, po njihovom mišljenju, najviše dopada onima što su ih zarobili, ipak možemo verovati da stvar stoji tako, jer u datim okolnostima ništa nije moglo biti drukčije. Samo se po sebi razume da se izgledi za demoralizaciju zbog toga moraju naglo povećati.

Veoma sposobni dopisnik lista »The Daily News«, koji se nalazi pred Mecom, u svom opisu Bazaine-ovog ispada od 7. oktobra saopštava da su Francuzi, pošto su se utvrdili u selima severno od fora Sen-Eloa (severno od Meca, u dolini Mozela), na svom desnom krilu, bliže reci, formirali jednu grupu od najmanje 30 000 ljudi i uputili

je na Nemce. Ta kolona ili grupa kolonâ očigledno je imala nameru da se probije kroz obruč opsade. Takav zadatak zahtevao je krajnju odlučnost. Kolone bi morale da idu pravo na deo obruča opsade na kome se nalaze trupe i baterije koje bi na njih koncentrisale svoju vatru, čija bi jačina rasla sve do trenutka direktnog dodira s neprijateljskim masama. Ako bi Francuzi uspeli da razbiju neprijatelja, jačina njegove vatre odmah bi znatno oslabila, a ako bi se morali povući, ponovo bi bili izloženi toj istoj unakrsnoj vatri. To su vojnici morali znati, a, osim toga, Bazaine je za taj poduhvat, koji je zahtevao najveći napor, verovatno angažovao svoje najbolje trupe. Pa ipak se izveštava da one nisu stigle čak ni do zone dejstva streljačke vatre nemačkih trupa. Pre no što su stigle do te kritične granice, vatra artiljerije i streljačkog stroja razbila je njihove redove: »Guste kolone najpre su se pokobileale, a zatim se raspale.«

Prvi put u ovom ratu čuli smo takva mišljenja o vojnicima koji su bili u stanju da se hrabro odupiru udaru hladnog oružja i jakoj vatri kod Vionvila, Gravelota i za vreme poslednjih ispada. Ta nesposobnost čak i za pokušaj da potpuno izvrše zadatak koji im je bio postavljen, pokazuje, izgleda, da armija Meca nije više ono što je bila ranije. Ta nesposobnost, doduše, ne govori da je već nastupila demoralizacija, već je znak obeshrabrenja i beznadežnosti, osećanja da je uzaludan svaki pokušaj. Od tog osećanja do stvarne demoralizacije nije daleko, naročito kod francuskih vojnika. I, mada bi bilo prerano na osnovu tih indikacija predskazivati brzi pad Meca, ipak će biti čudno ako uskoro ne budemo otkrili druge simptome koji bi pokazivali da jenjava njegova odbrambena sposobnost.

Predaja Meca imala bi mnogo manji moralni, ali mnogo veći materijalni uticaj na tok rata nego pad Pariza. Ako bi Pariz bio zauzet, Francuska bi, možda, popustila, ali nužda za tim popuštanjem ne bi bila veća nego što je sada, jer bi znatno veći deo trupa koje sada opkoljavaju Pariz bio potreban za držanje grada i njegove okoline, i više je nego sumnjivo da bi Nemci mogli da izdvoje dovoljno ljudstva za nadiranje do Bordoa. Međutim, ako bi Mec kapitulirao, raspoloživo bi bilo više od 200 000 Nemaca, a takva snaga, pri sadašnjem stanju francuskih operativnih trupa, bila bi sasvim dovoljna da se kreće kud god hoće kroz nezaštićenu zemlju i da tamo radi šta joj je volja. Dalje osvajanje zemlje koje je zadržao otpor dvaju velikih utvrđenih logora, odmah bi se nastavilo, i svaki pokušaj vođenja gerilskog rata⁽⁷⁸⁾ koji bi sada mogao da bude vrlo uspešan, bio ubrzo ugušen.

[*The Pall Mall Gazette,
br. 1771 od 17. oktobra 1870]

Beleške o ratu — XXIV

Opsada Pariza traje tačno mesec dana. Za to vreme su se dve stvari koje se na nju odnose praktično potvrdile potpuno u skladu s našim pretpostavkama¹. Prva je da se Pariz ne može nadati blagovremenoj pomoći od neke francuske armije spolja. Loarska armija mnogo oskudeva u konjici i poljskoj artiljeriji, a njena pešadija, s beznačajnim izuzecima, sastoji se ili od mladih ili od starih demoralisanih trupa. Kod tih trupa, koje nemaju potreban broj oficira, oseća se potpun nedostatak onog unutrašnjeg jedinstva koje bi ih jedino moglo učiniti sposobnim da se na otvorenom polju susretnu sa starim vojnicima koje opijaju stalni uspesi — s takvim vojnicima koje von der Tann vodi protiv njih. Čak i kad bi se Loarska armija povećala na 100 000 ili 120 000 ljudi — što bi se još moglo i učiniti pre pada Pariza — ona ne bi bila u stanju da digne opsadu. Zahvaljujući svojoj velikoj nadmoćnosti u konjici i poljskoj artiljeriji — od kojih se veoma veliki deo mogao uzeti ispred Pariza čim tamo stigne opsadni park s artiljercima — kao i moralnoj nadmoćnosti svoje pešadije, Nemci su u stanju da, bez bojazni za krajnji ishod, suprotstave Francuzima brojno slabiju armiju. Osim toga, von der Tannu bi se u takvom slučaju mogle privremeno poslati kao pojačanje one trupe koje vrše čišćenje teritorije od neprijatelja na 50 - 60 milja istočno i severno od Pariza, kao i jedna ili dve divizije iz armije koja opkoljava Pariz. Što se tiče Lionske armije^[70], sve što je od nje preostalo imaće mnogo posla s 14. severnonemačkim korpusom generala Werdera, koji se sada nalazi u Epinalu i Vezulu, i s 15. korpusom, koji se kreće za 14. korpusom ili pored njegovog desnog krila. Severna armija, kojom će komandovati Bourbaki, još nije formirana. Prema svemu što smo čuli, kod Mobilne garde u Normandiji i Pikardiji postoji krajnja oskudica oficira i veoma slaba obučenost, a lokalna Nacionalna garda^[16], verovatno i veći deo Mobilne garde, biće potrebni kao posada za 25 ili više tvrđava koje su rasturene između Mezijera i Avra. Zato nimalo nije verovatno da se s te strane može dobiti neka efikasna pomoć, i Pariz će morati da se osloni samo na svoje sopstvene snage.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 99 - 100.

Druga stvar koja je postala jasna jeste da je posada Pariza nesposobna za ofanzivna dejstva velikih razmera. Ta posada se sastoji od istih elemenata od kojih i trupe izvan Pariza, a i njoj isto tako nedostaju konjica i poljska artiljerija. Tri ispada — 19. i 30. septembra i 13. oktobra, potpuno su dokazala njenu nesposobnost da učini ma kakav jači pritisak na trupe koje vrše opsadu. Iz redova ovih trupa čula se izjava da posada Pariza «nikad nije bila kadra da probije čak ni našu prvu liniju». Iako general Trochu javno izjavljuje da nema nameru da napadne neprijatelja na otvorenom polju zato što nema poljske artiljerije i da neće izići iz tvrđave sve dotle dok ne bude snabdeven tom artiljerijom, on mora da zna da nikakva poljska artiljerija na svetu ne bi mogla da spreči potpun poraz njegovog prvog ispada en masse. A dotle dok njegova poljska artiljerija bude gotova — ako to nije samo njegov izgovor za neaktivnost — vatra nemačkih baterija protiv forova i zatvaranje nemačke opsadne linije učiniće nemogućom upotrebu te artiljerije na otvorenom polju.

Izgleda da je to dobro poznato i Trochuju i njegovom štabu. Sve se njihove mere svode na čisto pasivnu odbranu, bez ikakvih većih ispada, sem onih koji su možda potrebni da bi se učutkalo gundanje nedisciplinovane posade. Bedemi forova neće moći još dugo da se odupiru zrnima teških nemačkih topova, o čemu ćemo kasnije nešto više reći. Možda će — kako se nada generalštab u Berlinu — biti dovoljna dva ili tri dana da se unište topovi na bedemima južnih forova, da se posrednim gađanjem s izvesne razdaljine na jednom ili na dva mesta probije kamena obloga njihovih eskarpi, a zatim da se juriša na forove, dok bi vatra baterije s visova koji dominiraju terenom sprečila svaku efikasnu pomoć iz utvrđenja u pozadini. Ni u konstrukciji forova ni u konfiguraciji zemljišta nema ničega što bi tome moglo da smeta. Eskarpe u svim forovima oko Pariza, to jest unutrašnje strane rova ili spoljne fase bedema, zaštićene su kamenim zidom samo do linije horizonta, što se obično smatra kao nedovoljno da bi se utvrđenja obezbedila da ih neprijatelj ne zauzme na juriš i uspinjanjem uza zidove. To odstupanje od opšteg pravila pravdalo se pretpostavkom da će trupe uvek aktivno braniti Pariz. U ovom slučaju to čak može da ima i prednost, pošto baterije posrednim gađanjem teško mogu pogoditi u nisku kamenu oblogu kada je ne vide sa svojih položaja. Tako će probijanje breže iz daljine biti još teže ako s visova na kojima su rasporedene te baterije ne bi bilo moguće gađanje po kosoj trajektoriji, ali se o tome može suditi samo na licu mesta.

U svakom slučaju, ne može se očekivati da će se dugo odupirati ovi južni forovi, kojima dominiraju visovi i koji se nalaze na prostoru najefikasnijeg dejstva teške izolovane artiljerije. Ali neposredno iza njih, između forova i tvrđavskog pojasa, posada je razvijala svoju aktivnost. Svuda su bila sagrađena mnogobrojna zemljana utvrđenja, i mada, razume se samo po sebi, ne znamo sve detalje, ipak možemo biti sigurni da su ova utvrđenja bila planirana i izgrađena sa svom

onom brižljivošću, s predviđanjem i poznavanjem stvari po čemu francuski inženjerijski stručnjaci zauzimaju visoko mesto u toku dvesta i više godina. Tu je branilac, očigledno, za bojište izabrao teren na kome dubodoline i padine brežuljaka, fabrike i sela, sagrađeni većinom od kamena, olakšavaju rad inženjeraca i idu naruku odbrani mladih i još samo poludisciplinovanih trupa. Verujemo da Nemcima baš tu predstoji najteži posao. Mi smo preko lista »The Daily News« iz Berlina obavesteni da će se Nemci zadovoljiti osvajanjem nekoliko forova i da će prepustiti gladi da dovrši ostalo. Ali mislimo da oni to neće postići sve dok ne dignu forove u vazduh i dok se ne povuku na svoje sadašnje opsadne položaje; a ako to učine, Francuzi će svojim približnicama-prokopima, koje će graditi u susret Nemcima, moći potepeno da vrata izgubljeno zemljište. Zbog toga pretpostavljamo da Nemci nameravaju da drže onoliko forova koliko budu mogli zauzeti, i to kao pogodne artiljerijske položaje, s kojih bi s vremena na vreme nasumce ispaljivali granate radi zastrašivanja stanovništva, ili bi ih iskoristili za najjače bombardovanje koje im budu dozvolila raspoloživa sredstva. A u tom slučaju oni neće moći da izbegnu bitku koju im branilac ponudi na unapred izabranom i za tu svrhu pripremljenom zemljištu, jer će forovi biti pod gustom i efikasnom paljbom s novih utvrđenja. Tu ćemo, možda, biti svedoci poslednje borbe u ovom ratu, tj. borbe koja će, možda, za vojnu nauku imati veći značaj od svih drugih bitaka. Tu će se braniocu opet pružiti mogućnost da napada, iako u manjim razmerama, pa ako na taj način uspostavi ravnotežu između snaga koje se bore, moći će da produži odbranu sve dotle dok ga glad ne prisili na predaju. Jer, moramo imati u vidu da je Pariz već utrošio jednomesečnu rezervu pripremljenih namirnica, a nikome van grada nije poznato da li u Parizu ima hrane u rezervi još i za drugi mesec dana.

Izgleda da među »specijalnim dopisnicima« vlada velika zbrka u pogledu nemačkih opsadnih topova, a to je sasvim razumljivo ako se uzme u obzir da je kod nemačkih artiljeraca nomenklatura različitih kalibara zasnovana na principima koji su bar isto toliko besmisleni i protivrečni koliko i principi koji su usvojeni u Engleskoj. Sada, kada ti teški topovi svakog časa mogu da progovore, možda vredi truda da se te stvari bar donekle razjasne. Od starih opsadnih oruđa, kod Strazbura su upotrebljeni merzeri od 25 i 50 funti, koji su sada poslati u Pariz. Oni su dobili taj naziv po težini mermerne kugle, koja odgovara unutrašnjem prečniku njihove cevi. Kalibar im je $8\frac{1}{2}$, odnosno $8\frac{3}{4}$ palca, a stvarna težina okruglih zrna koja oni izbacuju, kod prvog merzera iznosi 64, a kod drugog 125 funti. Tu je, zatim, bio izolovani merzer kalibra 21 cm ili $8\frac{1}{4}$ palca koji izbacuje duguljastu granatu dužine 20 palca i tešku nešto više od 200 funti. Ovi merzeri imaju snažno dejstvo ne samo zato što njihova zrna zbog izolovanosti cevi postižu veću tačnost pogađanja, već uglavnom zato što izdužena udarna granata — koja uvek udara svojim čelnim delom na kome viri upaljač

— obezbeđuju eksploziju naboja upravo u momentu samog udara, sjedinjujući na taj način istovremeno dejstvo udara s dejstvom eksplozije. Od izoluiranih oruđa tamo su bili topovi od 12 i 24 funte, koji su tako nazvani po težini okruglog masivnog gvođenog đuleta kojim su obično gadali još pre nego što su bili izoluirani. Kalibar im je približno $4\frac{1}{2}$ i $5\frac{1}{2}$ palca, a težina granate 33 i 64 funte. Pored njih, k Parizu je bilo upućeno nekoliko izoluiranih topova namenjenih za oklopne brodove i obalsku odbranu od takvih brodova. Tačan opis njihove konstrukcije nije bio nikad objavljen, ali su njihovi kalibri približno od 7, 8 i 9 palaca, a težina njihovih granata iznosi oko 120 odnosno 200 odnosno 300 funti. Najteža oruđa koja su bila upotrebljena u Sevastopolju ili protiv njega bila su engleski brodski topovi od 68 funti, topovi od 8 i 10 palaca, i francuski topovi od $8\frac{3}{4}$ i 12 palaca. Najteže zrno tih topova bilo je okruglo zrno kalibra 12 palaca i težine oko 180 funti. Tako će po težini i broju ispaljenih zrna, opsada Pariza nadmašiti opsadu Sevastopolja isto toliko koliko je Sevastopolj nadmašio sve ranije opsade. Možemo dodati da će nemački opsadni park raspolagati tačno onolikim brojem topova koliko smo ranije pretpostavljali, naime sa oko 400 oruđa.

[*The Pall Mall Gazette*,
br. 1775 od 21. oktobra 1870]

Saragosa — Pariz

Da bismo stekli približnu predstavu o tako ogromnoj operaciji kao što su opsada i odbrana Pariza, dobro ćemo učiniti ako bacimo pogled na ratnu istoriju da bi nam neka od ranijih opsada većih razmera bar donekle poslužila kao primer za opsadu čiji ćemo, možda, biti svedoci. Sevastopolj bi bio jedan takav primer ako bi Pariz bio branjen pod normalnim uslovima, tj. kad bi postojala operativna armija koja bi došla da oslobodi Pariz od opsade ili da pojača njegovu posadu, kao što je to bilo kod Sevastopolja. Međutim, Pariz se brani pod sasvim nenormalnim uslovima; on nema ni posade koja bi bila sposobna za aktivnu odbranu i za borbu na otvorenom polju, niti neku osnovanu nadu u pomoć spolja. Prema tome, ni najveća opsada koja je dosada zabeležena u istoriji — opsada Sevastopolja, koja po svojoj veličini ustupa samo opsadi čiji ćemo početak uskoro videti, ne daje tačnu predstavu o onome što će se odigrati kod Pariza; a tek će doznije faze opsade, i to pretežno po kontrastima, moći da se uporede s događajima u krimskom ratu.

Ni opsade iz doba američkog rata^[79] ne pružaju bolje primere. One su vršene u takvom periodu borbe kada su ne samo trupe Juga, nego odmah za njima i trupe Severa, već bile izgubile karakter neobučениh regruta i dobile obeležja regularnih trupa. Kod svih tih opsada odbrana je bila neobično aktivna. Kod Viksburga, kao i kod Ričmonda, prethodno su vođene dugotrajne borbe za osvajanje zemljišta na kome su se jedino mogle postaviti opsadne baterije, i uvek su, izuzev Grantove poslednje opsade Ričmonda, takođe vršeni pokušaji da se opsadjeni oslobode opsade.^[80] Ali ovde, u Parizu, imamo posadu od tek mobilisanih regruta, slabo potpomognutu kontingentima takođe novih regruta razbacanih izvan grada, i koju napada regularna vojska svim sredstvima savremenog rata. Da bismo našli odgovarajući primer, moramo se vratiti na poslednji rat, u kome je naoružani narod morao da se bori protiv regularne vojske i stvarno se borio u velikim razmerama, tj. na rat na Pirinejskom poluostrvu.^[74] Ovde nalazimo izvanredan primer, primer Saragose, koji nam, kao što ćemo videti, *odgovara* više nego u jednom pogledu.

Saragosa je imala samo trećinu prečnika i deveti deo površine Pariza; međutim, njena utvrđenja, iako podignuta na brzu ruku i

bez odvojenih forova, bila su po svojoj opštoj odbrambenoj moći slična utvrđenjima Pariza. U gradu se nalazila posada od 25 000 španskih vojnika, koji su u njemu našli прибежиште posle poraza kod Tudela.⁽⁸¹⁾ Među njima nije bilo više od 10 000 vojnika pravih linijskih trupa, a svi ostali su bili regruti; sem toga, tamo je bilo i naoružanih seljaka i meštana, tako da se posada povećala na 40 000 ljudi. U gradu je bilo 160 topova. Izvan grada, u susjednim provincijama, bilo je sakupljeno nekih 30 000 ljudi za ukazivanje pomoći gradu. S druge strane, francuski maršal Suchet nije imao više od 26 000 ljudi za opkoljavanje tvrđave s obe strane reke Ebra, i, osim toga, 9000 ljudi koji su štitili opsadu u Kalatajudu. Prema tome, brojni odnos trupa bio je skoro isti kao i odnos trupa koje se sada nalaze u Parizu i oko njega: opsadenih ima skoro dvaput više nego onih koji vrše opsadu. Pa ipak Saragošani nisu bili u stanju da iziđu iz tvrđave i dočekaju neprijatelja na otvorenom polju, isto tako kao što to Parizani sada ne mogu da učine. Ni Španci koji su se nalazili izvan grada ni u jednom trenutku nisu mogli ozbiljno da ometu opsadu.

Opkoljavanje grada završeno je 19. oktobra 1808. a prva paralela mogla se iskopati već 29. novembra svega na 350 jarda od glavnog tvrđavskog bedema. Drugog januara 1809. bila je iskopana druga paralela na 100 jarda od utvrđenja; 11. januara probijene su breše i sav napadnuti front bio je zauzet na juriš. Ali tamo gde bi prestao otpor obične tvrđave koju brani posada regularnih trupa, počinjala bi da se ispoljava snaga narodne odbrane. Deo tvrđavskog bedema, na koji su jurišali Francuzi, bio je odsečen od ostalih delova grada novoizgrađenim odbrambenim utvrđenjima. Pod zaštitom artiljerije, izrađena su zemljana utvrđenja preko svih ulica koje su vodile prema bedemu, a isto tako i na odgovarajućem odstojanju pozadi. U kućama sagrađenim u stilu masivnih zgrada toplog pojasa južne Evrope, s neobično debelim zidovima, napravljene su puškarnice, a te kuće držala je pešadija. Francuzi su neprekidno bombardovali, ali pošto nisu imali dovoljno teških merzera, njihovo bombardovanje nije imalo odlučujućeg dejstva na grad. Pa ipak, bombardovanje je trajalo bez prekida 41 dan. Da bi naterali grad na predaju i da bi zauzimali kuću po kuću, Francuzi su morali da primene najsporiji način, naime miniranje. Najzad, kad je bila porušena trećina gradskih zgrada i kad su ostale zgrade postale nepodobne za stanovanje, Saragosa se predala 20. februara. Od 100 000 ljudi, koji su se u početku opsade nalazili u gradu, poginulo je 54 000.

Ova odbrana je klasična u svojoj vrsti i potpuno zaslužuje slavu koju je stekla. Pa ipak, grad se branio samo 63 dana. Opkoljavanje je trajalo 10, opsada tvrđave 14, a opsada unutrašnjih utvrđenja i borba za osvajanje kuća 39 dana. Broj žrtava nikako ne odgovara vremenu trajanja odbrane i stvarno postignutom rezultatu. Da je Saragosu branilo 20 000 dobrih, odlučnih vojnika, Suchet — ometan njihovim ispadima — ne bi mogao da vrši opsadu svojim snagama, tako da bi

tvrdava mogla da ostane u španskim rukama sve do kraja austrijskog rata 1809.^[82]

Sada, naravno, mi ne očekujemo da će Pariz biti druga Saragosa. Kuće u Parizu, ma koliko bile jake, ne mogu se po masivnosti uporediti s kućama u ovom španskom gradu; takođe nemamo nikakvog osnova da pretpostavljamo da će parisko stanovništvo pokazati fanatizam Španaca iz 1809, ili da će polovina stanovnika mirno pristati da bude uništena u borbi ili od bolesti. A ipak, ona faza borbe koja je u Saragosi posle juriša na tvrđavski bedem otpočela na ulicama, po kućama i manastirima u gradu, donekle se može ponoviti u utvrđenim selima i na zemljanim utvrđenjima između pariskih forova i tvrđavskog pojasa. Kao što smo već juče rekli u našem XXIV članku iz serije *Beleške o ratu*, izgleda nam da se tamo nalazi težište odbrane. Mladići Mobilne garde tamo mogu da dočekaju svoje protivnike, skoro pod istim uslovima, čak i aktivnim dejstvom, i da ih primoraju da nastupe s više sistema nego što je to, očevidno, zamišljao generalštab u Berlinu, koji se još doskora nadao da će naterati grad na predaju 12 ili 14 dana posle otvaranja vatre iz opadnih baterija. Međutim, ovde će napadačevi merzeri i haubice imati toliko mnogo posla s odbranom da bi čak i delimično bombardovanje grada, bar u većim razmerama, za izvesno vreme moglo da dođe u pitanje. Sela van tvrđavskog pojasa moraću se žrtvovati, pa ma gde se nalazila između nemačkog fronta nastupanja i francuskog odbrambenog fronta. A ako se grad bude mogao sačuvati njihovim žrtvovanjem, utoliko bolje za odbranu.

Ni približno ne možemo da kažemo koliko će trajati odbrana zemljišta izvan tvrđavskog pojasa. To će zavisiti od jačine samih utvrđenja, od moralnog stanja branilaca i od načina napada. Ako otpor postane ozbiljan, Nemci će se uglavnom osloniti na vatru svoje artiljerije da bi pošteđeli svoje trupe. Ma kako bilo, kada se uzme u obzir ogromna snaga artiljerijske vatre, koju će oni biti u stanju da koncentrišu na bilo koju tačku, nije verovatno da će im biti potrebno više od dve ili tri nedelje da bi podišli tvrđavskom pojasu. Da se on probije i zauzme na juriš potrebno je samo nekoliko dana. Ali branioци čak ni tada neće imati apsolutnu potrebu da odustanu od otpora. Uostalom, biće bolje da odložimo razmatranje tih eventualnosti do onog vremena kada će njihovo ostvarenje biti verovatnije. Dotle ćemo, takođe, dozvoliti sebi da ništa ne govorimo o vrednosti i bezvrednosti barikada g. Rochefort-a.^[83] Uopšte, mi smatramo da će se napad, ukoliko to bude moguće — što u znatnoj meri zavisi od snage odbrane — ograničiti na posredno i neposredno artiljerijsko gađanje, kao i na pokušaj da se Pariz glađu prinudi na predaju, samo ako nova utvrđenja između forova i tvrđavskog pojasa budu pružila stvarno ozbiljan otpor.

[*The Pall Mall Gazette*,
br. 1776 od 22. oktobra 1870]

Beleške o ratu — XXV

Dok se vode pregovori o sklapanju primirja^[84], bilo bi celishodno da razjasnimo raspored različitih korpusa nemačkih armija, koji, izgleda, nije svima poznat. Mi kažemo nemačkih armija, jer o francuskim armijama ima vrlo malo da se kaže. Osim opkoljene posade u Mecu, francuske snage se sastoje isključivo od novomobilisanih regruta, o čijoj se organizaciji zvanično nije nikada ništa javljalo, a koja se menja iz dana u dan. Sem toga, zbog karaktera tih trupa, koje se u svim bojevima pokazuju manje-više nepogodne za operacije na otvorenom polju, pitanje njihove organizacije i brojne snage postaje skoro sasvim neinteresantno.

Što se tiče Nemaca, poznato nam je da su krenuli s trinaest armijskih korpusa severne Nemačke (uključujući tu i gardu), s jednom divizijom Hesena, jednom Badena, jednom Virtemberžana i s dva armijska korpusa Bavaraca. Sedamnaesta divizija 9. severnonemačkog korpusa (čija se jedna brigada sastoji od Meklenburžana) ostala je na obali sve dotle dok se francuska flota nalazila u Baltičkom moru. Umesto nje je 25. ili Hesenska divizija bila priključena 9. korpusu, u kome je ostala sve do sada. U unutrašnjosti, zajedno sa 17. divizijom, ostalo je devet divizija landvera (jedna gardijska i po jedna na svaku od osam starih provincija Pruske^[85]; vreme koje je proteklo od 1866. godine, kada je pruski sistem bio uveden u čitavoj severnoj Nemačkoj, bilo je dovoljno samo za obuku neophodnog broja rezervista, ali ipak ne i za obuku landvera). Kada su te snage postale raspoložive usled povlačenja francuske flote i popunjavanja četvrtih linijskih bataljona, od njih su bili formirani novi armijski korpusi i upućeni u Francusku. Nema izgleda da ćemo pre svršetka rata saznati detalje o sastavu svih tih korpusa, ali ono što je dosad poznato daje nam dosta jasnu sliku o opštem karakteru rasporeda snaga. Pred Mecom, pod komandom princa Friedricha Karla, imamo 1, 2, 3, 7, 8, 9. i 10. korpus — 9. korpus se zasad sastoji od 18. i 25. divizije, pored dve landverske divizije, od kojih se jedna, prva (Istočnopruska) — nalazi pod komandom generala Kummera, a broj druge nije poznat, — svega šesnaest pešadijskih divizija.

Pred Parizom se, pod komandom prestolonaslednika, nalaze 5, 6. i 11. severnonemački i dva bavorska korpusa i gardijska divizija landvera; pod komandom saksonskog prestolonaslednika: 4. i 12.

severnonemački korpus i pruska garda; pod komandom velikog vojvode od Meklenburga: 13. korpus i Virtemberška divizija. Trinaesti korpus se sastoji od napred pomenute 17. divizije i jedne divizije landvera. Od tih trupa, koje čine svega dvadeset divizija, četiri divizije su bile izdvojene za specijalne zadatke. Prvo, von der Tann s dve bavarske divizije i 22. severnonemačkom divizijom (iz 11. korpusa) bio je upućen na jug i zapad da zajedno s Bavarcima drži Orlean i liniju Loare, dok je 22. divizija (generala Witticha) zauzela jedan za drugim Šatoden i Šartr. Drugo, 17. divizija je bila upućena severoistočno od Pariza, gde je zauzela Lan, Soason, Bove, Sen-Kanten itd., dok su druge trupe — verovatno leteći odredi, sastavljeni pretežno od konjice — napredovali skoro do kapija Ruana. Ako brojnu jačinu ovih poslednjih izjednačimo s jednom divizijom, imaćemo svega pet divizija izdvojenih iz armije ispred Pariza za čišćenje teritorije od neprijatelja, za prikupljanje stoke i namirnica, za sprečavanje stvaranja oružanih odreda i za odbijanje svih novih jedinica koje bi mogla da upućuje vlada iz Tura.^[86] Prema tome, za stvarno opkoljavanje ostaje petnaest divizija pešadije ili sedam i po armijskih korpusa.

Pored 13. korpusa, veliki vojvoda od Meklenburga komanduje svim odvojenim trupama u Šampanji i drugim okupiranim krajevima zapadno od Lorene, zatim posadama Sedana, Remsa, Eperneja, Šalona, Vitrija i trupama koje opsedaju Verdun. One se sastoje od landvera, uglavnom od 8. landverske divizije. Posade u Alzasu i Loreni — skoro sve same landverske trupe — nalaze se pod komandom odgovarajućih vojnih guvernera tih provincija. Sem toga, postoje i trupe koje su ešelonirane duž železničkih pruga i drumova, s isključivim zadatkom da ih održavaju u redu i osiguravaju vojne transporte. Te trupe, koje su formirane od delova raznih linijskih korpusa i koje su po jačini jednake bar jednoj diviziji, nalaze se pod komandom »etapnog komandanta».¹

Badenska i jedna druga landverska divizija obrazovale su 14. korpus, koji sada, pod komandom generala von Werdera, nastupa k Bezansonu, dok general Schmeling sa 4. rezervnom divizijom, pošto je upravo uspešno završio opsadu Šletštata, sada zauzima Noj Brajzrah. Ovde prvi put nailazimo na izraz »rezervna divizija», što na pruskom vojničkom jeziku znači nešto što se bitno razlikuje od landverske divizije. Stvarno, do sada smo nabrojali šest od devet landverskih divizija i sigurno možemo pretpostaviti da se ostale tri divizije koriste kao posade Alzasa, Lorene i jednog dela rajnskih tvrđava. Upotreba termina »rezervna divizija» pokazuje da četvrti bataljoni linijskih pukova sada postepeno pristižu na francusku teritoriju. Tih bataljona će biti po devet, a u nekim slučajevima po deset na svaki armijski korpus; od njih je formiran isto toliko broj rezervnih divizija, koje su, verovatno, označene istim brojevima kao i armijski korpusi kojima pripadaju.

¹ U listu »The Pall Mall Gazette» na nemačkom: »Etappenkommandanten».

Tako će 4. rezervna divizija biti jedna od divizija formiranih od četvrtih bataljona 4. armijskog korpusa, regrutovanog u pruskom delu Saksonije. Ta divizija sačinjava jedan deo novog 15. armijskog korpusa. O drugoj diviziji ništa ne znamo — to je verovatno jedna od one tri divizije s kojima je general Löwenfeld tek krenuo iz Šlezije za Strazbur; ostale dve divizije, dakle, formirale bi 16. korpus. To bi bili podaci za četiri od trinaest rezervnih divizija, dok se ostalih devet verovatno još nalaze neangažovane u unutrašnjosti severne Nemačke.

Što se tiče brojne jačine tih jedinica, mora biti da su se severno-nemački bataljoni pred Parizom ponovo primakli prosečnom broju od 750 ljudi, dok bavarski, sudeći po izveštajima, moraju biti slabiji. Konjica će jedva imati prosečno nešto više od 100, umesto 150 sabalja na eskadron, i kad se sve uračuna, jedan armijski korpus pred Parizom može imati prosečno 25 000 ljudi, tako da će celokupna vojska koja se tamo sada nalazi imati oko 190 000 vojnika. Bataljoni pred Mecom moraju biti slabiji usled velikog broja bolesnih, tako da prosečno jedva dostižu broj od 700 ljudi. U landverskim bataljonima jedva će biti po 500 ljudi.

Poljska štampa je u poslednje vreme počela sebi da pripisuje znatan deo slave pruskog oružja. Istina je u sledećem: u Pruskoj ima ukupno oko dva miliona stanovnika koji govore poljskim jezikom ili jedan petnaesti deo celokupnog stanovništva severne Nemačke; u njih ubrajamo i »poljske splavare« iz Gornje Šlezije i Mazure iz Istočne Pruske, koji bi bili mnogo iznenađeni kad bi saznali da ih smatraju za Poljake.^[87] U 1, 2, 5. i 6. korpusu nalazi se izvestan broj poljskih vojnika, ali poljski element stvarno sada prevladuje samo u jednoj diviziji 5. i, možda, u jednoj od brigada 6. korpusa. Politika pruske vlade ide za tim da poljski element u vojsci što je moguće više rasturi u što veći broj korpusa. Tako su Poljaci zapadne Pruske podeljeni između 1. i 2, a oni iz Poznanja između 2. i 5. korpusa, pri čemu se u svakom posebnom slučaju vodilo računa o tome da većina vojnika u svakom korpusu budu Nemci.

Sada će se energično pristupiti savlađivanju Verdena. Grad i citadela nisu baš najjače utvrđeni, ali imaju duboke rovove ispunjene vodom. Jedanaestog i dvanaestog oktobra proterane su posade iz naselja koja se nalaze oko tvrđave i završeno je potpuno opkoljavanje. Trinaestog oktobra otpočelo je bombardovanje iz 48 topova i merzera (francuskih, zaplenjenih u Sedanu), raspoređenih na odstojanju od 700 do 1300 jarda od utvrđenja. Četrnaestog oktobra stiglo je iz Sedana nekoliko novih pruskih izoluiranih oruđa takođe od 24 funte, pomoću kojih je bio osvojen Tul. Osamnaestog oktobra ova oruđa su već počela da deluju punom parom. Grad je, izgleda, mnogo nastradao, jer je gusto naseljen.

Pad Meca

Sadašnji rat je rat kapitulacijâ, od kojih je svakoj, izgleda, sudeno da po svojoj veličini nadmaši prethodnu. Najpre je u Sedanu 84 000 ljudi položilo oružje, što predstavlja događaj kome nije bilo ni približno ravnog ni u jednom od predašnjih ratova, čak ni u ratovima Austrije. Sada je došla kapitulacija 170 000 ljudi zajedno s tvrđavom Mec, koja prevazilazi Sedan isto toliko koliko je Sedan prevazišao sve ranije kapitulacije. Da li će sada Pariz prevazići Mec? Ako rat bude potrajao, u to se jedva može sumnjati.

Tri osnovne greške koje su od 2. avgusta do 2. septembra dovele Napoléona od Sarbrikena do Sedana i koje su stvarno lišile Francusku svih njenih armija, bile su: prvo, dočekivanje neprijateljskog napada na takvom položaju koji je dozvolio pobedonosnim Nemcima da se uvuku između razbacanih korpusa francuske vojske i da je na taj način podele na dva dela, od kojih jedan nije mogao da se spoji s drugim, pa čak ni da s njim uskladi svoja dejstva; drugo, zadržavanje Bazaine-ove armije u Mecu, gde je zbog toga bila bez nade da se spase, i treće, marš za oslobodenje Bazaine-a od opsade takvim snagama i takvim putem koji su prosto navodili neprijatelja da zarobi čitavu tu armiju koja je išla u pomoć. Posledice prve greške jasno su se ispoljavale u toku cele kampanje; posledice treće greške konačno su se pokazale u Sedanu, a rezultate druge greške baš sada vidimo u Mecu. Čitava ta »Rajnska armija«, kojoj je Napoléon naveštavao jednu veoma smelu operaciju kroz predeo pun tvrđava, sada se nalazi u tim istim tvrđavama ili na putu k njima kao ratni zarobljenici, a Francuska je ne samo virtuelno već i stvarno izgubila skoro sve svoje regularne trupe.

Ogromni gubici u ljudstvu i u materijalu, koji je predat zajedno s Mecom, predstavljaju dosta težak, ali ne i najteži udarac. Za Francusku je najgore to što se ona zajedno s tim trupama i naoružanjem lišila one vojne organizacije koja joj je potrebna više nego ma šta drugo. Ljudstva ima dosta, čak i obučениh ljudi od 25 do 35 godina starosti mora biti najmanje 300 000. Naoružanje se može popuniti iz skladišta i fabrika u samoj zemlji i kupovinom u inostranstvu. U sličnim prilikama korisno je svako oružje koje se puni ostrag, i nije važno kog je

modela njegova konstrukcija i da li municija jednog odgovara modelu drugog oružja. Sve što se može upotrebiti dobrodošlo je, i uz valjano korišćenje telegrafa i parobroda, vlada bi sada mogla imati na raspolaganju više oružja i municije nego što je potrebno. U međuvremenu mogla bi se nabaviti čak i poljska artiljerija. Ali, ono što je najpotrebnije jeste čvrsta organizacija, koja bi od svih tih naoružanih ljudi mogla da stvori armiju. Tu organizaciju oličavaju oficiri i podoficiri regularne vojske, i ona konačno postaje nesposobna kad se oni predadu. Broj francuskih oficira koji su izbačeni iz stroja usled gubitaka na bojištu i kapitulacijā sada ne može biti manji od 10 000 do 12 000 ljudi, dok su gubici u podoficirskom kadru skoro triput veći. Pošto je toliki broj organizatorskih snaga odjednom ispao iz sastava nacionalne odbrane, veoma je teško gomile ljudi pretvoriti u čete i bataljone vojnika. Ko je video obveznike narodne odbrane na vežbi ili pod dejstvom vatre — bilo da su to badenski dobrovoljački odredi¹, bilo Jenkiji s Bul-Rana, pripadnici francuske Mobilne garde, ili britanski dobrovoljci⁽⁸⁸⁾ — odmah će uočiti da glavni uzrok bespomoćnosti i neposlojnosti tih trupa leži u tome što oficiri ne poznaju svoje dužnosti. A ko ih u Francuskoj u ovom slučaju može naučiti njihovim dužnostima? Starih penzionisanih oficira s pola plate ili oficira invalida ima veoma malo da bi to mogli činiti; oni ne mogu svuda da stignu, a obuka se mora izvoditi ne samo teorijski, već i praktično, ne samo rečima, već i praktičnim radom i primerom. Malobrojni mladi oficiri ili tek proizvedeni podoficiri u bataljonu vrlo brzo će se snaći u svom radu ako budu stalno posmatrali kako rade stari oficiri; ali šta da se radi ako su skoro svi oficiri mladi i ako nema čak ni dovoljno starih podoficira koji bi se mogli proizvesti u oficire? Oni isti ljudi koji su se gotovo u svakom sukobu pokazivali kao nepogodni za dejstvo u masama na otvorenom polju, brzo bi naučili da se bore kad bi ih bilo moguće uključiti u Bazaine-ove stare bataljone, pa čak i kad bi im se pružila prilika samo da budu pod komandom njegovih oficira i podoficira. A što je Francuska u ovom ratu konačno izgubila skoro i poslednji trag svoje vojne organizacije, uzrok je uglavnom — kapitulacija Meca.

Određeno mišljenje o tome kako je vođena borba za odbranu Meca moći ćemo stvoriti tek onda kad budemo čuli šta će o sebi reći sami branioci. Ali, ako se stvarno pokaže da se predalo 170 000 ljudi sposobnih da nose oružje, mora se pretpostaviti da odbrana nije bila na potrebnoj visini. Od kraja avgusta snage opsadivača nijednog trenutka nisu bile dvostruko brojno nadmoćnije od snaga opsadenih. Njihova je jačina morala varirati između 200 000 i 230 000 ljudi, razmeštenih po periferiji kruga čija je dužina i za same prednje trupe iznosila najmanje 27 milja, što znači da je periferija kruga koju su zapele glavne snage morala imati bar 36 do 40 milja. Osim toga, taj krug je na dva dela sekla reka Mozel, koja se može preći samo preko

¹ U listu «The Pall Mall Gazette» na nemačkom: Freischaren.

mostova u pozadini na izvesnoj udaljenosti od prve linije. Ako armija od 170 000 ljudi nije mogla da koncentriše nadmoćnije snage ni na jednoj tački toga kruga i da ga probije pre no što bi neprijatelju mogla da stignu dovoljna pojačanja, moramo doći do zaključka ili da su mere opsadnih trupa bile dostojne svake pohvale, ili da nisu bili činjeni onakvi pokušaji kakve je trebalo činiti da bi se moglo probiti kroz njihov front. Mi ćemo, verovatno, saznati da su u ovom slučaju, kao i u celom ovom ratu, politički razlozi paralisali vojnu akciju.

Ako sada ne bude zaključen mir, posledice te nove nesreće uskoro će se osetiti u celoj Francuskoj. Mi pretpostavljamo da će dve landverske divizije ostati u Mecu kao posada. Drugi armijski korpus se već nalazi na putu za Pariz, što nikako ne znači da je određen da učestvuje u opsadi prestonice. Ali ako pretpostavimo da je tako, onda bi ostalo šest korpusa ili najmanje 130 000 - 140 000 ljudi koje Moltke može da uputi kud god hoće. Veze armije s Nemačkom održavaju se bez naročitog učešća trupa princa Friedricha Karla; on će u tu svrhu, ako uopšte bude potrebno, imati da odvoji malo trupa, ili neće odvojiti nimalo. Ostale trupe stoje na raspolaganju za upad u zapadnu i južnu Francusku. Neće biti potrebno da se sve ove trupe drže na okupu. One će, verovatno, biti podeljene u dva ili tri dela, koji će, zajedno sa von der Tannovim korpusom, imati najmanje 150 000 ljudi, i biće poslone u one oblasti Francuske koje Nemci još nisu okupirali. Veoma je verovatno da će jedan korpus okupirati bogate provincije Normandije i Le Mena sve do Loire, s Le Menom kao centrom u kome se ukršta pet železničkih pruga. Jedan drugi korpus krenuće u pravcu Bordoa, pošto prethodno očisti liniju Loire od Tura do Nevera i zauzme ili poruši arsenale i vojne fabrike u Buržu. Taj korpus može da ide od Meca preko Šamona i Osera, teritorijom koja još nije iscrpena rekvizicijom. Još jedan, treći korpus može da ide pravo na jug da bi uspostavio direktnu vezu s generalom Werderom. Kako u unutrašnjosti Francuske skoro nema nijedne tvrđave koja zaslužuje da se tako nazove, tamo se može naići samo na kratkotrajniji otpor novih regruta i na pasivniji, ali jači otpor stanovništva. Tek će se videti da li će Moltke s takvim armijama, koje su sve u isto vreme postale raspoložive, pokušati da opsedne neke druge tvrđave ili čak da savlada utvrđenu pomorsku luku kao što je Šerbur; on sada više nema potrebe da osvaja tvrđave, izuzev Pfalcburga i Belfora, koje blokiraju glavne železničke pruge, i, naravno, Pariza.

Beleške o ratu — XXVI

Više ne može biti nikakve opravdane sumnje u to da je armija koja se predala u Mecu stvarno imala 173 000 ljudi, od kojih je 140 000 bilo sposobno da nosi oružje, a preko 30 000 ranjenih i bolesnih. »The Daily News« nam u telegramu iz Berlina daje iscrpne podatke o sastavu tih trupa: 67 pešadijskih pukova, 13 lovačkih bataljona, 18 četvrtih i rezervnih bataljona, 36 konjičkih pukova, tj. 10 kirasirskih, 1 puk izviđača^[89], 11 dragonskih, 2 ulanska, 3 husarska, 6 lovačko-konjičkih i 3 puka afričkih konjičkih lovaca, kao i 6 dopunskih eskadrona. Moramo pretpostaviti da to saopštenje dolazi iz pruskog generalštaba u Berlinu i da sadrži izvod koji je sastavljen ili na osnovu ranijih i posrednih podataka o sastavu francuskih trupa u Mecu, ili pak na osnovu francuskih spiskova koji su bili predati pobediocu prilikom predaje ove tvrdave. Ovo drugo nam izgleda verovatnije. Znamo da se u Mecu nalazilo od pešadije: garda (8 pukova = 30 bataljona i 1 lovački bataljon), 2 (Frossard-ov) korpus (od 3 divizije), 3 (Decaenov, kasnije Bazaine-ov) korpus (od 4 divizije), 4 (Ladmirault-ov) korpus (od 3 divizije), 6 (Canrobert-ov) korpus (od 3 divizije) i 1 divizija 5 (De Faillyjevog) korpusa, tj. svega 14 linijskih divizija, od kojih je svaka u svom sastavu imala po 1 lovački bataljon i 4 puka ili 12 linijskih bataljona, izuzev 2 Canrobert-ove divizije, koje nisu imale lovaca. To bi bilo 12 lovačkih i 168 linijskih bataljona ili, s gardom, ukupno 13 lovačkih i 198 pešadijskih bataljona, a sa 18 dopunskih bataljona svega 229 bataljona, tj. nešto više od broja 221 koji je dat u listu »The Daily News«. Ali, s druge strane, u tom spisku se navode samo 64 pešadijska puka, dok naš kolega iz lista »The Daily News« navodi 67. Zbog toga moramo smatrati da su ta 3 puka kojih nema u pomenutom spisku sačinjavala posadu Meca i da zato ne figuriraju u sastavu »Rajnske armije«. Razliku u broju bataljona lako je objasniti. Gubici u mnogim pukovima za vreme borbi u avgustu i ispada u septembru i oktobru, kao i usled bolesti, verovatno su morali biti toliki da su se 3 bataljona preformirala u 2, a možda čak i u 1.

Da je takva snaga, koja je bila jednaka Napoléonovoj armiji kod Lajpciga^[90], uopšte mogla da bude primorana na predaju — to je

nečuvana činjenica u istoriji ratova i skoro neverovatna čak i sada kada se to već desilo. Ta činjenica postaje još neshvatljivija ako uporedimo snage te armije sa snagama pobedioca. Osamnaestog avgusta Bazaine je bio odbačen s visova Gravelota do linije koju štite topovi s forova Meca, a nekoliko dana kasnije bilo je završeno opkoljavanje tvrđave. Međutim, iz armije koja se borila kod Gravelota bila su izdvojena 3 korpusa, ili 75 bataljona, pod komandom saksonskog prestolonaslednika, i to najkasnije 24. avgusta, jer je tri dana kasnije njihova konjica potukla Mac-Mahonove konjičke lovce kod Bizansija. Pred Mecom je ostalo 7 korpusa, ili 175 bataljona i 12 landverskih bataljona, svega, dakle, 187 bataljona, za opkoljavanje armije od najmanje 221 bataljona! U to vreme Bazaine je morao imati na raspolaganju 160 000 boraca, ako ne i više. Prusi su, naravno, preduzeli sve mere da svežim snagama iz svojih rezervnih jedinica popune gubitke koje su pretrpeli u poslednjim borbama, ali je teško pretpostaviti da su njihovi bataljoni bili ponovo dovedeni do punog brojnog stanja od po 1000 ljudi. Ako se čak pretpostavi da je to bilo i učinjeno, onda bi Prusi, ne računajući landver, čiji se bataljoni sastoje samo od 500 do 600 ljudi, imali najviše 182 000 ili zajedno s konjicom i artiljerijom oko 240 000 ljudi, tj. samo jedan i po puta više od armije opkoljene u Mecu. A ovih 240 000 ljudi bilo je razvučeno duž fronta od 27 milja, a pri tome ih je i negazna reka delila na dva dela. Pod takvim uslovima Bazaine bi, bez ikakve sumnje, mogao izvršiti proboj kroz obruč blokade samo da je stvarno pokušao da se probije s glavninom svojih trupa, naravno ako ne pretpostavimo da Francuzi posle Gravelota više nisu bili onakvi vojnici kakvi su bili pre toga, a za takvu pretpostavku nema osnova.

Autoru ovih beležaka izgleda sasvim sigurno da se Bazaine, posle proglašenja republike, iz političkih razloga uzdržavao da se probije iz Meca. Isto tako je nesumnjivo da je svaki dan odlaganja smanjivao njegove izgleda na uspešno izvršenje te akcije. Ipak izgleda da sami Prusi sada misle da bi oni mogli da izvrše takav zadatak kad bi se našli u položaju u kome su se našli Francuzi. Ali ono što ostaje neobjašnjivo jeste Bazaine-ova neaktivnost ili u najmanju ruku neodlučnost u toku poslednjih dana avgusta i prvih dana septembra. On 31. avgusta pokušava da napadne u severoistočnom pravcu i napad nastavlja preko cele noći i sutradan ujutru; međutim, bile su dovoljne tri pruske divizije da ga odbace nazad pod zaštitom artiljerijske vatre iz forova. Taj Bazaine-ov pokušaj je morao biti neobično slab ako se ima u vidu ogromna snaga kojom je mogao da ga izvede. Generala koji je pod svojom komandom imao 16 divizija odlične pešadije odbacile su tri neprijateljske divizije! To je suviše loše.

Što se tiče političkih motiva, koji su posle revolucije od 4. septembra, kako se govori, prouzročili Bazaine-ovu neaktivnost, kao i političkih intriga^[91] u koje je on bio upleten zbog popuštanja neprijatelju za vreme poslednjeg perioda opsade, ti motivi su bili u potpunom skladu s interesima Drugog Carstva, koje je u jednom ili drugom

obliku trebalo ponovo uspostaviti. Ako je general koji je pod svojom komandom imao jedinu regularnu armiju kojom je Francuska tada raspolagala, mogao da misli o uspostavljanju svrgnute dinastije uz pomoć osvajača svoje zemlje, to samo pokazuje koliko je Drugo Carstvo bilo izgubilo svako razumevanje karaktera Francuza.

Ranija Bazaine-ova vojnička karijera nije bila nimalo sjajna. Njegova meksička kampanja^[92] samo je pokazala da se on više brinuo o nagradi nego o slavi ili reputaciji svoje zemlje. Do njegovog postavljanja za komandanta Rajnske armije došlo je usled slučajnih okolnosti: on nije naimenovan zato što je bio najpogodniji, već zato što je bio najmanje nepogodan od ostalih mogućih kandidata; tu su odlučivale sve druge pobude samo ne pobude čisto vojne prirode. Bazaine će biti ovekovečen kao čovek koji je izvršio najsramnije delo u čitavoj ratnoj istoriji Francuske — kao čovek koji je sprečio 160 000 Francuza da se probiju kroz armiju koja ih je opkoljavala u uslovima kada je bila apsolutno slabija od njih, i koji ih je predao kao ratne zarobljenike kad je nestalo hrane.

[•The Pall Mall Gazette•,
br. 1788 od 4. novembra 1870]

Careva odbrana

Kao i drugi veliki ljudi kad ih zadesi nesreća, i Louis-Napoléon je, izgleda, svestan da javnosti mora objasniti uzroke koji su ga, sasvim protiv njegove volje, odveli od Sarbrikena k Sedanu. Tako smo sada dobili jedan dokumenat⁽⁹³⁾ koji treba smatrati za carevo objašnjenje. Pošto ništa ni u formi ni u sadržini toga dokumenta ne pruža osnova da se posumnja u njegovu istinitost, već pre uverava u suprotno, sad ćemo ga smatrati istinitim. U stvari, mi smo skoro dužni da tako postupimo iz čiste učtivosti, jer ako je ikada postojao dokumenat koji u celosti i u pojedinostima potvrđuje gledište lista »The Pall Mall Gazette«⁽⁹⁴⁾ o ovom ratu, to je baš ovo carevo samoopravdanje.

Louis-Napoléon nam izjavljuje da je bio potpuno obavešten o velikoj brojnoj nadmoćnosti Nemaca, ali da se nadao da će tu nadmoćnost paralisati na taj način što će brzim upadom u južnu Nemačku prinuditi tu oblast da ostane neutralna i takvim prvim uspehom osigurati sebi savez s Austrijom i Italijom. U tom cilju trebalo je koncentrisati 150 000 ljudi kod Meca, 100 000 kod Strazbura i 50 000 kod Šalona. S prvim dvema brzo koncentrisanim grupama trebalo je preći Rajnu blizu Karlsruoa, dok bi 50 000 ljudi nastupalo od Šalona k Mecu da bi se suprotstavilo svakom dejstvu neprijatelja na bočne ili zadnje delove francuskih trupa u toku njihovog nastupanja. Ali taj plan je propao čim je car stigao u Mec. On je tamo našao samo 100 000 ljudi, u Strazburu je bilo svega 40 000 ljudi, dok su se Canrobert-ove rezerve nalazile svuda samo ne u Šalonu, gde je trebalo da budu. Uz to, trupe nisu bile snabdevene ni najpotrebnijom ratnom opremom: rancima, šatorima, kazanima za gotovljenje jela i manjer-kama. Zatim, nije se ništa znalo o mestu gde se neprijatelj nalazio. U stvari, smela i žestoka ofanziva pretvorila se u samom početku u veoma skromnu defanzivu.

U svemu tome čitaoci lista »The Pall Mall Gazette« jedva će naći nešto novo. U našim *Beleškama o ratu* gore navedeni plan za nastupanje bio je objavljen kao najracionalniji plan kome su Francuzi mogli težiti, pri čemu su bili navedeni uzroci iz kojih je trebalo odustati od

njega¹. Ali car ne spominje jednu činjenicu koja je bila neposredan uzrok njegovih prvih poraza, naime: zašto je postavio nekoliko svojih korpusa na pogrešan položaj blizu same granice tobože radi napada, kada je već davno bio odustao od namere da napada? Što se tiče njegovih brojki, niže ćemo ih jednu po jednu kritički razmotriti.

Car nalazi da su uzroci sloma francuske vojne uprave bili u

«nedostacima naše vojne organizacije kakva je postojala poslednjih pedeset godina».

Međutim, nesumnjivo je da ta organizacija nije bila prvi put stavljena na probu. Ona je dosta dobro funkcionisala za vreme krimskog rata². Ona je pokazala sjajne rezultate na početku italijanskog rata⁽⁶⁰⁾, kada je u Engleskoj, kao i u Nemačkoj, smatrana za uzor organizacije vojske. Nema sumnje da se čak i tada kod nje ispoljilo mnogo nedostataka. Ali razlika između onog što je bilo i onog što je sada jeste ova: tada je ta organizacija dejstvovala, a sada ne dejstvuje. A car ne daje nikakvo objašnjenje te razlike, koju je baš trebalo da objasni, ali da je to učinio, otkrio bi najosetljivije mesto Drugog Carstva, naime sve vrste korupcije i podmićivanja, kojima je bio ukočen rad te organizacije.

Kada je armija u odstupanju stigla do Meca,

«s dolaskom maršala Canrobert-a s dve divizije i s rezervom njene su se efektivne snage povećale na 140 000 ljudi».

To tvrđenje u poredenju s brojnim stanjem trupa koje su nedavno položile oružje u Mecu, primorava nas da malo pažljivije razgledamo careve brojke. Trebalo je formirati Strazburšku armiju od Mac-Mahonovog, De Faillyjevog i Douayovog korpusa, to jest od svega deset divizija sa 100 000 ljudi; ali sada kažu da ona nije imala više od 40 000 ljudi. Ako ostavimo po strani tri divizije Douayovog korpusa, mada je jedna od njih pritekla u pomoć Mac-Mahonu za vreme ili posle bitke kod Verta, to bi iznosilo manje od 6000 ljudi na diviziju (trinaest bataljona) ili jedva 430 ljudi na bataljon čak i ako ne ubrojimo nijednog konjanika ili artiljerca. Sada, pored sveg poverenja koje smo skloni da ukažemo Drugom Carstvu, kada se radi o podmićivanju i o proneverama, mi ipak ne možemo prinuditi sebe da verujemo da je, dvadeset dana posle poziva rezervista i onih koji su bili pušteni na odsustvo, u armiji bilo 90 bataljona čija je efektivna jačina iznosila prosečno po 430 umesto po 900 ljudi. Što se tiče armije Meca, ona je imala u gardi i u 10 linijskih divizija 161 bataljon; a ako uzmemo da su 100 000 ljudi, koji su, kako se navodi u pamfletu, bili samo pešaci i ako ne uzmemo u obzir konjicu ili artiljeriju, onda to ipak ne bi činilo više od 620 ljudi na bataljon, što, nesumnjivo, ne odgovara stvarnosti. Još je čudnije kako je ta armija posle povlačenja prema Mecu, dolaskom dveju Canrobert-ovih divizija i rezervi, narasla na 140 000 ljudi.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 14 - 15. — ² Vidi u ovom tomu, str. 20 - 21.

To znači da se ta nova dopuna sastojala od 40 000 ljudi. Ali pošto su se »rezerve«, koje su stigle u Mec posle Špiherna, mogle sastojati samo od konjice i artiljerije — jer je garda tamo stigla mnogo ranije — njihova jačina nije mogla da pređe 20 000 ljudi, tako da bi drugih 20 000 ostalo za dve Canrobert-ove divizije, što za 25 bataljona iznosi po 800 ljudi na bataljon. Pri takvom proračunu ispada da su Canrobert-ovi bataljoni, koji su bili manje popunjeni od svih, mnogo jači od onih koji su već bili koncentrisani i pripremljeni mnogo ranije. Ali, ako je armija Meca pre borbi u toku 14, 16. i 18. avgusta brojala svega 140 000 ljudi, kako se onda desilo da je Bazaine, posle gubitaka koji za ta tri dana sigurno nisu iznosili manje od 50 000 ljudi, zatim posle gubitaka pretrpljenih u kasnijim ispadima i usled smrti od bolesti, ipak mogao da preda Prusima preko 173 000 zarobljenika? Mi smo se pozabavili tim brojkama samo radi toga da pokažemo kako one protivreče jedne drugima i svim poznatim činjenicama ove kampanje. Njih možemo odmah odbaciti kao potpuno netačne.

Pored organizacije armije, postojale su i druge okolnosti koje su smetale letu carskog orla k pobedi: najpre »rdavo vreme«, zatim »teškoće s komorama« i, najzad, »potpuna neizvesnost u kojoj smo se stalno nalazili u pogledu položaja i snage neprijateljskih armija«.

To su odista tri veoma nepovoljne okolnosti! Ali rdavo vreme je bilo podjednako rdavo za obe strane, jer kralj Wilhelm nijedanput u svojim pobožnim pozivanjima na božje providenje^[95] nije spomenuo da je nad nemačkim položajima sijalo sunce, a nad francuskim lila kiša. Zar i Nemci nisu imali teškoća s komorama? Što se tiče neizvesnosti o mestu gde se neprijatelj nalazio, postoji jedno pismo koje je Napoléon I pisao svome bratu Joseph-u, koji se žalio na isto takvu teškoću u Španiji.^[96] To pismo nije nimalo pohvalno za generale koji tako jadikuju. U njemu se kaže da su generali lično krivi ako ne znaju mesto gde se nalazi neprijatelj i da to pokazuje da oni ne poznaju svoj posao. Pri čitanju ovih pravdanja tako rdavog komandovanja čovek se ponekad pita da li je ovaj pamflet stvarno pisan za odrasle ljude.

Izveštaj o ulozi koju je sam Louis-Napoléon odigrao neće se mnogo dopasti njegovim prijateljima. Posle bojeva kod Verta i Špiherna, on je »odlučio da odmah povuče armiju nazad prema Šalonskom logoru«. Ali taj plan, iako ga je ministarski savet najpre odobrio, smatran je dva dana kasnije kao plan »koji bi mogao da učini nepovoljan utisak na javno mnenje«, te je car odustao od njega kad je primio pismo od gospodina E. Ollivier-a (!) koje je govorilo u tom smislu. On vodi armiju na levu obalu Mozela, a zatim je, »ne predviđajući generalnu bitku i očekujući samo pojedine sukobe«, napušta i odlazi za Šalon. Čim je otišao, 16. i 18. avgusta razbuktalesu se bitke, a Bazaine i njegova armija našli su se opkoljeni u Mecu. U međuvremenu carica i vlada prekoračili su svoja ovlašćenja i iza carevih leđa sazvali Skupštinu. Sazivom tog tela s izvanrednim ovlašćenjima — Zakonodavnog

tela Arkadana^[97], sudbina Carstva bila je rešena. Opozicija, koja se sastojala, kao što je poznato, od 25 poslanika, postala je svemoćna i »paralisala je patriotizam većine i uspešan rad vlade«, koja, kao što se svi sećamo, nije bila vlada slatkorečivog Ollivier-a, već grubog Palikaoa.

«Od ovog trenutka izgledalo je da su se ministri bojali da izgovore carevo ime, a on, koji je napustio armiju i odustao od komandovanja samo radi toga da bi ponovo uzeo vlast u svoje ruke, uskoro je otkrio da neće moći do kraja da odigra ulogu koja mu pripada.»

U stvari, njemu su stavili do znanja da je u suštini svrgnut, da je ostao bez moći. Mnogi ljudi koji imaju izvesnog samopoštovanja, pod takvim okolnostima bi se odrekli prestola. Ali daleko od toga; njegova, najblaže rečeno, neodlučnost nastavlja se; on ide za Mac-Mahonovom armijom samo kao prost balast, on je suviše nemoćan da nešto učini, ali dovoljno jak da spreči da se nešto učini. Vlada u Parizu nastoji na tome da Mac-Mahon pođe da oslobodi Bazaine-a od opsade. Mac-Mahon to odbija, jer bi to značilo gurnuti njegovu armiju u propast. Palikao, pak, insistira.

«Što se tiče cara, on se ničemu ne protivi. Njemu nije padalo na pamet da se suprotstavi uputstvima vlade i carice-regenta, koja je pokazala mnogo razboritosti i energije u najtežim prilikama.»

Mi se čudimo pokornosti tog čoveka, koji je dvadeset godina tvrdio da je pokoravanje njegovoj ličnoj volji jedini put spasenja za Francusku, a koji se sada, kad se »iz Pariza nameće jedan operacijski plan koji se kosi s najosnovnijim pravilima vojne veštine«, nimalo ne protivi, jer mu nikad nije moglo pasti na pamet da se suprotstavi uputstvima carice-regenta, koja itd., itd.

Opis stanja armije u kom se ona nalazila kad je preduzela taj kobni marš, u svim pojedinostima potpuno potvrđuje našu procenu koju smo dali u svoje vreme¹. U njemu postoji samo jedan olakšavajući detalj. Naime, za vreme povlačenja usiljenim maršem, De Faillyjev korpus je postigao da bez borbe »izgubi skoro svu svoju komoru«, ali, izgleda, nije mnogo uvažavao tu prednost.

Armija je krenula za Rems 21. avgusta. Ona je 23. stigla do reke Sip kod Betanvila direktnim putem za Verden i Mec. Ali teškoće oko snabdevanja naterale su Mac-Mahona da se odmah vrati na liniju železničke pruge; radi toga je 24. avgusta vojska krenula ulevo i stigla do Retela. Tu je 25. avgusta ceo dan protekao u podeli namirnica jedinicama. Dvadeset šestog avgusta štab prelazi u Turteron, dvanaest milja istočnije, a sutradan u Šen Popile — još šest milja dalje. Tu je Mac-Mahon, pošto je otkrio da ga neposredno okružuje osam nemačkih korpusa, izdao naređenje za ponovno odstupanje prema

¹ Vidi u ovom tomu, str. 53. i 64.

zapadu; ali su u toku noći iz Pariza stigla izričita naređenja da se maršuje na Mec.

»Nesumnjivo je da bi car mogao opozvati to naređenje, ali je on bio odlučio da ne osujećuje odluku Regentstva.«

Ovo usrdno odustajanje od vlasti primoravalo je Mac-Mahona da se pokorava, i tako je 28. avgusta stigao do Stona, 6 milja dalje na istok. Ali »ta naređenja i protivnaređenja dovela su do odlaganja pokretâ«. U međuvremenu

»pruska armija se kretala usiljenim maršem, dok je nama, opterećenim komorom« (opet!), »s umornim trupama bilo potrebno 6 dana da bismo prešli 25 milja«.

Zatim su došle borbe od 30. i 31. avgusta i 1. septembra, i katastrofa, koja je vrlo podrobno opisana, ali bez ikakvih novih pojedinosti. A zatim dolazi pouka koja se iz toga može izvući:

»Borba je, zacemento, bila neravna, ali bi duže trajala i bila bi manje porazna za našu armiju da se ratne operacije nisu stalno podređivale političkim obzirima.«

Sudbina Drugog Carstva bila je takva da niko nije žalio što je palo i Carstvo i sve što je bilo s njim u vezi. Izgleda da mu nije ukazano čak ni ono najmanje saučešće koje se upućuje onima koji su pretrpeli veliku nesreću. Izgleda da mu se uskraćuje čak i epitet »honneur au courage malheureux«¹, koji se danas u Francuskoj ne može izgovoriti bez izvesne ironije.

Sumnjamo da će Napoléon u takvim okolnostima izvući mnogo koristi iz dokumenta prema kome se njegova izvanredna strategijska intuicija svaki put pretvara u ništa zbog besmislenih naredaba vlade u Parizu diktovanih političkim razlozima, dok se njegova moć da ukine ta besmislena naređenja takode pretvara u nulu usled njegovog bezgraničnog poštovanja prema regentstvu carice. Najbolje što se može reći o tom neobično bednom pamfletu jeste to da on potvrđuje kako stvari u ratu neizbežno moraju rdavo ići »ako se ratne operacije budu stalno podređivale političkim motivima«.

(The Pall Mall Gazette,
br. 1788 od 5. novembra 1870)

¹ »čast nesrećnoj hrabrosti«

Borba u Francuskoj

U toku prvih šest nedelja rata, kada su se pobeđe Nemaca brzo redale jedna za drugom, kada sposobnost agresora za osvajanje još nije bila potpuno iscrpna i kada su na bojištu još stajale francuske armije koje su mogle da mu se odupru, vodila se borba, uopšte rečeno, između armija. Stanovništvo osvojenih oblasti uzimalo je samo neznatnog učešća u borbi. Tačno je da je oko dvanaestak alzaških seljaka bilo predato vojnom sudu i streljano zbog učešća u borbama ili zbog mrcvarenja ranjenika; ali tragedije kao što je bila ona koja se odigrala u Bazeju bile su samo izuzeci. To najbolje dokazuju onaj duboki utisak koji je ta tragedija učinila i ona žestoka polemika koja se vodila u štampi o tome koliko su postupci Nemaca u tom selu bili opravdani ili za osudu. Ako ne bi bilo nezgodno da se ta polemika opet otpočinje, mi bismo na osnovu pouzdanih svedočenja očevidaca mogli da dokažemo da su stanovnici Bazeja stvarno napali bavorske ranjenike, mučili ih i bacali u vatru bombama zapaljenih kuća, i da je zbog toga general von der Tann izdao besmisleno i varvarsko naređenje da se celo selo uništi — besmisleno i varvarsko naročito zbog toga što je prema tome naređenju trebalo zapaliti kuće u kojima su ležale stotine njegovih sopstvenih ranjenika. Ali, bilo kako bilo, Bazej je bio porušen u žaru bitke, u ogorčenoj borbi koja se vodila oko svake kuće i na svakoj ulici i u kojoj se mora dejstvovati i odlučivati odmah po prijemu izveštaja i kada ni jedna ni druga strana nema vremena da proverava izjave i prihvata savete.

U toku poslednjih šest nedelja karakter ovog rata primetno se izmenio. Nestalo je francuskih regularnih armija; borbu je nastavilo ljudstvo koje je tek pozvano u vojsku i koje je, budući bez dovoljnog iskustva, manje-više predstavljalo neregularne trupe. Te trupe su bez muke tučene kad god bi pokušale da se masovno bore na otvorenom polju, ali kad se bore u selima i gradovima pod zaštitom barikada ili iz kuća na kojima su izgrađene puškarnice, mogu da pruže ozbiljan otpor. Taj način borbe, iznenadne noćne napade i druge partizanske akcije, podstiče vlada svojim proglasima i naređenjima, koja, takođe, naređuje stanovništvu da ukazuje svaku pomoć ovim borcima

koji djeluju u njegovom okrugu. Kad bi neprijatelj raspolagao dovoljnim snagama za okupaciju cele zemlje, taj otpor bi bio lakše savladan. Ali do predaje Meca on nije imao takvih snaga. Napadačeve snage istrošile su se još pre no što su stigle do Amijena, Ruana, Le Mana, Bloaa, Tura i Burža, na jednoj, i Bezansona i Liona na drugoj strani. Što su se neprijateljske snage tako brzo iscrpile, može se objasniti u znatnoj meri sve jačim otporom okolnog stanovništva. Ona čuvena »četiri ulana« sada već ne mogu da upadaju u selo ili grad koji se nalaze daleko od njihove linije fronta i da zahtevaju apsolutno pokoravanje njihovim naređenjima a da se ne izlože opasnosti da budu zarobljeni ili ubijeni. Za praćenje odreda za rekvizicije potrebne su znatne snage, a pojedine čete ili eskadroni, kada su smešteni u selu, treba dobro da se čuvaju od iznenadnih noćnih napada, kao i napada iz zasede za vreme marševa. Oko nemačkih položaja nalazi se pojas ničije teritorije, a narodni otpor se baš tu najviše oseća. Da bi ugušili taj narodni otpor, Nemci su pribegli takvom načinu vođenja rata koji je isto toliko zastareo koliko je i varvarski. Oni su se držali pravila da svaki grad i svako selo u kojem jedan ili nekoliko stanovnika uzmu učešća u odbrani, pucaju na njihove trupe ili uopšte pomažu Francuzima, treba da budu spaljeni, da svaki čovek koji je zarobljen s oružjem u rukama, a koji, prema njihovim pojmovima, nije vojnik regularne armije, treba da bude streljan na licu mesta, i da sve muškarce koji su sposobni da nose oružje treba neodložno pobiti svuda gde postoji sumnja da je i najmanji broj stanovnika nekog grada učinio slične krivične prestepe. Taj sistem se nemilosrdno sprovodi skoro šest nedelja, a i sada je u punoj meri na snazi. Ne možete otvoriti nijedan nemački list a da ne naidete na pola tuceta saopštenja o takvim vojnim egzekucijama, koje se izvršavaju kao nešto što je sasvim prirodno, kao obične mere vojnog pravosuđa, koje s dobronamernom strogošću izvršavaju »čestiti vojnici« nad »podlim ubicama i razbojnicima«. Nema nikakvog nereda, nikakvih divljačkih pljački niti nasilja nad ženama, nikakvih kršenja naređenja. Ničega tome sličnog. Sve se radi sistematski i prema naređenju: opkoljava se osuđeno selo, isteruju se stanovnici, plene se namirnice i pale kuće, a stvarni ili osumnjičeni krivci izvode se pred vojni sud, gde ih sigurno očekuje presuda po kratkom postupku i pola tuceta pušcanih metaka. U Abliju, selu od 900 stanovnika, koje se nalazi na putu za Šartr, francuski partizani su noću iznenada napali eskadron 16-og (Šlezvig-holštajnskog) husarskog puka, koji je tom prilikom izgubio polovinu svojih ljudi. Da bi kaznila takvu drskost, na Abli je upućena čitava konjička brigada, koja ga je spalila do temelja. U dva različita saopštenja koja potiču od učesnika u ovoj divljačkoj odmazdi tvrdi se da su među stanovništvom bili odabrani svi muškarci koji su bili sposobni da nose oružje i da su svi bez izuzetka bili streljani ili isečeni sabljama. Ali to je samo jedan od mnogobrojnih slučajeva. Jedan bavarski oficir piše iz okoline Orleansa da je njegov odred za

dvanaest dana spalio pet sela. Bez preterivanja se može reći da su nemački leteći odredi svuda u centru Francuske svoj put suviše često obeležavali vatrom i krvlju.

Sada, u godini 1870. ne može se jednostavno tvrditi da je to legitiman način vođenja rata i da se učešće civilnog stanovništva u njemu ili ljudi koji zvanično nisu priznati kao vojnici može gušiti ognjem i mačem zato što je takvo učešće tobože isto što i razbojništvo. Sve to se moglo primenjivati u doba Louis-a XIV i Friedricha II, kada se borba vodila samo između armija. Ali počev od američkog rata za nezavisnost pa sve do američkog građanskog rata^[79], učešće stanovništva u ratu — kako u Evropi, tako i u Americi — nije bilo izuzetak već je postalo pravilo. Prema narodu koji je dopuštao da bude porobljen samo zato što njegova vojska nije bila sposobna da se odupre, svuda su se odnosili s opštim prezirom kao prema kuka-
vičkoj naciji, a gde god je narod energično vodio partizansku borbu, osvajač se vrlo brzo uveravao da se više ne može ponašati po zastarelom kodeksu krvi i vatre. Englezi u Americi^[98], Francuzi za vreme Napoléona u Španiji^[74], Austrijanci 1848. godine u Italiji i Mađarskoj bili su, iz bojazni od represalija prema svojim sopstvenim zarobljenicima, vrlo brzo prinuđeni da narodni otpor tretiraju kao potpuno legitiman način vođenja rata. Čak ni Prusi 1849. godine u Badenu, kao ni papa¹ posle Mentane^[99], nisu smeli da streljaju zarobljenike sve odreda, bez obzira na to što su ovi bili neregularni i »buntovnici«. Postoje samo dva savremena primera nemilosrdne primene ovog zastarelog principa »istrebljenja«: ugušenje ustanka Sepoja u Indiji od strane Engleza^[100] i metod koji su Bazaine i francuske trupe pod njegovom komandom primenjivali u Meksiku.^[92]

Od svih armija sveta pruskoj vojsci najmanje odgovara obnavljanje dejstava takve vrste. Godine 1806. Pruska je bila potučena samo zato što u zemlji nigde nije bilo ni traga od ovog duha nacionalnog otpora. Da bi posle 1807. godine ponovo oživeo taj duh, reorganizatori državne uprave i vojske učinili su sve što je bilo u njihovoj moći. Španija je u to vreme pokazala slavan primer kako narod može da se odupire armiji koja je izvršila upad. Svi vojni lideri Pruske ukazivali su svojim sunarodnicima na to kao na primer dostojan ugledanja. Scharnhorst, Gneisenau, Clausewitz bili su istog mišljenja o tom pitanju; Gneisenau je čak sam otišao u Španiju da se bori protiv Napoléona. Ceo novi sistem koji je tada bio uveden u Pruskoj, bio je pokušaj da se organizuje narodni otpor neprijatelju, koliko je to u jednoj apsolutnoj monarhiji uopšte bilo moguće. Ne samo da su svi za službu sposobni muškarci morali da prođu vojnu obuku u vojsci, a zatim da služe u landveru^[12] do 40. godine života, već su i mladići od 17 do 20 godina i muškarci između 40 i 60 godina starosti

¹ Pije IX

morali da uđu u sastav landšturma ili u levée en masse¹, da bi dizali ustanke u pozadini i na krilima neprijatelja, ometali njegove pokrete, zarobljavali mu kurire i plenili opremu. Oni su pri tome imali da koriste svako oružje koje su mogli naći, da upotrebljavaju uopšte sva raspoloživa sredstva za uznemiravanje neprijatelja — »ukoliko su ta sredstva efikasnija, utoliko bolje«, a što je najglavnije

»da se ne nosi nikakva uniforma kako bi landšturmovci svakog trenutka mogli ponovo da dobiju izgled običnih građana i da ih neprijatelj ne bi mogao prepoznati«.

Cela ta »Uredba o landšturmu«², kako se zvao zakon^[101] koji je o njemu bio izdat 1813, čiji autor nije bio niko drugi nego Scharnhorst, organizator pruske vojske, bila je sastavljena u duhu nepomirljivog narodnog otpora, za koji su dopuštena sva sredstva, utoliko dopustivija ukoliko su bila efikasnija. Ali tada su Prusi sve to primenjivali protiv Francuza, a kad Francuzi primenjuju te iste metode protiv Prusa, onda je to nešto sasvim drugo. Ono što se u jednom slučaju smatralo kao patriotizam, u drugom ispada podlo ubistvo i razbojništvo.

Činjenica je da se sadašnja pruska vlada stidi te stare, polurevolucionarne »Uredbe o landšturmu« i da se svojim ponašanjem u Francuskoj trudi da se na nju zaboravi. Ali svaki akt neobuzdane svireposti koji ona čini u Francuskoj, sve više i više će nas podsećati na tu »Uredbu«; a pravdanje sličnog sramnog načina vođenja rata samo dokazuje da pruska vlada — iako se pruska armija posle Jene silno razvila — brzo stvara istu situaciju kao što je bila ona koja je dovela do Jene.^[37]

[The Pall Mall Gazette,
br. 1793 od 11. novembra 1870]

¹ Landsturm (nem.), levée en masse (franc.) — (opšta) narodna odbrana, opšta regrutacija — ² Landsturm-Ordnung* (na nemačkom u listu »The Pall Mall Gazette«).

Beleške o ratu — XXVII

Oni koji su s g. Gambettom mislili da će Loarska armija, veštini i dobro usklađenim pokretima, naterati Bavarce von der Tanna da napuste Orlean i da će se ova armija odmah zatim uputiti k Parizu, gorko su se razočarali. Sukob kod Kulmijea⁽¹⁰²⁾, ili ma kako ga kasnije nazivali, odigrao se 9. novembra, a bavarske predstraže kod Turija, na 25 milja od Orleansa, nisu uznemiravane sve do 13. novembra uveče.

Generalu D'Aurelle-u de Paladines-u čini veliku čast što je posle svog prvog uspeha pokazao ne samo zdrav razum već i moralnu snagu da se zaustavi u pravo vreme. Pošto je pozadi njega bio g. Gambetta, koji je govorio vojnicima da idu na Pariz, da ih Pariz čeka i da mora biti oslobođen od varvara, nije bila laka stvar zadržati te mlade i poludisciplinovane trupe, koje su spremne da odmah viču »Izdajala!« ako ih smesta ne povedu protiv neprijatelja, i da pobegnu kada ih puste da ozbiljno osete njegovo prisustvo. To što je D'Aurelle uspeo da ih zadrži na putu za Pariz pokazuje da njegovi napori da ih disciplinuje nisu bili bezuspešni i da je svojim prvim uspehom zadobio njihovo poverenje. Njegova naređenja, koja su dovela do te prve francuske pobeде, bila su u svakom pogledu celishodna. Von der Tann nije mogao imati više od 25 000 ljudi u okolini Orleansa, i on je i dalje mogao da drži taj istureni položaj samo zato što je bio potpuno uveren da će njegove obučene trupe u svakoj prilici moći da se probiju kroz bilo koji broj novih regruta koji bi im se suprotstavio. D'Aurelle je mogao da dejstvuje protiv Bavaraca bar s četiri puta nadmoćnijim snagama, i učinio je onako kako se obično postupa u takvim prilikama: zaobišao ih je s bokova, i naročito u pozadini njihovog desnog krila rasporedio takve snage da je von der Tann morao odmah da se povuče prema svojim rezervama, koje su mu se pridružile u Turiju 11. ili najkasnije 12. novembra. One su se sastojale od Wittichove 21. severnonemačke pešadijske divizije, konjičke divizije princa Albrechta i 13. korpusa (17. severnonemačke i Virtemberške divizije). Tako je najmanje 65 000 do 70 000 ljudi bilo koncentrisano kod Turija pod komandom velikog vojvode od

Meklenburga, te će general D'Aurelle morati dobro da razmotri sve okolnosti pre nego što se usudi da Nemce napadne, iako se oni nalaze pod komandom čoveka sasvim običnih vojničkih sposobnosti.

Osim toga, postoje i drugi razlozi koji moraju naterati generala D'Aurelle-a da čeka pre no što preduzme ma kakav novi pokret. Ako stvarno ima nameru da oslobodi Pariz od opsade, on mora vrlo dobro da zna da njegove vlastite snage nisu dovoljne za postizanje toga cilja ako istovremeno iz same unutrašnjosti tvrđave ne budu preduzeta energična dejstva da mu u tome pomognu. Poznato nam je da je general Trochu odabrao najdisciplinovaniji i najorganizovaniji deo svojih trupa i od njega stvorio ono što se može nazvati aktivnom Pariskom armijom. Nalazeći se pod komandom generala Ducrot-a, ona je, izgleda, određena za velike ispade, bez kojih bi odbrana takve tvrđave kao što je Pariz ličila na borbu vojnika koji se bori vezanom desnom rukom.

Možda nije slučajno da se ta reorganizacija Pariske armije vremenski podudara s napredovanjem Loarske armije. General Trochu i general D'Aurelle nesumnjivo su pokušali da pomoću vazdušnih balona i golubova pismoša organizuju jednu zajedničku akciju u unapred određeno vreme; i samo ako Nemci pre ne napadnu Loarsku armiju, možemo očekivati ispad većeg stila iz Pariza u isto ili skoro u isto vreme kada D'Aurelle izvrši svoj sledeći pokret. Taj ispad bi, verovatno, izvršila bar sva tri Ducrot-ova korpusa na južnoj strani grada, gde bi se u slučaju uspeha mogla uspostaviti veza s Loarskom armijom, dok bi na severoistočnoj i severozapadnoj strani Trochujeva »Treća armija«, uz podršku vatre iz forova, vršila demonstrativne napade i diverzije da bi se time sprečila armija opsađivača da šalje pojačanja na jug. S druge strane, možemo biti sigurni da je general Moltke sve to uzeo u obzir i da neće dozvoliti da bude iznenađen. Bez obzira na ogromnu brojnu nadmoćnost koju će Francuzi moći da postignu na bojištu, mi smo čvrsto uvereni da će razlika u kvalitetu trupa i komandovanja imati veći značaj od toga.

Taj pokušaj oslobodenja Pariza iz kandži »varvara« mora se učiniti što pre, ako on uopšte može imati bilo kakvog izgleda na uspeh. Osim pet pešadijskih divizija koje su postavljene prema Loarskoj armiji, sada se pred Parizom nalazi šesnaest pešadijskih divizija (3, 4, 5, 6, 12. korpus, garda, 2. bavarski korpus, 21. divizija i Gardijska landverska divizija). Prema Moltkeovom proračunu, te snage su dovoljne za održavanje efikasne blokade Pariza; u protivnom slučaju, on bi od onih trupa koje su postale raspoložive posle pada Meca uputio na Pariz jače snage, a ne samo 2. korpus. A ako se ima u vidu da su njihovi položaji pred Parizom svuda dobro utvrđeni i da će skoro biti pod zaštitom veoma jakih opasnih baterija, onda nema sumnje da je Moltkeov proračun tačan. Ali sada počinjemo da dobijamo vesti o princu Friedrichu Karlu, koji je posle kapitulacije Meca iščezao s tri armijska korpusa (3, 9. i 10). Prvi podatak o njegovim trupama

koji smo otada dobili bila je kratka vest da se »9. puk« 7. novembra sukobio s Mobilnom gardom neposredno pred Šomonom na Gornjoj Marni. Deveti puk pripada 7. brigadi 2. korpusa, koji je već stigao pred Pariz, zbog toga je cela ta stvar postala nerazumljiva. Posle toga je bilo utvrđeno da je u telegramu pogrešno naveden 9. puk umesto 9. brigada, te to objašnjava celu stvar. Deveta brigada je 1. u 3. armijskom korpusu, i zbog toga pripada armiji princa Friedricha Karla. Ako se mesto sukoba dovede u vezu sa saopštenjem, koje se u berlinskim vojnim krugovima smatra kao verodostojno, a po kome je princ marševao na Troa, gde je, kako se govori, stigao 7. ili 8. novembra, onda ne postoji skoro nikakva sumnja da je izabrao put koji bi, prema našoj pretpostavci, bio uzet za glavninu njegovih trupa, naime »za marš od Meca preko Šomona i Osera i za nadiranje u pravcu Bordoa, pošto prethodno očiste liniju Loare od Tura do Nevera«.¹ Sada saznajemo da je ta armija posela liniju Jone kod Sana, približno na 50 milja od Žijena na Loari, a svega na 30 od Montaržija, odakle svaki francuski položaj severno od Orleana može biti napadnut s boka posle jednodnevnog usiljenog marša. Može biti da je odrede za koje je javljeno da se nalaze kod Malzerba i Nemura poslao princ Friedrich Karl da bi uspostavio vezu s levim krilom von der Tanna, ili to mogu da budu delovi koji bočno obezbeđuju krajnje levo krilo marševskog pravca 13. korpusa. U svakom slučaju, sada možemo očekivati da će princ pomoću letećih odreda vrlo brzo uspostaviti vezu s von der Tannom u Turiju, s jedne, i s Werderom u Dižonu, s druge strane. Ako Loarska armija odgodi svoj napad dotle dok joj princ Friedrich Karl ne pride sasvim blizu, onda će ona, pored 70 000 ljudi koji se nalaze neposredno ispred nje, imati još 75 000 na svome desnom boku i u pozadini, tako da će morati da napusti svaku ideju o oslobodenju Pariza od opsade. Ona će imati dosta da se brine za svoju sopstvenu bezbednost i moraće da se beznadežno povlači ispred tog širokog talasa trupa koji nadire i koji će tada preplaviti centralnu Francusku na frontu koji se proteže od Šartra do Dižona.

[•The Pall Mall Gazette,
br. 1797 od 16. novembra. 1870]

¹ Vidi u ovom tomu, str. 126.

Utvrdene prestonice

Ako se može reći da je, zahvaljujući iskustvu iz sadašnjeg rata, bar neko vojno pitanje bilo konačno rešeno, onda je to baš pitanje o celishodnosti utvrđivanja prestonice velike države. Od dana kada je doneta odluka o utvrđivanju Pariza, u vojnoj literaturi svih zemalja vodi se polemika o tome da li je celishodna ili necelishodna, pa čak i je li uopšte mogućna odbrana tako ogromne tvrđave kao što je Pariz. To bi se moglo utvrditi jedino praktičnim iskustvom — stvarnom opsadom Pariza — jedine utvrđene prestonice koja postoji; i, mada stvarna opsada Pariza još nije počela, pariska utvrđenja su već učinila tako ogromne usluge Francuskoj da se to pitanje već može smatrati kao rešeno u njihovu korist.

Opasna blizina Pariza severoistočnoj granici Francuske, granici koja je, uz to, lišena svake prirodne odbrambene linije, rečne ili planinske — dovela je, prvo, do osvajanja najbližih pograničnih pokrajina; drugo, do podizanja trostrukog pojasa utvrđenja od Rajne do Severnog mora i, treće, do one stalne žarke želje da se ovlada čitavom levom obalom Rajne, koja je konačno i dovela Francusku do njenog sadašnjeg stanja. Osvajanja su bila prekinuta i granice određene ugovorima od 1814. i 1815. godine^[103]; tvrđave su se prilikom oba neprijateljska upada pomenutih godina pokazale skoro beskorisne i potpuno nemoćne da zadrže velike armije; najzad, poklici za Rajnom, 1840. godine, bili su za neko vreme prigušeni evropskom koalicijom protiv Francuske.^[104] I tada je Francuska, kao što i dolikuje velikoj naciji, pokušala da kompenzira opasan položaj Pariza jedinim sredstvom koje je bilo u njenoj moći — njegovim utvrđivanjem.

U sadašnjem ratu Francuska je sa svoje najosetljivije strane bila zaštićena neutralnošću Belgije. Pa ipak je bio dovoljan samo mesec dana da se s bojišta rasteraju sve njene organizovane snage. Jedna polovina se predala, a druga se našla beznadežno opkoljena u Mecu i njena predaja bila je pitanje nekoliko nedelja. Pod običnim uslovima, rat bi bio završen. Nemci bi okupirali Pariz i toliki deo Francuske koliki bi želeli, i posle kapitulacije Meca, ako ne i pre, mir bi bio zaključen. Skoro sve tvrđave u Francuskoj nalaze se blizu same

granice. Čim bi taj pojas utvrđenih gradova bio probijen na frontu dovoljno širokom za slobodno kretanje, bilo bi moguće ostale tvrđave na granici ili na morskoj obali zanemariti i okupirati ceo centralni deo zemlje. Posle toga bilo bi lako primorati pogranične tvrđave da se predaju jedna za drugom. U civilizovanim zemljama tvrđave u unutrašnjosti su potrebne čak i za partizanski rat⁽⁷⁸⁾ da bi poslužile kao sigurni centri za povlačenje. U pirinejskom ratu⁽⁷⁴⁾ narodni otpor Španaca pokazao se moguć uglavnom zahvaljujući tvrđavama. Francuzi su 1809. godine proterali iz Španije engleske trupe sera Johna Moore-a, i mada su svuda na otvorenom polju odnosili pobjede, ipak nikad nisu osvojili ovu zemlju. Kad se srazmerno mala anglo-portugalska vojska ponovo pojavila, ona se ne bi mogla suprotstaviti Francuzima da mnogobrojni španski naoružani odredi, koji su se mogli lako uništiti u otvorenoj borbi, nisu uznemiravali bokove i pozadinu svake francuske kolone i tako vezivali veći deo osvajačke vojske. A ti odredi se ne bi mogli duže vreme održati da u zemlji nije bilo mnogo tvrđava, koje su, iako većinom male i zastarele, ipak zahtevale regularnu opsadu da bi se mogle prinuditi na predaju. One su zbog toga predstavljale sigurno sklonište za ove odrede u slučajevima kad bi bili napadnuti na otvorenom polju. Pošto u Francuskoj nema takvih tvrđava, u njoj čak ni partizanski rat ne bi mogao biti mnogo opasan ako ne bi bilo kakvih drugih okolnosti koje bi taj nedostatak nadoknađivale. A jedna takva okolnost su utvrđenja Pariza.

Drugog septembra je kapitulirala poslednja francuska operativna armija. A danas, 21. novembra, skoro jedanaest nedelja kasnije, približno polovina svih nemačkih trupa u Francuskoj još uvek je čvrsto vezana oko Pariza, dok se veći deo ostalih trupa žurno prebacuje iz Meca zato da bi se trupe koje blokiraju Pariz obezbedile od novoformirane Loarske armije, koja se ne bi mogla čak ni formirati, pa ma kakva se potreba za njom osećala, da nije bilo pariskih utvrđenja. Ta utvrđenja su opkoljena već dva meseca, a pripreme za izvršenje regularne opsade još nisu završene; to znači da opsada tvrđave takvih razmera kao što je Pariz, čak i ako je brane samo novomobilisani regruti i odlučno stanovništvo, može da otpočne tek onda kada bi opsada obične tvrđave već davno bila uspešno završena. To pokazuje da se grad od dva miliona stanovnika može skoro lakše snabdevati hranom nego manja tvrđava u koju se ne stiču proizvodi za prodaju s okolne teritorije. Jer, i pored toga što se snabdevanju Pariza namirnicama ozbiljno pristupilo tek posle 4. septembra, tj. svega dve nedelje pre nego što je opkoljavanje bilo završeno, ipak Pariz ni posle devet nedelja blokade još nije gladu prinuđen na predaju. U stvari, francuske armije su davale otpor svega mesec dana; ali se Pariz brani već dva meseca i još vezuje glavninu neprijateljskih snaga. To je svakako više nego što je ikada do sada postigla bilo koja druga tvrđava i potpuno opravdava izdatke koji su utrošeni na utvrđenja. A ne smemo zaboraviti, što smo već više puta naglašavali, da se ovoga puta

Pariz brani u sasvim nenormalnim uslovima, naime bez aktivne operativne armije. Koliko bi jak bio taj otpor, koliko bi on usporio opkoljavanje, ako ga ne bi i sasvim sprečio, i koliko bi više ljudi napadačeve armije bilo vezano oko Pariza da je Mac-Mahonova armija otišla prema prestonici umesto k Sedanu!

Ali to nije sve. Odbrana Pariza omogućila je Francuskoj ne samo dvomesečni predah, koji bi u nešto lakšim okolnostima bio od neocenljivog značaja i koji se čak i sada može pokazati dragoceni, nego joj je takode omogućila da iskoristi izgleda za političke promene koje mogu nastati za vreme opsade. Mi možemo govoriti koliko god hoćemo da je Pariz tvrđava kao i svaka druga, ali ipak ostaje činjenica da će opsada takve tvrđave kao što je Pariz u celom svetu izazvati mnogo veće uzbuđenje nego opsada stotine tvrđava manjih razmera. Ma kakvi bili zakoni rata, naše savremeno saznanje ne može se pomiriti s tim da se s Parizom postupa onako kao što se postupalo sa Strazburom. Može se sigurno računati na to da će, u takvim okolnostima, neutralne države pokušati da posreduju. Politička surevnjivost prema osvajaču skoro sigurno će se pojaviti još pre no što tvrđava bude prinuđena na predaju. U stvari, veoma je verovatno da će se operacija ovakvih razmera i ovolikog trajanja kao što je opsada Pariza rešavati u kabinetu neke neutralne sile, što znači pomoću saveza i protivsaveza, isto onako kao i u rovovima — pomoću baterija koje uništavaju neprijateljska oruđa i probijaju breše u njegovim utvrđenjima. Možda ćemo takav primer ubrzo videti. Sasvim je moguće da će iznenadno zaoštravanje istočnog pitanja^[105] u Evropi moći da učini za Pariz ono što Loarska armija nije u stanju da učini, naime da ga spase od predaje i oslobodi blokade. Ako, što je više nego verovatno, Pruska ne bude mogla da otkloni od sebe sumnju da u bilo kojoj meri saraduje s Rusijom, i ako je Evropa odlučila da ne trpi rusko verolomstvo, onda je veoma važno da Francuska ne bude potpuno oslabljena i da Prusi ne zauzmu Pariz. Zbog toga je apsolutno potrebno da se Pruska primora da se odmah kategorički izjasni i da se — ako pokuša da vrda — odmah preduzmu mere da bi se povećala nada u uspeh i ojačao otpor Pariza. Trideset hiljada britanskih vojnika koji bi se iskrcali u Šerburu ili Brestu i pripojili Loarskoj armiji, činili bi jezgro ove armije i dali joj takvu čvrstinu koju ona dosad nikad nije postigla. Britanska pešadija, sa svojom neobičnom izdržljivošću, pa čak i sa svojstvenim joj nedostatkom — tromošću pokreta koje treba da vrši laka pešadija, neobično je pogodna da poveća čvrstinu novomobilisanih regruta. Tu ulogu je ona divno odigrala u Španiji pod Wellingtonovom komandom. Istu ulogu ona je igrala i u svim ratovima u Indiji u odnosu na nepouzdanije domorodačke trupe. U datim uslovima, jedan takav britanski armijski korpus uticao bi mnogo više nego što bi odgovaralo njegovoj čisto brojnoj snazi, kao što je to uvek i bio slučaj kad je britanski korpus bio korišćen na taj način. Nekoliko italijanskih divizija, bačenih kao pret-

hodnica italijanske armije u pravcu Liona i doline Sone, ubrzo bi privukle na sebe trupe princa Friedricha Karla. Tu je i Austrija; tu su, zatim, i skandinavske kraljevine, koje bi mogle da ugroze Prusku na drugim frontovima i da privuku njene trupe. Kad bi Pariz dobio vesti u tom smislu, on bi zacelo radije otrpeo ma koliko izgladnjavanje nego se predao — a izgleda da tamo ima sasvim dovoljno hleba — te bi na taj način gradska utvrđenja stvarno mogla da spasu zemlju čak i u njenom sadašnjem teškom stanju, dajući joj mogućnost da se održi do dolaska pojačanja.

[•The Pall Mall Gazette,
br. 1801 od 21. novembra 1870]

Beleške o ratu — XXVIII

Ako je ikad bilo izgleda za oslobodenje Pariza, bilo ga je baš u toku poslednjih osam dana. Odlučno nastupanje Loarske armije, pojačane svim trupama koje su se mogle dovesti iz istočnog dela Francuske, protiv opservacione armije vojvode od Meklenburga, u kombinaciji s ispadom en masse svih disciplinovanih Trochujevih trupa i s istovremenim izvršenjem oba napada pre no što bi princ Friedrich Karl stigao sa 2. armijom — to je bio jedini plan koji je obećavao uspeh. A ako bismo pogledali nemačke protivmere, morali bismo doći do zaključka da je taj plan imao više izgleda na uspeh nego što se moglo očekivati na prvi pogled.

Prošle nedelje pred Parizom je bilo sedamnaest nemačkih pešadijskih divizija, u koji broj ulazi Virtemberška divizija, koja nije napustila svoje položaje između Sene i Marne, kao što je najpre bilo pogrešno javljeno. Opservaciona armija vojvode od Meklenburga bila je sastavljena, pored konjice, od dve severnonemačke i dve bavarske divizije. Posle bitke kod Kulmijea^[102], umesto da energično goni Bavarce, D'Aurelle je krenuo na sever i zapad u pravcu Šartra, gde smo ga za trenutak izgubili iz vida. Na taj pokret Nemci su odgovorili pomeranjem fronta na zapad, Bavarci von der Tanna držali su teritoriju od Etana do Ablija, dok su 17. i 22. divizija marševale u pravcu Šartra i Drea. Dre su u međuvremenu ponovo zauzele francuske trupe. Pretpostavljalo se da će D'Aurelle, ojačan Kératryjevim i drugim trupama, pokušati da zaobiđe opservacionu armiju i da će iznenada napasti armiju koja blokira Pariz. Taj pokušaj se učinio toliko ozbiljan grofu Moltkeu da je vojvodi od Meklenburga hitno poslao u pomoć najbliže trupe, tj. delove 5. i 12. korpusa, i naredio 2. bavarskom i 6. severnonemačkom korpusu, kao i 21. i Virtemberškoj diviziji, da budu spremni za pokret na jug ako budu pozvani. Ranije poslata pojačanja omogućila su vojvodi od Meklenburga da 17. novembra ponovo zauzme Dre i da 18. novembra goni neprijatelja čak do iza Šatonefa. Koje su francuske trupe ovde pretrpele poraz, ne može se reći. Možda su to bili delovi Loarske armije, ali, svakako, ne i sama Loarska armija. Otada nema nikakvih izveštaja o daljem

kretanju Francuza. Dok vreme odmiče, princ Friedrich Karl prilazi sve bliže i bliže, i već sada treba da je na takvom rastojanju od levog krila vojvode od Meklenburga da mu može pružiti pomoć.

Izgleda da nema ni najmanje sumnje u to da su Francuzi propustili vanredno povoljnu priliku. Nastupanje Loarske armije učinilo je na Moltkea tako snažan utisak da se ni za trenutak nije kolebao da izda takvo naređenje koje — u slučaju da ga je trebalo izvršiti — ne bi značilo ništa drugo nego skidanje opsade Pariza. Delovi 5. i 12. korpusa, koji su napredovali u pravcu Drea, prema našem proračunu iznosili su najviše po jednu brigadu od svakog korpusa ili svega jednu diviziju; ali sem njih bile su izdvojene i dve bavorske, tri severnonemačke i Virtemberška divizija, s tim da na prvi znak budu spremne za pokret protiv D'Aurelle-a. Tako je od sedamnaest divizija ispred Pariza, bar sedam, u slučaju potrebe, moralo da krene protiv armije koja je išla u pomoć, a tih sedam divizija su bile baš one koje su okupirale teritoriju južno od Pariza. Prestolonaslednik bi morao da zadrži samo 2. i veći deo 5. korpusa za zaštitu teritorije od Sene kod Šoazija preko Versaja do Sen-Žermena, dok bi garda, 4. korpus i veći deo 12. korpusa morali da drže ceo severni front od Sen-Žermena, oko Gonesa i Sen-Brisa, preko Marne, pa opet do Sene iznad Pariza. Tako bi deset pešadijskih divizija imalo da drži opsadni front od 40 milja, ili svaka divizija po 4 milje. Takvo raspoređivanje snaga svelo bi opsadu na običnu liniju za osmatranje, a Trochu bi, s osam divizija pod Ducrot-om i sedam divizija iz 3. armije pod njegovom neposrednom komandom, mogao da postigne brojnu nadmoćnost nad svojim protivnicima, i to u odnosu bar 3:1 na bilo kojoj tački koju bi on izabrao za napad. S takvom nadmoćnošću on je morao biti siguran u pobedu. Mogao je da se probije kroz nemački front, da osvoji i uništi opsadne parkove, municiju i skladišta Nemaca i da im nanese takve gubitke u ljudstvu da bi za neko vreme postalo nemoguće potpuno opkoljavanje Pariza, a još nemogućnija sama opsada.

Dosad smo razmatrali samo Trochujeve izgleda, nezavisno od mogućnosti Loarske armije. Više je nego sigurno da se ova armija ne bi mogla uporediti s jedanaest nemačkih divizija koje su izdvojene protiv nje u slučaju kada bi sve te divizije bile koncentrisane. Ali šanse su bile potpuno suprotne takvoj eventualnosti. Sasvim je verovatno da bi brz i smeo D'Aurelle-ov napad, kombinovan s istovremenim velikim Trochujevim ispadom, uneo zbrku u Moltkeove planove. Nijedan korpus koji bi Trochu napao ne bi mogao da krene protiv D'Aurelle-a. Bilo bi stvar slučajnosti kojem bi od dvaju francuskih komandanata palo u deo da se bori s glavninom nemačkih snaga, ali je činjenica da bi ukupne snage Francuza bile brojno daleko nadmoćnije od ma koje snage koju bi Nemci mogli da im suprotstave. Rastojanje između Pariza i Drea je manje od 50 milja. Jedновременim napadom na Nemce s obe strane i svim raspoloživim snagama, Francuzi bi,

veoma verovatno, zatekli nekoliko njihovih divizija na maršu između ovih dveju krajnjih tačaka, tako da se one ne bi mogle odmah iskoristiti. Ako bi napad izveli stvarno u isto vreme, oni bi kod obe krajnje tačke — i kod Drea i kod Pariza — neosporno imali skoro poražavajuću brojnu nadmoćnost i zbog toga bi bilo skoro nemoguće da Francuzi ne postignu bar jednu pobjedu. Vrlo dobro nam je poznato koliko su kombinovani pokreti skopčani s velikim preprekama i teškoćama i kako oni često ne uspevaju. Ali treba primetiti da je u ovom slučaju za uspeh bio potreban samo jedan uslov: da oba napada budu izvršena tačno u isto vreme. Pri tom je jasno da bi i Prusi, s obzirom na rastojanje od 40 milja između jedne i druge armije, takođe morali da uskladuju svoje pokrete.

Nemoguće je objasniti zašto ni D'Aurette ni Trochu nisu iskoristili povoljnu priliku koja im se pružala. Manji sukobi u blizini Drea i Šatonefa sigurno nisu bili takvog karaktera da bi prinudili Loarsku armiju na povlačenje; u njima nije učestvovalo više od tri nemačke divizije, dok Loarska armija broji najmanje osam divizija. Ne možemo ništa reći o tome da li D'Aurette očekuje dalja pojačanja, da li su njegovi golubovi pismošoš zalutali i da li postoje neke nesuglasice između njega i Trochua. U svakom slučaju, to odugovlačenje je za njih kobno. Princ Friedrich Karl nastavlja marš i ovog trenutka mogao bi se nalaziti toliko blizu armije velikog vojvode od Meklenburga da s njom može sadejstvovati, tako da se šest divizija ispred Pariza mogu osloboditi za druga dejstva. A onog trenutka kad se to bude dogodilo, oba francuska generala izgubiće još jednu šansu za pobjedu — a, možda, i svoju poslednju šansu.

[*The Pall Mall Gazette*,
br. 1803 od 23. novembra 1870]

Vojna situacija u Francuskoj

Juče smo skrenuli pažnju na činjenicu da su se znatno poboljšale perspektive Francuske⁽¹⁰⁶⁾ posle predaje Sedana i da čak ni pad Meca ni činjenica da je usled toga postalo raspoloživo oko 150 000 nemačkih vojnika sada ne predstavljaju toliko veliku nesreću kao što je to izgledalo u prvo vreme. Ako se danas vraćamo na istu stvar, to činimo zato da bismo pomoću izvesnih detalja vojne prirode još bolje dokazali pravilnost toga gledišta.

Položaj nemačkih snaga na dan 24. novembra, ukoliko se to može utvrditi, bio je sledeći:

Opsada Pariza: 3. armija (2, 5, 6. i 2. bavarski korpus, 21. Virtemberška i landverska gardijska divizija) i 4. armija (4, 12. i gardijski korpus); svega 17 divizija.

Opservacione snage za zaštitu te opsade: sa severa 1. armija (1. i 8. korpus); sa zapada i jugozapada armija vojvode od Meklenburga (17. i 22. divizija i 1. bavarski korpus); s juga 2. armija (3, 9. i 10. korpus i jedna landverska divizija, čiji je jedan odred ozbiljno napao Ricciotti Garibaldi kod Šatijona⁽¹⁰⁷⁾; svega 15 divizija.

Sa specijalnim zadatkom: na jugoistoku Francuske 14. korpus (Werderov, koji se sastoji od dve i po divizije) i 15. korpus; u Mecu i oko Tionvila 7. korpus; na komunikacijskom pravcu najmanje jedna i po divizija landvera; svega najmanje 8 divizija.

Od ovih 40 pešadijskih divizija prvih 17 su sada potpuno angažovane pred Parizom; izgleda da poslednjih 8 divizija zbog svoje nepokretljivosti teško izlaze na kraj i s onim zadatkom koji imaju. Za operacije ostaje još 15 divizija, od kojih su obrazovane tri opservacione armije, čija ukupna snaga, zajedno s konjicom i artiljerijom, iznosi najviše 200 000 boraca.

Prema tome, do 9. novembra je izgledalo da nema ozbiljnije smetnje koja bi sprečila tu masu ljudi da preplavi veći deo srednje pa čak i južne Francuske. Ali stvari su se otada znatno promenile. Nije toliko važna činjenica što je von der Tann bio potučen i primoran da se povuče, ili što je D'Aurelle pokazao veliku umešnost u komandovanju svojim trupama — što nam je ulilo znatno veći respekt prema

Loarskoj armiji nego što smo ga, da priznamo, dosad imali, — već su važne energične mere koje je Moltke preduzeo protiv njenog oče-kivanog marša k Parizu, što je prikazalo ovu armiju u sasvim drugoj svetlosti. Ne samo što je Moltke smatrao za potrebno da protiv nje drži u gotovosti veći deo opsadnih trupa na južnoj strani grada, čak i s rizikom da de facto skine opsadu Pariza, već je odmah promenio pravac kretanja dveju armija koje su dolazile od Meca, s ciljem da ih privuče što bliže Parizu i da koncentriše celokupne nemačke snage oko ovog grada; a sada čujemo da su, osim toga, bile preduzete i mere da se opsadni park opase odbrambenim utvrđenjima. Ma kakvo bilo mišljenje drugih ljudi, Moltke, očigledno, ne smatra Loarsku armiju za naoružanu gomilu, već za stvarnu, ozbiljnu i opasnu armiju.

Ranija neobaveštenost u pogledu karaktera te armije poticala je u znatnoj meri iz izveštaja engleskih dopisnika u Turu. Među njima, izgleda, nema nijednog vojnog lica koje bi bilo sposobno da uoči karakteristike po kojima se jedna vojska razlikuje od gomile naoružanih ljudi. Iz dana u dan su dobijani kontradiktorni izveštaji o disciplini, napredovanju u obuci, o brojnom stanju, naoružanju, opremi, o artiljeriji i transportu — jednom rečju, o svim onim bitnim podacima na osnovu kojih se može formirati mišljenje. Svi znamo za ogromne teškoće koje su nastale prilikom formiranja te nove armije: nije bilo dovoljno oficira, naoružanja, konja, raznog materijala, a naročito vremena. Izveštaji koje smo primili odnosili su se uglavnom na te teškoće; zbog toga su Loarsku armiju uopšte potcenjivali oni ljudi čije lične simpatije utiču na njihovo mišljenje.

Međutim, sada ti isti dopisnici jednodušno hvale ovu istu armiju. Oni kažu da je bolje popunjena oficirima i da je disciplinovanija od armija koje su podlegle kod Sedana i Meca. Nema sumnje da je to donekle tačno. Očigledno je da je njen moral znatno viši od morala koji je ikada postojao kod bonapartističkih armija. Oseća se rešenost da se učini ono što je za otadžbinu najbolje, da se sadejstvuje s drugima i da se izvršavaju naređenja koja su u tu svrhu izdata. Zatim, ta armija je opet naučila jednu veoma važnu stvar, koju je armija Louis-a-Napoléona bila potpuno zanemarila, naime službu lake pešadije, veštinu zaštićivanja bokova i pozadine od iznenađenja, izvidanje neprijatelja, iznenadno napadanje njegovih odreda, pribavljanje podataka i zarobljavanje neprijateljskih vojnika. Ovo potvrđuje dopisnik lista »The Times«, koji se nalazi kod vojvode od Meklenburga. Sada Prusi ne mogu da doznaju gde se nalazi njihov neprijatelj i moraju da dejstvuju nasumce, dok je ranije bilo obratno. Armija koja je to naučila, naučila je vrlo mnogo. Ipak, ne smemo zaboravljati da Loarska armija, kao i njene sestre — Zapadna i Severna armija — imaju tek da dokažu svoju odvažnost u velikoj bici protiv neprijatelja približno iste brojne snage. Ali, uopšte uzevši, ona mnogo obećava, a neke okolnosti čine verovatnim da joj čak ni jedan veliki poraz ne bi naneo tako veliku štetu kakvu obično nanosi većini mladih armija.

Činjenica je da su Prusi svojim surovim i zverskim postupcima, umesto da uguše otpor naroda, udvostručili njegovu energiju u tolikoj meri da su, izgleda, sami shvatili svoju grešku, te sada retko čujemo vest o spaljivanju sela i ubijanju seljaka. Ali takvi postupci su već imali dejstva, i partizanski rat^[78] iz dana u dan uzima sve šire razmere. Kada u listu »The Times« čitamo izveštaj o napredovanju vojvode od Meklenburga prema Le Manu, gde nema neprijatelja na vidiku, gde nikakve regularne trupe ne daju otpor na otvorenom polju, gde samo konjica i francs-tireurs^[36] vrše napade na bokove, kada nema nikakvih izveštaja o mestu gde se nalaze francuske trupe, dok se pruske trupe drže zbijeno u velikim jedinicama — mi se i nehotično moramo setiti operacija Napoléonovih maršala u Španiji ili Bazaine-ovih trupa u Meksiku.^[92] A kad se jednom probudio taj duh narodnog otpora, onda čak ni armije od 200 000 ljudi ne znače mnogo za okupaciju neprijateljske zemlje. One brzo dolaze do granice na kojoj njihovi odredi postaju slabiji od snaga koje im odbrana može suprotstaviti, a kad će nastati takva situacija — to u potpunosti zavisi od snage narodnog otpora. Na taj način, čak i potučena armija može ubrzo naći mesto koje je sigurno od neprijateljskog gonjenja, samo ako se narod te zemlje bude digao na oružje. To se sada može i dogoditi u Francuskoj. I ako se stanovništvo okupiranih oblasti bude diglo ili ako se samo neprijateljske komunikacije budu neprestano kidale, onda će se još više približiti ta granica preko koje invazija postaje nemoguća. Mi se, na primer, ne bismo začudili ako bi se već sada pokazalo da je vojvoda od Meklenburga otišao suviše daleko napred, ako ne dobije jaku podršku od princa Friedricha Karla.

Sada, naravno, sve zavisi od Pariza. Ako Pariz izdrži još mesec dana — a prema izveštajima o stanju zaliha namirnica u gradu to nije nimalo isključeno — onda je sasvim verovatno da će Francuska moći da obrazuje dovoljno veliku operativnu armiju, koju bi uspešnim napadom na komunikacije Prusa, i uz pomoć narodnog otpora, skinula opsadu Pariza. Izgleda da aparat za organizaciju armija u Francuskoj sada dosta dobro funkcioniše. Ljudi ima više nego što treba. Zahvaljujući izvorima moderne industrije i brzini savremenih prevoznih sredstava, oružje se nabavlja u neočekivano velikim količinama; samo iz Amerike je došlo 400 000 pušaka, a artiljerijska oruđa se proizvode u Francuskoj s dosad nečuvenom brzinom. Na neki način nalaze ili pripremaju čak i oficire. Uopšte, napori koje je Francuska učinila posle Sedana da reorganizuje svoju nacionalnu odbranu nemaju primera u istoriji, ali za postizanje sigurnog uspeha potrebno je samo jedno: vreme. Ako se Pariz održi bar još jedan mesec, to će mnogo doprineti uspehu. A ako Pariz ne bude obezbeđen hranom za to vreme, Trochu može pokušati da se probije kroz opsadne linije s toliko svojih trupa koliko bude sposobno za tu svrhu; a sada bi bilo suviše smelo tvrditi da mu to neće poći za rukom. Ako bi uspeo, Nemcima bi za održavanje reda u Parizu bila potrebna posada od najmanje

tri pruska armijska korpusa, tako da bi broj Francuza koje bi oslobodio Trochu bio veći od broja Nemaca koji bi se dezangžovali predajom Pariza. A ono što tvrđava Pariz može da učini kad je brane Francuzi, očigledno je da ona to nikad ne bi mogla uspešno uraditi kada bi je Nemci držali i branili od Francuza kao opsadivača. Tu bi bilo potrebno isto toliko ljudi za ugušivanje narodnog otpora u samom gradu koliko i za držanje tvrđavskih bedema i odbijanje napada spolja. Prema tome, pad Pariza može, ali ne mora da znači i pad Francuske.

Sada je upravo najnepogodnije vreme za nagađanja o ovakvom ili onakvom razvoju rata. Nama je približno poznata samo jedna činjenica — snaga pruskih armija. O brojnoj snazi i kvalitetu francuskih trupa znamo vrlo malo. Osim toga, sada dejstvuju moralni činioци, koji ne podležu nikakvim kalkulacijama i o kojima možemo jedino da kažemo da su oni svi povoljni za Francusku, a nepovoljni za Nemačku. Neosporno je, izgleda, samo to da su se snage koje se bore upravo sada izjednačile više nego ikada posle Sedana i da bi srazmerno malo pojačanje francuskih obučениh trupa ponovo moglo da uspostavi potpunu ravnotežu.

Beleške o ratu — XXIX

Dugo očekivana bura, najzad je izbila. Posle dužeg perioda marševa i manevara obeju strana koji su praćeni samo čarkama i partizanskom borbom, rat je ponovo ušao u jedan od onih kritičnih perioda u kojima sledi udar za udarom. Dvadeset sedmog novembra Severna francuska armija pretrpela je poraz kod Amijena^[108]; 28. novembra je princ Friedrich Karl potukao znatan deo Loarske armije kod Bon-la-Rolande; 29. novembra Trochu je izvršio neuspešan ispad na južnoj strani Pariza, a izgleda da je 30. novembra sa svima svojim raspoloživim snagama napao Saksonce i Virtemberžane sa severoistočne strane.

Ove različite akcije predstavljaju rezultat kombinovanih operacija, koje, kao što smo više puta ukazivali¹, Francuzima pružaju jedini izgled na uspeh. Da je Severna armija, sa svojim brojno slabijim snagama, mogla da drži u šahu dva Manteuffelova korpusa kako Manteuffel ne bi mogao da pojačava snage saksonskog prestolonaslednika koje su se nalazile na položajima na severnoj strani Pariza, ta bi armija bila iskorišćena kako treba. Ali, tako nije bilo. Brojno slabiji Prusi ubrzo su zaustavili njeno napredovanje na otvorenom prostoru, jer iz upoređenja različitih izveštaja izgleda nesumnjivo da je Manteuffel u toj borbi angažovao samo jedan od svojih korpusa. Severna armija bila bi bolje upotrebljena da su njene operativne trupe poslate železnicom na jug prema Le Manu ili da je vršeno stalno uznemiravanje Manteuffelovih predstraža i odreda, ali pod uslovom da se bitka može primiti jedino pod zidinama jedne od mnogobrojnih severnih tvrđava koja bi služila kao baza za operacije ove armije. Ali u sadašnjem stanju Francuske i s obzirom na mlade vojnike od kojih su sastavljene njene armije, komandant ne može uvek da preduzme odstupanje, čak ni onda kada bi to strategijski možda bilo nužno, jer bi to moglo da demoralise njegove trupe čak i više nego potpun poraz. U datom slučaju, Severna armija nalazi sigurno прибежиште u svojim tvrđavama, u kojima se može preurediti; Moltke bi teško pristao da baš sada pošalje

¹ Vidi u ovom tomu, str. 139. i 146.

Manteuffela za njom u poteru. Ali, u isto vreme, Manteuffel je sada slobodan i može da krene u bilo kome drugom pravcu, i ako je on, kao što javljaju iz Lila (mada je ta vest demantovana), ponovo evakuisao Amijen i žurno okrenuo prema Parizu, ne možemo a da ne priznamo da Severna armija nije izvršila svoj zadatak.

Na zapadu su 21. francuski korpus kod Le Mana i 22. (ranije Kératryjev) korpus u logoru Konli uspeli utoliko što su odveli trupe velikog vojvode od Meklenburga daleko od Pariza, ne izlažući se pri tom nikakvoj opasnosti da budu ozbiljno potučeni. Naša pretpostavka o tome da su te nemačke trupe u svome napredovanju suviše daleko prodrle¹, potvrđena je, kako izgleda, podudarnim francuskim izveštajima, prema kojima su Nemci opet napustili položaje koje su bili nedavno poseli istočno i jugoistočno od Le Mana, i koje su Francuzi ponovo zauzeli. Međutim, Francuzi, izgleda, nisu iskoristili svoje regularne trupe za energičnije gonjenje neprijatelja, jer ništa nismo čuli o ma kakvim značajnijim sukobima. Prema tome, u pokušaju da zadrži neprijateljske trupe, Zapadna armija nije postigla nimalo veći uspeh od Severne armije. A gde je ona i šta radi, nije nam javljeno; možda je neočekivana svada između Kératryja i Gambette paralizovala njen pokret baš u najodsudnijem trenutku. U svakom slučaju, ako nije mogla da potuče niti da zadrži trupe vojvode od Meklenburga, onda bi učinila pametnije da je železnicom uputila prema Loarskoj armiji one jedinice svojih trupa koje su opremljene i organizovane za operacije, da bi se glavni napad mogao izvršiti koncentrisanim snagama.

Taj glavni napad mogla je da izvrši samo Loarska armija, koja čini osnovni deo svih sada raspoloživih francuskih operativnih trupa. Udar se mogao upraviti jedino na armiju princa Friedricha Karla, pošto je ona brojno najjača od tri armije koje štite opsadu Pariza. Javljeno je da se Loarska armija sastoji od 15, 16, 17. i 19. francuskog korpusa, koji su se izvesno vreme nalazili ispred Orleansa sa 18. (sada pod komandom Bourbakija) i 20. korpusom u rezervi iza Loire. Pošto su 18. i 20. korpus, u celini ili delimično, učestvovali u borbama od 28. novembra, morali su pre toga dana preći preko Loire, i tako su svih tih šest korpusa morali stajati na raspolaganju za napad na 2. nemačku armiju. U ovom ratu francuski korpus se uvek sastojao od tri ili četiri pešadijske divizije. Prema ordre de bataille², koji je otprilike pre dve nedelje objavio bečki vojni list »Der Kamerad«, 15. korpus je imao pet brigada u dvema divizijama; 16. — četiri brigade u dvema divizijama i 18. korpus — deset brigada u trima divizijama. Čak i ako ne uzmemo u obzir izveštaj koji je doneo »Journal de Bruxelles«⁽¹⁰⁹⁾, u kome je Loarskoj armiji dat potpun sastav od osamnaest pešadijskih divizija (ili po tri na korpus), pošto se dobar deo od njih morao nalaziti još u toku formiranja, ipak nema nikakve sumnje da je napad od 28.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 150. — ² rasporedu jedinica za borbu

novembra mogao biti izvršen s dvanaest ili petnaest, umesto najviše s pet ili šest divizija. Karakteristično je da je trupe Loarske armije potukao neprijatelj koji je brojno bio znatno slabiji; protiv nje dejstvovala su samo tri pešadijske divizije (dve iz 10. korpusa i 5. divizija) ili manje od jedne polovine 2. armije. Ipak je njihov poraz morao biti vrlo ozbiljan. To pokazuju ne samo nemački izveštaji nego i činjenica da Loarska armija otada nije pokušavala da preduzme nov napad koncentrisanim snagama.

Iz svega toga proizlazi da je zasad propao pokušaj oslobodenja Pariza spolja. On je propao, prvo, zato što su propušteni dragoceni izgledi na uspeh koji su postojali u toku nedelje koja je prethodila dolasku 1. i 2. nemačke armije i, drugo, zato što su i napadi, kada su bili preduzeti, vršeni bez potrebne energije i koncentracije snaga Mlade trupe, od kojih se nove francuske armije sastoje od samog početka, ne mogu očekivati uspeh u borbi protiv oprobanih neprijateljskih vojnika ako prema njima ne stoje u odnosu 2:1. Zbog toga je dvostruko pogrešno voditi ih u borbu a ne pobrinuti se za to da se svaki čovek, konj i oruđe koji se mogu naći, stvarno pošalju na bojište.

S druge strane, mi ne očekujemo da će porazi kod Amijena i Bon-la-Rolande imati neki drugi veliki učinak osim osujećivanja oslobodenja Pariza od opsade. Pravci odstupanja Zapadne i Loarske armije potpuno su osigurani, sem ako ne budu učinjene neke naročito grube greške. Veći deo tih dveju armija nije bio potučen. Do kog stepena će nemačke trupe koje dejstvuju protiv njih moći da ih gone, zavisi od snage narodnog otpora i od partizanskog rata⁽⁷⁸⁾ — dakle od faktorâ koje Prusi imaju naročitu sposobnost da izazovu gde god dodu. Sada se ne treba plašiti da princ Friedrich Karl neće naići na otpor na svom maršu od Orleansa do Bordoa, kao što je prestolonaslednik prošao od Meca do Remsa. Zbog velikog prostranstva teritorije koja se sada mora potpuno okupirati pre no što bi se moglo preduzeti ma kakvo dalje napredovanje na jug (izuzev s većim letećim kolonama), sedam divizija princa Friedricha Karla biće brzo razbacane na sve strane, a njihova napadna snaga potpuno iscrpena. Sada je Francuskoj najpotrebnije vreme, a kad se već jednom probudio duh narodnog otpora, ona može i da dobije u vremenu. Naoružavanje koje se vršilo u toku poslednja tri meseca mora se svuda uskoro završiti, a priliv boraca koji pristižu svake nedelje mora se za neko vreme stalno povećavati.

Što se tiče dva ispada iz Pariza, vesti koje su primljene do momenta kad ovo pišemo suviše su protivrečne i suviše neodredene da bismo mogli formirati neko određeno mišljenje. Međutim, po priznanju samog Trochuja, izgleda da rezultati koji su postignuti do 30. novembra uveče nikako ne opravdavaju pobedničko likovanje koje je nastalo u Turu. I tako, sve tačke koje Francuzi još drže južno od Marne stoje pod zaštitom vatre pariskih forova; a Mon Meli, jedino mesto van dometa tih forova, koje su oni jedno vreme držali u svojim

rukama, morali su opet da napuste. Više je nego verovatno da su se juče obnovile borbe kod Pariza, a danas, se možda, vode kod Orleana i Le Mana. U svakom slučaju, u toku sledećih nekoliko dana treba da nastupi ona druga odlučujuća kriza rata, koja će, po svojoj prilici, rešiti sudbinu Pariza.

[*The Pall Mall Gazette*,
br. 1811 od 2. decembra 1870]

Beleške o ratu — XXX

Druga pariska armija je 29. novembra otpočela svoju ofanzivu ispadom s južne strane grada u pravcu L'Eja i Šoazi-le-Roa. Prema pruskim izveštajima, tamo je 1. korpus Ducrot-ove armije, kojim je komandovao Vinoy, napao 6. pruski korpus pod Tümplingovom komandom. Taj napad je, izgleda, bio prosta demonstracija, koja je imala za cilj da Pruse uzbuni i da ih navede da pojačaju ovaj odsek fronta, preko kojega bi opsadeni, u slučaju uspeha, mogli najkraćim putem da se spoje s Loarskom armijom. U protivnom, Vinoya bi nesumnjivo potpomogli drugi korpusi i on bi izgubio više nego nekoliko stotina mrtvih i ranjenih i oko stotinu zarobljenika. Stvarni napad počeo je sledećeg jutra. Ovoga puta Ducrot je nastupao desnom obalom Sene, blizu ušća Marne u Senu, dok je drugi ispad na levoj obali bio uperen protiv Tümplinga, a demonstrativni napadi, zapadno od Sen-Denija, protiv 4. i Gardijskog korpusa. Nije nam poznato koje su trupe upotrebljene za te demonstrativne napade, ali se u jednom zvaničnom francuskom izveštaju kaže da je taj ispad protiv Tümplinga izvršio admiral La Laroncière Le Noury. Taj oficir komanduje jednom od sedam divizija 3. pariske armije, koja se nalazi pod Trochujevim neposrednim zapovedništvom; zbog toga je verovatno da su svi nevažniji napadi povereni toj armiji, da bi svih osam Ducrot-ovih divizija ostale raspoložive za glavni napad na Marni.

Taj napad je takođe trebalo izvršiti u dva divergentna pravca. Jedan deo trupa morao se uputiti na istok, na Šel, duž desne obale Marne, da bi odbio 12. ili Saksonski korpus, koji opkoljava Pariz s istočne strane. To je bio još jedan napad manjeg značaja, o čijem toku smo vrlo malo čuli izuzev tvrđenja da su Saksonci zadržali svoje položaje, što je i verovatno. Međutim, glavni deo Ducrot-ovih trupa, na čelu s 2. Renault-ovim korpusom, prešao je Marnu preko osam mostova i napao tri virtemberške brigade koje su držale prostor između Marne i Sene. Kao što smo već napomenuli, tok Marne pre njenog ušća u Senu, ima oblik ogromnog slova S, čija se gornja ili severna izbočina približava Parizu, a donja udaljava od njega. Obe ove izbočine nalaze se u dometu vatre iz forova. Ali dok je gornja izbočina, koja se približava Parizu, po svome obliku, zgodna za ispad, dotle donjom,

tj. onom što se udaljava od Pariza, potpuno dominiraju i forovi i cela leva obala; osim toga, zbog pravca toka i mnogobrojnih rukavaca, reka je nezgodna za izgradnju mostova pod neprijateljskom vatrom. Izgleda da je veći deo te izbočine postao neka vrsta ničije zemlje, na čijim se obema stranama vodila prava borba.

Trupe koje su bile određene za napad sa zapadne strane nastupale su pod zaštitom vatre iz fora Šaranton i ređuta Gravel u pravcu Melija i Boneja. Između ta dva mesta nalazi se usamljeni brežuljak Mon Meli, koji se punih 100 stopa uzdiže iznad okolne ravnice i koji je za Francuze bio prvi objekt napada. U jednom telegramu generala Obernitzza koji je komandovao Virtemberskom divizijom, snage koje su bile izdvojene za ovaj zadatak označene su kao »divizija«. Ali, pošto su Francuzi najpre potisnuli 2. i 3. virtembersku brigadu, koje su deistvovalе protiv njih i koje ih nisu mogle odbiti dok nisu dobile pojačanja, i, dalje, pošto je očigledno da general Ducrot, koji je raspolagao dovoljnim brojem trupa, ne bi preduzeo tako važan napad samo s dve brigade, možemo smatrati kao sigurno da se ovde radi o jednom od onih mnogobrojnih slučajeva kada se reč »Abtheilung«¹, koja znači bilo koji deo armije, nepravilno prevodi kao »divizija«, koja označava posebnu jedinicu od dve ili najviše tri brigade. Bilo kako bilo, Francuzi su zauzeli Mon Meli i sela u njegovom podnožju, a da su uspeli da ga zadrže i utvrde rovovima, oni bi postigli rezultat koji bi bio dostojan borbe ovoga dana. Međutim, pošto su stigla pojačanja iz sastava 2. pruskog korpusa, tj. 7. brigade, izgubljeni položaji bili su ponovo osvojeni, a Francuzi odbačeni nazad pod zaštitu fora Šaranton.

Dalje prema svome levom krilu Francuzi su preduzeli drugi napad. Pod zaštitom vatre sa šanca Fezandri i s fora Nožan, oni su se prebacili preko Marne kod gornje izbočine »S«-a i zauzeli sela Bri i Šampinji, koja se nalaze na njenim krajnjim tačkama. Pravi položaj 1. virtemberske brigade, koja je držala taj rejon, leži malo dalje u pozadini, na ivici visoravni koja se pruža od Vilijeja do Kejija. Sumnjivo je da su Francuzi ikada zauzeli Vilije; kralj Wilhelm kaže da jesu, general Obernitzz kaže da nisu. Sigurno je samo to da ga Francuzi nisu zadržali i da je nastupanje zaustavljeno neposredno iza granice dometa vatre iz forova.

Rezultati te jednodnevne borbe Ducrot-ove armije, »koja je iza sebe imala Marnu«, to jest koja se nalazila južno od ove reke, rezimirani su u zvaničnoj francuskoj depeši na sledeći način:

»Armija je prešla Marnu preko osam mostova i održala zauzete položaje zaplenivši dva topa.«⁽¹¹⁰⁾

To znači da se ona ponovo povukla na desnu odnosno severnu obalu reke, gde je »održala« ove ili one položaje, koje je ona, naravno,

¹ U listu »The Pall Mall« ova reč je data u ovom (nemačkom) obliku.

»zauzela«, samo ne od neprijatelja. Očigledno je da zvanične izveštaje za Gambettu još fabrikuju oni isti ljudi koji su to činili i za Napoleóna.

Prvog decembra Francuzi su dali još jedan dokaz da svoj ispad smatraju neuspešnim. Iako je »Le Moniteur«⁽¹¹¹⁾ objavio da je tog dana trebalo da se s juga izvrši napad pod komandom generala Vinoya; mi smo iz Versaja dobili izveštaj od 1. decembra (čas nije naznačen) da Francuzi toga dana nisu preduzimali nikakve akcije; naprotiv, oni su tražili primirje da bi mogli da sklone mrtve i ranjene s bojišta između položaja obeju armija. Da su se osećali sposobnim da ponovo osvoje to bojište, oni bi nesumnjivo odmah obnovili borbu. Zbog toga nema nikakvog razloga da se sumnja da je ovaj prvi Trochujev ispad bio odbijen, i to od neprijatelja koji je bio brojno znatno slabiji od njega. Možemo pretpostaviti da će on ubrzo ponoviti svoje pokušaje. Mi suviše malo znamo o tome kako je bio izveden ovaj prvi pokušaj da bismo mogli zaključiti da li će Trochu ovoga puta imati više izgleda na uspeh; ali, ako bude ponovo odbačen, to će mnogo demoralisati kako trupe tako i stanovništvo Pariza.

U međuvremenu, kao što smo i očekivali¹, Loarska armija se opet pokrenula. Sukobi kod Loanjija Pateja⁽¹¹²⁾ o kojima se javlja iz Tura, očigledno su oni isti koji se pominju i u telegramu iz Minhena. Prema tom telegramu, von der Tann je imao uspeha zapadno od Orleana. U ovom slučaju obe strane podjednako pretenduju na pobedu. Verovatno je da ćemo za dan ili dva iz tog reiona dobiti više podataka, a pošto još uvek ne znamo ništa o uzajamnom odnosu položaja obeju strana, bilo bi izlišno da ma šta prognoziramo.

[«The Pall Mall Gazette»,
br. 1812 od 3. decembra 1870]

---

¹ Vidi u ovom tomu, str. 154.

Izgledi rata

Poslednji poraz francuske Loarske armije i povlačenje Ducrot-a iza Marne — pod pretpostavkom da je to povlačenje bilo tako odlučno kao što je javljeno u subotu¹ — definitivno određuje sudbinu prve kombinovane operacije za oslobodenje Pariza od opsade. Ona je potpuno propala i ljudi ponovo počinju da se pitaju da li ova nova serija neuspeha ne pokazuje nesposobnost Francuza za dalje pružanje uspešnog otpora i ne bi li bilo bolje odmah prekinuti igru, predati Pariz i potpisati ustupanje Alzasa i Lorene.

Činjenica je da su ljudi potpuno zaboravili šta znači pravi rat. Krimski, italijanski i austrijsko-pruski rat bili su čisto konvencionalni ratovi, ratovi vladâ koje su sklapale mir čim bi se njihov vojni mehanizam raspao ili potpuno istrošio. Pravi rat, rat u kome učestvuje sam narod, nismo videli u srcu Evrope za nekoliko pokoljenja unazad. Videli smo ga na Kavkazu, u Alžiru, gde je borba skoro neprekidno trajala preko dvadeset godina; mogli bismo ga videti u Turskoj kad bi Turci od svojih saveznika dobili dozvolu da se brane na svoj domaći način. Ali, činjenica je da, prema našim uobičajenim shvatanjima, samo divljaci imaju pravo na stvarnu samoodbranu; mi očekujemo da će se civilizovane države boriti u skladu s usvojenim pravilima i da istinska nacija neće biti kriva za takvu grubost što nastavlja borbu i posle momenta kada je zvanična nacija bila primorana da se preda.

Francuzi sada stvarno čine takvu grubost. I pored gnušanja Prusa, koji sebe smatraju najboljim poznavaočima usvojenih vojnih pravila, Francuzi su se stvarno borili tri meseca posle proterivanja zvanične francuske vojske s bojišta; oni su čak učinili ono što njihova zvanična vojska nikada nije mogla da učini u toku ovog rata. Oni su postigli jedan veliki uspeh i više malih; oni su od svojih neprijatelja oduzimali topove i komoru i zarobljavali vojnike. Istina, oni su upravo sada pretrpeli niz teških poraza, ali ovi porazi nisu ništa u poređenju s onima koje je trpela njihova zvanična vojska prilikom svakog sukoba

¹ Vidi u ovom tomu, str. 156 - 158.

s istim protivnicima. Tačno je da je njihov prvi pokušaj da pomoću istovremenog napada iznutra i spolja oslobode Pariz od opsade pretrepe potpun neuspeh, ali zar to bezuslovno znači da više nemaju nikakvih izgleda za drugi pokušaj?

Prema izjavama samih Nemaca, obe francuske armije — i Pariska i Loarska — borile su se dobro. Zna se da su ih tukle brojno manje snage, ali to je i trebalo očekivati od mladih i tek organizovanih trupa u borbi s iskusnim vojnicima. Kako kaže dopisnik lista »The Daily News«, koji poznaje stvari o kojima piše, njihovi taktički pokreti pod vatrom bili su brzi i sigurni; ako im je nedostajala preciznost to je opšti nedostatak mnogih francuskih armija koje su odnosile pobeде. Jedno je van svake sumnje: te armije su dokazale da *jesu* armije, i njihovi protivnici će se morati ponašati prema njima s dužnim poštovanjem. Nesumnjivo je da su one sastavljene od veoma različitih elemenata. Tu ima linijskih bataljona s različitim brojem starih vojnika; ima jedinica Mobilne garde različite borbene vrednosti, bataljona dobro popunjenih oficirima, obučenih i opremljenih, i bataljona od neobučenih regruta, koji nemaju još ni najosnovnija znanja iz strojeve obuke i rukovanja puškom; tu ima slobodnih strelaca svih vrsta: dobrih, rdavih i osrednjih, verovatno najviše ovih poslednjih. Ali, u svakom slučaju, tu postoji jezgro dobrih borbenih bataljona oko kojega se mogu grupisati ostali. A ako bi mesec dana s vremena na vreme učestvovali u borbama izbegavajući pri tom veće poraze, od njih bi se izgradili odlični vojnici. Kad bi se vodila bolja strategija, oni bi i sada mogli pobeđivati; a jedina strategija koja je potrebna ovog momenta sastoji se u odlaganju svake odlučujuće bitke, što se, kako nam izgleda, može i postići.

Ali trupe koje su koncentrisane kod Le Mana i blizu Loire još ni približno ne predstavljaju sve oružane snage Francuske. U najmanju ruku još ima 200 000 - 300 000 ljudi od kojih se sada formiraju jedinice u dubljoj pozadini. Njihova se borbena sposobnost iz dana u dan sve više povećava. Svakog dana, bar za izvesno vreme, mora se slati na front sve veći broj novih vojnika. A iza njih već ima mnogo više ljudi spremnih da zauzmu njihova mesta. Oružje i municija svakodnevno pristižu u velikim količinama, pošto postoje moderne fabrike oružja i topolivnice, telegrafi i parobrodi, i pošto Francuska ima prevlast na moru, ne treba se plašiti da će naoružanja nedostajati. Za mesec dana će se, takode, pokazati ogromna razlika u borbenoj efikasnosti tih ljudi, a kad bi oni imali dva meseca na raspolaganju predstavljali bi armije koje bi mogle znatno da poremete Moltkeovo spokojstvo.

Iza tih manje ili više regularnih trupa stoje mnogobrojni pripadnici narodne odbrane¹, masa naroda koju su Prusi u ovom ratu prinudili na samoodbranu koja, po rečima oca kralja Wilhelma², oprav-

¹ U listu »The Pall Mall« na nemačkom: Landsturm — ² Friedricha Wilhelma III

dava sva sredstva. Kada je Fritz¹ maršovao od Meca do Remsa, od Remsa do Sedana, a otuda do Pariza, o narodnom ustanku nije bilo ni reči. Porazi carskih armija primali su se s nekom vrstom ravnodušnosti; dvadeset godina carskog režima naučilo je narodne mase na tupo i pasivno potčinjavanje zvaničnim vođama. Pogdegdje je bilo seljaka koji su učestvovali u pravim borbama, kao što je bilo u Bazeju ali su oni bili izuzetak. Međutim, čim su se Prusi razmestili oko Pariza i podvrgli okolna mesta uništavajućem sistemu revizicija, koje su vršene bez ikakvih obzira; čim su počeli da streljaju slobodne strelce i pale sela koja su ih pomagala, i čim su odbili ponude Francuza za mir i otkrili svoju nameru da vode osvajački rat — sve se to izmenilo. Svuda oko njih buknuo je partizanski rat⁽⁷⁸⁾, koji je izazvala njihova surovost, tako da je sada dovoljno samo da udu u neki novi departman pa da se odmah svuda digne narodna odbrana. Ko u nemačkim listovima čita izveštaje o prodiranju armija vojvode od Meklenburga i princa Friedricha Karla odmah će zapaziti koliki je izvanredan uticaj na njihovo kretanje imao taj ustanak naroda, koji je bio neopipljiv, koji je čas iščezavao, čas se opet pojavljivao, ali koji je stalno ometao neprijatelja. Čak je i brojno velika konjica tih armija, kojoj Francuzi nemaju gotovo ništa da suprotstave, u znatnoj meri neutralisana ovim opštim aktivnim i pasivnim neprijateljstvom stanovništva.

Razmotrimo sada situaciju Prusa. Oni, naravno, ne mogu da izdvoje nijednu od sedamnaest divizija koje stoje ispred Pariza, dok Trochu može bilo kog dana da ponavlja svoje ispade en masse. Četiri Manteuffelove divizije imaće još za neko vreme više posla u Normandiji i Pikardiji nego što mogu obaviti, a mogu biti otuda čak i opozvane. Dve i po Werderove divizije ne mogu se probiti dalje od Dižona sem rejdovima, a to će tako trajati sve dotle dok Belfor ne bude primoran da se preda. Od trupa koje su određene da čuvaju dugu i uzanu komunikacijsku liniju — železničku prugu Nansi—Pariz — ne može se odvojiti nijedan vojnik. Sedmi korpus ima dosta posla oko posjedanja tvrđava u Loreni i opsadivanja Longvija i Monmedija. Za operacije protiv većeg dela srednje i južne Francuske ostaje, prema tome, 11 pešadijskih divizija Friedricha Karla i vojvode od Meklenburga, sigurno ne više od 150 000 ljudi zajedno s konjicom.

Prusi, dakle, upotrebljavaju oko 26 divizija za održanje Alzasa i Lorene i dve dugačke komunikacijske linije do Pariza i Dižona i za opsadu Pariza, a ipak direktno ne drže možda ni jednu osminu, a indirektno svakako ne više od jedne četvrtine Francuske. Za ostali deo zemlje preostaje im 15 divizija, od kojih se četiri nalaze pod Manteuffelovom komandom. Dokle će one moći da prodru, potpuno zavisi od snage narodnog otpora na koji će naići. Ali pošto sve njihove komunikacije vode preko Versaja — jer marš Friedricha Karla nije otvorio novu liniju preko Troaja — i pošto prolaze kroz samu sredinu

¹ prestolonaslednik Friedrich Wilhelm Pruski

pobunjene zemlje, ove trupe će biti prinuđene da se rastežu na širokom frontu i da iza sebe ostavljaju odrede za zaštitu puteva i držanje stanovništva u pokornosti. Na taj način, one će brzo dostići tačku na kojoj će se njihove snage toliko smanjiti da će se izjednačiti s francuskim snagama koje im pružaju otpor, tako da će za Francusku opet nastati povoljni izgledi; ili će u protivnom te nemačke armije morati da djeluju kao velike leteće kolone, koje će marševati celom zemljom uzduž i popreko, ne okupirajući je definitivno. U tom slučaju će francuske regularne trupe moći za neko vreme da uzmiču ispred njih i da nalaze dosta pogodnih momenata za napad na njihove bokove i pozadinu.

Nekoliko letećih korpusa, onakvih kakvi su bili oni koje je Blücher 1813. godine slao da obilaze francuska krila, bili bi veoma efikasni ako bi bili upotrebljeni za prekidanje nemačkog komunikacijskog pravca. Taj pravac je osetljiv skoro na celoj svojoj dužini od Pariza do Nansija. Nekoliko odreda, od kojih bi svaki bio sastavljen od po jednog ili dva eskadrona konjice i izvesnog broja odličnih strelaca, koji bi napadali tu komunikaciju, rušili koloseke, tunele i mostove, napadali vozove itd., odvucli bi nemačku konjicu s fronta, gde je ona naročito opasna. Ali, Francuzima, svakako, nedostaje pravi »husarski duh«.

Sve ovo važi pod pretpostavkom da se Pariz i dalje održi. Sem gladi, zasad nema ničega što bi moglo da naterati Pariz da se preda. Ali prema izveštaju koji je objavljen u jučerašnjem broju lista »The Daily News« od njegovog dopisnika koji se nalazi u tom gradu, ukoliko je izveštaj tačan, od toga nema nikakve bojazni. Pored onih koji pripadaju Pariskoj armiji, tamo ima još 25 000 konja, koji bi, pri težini od 500 kg po grlu, dali po $6\frac{1}{4}$ kg ili 14 funti mesa na svakog stanovnika, ili oko $\frac{1}{4}$ funte mesa dnevno u toku dva meseca. Ako se tome doda još hleb i vino ad libitum¹, veća količina slanine i drugih životnih namirnica, Pariz može vrlo dobro izdržati do početka februara. A to bi Francuskoj dalo dva meseca, koji bi sada za nju imali veći značaj nego dve godine u mirno doba. S jednim koliko-toliko razumnijim i energičnijim upravljanjem kako centralnim tako i lokalnim, Francuska bi za to vreme mogla doći u položaj da oslobodi Pariz od opsade i da se sama oporavi.

A ako Pariz padne? Za razmatranje te mogućnosti biće dovoljno vremena kada ona postane verovatnija. Ma kako bilo, Francuska je umela da se snade bez Pariza za vreme od preko dva meseca, pa može i dalje da se bori bez njega. Naravno, pad Pariza može kod Francuza da podrije duh otpora, ali čak i sada to isto mogu da učine i zlokobne vesti o neuspesima u toku poslednjih sedam dana. Međutim, ni jedno ni drugo ne mora da ima takvo dejstvo. Ako Francuzi utvrde nekoliko dobrih položaja za manevrovanje, kao što je Never blizu spoja Loare

¹ po volji, u neograničenoj količini

i Alijea, ako podignu isturena utvrđenja oko Liona da bi ga učinili isto toliko jakim kao Pariz, onda rat može da se vodi čak i posle pada Pariza; ali sada još nije vreme da se o tome govori.

Prema tome, mi se usuđujemo da kažemo da su Francuzi još u vrlo dobrom položaju, čak i posle njihovih nedavnih poraza, samo ako ne popusti duh otpora u narodu. Kad vladaju morem za dovoz oružja, kad imaju dovoljan broj ljudi od kojih se mogu stvoriti vojnici, kad za sobom imaju tri meseca — prva i najteža tri meseca — rada na organizaciji, kad postoje izgledi da dobiju još jedan, ako ne i dva meseca predaha — i to u vreme kada Prusi već pokazuju znake iscrpenosti — bila bi prava izdaja ako bi se pri svemu tome predali. A ko zna kakve se sve slučajnosti mogu dogoditi i kakve sve dalje komplikacije mogu da iskrсну u Evropi za to vreme? Francuzi treba da nastave borbu svim sredstvima.

[The Pall Mall Gazette,
br. 1816 od 8. decembra 1870]

Pruski francs-tireurs

U posljednje vreme u štampi su skoro potpuno nestali izveštaji o spaljivanju sela u Francuskoj od strane Prusa. Počeli smo se nadati da su pruske vlasti otkrile svoju grešku i prestale s takvim postupcima u interesu svojih sopstvenih trupa. Ali, pogrešili smo. Novine su opet pune vesti o streljanju zarobljenika i uništavanju sela. List »Berliner Börsen-Courier«^[113] od 20. novembra donosi vest iz Versaja:

»Juče su stigli prvi ranjenici i zarobljenici posle akcije koja je 17. novembra izvedena blizu Drea. Kratak postupak koji je sproveden sa slobodnim strelcima trebalo je da posluži kao primer: oni su poredani u vrstu, a zatim su jedan za drugim dobili metak u čelo. U vojsci je bila objavljena opšta naredba kojom se kategorički zabranjuje njihovo zarobljavanje i naređuje da se po presudi prekog suda streljaju ma gde se pojavili. Prema tim gnusnim i podlim razbojnicima i huljama (Lumpengesindel!) takav postupak je postao apsolutno neophodan.«

Dalje, bečki list »Die Tages-Presse«^[114], od istog datuma kaže:

»U šumi Vilnev, u toku prošle nedelje, mogli ste videti četiri slobodna strelca obešena zato što su iz šume pucala na naše ulane.«

U zvaničnom izveštaju iz Versaja od 26. novembra kaže se da je celokupno seosko stanovništvo iz okoline Orleansa — podstrekavano na borbu od strane sveštenika koji su dobili naređenje od biskupa Dupanloup-a da propovedaju krstaški rat — počelo partizansku borbu^[78] protiv Nemaca. Oni gađaju patrole, a seljaci, koji se pretvaraju da rade u polju, ubijaju oficire koji raznose naređenja. U odmazdu za sva ta ubistva iz potaje odmah su pogubljena sva civilna lica koja su nosila oružje. Nije mali broj sveštenika koji sada očekuje sudenje; ima ih 77.

To je samo nekoliko primera, čiji bi se broj mogao povećavati skoro do u beskonačnost, tako da Prusi, izgleda, imaju čvrstu nameru da nastave s tim zverstvima do kraja rata. U takvim okolnostima može biti korisno da im se još jedanput skrene pažnja na neke činjenice iz najnovije pruske istorije.

¹ Ovu reč Engels u citatu zadržava u nemačkom obliku.

Sadašnji pruski kralj može vrlo dobro da se seti vremena najvećeg ponizjenja svoje zemlje, naime bitke kod Jene⁽³⁷⁾, dugotrajnog bekstva prema Odri, brze sukcesivne kapitulacije skoro svih pruskih trupa, povlačenja ostalih iza Visle, potpunog sloma celog vojnog i političkog sistema zemlje. I tada je, pod zaštitom jedne od pomeranskih obalskih tvrđava, po privatnoj inicijativi i iz patriotskih pobuda privatnih lica, bio otpočeo nov otpor protiv neprijatelja. Običan dragonski zastavnik Schill počeo je u Kolbergu da formira dobrovoljački odred (gallice¹ — francs-tireurs⁽³⁶⁾), kojim je uz pomoć stanovnika iznenada napadao patrola, odrede i vojne pošte, otimao državni novac, životne namirnice, ratni materijal, zarobio francuskog generala Victora, pripremao opšti ustanak u pozadini Francuza i na njihovom komunikacijskom pravcu i uopšte činio sve ono za šta se sada otkrivaju francuski slobodni strelci, koje su Prusi nazivali razbojnicima i nitkovima, nagrađujući obezoružane zarobljenike »metkom u čelo«. Ali otac današnjeg pruskog kralja izričito je odobravao postupke zastavnika Schilla i unapredio ga. Dobro je poznato da je taj isti Schill 1809, kada je s Francuskom Pruska bila u miru, a Austrija u ratu, na svoju ruku poveo svoj puk u rat protiv Napoléona, isto onako kao i Garibaldi, i da je poginuo kod Štralsunda, a njegovi vojnici pali u zarobljeništvo. Prema pruskim ratnim zakonima, Napoléon je imao puno pravo da strelja sve te zarobljenike, ali je on streljao svega jedanaest oficira u Vezelu. Na grobovima tih jedanaest slobodnih strelaca otac sadašnjeg pruskog kralja, u velikoj meri protiv svoje volje, pod pritiskom javnog mnjenja u vojsci i izvan nje, morao je da podigne spomenik u njihovu slavu.

Čim se među Prusima praktično počeo pojavljivati dobrovoljački pokret², Prusi su, kako to dolikuje narodu mislilaca, počeli da sistematizuju tu stvar i da za nju izgrađuju teoriju. Teoretičar ovog pokreta, veliki filozof partizanskog rata, bio je glavom Anton Neithardt von Gneisenau, koji je neko vreme bio feldmaršal u službi Njegovog Veličanstva pruskog kralja. Gneisenau je branio Kolberg 1807; pod njegovom komandom je bio jedan deo Schillovih partizana; on je u svojoj odbrani dobijao snažnu pomoć od meštana, koji nisu mogli da pretenduju čak ni na naziv Mobilne ili lokalne Nacionalne garde⁽¹⁶⁾ i koji su zbog toga, prema najnovijim pruskim pojmovima, potpuno zaslužili »streljanje na licu mesta«. Ali ogromni izvori snage koje napadnuta zemlja nalazi u jednom energičnom narodnom otporu učinili su na Gneisenaua toliko dubok utisak da je on u toku nekoliko godina proučavao kako se taj otpor može najbolje organizovati. Partizanski rat u Španiji i ustanci ruskih seljaka na pravcu povlačenja Francuza iz Moskve pružili su mu nove primere narodnog otpora i on je 1813. godine mogao da pretvori svoju teoriju u praksu.

Još u avgustu 1811. godine Gneisenau je sastavio plan za prip-

¹ na galskom, tj. na francuskom jeziku — ² pokret slobodnih strelaca, to jest partizanska borba

remanje narodnog ustanka. Trebalo je organizovati miliciju bez uniforme, ali s vojničkom kapom (na francuskom: képi) i opasačem s crnim i belim prugama i, možda, vojničkim šinjelom; kraće rečeno, to je bila gotovo ista uniforma kao ona koju imaju sadašnji francuski slobodni strelci.

«Ako bi se pojavile nadmoćnije neprijateljske snage, oružje, kapa i opasač moraju se sakriti, tako da milicioneri izgledaju kao obični građani.»

To je baš ono što sada Prusi smatraju za zločin, za koji se predviđa kazna smrti streljanjem ili vešanjem. Te milicijske trupe treba da uznemiravaju neprijatelja, da kidaju njegove komunikacije da zaplenjuju ili uništavaju njegovu komoru s hranom, da izbegavaju regularne napade i da se pred masama regularnih vojnika povlače u šume ili u močvare.

«Sveštenstvu svih konfesija treba narediti da propoveda ustanak čim izbije rat, da u najcrnijim bojama prikazuje ugnjetavanje koje vrše Francuzi, da podseća narod na Jevreje pod vladavinom Makabejâ i da ga poziva da sledi njihovom primeru . . . Svaki sveštenik mora da traži od svojih parohijana da se zakunu da neće predati neprijatelju ni namirnice, ni oružje niti išta drugo sve dok ih na to ne nateraju silom.»

U stvari, oni su morali da propovedaju isto takav krstaški rat kakav je orleanski biskup¹ naredio svojim sveštenicima da propovedaju i zbog čega sada veći broj francuskih sveštenika očekuje sudenje.

Svako ko uzme u ruke drugu svesku knjige profesora Pertza *Das Leben des Feldmarschals Grafen Neithardt von Gneisenau*, naći će na njenoj prvoj strani reprodukciju jednog dela gore citiranog odlomka kao faksimil Gneisenauovog rukopisa.^[115] Pored tog faksimila nalazi se i svojeručna primedba kralja Friedricha Wilhelma:

«Čim jedan od sveštenika bude streljan, svemu tome će doći kraj.»

Očigledno, kralj nije bio mnogo uveren u hrabrost svoga sveštenstva. Ali to ga nije sprečilo da izričito sankcioniše Gneisenauove planove; nekoliko godina kasnije, kada su ti isti ljudi koji su proterali Francuze iz zemlje bili uhapšeni i progonjeni kao «demagozi»^[116], to nije smetalo jednom prosvetćenom lovcu na demagoge onog vremena, lovcu u čije je ruke dospelo original tog dokumenta, da povede parnicu protiv nepoznatog autora, okrivljujući ga za taj pokušaj podstrekavanja naroda na streljanje sveštenstva!

Sve do 1813. godine Gneisenau je neumorno pripremao ne samo regularnu vojsku nego i narodni ustanak kao sredstvo za zbacivanje francuskog jarma. Kada je, najzad, izbio rat, odmah su ga počeli pratiti ustanci, otpor seljaka i partizana. Na teritoriji između Vezera i Elbe oružani ustanak je počeo u aprilu; malo kasnije na oružje se digao

¹ Dupanloup

i narod u okolini Magdeburga, a Gneisenau je lično pisao jedno pismo svojim prijateljima u Frankoniji — koje je objavio Pertz — pozivajući ih da dignu ustanak duž neprijateljskih komunikacija. Najzad, tada je došlo i zvanično priznanje tog narodnog rata — Zakon o narodnoj odbrani od 21. aprila 1813. godine^[101] (obnarodovan tek u julu), po kom se svaki fizički zdrav muškarac koji se ne nalazi u redovima linijskih trupa ili landvera poziva da stupi u svoj bataljon landšturma kako bi se pripremio za svetu borbu samoodbrane, u kojoj su sva sredstva opravdana. Landšturm je imao zadatak da uznemirava neprijatelja i u nastupanju i u povlačenju, da ga stalno drži na oprezu, da napada njegovu komoru s municijom i hranom, njegove kurire, regrute i bolnice, da ga iznenada napada noću, da uništava zaostale vojnike i manje odrede, da slabi neprijatelja i unosi nesigurnost u svaki njegov pokret. S druge strane, landšturm je dužan da potpomaže prusku vojsku, da prati prevoz novca, namirnica, municije, zarobljenika itd. U stvari, taj zakon se može nazvati pravim vade mecum¹ partizana, a pošto ga je sastavio izvanredan strateg, on se sada može primeniti u Francuskoj isto tako kao što je u svoje vreme bio primenjen u Nemačkoj.

Na sreću Napoléona I, ovaj zakon se sprovodio sasvim nepotpuno. Kralj se bio uplašio dela svojih sopstvenih ruku. Dozvoliti narodu da se sam bori, bez kraljeve komande — nikako nije bilo u pruskom duhu. Tako je landšturm bio privremeno ukinut dok ga kralj ne bude opet pozvao, što on nije nikada učinio. Gneisenau se ljutio, ali je najzad počeo da se snalazi i bez landšturma. Da je sada živ, imajući iza sebe sve iskustvo Pruske, on bi u francuskim slobodnim strelcima možda video, ako ne potpuno, a ono bar približno, ostvarenje svog beau-idéal² — narodnog otpora. Jer Gneisenau je bio čovek i uz to — genijalan čovek.

[The Pall Mall Gazette,
br. 1817 od 9. decembra 1870]

¹ priručnikom — ² divnog ideala, uzora kome je težio

Beleške o ratu — XXXI

Izgleda da je u operacijama na Loari nastalo privremeno zatišje, koje nam daje vremena da uporedimo izveštaje i datume i da iz tog nesrednog i protivrečnog materijala stvorimo toliko jasnu sliku o stvarnim događajima koliko je to moguće u datim okolnostima.

Loarska armija kao zasebna formacija postoji od 15. novembra, kada je D'Aurelle de Paladines, koji je do tada komandovao 15. i 16. korpusom, postavljen za komandanta nove grupacije koja je formirana pod tim nazivom. Ne možemo reći koje su druge trupe u to vreme ulazile u tu formaciju; u stvari, ta armija je neprekidno dobijala pojačanja, bar sve do kraja novembra, kada je nominalno bila sastavljena od sledećih korpusa: 15-og (Palières), 16-og (Chanzy), 17-og (Sonis), 18-og (Bourbaki), 19-og (Barral, prema pruskim podacima) i 20-og (Crouzat). Od njih se 19. korpus nije nikad spominjao ni u francuskim ni u pruskim izveštajima, i zbog toga ne možemo pretpostavljati da je učestvovao u borbama. Osim ovih korpusa, kod Le Mana i u obližnjem logoru Konli, bili su 21. armijski korpus (Jaurès) i Britanjska armija, koja je posle Kératryjeve ostavke stavljena pod Jaurèsovu komandu. Možemo dodati još i to da se severno nalazi 22. korpus, pod komandom generala Faidherbe-a, i da je njegova operacijska baza grad Lil. Ovde smo izostavili konjički korpus generala Michela, koji je pridat Loarskoj armiji; iako se smatra da je ta konjička jedinica brojno veoma jaka, ona se ipak — zbog toga što je nedavno formirana i što se sastoji iz neobučenog ljudstva — može smatrati samo kao dobrovoljačka ili amaterska konjica.

Ta armija se sastoji od veoma raznovrsnih elemenata — počev od starih vojnika koji su ponovo pozvani u redove vojske, do neobučenih regruta i dobrovoljaca kojima je odvratna svaka disciplina; od solidnih bataljona kao što su, na primer, papski zuavi⁽¹¹⁷⁾, do gomila ljudi koje su predstavljale bataljone samo po imenu. Međutim, iako je bila uspostavljena izvesna disciplina, ipak armija kao celina još nosi pečat one velike užurbanosti s kojom je formirana. »Da je ova armija imala još četiri nedelje za obuku, ona bi bila strašan protivnik«

— govorili su nemački oficiri koji su se s njom upoznali na bojnopolju.^[118] Ne računajući i sve one sasvim neobučene regrute, koji su mogli samo da smetaju, možemo uzeti da u pet D'Aurette-ovih borbenih korpusa (ne ubrajajući 19. korpus) ima približno od 120 000 do 130 000 ljudi koji se mogu nazvati borcima. Trupe kod Le Mana mogu dati još oko 40 000 ljudi.

Protiv njih stoji armija princa Friedricha Karla, koja uključuje i trupe pod komandom velikog vojvode od Meklenburga; sada smo saznali od kapetana Hozier-a da cela ta vojska ima verovatno manje od 90 000 ljudi. Ali je tih 90 000, zahvaljujući svom ratnom iskustvu, svojoj organizaciji i oprobanom rukovođenju svojih komandanata, bilo potpuno sposobno da stupi u borbu s dvostrukim brojem takvih trupa kakve su stajale protiv njih. Prema tome, šanse su bile skoro podjednake, a što je to bilo tako, čini veliku čast francuskom narodu, koji je u roku od tri meseca ni iz čega stvorio ovu novu armiju.

Operacije su počele 9. novembra napadom Francuza na von der Tanna kod Kulmijea^[102] i ponovnim osvajanjem Orleansa, zatim maršem vojvode od Meklenburga, koji je išao u pomoć von der Tannu, i D'Aurette-ovim manevrom u pravcu Dreaa, koji manevar je primorao vojvodu od Maklenburga da u tom pravcu povuče sve svoje snage i otpočne marš k Le Manu. Taj marš su ometale francuske neregularne trupe kao nikad dosad u ovom ratu. Stanovništvo je pružilo najodlučniji otpor, slobodni strelci su stalno obletali oko napadačevih bokova, dok su se regularne trupe ograničavale na demonstracije i nisu prihvatala borbu. Pisma nemačkih dopisnika iz armije vojvode od Meklenburga, njihov bes i negodovanje protiv tih prokletih Francuza, koji uporno primenjuju način borbe koji je za njih najzgodniji, a najnepogodniji za neprijatelja, najbolji su dokaz da je branilac izvrsno izvodio ovu kratku operaciju u okolini Le Mana. Francuzi su navlačili vojvodu od Meklenburga da, kao u savršenom lovu na divlje guske, traga za jednom nevidljivom armijom sve dok je stigao na oko 25 milja od Le Mana. Pošto je bio zašao tako daleko, nije se odlučio da ide dalje, pa je skrenuo na jug. Očigledno je da se prvobitni plan sastojao u tome da se zada uništavajući udar Manskoj armiji, a zatim da se povrne na jug prema Bloau i obide levo krilo Loarske armije, dok bi je Friedrich Karl, koji je upravo pristizao, napao s fronta i iz pozadine. Ali taj plan, kao i mnogi drugi posle toga, nije uspeo. D'Aurette je prepustio vojvodu od Meklenburga njegovoj sudbini, krenuo protiv Friedricha Karla i 24. novembra kod Ladona i Mezijera napao 10. pruski korpus, a 28. novembra kod Bon-la-Rolande jednu dosta jaku prusku jedinicu. Očigledno je da je D'Aurette ovde slabo rukovodio svojim trupama. Iako je to bio njegov prvi pokušaj da se probije kroz prusku vojsku i silom prokrci sebi put za Pariz, samo manji deo njegovih trupa bio je spreman za akciju. Jedino je uspeo da ulije neprijatelju poštovanje prema svojim trupama. On se povukao na utvrđene polo-

žaje ispred Orleansa, gde je prikupio sve svoje snage i rasporedio ih zdesna ulevo u sledecem poretku: istočno od železničke pruge Pariz—Orlean na krajnjem desnom krilu 18. korpus, a do njega 20. i 15; zapadno od ove pruge 16, i na krajnjem levom krilu 17. korpus. Da su te trupe bile na vreme prikupljene, jedva bi se moglo i posumnjati u to da će potući armiju Friedricha Karla, koja je tada imala manje od 50 000 ljudi. Ali, dok se D'Aurette dobro utvrđivao na svojim položajima, vojvoda od Meklenburga je ponovo preduzeo marš na jug i spojio se s desnim krilom armije svoga rodaka, koji je sada primio vrhovnu komandu. Tako je sada 40 000 boraca vojvode od Meklenburga učestvovalo u napadu na D'Aurette-a, dok je francuska Manska armija — zadovoljivši se slavom što je »odbila« neprijatelja — mirno ostala na svome mestu, nekih 60 milja od mesta gde se rešavala sudbina operacije.

Posle toga, sasvim neočekivano, došao je izveštaj o Trochujevom ispadu od 30. novembra. Trebalo je učiniti nove napore da bi se on podržao. Prvog decembra D'Aurette je otpočeo opšte nastupanje protiv Prusa, ali je to bilo suviše dockan. Kad su ga Nemci dočekali svim svojim snagama, njegov 18. korpus — na krajnjem desnom krilu — bio je, izgleda, upućen u pogrešnom pravcu, te nije ni učestvovao u borbama. Prema tome, D'Aurette se borio samo s četiri korpusa, što znači s brojem vojnika (stvarnih boraca) koji je, verovatno, bio nešto malo veći od broja neprijateljskih vojnika. On je potučen, a izgleda da se osećao pobedenim čak i pre nego što se to stvarno desilo. Time se i objašnjava neodlučnost koju je pokazao kada je 3. decembra uveče izdao naređenje za povlačenje preko Loare, a sutradan izjutra povukao to naređenje i odlučio da brani Orlean. Rezultat je bio kao i obično: naređenje, protivnaređenje, nered. Pošto je pruski napad bio usmeren na njegovo levo krilo i centar, njegova oba desnokrilna korpusa, očigledno zbog dobijenih protivrečnih naređenja, izgubila su svoju odstupnicu prema Orleanu i morala su da forsiraju reku, i to 20. korpus kod Žaržoa, a 18. korpus još istočnije, kod Silija. Izgleda da je jedan manji deo snaga ovog poslednjeg bio odbačen još dalje na istok, jer ga je 7. decembra 3. pruski korpus otkrio kod Nevoaja, blizu Žijena, i odatle ga gonio prema Brijaru, stalno desnom obalom reke. Orlean je pao Nemcima u ruke 4. decembra uveče, i odmah je bilo preduzeto gonjenje Francuza. Dok je 3. korpus imao da ide duž desne obale gornje Loare, 10. je bio poslat k Vijerzonu, a trupe pod komandom vojvode od Meklenburga upućene desnom obalom prema Bloau. Pre nego što su stigle do tog mesta, ove poslednje su se sukobile kod Božansija bar s jednim delom Manske armije, koja se, najzad, u to vreme bila spojila s trupama pod Chanzyjevom komandom i pružila jak i donekle uspešan otpor. Ali taj otpor je bio ubrzo slomljen, jer je 9. pruski korpus išao levom obalom reke prema Bloau i tamo presekao Chanzyjevu odstupnicu prema Turu. Taj zaobilazni pokret

postigao je svoj cilj. Chanzy je izmakao opasnosti, ali je Bloa pao neprijatelju u ruke. Kravljenje zemljišta i velike kiše koje su padale u to vreme iskvarili su puteve, tako da je dalje gonjenje bilo prekinuto.

Princ Friedrich Karl je telegrafisao vrhovnoj komandi da je cela Loarska armija rasturena u raznim pravcima, da je njen centar probijen i da je ona kao armija prestala da postoji. Sve to zvuči izvanredno dobro, ali ni izdaleka ne odgovara stvarnosti. Čak ni prema nemačkim izveštajima ne može biti nikakve sumnje da su skoro svih 77 topova koji su zaplenjeni kod Orleansa bili brodski topovi koji su ostavljeni u utvrđenjima. Moguće je da je bilo zarobljeno 10 000, a s ranjenicima i 14 000 ljudi i da je većina bila u znatnoj meri demoralisana. Međutim, nije bilo mnogo bolje ni stanje Bavaraca, koji su se 5. decembra, potpuno dezorganizovani, bez oružja i ranaca, u gomilama kretali putem od Arteneja prema Šartru. Za vreme gonjenja 5. decembra i sledećih dana, nisu zaplenjeni nikakvi trofeji; a da je armija potučena, ne bi se moglo desiti da tako aktivna i brojna konjica kao što je pruska ne zarobljava mase vojnika. Blago rečeno, tu je posredi neka krajnja netačnost. Kravljenje zemljišta nije nikakvo opravdanje; ono je nastupilo oko 9. decembra, tako da je za aktivno gonjenje bilo na raspolaganju četiri ili pet dana, kada su zamrznuti putevi i polja bili veoma pogodni za kretanje. Nastupanje Prusa nije bilo zaustavljeno toliko kravljenjem zemljišta koliko saznanjem da je skoro iscrpna snaga ovih 90 000 ljudi, koja je sada, usled gubitaka i ostavljenih posada u pozadini za vršenje garnizonske službe, spala na oko 60 000. Dostignuta je granica posle koje bi bilo nerazumno gonjenje, čak i potučenog neprijatelja. Možda su mogući naleti većih razmera u južnom pravcu, ali će dalje osvajanje teritorije jedva biti moguće. Loarska armija, koja je sada podeljena u dve armije — Bourbakijevu i Chanzyjevu, imaće dosta vremena i prostora da izvrši reorganizaciju i da u svoj sastav uključi novoformirane bataljone. Zbog svoje podele ona je prestala da postoji kao armija, ali to je prva francuska armija koja se u ovom ratu nije držala sramno. Mi ćemo, verovatno, opet nešto čuti o dvema armijama — njenim naslednicama.

Međutim, Pruska pokazuje znake iscrpenosti. U landver se pozivaju ljudi do 40 godina i stariji, iako su po zakonu oslobođeni vojne službe posle 32. godine. Obučene rezerve u zemlji su istrošene. U januaru će se iz severne Nemačke uputiti regruti u Francusku; biće ih oko 90 000. To *može* dati ukupno onih 150 000 ljudi o kojima se mnogo govori, ali njih ipak još nema; a kad oni stvarno budu stigli, njihov dolazak će bitno izmeniti karakter armije. Trošenje snaga u ovim operacijama bilo je strašno i svakog dana postaje sve veće. To dokazuju ne samo melanholičan ton pisama koja stižu s fronta nego i liste gubitaka. Glavni gubici navedeni u tim listama nisu pretrpljeni u velikim borbama, već u malim okršajima u kojima gine po jedan čovek, po dva čoveka ili po pet ljudi. Tim stalnim nagrzanjem talas

narodnog rata vremenom topi ili po delovima kruni i najveću vojsku, i to, što je naročito važno, bez nekog vidnog ekvivalenta. Dok se Pariz drži, položaj Francuza se poboljšava svakog dana, a nestrpljenje u Versaju u pogledu predaje Pariza najbolje pokazuje da taj grad ipak može da postane opasan za one koji ga opsađuju.

[•The Pall Mall Gazette,
br. 1824 od 17. decembra 1870]

Beleške o ratu — XXXII

Borbe u toku prošle nedelje pokazale su koliko smo pravilno ocenili stanje zaraćenih strana kada smo kazali da su trupe koje su stigle iz Meca na Loaru i u Normandiju već u znatnoj meri izgubile sposobnost za osvajanje nove teritorije. Veličina prostora koji su zauzele nemačke snage otada se skoro nimalo nije povećala. Veliki vojvoda od Meklenburga, s von der Tannovim Bavarcima (bez kojih se, i pored njihove dezorganizacije i oskudice u obući, ne bi moglo opstati), s 10. korpusom i 17. i 22. divizijom, gonio je Chanzyjeve trupe, koje su se polako i stalno pod borbom povlačile od Božansija do Bloaa, od Bloaa do Vandoma i Epizeja i dalje. Chanzy je branio svaki položaj na rečicama koje se sa severa ulivaju u Loaru. A kada je 9. korpus (ili bar njegova Hesenska divizija), dolazeći s leve obale reke, zaobišao Chanzyjevo desno krilo kod Bloaa, Chanzy se povukao prema Vandomu i zauzeo položaj na liniji Loare. On je na tom položaju 14. i 15. decembra odbijao neprijateljske napade, ali ga je 15. decembra uveče napustio i polako se povukao prema Le Manu, dajući još uvek uporan otpor. Njegova zaštitnica se 17. decembra još jednom sukobila s von der Tannovim trupama kod Epizeja, na spoju puteva koji idu iz Vandoma i Morea ka Sen-Kaleu, a zatim se povukla, ali je Nemci pri tome, izgleda, nisu suviše daleko gonili.

Celo to povlačenje izvodilo se, izgleda, vrlo oprezno. Kada je već jednom bilo odlučeno da se predašnja Loarska armija podeli u dva dela, od kojih je jedan, pod Bourbakijevom komandom, imao da dejstvuje južno od Orleana, a drugi, pod Chanzyjevom komandom, kome su takođe bile potčinjene trupe u blizini Le Mana, da brani zapadnu Francusku severno od Loare — kad je ta mera već jednom bila sprovedena — Chanzy nije mogao imati cilj da izaziva odlučne akcije. Naprotiv, njegov plan se nužno sastojao samo u tome da od neprijatelja brani svaku stopu zemlje sve dotle dok može, ne angažujući se odsudno; da nanosi neprijatelju što je moguće veće gubitke i da uči svoje mlade trupe na red i izdržljivost kad su pod vatrom. On bi za vreme svoga povlačenja, prirodno, izgubio više ljudi od neprijatelja, naročito dezertera, ali to bi bili najgori ljudi iz njegovih bata-

ljona, bez kojih je on mogao sasvim da prođe. On bi mogao da podigne moral svojih trupa, dok bi u isto vreme kod neprijatelja održavao osećanje poštovanja prema republikanskim trupama, poštovanje koje je Loarska armija već bila stekla. I on bi uskoro mogao da dostigne onu granicu na kojoj bi gonilac, oslabljen gubicima, bolestima i ostavljanjem pojedinih delova u pozadini na putevima za snabdevanje, morao da odustane od daljeg gonjenja, ili da se sam izloži opasnosti da bude poražen. Ta bi granica, kako prema svemu izgleda, mogla biti Le Man: tamo se nalaze dva logora za obuku trupa — u Ivre-l'Eveku i Konliju, s trupama različitog stepena organizovanosti, s raznovrsnim naoružanjem i nepoznatim nam brojnim stanjem. Međutim, tamo je, svakako, moralo da bude više organizovanih bataljona nego što bi Chanzyju bilo potrebno da bi mogao odbiti svaki napad vojvode od Meklenburga. To je, izgleda, osetio pruski komandant ili, tačnije, njegov načelnik štaba general Stosch, koji je stvarno rukovodio pokretima armije vojvode od Meklenburga. Jer, posle našeg saznanja da je 10. severnonemački korpus 18. decembra gonio Chanzyja do iza Epizeja, sada čujemo da je general Voigts-Rhetz (koji komanduje baš tim, 10. korpusom) 21. decembra potukao odred Francuza u okolini Monea i potisnuo ga iza Notr-Dam d'Oea. Međutim, Mone se nalazi približno na 35 milja južno od Epizeja, na putu Vandom—Tur, a Notr-Dam d'Oe je nekoliko milja bliže Turu. Izgleda, prema tome, da su trupe vojvode od Meklenburga, posle gonjenja glavnih Chanzyjevih snaga sve do Mana, sada upućene — bar jednim delom — prema Turu, do koga su dosad, verovatno, već stigle, ali je pitanje da li će ga moći trajno održati.

Pruski kritičari su osuđivali ekscentrično povlačenje Loarske armije posle borbi kod Orleansa i tvrdili da su Francuzi na tako pogrešan korak bili prinudeni samo snažnom akcijom princa Friedricha Karla, kojom je on »probio njihov centar«. Mogli bismo lako poverovati da je D'Aurelle-ovo rdavo rukovođenje, baš u momentu kad mu je neprijatelj naneo udar, znatno doprinelo tome ekscentričnom povlačenju, pa čak i podeli armije na dva posebna dela, koja je posle toga usledila. Ali tu je postojao i drugi razlog: Francuskoj je, pre svega, potrebno vreme za organizaciju snaga i prostor — to će reći što više teritorije — kako bi se prikupila sredstva za organizaciju ljudi i materijala. Kako do sada nije bila u stanju da se upušta u odsudne bitke, ona je morala pokušavati da spasava od neprijateljske okupacije što je moguće veću teritoriju. A pošto je invazija sada stigla do linije na kojoj su se snage koje napadaju i snage odbrane skoro izjednačile, nema potrebe da se odbrambene trupe koncentrišu onako kao što bi to bilo potrebno za jednu odlučnu akciju. Naprotiv, one se bez velikog rizika mogu podeliti u nekoliko većih grupa, kako bi mogle da zaštite što je moguće veću teritoriju i da na bilo kome pravcu kojim bi neprijatelj mogao da nastupa suprotstave dovoljno velike snage da spreče trajnu okupaciju. A pošto se blizu Le Mana i sada nalazi oko 60 000,

a možda i 100 000 ljudi (istina, u veoma slabom stanju što se tiče opreme, obuke i discipline, ali se to stanje ipak poboljšava svakim danom), i pošto su sredstva za njihovu opremu, naoružanje i snabdevanje organizovana i koncentrisana u zapadnoj Francuskoj, bila bi velika greška da se sve to ostavi samo zato što teorija strategije zahteva da se potučena armija, pod običnim okolnostima, povlači kao jedna celina; u ovom slučaju to bi se moglo postići samo ako bi se armija povukla na jug i ostavila zapad nezaštićen. Naprotiv, u samim logorima blizu Le Mana nalazi se dovoljno snaga i sredstava od kojih se tokom vremena može formirati nova Zapadna armija, čak i jača nego što je bila Loarska armija, dok cela južna Francuska organizuje pojačanje za Bourbakijevu grupu. Tako je ono što na prvi pogled izgleda greška u stvari bila pravilna i potrebna mera, koja nikako ne isključuje mogućnost da sve francuske snage, posle izvesnog vremena, budu u stanju da sadejstvuju u odlučujućoj akciji.

Značaj Tura je u tome što on čini najzapadniji železnički čvor između severozapadne i južne Francuske. Ako bi Tur stalno držali Prusi, Chanzy ne bi imao železničke veze ni s vladom u Bordou ni sa Bourbakijem u Buržu. Ali nema izgleda da će Prusi svojim sadašnjim snagama uspeti da zadrže Tur. Oni bi tamo bili slabiji nego von der Tann u Orleanu početkom novembra. Iako je privremeni gubitak Tura dosta neprijatna stvar, on se ipak može podneti.

O drugim nemačkim kolonama imamo malo vesti. Princ Friedrich Karl s 3. korpusom, a možda i s polovinom 9. korpusa, potpuno je iščezao iz vida, što pokazuje da on raspolaže snagama slabim za napredovanje. Manteuffel je prinuden da igra ulogu ogromne leteće kolone za vršenje rekvizicija; izgleda da njegova snaga ne može da obezbedi trajnu okupaciju teritorije dalje od Ruana. Werder je sa svih strana izložen napadima partizanskih grupa i, dok se u Dižonu drži samo zahvaljujući izuzetnoj aktivnosti, on dolazi do zaključka da mora blokirati i Langr ako želi da mu pozadina bude osigurana. Ne znamo odakle će uzeti trupe za tu svrhu; on sam ne može da izdvoji nikakvih trupa, a landverske trupe u okolini Belfora i u Alzasu imaju pune ruke posla. Izgleda, dakle, da se snage skoro svuda nalaze u ravnoteži. Sada se vodi takmičenje oko toga ko će dobiti više pojačanja. Ali u tom takmičenju Francuska ima mnogo više izgleda nego što ih je imala pre tri meseca. Kad bismo pouzdano mogli reći da će se Pariz održati do kraja februara, skoro bismo mogli verovati da će Francuska dobiti tu utakmicu.

Položaj Nemaca u Francuskoj

Trošenje snaga u ovom ratu počinje da se oseća u Nemačkoj. Prva armija koja je upala u Francusku brojala je, zajedno sa svim linijskim trupama severa i juga, približno 640 000 ljudi. Za dva meseca ratovanja ova armija se toliko smanjila da su iz rezervnih bataljona i eskadrona morala biti upućena na front prva pojačanja — skoro jedna trećina njenog prvobitnog broja ljudi. Ona su stigla krajem septembra i početkom oktobra i, mada je u tim pojačanjima bilo verovatno oko 200 000 ljudi, ipak bataljoni operativne vojske ni izdaleka nisu bili popunjeni do njihovog prvobitnog sastava od po 1000 ljudi. Bataljoni ispred Pariza brojali su oko 700 do 800 ljudi, dok su oni kod Meca bili još slabiji. Ubrzo je usled bolesti i borbi nastupilo dalje smanjivanje, i kada je princ Friedrich Karl stigao na Loaru, njegova tri korpusa su bila smanjena više nego za polovinu njihovog normalnog brojnog stanja, tako da su imali prosečno po 450 ljudi u bataljonu. Borbe u toku ovog meseca i hladno i promenljivo vreme morali su rdavo uticati na trupe pred Parizom i na armije koje štite opsadu, i sada bataljoni nesumnjivo broje prosečno manje od 400 ljudi. Početkom januara, posle tromesečne obuke, regruti koji su stupili u kadar 1870. biće spremni za upućivanje na bojišta. Biće ih oko 110 000, što čini nešto manje od 300 na bataljon. Sada čujemo da je jedan njihov deo prošao kroz Nansi i da nove grupe stižu svakog dana, te će bataljoni ubrzo opet povećati svoje brojno stanje približno na 650 ljudi. Ako je, kao što to izgleda prema mnogobrojnim znacima, raspoloživi ostatak neobučениh mladih ljudi iz dopunske rezerve (Ersatzreserve!) stvarno obučavan zajedno s redovnim kontingentom regruta, onda bi se od tog pojačanja dobilo još oko 100 ljudi na bataljon, tako da bi bataljoni imali ukupno po 750 ljudi. To bi iznosilo 480 000 boraca, tj. približno tri četvrtine prvobitnog brojnog sastava vojske od jednog miliona ljudi koja je bila upućena na front iz Nemačke. Prema tome, za manje od četiri meseca bilo je ubijeno ili postalo invalidima više od polovine ljudi koji su upućeni iz Nemačke kao linijski pukovi ili koji

¹ U listu «The Pall Mall Gazette» ova reč je data u tom (nemačkom) obliku.

su im se kasnije pridružili. Ako bi to nekome izgledalo neverovatno, neka uporedi gubitke u ranijim ratovima, na primer 1813. i 1814, i neka ima u vidu da su dugotrajni i brzi marševi Prusa za vreme ovoga rata morali imati vrlo rdave posledice po njihove trupe.

Do sada smo razmatrali samo linijske trupe. Pored njih, u Francusku je bio upućen skoro ceo landver. U početku su gardijski landverski bataljoni brojali po 800 ljudi, a ostali landverski bataljoni po 500. Međutim, njihova se snaga postepeno povećavala prosečno do na 1000 ljudi. Ako bismo ubrojali konjicu i artiljeriju, bilo bi ih svega 240 000 ljudi. Njihov znatno veći deo već se nalazi neko vreme u Francuskoj da štiti komunikacije, blokira tvrđave itd. A nema ih dovoljno čak ni za te zadatke, jer se sada formiraju još četiri landverske divizije (verovatno formiranjem trećeg bataljona u svakom landverskom puku), koje imaju bar 50 bataljona, ili još 50 000 ljudi. Sve ove trupe treba sada uputiti u Francusku, a one koje su još ostale u Nemačkoj da bi vršile stražarsku službu u logorima francuskih zarobljenika treba da zamene u toj službi novoformirani »posadni bataljoni«. Ne možemo tačno reći kakav će biti njihov sastav sve dok ne dobijemo ceo tekst naredbe o njihovom formiranju koji nam je zasad poznat samo iz kratkog telegrafskog saopštenja. Ali, ako se gore pomenute četiri nove landverske divizije, kao što sigurno znamo, ne mogu drukčije popuniti nego pozivanjem ljudi od 40 godina, pa čak i starijih, onda se postavlja pitanje ko će od obučenih vojnika ostati za posadne bataljone ako ne ljudi od 40 do 50 godina starosti? Nema nikakve sumnje da je ovom merom potpuno iscrpena rezerva obučenih ljudi u Nemačkoj, a, pored toga, i ceo jednogodišnji kontingent regruta.

Landverske snage u Francuskoj su imale mnogo manje marševa, bivakovanja i borbi nego linijske trupe. One su većinom imale pristojne stanove, dovoljno hrane i ne mnogo tešku službu, tako da se ukupan broj njihovih gubitaka može proceniti približno na 40 000 mrtvih i ranjenih. Ako u njih ubrojimo i nove bataljone koji se formiraju, onda će ih biti 250 000 ljudi, ali je sasvim neizvesno za koje će vreme i da li će oni ikada moći da budu slobodni za službu izvan zemlje. Može se reći da će u toku sledeća dva meseca u Francuskoj biti najviše 200 000 za službu sposobnih vojnika iz landvera.

Ukupno u linijskim i landverskim trupama u drugoj polovini januara u Francuskoj može, dakle, biti pod oružjem približno 650 000 do 680 000 nemačkih vojnika, od kojih se 150 000 do 200 000 sada nalazi na putu ili se sprema za put. Ali će te grupe biti sasvim drukčijeg karaktera od onih koje su se dosad tamo koristile. Jedna dobra polovina linijskih bataljona sastojaće se od mladića od 20 ili 21 godine — neiskusnih boraca onog doba života u kome teškoće zimskog ratovanja naročito nepovoljno utiču na zdravstveno stanje. Ovi ljudi će ubrzo preplaviti bolnice, i brojno stanje bataljona opet će početi da se smanjuje. S druge strane, landver će se sve više i više sastojati od ljudi preko 32 godine, skoro bez izuzetka od oženjenih i starešina porodica

— ljudi onog doba starosti kada život u logorima pod otvorenim nebom, po hladnom ili vlažnom vremenu, može skoro sigurno da izazove vrlo brzo masovno oboljevanje od reumatizma. A ne može biti nikakve sumnje da će veći deo landvera, zbog povećanja teritorije koju treba da okupira, učestvovati mnogo češće u marševima i borbama nego do sada. Pripadnici linijskih trupa biće znatno mlađi, a pripadnici landvera znatno stariji nego do sada. Regruti koji se upućuju u linijske trupe imali su vrlo malo vremena da prođu kroz vojnu obuku i usvoje disciplinu, a nova pojačanja iz landvera imala su sasvim dovoljno vremena da zaborave i jedno i drugo. Na taj način, ljudstvo nemačke vojske — zbog elemenata koje sada dobija — po svom karakteru postaje mnogo sličnije nego ranije novim francuskim regrutima koji djeluju protiv nje. Međutim, Nemci imaju preimućstvo u tome što ti elementi ulaze u jake i čvrste kadrove stare vojske.

Koje još ljudske rezerve ostaju Pruskoj? Regruti koji će 1871. napuniti 20 godina i starija godišta dopunske rezerve, s tim što su ovi poslednji svi neobučeni, skoro svi oženjeni i u takvom dobu života kada čovek ima malo sklonosti ili sposobnosti da otpočne vojnu službu. Pozivanje u vojsku ovih ljudi, koji su odavno navikli da svoj odnos prema njoj smatraju čisto nominalnim, bilo bi vrlo nepopularno. Još bi nepopularnije bilo pozivanje onih fizički sposobnih muškaraca koji su iz ovih ili onih razloga bili uspeli da potpuno izbegnu vojnu službu. Oni bi svi bez ikakvog oklevanja učestvovali u jednom čisto odbrambenom ratu i uz to u vreme kad počinje da postaje sumnjiv uspeh te osvajačke politike. Osvajački rat, koji se vodi s promenljivom srećom, ne može se duže vreme voditi pomoću vojske koja se uglavnom sastoji od oženjenih ljudi; jedan ili dva velika poraza morali bi demoralisati takve trupe koje bi imale taj zadatak. Ukoliko pruska vojska, usled otezanja rata, postaje stvarno više »naoružani narod«⁽⁷³⁾, ona utoliko postaje i nesposobnija za osvajanje. Neka nemački filistri viču na sav glas o Alzasu i Loreni, ipak je nesumnjivo da Nemačka, radi njihovog osvajanja, ne može podnositi ona ista lišavanja, one iste poremećaje u društvenom životu i zastoj u nacionalnoj proizvodnji koje je spremna da podnese Francuska za svoju odbranu. Taj isti nemački filistar, čim jednom bude obukao uniformu i čim ga upute na front, brzo će se otrezniti na nekom francuskom bojištu ili za vreme jakih mrazeva u bivaku. I možda će za obe nacije, na kraju krajeva, biti najbolje ako se stvarno susretnu lice u lice s oružjem u rukama.

[•The Pall Mall Gazette»,
br. 1830 od 24. decembra 1870]

Beleške o ratu — XXXIII

Od Božića je počela stvarna opsada Pariza. Do tada je vršeno samo opkoljavanje te džinovske tvrđave. Istina, bili su izgrađeni položaji za baterije teških opsadnih oruđa i prikupljen opsadni park, ali još nijedno oruđe nije bilo postavljeno na položaj, niti je bila izrađena ma i jedna ambrazura¹ niti je bio ispaljen ijedan metak. Sve te pripreme bile su izvršene na južnom i jugozapadnom frontu. Na ostalim frontovima su takode bili izgrađeni grudobrani, ali su oni, izgleda, bili namenjeni samo za odbrambene zadatke, tj. za sprečavanje ispada i za zaštitu opsadivačeve pešadije i poljske artiljerije. Ta utvrđenja su se izgrađivala naravno na većem odstojanju od pariskih forova nego što bi trebalo da se nalaze opsadne baterije. Između njih i forova pružao se širok pojas ničijeg zemljišta, koji se mogao koristiti za ispade. Iako je bio odbijen veliki Trochujev ispad od 30. novembra, Trochu je i dalje ostao gospodar jednog dela tog neposednutog terena na istočnoj strani Pariza, naročito usamljenog platoa Avron, ispred fora Roni. On je počeo da utvrđuje taj plato; ne znamo tačan datum kad je počelo utvrđivanje, ali smo našli podatak da su Mont-Avron i visovi Varen (u okuci Marne) 17. decembra već bili utvrđeni i naoružani teškim orudima.

Izuzev nekoliko isturenih reduta na južnom frontu, blizu Vitrija u Vilžifa, koji, izgleda, nisu od nekog većeg značaja, ovde imamo prvi slučaj većeg stila da su branioci pokušali da prošire svoje položaje pomoću kontrapribližnica. Ovde smo, prirodno, dužni da izvršimo upoređenje sa Sevastopoljem.^[55] Posle više od četiri meseca otkako su saveznici počeli da kopaju rovove, krajem februara 1855, kada su opsadivači bili izloženi užasnoj hladnoći, Totleben je počeo da podiže isturena utvrđenja, koja su za ono vreme bila znatno udaljena ispred njegovih linija. On je 23. februara izgradio Selenginski redut na 1100 jarda od glavnog tvrđavskog bedema, a tog istog dana propao je jedan saveznički juriš na to novo utvrđenje. Prvog marta završen je drugi redut (Volinski), koji je bio još više isturen napred, tj. 1450

¹ otvor u zidu utvrđenja kroz koji se puca

jarda ispred tvrđavskog bedema. Ta dva utvrđenja saveznici su nazvali »ouvrages blancs¹. Dvanaestog marta, na 800 jarda ispred bedema, bila je dovršena Kamčatska lineta, koju su saveznici nazvali »Mamelon vert², a ispred svih tih utvrđenja bila su iskopana streljačka gnezda. Dvadeset drugog marta bio je odbijen jedan juriš, i sva ta utvrđenja, kao i jedno utvrđenje desno od utvrđenja »Mamelon vert« nazvano »Quarry³, bila su dovršena i svi reduti povezani skrivenim putem. Saveznici su u toku celog aprila i maja uzalud pokušavali da povrate zemljište na kome su se nalazila ta utvrđenja. Oni su morali da im se primiču jedino pomoću regularnih opsadnih približnica, tako da su tek 7. dana, kada su stigla veća pojačanja, uspjeli da ih zauzmu na juriš. Tako je pad Sevastopolja bio odložen puna tri meseca blagodareći tim istaknutim poljskim utvrđenjima, iako su ona bila izložena paljbi najmoćnijih brodskih topova onoga vremena.

Obrana Mont-Avrna izgleda veoma bedno kad se uporedi s tim istorijskim primerom. Postavljanje baterija bilo je završeno 17. decembra, pošto su Francuzi imali više od dve nedelje za podizanje svojih utvrđenja. U međuvremenu opsadivači su poslali po opsadnu artiljeriju, koja se sastojala uglavnom od starih oruđa već upotrebljivanih u ranijim opsadama. Dvadeset drugog decembra bilo je završeno postavljanje opsadnih baterija prema Mont-Avrnu, ali se nikakva borbena dejstva nisu preduzimala sve dotle dok nije prošla svaka opasnost od ispada Francuza en masse, i dok 26. decembra nisu bili očišćeni položaji Pariske armije oko Dransija. Zatim su nemačke baterije 27. decembra otvorile vatru, koja je trajala 28. i 29. decembra. Vatra iz francuskih utvrđenja ubrzo je umukla, a 29. decembra utvrđenja su bila napuštena zato što, prema zvaničnim francuskim izveštajima, u njima nije bilo kazamata koji bi štitili posadu.

To je, nesumnjivo, bedna odbrana, a još je bednije njeno opravdanje. Glavni nedostatak, izgleda, leži u konstrukciji utvrđenja. Iz svih opisa možemo zaključiti da na Mont-Avrnu nije bilo nijednog zatvorenog reduta, već su bile postavljene samo baterije nezaštićene iz pozadine, pa čak i bez efikasne zaštite bokova. Sem toga, izgleda da su te baterije bile okrenute samo u jednom pravcu — prema jugu, ili jugoistoku — dok se u najneposrednijoj blizini, na severoistočnoj strani, nalaze visovi Rensi i Monfermej — najpogodniji baterijski položaji za dejstvo protiv Avrna. Opsadivači su iskoristili tu prednost za okruženje Avrna polukrugom baterija, koje su brzo učukale njegovu vatru i potisnule njegovu posadu. Ali zašto, onda, nije bilo skloništa za posadu? Mrazom se to samo upola može opravdati, jer su Francuzi imali dosta vremena; a ono što su Rusi mogli da učine u zimu na Krimu na krševitom terenu, moralo je da bude moguće i u decembru ove godine kod Pariza. Artiljerija koja je upotrebljavana kod Avrna bila je svakako mnogo efikasnija od

¹ »bela utvrđenja« — ² »Zeleni brežuljak« — ³ »Kamenolom«

savezničke artiljerije kod Sevastopolja; ali to je bila ona ista artiljerija koja je upotrebljena protiv ređutá Dipela⁷⁷⁾, koji su se održali tri nedelje, iako su, takode, bili poljska utvrđenja. Postoji sumnja da je pešadijska posada pobjegla i ostavila artiljeriju bez zaštite. To je moguće, ali to ne opravdava inženjere koji su gradili utvrđenja. Inženjerski štab u Parizu mora biti vrlo slabo organizovan ako ga cenimo po ovom primerku njegovih tvorevina.

Brzo rušenje Mont-Avrona otvorilo je apetit opsadivača za još većim uspesima slične vrste. Oni su otvorili vatru na istočne forove, naročito na Noazi, Roni i Nožan. Posle dvodnevnog bombardovanja svi ti forovi su bili skoro umukli, ali nismo ništa čuli o tome šta je još bilo preduzeto protiv njih. Ništa se, takode, ne govori ni o vatri iz utvrđenja izgrađenih na prostorima između tih forova. Ali možemo biti sigurni da će opsadivači uložiti sve napore da svoje približnice makar i na primitivan način pomere napred, prema tim forovima, i da za sebe osiguraju čvrst položaj na Mont-Avronu. Ne bismo se začudili kad bi oni, uprkos vremenskim prilikama, u tom smislu postigli više nego Francuzi.

Ali, kakav je uticaj svih tih događaja na tok opsade? Nesumnjivo je da bi Prusi postigli značajan uspeh ako bi im ta tri fora pala u ruke, jer bi im to dozvolilo da primaknu svoje baterije na rastojanje od 3000 do 4000 jarda od tvrđavskog pojasa. Uostalom, ne postoji nikakav razlog da oni tako brzo padnu. Svi ti forovi imaju neprobojna skloništa za svoje posade, a opsadivači još ni dosad nisu dobili izolućene merzere, kojih uopšte imaju u vrlo malom broju. Ti merzeri su jedina vrsta artiljerije koja za vrlo kratko vreme može da probije skloništa, koja su inače neprobojna za bombe; stari merzeri su suviše neprecizni da bi se postigao brz rezultat, a oruđima od 24 funte (s granatom od 64 funte) ne može se dati dovoljno veliki elevacioni ugao da bi mogla dejstvovati ubacnom vatrom. Ako izgleda da je umukla vatra tih forova, onda to samo pokazuje da su oruđa postavljena iza zakloná da bi u slučaju juriša bila spremna za dejstvo. Pruske baterije mogu da poruše grudobrane bedema, ali to neće značiti da je probijena i breša. Da bi dobro zaštićenu kamenu eskarpu probili čak i posrednom vatrom, Prusi će morati da postave baterije najdalje na odstojanje 1000 jarda od forova, a to se može učiniti samo pomoću regularno građenih paralela i približnica.

«Skraćeni» tok opsade, o kome Prusi tako mnogo govore, sastoji se samo u neutralisanju neprijateljske vatre s većeg odstojanja, tako da bi se približnice mogle graditi s manje rizika i gubitka u vremenu; posle toga sledi neobično jako bombardovanje posrednim gadanjem i probijanje breša kroz bedem. Ako sve te mere ne primoraju Francuze na predaju — a kad je reč o pariskim forovima, teško je shvatiti kako bi ih to moglo primorati na predaju — onda ne ostaje ništa drugo nego gurati približnice na uobičajen način do glasije, a zatim se odlučiti na juriš. Juriš na Dipel je bio preduzet tek pošto su pri-

bližnice bile izgrađene do na 250 jarda od porušenih utvrđenja, a kod Strazbura je bilo potrebno da se sape¹ na sasvim stari način izvode do grebena glasijske, pa i preko njega.

Uzimajući sve to u obzir, moramo se još jednom vratiti na gle-dište koje je tako često naglašavano u ovim člancima, naime da od-branu Pariza treba voditi aktivno, a ne samo pasivno. Kao nikada pre, sada je vreme za ispade. Ovog momenta se ne radi o probuju neprijateljske linije, nego samo o tome da se prihvati lokalna borba koju opsadivači nameću opsadenima. Stara je i neosporna istina da opsadivač skoro u svim prilikama može postići nadmoćnost u vatri na bilo kojoj tački nad vatrom opsadenog, a ako opsadeni ne nado-knađuje taj svoj nedostatak svojom aktivnošću, hrabrošću i energijom u ispadima, on ispušta svoje najbolje šanse. Tvrdi se da su trupe u Parizu klonule duhom, ali za to nema nikakvih razloga. One su mogle izgubiti poverenje u svoje starešine, ali to je sasvim druga stvar; ako Trochu nastavi s pasivnošću, trupe imaju puno pravo na to.

Smatramo za potrebno da s nekoliko reči ukažemo i na duho-vitu hipotezu nekih ljudi o tome da Trochu namerava da se posle pada Pariza sa svojim trupama povuče na utvrđeno poluostrvo Mon Valerijen, kao u citadelu. Ovu dubokoumnu dosetku skovali su neki od supermudrih prišipetlja u štabu u Versaju, a ona se uglavnom zasniva na činjenici da između Pariza i pomenutog poluostrva po-stoji živ saobraćaj vozila tamo i natrag. Zaista mora biti neobično mudar komandant koji bi za svoju sopstvenu citadelu izabrao ovako nisko poluostrvo, koje je sa svih strana opkoljeno visovima koji njim dominiraju, s kojih se kao na dlanu mogu videti logori njegovih trupa pa, prema tome, i veoma uspešno tući vatrom. Ali otkad postoji pru-ski generalštab, njega je uvek uznemiravalo prisustvo nekih ljudi koji su se odlikovali nadljudskom pronicljivošću. Njima se stalno čini da će neprijatelj preduzimati najneverovatnije poduhvate; oni, kako kaže nemačka poslovice, »čuju kako trava raste«. Svako ko je proučavao prusku vojnu literaturu morao je da naiđe na ljude takve vrste, ali je čudnovato samo jedno: da još ima ponekog ko im veruje.

[The Pall Mall Gazette,
br. 1841 od 6. januara 1871]

¹ podzemni rovovi

Beleške o ratu — XXXIV

Iako je bilo dosta bitaka otkad smo poslednji put razmatrali međusobni položaj neprijateljskih strana u provincijama, ipak je došlo do vrlo malih promena¹, što potvrđuje naše mišljenje da su snage obeju strana u datom trenutku bile skoro u ravnoteži.

Chanzyjeva Zapadna armija držala je položaje ispred Le Mana; prema njoj, na liniji koja se proteže od Bloaa preko Vandoma do Verneja, nalazi se armija vojvode od Meklenburga. U okolini Vandoma bilo je mnogo pojedinačnih borbi, ali vrlo malo promena u međusobnom položaju protivničkih armija. U međuvremenu Chanzy je privukao k sebi sve obučene i naoružane ljude iz logora Konli, koji je bio rasformiran. Javljeno je da je dobro utvrdio jedan položaj kod Le Mana kao oslonac za slučaj povlačenja, i da se sada očekuje da opet preduzme ofanzivu. Pošto je g. Gambetta 5. januara krenuo iz Bordoa za Le Man, to bi moglo da bude sasvim tačno. Što se tiče stvarne snage i organizacije Chanzyjevih trupa, poznato nam je samo toliko da je pre svog povlačenja prema Le Manu raspolagao trima armijskim korpusima. Nismo ništa bolje obavešteni ni o snagama koje dejstvuju neposredno prema njemu. Trupe vojvode od Meklenburga i trupe koje su prvobitno sačinjavale armiju princa Friedricha Karla toliko su se izmešale da više ne postoji nekadašnji *ordre de bataille*. Mi ćemo ih smatrati kao jednu armiju, što one u stvari i jesu otkada je Friedrich Karl postao njihov zajednički komandant; jedina razlika je samo u tome što vojvoda od Meklenburga komanduje trupama *à cheval*² Loare, koje su okrenute frontom prema zapadu, dok se pod neposrednom komandom princa Friedricha Karla nalaze one trupe koje su rasporedene duž Loare od Bloaa do Žijena, frontom prema jugu, i koje motre na Bourbakija. Obe ove armije imaju deset pešadijskih i tri konjičke divizije, ali je još znatan broj odreda ostavljen na marševskom pravcu od Komersija preko Troaja do Loare; ovi odredi pristizu postepeno, tempom kojim ih zamenjuju novopristigla landverska pojačanja.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 173 - 175. — ² na obema obalama

Princ Friedrich Karl je 11. decembra stigao u Brijar s namerom da izbije na Never, kako bi zaobišao Bourbakijevo desno krilo i presekao njegovu vezu s trupama koje djeluju protiv Werdera. Ali smo tek nedavno saznali da je odustao od ovog plana čim je dobio izveštaj o odlučnom i neočekivanom otporu koji je Chanzy pružio vojvodi od Meklenburga, i vratio se s glavninom svojih trupa u pravcu Tura, kome su, kao što znamo, njegove trupe bile blizu prišle, ali u grad nisu ušle. Sada, prema tome, znamo da je Chanzy veštim i smelom povlačenjem obezbedio ne samo svoje trupe nego i trupe generala Bourbakija, koji se, izgleda, još nalazi u okolini Burža i Nevera. Da je Bourbaki — kao što se pretpostavljalo — krenuo na istok protiv Werdera ili prema pruskom komunikacijskom pravcu, o njemu bismo već sada imali neke vesti. Najverovatnije je da on reorganizuje i popunjava svoju armiju, a ako Chanzy pređe u nastupanje, svakako ćemo nešto čuti i o Bourbakiju.

Severno od Sene, Manteuffel sa 1. korpusom drži Ruan i njegovu okolinu, dok je 8. korpus uputio u Pikardiju, gde se ovaj korpus loše proveo. General Faidherbe ne dozvoljava da njegova Severna armija ostane dugo neaktivna. U tri najsevernija departmana Francuske od Some do belgijske granice nalazi se oko 20 tvrđava različite veličine. Iako danas te tvrđave nemaju nikakav značaj za sprečavanje invazije jakih snaga iz Belgije, one ipak, u ovom slučaju, predstavljaju najpogodniju i za napadača skoro nepristupačnu operacijsku bazu. Kada je Vauban, pre gotovo 200 godina, pravio plan ovog trostrukog pojasa tvrđava, svakako nije ni pomislio da bi one mogle poslužiti francuskoj vojsci kao ogroman utvrđeni logor, kao neka vrsta niza tvrđava četvorougaoanog sistema — protiv neprijatelja koji napada iz centra Francuske. Pa ipak je tako, i, ma koliko bio mali, ovaj deo teritorije je u datom trenutku neosvojiv. Osim toga, ovaj rejon je vrlo važan zbog industrijskih izvora i gusto naseljenog stanovništva. Pošto je bitkom kod Viler-Bretonea (27. novembra)⁽¹⁰⁸⁾ potisnut u ovo sigurno pribežište, Faidherbe je reorganizovao i učvrstio svoju armiju; krajem decembra on je ponovo istupio prema Amijenu i 23. decembra zametnuo bitku s Manteuffelom kod Alija, koja nije donela pobedu ni jednoj ni drugoj strani. U ovoj bici su učestvovali četiri njegove divizije (35 000 ljudi, po njegovom proračunu) protiv dve divizije 8. pruskog korpusa (24 000 ljudi, prema pruskim podacima). Činjenica da se on pri takvom odnosu snaga mogao odupreti i tako proslavljenom generalu kao što je von Goeben, dokazuje da su se njegova Mobilna garda i novomobilisani obveznici znatno usavršili. Zbog mraza i zakašnjenja njegovih intendantskih organa i komore, kako on sam kaže, a verovatno i zato što nije bio siguran da će se njegove trupe održati i u toku drugog dana teških borbi, on se skoro bez ikakvih smetnji povukao preko reke Skarpe. Ostavljajući veći deo 16. divizije za zaštitu komunikacija i opsadu Perona, von Goeben ga je gonio i nastupao k Bapomu i dalje samo s 15. divizijom i

letećom kolonom princa Albrechta mladeg (čija brojna snaga u najboljem slučaju može biti jednaka jednoj brigadi). Prema tome, ovde su svi izgledi bili na strani četiri Faidherbe-ove divizije. Ne oklevajući ni trenutka, on je krenuo sa svojih odbrambenih položaja i napao Pruse. Posle prethodnog sukoba od 2. januara, glavne snage vodile su borbu sledećeg dana ispred Bapoma. Faidherbe-ovi jasni izveštaji, velika brojna nadmoć Francuza (osam brigada ili najmanje 33 000 ljudi protiv tri pruske brigade jačine 16 000 do 18 000 ljudi, ako se pridržavamo napred navedenih cifara za obe armije) i, najzad, neodredene Manteuffelove izjave, ne ostavljaju nikakvu sumnju u to da je u ovoj bici pobjeda bila na strani Francuza. Pored toga, Manteuffelovo hvalisanje dobro je poznato u Nemačkoj; svi se sećaju kako se on, kao guverner Šlezviga, pošto je bio dosta visokog rasta, nudio »da svojim telom pokrije svakih sedam stopa zemlje«. Njegovi izveštaji su, čak i posle versajske cenzure, najnepouzdaniji od svih pruskih vesti. S druge strane, Faidherbe nije iskoristio svoj uspeh, nego se posle boja povukao prema selu koje se nalazi nekoliko milja iza bojišta. Zbog toga ni Peron nije bio oslobođen i, kao što smo već naveli na stranicama ovog lista, Prusi su požneli sve plodove ove bitke. Nemoguće je uzeti ozbiljno u obzir Faidherbe-ove argumente kojim on pravda svoje povlačenje. Ali, ma kakvi bili njegovi razlozi, ako on sa svojim trupama ne može da učini nešto više nego da potuče tri pruske brigade, a zatim da se povuče, on neće osloboditi Pariz.

U međuvremenu Manteuffel dobija znatnija pojačanja. Pošto je zauzela Monmedi i Mezijer, 14-ta (Kamekeova) divizija 17. korpusa, u pratnji svog opsadnog parka, prilazi rejonu njegovih borbenih dejstava. Izgleda da borba blizu Giza obeležava jednu etapu ovog nadiiranja; Giz se nalazi baš na putu između Mezijera i Perona. On će, prirodno, kako izgleda, biti sledeća tvrđava koja će biti izložena bombardovanju. Posle Perona će, verovatno, doći na red Kambre, samo ako Prusima bude sve išlo dobro.

Na jugoistoku Werder je bio u punom povlačenju još od 27. decembra, kada je evakuisao Dižon. Prošlo je izvesno vreme pre no što su Nemci o tome izgovorili ijednu reč, dok su Prusi i dalje potpuno ćutali; ovo saopštenje je promaklo u nekom zabačenom kutku lista »Karlsruher Zeitung«. ^[119] Posle jedne borbe, on je 31. decembra evakuisao i Gre, a sada štiti opsadu Belfora kod Vezula. Njega goni Lionska armija ⁽⁷⁰⁾, pod Crémer-ovom komandom (Crémer je, kažu, hanoverski oficir emigrant), dok Garibaldi, izgleda, dejstvuje zapadnije protiv glavne pruske komunikacije. Werder, koji, kako kažu, očekuje pojačanje od 36 000 ljudi, biće u Vezulu dosta siguran, ali njegove komunikacije, izgleda, nisu nimalo sigurne. Sada saznajemo da je tamo poslat komandant 7. korpusa general Zastrow i da je uspostavio vezu s Werderom. Ako ne bude određen da primi neku novu komandu, on će raspolagati i 13. divizijom, koju su u Mecu zamenile landverske trupe, kao i drugim snagama za izvođenje aktivnih operacija.

Jedan njegov bataljon svakako je bio napadnut i, kako kažu, potučen blizu Solijeja na putu od Osera do Šalona-sir-Son. U kakvom su stanju komunikacije na drugostepenim železničkim linijama (s izuzetkom glavne linije od Nansija do Pariza, koja je dobro zaštićena i zasad izvan opasnosti), vidi se iz pisma koje je iz Šomona (gornja Marna) upućeno listu »Kölnische Zeitung«.^[120] Autor pisma se žali da su slobodni strelci po treći put porušili prugu između Šomona i Troaja. Poslednji put, 24. decembra, oni su poskidali zavrtnje s koloseka, tako da je voz s 500 vojnika landvera iskliznuo iz šina i zaustavio se. Posle toga ovi strelci su otvorili vatru iz šume, ali su bili odbačeni. Dopisnik smatra da je to ne samo nepošteno nego i »sramno«. Ovo sasvim liči na reči austrijskog kirasira u Mađarskoj 1849. godine, koji je rekao: »Zar ovi husari nisu sramne hulje? Lepo vide da sam u oklopu, a ipak me seku po licu.«

Za armiju koja opsađuje Pariz stanje ovih komunikacija je pitanje života ili smrti. Samo nekoliko dana prekida saobraćaja imalo bi teških posledica u toku mnogih nedelja. Prusima je to poznato i oni sada koncentrišu sve svoje landverske trupe u severozapadnoj Francuskoj da bi držali u pokornosti jedan pojas teritorije koji bi bio dovoljan da osigura njihove železničke pruge. Pad Mezijera otvara Nemicima drugu železničku liniju od granice preko Tionvila, Mezijera i Remsa; ali je ta linija opasno izložena bočnom udaru Severne armije. Ako Pariz treba osloboditi, onda je to, možda, najlakše učiniti prekidom ove komunikacijske linije.

[•The Pall Mall Gazette,
br. 1842 od 7. januara 1871]

Beleške o ratu — XXXV

Operativne armije preduzele su dve operacije koje lako mogu dovesti do krize rata. Prvu operaciju predstavlja Bourbakijev marš protiv Werdera, a drugu marš Friedricha Karla prema Chanzyju.

Glasovi o Bourbakijevom maršu u pravcu istoka kružili su skoro celu nedelju, ali se ni po čemu nisu razlikovali od drugih glasova koji se sada obilato šire. To da je taj pokret sam po sebi mogao biti dobar, nije davalo osnova da se veruje u njegovu stvarnost. Međutim, sada više nema sumnje da je Bourbaki, bar sa 18. i 20, kao i s novim, 24. korpusom, stigao u istočni deo Francuske i zaobišao Werderov položaj kod Vezula, krećući se preko Bezansona k Liru, između Vezula i Belfora. Werder ga je 9. januara napao blizu Lira, kod Vilerseksela; došlo je do sukoba u kome i jedna i druga strana smatra da je pobedila. To je, očevidno, bila zaštitnička borba, kojom je Werder, verovatno, obezbeđivao svoje povlačenje. Ali, ma ko da je u ovom prvom sukobu postigao pobjedu, sigurno će za dan-dva doći do drugih, većih borbi, koje će dovesti do krize.^[121]

Ako ovaj Bourbakijev pokret bude preduzet s dovoljnom snagom, tj. ako bude iskorišćen svaki čovek, svaki konj i top koji nije preko potreban na drugom mestu, i ako se izvede s potrebnom energijom, on može da bude prekretnica u ratu. Mi smo još ranije ukazivali na slabost dugačkih nemačkih komunikacija i na to da se Parizu može ukazati pomoć snažnim udarom na ovu liniju¹. Baš sada to upravo i jeste adut u rukama od čije igre zavisi da li će se to moći ostvariti ili ne.

Od neprijateljskih snaga koje su do sada upale u Francusku skoro sve linijske trupe zauzete su ili oko opsade Pariza ili oko zaštite te opsade. Od 35 divizija (u njih računamo i gardijske landverske jedinice, koje su stalno upotrebljavane kao linijske trupe), 32 su upotrebljene na taj način. Dve divizije su pod Werderovom komandom (tri badenske brigade i jedna pruska brigada), a jedna je pod Zastrowljevom komandom otišla da mu se pridruži. Pored njih, Werder

¹ Vidi u ovom tomu, str. 186.

raspolaze još najmanje dvema landverskim divizijama za opsadu Belfora i posjedanje tvrđava u južnom Alzasu. Otuda celu teritoriju severoistočno od linije koja ide od Mezijera preko Lana i Soasona do Pariza, a odatle preko Osera i Šatijona do Hiningena blizu Bazela, zajedno sa svim osvojenim tvrđavama, moraju da drže ostale landverske trupe, ukoliko još stoje na raspolaganju. A ako uzmemo u obzir da u Nemačkoj ima zarobljenika za koje su potrebne straže, i domaćih tvrđava za koje su potrebne posade, i da je samo devet pruskih armijskih korpusa (koji su postojali pre 1868. godine) imalo dovoljan broj starih vojnika za dopunu landverskih bataljona, dok će drugi morati da čekaju još punih pet godina da bi bili u stanju da dadu toliko vojnika za popunu — onda možemo pretpostaviti da snage koje ostaju na raspolaganju za okupiranje ovog dela Francuske ne mogu biti veoma velike. Istina je da se sada upućuje 18 dopunskih bataljona kao posada za tvrđave u Alzasu i Loreni i da novoformirani »posadni bataljoni« treba da smene landverske trupe u samoj Pruskoj. Ali formiranje ovih posadnih bataljona, prema pisanju nemačke štampe, ide vrlo sporo, i zato će okupaciona armija još za izvesno vreme biti relativno slaba i jedva sposobna da drži u potčinjenosti stanovništvo provincija koje ima da čuva.

Bourbaki je krenuo baš prema ovom delu nemačke armije. On je, očigledno, pokušavao da postavi svoje trupe između Vezula i Belfora, čime bi izolovao Werdera, koga bi u tom slučaju mogao počesno da potuče i da ga potisne u pravcu severozapada. Ali, pošto se Werder sada, verovatno, nalazio ispred Belfora i pošto se, možda, spojio s Tresckowom, da bi skinuo opsadu Bourbaki treba da razbije obojicu i da opsađivače potisne nazad u dolinu Rajne, posle čega bi mogao da krene istočnom stranom Vogeza prema Linevilu, gde bi se našao na glavnom pravcu nemačkih komunikacija. Rušenjem tunela na pruzi blizu Pfalcburga prekinuo bi strazburšku prugu za duže vreme, a rušenjem železničkog čvora u Fruaru prekinuo bi prugu Sarbriken-Mec; čak bi se mogla uputiti jedna leteća kolona do Tionvila da poruši prugu blizu tog mesta, tako da se prekine i poslednja celom dužinom još sačuvana pruga kojom Nemci raspolazu. Ta kolona bi se u svako doba mogla povući u Luksemburg ili Belgiju i tamo položiti svoje oružje, a to bi se potpuno isplatilo.

To su ciljevi koje Bourbaki mora imati u vidu. Zbog toga što je okolina Pariza već iscrpna, prekid saobraćaja između Pariza i Nemačke, čak i za nekoliko dana, bio bi vrlo ozbiljna stvar za 240 000 Nemaca koji se nalaze pred Parizom, dok bi prisustvo 120 000 do 150 000 francuskih vojnika u Loreni moglo postati efikasnije sredstvo za skidanje opsade nego čak i Chanzyjeva pobjeda nad Friedrichom Karlom, zbog koje bi ovaj poslednji morao na kraju krajeva da se povuče do trupa koje vrše opsadu kako bi se na njih naslonio. Istina, Nemci imaju još jednu prugu — preko Tionvila, Mezijera i Remsa — do koje Bourbaki, verovatno, ne bi mogao da stigne, čak ni po-

moću leteće kolone, ali čim bi Bourbaki uspeo da prodre u Lorenu, potpuno je sigurno da bi u okupiranim rejonima buknuo opšti narodni ustanak. Nemamo potrebe da govorimo o tome kakvim bi sve opasnostima u tim okolnostima bila izložena ova druga železnička pruga. Pored toga, Bourbakijev uspeh bi imao kao prvu posledicu to što bi naterao von Goebena na povlačenje, čime bi se Severnoj armiji pružila prilika da preseče ovu komunikaciju između Soasona i Mezijera.

Mi smatramo da je ovaj Bourbakijev pokret najvažniji i da više obećava od svih pokreta koje su francuski generali izvršili u ovom ratu. Ali, ponavljamo, on se mora izvršiti na adekvatan način. Ni najbolji planovi nimalo ne vrede ako se izvršavaju slabo i neodlučno. A mi, verovatno, nećemo ništa pozitivno saznati o Bourbakijevim trupama ili o načinu na koji je on njima rukovodio sve do ishoda njegove borbe s Werderom.

Ali mi smo obavešteni da Werderov korpus, u očekivanju takve mogućnosti, treba da bude proširen u veliku »Petu armiju«, pod komandom Manteuffela, koji treba da preda svoju »Prvu armiju« von Goebenu i da dovede 2, 7, i 15. korpus u pomoć Werderu. Trinaesta divizija 7. korpusa već je upućena za Vezul pod Zastrowljevom komandom; 14. divizija tek što je zauzela Mezijer i Rokroa, te se zbog toga ne može očekivati njen brz dolazak u Vezul; 14. korpus je jedini korpus koji je stalno bio pod Werderovom komandom (Badenska divizija i 30. i 34. pruski puk pod Goltzovom komandom). A što se tiče 2. korpusa, koji se nalazi pred Parizom, očekujemo da neće krenuti sve dok grad ne kapitulira, jer tamo teško mogu ostati bez njega. Ali čak i ako bi ga sada tamo poslali, on bi stigao tek pošto bi se odigrala odsudna bitka između Werdera i Bourbakija. Što se tiče drugih pojačanja za Werdera od rezervi za koje bi se još moglo pretpostaviti da u Nemačkoj postoje, treba da imamo na umu, prvo, da je ceo landver kojim se moglo raspolagati već upućen ili se sad upućuje, i drugo, da su dopunski bataljoni — jedine rezervne snage koje postoje — baš sada bez svojih obučenih ljudi, tako da od ovog momenta raspoložu samo nastavnim kadrom. Tako će Bourbaki u svakom slučaju imati da izvede svoju prvu i najodsudniju bitku pre no što očekivana pojačanja budu mogla da stignu i, ako bi pobedio, on bi se našao u povoljnom položaju da ta pojačanja tuče jedno za drugim, po redu njihovog pristizanja iz veoma različitih pravaca.

S druge strane, princ Friedrich Karl je, i pored svog pobedonosnog marša prema Le Manu, možda ipak učinio prvu grešku koju su Nemci uopšte učinili u ovom ratu kada je ostavio Bourbakija potpuno slobodnog, da bi sam koncentrisao sve svoje snage protiv Chanzyja. Chanzy je, bez sumnje, bio njegov najbliži i u tom trenutku čak i najopasniji protivnik. Ali rejon koji je zauzimao Chanzy nije bio takav da se na njemu mogao postići odlučujući uspeh u borbi protiv Francuza. Chanzy je upravo pretrpeo težak poraz^[122], što je zasad učinilo kraj njegovim pokušajima da pruži pomoć Parizu. Ali

to ga ne lišava drugih mogućnosti. On može da odstupi, ako mu je drago, ili prema Bretanji ili prema Kalvadosu. On bi u oba slučaja na krajnjoj tački svog odstupanja naišao na veliki pomorski arsenal Brest, ili Šerbur, s odvojenim forovima koji bi štitili njegove trupe sve dok ih francuska flota ne bi prevezla južno od Loare ili severno od Some. Prema tome, zapadna Francuska predstavlja teritoriju na kojoj Francuzi mogu da vode rat zabavljajući neprijatelja — rat naizmeničnih nastupanja i povlačenja — bez bojazni da će protiv svoje volje biti dovedeni u bezizlazan položaj. Mi se ne bismo začudili ako bi Gambetta, koji se, prema dobijenim obaveštenjima, već pridružio Chanzyju i koji bi svakako potčinio vojničke razloge političkim obzirima, primorao Chanzyja da primi borbu. Posle svog neuspeha i gubitka Le Mana, Chanzy nije mogao da učini ništa bolje nego da odvuče Friedricha Karla što dalje na zapad, tako da ovaj deo pruskih snaga postane potpuno bezopasan kada otpočne da se razvija Bourbakijeva operacija.

Faidherbe, koji se nalazi na severu, očigledno je suviše slab da odlučno preduzme ma kakvu akciju protiv von Goebena. Pošto, kako izgleda, Chanzy ne može da potuče Friedricha Karla i time oslobodi Pariz opsade, bilo bi bolje uputiti dovoljan broj trupa na sever da bi se likvidirao von Goeben i u Amijenu i u Ruanu i pokušati da se prikupljenim snagama prodre do železničke pruge koja ide od Mezijera do Pariza, naročito sada dok Bourbaki ugrožava drugu nemačku železničku prugu. Komunikacije su najosetljivije mesto u rasporedu armije; i da je severna pruga, koja je suviše izložena napadu sa severa i kod Soasona i kod Retela, bila odmah ozbiljno ugrožena čim je Bourbaki otpočeo dejstva u južnom delu Lorene, mi bismo bili svedoci iznenadne i prilično velike uznemirenosti u Versaju.

Beleške o ratu — XXXVI

Otkako je, posle Sedana, Parizu prvi put zapretila opasnost od neprijateljskog napada, mi smo stalno isticali veliku snagu utvrđene prestonice kao što je Pariz; ali mi nikad nismo propuštali da dodamo da je za potpun razvoj njene odbrambene moći potrebna i velika regularna armija koja će je braniti; armija toliko snažna da se ne bi mogla ni zatvoriti u utvrđenjima ni sprečiti da manevriše na otvorenom polju oko tvrđave, koja bi joj služila kao oslonac, a delom i kao operacijska baza.

Pod normalnim uslovima takva bi armija, naravno, uvek stajala na raspolaganju. Francuske armije koje bi bile potučene blizu granice povukle bi se prema Parizu kao svom poslednjem i glavnom osloncu; u normalnim prilikama one bi tu stigle u dovoljnoj jačini i našle bi dovoljno pojačanja, tako da bi bile sposobne da izvrše zadatak koji im je postavljen. Ali ovoga puta strategija Drugog Carstva dovela je do toga da su sve francuske armije nestale s bojišta. Jedna od njih se pustila da bude zatvorena u Mecu, prema svim izgledima bez nade da se oslobodi, a druga je upravo kapitulirala u Sedanu. Kada su se Prusi približili Parizu, nekoliko upola popunjenih dopunskih bataljona, izvestan broj pripadnika Mobilne garde (koji su baš tada bili pozvani) i lokalna Nacionalna garda (ni upola formirana) sačinjavali su sve snage koje su bile spremne za njegovu odbranu.

Čak i u takvim okolnostima unutrašnja snaga ove tvrđave napadačima se pokazala toliko strašna, a zadatak izvođenja napada lege artis¹ na ovaj ogroman grad i njegova spoljna utvrđenja izgledao im je toliko težak da su oni odmah odustali od toga i odlučili se da gladu prinude tvrđavu na predaju. U to vreme Henri Rochefort i drugi obrazovali su »Komisiju za barikade«⁽⁸³⁾, koja je imala zadatak da izgradi treću unutrašnju odbrambenu liniju i da pripremi zemljište za tu liniju tako da odgovara specijalno pariskom načinu borbe — odbrani barikada i borbi za svaku kuću. Štampa je u ovo vreme ismejavala ovu komisiju; ali poluzvanična saopštenja pruskog štaba ne-

¹ po svim pravilima veštine

sumnjivo potvrđuju da su se Prusi odlučili na zauzimanje tvrđave pomoću umora gladu, prvenstveno zbog toga što su bili potpuno uvereni da će im inače predstojati ogorčena borba na barikadama. Prusi vrlo dobro znaju da forovi, a za njima i tvrđavski pojas, moraju pasti posle izvesnog vremena ako ih bude branila samo artiljerija; međutim, posle toga nastao bi period borbe u kome bi se novi obveznici, pa čak i civili, mogli meriti s veteranima — period u kome bi trebalo osvajati kuću po kuću i ulicu po ulicu, a s obzirom na veliki broj branilaca, to bi nesumnjivo izazvalo i velike gubitke u ljudstvu. Svako ko hoće da se o ovoj stvari obavesti preko štampe, videće da je u pruskom listu »Staats-Anzeiger«^[123] baš to navedeno kao odlučujući razlog za odustajanje od regularne opsade.

Opsada je počela 19. septembra, tačno pre četiri meseca. Sledećeg dana je general Ducrot, koji je komandovao regularnim trupama u Parizu, izvršio ispad s tri divizije u pravcu Klamara i izgubio sedam topova i ostao bez 3000 vojnika koji su zarobljeni. Posle ovog ispada sledili su slični ispadi 23. i 30. septembra i 13. i 21. oktobra. U svakom od ovih ispada Francuzi su trpeli znatne gubitke bez ikakve druge koristi osim, možda, navikavanja svojih mladih trupa na neprijateljsku vatru. Dvadeset osmog oktobra izveden je još jedan ispad protiv Le Buržea, ali s većim uspehom. Francuzi su zauzeli ovo selo i držali ga dva dana, ali ga je 30. oktobra povratila 2. pruska gardijska divizija s trinaest bataljona, koji su u ono vreme imali manje od 10 000 ljudi. Očigledno je da su Francuzi vrlo slabo iskoristili ova dva dana, u toku kojih su mogli ovo solidno izgrađeno selo da pretvore u tvrđavu, a nisu se pobrinuli ni da pripreme rezerve koje bi blagovremeno pružile pomoć braniocima, inače im tako neznatne snage ne bi mogle preoteti ovo mesto.

Posle takvog napora došlo je jednomesečno zatišje. Trochu je, očigledno, nameravao da poboljša obuku i pojača disciplinu svojih trupa pre nego što bi ponovo preuzeo veće ispade, i to je bilo potpuno pravilno. Ali je on, u isto vreme, zanemario organizaciju stražarske službe, izvidanje i patroliranje, postavljanje zaseda i iznenadne napade, tj. sve ono što sada spada u red stalnih dužnosti vojnika koji se nalaze na francuskom frontu oko Pariza. On je zanemario onaj vid rata koji je najpogodniji za to da mlade trupe steknu poverenje u svoje oficire i u sebe same i da se naviknu da se hladnokrvno susreću s neprijateljem. Trupe koje su se uverile da malim delovima, vodovima, polučetama i četama mogu vršiti iznenadne napade, tući ili zarobljavati slične male neprijateljske delove, ubrzo će naučiti da se bore s neprijateljem bataljonom protiv bataljona. Pored toga, one će tako naučiti šta je prava stražarska služba, što je mnogima od njih, izgleda, bilo nepoznato sve do kraja decembra.

Najzad, 28. novembra bio je otpočeo niz ispada, koji je dostigao svoj vrhunac u velikom ispadu preko Marne 30. novembra i u nastupanju celog istočnog fronta Pariza. Drugog decembra Nemci su

ponovo osvojili Bri i jedan deo Šampinijija, a sutradan Francuzi su se ponovo vratili preko Marne. Kao pokušaj proboja kroz opsadivačevu utvrđenu liniju oko grada, ovaj napad je pretrpeo potpun neuspeh, jer je bio izveden bez potrebne energije. Međutim, Francuzi su ipak ispred svojih linija zadržali znatan deo dotle ničijeg zemljišta. Oni su dobili oko dve milje širok pojas zemljišta od Dransija do Marne, blizu Nejija, to jest zemljište koje se može tući iz forova koji nad njim potpuno dominiraju, koje je zaštićeno solidno izgrađenim i za odbranu pogodnim selima i koje na Avronskom platou ima jedan nov francuski položaj koji dominira okolinom. Prema tome, ovde je postojala mogućnost neprekidnog proširivanja odbrambenog obruča. Kad bi se jednom dobro učvrstili na ovom zemljištu, Francuzi bi mogli pokušati da dalje napadaju s ciljem da toliko »izdube« opsadivačevu liniju da postane moguć uspešan napad na njegove linije, ili da koncentracijom velikih snaga na tome mestu primoraju opsadivača da oslabi svoj front na drugim tačkama i na taj način olakša napad Francuza. Ovo zemljište je ostalo u francuskim rukama ceo mesec dana. Nemci su bili primorani da protiv Avrona postave opsadne baterije, čije je dvodnevno bombardovanje bilo dovoljno da otera Francuze odatle. A čim je Avron bio izgubljen, bili su napušteni i drugi položaji. Istina, 21. decembra su preduzeti novi napadi na celom severoistočnom i istočnom frontu. Le Burže je bio upola osvojen, a Mezon-Blanš i Vil-Evvar zauzeti; međutim, celo to pogodno zemljište bilo je ponovo izgubljeno iste noći. Trupe su bile ostavljene na terenu van forova, gde su bivakovale na temperaturi od 9° do 21° ispod nule, ali su najzad bile povučene u zaklon, pošto, prirodno, nisu mogle da izdrže takvu hladnoću. Cela ova epizoda više nego ma koja druga karakteriše nedostatak odlučnosti i energičnosti — mollesse¹, čak možemo reći apatiju s kojom je izvođena ova odbrana Pariza.

Slučaj koji se odigrao kod Avrona najzad je naveo Pruse da opkoljavanje pretvore u pravu opsadu i da upotrebe opsadnu artiljeriju, koja je bila pripremljena za nepredviđene slučajeve. Tridesetog decembra je počelo bombardovanje severoistočnih i istočnih, a 5. januara južnih forova. Oba ova bombardovanja su vršena neprekidno, a kasnije je nastavljeno bombardovanje i samog grada, što je bilo nečuveno svirepo delo. Niko ne zna bolje od štaba u Versaju i niko kao taj isti štab nije davao više povoda da se u štampi tvrdi da bombardovanje tako velikog grada kao što je Pariz čak ni za trenutak ne može ubrzati njegovu kapitulaciju. Posle bombardovanja forova izgrađene su regularne paralele, bar prema mestu Isi; čujemo da se topovi premeštaju na baterijske položaje bliže forovima, i ako odbrana ne bude dejsvovala odlučnije nego što je dejsvovala do sada, možda ćemo ubrzo čuti da je stvarno izgubljen ovaj ili onaj for ili da je izgubljeno nekoliko forova.

¹ mlitavost, labavost

Međutim, Trochu i dalje, namerno ili nenamerno, nastavlja s neaktivnošću. Nekoliko ispada koji su izvršeni poslednjih dana bili su, izgleda, suviše »platonski«, kako ih u listu »Le Siècle« naziva autor članka u kome se Trochu optužuje. Govori se da su vojnici odbili poslušnost svojim oficirima. Ako je to tačno, to samo potvrđuje da su vojnici izgubili svako poverenje u vrhovnu komandu. Zaista, moramo zaključiti da je postalo neophodno da se promeni vrhovna komanda u Parizu. Neodlučnost, mrtvilo, odsustvo upornosti i energije u svim merama te odbrane ne mogu se potpuno staviti na teret kvaliteta trupa. Niko drugi osim Trochua ne može se okriviti zbog toga što položaji, koji su držani u toku celog meseca — jak mrz je tog meseca trajao samo oko deset dana — nisu bili utvrđeni kako treba, jer je njegova dužnost bila da se pobrine da to bude učinjeno. A taj mesec je, uz to, bio i kritičan period opsade; krajem toga meseca trebalo je da se reši i pitanje koja će strana — opsađivači ili opsađeni — dobiti u zemljištu. Neaktivnost i neodlučnost glavnokomandujućeg, a ne trupâ, okrenule su se protiv opsađenih.

Ali zašto se čak i sada produžavaju ta neaktivnost i neodlučnost? Forovi se nalaze pod neprijateljskom vatrom, opsađivačeve baterije se privlače sve bliže i bliže, a francuska artiljerija je, prema izjavi samog Trochua, slabija od napadačeve. Ako se opsađeni budu branili samo artiljerijom, može se tačno odrediti kada će u takvim uslovima biti porušeni bedemi forova, kameni zid i ostalo. Neaktivnost i neodlučnost ne mogu ih spasti. Nešto se mora učiniti, ali ako Trochu to ne može da učini, onda je bolje da to prepusti nekom drugom da pokuša.

Kinglake je ostavio jednu zabeležku u kojoj je Trochuev karakter predstavljen u istom svetlu u kakvom se on pokazuje i u ovoj odbrani Pariza. Kada su i lord Raglan i Saint-Arnaud bili odlučili da krenu na Varnu⁽¹²⁴⁾ i kada je britanska laka divizija već bila upućena tamo, pukovnik Trochu —

»oprezan i razborit čovek, koji dobro poznaje strategiju«, za koga se »pretpostavljalo da je imao ulogu da koči svaku nepromišljenost u pokretima francuskog maršala« —

posetio je lorda Raglana i stupio s njim u pregovore, koji su doveli do toga da je Saint-Arnaud izjavio kako je odlučio

»da pošalje k Varni samo jednu diviziju, a da će ostali deo svoje armije rasporediti iza, a ne ispred Balkanskih planina«,

pa je pozvao lorda Raglana da sledi njegovom primeru. I to je bilo baš onoga trenutka kada su Turci bez ičije pomoći zamalo izvojevali pobedu na Dunavu!

Može se reći da su trupe u Parizu klonule, da više nisu pogodne za velike ispade, da je sada suviše kasno preduzimati takve ispade protiv pruskih opsadnih utvrđenja, da Trochu možda čuva svoje trupe za jedan veliki napor u poslednjem trenutku itd. Ali, ako 500 000

naoružanih ljudi u Parizu treba da se preda neprijatelju, koji nema čak ni polovinu njihovog broja, i koji je, osim toga, raspoređen na veoma nepogodnom položaju za odbranu, onda to oni neće učiniti sve dotle dok celom svetu, pa i njima samima, ne postane jasno da su po kvalitetu gori od svog neprijatelja. Oni sigurno neće sedeti skrštenih ruku, pojesti poslednje ostatke svojih rezervi, pa se tek onda predati. A ako su klonuli duhom, da li je to zbog toga što sami priznaju da su beznadežno potučeni, ili zato što su izgubili svako poverenje u Trochuja? Ako je sada suviše kasno preduzimati ispade, onda će to kroz mesec dana biti još neostvarljivije. A što se tiče Trochujevog velikog finala, ukoliko pre do njega dođe utoliko bolje; zasad se vojnici još dosta dobro hrane i relativno su čvrsti, ali se ne može reći kakvo će biti njihovo stanje u februaru.

[The Pall Mall Gazette,
br. 1852 od 19. januara 1871]

Beleške o ratu — XXXVII

Ovo je bila najnesrećnija sedmica za francusko oružje. Posle Chanzyjevog poraza, došlo je do odbijanja Bourbakijevog napada pred Belforom, a sada je i Faidherbe, prema pruskim izveštajima, pretrpeo neuspeh ispred Sen Kantena.^[125]

Ne može više biti sumnje u to da je Bourbaki doživeo neuspeh. Otkako je 9. januara došlo do sukoba kod Vilerseksela, kod njega se ispoljila sporost u pokretima, koja je bila znak ili neodlučnosti komandanta ili nedovoljne jačine trupa. Napad na utvrđene položaje, koje je Werder pripremio za obezbeđenje opsade Belfora iza reke Lizen (ili Izel na drugim kartama), nije počeo pre 15. januara, a već 17. uveče Bourbaki je odustao od njega pošto j: izgubio nadu u uspeh. Sada ne može biti nikakve sumnje da je ova ekspedicija bila preduzeta s nedovoljnim snagama. Petnaesti korpus je bio ostavljen blizu Nevera, a o 19. korpusu ništa nismo čuli već mesec dana, dok su se trupe koje su dovedene iz Liona svele samo na jedan — 24. armijski korpus. Sada saznajemo da se k Dižonu hitno upućuju znatna pojačanja, ali kako i suprotnoj strani uskoro pristizu velika pojačanja, ona neće omogućiti Bourbakiju da odmah preduzme ofanzivu.

Može se postaviti pitanje da li je uopšte trebalo da Bourbaki vodi svoje mlade snage na juriš protiv utvrđenih položaja, koje brane topovi ostragani¹; sem toga, još uvek vrlo malo znamo o taktičkim uslovima pod kojima je tekla ova trodnevna borba; možda Bourbaki nije drukčije mogao da postupi.

Da pruski generalštab nije gledao na Bourbakijevu ekspediciju s isto takvim prezirom kao mnogi ljudi ovde u Londonu, vidi se po onoj krajnjoj užurbanosti s kojom je štab preduzeo mere da je dočeka. Te mere nesumnjivo pokazuju da su u Versaju saznali za Bourbakijev marš na istok čim ga je on preduzeo, ako ne i pre. Drugog januara je 2. korpus dobio naređenje da krene u jugoistočnom pravcu od Pariza prema basenu gornje Sene. Približno u isto vreme je i Zastrow krenuo s 13. divizijom iz okoline Meca za Šatijon. Devetog januara,

¹ topovi koji se pune ostraga

odmah posle pada Rokroa, 14. diviziji (koja je preostala iz 7. Zastrowljevog korpusa) bilo je naredeno da krene iz Šarlevila prema Parizu i da odavde prati 2. korpus, a već 15. januara saznajemo da su njeni prednji delovi (jedan bataljon 77. puka) vodili borbu blizu Langra. Istovremeno su bile hitno upućene landverske trupe iz Nemačke u južni Alzas, a Manteuffel je, očigledno, dobio svoje novo postavljenje samo blagodareći ovom prvom ozbiljnom pokretu k najslabijem mestu cele nemačke linije.¹ Da je Bourbaki imao dovoljan broj trupa da potuče Werdera, mogao bi ga odbaciti natrag u dolinu Rajne, rasporediti svoje trupe tako da ih planinski lanac Vogeza razdvaja od Werdera i većim delom svojih snaga nastupati prema tim pojačanjima, koja bi zatim mogao napadati po delovima prilikom njihovog pristizanja s raznih strana. On bi mogao da prodre do železničke pruge Pariz — Strazbur, u kom bi slučaju bilo sasvim sumnjivo da li bi se moglo nastaviti opsadivanje Pariza. Bourbakijev poraz nije dokaz nepravilnosti njegovog pokreta sa stratezijske tačke gledišta; on samo pokazuje da je ovaj pokret bio izvršen s nedovoljnim snagama. Pisac ovih beležaka smatra, kao i ranije, da je najkratkoročniji i najsigurniji plan za oslobodenje Pariza — napad na železničku prugu Strazbur — Pariz, jedinu slobodnu prugu kojom Nemci raspolazu, jer nam je sada poznato da je druga pruga koja vodi preko Tionvila i Mezijera još uvek neupotrebljiva i da će još za izvesno vreme ostati zbog miniranja tunela u Ardenima. To je, uzgred budi rečeno, drugi slučaj u ovom ratu da porušeni tunel mesecima ometa železnički saobraćaj, dok su porušeni mostovi i vijadukti svaki put bili opravljani za neverovatno kratko vreme.

Što se tiče Chanzyja, on je, izgleda, učinio veliku grešku što se uopšte upuštao u regularnu bitku. On je morao znati za Bourbakijev pokret još pre mesec dana; on je morao znati da je pravi cilj ovog pokreta bio oslobodenje Pariza i da se u to vreme armija Friedricha Karla svim svojim snagama mogla sručiti na njega. On nije morao da primi bitku; naprotiv, laganim povlačenjem uz stalno vođenje zaštitničkih borbi, sličnih onima kojima se u decembru prvi put proslavio, on je mogao da odvuče svog protivnika toliko daleko da ga na taj način izloži većoj opasnosti. On je imao sasvim dovoljno vremena da pošalje svoje zalihe na sigurno mesto, a mogao je da bira da se povuče ili u Bretanju s njenim utvrđenim pomorskim lukama, ili preko Nanta, južno od Loare. Štaviše, Friedrich Karl ne bi mogao da ga tako daleko goni svim svojim trupama. Takvo operativno povlačenje više bi odgovaralo onom utisku koji smo o Chanzyju stekli na osnovu ranijeg iskustva; a pošto je on morao znati da nova pojačanja koja je dobio još nisu osposobljena za opštu akciju kako u pogledu opreme i naoružanja tako i u pogledu discipline, možemo doći samo do takvog zaključka da bitka pred Le Manom nije vođena iz vojničkih, već

¹ Vidi u ovom tomu, str. 188-189.

iz političkih razloga i da odgovornost za to ne snosi Chanzy, već Gambetta. Što se tiče sadašnjeg Chanzyjevog povlačenja ono je, naravno, jako otežano njegovim prethodnim porazom. Međutim, Chanzy se tako vešto povlači da pobedioci do sada, izgleda, nisu bitno naudili kompaktnosti njegove armije. U protivnom slučaju, oni bi mogli da navedu stvarne dokaze za svoje tvrdnje da ova armija »pokazuje znake raspadanja«. Nije poznato da li je Chanzyjevo povlačenje stvarno ekscentrično. U svakom slučaju, iz činjenice da se jedan deo njegovih trupa povukao k Alansonu, a drugi deo k Lavalu, još uvek ne mora slediti da će prvi deo biti potisnut na poluostrvo Katanten u pravcu Šerbura, a drugi u Bretanju u pravcu Bresta. Pošto francuska flota može za nekoliko časova da pređe iz jedne luke u drugu, čak ni to razdvajanje Chanzyjeve armije ne bi bilo velika nesreća. Zahvaljujući svojim mnogobrojnim gusto zasadenim živicama — isto onako gustim kao što su živice na ostrvu Vajt, samo znatno brojnijim — Bretanja je neobično pogodna za odbranu, naročito za neobučene trupe, čije se slabe borbene osobine neće tamo skoro ni osetiti. Nije verovatno da će Friedrich Karl upasti u jedan lavirint u kome su se armije Prve Republike godinama borile protiv običnog seljačkog ustanka.^[126]

U pogledu cele kampanje u toku januara moramo doći do ovog zaključka: Francuzi su je svuda gubili, jer su pokušavali da istovremeno rešavaju suviše mnogo različitih stvari. Oni se mogu nadati pobedi samo ako koncentrišu masu svojih trupa na jednom mestu i po cenu rizika da budu privremeno odbačeni na drugim tačkama, gde, naravno, treba da izbegavaju odlučne borbe. Ako oni to ne učine i to uskoro, može se smatrati da je Pariz osuđen na propast. Ali, ako budu dejstvovali prema ovom odavno utvrđenom principu, onda još uvek mogu da pobeđu — ma koliko crn izgledao njihov položaj danas. Nemci su sada dobili sva pojačanja čiji su dolazak mogli očekivati za sledeća tri meseca, dok Francuzi u svojim logorima za obuku moraju imati najmanje 200 000 do 300 000 ljudi, koji će se za ovo vreme dobro pripremiti za susret s neprijateljem.

[•The Pall Mall Gazette,
br. 1854 od 21. januara 1871]

Beleške o ratu — XXXVIII

Evo nas opet u kritičnom periodu rata, koji se ovoga puta može pokazati kao kritičan u pravom smislu reči. Od trenutka kada smo saznali da je vlada u Parizu racionirala izdavanje hleba, više ne može biti sumnje da je došao početak kraja. Kada će posle toga uslediti predlog za kapitulaciju — to je drugostepeno pitanje. Prema tome, pretpostavljamo da predstoji predaja opsadene snage jačine od oko 500 000 naoružanih ljudi opsađivačima u jačini od nekih 220 000 ljudi, i to pod svim uslovima koje opsađivači budu postavili. Da li će se to moći ostvariti bez ponovne borbe, videćemo kasnije, ali, u svakom slučaju, nikakva borba ne može bitno da promeni stanje stvari. Da li će se Pariz održati još dve nedelje, ili će jedan deo ovih 500 000 naoružanih ljudi uspeti da prokrči sebi put kroz opsadne linije ili ne, to ipak neće mnogo uticati na dalji tok rata.

Smatramo da general Trochu snosi glavnu odgovornost za takav rezultat opsade. On se zaista pokazao nesposobnim da formira armiju od onog nesumnjivo odličnog materijala koji mu je bio na raspolaganju. On je imao skoro pet meseci da od svojih ljudi izgradi vojnike, a ipak se pokazalo da se oni nimalo bolje ne bore nego u početku opsade. Poslednji ispad iz Valerijena^[127] bio je izveden s mnogo manje poleta nego prethodni ispad preko Marne. U njemu, izgleda, ima vrlo mnogo teatralnog efekta i vrlo malo očajničke hrabrosti. To se ne može pravdati time da su trupe bile nesposobne za juriš na utvrđenja koja su branili nemački veterani. A zašto one nisu bile sposobne? Pet meseci je dovoljno da se ljudi kojima je komandovao Trochu izgrade u relativno dobre vojnike, a uz to je teško i zamisliti neku situaciju koja bi bolje odgovarala ovom cilju nego opsada velikog utvrđenog logora. Nesumnjivo je da su ljudi posle ispadâ u novembru i decembru izgubili hrabrost, ali, da li je to bilo zato što su oni saznali da su slabiji u odnosu na neprijatelja ili zato što su izgubili svako poverenje u tobožnju Trochujevu odlučnost da borbu dovede do kraja? Svi izveštaji iz Pariza slažu se u tome da nema uspeha zato što vojnici nemaju poverenja u vrhovnu komandu. A to je tačno. Ne smemo zaboravljati da je Trochu orleanista i da se, kao takav, plaši kao žive vatre od La

Vilete, Belvila i drugih »revolucionarnih« pariskih kvartova. On ih se plaši više nego Prusa. To nije samo naša pretpostavka ili zaključak. Mi to znamo iz jednog verodostojnog izvora, iz pisma koje je jedan član vlade¹ poslao iz Pariza, u kome stoji da je od Trochuja sa svih strana traženo da povede energičnu ofanzivu, ali je on to uporno odbijao zbog toga što bi takav postupak mogao dovesti do predaje Pariza »demagozima«.

Prema tome, izgleda da je pad Pariza sada skoro neizbežan. Pad Pariza, neposredno posle Sen Kantena^[125], Le Mana^[122] i Erikura^[121], biće vrlo težak udarac za francuski narod, dok će moralno dejstvo u takvim okolnostima biti veoma veliko. Štaviše, događaji koji sada predstoje na jugoistoku, mogu taj udarac učiniti ubitačnim po moral. Bourbaki se, izgleda, zadržava suviše dugo u okolini Belfora na način koji navodi na pomisao da on uopšte ne shvata svoj položaj. Dvadeset četvrti korpus, pod Bressolles-ovom komandom, bio je još 24. januara kod Blamona, pored same švajcarske granice, oko dvanaest milja južno od Monbelijara. Čak i ako pretpostavimo da je to bila samo Bourbakijeva zaštitnica, ipak se ne može računati da se njegova druga dva korpusa nalaze daleko odatle. U isto vreme saznajemo da su pruski odredi još 21. januara prekinuli železničku prugu kod Dola, između Bezansona i Dižona, da su otada zauzeli Sen Vi, drugu stanicu na istoj pruzi bliže Bezansonu i da su na taj način ograničili Bourbakijevu odstupnicu k Lionu na uzani pojas između reke Duba i švajcarske granice, odnosno na zemljište s paralelnim uzdužnim planinskim lancima i dolinama, gde srazmerno male snage mogu naći dovoljno položaja na kojima bi mogle zaustaviti povlačenje takve armije kao što je bila Bourbakijeva. Pretpostavljamo da su ovi odredi na reci Dubu bili iz 18. divizije 7. Zastrowljevog korpusa, ili možda deo 2. Franseckyjevog korpusa, koji se 23. iznenada pojavio kod Dižona. Garibaldi je ispred ovoga grada odbacio 60. puk, koji je izgubio svoju zastavu i koji je sa 21. pukom obrazovao 8. brigadu (ili 4. brigadu 2. korpusa). Ali, pošto Garibaldi ima najviše 150 000 ljudi, on neće moći da održi grad u svojim rukama protiv nadmoćnijih snaga, koje će u međuvremenu sigurno pristići. On će biti odbačen, a Prusi će produžiti da nastupaju u pravcu reke Duba i dalje. Ako Bourbaki u međuvremenu dobro ne iskoristi prednost brzog kretanja svojih vojnika moglo bi se desiti da ga sa čitavom njegovom armijom sateraju u tvrđavu Bezanson, gde bi se još jednom ponovio Mec, ili u neki ugao Jure uz švajcarsku granicu, pa da bude prinuđen da položi oružje s ove ili one strane granice.^[128] A ako uspe da umakne s većim delom svojih trupa, on će skoro sigurno morati da žrtvuje znatan broj zaostalih vojnika, mnogo prtljaga, a možda i artiljeriju.

Posle trodnevne bitke kod Erikura, Bourbaki nije smeo da ostane ni dan više na tako izloženom položaju blizu granice, tim pre što su

¹ Jules Favre; vidi u ovom tomu, str. 405.

se pruska pojačanja kretala u pravcu njegovih komunikacija. Njegovi pokušaji da oslobodi Belfor nisu uspeali, a nestalo je svakog povoljnog izgleda za nastupanje u tom pravcu. Njegov položaj je svakog dana postajao sve opasniji i ništa ga ne bi moglo spasti sem brzog povlačenja. Prema svim izgledima, on o tome nije vodio računa, a ako bi njegova nepromišljenost dovela do drugog Sedana, taj udar bi mogao prouzročiti moralni slom francuskog naroda.

Kažemo moralni slom, jer materijalnog i ne mora da bude. Naravno, Nemačka nije toliko iscrpna kako to tvrdi Gambetta, ali ona baš u ovom trenutku raspolaže apsolutno i relativno mnogo jačim snagama nego što bi ih mogla ponovo da prikupi za nekoliko sledećih meseci. Dok se, posle izvesnog vremena, nemačke snage moraju smanjiti, dotle francuske snage ništa ne sprečava da se opet povećaju, čak i posle predaje pariske posade i Bourbakijeve armije, ako bi do toga došlo. Izgleda da su i sami Prusi napustili svaku nadu da će moći da osvoje i okupiraju celu Francusku; i sve dotle dok gusto naseljena teritorija na jugu ostaje slobodna i dok na severu još postoji pasivan, a gde je pogodno i aktivan otpor (na primer, dizanje u vazduh mosta na Mozelu blizu Tula), ne vidimo kako bi se Francuska mogla naterati na predaju ako nije i suviše premorena ratom.

[The Pall Mall Gazette,
br. 1858 od 26. januara 1871]

Beleške o ratu — XXXIX

Otkada je pao Sedan samo su dva puta operacije francuske vojske ozbiljno uznemirile generala Moltkea. Prvi put se to desilo oko sredine novembra, kada se Loarska armija, posle poraza von der Tanna kod Kulmijea⁽¹⁰²⁾, pomerila ulevo zato da bi podišla Parizu sa zapada i prodrla do Drea. Tada je Moltke, s odlučnošću dostojnom takve krize, bio spreman da odmah prekine opsadu ako vojvoda od Meklenburga ne bi bio dovoljno jak da zaustavi nastupanje neprijatelja, čak ni sa svim pojačanjima koja su mu bila privremeno upućena. To nastupanje je bilo zaustavljeno i opsada je mogla da se nastavi. A drugi put je Bourbakijev marš na istok poremetio spokojstvo štaba u Versaju. Koliko je ovaj marš ozbiljno shvaćen, može se videti po merama koje su odmah bile preduzete protiv njega. Werderove trupe — 14. korpus i rezervne divizije Tresckowa i Schmelinga — bile su odmah pojačane još s dva korpusa, od kojih je jedan — 2. korpus — već 2. januara krenuo iz okoline Pariza. Ton poluzvaničnih saopštenja postao je oprezan; 11. januara »Provinzial-Correspondenz«⁽¹²⁹⁾ skreće pažnju na činjenicu da »na istoku Francuske predstoje važne i odsudne bitke« i da Bourbaki namerava da posle oslobodenja Belfora preseče prusku komunikacijsku liniju kod Nansija. Nezvanični dopisnici, iako još uzdržano, govore otvorenije. Navešćemo samo jednog od njih — Wickedea, dopisnika lista »Kölnische Zeitung«. Odmah posle sukoba kod Vilerseksela, kojim je Werder osigurao svoje veze s trupama Tresckowa ispred Belfora i svoje povlačenje u tom pravcu, on kaže:

»Bile su preduzete mere da Francuzi ne bi oslobodili Belfor, a posle zadnjih uspešnih bojeva možemo se s pravom nadati da im neće poći za rukom da prodru preko Šomona do Nansija ili do nekog drugog mesta na našoj železničkoj pruzi, iako je pre kratkog vremena postojala opasnost da oni to mogu učiniti.«

A 16. januara on piše iz Nansija da je, posle Manteuffelovog dolaska s tri divizije s one strane Šatijona,

»sada potpuno nestalo strahovanja da neprijateljski korpus može zauzeti Nansi — strahovanja koje smo s pravom (mit Recht!) mogli da osećamo pre nekoliko

¹ Uz englesku, Engels ovde u zagradama unosi i nemačku reč.

dana». (Odmah zatim sledi pismo iz Badena, koje počinje rečima: »Ne može biti nikakve sumnje da situacija pred Belforom izgleda vrlo ozbiljno.»)

Ali g. Wickedeu bilo je sudeno da i dalje strahuje, jer je sutradan morao javiti da je primljen izveštaj da su francuske trupe zauzele Flavinji (na 11 milja od Nansija). Straže su bile odmah pojačane, bile su isturene jake patrole, na stanici je svih 20 lokomotiva razvilo paru, oficiri, državni službenici i ostali Nemci su upakovali svoje kufere i spremili se da odmah otputuju. Pretpostavljalo se da vojnici u Flavinjiju pripadaju Garibaldijevoj prethodnici; međutim, ispostavilo se da je to bilo dvadesetak slobodnih strelaca s Vogeza, koji su ubrzo opet nestali. Ali se pruska posada u Nansiju potpuno umirila tek 19. januara kada je stiglo saopštenje da je Bourbaki konačno odbijen na reci Lizen, a tada je, najzad, Wickede mogao opet da se razmeće u svom predašnjem tonu.

Zar posle svih ovih poraza Francuzi nisu mogli da dođu do ubeđenja da je njihov dalji otpor beznađežan? Takvo je bilo mišljenje ljudi kojih se ova operacija najviše ticala, a koju list »The Times«, posle njenog neuspeha, smatra prosto besmislenom. Može biti raznih mišljenja o tome da li je bilo izgleda da se operacija preduzme s dovoljnim snagama, ili o tome da li su se njene posledice, u slučaju uspeha, mogle iskoristiti pre nego što bi glad primorala Pariz na predaju, i da li je dotični pravac bio najbolji za pokret protiv nemačkih komunikacija. Ali samo Moltke iz lista »The Times« mogu nazivati prosto besmislenim takav pokret — najefikasniji pokret koji poznaje strategija.

U međuvremenu grof Moltke je dejstvovao sa svojom uobičajenom veštinom. Bilo je suviše kasno da se Werderu pošalje pojačanje pre Bourbakijevog dolaska; on je izabrao najbolju kombinaciju i koncentrisao svoja pojačanja kod Šatijona, gde je Manteuffel 15. januara, ili još pre, imao tri divizije (3, 4. i 13) i gde im se pridružio 60. puk (3. korpusa), koji je u ovom rejonu ostavio princ Friedrich Karl. Možemo računati da im se dosad pridružila i 14. divizija. U svakom slučaju, on je za vreme nastupanja k jugu imao 41 ako ne i 53 bataljona. On je s ovim trupama marševao k reci Dubu ostavljajući na jugu Dižon, gde je 23. januara svojim napadom jedino vezao Garibaldija, ali, očigledno, nije imao nikakvu nameru da zadrži svoje napredovanje ozbiljnim angažovanjem u borbi s njim ili osvajanjem grada. Naprotiv, on je uporno težio svome glavnom cilju — presecanju Bourbakijeve odstupnice. Prema poslednjim telegramima, ovaj cilj je skoro postignut. Njegove trupe su prešle reku Dub kod Kenžeja i Mušara, u kome se [tj. u Mušaru] ukršta pruga koja iz Dižona vodi za Pontarlie i Švajcarsku s prugom koja iz Bezansona vodi za Lion. Ostaje još jedan dobar put kojim bi Bourbaki mogao umaći, ali taj put kod Šampanjola nije od Mušara udaljen više od 25 milja, a možda je ovog momenta već i zauzet. U tom slučaju Bourbakiju bi preostao samo jedan seoski

put, koji prolazi preko izvorišnog dela reke Duba, kuda bi jedva mogao proći sa svojom artiljerijom, pogotovo što bi mu i ovaj put mogao biti presečen pre nego što bi on bio van opasnosti. A ako mu ne pođe za rukom da se probije kroz neprijateljske trupe na zemljištu koje je neobično povoljno za odbranu, onda ima da bira ili da se povuče pod zaštitu forova Bezansona, ili da se preda na otvorenom polju — po izboru između Meca ili Sedana — ako se ne preda Švajcarcima.

Neshvatljivo je zašto se Bourbaki tako dugo zadržao blizu Belfora, jer se on, prema poslednjim pruskim telegramima, još uvek nalazi severoistočno od Bezansona. Ako nije mogao da potuče Werdera pre Manteuffelovog dolaska, kako se tome može nadati posle njegovog dolaska? Bourbakijeva je dužnost očigledno bila da se, posle svoga poslednjeg neuspeha ispred Belfora, odmah povuče na siguran položaj. Zašto on to nije učinio, potpuno je neobjašnjivo. Ali ako mu se dogodi ono najgore posle njegovog tajanstvenog puta od Meca do Čizlhersta⁽¹³⁰⁾ i posle odbijanja da u Lilu pozdravi Republiku, onda on, kao bivši komandant careve garde, bezuslovno izaziva sumnju u pogledu svoje lojalnosti.

[•The Pall Mall Gazette•,
br. 1860 od 28. januara 1871]

Beleške o ratu — XL

Ako verujemo poslednjem telegramu iz Berna — a trenutno nema nikakvog razloga da mu se ne veruje — onda su se ostvarila naša predskazivanja u pogledu sudbine Bourbakijeve armije.¹ Javlja se da je švajcarsko Federalno veće dobilo zvaničan izveštaj o tome da je ova armija, jačine od oko 80 000 ljudi, prešla na švajcarsku teritoriju, gde je, naravno, morala da položi oružje. Nisu tačno naznačena mesta u kojima se to odigralo, ali se to verovatno desilo negde južno od Blamona, ili ne južnije od Pontarlijkea. Pojedini odredi su verovatno prešli granicu na raznim mestima, a glavne mase trupa kod Le Brenea, gde put od Bezansona za Nešatel prelazi na švajcarsku teritoriju.

Tako je još jedna francuska armija prestala da postoji usled, najblaže rečeno, neodlučnosti njenog komandanta. Bourbaki je mogao biti odlučan oficir na čelu divizije; ali pribranost koja je potrebna za to da se u presudnom trenutku napregnu snage za donošenje smeje odluke potpuno se razlikuje od pribranosti koja omogućava čoveku da sjajno komanduje divizijom pod neprijateljskom vatrom. A izgleda da Bourbakiju, kao i mnogim ljudima koji su nesumnjivo lično izvanredno hrabri, nedostaje moralna snaga koja je potrebna da bi se donela čvrsta odluka. Najkasnije 17. januara uveče, kada je i njemu samom postalo očigledno da nije sposoban da probije Werderove linije, morao se odlučiti na bilo kakav određeni način dejstva. On je morao da zna da se pruska pojačanja sa severozapada približavaju njegovoj odstupnici; da je njegov položaj, zbog prisustva pobeonosnog neprijatelja ispred njegovog fronta i zbog dugačkog puta za povlačenje uza samu neutralnu granicu u njegovoj pozadini, bio veoma opasan, da je cilj njegove ekspedicije postao potpuno nedostižan i da je u takvim uslovima njegova najpreča, štaviše i jedina, dužnost bila da spase svoju armiju. Drugim rečima, on je morao da se povlači takvom brzinom kakvu bi mu dopuštalo stanje njegove armije. Ali da donese odluku za povlačenje — da na delu prizna da je propala njegova ekspedicija — izgleda da je to prevazilazilo njegove moći. On je dangubio u rejonu

¹ Vidi u ovom tomu, str. 200.

svojih poslednjih borbi, nesposoban da nastupa i ne želeći da se povuče, davši na taj način Manteuffelu vremena da mu preseče odstupnicu. Da je odmah krenuo, prelazeći samo po 15 milja dnevno, mogao je 20. januara stići do Bezansona, a 21. u okolinu Dola, tj. baš onda kada su se tamo pojavile prve pruske jedinice. Ove jedinice nisu mogle biti mnogo jake. Čak bi i sama Bourbakijeva prethodnica bila dovoljna ako ne da ih potpuno odbaci, a ono bar da ih zadrži na desnoj ili zapadnoj obali Duba, što bi bilo sasvim dovoljno za obezbeđenje njegove odstupnice, naročito od takvog neprijatelja kao što je Manteuffel, koji deluje dosta korektno samo dotle dok izvršenje Moltkeovih naredjenja ne naiđe na otpor, ali koji se spušta ispod prosečnog nivoa čim ovaj otpor traži zalaganje njegovih vlastitih intelektualnih sposobnosti.

Jedna od najčudnijih tačaka dokumenta^[131], s kojima su se složili Bismarck i Jules Favre, predviđa da se opšte primirje ne odnosi na četiri departmana u kojima deluju Bourbaki i Garibaldi, te Prusi zadržavaju za sebe pravo da tamo nastave s vojnim dejstvima sve dotle dok ih je volja. Ovaj nečuveni uslov najbolje pokazuje da je pobedilac, po tipično pruskom običaju, iznuđivao svaki mogući ustupak koji je mogao da nametne blagodareći svojoj privremenoj nadmoćnosti. Primirje obuhvata zapad, gde Friedrich Karl smatra da je za njega bolje da ne ide preko Le Mana, i sever, gde su tvrđave zadržale von Goebena, ali ne obuhvata jugoistok, gde Manteuffelovo napredovanje obećava drugi Sedan. Pristajući na ovaj uslov, Jules Favre je u stvari pristao na predaju Bourbakija bilo Prusima bilo Švajcarcima; jedina razlika u njegovu korist bila je ta što je i odgovornost za ovaj akt preneo sa sebe na Bourbakija.

Uopšte, uslovi za kapitulaciju Pariza su jedan dokument bez presedana. Kada se Napoléon predao u Sedanu, odbio je da pregovara o onome što se nije ticalo predaje lično njega i armije; kao ratni zarobljenik, bio je lišen mogućnosti da obavezuje vladu i Francusku. Predajući Pariz i njegovu armiju, g. Jules Favre pristaje na uslove koji obavezuju ostalu Francusku, iako se stvarno nalazi u istom položaju kao i Napoléon u Sedanu, čak u gorem. Napoléon je, skoro sve do dana svoje kapitulacije, održavao slobodne veze s ostalom Francuskom; međutim, g. Jules Favre je u toku pet ili šest nedelja samo pokatkad imao mogućnosti da doznaje ono što se dešavalo izvan Pariza. On je mogao da dobije obaveštenja o vojnoj situaciji izvan linije forova samo od Bismarcka i na osnovu tih jednostranih obaveštenja, koja mu je pružao neprijatelj, usuđivao se da deluje.

Gospodin Jules Favre je imao da bira jedno od dva zla. Mogao je da postupi onako kao što je postupio, tj. da sklopi tronedeljno primirje pod uslovima koje mu neprijatelj postavlja i da na to obaveže pravu francusku vladu, koja se nalazi u Bordou.^[86] Ili je mogao da odbije vođenje pregovora u ime ostalih delova Francuske, istupajući samo u ime Pariza, i da, u slučaju da opsadivači izazovu teškoće, pos-

tupi isto onako kao komandant Pfalcburga — da otvori gradske kapije i ponudi pobediocima da uđu. Ovaj drugi način bi više odgovarao njegovom dostojanstvu i njegovoj budućnosti kao političara.

Što se tiče vlade u Bordou, ona će morati da prihvati primirje i da objavi izbore za Nacionalnu skupštinu. Ona nema sredstava kojima bi materala generale da odustanu od primirja, ona će se ustezati da izazove nesuglasice u narodu. Bourbakijeva predaja Švajcarskoj je još jedan težak udarac uz mnoge druge, koje je Francuska pretrpela u poslednje vreme. A, kao što smo i predviđali u očekivanju ovog događaja¹, mi smatramo da će ovaj udarac, koji je došao odmah posle predaje Pariza, izazvati takvu depresiju u narodu da će biti sklopljen mir. Što se tiče materijalnih izvora Francuske, oni ni izdaleka nisu iscrpeni, te bi se borba mogla produžiti mesecima. Sledeća zapanjujuća činjenica pokazuje kakve ogromne teškoće stoje na putu za potpuno osvajanje Francuske. Princ Friedrich Karl je tek posle sedmodnevnih borbi odbacio Chanzyjevu armiju, koja se nalazila u stanju potpunog raspadanja. Sem nekoliko brigada, tamo više nije preostalo nikakvih trupa koje bi mu se suprotstavile. Pred njim se nalazi bogata i srazmerno malo iscrpena teritorija. Pa ipak on obustavlja svoj marš k Le Manu, isturajući samo svoju prethodnicu, i to na kraća odstojanja. Naši čitaoci će se setiti da nismo ni očekivali druge rezultate², jer se može pouzdano reći da prostor koji treba okupirati prilikom osvajanja velike teritorije raste aritmetičkom, a teškoće oko same okupacije tog prostora geometrijskom progresijom.

Ipak smatramo da su ponovni neuspesi u toku januarskih operacija morali da pokolebaju moralno stanje naroda u tolikoj meri da će se ne samo predložena Nacionalna skupština sastati, nego da će verovatno i mir sklopiti. Na taj način, zajedno s ratom, biće završene i ove *Beleške o ratu*.

[*The Pall Mall Gazette*,
br. 1864 od 2. februara 1871]

¹ Vidi u ovom tomu, str. 200. — ² Isto, str. 197-198.

Stanje u Francuskoj s vojnog gledišta

Ako niz neuspjeha francuske vojske kojima su obeležene januarske operacije — porazi Faidherbe-a i Chanzyja, pad Pariza, poraz Bourbakija i njegova predaja Švajcarcima — ako svi ovi potresni događaji koji su se odigrali u toku kratkog tronedelnog perioda dopuštaju pretpostavku da je slomljen duh otpora u Francuskoj, sada ne bi izgledalo neverovatno ako bi Nemci svojim preteranim zahtevima⁽¹³¹⁾ mogli ponovo da probude taj otpor. Ako zemlji sklapanje mira preti potpunom propašću isto onako kao i nastavljanje rata, onda zašto uopšte sklapati mir? Dosad su partiju mira sačinjavale imućne klase, gradska buržoazija, krupni zemljoposednici i jedan deo sitnosopstveničkog seljaštva. Od njih bi se moglo očekivati da će za Nacionalnu skupštinu izabrati poslanike naklonjene miru. Ali ako se ne bude odustalo od takvih nečuvenih zahteva, poklič za vođenje rata na život i smrt može da odjekne i iz njihovih redova, isto onako kao i iz redova radnika u velikim gradovima. U svakom slučaju, ne treba potcenjivati moguće izgleda na obnavljanje rata posle 19. februara⁽¹³²⁾, naročito otkad sami Nemci, ako možemo verovati današnjem broju lista »The Daily News«, nisu toliko zadovoljni perspektivom daljeg razvoja događaja da bi se uzdržali od ozbiljnijih priprema za obnavljanje neprijateljstava. Zbog toga ćemo još jednom s vojnog stanovišta baciti pogled na situaciju.

Dvadeset sedam francuskih departmana koje su sada okupirali Prusi, čine površinu od 15 800 000 hektara, sa stanovništvom (uračunavajući i tvrđave koje se još nisu predale) od skoro 12 500 000 ljudi. Celokupna površina Francuske iznosi 54 240 000 hektara, sa 37 382 000 stanovnika. Iz toga se vidi da je ostalo neosvojeno u zaokrugljenim brojkama još 38 500 000 hektara sa 25 000 000 stanovnika, tj. pune dve trećine stanovništva i mnogo više od dve trećine teritorije. Pariz i Mec, čiji je otpor veoma dugo zadržavao dalje napredovanje neprijatelja, sigurno su pali. U unutrašnjosti neosvojene teritorije — izuzev Liona — nema nijednog utvrđenog logora koji bi mogao da igra takvu ulogu kao što su je odigrale ove dve tvrđave. Skoro 700 000 Francuza (ne računajući parisku Nacionalnu gardu) postali su ratni zarobljenici

ili su internirani u Švajcarsku. Ali postoje i druge okolnosti koje mogu da nadoknade ovaj nedostatak, čak i u slučaju da tronedeljno primirje ne bude iskorišćeno za izgrađivanje novih logora, opkoljenih poljskim utvrđenjima; bar za to je bilo sasvim dovoljno vremena.

Veći deo neosvojene Francuske leži južno od linije Nant—Bezonson; on obrazuje kompaktnu celinu, zaštićenu s tri strane morem ili neutralnim granicama, dok je samo njena severna granična linija izložena neprijateljskom napadu. Tu postoji snaga narodnog otpora; tu treba naći ljude i sredstva za vođenje rata, ako se on obnovi. Za osvajanje i okupaciju ovog ogromnog pravougaonika veličine 450 sa 250 milja, uz regularni i neregularni očajnički otpor stanovništva, današnje pruske trupe ne bi bile dovoljne. Predajom Pariza — ako se ostave četiri korpusa kao njegova posada — oslobodiće se devet divizija, a Bourbakijevom predajom oslobađa se 6 Manteuffelovih linijskih divizija, tako da svega 15 divizija ili 150 000 - 170 000 vojnika može poslužiti za operacije na otvorenom polju, kao dopuna za 4 von Goebenove divizije i 8 divizija Friedricha Karla. Ali Goeben ima pune ruke posla na severu, dok je Friedrich Karl svojim zadržavanjem u Turu i Le Manu pokazao da je njegova ofanzivna moć potpuno iscrpena. Prema tome, za osvajanje južnog dela Francuske ostaju samo pomenutih 15 divizija, a naknadna pojačanja neće moći da stignu ni u toku nekoliko sledećih meseci.

Ovom broju divizija Francuzi bi u početku imali da suprotstave pretežno nove formacije. Oko Nevera i Burža nalazili su se 15. i 25. korpus; tu negde u neposrednoj blizini morao je biti i 19. korpus, o kome nismo ništa čuli od početka decembra. Zatim, tu postoje još 24. korpus, koji se spasio iz Bourbakijevog brodoloma, i Garibaldijeve trupe, koje su nedavno povećane do 50 000 ljudi, ali nam nije poznato kojim jedinicama i iz kojih logora. To u svemu iznosi nekih 13 ili 14, možda čak i 16 divizija, koje ni po broju ni po kvalitetu nikako nisu dovoljne da zadrže nadiranje novih armija, koje će sigurno biti upućene protiv njih ako istekne rok primirja a mir još ne bude sklopljen. Ali to tronedeljno primirje neće ovim francuskim divizijama samo dati vremena za njihovu sopstvenu konsolidaciju; ono će isto tako omogućiti da se bar najbolji bataljoni od manje ili više obučanih regruta, koji se sada nalaze na obuci u logorima, a kojih prema Gambettinoj proceni ima 250 000, pretvore u jedinice koje će biti sposobne da se ogledaju s neprijateljem. Prema tome, u slučaju da se rat obnovi, Francuzi mogu biti u stanju da odbiju svaki ozbiljan upad na jug, ako ne baš na graničnoj liniji Loare ili severnije od Liona, a ono ipak na takvim mestima gde prisustvo neprijatelja ne bi moglo bitno da oslabi snagu njihovog otpora.

Prirodna je stvar da primirje pruža dovoljno vremena da se obnove oprema, disciplina i moralno stanje Faidherbe-ove i Chanzyjeve armije, kao i svih drugih trupa u Šerburu, Avru itd. Pitanje je samo da li će se vreme umesno iskoristiti. Dok će tako snage Francuza

znatno ojačati i po broju i po kvalitetu, Nemci će jedva dobiti neko pojačanje. U tom pogledu primirje će imati prednost za Francuze.

Ali, pored kompaktne teritorije u južnoj Francuskoj, još ostaju neosvojena i dva poluostrva — Bretanja s Brestom i Kotanten sa Šerburom — a pored njih još i dva severna departmana s njihovim tvrđavama. Avr takođe predstavlja neosvojeno, dobro utvrđeno mesto na obali. Svaka od ove četiri pokrajine ima bar po jedno dobro utvrđeno pribežište na obali za armiju koja se povlači. A flota, koja trenutno ionako nema ništa, baš ništa da radi, može da održava saobraćaj između svih njih i juga, da po ukazanoj potrebi prebacuje trupe iz jednog mesta u drugo i da na taj način trenutno osposobi potučenu armiju da ponovo preduzme ofanzivu nadmoćnijim snagama. Prema tome, dok ove četiri zapadne i severne pokrajine ostaju u izvesnoj meri nepristupačne, one stvaraju isto toliko slabih mesta na bokovima Prusa. Francuzima preti stvarna opasnost na liniji koja se pruža od Anžea do Bezansona; za Nemce se ta linija, pored toga, pruža od Anžea preko Le Mana, Ruana i Amijena do belgijske granice. Prednosti koje ova poslednja linija pruža Nemcima u odnosu na Francuze, ne mogu nikada biti od odlučujućeg značaja samo ako Francuzi pokažu koliko-toliko zdravog razuma; međutim, preimущества koja bi Francuzi ovde postigli nad Nemcima mogla bi, pod izvesnim uslovima, da postanu odlučujuća.

Takva je strategijska situacija. Ako bi racionalno koristili svoju flotu, Francuzi bi mogli prebacivati trupe na zapad i sever i tako naterati Nemce da tamo drže znatno nadmoćnije snage i da oslabe trupe upućene za osvajanje juga, a glavni zadatak Francuza bio bi baš u tome da spreče to osvajanje. Koncentracijom svojih armija u jačoj meri nego što su to dosad radili i, s druge strane, upućivanjem većeg broja manjih partizanskih odreda, Francuzi mogu da postignu veće rezultate istim snagama. Izgleda da je u Šerburu i Avru bilo znatno više trupa nego što je bilo potrebno za odbranu; a dobro izvedeno rušenje mosta u Fontenoaju, blizu Tula, u centru pokrajine koju je neprijatelj okupirao, pokazuje šta sve mogu postići hrabri partizani. Jer, ako se rat uopšte obnovi posle 19. februara, on mora biti rat do istrebljenja, sličan ratu Španije protiv Napoléona II⁽⁷⁴⁾, rat u kome nikakvo streljanje ljudi ni paljenje sela neće biti dovoljno da slomi duh otpora.

[The Pall Mall Gazette,
br. 1869 od 8. februara 1871]

Bourbakijeva katastrofa

Zahvaljujući dopisniku lista »The Standard«, najzad smo dobili izveštaj očevica o onome što se dešavalo u Bourbakijevoj armiji za vreme njenih kobnih januarskih operacija. Dopisnik se nalazio u diviziji generala Crémer-a, koja je u vreme nastupanja bila na krajnjem levom krilu, a u zaštitnici prilikom odstupanja. Iako je njegovo saopštenje, naravno, jednostrano i puno netačnosti ukoliko se odnosi na ono što se nije odigralo neposredno pred njegovim očima, ono je ipak dragoceno zato što iznosi činjenice i datume koji do sada nisu bili poznati i na taj način u velikoj meri rasvetljava ovu fazu rata.

Bourbakijeva armija, u jačini od 133 000 ljudi sa 330 oruđa, jedva, kako izgleda, zaslužuje da se nazove armijom. Linijske trupe, s oficirima prosečne vrednosti, bile su u fizičkom pogledu slabije od Mobilne garde, dok je ova imala oficire koji su jedva poznavali čak i svoje elementarne dužnosti. To potvrđuju i izveštaji koji su primljeni iz Švajcarske; ako oni o fizičkom stanju ljudi daju gore podatke, mi ne smemo zaboraviti kako je na njih delovalo jednomesečno ratovanje u uslovima gladi i hladnoće. Izgleda da je njihova oprema — odeća i obuća — prema svim izveštajima bila u bednom stanju. Kako izgleda, potpuno im je nedostajala intendantura ili prosto kakva bila organizacija koja bi po izvesnom redu i pravilima rekvirirala i raspodeljivala namirnice dobijene na ovaj način.

Od četiri i po korpusa koji su dejstvovali, tri (15, 18. i 20) su bila dodeljena Bourbakiju još 5. decembra, a plan za nastupanje prema istoku morao je biti donet ubrzo posle toga datuma. Svi njegovi pokreti, sve do 5. januara, bili su obični marševi u cilju koncentracije, koje neprijatelj nije uznemiravao. Zbog toga oni nisu ometali poboljšanje organizacije ove armije, već naprotiv. Napoléon je 1813. godine za vreme pohoda u Nemačku izgradio vojnike od svojih neobučениh regruta. Prema tome, Bourbaki je imao ceo mesec dana za obuku, i ako su posle ovog vremena njegove trupe stigle pred neprijatelja u stanju koje smo gore opisali, krivica za to pada na njega. On nije ispoljio nikakve organizatorske sposobnosti.

Prema prvobitnom planu trebalo je marševati prema Belforu u četiri kolone — jednom kolonom istočno od reke Duba, preko Jure,

da bi ona osvojila ili zaobišla Monbelijar i prusko levo krilo; drugom kolonom — dolinom reke, za frontalni napad; trećom kolonom — zapadnije, drumom preko Ružmona i Vilerseksela protiv desnog neprijateljskog krila; a Crémer-ova divizija trebalo je da stigne iz Dižona preko Lira i da zaobiđe prusko desno krilo. Ali taj plan je bio promenjen. Sve tri prve kolone nastupale su istim putem koji je vodio dolinom, zbog čega je, kako se tvrdi, bilo izgubljeno pet dana, u toku kojih je Werder dobio pojačanje, a kako je cela Bourbakijeva armija bila odbačena samo na jedan put za povlačenje, opet je izgubila vreme i zato bila odsečena od Liona i pritešnjena uza švajcarsku granicu. Sasvim je očigledno da je prebacivanje oko 120 000 ljudi — tako slabo organizovanih kao što su bili ovi — u jednoj koloni i samo jednim marševskim pravcem moralo da izazove zbrku i zadržavanje; ali nije sasvim sigurno da je ta greška bila zaista učinjena u takvoj meri koja se ovde pretpostavlja. Prema svim ranijim vestima, Bourbakijeve trupe su podišle Belforu u širokom frontu od Vilerseksela do švajcarske granice, što znači da su bili korišćeni razni putevi koji su pomenuti u prvobitnom planu. Ali, ma kakav da je bio razlog, trupe su se zadržavale, a to je bilo glavni uzrok što je izgubljena bitka kod Erikura.^[121] Bitka kod Vilerseksela se odigrala 9. januara. Vilerseksel se nalazi na oko 20 milja od pruskog položaja kod Erikura, a Bourbakiju je trebalo pet dana — sve do 14. januara uveče — da bi prikupio svoje trupe pred ovim položajem i bio sposoban da izvrši napad sutradan ujutru! To smo pomenuli i u jednom od prethodnih članaka kao prvu veliku grešku u ovim operacijama¹, a sada iz dopisnikovog saopštenja vidimo da su to Crémer-ovi oficiri shvatili još pre nego što je počela bitka kod Erikura.

Iako se u ovoj trodnevnoj bici borilo 130 000 Francuza protiv 35 000-40 000 Nemaca, oni ipak nisu mogli da osvoje njihov utvrđeni položaj. S takvom brojnom nadmoćnošću mogli su se izvesti najsmeliji bočni marševi. Da je 40 000-50 000 Francuza odlučno ubačeno u nemačku pozadinu, dok bi ostale snage u međuvremenu vezivale neprijatelja s fronta, oni bi svakako bili u stanju da proteraju Nemce s njihovih položaja. Ali umesto toga bio je napadnut samo front, i to utvrđeni front položaja, što je izazvalo ogromne i uzaludne gubitke. Bočni napadi su vršeni tako slabo da je jedna nemačka brigada (Kellerova) bila dovoljna ne samo da odbije Francuze od desnog nemačkog krila nego i da zadrži Fraje i Šenebije, a zatim da i sama zaobiđe Francuze s boka. Tako su mlade Bourbakijeve trupe bile stavljene pred najteži zadatak koji vojniku u bici može pasti u deo, dok je njihova brojna nadmoćnost pružala mnogo bolje izgleda za zauzimanje položaja manevrovanjem. Međutim, iskustvo iz poslednjih pet dana verovatno je Bourbakiju pokazalo da je bilo uzaludno da računa na pokretljivost svoje armije.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 196.

Posle konačnog odbijanja napada od 17. januara, sledilo je odstupanje prema Bezansonu. Vrlo je verovatno da je ovo odstupanje uglavnom vršeno jednim putem u dolini reke Duba, ali nam je poznato da su neke jače jedinice odstupale i drugim putevima bliže švajcarskoj granici. Kako bilo da bilo, zaštitnica pod Crémer-ovom komandom stigla je 23. januara po podne u Bezanson. To znači da je prethodnica tamo morala stići još 20. januara i da je 21. bila spremna da krene protiv Prusa, koji su toga dana stigli u Dol. Ali ne, na njih se niko nije obazirao sve do Crémer-ovog dolaska, koji je odmah, pošto je njegova zaštitnica pretvorena u prethodnicu, 23. januara bio upućen prema Sen Viu, u susret Nemcima. Sutradan je Crémer dobio naređenje da se vrati u Bezanson; dva dana su bila izgubljena u oklevanju i neaktivnosti, dok Bourbaki, 26. januara, posle smotre 18. korpusa, nije pokušao da izvrši samoubistvo. Onda počinje odstupanje u neredu u pravcu Pontarlijea. Međutim, Nemci su kod Mušara i Salena toga dana bili bliže švajcarskoj granici nego begunci, čija je odstupnica tako u stvari bila presečena. To više nije bilo takmičenje u brzini; Nemci su bez žurbe mogli da zaposednu izlaze svih uzdužnih dolina kroz koje je bekstvo još bilo moguće, dok su druge trupe pritiskivale Francuze iz pozadine. Zatim su sledile borbe oko Pontarlijea koje su bile poslednji udarac potučenoj armiji; rezultat ovih borbi bio je sporazum u Le Verijeru i prelazak cele ove armije na švajcarsku teritoriju.^[133]

Izgleda da celokupno Bourbakijevo držanje od 15. do 26. januara pokazuje da je on bio izgubio svako poverenje u svoje ljude i zbog toga i svako samopouzdanje. Zašto je kod Bezansona obustavio pokret svojih kolona sve do Crémer-ovog dolaska i na taj način izgubio svaku mogućnost da odstupi; zašto je Crémer-ovu diviziju, koja je bila najbolja u armiji, vratio tek što ju je bio uputio iz Bezansona u susret Prusima, koji su već bili zauzeli najkraći put za Lion; zašto je posle toga izgubio još dva dana — usled čega je kod Bezansona bilo izgubljeno ukupno šest dana — ništa od toga se ne može objasniti ako se ne pretpostavi da je Bourbakiju potpuno nedostajala ona odlučnost koja je prevashodna osobina jednog samostalnog komandanta. Stara priča o avgustovskoj kampanji opet se ponovila. A interesantno je da se ova čudna neodlučnost opet ispoljila kod generala nasledenog od carstva, dok nijedan general republike, ma kakve da su bile njihove greške, nije pokazao toliku neodlučnost ili zbog nje iskusio takvu kaznu.

[*The Pall Mall Gazette*,
br. 1878 od 18. februara 1871]

Karl Marx

Odboru Socijaldemokratske radničke partije^[134]

London, 2. avgusta 1870.

Prijatelji!

Najpre moja zahvalnost za opširan izveštaj o radničkoj partiji u Nemačkoj! Ja sam ga odmah predao Generalnom veću.

Traženi rad o odnosima zemljišne svojine u Nemačkoj morao je zasad, zbog apsolutne oskudice u vremenu, izostati.^[135]

Proglas objavljen na skupu u Braunšvajgu (od 16. jula¹ 1870) ja sam — kao što ćete videti iz »Manifesta Generalnog veća« koji sam poslao prošle nedelje — mestimično priključio ovom manifestu² . . .

Generalno veće, prema § 3. *Statuta*^[136], ne može odgoditi termin saziva kongresa. Ono bi, međutim, u sadašnjim *izvanrednim* okolnostima preuzelo na sebe odgovornost za jedan takav korak ako za to nade potrebnu podršku od strane sekcija. Zbog toga bi bilo poželjno da nam se u tom smislu iz Nemačke *zvanično* uputi motivisan zahtev.

Prema skraćenom tekstu objavljenom u:
W. Bracke, *Der Braunschweiger Ausschuss der social-demokratischen Arbeiter-Partei in Lötzen und vor dem Gericht*³,
Braunschweig 1872, str. 154.

Prevod s nemačkog

¹ kod Brackea pogrešno: 24. jula — ² Vidi u ovom tomu, str. 5-6. — ³ Braunšvajški odbor Socijaldemokratske radničke partije u Lecenu i pred sudom

Karl Marx — Friedrich Engels

[O Karlu Blindu⁽¹³⁷⁾]

Članak ne treba da nosi naslov »Princ N[apoléon] itd.« već »Ja«. Jer čim se ime princa Napoléona u njemu pojavi, zamenica »ja« se pojavi bar dvadeset puta, i to ako ne brojimo njene skraćene i izvedene oblike i padeže. Ono što se govori o princu Napoléonu objavljeno je više puta, a šta se kaže o »ja« takođe je, avaj, u Engleskoj štampano, ispričano i objavljeno više nego jedanput, što i mrtvi i živi vlasnici i urednici lista »Sunday Review« takođe, na svoju žalost, znaju.

Ako odbacimo lažne pretenzije lista, on pruža novu verziju priče g. Blinda o tome kako je Karl Blind, usled raznih nepovoljnih okolnosti, bio, na žalost, sprečen da izmeni tok istorije. Prvo dolazi često ponavljana priča, koja predstavlja njegovo glavno oružje, o tome kako ga je 1849. privremena ustanička vlada južne Nemačke,⁽¹³⁸⁾ vlada koja je tada bila već na umoru, poslala u diplomatsku misiju prividno tadašnjoj vladi Francuske Republike, a u stvari revolucionarnoj vladi Ledru-Rollina, čije se skoro osnivanje očekivalo kao rezultat narodnog pokreta. Ali, avaj! Vladu koja ga je poslala Prusi su bezobzirno proterali u Švajcarsku, a demonstracija od 13. juna, koja je trebalo da dovede do osnivanja vlade kod koje je on u stvari bio akreditovan, bila je isto tako bez oklevanja rasturena.⁽¹³⁹⁾ Blind je imao sreću da bude pošteđen dosta groteskne misije da ga šalje jedna mrtva vlada još nerodenoj vladi, jer ga je postojeća francuska vlada bacila u zatvor zbog njegovog učestvovanja u »mirnim« demonstracijama od 13. juna, koje je izvela pobunjena pariska Nacionalna garda, i najzad ga prognala iz zemlje. Da je i dalje postojala vlada koja ga je poslala, i da je, uz to, bila osnovana vlada kojoj je on stvarno bio upućen — šta on sve ne bi mogao uraditi! Prihvativši misiju od nekoga u Badenu da je obavlja kod nekoga u Parizu, Blind je na »diplomatski način« shvatio da tako može da izbegne i najmanjoj mogućnosti rizičnog susreta s pruskom vojskom, koja se približavala. U svakom slučaju, nešto je uradio.¹

¹ Ove dve poslednje rečenice napisao je Marx. Na 1. strani engleskog rukopisa Marx je na margini napisao varijantu: »Pravovremenim prihvatanjem pri-

Dalje, 1870, u početku francusko-pruskog rata, postojala je mogućnost da se Italija pridruži Francuskoj. Ali Karl Blind je bio na straži. »Da je kralj V[ictor] E[manuele] itd.« (Strana 519.) I opet je to bila misija jedne nepostojeće vlade kod druge nepostojeće vlade. Louis-Napoléon je odbio da ustupi Rim Victoru Emanuelu, i nateravši ga da iz ruku Francuza silom uzme taj grad, onemogućio je sklapanje saveza između Italije i Francuske.^[140] Opet su propale usluge i ponude Karla Blinda bez obzira na to koliko su vredele, a taj večni diplomata in partibus^[141] umesto da izmeni tok istorije, morao se zadovoljiti Mazzinijevom »najtoplijom zahvalnošću«.

Ko se i nehотиčno ne seća tog hvalisavca, koji uvučen u gužvu viče: »Držite me, prijatelji, inače ću učiniti nešto strašno!« Na nesreću po čovečanstvo, ili možda na sreću po gospodina Karla Blinda, kad god se on spremi da stupi u prednji plan nekog istorijskog događaja, neka nepovoljna okolnost ga spreči da izvrši to »strašno delo«, koje treba da ga učini besmrtnim.

Nadajmo se da je ovo poslednje literarno delo, bar na engleskom, koje je napisao Karl Blind o Karlu Blindu u interesu Karla Blinda.

Napisano između 22. i 30. avgusta 1870.

Prevod s engleskog

---

vidne misije u inostranstvu, Blind je hteo i umeo da izbegne svaku mogućnost da se susretne s pruskim trupama, koje su tada nadirale k Badenu.»

Karl Marx — Friedrich Engels

[Pismo Odboru
Socijaldemokratske radničke partije^[142]]

... Vojna kamarila, profesori, buržoazija i kafanska politika iznose da je to¹ sredstvo koje bi Nemačku zauvek sačuvalo od rata s Francuskom. Naprotiv, to je najprobanije sredstvo da se taj rat pretvori u **evropsku instituciju**. To je, u stvari, najsigurnije sredstvo da se u podmladenoj Nemačkoj ovekoveči vojna despotija kao nužnost za držanje *zapadne Poljske*, Alzasa i Lorene. To je najnepogrešnije sredstvo da se budući mir pretvori samo u primirje, dok se Francuska ne oporavi toliko da zatraži izgubljeni teren. To je najnepogrešnije sredstvo da se Nemačka i Francuska ruiniraju obostranim samorazdiranjem.

Sch... i N...² koje su otkrile ove garantije za večni mir, ipak bi trebalo da znaju iz pruske istorije, iz skupe cene koju je Napoléon platio za Tilzitski mir^[143], kako takve nasilne mere za umirenje nekog za život sposobnog naroda dovode do rezultata koji su upravo suprotni željenom cilju. A šta predstavlja Francuska, čak i posle gubitka Alzasa i Lorene, u poređenju s Pruskom posle Tilzitskog mira!

Ako je francuski šovinizam dok su trajali *stari državni* odnosi, imao izvesno materijalno opravdanje u činjenici da su od 1815. glavni grad — Pariz, a time i Francuska, posle ne mnogo izgubljenih bitaka, ostali bespomoćni — kakvu taj šovinizam novu hranu tek neće dobiti čim se granica povuče istočno od Vogeza i severno od Meca?

Da Lorenci i Alzašani žele blagodatni nemačke vladavine ne usuđuje se da tvrdi čak ni...³ Tevton. Princip koji se sada proklamuje jeste princip pangermanizma i »sigurnih« granica^[144] koji bi trebalo s istočne strane da dovede do lepih rezultata za Nemačku i Evropu.

---

¹ tj. aneksija Alzasa i Lorene — ² Engelsova beleška na margini: Schufte und Narren (hulje i budale) — ³ Engelsova primedba sa strane: enragierteste (najzagriženiji)

Ko nije sasvim zaglušen sadašnjom vikom ili ko nema *interesa* da zaglušuje nemački narod, mora uvideti da rat od 1870. nužno nosi u svojoj utrobi **rat između Nemačke i Rusije**, kao što je rat od 1866. nosio rat od 1870.

Ja kažem **nužno, neizbežno**, osim u neverovatnom slučaju da pre toga izbije **revolucija u Rusiji**.

Ne nastupi li taj neverovatan slučaj, mora se rat između Nemačke i Rusije već sada smatrati kao un fait accompli (svršena činjenica).

Zavisí potpuno od sadašnjeg držanja nemačkih pobednika da li će taj rat biti koristan ili štetan.

Ako oni zauzmu Alzas i Lorenu, Francuska će s Rusijom napasti Nemačku. Suvišno je objašnjavati kobne posledice.

Zaključite li oni častan mir s Francuskom, onda će taj rat emancipovati Evropu od moskovske diktature, utopiti Prusku u Nemačkoj, omogućiti zapadnom delu Kontinenta miran razvitak i, konačno, ruskoj socijalnoj revoluciji, čijim elementima je potreban samo jedan takav udar spolja da se razvijaju, pomoći da izbije, dakle — koristiće i ruskom narodu.

Ali ja se bojim da će Sch... i N...¹ Neometano terati svoju ludu igru ako nemačka radnička klasa en masse² ne podigne svoj glas.

Sadašnji rat time otvara jednu novu svetskoistorijsku epohu, što je Nemačkoj dokazalo da je ona čak i s isključenjem nemačke Austrije sposobna da, **nezavisno od inostranstva**, ide svojim sopstvenim putevima. To što ona svoje *jedinstvo* najpre nalazi u *pruskoj kasarni* kazna je koju je ona potpuno zaslužila. Ali *neki* rezultat je čak i tako neposredno postignut. Sitne gadosti, kao, na primer, konflikt između severnonemačkih nacionalnih liberala i južnonemačke Narodne partije¹⁴⁵, neće duže beskorisno stajati na putu. Odnosi će se u velikim razmerama razvijati i pojednostavljivati. Ako nemačka radnička klasa tada ne odigra istorijsku ulogu koja joj pripada, njena je krivica. **Ovaj rat je prebacio težište evropskog radničkog pokreta iz Francuske u Nemačku.** Time je na nemačku radničku klasu pala veća odgovornost...

Napisano između 22. i 30. avgusta 1870.

Štampano prema prvom objavljenom tekstu u letku «Manifest des Ausschusses der social-demokratischen Arbeiterpartei» od 5. septembra 1870.

Prevod s nemačkog

¹ Vidi napomenu pod 2 na str. 217. — ² masovno — ³ «Manifest Odbora Socijaldemokratske radničke partije»

Karl Marx

Druga adresa Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika o francusko-pruskom ratu^[146]

*Članovima Međunarodnog udruženja radnika u
Evropi i Sjedinjenim Državama*

U svom prvom proglasu od 23. jula rekli smo:

»U Parizu je Drugom Carstvu već odzvonilo. Završiće se onako kako je i počelo: parodijom. Ali ne zaboravimo da su Louis-u Bonaparti vlade i vladajuće klase Evrope omogućile da osamnaest godina igra svirepu lakrdiju *restauracije carstva*.«¹

Dakle, još pre nego što su ratne operacije i počele, mi smo na bonapartistički mehur od sapunice gledali kao na stvar prošlosti.

Nismo se prevarili u proceni životne sposobnosti Drugog Carstva. Nismo se prevarili ni u svojoj bojazni da će rat s nemačke strane izgubiti svoj strogo odbrambeni karakter i izroditi se u rat protiv francuskog naroda.² Odbrambeni rat se u stvari završio predajom Louis-a-Napoléona, kapitulacijom kod Sedana i proglašenjem republike u Parizu. Ali još davno pre ovih događaja, još u samom onom trenutku kad je izbila na videlo sva trulež bonapartističkog oružja, odlučila se pruska vojnička kamarila na osvajanje. Doduše, *lični proglas kralja Wilhelma na početku rata* bio je veoma neprijatna smetnja na njenom putu. On je u svojoj prestonoj besedi pred Severnonemačkim rajhstgom svečano izjavio da vodi rat samo protiv francuskog cara, a ne i protiv francuskog naroda. Jedanaestog avgusta izdao je proglas francuskom narodu, u kome je rekao:³

¹ Vidi u ovom tomu, str. 5. — ² Isto. — ³ U Marxovom nemačkom prevodu, koji je posebno izdat 1870. ispušteni su ova rečenica i citat iz proglašenja kralja Wilhelma.

«Car Napoléon je i na moru i na suvu napao nemačku naciju, koja je želela i još uvek želi da živi u miru s francuskim narodom; ja sam preuzeo zapovedništvo nad nemačkom vojskom *da bih odbio njegov napad, i razvoj ratnih događaja primorao me je da prekoračim granice Francuske.*»^[147]

Ne zadovoljavajući se izjavom da je vrhovno zapovedništvo nad nemačkom vojskom preuzeo samo zato *«da odbije napade»*, Wilhelm je, da bi još jače potvrdio čisto odbrambeni karakter rata, dodao da ga je samo *«razvoj ratnih događaja primorao»* da prekorači granice Francuske. Odbrambeni rat ne isključuje, naravno, ofanzivne operacije diktirane *«razvojem ratnih događaja»*.

Time se, dakle, ovaj bogobojažljivi kralj obavezao pred Francuskom i svetom na čisto odbrambeni rat. Kako ga osloboditi tog svečanog obećanja? Režiseri ove komedije morali su da je prikažu tako da on tobože protiv svoje volje popušta neodoljivom zahtevu nemačkog naroda. Oni su odmah dali parolu liberalnoj nemačkoj srednjoj klasi¹ s njenim profesorima, kapitalistima, gradskim odbornicima i novinarima. Ta srednja klasa, koja je u svojim borbama za građanske slobode od 1846. do 1870. pružila dotle neviđen prizor neodlučnosti, nesposobnosti i kukavičluka, bila je, naravno, izvanredno ushićena time što će kao ričući lav nemačkog patriotizma istupiti na evropsku pozornicu. Ona je uzela na sebe masku građanske nezavisnosti, da bi se mogla prikazati kao da pruskoj vladi nameće tajne planove baš te iste vlade. Zahtevajući na sav glas komadanja Francuske Republike, ona je okajavala svoje dugogodišnje i skoro religiozno verovanje u nepogrešivost Louis-a Bonaparte. Pogledajmo samo za trenutak ubedljive argumente ovih valjanih patriota!

Oni se ne usuđuju da tvrde da narod u Alzasu i Loreni čezne za nemačkim zagrljajem; upravo je suprotno. Da bi ga kaznili zbog njegovog francuskog rodoljublja, šest dana su bez ikakve svrhe i varvarski bombardovali *«nemačkim»* eksplozivnim granatama Strazbur, grad kojim dominira izdvojena citadela, zapalili ga i pobili mnogo nezaštićenog stanovništva! O, dabogme, tle tih pokrajina nekada je pripadalo davno preminulom nemačkom carstvu! Zar na osnovu toga ne bi možda trebalo konfiskovati kao nezastarivu nemačku svojinu sve to zemljište i ljude koji su na njemu ponikli? Ako bi staru kartu Evrope trebalo jednom preraditi prema istorijskom pravu, onda ni u kom slučaju ne smemo zaboraviti da je branderburški izborni knez u svoje vreme, za svoje pruske posede, bio vazal Poljske Republike.^[148]

Ali su ti prepredeni patrioti zahtevali Alzas i nemački deo Lorene kao *«materijalnu garanciju»* protiv francuskih prepada. Pošto je taj podli razlog zbunio mnoge ljude slabe pameti, smatramo za svoju dužnost da se njime bliže pozabavimo.

¹ Pod *«srednjom klasom»* treba podrazumevati sitnu buržoaziju.

Nema sumnje da opšta konfiguracija Alzasa, zajedno sa suprotnom obalom Rajne, i postojanje velike tvrđave kao što je Strazbur, koji se nalazi otprilike na pola puta između Bazela i Germershajma, mnogo olakšavaju francuski upad u južnu Nemačku, dok znatno otežavaju upad iz južne Nemačke u Francusku. Nesumnjivo je, dalje, da bi aneksija Alzasa i dela Lorene s nemačkim govorom dala južnoj Nemačkoj mnogo jaču granicu; ona bi onda gospodarila grebenom Vogeza u celoj njegovoj dužini, i tvrđavama koje štite njihove severne klance. Ako bi i Mec bio anketiran, Francuska bi, svakako, za trenutak bila lišena dveju svojih glavnih operacionih baza prema Nemačkoj, ali je to ne bi sprečilo da kod Nansija ili Verdena stvori nove. Nemačka ima Koblenc, Majnc, Germershajm, Raštat i Ulm, sve same operacione baze protiv Francuske, i ona se njima u ovom ratu izdašno poslužila. Pa s kakvom bi prividnom opravdanošću ona mogla zamerati Francuskoj što ova ima Mec i Strazbur, jedine dve značajnije tvrđave u toj oblasti?

Osim toga, Strazbur ugrožava južnu Nemačku samo dotle dok je ona zasebna sila, odvojena od severne Nemačke. Od 1792. do 1795. južna Nemačka nikad nije bila napadnuta s ove strane, jer je Pruska učestvovala u ratu protiv francuske revolucije; ali čim je Pruska 1795. zaključila separatan mir⁽¹⁴⁹⁾ i južnu Nemačku prepustila samoj sebi, počeli su, od Strazbura kao baze, napadi na južnu Nemačku i trajali su do 1809. U stvari, *ujedinjena* Nemačka može uvek i Strazbur i svaku francusku armiju u Alzasu da učini bezopasnim ako sve svoje trupe koncentriše između Sarluja i Landaua, kao što se dogodilo u ovome ratu, i ako ih pokrene napred ili primi bitku na putu između Majnca i Meca. Dokle god bi se glavnina nemačkih trupa nalazila tamo, svakoj francuskoj armiji koja bi napredovala od Strazbura u južnu Nemačku pretila bi opasnost da bude zaobidena i da joj komunikacije budu presečene. Ako je sadašnji rat išta pokazao, pokazao je s kakvom lakoćom se može upasti iz Nemačke u Francusku.

Ali, da govorimo pošteno, zar to nije uopšte besmislica i anahronizam kad se od vojničkih obzira stvara princip po kome treba da se određuju nacionalne granice? Ako bismo se držali toga pravila, onda bi Austrija još imala pravo na Veneciju i liniju reke Minčo, a Francuska na liniju Rajne radi zaštite Pariza, koji je, nesumnjivo, više izložen napadu sa severoistoka nego Berlin s jugozapada. Ako bi granice trebalo određivati prema vojnim interesima, onda zahtevima ne bi nikad bilo kraja, jer svaka vojna linija mora neminovno imati nedostataka i može se popraviti aneksijom još daljih teritorija. Osim toga, ona se nikad ne može odrediti konačno i pravično, jer nju uvek pobeđnik nameće pobeđenome i, prema tome, ona uvek nosi u sebi klicu novoga rata.

S narodima je kao i s pojedincima — tome nas uči cela istorija. Da bi im se oduzela mogućnost napada, moraju im se oduzeti sva sredstva odbrane. Nije dovoljno samo uhvatiti za gušu, već valja i

ubiti. Ako je ikad neki osvajač uzimao »materijalne garancije« da bi time slomio snagu neke nacije, onda je to učinio Napoléon I svojim Tilzitskim mirovnim ugovorom^[143] i načinom na koji ga je sprovodio protiv Pruske i ostale Nemačke. Pa ipak, nekoliko godina docnije, njegova se džinovska sila slomila pred nemačkim narodom kao trula trska. Šta su »materijalne garancije« koje Pruska u svojim najneobuzdanijim snovima može ili sme da nametne Francuskoj prema onima koje je Napoléon I od nje same iznudio? Ishod neće biti ni ovoga puta manje koban. Istorija neće odmeravati svoju odmazdu prema broju kvadratnih milja otetih od Francuske, već prema veličini zločina što je u drugoj polovini 19. veka ponovo oživljena *politika osvajanja*.

Advokati tevtonskog patriotizma kažu: ali vi ne smete mešati Nemce i Francuze. *Mi* ne tražimo slavu, nego bezbednost. Nemci su u suštini miroljubiv narod. Pod njihovim razboritim okriljem čak se i osvajanje pretvara od uzroka budućih ratova u zalogu većitog mira. Naravno, nisu Nemci 1792. upali u Francusku s uzvišenim ciljem da bajonetima uguše revoluciju 18. veka! Nisu Nemci uprljali svoje ruke prilikom podjarmljivanja Italije, potlačivanja Madarske i komadanja Poljske. Današnji militaristički sistem Nemačke, koji sve sposobno muško stanovništvo deli na dva dela — na stalni kadar na službi i na drugi stalni kadar na odsustvu — oba podjednako obavezna na pasivnu poslušnost vladarima po milosti božjoj, takav militaristički sistem je, naravno, »materijalna garancija« svetskog mira i uz to najviši cilj civilizacije! U Nemačkoj, kao i svuda, udvorice vlastodržaca truju javno mnjenje tamjanom lažljivog samohvalisanja.

Ti nemački patrioti se tobože indigniraju kad vide francuske tvrdave Mec i Strazbur, ali ne vide ništa nepravedno u ogromnom sistemu ruskih utvrđenja Varšave, Modlina i Ivangoroda. I dok se groze od strahota bonapartističkih upada, zatvaraju oči pred sramnim tutorstvom ruskog cara.

Kao što su 1865. Louis Bonaparta i Bismarck izmenjali obećanja, tako isto su 1870. izmenjali obećanja Gorčakov i Bismarck.^[150] Kao što se Louis-Napoléon zanosio nadom da će rat od 1866. iscrpsti Austriju i Prusku i njega učiniti vrhovnim arbitrom nad Nemačkom, tako isto se i Aleksandar zanosio nadom da će rat od 1870. dovesti do uzajamnog iscrpljenja Nemačke i Francuske i njega uzdići na položaj vrhovnog arbitra nad Zapadnom Evropom. Kao što je Drugo Carstvo smatralo da Severnonemački Savez^[10] ne može postojati uporedo s njim, tako i samodržačka Rusija mora smatrati da je ugrožava nemačko carstvo pod vodstvom Pruske. Takav je zakon starog političkog sistema. U okviru toga sistema dobitak jedne države gubitak je za drugu. Pretežni uticaj ruskog cara u Evropi potiče iz njegove tradicionalne prevlasti nad Nemačkom. Može li ruski car dozvoliti takvo slabljenje svoga položaja prema inostranstvu u trenutku kada u samoj Rusiji vulkanske društvene snage prete da uzdrmaju najdublje temelje samodržavlja? Moskovski listovi već pišu istim onim jezikom

kojim su pisali i bonapartistički listovi posle rata od 1866. Veruju li zaista tevtonski patrioti da su sloboda i mir¹ Nemačke osigurani ako Francusku gurnu u zagrljaj Rusije? Ako ratna sreća, opijenost uspesima i dinastičke intrige navedu Nemačku da izvrši otimačinu francuske teritorije, onda joj ostaju otvorena samo dva puta. Ili će morati, ma šta iz toga proizišlo, da postane *otvoreni* sluga ruske ekspanzije², ili će, posle kratkog predaha, morati da se sprema za novi »odbrambeni« rat, i to ne za jedan od onih novopronadenih »lokalizovanih« ratova, već za *rasni rat* protiv udružene slovenske i romanske rase.³

Nemačka radnička klasa je ovaj rat, pošto je bilo van njene moći da ga spreči, energično pomagala kao rat za nemačku nezavisnost i za oslobodenje Francuske i Evrope od teške more Drugog Carstva. Nemački industrijski radnici, zajedno s trudbenicima sela, sačinjavali su jezgro junačkih armija, ostavljajući za sobom svoje poluizgladnele porodice. Desetkovani u bitkama van domovine, oni će još jednom biti desetkovani bedom kod kuće.⁴ Sada oni sa svoje strane zahtevaju »garancije«, garancije da njihove ogromne žrtve nisu bile uzaludne, da su izvojevali slobodu, da se pobeđe koje su odneli nad bonapartističkim armijama neće pretvoriti u poraz nemačkog naroda kao 1815.^[151] A kao prvu od tih garancija zahtevaju oni »*častan mir za Francusku i priznanje Francuske Republike*«.

Centralni odbor⁵ Nemačke socijaldemokratske radničke partije objavio je 5. septembra proglas u kome je energično zahtevao te garancije.

»Mi protestujemo«, govorilo se u proglasu, »protiv aneksije Alzasa i Lorene. I mi smo svesni da govorimo u ime nemačke radničke klase. U zajedničkom interesu Francuske i Nemačke, u interesu mira i slobode, u interesu zapadne civilizacije protiv istočnjačkog varvarstva, nemački radnici neće mirno trpeti aneksiju Alzasa i Lorene . . . Mi ćemo stajati verno uz svoje drugove, radnike svih zemalja, za zajedničku međunarodnu stvar proletarijata!«^[152]

Na nesreću, mi ne možemo računati na njihov neposredan uspeh. Ako francuski radnici usred mira nisu mogli zaustaviti napadača, zar nemački radnici imaju više izgleda da će usred zveketa oružja zadržati pobednika? Proglas nemačkih radnika zahteva predaju Louis-a

¹ U nemačkom izdanju od 1870. ispred reči »sloboda i mir« uneta je reč »nezavisnost«. — ² U nemačkom izdanju od 1870. ovde sledi: »što odgovara tradiciji Hohenzollerna«. — ³ U istom izdanju ovde sledi rečenica: »To je perspektiva mira koju Nemačkoj garantuju maloumni patrioti iz srednje klase.« — ⁴ U nemačkom izdanju ovde sledi rečenica: »A patriotski bukači će im za utehu reći da kapital nema otadžbine i da nadnicu određuje nepatriotski internacionalni zakon potražnje i ponude. Nije li krajnje vreme da nemačka radnička klasa kaže svoju reč i da ne dopušta da u njeno ime govori gospoda iz srednje klase?« — ⁵ Umesto Zentralausschuss, u nemačkom izdanju iz 1870. samo: Ausschuss (odbor).

Bonaparte Francuskoj Republici kao običnog zlikovca. Njihovi vlastodršci, naprotiv, trude se svim silama da ga opet ustoliče u Tiljerijama kao najpodesnijeg čoveka za upropašćivanje Francuske. Bilo kako bilo, istorija će pokazati da nemačka radnička klasa nije stvorena od istog savitljivog materijala kao nemačka srednja klasa. Ona će izvršiti svoju dužnost.

Kao i ona, pozdravljamo i mi uspostavljanje republike u Francuskoj, ali u isto vreme muče nas brige, koje će se, nadajmo se, pokazati neosnovane. Ova republika nije oborila presto, već je samo zauzela¹ njegovo prazno mesto. Ona nije proglašena kao socijalna tekovina, već kao nacionalna odbrambena mera. Ona je u rukama privremene vlade, sastavljene delom od notornih orleanista, delom od buržoaskih republikanaca; a među ovima ima ih nekoliko na kojima je junski ustanak od 1848^[153] ostavio neizbrisivu ljavu. Podela rada među članovima te vlade izgleda da obećava malo dobra. Orleanisti su se dočepali najvažnijih položaja — vojske i policije, dok su tobožnjim republikancima pripali položaji na kojima se može samo brbljati. Nekoliko prvih postupaka ove vlade dokazuju prilično jasno da je ona od carstva nasledila ne samo gomilu ruševina već i njegov strah od radničke klase. Ako se sada, u ime republike, neumerenim frazama obećavaju nemoguće stvari, nije li to možda zato da se izazove zahtev za jednom »mogućom« vladom? Nije li možda republika u očima buržuja, koji bi rado bili njeni grobari, samo prelaz k orleanističkoj restauraciji?

Na taj način je francuska radnička klasa dovedena u izvanredno težak položaj. Svaki pokušaj da se nova vlada obori u trenutku kad neprijatelj gotovo već kuca na vrata Pariza, bio bi očajnička ludost. Francuski radnici moraju izvršiti svoju građansku dužnost²; ali u isto vreme oni ne smeju dozvoliti da njima ovladaju nacionalne uspomene iz 1792, kao što su francuski seljaci dozvolili da ih obmanu nacionalne uspomene na Prvo Carstvo.^[154] Oni ne treba da ponavljaju prošlost, već da izgrađuju budućnost. Neka mirno i odlučno iskoriste sredstva koja im pruža republikanska sloboda da bi temeljito sproveli organizaciju svoje sopstvene klase. To će im dati novu, herkulovsku snagu za preporod Francuske i za izvršenje našeg zajedničkog zadatka — za oslobođenje proletarijata. Od njihove snage i mudrosti zavisi sudbina republike.

Engleski radnici su već preduzeli mere da zdravim pritiskom spolja savladaju neraspoloženje svoje vlade da prizna Francusku Republiku.^[155] Ovo sadašnje oklevanje engleske vlade treba, verovatno, da zagladi antijakobinski rat od godine 1792, kao i raniju nedoličnu žurbu s kojom je sankcionisala Napoléonov državni udar.^[156] Osim toga, engleski radnici zahtevaju od svoje vlade da se ona svim silama

¹ U nemačkom izdanju iz 1870. ovde stoje reči: »pomoću nemačkih bajoneta«. — ² U nemačkom izdanju iz 1870. ovde sledi: »što oni i čine«.

usprotivi komadanju Francuske, dok je jedan deo engleske štampe toliko bestidan da to komadanje glasno zahteva.¹ To je ona ista štampa koja je dvadeset godina kovala u zvezde Louis-a Bonapartu kao pro-videnje Evrope i mahnitno pljeskala pobuni američkih robovlasnika. I danas, kao i onda, ona argatuje za robovlasnike.

Neka sekcije *Međunarodnog udruženja radnika* pozovu radničku klasu u svim zemljama na aktivno istupanje. Ako radnici zaborave svoju dužnost, ako ostanu pasivni, onda će sadašnji strahoviti rat biti samo preteča još strašnijih međunarodnih borbi i dovešće u svakoj zemlji do novih poraza radnika i do novih pobeda vitezova mača, zemlje i kapitala.

Vive la République!²

Generalno veće

Robert Applegarth, Martin J. Boon, Fred. Bradnick, Caihil, John Hales, William Hales, George Harris, Fred. Leßner, Lopatin, B. Lucraft, George Milner, Thomas Mottershead, Charles Murray, George Odger, James Parnell, Pfänder, Rühl, Joseph Shepherd, Cowell Stepney, Stoll, Schmutz

Sekretari - korespondenti

<i>Eugène Dupont</i> — za Francusku	<i>A. Serraillier</i> — za Belgiju,
<i>Karl Marx</i> — za Nemačku i Rusiju	Holandiju i Španiju
<i>Giovanni Bora</i> — za Italiju	<i>Hermann Jung</i> — za Švajcarsku
<i>Zévy Maurice</i> — za Mađarsku	<i>James Cohen</i> — za Dansku
<i>Antoni Żabicki</i> — za Poljsku	<i>J. G. Eccarius</i> — za Sjedinjene Američke Države

William Townshend, predsedavajući
John Weston, blagajnik
J. G. Eccarius, generalni sekretar

Sedište: 256, High Holborn, London, W.C.
9. septembra 1870.

Pisano između 6. i 9. septembra 1870.

Prevod s nemačkog

¹ U nemačkom izdanju od 1870. kraj ove rečenice glasi: »koje [tj. komadanje] jedan deo engleske štampe zahteva isto tako bučno kao i nemački patrioti«. —

² Živela Republika!

Karl Marx

[O hapšenju članova Braunšvajškog odbora^[157]]

Odbor nemačkih sekcija Međunarodnog udruženja radnika sa sedištem u Braunšvajgu¹ izdao je 5. ovog meseca manifest nemačkoj radničkoj klasi u kom je poziva da spreči aneksiju Alzasa i Lorene i da se zauzme za zaključenje časnog mira s Francuskom Republikom. Po naređenju komandanta generala Vogela von Falckensteina, ne samo što je zaplenjen taj manifest već su uhapšeni i svi članovi Odbora, pa čak i jadni tipograf koji je štampao taj dokument, i kao obični zločinci, vezani sprovedeni u Lecen u Istočnu Prusku.

[•The Pall Mall Gazette,
br. 1744 od 15. septembra 1870]

Prevod s engleskog

---

¹ Odbor Socijaldemokratske radničke partije

L'INTERNATIONALE

ORGANE DES SECTIONS BELGES
DE L'ASSOCIATION INTERNATIONALE DES TRAVAILLEURS.

PARAISANT LE SAMEDI

Friedrich Engels

Šestom kongresu belgijskih sekcija Međunarodnog udruženja radnika^[158]

London, 23. decembra 1870.

Gradani!

Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika upućuje vašem Šestom kongresu svoje najlepše želje. Već sama činjenica da se taj kongres održava dokazuje ponovo da belgijski proletarijat neumorno nastavlja svoje napore za oslobodenje radničke klase čak i kad smrtonosni i bratoubilački rat ispunjava užasom celu Evropu i u ovom trenutku istiskuje iz svesti javnosti svako drugo interesovanje.

S osobitim zadovoljstvom smo videli da belgijske sekcije u odnosu na ovaj rat slede liniju akcije i istupaju s idejama koje nameću interesi proletarijata svih zemalja: odbacivanje svake osvajačke pomisli i održanje republike u Francuskoj. Uostalom, u tom pogledu su naši belgijski drugovi potpuno saglasni s radnicima ostalih zemalja.

Od časa kad su Prusi okupirali Ruan prekinute su zasad naše poslednje veze s Francuskom koje smo još imali. Ali se u Engleskoj, u Americi i u Nemačkoj vrlo brzo razvio pokret među radnicima protiv osvajačkog rata i za očuvanje Francuske Republike. Ovaj pokret, naročito u Nemačkoj, uzeo je takve razmere da je pruska vlada bila prinuđena da protiv radnika preduzme najstrože mere, a u interesu svoje osvajačke i reakcionarne politike. Centralni komitet Socijalističke demokratske radničke partije u Nemačkoj sa sedištem u Braunschvaju uhapšen je, a ista sudbina je postigla i mnoge članove ove partije; najzad, dva poslanika u parlamentu severne Nemačke, građani Bebel i Liebknecht, koji su tamo zastupali gledišta i interese radničke klase, stavljeni su iza katanca. Internacionala je optužena da je svim ovim građanima dala znak za široku revolucionarnu zaveru; tu je reč, ne sumnjajmo nimalo, o drugom izdanju čuvene zavere Internationale u Parizu, zavere za koju je bonapartistička policija tvrdila da ju je otkrila, a koja je posle završila time što je bedno isparila.

Uprkos ovim progonima, međunarodni radnički pokret korača napred i stalno raste.^[159]

Sadašnji kongres vam pruža priliku da utvrdite koliko postoji sekcija i drugih priključenih društava i koliko ima članova svaka od tih sekcija odnosno svako od tih društava i da, tako, dobijete tačnu sliku o uspehu našeg pokreta u Belgiji. Mi bismo želeli da vi izvestite Generalno veće o rezultatima te statistike o položaju našeg Udruženja u Belgiji; mi ćemo se postarati da tu statistiku dopunimo podacima iz drugih zemalja. Samo po sebi se razume da ćemo taj izveštaj smatrati poverljivim i da činjenice koje ćemo iz njega izvući neće biti objavljene.

Generalno veće, dalje, dopušta sebi da se nada da će belgijske sekcije u toku 1871. biti u mogućnosti da se podsete rezolucija raznih međunarodnih kongresa koje se tiču novčanih doprinosa za Generalno veće. Zbog sadašnjeg rata, iz najvećeg broja zemalja Kontinenta ne dolazi novac, i mi dobro znamo da i belgijski radnici osećaju na sebi opštu depresiju koju je prouzrokovao ovaj rat. Generalno veće postavlja ovo pitanje samo radi toga da podseti belgijske sekcije da ono bez materijalne podrške neće biti u stanju da vrši propagandu u obliku koji želi.

U odsustvu građanina Serraillier-a, sekretara za Belgiju, Generalno veće je ovlastilo potpisanog da uputi kongresu ovo saopštenje.

Pozdrav i bratstvo!
Friedrich Engels

Prevod s francuskog

Karl Marx

Sloboda štampe i govora u Nemačkoj

Uredniku lista »The Daily News«

Gospodine,

Kad je Bismarck optužio francusku vladu da je

«štampi i narodnim poslanicima u Francuskoj onemogućila slobodu izražavanja mišljenja»,

očigledno je imao nameru samo da se našali na berlinski način. Ako želite da upoznate »pravo« javno mišljenje u Francuskoj, molim Vas da se obratite gospodinu Stieberu, izdavaču versajskog lista »Moniteur«^[160] i poznatom pruskom policijskom špijunu!

Po Bismarckovom izričitom naređenju, gospoda Bebel i Liebknecht, pod izgovorom da su optuženi zbog izdaje države, uhapšeni su jednostavno zato što su se usudili da kao predstavnici nemačkog naroda izvrše svoju dužnost, to jest da u Rajhstagu protestuju zbog aneksije Alzasa i Lorene, da glasaju protiv novih ratnih kredita, da izraze svoje simpatije za Francusku Republiku i da osude pokušaj da se Nemačka pretvori u jedinstvenu prusku kasarnu. S članovima Braunšvajškog komiteta Socijaldemokratske radničke partije, zbog toga što su izrazili to isto mišljenje, postupa se od početka septembra prošle godine kao s robljem na galijama i još ih i sada progone pod sudskom komedijom optužbe za veleizdaju. Ista sudbina je stigla mnoge radnike koji su propagirali Braunšvajški manifest. Pod sličnim izgovorom je podignuta optužba za izdaju države protiv gospodina Hepnera, pomoćnika urednika lajpciškog lista »Der Volksstaat«^[161] Malobrojni nezavisni nemački listovi koji izlaze izvan Pruske zabranjeni su u državama u kojima vladaju Hohenzollerni. Radničke mitinge koji se održavaju u Nemačkoj za zaključenje časnog mira s Francuskom, svakodnevno rastura policija. U skladu sa zvaničnom pruskom doktrinom kako ju je naivno izložio general Vogel von Falckenstein, svaki Nemač «koji pokuša da radi protiv ostvarenja postavljenih ciljeva pruskog ratovanja u Francuskoj» kriv je zbog veleizdaje. Ako bi g. Gambetta i kompanija bili primorani da slično kao Hohenzollerni, silom, guše javno mnjenje, trebalo bi samo da primene pruski

metod i da pod izgovorom rata zavedu u celoj Francuskoj opasno stanje. Jedini francuski vojnici koji se nalaze na nemačkoj teritoriji jesu oni koji trunu u pruskim tamnicama. Ali bez obzira na to, pruska vlada se oseća obaveznom da rigorozno održava opasno stanje, to jest najsiroviji i najgnusniji oblik vojnog despotizma, pogazivši sve zakone. Francusko tlo je preplavljeno skoro jednim milionom nemačkih osvajača. A ipak, francuska vlada može bez brige opstati bez tog pruskog metoda »omogućavanja slobodnog izražavanja mišljenja«. Uporedimo te dve slike — Nemačku i Francusku! Nemačka se ipak pokazala suviše uskim poljem za Bismarckovu bezmernu ljubav prema izražavanju nezavisnog mišljenja. Kad su Luksemburžani otvoreno izrazili svoje simpatije prema Francuskoj, Bismarck je to iskoristio kao izgovor da pogazi Londonski ugovor o neutralnosti.^[162] Kada je belgijska štampa učinila sličan greh, pruski poslanik u Briselu g. von Balan zatražio je od belgijske vlade da zabrani ne samo objavljivanje ovih antipruskih članaka u novinama nego čak i štampanje samih izveštaja koji su bili sračunati na to da obodre Francuze u njihovom ratu za nezavisnost. Zaista, to je bio vrlo skroman zahtev — obezvređiti belgijski ustav »pour le roi de Prusse«!¹ Tek što su neki stokholmski listovi dopustili sebi nekoliko bezazlenih šala na račun poznate »pobožnosti« Wilhelma Annexandera^[14], a Bismarck se već oborio na švedski kabinet s gnevnom poslanicama. Čak se dovio da i na meridijanu Petrograda pronade suviše slobodnu štampu. Na njegovu poniznu molbu, urednici glavnih petrogradskih listova su pozvani kod glavnog cenzora, koji im je naredio da se uzdržavaju od svake kritičke primedbe koja bi se odnosila na vernog vazala ruskog cara. Jedan od tih urednika, g. Zaguljajev, bio je toliko neoprezan da na stranicama lista »Голоси«^[163] otkrije tajnu ovog avertissement-a.² Ruska policija se odmah okomila na njega i otpremila ga u neku udaljenu guberniju. Bilo bi pogrešno verovati da je uzrok ovih žandarmskih mera samo paroksizam ratne groznice. Naprotiv, ove mere su prava, metodična primena principa pruskih zakona. U pruskom krivičnom zakoniku stvarno postoji jedna čudna odredba na osnovu koje svaki stranac zbog svojih dela ili pisanja u svojoj ili kojoj bilo drugoj zemlji može biti sudski gonjen zbog »uvreda nanetih pruskom kralju« i zbog »veleizdaje Pruske«. Francuska se sada bori ne samo za svoju nacionalnu nezavisnost već i za slobodu Nemačke i Evrope i njena stvar je, srećom, daleko od beznadežnosti.

Ostajem, gospodine, Vaš odani

Karl Marx

London, 16. januara 1871.

[*The Daily News* od
19. januara 1871]

Prevod s engleskog

¹ »za ljubav pruskog kralja« — ² upozorenja

Friedrich Engels

[Skice rezolucije Generalnog veća o položaju
engleske radničke klase u sadašnjoj etapi
francusko-pruskog rata^[164]]

1. Da pokret radničke klase u pružanju podrške Francuskoj Republici treba u početku da koncentriše svoje napore na to da se učini pritisak na britansku vladu da prizna republiku.

2. Da je vojna intervencija Engleske u zaštitu Francuske, kako intervenciju shvataju oni koji su je predlagali, mogla da bude od neke koristi samo u određenom trenutku, koji je već davno prošao.

3. Da će Engleska i dalje biti nesposobna ne samo da efikasno interveniše u događajima na Kontinentu već da ni samu sebe neće moći da brani od kontinentalnog vojnog despotizma sve dotle dok ne povрати slobodu da koristi svoju stvarnu ratnu moć, to jest pomorsku flotu, a ovu slobodu ona može povratiti jedino ako se bude odrekla Pariske deklaracije.^[165]

Napisano 31. januara 1871.

[The Eastern Post,
br. 123 od 4. februara 1871]

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Španskom federalnom veću Međunarodnog udruženja radnika^[166]

Gradani,

Generalno veće je s velikim zadovoljstvom primilo vaše pismo od 14. decembra. Vaše prethodno pismo od 30. jula takođe smo primili; ono je bilo dato građaninu Serraillier-u, sekretaru za Španiju, s nalogom da vam dostavi naš odgovor. Ali je uskoro zatim građanin Serraillier otišao u Francusku da se bori za republiku, i kako je uhapšen u Parizu, od njega nemamo više nikakvih vesti. Što, dakle, niste dobili odgovor na svoje pismo od 30. jula, koje je još u njegovim rukama, posledica je gornjih okolnosti. Generalno veće na svojoj sednici od 7. ovog meseca odredilo je dole potpisanog F.E. da privremeno preuzme prepisku sa Španijom i predalo mu vaše poslednje pismo.

Mi smo redovno primali španske radničke listove »La Federation« iz Barcelone, »La Solidaridad« iz Madrida (do decembra 1870), »El Obrero« iz Palme (do njegove zabrane), a nedavno smo primili »La Revolucion Social« (samo prvi broj)^[167] iz Palme. Ove novine su nas obavestavale o zbivanjima u španskom radničkom pokretu; videli smo s velikim zadovoljstvom da ideje socijalne revolucije sve više postaju zajednička svojina radničke klase vaše zemlje.

Nema sumnje da su lažne deklaracije starih političkih partija, kao što velite, privukle suviše veliku pažnju naroda i postale velika smetnja za našu propagandu. To se svuda dešavalo u prvim godinama proleterskog pokreta. U Francuskoj, Engleskoj, Nemačkoj socijalisti su morali — a i sada su prinudeni — da se bore protiv uticaja i aktivnosti starih političkih partija ne samo aristokratskih, buržoaskih, monarhističkih već čak i republikanskih. Iskustvo je svuda pokazalo da se najbolji način borbe za oslobođenje radnika od političke nadmoći starih partija sastoji u tome da se u svakoj zemlji osnuje proleterska partija sa svojom sopstvenom politikom, politikom koja se jasno razlikuje od politike drugih partija jer mora izražavati uslove za oslo-

bodenje radničke klase. Ova politika se u pojedinostima može razlikovati zavisno od posebnih prilika u svakoj pojedinoj zemlji, ali kako su osnovni odnosi između rada i kapitala svuda isti i kako posedničke klase svuda politički dominiraju nad eksploatisanim klasama, to će načela i cilj proleterске politike biti svuda istovetni, bar u svim zapadnim zemljama. Posedničke klase, zemljišna aristokratija i buržoazija, drže u ropstvu radni narod ne samo pomoću svog bogatstva, prostom eksploatacijom rada od strane kapitala, već i državnom silom, vojskom, birokratijom i sudovima. Odustati od borbe s našim protivnicima na političkom terenu značilo bi odreći se našeg najjačeg sredstva akcije — pre svega organizacije i propagande. Opšte pravo glasa pruža nam odlično sredstvo za akciju. Radnici u Nemačkoj, čvrsto organizovani kao politička partija, uspeši su da u takozvano narodno predstavništvo pošalju šest poslanika, a opozicija koju su tako mogli da organizuju naši prijatelji Bebel i Liebknecht protiv osvajačkog rata više je koristila našoj međunarodnoj propagandi nego što je to mogla višegodišnja propaganda putem štampe i zborova. U Francuskoj su takođe nedavno izabrani predstavnici radnika, koji će u Nacionalnoj skupštini javno proklamovati naša načela. To isto će se dogoditi i u Engleskoj na sledećim izborima.

Saznajemo sa zadovoljstvom da ćete nam dostaviti članarinu sekcija vaše zemlje, koju ćemo primiti sa zahvalnošću. Izvolite je dostaviti uputnicom preko nekog bankara u Londonu na ime našeg blagajnika Johna Westona, ili preporučenim pismom na adresu potpisanog, to jest na 256, High Holborn, London (sedište našeg Veća), ili na njegov stan: 122, R[igent's] P[ark] R[oad].

S velikim interesovanjem očekujemo statistiku vaše federacije, koju ste obećali da nam pošaljete.

Što se tiče kongresa Internacionale, uzaludno je misliti o njegovom sazivu dok traje sadašnji rat. Ali ako, kao što ima izgleda, mir bude uskoro uspostavljen, Veće će se odmah pozabaviti ovim važnim pitanjem i uzeće u obzir vaš prijateljski poziv da kongres sazove u Barceloni.

Mi još nemamo sekcija u Portugaliji; možda biste vi lakše nego mi mogli uspostaviti veze s radnicima te zemlje. Ako je tako, molimo vas da nam o tome ponovo pišete. Mi takođe smatramo da bi bilo korisno, bar za početak, da se povežete i s tipografima u Buenos Ajresu s tim da nas kasnije obavestite o postignutim rezultatima. U međuvremenu vi biste nam učinili prijatnu i za našu stvar korisnu uslugu ako biste nam poslali jedan broj lista »Anales de la Sociedad Tipografica de B[uenos] A[ires]«⁽¹⁶⁸⁾ da bismo se s njim upoznali.

Međunarodni pokret, inače, nastavlja da se razvija uprkos svim preprekama. U Engleskoj su centralna veća tredjuniona (Trades' Councils) Birmingema i Mančestera nedavno direktno pristupila našem Udruženju, a preko njih i radnici dvaju najvažnijih industrijskih centara u toj zemlji. U Nemačkoj nas sada vlade progone isto onako kao

što nas je u Francuskoj pre godinu dana progonila vlada Louis-a Bonaparte. Naši nemački prijatelji, od kojih se više od pedeset nalazi u zatvoru, bukvalno stradaju za međunarodnu stvar; hapšeni su i progonjeni zbog toga što su se svim svojim snagama suprotstavili osvajačkoj politici i tražili bratstvo nemačkog i francuskog naroda. I u Austriji je mnogo naših prijatelja uhapšeno, ali pokret ipak napreduje. U Francuskoj su naše sekcije svuda bile duša i oličenje otpora invaziji; one su se domogle lokalne vlasti u velikim gradovima na jugu, i ako su Lion, Marsej, Bordo, Tuluza razvili nečuvenu energiju, za to se ima zahvaliti naporima članova Internacionale. U Belgiji smo čvrsto organizovani; naše belgijske sekcije su upravo održale svoj šesti nacionalni kongres. U Švajcarskoj izgleda da se počinju izglašivati nesporazumi koji su nedavno bili iskrsli među našim sekcijama. Iz Amerike smo dobili obaveštenje da su u Udruženje stupile nove francuske, nemačke i češke sekcije, a, sem toga, nastavljamo da održavamo bratske odnose s velikom organizacijom američkih radnika Ligom rada (Labor League).^[169]

U nadi da ćemo od vas uskoro dobiti nove vesti, šaljem o vam svoj bratski pozdrav.

Za Generalno veće Međunarodnog
udruženja radnika

F. E.

Prevod s francuskog

Friedrich Engels

Situacija u Rusiji^[170]

Uredniku lista »The Pall Mall Gazette«

Poštovani gospodine,

Engleska vlada izjavljuje da joj ništa nije poznato o savezu između Rusije i Pruske. U Nemačkoj, pak, niko ne osporava postojanje jednog takvog saveza; naprotiv, prusofilska štampa kliče od radosti zbog te činjenice, a antipruski listovi su zbog toga ozlojeđeni. Jedan od ovih drugih, »Der Volksstaat«, smatra da je g. Gladstone svojim odricanjem saveza imao nameru samo da stavi do znanja da nije posredi ugovor o savezu, već pre o vazalskom odnosu, i da je on u tom slučaju u pravu. Zaista, telegrami koji su izmenjeni između Versaja i Petrograda, između »Vaš do smrti verni Wilhelm« i njegovog uzdržanijeg nećaka Aleksandra, ne ostavljaju više nikakve sumnje o prirodi veza koje postoje između ove dve velike vojne monarhije na Kontinentu. Uzgred rečeno, ovi telegrami su bili najpre objavljeni u listu »Journal de St.-Pétersbourg«^[171], a isto toliko je značajna i činjenica da ti telegrami nisu bili u celini objavljeni u nemačkoj štampi, a pre svega je bilo izostavljeno uveravanje cara Wilhelma da će ruskom caru biti odan do smrti. U svakom slučaju, potpun tekst prepiske ne ostavlja nikakve sumnje u to da car Wilhelm hoće da izrazi duboko osećanje zahvalnosti koje gaji prema Rusiji i svoju spremnost da joj zauzvrati stavi na raspolaganje svoje usluge. Pošto je caru već više od 70 godina i pošto osećanja njegovog verovatnog naslednika¹ izazivaju sumnju, samo po sebi je razumljivo da za Rusiju postoji veoma jak podstrek da kuje gvožđe dok je vruće.

Osim toga, unutrašnja situacija u Rusiji nimalo nije zadovoljavajuća. Finansije su skoro beznadno upropašćene; naročito način na koji je bilo sprovedeno oslobodenje kmetova i ostale socijalne i političke promene skopčane s tim razorili su poljoprivrednu proizvodnju do gotovo neverovatnog stepena. Polumere liberalnog karak-

¹ prestolonaslednika Friedricha Wilhelma

tera, koje su naizmenično dopuštane i povlačene i opet dopuštane, dale su obrazovanim klasama upravo dovoljno prostora da razviju jedno sasvim određeno javno mišljenje; a to javno mišljenje je u svim tačkama protiv spoljne politike koju je sadašnja vlada dosad, izgleda, vodila. Javno mnjenje u Rusiji je u suštini vatreno panslavističko, što znači neprijateljski raspoloženo prema tri velika ugnjetača slovenske rase: Nemcima, Mađarima i Turcima. Savez s Pruskom bio bi mu isto toliko odvratn kao i savez s Austrijom ili s Turskom. Ono zahteva, pored toga, neposrednu ratnu akciju u panslavističkom smislu. Mirna, lagana, ali izvanredno sigurna podzemna akcija ruske tradicionalne diplomatije stavlja na bolnu probu strpljenje tog javnog mnjenja. Uspehi koji su postignuti na konferenciji^[105], makar sami po sebi bili značajni, ništa ne predstavljaju za ruske panslaviste. Oni čuju samo »očajničke krikove« svoje podjarmljene braće po rasi; oni ništa drugo tako duboko ne osećaju kao potrebu za obnavljanjem izgubljene prevlasti svete Rusije pomoću snažnog udara, osvajačkim ratom. Sem toga, oni znaju da je verovatni naslednik prestola¹ jedan od njihovih istomišljenika.

Kad se sve ovo uzme u obzir, kao i to da su velike stratejske železničke pruge prema jugu i jugozapadu sada već završene u dovoljnoj meri da bi mogle efikasno poslužiti za preduzimanje napada na Austriju ili Tursku odnosno i na obe u isto vreme, zar to nije snažan podsticaj i za rusku vladu i za cara Aleksandra lično da primene stara bonapartistička sredstva i da rešavanje unutrašnjih teškoća izgubnu spoljnim ratom dok još postoje sigurni izgledi za savez s Pruskom?

U takvim okolnostima novi ruski zajam od dvanaest miliona funti sterlinga dobija sasvim poseban značaj. Tačno je da je na berzi kružio jedan patriotski protest — govori se da je bio bez potpisa, a izgleda da je takav i ostao — a mi smo čuli da je iznos upisanog zajma više nego premašen. Za koje će se ciljeve, između ostalog, upotrebiti ovih dvanaest miliona, otkriva nam »Ostsee-Zeitung«^[172] iz Štetina, list koji je u toku mnogih godina ne samo raspolagao najboljim obaveštenjima o ruskim poslovima nego je bio dovoljno slobodan da ih je mogao i objavljivati. Francusko-nemački rat, kaže petrogradski dopisnik ovog lista (u dopisu od 4. marta po novom kalendaru) ubedio je ruske vojne vlasti u potpunu neefikasnost sistema utvrđivanja koji je do sada primenjivan pri izgradnji ruskih tvrđava, pa je Ministarstvo vojske već izradilo plan neophodnih izmena.

«Javljeno je da će se novi sistem, koji se zasniva na izgrađivanju odvojenih forova, primeniti prvenstveno na najvažnijim graničnim tvrđavama, čijoj rekonstrukciji treba odmah pristupiti. Prve tvrđave koje se moraju snabdeti odvojenim forovima jesu Brest-Litovsk, Deblin i Modlin.»

¹ carević Aleksandar, budući car Aleksandar III

Dakle, Brest-Litovsk, Deblin (ili Ivangorod) i Modlin (ili Novo-georgijevsk, kako ga Rusi zvanično nazivaju) jesu baš one tri tvrđave koje s Varšavom kao svojim središtem dominiraju većim delom Kraljevine Poljske; Varšava sada ne dobija odvojene forove prosto zato što ih ona već odavno ima. Rusija, dakle, ne gubi vreme da se učvrsti u Poljskoj i da jača svoju operacijsku bazu protiv Austrije, a žurba s kojom se ovo vrši ne sluti na dobro za mir u Evropi.

Sve ovo se još može smatrati za čisto odbrambene mere. Ali pomenuti dopisnik nastavlja:

«Ratne pripreme u Rusiji, koje su započete u vreme izbijanja francusko-nemačkog rata nastavljaju se s nesmanjenom revnošću. Nedavno je Ministarstvo vojske naredilo da se formiraju četvrti bataljoni. Izvršenju ovog naređenja već se pristupilo u svim pukovima, pa i u onim koji se nalaze u Kraljevini Poljskoj. Već su organizovani delovi za železničku i telegrafsku službu za ratne potrebe, kao i sanitetske čete. Ljudstvo se revnosno obučava i vežba u raznim svojim dužnostima, a sanitetske čete već uče kako da stavljaju prve zavoje ranjenicima, kako da zaustavljaju krvarenje i kako da povrate svesti onesvećenog vojnika.»

Sada mirnodopski sastav pešadijskih pukova u skoro svim velikim kontinentalnim vojskama čine tri bataljona, a prvi očevidan korak za prelazak sa mirnodopskog na ratni sastav jeste formiranje četvrtih bataljona. Istog dana kada je objavio rat, Louis-Napoléon je takode naredio da se formiraju četvrti bataljoni. Njihovo formiranje u Pruskoj bilo je prva mera koja je preduzeta posle prijema naređenja za mobilizaciju. To isto važi i za Austriju i za Rusiju. Bez obzira na to šta se može misliti o iznenada otkrivenoj potrebi za odvojenim forovima kod tvrđava u Poljskoj ili o isto tako iznenadnom empressement-u¹ za uvođenje u rusku vojsku pruskih Krankenträger-a² i jedinica za železničku i telegrafsku službu (u zemlji u kojoj su prilično retke i železnice i telegrafske linije) — obrazovanje četvrtih bataljona predstavlja jasan znak da je Rusija već prekoračila granicu koja razdvaja mirnodopsko stanje od ratnog stanja. Niko ne može smatrati da je Rusija preduzela ovaj korak bez određenog cilja; a ako ovaj korak treba nešto da znači, on znači napad na nekoga. Možda to objašnjava za šta su bili potrebni ovih dvanaest miliona funti sterlinga.

Vaš itd.

E.

[The Pall Mall Gazette,
br. 1900 od 16. marta 1871]

Prevod s engleskog

¹ užurbanosti — ² nosilaca ranjenika, sanitetskog osoblja (u listu «The Pall Mall» reč je data u tom, nemačkom obliku)

Karl Marx — Friedrich Engels

Uredniku lista »The Times«^[173]

Gospodine,

U Vašem listu u broju od 16. marta Vaš pariski dopisnik tvrdi:

»Karl Marx . . . je uputio pismo jednom od svojih glavnih pristalica u Parizu u kome je izjavio da nije zadovoljan držanjem članova Udruženja« (Internacionale) »u ovom gradu itd.«

Ovu tvrdnju je Vaš dopisnik, očigledno, uzeo iz lista »Paris-Journal«^[174] od 14. marta u kome se takođe obećava objavljivanje tog tobožnjeg mog pisma u potpunosti. »Paris-Journal« od 19. marta zaista donosi pismo koje je datirano u Londonu 28. februara 1871. za koje se kaže da sam ga ja potpisao i čija se sadržina slaže s tvrdjenjem Vašega dopisnika. Moram da izjavim da je to pismo od početka do kraja bezočna izmišljotina.

Koncept pisma sastavio Engels 21. marta 1871.

Objavljeno u listu »The Times«,

br. 27017 od 22. marta 1871.

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Izjava Generalnog veća uredništvu lista
»The Times« i drugih listova^[175]]

Uredniku lista »The Times«

Gospodine,

Po nalogu Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika, molim Vas za dobrotu da na stupcima svoga lista objavite sledeće:

U celoj engleskoj štampi je objavljeno saopštenje da su se pariski članovi Međunarodnog udruženja radnika pridružili takozvanoj Antinemačkoj ligi, što znači da će svi Nemci od sada biti isključeni iz našeg Udruženja.

Ovo saopštenje je potpuno suprotno činjenicama. Ni Federalno veće našeg Udruženja u Parizu, niti ijedna od pariskih sekcija, koje ovo Veće predstavlja, nikad nisu doneli nikakvu rezoluciju ove vrste. Takozvana Antinemačka liga, ako ona uopšte postoji, delo je isključivo viših i srednjih klasa; ona je nastala na inicijativu Džokej-kluba^[176] i održavala se zahvaljujući podršci Akademije, Berze, nekih bankara i fabrikanaata itd. Radne klase nemaju s njom nikakve veze.

Cilj ovih kleveta je očevidan. Uoči izbijanja poslednjeg rata Internacionala je optuživana za sve nepovoljne događaje. Ovo se sada opet ponavlja. Dok je švajcarska i pruska štampa optužuju za izaživanje nedoličnih postupaka prema Nemcima u Cirihu^[177], francuski listovi, kao, na primer, »Le Courrier de Lyon«, »Courrier de la Gironde«, »La Liberté«^[178] itd. govore o nekakvim tajnim skupovima članova Internacionale, koji su održavani u Ženevi i Bernu s pruskim ambasadorom kao predsedavajućim. Na tim skupovima je tobože pripremljen plan da se osvoji Lion s ciljem da ga zajednički opljačkaju Prusi i članovi Internacionale.

S poštovanjem Vaš
J. George Eccarius,
 generalni sekretar Međunarodnog
 udruženja radnika

256, High Holborn 22. marta 1871.

[175] »The Times«, br. 27018 od 23. marta 1871;

[176] »The Eastern Post«, br. 130 od 25. marta 1871]

ključak izvan svojih kompetencija da se Nemci isključe iz Međunarodnog udruženja radnika. Londonski dnevnik su brzo šćepali dobrodošlu vest i naširoko se rasprćicali u zlužadim uvodnicima o konačno izvršenom samoubistvu *Internacionale*. »The Times«, na žalost tih dnevnika, danas donosi sledeću izjavu *Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika*¹:

»U engleskoj štampi kruži saopštenje prema kojem su pariski članovi Međunarodnog udruženja radnika objavili iskljućenje svih Nemaca iz *Internacionale*, prema kojem su oni, dakle, delovali u smislu *Antinemačke lige*. Saopštenje stoji u najoštrijoj protivrečnosti s činjenicama. Ni Federalno veće našeg Udruženja u Parizu, niti bilo koja pariska sekcija koju ono reprezentuje, nisu nikad ni sanjali o nekoj takvoj odluci. Takozvana Antinemačka liga, ukoliko ona uopšte postoji, delo je isključivo aristokratije i buržoazije. Nju je stvorio Džokej klub^[176], a održava se uz saglasnost Akademije, Berze, nekih banakara i fabrikantata itd. Radnička klasa nije s tim imala nikad ništa.

Ćilj ovakvih kleveta bode oći. Malo pre izbivanja nedavnog rata morala je *Internacionala* da bude glavni krivac za sve nemile događaje. Ista taktika se sada ponavlja. Dok je, na primer, švajcarski i pruski listovi denunciraju kao vinovnika nedoličnih postupaka protiv Nemaca u Ćirihu^[177], francuski listovi kao »Le Courrier de Lyon«, »Courrier de la Gironde«, pariski list »La Liberté« itd. izveštavaju istovremeno o nekakvim tajnim skupovima *Internacionale* u Ženevi i Bernu, pod *predsedavanjem pruskog poslanika*, na kojima je tobože skovan plan da se ujedinjenim Prusima i Internacionali prepusti *Lion* da ga zajednički opljačkaju.«

Toliko izjava Generalnog veća. U prirodi je stvari da velikodostojnici i vladajuće klase starog društva, koji svoju moć i eksploataciju produktivnih narodnih masa mogu održati još samo pomoću *nacionalnih* borbi i suprotnosti, u *Međunarodnom udruženju radnika* prepoznaju svog zajedničkog protivnika. Da bi se on uništio, dobra su *sva* sredstva.

London, 23. marta 1871.

Karl Marx

sekretar Generalnog veća Međunarodnog
udruženja radnika za Nemačku

[»Der Volksstaat«,
br. 26 od 29. marta 1871]

Prevod s nemačkog

¹ Srvani u ovom tomu, str. 239.

Karl Marx

[Redakciji lista »De Werker«⁽¹⁸¹¹⁾]

London, 31. marta 1871.

Gradani,

Tobožnje moje pismo, upućeno pariskim članovima Internacionale, kao što sam već izjavio u listu »The Times«¹ od 22. marta, samo je falsifikat lista »Paris-Journal«, jednog od onih bulevarskih listova koji su se izlegli iz carske pomijare. Uostalom, svi organi »dobre štampe« Evrope primili su, kako izgleda, uputstvo da se služe falsifikatom kao svojim glavnim oruđem protiv Internacionale. U očima ovih poštenih branilaca religije, reda, porodice i svojine, zločin koji se zove *falsifikovanje* prava je sitnica.

Pozdrav i bratstvo
Karl Marx

Prevod s francuskog

---

¹ Vidi u ovom tomu, str. 238.

Karl Marx

Uredniku lista »The Times«^[182]

Gospodine,

Hoćete li mi dozvoliti da Vas opet uznemirim da bih na stranicama Vašeg lista pobio neke veoma rasprostranjene laži?

Jedan telegram iz Pariza od 30. marta sadrži citat iz lista »Le Gaulois«^[183], koji je, pod senzacionalnim naslovom »Tvrđi se da je pariska revolucija organizovana iz Londona«, ukrašavao londonske listove prošle subote. Pošto se u toku poslednjeg rata uspešno takmičio s listovima »Le Figaro«^[184] i »Paris-Journal« u zgotovljivanju min-hauzenijada, koje su parisku petite presse¹ učinile poslovičnom u celom svetu, list »Le Gaulois« je, izgleda, više nego ikada uveren da će se publika željna novosti uvek držati pravila »Credo quia absurdum est«.² Da li bi se i sam baron von Münchhausen poduhvatio da organizuje u Londonu »u prvoj polovini februara«, kada g. Thiers još nije zauzimao nikakav zvanični položaj, »ustanak od 18. marta«, koji je izazvao sam g. Thiers da bi razoružao parisku Nacionalnu gardu? Nezadovoljan time što je poslao gospodu Assija i Blanquija na izmišljeni put u London da bi tamo na tajnom sastanku organizovali zaveru sa mnom, list »Le Gaulois« tom tajnom sastanku dodaje još dva izmišljena lica, od kojih je jedno »Bentini, generalni agent za Italiju«, a drugo »Dermott, generalni agent za Englesku«. List mi takođe velikodušno potvrđuje »zvanje glavnog šefa Internacionale«, koje mi je najpre dodelio »Paris-Journal«. Bojim se da će Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika, uprkos ovim cenjenim listovima, ipak nastaviti da vodi svoje poslove ne opterećujući se ni »šefom« ni »predsednikom«.

Imam čast, gospodine, da ostanem Vaš odani
Karl Marx

London, 3. aprila.

[»The Times«, br. 27028
od 4. aprila 1871]

Prevod s engleskog

¹ bulevarsku štampu — ² »Verujem jer je apsurdno« (ove reči se pripisuju hrišćanskom piscu s kraja 2. i s početka 3. veka Tertulijanu).

Friedrich Engels

[O štrajku radnika industrije cigara
u Antverpenu^[185]]

U *Antverpenu* 500 radnika industrije cigara ne radi. Fabrikanti su im dali da biraju: ili će raspustiti svoj sindikat (koji je učlanjen u Međunarodno udruženje radnika), ili će biti otpušteni. Svi bez izuzetka su odbili ovaj čudni zahtev, i tako su fabrikanti zatvorili svoje radionice.

Radnici imaju u svojoj kasi 6000 franaka (1600 talira); oni su se već povezali s radnicima industrije cigara u Holandiji i Engleskoj i sprečili svako dovođenje radnika iz tih zemalja. Iz Engleske će dobiti ne beznačajnu novčanu potporu; 176 funti sterlinga (1200 talira) već je otišlo i vodi se briga o daljoj pomoći. Radnici Antverpena traže, uostalom, samo *pozajmicu*, pošto izjavljuju da su u stanju da vrate svaku pruženu im pomoć. Ako su nemački radnici industrije cigara ili drugi sindikati u stanju da pruže potporu svojoj braći u Antverpenu, nadamo se da neće propustiti da to učine. Novčane pošiljke treba slati na adresu: *Ph. Coenen*, Boomgaardsstraat 3, Antwerpen. Ali je u svakom slučaju njihova dužnost da zadrže nemačke radnike u industriji cigara od svakog odlaska u Antwerpen dok god fabrikanti tamo ostaju pri svojim zahtevima.

Napisano 5. aprila 1871.

[*Der Volksstaat*,
br. 30 od 12. aprila 1871]

Prevod s nemačkog

Friedrich Engels

[Rezolucija Generalnog veća o
isključenju Tolaina^[186]]

Uzimajući u obzir da je Federalno veće pariskih sekcija zamolilo Generalno veće da potvrdi odluku kojom se iz Udruženja isključuje građanin Tolain zbog toga što je posle izbora u Nacionalnu skupštinu za predstavnika radničke klase na najsravniji način izneverio njenu stvar;

smatrajući da je mesto svakog francuskog člana Međunarodnog udruženja radnika neosporno na strani Pariske komune, a ne u uzurpatorskoj i kontrarevolucionarnoj skupštini Versaja,

potvrđuje odluku Pariskog federalnog veća i izjavljuje da je građanin Tolain isključen iz Međunarodnog udruženja radnika.

Generalno veće nije moglo ranije da donese odluku po ovom predmetu zbog toga što mu je autentični tekst gore spomenute rezolucije Pariskog federalnog veća dostavljen tek 25. aprila.

Friedrich Engels

Opet »Gospodin Vogt«^[187]

Od vremena augsburške kampanje od 1859^[188], iz koje je izvukao dobre batine, gospodin Vogt se, izgleda, zasitio politike. Sa svojom energijom bacio se na prirodne nauke, u kojima je on još ranije, kako kaže, učinio »zadivljujuća« otkrića. Tako je, u isto vreme kada su Küchenmeister i Leuckardt objasnili vrlo složen proces razvitka crevnih parazita i time učinili zaista krupan korak u nauci, g. Vogt učinio zadivljujuće otkriće da se crevni paraziti dele na dve klase: na oble parazite, koji su obli, i na pljosnate, koji su pljosnati. Tome velikom dostignuću on je sada dodao jedno još veće. Nalaženje velike količine fosilnih ljudskih kostiju iz preistorijskog perioda uvelo je u modu uporedno proučavanje lobanja raznih ljudskih rasa. Lobanje su merene u svim pravcima, upoređivane, diskutovane, ali sve to nije dovelo ni do kakvog rezultata sve dok na kraju g. Vogt nije s uobičajenim ubedenjem u pobedu objavio da je rešio zagonetku, naime da se sve ljudske lobanje dele na dve klase: na duguljaste (dugoglavi, doligokefali) i oble (kratkoglavi, brahikefali). Ono što nisu mogli učiniti najmarljiviji i najsvesniji istraživači u toku višegodišnjeg napornog rada, učinio je g. Vogt jednostavnom primenom svog principa o crvima. Ako tim zadivljujućim otkrićima dodamo otkriće jedne nove vrste u oblasti političke zoologije, naime otkriće Družine palikuća^[189], i čovek s najpreteranijim zahtevima će priznati da je g. Vogt učinio dovoljno za jedan ljudski vek.

Ali veliki duh našeg g. Vogta nije mirovao. Politika je zadržala svoje neodoljive draži za ovog čoveka, koji je i u pivnici činio velika dela. Rane od dobre porcije batina koju je dobio anno 60¹ bile su srećno preboljene. Marxove knjige *Gospodin Vogt*² nije više bilo u prodaji; sve mučne istorije je ponovo pokrio korov; naš Vogt je putovao iz mesta u mesto i držao predavanja koja su nemački filistri prihvatili s aplauzima, šepurio se na svim skupovima naučnika koji

¹ godine 1860 — ² Vidi u 17. tomu ovog izdanja.

se bave prirodnim naukama, na kongresima etnografa i istraživača starina i ugurao se u krug pravih naučnih veličina; on je, prema tome, mogao sam sebi izgledati kao čovek prilično »značajan« i poverovati da je pozvan da nemačke filistre obučava u politici isto onako kako ih je poučavao iz prirodnih nauka. Zbili su se krupni događaji: Napoléon Mali⁽¹⁹⁰⁾ je kapitulirao kod Sedana, Prusi su se našli pred Parizom, Bismarck je tražio Alzas i Lorenu, kucnuo je čas da Vogt kaže svoju najvažniju reč.

Ta reč ima naslov *Politička pisma Carla Vogta Friedrichu Kolbu*, Bil 1870. Ova knjižica sadrži dvanaest pisama koja su najpre izlazila u bečkom listu »Die Tages-Presse«, a zatim bila preštampana u Vogtovom »Moniteuru« listu »Bieler Handels-Courrier«.⁽¹⁹¹⁾ Vogt se izjasnio protiv aneksije Alzasa i Lorene i prusiziranja Nemačke i puca od jeda što u datom slučaju mora biti čisti podražavalac mrskih socijaldemokrata, tj. »Družine palikuća«. Bilo bi suvišno izlagati ceo sadržaj pamfleta, jer nije nimalo važno šta jedan Vogt misli o takvim stvarima. Uz to su i argumenti koje on navodi samo najobičnija brbljanja svojstvena filistrima koji politiziraju uz kriglu piva s tim što ovog puta Vogt izražava poglede švajcarskih, a ne nemačkih filistara. Nas interesuje samo prijatna ličnost samog gospodina Vogta onakva kakva se ispoljava u svojim različitim preokretima i promenama.

Uzimamo, dakle, ovu Vogtovu brošuricu i stavljamo pored nje njegovu zlosrećnu knjigu *Studije o savremenom stanju Evrope*, 1859⁽¹⁹²⁾, koja mu je donela teška i duga stradanja. Nalazimo da pri svem duhovnom srodstvu, pri sasvim istovetnoj stilskoj aljkavosti, Vogt na strani 10. iznosi svoje »pogled« koje je izgradio »sopstvenim ušima« koje su, svakako, u njega sasvim osobene; — nalazimo da g. Vogt danas govori suprotno onome što je propovedao pre jedanaest godina. Njegove *Studije* su imale za cilj da ubede nemačke filistre da Nemačka nema nikakvog računa da se umeša u rat koji je tada smerao Louis Bonaparta protiv Austrije. U tom cilju bilo je nužno predstaviti Louis-a Bonaparta kao čoveka koga je »sudbina odredila« za oslobodioca naroda; bilo je potrebno uzeti ga u zaštitu od uobičajenih napada republikanaca, pa i nekih buržoaskih liberala. I tobožnji republikanac Vogt upustio se i u to — svakako s kiselo-slatkim izgledom lica i kao s grčevima u trbuhu — ali je to učinio. Zli jezici i ljudi iz »Družine palikuća« su potvrdili da se čestiti Vogt podvrgava svim tim mukama i pribegava tim grimasama samo zato što je od bonapartista primio ono što Englezi nazivaju »consideration«, naime gotov novac. Izišle su na videlo razne sumnjive stvari. Vogt je raznim licima nudio novac da bi pisala u štampi u njegovom duhu, tj. u smislu uznošenja namera Louis-a Bonaparte da oslobađa narode. Gospodin Braß, čija je vrlina, kako je poznato, van svake sumnje, otkako je postao urednik lista »Norddeutsche Allgemeine Zeitung«⁽¹⁹³⁾, čak i on je javno odbio »francuski valov koji je preda nj hteo da stavi Vogt«. Ali mi ne želimo dalje da govorimo o tim neprijatnim istorijama i

da olako uzmemo da su Vogtovi grčevi u stomaku i grimase nasleđeni rođenjem. Ali otkad se na Sedan sručila nesreća, sve se kod g. Vogta promenilo. O samom francuskom caru, oslobodiocu naroda, on još govori s izvesnom uzdržanošću; on o njemu kaže samo da mu je

»revolucija već bila za vratom. I ako se ne bi razbuktao rat, carstvo ne bi novu 1871. godinu dočekalo u Tiljerijama«. (Strana 1.)

Ali njegova žena! Čujmo:

»Nema sumnje, ako bi pobedila Eugénie (jer ta neobrazovana Španjolka, koja čak ne ume ni da pravilno piše, vodi, ili tačnije, vodila je rat imajući za sobom ceo aždajin rep fanatičnih popova i seoskog življa); ako bi Eugénie pobedila, stanje bi odmah postalo još užasnije nego posle pruskih pobjeda etc.

Dakle, pobjeda Francuza 1859. nad Austrijom značila je pobjedu oslobodioca naroda Bonaparte; pobjeda Francuza 1870. nad Prusima značila bi pobjedu neobrazovane Eugénie sa njenim aždajinim repom. Napredak je vidan.

Još gore se dešava aždajinom repu Louis-a Bonaparte, jer se sada pokazuje da i on ima jedan takav rep. Već na 2. stranici je reč o »užasnom raspadanju carstva«, na strani 16. o »ološu, koji stoji na čelu carske vojske i uprave«. Ovo raspadanje i ovaj ološ došli su do izražaja već 1859. i još mnogo pre; Vogt, koji ih tada nije zapažao, sada ih vidi sasvim jasno. Opet, dakle, korak napred. Ali to nije dovoljno. Ako Vogt i grdi direktno svog predašnjeg oslobodioca, on ipak ne može a da ne navede pismo jednog francuskog naučnika, u kome se kaže:

»Ako Vi imate ikakvog uticaja, potrudite se da nas oslobodite najveće sramote — celle de ramener l'infâme« (tj. od povratka *nečasnog* čoveka — Louis-a Bonaparte.) »Radije bismo prihvatili Henrija V, Orleansca, jednog Hohenzollerna, radije bilo koga od ovog krunisanog zlikovca, koji je zatvora sve žega se dotakao.« (Str. 13.)

Ipak, ma koliko bili rdavi bivši car i njegova neobrazovana supruga zajedno sa svojim odgovarajućim aždajinim repovima, Vogt nas ipak teši time da postoji u toj porodici još jedan čovek koji čini izuzetak: princ Napoléon, poznatiji pod imenom Plon-Plon. O njemu Vogt kaže na strani 33. da mu je, Vogtu, lično, rekao da »ne bi imao nikakvog poštovanja prema južnim Nemcima ako bi oni drukčije radili« (tj. ako ne bi zajedno s Prusima išli protiv Francuza); da je bio ubeden u nesrećan ishod rata i da to nije ni od koga skrivao. Ko će onda Vogta prekoreti za nezahvalnost? Zar nije dirljivo videti kako on, »republikanac«, čak i u nevolji pruža bratsku ruku »princu« i daje mu svedočanstvo, na koje se princ može pozvati u slučaju da ikad bude objavljen konkurs za mesto na kome neko treba da zameni *nečasnog čoveka*?

U *Studijama* se o Rusiji i ruskoj politici govori samo pohvalno; otkako je ukinula feudalne odnose, ova država je postala »pre prijatelj nego protivnik oslobodilačkog pokreta«; Poljska je na najboljem putu da se spoji s Rusijom (kao što je pokazao poljski ustanak 1863!) i Vogt nalazi da je sasvim prirodno što Rusija

»čini čvrsto jezgro, oko koga slovenski narodi sve više teže da se grupišu«.

I to što je tada, 1859, ruska politika išla ruku pod ruku s politikom Louis-a-Napoléona, u Vogtovim očima bilo je, naravno velika njena zasluga. Sada se sve promenilo, sada Vogt kaže:

»Ja ni trenutka ne sumnjam da predstoji sukob između slovenskog i nemačkog sveta... i da će u tom sukobu Rusija biti na čelu slovenskih naroda.« (Str. 30, 31.)

Dalje se ukazuje na to da će Francuska u tom sukobu posle nemačke aneksije Alzasa odmah stati na stranu Slovena i da će nastojati da ubrza taj sukob da bi povratila Alzas, i tako taj isti francusko-ruski savez, koji bi 1859. bio sreća za Nemačku, sada bi joj izgledao kao bauk i strašno priviđenje. Ali Vogt poznaje svog nemačkog filistra. On zna da mu može ponuditi što god hoće ne zbijujući se nikakvim protivrečnostima. Mi i nehotično pitamo: kako je Vogt pre jedanaest godina mogao bestidno trubiti da je savez Rusije s bonapartističkom Francuskom najbolja garantija slobodnog razvitka Nemačke i Evrope?

Nego, Pruska! U *Studijama* se Pruskoj jasno davalo na znanje da ona treba posredno da podrži planove Louis-a-Napoléona protiv Austrije, da treba da se ograniči na odbranu teritorije Nemačkog Saveza i zatim da u kasnijim mirovnim pregovorima dobije deo severnonemačke nizije kao nagradu. Granice budućeg Severnonemačkog Saveza^[10] — Rudne planine, Majna i more — još tada su Pruskoj bacane kao mamac. I u pogovoru za drugo izdanje, koje je izišlo u vreme italijanskog rata, kad je bonapartistima već gorelo pod nogama i kad nije bilo vremena za gubljenje na smicalice i brbljanja, Vogt govori bez uvijanja, poziva Prusku da započne građanski rat u Nemačkoj radi uspostavljanja jedne jedinstvene centralne vlasti, radi utapanja Nemačke u Pruskoj. Za takvo ujedinjenje Nemačke potrebno je manje nedelja nego meseci za rat u Italiji. No dobro. Tačno sedam godina kasnije, u sporazumu s Louis-em-Napoléonom, Pruska deluje tačno prema došaptavanju bonapartista, koje je Vogt papagajski ponovio; ona se baca u građanski rat, s mukom dobija svoju nagradu u severnonemačkoj niziji, stvara — barem za severne Nemce, jedinstvenu centralnu vlast — a gospodin Vogt? Gospodin Vogt sada odjedanput počinje s jadikovanjem da govori o tome kako je rat od 1870. bio neizbežna posledica rata od 1866. (Str. 1.) On se žali na nezastitljivu osvajačku politiku Pruske, koja se uvek bacala »na ponudeni joj plen kao ajkula na komad slanine«. (Str. 20.)

»Nikad i nigde nisam video države i naroda koji bi više zasluživali da se tako nazivaju« (razbojničkom državom) »od Pruske.« (Str. 35.)

On oplakuje utapanje Nemačke u Pruskoj kao najveću nesreću koja je mogla snaći Nemačku i Evropu (osmo i deveto pismo). Iz toga proizlazi da je Bismarck poslušao Vogtov savet i da je Vogt dao savet Bismarcku.

Ipak je dosad, izgledalo je, sve dobro išlo gospodinu Vogtu. Stare zloglasne istorije bile su stvarno iščezle iz filistrovog sećanja. *Studije* su bile potpuno zaboravljene; Vogt se mogao opet izdavati za pristojnog građanina i čestitog demokratu i čak je mogao sebe tešiti time da su ova njegova *Politička pisma* bila u suprotnosti s banalnom filistarskom strujom u Nemačkoj. Čak i fatalna podudarnost Vogtovog gledišta u pitanju aneksije [Alzasa i Lorene] s gledištem socijaldemokrata mogla mu je služiti samo na čast; ukoliko Vogt nije prišao Družini palikuća, ova družina je nužno morala poći za Vogtom! Ali nam odjedanput pogled pada na jedan mali redak u nedavno objavljenim spiskovima rashoda tajnih fondova Louis-a-Napoléona:

»Vogt — il lui a été remis en août 1859. frs. 40 000.«

»Vogt — njemu je bilo izdato u avgustu 1859. 40 000 franaka.«⁽¹⁹⁴⁾

Vogt? Ko je Vogt? Kakva nesreća za Vogta što uz ovo o njemu nije dat nikakav bliži podatak! Naravno, da je ovde napisano: profesor Karl Vogt iz Ženeve, ulica ta i ta, broj kuće taj i taj, on bi mogao reći: To nisam ja, to je moj brat, moja žena, moj najstariji sin, ko bilo samo ne ja! Baš tako! To je prosto Vogt, bez oznake, bez imena, bez adrese, to može biti samo jedan Vogt, u svetu čuveni naučnik, veliki pronalazač oblih i pljosnatih crva, izduženih i kratkih lobanja i Družine palikuća, čovek čiji je renome policiji koja upravlja tajnim fondovima tako dobro poznat da bi svaki bliži podatak bio suvišan. A zatim, zar postoji neki drugi Vogt koji bi bonapartističkoj vladi učinio jednu takvu uslugu 1859. da mu je ona u avgustu iste godine (*a Vogt se baš tada nalazio u Parizu*) platila 40 000 franaka? Da ste Vi, gospodine Vogt, učinili takvu uslugu, to je svima poznato; Vaše *Studije* to potvrđuju; ove *Studije* su se prvi put pojavile u proleće, drugo izdanje izašlo je u leto; Vi ste sami priznali da ste se od 1. aprila 1859. do leta nudili mnogim ljudima da za obećanu plaću radite u interesu bonapartizma; u avgustu 1859, po završetku rata, Vi ste bili u Parizu — i mi sad treba da verujemo da je prosto Vogt, kojem je Bonaparta u avgustu 1859. isplatio 40 000 franaka, neki drugi, sasvim nepoznati Vogt? Nemoguće; mi se kunemo svim oblim i pljosnatim crvima dotle dok nam ne dokažete da je suprotno, mi moramo misliti da ste Vi Vogt o kome je reč.

Ali, Vi ćete možda reći da se takvo tvrđenje zasniva samo na izjavi današnje francuske vlade, tj. komunara ili, što je isto, komunista, koje nazivaju i bandom palikuća, a ko takvim ljudima može verovati? Na ovo se može odgovoriti da je »Correspondance et papiers de la

famille impériale« izdala »vlada nacionalne odbrane«, i da je ovo njen zvanični akt, za koji ona odgovara. A kakvo ste Vi mišljenje imali o toj vladi, Jules-u Favre-u, Trochuju itd.?

»Ljudi koji su danas na vrhu, nikome ne ustupaju po svojoj inteligenciji, snazi i čvrstini ubedenja, ali oni ne mogu učiniti nemoguće.«

To Vi kažete o njima na strani 52. Ne, gospodine Vogt, oni ne mogu izvršiti nemoguće, ali oni bi mogli istaći bar Vaše ime i izraziti Vam zahvalnost za tako toplo priznanje koje im je retko kad odato!

Međutim, kao što i Vi sami kažete, gospodine Vogt, »novac je ipak ekvivalent za štetu koja se nanosi individui« (str. 24), i ako je Vaša cenjena ličnost, zbog Vaših političkih skokova 1859. pretrpela kakvu »štetu« — nadamo se samo moralnu — možete se, ako hoćete, rešiti »ekvivalentom«. Kad je prošlog leta počela ratna buka, Vi ste bili

»ubedeni da je ceo taj spektakl francuske vlade trebalo da služi samo za to da prividnim vojnim pripremama prikrije čudovišno upropašćavanje carstva. Pod Louis-em-Philippe-om ovu ulogu su vršili crvotočci, koji su tajne vanbudžetske izdatke upisivali na konto rashoda za drvenu gradu za flotu; za vreme Carstva ni svi crvotočci na Zemlji ne bi bili dovoljni da pokriju sve rashode«. (Str. 4.)

Tako smo se, dakle, vratili na Vama tako omiljene crve i to baš na crve potkornjake. U koju klasu oni spadaju, u oble ili pljosnate crve? Ko bi mogao rešiti taj problem? Samo Vi, gospodine Vogt, i Vi ćete ga stvarno i rešiti. Kao što pokazuju »Correspondance et papiers de la famille impériale«, Vi sami pripadate »crvotočcima«, jer ste učestvovali u grickanju »vanbudžetskih tajnih izdataka« u visini od 40 000 franaka. A da spadate u klasu *oblih crva*, to zna svako ko Vas poznaje.

Napisano 5. maja 1871.

[»Der Volksstaat«, br. 38
od 10. maja 1871]

Prevod s nemačkog

KARL MARX

Gradanski rat u Francuskoj

Adresa Generalnog veća

Međunarodnog udruženja radnika^[195]

Napisano u aprilu i maju 1871.

Prvi put objavljeno na engleskom
jeziku kao brošura u junu 1871. u Londonu.

U ovom tomu se objavljuje prema nemačkom
izdanju iz 1891. koje je pripremio Friedrich
Engels; prevod je upoređen sa engleskim originalom.

*Članovima Međunarodnog udruženja radnika
u Evropi i Sjedinjenim Državama*

I

Četvrtog septembra 1870, kada su pariski radnici proglasili republiku, kojoj je gotovo istog trenutka klicala cela Francuska bez ijednog glasa protiv — jedna klika advokata-lovaca na položaje, na čelu s Thiers-om kao državnikom i Trochujem kao generalom, zaposela je Gradsku većnicu. Ti ljudi su tada bili prožeti tako fanatičnom verom u to da je Pariz pozvan da u svim epohama istorijskih kriza predstavlja Francusku da im se činilo dovoljno da pokažu svoje istekle mandate poslanikâ Pariza pa da ozakone svoje uzurpirane titule upravljača Francuske. U svojoj *Drugoj adresi* povodom poslednjeg rata, pet dana nakon izbijanja tih ljudi na površinu, rekli smo vam ko su oni¹. Međutim je Pariz, u buri iznenađenja, dok su se istinski vodi radničke klase još nalazili u Bonapartinim tamnicama, a Prusi već marširali prema njemu, ipak dozvolio da ti ljudi prigrabe državnu vlast, ali samo pod izričitim uslovom da se tom vlašću posluže isključivo u cilju nacionalne odbrane. Ali Pariz se nije mogao braniti ako se ne bi naoružala njegova radnička klasa, ako se ona ne bi pretvorila u upotrebljivu ratnu silu i njeni redovi obučili u samom ratu. Međutim, naoružati Pariz značilo je naoružati revoluciju. Pobjeda Pariza nad pruskim napadačem značila bi pobjedu francuskih radnika nad francuskim kapitalistima i njihovim državnim parazitima. U toj dilemi između nacionalne dužnosti i klasnih interesa, vlada nacionalne odbrane se nije ni za trenutak kolebala — pretvorila se u vladu nacionalne izdaje.

Prvi korak koji je ona učinila bio je da pošalje Thiers-a na puteshestvije na sve evropske dvorove da bi isprosjačio posredovanje, nudeći im zamenjivanje republike kraljem. Četiri meseca posle početka opsade, kad je vlada mislila da je došao pogodan trenutak da se kaže prva reč o kapitulaciji, obratio se Trochu, u prisustvu Jules-a Favre-a i drugih svojih kolega, sakupljenim predsednicima pariskih opština ovim rečima:

*Prvo pitanje koje su mi moje kolege postavile već 4. septembra uveče glasilo je: može li Pariz s ikakvim izgledom na uspeh izdržati opsadu od strane pruske

¹ Vidi u ovoj knjizi, str. 224.

vojske? Nisam se kolebao da odgovorim negativno. Neki od mojih ovde prisutnih kolega potvrdiće da govorim istinu i da nisam promenio svoje mišljenje. Rekao sam im, ovim istim rečima, da bi, kako stvari sada stoje, pokušaj da se Pariz drži protiv opsade od strane pruske vojske bio bezumlje. Nesumnjivo, to bi bilo herojsko bezumlje, dodao sam, ali ipak ništa drugo do bezumlje ... Događaji» (kojima je on sam upravljao) »nisu opovrgli moja predviđanja.«^[196]

Gospodin Corbon, jedan od prisutnih predsednika opština, docnije je publikovao ovaj divni mali govor generala Trochuja.

Dakle, već uveče na dan proglašenja republike Trochujevim kolegama je bilo poznato da je njegov »plan« — kapitulacija Pariza. Da je nacionalna odbrana bila nešto više nego samo izgovor za ličnu vlast Thiers-a, Favre-a i kompanije, skorojevići od 4. septembra dali bi ostavku već 5. septembra, upoznali bi narod Pariza s Trochujevim »planom« i pozvali ga da ili odmah kapitulira ili da uzme svoju sudbinu u sopstvene ruke. Umesto toga, ove sramne varalice su rešile da izleče Pariz od herojskog bezumlja gladu i krvlju i da ga u međuvremenu vuku za nos razmetljivim proglašima, kao, na primer, ovakvim: »Trochu, guverner Pariza, neće nikad kapitulirati!«^[197], a Jules Favre, ministar spoljnih poslova, »neće ustupiti ni stopu naše teritorije i ni jedan kamen naših utvrđenja.«^[198] U jednom svom pismu Gambetti ovaj isti Jules Favre priznaje da se oni nisu »branili« od pruskih vojnika, već od *pariskih radnika*. Za celo vreme trajanja opsade, bonapartistički razbojnici, kojima je Trochu mudro bio poverio komandu nad Pariskom armijom, zbijali su u svojoj poverljivoj prepisci prostačke šale na račun očigledne farse odbrane. (Vidi, na primer, prepisku između Alfonse-Simona Guiod-a, vrhovnog komandanta artiljerije Pariske odbrambene armije, nosioca Velikog krsta Legije časti, i Susane-a, divizijskog generala artiljerije, koju je Komuna objavila.^[199]) Najzad, 28. januara 1871^[131], varalice su skinule masku. S pravim junaštvom krajnjeg samoponiženja, vlada nacionalne odbrane pojavila se prilikom kapitulacije Pariza kao *vlada Francuske sastavljena od Bismarckovih zarobljenika*, u ulozi toliko niskoj da je čak i Louis-Napoléon u Sedanu ustuknuo pred njom. Prilikom svoga divljeg bekstva u Versaj, posle događaja od 18. marta, »capitulards«^[200] su ostavili Parizu pismene dokaze o svojoj izdaji. Da bi uništili te dokaze, kaže Komuna u jednom od svojih proglasa provincijama,

»ovi ljudi ne bi prezali ni da Pariz pretvore u gomilu ruševina natopljenu morem krvi.«^[201]

Neki od najuticajnijih članova vlade nacionalne odbrane imali su uz to još sasvim naročite lične razloge da strasno teže takvom ishodu stvari.

Uskoro po zaključenju primirja, g. Milliére, jedan od poslanika Pariza u Nacionalnoj skupštini, kasnije streljan po izričitoj naredbi Jules-a Favre-a, objavio je niz autentičnih pravosnažnih dokumenata

kao dokaz da je Jules Favre, živeći u divljem braku sa ženom nekog pijanca nastanjenog u Alžiru, godinama vršio vrlo drske falsifikate i uspeo da se, u ime dece iz svoga preljubničkog braka, dočepa velikog nasledstva i da se obogati, i da je u parnici koju su protiv njega povelili zakonski naslednici izbegao da bude otkriven samo zahvaljujući naročitoj blagonaklonosti bonapartističkih sudova. Kako se ovi neumitni sudski dokumenti nisu mogli ukloniti s ovoga sveta nikakvom govorničkom veštinom, svejedno od koliko konjskih snaga ona bila, Jules Favre je prvi put u životu očutao i čuteći sačekao da počne građanski rat, da bi onda besomučno napao stanovnike Pariza kao bandu odbeglih robijaša, koja se otvoreno pobunila protiv porodice, religije, reda i svojine. I taj isti falsifikator, tek što je bio došao na vlast, odmah je posle 4. septembra iz saosećanja pustio na slobodu Pica i Taillefer-a, koji su još pod carstvom bili osuđeni za falsifikat u vezi sa skandaloznom aferom lista »L'Étendard«.^[202] Jedan od te blagorodne gospode, Taillefer, bio je toliko drzak da je za vreme Komune došao u Pariz, gde je odmah bio ponovo zatvoren; na to je Jules Favre s govornice Nacionalne skupštine razglasio po celom svetu da Parižani puštaju sve svoje robijaše na slobodu!

Ernest Picard, taj Joe Miller¹ vlade nacionalne odbrane, koji je sam sebe naimenovao za ministra finansija republike, pošto se uzalud trudio da postane ministar unutrašnjih poslova carstva — brat je nekog Arthura Picard-a, koji je kao varalica bio izbačen iz Pariske berze (vidi izveštaj Prefekture pariske policije od 13. jula 1867) i na osnovu sopstvenog priznanja bio razobličien zato što je, dok je bio direktor jedne filijale banke Société Générale^[203], Ulica Palestro br. 5, proneverio sumu od 300 000 franaka (vidi izveštaj Prefekture policije od 11. decembra 1868). Ovoga Arthura Picard-a postavio je Ernest Picard za urednika svog lista »L'Électeur libre«.^[204] Dok je obična vrsta berzijanaca bila zavaravana zvaničnim lažima toga ministarskog lista, Arthur Picard je za to vreme trčao tamo-amo između Ministarstva finansija i Berze i pretvarao na Berzi poraze francuske vojske u čistu dobit. Celokupna poslovna prepiska ova dva divna brata pala je Komuni u ruke.

Jules Ferry, pre 4. septembra advokat bez klijentele, uspeo je da, kao predsednik pariske opštine za vreme opsade, prevarama stekne čitav imetak na račun gladovanja naroda. Dan kad bi on morao da odgovara zbog svojih zloupotreba bio bi i dan njegove osude.

Dakle, ovi ljudi mogli su naći svoje tickets-of-leave² samo na raz-

¹ U nemačkom izdanju od 1891: Karl Vogt, u francuskom izdanju od 1871: Falstaff. — ² U Engleskoj se zločincima, pošto su već izdržali veći deo kazne, daju često isprave o otpuštanju s kojima oni mogu živeti na slobodi, ali pod nadzorom policije. Takve isprave se nazivaju »tickets-of-leave«, a oni koji se na ovaj način puštaju iz zatvora — ticket-of-leave-men. [*Engelsova napomena uz nemačko izdanje od 1871.*]

valinama Pariza; oni su bili baš onakvi ljudi kakvi su Bismarcku bili potrebni. Malo opsenarskih trikova, i Thiers, dotle potajni došaptač vlade, pojavio se sad na njenom čelu, s ticket-of-leave-ljudima kao ministrima.

Thiers, taj nakazni kepec, očaravao je više od pola veka francusku buržoaziju, jer je on najsavršeniji duhovni izraz njene sopstvene klasne pokvarenosti. Pre nego što je postao državnik, već je dokazao svoj talenat u laganju kao istoričar. Hronika njegovog javnog života jeste istorija nesreća Francuske. Povezan, pre 1830, s republikancima, dočepao se on za vreme Louis-a - Philippe-a ministarskog položaja na taj način što je izdao svoga zaštitnika Laffitte-a. Kralju se dodvorio podstrekavanjem ulične rulje na ispade protiv sveštenstva, za vreme kojih su bili opljačkani crkva Sen-Žermen l'Oseroa i nadbiskupski dvorac, i svojim držanjem prema vojvotkinji od Berryja, kod koje je igrao ulogu u isto vreme ministra-špijuna i tamničke babice.^[205] Pokolj republikanaca u Ulici Transnonen i posle toga doneseni sramni septembarski zakoni protiv štampe i prava udruživanja bili su *njegovo* delo.^[206] Kada je 1840. opet izbio na površinu kao predsednik vlade, zapanjio je Francusku svojim planom za utvrđivanje Pariza.^[207] Republikancima, koji su taj plan oglasili podmuklom zaverom protiv slobode Pariza, on je u parlamentu govorio:

«Kako? Vi mislite da bi utvrđenja ikad mogla da ugroze slobodu? Vi, pre svega, klevetate svaku vladu ako pretpostavljate da bi ona mogla pokušati da se održi bombardovanjem Pariza . . . Takva vlada bi sto puta bila nemogućnija posle svoje pobede nego pre nje».^[208]

Zaista, nijedna vlada se ne bi nikad usudila da Pariz bombarduje s forova osim one vlade koja je te iste forove prethodno predala Prusima.

Kada je kralj Bomba u januaru 1848. ogledao svoju snagu u Palermu^[209], opet se Thiers, koji već odavno nije više bio ministar, digao u parlamentu i rekao:

«Vama je poznato, gospodo, šta se događa u Palermu. Svi ste vi uzdržtali od užasa (u parlamentarnom smislu) kad ste čuli da je jedan veliki grad bombardovan punih 48 časova. Ko ga je bombardovao? Je li to učinio neki strani neprijatelj koji vrši ratno pravo? Ne, gospodo, to je učinila njegova sopstvena vlada. A zašto? Zato što je taj nesrećni grad tražio svoja prava. Pa lepo, zbog toga što je tražio svoja prava, bio je bombardovan 48 časova . . . Dozvolite mi da zbog toga apelujem na evropsku javnost. Popeti se na možda najvišu govornicu Evrope i gromko izgovoriti nekoliko reči (zaista, reči!) negodovanja protiv takvih postupaka — to znači učiniti uslugu čovečanstvu. . . Kad je regent Espartero, koji je bio zaslužan za svoju zemlju (što Thiers nikad nije bio), nameravao da bombarduje Barcelonu da bi ugušio pobunu, sa svih strana sveta digao se opšti krik negodovanja.»^[210]

Osamnaest meseci docnije Thiers je bio među najvatrenijim

zagovornicima bombardovanja Rima od strane francuske vojske.^[211] Izgleda da je pogreška kralja Bombe bila u stvari samo u tome što je on svoje bombardovanje ograničio na 48 sati.

Nekoliko dana pre februarske revolucije, mrzovoljan zbog toga što ga je Guizot na duže vreme bio uklonio s položaja i tako mu onemogućio da vrši pronevere, a nanjušivši u vazduhu približavanje nekog komešanja u narodu, Thiers je onim lažnoherojskim stilom, zbog koga je dobio pogrđan nadimak »Mirabeau-mouche«¹, izjavio u parlamentu:

»Pripadam partiji revolucije, ne samo u Francuskoj nego i u Evropi. Želim da vlada revolucije ostane u rukama umerenih ljudi; . . . ali ako bi ova vlada došla u ruke *plahovitih* ljudi, pa čak i u ruke radikala, ja zbog toga ipak neću napustiti stvar za koju se zalažem. Ja ću uvek pripadati partiji revolucije.«^[212]

Došla je februarska revolucija. I umesto da Guizot-ovu vladu zameni Thiers-ovom, kako je to taj čovečuljak zamišljao, ona je odgurnula Louis-a - Philippe-a i uspostavila republiku. Prvog dana narodne pobjede Thiers se brižljivo skrivao, zaboravljajući da ga prezir radnika štiti od njihove mržnje. Ipak se on, sa svojom legendarnom hrabrošću, držao daleko od pozornice javnog života sve dok je junska krvoprolića^[213] nisu raščistila za akciju njegova stila. Tada je on postao vodeća ličnost »Stranke reda«^[214] i njene parlamentarne republike, toga anonimnog interegnuma, za vreme kojega su sve suparničke frakcije vladajuće klase konspirirale *jedna s drugom* radi ugnjetavanja naroda, i *jedna protiv druge* da bi svaka od njih uspostavila svoju sopstvenu monarhiju. I tada, kao i sad, Thiers je optuživao republikance kao jedinu smetnju učvršćivanja republike; tada, kao i sad, on je govorio republici kao što je dželat govorio Don Carlosu: »Ja ću te ubiti, ali za tvoje dobro«. Sad, kao i onda, on će morati već sutradan po svojoj pobjedi da uzvikne: »L'empire est fait!« — carstvo je stvoreno. Uprkos svojim licemernim propovedima o »neophodnim slobodama« i svojoj kivnosti na Louis-a Bonapartu, koji ga je namagarčio i izbacio parlamentarizam — a ovaj patuljak je bio svestan da se izvan veštačke atmosfere parlamentarizma pretvara u nulu, — uprkos svemu tome, Thiers je imao svoje prste u svim sramnim delima Drugog Carstva, počevši od zaposedanja Rima od strane francuskih trupa pa do rata protiv Pruske; on je podbadao na taj rat žestoko napadajući nemačko jedinstvo, i to ne kao masku za prikrivanje pruskog despotizma, već kao povredu nasleđenog prava Francuske da se koristi nemačkom neslogom. Dok su njegove kepečke ruke volele da pred licem Evrope mašu mačem Napoléona I, u čijeg se čistača cipela bio pretvorio kao istoričar, njegova spoljna politika kulminirala je uvek u krajnjim ponižavanjima Francuske, od Londonskog ugovora iz 1841^[215] do kapitulacije Pariza 1871. i do današnjeg gradanskog rata, u kome je on, s visokim odobrenjem Bismarckovim, gonio zarobljenike iz Sedana i

¹ »Mirabeau-muva«

Meca protiv Pariza.^[216] Uprkos gipkosti svoga talenta i promjenljivosti svojih ciljeva, ovaj čovek je celog svog života ostao najkrući rutiner. Jasno je da su njemu dublja strujanja modernog društva zauvek morala ostati skrivena; ali njegov mozak, čija se sva životna snaga pretočila u jezik, nije mogao da shvati čak ni najopipljivije promene na površini društva. Tako, njemu nikad nije dosadilo da svako skretanje od zastarelog francuskog sistema zaštitnih carina optužuje kao skrnavljenje svetinje. Kao ministar Louis-a - Philippe-a napadao je građenje željeznica kao ludačku himeru; za vreme Louis-a Bonaparte, nalazeći se u opoziciji, žigosao je kao skrnavljenje svaki pokušaj da se reformišu truli francuski vojni sistem. Nikad u svojoj dugoj političkoj karijeri nije preduzeo ni jednu jedinu, ma i najmanju meru od praktične koristi. Thiers je bio dosledan samo u svojoj pohlepi za bogatstvom i svojoj mržnji prema ljudima koji proizvode to bogatstvo. Na svoj prvi ministarski položaj pod Louis-em - Philippe-om stupio je siromašan kao Jov, a napustio ga je kao milioner. Kad je za vreme svog poslednjeg ministროvanja pod pomenutim kraljem (od 1. marta 1840) u parlamentu bio javno optužen zbog pronevera, on se zadovoljio time da odgovori prolivanjem suza — a u tom je bio isto toliko vešt kao Jules Favre ili ma koji drugi krokodil. U Bordou 1871¹, prvi njegov korak za spasavanje Francuske od neposredne finansijske propasti bio je da samom sebi odredi godišnju platu od tri miliona; to je bila prva i poslednja reč one »štedljive republike« koju je on svojim pariskim biračima stavio u izgled godine 1869. Jedan od njegovih ranijih kolega iz parlamenta od 1830, i sam kapitalista, — što mu nije smetalo da bude požrtvovan član Pariske komune — gospodin Beslay, nedavno je u jednom javnom plakatu poručio Thiers-u:

«Ugnjetavanje rada od strane kapitala bilo je uvek ugaoni kamen Vaše politike, i otkako vidite republiku rada u pariskoj Većnici, vi neprestano dovikujete Francuskoj: „Pogledajte ove zločince!“

1 Majstor za sitne državničke nitkovluge, virtuoz u verolomstvu i izdajstvu, veštak u svim niskim ratnim lukavstvima, podmuklim trikovima i podlim prevarama parlamentarne partijske borbe; uvek spreman da potpiri revoluciju kad ga potisnu s položaja, a da je uguši u krvi kad je on na državnom kormilu; s klasnim predrasudama umesto ideja, sa sujetom umesto srca, s privatnim životom tako sramnim kao što mu je javni život podao — on čak ni sada, kad igra ulogu nekog francuskog Sule, ne može da ne povećava odvratnost svojih dela svojom smešnom razmetljivošću.

Kapitulacija Pariza, koja je Prusima predala ne samo Pariz već i celu Francusku, bila je završni čin dugotrajnog izdajničkog šurovanja s neprijateljem, kojim su uzurpatori od 4. septembra, kako je to sam

¹ U nemačkom izdanju od 1871. i 1876. ova godina se ne navodi; uneta je u nemačko izdanje od 1891.

Trochu rekao, počeli još tog istog dana. S druge strane, ona je bila početak građanskog rata, koji su uzurpatori sada, uz pomoć Pruske, imali da vode protiv republike i Pariza. Već u samom tekstu akta o kapitulaciji bila je postavljena klopka. U to vreme bilo je više od jedne trećine zemlje u rukama neprijatelja, glavni grad bio je odsečen od pokrajina, sve komunikacije bile su u neredu. U takvim prilikama bilo je nemoguće izabrati jedno stvarno predstavništvo Francuske ako se ne bi dalo dovoljno vremena za pripremu. *Baš zbog toga* je u aktu o kapitulaciji postavljen uslov da se u roku od osam dana izabere Nacionalna skupština, tako da je vest da treba sprovesti izbore u mnoge delove Francuske stigla tek uoči samih izbora. Pored toga, ova skupština je, prema jednom izričitom članu akta o kapitulaciji, trebalo da bude birana jedino u cilju da odlučuje o ratu ili miru i da eventualno zaključi ugovor o miru. Narod je morao osetiti da uslovi primirja onemogućavaju produženje rata, i da su za utvrđenje mira, nametnutog od strane Bismarcka, najgori ljudi u Francuskoj upravo najbolji. Ali ne zadovoljavajući se tim merama opreznosti, Thiers je, još pre nego što je tajna primirja saopštena Parižanima, krenuo na izborni put po unutrašnjosti, da bi tamo povratio iz mrtvih legitimističku stranku⁽²¹⁷⁾, koja je sad zajedno s orleanistima imala da zauzme mesto bonapartistâ, koji su u tom momentu bili onemogućeni. On se nije plašio legitimista. Kao vlada moderne Francuske, oni nisu bili mogući, pa zato i nimalo opasni kao suparnici; koja je stranka predstavljala poželjnije oruđe reakcije nego stranka čija se delatnost, po rečima samog Thiers-a (u parlamentu, 5. januara 1833)

ograničavala uvek na tri pomoćna sredstva: na stranu najezdu, na građanski rat i na anarhiju⁽²¹⁸⁾

Ali su legitimisti ozbiljno verovali u ponovni dolazak svoga unazad okrenutog hiljadugodišnjeg carstva. I zaista, tu je bila i strana najezda, koja je gazila Francusku; palo je i jedno carstvo i zarobljen jedan Bonaparta, a oni sami su opet tu. Očigledno se točak istorije okrenuo unazad do Chambre introuvable iz godine 1816.⁽²¹⁹⁾ U skupštinama republike od 1848. do 1851. legitimiste su zastupali njihovi obrazovani i izvežbani parlamentarni vođi; a sad su se gurale napred obične pristalice njihove stranke — svi Pourceaugnacs Francuske.

Čim se u Bordou sastala ova Skupština seoskih plemića⁽²²⁰⁾, Thiers je poslanicima objasnio da odmah, čak i bez formalne parlamentarne debate, treba da pristanu na preliminarne uslove mira kao na jedini uslov pod kojim će im Pruska dozvoliti da započnu rat protiv republike i njene tvrdave — Pariza. Kontrarevolucija zaista nije imala kad da gubi vreme. Drugo Carstvo je bilo udvostručilo državni dug, a velike gradove uvalilo u teške municipalne dugove. Rat je strahovito povećao obaveze nacije i nemilosrdno iscrpao izvore njenih prihoda. Da propast bude potpuna, tu je stajao još i pruski Shylock sa svojom priznanicom za izdržavanje pola miliona njegovih vojnika na fran-

cuskom tlu i sa zahtevom da mu se plati odšteta od pet milijardi s pet procenata interesa na njene neplaćene rate.^[221] A ko da plati ovaj račun? Prisvajajući bogatstva mogli su se nadati da će troškove rata, koji su oni sami izazvali, samo nasilnim obaranjem republike moći da prebace na leđa proizvođača toga bogatstva. I tako je baš neizmerna razorenost Francuske podsticala ove rodoljubive predstavnike zemljoposeda i kapitala da pred očima i pod visokim pokroviteljstvom stranog osvajača spoljašnji rat dopune građanskim ratom, pobunom robovlasnika.

Toj zaveri stajala je na putu velika prepreka — Pariz. Razoružanje Pariza bilo je prvi uslov uspeha. I zato je Thiers pozvao Pariz da položi oružje. Zatim su Pariz počeli da izazivaju: Skupština seoskih plemića istupila je s besnim antirepublikanskim demonstracijama, a Thiers je svojim dvosmislenim izjavama stavljao pod sumnju zakonitost republike; Parizu su pretili da će ga obezglaviti i lišiti ga položaja prestonice (*décapiter et décapitaliser*); orleanisti su bili naimenovani za poslanike; Dufaure-ovi zakoni o isteklim menicama i o stanarinama^[222], koji su pretili da upropaste trgovinu i industriju Pariza; Pouyer-Quertier je udario porez od dva santima na svaki primerak bilo kakve štampane stvari; Blanqui i Flourens su osuđeni na smrt; republikanski listovi zabranjeni; Nacionalna skupština premeštena u Versaj; obnovljeno je opsadno stanje koje je proglasio Palikao, a koje je 4. septembra bilo ukinuto; Vinoy, junak 2. decembra^[223], naimenovan je za guvernera Pariza; bonapartistički žandarm Valentin za prefekta policije, a general-jezuit D'Aurelle de Paladines za vrhovnog komandanta pariske Nacionalne garde.

A sad imamo da uputimo jedno pitanje gospodinu Thiers-u i gospodi iz vlade nacionalne odbrane, njegovim pomoćnicima. Poznato je da je Thiers, preko svog ministra finansija gospodina Pouyer-Quertier-a, podneo predlog o zajmu od dve milijarde, koji bi se imao odmah uplatiti. Dakle, je li istina ili nije:

1. da je taj posao obavljen tako da je u privatne džepove gospode Thiers-a, Jules-a Favre-a, Ernesta Picard-a, Pouyer-Quertier-a i Jules-a Simona otišla provizija od više stotina miliona, i

2. da su plaćanja imala da budu izvršena tek *posle* »umirenja« Pariza?^[224]

U svakom slučaju, mora da je cela stvar bila vrlo hitna, jer su Thiers i Jules Favre, bez ikakvog stida, u ime većine Bordoske skupštine, molili da pruske trupe odmah zaposednu Pariz. Međutim, to se nije slagalo s Bismarckovim planovima, kako je on to, po svom povratku u Nemačku, podrugljivo i potpuno javno pričao zadivljenim frankfurtskim filistrima.

II

Naoružani Pariz bio je jedina ozbiljna prepreka na putu kontra-revolucionarne zavere. Trebalo je, dakle, razoružati Pariz. U tom pitanju Bordoska skupština bila je sušta iskrenost. Da se i nije dovoljno glasno čula besna rika njenih seoskih plemića, sama činjenica da je Thiers predao Pariz u ruke trijumvirata — Vinoya, decembarskog ubice, Valentina, bonapartističkog žandarma, i D'Aurelle-a de Paladines-a, generala-jezuite — otklonila bi i poslednju sumnju. Ali dok su zaverenici drsko isticali pravi cilj razoružanja Pariza, oni su pozivali Pariz na predaju oružja pod izgovorom koji je bio najočiglednija, najbestidnija laž. Artiljerija pariske Nacionalne garde, rekao je Thiers, pripada državi i mora biti vraćena državi. U stvari, bilo je ovako: od samog dana kapitulacije, kada su Bismarckovi zarobljenici predali Francusku Bismarcku, a za sebe lično izdejstvovali brojno jaku telesnu stražu s očiglednim ciljem da uguše otpor Pariza — od toga dana Pariz je bio na oprezu. Nacionalna garda se reorganizovala i poverila svoje vrhovno vođstvo jednom Centralnom komitetu, izabranom od celokupnog sastava garde, izuzev nekoliko ostataka starih bonapartističkih odreda. Uoči ulaska Prusa u Pariz, Centralni komitet se postarao da na Monmartr, La Viletu i Belvil prenese topove i mitraljeze, koje su capitulards izdajnički ostavili baš u onim delovima Pariza koje su Prusi imali da zaposednu, ili u blizini tih delova. *Ta* je artiljerija bila nabavljena od priloga same Nacionalne garde. Ona je u ugovoru o kapitulaciji od 28. januara^[131] bila zvanično priznata kao njena svojina i u tom naročitom svojstvu bila izuzeta od opšte predaje državnog oružja pobeđiocu. A Thiers-u je u tolikoj meri nedostajao ma kakav, pa i najprovidniji izgovor da bi mogao otpočeti rat protiv Pariza, da je morao da pribegne ovoj sramnoj laži: artiljerija Nacionalne garde je tobože državna svojina!

Oduzimanje artiljerije imalo je da posluži samo kao predigra za opšte razoružanje Pariza, a time i za razoružanje revolucije od 4. septembra. Ali je ta revolucija postala zakoniti državni oblik Francuske Republika, njeno delo, priznata je od strane pobeđnika u tekstu o kapitulaciji. Posle kapitulacije priznale su je sve strane sile; u njeno ime bila je sazvana i Nacionalna skupština. Pariska radnička revolucija od 4. septembra bila je jedina pravna osnova Nacionalne skupštine u Bordou i njene izvršne vlasti. Da nije bilo 4. septembra, Nacionalna skupština bi odmah morala da ustupi mesto Zakonodavnom telu izabranom 1869. godine na osnovu opšteg prava glasa pod francuskom, a ne pod pruskom vlašću, a koje je revolucija silom rasterala. Thiers i njegovi ticket-of-leave-ljudi da bi izbegli put u Kajenu^[225], morali bi da pregovaraju o propusnici koju bi im potpisao Louis Bonaparta. Nacionalna skupština, sa svojim punomoćjem da zaključi mir s Pruskom, bila je samo jedna epizoda u onoj revoluciji čije je pravo oličenje

još uvek bio naoružani Pariz; isti onaj Pariz koji je tu revoluciju izveo, koji je za ljubav revolucije izdržao petomesečnu opsadu s njenim strahotama gladi, i koji je produžavanjem svoga otpora, uprkos Trochujevom »planu«, stvorio podlogu za žilavi odbrambeni rat u provincijama. I sad je Pariz morao ili da položi oružje odazivajući se uvredljivom zahtevu buntovnih bordoskih robovlasnika i da prizna da njegova revolucija od 4. septembra ne znači ništa više nego samo prost prenos državne vlasti s Louis-a Bonaparte na njegove kraljevske suparnike; ili je morao da istupi kao požrtvovani prvoborac Francuske, koja se nije mogla spasti od propasti i koja se nije mogla preporoditi bez revolucionarnog rušenja političkih i društvenih uslova koji su stvorili Drugo Carstvo i pod njegovom zaštitom bili dozreli do krajnje truleži. Pariz, još iznuren od petomesečnog gladovanja, nije ni za trenutak oklevao. On se junački odlučio da se izloži svim opasnostima pružanja otpora francuskim zaverenicima, i pored toga što su pruski topovi s njegovih sopstvenih forova još uvek bili upereni u njega. Ali ipak je Centralni komitet, gnušajući se građanskog rata u koji su hteli da gurnu Pariz, ostao u odbrambenom stavu, uprkos provokacijama od strane Skupštine, uprkos samovlasnim zahtevima izvršne vlasti, uprkos ugrožavajućoj koncentraciji trupa u Parizu i oko njega.

I tako je sam Thiers započeo građanski rat, poslavši Vinoya na čelu gomile policajaca i nekoliko linijskih pukova u pljačkaški noćni pohod na Monmartr, da se tamo iznenadnim napadom dočepa artiljerije Nacionalne garde. Poznato je kako je ovaj pokušaj propao zbog otpora Nacionalne garde i bratimljenja trupa s narodom. D'Aurelle de Paladines već je unapred bio štampao svoj izveštaj o pobjedi, a Thiers je bio spremio plakate koji su imali da obelodane njegove mere za izvršenje državnog udara. Sad je i jedno i drugo moralo biti zamenjeno Thiers-ovim proglašima, u kojima on objašnjava svoju veliku odluku da Nacionalnoj gardi ostavi njeno oružje, s kojim će se ona, u što on ne sumnja, rekao je, priključiti vladi protiv buntovnika. Od svih 300 000 nacionalnih gardista odazvalo se svega 300 ovom pozivu malog Thiers-a da se priključe njemu protiv sebe samih. Slavna radnička revolucija od 18. marta neosporno je zavlдалa Parizom. Centralni komitet bio je njena privremena vlada. Izgledalo je da Evropa za trenutak nije sigurna da li su njeni nedavni senzacionalni državni i ratni događaji imali u sebi nečega stvarnoga, ili su snovi davno iščezle prošlosti.

Od 18. marta do upada versajskih trupa u Pariz proleterska revolucija je ostala tako čista od svih nasilja kojima obiluju revolucije, a još više kontrarevolucije »viših klasa«, da njeni protivnici nisu mogli naći drugoga povoda da na nju dignu poviku osim pogubljenja generala Lecomte-a i Clément-a Thomas-a i sukoba na Trgu Vandom.

Jedan od bonapartističkih oficira, general Lecomte, koji je učestvovao u noćnom napadu na Monmartr, naređivao je četiri puta 81. linijskom puku da puca na nenaoružanu gomilu na Trgu Pigal; kada su

trupe odbile da izvrše njegovo naređenje, on ih je kao pomaman ispsovao. Umesto da streljaju žene i decu, njegovi sopstveni ljudi streljali su njega samog. Ukorenjene navike koje su vojnici stekli kad ih školuju neprijatelji radnika ne gube se, razume se, u istom onom trenutku kad ovi vojnici predu na stranu radnika. Isti ljudi pogubili su i Clément-a Thomas-a.

»General« Clément Thomas, nezadovoljni bivši narednik, u poslednje vreme vlade Louis-a - Philippe-a bio se zaposlio u redakciji republikanskog lista »Le National«^[226], gde je u isti mah vršio i dužnost tobožnjeg odgovornog urednika (gérant responsable, koji je na sebe uzimao izdržavanje kazne zatvora) i duelanta, koji je izlazio na dvoboje u ime ovoga vrlo ratobornog lista. Kad su posle februarske revolucije gospoda oko lista »Le National« došla na vlast, pretvorila su ovog starog narednika u generala. To je bilo uoči samog junskog pokolja, za koji je i on, kao i Jules Favre, kovao plan i u kome je igrao jednu od najgusnijih dželatskih uloga. Zatim je zajedno sa svojim generalskim činom iščezao na duže vreme, da bi opet izbio na površinu 1. novembra 1870. Dan pre toga »vlada odbrane« je u Gradskoj većnici dala svoju svečanu reč Blanquiju, Flourens-u i drugim predstavnicima radnika da će vlast koju je uzurpirala predati u ruke komuni koju Pariz treba slobodno da izabere.^[227] Umesto da svoju reč održi, ona je pustila na Pariz Trochujeve Bretonce, koji su sada zamenili Bonapartine Korzikance.^[228] Jedino general Tamisier nije hteo da ukalja svoje ime takvim kršenjem zadate reči i podneo je ostavku na svoj položaj vrhovnog komandanta Nacionalne garde. Na njegovo mesto došao je Clément Thomas, opet kao general. Za sve vreme svoga vrhovnog komandovanja ratovao je on ne protiv Prusa, već protiv pariske Nacionalne garde. On je sprečavao njeno opšte naoružanje, podbadao bataljone buržoazije protiv radničkih bataljona, uklanjao oficire koji se nisu slagali s Trochujevim »planom«, i raspustio, žigošuci ih kao kukavice, one iste proleterske bataljone čijem se junaštvu sada dive njihovi najgorčiji neprijatelji. Clément Thomas se mnogo ponosio time što je povratio svoju staru junsku slavu ličnog neprijatelja pariskog proletarijata. Samo na nekoliko dana pre 18. marta podneo je on ministru vojnom Le Flôu svoj sopstveni plan »za istrebljenje cveta pariskog ološa«. Posle poraza Vinoya, on se nije mogao uzdržati da se ne pojavi na sceni kao špijun amater. Centralni komitet i pariski radnici bili su isto toliko odgovorni za ubistvo Clément-a Thomas-a i Lecomte-a koliko princeza od Walesa za sudbinu ljudi koje je gomila udavila u gužvi prilikom njenog ulaska u London.

Tobožnji pokolj nenaoružanih građana na Trgu Vandom priča je o kojoj su Thiers i njegovi seoski plemići u Skupštini uporno ćutali, a njeno širenje poverili isključivo lakejima evropske dnevne štampe.

»Ljudi reda«, pariski reacionari, drhtali su posle pobeđe od 18. marta. Za njih je ta pobeđa bila znak da najzad dolazi narodna odmazda. Privedenja žrtava koje su oni svojim rukama pobili od jun-

skih dana 1848. do 22. januara 1871^[229], iskrsla su pred njihovim očima. Njihov strah bio im je jedina kazna. Čak su i policajci, umesto da budu razoružani i zatvoreni, kako je trebalo učiniti, našli kapije Pariza širom otvorene da sigurno mogu umaći u Versaj. Ne samo da se »ljudima reda« nije ništa dogodilo, već im je čak bilo dozvoljeno da se opet priberu i da usred Pariza zauzmu mnogu jaku poziciju. Tu blagost Centralnog komiteta, tu velikodušnost naoružanih radnika, koja je bila tako neobično oprečna navikama Stranke reda, ova stranka je pogrešno protumačila kao znak osećanja slabosti. Otuda njen ludački plan da pod maskom nenaoružane demonstracije još jednom pokuša ono što Vinoy nije mogao da postigne sa svojim topovima i mitraljezima. Dvadeset drugog marta krenula je iz bogataških kvartova grada jedna povorka »otmene gospode«, u čijim su redovima bili sve sami kicoši, a na čelu dobro poznati gotovani carstva, kao Heeckeren, Coëtlogon, Henri de Pène itd. Pod kukavičkom firmom mirne demonstracije, ali tajno naoružana oružjem mučkih ubica, postrojila se ova banda, razoružavala je i zlostavljala stražare i patrole Nacionalne garde na koje je uz put nailazila i prodrevši iz Ulice mira s uzvicima: »Dole Centralni komitet! Dole ubice! Živela Nacionalna skupština«¹, pokušala je da probije tamo postavljeni kordon i da izvrši iznenađan napad na glavni štab Nacionalne garde, koji se nalazio na Trgu Vandom. Kao odgovor na njihove revolverske pucnje, upućene su im sommations^[230]; kad to nije pomoglo, general Nacionalne garde¹ komandovao je da se puca. *Jedan* plotun naterao je u divlje bekstvo praznoglave kicoše, koji su očekivali da će već sama slika njihovog »pristojnog društva« delovati na parisku revoluciju kao Jozuine trube na zidove Jerihona. Oni su za sobom ostavili dva mrtva nacionalna gardista, devet teško ranjenih (među njima i jednog člana Centralnog komiteta²) i celo poprište svoga junaštva posejano revolverima, noževima i bodežima u štapovima, kao dokaz »neoružanog« karaktera njihove »mirne« demonstracije. Kada je 13. juna 1849^[139] pariska Nacionalna garda priredila zaista mirnu demonstraciju u znak protesta protiv razbojničkog napada francuskih trupa na Rim — tada je Nacionalna skupština, a naročito Thiers, proglasila Changarnier-a, tada generala Stranke reda, za spasioca društva zato što je sa svih strana pustio svoje trupe na ove nenaoružane ljude, da ih one pobiju iz pušaka, iseku sabljama, izgaze kopitama svojih konja. Tada je u Parizu bilo proglašeno opsadno stanje; Dufaure je brzo progurao u Skupštini nove represivne zakone; došla su nova hapšenja, nova progongstva, nova strahovlada. Ali »niže klase« postupaju drukčije u ovakvim slučajevima. Centralni komitet iz godine 1871. prosto se nije osvrtao na junake »mirne demonstracije«, i tako su oni već dva dana docnije mogli da se pod vođstvom admirala Saisset-a prikupe za onu *naoružanu de-*

¹ Bergeret — ² Maljournala

monstraciju, koja se završila smišljenim bekstvom u Versaj. Ustežući se da prihvati gradanski rat, koji je Thiers započeo svojim noćnim napadom na Monmartr, Centralni komitet je ovoga puta učinio sudbonosnu grešku što nije odmah marširao na tada potpuno bespomoćni Versaj i time učinio kraj zaverama Thiers-a i njegovih seoskih plemića. Umesto toga, dozvolilo se Stranci reda da još jednom okuša svoju snagu na izborima za Komunu 26. marta. Toga dana su »ljudi reda« po pariskim opštinama blago i pomirljivo razgovarali sa svojim suviše velikodušnim pobeđnicima, dok su se u isto vreme u duši mučki i svečano zaklinjali da će im se jednog dana krvavo osvetiti.

A sad pogledajte naličje medalje! Thiers je početkom aprila otpočeo svoj drugi ratni pohod protiv Pariza. Prva grupa pariskih zarobljenika, dovedenih u Versaj, bila je izložena sramnim postupcima, dok je Ernest Picard, s rukama u džepovima od pantalona, žvrljao oko njih i ismevao ih, a gospođe Thiers i Favre, okružene svojim časnim (?) pratiljama, s visokog balkona pljeskale sramnim ispadima versajske rulje. Zarobljeni vojnici linijskih pukova hladnokrvno su streljani; naš hrabri prijatelj general Duval, livac, ubijen je bez ikakvog suda i istrage. Galliffet, podvodač svoje žene, toliko poznate po besetidnom izlaganju svoga tela na orgijama Drugog Carstva, hvalio se u jednom svom proglasu da je naredio da se pobije nekoliko nacionalnih gardista, zajedno s njihovim kapetanima i poručnikom, koje su njegovi konjanici iznenadili i razoružali. Begunca Vinoya Thiers je odlikovao Velikom krstom Legije časti zbog toga što je u jednoj dnevnoj zapovesti naredio da se strelja svaki vojnik linijskih pukova koji bude zarobljen među komunarima. Žandarm Desmaret dobio je orden zato što je izdajnički iskasapio plemenitog i viteškog Flourensa, onog istog Flourensa koji je 31. oktobra 1870. spasao glave članovima vlade nacionalne odbrane.^[231] »Ohrabrujuće pojedinosti« njegovog ubistva Thiers je s velikim zadovoljstvom izneo u Nacionalnoj skupštini. S naduvenom sujetom jednog parlamentarnog Palčića, kome je dozvoljeno da igra ulogu Tamerlana, uskratio je on pobunjenicima protiv njegove malenkosti svako pravo na civilizovano vođenje rata, čak im nije priznao ni neutralnost njihovih previjališta. Ništa odvratnije od ovog majmuna, kome je za trenutak dozvoljeno da dà maha svojim tigrovskim nagonima, kako je to još Voltaire naslutio.^[232]

Kada je Komuna (dekretom od 7. aprila) propisala represalije i izjavila da smatra svojom dužnošću »da brani Pariz od ljudožderskih nedela versajskih bandita i da zahteva oko za oko, zub za zub«^[233], Thiers ipak nije prekinuo varvarsko postupanje sa zarobljenicima; on ih je čak ovako vredao u svojim izveštajima: »Nikad se snuždeni pogled poštenih ljudi nije zaustavio na tako nečasnim licima jedne obećaćene demokratije«^[234] — takvih poštenih ljudi kao što su sam Thiers i njegovi ticket-of-leave-ljudi. Streljanje zarobljenika bilo je ipak za neko vreme obustavljeno. Ali čim su Thiers i njegovi decembarški generali uvideli da je odluka Komune o odmazdi samo prazna

pretnja, da su ostali pošteđeni čak njihovi žandarmi-špijuni, koji su, preobučeni u nacionalne gardiste, bili pohvatani u Parizu, pa čak i policajci kod kojih su nađene zapaljive granate — opet je počelo masovno streljanje zarobljenika, koje se nastavilo sve do kraja. Kuće u koje su se bili sklonili nacionalni gardisti opkolili su žandarmi, polili ih petrolejom (što se u ovom ratu prvi put događa) i zapalili; polu-izgorele leševe iznosila je docnije sanitetska ekipa Štampe (u kvartu Le Tern). Četvoricu nacionalnih gardista, koji su se 25. aprila predali nekolicini konjičkih strelaca kod Bel-Epina, streljao je jednoga za drugim konjički kapetan, dostojni sluga Galliffet-ov. Jedan od ove četvorice, Scheffer, za koga su mislili da je mrtav, dopuzao je do pariskih predstraža i pred jednom komisijom Komune dao iskaz o ovoj stvari. Kada je Tolain postavio ministru rata pitanje o izveštaju ove komisije, vika seoskih plemića zaglušila je njegov glas; oni nisu dali Le Flôu da odgovori. Za njihovu »slavnu« vojsku bila bi uvreda govoriti o njenim podvizima. Nemarni ton u kome su Thiers-ovi izveštaji govorili o pokolju nacionalnih gardista, iznenađenih na spavanju kod Mulen-Sakea, i o masovnom streljanju u Klamaru, potresao je živce čak i ne mnogo osetljivom londonskom listu »The Times«. Ali bilo bi smešno da pokušamo nabrajati makar samo prva zverstva onih koji su, pod zaštitom stranog osvajača, bombardovali Pariz i digli robovlasničku pobunu. Usred svih tih strahota, Thiers zaboravlja svoje parlamentarne jadikovke o strašnoj odgovornosti koja leži na njegovim kepečkim plećima, hvali se u svojim biltenima da L'Assemblée siège paisiblement (Skupština zaseda u miru), i dokazuje svojim stalnim svečanim gozbama, danas sa svojim generalima, junacima decembarskog udara, sutra s nemačkim prinčevima, da njegova probava ni najmanje nije poremećena, čak ni prividenjima Lecomte-a i Clément-a Thomas-a.

III

Ujutru 18. marta 1871. Pariz se probudio od gromoglasnih uzvika: »Živela Komuna!« Šta je Komuna, ta sfinga koja toliko muči buržoaske mozgove?

»Proleter i Pariza«, rekao je Centralni komitet u svome proglasu od 18. marta, »usred poraza i izdaje vladajuće klase shvatili su da je kucnuo čas kad oni moraju spasavati situaciju, uzimajući u svoje ruke vođenje javnih poslova . . . Oni su shvatili da je njihova najviša dužnost i apsolutno pravo da sami postanu gospodari svoje sudbine uzimajući vlast u svoje ruke.«^[235]

Ali radnička klasa ne može jednostavno preuzeti gotovu državnu mašinu i staviti je u pokret za svoje sopstvene ciljeve.^[236]

Centralizovana državna vlast sa svojim svuda prisutnim organima — stajaćom vojskom, policijom, birokratijom, sveštenstvom, sudskim

staležom, organima stvorenim po planu sistematske i hijerarhijske podele rada — potiče iz vremena apsolutne monarhije, kada je buržoaskom društvu, koje je tek nastajalo, služila kao moćno oružje u njegovim borbama protiv feudalizma. Pa ipak je njen razvitak bio sprečavan svakojakim srednjovekovnim kršom, spahijskim i plemićkim prerogativama, lokalnim privilegijama, gradskim i esnafskim monopolima i pokrajinskim uređenjima. Džinovska metla francuske revolucije 18. veka zbrisala je sve ove ruševine prošlih vremena, i tako ujedno očistila društveno tle od poslednjih prepreka koje su stajale na putu podizanja moderne državne zgrade. Ta moderna državna zgrada bila je podignuta za vreme Prvog Carstva, koje je i samo bilo plod koalicionih ratova polufeudalne Evrope protiv moderne Francuske. Za vreme narednih oblika vladavine, vlada je stavljena pod kontrolu parlamenta, tj. pod neposrednu kontrolu imućnih klasa. S jedne strane, ona se sad pretvorila u rasadnik ogromnih državnih dugova i teških poreza, i postala je, usled neodoljive privlačne snage svoje službene vlasti, svojih prihoda i svojeg prava davanja službe, jabuka razdora za suparničke stranke i pustolove vladajućih klasa, a s druge strane, njen politički karakter se menjao istovremeno s ekonomskim promenama društva. U istoj meri u kojoj je napredak moderne industrije razvijao, proširivao, produbljivao klasnu suprotnost između kapitala i rada, državna vlast je sve više i više dobijala karakter javne sile za ugnjetavanje radničke klase¹, karakter mašine klasne vladavine. Posle svake revolucije, koja označava izvestan napredak klasne borbe, čisto ugnjetački karakter državne vlasti ispoljava se sve otvorenije i otvorenije. Revolucija od 1830. prenela je vlast sa zemljoposjednika na kapitaliste, i time s daljih na neposrednije protivnike radnika. Buržoaski republikanci, koji su u ime februarske revolucije prigrabili državnu vlast, upotreбили su je na to da dovedu do juskog pokolja, da bi radničkoj klasi dokazali da »socijalna« republika ne znači ništa drugo do socijalno ugnjetavanje radnika od strane republike i da bi rojalistički raspoloženoj masi buržuja i zemljoposjednika dokazali da mirne duše može prepustiti buržoaskim »republikancima« brige i novčane koristi upravljanja. Međutim, posle ovog njihovog herojskog podviga u junu, buržoaskim republikancima nije ipak preostalo ništa drugo nego da se s prvog mesta povuku na poslednje mesto u Stranci reda — u toj koaliciji svih konkurentskih frakcija i stranaka prisvajaćkih klasa, obrazovanoj na osnovu sada već otvoreno priznatog antagonizma prema proizvođačkim klasama. Najprikladniji oblik njihove zajedničke vladavine bila je parlamentarna republika s Louis-em Bonapartom kao predsednikom; to je bila vladavina otvorenog klasnog terorizma i namernog vređanja »vile multitude« (gnusne gomile). Ako je, kao što je rekao Thiers, parlamentarna republika bila državni oblik koji je najmanje razdvajao različite frakcije vladajuće klase, ona je, s druge

¹ U nemačkom izdanju od 1871. i 1876: ugnjetavanje rada.

strane, stvarala provaliju između ove klase i celokupnog društvenog organizma, koji živi izvan njenih malobrojnih redova. Ograničenja koja je pod ranijim režimima unutrašnja podvojenost te klase još nametala državnoj vlasti, otpala su sada s njenim ujedinjenjem. S obzirom na preteću opasnost od ustanka proletarijata, ujedinjena imućna klasa je sad bezobzirno i drsko iskorišćavala državnu vlast kao nacionalno oruđe rata kapitala protiv rada. Ali njen neprekidni krstaški rat protiv proizvođačkih masa prisilio ju je ne samo da izvršnoj vlasti daje sve veću moć ugnjetavanja već i da svoju sopstvenu parlamentarnu tvrdavu — Nacionalnu skupštinu — postepeno lišava svih sredstava odbrane od izvršne vlasti. Izvršna vlast, u ličnosti Louis-a Bonaparte, izbacila ju je napolje. Prirodna posledica republike »Stranke reda« bilo je Drugo Carstvo.

Carstvo, kome je državni udar služio kao krštenica, opšte pravo glasa kao sankcija, a sablja kao skiptar, tvrdilo je da se tobože oslanja na seljake, na onu veliku masu proizvođača koja nije bila neposredno upletena u borbu između kapitala i rada. Carstvo je tvrdilo da spasava radničku klasu time što uništava parlamentarizam, a zajedno s njim neprikrivenu podređenost vlade imućnim klasama. Ono je tvrdilo da spasava imućne klase održavanjem njihove ekonomske vlasti nad radničkom klasom; i, najzad, ono je izjavljivalo da ponovnim oživljavanjem himere nacionalne slave ujedinjava sve klase. U stvari, carstvo je bilo jedini mogući oblik vladavine u vreme kad je buržoazija već bila izgubila sposobnost da vlada nacijom, a radnička klasa tu sposobnost još nije bila stekla. Ceo svet je pozdravljao carstvo kao spasioca društva. Pod njegovom vlašću, buržoasko društvo, oslobođeno svih političkih briga, dostiglo je takav razvitak kakav nije ni samo moglo očekivati. Njegova industrija i trgovina proširile su se do neverovatnih razmera; finansijska špekulacija slavila je kosmopolitske orgije; beda masa oštro se isticala prema bestidnom sjaju bleštave, pretrpane raskoši, skoro prožete lopovlukom. Državna vlast, koja je tobože lebdela visoko iznad društva, bila je u stvari najveći skandal ovog društva i u isto vreme leglo sve njegove truleži. Pokvarenost ove državne vlasti, kao i pokvarenost društva koje je ona spasavala, bila je razgolićena bajonetima Pruske, koja je i sama gorela od želje da težište ovog režima prenese iz Pariza u Berlin. Imperijalizam¹ je najprostitutisaniji, a ujedno i završni oblik one državne vlasti koju je građansko društvo već u vreme svog postanka stvorilo kao oruđe svog oslobođenja od feudalizma, a koju je buržoasko društvo, dostigavši svoj potpuni razvitak, pretvorilo u oruđe za ugnjetavanje rada od strane kapitala.

Sušta suprotnost carstva bila je Komuna. Parola »socijalna republika«, kojom je pariski proletarijat započeo februarsku revoluciju,

¹ Misli se na imperiju, carstvo kao oblik vladavine.

izražavala je samo neodređenu težnju za jednom republikom koja je trebalo da ukloni ne samo monarhijski oblik klasne vladavine nego i samu klasnu vladavinu. Komuna je bila određeni oblik ove republike.

Pariz, centar i sedište stare državne vlasti, a ujedno i socijalni centar francuske radničke klase, digao se na oružje protiv pokušaja Thiers-a i njegovih seoskih plemića da opet uspostave i ovekoveče staru državnu vlast, koju im je carstvo ostavilo u nasleđe. Pariz je mogao da se odupre samo zato što se usled opsade oslobodio vojske, na čije mesto je postavio Nacionalnu gardu, sastavljenu pretežno od radnika. Ovu činjenicu valjalo je sada pretvoriti u stalnu ustanovu. Prvi dekret Komune bio je, stoga, dekret o ukidanju stajaće vojske i njenoj zameni naoružanim narodom.

Komuna je bila sastavljena od gradskih odbornika, izabраниh na osnovu opšteg prava glasa u raznim arondismanima Pariza. Oni su bili odgovorni i u svako doba smenjivi. Većina njih, naravno, bili su radnici ili priznati predstavnici radničke klase. Trebalo je da Komuna bude ne parlamentarno, nego radno telo, ujedno zakonodavno i izvršno. Policija, koja je dotad bila oruđe centralne vlade, odmah je lišena svih svojih političkih funkcija i pretvorena u odgovoran i u svako doba smenljiv organ Komune. Isto tako i činovnici svih ostalih grana uprave. Počevši od članova Komune pa naniže, javna služba morala se vršiti za *radničku nadnicu*. Sve povlastice i novčani izdaci na reprezentaciju državnih velikodostojnika iščezli su zajedno s tim velikodostojnicima. Javna zvanja prestala su da budu privatna svojina slugu centralne vlade. Ne samo gradska uprava već i svaka inicijativa koju je dotad vršila država prešle su u ruke Komune.

Pošto je odstranila stajaću vojsku i policiju, ta oruđa materijalne sile stare vlade, Komuna se odmah latila posla na slamanju oruđa duhovnog ugnjetavanja, moći popova; ona je donela odluku o raspuštanju i eksproprijaciji svih crkava, ukoliko su one bile posednička tela. Popovi su bili vraćeni u tišinu privatnog života, da se tamo, po primeru svojih prethodnika, apostola, hrane od milostinje vernika. Svi vaspitni zavodi bili su otvoreni narodu besplatno i u isto vreme očišćeni od svakog mešanja države i crkve u njihov rad. Time je ne samo školsko obrazovanje učinjeno pristupačnim svima nego je i sama nauka oslobođena okova kojima su je sputavale klasne predrasude i državna vlast.

Sudije su izgubile onu prividnu nezavisnost, koja je služila samo za to da prikrije njihovu podložnost svim vladama redom, kojima su se redom zaklinjali na vernost i tu zakletvu kršili. Kao i svi ostali javni službenici, i oni su ubuduće morali biti javno birani, odgovorni i smenjivi.

Pariska komuna je, razume se, trebalo da posluži kao uzor svim velikim industrijskim centrima Francuske. Čim bi u Parizu i u drugostepenim centrima bilo uvedeno komunalno uređenje, stara centralizovana vlast bi morala i u pokrajinama da ustupi mesto samoupravi

proizvođača. U jednoj gruboj skici nacionalne organizacije, koju Komuna nije imala vremena da dalje razradi, izričito se kaže da komuna treba da bude politički oblik čak i najmanjeg sela, i da stajaću vojsku u provinciji treba zameniti narodnom milicijom s veoma kratkim rokom službe. Seoske komune svakog pojedinog okruga rešavale bi svoje zajedničke poslove putem skupštine opštinskih poslanika u sedištu okruga, a te bi okružne skupštine, opet, slale svoje poslanike u nacionalnu delegaciju u Parizu; poslanici bi se u svako doba mogli smeniti i bili bi vezani određenim instrukcijama svojih birača. Malobrojne ali veoma važne funkcije koje bi tada još ostale za centralnu vladu, ne bi bile ukinute, kao što se to namerno lažno tvrdilo, nego bi bile prenete na činovnike komuna, tj. strogo odgovorne činovnike. Jedinstvo nacije ne bi bilo razbijeno, nego bi, naprotiv, bilo organizovano posredstvom komunalnog uređenja; ono bi moralo da bude ostvareno putem uništenja one državne vlasti koja se izdavala za ovaploćenje tog jedinstva, ali je htela da bude nezavisna od nacije i da stoji iznad nje. U stvari, ta državna vlast bila je samo parazitska izraslina na telu nacije. Dok je čisto ugnjetačke organe stare državne vlasti trebalo odseći, njene opravdane funkcije trebalo je oduzeti od takve vlasti koja pretenduje da stoji iznad društva i vratiti ih odgovornim slugama društva. Umesto toga da se jedanput u tri ili šest godina odlučuje koji će član vladajuće klase predstavljati i tlačiti narod u parlamentu, opšte pravo glasa treba da služi narodu organizovanom u komune isto onako kao što individualno pravo glasa služi svakom drugom poslodavcu za to da u svom poslu izabere sebi radnike, nadzornike i knjigovođe. A dovoljno je poznato da društva, isto onako kao i pojedinci, obično umeju da za svoje poslove nađu pravog čoveka, pa ako se nekad i prevare, umeju to odmah da poprave. A, s druge strane, ništa nije moglo biti protivnije duhu Komune nego to da opšte pravo glasa zameni hijerarhijskom investituroom.

Obično je sudbina novih istorijskih tvorevina da ih pogrešno smatraju kopijom starih i čak preživelih oblika društvenog života, na koje one donekle liče. Tako se pogrešno smatralo da je i ova nova komuna, koja razbija savremenu državnu vlast, bila oživljavanje srednjovekovnih komuna, koje su prethodile ovoj državnoj vlasti, a zatim postale njena osnova. — Komunalno uređenje bilo je pogrešno shvatano kao pokušaj da se namesto jedinstva velikih naroda, — koje je, mada je prvobitno bilo silom stvoreno, sada ipak postalo moćan faktor društvene proizvodnje, — stvori savez malih država, kako su to zamišljali Montesquieu i žirondinci.^[237] Suprotnost između komune i državne vlasti shvatana je pogrešno kao preterana forma stare borbe protiv krajnje centralizacije. Naročite istorijske okolnosti možda su u drugim zemljama sprečile onaj klasični razvitak buržoaskog oblika vladavine kakav imamo u Francuskoj i dozvolile da se, kao na primer u Engleskoj, veliki centralni državni organi dopunjuju podmitljivim parohijskim skupštinama (vestries), koristoljubivim gradskim većnicima i svirepim

sirotinjskim starateljima u gradovima i stvarno naslednim mirovnim sudijama u selima. Komunalno uređenje, naprotiv, vratilo bi društvenom telu sve one snage koje mu je dosad ispijala parazitska izraslina »država«, koja se hrani na račun društva i koja koči njegovo slobodno kretanje. Već samim tim komunalno uređenje bi pokrenulo napred preporod Francuske. — Buržoazija u provincijskim gradovima videla je u Komuni pokušaj da se ponovo uspostavi ona vlast koju je ona za vreme Louis-a - Philippe-a vršila nad selom i koja je za vreme Louis-a - Napoléona bila potisnuta tobožnjom vlašću sela nad gradom. U stvari, komunalno uređenje dovelo bi seoske proizvođače pod duhovno vodstvo glavnih gradova njihovih okruga i osiguralo bi im tamo, u gradskim radnicima, prirodne predstavnike njihovih interesa. — Samo postojanje Komune donosilo je sa sobom, kao nešto samo po sebi razumljivo, lokalnu samoupravu, ali ne više kao protivtežu državnoj vlasti, koja sada postaje suvišna. Moglo je pasti na um samo jednom Bismarcku, koji se, ako nije bio zauzet svojim intrigama krvi i gvožđa, rado vraćao svom starom zanimanju, tj. saradnji u listu »Kladderadatsch«⁽²³⁸⁾, — što je tako dobro odgovaralo njegovom duhovnom kalibru, — samo jednoj takvoj glavi moglo je pasti na pamet da podmetne Pariskoj komuni da ona tobože čezne za pruskim gradskim uređenjem, za tom karikaturom starog francuskog gradskog uređenja iz 1791, koje gradskoj upravi dodeljuje ulogu beznačajnih točkova u pruskoj državnoj mašineriji. — Komuna je ostvarila parolu svih buržoaskih revolucija — jevtinu vladu, uklonivši dve najkrupnije stavke rashoda — vojsku i činovništvo. Već samo postojanje Komune pretpostavljalo je nepostojanje monarhije, koja je, bar u Evropi, pravi pravcati balast i neophodna maska klasne vladavine. Komuna je republici stvorila osnove za zaista demokratske ustanove. Ali njen krajnji cilj nisu bile »jevtina uprava« ni »istinska republika«: i jedno i drugo došlo je uzgredno i samo po sebi.

Raznovrsnost tumačenja koja je Komuna izazvala i raznovrsnost interesa koji su u njoj našli svoj izraz dokazuju da je ona bila krajnje elastičan politički oblik, dok su svi predašnji oblici vlade bili u suštini ugnjetački. Njena prava tajna bila je ovo: ona je u suštini bila *vlada radničke klase*, rezultat borbe proizvođačke klase protiv prisvajačke klase; ona je bila najzad pronađeni politički oblik pod kojim se moglo izvršiti ekonomsko oslobođenje rada.

Bez ovog poslednjeg uslova, komunalno uređenje bilo bi nemogućnost i obmana. Politička vladavina proizvođača ne može postojati uporedo s ovekovečavanjem njegovog socijalnog robovanja. Stoga je Komuna imala da posluži kao poluga za rušenje ekonomskih temelja na koje se oslanja postojanje klasa, a time i klasna vladavina. Kad se rad jednom oslobodi, svaki čovek će postati radnik i proizvodni rad će prestat i da bude klasna osobina.

Postoji jedna čudnovata činjenica: uprkos svim mnogim pričanjima i ogromnoj literaturi iz poslednjih šezdeset godina o oslobođenju,

radnika¹ — čim radnici negde uzmu stvari u vlastite ruke, odmah sa svih strana odjeknu apologetske fraze branilaca današnjeg društva s njegovim dvema krajnostima — kapitalom i najamnim ropstvom (zemljoposjednik je sada još samo tajni ortak kapitalista), kao da kapitalističko društvo još živi u stadijumu najčistije devičanske nevinosti, kao da su sve njegove osnovne suprotnosti² još nerazvijene, sve njegove obmane još neotkrivene, sva njegova prostituisana stvarnost još nerazgoličena! Komuna, viču oni, hoće da ukine svojinu, temelj cele civilizacije! Jeste, gospodo, Komuna je htela da ukine onu klasnu svojinu koja pretvara rad mnogih u bogatstvo nekolicine. Ona je nameravala da ekspropriše eksproprijatore. Ona je htela da individualnu svojinu učini stvarnošću pretvarajući sredstva za proizvodnju, zemlju i kapital, koji sada pre svega predstavljaju sredstva za ugnjetavanje i eksploataciju rada, u puka oruđa slobodnog i udruženog rada. — Ali to je komunizam, »nemogući« komunizam! Oni ljudi iz vladajućih klasa koji su dovoljno razumni da uvide da sadašnji poredak ne može da potraje — a takvih ima mnogo — odjedanput su se pojavili kao nametljivi i brbljivi apostoli zadržne proizvodnje. Ali ako ta zadružna proizvodnja ne treba da ostane čist privid i prevara, ako ona treba da potisne kapitalistički sistem, ako udružene zadruge treba da regulišu nacionalnu proizvodnju po jednom opštem planu, uzimajući je time pod svoje rukovodstvo i čineći kraj stalnoj anarhiji i periodičnim konvulzijama, koje su neizbežna sudbina kapitalističke proizvodnje, — šta bi to, gospodo, bilo drugo nego komunizam, »mogući« komunizam?

Radnička klasa nije tražila od Komune nikakva čuda. Ona nema nameru da plebiscitom zavodi neke dovršene i gotove utopije. Ona zna da, ako hoće da postigne svoje sopstveno oslobodenje i s njim i onaj viši životni oblik kome današnje društvo usled svog ekonomskog razvitka nezadrživo ide, da ona, radnička klasa, mora da prođe kroz duge borbe, kroz čitav niz istorijskih procesa, koji potpuno menjaju i ljude i okolnosti. Ona nema da ostvaruje nikakve ideale; ona ima samo da oslobodi one elemente novog društva koji su se već razvili u krilu dotrajalog buržoaskog društva. Potpuno svesna svog istorijskog zadatka³ i junački rešena da postupa kako prilici tome zadatku, radnička klasa može mirno da se smeška na neotesane grdnje kojima je obasipaju lakeji štampe i na poučno starateljstvo dobronamernih buržoaskih doktrinara, koji proročanskim tonom naučne nepogrešivosti propovedaju svoje neznačke banalnosti i sektaške mudrolije.

Kada je Pariska komuna preuzela rukovođenje revolucijom, kada su se prosti radnici prvi put usudili da posegnu za privilegijom svojih »prirodnih pretpostavljenih«, imućnih klasa, tj. za privilegijom vladanja,

¹ U nemačkim izdanjima od 1871. i 1876: »oslobodenju rada«. — ² U nemačkim izdanjima od 1871. i 1876. samo: »suprotnosti«. — ³ U nemačkom izdanju od 1876: »svoje istorijske tendencije«.

i kada su, pod besprimerno teškim uslovima, obavljali svoj posao skromno, savesno i valjano — obavljali ga za plate od kojih je najviša jedva iznosila petinu od onoga što, prema rečima jednog visokog naučnog autoriteta (profesora Huxleya) predstavlja minimalnu platu sekretara londonskog školskog veća, — tada su stari svet spopadali grčevi besa pri pogledu na crvenu zastavu, simbol republike rada, koja je lepršala na Gradskoj većnici.

Pa ipak je ovo bila prva revolucija u kojoj je radnička klasa otvoreno priznata kao jedina klasa sposobna za društvenu inicijativu; priznata čak i od velike mase pariske srednje klase — dućandžija, zanatlija, trgovaca, izuzimajući jedino krupne kapitaliste. Komuna ih je bila spasla mudrim rešenjem pitanja odnosa između dužnika i poverilaca^[239] — onoga stalnog uzroka svade u samoj srednjoj klasi. Taj isti deo srednje klase učestvovao je u gušenju radničkog ustanka u junu 1848, a neposredno posle toga njega je Ustavotvorna skupština bez ikakvog okolišenja prinela njegovim poveriocima na žrtvu.^[240] Ali to nije bio jedini razlog što se taj deo sada pridružio radnicima. On je osećao da postoji još samo jedan izbor: komuna ili carstvo, svejedno pod kojim imenom. Carstvo je ekonomski upropastilo srednju klasu svojim rasipanjem društvenog bogatstva, finansijskom špekulacijom, koju je ono uveliko razvilo, svojim potpomaganjem veštački ubrzane centralizacije kapitala i time uslovljenom eksproprijacijom velikog dela srednje klase. Carstvo je ovu klasu politički ugnjetavalo, sablažnjavalo njen moral svojim orgijama, vredalo njen volterijanizam predajući vaspitanje njene dece u ruke »braći ignorancima!^[241], revoltiralo njeno nacionalno osećanje kao Francuzâ gurnuvši je navrat-nanos u jedan rat koji je za svu pustoš koju je počinio ostavio samo jednu naknadu — uništenje carstva. I zaista, pošto je visoka bonapartistička i kapitalistička ciganska banda napustila Pariz, pojavila se prava stranka reda srednje klase kao »Union républicaine!^[242], stavila se pod zastavu Komune i branila Komunu od Thiers-ovih namernih izvrtanja i kleveta. Da li će zahvalnost ovog velikog dela srednje klase izdržati sadašnja teška iskušenja — to će pokazati vreme.

Komuna je imala potpuno pravo kad je dovikivala seljacima: »Naša pobeda je vaša jedina nada!^[243] Od svih laži koje je Versaj kovao, a slavni evropski zuavi^[15] štampe rastrublivali po svetu, naj-bezočnija je bila laž da su »seoski plemići« iz Nacionalne skupštine predstavnici francuskih seljaka. Zamislite samo kakva je mogla biti ljubav francuskog seljaka prema tim ljudima kojima je on posle 1815. morao platiti jednu milijardu odštete!^[244] U očima francuskog seljaka već i sama činjenica postojanja nekog krupnog zemljoposjednika predstavlja zadiranje u njegove tekovine iz 1789. Godine 1848. buržuj je oporterio seljakovu zemlju naknadnim porezom od 45 santima na 1 franak, ali je to učinio u ime revolucije; sada je zapodeo gradanski rat protiv revolucije da bi seljaku natovarilo na leđa glavni teret onih 5 milijardi ratne odštete koje je trebalo platiti Prusima. Komuna je,

naprotiv, u jednom od svojih prvih proglašenja izjavila da stvarni krivci za rat moraju da snose i njegove troškove. Komuna bi oslobodila seljaka od njegovog krvavog poreza, dala bi mu jevtinu vladu, a njegove krvopije — beležnika, advokata, sudskog izvršitelja i druge sudske vampire, pretvorila bi u plaćene komunalne činovnike, koje bi sam seljak birao i kome bi oni bili odgovorni. Ona bi ga oslobodila od samovolje pandura, žandarma i sreskog načelnika; ona bi, umesto popa, koji ga zaglupljuje, dovela učitelja da ga prosvetljuje. A francuski seljak pre svega je čovek računčija. On bi došao do zaključka da je vrlo pametno što platu za popa više ne uteruju poreznici, već da se ona zasniva na dobrovoljnim prilozima, čija će visina zavisiti od stepena pobožnosti parohije. To su bile one velike neposredne blagodati koje je vladavina Komune — i samo ona — stavljala u izgled francuskom seljaštvu. Stoga je sasvim suvišno upuštati se ovde u bliža razmatranja zamršenijih, ali zaista životnih pitanja, koja je jedino Komuna mogla, a u isto vreme i morala da reši u korist seljaka — kao što je pitanje hipotekarnog duga, koji je seljačku zemlju pritiskivao kao mora, zatim pitanje seoskog proletarijata, koji je iz dana u dan na toj zemlji rastao, i pitanje eksproprijacije seljaka, koja se vršila sve većom i većom brzi-
nom usled razvika modernog obrađivanja zemlje i konkurencije kapitalističke zemljoradnje.

Francuski seljak je izabrao Louis-a Bonapartu za predsednika republike, ali je Stranka reda^[214] stvorila Drugo Carstvo. Francuski seljak je 1849. i 1850. počeo da pokazuje šta mu stvarno treba, suprotstavljajući svuda svoga predsednika opštine vladinom sreskom načelniku, svoga učitelja vladinom popu, a sebe samog vladinom žandarmu. Svi zakoni koje je Stranka reda donela u januaru i februaru 1850^[245] bili su otvoreno priznate prinudne mere protiv seljaka. Seljak je bio bonapartista zato što je velika revolucija, sa svim prednostima koje mu je donela, u njegovim očima bila oličena u Napoléonu. Kako se ova obmana, koja je za vreme Drugog Carstva počela brzo da iščezava (a koja je po samoj svojoj prirodi bila izraz neprijateljstva prema seoskim plemićima), kako se ova predrasuda prošlosti mogla održati nasuprot apelovanju Komune na životne interese i preke potrebe seljaka?

Seoski plemići su znali — i toga su se oni u stvari najviše bojali — da bi tri meseca slobodnog saobraćanja između Pariza Komune i pokrajina bilo dovoljno da dođe do opšteg seljačkog ustanka. Zato su oni, obuzeti strahom, žurili da opkole Pariz policijskom blokadom i da spreče širenje ove kuge.

Ako je, prema tome, Komuna bila pravi predstavnik svih zdravih elemenata francuskog društva i otuda i stvarno nacionalna vlada, ona je, u isto vreme, kao radnička vlada, kao smeli prvoborac za oslobođenje rada, bila u punom smislu reči i internacionalna. Pred očima pruske vojske, koja je Nemačkoj pripojila dve francuske pokrajine, Komuna je pripojila Francuskoj radnike celog sveta.

Drugo Carstvo bilo je slavije kosmopolitskog lopovluka; hohštapleri svih zemalja dojurili su na njegov poziv da učestvuju u njegovim orgijama i u pljačkanju francuskog naroda. Čak i u ovom trenutku još je Thiers-ova desna ruka vlaška propalica Ganesco, a njegova leva ruka ruski špijun Markovski. Komuna je svim strancima ostavila otvoren put do časti da poginu za besmrtnu stvar. Između spoljnog rata, izgubljenog njenom izdajom, i građanskog rata, izazvanog njenom zaverom sa stranim osvajačem, buržoazija je našla vremena da pokaže svoje rodoljublje priređivanjem policijskih hajki na Nemce u Francuskoj. Komuna je jednog nemačkog radnika¹ izabrala za svog ministra rada. — Thiers, buržoazija i Drugo Carstvo neprestano su varali Poljsku, izražavajući joj glasno svoje saučešće, dok su je, u stvari, izdavali Rusiji i vršili prljave poslove Rusije. Komuna je ukazala čast junačkim sinovima Poljske² stavlajući ih na čelo odbrane Pariza. I, da bi sasvim jasno obeležila novu istorijsku eru, svesna da ona sama predstavlja njen početak, Komuna je, pred očima Prusâ pobednikâ, s jedne strane, i bonapartističke vojske pod komandom bonapartističkih generala, s druge strane, oborila kolosalni simbol ratne slave — Vandomski stub.^[246]

Velika socijalna mera Komune bio je njen sopstveni radni život. Njene specijalne mere mogle su samo da obeleže pravac kojim se kreće vlada naroda pomoću samog naroda. U te mere spadaju ukidanje noćnog rada za pekarske pomoćnike; zabrana, pod pretnjom kazne, uobičajene prakse poslodavaca da smanjuju radničku nadnicu uvođenjem novčanih kazni za radnika pod svakojakim izgovorima — postupak u kome je poslodavac u jednome licu i zakonodavac, i sudija, i izvršilac, i još, povrh svega, onaj koji taj novac trpa u svoj džep. Druga mera te vrste bilo je predavanje svih zatvorenih radionica i fabrika radničkim udruženjima s tim da se ne dira u pravo odštete i bez obzira na to da li je dotični kapitalista pobeo ili je smatrao da je bolje da obustavi rad.

Finansijske mere Komune, ističući se po svojoj uvidavnosti i umerenosti, morale su se ograničiti samo na one mere koje su se mogle uskladiti s položajem opsednutog grada. S obzirom na ogromne krađe imovine grada Pariza koje su izvršili velika finansijska društva i građevinski preduzimači za vreme Haussmannove^[64] uprave, Komuna bi imala mnogo više prava da konfiskuje njihovu imovinu nego što je Louis Bonaparta imao pravo da konfiskuje imovinu porodice Orléan. I Hohenzollerni i engleska oligarhija, čiji posedi dobrim delom potiču od pljačke crkvene imovine, bili su, naravno, krajnje ogorčeni na Komunu, koja je od sekularizacije crkvenih dobara dobila svega 8000 franaka.

---

¹ Lea Frankela (koji je u stvari bio Madar) — ² Jaroslawu Dombrowskom i Waleryju Wróblewskom.

Dok je versajska vlada, čim je opet prikupila nešto malo hrabrosti i snage, primenjivala krajnje nasilna sredstva protiv Komune; dok je u celoj Francuskoj ugušivala slobodno izražavanje misli i zabranjivala čak i skupštine poslanika velikih gradova; dok je u Versaju i ostaloj Francuskoj zavela špijunažu kudikamo goru nego što je bila špijunaža Drugog Carstva; dok su njeni žandarmi-inkvizitori spaljivali sve u Parizu štampane novine i otvarali sva pisma iz Pariza i za Pariz; dok su u Nacionalnoj skupštini na jedan, čak i za plemićku skupštinu iz godine 1816, nečuvan način — urlikanjem — zaglušivani i najbojažljiviji pokušaji da se kaže koja reč u zaštitu Pariza; dok su Versajci vodili krvoločan rat protiv Pariza spolja, a u samom Parizu pokušavali da podmićuju i kuju zavere — zar u tim uslovima Komuna ne bi sramno izdala svoju misiju da se, kao usred najdubljeg mira, držala svih konvencionalnih formi liberalizma? Da je vlada Komune bila srodna vladi gospodina Thiers-a, bilo bi isto tako malo razloga da se u Parizu ugušuju listovi Stranke reda, kao i listovi Komune u Versaju.

Za seoske plemiće je bilo zaista nezgodno što je, baš u vreme kad su oni izjavljivali da je povratak crkvi jedini put za spasenje Francuske, nevernička Komuna otkrila neobične tajne ženskog manastira Pikpis i crkve svetog Lorana.^[247] To je bila satira na Thiers-a što je Komuna svoje generale, čim bi se pojavila i najmanja sumnja da zanemaruju svoje dužnosti, smenjivala i hapsila, dok je Thiers i kapom i šakom delio Velike krstove¹ bonapartističkim generalima za njihovo majstorstvo u gubljenju bitaka, u potpisivanju kapitulacija i u zavijanju cigareta u Vilhelmsheu.^[248] A zar izbacivanje i hapšenje jednog člana Komune², koji se pod lažnim imenom uvukao u njene redove, i ranije u Lionu bio osuđen na šest dana zatvora zbog običnog bankrotstva — zar to nije bila smišljena uvreda bačena u lice varalici Jules-u Favre-u, tada još uvek ministru spoljnih poslova Francuske, koji je još uvek prodavao Francusku Bismarcku, još uvek diktirao naredbe onoj neuporedivoj belgijskoj vladi? Ali, u stvari, Komuna nije pretendovala na nepogrešivost, kao što to čine sve vlade starog kova bez izuzetka. Ona je objavljivala svoje reči i svoje postupke, ona je upoznavala javnost sa svim svojim slabostima.

U svakoj revoluciji izbijaju na površinu, pored njenih pravih predstavnika, i ljudi drugog kova. Neki od njih su preživeli ostaci ranijih revolucija s kojima su srasli; oni ne shvataju jasno savremeni pokret, ali vrše još uvek veliki uticaj na narod, bilo zbog svoje poznate odvažnosti i čvrstine karaktera, bilo prosto po tradiciji. Drugi su, opet, puke larmadžije, koji su, ponavljajući godinama jedne iste stereotipne deklamacije protiv svih vlada redom, stvorili sebi reputaciju revolucionara najčistijeg kova. Tako su i posle 18. marta izbili na površinu takvi ljudi i u izvesnim slučajevima igrali čak i vidnu ulogu.

---

¹ odlikovanja — ² Stanislasa Blanchet-a

Ukoliko je to bilo u njihovoj moći, oni su sprečavali stvarnu delatnost radničke klase, kao što su sprečavali pun razvitak i svake ranije revolucije. Oni su neizbežno zlo; od njih je moguće osloboditi se samo vremenom, ali baš to vreme Komuni nije bilo dato.

Preobražaj koji je Komuna izvršila u Parizu zaista je dostojan divljenja! Ni traga više od razvratnoga Pariza Drugoga Carstva. Pariz nije više bio zborište britanskih lendlordova, irskih apsentera^[249], američkih bivših vlasnika robova i skorojevića, ruskih bivših vlasnika kmetova i vlaških bojara. U mrtvačnici nije više bilo nadenih leševa, nije više bilo noćnih provala i gotovo nije više bilo krađa; posle februarskih dana 1848. prvi put su opet ulice Pariza bile zaista sigurne, i to bez ikakve policije.

«Mi više ne čujemo», rekao je jedan član Komune, «za ubistva, pljačku i napade na ljude; izgleda zaista kao da je policija odvušla sa sobom u Versaj sve svoje konzervativne prijatelje.»

Kokote su pošle tragom svojih pokrovitelja — stubova porodice, religije i pre svega svojine, koji su pobjegli. Na njihovo mesto izbile su opet na površinu prave žene Pariza — hrabre, plemenite i požrtvo-vane kao žene antičkog doba. Sav prožet sjajem oduševljenja zbog svoje istorijske inicijative, Pariz je radio, mislio, borio se, proliwao krv, i u svome poletu u stvaranju novog društva gotovo zaboravljao na ljudoždere koji su stajali pred njegovim kapijama.

A sad, nasuprot tom novom svetu u Parizu, pogledajte stari svet u Versaju, tu skupštinu vampira svih pokojnih režima, legitimista i orleanista, željnih da jedu od lešine naroda — s repom od prepotopskih republikanaca, koji su svojim prisustvom u Skupštini sankcionisali pobunu robovlasnika, nadali se da će se njihova parlamentarna republika održati zahvaljujući sujeti starog pajaca^[250] na čelu vlade, i karkirali godinu 1789. održavajući svoje avetinjske skupštine u Jeu de Paume (sali za loptanje, u kojoj je 1789. Nacionalna skupština [treći stalež] donela svoje čuvene odluke). Eto, to je bila ona, ta Skupština, predstavnik svega onoga što je u Francuskoj bilo mrtvo, koja je izgledala živa samo zato što je bila poduprta sabljama generalâ Louis-a Bonaparte. Pariz — oličjenje istine, Versaj — sušta laž, a ta se laž izlivala iz Thiers-ovih usta.

Jednom izaslanstvu opštinskih predsednika departmanâ Sen i Oaz Thiers je rekao:

«Možete se osloniti na moju reč, koju ja *nikada* nisam prekršio!»

A samoj Skupštini rekao je da je ona «najslobodnije izabrana i najliberalnija skupština koju je Francuska ikad imala»; svojoj s koca i konopca pokupljenoj soldateski rekao je da joj se «sav svet divi i da je ona najlepša vojska koju je Francuska ikad imala»; provincijama je rekao da je bombardovanje Pariza samo bajka:

«Ako je i ispaljeno nekoliko topovskih duladi, to nije učinila versajska vojska,

već nekoliko ustanika koji žele da stvore utisak kao da se bore, dok u stvari nigde ne smeju ni da se pokažu».^[251]

Zatim je opet rekao provincijama:

»Versajska artiljerija ne bombarduje Pariz, ona ga samo gađa iz topova«.

Pariskom nadbiskupu je rekao da su glasine o tome da versajske trupe streljaju i vrše represalije (!) sušta laž. On je objavio Parizu da namerava samo »da ga oslobodi od gadnih tirana koji ga ugnjetavaju«^[252] i da je Pariz Komune u stvari »samo jedna šaka zločinaca«.

Thiers-ov Pariz nije bio stvarni Pariz »gnusne gomile«, već Pariz-fantom, Pariz francs-fileurs-a^[253], Pariz bulevarskih besposličara oba pola, bogati, kapitalistički, pozlačeni, dembelski Pariz, koji se sada sa svojim lakejima, svojim hohštaplerima, svojim literarnim boemima i svojim kokotama tiskao po Versaju, Sen-Deniju, Rieju i Sen-Žermenu; Pariz, za koji je građanski rat bio samo prijatna epizoda; koji je posmatrao borbu kroz durbine, brojao topovske pucnje i koji se kleo čašću svojom i svojih bludnica da je sve kudikamo bolje inscenirano nego što je ikad bilo u pozorištu Port Sen-Marten. Oni koji su pali bili su zaista mrtvi, jaukanje ranjenika nije bilo samo prividno i, najzad, sve je to bilo od svetskoistorijskog značaja!

To je bio Pariz gospodina Thiers-a, isto onako kao što je emigracija u Koblencu^[254] bila Francuska gospodina De Calonne-a.

IV

Prvi pokušaj zavere robovlasnika da savladaju Pariz na taj način što će ga Prusi zaposesti, propao je usled Bismarckovog protivljenja. Drugi pokušaj, 18. marta, završio se porazom vojske i bekstvom vlade u Versaj, kuda je za njom morao da pođe i ceo upravni aparat. Pretvarajući se da tobože vodi mirovne pregovore s Parizom, Thiers je dobio vremena da pripremi rat protiv Pariza. Ali odakle da uzme vojsku? Ostaci linijskih pukova bili su brojno slabi i nepouzdati po raspoloženju. Njegovi hitni apeli provincijama da požure Versaju u pomoć sa svojim nacionalnim gardama i dobrovoljcima naišli su na otvoreno odbijanje. Samo je Bretanja poslala šaćicu šuana^[255], koji su se borili pod belom zastavom, svaki s Isusovim srcem u belom platnu na grudima, a njihov bojni poklič bio je »Vive le roi!« (»Živeo kralj!«). Thiers-u, dakle, nije preostalo ništa drugo nego da na brzu ruku skupi šarenu gomilu, sastavljenu od mornara, pomorske pešadije, papških zuava^[117], Valentinovih žandarma, Piétrijevih gradskih policajaca i mouchards-a¹. Ali ta bi vojska bila upravo smešno nedovoljna da

¹ špijuna, uhoda

postepeno nisu pristizali bonapartistički ratni zarobljenici, koje je Bismarck puštao u ratama koje su bile upravo dovoljne da, s jedne strane, održavaju gradanski rat u toku, a, s druge strane, drže Versaj u poniznoj zavisnosti od Pruske. U toku samog rata versajska policija je morala da motri na versajsku vojsku, dok su žandarmi morali da vuku tu vojsku za sobom u borbu izlažući se na svim najopasnijim mestima pre svega sami. Forovi koji su padali nisu zauzimani, već kupovani. Hrabroš komunara ubedila je Thiers-a da on otpor Pariza ne može slomiti svojom stratezijskom genijalnošću i bajonetima koji mu stoje na raspolaganju.

U isto vreme su i njegovi odnosi prema provincijama postajali sve gori. Ni jedna jedina izjava solidarnosti nije došla da obodri Thiers-a i njegove »seoske plemiće«. Baš naprotiv. Sa svih strana stizale su deputacije i izjave koje su zahtevale, tonom bez imalo poštovanja, izmirenje s Parizom na osnovu nedvosmislenog priznanja republike, potvrde komunalnih sloboda i raspuštanja Nacionalne skupštine, čiji je mandat bio istekao. Te deputacije i adrese bile su tako mnogobrojne da je Dufaure, Thiers-ov ministar pravde, raspisao od 23. aprila naredio državnim tužiocima da »zahtev za izmirenjem« smatraju kao zločin! Ali s obzirom na beznadežne izgledе koje mu je otvorao njegov ratni pohod, Thiers je odlučio da promeni taktiku i raspisao je u celoj zemlji opštinske izbore za 30. april, na osnovu novog zakona o opštinama, koji je on diktirao Nacionalnoj skupštini. Računajući delom na intrige svojih prefekata, delom na pritisak svoje policije, Thiers je sasvim sigurno očekivao da će glas provincija dati Nacionalnoj skupštini onu moralnu snagu koju ona nikad pre nije imala, i da će od provincija dobiti materijalnu snagu potrebnu da pobedi Pariz.

Thiers je od samog početka smatrao da svoj razbojnički rat protiv Pariza, koji je on veličao u svojim vlastitim biltenima, i pokušaje svojih ministara da u celoj Francuskoj zavedu novu strahovladu, treba da dopuni jednom malom komedijom pomirenja, koja je trebalo da posluži nekoliko ciljevima. Trebalo je da ta komedija zamaže oči provincijama, da primami srednju klasu u Pariz i da, pre svega, pruži priliku tobožnjim republikancima u Nacionalnoj skupštini da svoju izdaju Pariza prikriju svojom verom u Thiers-a. Dvadeset prvog marta, kad još nije imao vojske, Thiers je izjavio Skupštini:

•Neka bude šta hoće, ja neću slati vojsku na Pariz.▪

Dvadeset sedmog marta izjavio je opet:

•Zatekao sam republiku kao svršenu činjenicu, i čvrsto sam rešen da je održim.▪⁽²⁵⁶⁾

U stvari, on je ugušivao revoluciju u Lionu i Marselju⁽²⁵⁷⁾ u ime republike, dok su njegovi seoski plemići u Versaju urlanjem zaglušivali i samo spominjanje njenog imena. Posle tog junačkog dela on je re-

publiku od »svršene činjenice« reducirao na pretpostavljenu činjenicu. Orleanski prinčevi, koje je on oprezno bio udaljio iz Bordo, smeli su sada, otvoreno kršeći zakon, da intrigiraju u Dreu. Ustupci o kojima je Thiers na svojim beskrajinim sastancima govorio s izaslanicima Pariza i provincija — ma koliko da su neprestano menjali ton i boju prema trenutku i okolnostima — izlazili su na kraju uvek na to da će se njegova osveta verovatno ograničiti na onu »šaćicu zločinaca« umešanih u ubistvo Clément-a Thomas-a i Lecompte-a, razume se pod uslovom da Pariz i Francuska bez rezerve priznaju samog gospodina Thiers-a kao najbolju od republika, tačno onako kako je on to 1830. učinio s Louis-em - Philippe-om. Thiers se nije samo pobrinuo da čak i te ustupke učini sumnjivim pomoću zvaničnih tumačenja kojima su ih njegovi ministri propraćali u Nacionalnoj skupštini. On je imao i svog Dufaure-a da bi preko njega radio. Dufaure, taj stari orleanistički advokat, uvek je za vreme opsada, kako sada, 1871, pod Thiers-om, tako i 1839, u doba Louis-a - Philippe-a, i 1849, za vreme predsednikovanja Louis-a Bonaparte^[258], — igrao ulogu vrhovnog sudije. Kad nije bio ministar, bogatio se braneći pariske kapitaliste, a politički kapital je sebi stvarao napadajući zakone koje je sam bio doneo. Sada, ne zadovoljavajući se ni time što je kroz Nacionalnu skupštinu hitno sproveo niz represivnih zakona, koji su posle pada Pariza imali da iskorene u Francuskoj i poslednje ostatke republikanske slobode^[259], — on je unapred nagoveštavao sudbinu Pariza skrativši, po njegovom mišljenju, još suviše spor postupak ratnih sudova^[260], i podnevši Skupštini novopečeni drakonski zakon o deportaciji. Revolucija od 1848. ukinula je smrtnu kaznu za političke krivice i zamenila je deportacijom. Louis-Napoléon se nije usudio, bar ne javno, da uspostavi režim giljotine. Skupština seoskih plemića, nemajući još dovoljno smelosti da samo i nagovesti da Parižani u njenim očima nisu bunтовnici već ubice, morala je stoga da ograniči svoju pripremu za osvetu Parizu na novi Dufaure-ov zakon o deportaciji. U svim tim okolnostima Thiers nikako ne bi mogao dugo igrati svoju komediju pomirljivosti da ona nije, što je on upravo i hteo, izazvala besnu dreku seoskih plemića, čija preživačka pamet nije shvatala ni njegovu igru ni neophodnost njegovog licemerstva, neiskrenosti i odugovlačenja.

S obzirom na predstojeće opštinske izbore od 30. aprila, Thiers je 27. aprila izveo jednu od svojih velikih scena pomirljivosti. Usred čitave bujice sentimentalnih izliva, on je s govornice Nacionalne skupštine uzviknuo:

»Jedina zavera koja postoji protiv republike jeste pariska zavera, i ona nas primorava da prolivamo francusku krv. Ali ja i opet ponavljam: dajte da to opako oružje ispadne iz ruku onih koji ga drže, i kazna će odmah biti obustavljena aktom milosti, koji će isključiti samo mali broj zločinaca.«

Na žestoke upadice seoskih plemića Thiers je odgovorio:

»Kažite mi, gospodo, molim vas najlepše, zar nisam u pravu? Zar vam je zbilja žao što sam mogao reći istinu da zločinaca ima svega šaka ljudi? Zar to nije sreća, usred sve naše nesreće, što su ljudi koji su bili u stanju da proliju krv Clément-a Thomas-a i generala Lecompte-a samo retki izuzeci?«⁽²⁶¹⁾

Ali je Francuska ipak ostala gluva na Thiers-ove govore, mada je on uobražavao da je otepevao sirensku parlamentarnu pesmu. Od svih 700 000 opštinskih većnika izabranih u onih 35 000 opština koje su još bile pod francuskom vlašću, udruženi legitimisti, orleanisti i bonapartisti nisu mogli da proguraju ni 8000 svojih pristalica. Docijniji naknadni izbori ispali su još gori po njih. Nacionalna skupština, umesto da od provincija dobije onu toliko neophodnu materijalnu snagu, izgubila je i poslednje pravo na ulogu moralne sile, tj. pravo na to da bude izraz opšteg prava glasa u Francuskoj. I da bi taj poraz učinili potpunim, novoizabrani opštinski većnici svih francuskih gradova otvoreno su pretili uzurpatorskoj skupštini u Versaju protivskupštinom u Bordou.

Time je za Bismarcka najzad došao dugo očekivani trenutak za odlučan korak. On je zapovedničkim tonom naredio Thiers-u da neodložno pošalje u Frankfurt opunomoćenike za konačno zaključenje mira. Pokoravajući se ponizno naredbi svoga gospodara, Thiers je požurio da pošalje svoga pouzdanog Jules-a Favre-a, a uz njega i Pouyer-Quertier-a. Pouyer-Quertier, »ugledni« vlasnik predionice pamuka u Ruanu, vatreni, čak servilni pristalica Drugog Carstva, nije zamerao Drugom Carstvu ni zbog čega drugog osim zbog trgovinskog ugovora s Engleskom⁽²⁶²⁾, koji je išao na štetu njegovih ličnih interesa kao fabrikanta. Tek što ga je Thiers u Bordou postavio za ministra finansija, počeo je da napada ovaj »zlosrećni« ugovor, pravio neke aluzije o njegovom skorom ukidanju, i bio je toliko drzak, mada uzalud (jer je svoj račun napravio bez Bismarcka), da je pokušao da odmah ponovo uvede stare zaštitne carine prema Alzasu, pošto, kako je govorio, tome koraku ne stoji na putu nikakvi raniji međunarodni ugovori koji bi još bili na snazi. Zar taj čovek, koji je u kontrarevoluciji video sredstvo za obaranje radničkih nadnica u Ruanu, a u ustupanju francuskih provincija sredstvo za podizanje cena svojoj robi u Francuskoj — zar baš on nije bio predodređen da ga Thiers odabere za pomoćnika Jules-a Favre-a u njegovoj poslednjoj izdaji, koja je krunisala celo njegovo delo?

Kad je ovaj divni par opunomoćenika stigao u Frankfurt, Bismarck se odmah obrecnuo na njih zapovedničkim tonom: Ili uspostaviti carstvo, ili bez pogovora primiti moje uslove za mir! Ti uslovi su bili: skraćenje roka za plaćanje ratne odštete, i dalje držanje pariskih forova od strane pruskih trupa sve dok Bismarck ne izjavi da je zadovoljan stanjem stvari u Francuskoj. Tako je Pruska bila priznata za vrhovnog sudiju u unutrašnjim pitanjima Francuske! Sa svoje strane,

Bismarck je bio spreman da za istrebljenje Pariza pusti zarobljenu bonapartističku vojsku i da joj pruži neposrednu pomoć trupâ cara Wilhelma. On je svoje poštene namere zajamčio time što je plaćanje prve rate ratne odštete učinio zavisnim od »umirenja« Pariza. Takav mamac su Thiers i njegovi opunomoćenici, razume se, odmah halapljivo progutali. Desetog maja potpisali su mirovni ugovor i postarali se da ga Nacionalna skupština potvrdi već 18. maja.

U međuvremenu od zaključenja mira do dolaska bonapartističkih zarobljenika Thiers je smatrao svojom dužnošću da opet otpočne svoju komediju pomirenja, i to utoliko više što su se njegovi republikanski pomagači našli u velikoj neprilici kako da nađu neki izgovor da bi na pripreme za pokolj u Parizu mogli da zažmure na jedno oko. Još 8. maja Thiers je jednom izaslanstvu pomirljivih građana iz srednje klase odgovorio:

»Čim se ustanici odluče da kapituliraju, kapije Pariza će čitavu nedelju dana biti širom otvorene za sve osim za ubice generalâ Clément-a Thomas-a i Lecomp-te-a.«

Nekoliko dana docnije kada su ga seoski plemići strogo pozvali na odgovornost zbog tog obećanja, Thiers je odbio da dâ ma kakvo obaveštenje, ali je ipak važno primetio:

»Ja vam kaŕem, ima među vama nestrpljivih ljudi, ljudi kojima se previše ŕuri. Oni moraju čekati još osam dana; po isteku tih osam dana neće više postojati nikakva opasnost i zadatak će tada odgovarati njihovoj hrabrosti i njihovim sposobnostima.«^[263]

Čim je Mac-Mahon bio u stanju da mu obeća da će uskoro moći da ude u Pariz, Thiers je izjavio u Nacionalnoj skupštini da će

»ući u Pariz sa zakonom u ruci i zahtevati puno ispaštanje od onih bednika koji su ŕrtvovali ŕivote vojnika i rušili javne spomenike«.

Kada se pribliŕio odsudni trenutak, Thiers je rekao Nacionalnoj skupštini: »Ja neću imati milosti«; Parizu je rekao da mu je presuda izrečena, a svojim bonapartističkim banditima je rekao da ih ŕrŕava ovlašćuje da se osvete Parizu kako im srce ŕeli. Kad je, najzad, 21. maja izdaja otvorila generalu Douayu kapije Pariza, Thiers je, 22. maja, otkrio svojim seoskim plemićima »cilj« svoje komedije pomirenja koju oni nikako nisu hteli da razumeju.

»Ja sam vam pre nekoliko dana rekao da se pribliŕavamo cilju; danas dolazim da vam kaŕem da je taj cilj postignut. Red, pravda i civilizacija najzad su odneli pobedu.«^[264]

Da, to je bila pobeda. Civilizacija i pravda burŕoaskog poretka pojavljuju se u svojoj pravoj svetlosti punoj uŕasa čim se robovi toga poretka pobune protiv svojih gospodara. Tada se ta civilizacija i ta pravda ispoljavaju kao neprikriveno divljaštvo i bezakonita osveta.

Svaka nova kriza u klasnoj borbi između prisvajaca i proizvođača bogatstva iznosi tu činjenicu u sve oštrijoj svetlosti. Čak i zverstva buržoazije od juna 1848. iščezavaju pred neiskazanom gnusnošću od 1871. Samopožrtvovano junaštvo s kojim se narod Pariza — ljudi žene, deca — borio još osam dana po ulasku Versajaca u grad, isto onako odražava veličinu njegove stvari kao što paklena nedela soldateske odražavaju duh urođen onoj civilizaciji čiji je plaćeni zaštitnik i osvjetnik ta soldateska. Zaista, divna civilizacija čije se životno pitanje sastojalo u tome kako da ukloni gomile leševa onih koje je pobila pošto je borba već bila završena!

Da bismo našli nešto slično Thiers-ovom ponašanju i ponašanju njegovih krvavih pasa, moramo se vratiti natrag u vreme Sule i oba rimska trijumvirata.^[265] Isto hladnokrvno masovno klanje ljudi; isto ubijanje bez obzira na starost i pol; isti sistem mučenja zarobljenika; ista progonstva, ali ovoga puta čitave jedne klase; ista divlja hajka na skrivene vođe, da ni jedan jedini ne bi umakao; isto potkazivanje političkih i ličnih neprijatelja; ista ravnodušnost pri ubijanju ljudi koji nisu imali nikakve veze s borbom. Razlika je samo u tome što Rimljani nisu imali mitraljeza da proskribovane ubijaju u gomilama i što nisu imali »zakon u svojim rukama« niti reč »civilizacija« na svojim usnama.

A posle tih sramnih dela, pogledajte sada i drugu, još odvratniju stranu ove buržoaske civilizacije, opisanu u njenoj sopstvenoj štampi! Pariski dopisnik jednog londonskog torijevskog lista piše:

»Dok se još čuju pojedinačni pucnji u daljini, a neprevijeni ranjenici umiru među spomenicima groblja Per-Lašez, dok 6000 uezverenih ustanika u smrtnoj borbi očajanja luta po lavirintima katakombi, i dok se još vidi kako nesrećnike teraju ulicama da ih u gomilama pobiju iz mitraljeza — u čoveku se sve buni kad vidi kafane pune ljudi koji piju apsint, igraju bilijara ili domina, kad vidi kako se razvratne žene šepure po bulevarima i kad čuje kako bučna galama bančenja iz separea otmenih restorana remeti noćnu tišinu.«

U »Journal de Paris«^[266], jednom listu Versajaca, koji je Komuna bila zabranila, gospodin Edouard Hervé piše:

»Način na koji je stanovništvo Pariza (!) juče ispoljilo svoje zadovoljstvo zaista je više nego frivolan, i mi se bojimo da će se to vremenom još i pogoršati. Pariz ima svečan izgled, koji sada zaista nije na mestu i, ako ne želimo da nas nazovu »Parižanima dekadencije«, ovome se mora učiniti kraj.«

A zatim citira ono mesto iz Tacita:

»Pa ipak, sutradan posle one strašne borbe, i čak i pre nego što je borba bila potpuno završena, počeo je Rim, nizak i pokvaren, ponovo da se valja po onoj baruštini pohote koja je njegovo telo razarala i njegovu dušu kaljala — alibi proelia et vulnera, alibi balneae popinaeque.«^[267]

¹ Na jednoj strani borbe i rane, na drugoj kupatila i restorani.

Samo, gospodin Hervé zaboravlja da je »stanovništvo Pariza« o kome on govori, samo stanovništvo Thiers-ovog Pariza, francs-fileurs-a, koji se u gomilama vraćaju iz Versaja, Sen-Denija, Rieja i Sen-Žermena, da je to zaista »Pariz dekadencije«.

U svakom od ovih krvavih trijumfa nad požrtvovanim prvoborcima jednog novog i boljeg društva, ova sramna civilizacija, zasnovana na porobljavanju rada, zaglušuje krike svojih žrtava za klanje divljom vikom klevetanja, koja nalazi odjeka u celome svetu. Vedri radnički Pariz Komune pretvorio se najednom pod rukama krvavih pasa »reda« u pakao. I šta dokazuje ova čudovišna promena buržoaskom razumu svih zemalja? Ništa drugo nego da se Komuna digla protiv civilizacije! Narod Pariza se oduševljeno žrtvuje za Komunu; broj njegovih mrtvih daleko je veći nego u ma kojoj ranijoj bici u istoriji. Šta to dokazuje? Ništa drugo nego da Komuna nije bila vlada samoga naroda, već nasilničko delo šačice zločinaca! Žene Pariza davale su radosno svoje živote na barikadama, kao i na gubilištu. Šta to dokazuje? Ništa drugo nego da ih je demon Komune pretvorio u Megere i Hekate. Umerenost Komune za dva meseca njene neosporne vlasti može se meriti samo s junaštvom njene odbrane. Šta to dokazuje? Ništa drugo nego da je Komuna u toku ta dva meseca pod maskom umerenosti i čovečnosti brižljivo skrivala krvožednost svojih satanskih prohteva da bi im dala maha u času svoje samrtne borbe!

Radnički Pariz je u zamahu svog herojskog samopožrtvovanja povukao sa sobom u plamen i zgrade i spomenike. Kad gospodari proletarijata raskidaju njegovo živo telo na komade, ne smeju više računati s tim da će se u trijumfu opet vratiti među netaknute zidove svojih stanova. Versajska vlada viče: »Paljevina!« i došaptava tu lozinku svima svojim slugama, do najudaljenijeg sela, da svuda podignu hajku na svoje protivnike pod optužbom da su oni palikuće od zanata. Buržoazija celoga sveta gledala je s uživanjem masovno klanje *posle* bitke, ali se užasava zbog skrnavljenja cigle i maltera!

Kad vlade svojim ratnim mornaricama daju zvanično ovlašćenje »da ubijaju, pale i ruše«, je li to ovlašćenje za paljevinu? Kad su britanske trupe iz obesti zapalile Kapitol u Vašingtonu i letnji dvorac kineskog cara^[268], je li to bila paljevina? Kad su Prusi ne iz vojničkih razloga, već iz puke zlobe i osvetoljubivosti, zapalili pomoću petroleja gradove kao Šatoden i mnogobrojna sela, je li to bila paljevina? Kad je Thiers čitavih šest nedelja bombardovao Pariz pod izgovorom da hoće da zapali samo one kuće u kojima ima ljudi, je li to bila paljevina? — U ratu je vatra potpuno zakonito oružje. Zgrade koje drži neprijatelj bombarduju se da bi se zapalile. Ako branioci moraju da ih napuste, oni ih sami pale da se napadači ne bi mogli utvrditi u njima. Neizbežna sudbina svih zgrada na bojištima svih redovnih vojski na svetu bila je uvek da budu spaljene. Ali u ratu podjarmljenih protiv podjarmlivača, u jedinom pravednom ratu u istoriji, to nije smelo ništa da važi! Komuna je vatru upotrebljavala jedino kao sredstvo za odbranu

u najstrožem smislu reči. Ona je upotrebila vatru da versajskim trupama zatvori one duge prave avenije koje je Haussmann namerno otvorio za artiljerijsku vatru; ona se poslužila vatrom da zaštiti svoje povlačenje, isto onako kao što su se Versajci u svom napredovanju služili svojim granatama, koje su razorile u najmanju ruku isto onoliko zgrada koliko i vatra Komune. Još ni danas nije sigurno koje su zgrade zapalili branioci, a koje napadači. A branioci su pribegli vatri tek onda kad su versajske trupe već bile počele s masovnim ubijanjem zarobljenika. — Osim toga, Komuna je već davno unapred bila objavila da će, ako dođe do najgoreg, sahraniti sebe pod ruševinama Pariza i da će od Pariza napraviti drugu Moskvu, kao što je to i vlada odbrane bila obećala, naravno samo da bi maskirala svoju izdaju. Baš u tu svrhu je Trochu i nabavio potrebni petrolej. Komuna je znala da njenim protivnicima nije stalo do života naroda Pariza, ali im je zato vrlo mnogo stalo do njihovih sopstvenih zgrada u Parizu. A Thiers je, sa svoje strane, objavio da će u svojoj odmazdi biti nemilosrdan. Čim je, s jedne strane, njegova vojska bila spremna za udarac, a, s druge strane, Prusi bili zatvorili izlaz, on je uzviknuo: »Ja ću biti nemilosrdan! Kazna će biti potpuna, pravda stroga!« Ako su postupci pariskih radnika bili vandalski, onda je to bio vandalizam očajne odbrane, a ne vandalizam trijumfa, kao onaj kojim su se ogrešili hrišćani o zaista neocenjiva umetnička dela paganske starine; pa čak i taj vandalizam opravdali su istoričari kao neizbežan i relativno beznačajan momenat u džinovskoj borbi između novog društva koje se rađalo i starog društva koje je bilo u rasulu. A još manje je postupak Komune ličio na Haussmannov vandalizam, koji je srušio istorijski Pariz da bi napravio mesta Parizu besposličara!

Da, ali Komuna je pogubila šezdeset i četiri taoca s pariskim nadbiskupom na čelu! — Buržoazija i njena vojska opet su u junu 1848. zavele običaj koji je odavno bio iščezao iz vođenja rata — streljanje golorukih zarobljenika. Otada je taj surovi običaj bio u većoj ili manjoj meri primenjivan pri svakom ugušivanju narodnih ustanaka u Evropi i Indiji, čime se dokazalo da je taj običaj stvarno predstavljao »napredak civilizacije«! S druge strane, međutim, Prusi su u Francuskoj bili opet zaveli običaj uzimanja talaca — nevinih ljudi, koji su im svojim životima jemčili za dela drugih. Kad je Thiers, kao što smo videli, već na početku rata uveo humani običaj streljanja zarobljenika-komunara, Komuni nije ostalo ništa drugo za zaštitu života tih zarobljenika nego da pribegne pruskom običaju uzimanja talaca. A život tih talaca bio je više puta proigran neprestanim streljanjem zarobljenika od strane Versajaca. Kako su oni mogli biti dalje štedeni posle krvavog pokolja kojim su Mac-Mahonovi pretorijanci²⁶⁹ proslavili svoj ulazak u Pariz? Zar je trebalo da se i poslednja brana bezobzirnom divljaštvu buržoaskih vlada — uzimanje talaca — izvrgne u ruglo? Stvarni ubica nadbiskupa Darboya jeste Thiers. Komuna je mnogo puta nudila nadbiskupa i čitavu gomilu popova u zamenu za jedinog Blanquija,

koji je tada bio u Thiers-ovim rukama. Thiers je uporno odbijao. On je znao da će s Blanquijem dati Komuni glavu, dok će nadbiskup njegovim ciljevima najbolje poslužiti kao — leš. Thiers se ovde ugledao na Cavaignaca. Kako su se samo razvikali Cavaignac i njegovi »ljudi reda« u junu 1848, kada su žigosali ustanike kao ubice nadbiskupa Affre-a! A ipak su sasvim tačno znali da su nadbiskupa ubili vojnici Stranke reda. Jacquemet, nadbiskupov generalni vikar, odmah posle izvršenog dela predao im je svoju izjavu u tome smislu.

Ceo taj klevetnički hor, koji Stranka reda u svojim krvavim orgijama nikada ne zaboravlja da pokrene protiv svojih žrtava, dokazuje samo da današnji buržuj smatra sebe zakonitim naslednikom nekadašnjeg feudalnog gospodara, koji je svako oružje u sopstvenoj ruci upereno protiv plebejca smatrao opravdanim, dok je ma kakvo oružje u rukama plebejca već unapred značilo zločin.

Zavera vladajuće klase sa ciljem da obori revoluciju putem građanskog rata koji je vodila pod zaštitom stranog osvajača — zavera čiji smo razvoj pratili od 4. septembra pa sve do ulaska Mac-Mahonovih pretorijanaca kroz kapiju Sen-Klua — ta zavera je dostigla vrhunac u pariskom pokolju. Bismarck zadovoljno gleda na ruševine Pariza, u kojima je možda video »prvu ratu« onog opšteg razaranja velikih gradova za koje se molio bogu još kao običan seoski plemić u pruskoj Chambre introuvable od 1849. godine.^[270] On zadovoljno gleda leševe pariskog proletarijata. Za njega to nije samo uništenje revolucije, već ujedno i propast Francuske, kojoj je sada zaista odsečena glava, a uz to još rukama francuske vlade. S plitkoumnošću svojstvenom svim državicima od uspeha, on vidi samo površinu ovog ogromnog istorijskog događaja. Kada je ikad ranije u istoriji viđen jedan pobednik koji svoju pobjedu kruniše na taj način što postaje ne samo žandarm već i najmljeni ubica u službi pobeđene vlade? Između Pruske i Pariske komune nije bilo rata. Naprotiv, Komuna je prihvatila preliminarne uslove mira, a Pruska je objavila svoju neutralnost. Pruska, dakle, nije bila zaraćena strana. Ona je postupila kao najmljeni ubica; kao kukavički najmljeni ubica, jer se nije izlagala nikakvoj opasnosti; kao najmljeni ubica, jer je već unapred plaćanje svoje krvave nagrade od 500 miliona franaka učinila zavisnim od pada Pariza. I tako je, najzad, izišao na videlo pravi karakter toga rata koji je providenje poslalo da bi pobožna i čedna Nemačka kaznila bezbožnu i razvratnu Francusku! I ovaj nečuveni prekršaj međunarodnog prava, čak s gledišta pravnika starog sveta, umesto da podstakne »civilizovane« vlade Evrope da verolomnu prusku vladu, to slepo oruđe petrogradskog kabineta, oglase kao vladu van zakonâ koji važe među narodima — učinio je samo toliko da te vlade počnu razmišljati o tome ne bi li trebalo versajskom dželatru predati i one malobrojne žrtve koje su uspele da umaknu kroz dvostruki lanac stražara oko Pariza!

To što su se posle najvećeg rata novog doba pobednička i pobeđena vojska udružile radi zajedničkog klanja proletarijata — taj bes-

primerni događaj ne dokazuje, kao što Bismarck misli, konačni poraz novog društva koje se uzdiže, već potpuno raspadanje starog, buržoaskog društva. Najviši herojski uzlet za koji je staro društvo još bilo sposobno jeste nacionalni rat, pa i on se sada pokazao kao čista vladina prevara koja nema nikakav drugi cilj nego da odgodi klasnu borbu i koja se odmah odbacuje čim se u gradanskom ratu rasplamti klasna borba. Klasna vladavina nije više u stanju da se sakriva pod nacionalnom uniformom; nacionalne vlade su složne u borbi protiv proletarijata!

Posle Duhova 1871. ne može više biti mira i primirja između francuskih radnika i prisvajaća proizvoda njihovog rada. Gvozdena ruka najmljene soldateske može neko vreme držati obe klase u zajedničkoj ugnjetenosti. Ali borba mora uvek ponovo izbijati i širiti se sve više i više, i ne može biti ni najmanje sumnje ko će konačno pobediti — ono malo prisvajaća ili ogromna radna većina. A francuski radnici samo su avangarda celog modernog proletarijata.

Dok evropske vlade tako pred Parizom potvrđuju međunarodni karakter klasne vladavine, u isto vreme dižu viku o tome da je glavni izvor sve ove nesreće Međunarodno udruženje radnika, tj. međunarodna protivorganizacija rada protiv svetske zavere kapitala. Thiers je optužio ovu organizaciju kao despota rada, koji se prikazuje kao oslobodilac rada. Picard je naredio da se prekinu sve veze između francuskih članova Internacionale i njenih članova u inostranstvu; grof Jaubert, stari, mumificirani Thiers-ov saučesnik iz godine 1835, objavio je da je glavni zadatak svih vlada da unište Internacionalu. Seoski plemići Nacionalne skupštine urlaju protiv nje i sva evropska štampa im se u horu pridružuje. Jedan ugledni francuski pisac,¹ koji nema apsolutno ničega zajedničkog s našim Udruženjem, rekao je ovo:

«Članovi Centralnog komiteta Nacionalne garde, kao i većina članova Komune, jesu najaktivnije, najumnije i najenergičnije glave Međunarodnog udruženja radnika... ljudi potpuno poštenji, iskreni, umni, puni predanosti, čisti i fanatični u dobrom smislu reči.»⁽²⁷¹⁾

Polijski obojeni razum buržuja zamišlja, naravno, Međunarodno udruženje radnika kao neku vrstu tajne zavere, čiji centralni organ s vremena na vreme naređuje da se organizuje ustanak u ovoj ili onoj zemlji. Međutim, naše Udruženje je u stvari samo međunarodna veza koja sjedinjuje najnaprednije radnike u raznim zemljama civilizovanog sveta. Ma gde, ma u kom obliku, pod ma kakvim uslovima se klasna borba pojavila, prirodno je da tu članovi našeg Udruženja stoje u prvom redu. Tle iz kojeg naše Udruženje raste jeste samo moderno društvo. Međunarodno udruženje radnika se ne može uništiti ni još s tolikim

¹ Verovatno Robinet.

prolivanjem krvi. Da bi se ono uništilo, vlade bi morale najpre da unište nasilnu vladavinu kapitala nad radom, dakle uslov njihovog sopstvenog parazitskog opstanka.

Pariz radnika sa svojom Komunom biće večito slavljen kao slavni preteča novog društva. Njegovi mučenici su sahranjeni u velikom srcu radničke klase. Njegove dželate istorija je već sad prikovala na onaj sramni stub s kojega ih neće moći skinuti ni sve molitve njihovih popova.

Generalno veće:

M. J. Boon, Fred. Bradnick, G. H. Buttery, Caihil, William Hales, Kolb, Fred. Leßner, G. Milner, Thomas Mottershead, Charles Murray, Pfänder, Roach, Rühl, Sadler, Cowell Stepney, Alf. Taylor, W. Townshend.¹

Sekretari-korespondenti:

Eugène Dupont — za Francusku, *Karl Marx* — za Nemačku i Holandiju, *Friedrich Engels* — za Belgiju i Španiju, *Hermann Jung*, za Švajcarsku, *P. Giovacchini* — za Italiju, *Zévy Maurice* — za Mađarsku, *Antoni Žabicki* — za Poljsku, *J. Cohen* — za Dansku, *J. G. Eccarius* — za Sjedinjene Države.

Hermann Jung, predsedavajući
John Weston, blagajnik
Georg Harris, finansijski sekretar
John Hales, generalni sekretar

256, High Holborn, London, W. C.
 30. maja 1871.

Prevod s nemačkog

¹ U 3. engleskom izdanju od 1871. navedeni su i ovi članovi Generalnog veća: *Delahay, A. Hermann, Lochner, J. P. MacDonnel, Ch. Mills, Rochat* i *A. Serrailier*.

Prilozi

I

«Zarobljenička kolona je zastala u Aveniji Iriš i tu je na trotoaru postrojena u četiri ili pet redova, licem prema ulici. General markiz de Gallifet i njegov štab sjahali su i počeli da pregledaju kolonu počev od levog krila. General je išao polako duž kolone, razgledajući redove; ovde-onda bi zastao, dodirnuo nekog čoveka za rame ili mu mahnuo da izađe iz zadnjih redova. Svi koji su tako bili izabrani postavljeni su, obično bez ikakvog daljeg razgovora, na sredinu ulice, gde su ubrzo formirali malu zasebnu kolonu . . . Očigledno je bilo da se pri takvom odabiranju moglo mnogo grešiti. Jedan oficir na konju skrenuo je generalu pažnju na jednog čoveka i ženu, valjda zbog nekog njihovog naročitog nedela. Žena, istrčavši iz redova, pade na kolena i s ispruženim rukama živo uveravaše da nije kriva. General pričekao da ona stane, a zatim, potpuno mirna lica i držanja, reče: „Gospodo, ja sam posećivao sva pariska pozorišta, ne vredi truda da izigravate komediju (il ne vaut pas la peine de jouer la comédie)“ . . . Toga dana nije bilo dobro za onoga ko je bio primetno veći, prljaviji, čistiji, stariji ili ružniji nego oni drugi naokolo. Naročito mi je pao u oči jedan čovek koji je za svoje brzo oslobođenje iz ove zemaljske doline plaća imao da zahvali verovatno samo svome razbijenom nosu . . . Preko stotinu zarobljenika je tako izdvojeno, jedan vod vojnika otkomandovan je za streljanje, a ostala kolona krenula je dalje, dok su oni izabrani ostali. Nekoliko minuta docnije počela je iza nas paljba, koja je, s kratkim prekidima, trajala preko četvrt sata. To je bilo streljanje ovih naprečac osuđenih nesrećnika.» (Pariski dopisnik, «The Daily News» od 8. juna.)

Ovaj Gallifet, »podvođač svoje žene, toliko poznate po bestidnom izlaganju svoga tela na orgijama Drugog Carstva«, bio je za vreme rata poznat pod imenom »francuski zastavnik Pistol«.

«Le Temps», list oprezan i nimalo sklon senzacijama, priča jezivu priču o ljudima koji su nedostreljani živi sahranjeni. Veliki broj je pokopan na trgu blizu Sen-Zak-la-Bušeri, neki od njih su samo ovlaš pokriveni zemljom. Danju je ulična buka zaglušivala sve, ali su u noćnoj tišini stanovnike okolnih kuća probudili daleki jauci, i ujutru su videli kako iz zemlje štrči jedna stisnuta pesnica. Zbog toga je naredeno da se leševi iskopaju . . . Da su mnogi ranjenici živi sahranjeni, u to ne mogu ni najmanje da sumnjam. Za jedan slučaj mogu jemčiti. Kad je Brunel 24. maja sa svojom prijateljicom bio streljan u dvorištu jedne kuće na Trgu Vandom, ostavljeni su njihovi leševi da tamo leže do 27. maja. Kad su najzad došli da sklone leševe, našli su ženu još živu i odneli je na jedno previjalište. Mada su je četiri kuršuma pogodila, ona je sada izvan opasnosti.» (Pariski dopisnik, «The Evening Standard»⁽²⁷²⁾ od 8. juna.)

II

Ovo pismo štampano je u londonskom listu »The Times« od 13. juna.^[278]

Uredniku lista »The Times«

Gospodine,

Šestog juna 1871. gospodin Jules Favre je svim evropskim silama uputio jedan cirkular u kome ih poziva da progone Međunarodno udruženje radnika do istrebljenja. Dovoljno je nekoliko napomena da pokažu karakter tog dokumenta.

Već u uvodu našeg *Statuta* rečeno je da je Internacionala osnovana 28. septembra 1864. na javnom skupu u St. Martin's Hallu, Long Acre, London.¹ Iz njemu samom najbolje poznatih razloga, Jules Favre pomera datum njenog osnivanja u vreme pre 1862.

Da bi objasnio naša načela, on se poduhvata da navodi »jednu publikaciju« Internacionala od 25. marta 1869. A šta navodi? Publikaciju jednog društva koje *nije* Internacionala. Ovom vrstom manevara služio se on još onda kada je kao prilično mlad advokat branio »Le National«, jedan pariski list, od Cabet-ove optužbe za klevetu. Tada je Jules Favre tvrdio da navodi mesta iz Cabet-ovih brošura, dok je u stvari čitao rečenice koje je on sam u te brošure bio umetnuo. Taj trik je, međutim, otkriven pred punom sudskom dvoranom, i da Cabet nije bio toliko popustljiv, Jules Favre bi bio kažnjen isključenjem iz pariskog advokatskog staleža. Od svih dokumenata koje je on naveo kao dokumente Internacionala, *nijedan* nije bio dokumenat Internacionala. Tako, on kaže:

»Alijansa se proglašava ateističkom, kaže njeno Generalno veće, koje je konstituisano u Londonu u julu 1869.«

Generalno veće nikad nije izdalo neki takav dokument. Naprotiv, ono je izdalo jedan dokument² koji je poništavao prvobitni *Statut »Alijanse«* — L'Alliance de la Démocratie Socialiste u Ženevi — koji Jules Favre navodi.

U celom svom cirkularu, koji se prikazuje kao da je delimično uperen i protiv carstva, Jules Favre ponavlja protiv Internacionala samo one policijske bajke državnih tužilaca carstva koje su se čak i pred sudovima tog istog carstva rasplinule u svoje bedno ništa.

Poznato je da je Generalno veće Internacionala, u svojim dvema adresama (od jula i od septembra 1870)³ o tadašnjem ratu, osudilo pruske osvajačke planove prema Francuskoj. Kasnije se gospodin Reitlinger, lični sekretar Jules-a Favre-a, obratio, naravno uzalud, nekolicini članova Generalnog veća s predlogom da Generalno veće

¹ Vidi u 27. tomu ovog izdanja. — ² Vidi u 27. tomu ovog izdanja. — ³ Vidi u ovom tomu, str. 3-7 i 219-225.

priredi veliku demonstraciju protiv Bismarcka, a u korist vlade nacionalne odbrane; naročito je moljeno da se pri tome republika ni jednom rečju ne spomene. Pripreme za masovnu manifestaciju prilikom očekivanog dolaska Jules-a Favre-a u London započete su — svakako u najboljoj nameri — protiv volje Generalnog veća, koje je u svojoj adresi od 9. septembra izričito i unapred upozorilo pariske radnike da se čuvaju Jules-a Favre-a i njegovih kolega.

Šta bi Jules Favre rekao kad bi Generalno veće Internacionale sa svoje strane svim evropskim vladama uputilo cirkular o Jules-u Favre-u, da bi skrenulo njihovu pažnju naročito na dokumente koje je u Parizu objavio pokojni gospodin Millière?

Ostajem, gospodine, Vaš odani sluga.

John Hales

sekretar Generalnog veća
Medunarodnog udruženja radnika

256, High Holborn, London, W.C.

12. juna 1871.

U jednom članku o *Medunarodnom udruženju i njegovim ciljevima*, londonski »The Spectator«^[274], kao smerni denuncijant, između ostalih sličnih trikova, i još potpunije nego Jules Favre, navodi pomenuti dokument »Alijanse« kao delo Internacionale, i to jedanaest dana posle gornjega demantija u listu »The Times«. Tome se ne čudimo. Još je Friedrich der Große [Veliki] imao običaj da kaže da su od svih jezuita protestantski najgori.

Karl Marx

[Pismo uredniku lista »The Pall Mall Gazette«]

Dragi gospodine,

Da li biste bili ljubazni da objavite sledećih nekoliko redaka u narednom broju Vašeg lista?

S poštovanjem
Karl Marx

F. Greenwood, Esq.

Uredniku lista »The Pall Mall Gazette«

Gospodine,

Iz pariskog dopisa objavljenog u jučerašnjem broju Vašeg lista vidim da sam dok sam uobražavao da živim u Londonu, u stvari uhapšen u Holandiji na Bismarckov i Favre-ov zahtev. Ali ovo je verovatno samo jedna od bezbrojnih senzacionalnih priča o Internacionali koje u toku poslednja dva meseca francusko-pruska policija neumorno izmišlja, versajska štampa objavljuje, a ostala evropska štampa reprodukuje.

Ostajem, gospodine, Vaš pokorni sluga
Karl Marx

1, Modena Villas, Maitland Park
8. juna 1871.

Karl Marx — Friedrich Engels

[Izjava Generalnog veća povodom okružnice
Jules-a Favre-a^[275]]

Uredniku lista »The Times«

Gospodine!

Šestog juna 1871. gospodin Jules Favre je svim evropskim silama uputio jedan cirkular u kome ih poziva da progone Međunarodno udruženje radnika do istrebljenja. Dovoljno je nekoliko napomena da pokažu karakter tog dokumenta.

Već u uvodu našeg *Statuta* rečeno je da je Internacionala osnovana 28. septembra 1864. na javnom skupu u St. Martin's Hallu, Long Acre, London.¹ Iz njemu samom najbolje poznatih razloga, Jules Favre pomera datum njenog osnivanja nazad u vreme pre 1862.

Da bi objasnio naša načela, on se poduhvata da navodi »jednu publikaciju« Internacionalne od 25. marta 1869. A šta navodi? Publikaciju jednog društva koje *nije* Internacionala. Ovom vrstom manevara služio se on još onda kada je kao prilično mlad advokat branio »Le National«, jedan pariski list, od Cabet-ove optužbe za klevetu. Tada je Jules Favre tvrdio da navodi mesta iz Cabet-ovih brošura, dok je u stvari čitao rečenice koje je on sam u te brošure bio umetnuo. Taj trik je, međutim, otkriven pred punom sudskom dvoranom, i da Cabet nije bio toliko popustljiv, Jules Favre bi bio kažnjen isključenjem iz pariskog advokatskog staleža. Od svih dokumenata koje je on naveo kao dokumente Internacionale, *nijedan* nije bio dokumenat Internacionale. Tako, on kaže:

«Alijansa se proglašava ateističkom, kaže njeno Generalno veće, koje je konstituisano u Londonu u julu 1869.»

Generalno veće nikad nije izdalo neki takav dokument. Naprotiv, ono je izdalo jedan dokument¹ koji je poništavao prvobitni *Statut*

¹ Vidi u 27. tomu ovog izdanja.

»Alijanse« — L'Alliance de la Démocratie Socialiste¹ u Ženevi — koji Jules Favre navodi.

U celom svom cirkularu, koji se prikazuje kao da je delimično uperen i protiv carstva, Jules Favre ponavlja protiv Internacionale samo one policijske bajke državnih tužilaca carstva koje su se čak i pred sudovima tog istog carstva rasplinule u svoje bedno ništa.

Poznato je da je Generalno veće Internacionale u svojim dvema adresama (od jula i od septembra 1870²) osudilo pruske osvajačke planove prema Francuskoj. Kasnije se gospodin Reitlinger, lični sekretar Jules-a Favre-a, obratio, naravno uzalud, nekolicini članova Generalnog veća s predlogom da Generalno veće priredi veliku demonstraciju protiv Bismarcka, a u korist vlade nacionalne odbrane; naročito je moljeno da se pri tome republika ni jednom rečju ne spomene. Pripreme za masovnu manifestaciju prilikom očekivanog dolaska Jules-a Favre-a u London — započete su — svakako u najboljoj nameri — protiv volje Generalnog veća, koje je u svojoj adresi od 9. septembra izričito i unapred upozorilo pariske radnike da se čuvaju Jules-a Favre-a i njegovih kolega.

Šta bi Jules Favre rekao kad bi Generalno veće Internacionale sa svoje strane svim evropskim vladama uputilo cirkular o Jules-u Favre-u da bi skrenulo njihovu pažnju posebno na dokumente koje je u Parizu objavio pokojni gospodin Millière?

Ostajem gospodine, Vaš odani sluga.

John Hales

sekretar Generalnog veća
Međunarodnog udruženja radnika

256, High Holborn, London, W.C.
12. juna 1871.

Prevod s nemačkog

---

¹ Alijansa socijalističke demokratije — ² Vidi u ovom tomu, str. 3-7. i 219-225.

Karl Marx

[Izjava Generalnog veća uredništvu lista
»The Times«^[276]]

Listu »The Times«

Generalno veće našeg Udruženja naložilo mi je da u odgovor na vaš uvodnik od 19. juna 1871. iznesem sledeće:

Tobožnje pariske proglase koje su objavili »Paris-Journal« i slični listovi — proglase koji su čiste izmišljotine versajske policije, vi stavljate u isti red s našom adresom o *Gradanskom ratu u Francuskoj*. Vi kažete:

»Političke beleške' koje je objavio profesor Beesly i koje su citirane juče na ovim stupcima takođe su citirane po odobrenju Veća i u *Adresi Veća*, pa sada možemo shvatiti da je bivši car s pravom nazvan spasiocem društva.«

Ali Veće u svojoj *Adresi* ne navodi ništa iz »Političkih beležaka« sem svedočenja jednog autora, poznatog i cenjenog francuskog naučnika, o ličnim osobinama članova *Internacionale* koji su učestvovali u poslednjoj pariskoj revoluciji.¹ Kakve to ima veze s »bivšim carem« i društvom koje je on spasavao? »Program« Udruženja nisu, kao što vi kažete, »izradili« gospoda Tolain i Odger »pre sedam godina«. Njega je izradio Privremeni komitet, koji je izabran na javnom skupu održanom u St. Martin's Hallu, Long Acre, 28. septembra 1864. Gospodin Tolain nije nikada bio član toga veća niti je uopšte bio u Londonu kada je program sastavljen.

Vi kažete da je »Millière bio jedan od najfanatičnijih članova Komune«. Millière nikada nije bio član Komune.

»Treba«, nastavljate vi, »takođe da ukažemo na to da je Assi, odnedavno predsednik Udruženja« etc.

Assi nikada nije bio član *Internacionale*, a što se tiče zvanja »predsednika Udruženja«, ono je ukinuto^[277] još 1867.

Napisano oko 20. juna 1871.

Prevod s engleskog

¹ Vidi u ovom tomu, str. 289.

Karl Marx

[Pismo Generalnog veća uredništvu lista
»The Standard«^[2781]]

Uredniku lista »The Standard«

U svom uvodniku o *Internacionali* (od 19. juna) Vi kažete:

«Od dva proglaša (londonskog i pariskog) «koji su nedavno objavljeni u prilog Komuni, mnogo je istinitiji i otvoreniji onaj koji je izdao pariski organ *Internationale*.»

Na Vašu žalost, »pariski« proglas nije izdala naša pariska sekcija, već »versajska policija».

Vi kažete:

«Londonski internacionalisti ne insistiraju nimalo manje od svoje pariske braće na tome da »staro društvo mora propasti i treba da propadne«. Oni govore o paljenju javnih zgrada i streljanju talaca kao o »gigantskom naporu da se društvo uništi«, na čemu će se, ako se jednom ne uspe, istrajati sve dok se ne postigne uspeh.»

Sada Vas Generalno veće ovoga Udruženja poziva da tačno naveđete stranicu i redove naše *Adrese*^[195] gde se nalaze ove reči koje ste nam pripisali!

Napisano oko 20. juna 1871.

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

[Izjava Generalnog veća povodom
Holyoake-ovog pisma^[279]]

Uredniku lista »The Daily News«

Gospodine,

Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika naložilo mi je da u odgovor na pismo gospodina George-a Jacoba Holyoake-a izjavim sledeće:

1. Što se tiče insinucije da *Adresa*^[195] koju je objavilo Veće može u Versaju dovesti do smrtne kazne ili deportacije,

Veće smatra da njegovi pariski prijatelji o tome mogu bolje suditi od g. Holyoake-a.

2. Veće je uzelo za pravilo da sve svoje zvanične dokumente potpisuje imenima svih svojih članova, bilo da su prisutni ili odsutni. Ovom prilikom je, međutim, učinjen izuzetak i saglasnost odsutnih članova je zvanično tražena.

3. Što se tiče tvrđenja da ova *Adresa*

ne može biti delo Engleza, iako ga je, očevdno, redigovalo neko anglosaksonsko ili keltsko pero,

Veće moli da se uzme u obzir da dela jednog međunarodnog društva, samo se po sebi razume, ne mogu imati nikakvo specifično nacionalno obeležje. Uostalom, Veće u ovom slučaju i nema šta da krije. *Adresu* kao i mnoge ranije objavljene publikacije Veća, napisao je sekretar-korespondent za Nemačku dr Karl Marx. Ona je bila usvojena jedno-glasno i niko je nije naknadno »redigovao«.

4. Gospodin George Jacob Holyoake se kandidovao 1870.¹ za člana Veća, ali nije bio primljen.

Ostajem, gospodine, Vaš odani sluga

[*John Hales*]

sekretar Generalnog veća
Međunarodnog udruženja radnika

256, High Holborn, London, W.C.
21. juna 1871.

Napisano 20. juna 1871.

[•The Daily News• od 23. juna 1871. i
•The Eastern Post•, br. 143 od 24. juna 1871]

Prevod s engleskog

---

¹ U listovima •The Daily News• i •The Eastern Post•: prošle godine.

Friedrich Engels

[Pismo Generalnog veća uredništvu lista
»The Spectator« i uredništvu lista
»The Examiner«^[280]]

Uredniku lista »The Spectator« (odnosno »The Examiner«)

Gospodine,

Mnogo biste zadužili Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika ako biste objavili da su svi tobožnji proglašeni i druge publikacije pariske sekcije Internacionale, kojima sada vrvi engleska štampa (i koje je najpre objavio ozloglašeni »Paris-Journal«), bez ijednog izuzetka čista izmišljotina pariske policije.

Ostajem Vaš itd.

Napisano oko 21. juna 1871.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Uredniku lista »The Daily News«^[281]

Gospodine,

Veće koje broji više od 30 članova svakako ne može neposredno samo da sastavlja svoje dokumente. Ono mora poveravati taj zadatak ovom ili onom svom članu, zadržavajući za sebe pravo da nacrt odbaci ili dopuni. Adresu o *Gradanskom ratu u Francuskoj*, koju sam ja sastavio, prihvatilo je Generalno veće Internacionale jednoglasno, i stoga ona predstavlja zvaničan izraz njegovih pogleda. Što se tiče ličnih optužbi koje su iznete protiv Jules-a Favre-a i kompanije, stvar stoji drukčije. U tome je velika većina članova Veća morala da se osloni na moju savesnost. Zato sam podržao predlog jednog od članova Veća¹ da g. John Hales u svom odgovoru g. Holyoake-u naznači mene kao autora adrese.² Za sve te optužbe odgovoran sam samo ja, i zato pozivam Jules-a Favre-a i kompaniju da me optuže zbog klevete. U svom pismu g. Llewellyn Davies kaže:

«Tužno je čitati niske lične optužbe koje Francuzi tako lako bacaju jedan na drugog.»

Zar ova rečenica ne miriše na onaj licemerni moral koji je William Cobbett tako često ismejavao kod Engleza? Da zapitam g. Llewellyna Daviesa šta je gore: francuska petite presse³, koja, budući u službi policije, fabrikuje najgnusnije klevete o komunarima, koji su ubijeni, zarobljeni ili o onima koji se kriju, ili engleska štampa, koja te klevete do dan-danas ponavlja, uprkos svom tobožnjem preziru prema petite presse? Ne smatram da govori o inferiornosti Francuza činjenica da su u Engleskoj, a ne u Francuskoj, mogle biti zataškane tako ozbiljne optužbe kao, na primer, one koje je četvrt veka iznosio takav čovek kao g. David Urquhart^[282] protiv pokojnog lorda Palmerstona.

Karl Marx

1, Modena Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill
26. jun 1871.

[¹The Eastern Post, br. 144 od 1. jula 1871.

i (² s proizvoljnim skraćenjima)

•The Daily News• od 27. jula 1871]

Prevod s engleskog

¹ Friedricha Engelsa — ² Vidi u ovom tomu, str. 299-300. — ³ bulevarska štampa

Friedrich Engels

[Izjava Generalnog veća povodom pisma
Holyoake-a i Lucrafta^[283]]

Uredniku lista »The Daily News«

Gospodine,

Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika naložilo mi je da odgovorim na pisma gospode G. J. Holyoake-a i B. Lucrafta koja su se pojavila u Vašem listu prošlog ponedjeljka. Iz zapisnika Veća vidim da je g. Holyoake-u bilo dozvoljeno da prisustvuje sednici Veća koja je održana 16. novembra 1869. i da je u toku sednice izrazio želju da postane član Veća i da prisustvuje sledećem opštem kongresu Internacionalne, koji je trebalo da se održi u Parizu u septembru 1870. Posle odlaska g. Holyoake-a sa sednice, g. John Weston ga je predložio za kandidata za člana Veća, ali je predlog naišao na takav prijem da g. Weston nije na njemu insistirao i povukao ga je. Što se tiče izjave g. Lucrafta da on nije prisustvovao sednici kada se glasalo o *Adresi*, mogu reći da je g. Lucraft prisustvovao sednici Veća koja je održana 23. maja 1871, a na kojoj je zvanično obznanjeno da će se skica *Adrese o građanskom ratu u Francuskoj* pročitati i da će se o njoj diskutovati na sledećoj redovnoj sednici Veća, 30. maja. Bilo je, prema tome, potpuno ostavljeno na volju g. Lucraftu da odluči hoće li ili ne prisustvovati toj sednici. On, sem toga, ne samo da je znao da se Veće drži pravila da svoje zvanične dokumente potpisuje imenima svih svojih članova bilo da su prisutni ili odsutni, već je bio i jedan od najvatrenijih pristalica ovoga pravila i u nekoliko mahova je odbijao pokušaje da se ono odbaci, kao što je učinio i 23. maja. On je tada iz sopstvene pobude obavestio Veće da »su sve njegove simpatije na strani Pariske komune«. U utorak uveče, 20. juna, na sednici Veća, g. Lucraft je bio prinuđen da prizna da on čak ni do tada nije pročitao *Adresu*, već da o njoj sudi na osnovu onoga što je pročitao u štampi. Što se tiče demantija g. Odgera, mogu da kažem samo to da ga je Veće imalo u vidu i da je bio obavešten da se Veće sprema da objavi *Adresu* i da

je, upitan nema li nešto protiv toga što će mu se ime objaviti u vezi s tim, odgovorio: »Ne«. Neka javnost sama izvuče zaključak. Mogu da dodam da je Veće jednoglasno prihvatilo ostavke gospode Lucrafta i Odgera.

Ostajem, gospodine, Vaš odani sluga

John Hales

sekretar Generalnog veća
Međunarodnog udruženja radnika

256, High Holborn, London, W.C.

Napisano 27. juna 1871.

[•The Daily News• od 29. juna 1871. i

•The Eastern Post•, br. 144 od 1. juna 1871]

Prevod s engleskog

Karl Marx

[Pismo uredniku lista »Neue Freie Presse«
Maxu Friedländeru]

Cenjeni prijatelju,

Vi ćete sigurno biti tako dobri da unesete sledeću izjavu u svoj list i da mi pošaljete taj broj.

Prijateljski Vam odani

Karl Marx

Uredništvu lista »Neue Freie Presse«^[284]

Pod naslovom *Eine sozialistische Soirée*¹, s potpisom W., donosi bečki list »Die Presse«^[285] feljton u kojem ja imam čast da figuriram. W. me je, kako on kaže, sreo na jednom soareu kod *Hercena*. On se čak seća govora koje sam tamo držao.

Kao odlučan Hercenov protivnik, ja sam svakad odbijao da se sretmem s njim i zato *nikad* u svome životu nisam video toga čoveka.

Sumnjam da je maštom bogati W. ikad bio u Londonu. Tamo slučajno, osim u palatama, nema »*mramornih stepenica*«, koje je W. našao čak i u Hercenovom »kotedžu«.²

Ovim pozivam maštom bogatog W., kome lovorike lista »Paris-Journal« i ostalih pariskih policijskih listova ne daju da mirno spava, da otkrije svoje ime.

London, 30. juna 1871.

Karl Marx

Prevod s nemačkog

¹ *Jedan socijalistički soare* — ² kotedž (engl.: cottage) — koliba siromašnih seljaka i poljoprivrednih nadničara; reč ovde svakako ima prenosni, metaforični smisao (»letnjikovac«)

Karl Marx

[Pismo uredniku lista »The Pall Mall Gazette«
Fredericu Greenwoodu^[286]]

Gospodine,

U listu »The Daily News« sam izjavio, a Vi ste to preštampali u svom listu »The Pall Mall«^[281], da »sam za sve optužbe protiv Jules-a Favre-a & Co. odgovoran samo ja«¹.

U jučerašnjem broju Vašeg lista Vi ste ove optužbe nazvali »*klevetama*«. Izjavljujem da ste vi *klevetnik*. Nisam ja kriv što ste isto toliko neznalica koliko i arogantni. Da živimo na Kontinentu, pozvao bih Vas da se obračunamo na drugi način.

Vaš odani

Karl Marx

Haverstock Hill, N.W.
30. juna 1871.

[*The Eastern Post,
br. 145 od 8. jula 1871]

Prevod s engleskog

---

¹ Vidi u ovom tomu, str. 302.

Friedrich Engels

[Adresa »Građanski rat u Francuskoj«
i engleska štampa]

London, 30. juna. Otkako postoji London, nijedna publikacija nije izazvala takvo uzbuđenje kao adresa Generalnog veća Internacionalne^[195]. Veliki listovi su u početku pokušali da primene svoje omiljeno sredstvo potpunog ćutanja, ali su se posle nekoliko dana uverili da im to ovoga puta neće poći za rukom. »The Telegraph«^[287], »The Standard«, »The Spectator«, »The Pall Mall Gazette«, »The Times« morali su se jedan za drugim udostojiti da svoje uvodnike posvete tom »pažnje vrednom dokumentu«. Zatim su se u listovima pojavila pisma čitalaca, koji su posebnu pažnju obraćali na ovo i na ono u ovom dokumentu. Onda opet uvodnici, a koncem sedmice su se nedeljni listovi još jednom vratili na to. Čitava štampa je jednoglasno morala priznati da je Internacionala evropska sila s kojom se mora računati, sila koja se ne uklanja time što se o njoj ne govori. Svi su morali priznati stilsko majstorstvo kojim je pisana ta adresa — jezik, tako pun snage kao jezik Williama Cobbetta, kako kaže »The Spectator«. Moglo se i očekivati da buržoaska štampa prilično jednoglasno napadne ovaj dokumenat, koji je tako energično dokazivao valjanost proleterskog stanovišta i tako odlučno opravdavao Parisku komunu. Isto tako se moglo očekivati da se Internacionali pripisuju i štiberijade^[288] koje su fabrikovali pariski policijski listovi i publikacije jednog sasvim drugog udruženja (Bakunjinove Alijanse socijaldemokratije), koje joj je podmetnuo Jules Favre, i pored javnog protesta Generalnog veća. Konačno je, međutim, samim filistrima bilo previše galame. »The Daily News« je počeo da umiruje, a »The Examiners«, jedini list koji se poneo stvarno dostojno, istupio je u jednom opširnom članku odlučno u odbranu Internacionalne. Dva engleska člana Generalnog veća, od kojih je jedan (*Odger*) već dugo stajao u odveć bliskim vezama s buržoazijom, i drugi (*Lucraft*), koji je, izgleda zahvaljujući svome izboru u Londonsko školsko veće, postao znatno obzirniji prema mišljenju »respek-

tabilnih« ljudi, dozvolili su sebi, pobuđeni novinskom galamom, da izjave da istupaju iz Generalnog veća, i njihova ostavka je bila jednoglasno prihvaćena. Njih su već zamenila dva druga engleska radnika¹, i oni će uskoro uvideti šta znači izdati proletarijat u odsudnom času.

Neki engleski pop, Llewellyn Davies, jadikovao je u listu »The Daily News«⁽²⁸¹⁾ zbog uvredljivih napada na Jules-a Favre-a i kompaniju sadržanih u adresi, i izneo da bi bilo poželjno da se utvrdi istinitost ili lažnost ovih optužbi, makar i sudskim procesom francuske vlade protiv Generalnog veća. Sledećeg dana je *Karl Marx* u istom listu izjavio da se on, kao autor adrese, lično smatra odgovornim za ove optužbe²; ali izgleda da francusko poslanstvo nema nikakvog naloga da istupi protiv njega s tužbom za klevetu. Najzad »The Pall Mall Gazette« izjavljuje da to nije ni potrebno, da je privatna ličnost nekog državnika uvek nešto sveto, i da se smeju napadati samo njegovi javni postupci. Naravno, kad bi privatna ličnost engleskih državnika bila razotkrivena pred javnošću, bio bi to sudnji dan za oligarhijski i buržoaski svet.

Jedan članak hulje *Nečajeva* o Nečajevu prenela je iz bečkog lista »Der Wanderer«⁽²⁸⁹⁾ sva nemačka štampa; u njemu se veličaju njegovi podvizi zajedno s podvizima *Serebrenikova* i *Elpidina*. Ako se to ponovi, vratićemo se na ova tri divotnika. Zasad samo napomena da je *Elpidin* notorni ruski špijun.

[*Der Volksstaat, br. 54 od 5. jula 1871]

Prevod s nemačkog

¹ J. Roach i A. Taylor — ² Vidi u ovom tomu, str. 302.

Karl Marx

Gospodin Washburne,
američki ambasador u Parizu^[290]

*Njujorškom Centralnom komitetu sekcija Međunarodnog
udruženja radnika u Sjedinjenim Državama*

Građani,

Generalno veće Udruženja smatra svojom dužnošću da javno iznese dokaze o ponašanju američkog ambasadora gospodina Washburne-a, u toku građanskog rata u Francuskoj.

I

Sledeći iskaz dao je gospodin Robert Reid, Škotlandanin, koji je sedamnaest godina živio u Parizu i u toku građanskog rata bio dopisnik londonskog lista »The Daily Telegraph« i lista »The New York Herald«.^[291] Pomenimo uzgred da je »The Daily Telegraph« u interesu versajske vlade falsifikovao čak i kratke telegrafске vesti koje mu je slao g. Reid.

Gospodin Reid, koji se sada nalazi u Engleskoj, spreman je da svoj iskaz potvrdi u vidu affidavita.¹

»Brujanje zvona koja su pozivala na uzbunu pomešano s grmljavinom topova trajalo je celu noć. Bilo je nemoguće spavati. Gde su — pitao sam se — predstavnici Evrope i Amerike? Zar je moguće da usred ovog proliivanja nevine krvi oni ne preduzimaju ništa što bi dovelo do izmirenja? Nisam ovo mogao dalje podnositi i kako sam znao da je g. Washburne u gradu, odlučio sam da odmah odem k njemu. Mislim da je to bilo 17. aprila; tačan datum se, uostalom, može utvrditi iz moga pisma lordu Lyonsu, kome sam pisao istog dana. Dok sam na svom putu do rezidencije g. Washburne-a prelazio Jelisejska polja, nailazio sam na bezbroj bolničkih kola punih ranjenika i samrtnika. Granate su se rasprskavale oko Trijumfalne kapije, i još mnogo nevinih ljudi je bilo dodato dugoj listi žrtava g. Thiers-a.

¹ u vidu izjave pred sudijom koja ima snagu zakletve

Pošto sam stigao do broja 95 u Ulici Šajo kod nastojnika sam se raspitao za ambasadora Sjedinjenih Država i bio sam upućen na drugi sprat. Određeno stepenište ili stan u kome stanujete predstavlja u Parizu siguran znak vašeg imovnog stanja i položaja; to je neka vrsta socijalnog barometra. Možete naći markiza na prvom prednjem stepeništu, a nekog skromnog zanatliju na petom zadnjem stepeništu; stepenište koje ih razdvaja predstavlja društveni ponor između njih. Dok sam se peo nisam sreo nikakve debele livrejisane slugu u crvenim pantalonama i svilenim čarapama i pomislio sam: „Ah! Amerikanci ulažu svoj novac na najbolji način — mi svoj bacamo”.

Kada sam ušao u sekretarevu sobu zapitao sam za g. Washburne-a. „Želite li da ga lično vidite?” „Da”. Pošto su mu prvo saopštili moje ime, uveli su me k njemu. Odmarao se u naslonjači i čitao novine. Očekivao sam da će ustati, ali on je i dalje sedeo s novinama pred sobom, što je gest krajnjeg nevaspitanja u zemlji u kojoj su ljudi obično veoma učtivi.

Rekao sam g. Washburne-u da ćemo izdati stvar čovečanstva ako nešto ne preduzmemo da dođe do primirja. Bilo da u tome uspemo ili ne, svakako nam je dužnost da pokušamo, a trenutak je, izgleda, bio vrlo povoljan, jer su baš tada Prusi zahtevali od Versaja definitivno izmirenje. Udružen uticaj Amerike i Engleske bi pretegoao na tercijama u korist mira.

„Parižani su *buntovnici*”, rekao je g. Washburne. „*Neka polože oružje*”. Odgovorio sam mu da „Nacionalna garda ima legalno pravo da nosi oružje, ali da nije u tome stvar. Kada se vrši nasilje nad ljudima, civilizovani svet ima pravo da se umeša, i ja Vas molim da u tom smislu saradujete s lordom Lyonsom”. G. Washburne: „Ti ljudi u Versaju neće ni za šta da čuju”. „Ako odbiju, snosiće moralnu odgovornost”. G. Washburne: „Ne nalazim. U ovoj stvari ništa ne mogu da učinim. Bolje da razgovarate s lordom Lyonsom”.

Tako se završio naš razgovor. Duboko razočaran, ostavio sam g. Washburne-a. Naišao sam na grubog i nabusitog čoveka bez onih osećanja bratstva koja bi se mogla očekivati kod predstavnika jedne demokratske republike. U dva maha sam imao čast da razgovaram s lordom Cowleyem kada je bio naš predstavnik u Francuskoj. Njegova iskrenost i ljubazno ponašanje bili su izrazito suprotni hladnom, naduvenom i lažnoaristokratskom ponašanju američkog ambasadora.

I lorda Lyonsa sam ubeđivao da je Engleska dužna da u odbranu čovečnosti uloži ozbiljan napor za izmirenje, pošto sam bio uveren da britanska vlada ne može hladnokrvno gledati na takve grozote kao što su masakri na stanici Klamar i u Mullen-Sakeu, da i ne govorimo o užasima u Neiju — a da ne navuče na sebe kletvu svakog humanog čoveka. Lord Lyons mi je odgovorio preko g. Edwarda Maleta, svoga sekretara, da je uputio vladi moje pismo i da će rado uputiti bilo kakvu drugu poruku koju budem imao u vezi s ovim. U jednom momentu prilike su bile vrlo povoljne za izmirenje, i da je tada naša vlada upotrebila svoj uticaj, svet bi ostao pošteden pariskog pokolja. U svakom slučaju, nije lord Lyons kriv što britanska vlada nije izvršila svoju dužnost.

Ali da se vratimo g. Washburne-u. U sredu pre podne, 2. maja, kad sam prolazio Bulevarom kapucina čuh da me neko zove. Okrenuvši se vidoh dr Hosarta kako stoji pored g. Washburne-a, koji je sedeo u otvorenim kočijama okružen velikom grupom Amerikanaca. Posle uobičajenih pozdrava, počeo sam raz-

govor s dr Hossart-om. Odmah smo zapodeli razgovor o strašnim scenama oko nas. Zatim se g. Washburne okrenu k meni i s izgledom čoveka koji je potpuno ubeđen u ono što govori reče: „Svi oni koji pripadaju Komuni i svi koji su prema njoj osećali simpatije biće streljani“. Avaj, znao sam da ubijaju i stare i mlade čiji se zločin sastojao samo u tome što su imali *simpatija* za Komunu, ali nisam očekivao da ću to poluzvanično čuti od g. Washburne-a; ipak, dok je on *ponavljao* ovu krvoločnu rečenicu, još uvek je imao vremena da spase arhiepiskopa.¹(202)

II

•Dvadeset četvrtog maja Washburne-ov sekretar je došao u opštinsku zgradu 11. arondismana na zasedanje Komune da u ime Prusa ponudi posredovanje između Versaja i komunara pod sledećim uslovima:

prekid neprijateljstava;

ponovni izbor Komune, s jedne strane, i Nacionalne skupštine, s druge strane;

versajske trupe napuštaju Pariz i razmeštaju se u utvrđenjima i oko njih;

Nacionalna garda nastavlja da čuva Pariz;

nikakve kazne za lica koja su služila ili služe u vojsci Komune.

Komuna je na svojoj vanrednoj sednici prihvatila ove predloge pod uslovom da Francuska dobije dva meseca da bi pripremila opšte izbore za Ustavotvornu skupštinu.

Došlo je do drugog susreta sa sekretarom američke ambasade. Na svom prepodnevnom zasedanju 25. maja Komuna je donela odluku da pošalje pet gradana — među njima i Vermorela, Delescluze-a i Arnold-a — kao svoje opunomoćenike u Vensen, gde je, po izveštaju Washburne-ovog sekretara, trebalo da se nalazi pruski delegat. Ovu deputaciju je, međutim, zaustavila Nacionalna garda u Vensenu. Tako je došlo do drugog i poslednjeg susreta između američkog sekretara i građanina Arnold-a koji se zatim, 26. maja, uputio u Sen-Deni, gde ga, i pored toga što je bio dobio propusnicu, Prusi nisu primili.

Rezultat ovog američkog posredovanja (koje je probudilo veru u obnavljanje neutralnosti Prusa i u njihovo moguće posredovanje između zaraćenih strana) bio je taj da je u najkritičnijem momentu odbrana bila paralisisana u toku dva dana. Uprkos preduzetim merama da se pregovori održe tajno, nacionalni gardisti su ubrzo saznali za njih i potpuno verujući u prusku neutralnost, poleteli u pruske linije da se tamo predadu u ropstvo. Poznato je kako su Prusi izigrali ovo njihovo poverenje; pruski stražari su pucali u begunce, a oni koji su se predali bili su izručeni versajskoj vladi.

U toku celog građanskog rata g. Washburne nikad nije prestajao da preko svog sekretara izražava Komuni svoje tople simpatije i da je uverava da osuđuje versajsku vladu; samo ga njegov diplomatski položaj sprečava da to javno pokaže.*

Ovaj iskaz pod II dao je jedan član Pariske komune¹, koji je

¹ Serraillier

spreman, kao i g. Reid, da ga u slučaju potrebe potvrdi u vidu affidavitu.

Da bi se tačno ocenilo ponašanje g. Washburne-a, moraju se u celini pročitati izjave g. Roberta Reida i člana Pariske komune, jer su one deo i dopuna iste stvari. Dok g. Washburne izjavljuje g. Reidu da su komunari »pobunjenici« koji zaslužuju svoju sudbinu, on Komuni izjavljuje svoju simpatiju zbog njenih ciljeva i svoj prezir prema versajskoj vladi. Istog dana, 24. maja, dok je u prisustvu dr Hossarta i mnogih Amerikanaca, obaveštavao g. Reida da su ne samo komunari već i njihovi simpatizeri neopozivo osuđeni na smrt, on je preko svog sekretara obavestio Komunu da će biti spaseni ne samo njeni članovi već i svaki čovek koji se nalazi u vojsci Komune.

Sada vas molimo, dragi građani, da ove činjenice iznesete pred radničku masu Sjedinjenih Država i da je pozovete da ona odluči da li je g. Washburne pogodan predstavnik američke republike.

Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika:

M. J. Boon, Fred. Bradnick, G. H. Buttery, Caihill, William Hales, Kolb, F. Leßner, George Milner, Thos. Mottershead, Chas. Murray, P. MacDonnell, Pfänder, John Roach, Rühl, Sadler, Cowell Stepney, Alfred Taylor, W. Townshend

Sekretari-korespondenti:

<i>Eugène Dupont</i> — za Francusku	<i>Zévy Maurice</i> — za Mađarsku
<i>Karl Marx</i> — za Nemačku i Holandiju	<i>Antoni Żabicki</i> — za Poljsku
<i>F. Engels</i> — za Belgiju i Španiju	<i>James Cohen</i> — za Dansku
<i>H. Jung</i> — za Švajcarsku	<i>J. G. Eccarius</i> — za Sjedinjene Države
<i>P. Giovacchini</i> — za Italiju	

Hermann Jung, predsedavajući
John Weston, blagajnik
George Harris, finansijski sekretar
John Hales, generalni sekretar

256, High Holborn, London, W. C.
11. jula 1871.

Štampano kao letak oko 13. jula 1871.
i u nekoliko listova Internacionale
od jula do septembra 1871.

Prevod s engleskog

Karl Marx

Uredniku lista »The Morning Advertiser«^[293]

Gospodine,

U jednom od svojih današnjih uvodnih članaka Vi navodite rečenice kao što je ova: »London, Liverpool i Mančester ustali su protiv morskog kapitala« itd., čije mi autorstvo ljubazno pripisujete.

Dozvolite mi da izjavim da svi citati na kojima zasnivate svoj članak od početka do kraja predstavljaju laž. Verovatno su Vas zaveli neki falsifikati koje pariska policija ima običaj da skoro svakodnevno izdaje u moje ime da bi pružila dokaze protiv zaslužjenih članova Internacionale u Versaju.

Ostajem, gospodine, Vaš itd.

Karl Marx

1, Modena Villas, Maitland Park,
Haverstock Hill, N.W.,
11. jula 1871.

[*The Morning Advertiser*
od 13. jula 1871]

Prevod s engleskog

Karl Marx

Uredniku lista »The Standard«

Gospodine,

U današnjem jutarnjem izdanju lista »The Standard« Vaš pariski dopisnik je preveo iz lista »La Gazette de France«^[294] pismo datirano: »Berlin, 28. aprila 1871.« i kaže da sam ga ja potpisao. Slobodan sam da izjavim da je to pismo od početka do kraja falsifikat, kao i sva prethodna pisma koja sam tobože ja pisao i koja su nedavno objavili »Paris-Journal« i drugi francuski policijski listovi. Ako »La Gazette de France« tvrdi da je pismo prevela iz nemačkih novina, onda i to mora biti izmišljeno. Nemački list ne bi nikad objavio takvu laž iz Berlina.

Ostajem, gospodine, Vaš odani sluga

Karl Marx

London, 13. jula

[*The Standard* od 17. jula 1871]

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

[Mazzinijevo istupanje protiv Internacionale^[295]]

U svojoj adresi *Italijanskim radnicima* Mazzini kaže:

«Ovo Udruženje, koje je osnovano pre nekoliko godina u Londonu i u kojem sam od samog početka odbio da saradujem ... Šaka individua, koja se pašti da neposredno upravlja ogromnim mnoštvom ljudi koji se razlikuju po nacionalnoj pripadnosti, težnjama, političkom položaju, ekonomskim interesima, sredstvima za akciju završice time da ili sasvim prestane da radi ili će morati da djeluje tiranski. Zbog toga sam se ja povukao i zbog toga se uskoro zatim povukla i italijanska radnička sekcija itd.»

Sad evo činjenica. Posle zбора od 28. septembra 1864. na kojem je bilo osnovano Međunarodno udruženje radnika, čim se sastalo Privremeno veće koje je izabrano na skupu, major Luigi Wolff je podneo jedan manifest i nacrt statuta, koje je sastavio sam Mazzini. U tom nacrtu ne samo što se nije pominjala teškoća da se *»neposredno upravlja ogromnim mnoštvom ljudi«* itd., ne samo što se nije govorilo da će ova *»šaka individua... završiti time da neće djelovati ili će morati da djeluje tiranski«*, već naprotiv, statut je bio sastavljen u duhu centralizovane zavere dajući centralnom telu *tiransku* vlast. Manifest je bio sastavljen u uobičajenom Mazzinijevom stilu: građanska demokratija koja radnicima nudi *politička prava* da bi se sačuvale socijalne privilegije srednjih i viših klasa.

Taj manifest i nacrt statuta bili su, prirodno, odbačeni. Italijani su ipak ostali članovi Udruženja do tada dok izvesni francuski buržuj, koji su hteli da koriste Internacionalu u svoje ciljeve, nisu ponovo postavili neka pitanja. Pošto ovi nisu uspjeli, najpre se povukao iz Udruženja Wolff, a zatim i drugi.^[296]

Tako je Internacionala raskinula svaku vezu s Mazzinijem.

Malo kasnije Privremeno centralno veće je, u odgovoru na jedan Vésinier-ov članak objavljen u listu *»Journal de Liège«*, izjavilo da Mazzini nikad nije bio član Međunarodnog udruženja radnika i da su njegovi nacrti manifesta i statuta bili odbačeni.^[297] Mazzini je že-

stoko napao Parisku komunu i u engleskoj štampi. Tako je on uvek činio kad god su ustajali radnici. Posle juskog ustanka od 1848. učinio je to isto, napadao je pobunjene proletere tako gnusnim rečima da je sam Louis Blanc istupio u štampi protiv njega. A Louis Blanc je tada više puta izjavljivao da je junski ustanak delo bonapartističkih agenata!

Mazzini naziva Marxa »rušilačkim duhom, . . . čovekom netrpeljivog i zapovedničkog karaktera« možda zato što je Marx znao uspešno da razbije intrige koje je Mazzini pleo protiv Internacionale i što je netrpeljivo istupao protiv slabo prikrivane žeđi za vlašću starog konspiratora, što je ovoga učinio zasvagda neškodljivim za Udruženje. Zato Internacionala mora biti zadovoljna što među svojim članovima ima čoveka čiji su »duh i karakter« tako »rušilački« i »netrpeljivi« da je on u toku sedam godina mogao osigurati opstanak Internacionale i koji je radio više nego ma ko drugi da bi je doveo do današnjeg stanja, kojim se ona može ponositi.

Što se tiče rascepa Udruženja, koji je, po Mazziniju, počeo još u Engleskoj, činjenica je da su dva engleska člana Veća¹, koja su se suviše zbližila s buržoazijom, našla da je naša *Adresa o građanskom ratu* preoštra i istupili su iz Udruženja. Na njihova mesta u Generalno veće su ušli četiri Engleza² i jedan Irac³ kao novi članovi i Generalno veće smatra da je zato postalo jače nego što je bilo pre.

Umesto da bude u stanju rasula, Internacionalu sada prvi put javno priznaje cela engleska štampa za veliku evropsku silu, i nikad jedna mala brošura nije u Londonu učinila takav utisak kao *Adresa Generalnog veća o građanskom ratu u Francuskoj*, koja će se sada izdati i treći put.

Potrebno je da italijanski radnici znaju da veliki konspirator i agitator Mazzini ima za njih samo ovaj savet: *Prosvetucijte se, učite koliko više možete* (kao da se to može činiti bez sredstava!). . . , *trudite se koliko god možete da stvarate što više potrošačkih kooperativa* (a ne proizvođačkih!) *i — uzdajte se u budućnost!!!*

Napisano 28. jula 1871.

[*Il Libero Pensiero*,
br. 9 od 31. avgusta 1871]

Prevod s italijanskog

¹ Odger i Lucraft — ² Taylor, Roach, Mills, Lochner — ³ MacDonnel

---

Karl Marx

[Propratno pismo
uredništvu lista »The Times«^[298]]

Uredniku lista »The Times«

7. avgusta 1871.

1, Maitland Park Road, Haverstock Hill, N.W.

Gospodine,

Kako je beleška u listu »Journal Officiel« u suprotnosti sa člankom u listu »The Times« koji govori o odlaganju versajskog procesa i koja se široko komentariše u štampi na Kontinentu, ovo što prilažem¹ može interesovati vaše čitaoce. Navedeno pismo napisao je advokat koji se prihvatio da brani nekoliko zatvorenika.

Ostajem, gospodine, Vaš odani sluga

Karl Marx

Prevod s engleskog

---

¹ Vidi u ovom tomu, str. 318-319.

Friedrich Engels

Uredniku lista »The Times«

Gospodine,

Beleške u listu »The Times« u vezi s ponovnim odlaganjem suđenja zarobljenim komunarima u Versaju nesumnjivo su pogodile cilj i izrazile osećanje francuske javnosti. Ljutit ton kojim »Journal Officiel« odgovara na ove beleške samo je jedna od mnogih potvrda ove činjenice. U vezi s člankom u listu »The Times« upućeni su mnogi protesti pariskoj štampi, koji se u postojećim okolnostima nisu mogli objaviti. Preda mnom je pismo jednog Francuza kome zvanični položaj omogućava da bude dobro informisan o stvarima o kojima piše i čije bi izjave u vezi s motivima ovoga neobjašnjivog odlaganja suđenja mogle imati izvesne vrednosti. Evo nekoliko odlomaka iz toga pisma:

»Još niko ne zna kada će treći ratni sud početi da zaseda. Izgleda da razlog leži u tome što je kapetan Grimal, *Commissaire de la République*¹ zamenjen nekim drugim znatno poverljivijim licem. U poslednjem momentu se saznalo, na osnovu pregleda njegovog glavnog izveštaja koji je trebalo da se pročita u sudu, da je bio donekle republikanac, da je služio pod komandom Faidherbe-a itd., u Severnoj armiji itd. I, odjednom drugi oficir dolazi u njegov kabinet, pokazuje mu ovlašćenje i kaže: „Ja sam Vaš naslednik“. Jadni kapetan se toliko iznenadio da je skoro sišao s uma...

Gospodin Thiers želi sve sam da radi; ova njegova manija ide tako daleko da ne samo da je, protivno svim pravilima o nezavisnosti suda, sazvaio u svoj kabinet sve *juges d'instruction*², već želi da on izabere i publiku koja će biti puštena u sudnicu; on lično, preko g. Barth. de St.-Hilaire-a, deli propusnice.

U međuvremenu u Satoriju³ zarobljenici umiru kao muve — nemilosrdna smrt dela brže od pravosuđa tog sitnog državnika... U versajskoj samici se na-

---

¹ državni tužilac — ² istražne sudije — ³ pariski zatvor

lazi jedan krupan čovek koji ne zna nijedne francuske reči; pretpostavlja se da je Irac. Kako je dopao ove nevolje — to još uvek predstavlja tajnu. Među zatvorenicima se nalazi vrlo pošten čovek po imenu . . . ; on je već dva meseca u svojoj ćeliji i još ga nisu saslušali. To je sramno.*

Ostajem, gospodine, Vaš odani sluga

*Justitia*¹

London, 7. avgusta 1871.

Prevod s engleskog

---

¹ pravda (upotrebljeno u alegoričnom smislu)

Karl Marx

Uredniku lista »L'International«^[299]

Gospodine,

U članku pod naslovom *Društvo »Internacionala«*, Vi kažete:

«Na štetu svojih mukotrpnih ušteda, zaslepljeni radnici snabdevaju članove Veća svim što im je potrebno za prijatan život u Londonu.»

Ja ću Vam skrenuti pažnju da, s izuzetkom generalnog sekretara, koji prima platu od 10 šilinga nedeljno, svi članovi Veća vrše i uvek su vršili svoje funkcije *besplatno*.

Zahtevam da se ovi redovi objave u sledećem broju Vašeg lista. Ako Vaš list nastavi da širi slične klevete, biće sudski proganjan.

Imam čast da Vas pozdravim

K. Marx

London, 17. avgusta 1871.

Prevod s francuskog

Karl Marx

[Uredniku lista »Public Opinion«^[300]]

1. Privatno pismo

Gospodine,

Ne samo da od Vas zahtevam da priloženi odgovor¹ unesete u svoj sledeći broj, već tražim i *opširno opovrgnuće i potpuno izvinjenje* na istom mestu u Vašem listu na kome ste objavili i svoj klevetnički članak.

Bilo bi mi veoma žao ako bih bio prinuđen da protiv Vašeg lista pokrenem sudski proces.

Vaš odani
K. M.

Napisano 19. avgusta 1871.

Prevod s engleskog

---

¹ Vidi u ovom tomu, str. 322.

Karl Marx

Uredniku lista »Public Opinion«

Gospodine,

U svome listu od 19. avgusta preveli ste iz berlinskog lista »National-Zeitung«^[301], ozloglašenog Bismarckovog organa, najgnusniju paskvilu protiv Međunarodnog udruženja radnika. U njemu se pojavio sledeći pasus:

»Kapital', kaže Karl Marx, 'trguje snagom i životom radnika'; ali ovaj novi Mesija sam nije pošao ni korak dalje od toga: on od radnika uzima novac koji mu kapitalista plaća za rad i u zamenu velikodušno daje radniku program države koja će možda postojati posle hiljadu godina. Kakve se sve poučne stvari ne pričaju o odvratnoj korupciji socijalističkih agitatora, o tome kako oni sramno zloupotrebljavaju novac koji im je poveren i kakve sve optužbe bacaju jedni drugima u lice! O svemu tome smo dovoljno obavešteni zahvaljujući kongresima i organima partije. To je užasni vulkan prljavštine od čije erupcije ništa bolje nije ni moglo proizići do Pariska komuna.«

U odgovor podmićenim piskaralima lista »National-Zeitung« smatram da je sasvim dovoljno da izjavim da *nikada* nisam dobio nijednu paru od radničke klase bilo ove ili ma koje druge zemlje.

Osim generalnog sekretara, koji dobija platu od 10 šilinga nedeljno, svi članovi Generalnog veća Internacionale vrše svoj posao *besplatno*. Finansijski izveštaj Generalnog veća koji se godišnje podnosi opštim kongresima Internacionale uvek se prihvatao jednoglasno i nikad nije izazivao nikakvu diskusiju.

Vaš odani

Karl Marx

Haverstock Hill, 19. avgusta 1871.

Karl Marx

Uredniku lista »Le Gaulois«^[302]

Brighton, 24. avgusta 1871.

Gospodine,

Pošto ste objavili izvode iz izveštaja o jednom razgovoru koji sam imao s dopisnikom lista »The New York Herald«, nadam se da ćete objaviti i sledeću izjavu koju sam poslao ovom listu. Ovu izjavu Vam dostavljam u originalu, tj. na engleskom.

Imam čast da budem Vaš sluga

Karl Marx

Uredniku lista »The New York Herald«¹

London, 17. avgusta 1871.

Gospodine,

U listu »The Herald« od 3. avgusta nalazim izveštaj o razgovoru koji sam vodio s jednim od Vaših dopisnika. Moram da kažem da odbijam svaku odgovornost za izjave koje mi se u tom izveštaju pripisuju, bilo da se one odnose na pojedine ljude umešane u nedavne događaje u Francuskoj, bilo na ma kakve stavove o političkim i ekonomskim pitanjima. Od onoga što se izveštava da sam rekao, jedan deo sam rekao drukčije, a drugi uopšte nisam rekao.

Vaš pokorni

Karl Marx

[»Le Gaulois«,
br. 1145 od 27. avgusta 1871]

Prevod s francuskog i engleskog

¹ Pismo je napisano na engleskom jeziku.

Karl Marx

[Uredniku lista »The Sun« Charlesu Dana^[303]]

Brighton, 25. avgusta 1871.

Poštovani gospodine,

Na prvom mestu Vas molim da mi oprostite zbog mog dugog ćutanja. Ja bih još davno odgovorio na Vaše pismo da nisam bio toliko opterećen radom koji mi je čak i zdravlje narušio, pa je moj lekar smatrao za potrebno da me pošalje ovamo na nekoliko meseci na morsko kupanje i da mi strogo naredi da ništa ne radim.

Odazvaću se Vašoj želji kad se budem vratio u London i kad se ukaže povoljna prilika da napišem nešto u kratkom roku.

Poslao sam izjavu listu »The New York Herald« u kojoj odbijam od sebe svaku odgovornost za besmislice i laži kojima me dopisnik ovog lista tereti.¹ Ne znam da li je »The Herald« objavio tu moju izjavu.

Broj komunara-izbeglica koji stižu u London stalno se povećava, dok se naša sredstva za njihovo izdržavanje iz dana u dan smanjuju i zato su mnogi od njih u jadnom stanju. Obratićemo se Amerikancima za pomoć.

Da biste stekli približnu predstavu o tome kako stvari stoje pod Thiers-ovom *république*² u Francuskoj, reći ću Vam šta se desilo mojim kćerima.

Moja druga kći Laura udata je za gospodina Lafargue-a, lekara. Oni su napustili Pariz nekoliko dana pre početka prve opsade i otišli u Bordou, u kome je živio Lafargue-ov otac. On je teško oboleo i želeo je da vidi sina, koji ga je otada negovao i do njegove smrti bdeo kraj njegove bolesničke postelje. Lafargue i moja kći su ostali i dalje u Bordou, gde Lafargue ima kuću. Za vreme Komune Lafargue je, kao sekretar sekcije Internacionale u Bordou, poslat kao delegat u Pariz, gde je ostao šest dana da bi upoznao tamošnju situaciju. Za celo to vreme policija u Bordou ga nije uznemiravala. Otprilike sre-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 323. — ² Thiers-ovom republikom

dinom maja moje dve neudate kćeri su otputovale u Bordo, a odatle zajedno s Lafargue-ovima u Banjer-de-Lišon u Pirinejima blizu španske granice. Tamo se moja najstarija kći, koja je pretrpela jak napad pleuritisa, lečila mineralnom vodom i bila pod lekarskim tretmanom. Lafargue i njegova žena su se starali o svom na smrt bolesnom detetu, a moja najmlađa kći je uživala u divnoj okolini Lišona koliko su to porodične brige dopuštale. Lišon je banja u koju dolaze bolesnici i beau monde¹, i zato od svih mesta najnepogodnije mesto u kome bi se vodile političke intrige. Moja kći, gospoda Lafargue, imala je uz to i nesreću da izgubi dete, i uskoro po njegovoj sahrani — u drugoj nedelji avgusta — u stanu Lafargue-ovih se pojavljuje, šta mislite, ko? Slavni Kératry, dobro poznat po gadostima koje je počinio u toku meksičkog rata⁽⁹²⁾ i po dvosmislenoj ulozi koju je igrao u toku francusko-pruskog rata, najpre kao prefekt pariske policije, a zatim kao soi-disant² general u Bretanji; sada je prefekt departmana Gornja Garona; s njim je bio i g. Delpech, javni tužilac u Tuluzi. Ovaj uvaženi par pratili su žandarmi.

Lafargue-a je prethodnog dana uveče neko obavestio o ovoj poseti, i on, pošto je u Bordou dobio španski pasoš, prešao je špansku granicu.

Mada su mu roditelji Francuzi, on je rođen na Kubi i stoga je Španac. U stanu mojih kćeri izvršena je premetačina, a one su bile podvrgnute strogoj unakrsnom ispitivanju od strane dvaju moćnih predstavnika Thiers-ove republike. Bile su optužene da su nosile buntovničku prepisku. Tu korespondenciju su činili samo njihova pisma majci, čiji sadržaj, naravno, nije bio laskav po francusku vladu, i nekoliko primeraka londonskih novina! Skoro nedelju dana njihova kuća je bila pod prismotrom žandarima. Morale su obećati da će napustiti Francusku, u kojoj im je boravak bio suviše opasan, čim budu izvršile potrebne pripreme za put, a u međuvremenu su bile pod haute surveillance³ policije. Kératry i Delpech su se nadali da one neće imati pasoše, no srećom su imale uredne engleske pasoše. Inače bi se i prema njima poneli isto onako surovo kao i prema Delescluze-ovoj sestri i drugim francuskim damama, koje su bile nedužne kao i one. One se još nisu vratile i verovatno čekaju na vesti od Lafargue-a.

U međuvremenu pariske novine su širile najneverovatnije laži: list »Le Gaulois«, je na primer, pretvorio moje tri kćeri u moja tri brata, bajagi dobro poznate i opasne agente Internacionale, mada ja nemam braće. U isto vreme kad je Thiers-ov pariski organ »La France« objavio sasvim lažan prikaz događaja u Lišonu i tvrdio da se gospodin Lafargue može mirno vratiti u Francusku bez ikakve bojazni da će mu se išta desiti, francuska vlada je zahtevala od španske vlade

¹ otmen svet — ² tobožnji, samozvani — ³ visokim nadzorom (upotrebljeno u ironičnom smislu)

da uhapsi Lafargue-a kao člana *Pariske komune* (!), kojoj on nikad nije pripadao i kojoj kao građanin Bordoja nije ni mogao pripadati. Lafargue je stvarno bio uhapšen i pod pratnjom žandarma sproveden u Barbastro, gde je morao da prenoći u gradskom zatvoru, a zatim je otišao u Huesku, odakle ga je guverner, po telegrafskom nalogu španskog Ministarstva unutrašnjih poslova, poslao za Madrid. Kako saopštava »The Daily News« od 23. avgusta, najzad je oslobođen. Postupci i u Lišonu i laži u novinama samo su podli pokušaji g. Thiers-a i kompanije da mi se osvete kao autoru *Adrese* Generalnog veća Internacionale o građanskom ratu. Između njihove osvete i mojih kćeri je stajao engleski pasoš, a g. Thiers je u svojim odnosima prema stranim silama isto toliko plašljiv koliko je beskrupulozan prema svojim nenaoružanim zemljacima.

Što se tiče Cluseret-a, ne verujem da je on izdajnik, ali svakako se prihvatio uloge za koju mu je nedostajala hrabrost i zato je samo mnogo naškodio Komuni. Ne znam gde se sada nalazi. A sada addio!¹

Vaš stari prijatelj

Karl Marx

[*The Sun* od 9. septembra 1871]

Prevod s engleskog

---

¹ zbogom

Karl Marx

Uredniku lista »La Vérité«^[304]

International Working Men's Association
256, High Holborn, London, W. C.
30. avgusta 1871.

Gospodine uredniče,

Pročitavši u današnjem broju lista »The Daily News« da g. Renault pripisuje *Internacionali* manifest koji poziva francuske seljake da pale sve zámkove itd., g. John Hales, generalni sekretar Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika, odmah je poslao g. L. Bigot-u, Assijevom braniocu, ovu depešu:

»Poziv na paljevine koji je pripisan Internacionali jeste falsifikat. Spremni smo da o tome damo izjavu pod zakletvom pred engleskim sudijom.«

U vezi s tim žurim da preko Vašeg cenjenog lista upozorim francusku javnost na to da su svi manifesti koji su štampani u Parizu u ime *Internacionale od časa ulaska trupa francuske vlade u Pariz, da su svi ti manifesti, bez ikakvog izuzetka, falsifikati.*

Ovu izjavu Vam dajem ne samo na svoju časnu reč, već sam spreman da je potvrdim pod zakletvom (»the affidavit«) pred engleskim sudijom.

Imam razloga da verujem da ovi sramni proizvodi čak i ne potiču neposredno od policije, već od g. B. . . , individue koja je povezana s jednim od onih pariskih listova koje »The Standard« (torijevski dnevni list), u jednom od svojih poslednjih brojeva, naziva »organes de demi-monde«¹.

Primite, gospodine, uverenje o mom odličnom poštovanju.

Karl Marx

Objavljeno u listu »Le Soir« od 3. septembra 1871. i u drugim buržoaskim listovima i u listovima »L'Internationale« od 10. septembra i »Der Volksstaat« od 13. septembra 1871.

Prevod s francuskog

¹ »organi polusveta«, tj. organi potkupljive, korumpirane štampe

Karl Marx

Uredniku lista »The Evening Standard«

Gospodine,

U Vašem listu od 2. septembra Vaš dopisnik iz Berlina je objavio »prevod jednog interesantnog članka o Internacionali, koji je izišao u listu »Kölnische Zeitung«, a koji me tereti da živim na račun radničke klase. Do 30. avgusta — datuma koji nosi pismo Vašeg dopisnika, nije se pojavio takav članak u listu »Kölnische Zeitung«, što znači da ga Vaš dopisnik odatle nije mogao prevesti. Naprotiv, članak o kome je reč pojavio se još pre dve nedelje u berlinskom listu »National-Zeitung«, a engleski prevod, potpuno identičan s onim koji je Vaš dopisnik objavio u londonskom nedeljnom listu »Public Opinion«, pojavio se još 19. avgusta. Naredni broj lista »Public Opinion« doneo je i moj odgovor na ove klevete¹, i ja Vas molim da u idućem broju objavite taj moj odgovor, čiju Vam kopiju prilažem. Pruska vlada ima svojih razloga da koristi svaku mogućnost da preko engleske štampe širi ovakve sramne klevete. Ovi članci su samo preteče predstojećih progona Internacionale od strane vlade.

Ostajem, gospodine, Vaš odani sluga

Karl Marx

Haverstock Hill, 4. septembra 1871.

[»Evening Standard« od 6. septembra 1871]

Prevod s engleskog

¹ Vidi u ovom tomu, str. 322.

Karl Marx — Friedrich Engels

[Predlozi Generalnom veću za pripremu
Londonske konferencije⁽³⁰⁵⁾]

Finansijski izveštaj.

1. Naći prostoriju za rad konferencije.
2. Naći hotel u kome će odsesti učesnici konferencije — predložiti kao i pre Leicester Square.
3. Izabrati komisiju koja će regulisati te dve stvari.
4. Veće u celini prisustvuje zasedanjima konferencije s pravom učešća u debati, ali se samo izvestan broj članova Veća delegira s pravom glasa — njihov broj će odrediti Veće onda kad se bude znao broj delegata konferencije.
5. Francuzi koji sada žive u Londonu, a koji su priznati za članove Internacionale treba da se pobrinu da Francuska na konferenciji bude zastupljena sa tri delegata.
6. Ako članovi neke zemlje nisu zastupljeni na konferenciji, za njihovog predstavnika se bira sekretar-korespondent za tu zemlju.

Napisano 5. septembra 1871.

Prevod s engleskog

Karl Marx — Friedrich Engels

[Pripremni nacrti rezolucijâ
Londonske konferencije^[306]]

*Predlozi koje Generalno veće treba da podnese
konferenciji*

1) 1. Da posle zaključenja konferencije ni Generalno veće ni centralna veća raznih zemalja ne priznaju nijednu sekciju za ogranak Udruženja sve dotle dok ona Generalnom veću ne uplati svoju godišnju članarinu od 1 penija po glavi. (Nikakvi izuzeci se neće praviti sem u slučaju da sekcija o kojoj je reč ne dokaže da su je objektivni razlozi sprečili da se pridržava pravila.)

2) 2. α) Pozivaju se delegati onih zemalja u kojima u ovom trenutku zbog smetnji koje čine vlasti ne postoji regularna organizacija Udruženja, da predlože plan za organizaciju koji bi odgovarao uslovima date zemlje. β) Udruženje se može preformirati pod drugim nazivom; γ) ali nikakva tajna organizacija ne dolazi u obzir.

3) 3. Generalno veće će podneti konferenciji izveštaj o svom upravljanju poslovima Internacionale od poslednjeg kongresa.

5) 5. Generalno veće će predložiti konferenciji diskusiju o prioritetu u pogledu slanja odgovora različitim vladama koje su progonile (ili sada progone) Internacionalu. Konferencija treba da imenuje komisiju koja će sastaviti odgovor posle zaključenja konferencije.

Sprovesti u delo rezolucije Bazelskog kongresa.^[307]

4) 4. Da bi se izbegli nesporazumi, centralna veća raznih zemalja od sada treba da se nazivaju *federalnim većima* uz dodavanje naziva zemlje kojoj pripadaju, a lokalne sekcije i njihovi komiteti treba da se nazivaju sekcijama ili komitetima odgovarajućih oblasti.

6) 6.¹

¹ Stav pod 6) 6. u rukopisu je precrtan, a glasi: «Federalna veća zemalja u kojima Udruženje ima svoje regularne organizacije treba da šalju redovne izveštaje o visini članarine koju ubiraju u odnosnom mestu ili oblasti.»

3) 7. Svi delegati Generalnog veća koji budu birani za izvršenje određenih zadataka, imajuće pravo da prisustvuju i govore na svim sastancima federalnih veća i lokalnih komiteta ili sekcija, ali neće imati pravo da glasaju.

8. Da se Generalnom veću naloži da ponovo izda *Statut* zajedno s rezolucijama kongresa koje se odnose na *Statut*; a kako je dosad u Francuskoj kružio nakazan francuski prevod *Statuta* s kojega je *Statut* preveden i na španski i italijanski jezik, Generalno veće treba da obezbedi tačan francuski prevod, koji će se poslati i u Španiju, Italiju i Holandiju. Nemačko izdanje.

Tekst štampati u isto vreme na tri jezika.

Londonska konferencija
Međunarodnog udruženja radnika

17-23. septembar 1871^[308]

Karl Marx

[O delatnosti Alijanse socijalističke demokratije^[309]]

[Engelsov zapis govora održanog na sednici komisije
18. septembra 1871]

Marx: Spor je počeo još otkako su Bakunjin i drugi osnovali u Ženevi Alijansu socijalističke demokratije. Marx čita dva saopštenja koja je Generalno veće uputilo Alijansi 1868. i u martu 1869^[310]; u drugom od ova dva saopštenja zahteva se raspuštanje Alijanse i dostavljanje spiska sekcija i broja njihovih članova kao uslov za njihov prijem u Internacionalu. Ovi uslovi nikad nisu bili ispunjeni; Alijansa nikad nije bila stvarno raspuštena i stalno je održavala neku vrstu organizacije. Organ ženevskih sekcija »L' Égalité«^[311] od 11. decembra 1869. optužio je Generalno veće što nije izvršilo svoju dužnost — nije odgovorilo na članke objavljene u ovom listu. Na ovu optužbu Generalno veće je odgovorilo da nije njegova dužnost da se upušta u polemiku preko štampe, ali da je spremno da odgovori na zahteve i žalbe Romanskog federalnog veća. Ovaj cirkular^[312] je razaslat svim sekcijama; sve su one odobrile stav Generalnog veća. Švajcarsko veće je dezavuisalo list »L' Égalité« i prekinulo veze s njegovom redakcijom. Redakcija je izmenjena i otada je organ privrženika Alijanse bio »Le Progrès«, a kasnije »La Solidarité«.^[313] Zatim je održan kongres u Le Loclu^[314], na kome je došlo do otvorenog rasepa između dvaju krila — Romanske federacije i Jurske federacije (Alijanse). Generalno veće ostavilo je stvari kako stoje, samo je zabranilo novom veću da istupa kao romansko veće pored onog drugog. Guillaume, koji je, protivno našem statutu, propovedao uzdržavanje od svake politike, u trenutku kad je izbio rat objavio je proglas^[315] u kome je u ime Internacionale tražio da se formira vojska za pomoć Francuskoj, što je bilo u još većoj suprotnosti s našim statutom.

Prevod s francuskog

Friedrich Engels

[O političkoj akciji radničke klase³¹⁶]

[Dispozicija govora za sednicu konferencije od 21. septembra 1871]

- 1) Lorenzo — pitanje principa — ovo je rešeno.
- 2) Uzdržavanje od politike je nemoguće. Novinska politika je takođe politika; svi apstinentski listovi napadaju vladu. Samo je pitanje *kako* i koliko se mešaju u politiku. Ovo već prema okolnostima i ne propisivati.
  - 2) Apstinencija besmislena; treba apstinirati zato što mogu biti izabrani loši ljudi — dakle nikakva kotizacija¹, zato što blagajnik može odmagliti. Dakle, ne izdavati list zato što se urednik može prodati isto kao i poslanik.
  - 3) Politička sloboda — naročito sloboda udruživanja, zbora i štampe — naša sredstva agitacije; zar je svejedno da li su nam oduzeta ili nisu? I zar ne treba da se branimo kad se ona napadaju?
  - 4) Apstinencija se propoveda zato što se u protivnom priznaje postojeće. Postojeće postoji i se fiche pas mal² za naše priznavanje. Ako mi koristimo sredstva koja nam daje postojeće da bismo protestovali protiv postojećeg, zar je to priznavanje?³
- 3) Apstinencija je nemoguća. Radnička partija *postoji* kao politička partija i hoće politički da deluje, i propovedati njenu apstinenciju znači ružnirati Internacionalu. Prosto posmatranje prilika, političkog pritiska u socijalne svrhe primorava radnike da se bave politikom; propovednici uzdržavanja od nje guraju ih u naručje buržoaskih političara. Posle Komune, koja je stavila na dnevni red političku akciju radnika, apstinencija je nemoguća.

¹ plaćanje članskih uloga — ² baš ga briga — ³ Tačke 2, 3. i 4. u velikoj zagradi napisao je Engels kao dopune na desnoj strani svoje dispozicije govora.

4) Mi želimo ukidanje klasa. Jedino sredstvo je politička vlast u rukama proletarijata — i mi, znači, ne treba da se bavimo politikom? Svi propovednici apstinencije sami sebe nazivaju revolucionarima. Revolucija je najviši akt politike, i ko nju hoće, mora hteti i sredstva koja pripremaju revoluciju, koja radnike odgajaju za nju, i mora se brinuti da mu sledećeg dana Favre i Pyat opet ne podvale. Radi se samo o tome koju politiku voditi — *isključivo proletersku, ne kao prirepak buržoazije.*

Napisano oko 21. septembra 1871.

Prevod s nemačkog

Friedrich Engels

[O političkoj akciji radničke klase]

[Engelsov zapis sopstvenog govora održanog
na sednici Konferencije 21. septembra 1871]

Apsolutno uzdržavanje od politike je nemoguće; svi listovi koji propovedaju apstinenciju takođe se bave politikom. Stvar je samo u tome kako i kakvu politiku voditi. Uostalom, uzdržavanje od politike za nas je nemoguće. Radnička partija već postoji kao politička partija u većini zemalja. Nećemo valjda mi razoriti partiju propovedajući uzdržavanje od politike. Praksa stvarnog života, političko ugnjetavanje kojemu postojeće vlade podvrgavaju radnike u političke i socijalne svrhe, primoravaju i radnike da se, hteli-ne hteli, bave politikom. Propovedati im uzdržavanje od politike značilo bi gurati ih u naručje buržoaske politike. Uzdržavanje od politike apsolutno je nemoguće naročito posle Pariske komune, koja je stavila na dnevni red političku akciju proletarijata.

Mi hoćemo ukidanje klasa. Kojim se sredstvima to može postići? Političkom vlašću proletarijata. I baš kad je to postalo svima jasno, od nas se traži da se ne mešamo u politiku! Svi propovednici uzdržavanja od politike nazivaju sebe revolucionarima i čak revolucionarima par excellence. Ali revolucija je najviši čin politike, i onaj ko hoće revoluciju, mora hteti i sredstvo — političku akciju, koja priprema revoluciju, koja radnike vaspitava za revoluciju i bez koje bi ih sutradan posle borbe uvek prevarili ljudi à la Favre i Pyat. Ali politika koju treba voditi jeste radnička politika; radnička partija treba da se konstituiše ne kao prirepak ove ili one buržoaske partije, već kao nezavisna partija koja ima svoj sopstveni cilj, svoju sopstvenu politiku.

Političke slobode, pravo zbora i udruživanja, sloboda štampe — to je naše oružje; i zar mi treba da skrstimo ruke i da se odrekemo politike kad hoće da nam se oduzme to oružje? Kažu da svaka politička akcija sama sobom znači priznavanje postojećeg stanja. Ali ako nam postojeće stanje stvari daje sredstva da protiv njega protestujemo, služiti se tim sredstvima ne znači priznavati postojeće stanje.

Karl Marx — Friedrich Engels

Zaključci konferencije delegata Međunarodnog udruženja radnika, održane u Londonu od 17. do 23. septembra 1871^[317]

I

SASTAV GENERALNOG VEĆA^[318]

Konferencija nalaže Generalnom veću da ograniči broj članova kojima ono samo popunjava svoj sastav i da se stara da oni ne budu pripadnici isključivo jedne nacije.

II

NAZIVI NACIONALNIH VEĆA, LOKALNIH OGRANAKA, SEKCIJA, GRUPA I NJIHOVIH KOMITETA^[319]

1. U skladu sa zaključkom Bazelskog kongresa od 1869, ubuduće će se centralna veća zemalja u kojima Internacionala ima regularne organizacije nazivati *federalna veća* ili *federalni komiteti* s dodavanjem imenâ odnosnih zemalja. Naziv *Generalno veće* zadržava se za centralno veće Međunarodnog udruženja radnika.

2. Svi lokalni ogranci, sekcije, grupe i njihovi komiteti treba ubuduće da se jednostavno i isključivo nazivaju i konstituišu kao ogranci etc. Međunarodnog udruženja radnika s dodavanjem imenâ odgovarajućih mesta.

3. U skladu s tim, od sada se ograncima, grupama i njihovim komitetima zabranjuje da uzimaju sektaška imena, kao na primer: pozitivisti, mutualisti, kolektivisti, komunisti itd., ili da obrazuju posebna tela, koja pod nazivima kao »propagandna sekcija« itd. pripisuju sebi posebnu misiju koja se razlikuje od zajedničkih ciljeva Udruženja.

4. Čl. 1. i 2. se, međutim, ne odnose na sindikate koji su pristupili Internacionali.

III

DELEGATI GENERALNOG VEĆA⁽³²⁰⁾

Svi delegati koje Generalno veće imenuje za određene misije imaju pravo da prisustvuju sastancima *federalnih veća* ili komiteta, sreskih i lokalnih komiteta i ogranaka i da na njima budu saslušani, ali nemaju pravo da glasaju.

IV

DOPRINOS OD JEDNOG PENIJA¹ (GROŠA) PO ČLANU ZA GENERALNO VEĆE⁽³²¹⁾

1. Generalno veće će štampati marke za nalepljivanje, od kojih će svaka predstavljati vrednost jednog penija i slaće ih u traženom broju svake godine federalnim većima ili komitetima.

2. Federalna veća ili komiteti će dostaviti lokalnim komitetima, a ako njih nema, lokalnim ograncima izvestan broj maraka prema broju njihovih članova.

3. Ove se marke onda nalepljuju na egzemplar *Statuta*, koji treba da ima svaki član.²

4. Prvog marta svake godine će federalna veća ili komiteti raznih zemalja dostavljati Generalnom veću iznos od prodatih maraka i istovremeno mu vraćati neprodane marke.

5. Ove marke, koje predstavljaju vrednost pojedinačnih članskih uloga, nose datum tekuće godine.

V

FORMIRANJE ŽENSKIH SEKCIJA⁽³²²⁾

Konferencija preporučuje formiranje ženskih ogranaka Udruženja unutar radničke klase. Ovaj zaključak, naravno, ne sprečava obrazovanje ogranaka Udruženja sastavljenih od radnika i radnica.

VI

OPŠTA STATISTIKA RADNIČKE KLASÉ⁽³²³⁾

1 Konferencija ovlašćuje Generalno veće da stavi na snagu član 5. prvobitnog *Statuta* ukoliko se on odnosi na opštu statistiku radničke klase, kao i zaključke Ženevskog kongresa (od 1866) o istom predmetu.⁽³²⁴⁾

2. Svaka lokalna grupa je obavezna da imenuje poseban statistički komitet, kako bi uvek bila spremna da, koliko joj njena sredstva

---

¹ U francuskom izdanju posle reči «peni» stoji: (10 santima). — ² U engleskom izdanju ovaj deo rečenice glasi: «Ove marke će se onda nalepljivati na poseban list članske karte ili na egzemplar *Statuta*».

dopuštaju, odgovori na pitanja koja joj postavi federalno veće odnosno zemlje ili Generalno veće. Konferencija preporučuje svim grupama da sekretarima statističkih komiteta daju nagradu u skladu s opštom korišću njihovog delanja za radničku klasu.

3. Prvog avgusta svake godine federalna veća ili komiteti treba da pošalju Generalnom veću materijal koji su sakupili u svojim zemljama. Veće će sa svoje strane taj materijal preraditi u opšti izveštaj, koji će biti podnet kongresu ili konferenciji, koji se održavaju u septembru svake godine.

4. O sindikatima i ograncima Udruženja koji odbijaju da daju traženo obaveštenje treba izvestiti Generalno veće, koje će preduzeti odgovarajuće mere.

VII

INTERNACIONALNE VEZE SINDIKATA^[326]

Generalno veće će, kao što je i dosad činilo, podržavati sve izrazitiju težnju sindikata svake zemlje da se povezuju s društvima iste struke u svim ostalim zemljama. Njegova delotvornost kao internacionalnog posrednika između nacionalnih sindikata zavisi prvenstveno od pomoći koju će ova društva pružati upravo radu na opštoj radničkoj statistici koji je preduzela Internacionala.

Uprave sindikata svih zemalja se mole da obaveštavaju Generalno veće o adresama svojih poslovnih sedišta.

VIII

ZEMLJORADNICI^[326]

1. Konferencija nalaže Generalnom veću i federalnim većima ili komitetima da za sledeći kongres pripreme izveštaje o sredstvima pogodnim da obezbede priključenje zemljoradnika pokretu industrijskog proletarijata.

2. Uz to se nalaže federalnim većima ili komitetima da upute delegate u seoske rejone da bi oni tamo održali javne skupove, širili principe Internacionale i osnovali seoske ogranke Udruženja.

IX

POLITIČKA DELATNOST RADNIČKE KLASE^[327]

S obzirom na to da u uvodu *Statuta* stoji: »Ekonomsko oslobođenje radničke klase je veliki krajnji cilj kojem svaki politički pokret mora biti podređen kao sredstvo»;¹

¹ Vidi u 27. tomu ovog izdanja.

da se u *Inauguralnoj adresi Međunarodnog udruženja radnika* (od 1864) kaže: »Vlasnici zemljišta i vlasnici kapitala će svoje političke povlastice uvek iskorišćavati za odbranu i ovekovečenje svojih ekonomskih monopola. Daleko od toga da potpomazu političku emancipaciju radnika, nastaviće oni da joj stavljaju na put svaku moguću prepreku... Osvajanje političke vlasti je zato postalo velika obaveza radničke klase¹;

da je Kongres u Lozani (od 1867) izjavio: »Socijalno oslobođenje radnika je nerazdvojno od njihovog političkog oslobođenja^[328];

da izjava Generalnog veća o tobožnjoj zaveri francuskih članova Internacionale uoči plebiscita (1870) sadrži sledeće mesto: »Prema slovu našeg *Statuta*, svi naši ogranci u Engleskoj, na evropskom kontinentu i u Americi imaju nesumnjivo izričit zadatak da ne samo predstavljaju središta za borbeno organizovanje radničke klase nego da isto tako podržavaju u svojim zemljama svaki politički pokret koji služi postizanju našeg konačnog cilja — ekonomskom oslobođenju radničke klase^[329];

da su pogrešni prevodi prvobitnog *Statuta* dovodili do pogrešnih tumačenja, koja su bila štetna za razvoj i delatnost Međunarodnog udruženja radnika;

uzevši, dalje, u obzir,

da je Internacionala suočena s neobuzdanom reakcijom, koja bestidno potiskuje svaku težnju radnika za emancipacijom i nastoji da grubom silom ovekoveči klasne razlike i na njima zasnovanu² političku vlast posedničkih klasa;

da radnička klasa može delovati protiv udružene vlasti posedničkih klasa samo kao klasa koja se konstituiše kao posebna politička partija, nasuprot svim starim partijskim tvorevinama posedničkih klasa;

da je ovo konstituisanje radničke klase kao političke partije neophodno za trijumf socijalne revolucije i za postizanje njenog konačnog cilja — *ukidanja klase*;

da ujedinjenje pojedinačnih snaga, koje je radnička klasa do izvesnog stepena postigla već svojom ekonomskom borbom, treba da posluži i kao poluga za njenu borbu protiv političke vlasti njenih izrabljivača³, —

Konferencija podseća sve članove Internacionale:

da su u toj borbi radničke klase neodvojivo povezani njen ekonomski pokret i njeno političko delanje.

¹ Vidi u 27. tomu ovog izdanja. — ² Prema ruskom izdanju (1960, tom 17, str. 426); u engleskom izdanju ovog dokumenta umesto »i na njima zasnovanu« stoji: »i koja [tj. politička vlast] iz njih [tj. klasnih razlika] proističe«. — ³ Prema ruskom izdanju (ibidem); ovako je u nemačkom i francuskom izdanju, dok u engleskom izdanju umesto »njenih izrabljivača« stoji: »krupnih zemljoposjednika i kapitalista«.

X

OPŠTI ZAKLJUČAK KOJI SE TIČE ZEMALJA U KOJIMA VLADE ZABRANJUJU REGULARNE ORGANIZACIJE INTERNACIONALE^[390]

U zemljama u kojima momentalno nije moguće formiranje regularnih organizacija Internacionale usled mešanja vlade može se Udruženje, resp.¹ mogu se njene lokalne grupe rekonstituisati pod bilo kojim drugim nazivom. Međutim, sva takozvana tajna društva u pravom smislu reči apsolutno se isključuju i sada i ubuduće.

XI

ZAKLJUČCI O FRANCUSKOJ^[391]

1. Konferencija izražava svoje čvrsto ubedenje da će sva proganjanja samo udvostručiti energiju pripadnika Internacionale i da će se nastaviti s organizovanjem ogranaka, ako ne u velikim centrima, a ono barem u radionicama i u savezima radionica koji se međusobno povezuju preko svojih delegata.

2. Konferencija zato poziva sve ogranke da neumorno nastave sa širenjem naših principa u Francuskoj i da unesu u svoju zemlju što je moguće veći broj publikacija i primeraka *Statuta* Internacionale.

XII

ZAKLJUČAK O ENGLESKOJ^[392]

Generalno veće će pozvati engleske sekcije u Londonu da obrazuju Federalni komitet za London. Čim ga budu priznali ogranci u provincijama i sindikati koji su im se prisajedinili, Generalno veće će ga potvrditi kao Federalno veće za Englesku.

XIII

POSEBNI ZAKLJUČCI KONFERENCIJE^[393]

1. Konferencija odobrava prisajedinjenje izbeglica Komune, koje je Generalno veće primilo u svoje krilo.²

2. Konferencija izjavljuje da su nemački radnici ispunili svoju dužnost za vreme francusko-nemačkog rata.

---

¹ respective (=odnosno) — ² U ruskom izdanju (1960, tom 17, str. 428) ova rečenica je prevedena ovako: »Konferencija odobrava popunjavanje sastava Generalnog veća učesnicima Pariske komune«, što i jeste smisao rečenice.

3. Konferencija zahvaljuje članovima Španske federacije na njihovoj spomenici o organizaciji Internacionale koja pruža još jedan dokaz njihove predanosti našem zajedničkom delu.

4. Generalno veće će odmah objaviti jednu formalnu izjavu da Međunarodno udruženje radnika nema ništa zajedničko s takozvanom zaverom Nečajeva, koji je njeno ime uzurpirao i iskoristio¹ služeći se obmanama.

XIV

INSTRUKCIJA ZA DELEGATA UTINA^[394]

Delegatu Utinu se nalaže da u ženevskom listu »L'Égalité«¹ objavi sažet izveštaj o procesu Nečajevu prema ruskim izvorima. Ovaj izveštaj treba pre objavljivanja podneti Generalnom veću.

XV

SAZIVANJE SLEDEĆEG KONGRESA^[395]

Konferencija prepušta Generalnom veću da, u zavisnosti od događaja, odredi vreme i mesto održavanja sledećeg kongresa ili konferencije koja bi ga mogla zameniti.

XVI

ALLIANCE DE LA DÉMOCRATIE SOCIALISTE^[396]

S obzirom na to

da je Alliance de la Démocratie Socialiste sama objavila svoje raspuštanje (vidi pismo njenog sekretara N. Žukovskog Generalnom veću datirano 10. avgusta 1871);

da je Konferencija na svojoj sednici od 18. septembra (vidi tekst pod II ovog cirkulara) zaključila da se sve postojeće organizacije Internacionale, u skladu sa slovom i duhom *Opšteg statuta*, ubuduće jednostavno i isključivo moraju zvati ogranci, sekcije, federacije itd. Međunarodnog udruženja radnika s dodavanjem imena odnosnog mesta;

da, prema tome, postojećim ograncima i društvima nije dozvoljeno da ubuduće uzimaju sektaška imena, kao, na primer: pozitivisti, mutualisti, kolektivisti, komunisti itd., ili da obrazuju posebna tela, koja

¹ Prema belešci u ruskom izdanju (ibidem), reči »iskoristio«¹ nema u engleskom izdanju (po kojem je priredjen ruski tekst), a uneta je u nemačko i francusko izdanje.

pod nazivom propagandnih sekcija itd. pripisuju sebi neku posebnu misiju koja se razlikuje od zajedničkih ciljeva Internacionale¹;

da Generalno veće ubuduće mora striktno da tumači i primenjuje član V zaključaka Bazelskog kongresa o organizacionim pitanjima^[337], koji glasi: »Generalno veće ima pravo da odobri ili odbije prisajedinjenje neke nove sekcije ili grupe, ostavljajući joj pravo da se žali sledećem kongresu« — ubuduće mora u ovom smislu da tumači i primenjuje, —

Konferencija izjavljuje da je pitanje Alijanse socijalističke demokratije iscrpno.

XVII

RASCEP U ROMANSKOJ ŠVAJCARSKOJ^[338]

1. Razni prigovori Federalnog komiteta jurskih sekcija protiv kompetencija Konferencije proglašavaju se nedopustivim. (Prednje je samo rezime čl. 1, čiji je doslovni tekst štampan u ženevskom listu »L'Égalité«.)

2. Konferencija odobrava zaključak Generalnog veća od 29. juna 1870.^[339]

Ali, osim toga, imajući u vidu progone kojima je Internacionala sada izložena, Konferencija poziva na razvijanje duha solidarnosti i jedinstva koji sad, više nego ikad, treba da prožme radnike. Ona savetuje hrabrim radnicima sekcija Jure da se ponovo priključe sekcijama Romanske federacije. U slučaju da ovo ponovno ujedinjenje nije izvodivo, ona odlučuje da federacija sekcija koje su istupile uzme naziv »Jurska federacija« (Fédération Jurassienne). Ona, dalje, saopštava da će od sada Generalno veće biti obavezno da javno optužuje i opovrgava sve tobožnje² organe Internacionale koji po primeru listova »Le Progrès« i »La Solidarité« na svojim stupcima pred buržoaskom publikom raspravljaju pitanja o kojima se može raspravljati samo u debatama u lokalnim i federalnim komitetima, u Generalnom veću ili na zatvorenim sednicama uprava federalnih ili opštih kongresa.

¹ U francuskom izdanju umesto »od zajedničkih ciljeva Internacionale« stoji: »od opštih ciljeva kojima teže mase borbenog proletarijata ujedinjenih u Međunarodno udruženje radnika«. — ² U ruskom izdanju (1960, tom 17, str. 430) nema reči »tobožnje«.

NAPOMENA

Zaključci Konferencije koji nisu predviđeni za objavljivanje biće federalnim većima raznih zemalja dostavljeni preko sekretara-korespondenata Generalnog veća.

Po nalogu i u ime Konferencije:

Generalno veće:

R. Applegarth, M. J. Boon, Fred. Bradnick, G. H. Buttery, Delahaye, Eugène Dupont (odsutan kao emisar), William Hales, G. Harris, Hurlimann, Jules Johannard, Fred. Leßner, Lochner, Harriet Law¹, Charles Longuet, Constant Martin, Zévy Maurice, Henry Mayo, George Milner, Charles Murray, Pfänder, John Roach, Rühl, Sadler, Cowell Stepney, Alfred Taylor, W. Townshend, E. Vaillant, John Weston

Sekretari-korespondenti:

Alfred Herman — za Belgiju; Th. Mottershead — za Dansku; Karl Marx — za Nemačku i Rusiju; A. Serrailier — za Francusku; Ch. Rochat — za Holandiju; J. P. MacDonnel — za Irsku; Friedrich Engels — za Italiju i Španiju; Leo Frankel — za Austriju i Madarsku; Walery Wróblewski — za Poljsku; Hermann Jung — za Švajcarsku; J. G. Eccarius — za Sjedinjene Države; C. Le Moussu — za francuske sekcije u Sjedinjenim Državama

*F. Engels, predsedavajući
Hermann Jung, blagajnik
John Hales, generalni sekretar*

256, High Holborn, London, W.C.
17. oktobra 1871.

Za overu prevoda:
sekretar za Nemačku *Karl Marx*

Napisano u septembru - oktobru 1871.

Prevod s nemačkog

---

¹ Ovog imena nema u engleskom izdanju.

COUTES

Ch. an. . . . . 10 fr. 50
 Ch. sem. . . . . 1 » 50
 Trois mois 10
 Par la poste, 20 c. en plus.
 Prix de numéro 10 cent.

L'ÉGALITÉ

ÉTRANGERS

France, Su. Su. . . . 4 fr. 50
 Belgique — . . . 6 » 50
 Italie — . . . 4 » 50
 Espagne — . . . 6 » —
 Allemagne — . . 4 » 50
 Angleterre — . . 6 » —

Journal de l'Association Internationale des Travailleurs de la Suisse romande

Karl Marx

Rezolucija Londonske konferencije o sporovima u romanskoj Švajcarskoj^[340]

Povodom ovih sporova:

1. Konferencija pre svega treba da razmotri prigovore koje je izneo Federalni komitet jurskih sekcija koje ne pripadaju Romanskoj federaciji. (Vidi pismo od 4. septembra koje je Federalni komitet ove sekcije uputio Konferenciji.)

Prvi prigovor:

«Samo je opšti kongres redovnog saziva», kaže se, «nadležan da odlučuje o jednoj tako važnoj stvari kao što je rascep u Romanskoj federaciji.»

S obzirom na to

da u slučajevima kad između društava i ogranaka jedne nacionalne grupe, ili između grupa raznih nacionalnosti izbiju razdori, Generalno veće ima pravo da o njima odlučuje, ostavljajući odnosnim društvima i ograncima pravo žalbe narednom kongresu, koji će spor definitivno rešiti (vidi čl. VII. rezolucija kongresa u Bazelu^[337]);

da u skladu sa VI rezolucijom Bazelskog kongresa, Generalno veće takođe ima pravo da do sledećeg kongresa suspenduje ma koju sekciju Internacionale;

da je ova prava Generalnom veću priznalo — mada samo teorijski — Federalno veće otepljenih jurskih ogranaka, jer je građanin Robin više puta u ime ovog veća molio Generalno veće da donese svoju definitivnu odluku o ovom pitanju (vidi zapisnike Generalnog veća);

da su prava konferencije, ako nisu jednaka pravima opšteg kongresa, u svakom slučaju veća od prava Generalnog veća;

da je stvarno Federalni komitet otepljenih jurskih ogranaka a ne Federalni komitet Romanske federacije, tražio, preko građanina Robina, saziv jedne konferencije da ovaj spor definitivno reši (vidi zapisnik Generalnog veća od 25. jula 1871) —

s obzirom na sve to

Konferencija odbacuje prvi prigovor.

Drugi prigovor:

«Bilo bi», kaže se, «u suprotnosti s elementarnom pravdom osuditi jednu federaciju kojoj nije data mogućnost da se brani ... Mi danas (4. septembra 1871) posredno saznajemo da je u Londonu sazvana vanredna konferencija za 17. septembar ... Generalno veće je bilo obavezno da o tome obavesti sve regionalne grupe; mi ne znamo zašto je to nama prečutalo.»

S obzirom na to

da je Generalno veće naložilo svim svojim sekretarima da o sazivu konferencije obaveste sekcije zemalja koje one predstavljaju;

da građanin Jung, sekretar-korespondent za Švajcarsku, nije obavestio Komitet jurskih ogranaka iz sledećih razloga:

flagrantno kršeći odluku Generalnog veća od 29. juna 1870^[339], ovaj komitet je, kao što je to učinio i u svom poslednjem pismu koje je uputio Konferenciji, nastavio da se naziva Komitetom *Romanske federacije*;

ovaj komitet je imao pravo da se žali protiv odluke Generalnog veća narednom kongresu, ali nije imao pravo da ignoriše odluku Generalnog veća;

on, prema tome, nije legalno postojao za Generalno veće, i građanin Jung nije imao pravo da ga prizna pozivajući ga neposredno da pošalje delegate na Konferenciju;

građanin Jung nije od tog komiteta dobio nikakav odgovor na pitanja koja su mu postavljena u ime Generalnog veća; otkako je građanin Robin primljen u Generalno veće, zahtevi pomenutog komiteta su uvek podnošeni Generalnom veću preko građanina Robina, a nikad preko sekretara-korespondenta za Švajcarsku.

S obzirom još i na to

da je građanin Robin u ime gore navedenog komiteta tražio da ovaj spor najpre iznese Generalnom veću, a zatim — kad ga je Generalno veće odbilo — Konferenciji; da su Generalno veće i njegov sekretar-korespondent za Švajcarsku sasvim osnovano pretpostavljali da će građanin Robin obavestiti svoje dopisnike o sazivu Konferencije, koju su oni sami tražili;

da je istražna komisija koju je Konferencija imenovala za ispitivanje švajcarskog spora saslušala građanina Robina kao svedoka; da su toj komisiji predati svi dokumenti koje su obe strane podnele Generalnom veću; da se ne može verovati da je gore navedeni komitet tek 4. septembra bio obavešten o sazivu Konferencije, pošto je on još u avgustu ponudio građaninu M...¹ da ga pošalje na Konferenciju kao delegata;

Iz tih razloga Konferencija odbacuje drugi prigovor.

¹ Malonu

Treći prigovor:

«Odluka», kaže se, «koja poništava prava naše Federacije imala bi najkobnije posledice po opstanak Internationale u našoj zemlji.»

S obzirom na to

da niko nije zahtevao poništenje pravâ navedene Federacije, Konferencija prelazi preko ovog prigovora.

2. Konferencija potvrđuje odluku Generalnog veća od 29. juna 1870.

Pored toga, kako je sada Internacionala izložena progonima, Konferencija apeluje na duh solidarnosti i jedinstva, koji više nego ikad treba da prožima radnike.

Ona savetuje valjanim radnicima jurskih sekcija da se ponovo povežu s Romanskom federacijom. U slučaju da je ovo ponovno spajanje nemoguće, ona odlučuje da se Federacija planinskih sekcija nazove Jurska federacija (Fédération Jurassienne).

Konferencija stavlja na znanje da će Generalno veće ubuduće biti dužno da javno žigoše i dezavuiše sve listove koji se samovoljno nazivaju organima *Internationale*, a koji po ugledu na listove «Le Progrès» i «La Solidarité» budu na svojim stupcima polemicali pred buržoaskom javnošću o pitanjima o kojima treba raspravljati isključivo u lokalnim komitetima, federalnim komitetima i u Generalnom veću, ili na zatvorenim sednicama federalnih ili opštih kongresa koje su posvećene organizacionim pitanjima.

London, 26. septembra 1871.

Prevod s francuskog

Karl Marx

Izdavačima nedeljnog lista
»Woodhull & Claflin's Weekly«^[341]

London, N. W., 23. septembra 1871.

Gospode,

Imam čast da vam za vaš nedeljni list pošaljem — ako smatrate da će ovaj prilog biti dovoljno interesantan za vaše čitaoce — kratko saopštenje moje kćeri Jenny o tome kakve su progone ona i njene sestre pretrpele od francuske vlade u toku svoga boravka u Banjer-de-Lišon (u Pirinejima).¹ Ova tragikomična epizoda izgleda mi karakteristična za Thiers-ovu republiku.

Vest o mojoj smrti skuvao je u Parizu »L'Avenir Liberal«, bona-partistički list.

Od prošle nedelje u Londonu zaseda zatvorena konferencija delegata Međunarodnog udruženja radnika. Ona danas završava rad.

Najtoplije vam zahvaljujući na vrlo interesantnim listovima koje ste mi ljubazno slale, imam čast, gospode, da ostanem

vaš najiskreniji

Karl Marx

Napisano 23. septembra 1871.

[»Woodhull & Claflin's Weekly«,
br. 23/75 od 21. oktobra 1871]

Prevod s engleskog

¹ Vidi u ovom tomu, str. 324-326.

Karl Marx

[Govor na proslavi sedmogodišnjice
Međunarodnog udruženja radnika
održanoj na svečanom skupu u Londonu
25. septembra 1871. godine⁽³⁴²⁾]

[Zapis jednog novinskog dopisnika]

O Internacionali Marx je rekao da se ogromni uspeh kojim su krunisani njeni dosadašnji naponi objašnjava okolnostima koje nisu zavisile od njenih članova. I samo osnivanje Internacionale je bilo rezultat tih okolnosti, a ne zasluga ljudi koji su se posvetili ovom zadatku. Ona nije delo grupice iskusnih političara; svi političari sveta ne bi mogli stvoriti uslove i okolnosti koji su bili neophodni za uspeh Internacionale. Internacionala nije stupila pred javnost s nekim svojim simbolom vere. Njen zadatak je bio da organizuje snage radničke klase, da poveže i sjedini različite radničke pokrete. Okolnosti koje su Udruženju dale snažan impuls bile su one iste koje radnike u celom svetu sve više bacaju u stanje ugnjetenosti, i u tome je tajna njegovog uspeha. Događaji iz nekoliko poslednjih nedelja neosporno su pokazali da se radnička klasa mora boriti za svoje oslobođenje. Proganjanja Internacionale od strane raznih vlada mogu se uporediti s proganjanjima prvih hrišćana u starom Rimu. I oni su u početku bili malobrojni, ali su rimski patriciji instinktivno osetili da će Rimski Imperij propasti ako bi hrišćani uspeali. Progoni u Rimu nisu spasli Carstvo, pa ni sadašnji progoni Internacionale neće spasiti postojeće stanje.

Ono što je bilo novina u Internacionali jeste činjenica da su nju osnovali sami radnici. Sve organizacije pre osnivanja Internacionale bile su udruženja koja su za radničku klasu osnivali radikalni elementi iz vladajućih klasa; Internacionalu su, naprotiv, osnovali radnici za radnike. Čartistički pokret u Engleskoj javio se uz saglasnost i uz pomoć buržoaskih radikala, a ipak bi, da je uspeo, išao samo u korist radničke klase. Engleska je jedina zemlja u kojoj je radnička klasa

toliko razvijena i organizovana da bi mogla opšte pravo glasa upotrebiti u sopstvenu korist.

On se zatim zadržao na februarskoj revoluciji i rekao da je ona bila pokret koji je podržao jedan deo buržoazije protiv vladajuće partije. Februarska revolucija je radničkoj klasi dala samo obećanja i na mesto jedne grupe ljudi iz vladajuće klase dovela drugu grupu. Junski ustanak je, naprotiv, bio revolt protiv cele vladajuće klase, pa i njenog najradikalnijeg dela. Radnici koji su 1848. doveli na vlast nove ljude, instinktivno su osećali da su samo zamenili jednu grupu ugnjetača drugom i da su prevareni.

Poslednji, najveći pokret od svih dosadašnjih pokreta, bila je Pariska komuna, koja je, u to nema sumnje, bila osvojenje političke vlasti od strane radničke klase. O Komuni je bilo mnogo nesporazuma. Komuna nije mogla voditi novom obliku klasne vladavine. Kad bi postojeći odnosi ugnjetavanja bili ukinuti predavanjem sredstava za proizvodnju proizvodnim radnicima, čime bi svaki za rad sposoban čovek bio prinuđen da radi da bi stvarao sredstva za život, bila bi uklonjena jedina osnova klasne vladavine i ugnjetavanja. Ali pre nego što izvršenje takve promene bude moguće nužna je diktatura proletarijata, a njena prva pretpostavka je proleTERSka vojska. Pravo na svoje oslobođenje radnička klasa mora osvojiti na bojnopolju. Zadatak je Internacionale da organizuje i ujedini snage radničke klase za predstojeću borbu.

Friedrich Engels

[Odluka Generalnog veća o Durand-ovom
isključenju^[343]]

Budući da raspolaže nepobitnim dokazima da je *Gustave Durand*, zlatar iz Pariza, bivši delegat zlatara u Odboru pariskih sindikata^[344], bivši komandant bataljona Nacionalne garde, bivši glavni blagajnik Ministarstva finansija Komune, sada izbeglica u Londonu — služio i da još služi francuskoj policiji kao *špijun* protiv Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika, kao i protiv izbeglica Komune u Londonu; da je za ovu špijunsku službu već dobio sumu od 725 franka.

Generalno veće iz navedenih razloga žigoše pomenutog Gustave-a Durand-a kao izdajnika i isključuje ga iz Međunarodnog udruženja radnika.

Ovu odluku objaviti u svim organima Međunarodnog udruženja radnika.

London, 9. oktobra 1871.

Po nalogu Generalnog veća
Karl Marx
sekretar za Nemačku

[*Der Volksstaat*, br. 83
od 14. oktobra 1871]

Prevod s nemačkog

Karl Marx

[Izjava Generalnog veća o zloupotrebi imena
Internacionale od strane Nečajeva^[345]]

Konferencija delegata Međunarodnog udruženja radnika, održana u Londonu od 17. do 23. septembra 1871, naložila je Generalnom veću da javno izjavi:

da *Nečajev* nikad nije bio ni član ni predstavnik Međunarodnog udruženja radnika;

da su laž njegove tvrdnje (koje su postale poznate zahvaljujući političkom procesu u Petrogradu)¹ da je on osnovao sekciju *Internacionale* u Briselu i da je od briselske sekcije dobio misiju za Ženevu;

da je pomenuti Nečajev uzurpirao i iskoristio ime *Međunarodnog udruženja radnika* da bi u Rusiji vršio prevare i pronalazio žrtve.

London, 25. oktobra 1871.

Po nalogu Generalnog veća
Karl Marx
sekretar za Nemačku i Rusiju

[«Der Volksstaat», br. 88,
od 1. novembra 1871]

Prevod s nemačkog

---

¹ U rukopisu nema ovih reči u zagradama.

Karl Marx

[Rezolucija Generalnog veća o statutu
Francuske sekcije od 1871. doneta na sednici
Veća od 17. oktobra 1871^[346]]

Gradanima članovima Francuske sekcije od 1871.

Gradani,

S obzirom na sledeće članove rezolucije o organizacionim pitanjima^[337] izglasane na Bazelskom kongresu:

Član IV. »Svaka nova sekcija ili društvo koja odnosno koje se osnuje i želi da stupi u Internacionalu, treba odmah da prijavi svoj pristup Generalnom veću;

Član V. »Generalno veće ima pravo da odobri ili da odbije prijedanje svakog novog društva, grupe itd.«

Generalno veće potvrđuje statut Francuske sekcije od 1871. sa sledećim izmenama:

I. Da se u članu 2. izbace reči »*pružiti dokaz o svojim sredstvima za život*« i da se prosto stavi: »Da bi neko bio primljen u članstvo sekcije, treba da pruži moralne garancije itd.«

Član 9. *Opšteg statuta*¹ glasi:

»Svako ko usvaja i brani principe Međunarodnog udruženja radnika može biti primljen za njegovog člana. Svaki ogranak je odgovoran za moralnu ispravnost članova koje prima.« (*Every branch is responsible for the integrity of the members it admits.*)

U sumnjivim slučajevima sekcija može tražiti obaveštenja o sredstvima egzistencije kao »garanciju moralnosti«, dok u drugim slučajevima, kao, na primer, kad se radi o izbeglicama, radnicima u štrajku itd. itd., baš nedostatak dokaza o sredstvima egzistencije može biti garancija moralnosti. Ali zahtevati od kandidata dokaz o sredstvima njihove egzistencije kao opšti uslov za prijem u Internacionalu, bilo

¹ Vidi u ovom tomu, str. 362.

bi buržoaska novotarija koja je u suprotnosti sa slovom i duhom *Opšteg statuta*.

II. 1) S obzirom na to da član 4. *Opšteg statuta*¹ kaže: »The Congress elects the members of the General Council with power to add to their number« (»Kongres će imenovati članove Generalnog veća ostavljajući mu pravo da kooptira nove članove«); da, prema tome, *Opšti statut* priznaje samo dva načina biranja članova Generalnog veća — njihov izbor na kongresu ili njihovo imenovanje od strane Generalnog veća; da sledeći stav člana 11. *Statuta* Francuske sekcije od 1871: »*Jedan ili više delegata biće poslani u Generalno veće*« ... nije dakle, u skladu s *Opštim statutom*, koji nijednom ogranku, nijednoj sekciji, grupi ili federaciji ne daje pravo da šalje delegate u Generalno veće;

da član 11. *Pravila*³⁴⁷ propisuje: »Svaka sekcija ima pravo da izradi svoj poseban statut i pravilnik, shodno lokalnim okolnostima i zakonima svoje zemlje, ali taj posebni statut i pravilnik ni u čemu ne mogu biti u suprotnosti s *Opštim statutom*² — iz svih tih razloga.

Generalno veće ne može odobriti gornji paragraf *Statuta* Francuske sekcije od 1871.

2) Tačno je da su razne sekcije koje postoje u Londonu bile pozivane da šalju svoje delegate u Generalno veće, koje je, da ne bi povredilo *Opšti statut*, uvek postupalo na sledeći način:

Ono je najpre određivalo broj delegata koji treba da pošalje svaka sekcija u Generalno veće, zadržavajući pri tom pravo da ih primi ili odbije prema tome da li ih je smatralo podobnim za opšte funkcije koje treba da obavljaju. Ti delegati su postajali članovi Generalnog veća ne na osnovu delegiranja od strane svojih sekcija, već na osnovu prava koje *Opšti statut* daje Veću da svoj sastav popunjava novim članovima.

Pošto je Veće u Londonu sve do odluke donete na poslednjoj konferenciji funkcionisalo i kao Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika i kao Centralno veće za Englesku, ono je smatralo za korisno da, pored članova koje je direktno kooptiralo, primi u svoj sastav u prvom redu one ljude koje su delegirale odgovarajuće sekcije Udruženja.

Bilo bi sasvim pogrešno poistovećivati način izbora Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika s izborom Pariskog federalnog veća, koje čak nije ni bilo nacionalno veće imenovano na nacionalnom kongresu, kao, na primer, Federalno veće u Briselu i Federalno veće u Madridu.

Budući da se Parisko federalno veće sastoji samo od delegata pariskih sekcija, delegati tih sekcija mogli bi imati imperativni mandat samo za jedno veće u kome bi štitili interese svojih sekcija. Način izbora Generalnog veća je, naprotiv, utvrđen *Opštim statutom* i njegovi

¹ Vidi u ovom tomu, str. 361. — ² Vidi u ovom tomu, str. 366.

članovi ne bi mogli da dobiju nikakav drugi imperativni mandat sem mandata koji im daju *Opšti statut* i *Organizaciona pravila*.

3) Generalno veće je spremno da prihvati dva delegata Francuske sekcije od 1871. pod uslovima koji su propisani *Opštim statutom* i koje nikad nisu osporavale druge sekcije koje postoje u Londonu.

III. U članu 11. *Statuta* Francuske sekcije od 1871. nalazi se ovaj paragraf: »*Svaki član sekcije se obavezuje da ne prihvati nikakvo delegiranje za člana Generalnog veća sem od strane svoje sekcije.*»

Ako bi se tumačio doslovno, ovaj član bi se mogao prihvatiti, jer bi samo propisivao da se član Francuske sekcije od 1871. ne može pojaviti u Generalnom veću kao delegat neke druge sekcije.

Ali ako se ima u vidu paragraf koji ovome prethodi, smisao ovog gore navedenog paragrafa sastoji se samo u tome da potpuno izmeni način konstituisanja Generalnog veća i da Veće, suprotno članu 3. *Opšteg statuta*, pretvori u telo sastavljeno od delegata londonskih sekcija, u kome bi uticaj celog *Međunarodnog udruženja radnika* bio zamenjen uticajem lokalnih grupa.

Ovaj smisao citiranog paragrafa člana 11. *Statuta* Francuske sekcije od 1871. u potpunosti potvrđuje obaveza koju on nameće da se bira između zvanja člana sekcije i funkcije člana Generalnog veća.

Iz tih razloga Generalno veće ne može potvrditi gore navedeni paragraf zato što je on u suprotnosti s *Opštim statutom* i što Generalno veće lišava njegovog prava da svuda regrutuje svoje snage u opštem interesu *Međunarodnog udruženja radnika*.

IV. Generalno veće je uvereno da će Francuska sekcija od 1871. shvatiti potrebu predloženih izmena i da se neće kolebati da svoj posebni statut saobrazi slovu i duhu *Opšteg statuta* i *Organizacionih pravila* i da će na taj način izbeći svaku razmiricu, koja bi u sadašnjim okolnostima samo ometala uspon *Međunarodnog udruženja radnika*.

Pozdrav i jednakost
U ime i po nalogu Generalnog veća
Auguste Serraillier
sekretar-korespondent za Francusku

Prevod s francuskog

Karl Marx

Opšti statut i Organizaciona pravila Međunarodnog udruženja radnika^[348]

Opšti statut Međunarodnog udruženja radnika

S obzirom na to

da oslobođenje radničke klase mora biti delo same radničke klase;
da borba za oslobođenje radničke klase nije borba za klasne privilegije i monopole, već za jednaka prava i dužnosti i za uništenje svake klasne vladavine;

da ekonomska potčinjenost radnika onome ko je prisvojio sredstva za rad, to jest izvore za život, leži u osnovi ropstva u svim njegovim oblicima — socijalne bede, duhovne zaostalosti i političke zavisnosti;

da je, prema tome, ekonomsko oslobođenje radničke klase veliki krajnji cilj kojem svaki politički pokret mora da bude podređen kao sredstvo;

da su svi poduhvati usmereni k ovom cilju bili dosad bezuspešni zbog toga što nije bilo jedinstva među radnicima raznih grana rada u svakoj zemlji i zbog nepostojanja bratskog saveza radničke klase raznih zemalja;

da oslobođenje radničke klase nije ni lokalni ni nacionalni, već socijalni zadatak koji obuhvata sve zemlje u kojima postoji moderno društvo i čije rešenje zavisi od praktične i teorijske saradnje najnaprednijih zemalja;

da pokret radničke klase u industrijski najrazvijenijim zemljama Evrope, koji se sada obnavlja, budeći nove nade ujedno svečano opominje da se ne padne ponovo u stare zablude i zahteva neodložno povezivanje još nepovezanih pokreta —

osnovano je Međunarodno udruženje radnika

Ono izjavljuje:

Da će se sva društva i pojedinci koji mu se priključuju držati istine, pravde i morala kao pravila svog međusobnog ponašanja i ponašanja prema svim ljudima bez obzira na boju kože, veru ili nacionalnost.

Nema dužnosti bez prava, nema prava bez dužnosti.^[349]

I u tom duhu je sastavljen sledeći Statut.

Čl. 1. Ovo udruženje je osnovano radi toga da bi služilo kao centar vezâ i planskog¹ zajedničkog delovanja radničkih društava koja postoje u raznim zemljama i koja teže istom cilju, naime zaštiti, napretku i potpunom oslobodenju radničke klase.

Čl. 2. Naziv društva je: Međunarodno udruženje radnika.

Čl. 3. Svake godine se održava opšti radnički kongres, koji sačinjavaju delegati ogranaka Udruženja. Kongres proklamuje zajedničke težišne radničke klase, preduzima mere nužne za uspešno delovanje Međunarodnog udruženja i imenuje njegovo Generalno veće.

Čl. 4. Svaki kongres određuje vreme i mesto održavanja sledećeg kongresa. Delegati se sastaju u određeno vreme i na određenom mestu bez posebnog poziva. Generalno veće može u slučaju potrebe da izmeni mesto održavanja kongresa, ali ne i da kongres odloži. Kongres svake godine određuje sedište Generalnog veća i imenuje njegove članove. Tako imenovano Generalno veće je ovlašćeno da se popunjava novim članovima.

Na svom godišnjem zasjedanju kongres saslušaava javni izveštaj o radu Generalnog veća u toku jedne godine. U hitnim slučajevima Veće može sazvati kongres i pre utvrđenog godišnjeg termina.

Čl. 5. Generalno veće sačinjavaju radnici raznih zemalja zastupljenih u Međunarodnom udruženju. Ono iz svoje sredine bira funkcionere za vođenje nužnih poslova — blagajnika, generalnog sekretara, sekretare-korespondente za razne zemlje itd.

Čl. 6. Generalno veće deluje kao međunarodni organ različitih nacionalnih i lokalnih grupa Udruženja, tako da se radnici jedne zemlje neprestano obaveštavaju o pokretima svoje klase u svim drugim zemljama; da se ispitivanje socijalnog stanja različitih zemalja Evrope vrši u isto vreme i pod zajedničkim rukovodstvom; da pitanja od opšteg značaja koja pokreće jedno društvo pretresaju sva ostala društva, i da, u slučaju potrebe — kao, na primer, u slučaju izbijanja međunarodnog sukoba — sva društva koja povezuje Udruženje mogu jednovremeno i jednoobrazno preduzeti praktične korake.

U svakoj odgovarajućoj prilici Generalno veće preuzima inicijativu za iznošenje podnesenih predloga raznim nacionalnim ili lokalnim društvima.

Radi olakšanja svoga saobraćanja s ograncima Udruženja, Generalno veće objavljuje periodične izveštaje.

Čl. 7. Pošto, s jedne strane, uspeh radničkog pokreta u svakoj zemlji može biti osiguran samo snagom jedinstva i organizovanosti, i kako, s druge strane, delotvornost internacionalnog Generalnog veća umnogome zavisi od toga da li ono saobraća s malim brojem nacionalnih centara radničkih društava umesto s velikim brojem malih

¹ U ruskom i engleskom izdanju nema reči »planskog«.

i nezavisnih lokalnih društava — članovi Međunarodnog udruženja treba da ulože sve svoje snage u rad za ujedinjenje raštrkanih radničkih društava svojih zemalja u nacionalna tela, koja će predstavljati nacionalni centralni organi.

Samo se po sebi razume da primena ovog člana *Statuta* zavisi od osobenosti zakona svake zemlje, i da, osim u slučaju zakonskih smetnji, svako samostalno lokalno društvo može da održava direktan kontakt s Generalnim većem.

Čl. 8. Svaka sekcija ima pravo da imenuje svog sopstvenog sekretara, koji će korespondirati s Generalnim većem.

Čl. 9. Svako ko usvaja i brani principe Međunarodnog udruženja radnika može biti primljen za njegovog člana, svaki ogranak Udruženja je odgovoran za moralnu ispravnost članova koje prima.

Čl. 10. Prilikom preseljenja iz jedne zemlje u drugu, svaki član Međunarodnog udruženja dobija bratsku pomoć radnika koji su prišli Udruženju.

Čl. 11. Mada ujedinjeni u večni savez bratske saradnje, radnička društva koja stupe u Međunarodno udruženje radnika zadržavaju nedirnutu svoju postojeću organizaciju.

Čl. 12. Sadašnji *Statut* može izmeniti svaki kongres ako se za to izjasne dve trećine prisutnih delegata.

Čl. 13. Sve što nije predviđeno ovim *Statutom*, biće dopunjeno posebnim odredbama, koje podležu reviziji svakog kongresa.

Organizaciona pravila revidirana u skladu sa zaključcima kongresâ (1866-1869) i Londonske konferencije 1871.

I

OPŠTI KONGRES

1. Svaki član Međunarodnog udruženja radnika ima pravo da bira i da bude biran prilikom izbora delegata za opšti kongres.
2. Svaki ogranak Udruženja, bez obzira na broj njegovih članova, može na kongres poslati jednog delegata.
3. Svaki delegat ima na kongresu samo jedan glas.
4. Troškove delegata snosi ogranak Udruženja ili grupa koja ga imenuje.
5. Ako neki ogranak Udruženja nije u stanju da pošalje delegata, može se ujediniti s drugim susednim ogrankom radi imenovanja zajedničkog delegata.
6. Svaki ogranak Udruženja ili grupa s više od 500 članova može za svakih sledećih 500 članova imenovati dopunske¹ delegate.

¹ U engleskom izdanju: »po jednog«.

7. Učešće i pravo glasa na kongresu biće ubuduće dozvoljeno samo delegatima onih društava, ogranaka ili grupa koji predstavljaju sastavne delove Internacionale i koji su Generalnom veću dostavili svoje članske uloge. Za one zemlje, međutim, u kojima su regularne organizacije Internacionale zakonom zabranjene, delegatima sindikata i radničkih kooperativnih društava biće dopušteno da učestvuju u kongresnim debatama o principijelnim pitanjima, ali ne i u debatama i glasanjima o organizacionim poslovima.

8. Sednice kongresa su dvojake: zatvorene, na kojima se raspravlja o organizacionim pitanjima, i otvorene, za koje su predviđeni debate i glasanje o opštim pitanjima programa kongresa.

9. Program kongresa se sastoji od pitanja koja je prethodni kongres stavio na dnevni red, od pitanja koja naknadno unosi Generalno veće i od pitanja koja mu podnesu na prihvatanje različite sekcije, grupe ili njihovi komiteti. Program rediguje Generalno veće.

Sve sekcije, grupe ili njihovi komiteti koji žele da za debatu predstojećeg kongresa predlože neko pitanje koje nije predvideo prošli kongres, treba s tim da upoznaju Generalno veće do 31. marta.

10. Dužnost je Generalnog veća da organizuje kongres i da pravovremeno obavesti ogranke Udruženja preko federalnih veća ili komiteta o programu rada kongresa.

11. Za svako pitanje koje mu se podnese, kongres imenuje poseban odbor. Svaki delegat se izjašnjava kojem odboru želi da se priključi. Svaki odbor čita predstavke koje su dostavile razne sekcije i grupe o pitanju kojim se on bavi. Na osnovu tih predstavlki on sastavlja opšti izveštaj, i samo se on čita na javnim sednicama. Odbor, osim toga, odlučuje koja će od pomenutih predstavlki biti priključena zvaničnom izveštaju o radu kongresa.

12. Na svojim otvorenim sednicama kongres se najpre bavi pitanjima koja je na dnevni red stavilo Generalno veće. Zatim sledi debata o ostalim pitanjima.

13. Svi zaključci o principijelnim pitanjima stavljaju se na pomenično glasanje.

14. Najmanje dva meseca¹ pre sazivanja godišnjeg kongresa, ogranci Udruženja ili njihove federacije treba da dostave Generalnom veću opširan izveštaj o svojoj delatnosti i razvoju u toku tekuće godine. Generalno veće će taj materijal obraditi u jedan opšti izveštaj, koji se, samo on, čita na kongresu.

---

¹ U francuskom izdanju: «Najmanje mesec dana».

II

GENERALNO VEĆE

1. Naziv *Generalno veće* zadržava se za centralno veće Međunarodnog udruženja radnika. Centralna veća raznih zemalja u kojima postoje regularne organizacije Internacionale nazivaju se *federalna veća* ili *federalni komiteti* s dodavanjem naziva odnosnih zemalja.

2. Generalno veće je obavezno da sprovodi zaključke kongresa.

3. Kad god mu dozvoljavaju njegova sredstva, Generalno veće će objavljivati izveštaj koji će sadržati sve što je od opšteg interesa za Međunarodno udruženje radnika.

U tom cilju ono sakuplja materijal koji mu upućuju federalna veća ili komiteti raznih zemalja, kao i materijal do koga može doći drugim putevima.

Izveštaj se sastavlja na raznim jezicima i besplatno šalje federalnim većima ili komitetima, koji po jedan njegov egzemplar upućuju svakoj svojoj sekciji.

Ako Generalno veće nije u stanju da objavljuje pomenuti izveštaj, ono treba svakog trećeg meseca da šalje pismeno saopštenje federalnim većima ili komitetima, koji će ga, sa svoje strane, objaviti u listovima koji izlaze u njihovim zemljama, a pre svega u organima Internacionale.

4. Svaka nova sekcija ili radničko društvo koje namerava da se priključi Internacionali treba odmah o tome da obavesti Generalno veće.

5. Generalno veće ima pravo da odobri ili da odbije priključenje svake nove sekcije ili grupe, ostavljajući joj pravo da se žali sledećem kongresu.

Gde, međutim, postoje federalna veća ili komiteti, Generalno veće je dužno da se s njima posavetuje pre nego što odobri prijem ili odbije da primi u Udruženje neku novu sekciju ili društvo s područja odnosnog federalnog veća ili komiteta; ono, međutim, ne gubi pravo da donosi privremenu odluku.

6. Generalno veće takode ima pravo da isključi iz Internacionale ma koju sekciju do sledećeg kongresa.

7. Generalno veće ima pravo da odlučuje u slučaju sukoba između društava ili sekcija iste nacionalne grupe, ili između grupa različitih nacionalnosti, priznajući im pravo da se žale sledećem kongresu, koji donosi konačnu odluku.

8. Svi delegati koje Generalno veće imenuje za određene misije imaju pravo da prisustvuju svim skupovima federalnih veća ili komiteta, sreskih ili lokalnih komiteta i lokalnih sekcija i da tamo budu saslušani, ali nemaju pravo da glasaju.

9. Engleska, francuska i nemačka izdanja *Opšteg statuta* i *Pravila* moraju biti priredena prema zvaničnom izdanju Generalnog veća.

Svi prevodi *Opšteg statuta* i *Pravila* na druge jezike moraju se pre objavljivanja podneti Generalnom veću na odobrenje.

III

DOPRINOSI KOJI SE PLAĆAJU GENERALNOM VEĆU

1. Opšti doprinos od jednog penija (groša) po članu uzima se od svih sekcija i društava u sastavu Udruženja. Ovaj doprinos je predviđen za pokriće troškova Generalnog veća, kao što su, na primer, plaćanje generalnog sekretara, izdaci na korespondenciju, na publikacije, na pripreme za kongrese itd.

2. Generalno veće štampa marke za nalepljivanje, od kojih svaka predstavlja vrednost od jednog penija, i svake ih godine šalje federalnim većima ili komitetima u traženom broju.

3. Federalna veća ili komiteti upućuju lokalnim komitetima, a ako njih nema, lokalnim ograncima broj maraka koji odgovara broju njihovih članova.¹

4. Ove se marke onda nalepljuju na egzemplar *Statuta*², koji treba da ima svaki član.

5. Prvog marta svake godine će federalna veća ili komiteti raznih zemalja dostavljati Generalnom veću iznos od prodatih maraka i istovremeno mu vratiti neprodane marke.

6. Ove marke, koje predstavljaju vrednost pojedinačnih članskih uloga, nose datum tekuće godine.

IV

FEDERALNA VEĆA ILI KOMITETI

1. Izdatke federalnih veća ili komiteta pokrivaju njihove sekcije.

2. Federalna veća ili komiteti najmanje jedanput mesečno šalju izveštaj Generalnom veću.

3. Oni svakog trećeg meseca dostavljaju Generalnom veću izveštaj o organizacionom i finansijskom stanju svojih sekcija.

4. Svaka federacija može da primi ili da isključi iz svoje sredine pojedina društva ili sekcije. Ona, međutim, nije ovlašćena da im oduzme naziv organizacija Internacionale, ali može tražiti od Generalnog veća njihovu suspenziju.

---

¹ U engleskom izdanju nema ove tačke; sledeće tačke 4, 5. i 6. odgovaraju tačkama 3, 4. i 5. engleskog izdanja. — ² U engleskom izdanju ovaj deo rečenice glasi: «Ove marke treba nalepiti na poseban list članske karte ili na egzemplar *Statuta*».

V

LOKALNA DRUŠTVA, SEKCIJE I GRUPE

1. Svaka sekcija ima pravo da za sebe izradi svoj poseban statut i pravilnik shodno lokalnim okolnostima i zakonima svoje zemlje, ali taj posebni statut i pravilnik ni u čemu ne smeju biti u suprotnosti s Opštim statutom.

2. Svi lokalni ogranci, sekcije, grupe i njihovi komiteti treba ubuduće da se jednostavno i isključivo nazivaju i konstituišu kao ogranci itd. Međunarodnog udruženja radnika s dodavanjem imenâ odgovarajućih mesta.

3. U skladu s tim, od sada se ograncima, grupama i njihovim komitetima zabranjuje da uzimaju sektaška imena, kao, na primer: pozitivisti, mutualisti, kolektivisti, komunisti itd., ili da obrazuju posebna tela, koja pod nazivima kao: »propagandna sekcija« itd. pripisuju sebi posebnu misiju koja se razlikuje od zajedničkih ciljeva Udruženja.

4. Čl. 2. se, međutim, ne odnosi na sindikate koji su pristupili Internacionali.

5. Pozivaju se sve sekcije, ogranci i s Internacionalom povezana radnička društva da ukinu dužnost predsednika u svakoj sekciji ili društvu.

6. Preporučuje se formiranje ženskih ogranaka Udruženja unutar radničke klase. Ovaj član, naravno, ne sprečava obrazovanje ogranaka Udruženja sastavljenih od radnika i radnica.

7. Ako se protiv Internationale pojave napadi u štampi, najbliža sekcija ili komitet obavezni su da odmah dostave Generalnom veću jedan primerak takve publikacije.

8. Adrese poslovnih sedišta svih komiteta Internationale i Generalnog veća objavljuju se svakog trećeg meseca u organima Udruženja.

VI

OPŠTA STATISTIKA RADNIČKE KLASJE

1. Generalno veće staviće na snagu čl. 6. *Statuta*, koji se odnosi na opštu statistiku radničke klase, kao i zaključke Ženevskog kongresa (od 1866) o istom predmetu.

2. Svaka lokalna grupa je obavezna da imenuje poseban statistički komitet, kako bi uvek bila spremna da, koliko joj njena sredstva dopuštaju, odgovori na pitanja koja joj postavi federalno veće odnosno zemlje ili Generalno veće.

Svim grupama se preporučuje da sekretarima statističkih komiteta daju platu u skladu s opštom korišću njihovog delanja za radničku klasu.

3. Prvog avgusta svake godine federalna veća ili komiteti treba da pošalju Generalnom veću materijal koji su sakupili u svojim zemljama. Veće će sa svoje strane taj materijal preraditi u opšti izveštaj, koji će biti podnet kongresu, koji se održava u septembru svake godine.

4. O sindikatima i ograncima Udruženja koji odbijaju da daju traženo obaveštenje treba izvestiti Generalno veće, koje će preduzeti odgovarajuće mere.

5. Zaključci Ženevskog kongresa od 1866, pomenuti u čl. 1. ovog odeljka glase:

Statističko ispitivanje položaja radničke klase svih civilizovanih zemalja koje preduzima sama radnička klasa već je samo po sebi veliko internacionalno delo. Da bi se uspešno delovalo, mora se poznavati materijal na koji se želi delovati. Inicijativom za jedno takvo veliko delo radnici uz to dokazuju svoju sposobnost da svoju sudbinu uzmu u sopstvene ruke.

Kongres zato predlaže da na svakom mestu gde postoji neki ogranak našeg društva posao odmah počne i da se skuplja materijal o raznim tačkama navedenog plana ispitivanja.

Kongres poziva radnike Evrope i Sjedinjenih Država Amerike da saraduju na sakupljanju statističkih podataka o radničkoj klasi i da svoje izveštaje zajedno sa činjeničnim materijalom šalju Generalnom veću. Na osnovu tih izveštaja i tog materijala, Veće će sastaviti jedan opšti izveštaj, kojem priključuje činjenični materijal kao dodatak. Ovaj se izveštaj, zajedno s dodatkom, podnosi sledećem godišnjem kongresu i, pošto ga on odobri, štampa se o trošku Udruženja.

Šema ispitivanja, koja se prema prilikama može menjati i dopunjavati:

1. Zanimanje, ime.
2. Starost i pol radnika.
3. Broj uposlenih radnika.
4. Nadnice: a) Šegrti i pomoćnici.
b) Nadnica od dana ili od komada? Plate koje plaćaju posrednici. Sedmični i godišnji prosek.
5. a) Radno vreme u fabrikama.
b) Radno vreme kod malih majstora i u kućnoj radinosti, ukoliko se posao obavlja na ove različite načine.
- c) Noćni i dnevni rad.
6. Vreme za obedovanje i postupanje s radnicima.
7. Karakteristika radionica i rada, teskoba, oskudna ventilacija, nedostatak dnevnog svetla, gasno osvetljenje, čistoća itd.
8. Kako rad utiče na telesno stanje radnika.
9. Stanje morala i obrazovanje, vaspitanje.
10. Karakter posla; da li je više-manje ravnomerno vezan za celu godinu ili za određena godišnja doba; da li je podložan velikim kolebanjima, da li je izložen stranoj konkurenciji, da li se obavlja pretežno za unutarnje ili za spoljne tržište.

11. Posebno zakonodavstvo koje reguliše odnose između radnika i majstora.
12. Prehrambene i stambene prilike radnika.¹

Dodatak

Konferencija održana u Londonu od 17. do 23. septembra 1871. naložila je Generalnom veću da priredi novo autentično i revidirano izdanje *Opšteg statuta* i *Organizacionih pravila* Međunarodnog udruženja radnika na engleskom, francuskom i nemačkom jeziku, i to iz sledećih razloga:

I. OPŠTI STATUT

Ženevski kongres (od 1866) je s nekoliko dodataka prihvatio *Privremeni statut* Udruženja objavljen u Londonu novembra 1864. On je takođe bio odlučio (vidi: *Congrès ouvrier de l'Association Internationale des Travailleurs à Genève du 3 au 8 Septembre 1866*, Genève 1866, str. 27, napomena), da Generalno veće objavi službeni i obavezni tekst kako *Statuta* tako i *Organizacionih pravila* koje je doneo Kongres. Generalno veće nije moglo da izvrši ovu odluku zbog toga što je bonapartistička vlada zaplenila zapisnike sa Ženevskog kongresa prilikom njihovog prenošenja preko Francuske. Kad su zapisnici, zahvaljujući intervenciji lorda Stanleya, tada britanskog ministra spoljnjih poslova, konačno stigli u London, već se bio pojavio² jedan francuski izveštaj o Kongresu. Tekst *Statuta* i *Organizacionih pravila* koji je taj izveštaj sadržao odmah je preštampan u svim zemljama u kojima se govori francuski. Ovaj je tekst u mnogo čemu bio pogrešan.

1. Parisko izdanje londonskog *Privremenog statuta* uzeto je za osnovu kao tačan prevod. Pariski komitet, međutim, od koga je potekao ovaj prevod, radikalno je izmenio ne samo u uvodu navedene razloge za donošenje *Statuta* i na interpelaciju Generalnog veća ove izmene pravdao postojećim političkim stanjem u Francuskoj. On je takođe, zbog nedovoljnog poznavanja engleskog jezika, pogrešno preveo članove *Statuta*.

2. Trebalo je da Ženevski kongres dade *Privremenom statutu* konačan karakter. U tu svrhu naimenovani odbor Kongresa jednostavno je precrtao sva ona mesta u kojima su se spominjale provizorne mere; on je pri tom prevideo da su neka od tih mesta, pored njihovog čisto provizornog karaktera, sadržala i zaključke trajne i najveće važnosti. Englesko izdanje objavljeno posle kongresa u Lozani (od 1867) isto tako ispušta ova mesta.

---

¹ U ruskom i engleskom izdanju nema tačaka 11. i 12. — ² U ruskom izdanju (1960, tom 17, str. 455) stoji: u Ženevi.

II. ORGANIZACIONA PRAVILA

Do sada zajedno sa *Statutom* objavljujvana *Organizaciona pravila* sadržala su samo zaključke Ženevskog kongresa (od 1866). Bilo je, zato, potrebno da se kodificiraju odredbe koje su doneli kasniji kongresi i Londonska konferencija (od 1871).

Za sadašnje revidirano izdanje korišćene su sledeće publikacije:

Address and provisional Rules of the International Working Men's Association etc., London 1864;

Rules of the International Working Men's Association, London 1867;

Congrès ouvrier de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Genève du 3 au 8 Septembre 1866, Genève 1866;

Procès-verbaux du Congrès de Genève, 1866. Rapport du Conseil Général. Publié dans le «*Courrier International*», Mars & Avril, Londres 1867.¹

Procès-verbaux du Congrès de l'Association Internationale des Travailleurs, réuni à Lausanne, du 2 au 8 Septembre 1867, Chaux-de-Fonds 1867;

Troisième Congrès de l'Association Internationale des Travailleurs [Briselski kongres], Compte-rendu officiel, Bruxelles 1868;

The International Working Men's Association. Resolutions of the Congress of Geneva, 1866, and the Congress of Brussels, 1868, London 1868;

Compte-rendu du 4me Congrès International, tenu à Bâle en Septembre 1868, Bruxelles 1869;

Report of the Fourth Annual Congress of the International Working Men's Association, held at Basle, 1869. Published by the General Council, London 1869;

Quatrième Congrès de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Bâle, 1869. Rapport du délégué des Sections de la Fabrique à Genève», Genève 1869;

Resolutions of the Conference of Delegates of the International Working Men's Association, assembled at London, 1871, London 1871.

Za Bazelski kongres takode su konsultovani nemački izveštaj s Kongresa objavljen u lecima i zabeleške koje je za vreme Kongresa vodio generalni sekretar.

Kako su ovi različiti izvori korišćeni za sadašnje izdanje, vidi se iz sledećeg preglada.

¹ U engleskom izdanju se ne navodi ova publikacija.

OPŠTI STATUT

Uvod. — Iza reči: »Iz tih razloga« ponovo su ubačene reči: »osnovano je Međunarodno udruženje radnika«.¹

Mesto: »Oni smatraju da je dužnost svakog«² etc. izbačeno je jer su postojala dva autentična, a međusobno neobjedinjiva teksta ovog mesta. Osim toga, njegov stvarni smisao sadrže reči koje mu neposredno prethode i reči koje mu neposredno slede: »Nema dužnosti bez prava« etc.

Čl. 3. je ponovo ubačen prema čl. 3. *Privremenog statuta*.

Čl. 4. — Deo čl. 3. i ceo čl. 4. u *Rules etc.*, London 1867.

Čl. 5. — Uvodni deo čl. 3, *Rules*, 1867.

Reči: »jedan predsednik« izbačene su u skladu s I zaključkom o organizacionim pitanjima Bazelskog kongresa.⁽³⁵⁰⁾

Čl. 6. — Čl. 5, *Rules* 1867. Reči: »co-operating associations« (kooperativna udruženja) izmenjene su u: »nacionalne i lokalne grupe Udruženja«, zato što su različiti prevodi prvobitni izraz pogrešno prevodili sa »kooperativna društva«.

Čl. 7. — Čl. 6, *Rules*, 1867.

Čl. 8. — Čl. 10, *Rules*, 1867.

Čl. 12. predstavlja čl. 12 *Organizacionih pravila* u *Rules*, 1867.

Čl. 13. — Čl. 12, *Rules*, 1867.

Čl. 7, *Rules*, 1867, ispušten je, zato što je bio uključen u protivrečnosti s jednim drugim zaključkom Lozanskog kongresa. Vidi: *Procès-verbaux du Congrès de Lausanne*, str. 36.

ORGANIZACIONA PRAVILA

I. Opšti kongres

Čl. 1. — Čl. 11. *Pravila* Ženevskog kongresa, (*Congrès de Genève*, Genève 1866, str. 26. i dalje.); čl. 10, *Rules*, 1867; zadnji je nepotpun.

Čl. 2. — Čl. 9, *Congrès de Genève*; čl. 6, *Rules etc.*, 1867.

Čl. 3. — Čl. 13, *Congrès de Genève*; čl. 11, *Rules etc.*, 1867.

Čl. 4. — Čl. 10, *Congrès de Genève*; čl. 9, *Rules etc.*, 1867.

Čl. 5. — Čl. 9, *Congrès de Genève*; čl. 7, *Rules etc.*, 1867.

Čl. 6. — Čl. 12, *Congrès de Genève*; čl. 8, *Rules etc.*, 1867.

Čl. 7. — *Bazelska Organizaciona pravila*, VIII.

Čl. 8. — Za ovaj član je »Guide Pratique pour le Congrès de l'Internationale« (*Compte-rendu du Congrès de Bâle*, Bruxelles 1869) dopunjen ostalim, gore navedenim izvorima za Bazelski kongres.

Čl. 9. — Prvi deo kao čl. 8. Drugi deo, zaključak Lozanskog kongresa (*Procès-verbaux*, str. 74, 1.)

Čl. 10. — Čl. 1b, *Congrès de Genève*; čl. 1 b, *Rules etc.*, 1867.

¹ Vidi u 27. tomu ovog izdanja, — ² Vidi u 27. tomu ovog izdanja.

- Čl. 11. — »Guide Pratique«, Bazelski kongres, čl. 3. i 11.
 Čl. 12. — »Guide Pratique etc.«, čl. 10.
 Čl. 13. — »Guide Pratique etc.«, čl. 7.
 Čl. 14. — »Guide Pratique etc.«, čl. 4.

II. Generalno veće

- Čl. 1. — Londonska konferencija, 1871, II. 1.
 Čl. 2. — *Congrès de Genève*, čl. 1; *Rules etc.*, 1867, čl. 1.
 Čl. 3. — Dva prva stava, čl. 2. i čl. 1a, *Congrès de Genève* i *Rules etc.*, 1867. Treći stav, čl. 3, *Congrès de Genève*. Poslednji stav, Lozanski kongres, *Procès-verbaux*, str. 31, čl. 2.
 Čl. 4. do 7. — Bazelska *Organizaciona pravila*, IV do VII.
 Čl. 8. — Londonska konferencija, III.
 Čl. 9. — Zaključak Londonske konferencije, sednice od 18. i 22. septembra.

III. Doprinosi koji se plaćaju Generalnom veću

- Čl. 1. Prvi stav. — Lozanski kongres, *Procès-verbaux*, str. 37, 3; i čl. IX Bazelskih zaključaka o organizacionim pitanjima. Drugi stav — čl. 4, *Congrès de Genève* i *Rules* 1867.
 Čl. 2. do 6. — Londonska konferencija, IV, 1. do 5.

IV. Federalna veća i komiteti

- Čl. 1. — Čl. 6, *Congrès de Genève* i *Rules*, 1867.
 Čl. 2. — Čl. 5, dito.
 Čl. 3. — Briselski kongres, *Compte-rendu officiel*, str. 50, *Appendice, Séances Administratives, Résolution* No. 3.
 Čl. 4. — Čl. VI Bazelskih zaključaka o organizacionim pitanjima.

V. Lokalna društva, ogranci i grupe

- Čl. 1. — Čl. 14, *Congrès de Genève*; čl. 12, *Rules etc.*, 1867.
 Čl. 2. do 4. — Londonska konferencija, II, 2. do 4.
 Čl. 5. — Čl. I Bazelskih zaključaka o organizacionim pitanjima.
 Čl. 6. — Londonska konferencija, V.
 Čl. 7. — Čl. II Bazelskih zaključaka o organizacionim pitanjima.
 Čl. 8. — Čl. III, dito.

VI. Opšta statistika radničke klase

- Čl. 1. do 4. — Londonska konferencija, VI, 1. do 4.
 Čl. 5. — Zaključak Ženevskog kongresa (londonsko izdanje zaključaka Ženevskog i Briselskog kongresa, str. 4).

Po nalogu i u ime Londonske konferencije 1871.

Generalno veće:

*R. Applegarth, Ant. Arnaud*¹, *M. J. Boon, Fred. Bradnick, G. H. Buttery, F. Cournet*¹, *E. Delahaye, Eugène Dupont*², *Wm. Hales, G. Harris, Hurliman, Jules Johannard, Harriet Law, Fred. Leßner, Lochner*³, *Constant Martin, Zévy Maurice, Henry Mayo, George Milner, Ch. Murray, Pfänder, Vitale Regis*¹, *G. Ranvier*¹, *John Roach, Rühl, Sadler, Cowell Stepney, Alfred Taylor, W. Townshend, Éd. Vaillant, John Weston*

Sekretari-korespondenti:

A. Herman — za Belgiju; *Th. Mottershead* — za Dansku; *Karl Marx* — za Nemačku i Rusiju; *Aug. Serrailier* — za Francusku; *Ch. Rochat* — za Holandiju; *J. P. MacDonnel* — za Irsku; *Friedrich Engels* — za Italiju i Španiju; *Leo Frankel* — za Austriju i Mađarsku; *Walerij Wróblewski* — za Poljsku; *Hermann Jung* — za Švajcarsku; *J. G. Eccarius* — za Sjedinjene Države; *Constant Le Moussu* — za francuske sekcije u Sjedinjenim Državama.

Ch. Longuet, predsedavajući
Herm. Jung, blagajnik
John Hales, generalni sekretar

256, High Holborn, London, W.C.
24. oktobra 1871.

Prema: *Allgemeine Statuten und Verwaltungsvorordnungen der Internationalen Arbeiterassoziation.*
Službeno nemačko izdanje, redigovano od strane Generalnog veća, Lajpcig 1871.

Prevod s nemačkog

---

¹ Nedostaje u engleskom izdanju. — ² Uz »Eugène Dupont« sledi u engleskom izdanju: (odsutan kao emisar). — ³ posle »Lochner« u engleskom izdanju stoji: »Ch. Longuet«.

Friedrich Engels

[Izjava Generalnog veća povodom
Cochrane-ovog pisma^[351]]

Uredniku lista »The Eastern Post« ^[352]

Gospodine,

U listu »The Times« od 31. oktobra pojavio se članak o Internacionali koji je potpisao Alexander Baillie Cochrane. Molim Vas da u svom listu štampate odgovor na to pismo. Pre svega, g. A.B.C.

ne zna da li je g. Odger i sada predsednik engleske sekcije našeg Društva.

Još u septembru 1867. ukinuta je funkcija predsednika Generalnog veća Internacionale, koju g. A.B.C. naziva engleskom sekcijom tog Društva. Dobro je poznato da je posle objavljivanja naše *Adrese o građanskom ratu u Francuskoj* (u junu ove godine) g. Odger istupio iz Generalnog veća.

Pošto je pročitao neka klevetnička naklapanja u štampi na Kontinentu o sastavu naše konferencije delegata, koja je održana u Londonu septembra ove godine, g. A.B.C. je primenio ove informacije na javni zbor koji je održan u St. Martin's Hallu 28. septembra 1864. Na tom zboru, kako pisac članka u listu »The Times« od 27. oktobra tačno navodi, bilo je izabrano Privremeno veće Međunarodnog udruženja radnika, ali g. Odger nije bio »izabran za predsednika«, niti »g. Cremer i g. Wheeler za sekretare«, kao što kaže g. A.B.C.

Gospodin A.B.C. zatim dokazuje verodostojnost ove informacije sledećim »autentičnim dokumentom«.

Prvo:

»Crvena zastava je simbol univerzalne ljudske ljubavi«.

Ovaj autentični dokumenat nije ništa drugo do uvod u jedan od bezbrojnih falsifikata koje je nedavno objavila pariska policija pod imenom Internacionale, a koje je Generalno veće svojevremeno opovrglo.

Drugo:

»Ženevski program pod predsjedništvom« (prilično je teško zamisliti kako program može biti pod nečijim predsjedništvom) »Rusa Mihaila Bakunjinina Generalno veće je prihvatilo u Londonu u julu 1869.«

Ovaj ženevski program nije ništa drugo do *Statut* ženevske Alijanse socijalističke demokratije, koji je već spomenut u okružnici Jules-a Favre-a o Internacionali. U odgovor na tu okružnicu ja sam izjavio (vidi »The Times« od 13. juna) da Generalno veće nikada nije izdalo takav dokumenat. Naprotiv, ono je izdalo dokumenat kojim je poništilo prvobitni *Statut* Alijanse.¹

Mogu da dodam da je konferencija, koja je nedavno održana u Londonu, definitivno prečistila račune s Alijansom koju je osnovao Mihail Bakunjin i da se »Journal de Genève«^[353], list dostojan partijskih dogmi g. A.B.C., stavio u odbranu Alijanse protiv Internacionale.

Treće:

Gospodin A.B.C. izvlači iz svoga svežnja »autentičnih dokumenata« nekakav iskrivljeni izvod iz privatnih pisama koja je pisao naš prijatelj Eugène Dupont, a davno ih objavio bonapartista i bivši procureur² Oscar Testut.^[354] Pre nego što je g. A.B.C. krenuo na Kontinent u potragu za tim »verodostojnim informacijama«, ovaj izvod je već kružio u engleskoj štampi.

Gospodin Alexander Baillie Cochrane naziva naše Udruženje »gnusnim«. Kako ja treba da nazovem društvo koje tom istom Alexanderu Baillie-u Cochrane-u poverava posao donošenja zakona?

Ostajem, gospodine, Vaš odani
John Hales
 generalni sekretar Medunarodnog
 udruženja radnika

Napisano 31. oktobra 1871.

[«The Eastern Post», br. 163 od
 11. novembra 1871]

Prevod s engleskog

¹ Vidi u ovom tomu, str. 295-296. — ² državni tužilac

Friedrich Engels

[O špekulacijama s osnivanjem akcionarskih društava u Engleskoj]

London, 4. novembra. — Mi ovde sada smo u punom zamahu prosperiteta i živog poslovanja — *mi*, tj. oficijelna Engleska, veliki kapitalisti. Kapitala je na tržištu u izobilju i svuda traži plasman koji donosi profit; prevarantska društva za usrećivanje čovečanstva i za obogaćivanje preduzetnika niču kao gljive posle kiše. Rudnici, kopovi asfalta, željeznice s konjskom vučom za velike gradove, železare sada su, izgleda, najviše u modi; rudnici se prodaju na Volgi i u Novom Meksiku; u Savoju, u Juri, u Hanoveru kupuju se kopovi asfalta; Lisabon i Buenos Ajres treba da dobiju željeznice s konjskom vučom itd. Sva ova akcionarska društva imaju, naravno, za cilj da samo za momenat visoko podignu akcije, kako bi se preduzetnici mogli rešiti svojih udela s dobitkom; šta će zatim biti s akcionarima — njih se više ne tiče: »Posle nas potop!« Za tri-četiri godine će pet šestina ovih prevarantskih društava poći putem svega živoga, a s njima i novac akcionara koji su ostali da vise na muholovci. Biće to, kao i uvek, većinom mali ljudi, koji svoje uštedevine ulažu u ova »sasvim solidna i unosna« preduzeća, i to upravo onda kad su akcije prevarom doterane do najviše tačke — i tako im i treba. Špekulacije akcijama su jedno od najjačih sredstava da bi navodno, a delom i stvarno imetak malih ljudi koji su oni sami zaradili zaigrao u džepovima krupnih kapitalista, tako da i najglupljem čoveku postaje jasno da u današnjem društvenom poretku uopšte nije moguć »samoprivredujući«¹ kapital, da je, naprotiv, svaki postojeći kapital samo plod neplaćenog prisvojenog tuđeg rada. I ako je ovo špekulisanje s osnivanjima akcionarskih društava u zadnje vreme došlo do punog zamaha i u Nemačkoj i Austriji, ako kneževi i Jevreji, državni kancelar i popčić zajedno priređuju lov na uštede malih ljudi, nama je to samo dobrodošlo.

¹ nem.: »selbsterarbeitetes« (koji se stiče sopstvenim trudom)

To preobilje kapitala na novčanom tržištu međutim je samo odraz procvata krupne industrije. Skoro u svim granama proizvodnje radi se s takvom živošću kako se već godinama nije dešavalo. Naročito u dvema glavnim engleskim industrijama u kojima sirovinu predstavljaju gvožđe i pamuk.

Lankaširski vlasnici predionica opet konačno imaju dovoljno pamuka da bi masovno mogli proširivati svoje fabrike; i oni tu priliku ne propuštaju. Samo u malom Oldemu se gradi petnaest novih predionica, prosečno s po 50 000 vretena — ukupno 750 000 vretena, skoro isto toliko koliko ima cela Carinska Unija^[355] (bez Alzasa)! Uz to još tome srazmeran broj razboja. Tako je i u drugim gradovima Lankašira. Fabrike mašina su angažovane za mesece, neke i za godinu dana unapred i plaća im se svaka cena samo ako mogu da isporuče mašine. Ukratko, stvar opet izgleda kao 1844. posle otvaranja kineskog tržišta^[356], kad su se fabrikanti bojali samo toga da neće moći da isporuče dovoljno robe: oni su čak, kako su govorili, morali da stvore odeće za 300 miliona ljudi! Onda je došao povratni udarac od 1845. i 1847, kad se odjednom ispostavilo da je 300 miliona Kineza dosad najradije samo pravilo svoju odeću i prekomerno proizvedena engleska roba je na svim tržištima u gomilama ležala neprodana, dok su fabrikanti i špekulanti na stotine propadali. A to isto će se opet i sada desiti; ovi ljudi ništa nisu naučili, a ako su nešto i naučili, ipak ih unutrašnji zakon kapitalističke proizvodnje prisiljava da stalno ponavljaju odavno poznati ciklus poslovnog poleta, hiperprodukcije i krize, da ga ponavljaju u sve većoj razmeri, dok konačno ustanak proletarijata ne oslobodi društvo nužnosti ovog budalastog kruženja.

Neki gospodin *Schwitzguébel* zahteva u listu »Der Volksstaat«, u ime nekog meni nepoznatog Federalnog komiteta romanske Švajcarske bliže objašnjenje o onome što sam objavio u ovom listu u vezi s gospodinom *Elpidinom*.¹ Ja sa g. *Schwitzguébelom* nemam ništa i ne mogu o ovoj stvari polagati računa nekom bilo kom Trećem. Ali ako se g. *Elpidin* lično u ovoj stvari obratio uredništvu, stojim mu na usluzi i molim uredništvo lista »Der Volksstaat« da u tom slučaju saopšti g. *Elpidinu* moju adresu, kako bi se on mogao obratiti direktno meni.

[»Der Volksstaat«, br. 91
od 11. novembra 1871]

Prevod s nemačkog upoređen
s engleskim originalom

¹ Vidi u ovom tomu, str. 308.

Karl Marx

[Predlozi rezolucijâ Generalnog veća
o Francuskoj sekciji od 1871^[357]]

Međunarodno udruženje radnika

*Rezolucija Generalnog veća
doneta na sednici od 7. novembra 1871.*

I. UVODNE NAPOMENE

Generalno veće smatra da mišljenje koje je izrazila Francuska sekcija od 1871. o radikalnim izmenama koje treba uneti u članove *Opšteg statuta* koji se odnose na sastav Generalnog veća nema nikakve veze s pitanjem o kome je ono pozvano da se izjasni.

Što se tiče uvreda koje je pomenuta sekcija nanela Generalnom veću, njih će tačno oceniti federalna veća i komiteti raznih zemalja.

Veće hoće samo da primeti:

da od Bazelskog kongresa (održanog od 6. do 11. septembra 1869) nije *prošlo tri godine*, kako namerno tvrdi pomenuta sekcija;

da je u 1870, uoči francusko-nemačkog rata, Generalno veće jednim opštim cirkularom upućenim svim federacijama, pa i Federalnom veću Pariza, predložilo da se sedište Generalnog veća premesti iz Londona^[358];

da su odgovori koji su primljeni bili jednodušni u tome da zadrže sadašnje sedište Veća i da produže njegova ovlašćenja;

da je Generalno veće 1871, čim su mu događaji dozvolili, sazvalo konferenciju delegata, što je jedini saziv koji je u datim prilikama bio moguć;

da su na toj konferenciji delegati s Kontinenta izjavili da je u njihovim zemljama zavladao bojazan da će kooptacija velikog broja francuskih izbeglica ugroziti međunarodni karakter Generalnog veća;

da je konferencija (vidi njene »Rezolucije« itd., XV¹) »prepustila Generalnom veću da prema prilikama oceni i utvrdi datum i mesto

¹ Vidi u ovom tomu, str. 346.

sledećeg kongresa, ili konferencije koja bi mogla biti sazvana umesto kongresa».

Što se tiče pretenzije pomenute sekcije da ona predstavlja isključivo »francuski revolucionarni elemenat« zato što među svojim članovima broji bivše predsednike pariskih radničkih društava, Generalno veće skreće pažnju na sledeće:

ako je neko bio predsednik jednog radničkog društva, Generalno veće, razume se, može to imati u vidu, ali ni u kom slučaju to ne bi moglo biti osnov da se »po pravu« postane član Generalnog veća i da se u njemu bude predstavnik »revolucionarnog elementa«. Jer, kad bi to bilo tako, Generalno veće bi moralo da primi za člana gospodina Gustave-a Durand-a, koji je bio predsednik Društva pariskih juvelira i sekretar francuske sekcije u Londonu. Uostalom, zadatak je članova Generalnog veća da zastupaju načela Medunarodnog udruženja radnika pre nego mišljenja i interese ove ili one korporacije.

II. PRIGOVORI FRANCUSKE SEKCIJE OD 1871. DATI NA SEDNICI GENERALNOG VEĆA OD 31. OKTOBRA, NA NJEGOVU REZOLUCIJU OD 17. OKTOBRA

1. Na sledeći stav čl. 2. njegovog *Statuta*:

»Da bi neko bio primljen u članstvo sekcije, treba da podnese dokaze o svojim sredstvima za život, moralne garancije itd.«

sekcija stavlja primedbu:

»da *Opšti statut* čini sekcije odgovornim za poštenje njihovih članova i prema tome priznaje im pravo da traže garancije *po sopstvenom nahodjenju*«.

Po takvom shvatanju, neka međunarodna sekcija koju bi osnovali teetotalers¹ mogla bi uneti u svoj poseban statut član u ovom smislu: »Da bi neko bio primljen u članstvo sekcije, treba da položi zakletvu da će se uzdržavati od svakog alkoholnog pića.« Jednom reči, posebnim statutima pojedinih sekcija za prijem u Internacionalu mogu biti nametnuti najapsurdniji i najneumesniji uslovi pod izgovorom da one »na taj način skidaju sa sebe odgovornost za moralnu besprekornost svojih članova«.

U I tački svoje rezolucije od 17. oktobra² Generalno veće je reklo »da ima slučajeva kad baš nemanje sredstava za život može da bude garancija moralnosti«. Ono smatra da bi sekcija mogla da se uzdrži od ponavljanja toga stava i da ne govori da su »izbeglice rečitim sveđočenjem svoje bede zaštićene od svake sumnje«.

¹ trezvenjaci, apstinenti (od alkohola) — ² Vidi u ovom tomu, str. 357.

Na frazu da sredstva za opstanak štrajkača pruža »štrajkačka kasa«, može se pre svega odgovoriti da je ta »kasa« često fiktivna.

Uostalom, zvanične engleske ankete su pokazale da je većina engleskih radnika, koja se, uopšte govoreći, nalazi u boljem položaju nego njihova braća na Kontinentu, često prinudena — bilo zbog štrajka i nezaposlenosti, bilo zbog nedovoljne najamnine i njenog neblagovremenog isplaćivanja i iz drugih razloga — da se stalno obraća zalagaonicama i da se *zadužuje*, to jest da nalazi »sredstva za život« o kojima se ne može tražiti dokaz a da to ne bude nedopustivo mešanje u privatni život građana.

Dakle, jedna od dve stvari.

Ili sekcija u »sredstvima za život« traži samo »garanciju poštenja«, i tada predlog Generalnog veća koji glasi: »Za prijem u članstvo sekcije treba pružiti moralne garancije« — udovoljava ovom cilju pošto taj predlog uključuje (vidi I tačku rezolucije od 17. oktobra) i odredbu da »u sumnjivim slučajevima sekcija može tražiti obaveštenja o sredstvima za život kao *garanciju moralnosti*«;

ili sekcija u čl. 2. svog statuta namerno govori o pružanju dokaza o »sredstvima za život« kao o uslovu za prijem u članstvo pored »garancija moralnosti« koje ima pravo da traži, i u tom slučaju Generalno veće tvrdi da je to »buržoaska novotarija, koja je protivna i slovu i duhu *Opšteg statuta*«.

2. Na odbacivanje od strane Generalnog veća sledećeg paragrafa člana 11. *Statuta*:

»U Generalno veće slaće se jedan ili više delegata«,

sekcija odgovara:

»Nama nimalo nije nepoznato da po slovu *Opšteg statuta* ono« (Generalno veće) »ima pravo da prihvati ili ne prihvati delegate.«

Ovo očigledno dokazuje da je sekciji nedovoljno poznato slovo *Opšteg statuta*.

Opšti statut stvarno priznaje samo *dva* načina izbora članova Generalnog veća — izbor koji vrši kongres, i kooptiranje od strane samog Generalnog veća — a *nigde* nema reči o tome da Veće može da prihvati ili da odbije delegate sekcija ili grupa.

Prijem u svoj sastav delegata koje su u prvom redu predložile londonske sekcije bio je vazda samo *administrativna mera* Generalnog veća koje je u tom slučaju posebno primenilo svoje pravo kooptiranja (vidi II tačku 2. rezolucije Generalnog veća od 17. oktobra).

Izuzetne okolnosti koje su navele Generalno veće da pribegne ovom načinu kooptiranja dovoljno su objašnjene u njegovoj rezoluciji od 17. oktobra.

Baš u toj rezoluciji (II, 3) Veće izjavljuje da je spremno da primi delegate Francuske sekcije od 1871. pod *istim uslovima* kao i ostale

delegata londonskih sekcija. Ali ono nikad ne bi moglo uzeti kao ozbiljan zahtev koji bi nekoj sekciji davao privilegovan položaj nasuprot *Opštem statutu*.

Unoseći u član 11. svog statuta ovaj paragraf: »Jedan ili više delegata *slaće se* u Generalno veće«, francuska sekcija od 1871. pretenjuje na pravo da šalje svoju delegaciju u Generalno veće kao na pravo koje se, kako ona smatra, zasniva na *Opštem statutu*. Ona se pretvarala da je uverena u to izmišljeno pravo, pa je, čak pre nego što ga je Generalno veće priznalo (vidi član VI rezolucije Bazelskog kongresa o organizacionim pitanjima^[337]), ne kolebajući se uputila »po pravu« 17. oktobra na sednicu Generalnog veća dva delegata s »imperativnim mandatom« koji je sankcionisalo 20 glasača. Najzad, u svojoj poslednjoj poruci ona opet insistira na »dužnosti i pravu da šalje delegate u Generalno veće«.

Da bi opravdala svoje pretenzije, sekcija pokušava da nade presedan u položaju građanina Hermana u Generalnom veću pretvarajući se pri tom da joj je nepoznato da ga je Veće kooptiralo po preporuci jednog belgijskog kongresa^[158] i da on u Veću uopšte ne predstavlja sekciju iz Liježa, iako je njen član.

3. Na odbijanje Generalnog veća da odobri sledeći stav *Statuta* Francuske sekcije od 1871:

»Svaki član sekcije se obavezuje da prihvati delegiranje u Generalno veće samo od strane svoje sekcije«,

sekcija uzvrća:

»Ograničićemo se da odgovorimo da imamo svoj sopstveni pravilnik; naše konvencije odnose se samo na nas i samo se nas tiču, a taj zahtev ni u čemu ne protivreči *Opštem statutu*, koji o tome ništa ne govori.«

Teško je razumeti kako bi *Statut* koji ništa ne govori o pravu delegiranja u Generalno veće mogao biti rečit u pogledu uslova za to delegiranje. Ali je lakše razumeti da se pravilnik jedne sekcije primenjuje samo u granicama te sekcije. Međutim, ne može se prihvatiti mišljenje da se posebni pravilnik jedne sekcije »odnosi samo na nju i samo se nje tiče«. Jer, da je, na primer, Generalno veće odobrilo član 11. *Pravilnika* Francuske sekcije od 1871, ono bi moralo da dopusti da se taj član unese i u pravilnike svih drugih sekcija, i on bi, postavši opštim pravilom, potpuno poništio pravo kooptiranja koje *Opšti statut* daje Generalnom veću.

Iz tih razloga:

I. Generalno veće ostaje u potpunosti pri svojoj rezoluciji od 17. oktobra 1871.

II. U slučaju da ova rezolucija ne bude prihvaćena do održanja sednice Veća 21. novembra, njegovi sekretari-korespondenti biće dužni da federalnim većima raznih zemalja, a gde njih nema, lokalnim gru-

pama i komitetima dostave: *Statut* Francuske sekcije od 1871, kopiju mandata delegata te sekcije koji je podnet Generalnom veću na njegovoj sednici od 17. oktobra, rezoluciju Generalnog veća od 17. oktobra, odgovor Francuske sekcije od 1871. koji je poslat Generalnom veću za sednicu od 31. oktobra i ovu konačnu rezoluciju Generalnog veća od 7. novembra.

London, 7. novembra 1871.

U ime i po nalogu Generalnog veća¹

Prevod s francuskog

---

¹ Sledi potpis: Auguste Serrailier, sekretar-korespondent za Francusku

Karl Marx

[Izjava Generalnog veća uredništvu lista
»Frankfurter Zeitung und Handelsblatt«^[359]]

Pod datumom: *London*, 18. novembra, nalazi se u br. 326 novina »Frankfurter Zeitung«, na drugom listu, sledeće mesto:

»Londonski ogranak *Internationale*« je »na svojoj poslednjoj sednici prihvatio sledeću rezoluciju: 'Istaknute zasluge sera Charlesa Dilkesa za narodnu stvar daju mu pravo na priznanje naroda; on je shodno tome pozvan da prihvati počasno članstvo Međunarodnog radničkog saveza'. Na jednom ranijem sastanku za člana je bio izabran Kossuth.«

Internacionala ne zna ni za kakvo počasno članstvo. Gore pomenuti zaključci potiču verovatno od jednog malog londonskog društva, koje se prvobitno nazivalo »Međunarodno demokratsko udruženje«, a sada se pokrstilo u »Opštu republikansku ligu«. Ona nema nikakve veze s *Internacionalom*.

U ime Generalnog veća
Međunarodnog udruženja radnika
sekretar-korespondent za Nemačku
Karl Marx

Napisano 24. novembra 1871.

[«Frankfurter Zeitung und Handelsblatt»,
br. 333 od 28. novembra 1871]

Prevod s nemačkog

Friedrich Engels

Španskom federalnom veću u Madridu

London, 25. novembra 1871.

Od povratka gradanina Lorenza s poslednje konferencije, od vas nismo dobili nikakvih vesti. Napisao sam vam dva pisma; u drugom, preporučenom pismu od 8. novembra, molio sam vas da nam odmah odgovorite i objasnite to vaše ćutanje. Dosad nismo dobili nikakvog odgovora. Ipak smo doznali da neznatna manjina članova Internacionale nastoji da počepa redove Internacionale i da kuje zaveru protiv odluka konferencije i protiv Generalnog veća, pri čemu širi svakojake klevete.^[360] Mi ne sumnjamo u to da je uzrok vašeg zagonetnog ćutanja to što ste dobili pisma slične sadržine. Ako je tako, molimo vas da nas obavestite — kao što vam je dužnost — o optužbama ili napadima, da bismo ih mogli opovrgnuti.

Ni u kom slučaju vi ne možete dalje ćutati, jer je to u suprotnosti s našim *Opštim statutom*, koji vam nalaže da nam redovno šaljete izveštaje. Molimo vas da nam odmah odgovorite na ovo pismo. Ako ne odgovorite, mi ćemo morati da zaključimo da je vaše ćutanje smišljeno i da ste poverovali u gore pomenute klevete i da nemate hrabrosti da nas o tome obavestite. U tom slučaju mi ćemo postupati onako kako od nas zahtevaju interesi Internacionale.

U originalu na španskom

Prevod s nemačkog

Friedrich Engels

[Izjava Generalnog veća uredništvu lista
»Il Proletario Italiano«^[361]]

Uredništvu lista »Il Proletario Italiano«

Gradani,

U broju 39 vašeg lista objavljena je jedna izjava torinskih radnika u kojoj se čita sledeće:

»Izjavljujemo pred javnošću da nam je odluku londonskog Velikog veća, u kojoj se politika pretpostavlja socijalizmu, saopštio uredništvo lista »Il Proletario« neposredno posle njenog objavljivanja i da takva odluka nema zvaničan karakter, jer ju je Veliko veće povuklo zbog toga što su je mnoga udruženja u Evropi odbila, kao što bismo je i mi odbili.«

Ova izjava obavezuje Generalno veće da izjavi:

1. da ono nikad nije pretpostavljalo socijalizam politici;
2. da, prema tome, nije moglo povući jednu takvu odluku;
3. da nijedno udruženje u Evropi ili Americi nije moglo odbiti takvu odluku, niti je odbilo neku drugu odluku Generalnog veća.

Stav Generalnog veća u pogledu političke akcije proletarijata je sasvim određen.

On je određen:

1. *Opštim statutom*, četvrtom tačkom motivacije koja glasi: »da ekonomsko oslobodenje radničke klase jeste cilj *kome svaki politički pokret mora biti podređen kao sredstvo*.¹

2. Tekstom *Inauguralne adrese Udruženja* (iz 1864), zvaničnim i obaveznim komentarom *Statuta*, gde se kaže: »Vlasnici zemlje i vlasnici kapitala služiće se uvek svojim političkim privilegijama da brane i ovekoveče svoje ekonomske monopole. Daleko od toga da ubrzavaju oslobodenje rada, oni će nastaviti da mu stavljaju na put sve moguće

¹ Vidi u ovom tomu, str. 360.

prepreke . . . Osvajanje političke vlasti je, dakle, postalo veliki zadatak radničke klase.«¹

3. U rezoluciji Lozanskog kongresa (od 1867) koja se odnosi na ovo pitanje, kaže se: »Socijalno oslobođenje radnika neodvojivo je od njihovog političkog oslobođenja.«^[328]

4. Rezolucijom IX Londonske konferencije (od septembra 1871) koja, u skladu s tekstom koji joj prethodi, podseća članove Internacionale da su u borbi radničke klase njen ekonomski pokret i njena politička akcija nerazdvojno povezani.²

Tog tako određenog stava Generalno veće se uvek držalo i držiće ga se i ubuduće. Zato gore navedenu izjavu koju je neko, ne znamo ko, podmetnuo uredništvu lista »Il Proletario«, Generalno veće proglašava za lažnu i klevetničku.

Po nalogu i u ime Generalnog veća
sekretar za Italiju
F. E.

P. S. Baš sad sam primio iz Ženeve list »La Révolution Sociale«^[362] u kojem se kaže da je jedna mala grupa iz Jure odbacila odluku Londonske konferencije.³ Nije dato nikakvo zvanično saopštenje Generalnom veću. Čim ga dobije, ono će preduzeti potrebne mere.

29. novembra 1871.

Prevod s italijanskog

---

¹ Vidi u 27. tomu ovog izdanja — ² Vidi u ovom tomu, str. 344. — ³ Isto, str. 391-395.

Friedrich Engels

[Punomoć za Giuseppe Borianija^[363]]

Međunarodno udruženje radnika
256, High Holborn, London, W.C.
30. novembra 1871.

Gradanin Giuseppe Boriani primljen je za člana Međunarodnog udruženja radnika i ovlašćen je da prima nove članove i da osniva nove sekcije pod uslovom da oni, članovi i sekcije, pri prijemu priznaju kao obavezne ove zvanične dokumente Udruženja:

Opšti statut i Organizaciona pravila,

Inauguralnu adresu,

zaključke kongresa,

zaključke Londonske konferencije od septembra 1871.

Po nalogu i u ime Generalnog veća
sekretar za Italiju
Federico Engels

Prevod s italijanskog

CONDIZIONI	LA PLEBE	CONDIZIONI
Tutti i numeri si pagano a Rate: Anno L. 10 - 6 Semestrali S. 50 - Trimestrali S. Se vengono inviati 10 - Per l'Estero tutto come sopra - Per l'Estero aggiuntosi le spese postali - Per chi si pubblica solo tre mesi si conveniva	GIORNALE REPUBBLICANO Stampato dalla Tipografia di Carlo Basso in via S. Pietro all'Orto 10	Il giornale, ogni settimana si pubblica - Ma si ripubblica i numeri, e si fa ristampa delle opere che vengono spedite in Italia - Per l'Estero si pubblica e da comitati di emulazione e Pagamenti anticipati.
L. Basso		L. Basso

Per tutti i comitati di emulazione dell'ASSOCIAZIONE DEL GIUGLIO, Carlo Basso, in via S. Pietro all'Orto 10, Lodi.

Friedrich Engels

[O položaju sekcija Internacionale u evropskim zemljama^[364]

Što se tiče zaključaka konferencije o političkoj akciji, radujem se što Vam mogu saopštiti da ih je Španska federacija u potpunosti odobrila, kao što se vidi iz poslednjih brojeva madridskog lista »La Emancipacion«^[365] i barcelonskog lista »La Federacion« (od 3. decembra). Pretvaranje Internacionale u Španiji u posebnu i nezavisnu političku partiju sada je svršena činjenica. Naša stvar u Španiji ide odlično: 19 000 do 20 000 novih članova za manje od tri meseca! U Danskoj postoji Internacionala tek otpr. tri meseca, a već ima u prestonici, gradu manjem od Milana, 20 000 članova; tamo se Internacionali masovno priključuje i seljaštvo i priprema se velika kampanja u vezi s predstojećim izborima, što nam obećava jako i impozantno predstavnništvo u danskom parlamentu.

U Nemačkoj i Holandiji stvar ide odlično. U Francuskoj imamo 20 listova, i za pakost Thiers-u, tamo se ponovo formira sekcija.

Napisano između 5. i 10. decembra 1871.

[«La Plebe», br. 144
od 12. decembra 1871]

Prevod s italijanskog

Friedrich Engels

[Izjava Generalnog veća
uredništvima italijanskih listova povodom
Mazzinijevih članaka o Internacionali^[366]]

Međunarodno udruženje radnika
256, High Holborn, London, W.C.
6. decembra 1871.

Gospodine direktore,

Uzdajući se u Vašu čestitost, molim Vas da objavite priloženu izjavu. Ako vodimo međusobni rat, vodimo ga časno.

S odličnim poštivanjem
F. Engels
sekretar Generalnog veća za Italiju

Međunarodno udruženje radnika

Uredništvu lista »La Roma del Popolo«

U broju 38. lista »La Roma del Popolo« građanin G. Mazzini je objavio prvi članak iz serije članaka pod naslovom *Dokumenti o Internacionali*. On predupređuje čitaoca:

»Ja sam iz svih pristupačnih mi izvora skupio sve njene dokumente, sve njene izjave koje su izgovorili ili napisali njeni uticajni članovi...«

I ovo su dokumenti koje je Mazzini preduzeo da objavljuje. On počinje dajući od njih dva odlomka.

I. »U odricanju« (od političkih akcija) »išlo se tako daleko da su neki od francuskih osnivača Internationale obećali Louis-u Napoléonu da se sasvim odreknu političke delatnosti ako bi on dodelio radnicima ne znam koju sumu materijalnih sredstava.«

Mi očekujemo od građanina Mazzinija da dokaže ovo tvrđenje, koje kvalifikujemo kao klevetničko.

II. »Bakunjin je u svom govoru koji je održao na kongresu *Lige mira i slobode* u Bernu 1868. rekao: „Hoću jednakost pojedinaca i klasa; bez nje nije moguća ideja pravde niti se mir može učvrstiti. Dosta je bilo obmanjivanja radnika dugim govorima. *Treba mu reći ono što on mora hteti, ako to sam ne zna.* Ja sam kolektivista, a ne komunista, i ako zahtevam ukidanje prava nasleđa, činim to radi toga da bi se što pre ostvarila socijalna jednakost.»

Da li je građanin Bakunjin izgovorio ove reči ili ne, nimalo nas se ne tiče. Za Generalno veće je važno da konstatuje sledeće:

1. da su ove reči, kako kaže sam Mazzini, izgovorene na jednom kongresu koji nije bio kongres Internacionale već buržoaske Lige mira i slobode;

2. da se kongres Internacionale, koji je održan u Briselu u septembru 1868, jednom posebno izglasanom izjavom ogradio od ovog kongresa Lige mira i slobode⁽³⁶⁷⁾;

3. da građanin Bakunjin nije bio član Internacionale kad je izgovorio gore navedene reči;

4. da se Generalno veće uvek suprotstavljalo višekratnim pokušajima da se široki program Internacionale (koji je omogućio da se u njeno krilo prime Bakunjinove pristalice) zameni uskim i sektaškim Bakunjinovim programom, čije bi prihvatanje odjedanput isključilo ogromnu većinu članova Internacionale;

5. da Internacionala, prema tome, ne može ni na koji način primiti na sebe odgovornost za postupke i individualne izjave građanina Bakunjina.

Što se tiče drugih dokumenata o Internacionali, čije skoro objavljivanje nagoveštava građanin Mazzini, Generalno veće unapred izjavljuje da Internacionala snosi odgovornost samo za zvanična dokumenta koja je ona izdala.

Po nalogu i u ime Generalnog veća
Međunarodnog udruženja radnika
sekretar za Italiju
Federico Engels

Karl Marx

Uredniku lista »The Eastern Post«^[368]

Gospodine,

Gospodin Charles Bradlaugh u svojoj poslednjoj poslanici koju Vam je uputio, daje izveštaj o sednici Generalnog veća od 12. decembra — sednici kojoj zbog bolesti nisam prisustvovao — kao zgodan izgovor da na meni iskali svoje grubijanstvo. On piše: »Osećam se obaveznim Karlu Marxu zbog njegovog neprijateljstva prema meni.« Moje neprijateljstvo prema g. Charlesu Bradlaugh-u! Još od objavljivanja adrese *Gradanski rat u Francuskoj*, glas g. Bradlaugh-a je odjekivao u skladu sa sveopštim horom kleveta protiv Internacionale i mene lično. Ja sam se prema njemu odnosio kao i prema drugim klevetnicima — s prezriviim ćutanjem. To je bilo više nego što je groteskna taština ovoga velikog samopoklonika mogla da podnese. Ja sam ga »klevetao« time što nisam obraćao pažnju na njegove klevete! Moje ćutanje ga je razbesnelo; na jednom javnom skupu on me je nazvao *bonapartistom*, jer sam u adresi o gradanskom ratu zaista izneo gole istorijske činjenice koje su dovele do Drugog Carstva. On sada ide korak dalje i pretvara me u *Bismarckovog policijskog agenta*. Jadnik! On neizostavno mora da uputstva koja je nedavno dobio u Parizu od ozloglašnog Émile-a de Girardina i njegove *klike* nisu bila uzaludna. Zasad ću ga »predati« nemačkoj javnosti time što ću njegovom pismu dati najširi publicitet. Ako bude tako ljubazan da svoje klevete obuče u malo opipljivije ruho, ja ću ga »predati« engleskom sudu.

Ostajem Vaš odani
Karl Marx

London, 20. decembra 1871.

[The Eastern Post, br. 169
od 23. decembra 1871]

Prevod s engleskog

Friedrich Engels

Kongres u Sonvilijeu i Internacionala^[369]

Skoro i nije potrebno govoriti o tome kakav je položaj Medunarodnog udruženja radnika. S jedne strane, grandiozni događaji u Parizu dali su mu takvu snagu i takvu proširenost kakve ono dosad nikad nije imalo; s druge strane, mi vidimo da su se protiv njega udružile skoro sve evropske vlade, Thiers s Gorčakovom, Bismarck s Beustom, Vittorio Emanuele s papom, Španija s Belgijom. Na Internacionalu je dignuta hajka sa svih strana; sve sile starog sveta, ratni i građanski sudovi, policija i štampa, provincijski plemići i buržuji takmiče se u proganjanju Internacionale i na celom Kontinentu se jedva može naći mesto gde se ne koriste sva sredstva da se stavi van zakona ovo za taj svet zastrašujuće veliko bratstvo radnika.

I baš u ovom trenutku, kad su se sve sile starog društva ujedinile s ciljem da nasilnim putem dezorganizuju Internacionalu, kad su jedinstvo i zbijenost potrebniji nego ikad, jedna mala, i po njenom sopstvenom priznanju, svakim danom sve manja grupa članova Internacionale u kutku Švajcarske, našla je za potrebno da javnim cirkularom seje razdor među članove Udruženja. Ta grupa, koja sebe naziva *Jurskom federacijom*, sastoji se uglavnom od onih istih ljudi koji su pod Bakunjinovim vođstvom više od dve godine neprestano podrivali jedinstvo u francuskoj Švajcarskoj i svojom revnosnom privatnom prepiskom s pojedinim srodnim im veličinama u raznim zemljama radili suprotno jednodušnoj delatnosti Internacionale. Dok su se te intrige ograničavale na Švajcarsku ili se plele potajno, mi im nismo hteli davati širi publicitet; ali pomenuti cirkular nas primorava da progovorimo.

Na svom kongresu u Sonvilijeu od 12. novembra, pozivajući se na to što Generalno veće ove godine nije sazvalo kongres već konferenciju, Jurska federacija je usvojila cirkular namenjen svim sekcijama Internacionale, koji je štampan u velikom broju primeraka i razaslat na sve strane sveta; u njemu se sugerisalo sekcijama da zahtevaju da se što pre sazove kongres. Zašto je kongres *morao* biti zamenjen kon-

ferencijom, bar za nas u Nemačkoj i Austriji je jasno kao dan. Mi nismo mogli poslati svoje delegate na kongres a da oni po povratku ne budu odmah uhapšeni i bačeni u tamnicu, a u istom položaju bi se našli i delegati iz Španije, Italije i Francuske. Konferencija, pak, na kojoj nema otvorenih debata i na kojoj se održavaju samo radne sednice, bila je sasvim mogućna, jer imena delegata ostaju nepoznata javnosti. Slabost konferencije se sastojala u tome što ona nije mogla donositi odluke koje se tiču principa ili unositi izmene u *Statut* i uopšte donositi mere zakonodavnog karaktera i što se morala ograničiti na donošenje praktičnih odluka, koje osiguravaju dosledno sprovođenje u život organizacionih principa utvrđenih *Statutom* i rezolucijama kongresa. Ali pri datim uslovima to je jedino i bilo potrebno; radilo se o merama za prevazilaženje trenutnih teškoća, a za to je bila dovoljna i konferencija.

Uostalom, napadi na konferenciju i njene odluke bili su samo izgovor. Pa i u ovom cirkularu o tome se govori samo uzgredno. Naprotiv, po njegovim autorima, zlo leži mnogo dublje. U cirkularu se tvrdi da, saglasno sa *Statutom* i prvobitnim rezolucijama kongresa, Internacionala nije ništa drugo do »slobodna federacija autonomnih« (samostalnih) »sekcija«, koja ima za cilj oslobodenje radnika od strane samih radnika,

»bez ikakvog, čak ni slobodnom saglasnošću stvorenog, rukovodećeg autoritativnog organa«.

Prema tome, Generalno veće nije ništa drugo nego »prosti statistički i korespondentski biro«. Ova prvobitna osnova je tobože bila izvitoperena, najpre davanjem prava Generalnom veću da samo popunjava svoj sastav novim članovima, a zatim još više rezolucijama Bazelskog kongresa, koje su Generalnom veću dale pravo da isključuje pojedine sekcije do sledećeg kongresa i da privremeno, do odluke kongresa, rešava sporove.⁽³⁷⁰⁾ Tim je Generalnom veću bajagi data opasna vlast u ruke, a slobodno ujedinjavanje samostalnih sekcija zamenjeno hijerarhijskom autoritarnom organizacijom »disciplinovanih sekcija«, tako da su

»sekcije potpuno u rukama Generalnog veća, koje po svom nahodenju može odbiti da ih primi u Internacionalu ili može obustaviti njihovu delatnost«.

Našim nemačkim čitaocima, koji dobro znaju koliko vredi organizacija koja može ustati u svoju odbranu, ovo će biti sasvim čudno. To je i prirodno, jer teorije gospodina Bakunjinina, koje su ovde u svom punom cvatu, dosad nisu prodrle u Nemačku. Jedno radničko udruženje, koje na svojoj zastavi mora imati napisanu pre svega borbu za oslobodenje radničke klase, treba da ima na svom čelu ne izvršni komitet već prosti statistički i korespondentski biro! Ali za Bakunjinina i njegove drugove borba za oslobodenje radničke klase je samo izgovor; njegov pravi cilj je nešto sasvim drugo.

«Buduće društvo mora biti opšti oblik organizacije kakav sebi bude dala Internacionala. Zato mi moramo raditi na tome da se ova organizacija što više približi našem idealu. Internacionala, zametak budućeg ljudskog društva, već sada treba da bude veran odraz naših principa slobode i federalizma i da iz svog krila izbaci svaki princip koji vodi autoritarnosti i diktaturi.»

Mi Nemci smo izvikani zbog svog misticizma, ali smo od takvog misticizma daleko. Internacionala, prototip budućeg društva, u kome više neće biti ni versajskih streljanja, ni ratnih sudova, ni stalnih vojski, ni cenzure prepiske, ni braunšvajškog krivičnog suda^[371] Baš sada, kad se moramo braniti svim silama, predlaže se proletarijatu da se ne organizuje prema potrebama borbe, već prema neodređenim predstavama nekih fantazera o društvu budućnosti! Zamislimo kako bi izgledala naša sopstvena nemačka organizacija kad bi se držala tog uzora! Umesto da se borimo protiv vlade i buržoazije, mi bismo razbijali glavu misleći o tome da li je svaki član našeg *Statuta*, svaka odluka kongresa veran izraz budućeg društva. Umesto našeg izvršnog komiteta imali bismo prosti statistički i korespondentski biro, koji bi trebalo da se, kako zna i ume, nosi sa samostalnim sekcijama, koje su toliko samostalne da ne moraju priznavati nikakav rukovodeći autoritarni organ, makar on bio stvoren po njihovoj slobodno izraženoj saglasnosti; time bi se ogrebile o svoju prvu dužnost, naime da budu veran prauzor budućeg društva! O zbijanju snaga, o zajedničkoj akciji ne bi više bilo ni reči. Ako se u svakoj pojedinoj sekciji manjina pokorava većini, ona krši principe slobode i priznaje princip koji vodi autoritarnosti i diktaturi. Ako bi Stieber sa svim svojim drugovima, ako bi ceo crni kabinet^[372], ako bi svi pruski oficiri po naređenju odozgo stupili u socijaldemokratsku organizaciju da bi je ruinirali, komitet, ili tačnije, statističko-korespondentski biro ni za živu glavu ne bi to smeo da ometa, jer bi to značilo uvođenje hijerarhijske i autoritarne organizacije! A, što je glavno, nikakvih sekcija koje bi se potčinjavale disciplini! Nikakve partijske discipline, nikakve centralizacije snaga na jednoj tački, nikakvog oružja za borbu! Šta bi bilo tada s prauzorom budućeg društva? Kraće rečeno, gde bismo dospeli s takvom novom organizacijom? Pretvorili bismo se u bojažljivu, ljigavu organizaciju prvih hrišćana, tih robova koji su sa zahvalnošću primali svaki udarac nogom i koji su, istina posle trista godina, puzeći izvojevali pobedu svojoj religiji, što je metod revolucije kome proletarijat ni u kom slučaju neće podražavati!

Kao što su prvi hrišćani za prauzor svoje organizacije uzeli svoj zamišljeni raj (nebo), tako i mi treba da za svoj prauzor uzmemo buduću društveni raj gospodina Bakunjina i umesto da se borimo, treba da se molimo i nadamo. I takvi ljudi, koji nam propovedaju takvu besmislicu, izdaju se za jedine prave revolucionare!

Vraćajući se Internacionali, mi uprkos svemu, možemo reći da je njena stvar na dobrom putu. Generalno veće je obavezno da do novog

kongresa sprovede u život odluke Bazelskog kongresa i ispunice tu svoju dužnost. I kao što se nije ustezalo od toga da isključi Tolaine i Durand-e, pobrinuće se i za to da Stieberu i kompaniji onemoguću stupanje u Internacionalu, pa makar gospodin Bakunjin u tome video diktatorstvo.

Ali, kako su došle na svet te mrske rezolucije Bazelskog kongresa? Sasvim prosto. Predložili su ih belgijski delegati, i *niko se za njih nije izjasnio vatrenije od Bakunjina i njegovih prijatelja*, posebno Schwitzguébela i Guillaume-a, potpisnika ovog cirkulara! Istina, tada su stvari stajale drukčije. Tada su se ova gospoda nadala da će pridobiti većinu i uzeti u svoje ruke Generalno veće. Tada su činili sve da Generalno veće što više ojačaju. A sada — e, prijane moj, stvar stoji sasvim drukčije! Sada je grožde kiselo i Generalno veće treba svesti na prosti statistički i korespondentski biro samo da ne bi postidelo čedno bakunjinovsko društvo budućnosti.

I ti ljudi, profesionalni sektaši, koji sa svim svojim mističnim ranohrišćanskim doktrinama čine ništavno mali broj članova Internacionalne, ne ustručavaju se da prebacuju Generalnom veću da su njegovi članovi hteli

«da Internacionali nametnu svoj poseban program i svoje lično učenje; svoje lične poglede oni proturaju kao zvaničnu teoriju, koja jedina ima pravo građanstva u Udruženju».

To je stvarno već previše! Ko je imao prilike da prati unutrašnji razvitak Internacionalne, zna da ovi isti ljudi otpramo skoro tri godine rade uglavnom na tome da Udruženju nametnu svoje sektaško učenje kao opšti program, i da su, kad u tome nisu uspeli, počeli bakunjinovske fraze proturati ispod ruke kao opšti program Internacionalne. I pored svega, Generalno veće je protestovalo samo protiv tog proturanja i bakunjinovcima dosad nije osporavano pravo da budu članovi Internacionalne i da koliko god hoće šire svoje sektaške koještarije pod svojom sopstvenom markom. Kako će se Generalno veće poneti prema novom cirkularu, sačekaćemo da vidimo.

Šta su postigli svojom novom organizacijom, ovi ljudi su to sami sjajno pokazali. Od vremena Pariske komunne Internacionala je postigla gigantske uspehe svuda gde joj se reakcionarne vlade nisu suprotstavljale nasilnim sredstvima. A šta vidimo u švajcarskoj Juri, gde ova gospoda u toku poslednje godine i po dana apsolutno gazduju? Čujmo njihov sopstveni izveštaj podnet na kongresu u Sonvilijeju (vidi ženevski list »La Révolution Sociale« od 23. novembra):

«Ti strašni događaji su morali delom demoralisati naše sekcije, a delom na njih blagotvorno uticati. Zatim počinje džinovska borba koju proletarijat mora povesti s buržoazijom i ljudi počinju razmišljati. Jedni odlaze (*s' en vont*) i skrivaju svoj kukavičluk, drugi se još čvršće vezuju za obnavljajuće principe Internacionalne. To su činjenice koje prevladavaju u sadašnjem unutrašnjem razviku Internacionalne uopšte i naše sekcije posebno.»

Ovde je novo tvrđenje da se sve ovo zbivalo u Internacionali uopšte, dok je u stvari baš obrnuto. Tačno je da je ovakvo stanje bilo u Jurskoj federaciji. Čujte tu samu gospodu: sekcija u Mutijeu je pretrpela najmanje štete, ali ništa nije ni postigla:

«Ako nije bila osnovana nijedna nova sekcija, ipak se treba nadati etc... međutim, ta sekcija se nalazila u osobito povoljnim uslovima zahvaljujući vanrednom raspoloženju stanovništva... »Sekcija u Granžu se svela na malo jezgro radnika.»

Dve sekcije u Bilu nikad nisu odgovarale na pisma komiteta, a takođe ni sekcija u Nefšatelu i sekcija u Le Loklu; treća sekcija u Bilu

«u ovom momentu» je «mrtva»... mada još ima nade da u Bilu Internacionala opet oživi.

Sekcija u Sen-Blezu je mrtva, sekcija u Val de Riju se raspala neznano kako; centralna sekcija u Le Loklu raspala se posle duge agonije, ali je s teškom mukom obnovljena, očigledno radi izbora za kongres; sekcija u La Šo-de-Fonu je u kritičnom stanju; sekcija časovničara u Kurtelariju pretvara se sada u sindikat usvajajući statut saveza švajcarskih časovničara, usvaja, dakle, statut jednog saveza koji ne pripada Internacionali. Centralna sekcija tog istog sreza privremeno je obustavila svoju delatnost zato što su njeni članovi u Sent-Imjeu i Sonvilijeju osnovali nekakvu separatnu sekciju (što ovoj centralnoj sekciji nije smetalo da na kongres pošalje dva delegata zajedno s delegatima ovih dveju sekcija u Sent-Imjeu i Sonvilijeju); sekcija u Katebau, posle sjajnih uspeha, morala se raspasti usled intriga tamnošnje buržoazije, što se desilo takođe i sa sekcijom u Koržemonu; najzad, u Ženevi postoji još jedna sekcija.

Eto šta su za godinu i po dana učinili predstavnici slobodne federacije nezavisnih sekcija na čelu sa statističkim i korespondentskim biroom od jedne, istina, ne rasprostranjene i po broju članstva nevelike federacije, ali koja je ipak cvetala. I to se dešava u zemlji u kojoj su ovi ljudi imali punu slobodu rada i u vreme kad je u svim drugim mestima Internacionala postizala gigantske uspehe! I u tom istom momentu kad nam sami pokazuju tu žalosnu sliku svojih nedaća, kad puštaju taj krik bespomoćnosti i raspadanja, oni zahtevaju od nas da Internacionalu skrenemo s koloseka kojim se dosad kretala i koja je, krećući se tim kolosekom, postala ovo što danas predstavlja, zahtevaju da je povedemo putem koji je Jursku federaciju od relativnog cvetanja doveo do potpunog raspada.

Napisano oko 3. januara 1872.

[«Der Volksstaat»,
br. 3 od 10. januara 1872]

Prevod s nemačkog

Karl Marx

Uredniku lista »The Eastern Post«

Gospodine,

U listu »The National Reformer«^[373] od 7. januara g. Charles Bradlaugh kaže:

»Mi smo hteli samo da ukažemo na to da je dr Marx ranije pribavljao obaveštenja za svoju vladu.«

Ovim izjavljujem da je to koliko smešna toliko i sramna kleveta. Zahtevam od g. Bradlaugh-a da javno iznese makar i jedan dokaz koji bi mu davao i najmanjeg povoda za to njegovo tvrđenje. Radi njegovog ličnog mira dodajem da ga neću »pozvati na dvoboj«.

Ostaje Vam odan
Karl Marx

16. januara 1872.

[«The Eastern Post»,
br. 173 od 20. januara 1872]

Prevod s engleskog

Karl Marx

Uredniku lista »The Eastern Post«

Gospodine,

U svom besmrtnom spevu¹ Dante kaže da jednu od najgroznijih muka izgnanika predstavlja neminovnost njegovog opštenja sa svakojakim ljudima. Duboko sam osetio opravdanost ove žalopojke kad sam bio prinuđen da se za neko vreme upustim u javnu polemiku sa subjektima kao što su gospoda Charles Bradlaugh i Co. Ipak mu neću i dalje dopuštati da raspru koju mi je nametnuo pretvara u jeftino i pogodno sredstvo da sebi pravi reklamu u inostranstvu.

On je protiv mene javno izneo optužbu koja bi ga, da je objavljena u Nemačkoj, učinila metom podsmeha svih partija. Ja sam zatim zahtevao od njega da javno iznese bar i takve dokaze koji bi mu davali makar i najmanjeg povoda za tu njegovu koliko smešnu toliko i sramnu klevetu.² Ja sam to učinio ne radi toga da bih sebe opravdao, već da bih njega raskrinkao. S podlačkom lukavošću jednog čate, on pokušava da izbegne obavezu i pri tom mene poziva na »sud časti«.

Zar on zaista veruje da samo treba da me oklevetaju neki Bradlaugh ili urednici pariske demi-monde-štampe³, ili bizmarkovskih listova u Berlinu, ili bečkog lista »Die Tages-Presse«, ili lista »Criminal-Zeitung« u Njujorku, ili lista »Московские Ведомости«^[374] pa da se ja opravdam i čak da izidem pred »sud časti«, čiji članovi treba da budu prijatelji ove »časne« gospode?

Za mene je spor s g. Charlesom Bradlaugh-om završen, i potpuno mu prepuštam da neometan uživa u posmatranju sopstvene ličnosti.

Ostaje vam odan
Karl Marx

Napisano oko 27. januara 1872.

[»The Eastern Post« br. 174
od 28. januara 1872]

Prevod s engleskog

¹ *Božanstvena komedija, »Raj«, pevanje 17.* — ² Vidi u ovom tomu, str. 396.
— ³ bulevarska (plaćena, potkupljiva) štampa

Friedrich Engels

[Pismo uredništvu lista »Il Gazzettino Rosa«^[375]]

Međunarodno udruženje radnika
256, High Holborn, London, W.C.
London, 7. februara

Gradaninu direktoru lista »Il Gazzettino Rosa«

Gradanine,

Već nekoliko meseci firentinski list »Il Libero Pensiero« ne prestaje da napada Internacionalu, kao da bi veliko Udruženje radnika moglo da bude suparnik Društvu prebendara-racionalista¹, za koje ovaj list lomi koplja. Dosad mi je izgledalo suvišno da odgovaram na ove napade, ali kad se pomenuti list spustio toliko nisko da je u Italiji počeo širiti klevete bizmarkovske štampe protiv Internacionale i njenog Generalnog veća, vreme je da protestujem. Zato upućujem sledeće pismo listu »Il Libero Pensiero« i molim Vas da ga objavite i u listu »Il Gazzettino Rosa«.

Pozdrav i bratstvo!

F. Engels

sekretar za Italiju pri Generalnom veću

Gospodin Luigi Stefanoni, direktor lista »Il Libero Pensiero«

Gospodine,

U br. 1 lista »Il Libero Pensiero« od 4. januara 1872. objavljen je članak *Internacionala i Vrhovno veće u Londonu*, povodom koga bih hteo nešto da kažem.

U ovom članku postavlja se pitanje:

»Želeli bismo da znamo kakav mandat ima g. Engels da predstavlja Italiju?»

¹ racionalisti s velikim prihodima

Ja ne pretendujem niti sam ikad imao ikakvih pretenzija da predstavljam Italiju. Imam čast da budem sekretar pri Generalnom veću kome je specijalno naloženo da vodi prepisku s Italijom, što je zadatak koji me obavezuje da predstavljam Generalno veće, a ne Italiju.

Dalje, u članku su navedeni neki dopisi iz Londona, koji su preuzeti iz berlinskog lista »Neuer Social-Demokrat«^[376], koji su puni gnusnih kleveta protiv Generalnog veća i cele Internacionale. Na njih neću odgovarati. S jednim takvim listom se ne diskutuje. U celoj Nemačkoj se zna šta je list »Neuer Social-Demokrat«: to je list koji plaća Bismarck, organ pruskog vladinog socijalizma. Ako su Vam potrebne bliže informacije o ovom listu, pišite svom lajpciškom dopisniku Liebknechtu i on će Vam ih poslati u dovoljnoj količini. Dopuštam sebi da dodam da ćete Vi, ako pokazujete tako veliko interesovanje za slične klevete protiv Internacionale, na hiljade njih naći u listovima »Le Figaro«, »Le Gaulois«, »Le Petit-Journal« i u ostaloj pariskoj demi-monde-štampi, u londonskom listu »The Standard«, u »Journal de Genève«, u bečkom listu »Die Tages-Presse« i u »Московские Ведомости«^[374], autoritetima koji će Vas osloboditi potrebe da citirate ubogog Schneidera.

U jednoj napomeni uredništva kaže se:

«Možda on aludira na tajno komunističko društvo koje je 1850. osnovao Karl Marx u Kelnu; kad je ono, kao što uvek biva, otkriveno, mnogi ubogi davoli pali su u ruke pruske policije, dok su glavni akteri našli spas u Londonu.»

Onaj ko je mogao reći nešto takvo, običan je lažov. Ja sam pripadao tom društvu.^[377] Njega nije osnovao Marx, niti je ono osnovano 1850, niti u Kelnu. Ono je postojalo već deset godina pre toga. Marx i ja smo se već godinu dana nalazili u Engleskoj, izgnani od strane pruske vlade, kad su članovi kelnske sekcije zbog svoje neopreznosti pali u ruke policije. Ako želite opširnija obaveštenja o tome, za njih se možete obratiti g. Beckeru, gradonačelniku Dortmunda i članu pruskog i nemačkog parlamenta; g. Kleinu, lekaru i opštinskom većniku u Kelnu; g. Bürgersu, izdavaču lista »Wiesbadener Zeitung«^[378], i g. Leßneru, krojaču i članu Generalnog veća Internacionale u Londonu. Svi su oni bili osuđeni u tom procesu vođenom protiv komunista.^[379]

Molim Vas da ovo opovrgnuće objavite u sledećem broju Vašeg lista i ostajem

s poštovanjem
Federico Engels

Karl Marx — Friedrich Engels

[Izjava Generalnog veća o policijskoj samovolji švajcarskih vlasti]^[380]

Švajcarske vlasti su smatrale za umereno da, na prost zahtev ruskog Ministarstva spoljnih poslova, upućen, protivno ustavu Švajcarske Federacije, direktno jednom sudiji policijskog suda u Iverdenu, izvrše pretres u stanu građanina Utina u Ženevi pod nečuvenim izgovorom da je on upleten u falsifikovanje ruskih banknota — u skandaloznu aferu, u kojoj, ma koliko to zaprepašćivalo, ruski državni savetnik Kamenski, kome je naloženo da goni falsifikatore, u isto vreme figurira kao njihov kolovođa. Utinove hartije su zaplenjene i sva njegova ruska, nemačka i engleska prepiska predata je jednom ruskom prevodiocu da je pažljivo pregleda, pri čemu vlasti nisu htele da objave ime ovog prevodioca. Građanin Utin je do decembra 1871. bio urednik organa Internacionale »L'Égalité« i otuda je njegova prepiska najvećim delom prepiska Internacionale s pečatima raznih njenih komiteta. Da se u stvar nije umešao pravni savetnik Internacionale građanin Amberny, kome Veće izražava svoju duboku zahvalnost, Utinove hartije i on sam bili bi predati ruskoj vladi, s kojom Švajcarska nema ugovor o izručenju krivaca.

Ruska vlada, prema kojoj u zemlji raste otpor iz dana u dan, koristila je tobožnje zavere ljudi tipa Nečajeva, koji ne pripada Internacionali, da predaje sudu svoje protivnike u sopstvenoj zemlji pod izgovorom da su oni članovi Internacionale. Sad ona ide još dalje. Uz podršku svog vernog vazala Pruske, ona počinje da se meša u unutrašnje stvari zapadnih zemalja i od njihovih policijskih sudija zahteva da po njenom nalogu progone Internacionalu. Ona počinje svoju akciju u jednoj republici, i republikanske vlasti se žure da se pretvore u pokorne sluge Rusije. Generalno veće smatra da je dovoljno da pred radnicima svih zemalja žigoše planove ruske vlade i pomoć koju joj pružaju njeni vazali u Zapadnoj Evropi.

Napisano 20. februara 1872.

[«The Eastern Post»,
br. 178 od 24. februara 1872]

Prevod s engleskog

Iz rukopisne zaostavštine
Karla Marxa

KARL MARX

Skice za
»Građanski rat u Francuskoj«^[381]

Napisano u aprilu i maju 1871.
Prevedeno s engleskog i francuskog.
Delovi teksta u šiljatim zagradama
prevedeni su s francuskog.

[Prva skica za »Građanski rat u Francuskoj«]

Vlada odbrane

Četiri meseca posle izbijanja rata, kad je vlada odbrane bacila mamac pariskoj Nacionalnoj gardi dozvolivši joj da pokaže svoje borbene sposobnosti u Bizanvalu^[127], vlada je smatrala da je nastupio pogodan trenutak da se Pariz pripremi za kapitulaciju. Na skupu predsednikâ pariskih opština posvećenom pitanju kapitulacije, Trochu je, u prisustvu i uz podršku Jules-a Favre-a i nekih drugih svojih kolega, najzad otkrio svoj »plan«. On je doslovno rekao:

»Prvo pitanje koje su mi moje kolege postavile već 4. septembra uveče glasilo je: može li Pariz s ikakvim izgledom na uspeh izdržati opsadu od strane pruske vojske? Nisam se kolebao da odgovorim negativno. Neki od mojih ovde prisutnih kolega potvrdiše da govorim istinu i da nisam promenio svoje mišljenje. Rekao sam im, ovim istim rečima, da bi, kako stvari sada stoje, pokušaj da se Pariz drži protiv opsade od strane pruske vojske bio *bezumlje*. Nesumnjivo, to bi bilo *herojsko bezumlje*, dodao sam, ali ipak ništa drugo do bezumlje... *Dogadaji nisu do sada opovrgli moja predviđanja.*«^[196]

Trochujev plan, je dakle, od prvog dana proglašenja republike predviđao *kapitulaciju Pariza* i Francuske. U stvari, Trochu je bio vrhovni zapovednik Prusa. U jednom pismu Gambetti sam Jules Favre priznaje da neprijatelj koga treba smrviti nije pruski vojnik nego pariski (revolucionarni) »demagog«. Prema tome, visokoparna obećanja vlade odbrane bila su smišljene laži. Svoj »plan« ona je sistematski sprovodila u život poveravajući odbranu Pariza bonapartističkim generalima, dezorganizujući Nacionalnu gardu i organizujući gladovanje pod rdavom upravom Jules-a Ferryja. Pokušaji pariskih radnika od 5. oktobra, 31. oktobra itd. da ove izdajnike zamene komunom ugušeni su kao zavere s Prusima!^[382] Posle kapitulacije maska je zbačena (uklonjena). Capitulards^[200] su postali vlada Bismarckovom milošću. Kao njegovi zarobljenici, oni su ugovorili s njim opšte primirje, čiji su uslovi razoružali Francusku i onemogućili joj svaki dalji otpor. Uskrsnuvši u Bordou kao vlada republike, ovi isti capitulards su preko Thiers-a, svog bivšeg ambasadora, i Jules-a Favre-a, svog

ministra inostranih poslova, vatreno preklinjali Bismarcka u ime većine tzv. Nacionalne skupštine, i davno pre pariskog ustanka, da razoruža i okupira Pariz i da savlada njegovu »canaille«, kako je sam Bismarck na svom povratku iz Francuske u Berlin podrugljivo pričao svojim poklonicima u Frankfurtu. Okupacija Pariza od strane Prusa — to je bila poslednja reč »plana« vlade odbrane. Cinična bezočnost s kojom su se ti isti ljudi, otkad su se ustoličili u Versaju, ulagivali Pruskoj i tražili njenu oružanu intervenciju, zaprepastila je čak i podmitljivu evropsku štampu. Herojski podvizi pariske Nacionalne garde, otkako se ona bori ne više *pod* capitulards-ima nego *protiv* njih, prinudili su čak i najveće skeptike da žigošu rečju »izdajnik« bestidna čela Trochuja, Jules-a Favre-a i kompanije. Dokumenti koje je Komuna zaplenila pružili su najzad zakonske dokaze o njihovoj veleizdaji. Među ovim hartijama nalaze se pisma bonapartističkih *sabreurs-a*², kojima je bilo povereno izvršenje Trochujevog »plana«; u svojim pismima ovi gnusni nevaljalci prave šale i smeju se na račun svoje sopstvene »odbrane Pariza« (vidi, na primer, pismo *Alphonse-Simona Guiod-a*, vrhovnog komandanta artiljerije Pariske odbrambene armije i viteza Velikog krsta Legije časti *Susane-u*, divizijskom generalu artiljerije, koje je objavljeno u listu Komune »Journal Officiel«.⁽¹⁹⁹⁾

Prema tome, očigledno je da ljude koji sada sačinjavaju versajsku vladu može od udesa osuđenih izdajnika spasti samo građanski rat, smrt republike i restauracija monarhije pod zaštitom pruskih bajoneta.

Ali — i ovo je najkarakterističnije za ljude carstva, kao i za ljude koji su jedino na njegovom tlu i u njegovoj atmosferi mogli da se razvijaju u tobožnje narodne tribune — pobjednička republika bi ih ne samo žigosala kao izdajnike već bi morala i da ih preda krivičnom sudu kao obične zločince. Pogledajte samo *Jules-a Favre-a*, *Ernesta Picard-a* i *Jules-a Ferryja*, velikane vlade odbrane na čelu s *Thiers-om*!

Niz autentičnih pravosnažnih dokumenata koji obuhvataju period od oko dvadeset godina, a koje je objavio g. Millière, poslanik Nacionalne skupštine, dokazuje da je *Jules Favre*, živeći u preljubničkom braku sa ženom nekog pijanca nastanjenog u Alžiru, udesio pomoću najsloženijeg spleta drskih falsifikata da se, u ime svoje vanbračne dece, dočepa velikog nasleđstva koje ga je obogatilo, i samo ga je blagonaklonost bonapartističkih sudova spasla razobličavanja u parnici koju su protiv njega povelili zakonski naslednici. Zato Jules Favre, taj revnosni branič porodice, religije, svojine i reda, spada već odavno u nadležnost Code pénal-a³. Doživotna robija bila bi njegova neizbežna sudbina pod svakom časnom vladom.

Ernest Picard, sadašnji versajski ministar unutrašnjih poslova, koji je 4. septembra sam sebe naimenovao za ministra vlade odbrane⁴,

¹ ološ — ² sabljaša — ³ Krivičnog zakonika — ⁴ U konačnom tekstu *Grđanskog rata u Francuskoj* Marx je napisao: »... koji je sam sebe naimenovao za ministra finansija Republike ...« (Vidi u ovom tomu, str. 257.)

pošto je uzalud pokušavao da dobije ovo naimenovanje od Louis-a Bonaparte, taj Ernest Picard je brat nekog Arthura Picard-a. Kad je, zajedno sa Jules-om Favre-om i kompanijom, bio toliko bezočan da ovog svog vrlog brata predloži kao kandidata za Zakonodavno telo u departmanu Sene i Oaze, carska vlada je objavila dva dokumenta — izveštaj Prefektуре policije (od 31. jula 1867) u kome se kaže da je ovaj Arthur Picard izbačen iz Berze kao »escroc¹«, i još jedan dokument od 11. decembra 1868, prema kome je Arthur priznao da je proneverio 300 000 franaka kao direktor jedne filijale banke Sociéte Générale⁽²⁰³⁾, Ulica Palestro br. 5, Ernest je svog vrlog Arthura ne samo postavio za *glavnog urednika* svog lista »L'Électeur libre«⁽²⁰⁴⁾, koji je osnovan pod carstvom i koji je nastavio da izlazi do danas, lista u kome se republikanci svakodnevno optužuju kao »lopovi, banditi i partageux⁽³⁸³⁾«, nego je, postavši ministar unutrašnjih poslova »odbrambene« vlade, upotrebio Arthura kao svog finansijskog posrednika između Ministarstva unutrašnjih poslova i Berze, da bi tamo državne tajne koje su mu poverene pretvorio u čistu dobit.

Celokupna »poslovna« prepiska između Ernesta i Arthura pala je u ruke Komune. Kao i plačljivi Jules Favre, Ernest Picard, taj Joe Miller² versajske vlade, spada u nadležnost Code pénal-a i zaslužuje robiju.

Da bi upotpunio ovaj trio, Jules Ferry, pre 4. septembra siromašni advokat bez klijentele, ne zadovoljivši se organizovanjem gladi u Parizu, uspeo je da stekne imetak na račun gladovanja naroda. Dan kad bi on morao da odgovara zbog svojih zloupotreba za vreme opsade Pariza bio bi i dan njegove osude!

Nije nikakvo čudo što je ove ljude, koji se mogu nadati da će izbeći tamnicu jedino u monarhiji pod zaštitom pruskih bajoneta, koji samo u vrtlogu građanskog rata mogu dobiti svoje *tickets-of-leave*³, što je baš ove desperadose Thiers odmah *izabrao*, a Skupština »seoskih plemića« prihvatila kao najpouzdanije oruđe kontrarevolucije!

Nije nikakvo čudo što je g. Ernest Picard, kad su pripadnici Nacionalne garde koji su uhvaćeni početkom aprila bili u Versaju izloženi svirepom nasilju Piétrijevih »jaganjaca« i versajske rulje, »s rukama u džepovima od pantalona šetkao od grupe do grupe zbijajući šale«, dok su »na balkonu Prefektуре madame Thiers, madame Jules Favre i grupa sličnih *dama*, odličnog zdravlja i raspoloženja«, uživale u tom gnusnom prizoru. Nije, dakle, nikakvo čudo što razni Thiers-i, Favre-i i kompanija, dok jedan deo Francuske stenje pod čizmom osvajača, dok Pariz, srce i glava Francuske, svakodnevno proliva bujice najbolje krvi u samoodbrani od domaćih izdajnika, priređuju pirove u dvorcu Louis-a XIV, kao što je, na primer, veličanstvena *fête*⁴ koju je Thiers priredio u čast Jules-a Favre-a prilikom njegovog

¹ varalica, lupež. — ² Vidi belešku na str. 257. — ³ Vidi belešku na str. 257.

— ⁴ svečanost

povratka iz Ruana (kuda je bio upućen da kuje zaveru s Prusima) (da im se ulaguje). To je cinična orgija prestupnika koji su umakli pravdi!

Kao što je vlada odbrane najpre postavila Thiers-a za svog stranog ambasadora koji je išao u prošnju na sve evropske dvorove da tamo trampri jednog kralja u Francuskoj za njihovu intervenciju protiv Pruske, kao što ga je, kasnije, poslala da putuje po francuskoj provinciji da bi tamo kovao zavere sa zamkovima¹ i tajno pripremao opšte izbore koji bi zajedno s kapitulacijom iznenadili Francusku — tako je Thiers, sa svoje strane, postavio članove ove vlade za svoje ministre i visoke funkcionere. Oni su bili pouzdani ljudi.

Postoji jedna prilično tajanstvena crta u Thiers-ovim postupcima — njegova lakomisenost u ubrzavanju pariske revolucije. Ne zadovoljavajući se time što je izazivao Pariz antirepublikanskim demonstracijama svojih seoskih plemića, pretnjama da će Pariz *obezglaviti i lišiti ga zvanja prestonice* (décapiter et décapitaliser), zakonom Dufaure-a (Thiers-ovog ministra pravde) od 10. marta o *échéances*² menica koji je ugrožavao bankrotstvom parisku trgovinu^[222], naimenovanjem orleanista za ambasadore, prebacivanjem Skupštine u Versaj, uvođenjem novog poreza na štampu, konfiskacijom pariskih republikanskih listova, obnavljanjem opasnog stanja, koje je prvi put objavio Palikao, a koje je ukinuto padom carske vlade 4. septembra, naimenovanjem Vinoya, *décembreuse*-a^[223] i bivšeg senatora, za guvernera Pariza, bonapartističkog žandarma *Valentina* za prefekta policije i generala-jezuistu D' Aurelle-a de Paladines-a za komandanta pariske Nacionalne garde, — ne zadovoljavajući se svim ovim, on je otpočeo građanski rat sa slabim snagama napadom guvernera Vinoya na brežuljke Monmartra, pokušajem da pre svega ukrade od nacionalnih gardista topove koji su im pripadali, a koji su im ostavljeni Pariskom konvencijom^[131] samo zato što su bili njihova svojina; na taj način on je mislio da razoruža Pariz.

Otkuda ova grozničava težnja *d'en finir*³ Razoružati i smrviti Pariz bilo je, razume se, prvi uslov monarhijske kontrarevolucije, ali tako lukav intrigant kakav je Thiers mogao se izložiti opasnosti od neuspeha ovog teškog poduhvata preduzimajući ga bez potrebnih priprema, sa smešno nedovoljnim sredstvima, jedino pod uticajem nekog izuzetno neophodnog koraka. Njega je na to pobudilo sledeće. Posredstvom Pouyer-Quertier-a, svog ministra finansija, Thiers je zaključio zajam od 2 milijarde, odmah isplative, i od još nekoliko milijardi čija će isplata uslediti u određenom roku. U ovoj pogodbi o zajmu za te dične građane — Thiers-a, Jules-a Favre-a, Ernesta Picard-a, Jules-a Simona, Pouyer-Quertier-a itd. — bila je predviđena

¹ tj. s veleposednicima — ² rokovima isplate — ³ da se s tim svrši

zaista kraljevska pot-de-vin¹. Međutim, postojala je jedna prepreka u ovoj pogodbi. Pre definitivnog potpisivanja ugovora, zajmodavci su želeli jednu jedinu garantiju — *umirenje Pariza*.^[224] Otuda lakomisleni Thiers-ovi postupci. Otuda divljačka mržnja protiv pariskih radnika dovoljno pokvarenih da ometu ovu divnu rabotu.

Što se tiče Jules-à Favre-à, Picard-à itd. već smo dosta kazali u dokaz da su oni dostojni saučesnici takve rabote. Što se pak tiče Thiers-a lično, dobro je poznato da je on za vreme svoja dva ministrowanja pod Louis-em - Philippe-om stekao dva miliona, a kad je bio njegov predsednik vlade (od marta 1840) optuživali su ga sa skupštinske tribine za berzanske špekulacije; u odgovor na ove optužbe on je proliovao suze — ovim artiklom je štedro raspolagao kao i Jules Favre i proslavljeni glumac Frédéric Lemaître. Isto tako je poznato da se prva mera koju je preduzeo g. Thiers da spase Francusku od ratom izazvane finansijske propasti sastojala u tome — da sam sebi dodeli godišnju platu od tri miliona franaka, tačno isti iznos koji je Louis Bonaparta dobio 1850. godine kao naknadu od g. Thiers-a i njegove bande u Zakonodavnoj skupštini zato što im je dopustio da ukinu opšte pravo glasa.^[384] Ovo dodeljivanje tri miliona g. Thiers-u je prva reč »štedljive republike«, čije je perspektive Thiers otvorio svojim pariskim biračima 1869. godine. Što se tiče Pouyer-Quertier-a, on je fabrikant pamučne pređe u Ruanu. Godine 1869. rukovodio je savetovanjem fabrikantata koje je proklamovalo opšte smanjenje plata kao neophodno za »osvajanje« engleskog tržišta — intriga koju je tada osujetila *Internacionala*.^[385] Pouyer-Quertier, inače vatreni i čak ropски pristalica carstva, našao je u njemu kao jedini nedostatak — trgovinski ugovor s Engleskom^[262], koji je štetio njegovim poslovnim interesima. Njegov prvi korak kao Thiers-ovog ministra finansija bio je da osudi ovaj »mrski« ugovor i da se izjasni za neophodnost uspostavljanja starih zaštitnih carina da bi sačuovao svoju sopstvenu fabriku. Njegov drugi korak bio je *rodoljubivi* pokušaj da nanese udarac Alzasu uspostavljanjem starih zaštitnih carina pod izgovorom da u ovom slučaju nikakav međunarodni ugovor ne stoji na putu njihovom ponovnom zavodenju. Ovim majstorskim udarcem njegova fabrika u Ruanu oslobodila bi se opasne konkurencije suparničkih fabrika u Miluzi. Njegov poslednji korak bio je da svom zetu g. Roche-Lambert-u preda na poklon položaj glavnog poreznika u departmanu Loire; ovaj poklon se smatra za najbogatiji plen koji je pao u ruke ovog *vladajućeg* buržuaja, a Pouyer-Quertier je oštro zamerio svom bonapartističkom prethodniku g. Magne-u što je svom sinu podario ovo krupno unosno mesto! Pouyer-Quertier je, prema tome, bio upravo najpogodniji čovek za zaključenje gore pomenutog posla.

¹ napojnica

⟨30. marta. »Rappel«.^[386] Jules Ferry, bivši predsednik pariske opštine, zabranio je raspisom od 28. marta činovnicima opštinske trošarine da i dalje ubiraju dažbine u korist grada Pariza.⟩

Mali državni nitkovluci, — sićušan karakter... nagrižena savest... večni kolovođa intriga u parlamentu... sitne majstorije i smicalice... ponavljanje propovedi o liberalizmu, o »libertés nécessaires«¹... velika upornost... jaki razlozi za procenjivanje mogućeg neuspeha... ubedljivi argumenti koji dovode u ravnotežu... heroizam svoje vrste u preteranoj niskosti... uspehi marifetluci u parlamentu...

⟨Gospodin E. Picard je protuva, koja je za celo vreme opsade špekulisala na Berzi na porazima naših armija.⟩

⟨Pokolj, izdaja, paljevina, ubistvo, kleveta, laž.⟩

U svom govoru koji je održao na sastanku predsednikâ opština itd. (25. aprila) Thiers sam kaže da su

»ubice Clément-a Thomas-a i Lecomte-a« šaka zločinaca ⟨vi ljudi koji se s pravom mogu smatrati kao duhovni začetnici ili kao pomagači ovih zločina, to jest vrlo mali broj pojedinaca.⟩^[387]

Dufaure

Dufaure hoće da slomi Pariz progonima štampe u provincijama. Čudovišno je izvoditi listove pred sud zato što propovedaju »pomirenje«.

Dufaure igra veliku ulogu u Thiers-ovim intrigama. Svojim zakonom od 10. marta on je uzbunio čitavu prezaduženu trgovinu Pariza. Svojim zakonima o pariskim stanarinama on je ugrozio ceo Pariz. Trebalo je da oba zakona kazne Pariz zato što je spasao čast Francuske i odložio za šest meseci predaju Bismarcku. Dufaure je orleanista i »liberal« u parlamentarnom smislu reči. Prema tome, on je uvek bio ministar ugnjetavanja i opsadnog stanja.

On je dobio prvi ministarski portfelj 13. maja 1839. posle poraza dernière prise d'armes² Republikanske stranke^[388] i zato je bio ministar nemilosrdnih represalija julske vlade toga doba.

¹ »neophodnim slobodama« — ² poslednjeg oružanog ustanka

Drugog juna 1849. godine Cavaignac, prinuden da 29. oktobra (1848) ukine opsadno stanje, pozvao je u svoju vladu dva ministra Louis-a - Philippe-a (*Dufaure-a* za ministra unutrašnjih poslova, i *Viviena*).^[389] On ih je naimenovao na zahtev *Ulice Poatije* (Thiers-a)^[390], koja je tražila garantije. On se tako nadao da će obezbediti podršku monarhista na predstojećim izborima za predsednika. Dufaure je upotrebio najnezakonitija sredstva da osigura Cavaignacovu kandidaturu. Zastrasivanje i izborna korupcija nisu se nikada primenjivali u širem obimu. Dufaure je preplavio Francusku klevetničkim lecima protiv drugih kandidata, a naročito Louis-a Bonaparte, što ga kasnije nije sprečilo da postane ministar Louis-a Bonaparte. Dufaure je ponovo postao ministar *opsadnog stanja od 13. juna 1849.* (u vezi s demonstracijom Nacionalne garde protiv bombardovanja Rima itd. od strane francuske armije).^[139] On je sada ponovo ministar opsadnog stanja, objavljenog u Versaju (za departman Sene i Oaze). Thiers je ovlašćen da objavi opsadno stanje u ma kom departmanu. Dufaure, kao i 1839. i 1849, želi nove ugnjetačke zakone, nove zakone o štampi, zakon o skraćanju formalnih procedura prekih sudova.^[260] U raspisu državnim tužiocima on osuđuje poziv štampe na »pomirenje« kao zločin koji treba strogo proganjati. Karakteristično je za francusko sudstvo da je samo jedan jedini državni tužilac (iz Majene¹) napisao Dufaure-u da podnosi ostavku . . .

»Ne mogu služiti vladu koja mi naređuje, u trenutku građanskog rata, da ulećem u stranačke borbe i da progonim građane koje po savesti smatram nevinim zato što su izgovorili reč *pomirenje*.«^[391]

Dufaure je 1847. pripadao »Liberalnom savezu«, koji je organizovao zaveru protiv Guizot-a, kao što je pripadao »Liberalnom savezu« od 1869, koji je organizovao zavere protiv Louis-a Bonaparte.^[392]

Povodom zakona od 10. marta i zakona o stanarinama treba primetiti da se najbolji klijenti Dufaure-a i Picard-a (obojsica su advokati) nalaze među kućevlasnicima i *paralijama*, koji ne žele ništa da izgube opsadom Pariza.

Sada kao i posle februarske revolucije od 1848, ovi ljudi govore republici kao što je dželat govorio Don Carlosu: »Je vais t'assassiner, mais c'est pour ton bien« (»Ja ću te ubiti, ali za tvoje dobro«).

Lecomte i Clément Thomas

Posle pokušaja Vinoya da zauzme brežuljke Monmartra (18. marta oni² su streljani u parku Šato ruž³ u 4 časa), general Lecomte i Clément Thomas su zarobljeni i streljani; to su učinili isti razdraženi

¹ Louis Vacheron — ² Lecomte i Thomas — ³ Château-rouge (= Crveni zamak)

vojnici 81. linijskog puka. Bila je to odluka suda linča donesena po kratkom postupku i izvršena uprkos nastojanjima nekih delegata *Centralnog komiteta*. Lecomte, zlikovac s epoletama, četiri puta je naređivao svojim trupama na Trgu Pigal da pucaju u nenaoružanu gomilu žena i dece. Umesto da pucaju u narod, vojnici su streljali njega. Clément Thomas, bivši narednik, na brzinu proizveden za generala uoči junskih pokolja (1848) odlukom ljudi iz grupe oko lista »Le National«, gde je bio *gérant*¹, nikada nije umrljao mač krvlju nekih drugih neprijatelja sem pariskih radnika. Bio je jedan od kobnih zaverenika koji su svesno isprovocirali junski ustanak i jedan od njegovih najsvirepijih dželata. Kad je 31. oktobra 1870. pariska proleterska Nacionalna garda iznenadila »vladu odbrane« u Gradskoj većnici i zarobila je, ovi ljudi, koji su sami sebe postavili na ministarske položaje, ovi *gens de paroles*², kako ih je jedan od njih, Picard, nedavno nazvao, dali su *časnu reč* da će ustupiti mesto *komuni*. Pošto im je tako omogućeno da pobegnu zdravi i čitavi, oni su bacili Trochujeve Bretonce^[228] protiv svojih suviše lakovernih pobednika. Medutim, jedan od njih, *g. Tamisier*, podneo je ostavku na položaj vrhovnog komandanta Nacionalne garde. On je odbio da *pogazi* svoju časnu reč. Tada je ponovo kucnuo čas za Clément-a Thomas-a. On je postavljen namesto Tamisier-a za vrhovnog komandanta Nacionalne garde. Bio je to pravi čovek za Trochujev »plan«. On nikada nije ratovao protiv Prusa; on je ratovao protiv Nacionalne garde, koju je dezorganizovao, razjediniio, klevetao, uklanjajući sve njene oficire neprijateljski raspoložene prema Trochujevom »planu«, huškajući jedan deo Nacionalne garde protiv drugog, žrtvujući je u »napadima« tako planiranim da je izložio podsmehu. Progonjen prividenjima junskih žrtava, ovaj čovek, bez ikakve zvanične dužnosti, neminovno se morao ponovo pojaviti na ratnoj sceni 18. marta, kad je namirisao još jedan pokolj stanovništva Pariza. On je pao kao žrtva suda linča u prvom trenutku narodne ozlojedenosti. Ljudi koji su predali Pariz na milost *décembriseur*-a Vinoya, da bi usmrtili republiku i stavili u džep *pot-de-vin*³ predviđenu ugovorom koji je zaključio Pouyer-Quertier, sada su vikali: »Ubice, ubice!« Njihovi urlici ponovo su našli odjeka u evropskoj štampi, tako žednoj krvi »proletera«. U Skupštini seoskih plemića^[220] inscenirana je farsa histerične »osećajnosti« i, sada kao i ranije, leševi njihovih prijatelja bili su najpoželjnije oružje protiv neprijatelja. Pariz i Centralni komitet okrivljeni su zbog incidenta koji je bio izvan moći njihove kontrole. Poznato je kako su u junskim danima 1848. »ljudi reda« uzdrмали Evropu krikom negodovanja protiv pobunjenika povodom ubistva pariskog nadbiskupa⁴. Već tada su odlično znali iz iskaza *g. Jacquemet*-a, nadbiskupovog generalnog vikara, koji ga je pratio na barikade, da su biskupa streljali Cavaignacovi vojnici, a ne pobunje-

¹ zamenik odgovornog urednika — ² ljudi od reči — ³ napojnicu — ⁴ Affre-a

nici, ali njegovo mrtvo telo dobro im je poslužilo. Gospodin Darboy, sadašnji nadbiskup Pariza, jedan od talaca koje je Komuna uzela u samoodbrani od divljačkih zverstava versajske vlade, izgleda da je, kako se vidi iz njegovog pisma Thiers-u, imao čudne slutnje da je *tatici Transnonainu*^[393] stalo da špekuliše njegovim telom kao objektom svetog negodovanja. Gotovo nije prošao ni dan a da versajski listovi nisu javljali za njegovo pogubljenje, koje bi zbog neprestanih zverstava i povreda svih pravila vođenja rata od strane »ljudi reda« sankcionisala svaka druga vlada sem vlade Komune. Jedva je versajska vlada postigla prvi vojni uspeh, kad je kapetan *Desmaret*, koji je na čelu svojih žandarma ubio viteškog *Flourens-a*, dobio odlikovanje od Thiers-a. *Flourens* je 31. oktobra spasio živote članovima vlade »odbrane«. *Vinoy*, begunac (otpadnik), odlikovan je Velikim krstom Legije časti, jer je streljao u liniji šanaca našeg hrabrog druga *Duvala* čim su ga zarobili, a takode i zbog drugog podviga — streljao je desetak zarobljenih pripadnika linijskih trupa koje su se pridružile stanovništvu Pariza i započeo ovaj građanski rat »decembarskim metodima«^[394]. General *Gallifet* — »muž one dražesne markize čiji su kostimi na balovima pod maskama predstavljali jedno od čuda carstva«, kako se otmeno izrazilo jedno londonsko piskaralo, »iznenadio je« blizu Rijeja kapetana, poručnika i redove Nacionalne garde i smesta ih sve postreljao, posle čega je odmah objavio proglas u kom je sam sebe proslavljao zbog ovog podviga. To je mali broj ubistava o kojima versajska vlada *zvanično* priča i kojima se ponosi. Vojnici 75. puka streljali su 25 vojnika 80. linijskog puka kao buntovnike.

»Svaki čovek uhvaćen u uniformi regularnih trupa u redovima komunista streljan je na licu mesta bez ikakve milosti. Vladine trupe su ispoljile nevidenu okrutnost.«^[395]

»Gospodin *Thiers* je saopštio Nacionalnoj skupštini **ohrabrujuće** pojedinosti o *Flourens-ovoj* smrti.«

Versaj, 4. aprila. Thiers, taj nakazni patuljak, saopštava o svojim zarobljenicima dovedenim u *Versaj* (u svom proglasu):

»Nikada se snuždeni pogled poštenih ljudi« (Piëtrijevi momci!) »nije zaustavio na tako nečasnim licima jedne obeščašćene demokratije.«

»*Vinoy* protestuje protiv ma kakve milosti prema pubunjenim oficirima ili vojnicima.«

Šestog aprila izišao je *dekret Komune o represalijama* (i taocima):

»S obzirom na to da versajska vlada otvoreno gazi zakone čovečnosti i zakone vođenja rata i da je kriva za strahote kojima se nisu osramotili čak ni osvajači Francuske... odlučuje se itd.«^[396] (*Slede odredbe*¹.)

¹ Ovo je u rukopisu napisano na nemačkom, tj.: *Folgen die Artikel*.

Petog aprila. Proglas Komune:

«Svaki dan versajski banditi premlaćuju ili streljaju naše zarobljenike, i svakog sata saznajemo da je izvršeno novo ubistvo... Narod, čak i u svom gnevu, mrzi krvoproliće, kao što mrzi građanski rat, ali njegova je dužnost da se brani od divljačkih napada svojih neprijatelja, i ma koliko to stajalo, od sada će biti — oko za oko, zub za zub.»^[396]

«Policajci koji se bore protiv Pariza dobijaju po 10 franaka dnevno.»

Versaj. Jedanaestog aprila. Najžasnije pojedinosti o hladnokrvnom streljanju zarobljenika, ne dezertera, pričaju s očiglednim uživanjem štabni oficiri i drugi očevici.

U svom pismu Thiers-u Darboy protestuje «protiv svirepih preterivanja koja povećavaju strahotu našeg bratoubilačkog rata».

U istom duhu piše Deguerry (curé de la Madeleine¹):

«Ova pogubljenja izazivaju <veliki gnev u Parizu i mogu dovesti do strahovitih represalija.» «Tako je već odlučeno da se u odgovor na svako novo pogubljenje naredi da se pogube dvojica od mnogobrojnih talaca koji se drže u rukama. Sudite u kojoj je meri neophodno i bezuslovno potrebno ono što (ja) tražim od vas kao sveštenik.»^[397]

Usred ovih užasa Thiers piše prefektima: «L'Assemblée siège paisiblement.» (Elle aussi a le coeur léger.²)

Thiers i la commission des quinze^[398] poslanika njegove Skupštine seoskih plemića s hladnokrvnom bestidnošću su «zvanično demantovali» vesti o «tobožnim masovnim pogubljenjima po kratkom postupku i represalijama koji se pripisuju versajskim trupama». Ali tatica Transnonain u svom raspisu od 16. aprila povodom bombardovanja Pariza kaže:

«Ako je ispaljeno nekoliko topovskih hitaca, to nije delo versajske vojske, već nekih pobunjenika koji bi hteli da stvore uverenje da se bore, dok se oni ne usuđuju ni nos da pomole.»^[399]

Thiers je dokazao da prevazilazi svog heroja, Napoléona I, bar u jednoj stvari — u štampanju lažnih biltena. (Razume se, Pariz bombarduje sam sebe da bi imao mogućnosti da kleveta g. Thiers-a!)

U odgovor na ove čudovišne provokacije bonapartističkih varalica, Komuna se zadovoljila time što je uzela taoce i što je zapretila represalijama, ali ove pretnje su ostale mrtvo slovo na hartiji! Čak ni žandarmi, prurušeni u oficire, čak ni zarobljeni policajci kod

¹ sveštenik pri crkvi Madlen — ² «Skupština mirno zaseda». (Ona se takođe odnosi prema događajima laka srca.) — aluzija na izraz predsednika ministarskog saveta Olivier-a, koji je uoči objave rata Pruskoj izjavio da «laka srca» uzima na sebe odgovornost.

kjih su zaplenjene eksplozivne bombe, nisu izvedeni pred preki sud! Komuna je odbila da uprija ruke krvlju ovih gnusnih policijskih pasa!

Nekoliko dana pre 18. marta Clément Thomas je podneo ministru vojnom Le Flôu plan o razoružanju tri četvrtine Nacionalne garde.

«Cvet pariskog ološa», izjavio je on, «koncentrisao se oko Monmartra i dejtvuje sporazumno s predgrađem Belvil.»

Nacionalna skupština

⟨Skupština izabrana 8. februara pod pritiskom neprijatelja u čije su ruke versajski upravljači predali sva utvrđenja kao i Pariz bez odbrane, ta Versajska skupština imala je jedan jedini cilj, jasno određen konvencijom potpisanom u Versaju 28. januara^[131] — da donese odluku može li se rat nastaviti ili će se pregovarati o miru; i u ovom slučaju da utvrdi uslove tog mira i što je moguće brže obezbedi povlačenje neprijatelja s francuske teritorije.⟩

Chanzy, pariski nadbiskup itd.

Chanzy je oslobođen gotovo istovremeno sa Saisset-ovim bektvom. Rojalistički novinari su jednoglasno *unapred zaključili da će general biti pogubljen*. Oni su želeli da nametnu ovu simpatičnu proceduru crvenima. Tri puta je izdavano naređenje o njegovom pogubljenju, i sada će on stvarno biti streljan.

Posle događaja na Trgu Vandom: u Versaju je vladalo zaprepasćenje. Napad na Versaj se očekivao 23. marta, jer su vodi pokreta Pariske komune objavili da će krenuti na Versaj ako Skupština preduzme ma kakvu neprijateljsku akciju. Skupština nije ništa preduzela. Naprotiv, ona je izglasala, kao hitan, predlog o održavanju komunalnih izbora u Parizu itd. Ovim ustupcima Skupština je priznala svoju nemoć. U isto vreme — *rojalističke intrige u Versaju*. Bonapartistički generali i vojvoda od Aumale-a.^[399] Favre je priznao da je primio pismo od Bismarcka, u kome se kaže da će, ukoliko se do 26. marta ne uspostavi red, Pariz okupirati nemačke trupe. Crveni su jasno prozreli ovu njegovu sitnu smicalicu. ⟨Dogadaj na Trgu Vandom je isprovocirao falsifikator, *infamni jezuíta J. Favre*, koji je⟩ (21. marta?) ⟨izišao na tribinu Versajske skupštine da vreda narod, iako ga je ovaj izvukao iz ništavila, i da digne Pariz protiv departmana.⟩

30. marta. Proglas Komune:

⟨Danas su zločinci, koje vi čak niste hteli ni da proganjate, zloupotrebili vašu velikodušnost da organizuju na samim kapijama grada žarište monarhijske zavere. Oni podstrekačaju na građanski rat, stavljaju u pokret sva sredstva korupcije, prihvataju svačije saučesništvo, usudili su se čak da prose podršku od inostranstva.⟩^[400]

Thiers

Dvadeset petog aprila na prijemu za predsednike opština, njihove pomoćnike i članove opštinskih veća prigradskih opština sen-skog departmana, Thiers je rekao:

«Republika postoji. Šef izvršne vlasti jeste običan građanin.»^[401]

Progres Francuske od 1830. do 1871. godine sastoji se, prema g. Thiers-u, u ovome: godine 1830. Louis-Philippe je bio »najbolja od republikâ«. Godine 1871. ministarski fosil iz doba vladavine Louisa-Philippe-a, mali Thiers lično, jeste *najbolja od republika*.

Gospodin Thiers je započeo svoju vladu jednom uzurpacijom. Nacionalna skupština ga je naimenovala za šefa vlade Skupštine; on je sam sebe naimenovao za šefa izvršne vlasti Francuske.

Nacionalna skupština i pariska revolucija

Skupština, sazvana po diktatu inostranog osvajača, izabrana je, kako je jasno izloženo u Versajskoj konvenciji od 29. januara, samo u jednom jedinom cilju: da donese odluku o nastavljanju rata ili da utvrdi uslove mira. Pozivajući francuski narod da izađe na birališta, sami pariski capitulards jasno su odredili ovu specifičnu misiju Skupštine, i to velikim delom objašnjava njen sastav. Pošto je nastavljanje rata postalo nemoguće zbog samih uslova primirja, koje su capitulards ponizno prihvatili, Skupština je u stvari imala samo da registruje sramni mir i za ovaj posebni čin najbolje su odgovarali najgori ljudi Francuske.

Republika je proglašena 4. septembra; nisu je proglasili nadriadvokati koji su se smestili u Gradskoj većnici kao vlada odbrane, nego pariski narod. Ona je pozdravljena širom Francuske bez ijednog glasa protiv. Ona je osvojila sebi pravo na život petomesečnim ratom, čiji je kamen temeljac bio dugotrajni otpor Pariza. Bez ovog rata, koji je vodila republika i u ime republike, Bismarck bi uspostavio carstvo posle kapitulacije kod Sedana, a nadriadvokati s g. Thiers-om na čelu morali bi da kapituliraju ne radi Pariza nego radi toga da sami izbegnu plovidbu u Kajenu^[225], dok o Skupštini seoskih plemića ne bi bilo ni pomena. Ona se sastala samo po milosti republikanske revolucije započete u Parizu. Pošto nije bila ustavotvorna skupština, kako sam g. Thiers ponavlja toliko često da se svima smučilo, ona bi mogla biti samo običan registrator događaja koji su se odigrali u republikanskoj revoluciji i ne bi čak imala pravo da proklamuje svrgavanje dinastije Bonaparta. Prema tome, jedina legitimna vlast u Francuskoj jeste sama *revolucija* sa centrom u Parizu. Ta revolucija nije izvršena protiv Napoléona Malog^[190], nego protiv socijalnih i političkih uslova koji su porodili Drugo Carstvo, koji su dostigli svoj

poslednji stupanj pod njegovom vladavinom, i koji bi, kako je izrazito otkrio rat s Pruskom, pretvorili Francusku u leš da nisu zame-njeni preporodilačkim snagama francuske radničke klase. Pokušaji Skupštine seoskih plemića, opunomoćene od revolucije samo da potpiše kobnu pismenu obavezu koju je njena sadašnja »izvršna vlast« predala u ruke inostranom zavojevaču, njeni pokušaji da prema revoluciji zauzme stav kao da je ona kapitulat poput nje same, predstavljaju, stoga, čudovišnu uzurpaciju. Njen rat protiv Pariza nije ništa drugo nego kukavička chouannerie⁽⁴⁰²⁾ pod zaštitom pruskih bajoneta. Ovo je podla zavera u cilju umorstva Francuske, da bi se spasle privilegije, monopoli i raskoš degenerisanih, iznurenih i trulih klasa, koje su bacile Francusku u ponor odakle je može spasti samo herkulovska ruka istinske socijalne revolucije.

Thiers-ova najlepša armija

Još pre nego što je postao »državnik«, g. Thiers je ispoljio talenat lažljivca kao istoričar. Ali taština, tako karakteristična za patuljaste ljude, ovog puta ga je dovela do vrhunca smešnog. Svoju armiju reda, tj. šljam bonapartističke soldateske, nedavno vraćen iz pruskih tamnica u zemlju Bismarckovom milošću, papske zuave⁽¹¹⁷⁾, Charette-ove šuane⁽²⁵⁵⁾, Cathelineau-ove Vandejce, Valentinove »municipale«⁽⁴⁰³⁾, bivše Piétrijeve policajce i Valentinove korzikanske žandarme koji su pod Louis-em Bonapartom bili samo špijuni u armiji, ali koji pod g. Thiers-om obrazuju ratoborni cvet njegovih trupa, pri čemu su svi pod nadzorom mouchards-a¹ s epoletama i pod komandom decembrističkih maršala-begunaca koji nisu imali da izgube nikakvu čast — ovu šarenu, sirovu družinu lupeža g. Thiers naziva *najlepšom armijom koju je Francuska ikad imala!* I ako on dozvoljava Prusima da još uvek konače u Sen-Deniju, to čini samo zato da ih zaplaši prizorom ove »najlepše armije« Versaja.

Thiers

Mali državni nitkoviuci. Večni kolovoda intriga u parlamentu, g. Thiers nije nikad bio ništa drugo do sposoban novinar i vešt »mačevalac« rečima, majstor parlamentarnih nitkoviuka, virtuoz u krivokletstvu, veštak u svim sitnim marifetlucima, niskim podmuklostima i smicalicama stranačkog ratovanja u parlamentu. Ovaj zlobni kepec očaravao je francusku buržoaziju u toku pola veka jer predstavlja najverniji duhovni izraz njene sopstvene klasne pokvarenosti. Kad je bio u redovima opozicije, neprestano je ponavljao svoju ustajalu pro-

¹ uhodâ, špijuna

poved o »libertés nécessaires¹, da bi ih gazio došavši na vlast. Kad nije zauzimao zvaničan položaj, obično je pretio Evropi mačem Francuske. A kakvi su u stvari bili njegovi diplomatski podvizi? Godine 1841. progutao je poniženje Londonskog ugovora^[215], ubrzao je rat s Pruskom svojim deklamacijama protiv nemačkog ujedinjenja, kompromitovao je Francusku 1870. prosjačkim obilaženjem svih evropskih dvorova; 1871. potpisao je kapitulaciju Pariza, prihvatio »mir po svaku cenu« i izmolio od Pruske dozvolu i sredstva da raspiri građanski rat u sopstvenoj potlačenoj zemlji. Za čoveka njegovog kova skrivene pokretačke snage modernog društva uvek su, razume se, ostajale nepoznate; pa čak i opipljive promene na njegovoj površini nije uspevao da shvati. Na primer, svako odstupanje od starog francuskog protekcionističkog sistema osuđivao je kao skrnavljenje, a kao ministar Louis-a - Philippe-a išao je čak dotle da se prezrivo odnosio prema izgradnji železnica kao ludačkoj himeri; čak i pod Louis-em Bonapartom žestoko se protivio svakoj reformi organizacije trule francuske armije. Čovek bez ideja, bez ubedenja i bez hrabrosti.

Profesionalni »revolucionar« u tom smislu što se u svojoj žudnji da paradira, da gospodari i zavlači ruke u državnu blagajnu nije nikad ustezao, kad bi ga oterali u redove opozicije, da probudi narodne strasti i izazove katastrofu da bi srušio suparnika, — on je ujedno najpovršniji rutiner itd. Radničku klasu je ružio kao »vile multitudes². Jedan od njegovih nekadašnjih kolega u zakonodavnim skupštinama, njegov savremenik, kapitalista a ipak član Pariske komune, g. *Beslay*, ovako mu se javno obraća u jednom govoru:

»Porobljavanje (asservissement) rada od strane kapitala uvek je bilo (kamen temeljac) Vaše politike, i od dana kad je *republika rada* proglašena u Gradskoj većnici, niste prestajali da dovikujete Francuskoj: »Oni su zločinci!«

Nije nikakvo čudo što je g. Thiers preko svog ministra unutrašnjih poslova Ernesta Picard-a izdao naređenje da se spreči opštenje Međunarodnog udruženja s Parizom (*sednica Skupštine* od 28. marta). <*Thiers-ov raspis prefektima i njihovim pomoćnicima:*>

»Dobri radnici, mnogo brojniji u poređenju s rdavim, treba da znaju da — ako im hleb opet odlazi iz usta, oni to duguju pristalicama *Internacionale*, koji su tirani rada, iako se izdaju za njegove oslobodioc.«

Bez *Internacionale*. . .³

(Sada istorija s novcem.) (On i Favre prebacili su svoj novac u London.)⁴ Postoji poslovice koja kaže da kad se nitkovi tuku, istina izlazi na videlo. Prema tome, ne može se bolje dovršiti Thiers-ov portret nego rečima londonskog lista »The Monitor«, koji pripada go-

¹ »neophodnim slobodama« — ² »podlu gomilu« — ³ Ova rečenica je u rukopisu nedovršena. — ⁴ Ove dve rečenice (u zagradama) u rukopisu su napisane na nemačkom jeziku.

spodaru njegovih versajskih generala. List »La Situation«^[404] piše u broju od 28. marta:

«Gospodin Thiers nije nikad bio ministar a da nije gurao vojnike da se krvavo razračunavaju s narodom, on, oćebica, rodoskrvnilac, proneveritelj, plagijator, izdajnik, častoljubac, <impotent>».

Doviltljiv u lukavim smicalicama i prepredenim izvrđavanjima.

Povezan s republikancima pre julske revolucije, on se uvukao prvi put u vladu pod Louis-em-Philippe-om, istiskujući Laffitte-a, svog starog zaštitnika. Prvi korak mu je bio da baci svog starog saradnika Armanda-a Carrela u tamnicu. Dodvoravao se Louis-u - Philippe-u kao špijun i tamnički akušer vojvotkinje od Berryja^[205], ali u središtu njegove delatnosti stoje pokolj pobunjenih pariskih republikanaca u Ulici Transnonen i septembarski zakoni^[206] protiv štampe, koji su kasnije odbačeni kao istupljeno oružje. Pošto se pomoću smutnji opet dočepao vlasti 1840, sastavio je plan pariskih utvrđenja^[207] kome se kao napadu na slobodu Pariza protivila cela demokratska stranka izuzev buržoaskih republikanaca oko lista »Le National«. Gospodin Thiers je odgovorio na uzvike protesta s tribine parlamenta:

«Kako? Vi mislite da bi utvrđenja ikad mogla da ugroze slobodu?... To znači izgubiti svako osećanje za stvarnost. Vi, pre svega, klevetate *svaku vladu* ako pretpostavljate da bi ona jednog dana mogla pokušati da se održi bombardovanjem prestonice. Šta? Pošto probije bombama kupolu Invalidá ili Panteona, pošto zaspe vatrom stanove vaših porodica, zar bi ona mogla da se pojavi pred vama s molbom da potvrdite njeno postojanje! *Takva vlada bi sto puta bila nemogućnija posle svoje pobede nego pre nje.*»^[208]

I zaista, ni vlada Louis-a - Philippe-a, ni vlada bonapartističkog regentstva nije se usudila da se povuče iz Pariza i da ga bombarduje. Korišćenje ovih utvrđenja u tu svrhu čuvano je za g. Thiers-a, koji ih je prvi i planirao.

Kad je januara 1848. napuljski kralj Bomba¹ bombardovao Palermu^[209], g. Thiers je ponovo izjavio u parlamentu:

«Vama je poznato, gospodo, šta se događa u Palermu. Svi ste uzdrhtali od užasa kad ste čuli da je jedan veliki grad bombardovan punih 48 časova. Ko ga je bombardovao? Je li to učinio neki strani neprijatelj koji vrši ratno pravo? Ne, gospodo, to je učinila *njegova sopstvena vlada*. A zašto? *Zato što je taj nesrećni grad tražio svoja prava*. Pa lepo, zbog toga što je tražio svoja prava, bio je bombardovan 48 časova. Dozvolite mi da zbog toga apelujem na evropsku javnost. Popeti se na možda najvišu govornicu Evrope i gromko izgovoriti *nekoliko reči negodovanja protiv takvih postupaka* — to znači učiniti uslugu čovečanstvu. Gospodo, kad su

¹ Ferdinand II Burbonski

pre pedeset godina Austrijanci, vršeći ratna prava, da bi sebi uštedeli dugu opsadu, hteli da bombarduju Lil; kad su kasnije Englezi, koji su takođe vršili ratna prava, bombardovali Kopenhagen; i sasvim nedavno, kad je *regent Espartero*, koji je bio zaslužan za svoju zemlju, nameravao da bombarduje Barcelonu da bi ugušio pobunu, — sa svih strana sveta digao se opšti krik negodovanja.»⁽²¹⁰⁾

Godinu i nešto više dana kasnije Thiers se držao kao najrevnosniji branilac bombardovanja Rima od strane trupa Francuske Republike, i veličao je svog prijatelja generala Changarnier-a što je sabljom sekao pripadnike pariske Nacionalne garde koji su protestovali zbog gaženja francuskog ustava.

Nekoliko dana pre februarske revolucije od 1848, ljut zbog toga što ga je Guizot na duže vreme bio uklonio s položaja i namirisavši sve veće komešanje masa, za koje se nadao da će mu omogućiti da zbací suparnika i da se nametne Louis-u - Philippe-u, Thiers je uzviknuo u parlamentu:

«Pripadam partiji revolucije, ne samo u Francuskoj nego i u Evropi. Želim da vlada revolucije ostane u rukama umerenih ljudi; . . . ali ako bi ova vlada došla u ruke plahovitih ljudi, pa čak u ruke radikala, ja zbog toga ipak neću napustiti stvar za koju se zalažem. Ja ću uvek pripadati partiji revolucije.»⁽²¹²⁾

Od dana kad je proglašena republika pa sve do *coup d'état*¹, on se isključivo bavio gušenjem februarske revolucije.

Prvih dana posle februarske eksplozije on se skrivao obuzet strahom, ali pariski radnici su ga suviše prezirali da bi ga mrzeli. Pa ipak, zbog svog dobro poznatog kukavičluka, koji je naveo Armand-a Carrela da odgovori na njegovo hvalisanje da će »jednog dana umreti na obalama Rajne«: »Ti ćeš umreti u jarku«, — on se nije usudio da istupi na javnoj pozornici pre nego što je pokolj junskih ustanika skršio narodne snage. On se u početku ograničio na tajno rukovođenje zaverom družine iz Ulice Poatije⁽³⁹⁰⁾, zaverom koja je dovela do uspostavljanja carstva, sve dok se pozornica nije dovoljno raščistila da bi se on na njoj mogao ponovo otvoreno pojaviti.

Za vreme opsade Pariza, na pitanje da li je Pariz spreman da kapitulira, Jules Favre je odgovorio da se zahteva bombardovanje Pariza da bi se počelo govoriti o kapitulaciji! Ovo objašnjava njegove melodramske proteste protiv pruskog bombardovanja kao i uzrok što je ovo bombardovanje bilo parodija, dok je Thiers-ovo bombardovanje surova stvarnost.

Parlamentarni lakrdijaš⁽²⁵⁰⁾.

Thiers je već četrdeset godina na pozornici. Nije nikad bio inicijator nijedne korisne mere u ma kojoj oblasti državne uprave ili

¹ državng prevrata, udara.

života. Tašt, skeptičan, epikurejac, nije nikad pisao niti govorio radi dela. U njegovim očima dela su samo izgovor za razmetanje perom ili jezikom. Sem njegove žudnje za vlašću i blagom i paradiranjem, ništa u njemu nije istinsko, čak ni šovinizam.

U tipičnom stilu vulgarnih profesionalnih novinara, on se čas ruga u svojim biltenima lošem izgledu svojih versajskih zarobljenika, čas saopštava da se Skupština seoskih plemića («oseća dobro»), čas izlaže sebe podsmehu saopštenjem o zauzimanju Mulen-Sakea (4. maja), gde je zarobljeno 300 ljudi.

«Ostali pobunjenici su pobjegli glavom bez obzira, ostavivši na bojnopolju 150 mrtvih i ranjenih», i jetko dodaje: «Evo pobjede koju Komuna može sutra proslaviti u svojim izveštajima.» «Pariz će uskoro biti oslobođen strašnih tirana, koji ga ugnjetavaju.»⁽²⁵²⁾

Pariz — onaj Pariz masâ pariskog stanovništva koje se bore protiv njega nije za njega »Pariz«. Pariz — to je Pariz bogataša, kapitalista, dokoličara (zašto ne kosmopolitski bordel?). Takav je Pariz g. Thiers-a. Pravi Pariz, koji radi, misli, koji se bori, Pariz naroda, Pariz Komune — to je »podla gomila«. U tome se sastoji čitava suština stava g. Thiers-a ne samo prema Parizu nego i prema Francuskoj. Pariz, koji je pokazao svoju hrabrost u »miroljubivoj procesiji« i u paničnom bekstvu Saisset-a, Pariz koji je sada nagrnuo u Versaj, Riey, Sen-Deni, Sen-Zermen-an-Lej, praćen prostitutkama, koje se lepe za »ljude religije, porodice, reda i svojine« (Pariz stvarno »opasnih«, eksploatatorskih i dokoličarskih klasa) («frans-fileurs«-a⁽²⁵³⁾), Pariz koji se zabavlja time što kroz durbin gleda bitku koja se upravo odigrava, za koji je »građanski rat samo prijatna razonoda«, — takav je Pariz g. Thiers-a (isto onako kao što je emigracija u Koblenca⁽²⁵⁴⁾ bila Francuska g. De Calonne-a). Ogrezao u vulgarnom novinarskom stilu, on ne ume čak da sačuva ni prividno dostojanstvo, nego ubija žene i devojke, i decu nadenu pod razvalinama Neija, da ne bi odstupio od etikete »legitimnosti«. U čast opštinskih izbora raspisanih za celu Francusku on mora neizostavno da priredi iluminaciju pomoću požara u Klamaru, spaljenom petrolejskim bombama. Rimski istoričari upotpunjuju sliku Neronovog karaktera kazujući nam da se ovo čudovište dičilo svojim darom stihoklepa i komedijanta. Ali popnite običnog profesionalnog novinara i parlamentarnog lakrdijaša poput Thiers-a na vlast, i on će nadmašiti Nerona.

On igra samo svoju ulogu slepog oruđa klasnih interesa kad dopušta bonapartističkim »generalima« da se svete Parizu; ali on igra svoju ličnu ulogu u maloj sporednoj komediji biltena, govora, proglašenja, iz kojih izviruju taština, vulgarnost i najjeftiniji ukus novinarskog piskarala.

On sebe upoređuje s Lincolnom, a Parižane s pobunjenim robovlasnicima Juga. Južnjaci su se borili za ropstvo rada i za terito-

rijalno odvajanje od Sjedinjenih Američkih Država. Pariz se bori za oslobođenje rada i za skidanje s vlasti Thiers-ovih državnih parazita, koji žele da budu robovlasnici Francuske!

U svom govoru predsednicima opština, Thiers kaže:

«Možete računati na moju reč, koju nisam nikad prekršio!»

«Ova skupština je jedna od najliberalnijih koju je Francuska ikad izabrala.»

On će spasti republiku¹

«pod pretpostavkom da red i rad ne izlažu stalno opasnosti oni koji se izdaju za naročite čuvere dobra republike.»⁽⁴⁰⁵⁾

Na sednici Skupštine od 27. aprila on je rekao da je <Skupština liberalnija nego on sam!>

Thiers, čiji je retorski adut uvek bio optužba Bečkih ugovora, potpisuje Pariski ugovor⁽⁴⁰⁶⁾, tj. saglašava se ne samo s otkidanjem jednog dela Francuske, ne samo s okupacijom gotovo polovine njene teritorije, nego i sa milijardama odštete, čak ne tražeći od Bismarcka da tačno proceni i dokaže svoje ratne izdatke! On čak ne dopušta Skupštini u Bordou da diskutuje o posebnim tačkama njegove kapitulacije!

On, koji je celog svog života prebacivao Bourbonima što su se vratili sa stranim armijama i što su se nedostojanstveno ponašali prema saveznicima koji su okupirali Francusku po zaključenju mira⁽¹⁰³⁾, on u ugovoru ne traži ništa od Bismarcka sem jednog ustupka: 40 000 vojnika da pokore Pariz (kako je Bismarck izjavio u Rajhstagu). Naoružana Nacionalna garda potpuno je obezbeđivala Pariz kako u pogledu unutrašnje odbrane tako i u pogledu inostrane agresije, ali Thiers je kapitulaciji Pariza pred inostranim osvajačem odmah pridodao kapitulaciju Pariza pred samim Thiers-om i kompanijom. Ova odredba je morala izazvati građanski rat. Taj rat on počinje ne samo s prećutnom dozvolom Pruske nego i s olakšicama koje mu ona pruža, sa zarobljenim francuskim trupama koje mu ona velikodušno šalje iz nemačkih tamnica! U svojim biltenima, u svojim govorima i u Favre-ovim govorima u Skupštini on puzi po prašini pred Pruskom i preti Parizu svake nedelje pruskom intervencijom, čak i pošto mu nije pošlo za rukom da je dobije, kako je izjavio sam Bismarck... Bourboni su bili oličenje dostojanstva u poređenju s ovim lakrdijašem, ovim velikim apostolom šovinizma!

¹ Ova rečenica je u rukopisu napisana na nemačkom jeziku.

Posle sloma Pruske (Tilzitski mir 1807^[143]) njena vlada je osetila da može spasti sebe i zemlju samo velikim društvenim preporodom (preokretom). Ona je presadila u Prusku u neznatnim razmerama, u okviru feudalne monarhije, rezultate francuske revolucije. Ona je oslobodila seljake itd.^[407]

Posle poraza Rusije u krimskom ratu, koji je u samoj zemlji otkrio trulež njenog društvenog i administrativnog sistema, — iako je Rusija odbranom Sevastopolja spasla svoju čast, a diplomatskim trijumfima u Parizu zasenila strane države — ruska vlada je oslobodila kmetove i preobrazila čitav svoj administrativni i sudski sistem.^[408] U obe zemlje smele društvene reforme su bile sputane i po svom karakteru ograničene jer ih je podario presto, a nije ih (umesto da jeste) izvojevao narod. Pa ipak, izvršene su velike društvene promene, koje su ukinule najnepodnošljivije privilegije vladajućih klasa i izmenile ekonomsku osnovu starog društva. Obe zemlje su osetile da se teška bolest može izlečiti samo herojskim sredstvima. One su osetile da mogu odgovoriti pobednicima samo društvenim reformama, buđenjem u narodu elemenata preporoda. Francuskoj katastrofi od 1870. godine nema ravne u istoriji novijih vremena! Ona je pokazala da je zvanična Francuska, Francuska Louis-a Bonaparte, Francuska vladajućih klasa i njihovih državnih parazita — leš u raspadanju. A šta su najpre pokušale da učine ove hulje koje su došle na vlast izvršivši prepad na narod i koje dalje drže vlast uz pomoć zavere s inostranim osvajačem, kakav je [njihov] prvi pokušaj? Da rukama soldateske Louis-a Bonaparte i Piétrijeve policije pod pokroviteljstvom Pruske uguše slavno delo narodnog preporoda, započeto u Parizu, da uskrsnu sve stare legitimističke utvare pobeđene u julske revoluciji, kao i fosilne varalice Louis-a-Philippe-a pobeđene u februarske revoluciji, i da prirede orgiju kontrarevolucije! Takav heroizam u krajnjem samoponiženju nečuven je u letopisima istorije! Ali — i to je najkarakterističnije — umesto da izazove opšti krik negodovanja u zvaničnoj Evropi i Americi, on izaziva talas saosećanja i žestokih optužbi protiv Pariza! Ovo dokazuje da Pariz, veran svojoj prošlosti, teži preporodu francuskog naroda stvarajući od njega borca za promenu starog društva, pretvarajući društveni preporod čovečanstva u nacionalni zadatak Francuske! To je oslobodjenje proizvođačke klase od eksploatatorskih klasa, njihovih skutoñoša i državnih parazita, koji potvrđuju istinitost francuske izreke: »Les valets du diable sont pires que le diable«.¹ Pariz je podigao zastavu čovečanstva!

Osamnaestog marta. Vlada je uvela

»taksenu marku od 2 santima na svaki primerak svih periodičnih izdanja, bez obzira na njihov karakter«. »Zabranjeno je osnivanje novih listova dok se ne ukine opsadno stanje.«

¹ »Đavolove sluge su gore od samog đavola«.

Različite frakcije francuske buržoazije dolazile su jedna za drugom na vlast: veleposednici pod *Restauracijom* (starim Bourbonima), kapitalisti pod parlamentarnom Julskom Monarhijom (Louis-Philippe), dok su njeni bonapartistički i republikanski elementi ostajali u pozadini grizući se od zavisti. Njihove stranačke raspre i intrige vodile su se, razume se, pod izgovorom borbe za *javno dobro*, i kad se narodna revolucija oslobadala jedne od ovih monarhija, druga je dolazila na vlast. Sve ovo se izmenilo uspostavljanjem republike (februarske). Sve frakcije buržoazije ujedinile su se tada u *Stranku reda*, tj. stranku zemljoposjednika i kapitalista, povezanih u cilju očuvanja ekonomskog podjarmljivanja rada i ugnjetačke državne mašinerije koja to podjarmljivanje podržava. Za razliku od monarhije, čije samo ime označava nadmoćnost jedne buržoaske frakcije nad drugom, pobjedu jedne strane i poraz druge (trijumf jedne strane, a poniženje druge), *republika* je bila anonimno akcionarsko društvo ujedinjenih frakcija buržoazije, svih *eksploatatora* naroda zajedno i, u stvari, legitimisti, bonapartisti, orleanisti, buržoaski republikanci, jezuiti i volterijanci stisli su jedni druge u zagrljaj. Oni se više ne skrivaju pod okrilje krune, nisu više kadri da zainteresuju narod za svoje stranačke raspre maskirajući ih prividom borbi za narodne interese, među njima jedni više ne potčinjavaju druge. Neposredno i otvoreno neprijateljstvo njihove klasne vladavine prema oslobođenju proizvođačkih masa; *red* — to je naziv za ekonomske i političke uslove njihove klasne vladavine i ropstva rada; ova anonimna ili republikanska forma buržoaskog režima — ova buržoaska republika, ova republika *Stranke reda*, jeste *najomraženiji* od svih političkih režima. Njen neposredni posao, njen jedini *raison d'être* jeste da tlači narod. Ona predstavlja *terorizam* klasne vladavine. To se postiže na sledeći način. Pošto se narod borio i izvršio revoluciju, proglasio republiku i raščistio mesto za Nacionalnu skupštinu, većina Skupštine, sastavljene od pobeđenih i otvorenih neprijatelja republike, ističe u prvi plan buržuje, čije su poznate republikanske izjave jamstvo za njihovu »republiku«. Republikancima se poverava zadatak da uteraju narod u klopu ustanka, koji će biti ugušen ognjem i mačem. Ovu ulogu je odigrala stranka oko lista »Le National« s *Cavaignacom* na čelu posle februarske revolucije (u junskom ustanku). Zbog počinjenog zločina protiv masa, ovi republikanci gube tada svoj uticaj. Oni su obavili posao i, mada im se dopušta da podržavaju *Stranku reda* u njenoj opštoj borbi protiv proletarijata, njih istovremeno uklanjaju iz vlade, potiskuju ih u poslednje redove i samo ih »trpe«. Ujedinjena rojalistička buržoazija postaje zatim stub republike, nastupa istinska vladavina *Stranke reda*. Pošto su privremeno slomljene materijalne snage naroda, rad reakcije — likvidiranje svih ustupaka izvojevanih u četiri revolucije — počinje korak po korak. Narod je doveden do ludila ne samo delima *Stranke reda* nego i ciničnom bezočnošću s kojom ga tretiraju kao pobeđenog i s kojom ta podla družina, u njegovo ime, u ime republike, njime neograničeno

vlada. Razume se, ovaj grčeviti oblik *anonimnog* klasnog despotizma ne može dugo trajati, on može biti samo prelazna faza. Vladajući znaju da se nalaze na revolucionarnom vulkanu. S druge strane, dok je Stranka reda ujedinjena u svom ratu protiv radničke klase, u svojstvu *stranke reda*, dotle igra intrigâ njenih različitih frakcija, njihova međusobna borba za prevlast posebnih interesa u okvirima starog društvenog poretka, borba za vraćanje na presto sopstvenog pretendenta i za lične ambicije počinje svom snagom čim vladavina ove stranke izgleda obezbeđena (zajamčena) razaranjem materijalnih revolucionarnih snaga. Ovo spajanje zajedničkog rata protiv naroda i zajedničke zavere protiv republike, udruženo s unutrašnjim rasprama njenih upravljača i njihovom igrom intrigâ, paralize društvo, izaziva odvratnost i nedoumicu kod buržoaskih masa i »remeti« poslovni život, drži ovu klasu u stanju hroničnog nespokojsva. Svi ovi uslovi despotizma stvaraju se (radaju se) pod ovim režimom, ali despotizma bez spokojsva, despotizma s parlamentarnom anarhijom na čelu. Tada nastupa čas za *coup d'état*, i nesposobna banda mora da ustupi mesto ma kom srećnom pretendentu koji okončava *anonimni* oblik klasne vladavine. Tim putem je Louis Bonaparta okončao buržoasku republiku posle četiri godine njenog postojanja. Za celo ovo vreme Thiers je bio »âme damnée«¹ Stranci reda, koja je u ime republike ratovala protiv republike, vodila klasni rat protiv naroda i, u stvari, stvorila carstvo. On je odigrao upravo onu istu ulogu sada koju je igrao i onda, samo onda ju je igrao kao intrigant u parlamentu, a sada kao šef izvršne vlasti. Ako ga ne pobeđi revolucija, biće on i sada kao i onda obmanuto oruđe. Ma koja suparnička grupa došla na vlast, prvi njen čin biće odstranjenje čoveka koji je predao Francusku Pruskoj i bombardovao Pariz.

Thiers je imao mnogo razloga da se žali na Louis-a Bonapartu. Ovaj ga je iskoristio kao oruđe i nasamario ga. On ga je zastrašio (poremetio mu nerve) hapšenjem posle *coup d'état*. On ga je oborio ukidajući parlamentarni režim, jedini režim pod kojim običan državni parazit kakav je Thiers, običan brbljivac, može igrati neku političku ulogu. Najzad, što je takođe od velike važnosti, Thiers, koji je u svojim istorijskim radovima samo čistio čizme Napoléonu, toliko je opisivao njegove podvige da je na kraju uobrazio da ih je on lično izvršio. Legitimna karikatura Napoléona I bio je u njegovim očima ne Napoléon Mali nego mali Thiers. Pri svem tom, nije postojala podlost koju je izvršio Louis Bonaparta a da je nije podržao Thiers, počev od okupacije Rima od strane francuskih trupa pa do rata protiv Pruske.

Samo tako plitkouman čovek može makar i za trenutak uobraziti da ga republika s njegovom glavom na svojim ramenima, s polulegitimističkom, poluorleanističkom Nacionalnom skupštinom, s vojskom pod komandom bonapartističkih generala, neće, ako pobeđi, odbaciti.

¹ »odan dušom i telom«

Nema ničeg groteskno odvratnijeg od Palčića koji želi da igra ulogu (koji igra ulogu) Timura Tamerlana. Kod njega svirepa razračunavanja nisu samo posao koji se obavlja nego i predmet teatralnog ispoljavanja (scenski efekt) fantastične taštine. Pisati »svoje« biltene, pokazivati »svoju« surovost, imati »svoje« trupe, »svoju« strategiju, »svoja« bombardovanja, »svoje« petrolejske bombe, prikrivati »svoj« kukavičluk hladnokrvnošću s kojom on dopušta decembrističkim varalicama da se svete Parizu! Ovo je heroizam u krajnjoj niskosti! On se zanosi značajnom ulogom koju igra i bukom koju izaziva u svetu! On bezuslovno uobražava da je veliki čovek! Kakav džin (titan) izgleda on, kepec, parlamentarni beskičmenjak, u očima sveta! Usred užasnih prizora ovog rata nemoguće je ne nasmešiti se na smešne skokove koje izvodi Thiers-ova taština! Gospodin Thiers je čovek žive uobrazilje, on, nesumnjivo, ima glumačku žicu i glumačku taštinu, kadru da ga navuče da poveruje u sopstvene laži, da poveruje u sopstvenu veličinu.

Kroz sve Thiers-ove govore, biltene itd. provlači se žica nadmene taštine.

Taj affreux¹ Triboulet:

Veličanstveno bombardovanje (petrolejskim bombama) s Mon-Valerijena razara nekoliko kuća u gradskoj četvrti Le Tern među bedemima (?), uz grandiozan požar i strahovitu topovsku grmljavinu, koja potresa ceo Pariz. Bombe se namerno bacaju na četvrti Le Tern i Jelisejska polja.

Eksplozivne bombe, petrolejske bombe.

Komuna

Slavno britansko petparačko piskaralo izvršilo je sjajno otkriće da Komuna nije ono što *mi* obično podrazumevamo pod samoupravom. Razume se da nije. To nije samouprava gradova u kojima gazduju odbornici-sladokusci, gramzivi članovi crkvenih opština i svirepi upravnici sirotinjskih domova. To nije samouprava grofovija gde gospodare vlasnici velikih imanja, debelih buđelara i praznih glava. To nije sudska gnusoba »velikih neplaćenih«. ^[409] To nije politička samouprava zemlje koja se ostvaruje pomoću oligarhijskog kluba i čitanja lista »The Times«. Tu narod radi sam i za sebe.

U ovom kanibalskom ratu najodvratniji su »literarni« vapaji mrskog patuljka koji stoji na čelu vlade!

¹ grozni

Svirepo postupanje s versajskim zarobljenicima nije prekinuto ni za trenutak, i njihovo hladnokrvno ubijanje obnovilo se čim se Versaj uverio da je Komuna suviše humana da bi sprovela u delo svoj dekret o represalijama!

»Paris-Journal« (u Versaju) javlja da je 13 vojnika linijskih trupa, zarobljenih na železničkoj stanici Klamar, streljano na licu mesta i da će svi zarobljenici koji stignu u Versaj u uniformi linijskih trupa biti odmah pogubljeni čim se otklone sumnje u pogledu njihovog identiteta!

Gospodin Alexandre Dumas-sin priča da je jedan mladić koji je vršio funkcije generala, iako nije imao čin generala, streljan pošto je prošao (pod stražom) nekoliko stotina metara drumom.

Petog maja, »Le Mot d'Ordre«⁽⁴¹⁰⁾: <prema pisanju lista »La Liberté«, koji izlazi u Versaju, »svi vojnici regularne vojske uhvaćeni u Klamaru među ustanicima, streljani su na licu mesta«> (od strane Lincolna-Thiers-a!) (Lincoln je priznavao protivniku pravo zaraćene strane). »Takvi su ljudi koji na zidovima svih francuskih opština okrivljuju Parizane kao ubice!« Banditi!

Desmaret.

Deputacija Komune upućena u Bisetru (27. aprila) da izvrši uviđaj u vezi s četvoricom nacionalnih gardista 185. marševskog bataljona Nacionalne garde, posetila je preživelog (teško ranjenog) *Scheffera*.

<»Bolesnik je izjavio da su 25. aprila kod Bel-Epina, blizu Vilečifa, konjički strelci izvršili prepad na njega i trojicu njegovih drugova i zatražili od njih da se predadu. Pošto im je bilo nemoguće da pruže efikasan otpor snagama koje su ih opkolile, pobacali su oružje i predali se. Vojnici su ih okružili i zarobili ne primenjajući prema njima nikakvo nasilje ni pretnju. Već su nekoliko trenutaka bili zarobljenici, kad se pojavio jedan kapetan konjičkih strelaca i jurnuo na njih s revolverom u ruci. Opalio je na jednog od njih ne izgovorivši ni jednu jedinu reč i na mestu ga ubio, zatim je pucao takođe na gardistu *Scheffera*, koji je dobio metak u grudi i pao kraj svog druga. Dvojica drugih gardista pokušali su da se sklone uplašeni ovim gnusnim napadom, ali je svirepi kapetan pojurio na dvojicu zarobljenika i ubio ih s dva druga hica iz revolvera. Strelci su se posle ovih jezivih, svirepih i podlih dela povukli sa svojim komandiro, ostavljajući žrtve da leže na zemlji.«⁽⁴¹¹⁾

»New-York Tribune«⁽⁴¹²⁾ prevazilazi londonske listove

»Najliberalnija i najslobodnije izabrana Nacionalna skupština koja je ikada postojala u Francuskoj« — takva skupština g. Thiers-a potpuno odgovara njegovoj »najlepšoj armiji koju je ikad imala Francuska«. Ova senilna *Chambre introuvable*⁽²¹⁹⁾, izabrana pod lažnim izgovorom, sastoji se gotovo isključivo od legitimista⁽²¹⁷⁾ i orleanista. Opštinski izbori, koje je sproveo sam Thiers 30. aprila, pokazuju njihovu vezu s francuskim narodom! Od 700 000 opštinskih većnika (u okruglim brojkama) izabranih u 35 000 opština koje su još ostale

u osakaćenoj Francuskoj, 200 su legitimisti, 600 orleanisti, 700 otvoreni bonapartisti, a svi ostali republikanci ili komunisti. (*Versajski dopisnik lista »The Daily News«* u broju od 5. maja). Da li je potreban još neki dokaz da ovaj parlament s orleanističkom mumijom Thiers-om na čelu predstavlja uzurpatorsku manjinu?

Pariz

Gospodin Thiers je neprestano prikazivao Komunu kao oruđe šačice »robijaša« i »tikets-of-leave-men«¹, pariskog ološa. Ali ova šačica desperadosa drži u šahu već više od šest nedelja »najlepšu armiju koju je Francuska ikad imala«, pod rukovodstvom nepobedivog Mac-Mahona, a inspirisanu genijem samog Thiers-a!

Nisu samo podvizi Parižana opovrgli Thiers-a. Izjasnili su se svi slojevi stanovništva Pariza.

«Ne treba mešati pariski pokret sa zauzimanjem Monmartra, koje mu je poslužilo samo kao povod i polazna tačka; ovaj pokret je opšti i duboko ukorenjen u svesti Pariza; čak i najveći broj onih koji su se iz ovog ili onog razloga držali po strani od njega, ipak ne poriču njegovu društvenu opravdanost.»⁽⁴¹³⁾

Čije su ovo reči? *Delegata sindikalnih komora*, ljudi koji govore u ime 7-8 hiljada trgovaca i industrijalaca. Oni su se uputili u Versaj da to kažu... *Ligue de la réunion républicaine... manifestacija slobodnih zidara*⁽⁴¹⁴⁾ itd.

Provincija

Les provinciaux espîègles²

Kad bi Thiers ma i za trenutak pomislio da je provincija stvarno neprijateljski raspoložena prema pariskom pokretu, on bi učinio sve što je u njegovoj moći da pruži provinciji najveće olakšice da se upoznata s tim pokretom i svim »njegovim strahotama«. On bi je saletao da sagleda pokret u svoj njegovoj goloj stvarnosti, da se uveri svojim očima i ušima šta on predstavlja. Ali on to nije učinio! Thiers i njegovi »ljudi odbrane«, kao što za vreme pruske opsade nisu propuštali vesti iz provincije u Pariz, pokušavaju sada da okruže provinciju *zidom laži*, da bi je držali u potčinjenosti i da bi tamo sprečili opšti ustanak u odbranu Pariza. Provinciji se dopušta samo da gleda »Pariz kroz versajsku *camera obscura* (ogledalo koje izopačuje lik). <(Jedino laži i klevete versajskih listova stižu u departmane, gde važe kao zakon.)> Pljačke i ubistva koje vrše 20 000 »otpuštenih osuđenika« obeščašćuju prestonicu.

¹ otpuštenih osuđenika (vidi belešku na str. 257) — ² provincijski vragolani

«*Liga sebi postavlja kao prvi zadatak da rasvetli i uspostavi normalne odnose između provincije i Pariza.*»^[415]

Kakvi su ovi ljudi bili u opsednutom Parizu, takvi su i sada kad ga sami opsedaju.

«*Laž, kao i u prošlosti, ostaje njihovo omiljeno oružje. Oni zabranjuju, zaplenjuju prestoničke listove, zadržavaju saopštenja,*» otvaraju pisma, «*tako da provincija mora da se zadovolji vestima koje su po volji Jules-u Favre-u, Picard-u i kompaniji, nemajući mogućnosti da proverí njihovu tačnost.*»^[416]

Thiers-ovi bilteni, Picard-ovi raspisi, Dufaure-ovi. . . Objave po opštinama. Mangupska versajska štampa i Nemci. Mali »Moniteur«.^[417] Ponovno uvođenje putnih isprava za putovanje iz mesta u mesto. Armija mouchards-a¹ razaslana na sve strane. Hapšenja (u Ruanu i drugim gradovima pod pruskom vlašću) itd. Hiljade policijskih komesara rasejanih po okolini Pariza dobile su od prefekta policije Valentina naređenje da zaplenjuju sve listove koji se štampaju u ustaničkom gradu, bez obzira na njihovu političku boju i da ih javno spaljuju kao u najbolja vremena svete inkvizicije.

Thiers-ova vlada prvi put je apelovala² na provinciju da formira bataljone nacionalnih gardista i da ih pošalje u Versaj protiv Pariza.

»Provincija je«, kako piše »Journal de Limoges«^[418], manifestovala svoje nezadovoljstvo odbijajući da pošalje bataljone dobrovoljaca koje su od nje tražili Thiers i njegovi »seoski plemići«.

Nekoliko bretonskih idiota, koji su se borili pod belom zastavom, koji su svi nosili na grudima našiveno Isusovo srce od bele tkanine i klicali »Vive le roi!«³ — to je sva »provincijska« vojska okupljena oko Thiers-a.

Izbori. »*Le Vengeur*« od 6. maja.^[419]

Zakon o štampi g. Dufaure-a (8. aprila).^[259] Otvoreno je usmeren protiv »ekscesa« provincijske štampe.

Zatim, mnogobrojna hapšenja u provinciji. Ona potpadaju pod zakone o sumnjivima.^[420]

«*Duhovna i policijska blokada provincije.*»

Dvadeset trećeg aprila. Avr: Opštinsko veće je poslalo tri svoja člana u Pariz i Versaj s nalogom da predlože posredništvo u cilju okončanja građanskog rata na bazi očuvanja republike i davanja municipalnih sloboda celoj Francuskoj. . . Dvadeset trećeg aprila delegate iz Liona primili su Picard i Thiers: «*rat po svaku cenu*» — takav je njihov odgovor.

«*Poslanicu lionskih delegata predao je Skupštini Greppo 24. aprila.*»^[421]

¹ špijuna — ² U rukopisu je iznad ovih reči napisano: »sa zabrinutošću apelovala . . . pre nego što je dobila zarobljeničku armiju od Bismarcka.« — ³ »Živeo kralj!«

Opštinske uprave provincijskih gradova ispoljile su nečuvenu drskost uputivši svoje deputacije u Versaj da bi ga pozvale da zadovolji zahteve Pariza; nijedna opština Francuske nije poslala poruku u kojoj odobrava postupke Thiers-a i Skupštine seoskih plemića; provincijski listovi kao i ova opštinska veća, kako se Dufaure žali u *raspisu protiv pomirenja državnim tužiocima*,

<«stavljaju u isti red Skupštinu izabranu na osnovu opšteg prava glasa i samozvanu Parisku komunu; zameraju prvoo što ne priznaje Parizu municipalna prava itd.»>

i što je još gore, ova opštinska veća, na primer *veće grada Oša*,

<«jednodušno zahtevaju od Skupštine da *bez odlaganja predloži primirje s Parizom*> i da Skupština izabrana 8. februara raspusti sebe zato što joj je istekao mandat.» <(Dufaure u *Versajskoj skupštini*, 26. aprila.)>

Treba se podsetiti da su ovo bila stara opštinska veća^[422], a ne ona koja su izabrana 30. aprila. Njihove delegacije su tako brojne da je Thiers odlučio da ih više ne prima lično, nego da ih uputi na jednog od svojih potčinjenih u vladi.

Najzad, izbori od 30. aprila — konačna presuda Skupštini i izbornom iznenađenju iz koga je ona potekla. Ako je, dakle, provincija do sada pružala samo pasivan otpor Versaju, ne podižući ustanak u odbranu Pariza, to se objašnjava time što su tamo stare vlasti očuvale uporišta, a takođe i time što je carstvo bilo bacilo provinciju u zanos, a rat ju je održao u tom stanju. Očigledno je da samo versajska vojska, versajska vlada i kineski zid laži stoje između Pariza i provincije. Ako taj zid padne, provincija će se ujediniti s Parizom.

Veoma je karakteristično da su ti isti ljudi (Thiers i kompanija) koji su maja 1850. pomoću parlamentarne zavere ukinuli *opšte pravo glasa* (Bonaparta im je pomagao da bi ih primamio u zamku, da bi ih držao na milost i nemilost i da bi posle coup d'état proglasio sebe za obnavljača opšteg prava glasa uprkos Stranci reda i njenoj Skupštini), zato što je pod republikom ono još uvek moglo prirediti neugodnosti, — veoma je karakteristično da su ti isti ljudi sada njegove fanatične pristalice, da se koriste njime kao osnovom »zakonitosti« svoje vlasti u borbi protiv Pariza, pošto je pod Bonapartom opšte pravo glasa bilo tako organizovano da je postalo obična igračka u rukama izvršne vlasti, obična mašina podvala, prepada i falsifikata od strane izvršne vlasti. <(Kongres) *Ligue des villes*^[423] («*Le Rappel*» od 6. maja!)>

Trochu, Jules Favre i Thiers, provincijalci

Može se postaviti pitanje kako ovi matori parlamentarni lakrdijaši^[250] i intriganti kao što su Thiers, Favre, Dufaure, Garnier-Pagès (pojačani samo nekolikim huljama istog kova) i dalje, posle svake revolucije, ponovo izlaze na površinu i uzurpiraju izvršnu vlast? Ovi

ljudi, koji uvek iskorišćavaju i izdaju revoluciju, streljaju narod koji ju je izvršio i poništavaju malobrojne liberalne ustupke izvojevane od prethodnih vlada? (Protiv kojih su sami istupali.)

Stvar je vrlo jednostavna. Pre svega, iako su vrlo nepopularni, kao što je bio nepopularan Thiers posle februarske revolucije, velikodušnost naroda ih pošteduje. Posle svakog uspešnog ustanka naroda, iz usta ovih neumoljivih narodnih neprijatelja razleže se krik pomirenja, koji narod prihvata u prvim trenucima oduševljenosti sopstvenom pobedom. Posle ovog prvog trenutka, ljudi poput Thiers-a i Dufaure-a svesno ostaju u senci dokle god narod drži materijalnu silu u rukama, i rade potajno. Oni se ponovo pojavljuju na sceni čim se narod razoruža, i tada ih buržoazija pozdravlja kao svoje chefs de file¹.

Ili su pak bili, kao Favre, Garnier-Pagès, Jules Simon itd. (s dodatkom nekolicine mladih sličnog kova) i kao sam Thiers posle 4. septembra, »honnète«² republikanska opozicija pod Louis-em - Philippe-om; docnije — parlamentarna opozicija pod Louis-em Bonapartom. Reakcionarni režimi, koje su sami uveli kad ih je revolucija popela na vlast, obezbeđuju im redove opozicije, dok prave revolucionare osuđuju na zatočenje, ubijaju, šalju u izgnanstvo. Narod zaboravlja njihovu prošlost, buržoazija vidi u njima svoje ljude, njihova podla prošlost je zaboravljena, i na taj način oni se ponovo pojavljuju da ponovo počnu svoju izdaju i svoje gnusno delo.

Noć između 1. i 2. maja: selo Klamar bilo je u rukama vojske, železnička stanica u rukama pobunjenika (ova stanica dominira tvrđavom Isi). Iznenada je tamo ušao 22. streljački bataljon (stražar je propustio njegove patrole koje su zahvaljujući *izdaji saznale lozinku*), izvršio prepad na garnizon u vreme dok je većina njegovih pripadnika spavala u posteljama, zarobio samo 60, a *pobio bajonetom 300 pobunjenika*. Uz to su vojnici linijskih pukova streljani zatim bez ikakvog suda. *Thiers u svom raspisu od 2. maja prefektima, civilnim i vojnim vlastima* ima drskosti da kaže:

»Ona« (Komuna) »hapsi generale« (Cluseret-a!) »samo da bi ih streljala i formira Komitet javnog spasa, koji je potpuno nedostojan!«⁽⁴²⁴⁾

Trupe pod komandom generala Lacretele-a zauzele su iznenadnim napadom *šamac Mullen-Sake*, koji se nalazi između tvrđave Isi i Monruža. Garnizon je podlegao prepadu usled izdaje komandanta *Galliena*, koji je prodao lozinku *versajskim* trupama. Sto pedeset komunara je ubijeno bajonetima, a preko trista ih je zarobljeno. Gospodin Thiers, kaže dopisnik lista »The Times«, bio je slab kad je

trebalo biti čvrst (ovaj strašljivac je uvek slab *dokle god se plaši opasnosti za sebe*), a čvrst kad se sve moglo postići s nekoliko ustupaka. (Ovaj nevaljalac je uvek čvrst kad primenjujući materijalnu silu Francuska krvari i on izigrava veličinu samo kad je lično bezbedan. U tome je sva njegova mudrost. Rečeno Antonijevim rečima, Thiers je »častan čovek«^[425].)

Thiers-ov bilten povodom *Mulen-Sakea* (4. maja):

«*Oslobodjenje Pariza od groznih tirana, koji ga ugnjetavaju*».^[252] («Versajci su bili prurušeni u nacionalne gardiste»); («većina komunara je spavala i njih su pobili ili zarobili u snu».)

Picard: «*Naša artiljerija ne bombarduje, ona samo puca*».^[426] («Monsieur des communes», *Picard-ov list*.)

«Blanqui na samrti zakopan u podzemnu ćeliju, Flourens, koga su isekli žandarmi, Duval streljan po naređenju Vinoya, — njih su držali u svojim rukama 31. oktobra i ništa im nisu učinili.»>

Komuna

1. MERE U KORIST RADNIČKE KLASE

Zabranjen noćni rad pekarskih radnika (20. aprila).

U državnim i privatnim radionicama ukinuta *privatna jurisdikcija*, koju su uzurpirali vlasnici fabrika itd. (fabrikanti) (krupni i sitni *preduzetnici*), pri čemu su oni istovremeno bili sudije, izvršitelji presuda, stranke u sporovima, i to one koje su neizostavno dobijale sporove; ukinuto je njihovo pravo na *sopstveni code pénal*, koji im je omogućavao da potkradaju radničke plate pomoću *globe i odbitaka* vršenih u vidu kazni itd.; kazne su pretile preduzetnicima u slučaju kršenja ovog zakona; *globe i odbici* iznudeni posle 18. marta morali su se vratiti radnicima (27. aprila). Obustavljena je prodaja stvari založenih po zalagaonicama (29. marta).

Veliki broj radionica i fabrika u Parizu je zatvoren, pošto su njihovi vlasnici pobjegli. Ovo je stari metod industrijskih kapitalista, koji smatraju da imaju pravo da »na osnovu stihijskog dejstva zakona političke ekonomije« ne samo izvlače profit iz rada, što je, po njihovom shvatanju, pretpostavka svakog rada, nego i da potpuno obustave rad i izbace radnike na ulicu — da bi izazvali veštačku krizu kad pobeđonosna revolucija ugrozi »red« njihovog »sistema«. Komuna je, veoma mudro, naimenovala komunalnu komisiju, koja će, u saradnji s delegatima izabranim u raznim granama industrije, ispitati načine predaje napuštenih radionica i fabrika kooperativnim radničkim društvima, uz izvesnu odštetu za odbegle kapitaliste (16. aprila); (ova komisija mora takođe da vodi statistiku napuštenih radionica).

Komuna je izdala naređenje opštinama da pri isplati pomoći od 75 santima ne prave nikakvu razliku između takozvanih nezakonitih žena i majki i udovica nacionalnih gardista.

Prostitutke, do sada držane u Parizu za »ljude reda«, nalazile su se radi »bezbednosti« tih ljudi u ličnoj ropskoj zavisnosti pošto su bile u despotskoj vlasti policije; Komuna je oslobodila prostitutke ovog ponižavajućeg ropstva, ali je uklonila tle na kome je prostitucija cvetala, kao i muškarce koji su doprineli njenom procvatu. Prostitut-

ke višeg ranga — kokote — bile su, razume se, pod režimom »reda« ne robinje, nego gospodarice policije i upravljača.

Komuna, naravno, nije imala vremena da reorganizuje narodnu prosvetu (obrazovanje); ali, uklanjajući iz nje verske i klerikalne elemente, ona je postavila temelje duhovnom oslobođenju naroda. Ona je naimenovala komisiju za organizovanje nastave (osnovne [elementarne] i profesionalne) (28. aprila). Ona je naredila da sav školski pribor, kao što su knjige, geografske karte, hartija itd., besplatno izdaju nastavnici, koji će ih sa svoje strane primiti od odgovarajućih opština. Ni pod kakvim izgovorom nije dopušteno nijednom nastavniku da traži od svojih učenika da mu plate ovaj školski pribor (28. aprila).

Zalagaonice: po svim založnicama izdatim pre 25. aprila 1871. godine može se počev od 12. maja tražiti povraćaj bez otkupa založenog odela, nameštaja, rublja, knjiga, posteljnih stvari i alata, čija vrednost ne prelazi 20 franaka (7. maja).

2. MERE U KORIST RADNIČKE KLASA, ALI PRETEŽNO U KORIST SREDNJIH KLASA

Stanarina za poslednja tri kvartala do aprila potpuno oproštena: svako ko je platio izvesnu svotu za ma koji od ova tri kvartala imaće pravo da tu svotu odbije od budućih plaćanja. Isti zakon se odnosi i na nameštene sobe. Nikakvi otkazi kućevlasnika neće važiti u toku naredna tri meseca (29. marta).

Échéances (isplata menica kojima je dospeo rok plaćanja) (*do-speće menice*): obustavljaju se protesti svih menica koje su prekoračile rok (12. aprila).

Sva plaćanja po trgovačkim ispravama ove vrste moraju se obaviti u toku dve godine (isplata se vrši u ratama), počev od 15. jula, bez zaračunavanja interesa na iznos duga. Ukupna svota duga deli se na 8 (ravnih delova), koji se plaćaju tromesečno (prvo tromesečje počinje 15. jula). Samo ako ova delimična plaćanja nisu izvršena o roku — dopušta se sudsko gonjenje (16. aprila). Dufaure-ovi zakoni o zakupninama i menicama^[222] izazvali su bankrotstvo većine poštenih pariskih trgovaca.

Beležnici, sudski izvršitelji, rukovodioci javnih prodaja, panduri i ostali sudski činovnici, koji su do sada sticali bogatstvo vršeći svoje funkcije, pretvaraju se u službenike Komune i od nje primaju utvrđene plate, kao i ostali radnici.

Pošto su profesori Visoke medicinske škole pobjegli iz Pariza, Komuna je naimenovala komisiju za osnivanje *slobodnih univerziteta*, koji više nisu državni paraziti; studentima koji su položili ispite pruža se mogućnost da vrše praksu bez doktorskog zvanja (zvanje mora dati fakultet).

Pošto su sudije *Gradanskog suda departmana Sena*, poput drugih sudija uvek spremnih da rade pod svakom klasnom vladom, pobege, Komuna je naimenovala jednog advokata da vodi najhitnije poslove do reorganizacije sudova na osnovu opšteg prava glasa (26. aprila).

3. OPŠTE MERE

Ukinuto regrutovanje. U sadašnjem ratu svaki sposoban čovek mora da služi (u Nacionalnoj gardi). Ova mera je odlično sredstvo da se raskrsti sa svim izdajnicima i kukavicama koji se skrivaju u Parizu (29. mart).

Zabranjene hazardne igre (2. aprila).

Crkva odvojena od države; budžet za verske potrebe likvidiran; sva crkvena imanja proglašena nacionalnom svojinom (3. aprila).

Vodeći istragu na osnovu privatnih informacija, Komuna je utvrdila da je pored stare giljotine »vlada reda« naručila da se napravi nova giljotina (koja radi brže i koja se može prenositi) i platila za nju unapred. Komuna je naredila da se 6. aprila javno spale obe giljotine, i stara i nova. Versajski listovi, kojima je povlađivala štampa »reda« širom sveta, prikazali su stvar tako kao da je giljotine spalio pariski narod u znak protesta protiv krvožednosti komunara! (6. aprila). Posle revolucije od 18. marta svi politički zatvorenici su odmah oslobođeni. Ali Komuna je znala da su pod režimom *Louis-a Bonaparte* i njegovog dostojnog naslednika — vlade odbrane mnogi bili jednostavno bačeni u tamnicu bez ikakve optužbe, kao politički sumnjivi. Zato je naložila jednom od svojih članova — Protot-u — da izvrši isleđenje. On je oslobodio 150 lica koja su provela u zatvoru 6 meseci i po čijoj krivici nije bila otvorena nikakva sudska istraga; mnogi od njih, uhapšeni još pod Bonapartom, proveli su godinu dana u zatvoru bez ikakve optužbe ili saslušanja (9. aprila). Ova činjenica, tako karakteristična za vladu odbrane, razjarila je tu vladu. Ona je tvrdila da je Komuna oslobodila sve zločince. A ko je oslobodio osuđene zločince? Falsifikator Jules Favre. Tek što je došao na vlast, pohitao je da oslobodi *Pica i Taillefer-a*, osuđene zbog krađe i falsifikata u aferi lista »L'Étendard«. Jedan od ovih ljudi, Taillefer, usudio se da se vrati u Pariz, ali je vraćen u boravište koje mu priliči. Međutim, ovo nije sve. Versajska vlada je pustila na slobodu iz *maisons centrales*¹ po celoj Francuskoj osuđene lopove pod uslovom da stupe u vojsku g. Thiers-a!

Dekret o rušenju stuba na Trgu Vandom^[246] kao

*spomenika varvarstva, simbola grube sile i lažne slave, potvrde militarizma i poricanja međunarodnog prava^[427] (12. aprila).

¹ centralnih zatvora

Izbor Frankela (Nemca, člana Internacionale) u Komunu oglašen je za važeći: »s obzirom na to da je zastava Komune zastava svetske republike i da stranci mogu biti njeni članovi«^[428] (4. aprila); nešto docnije Frankel je izabran za člana Izvršnog komiteta Komune (21. aprila).

»Journal Officiel« počeo je da objavljuje izveštaje o sednicama Komune (15. aprila).

Dekret Paschala Grousset-a o zaštiti stranaca od rekvizicije.^[429] Nijedna vlada u Parizu nije bila tako snishodljiva prema strancima (27. aprila).

Komuna je ukinula političke i profesionalne zakletve (4. maja).

Rušenje spomenika zvanog »Kapela za ispaštanje pogubljenja Louis-a XVI« u ulici Anžu Sent-Onore (koji je podigla »Chambre introuvable« 1816)^[219] (7. maja).

4. MERE JAVNE BEZBEDNOSTI

Razoružanje »lojalnih« nacionalnih gardista (30. marta).

Komuna izjavljuje da je nespojivo zauzimati mesto u njenim redovima i u Versajskoj skupštini (29. marta).

Dekret o represalijama. Nikada nije sproveden u delo. Uhapšena su samo duhovna lica, *pariski nadbiskup i sveštenik pri crkvi Madlen*¹, svi članovi jezuitskog kolegijuma, starešine svih glavnih crkava; *ova duhovna lica su uhapšena* delom kao taoci, delom kao lica koja kuju zaveru s Versajem, delom zbog pokušaja da spasu crkvenu imovinu iz kandži Komune (6. aprila).

»Monarhisti vode rat kao divljaci; oni streljaju zarobljenike, ubijaju ranjenike, pucaju u bolnička kola; njihove trupe dižu kundake pušaka u vazduh, a zatim izdajnički pucaju. (*Proglas Komune*).«^[430]

Povodom ovih dekreta o represalijama treba primetiti sledeće:

Prvo, svi slojevi pariskog stanovništva — posle odlaska kapitalista, dokoličara i parazita iz Pariza — obratili su se Versaju s molbom da se obustavi građanski rat — *izuzev pariskog sveštenstva*. Nadbiskup i sveštenik crkve Madlen pisali su Thiers-u, u svojstvu talaca, samo da se protive »*prolivanju sopstvene krvi*«.

Drugo, pošto je Komuna objavila dekret o represalijama, o uzimanju talaca itd., svirepo postupanje Piétrijevih jaganjaca i Valentinovih žandarma prema versajskim zarobljenicima nije prestalo, dok su ubistva zarobljenih pariskih vojnika i pripadnika Nacionalne garde obustavljena da bi se obnovila s još većom žestinom čim se versajska vlada uverila da je Komuna odveć humana da sprovede u delo svoj

¹ Darboy i Deguerry

dekret od 6. aprila. Zatim su masovna ubistva ponovo počela. Komuna nije pogubila nijednog taoca, nijednog zarobljenika, čak ni neke žandarmerijske oficire, koji su, prurušeni u nacionalne gardiste, ušli u Pariz kao špijuni i bili samo uhapšeni.

Prepad na šanac Klamar (2. maja). Železnička stanica u rukama Parižana, pokolj, ubijanje bajonetima, 22. bataljon strelaca (*Galliffet?*) strelja vojnike linijskih trupa na licu mesta bez ikakvih formalnosti (2. maja). *Šanac Mullen-Sake*, koji se nalazi između tvrđave Isi i Monruža, iznenada osvojen noću usled izdaje komandanta *Galliena* koji je prodao lozinku versajskim trupama. Komunari iznenađeni u posteljama u snu i nad većim delom je izvršen pokolj (4. maja?).

Dvadeset petog aprila. Četvorica nacionalnih gardista (ovo su konstatovali komesar upućeni u Bisetru, gde se nalazio jedini preživeli od ove četvorice uhvaćene u mestu Bel-Epin, nedaleko od Viležifa. Njegovo ime je *Scheffer*.)

Ove ljude su opkolili konjički strelci i po njihovom narednju, oni su se, nesposobni da se odupru, predali i položili oružje; strelci im pri tom nisu učinili ništa. Ali, tada dolazi kapetan strelaca i strelja ih jednog po jednog iz revolvera. Ostavljeni su tamo da leže na zemlji. *Scheffer*, sa strahovitim ranama, preživeo je.

Trinaest vojnika linijskih trupa zarobljenih na železničkoj stanici Klamar streljano na licu mesta, a svi zarobljenici u uniformi linijskih trupa koji stižu u Versaj biće pogubljeni kad se otkloni sumnja u pogledu njihovog identiteta (versajski list «*La Liberté*»). *Alexandre Dumas-sin*, koji se sada nalazi u Versaju, priča da je neki mladić koji je vršio funkciju generala, iako nije nosio taj čin, streljan po narednju jednog bonapartističkog generala, pošto je prošao pod stražom nekoliko stotina metara drumom. . . Pariske trupe i nacionalne gardiste u kućama opkoljavaju žandarmi, koji polivaju kuće petrolejem, pa ih zatim spaljuju. Nekoliko leševa nacionalnih gardista (*ugljenisanih*) preneseno je bolničkim kolima štampe gradske četvrti *Le Tern*. («*Le Mot d'Ordre*» od 20. aprila). «Oni nemaju pravo na bolnička kola.»

Thiers. Blanqui. Nadbiskup. General Chanzy. (Thiers je rekao da bi njegovi bonapartisti voleli da budu streljani.)

Pretpresi po kućama itd. *Casimir Bouis* (naimenovan za predsednika komisije za isleđivanje) postupaka diktatora od 4. septembra (14. aprila). Ulazilo se u privatne kuće i zaplenjivana su dokumenta, ali nijedan komad nameštaja nije odnet niti prodat na javnoj prodaji. (Konfiskovana su dokumenta učesnika 4. septembra, Thiers-a itd. i bonapartističkih policajaca.) Na primer, u kući *Lafont-a*, (glavnog inspektora zatvorâ) (11. aprila). Izvršen je pretres u (sopstvenim) kućama Thiers-a i kompanije kao izdajnikâ, ali su konfiskovana samo dokumenta.

Hapšenja u sopstvenim redovima: ovo zapanjuje buržoaziju, kojoj su neizostavno nužni politički idoli i «veliki ljudi».

«Medutim, razdražuje (*«The Daily News»* od 6. maja, *dopis iz Pariza*) i obeshrabrije to što vlast Komune, ma kakva bila, neprestano prelazi iz ruke u ruku, i mi danas ne znamo na kome će ta vlast ostati sutra . . . U svim ovim večnim promenama zapaža se više nego ikad odsustvo rukovodećeg uma. Komuna je spoj atoma jednake vrednosti, od kojih je svaki ljubomoran na druge, a nijedan nije obdaren vrhovnom moći nad ostalima.»

Zabrana listova!

5. FINANSIJSKE MERE

Vidi «The Daily News» od 6. maja

Glavni izdaci na rat!

Samo 8928 franaka od konfiskacija — sve uzeto od sveštenstva
itd.

«Le Vengeur» od 6. maja.

Komuna

NASTANAK KOMUNE I CENTRALNOG KOMITETA

Komuna je posle Sedana proklamovana u Lionu, zatim u Marselju, Tuluzi itd.^[431] Gambetta je učinio sve što je mogao da je uguši.

Razni pokreti u Parizu početkom oktobra imali su za cilj uspostavljanje komune kao odbrambene mere protiv strane invazije, kao ostvarenja ustanka od 4. septembra. Pokret od 31. oktobra nije uspeo da osnuje komunu samo zato što su Blanqui, Flourens i drugi tadašnji vođi pokreta verovali u *gens de paroles*¹, koji su dali svoju *parole d'honneur*² da će se odreći vlasti i ustupiti mesto komuni, koju će slobodno birati svi pariski okruzi. Pokret se završio neuspehom zato što su njegovi vođi spasli život tih ljudi koji su jedva čekali da pobiju svoje spasioce. Čim je dozvoljeno Trochuju i Ferryju da pobegnu, oni su ih iznenadili Trochujevim Bretoncima. Treba se podsetiti da je 31. oktobra samozvana »vlada odbrane« postojala samo zato što ju je narod trpeo. Ona čak još nije bila prošla ni kroz farsu plebiscita.^[432] Razume se da u takvim okolnostima nije bilo ništa lakše nego prikazati karakter pokreta u lažnoj svetlosti, izvikati ga kao izdajničku zaveru s Prusima, iskoristiti podnošenje ostavke na službu jedinog čoveka među njima³ koji nije hteo da pogazi svoju reč da bi se postavljanjem Clément-a Thomas-a za vrhovnog komandanta Nacionalne garde ojačali Trochujevi Bretonci, koji su za vladu odbrane bili ono što su korzikanski *spadassins*⁴ bili za Louis-a Bonapartu; nije bilo ništa lakše za ove stare izazivače panike nego da — apelujući na kukavički strah sitne buržoazije od radničkih bataljona, koji su uzeli inicijativu u svoje ruke, sejući nepoverenje i razdor među samim radničkim bataljonima pozivanjem na rodoljublje — insceniraju jedan od onih trenutaka slepe reakcije i kobnih nesporazuma pomoću kojih su svakad uspevali da sačuvaju svoju uzurpatorsku vlast. Pošto su se 4. septembra na prepad domogli vlasti, sada su imali mogućnosti

---

¹ ljude od reči — ² časnu reč — ³ Tamisier-a — ⁴ ubice, banditi

da tu vlast prividno sankcionišu prlebisцитom po pravom bonaparti-
stičkom uzoru iz doba terora reakcije.

Da je početkom novembra 1870. u Parizu pobjedu odnela komuna (tada već uvedena u drugim velikim gradovima zemlje, čijem bi primeru nesumnjivo sledila cela Francuska) ne samo da bi odbrana bila oduzeta iz ruku izdajnika i da bi je proželo oduševljenje komune, kako pokazuje sadašnja herojska borba Pariza, nego bi time bio potpuno promenjen karakter rata. To bi postao rat republikanske Francuske, koja diže zastavu socijalne revolucije 19. veka, protiv Pruske, stegonoše osvajanja i kontrarevolucije. Umesto da pošalje starog, izanđalog intriganta da obija pragove svih dvorova Evrope, komuna bi naelektrisala proizvođačke mase starog i novog sveta. *Prevarantskim osujećivanjem* komune 31. oktobra Jules Favre i kompanija obezbedili su kapitulaciju Francuske pred Pruskom i započeli sadašnji građanski rat.

Ali jedno je jasno: revolucija od 4. septembra donela je ne samo uspostavljanje republike zato što se upraznilo mesto uzurpatora njegovom kapitulacijom kod Sedana, — ona je ne samo osvojila ovu republiku od inostranih osvajača dugotrajnim otporom Pariza, iako se on borio pod komandom neprijatelja revolucije — ta revolucija je prokrcila sebi put do srca radničke klase. Republika je prestala da bude ime nečega što pripada prošlosti. Ona je nosila u sebi zametak novog sveta. Njena istinska stremljenja skrivena od očiju sveta obmanama, lažima i prostaklucima bande intrigantskih advokata i frazera, neprestano su izlazila na površinu u izlivima pokreta pariskih radničkih klasa (i juga Francuske), čije je geslo uvek bilo isto: *komuna!*

Komuna — ta pozitivna forma revolucije protiv carstva i uslova njegovog postojanja — s čijim se uvođenjem prvi put pokušalo u gradovima južne Francuske, komuna, koja je ponovo i ponovo proklamovana u porivima pokreta za vreme opsade Pariza i na prevaru *osujećivana* lukavim manevrima vlade odbrane i Bretonaca Trochuja, heroja »plana kapitulacije« — najzad je pobedonosno ustanovljena 26. marta, ali ona nije iznenada ponikla toga dana. Ona je bila stalni cilj radničke revolucije. Kapitulacija Pariza, otvorena zavera u Bordou protiv republike, državni udar započet noćnim napadom na Monmartr, okupili su oko nje sve žive elemente Pariza, koji nisu dopuštali »ljudima odbrane« da Komunu i dalje svode na izolovane napore najsvesnijih i najrevolucionarnijih delova radničke klase Pariza.

Vladu odbrane trpeli su samo kao *pis aller*¹ u prvom iznenađenju, kao ratnu neophodnost. Pravi odgovor naroda Pariza Drugom Carstvu, carstvu laži — bio je Komuna.

Prema tome, ustanak svega što je bilo živo u Parizu — s izuzetkom stubova bonapartizma i njegove zvanične opozicije, krupnih

¹ najgori slučaj, tj. sredstvo koje se prihvata kad nema bolje

kapitalista, berzanskih špekulanata, varalica, dokoličara i starih državnih parazita — ustanak protiv vlade odbrane nije počeo 18. marta, mada je toga dana izvojevao svoju prvu pobjedu protiv zavere; on je počeo 28. januara, od samog dana kapitulacije! Nacionalna garda — to jest čitavo naoružano muško stanovništvo Pariza — organizovala se i stvarno je upravljala Parizom od tog dana, nezavisno od uzurpatorske vlade capitulards-a koja je ustoličena Bismarckovom milošću. Ona je odbila da preda oružje i artiljeriju, koji su bili njena svojina, i samo su joj zato ostavljeni što su priznati kao njena svojina aktom o uslovima kapitulacije. Nije velikodušnost Jules-a Favre-a spasla ovo oružje od Bismarcka, već spremnost naoružanog Pariza da se bori za svoje oružje protiv Jules-a Favre-a i Bismarcka. Zbog strane najezde i mirovnih pregovora, Pariz nije hteo da komplikuje situaciju. On se plašio gradanskog rata. On se držao čisto odbrambenog stava i zadovoljavao se time da upravlja sobom *de facto*. Ali on se mirno i uporno organizovao za otpor. (Čak i u aktu o uslovima same kapitulacije capitulards su nedvosmisleno ispoljili težnju da ovu predaju Francuske Pruskoj u isto vreme pretvore u sredstvo za svoju dominaciju nad Parizom. Jedini ustupak Pruske na kome su oni nastojali, a koji bi im Bismarck sam nametnuo kao uslov da ga nisu izmolili kao ustupak, — bilo je 40 000 vojnika za potčinjavanje Pariza. S obzirom na to da je Pariz imao 300 000 nacionalnih gardista — više nego dovoljno da se grad osigura od napada stranih neprijatelja, kao i da se odbrani njegov unutrašnji poredak — zahtev za ovih 40 000 vojnika nije mogao imati nikakav drugi cilj, što je, uostalom, otvoreno izjavljeno.) Na svoju postojeću vojnu organizaciju Pariz je nakalemio političku federaciju prema veoma jednostavnom planu. Bio je to savez svih nacionalnih gardista, povezanih međusobno *preko delegata* svake čete, koji su sa svoje strane birali delegate bataljona, koji su, opet, birali glavne delegate, veća legiona, od kojih je svaki predstavljao jedan okrug i saradivao s delegatima ostalih devetnaest okruga. Tih 20 delegata, izabраниh većinom glasova u bataljonima Nacionalne garde, sačinjavali su *Centralni komitet*, koji je 18. marta započeo najveću revoluciju ovog veka i još uvek stoji na svom mestu u sadašnjoj slavnoj borbi Pariza. Nikada izbori nisu bili brižljivije rešetani, nikada delegati nisu potpunije predstavljali mase iz kojih su potekli. Na primedbu lica koja posmatraju sa strane da su delegati nepoznati ljudi — i stvarno, oni su poznati samo radničkoj klasi, to nisu stari rutineri, nisu ljudi koji su se proslavili podlom prošlošću, svojom trkom za blagom i visokim položajima — oni su gordo odvrćali: »I dvanaestorica apostola su bili nepoznati«, i odgovarali su svojim delima.

KARAKTER KOMUNE

Centralizovana državna mašina, koja svojim svuda prisutnim i složenim vojnim, birokratskim, crkvenim i sudskim organima obavija (steže) živo građansko društvo kao *Boa constrictor*¹, bila je prvi put stvorena u danima apsolutne monarhije kao oruđe savremenog društva koje se rada u njegovoj borbi za oslobođenje od feudalizma. Feudalne privilegije srednjovekovnih plemića, gradova i sveštenstva pretvorile su se u atribute jedinstvene državne vlasti, koja je zamenila feudalne velikodostojnike plaćenim državnim činovnicima, koja je prenela oružje iz ruku srednjovekovnih pratnji feudalaca i iz ruku korporacija građana u ruke stajaće vojske, koja je zamenila šarenu anarhiju suparničkih srednjovekovnih vlasti sredjenim planom državne vlasti sa sistematskom i hijerarhijskom podelom rada. Prva francuska revolucija, koja je sebi postavila zadatak da utemelji nacionalno jedinstvo (da stvori naciju), morala je uništiti svaku mesnu, teritorijalnu, gradsku i provincijsku samostalnost. Ona je zbog toga bila prinuđena da dalje razvija ono što je apsolutna monarhija započela, tj. centralizaciju i organizaciju državne vlasti, i da proširuje njen obim i njene atribute, broj njenih instrumenata, njenu nezavisnost i njenu natprirodnu vladavinu nad stvarnim društvom, vladavinu koja je, faktički, zamenila srednjovekovno natprirodno nebo s njegovim svecima. Svaki drugostepeni poseban interes, koji je proisticao iz odnosa društvenih grupacija, odvajao se od samog društva, učvršćivao se i postajao nezavisan od njega, i suprotstavljao mu se u obliku državnog interesa rukovođenog državnim žrecima s tačno određenim hijerarhijskim funkcijama.

Ovaj parazitski izraštaj na građanskom društvu, koji se izdavao za njegovog idealnog dvojnika, dostigao je pun razvoj pod vlašću prvog Bonaparte. Restauracija i Julska Monarhija nisu mu dodale ništa sem veće podele rada, koja je rasla u istom obimu u kome je podela rada u okviru građanskog društva stvarala nove interesne grupacije i, prema tome, novu materiju za delatnost države. U svojoj borbi protiv revolucije od 1848. parlamentarna republika u Francuskoj i sve vlade kontinentalne Evrope bile su prinuđene da pojačaju, zajedno s represalijama protiv narodnog pokreta, i sredstva akcije i centralizaciju te državne vlasti. Otuda su sve revolucije samo usavršavale državni mehanizam umesto da zbacе sa sebe tu ubistvenu moru. Frakcije i stranke vladajućih klasa koje su se na smenu borile za prevlast, smatrale su držanje (kontrolu) (zauzimanje) ove ogromne vladine mašinerije i rukovođenje njome glavnim plenom pobednika. U središtu njene delatnosti stajalo je stvaranje ogromnih stajaćih vojski, mnoštva državne gamadi i golemih nacionalnih dugova. U epohi apsolutne monarhije državna mašina je bila sredstvo borbe modernog

¹ udav

društva protiv feudalizma, borbe krunisane francuskom revolucijom, a pod prvim Bonapartom ona je služila ne samo za gušenje revolucije i uništenje svih narodnih sloboda nego je takođe bila oruđe francuske revolucije za nanošenje udaraca izvan Francuske da bi se u interesu Francuske na evropskom kontinentu umesto feudalnih monarhija stvorilo više ili manje država po francuskom uzoru. Za vreme Restauracije i Julske Monarhije ona je postala ne samo sredstvo nasilne klasne vladavine buržoazije nego i sredstvo da se neposrednoj ekonomskoj eksploataciji naroda doda sekundarna eksploatacija putem obezbeđenja za buržoaske porodice svih unosnih mesta u državnom aparatu. Najzad, u periodu revolucionarne borbe od 1848. ona je služila kao sredstvo za uništenje te revolucije i svih težnji narodnih masa za oslobođenjem. Ali svoj konačni razvoj država-parazit dostigla je tek za vreme Drugog Carstva. Vladina vlast sa svojom stalnom armijom, svojom svuda prisutnom birokratijom, svojim zaglupljujućim sveštenstvom i sluganskom sudskom hijerarhijom postala je toliko nezavisna od samog društva da je groteskno osrednji avanturista s izgadnelom bandom razbojnika za sobom bio dovoljan da je suvereno drži u rukama. Njoj više nije bio potreban izgovor u vidu oružane koalicije stare Evrope protiv modernog sveta koji je stvorila revolucija od 1789. Ona se više nije pojavljivala kao sredstvo klasne dominacije koje se potčinjava svojoj parlamentarnoj vladi ili zakonodavnom telu. Gazeći čak i interese vladajućih klasa, čiju je parlamentarnu komediju zamenila zakonodavnim telima koja sama sebe biraju i senatima koji sami sebe plaćaju; sankcionisana u svojoj apsolutnoj vlasti opštim pravom glasa i priznatom nužnošću očuvanja »reda«, tj. vladavine veleposednika i kapitalista nad proizvođačima; prikrivajući maskaradnim dronjima prošlosti orgije sadašnje korupcije i pobedu najparazitskije frakcije — berzanskih špekulanata; *skidajući uzde* svim reakcionarnim uticajima prošlosti — pandemonijumu gnusobâ — državna vlast je dobila svoj poslednji i najviši izraz u Drugom Carstvu. Na prvi pogled je izgledalo da je to konačna pobjeda vladine vlasti nad društvom, dok je to u stvari bila orgija svih korumpiranih elemenata tog društva. Neupućenima ona se činila samo kao pobjeda izvršne vlasti nad zakonodavnom vlašću, kao konačni poraz oblika klasne vladavine koji se izdaje za autokratiju društva, poraz nanesen drugim njenim oblikom koji se izdaje za silu iznad društva. Međutim, bio je to samo oblik klasne vladavine koji je dostigao poslednji stupanj izrodavanja i koji je jedino bio moguć, a koji je ponižavao kako same vladajuće klase tako i radničku klasu okovanu njihovim lancima.

Cetvrti septembar je bio samo uspostavljanje republike protiv volje grotesknog avanturiste, koji ju je usmrtio. Istinska antiteza *samo carstvu* — to jest državnoj vlasti, centralizovanoj izvršnoj vlasti, koja je u Drugom Carstvu našla samo svoju konačnu formulu — bila je *komuna*. Ta državna vlast je u stvari tvorevina buržoazije, najpre kao sredstvo za uništenje feudalizma, a zatim kao sredstvo za gušenje

oslobodilačkih stremljenja proizvođača, radničke klase. Sve reakcije i sve revolucije služile su samo tome da se ta organizovana vlast — ta organizovana sila za porobljavanje rada — prenese iz jednih ruku u druge, s jedne frakcije vladajućih klasa na drugu. Ona je služila vladajućim klasama kao sredstvo za podjarmljivanje i bogaćenje. U svakoj novoj promeni ona je crpla nove snage. Državna vlast je služila kao oruđe za gušenje svakog narodnog ustanka, služila je za to da se savlada radnička klasa pošto se borila i pošto su je iskoristili da obezbedi prenošenje državne vlasti s jednog dela svojih ugnjetača na drugi. Zbog toga je komuna bila revolucija ne protiv ovog ili onog oblika državne vlasti — legitimističkog, ustavnog, republikanskog ili carskog. Ona je bila revolucija protiv same *države*, tog natprirodnog nedonošeta društva, oživljavanje društvenog života naroda pomoću naroda i u korist naroda. Komuna nije bila revolucija s namenom da državnu vlast prenese s jedne frakcije vladajućih klasa na drugu, nego revolucija koja je imala za cilj da uništi ovu strašnu mašineriju same klasne dominacije. Ona nije bila jedna od onih sićušnih borbi između izvršnog i parlamentarnog oblika klasne dominacije, nego pobuna protiv oba ova oblika, koji jedan drugog dopunjavaju, pri čemu je parlamentarni oblik samo obmanljiva dopuna izvršne vlasti. Drugo Carstvo je bilo konačni oblik ove uzurpacije koju vrši država. Komuna je bila odlučno poricanje te državne vlasti i prema tome početak socijalne revolucije 19. veka. Stoga, ma kakva bila njena sudbina u Parizu, ona će obići *ceo svet*. Radnička klasa Evrope i Sjedinjenih Država pozdravila je Komunu kao volšebnu reč oslobođenja. Slava i prepotopski podvizi pruskog osvajača izgledali su samo kao utvare daleke prošlosti.

Samo je radnička klasa mogla formulisati pomoću reči »komuna« i ovaplotiti u borbenoj Pariskoj komuni ovu novu težnju. Čak je i poslednji izraz državne vlasti — Drugo Carstvo, iako je bilo ponižavajuće za ponos vladajućih klasa i koje je razvejalalo sve njihove parlamentarne pretenzije na samoupravu, označavalo samo poslednji mogući oblik njihove klasne vladavine. Mada ih je Drugo Carstvo lišilo njihovog ranijeg političkog položaja, ono je bilo orgija u kojoj su sve ekonomske i socijalne podlosti njihovog režima dobile puni zamah. Srednja buržoazija i sitna buržoazija po sili ekonomskih uslova svog života nisu bile kadre da počnu novu revoluciju, nego su morale ići ili za vladajućim klasama ili postati pristalice radničke klase. Seljaci su sačinjavali pasivnu ekonomsku bazu Drugog Carstva, tog poslednjeg trijumfa *države* odvojene i nezavisne od društva. Samo su proleterji, nadahnuti novim socijalnim zadatkom koji treba da ispune u interesu celog društva — zadatkom uništenja svih klasa i klasne vladavine, bili sposobni da skrše oruđe te klasne vladavine — državu, centralizovanu i organizovanu vladinu vlast, koja je putem uzurpacije postala gospodar društva umesto da bude njegov sluga. U aktivnoj borbi koju protiv proletera vode vladajuće klase oslanjajući se na pasivnu podršku seljaštva, poniklo je Drugo Carstvo, to poslednje krunisanje i u isto vreme najozlog-

lašenije prostituisanje države, koja je zauzela mesto srednjovekovne crkve. Drugo Carstvo se rodilo protiv proletera. Oni su ga slomili, ne kao naročit oblik vladine (centralizovane) vlasti, nego kao najmoćniji i najpotpuniji izraz njene prividne nezavisnosti od društva, a koji je upravo zbog toga postao najprostituisanija stvarnost te vlasti pokrivena sramom od glave do pete pošto njenu suštinu čine apsolutna korupcija u zemlji i apsolutna nemoć izvan nje.

Ali ovaj oblik klasne vladavine srušio se da bi izvršna vlast, vladina državna mašina, postala glavni i jedini predmet protiv koga su se usmerili napadi revolucije.

Parlamentarizam u Francuskoj bio je dospao do kraja. Njegov poslednji period i vrhunac vlasti sačinjava parlamentarna republika od maja 1848. do državnog udara. Carstvo, koje ga je ubilo, jeste njegova sopstvena tvorevina. Pod carstvom s njegovim Zakonodavnim telom i njegovim Senatom — u ovom obliku parlamentarizam je reprodukovao u vojnim monarhijama Pruske i Austrije — on je predstavljao čistu farsu, običan privesak despotizma u najgrubljoj formi. Parlamentarizam je tada umro u Francuskoj i svakako nije bilo na radničkoj revoluciji da ga vaskrsne iz mrtvih.

Komuna je ponovno apsorbovanje državne vlasti od strane društva i tada na mesto snaga koje potčinjavaju i porobljavaju društvo stupaju njegove sopstvene žive snage; to je prelazak vlasti na same narodne mase, koje umesto organizovane sile njihovog ugnjetavanja stvaraju svoju sopstvenu silu; to je politički oblik njihovog socijalnog oslobođenja koji je zauzeo mesto veštačke sile društva (prisvojene od strane njihovih ugnjetača) (njihove sopstvene sile suprotstavljene njima i organizovane protiv njih), sile koju njihovi neprijatelji upotrebljavaju za njihovo ugnjetavanje. Ovaj oblik je bio jednostavan, kao i sve što je veliko. Suprotno ranijim revolucijama — kad je vreme potrebno za svaki istorijski razvoj bilo u prošlosti uvek propušteno i kad se u prvim danima narodnog trijumfa, čim bi narod predao svoje pobedonosno oružje, to oružje okretalo protiv njega samog — Komuna je pre svega zamenila armiju Nacionalnom gardom.

•Prvi put od 4. septembra republika je oslobođena *vlađe svojih neprijatelja* . . . U gradu je nacionalna milicija, koja brani građane od vlasti (vlade) *umesto stajaće vojske, koja brani vladu od građana.* (Proglas Centralnog komiteta od 22. marta.)^[499]

(Narod je imao samo da organizuje ovu miliciju u nacionalnim razmerama da bi učinio kraj stalnim armijama; to je prvi ekonomski *conditio sine qua non*¹ za sva socijalna poboljšanja, koji odmah odstranjuje ovaj uzročnik poreza i državnog duga i ovu stalnu opasnost od vladine uzurpacije klasne vladavine — obične klasne vladavine ili pak vladavine nekog avanturiste koji se izdaje za spasioća svih klasa.)

¹ neizostavan uslov

Istovremeno to je najsigurnije jamstvo protiv spoljne agresije, koje u stvari onemogućava održavanje skupog vojnog aparata u svim drugim državama; to je oslobođenje seljaka od dažbina u krvi i od najobilnijeg izvora svakog državnog oporezivanja i državnih dugova. Po ovome upravo Komuna predstavlja *mamac za seljaka*, prvu reč njegovog oslobođenja. Istodobno je uništena »nezavisna policija«, a njeni razbojnici zamenjeni službenicima Komune. Opšte pravo glasa, do sada zlopotrebljavano ili za parlamentarno sankcionisanje svete državne vlasti ili kao igračka u rukama vladajućih klasa, dok ga je narod koristio samo da sankcioniše jednom u mnogo godina parlamentarnu klasnu vladavinu (da izabere oruđa te vladavine), — opšte pravo glasa prilagođeno je sada svojoj istinskoj nameni: da komune biraju sopstvene funkcionere u oblasti uprave i zakonodavstva. Nestalo je iluzija da su administrativno i političko upravljanje nekakve tajne, nekakve transcendentne funkcije, koje se mogu poveriti samo školovanoj kasti koja se sastoji od državnih parazita, bogato plaćenih potkazivača i sinekurista na višim položajima, i koja upija u sebe obrazovane elemente masa i okreće ih protiv tih istih masa postavljajući ih na niže stepnje hijerarhijske lestvice. Usled toga što je potpuno uništena državna hijerarhija, a nadmeni gospodari naroda zamenjeni njegovim slugama koje se uvek mogu smeniti, njihova tobožnja odgovornost je zamenjena stvarnom odgovornošću, jer delaju pod stalnim društvenim nadzorom. Oni su plaćeni kao kvalifikovani radnici — dobijaju po 12 funti mesečno; najviša plata ne prelazi 240 funti godišnje, što, prema rečima velikog naučnog autoriteta profesora Huxleyja, jedva prelazi jednu petinu plate kojom bi se zadovoljio sekretar londonskog školskog veća. S celom varkom državnih tajni i državnih pretenzija raskrstila je Komuna, sastavljena uglavnom od običnih radnika, koji organizuju odbranu Pariza, vode rat protiv Bonapartinih pretorijanaca^[269], snabdevaju namirnicama taj ogromni grad, zauzimaju sve položaje koji su do sada bili podeljeni između vlade, policije i prefekture, obavljaju svoj posao javno, jednostavno, u najtežim i najsloženijim okolnostima, obavljaju ga kao što je Milton pisao svoj *Izgubljeni raj*, to jest za nekoliko funti, delaju pred očima svih, bez ikakvih pretenzija na nepogrešivost, ne krijući se iza kancelarijskih začkoljica, ne stideći se da priznaju svoje greške, koje pri tom ispravljaju. Oni su javne funkcije — vojne, administrativne, političke, koje su predstavljale skrivene attribute školovane kaste, jednim mahom pretvorili *stvarno u funkcije radnika* (oni održavaju poredak u metežu građanskog rata i revolucije) (oni preduzimaju mere za opšti preporod). Ma kakav bio značaj pojedinih mera Komune, njena najznačajnija mera je njeno sopstveno organizovanje u vreme kad je strani neprijatelj stajao na jednim vratima, a klasni neprijatelj na drugim; Komuna je tako svojim životom dokazala svoju vitalnost, potvrđujući svoje teorije svojim delima. Njena pojava je bila pobjeda nad pobednicima Francuske. Porobljeni Pariz je jednim smelim skokom povratio svoju vodeću ulogu u Evropi, ne time što

se oslanjao na grubu silu, nego što je stao na čelo socijalnog pokreta i ovaplotio stremljenja radničke klase svih zemalja.

Kad bi svi veliki gradovi organizovali komune po uzoru na Pariz, nijedna vlada ne bi mogla ugušiti ovaj pokret iznenadnom navalom reakcije. Upravo bi tim pripremnim korakom bilo dobijeno vreme potrebno za unutrašnji razvoj, bila bi dobijena garantija pokreta. Cela Francuska bi se organizovala u samostalne radne i samoupravne komune, stalna vojska bi bila zamenjena narodnom milicijom, vojska državnih parazita likvidirana, crkvena hijerarhija zamenjena nastavnicima, državni sudovi pretvoreni u organe komune, izbori za nacionalno predstavništvo ne bi bili orude opsenarskih smicalica svemoćne vlade, nego svestan izraz volje organizovanih komunara, državne funkcije svedene na mali broj funkcija nužnih s gledišta opštih nacionalnih ciljeva.

To je, dakle, *komuna* — *politički oblik društvene emancipacije*, oslobođenja rada od uzurpatorske vlasti (robovlasničke vlasti) monopolista na sredstva za rad, koja su stvorili sami radnici ili ih je darovala priroda. Kao što državna mašinerija i parlamentarizam ne sačinjavaju stvarni život vladajućih klasa već samo organizovane opšte organe — njihove dominacije, politička jamstva, oblike i izraze starog poretka stvari, tako i komuna nije socijalni pokret radničke klase i, prema tome, nije pokret za opšti preporod čovečanstva, nego predstavlja njeno organizovano sredstvo akcije. Komuna ne otklanja klasnu borbu, pomoću koje radnička klasa teži ukidanju svih klasa i, prema tome, svake klasne vladavine (jer ona ne predstavlja ničije posebne interese; ona predstavlja oslobođenje »rada«, tj. osnovnog i prirodnog uslova individualnog i društvenog života, koji samo uzurpacijom, prevarom i umešnim lukavstvima manjina može prebaciti na većinu), ali komuna stvara racionalne okolnosti u kojima ta klasna borba može prolaziti kroz svoje različite faze najracionalnijim i najhumanijim putem. Komuna bi mogla povući za sobom nasilne reakcije i isto tako izazvati nasilne revolucije. Komuna započinje *oslobođenje rada* — koje je njen veliki cilj — s jedne strane time što eliminiše neproduktivni i štetni rad državnih parazita, što uklanja uzroke koji prinose na žrtvu ogroman deo nacionalnog produkta da bi se nasitilo čudovište-država, i, s druge strane, što obavlja stvarni rad upravljanja, mesnog i nacionalnog, za radničku platu. Ona, prema tome, počinje najvećom mogućom štednjom, privrednom reformom i političkim preobražajem.

Kad se komunalna organizacija jednom čvrsto zasnjuje u nacionalnim razmerama, katastrofe koje bi ona još uvek mogla preživljavati bile bi sporadične pobune robovlasnika, koje bi, iako za trenutak prekidaju tok mirnog progressa, samo ubrzale pokret, stavljajući mu u ruke mač socijalne revolucije.

Radnička klasa zna da mora proći kroz različite faze klasne borbe. Ona zna da zamena ekonomskih uslova ropstva rada uslovima slobodnog i udruženog rada može biti samo progresivno delo vremena (taj ekonomski preobražaj); zna da ti uslovi zahtevaju ne samo promenu

raspodele nego i novu organizaciju proizvodnje, ili, bolje reći, izbavljanje (oslobođenje) društvenih oblika proizvodnje u sadašnjem organizovanom radu (stvorenom savremenom industrijom) od ropskih okova, od njihovog sadašnjeg klasnog karaktera, kao i harmoničnu nacionalnu i internacionalnu koordinaciju društvenih oblika proizvodnje. Radnička klasa zna da će ovaj proces preobražaja biti stalno usporavan i ometan otporom stečenih prava i klasnih egoizama. Ona zna da sadašnje »stihijsko dejstvo prirodnih zakona kapitala i zemljišne svojine« može biti zamenjeno »stihijskim dejstvom zakona društvene privrede slobodnog i udruženog rada« samo pomoću dugotrajnog procesa razvoja novih uslova, kao što je bilo zamenjeno »stihijsko dejstvo ekonomskih zakona ropstva« i »stihijsko dejstvo ekonomskih zakona kmetstva«. Ali, radnička klasa u isto vreme zna da se ogromni koraci na tom putu mogu izvršiti odmah pomoću političke organizacije u obliku komune i da je nastalo vreme da započne taj pokret u svom sopstvenom interesu i u interesu čovečanstva.

SELJAŠTVO

(*Ratna odšteta*). Još pre uspostavljanja Komune, Centralni komitet je izjavio preko svog lista »Journal Officiel«: »*Veći deo ratne odštete treba da plate vinovnici rata.*«^[434] U tome se i sastoji ona velika »zavera protiv civilizacije«, koje se »ljudi reda« iznad svega plaše. To je dvostruko praktično pitanje. Ako pobedi Komuna, odštetu će morati da plate vinovnici rata; ako pobedi Versaj, proizvođačke mase, koje su već platile krvlju, razaranjem koje su pretrpele i kontribucijama, moraće ponovo da plate, a finansijski magnati će čak uspeti da iz ove transakcije izvuku profit. Pokriće ratnih troškova rešiće se građanskim ratom. Komuna predstavlja u ovom životno važnom pitanju ne samo interese radničke klase, sitne buržoazije, nego, u suštini, čitave srednje klase s izuzetkom *buržoazije* (bogatih kapitalista), (bogatih veleposednika i njihovih državnih parazita). Ona pre svega predstavlja interese *francuskog seljaštva*. Ako pobede Thiers i njegovi »seoski plemići«, veći deo ratnih poreza pašće na pleća seljaštva. I još postoje takvi glupaci koji ponavljaju uzvik »seoskih plemića« da oni — krupni zemljovlasnici — predstavljaju seljaka, koji, razume se, u svojoj naivnosti gori od želje da plati milijarde ratne odštete za ove dobre »seoske plemiće«, koji su ga već naterali da plati milijardu naknade zbog revolucije!^[244]

Ti isti ljudi su svesno kompromitovali februarsku republiku dopunskim porezom na seljaka od 45 santima^[435], ali to su učinili u ime revolucije, u ime privremene vlade stvorene revolucijom. Sada oni već u sopstveno ime vode građanski rat protiv republike Komune da bi svalili breme ratne odštete sa svojih pleća na pleća seljaka! Seljak će, svakako, time biti očaran!

Komuna će ukinuti regrutovanje, Stranka reda⁽²¹⁴⁾ će nametnuti seljaku danak u krvi. Stranka reda će mu natovariti na leđa poreznika radi pokrića izdataka na parazitsku i skupu državnu mašineriju, dok će mu Komuna dati jeftinu vladu. Stranka reda će nastaviti da ga tlači preko gradskog lihvara; Komuna će ga osloboditi mōre hipoteke koje lebde nad njegovim parčetom zemlje. Komuna će zameniti parazitski sudski aparat — beležnika, sudskog izvršitelja itd., koji guta najveći deo njegovog prihoda — službenicima Komune, koji svoj posao obavljaju za radničku platu umesto da se bogate na račun rada seljaka. Komuna će razderati celu ovu sudsku paučinu koja obavlja francuskog seljaka i pruža utočište advokatima i predsednicima opština — tim buržoaskim paucima koji mu sisaju krv! Stranka reda će ga držati pod vlašću žandarma; Komuna će ga vratiti samostalnom društvenom i političkom životu! Komuna će ga prosvetiti dajući rukovodstvo nastavnici; Stranka reda će ga zaglupljivati prisiljavajući ga da primi vodstvo sveštenika! Ali francuski seljak je iznad svega čovek računđija! On će naći da je veoma razumno što plaćanje sveštenika neće više od njega iznuđavati poreznik, nego će ono zavisiti od »spontanog delovanja« njegovog verskog instinkta!

Francuski seljak je izabrao Louis-a Bonapartu za predsednika republike, ali je Stranka reda (za vreme anonimnog režima republike pod Ustavotvornom i Zakonodavnom skupštinom) stvorila Drugo Carstvo! Francuski seljak je 1849. i 1852. počeo da pokazuje šta mu je stvarno potrebno, suprotstavljajući svog predsednika opštine vladinom prefektu, svog učitelja vladinom svešteniku, sebe samog vladinom žandarmu! Reakcionarni zakoni Stranke reda od 1849, a naročito od januara i februara 1850⁽²⁴⁵⁾ bili su u suštini naročito upravljeni protiv francuskog seljaštva! Ako je francuski seljak načinio Louis-a Bonapartu predsednikom republike zato što je po tradiciji sve koristi koje je izvukao iz prve revolucije fanatično vezivao za prvog Napoléona, oružani ustanci seljaka u nekim departmanima Francuske i lov žandarma na seljake posle državnog udara dokazuju da se samoobmana brzo ruši! Carstvo se oslanjalo na veštački pothranjivane obmane i tradicionalne predrasude; Komuna bi se oslanjala na životne interese i stvarne potrebe seljaka.

Mržnja francuskog seljaka usredsređena je na »seoskog plemića«, vlasnika zamka, na čoveka koji je dobio milijardu na ime odštete, i na gradskog kapitalistu maskiranog u zemljišnog posednika, čije zadiranje u prava seljaka nije išlo nikad brže nego pod Drugim Carstvom, delimično podsticano veštačkim državnim merama, delimično prirodno izrastajući iz samog razvoja moderne poljoprivrede. »Seoski plemići« znaju da bi tri meseca vladavine republikanske Komune u Francuskoj bili signal za ustanak seljaštva i seoskog proletarijata protiv njih. Otuda njihova pomamna mržnja protiv Komune! Oni se više plaše oslobođenja seljaka nego oslobođenja gradskog proletarijata! Seljaci bi ubrzo proglasili gradski proletarijat svojim rukovodiocem

i učiteljem. Doduše, u Francuskoj, kao i u većini zemalja evropskog kontinenta, postoji dubok antagonizam između gradskih i seoskih proizvođača, između industrijskog proletarijata i seljaštva. Težnje proletarijata, materijalnu bazu njegovog pokreta sačinjava rad organizovan u velikim razmerama, iako je sada rad despotски organizovan, dok su sredstva za proizvodnju centralizovana, iako su ona sada usredsređena u rukama monopolista, ne samo kao sredstva za proizvodnju nego i kao sredstva za eksploataciju i porobljavanje proizvođača. Zadatak proletarijata sastoji se u tome da preobrazi sadašnji kapitalistički karakter tog organizovanog rada i tih centralizovanih sredstava rada, da ih pretvori od oruđa klasne vladavine i klasne eksploatacije u oblike slobodnog udruženog rada i u društvena sredstva za proizvodnju. S druge strane, rad seljaka je izolovan, a sredstva za proizvodnju rasparčana, rasturena. Na ovim ekonomskim razlikama počiva kao nadgradnja čitav svet raznih socijalnih i političkih gledišta. Ali ova seljačka svojina je već odavno prerasla svoju normalnu fazu, to jest fazu kad je bila realnost, način proizvodnje i oblik vlasništva koji su odgovarali ekonomskim potrebama društva i stavljali same seoske proizvođače u normalne životne uslove. Seljačka svojina je stupila u period opadanja. S jedne strane, iz nje je izrastao *prolétariat foncier* (seoski proletarijat), čiji se interesi poklapaju s interesima gradskih najamnih radnika. Sam način proizvodnje je prevaziđen usled modernog razvoja agronomije. Najzad, sama seljačka svojina je postala nominalna, ostavljajući seljaku iluziju svojine i lišavajući ga plodova njegovog sopstvenog rada. Konkurencija krupnih seoskih proizvođača, danak u krvi, državni porez, lihvarenje hipotekarnih poverilaca i bezbrojni sitni lopovluci sudskog sistema koji ga sputava sa svih strana, svode seljaka na položaj indijskog rajata, dok su eksproprijacija — čak eksproprijacija njegove nominalne svojine — i njegova degradacija do stepena seoskog proletera postale svakodnevna činjenica. Prema tome, ono što razdvaja seljaka od proletera nije više njegov stvarni interes, nego su to njegove predrasude, koje ga drže u samoobmani. Ako je komuna, kako smo pokazali, jedina vlast koja mu može pružiti velike neposredne blagodati čak i u sadašnjim ekonomskim uslovima, ona je u isto vreme i jedini oblik upravljanja koji mu može obezbediti preobražaj njegovih sadašnjih ekonomskih uslova, spasti ga, s jedne strane, od eksproprijacije od strane veleposednika i izbaviti ga, s druge strane, od mučnog, napornog rada i siromaštva na koje je osuđen pod vidom tobožnje svojine; ona može pretvoriti njegovu nominalnu svojinu na zemlju u stvarnu svojinu na plodove njegovog rada, može spojiti za njega koristi moderne agronomije — koju diktiraju društvene potrebe, ali koja sada svakim danom istupa protiv njega kao neprijateljska sila — s očuvanjem njegovog položaja kao stvarno nezavisnog proizvođača. Pošto bi odmah počeo da uživa koristi od republike komune, on bi ubrzo stekao poverenje u nju.

REPUBLIKANSKI SAVEZ (LIGA)^[242]

Stranka nereda, čiji je režim dostigao najvišu tačku u uslovima korupcije Drugog Carstva, ostavila je Pariz (exodus¹ iz Pariza) u pratnji svog aparata, svojih prišipetlji, svojih slugeranja, svojih državnih parazita, svojih uhoda, svojih «kokota» i čitavog ološa nižih boema (običnih kriminalaca), koji dopunjavaju *otmene boeme*. Ali stvarno živi elementi srednje klase, oslobođeni radničkom revolucijom svojih lažnih predstavnika, prvi put u istoriji francuske revolucije odvojili su se od ove stranke i istupaju pod sopstvenom zastavom. To je «Liga republikanske slobode»^[436], koja igra ulogu posrednika između Pariza i provincije, koja se odriče Versaja i maršira pod stegovima Komune.

KOMUNALNA REVOLUCIJA KAO PREDSTAVNIK SVIH DRUŠTVENIH KLASA KOJE NE ŽIVE OD TUĐEG RADA

Videli smo da se pariski proletarijat bori za francuskog seljaka, dok se Versaj bori protiv njega; da se «seoski plemići» iznad svega boje da seljaci na čuju Pariz i da ne iščezne blokada koja ih razdvaja; da je osnovni uzrok njihovog rata protiv Pariza pokušaj da seljake zadrže u ropskoj zavisnosti i da s njima postupaju po starom, kao sa svojim objektom «taillable à merci et miséricorde»².

Prvi put u istoriji sitna i moyenne³ buržoazija su se otvoreno ujedinile oko radničke revolucije i proklamovale je za jedino sredstvo sopstvenog spasenja i spasenja Francuske! One sačinjavaju zajedno s radnicima najveći deo Nacionalne garde, one zasedaju s njima u Komuni, one posreduju za njih u Republikanskom savezu!

Glavne mere koje Komuna preduzima sračunate su na spasavanje srednje klase — klase pariskih dužnika od klase poverilaca! Ta srednja klasa se okupila u junskom ustanku (1848) protiv proletarijata pod zastavama kapitalističke klase, njenih generala i njenih državnih parazita. I odmah je bila kažnjena 19. septembra 1848, kad su odbačeni «concordats à l'amiable»^[240] Pobjeda nad junskim ustankom odmah se pokazala i kao pobjeda poverioca, bogatog kapitaliste nad dužnikom, srednjom klasom. Poverilac je nemilosrdno zahtevao svoju «funtu mesa»^[437] Armija buržoazije je razoružala Nacionalnu gardu 13. juna 1849. i sasekla je sabljama! Za vreme carstva, usled rasipanja državnih sredstava, kojima se hranio bogati kapitalista, ova srednja klasa je bila izložena pljački berzanskog špekulanta, železničkih kraljeva, prevarantskih društava Crédit mobilier-a^[203] itd. i eksproprisana od strane kapitalističkih kompanija (akcionarskih druš-

¹ izlazak, odlazak — ² ostavljenim na njihovu milost i nemilost — ³ srednja

tava). Kad je bila ponižena u političkom pogledu i pogođena u svojim ekonomskim interesima, srednja klasa se moralno pobunila protiv orgija tog režima. Ratne gnusobe dolile su joj u čašu žuči i raspirile njena patriotska osećanja. S obzirom na nedaće koje su se u ovom ratu sručile na Francusku, s obzirom na krizu koju ona preživljuje — na nacionalni slom i finansijsku propast — srednja klasa oseća da spas mogu doneti samo odvažne težnje i herkulovska snaga radničke klase, a ne korumpirana klasa, koja pretenduje na ulogu robovlasnika Francuske!

Srednja klasa oseća da je samo radnička klasa može osloboditi vladavine popova, da može pretvoriti nauku od oruđa klasne vladavine u narodnu silu, da same naučnike može pretvoriti od podvodača klasnih predrasuda, od laktaških državnih parazita i saveznika kapitala u slobodne trudbeničke misli! Nauka može igrati svoju pravu ulogu samo u republici rada.

REPUBLIKA JE MOGUĆA SAMO KAO OTVORENO
PRIZNATA SOCIJALNA REPUBLIKA

Sadašnji građanski rat je srušio i poslednje iluzije o »republici«, kao što je carstvo uništilo iluziju o neorganizovanom »opštem pravu glasa« u rukama državnog žandarma i sveštenika. Svi živi elementi Francuske priznaju da je u Francuskoj i u Evropi republika moguća samo kao »socijalna republika«, to jest kao republika koja odbacuje državnu mašinu kapitalističke i veleposedničke klase da bi je zamenila komunom, koja »socijalno oslobođenje« otvoreno proklamuje za veliki cilj republike i na taj način obezbeđuje taj društveni preobražaj komunalnom organizacijom. Svaka druga republika može biti samo *anonimni* terorizam svih monarhističkih frakcija, udruženih legitimista, orleanista i bonapartista^[438], koji će dovesti do *quelconque*¹ carstva kao svog konačnog cilja, *anonimni* teror klasne vladavine koji će se, obavišši svoj prljavi posao, uvek završiti carstvom!

Profesionalni republikanci Skupštine seoskih plemića jesu ljudi koji stvarno veruju, uprkos eksperimentima iz perioda od 1848. do 1851, uprkos građanskom ratu protiv Pariza, da je *republikanski oblik* klasnog despotizma mogućan, trajan oblik, dok Stranka reda^[214] zahteva taj oblik samo kao oblik zavere za borbu protiv republike i za uspostavljanje oblika koji jedino odgovara težnjama te stranke — za uvođenje monarhije ili, još bolje, carstva, kao oblika klasnog despotizma. Godine 1848. ovi ljudi, kao dobrovoljne žrtve obmane, bili su gurnuti u prednji plan, dok nisu junskim ustankom^[213] prokrčili put za *anonimnu* vladavinu svih frakcija koje pretenduju na ulogu robovlasnika u Francuskoj. Godine 1871, u Versaju, oni su od samog po-

¹ ovog ili onog, nekakvog

četka potisnuti u pozadinu da bi tamo figurirali kao »republikanska« dekoracija Thiers-ove vladavine i svojim prisustvom sankcionisali rat bonapartističkih generala protiv Pariza! S nesvesnom ironijom prema samima sebi, ovi bednici priređuju zborove svoje stranke u *Salle de Paume* da bi pokazali koliko su se izrodili u odnosu na svoje prethodnike iz 1789.^[439] Preko svojih Schoelchera i drugih, oni su pokušali da nagovore Pariz na predaju oružja Thiers-u i da ga nasilno razoružaju pomoću Nacionalne garde »reda« pod Saisset-ovom komandom! Ne govorimo o takozvanim socijalističkim poslanicima Pariza kao što je Louis Blanc. Oni pokorno podnose uvrede jednog Dufaure-a i »seoskih plemića«, buncaju o Thiers-ovim »zakonskim« pravima i svojim jadikovanjem u prisustvu bandita zaogrću sebe sramom!

Radnici i Comte

Ako su radnici prerasli vreme socijalističkog sektaštva, ne treba zaboraviti da oni nisu nikada igrali kako im svira kontizam. Ova sekta nije nikad dala *Internacionali* ništa sem *grupe* od oko pola tuceta ljudi, čiji je program odbacilo Generalno veće.^[440] Comte je poznat pariskim radnicima kao prorok režima carstva (lične *diktature*) u politici, kapitalističke dominacije u političkoj ekonomiji, hijerarhije u svim oblastima ljudske delatnosti, čak i u oblasti nauke, i kao autor novog kati-hizisa s novim papom i novim svecima umesto starih.

Ako njegovi sledbenici u Engleskoj igraju popularniju ulogu nego njegovi sledbenici u Francuskoj, oni to ne postižu propovedanjem svojih sektaških doktrina, nego svojom ličnom vrednošću, kao i zahvaljujući tome što njihova sekta prihvata oblike klasne borbe radnika, stvorene bez njih kao što su, na primer, tredjunioni i štrajkovi u Engleskoj, koje njihovi pariski jednovernici osuđuju naprosto kao jeres.

KOMUNA (SOCIJALNE MERE)

U tome što su pariski radnici uzeli na sebe inicijativu za sadašnju revoluciju i što s herojskim samopožrtvovanjem podnose glavne udarce borbe — nema ništa novo. To je upadljivo obeležje svih francuskih revolucija! To je samo ponavljanje prošlosti! Sprovođenje revolucije *u ime* i otvoreno *u interesu* narodnih masa, to jest proizvođačkih masa — predstavlja karakteristiku koja je ovoj revoluciji zajednička sa svim njenim prethodnicama. Njena nova crta sastoji se u tome što se narod posle prvog ustanka nije razoružao i što svoju vlast nije predao u ruke republikanskih lakrdijaša vladajućih klasa, što je, uspostavljanjem *Komune*, uzeo u sopstvene ruke stvarno rukovođenje svojom revolucijom i u isto vreme našao sredstva da u slučaju uspeha zadrži to rukovođenje u rukama samog naroda, zamenjujući državnu mašinu, uprav-

ljačku mašinu vladajućih klasa, sopstvenom državnom mašinom. Eto u čemu je njegov nečuveni zločin! Radnici gaze privilegiju upravljanja državom gornjih deset hiljada i proklamuju svoju volju da razore ekonomsku bazu tog klasnog despotizma, koji u sopstvenom interesu rukovodi organizovanom državnom silom društva! Eto šta je izbezumlilo uvažene klase u Evropi i u Sjedinjenim Američkim Državama i čime se objašnjava to što s gnušanjem viču da je to bogohuljenje, čime se objašnjavaju njihovi jarosni pozivi na ubijanje naroda i prostačka grdnja i kleveta s njihovih parlamentarnih tribina i u njihovoj lakejskoj štampi!

Najveća mera Komune jeste samo njeno postojanje, njen rad, njeno delanje pod nečuveno teškim okolnostima! Crvena zastava koju je podigla Pariska komunna u stvari ovenčava slavom samo vladu pariskih radnika! Oni su jasno i svesno proglasili kao svoj cilj oslobodenje rada i preobražaj društva! Ali istinski »socijalni« karakter njihove republike sastoji se samo u tome što radnici upravljaju Pariskom komunom! Što se tiče njihovih mera, one se moraju, po prirodi stvari, ograničiti uglavnom na vojnu odbranu Pariza i njegovo snabdevanje!

Neki pokrovitelji-prijatelji radničke klase, dok jedva skrivaju svoje osećanje odvratnosti čak i prema onim malobrojnim merama koje smatraju »socijalističkim«, iako u njima nema ničeg socijalističkog sem njihove tendencije, — izražavaju svoje zadovoljstvo i pokušavaju da uliju otmenoj gospodi simpatije prema Pariskoj komuni velikim otkrićem da su radnici, na kraju krajeva, razumni ljudi i da uvek kad god su na vlasti odlučno okreću leđa socijalističkim poduhvatima! Oni u suštini ne pokušavaju da stvore u Parizu ni *phalanstère* ni *Ikariju*.^[441] Mudraci svog pokoljenja! Ovi blagonakloni pokrovitelji, koji ne znaju bogzna šta o pravim stremljenjima i pravom pokretu radničke klase, zaboravljaju jedno. Svi socijalisti osnivači sekta pripadaju periodu kad sama radnička klasa nije bila ni dovoljno obrazovana ni organizovana tokom razvoja samog kapitalističkog društva da bi istupila na svetskoj areni kao pokretač istorije, niti su materijalni uslovi njenog oslobodenja u dovoljnoj meri sazreli u samom starom svetu. Postojalo je siromaštvo radničke klase, ali još nisu postojali uslovi za njen sopstveni pokret. Utopistički osnivači sekta, iako su u svojoj kritici sadašnjeg društva jasno opisali cilj socijalnog pokreta — ukidanje sistema najamnog rada sa svim njegovim ekonomskim uslovima klasne vladavine — nisu našli ni u samom društvu materijalne uslove njegovog preobražaja, ni u radničkoj klasi organizovanu i svesnu snagu pokreta. Odsustvo istorijskih uslova pokreta oni su nastojali da naknade fantastičnim slikama i planovima novog društva, i istinsko sredstvo spasenja videli su u propagiranju tog društva. Od trenutka kad je pokret radničke klase postao stvarnost, fantastične utopije su iščezle — ne stoga što je radnička klasa napustila cilj kome su težili ovi utopisti, nego stoga što je našla stvarna sredstva da ga postigne; što je umesto fantastičnih utopija došao stvarni uvid u istorijske uslove pokreta i što su se

sve više okupljale snage za borbenu organizaciju radničke klase. Ali, dva konačna cilja pokreta koje su proklamovali utopisti jesu i konačni ciljevi koje su proklamovale pariska revolucija i Internacionala. Jedino su sredstva različita, a realni uslovi pokreta nisu više obavijeni maglom utopijskih bajki. Zbog toga su ovi pokrovitelji-prijatelji proletarijata u tumačenju glasno proklamovanih socijalističkih tendencija sadašnje revolucije samo žrtve sopstvenog neznanja. Nije krivica pariskog proletarijata ako su za ove ljude utopijske tvorevine proroka radničkog pokreta još uvek »socijalna revolucija«, drugim rečima — ako je socijalna revolucija za njih još uvek »utopijska«.

»*Journal Officiel*« Centralnog komiteta od 20. marta:

»Proleter i prestonice, videći *défaillances*¹ i izdaju upravljačkih (vladajućih) klasa, shvatili su (compris) da je za njih kucnuo čas da *spasu situaciju uzimajući u svoje ruke upravljanje (rukovođenje) javnim poslovima (državnim poslovima)*.«

Oni optužuju »političku nesposobnost i moralnu izlapelost buržoazije« kao izvor »nesreća Francuske«.

»Zar radnicima, koji proizvode sve, a ne uživaju ništa, koji stradaju od siromaštva usred svojih akumuliranih proizvoda, plodova svog rada i svog znoja... neće nikad biti dopušteno da rade za svoje oslobođenje?... Proletarijat je, s obzirom na stalno ugrožavanje njegovih prava, na apsolutno poricanje svih njegovih legitimnih težnji, na propast zemlje i svih njegovih nada, shvatio da je njegova imperativna dužnost i neosporno pravo da postane gospodar svoje sudbine i obezbedi njen trijumf uzimajući državnu vlast u svoje ruke (en s'emparant du pouvoir).«¹⁴⁴²

Ovde se otvoreno tvrdi da je vlada radničke klase u prvom redu neophodna da spase Francusku od propasti i raspadanja koji lebde nad njom krivicom vladajućih klasa, da je svrgavanje ovih klasa s vlasti (klasa koje su izgubile sposobnost da upravljaju Francuskom) *neophodan uslov nacionalne bezbednosti*.

Ali nije manje jasno rečeno da vlada radničke klase može spasti Francusku i obavljati nacionalne poslove samo u slučaju ako bude radila za *sopstveno oslobođenje*, jer su uslovi tog oslobođenja istovremeno i uslovi preporoda Francuske.

Radnička vlada je proglašena za rat rada protiv monopolističkih vlasnika sredstava rada, protiv kapitala.

Šovinizam buržoazije predstavlja samo taštinu koja zaogrće nacionalnim plaštom sve njene sopstvene pretenzije. To je sredstvo da se pomoću stajaćih vojski ovekoveči borba među narodima, da se u svakoj posebnoj zemlji podjarne proizvođači time što će se huškati protiv svoje braće u svim drugim zemljama; šovinizam je sredstvo da se spreči međunarodna saradnja radničke klase, koja je prvi uslov njenog oslo-

¹ nemoć

bođenja. Pravi karakter tog šovinizma (koji je već odavno postao prazna fraza) došao je do izražaja posle Sedana u odbrambenom ratu, koji je svuda paralizirala šovinistička buržoazija; u vreme kapitulacije Francuske; u toku građanskog rata, koji se s Bismarckovom trpeljivošću vodi pod vodstvom vrhovnog žreca šovinizma Thiers-a! On se ispoljio u sitnoj policijskoj intrigi Antinemačke lige¹, u hajci na strance u Parizu posle kapitulacije. Postojala je nada da se pariski narod (i francuski narod) može zaglupiti strasnom nacionalnom mržnjom i da će zbog veštački izazvanih ispada prema strancima zaboraviti svoja stvarna stremljenja i svoje domaće izdajnike!

Kako je ovaj veštački pokret iščezao (nestao) od daha revolucionarnog Pariza! Proklamujući glasno svoje međunarodne težnje — jer je stvar za koju se proizvođač bori svuda ista, a njen neprijatelj takođe svuda isti, bez obzira na njegovu nacionalnost (bez obzira na njegovo nacionalno ruho) — Pariz je proklamovao kao princip primanje stranaca u Komunu; on je čak izabrao jednog stranog radnika² (člana Internacionale) u njenu Izvršnu komisiju; on je dekretom naredio da se sruši simbol francuskog šovinizma — Vandomski stub!

I dok su buržoaski šovinisti rasparčali Francusku i dok rade po diktatu stranog osvajača, pariski radnici su potukli stranog neprijatelja time što su naneli udarac svojim klasnim gospodarima i uništili granice osvojivši položaj kao avangarda radnika svih nacija!

Istinsko rodoljublje buržoazije — tako prirodno za stvarne vlasnike raznih »nacionalnih« dobara — pretvorilo se u čistu varku zato što kosmopolitski karakter prožima njenu finansijsku, trgovačku i industrijsku delatnost. Pod sličnim okolnostima ono bi se izgubilo u svim zemljama, kao što se izgubilo u Francuskoj.

DECENTRALIZATORSKA STREMLJENJA *SKUPŠTINE SEOSKIH PLEMIČA* I KOMUNA

Tvrđi se da vladavina seljaka ugnjetava Pariz, a s njim i ostale francuske gradove, i da je sadašnja borba Pariza borba za njegovo oslobođenje od vladavine seljaštva! Nikad nije bila izgovorena besmislenija laž!

Pariz kao centralno sedište i tvrđava centralizovane državne mašine potčinio je seljaštvo vladavini žandarma, poreznika, prefekta, sveštenika i zemljišnih magnata, to jest despotizmu njegovih neprijatelja, i lišio ga svakog života (izvukao iz njega svu životnu snagu). On je ugušio sve organe nezavisnog života u seoskim rejonima. S druge strane, vlada, zemljišni magnat, žandarm i sveštenik, kojima je centralizovana državna mašina sa središtem u Parizu prepustila sav uticaj u provinciji, iskoristili su ovaj uticaj u interesu vlade i klasa

¹ Vidi u ovom tomu, str. 239. — ² Lea Frankela

čija je ta vlada — ne protiv vladinog, parazitskog, kapitalističkog, dokoličarskog Pariza, Pariza koji služi kao kosmopolitska jazbina, nego protiv Pariza radnika i mislilaca. Na taj način, pomoću vladine centralizacije s Parizom kao bazom, seljake je ugnjetavao Pariz vlade i kapitalista, dok je Pariz radnika ugnjetavala provincijska vlast predata u ruke neprijatelja seljaštva.

Versajski »Moniteur»⁽⁴¹⁷⁾ (od 29. marta) izjavljuje

»da Pariz ne može biti slobodan grad pošto je prestonica«.

Ovo je tačno. Pariz, prestonica vladajućih klasa i njihove vlade, ne može biti »slobodan grad«, a provincija ne može biti »slobodna« pošto je takav Pariz prestonica. Provincija može biti slobodna samo ako u Parizu postoji komuna. Stranka reda je u manjoj meri bila obuzeta besom protiv Pariza zato što je proklamovao svoje oslobođenje od nje i njene vlade nego zato što je, postupajući tako, dao znak za uzbunu za oslobođenje seljaka i provincije od njene dominacije.

»*Journal Officiel*« Komune, 1. aprila:

»Revolucija od 18. marta nije imala za jedini cilj da obezbedi Parizu komunalno predstavništvo izabrano ali potčinjeno *despotskom* tutorstvu strogo centralizovane nacionalne vlasti. Ona mora izvojevati i obezbediti nezavisnost za sve komune Francuske, a takođe i za sve krupnije jedinice, departmane i pokrajine, ujedinjene među sobom radi zajedničkih interesa istinski nacionalnim sporazumom; ona mora da sačuva i ovekoveči republiku... Pariz se odrekao svoje prividne svemoći koja je istovetna s njegovom zloupotrebom sopstvene uloge, ali on se nije odrekao one moralne snage i onog duhovnog uticaja koji su mu tako često donosili pobjedu u njegovoj propagandi u Francuskoj i u Evropi.«

»Ovoga puta Pariz opet radi i strada za celu Francusku, kojoj svojim borbama i žrtvama priprema duhovni, moralni, administrativni i ekonomski preporod, slavu i prosperitet.« (*Program Pariske komune rasturan iz vazdušnog balona*).⁽⁴¹⁸⁾

Gospodin Thiers je prilikom putovanja po provinciji rukovodio izborima, a pre svega sopstvenim izborom u raznim mestima. Ali ovde je iskrsla jedna teškoća. Provincijski bonapartisti su za trenutak postali neprihvatljivi. (Uostalom, niti je on želeo njih, niti su oni želeli njega.) Mnogi stari oprobani orleanisti delili su sudbinu bonapartista. Stoga je bilo neophodno obratiti se legitimističkim veleposednicima, koji su se povukli na selo i potpuno udaljili od politike, a koji su se najlakše mogli nasamariti. Oni su upravo dali uočljiv karakter Versajskoj skupštini... karakter »Chambre introuvable« Louis-a XVIII, »veleposednički« karakter. U svojoj taštini, oni su svakako verovali da je s padom bonapartističkog Drugog Carstva, a pod okriljem stranog osvajača najzad nastalo njihovo vreme, kao i 1814. i 1815. Međutim, namagarčili su se. Ukoliko deluju, mogu delovati samo kao elementi »Stranke reda« i njenog anonimnog terorizma kao u periodu od 1848. do 1851. Izlivi njihovih stranačkih osećanja daju čitavom tom udruživanju samo komičan karakter. Zato su primorani da tamničara-akušera

vojvotkinje od Berryja^[205] trpe kao predsednika, a pseudorepublikance vlade odbrane kao ministre. Njih će odgurnuti u stranu čim izvrše svoj zadatak. Ali zahvaljujući ovom neobičnom sticaju okolnosti — takva je čud istorije — oni su prinudeni da napadaju Pariz zbog njevog ustanka protiv »république une et indivisible¹ [444] (to je izraz Louis-a Blanc-a; Thiers to naziva jedinstvom Francuske), dok je njihov prvi podvig bio upravo pobuna protiv jedinstva kad su se izjasnili za to da Pariz bude »obezglavljen i lišen zvanja prestonice« i izrazili želju da Skupština vrši svoju vrhovnu vlast u nekom provincijskom gradu. Međutim, oni u stvari žele da se vrate onome što je prethodilo centralizovanoj državnoj mašini, da postanu manje-više nezavisni od njenih prefekata i ministara i da je zamene uticajem pokrajinskih i mesnih vlastelina. Oni žele reakcionarnu *decentralizaciju* Francuske. Pariz pak želi da potisne tu centralizaciju, koja je bila korisna u borbi protiv feudalizma, ali se zatim pretvorila u jedinstvo čisto veštačkog tela, koje se oslanja na žandarme, na crvenu i crnu armiju, koje guši život stvarnog društva, koje lebdi nad njim kao mora, koje daje Parizu »prividnu svemoć« time što obuhvata njega, a ne obuhvata provinciju, — da potisne ovu unitarističku Francusku koja postoji izvan francuskog društva i da je zameni političkim ujedinjenjem samog francuskog društva pomoću komunalne organizacije.

Prema tome, istinske pristalice razbijanja jedinstva Francuske jesu poslanici Skupštine seoskih plemića, koji se suprotstavljaju jedinstvenoj državnoj mašini ukoliko ona umanjuje njihov mesni značaj (njihova vlastelinska prava), ukoliko je ona protivnik feudalizma.

Pariz teži da sruši ovaj veštački unitaristički sistem ukoliko se on antagonistički postavlja prema stvarnom živom jedinstvu Francuske i ukoliko je on obično oruđe klasne vladavine.

Kontistička gledišta

Ljudi koji apsolutno nemaju pojma o postojećem ekonomskom sistemu još manje su kadri, razume se, da shvate negiranje tog sistema od strane radnika. Ovi svakako ne mogu shvatiti da je društveni preobražaj kome teži radnička klasa neophodno, istorijsko, neizbežno radanje samog sadašnjeg sistema. Oni govore o opasnosti uništenja svojine s tonom negodovanja, jer u njihovim očima njihov sadašnji klasni oblik svojine — prelazni istorijski oblik — označava prosto-naprsto svojinu, i uništenje tog oblika bilo bi, stoga, uništenje svojine. Kao što sada brane večnost vladavine kapitala i sistema najamnog rada, tako bi branili, da su živeli u feudalno doba ili u doba ropstva, feudalni sistem i sistem ropstva kao sistem zasnovan na prirodi stvari i samonikao; oni bi žestoko protestovali protiv »zloupotreba« u vezi s ovim

¹ »jedne i nedeljive republike«

društvenim sistemima, ali u isto vreme bi s visine svog neznanja na sva proročanstva o uništenju tih sistema odgovarali dogmom o njihovoj »večnosti« i o njihovom popravljaju »moralnim obuzdavanjem« (»ograničenjima«).

U svojoj oceni ciljeva pariske radničke klase oni su isto tako u pravu kao i g. Bismarck u svojoj izjavi da Komuna teži pruskom gradskom uređenju.

Jadni ljudi! Oni čak i ne znaju da svaki *društveni oblik* svojine ima sopstveni »moral« i da će oblik društvene svojine koji svojinu čini atributom rada, daleko od toga da donosi individualna »moralna obuzdavanja«, osloboditi »moral« individue njegovih klasnih ograničenja.

Kako je dah narodne revolucije izmenio Pariz! Februarsku revoluciju su prozvali revolucijom moralnog prezira! Ona je proglašena uz uzvike naroda: »À bas les grands voleurs! À bas les assassins!«¹ Takvo je bilo osećanje naroda. Što se tiče buržoazije, ona je želela veću slobodu za korupciju. Ona je to postigla pod Louis-om Bonapartom (Napoléonom Malim). Pariz, taj džinovski grad, grad istorijske inicijative, pretvorio se u *maison dorée*² za sve dokoličare i varalice sveta, u kosmopolitski burdelj! Posle odlaska »više klase naroda«, na sceni se ponovo pojavio Pariz radničke klase, junačan, samopožrtvovan, oduševljen svešću o svom herkulovskom zadatku! U mrtvačnici nijednog leša, na ulicama potpuna sigurnost. U Parizu nikada nije vladao veći mir. Umesto kokota — herojske žene Pariza! Odvažni, ozbiljni, borbeni, radni, misaoni Pariz! Velikodušni Pariz! Pred kanibalizmom svojih neprijatelja on samo preduzima mere da njegovi zatvorenici ostanu bezopasni!... Ono što Pariz više neće da trpi jeste postojanje cocottes i cocodès³. On je upravo rešen da istera ili preobrazi ovaj nekorisni, skeptični i egoistični soj ljudi, koji je zaposeo džinovski grad da bi ga koristio kao svoje vlasništvo. Nijedna slavna ličnost carstva neće imati pravo da kaže: »Pariz je vrlo prijatan u najlepšim četvrtima, ali u ostalim četvrtima ima suviše mnogo paupera.« (*«La Vérité» od 23. aprila*):

»U Parizu se broj običnih zločina neobično smanjio. Nema lopova i kokota, nema ubistava i uličnih napada: svi konzervativci su pobjegli u Versaj!«

»Nije registrovan ni jedan jedini noćni napad čak ni u najudaljenijim i najmanje nastanjenim četvrtima, pošto građani sami vrše dužnosti policije.«

¹ »Dole veliki lopovi! Dole ubice!« — ² javnu kuću — ³ kokota i fićfrića

[Fragmenti]

Thiers o poslanicima seoskim plemićima

Ova stranka

«zna da se služi samo trima sredstvima: stranom najezdom, građanskim ratom i anarhijom... Takva vlada neće nikada biti vlada Francuske.»^[218] (*Poslanički dom*, 5. januara 1833.)

Vlada odbrane

I ovaj isti Trochu je rekao u svom znamenitom programu: »Guberneri Pariza neće nikad kapitulirati«^[197], a Jules Favre u svom raspisu: »Nijedan kamen naših tvrđava, nijedan pedalj naše zemlje«^[198], isto kao i Ducrot: »Vratiću se u Pariz ili mrtav ili kao pobednik.« On je zatim u Bordou došao do zaključka da mu je život neophodan da bi potukao pariske »pobunjenike«. (Ovi nitkovi znaju da su prilikom svog bekstva u Versaj ostavili u Parizu dokaze o svojim zločinima, i radi uništenja ovih dokaza oni se ne bi ustezali ni od toga da Pariz pretvore u brdo ruševina natopljeno morem krvi.) (*Manifest provinciji*, rasturen bacanjem iz balona.^[201])

«Jedinstvo koje su nam do sada nametali carstvo, monarhija i parlamentarna vlada nije ništa drugo do centralizacija, despotska, nerazumna, proizvoljna i tegobna. Političko jedinstvo koje želi Pariz jeste dobrovoljno udruživanje svih mesnih inicijativa... Centralna delegacija federalnih komuna. «Kraj starog vladinog i klerikalnog sveta, vojne prevlasti i birokratije i špekulacije monopolima i privilegija — svega što *proletariat duguje svom ropstvu, a zemlja svojim nesrećama i porazima.*» (Proglas Komune od 19. aprila.)^[443]

Žandarmi i policajci

Dvadeset hiljada žandarma (poslatih u Versaj iz cele Francuske; pod carstvom bilo ih je ukupno 30 000) i 12 000 policijskih agenata — osnova najlepše armije koju je Francuska ikad imala.

Republikanski poslanici Pariza

»Republikanski poslanici Pariza nisu protestovali ni protiv bombardovanja Pariza, ni protiv pogubljenja zarobljenika po kratkom postupku, ni protiv klevetanja stanovništva Pariza. Naprotiv, oni su svojim prisustvom u Skupštini i svojim čutanjem blagosloveli sve ove akcije, podržavši ih autoritetom koji su uživali kao članovi republikanskog tabora. Oni su postali saveznici i svesni saučesnici monarhističke stranke. Pariz ih proglašava izdajnicima koji su izneverili svoj mandat i republiku.« (*Association générale des Défenseurs de la République.*⁽⁴⁴⁵⁾) (*Devetog maja*).

»Centralizacija vodi apopleksiji u Parizu i odsustvu života u svim drugim mestima« (*Lamenais*).

«Danas sve gravitira središtu, a ovo središte je, tako reći, sama država» (*Montesquieu*).⁽⁴⁴⁶⁾

Okršaj na Trgu Vandom etc.

Centralni komitet Nacionalne garde, obrazovan izborom po jednog delegata svake čete, prevezao je na Monmartr, u Belvil i u La Viletu po ulasku Prusa u Pariz topove i mitraljeze izlivenne od priloga samih nacionalnih gardista; ove topove i mitraljeze napustila je vlada nacionalne odbrane čak i u onim četvrtima koje je trebalo da okupiraju Prusi.

Ujutru 18. marta vlada se obratila energičnim pozivom Nacionalnoj gardi, ali od 400 000 nacionalnih gardista odazvalo se samo 300 ljudi.

Na dan 18. marta u 3 časa ujutru policijski agenti i neki linijski bataljoni pojavili su se na Monmartru, u Belvilu i La Vileti da bi izvršili prepad na gardiste artiljerce i oteli artiljeriju.

Nacionalna garda je pružila otpor, vojnici linijskih trupa levèrent la crosse en l'air¹, uprkos pretnjama i naredenjima generala *Lecomte-a*, koga su istog dana njegovi vojnici streljali istovremeno kad i *Clément-a Thomas-a*.

(»Linijske trupe su digle kundake svojih pušaka uvis i bratimile se s ustanicima.«)

Izveštaj D'Aurelle-a de Paladines-a o pobedi bio je već štampan; takođe su nađeni dokumenti o *décembrisation*² Pariza.

Devetnaestog marta Centralni komitet je objavio da je ukinuto opsadno stanje u Parizu; 20. marta Picard je proglasio opsadno stanje u departmanu *Sene i Oaze*.

---

¹ digoše kundake uvis — ² tj. državnom prevratu po uzoru na prevrat od 2. decembra 1851.

Osamnaestog marta (ujutru: on je još uvek verovao u pobedu) — na zidovima je bila zalepljena *Thiers-ova proklamacija*:

«Vlada je donela odluku da dejstvuje. Zločinci koji nameravaju da obrazuju vladu moraju biti predati u ruke redovnom pravosuđu, a zaplenjeni topovi moraju biti vraćeni arsenalima.»

Kasno po podne, pošto je noćni prepad pretrpeo neuspeli, Thiers apeluje na *Nacionalnu gardu*:

«Vlada ne priprema coup d'état¹. Vlada republike nema i ne može imati nikakav drugi cilj sem bezbednosti republike.»

On hoće samo da

«okonča s pobunjeničkim komitetom» . . . »gotovo potpuno nepoznatim stanovništvu».

Kasno uveče se pojavljuje treći proglas *Nacionalnoj gardi* s potpisima Picard-a i D'Aurelle-a:

«Neki zavedeni ljudi pružaju snažan otpor Nacionalnoj gardi i vojsci . . . Vlada smatra da treba da vam bude ostavljeno vaše oružje. Uzmite ga s rešenošću da zavedete vladavinu zakona i da spasete republiku od anarhije.»⁽⁴⁴⁷⁾

(Sedamnaestog Schoelcher pokušava da ih laskavim rečima nagovori da se razoružaju.)

Proklamacija Centralnog komiteta od 19. marta:

«Opsadno stanje je ukinuto. Pariski narod se poziva na komunalne izbore.»

Isto nacionalnim gardistima:

«Vi ste nam stavili u zadatak da organizujemo odbranu Pariza i vaših prava . . . U ovom trenutku ističe rok našeg mandata; mi vam ga vraćamo, nećemo zauzimati mesto onih koje je <upravo oborio> dah narodne bure.»⁽⁴⁴⁸⁾

Centralni komitet je dozvolio članovima vlade da se mirno povuku u Versaj (čak i onima koji su, kao Ferry, bili u njegovim rukama).

Komunalni izbori, raspisani za 22. mart, odloženi su do 26. marta zbog demonstracije Stranke reda.

Dvadeset prvog marta. Pomamna bura negodovanja u Skupštini protiv reči »Vive la République!² na kraju proklamacije »*Gradanima i vojsci* (vojnicima)».⁽⁴⁴⁹⁾ Thiers: »Taj predlog je možda potpuno zakonit itd.« (Protest u Skupštini seoskih plemića.) *Jules Favre* je održao govoranciju protiv doktrine da je republika iznad opšteg prava glasa, laskao veleposedničkoj većini, pretio Parižanima pruskom intervencijom i izazvao — demonstraciju Stranke reda. Thiers: »neka bude šta bude, on neće poslati oružane snage da napadnu Pariz« (još nije imao trupa za to).

¹ državni udar — ² »Živela Republika!«

⟨Centralni komitet je bio tako malo uveren u svoju pobjedu da je pohitao da prihvati posredovanje predsjednikâ opština i poslanika Pariza . . . Thiers-ova upornost dozvolila mu je (Komitetu) da se održi dan-dva; tada je postao svestan svojih snaga. Bezbrojne greške revolucionara. Umesto da učine bezopasnim policajce, širom su im otvorili vrata; oni su otišli u Versaj, gde su ih dočekali kao spasioce; dozvoljeno je 43. linijskom puku da ode; poslati su kućama svi vojnici koji su se bratimili s narodom; omogućeno je reakciji da se organizuje u samom centru Pariza; Versaj je ostavljen na miru. Tridon, Jaclard, Varlin, Vaillant su hteli da se odmah oteraju rojalisti s položaja . . . Favre i Thiers su preduzeli hitne korake kod pruskih vlasti da dobiju njihovu podršku . . . u cilju ugušenja pariskog pobunjeničkog pokreta.

Trochu i Clément Thomas neprestano rade na ometanju svih pokušaja naoružavanja i organizovanja Nacionalne garde. Centralni komitet je doneo odluku o pohodu na Versaj, pripremio ga i preduzeo bez znanja Komune i čak u neposrednoj suprotnosti s njenom jasno izraženom voljom . . .

Bergeret . . . umesto da digne u vazduh most u Neiju, koji komunari nisu mogli sačuvati zbog Mon Valerijena i baterija postavljenih kod Kurbevoa, dopustio je rojalistima da ga se dočepaju, da se na njemu snažno utvrde i da tako obezbede sebi vezu s Parizom . . . ⟩

Kako je g. *Litré* istakao u jednom pismu (*«The Daily News»* od 20. aprila):

»Kad se Pariz jednom razoruža, kad ga okuju svi ti Vinoyi, Valentini, Paladines-i, — republika je izgubljena. Parižani su to shvatili. Pred alternativom: ili da podlegnu bez borbe, ili da se izlože opasnosti strašne bitke s neizvesnim ishodom, oni su izabrali borbu; i ja ne mogu da ih ne pohvalim zbog toga.«

Pohod na Rim^[211] je delo Cavaignaca, Jules-a Favre-a i Thiers-a:

⟨Vlada koja ima sva unutrašnja preimućstva republikanske vlade i spoljnu silu monarhijske vlade. Mislim na *federativnu republiku* . . . To je društvo društava, novo društvo koje mogu uvećati mnogobrojni pridruženi članovi, dok njegova moć ne postane dovoljna za bezbednost onih koji su se ujedinili. Ova vrsta republike . . . može se održati u svojoj veličini *ne izlažući se unutrašnjem kvaru*. Forma ovog društva sprečava sve nezgode.« (Montesquieu, *Esprit des lois*¹, knj. IX, gl. 1.)

Ustav od 1793.^[450]:

§ 78. U *svakoj opštini* Republike postoji opštinska uprava; u *svakom srezu* — uprava s posredničkom funkcijom, u *svakom departmanu* — centralna uprava.

§ 79. Opštinske službenike biraju opštinske skupštine. § 80. Upravni aparat imenuju izborne skupštine departmana i sreza. § 81. Opštinska predstavništva i uprave svake godine obnavljaju polovinu svoga sastava.

¹ *Duh zakonâ*

Izvršno veće. § 62. Sastoji se od 24 člana. § 63. Izborna skupština svakog departmana imenuje jednog kandidata. Zakonodavno telo bira po opštem spisku članove Veća. § 64. Izvršno veće obnavlja polovinu svog sastava poslednjeg meseca zasedanja svakog zakonodavnog perioda. § 65. Veću su povereni rukovođenje opštom upravom i nadzor nad njom. § 66. Ono imenuje glavne funkcionere opšte uprave Republike od lica koja ne ulaze u njegov sastav. § 68. Ovi funkcioneri ne obrazuju veće; oni rade odvojeno, bez neposrednih međusobnih odnosa; oni ne uživaju nikakvu ličnu vlast. § 73. Izvršno veće opoziva i zamenjuje funkcionere koje imenuje.)

»Stranka reda« u Parizu, s jedne strane podstaknuta pozivom Jules-a Favre-a u Skupštini na građanski rat — on je, naime, izjavio da su Prusi zapretili da će se umešati ako se Pariz smesta ne preda, — i ohrabrena trpeljivošću naroda i pasivnim stavom Centralnog komiteta prema njoj, odlučila se na *coup de main*¹, koji je preduzet 22. marta pod izgovorom *miroljubive povorke*, mirne demonstracije protiv revolucionarne vlade. Bila je to miroljubiva demonstracija sasvim osobenog karaktera.

»Ceo pokret je ličio na iznenađenje. Nije bilo nikakvih priprema da mu se pruži otpor.«

»Buntovna gomila gospode«, s prisnim prijateljima carstva u prvim redovima, kao što su Heeckeren, Coëtlogon, Henri de Pène itd., zlostavlja i razoružava nacionalne gardiste izdvojene od isturenih straža (patrola) koje su pobile na Trg Vandom, odakle nacionalni gardisti odmah kreću na Ulicu Nev de Peti-Šan. Pri susretu s buntovnicima nacionalni gardisti dobijaju naređenje da ne pucaju, ali buntovnici nastupaju s uzvicima: »Dole ubice! Dole Komitet!«, vređaju gardiste, otimaju im puške, pucaju iz revolvera u građanina *Maljournala* (lieutenant d'état-major de la place²) ((člana Centralnog komiteta)). General Bergeret poziva ih da se udalje (rasure) (povuku). Oko pet minuta doboši lupaju i ponavljaju se sommations (kojima kod Engleza odgovara čitanje riot acts.^[451]) Oni odgovaraju uvredljivim uzvicima. Dvojica nacionalnih gardista padaju teško ranjeni. U međuvremenu njihovi drugovi se još kolebaju i pucaju u vazduh. *Pobunjenici pokušavaju da se probiju silom kroz redove gardista i da ih razoružaju.* Bergeret komanduje da se otvori paljba i kukavice beže. L'émeute³ je odmah rasturena i paljba prestaje. Na nacionalne gardiste pucaju iz kuća. Dvojica od njih, Wahlin i François, ginu, osam ih je ranjeno. Po ulicama kojima su se »pomirljivi« demonstranti razbežali leže revolveri i bodeži (mnogo ih je pokupljeno u Ulici mira). Kod vikonta De Molinet-a, koga su (njegovi ljudi) ubili s leđa, nađena je *kama* pričvršćena lančićem.

¹ iznenađan udar, napad — ² poručnika štaba na Trgu Vandom — ³ pobuna, metež

Sviran je zbor. Mnogo štapova s bodežom, revolvera i kama je razbacano po ulicama kuda je prošla »nenaoružana« demonstracija. Revolverski hici su se razlegali pre nego što su ustanici dobili naređenje da pucaju u gomilu. Manifestanti su bili napadači (kako je video general Sheridan s jednog prozora).

Bio je to prosto-naprosto pokušaj pariskih reakcionara, naoružanih revolverima, štapovima s bodežima i kamama, da postignu ono što nije uspeo da postigne Vinoy sa svojim policajcima, vojnicima, topovima i mitraljezima. Što »niže klase« Pariza nisu dopustile da ih razoruža čak ni pariska »plemenita gospoda« — to je zaista prevršilo svaku meru!

Kad su 13. juna 1849. pariski nacionalni gardisti priredili stvarno »nenaoružanu« i »miroljubivu« povorku u znak protesta protiv jednog zločina — napada francuskih trupa na Rim, generala Changarnier-a pohvalio je njegov prisni prijatelj Thiers što je sekao sabljama i streljao demonstrante. Bilo je proglašeno opsadno stanje, doneseni su novi zakoni o represalijama, vršeni su novi progoni, nastalo je novo carstvo terora! Umesto svega toga, Centralni komitet i pariski radnici strogo su se pridržavali odbrambene taktike za vreme samog sukoba, dopustili su napadačima (gospodi s kamama) da se mirno vrate kućama, i svojom popustljivošću, time što ih nisu pozvali da objasne ovaj drski poduhvat, ohrabрили su ih toliko da su se oni dva dana kasnije, pod rukovodstvom admirala Saisset-a, poslanog iz Versaja, ponovo skupili i ponovo pokušali da se ogledaju u građanskom ratu.

I ovaj okršaj na Trgu Vandom izazvao je u Versaju poviku o »ubijanju nenaoružanih građana«, koja se razlegala širom sveta. Da primetimo da se čak ni Thiers, iako je većito pričao o ubistvu dvojice generala, nijednom nije usudio da podseti svet na ovo »ubijanje nenaoružanih građana«.

Kao u srednjovekovno doba: vitez je mogao da upotrebi svako oružje protiv plebejca, dok plebejac nije smeo čak ni da se brani.

(Dvadeset sedmog marta. Versaj. Thiers:

»Zvanično pobijam one koji me optužuju da idem putem uspostavljanja monarhije. *Zatekao sam republiku kao svršen čin.* Pred Bogom i ljudima izjavljujem da je neću izdati.«)

Ni posle drugog ustanka Stranke reda narod Pariza nije preduzimao nikakve represalije. Centralni komitet je čak počinio veliku grešku što, uprkos savetima svojih najenergičnijih članova, nije krenuo odmah na Versaj, gde je posle bekstva admirala Saisset-a i smešnog rasula Nacionalne garde reda vladalo ogromno zaprepашenje, pošto još nisu bile organizovane nikakve snage otpora.

Posle izbora Komune, Stranka reda je ponovo okušala svoje snage na glasačkoj kutiji i, kad je ponovo potučena, sprovela je u delo svoj

exodus¹ iz Pariza. Za vreme izbora buržuji su se rukovali i bratimili (u prostorijama opština) s ustaničkim nacionalnim gardistima, dok su među sobom razgovarali samo o »décimation en masse«², »mitraljezima«, »prženju u Kajeni«, »masovnom streljanju«.

»Jučerašnji begunci misle danas da će laskavim rečima nagovoriti ljude iz Gradske većnice da ih ostave na miru dok poslanici Skupštine seoskih plemića i bonapartistički generali, koji se skupljaju u Versaju, ne budu u stanju da na njih otvore vatru.«

Thiers je započeo oružani napad protiv Nacionalne garde po drugi put u okršaju od 2. aprila. Borba između Kurbevoa i Neija, blizu Pariza. Nacionalni gardisti potučeni, most kod Neija zauzeli Thiers-ovi vojnici. Nekoliko hiljada nacionalnih gardista, koji su izišli iz Pariza i zaposeli Kurbevoa i Pito i most kod Neija, razbijeno. Odvedeno mnogo zarobljenika. Mnogi ustanici smesta streljani kao buntovnici. Versajske trupe su prve otvorile vatru.

Komuna:

»Versajska vlada nas je napala. Pošto nije mogla računati na vojsku, poslala je Charette-ove papske zuave, Trochujeve Bretonce i Valentinove žandarme da bombarduju Nei.«^[452]

Drugog aprila versajska vlada je poslala napred jednu diviziju koja se uglavnom sastojala od *žandarma, pomorske pešadije, šumskih čuvara i policije*. *Vinoy* s dve pešadijske brigade i *Galliffet* na čelu jedne konjičke brigade i jedne artiljerijske baterije krenuli su na Kurbevoa.

Pariz, 4. aprila. Millièrs (izjava):

«. . . Pariski narod nije preduzimao nikakve agresivne korake . . . kad je vlada naredila da ga napadnu bivši vojnici carstva, organizovani u pretorijanske odrede pod komandom bivših senatora.«^[453]

---

¹ odlazak, izlazak — ² masovnom desetkovanju

[Druga skica za
»Gradanski rat u Francuskoj«]

I. VLADA ODBRANE. TROCHU, FAVRE, PICARD, FERRY
KAO POSLANICI PARIZA

Republika koju su pariski radnici proglasili 4. septembra pozdravljena je širom Francuske bez ijednog glasa neslaganja. Ona je izborila pravo na život petomesečnim odbrambenim ratom, čiju je osnovicu (središte) činio otpor Pariza. Bez tog odbrambenog rata (vodnog) u ime republike, Viljem Osvajač bi uspostavio carstvo svog »dobrog brata« Louis-a Bonaparte. Tajno udruženje advokata, na čelu s Thiers-om kao svojim državnikom, i Trochujem kao svojim generalom, zavladao je na prepad Gradskom većnicom, dok su stvarni vodi pariske radničke klase još uvek ležali po bonapartističkim tamnicama i dok je pruska armija već marširala na Pariz. Thiers-i, Jules-i Favre-i, Picard-i bili su tada duboko prožeti verom u istorijsko vodstvo Pariza da su svoje pretenzije na zakonitost titule vlade nacionalne odbrane zasnivali isključivo na činjenici što su tamo izabrani u Zakonodavno telo 1869.

U svojoj *Drugoj adresi* povodom poslednjeg rata, pet dana nakon dolaska tih ljudi na vlast, rekli smo vam ko su oni.¹ Kao što su se oni dočepali vlasti bez konsultovanja s Parizom, tako je i Pariz proglasio republiku uprkos njihovom otporu. A njihov prvi korak se sastojao u tome da pošalju Thiers-a da obija pragove svih evropskih dvorova da bi tamo kupio, ako je moguće, strano posredovanje, nudeći republiku u zamenu za kralja. Pariz je dozvolio da oni uvedu svoj režim (da prigrabe državnu vlast) zato što su oni svečano tvrdili i obećavali da će ta vlast služiti isključivo cilju *nacionalne odbrane*. Međutim, Pariz nije mogao (nije bio kadar) ozbiljno da se brani bez naoružavanja radničke klase, njenog organizovanja u nacionalnu gardu i nje-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 224.

ne obuke u samom ratu. Ali naoružati Pariz značilo je naoružati socijalnu revoluciju. Pobjeda Pariza nad Prusima koji su ga opsađivali bila bi pobjeda republike nad klasnom vladavinom u Francuskoj. U toj dilemi između nacionalne dužnosti i klasnih interesa vlada nacionalne odbrane se nije ni za trenutak kolebala — pretvorila se u vladu nacionalne izdaje. U jednom svom pismu Gambetti Jules Favre je priznao da je Trochu ustao u odbranu ne od pruskog vojnika nego od pariskog radnika. Četiri meseca posle početka opsade, kad je vlada mislila da je došao pogodan trenutak da se prvi put pomene kapitulacija, Trochu se u prisustvu Jules-a Favre-a i ostalih kolega obraća skupu predsednika pariskih opština ovim rečima:

»Prvo pitanje koje su mi moje kolege postavile već 4. septembra uveče glasilo je: može li Pariz s ikakvim izgledom na uspeh izdržati opsadu od strane pruske vojske? Nisam se kolebao da odgovorim negativno. Neki od mojih ovde prisutnih kolega potvrđiće da govorim istinu i da nisam promenio svoje mišljenje. Rekao sam im, istim ovim rečima, da bi, kako stvari sada stoje, pokušaj da se Pariz drži protiv opsade pruske vojske bio bezumlje. Nesumnjivo, to bi bilo herojsko bezumlje, dodao sam, ali ipak ništa drugo do bezumlje... Dogadaji» (kojima je on sam upravljao) »nisu do sada opovrgli moja predviđanja.«^[196]

(Ovaj mali Trochujev govor publikovao je posle zaključenja primirja g. Corbon, jedan od prisutnih predsednika opština.) Dakle, već uveče na dan proglašenja republike, Trochujevim kolegama je bilo poznato da se njegov »plan« nije sastojao ni u čem drugom do u *kapitulaciji Pariza i Francuske*. Da bi se Pariz izleo od svog »herojskog bezumlja«, morao se podvrci lečenju desetkovanjem i izgladnjavanjem, dovoljno dugom da zaštititi uzurpatore od 4. septembra od osvete ljudi decembra. Da je »nacionalna odbrana« bila nešto više od lažnog izgovora za »vladu«, njeni samozvani članovi odrekli bi se položaja 5. septembra, otkrili javnosti Trochujev »plan« i pozvali narod Pariza da se smesta preda pobioci, ili da stvar odbrane uzme u svoje ruke. Umesto toga, varalice su objavljivale visokoparne proglose, u kojima se govorilo da Trochu, »guverner Pariza, neće nikad kapitulirati«^[197], da ministar spoljnih poslova Jules Favre »neće ustupiti nijedan kamen utvrđenja, nijednu stopu naše teritorije.«^[198] Za celo vreme trajanja opsade Trochujev plan je sistematski sproveden u život. U stvari, podli bonapartistički razbojnici, kojima je bila poverena vrhovna komanda u Parizu, zbijali su u svojoj privatnoj prepisci prostačke šale s ovom farsom odbrane koju su dobro razumeli. (Vidi, na primer, prepisku između *Alphonse-Simona Guiod-a*, vrhovnog komandanta artiljerije Pariske odbrambene armije, nosioca Velikog krsta Legije časti, i *Susane-a*, divizijskog generala artiljerije, koja je objavljena u listu Komune »Journal Officiel«.^[199]) Prilikom kapitulacije Pariza varalice su zbacile masku. »Vlada nacionalne odbrane« razotkrila je (vaskrsla je) sebe kao »vladu Francuske sastavljenu od Bismarckovih zarobljenika« — uloga koju je sam Louis Bonaparta u Sedanu smatrao

suviše sramnom čak i za čoveka njegovog kova. Prilikom svog divljeg bekstva u Versaj, posle događaja od 18. marta, capitularde^[200] su ostavili u Parizu pismene dokaze o svojoj izdaji, radi čijeg uništenja, kako kaže Komuna u svom *Proglasu provincijama*,

«oni se ne bi ustezali ni od toga da Pariz pretvore u gomilu ruševina natopljenu morem krvi».^[201]

Neki od najuticajnijih članova vlade nacionalne odbrane imali su uz to i posebne lične razloge da strasno teže takvom ishodu stvari. Pogledajte samo Jules-a Favre-a, Ernesta Picard-a i Jules-a Ferryja!

Uskoro po zaključenju primirja, g. *Millière*, jedan od predstavnika Pariza u Nacionalnoj skupštini, objavio je niz autentičnih pravosudskih dokumenata kao dokaz da je *Jules Favre*, koji je živeo u divljem braku sa ženom nekog pijanca, stalno nastanjenog u Alžiru, uspeo da se pomoću spleta najdrskijih falsifikata, vršenih tokom više godina, dočepa u ime svoje vanbračne dece velikog nasledstva, koje ga je obogatilo, i da ga je u parnici koju su protiv njega pokrenuli zakoniti naslednici spasla razobličjenja samo blagonaklonost bonapartističkih sudova. Pošto je protiv tih neumitnih sudskih dokumenata bila nemoćna svaka retorska veština svejedno od koliko konjskih snaga, Jules Favre, s istim heroizmom samoponižavanja, ostao je ovog puta nem, dok mu vihor građanskog rata nije dopustio da žigoše pariski narod u Versajskoj skupštini kao bandu »odbeglih robijaša« koja se otvoreno pobunila protiv porodice, religije, reda i svojine!

(*Picova afera.*) Taj isti falsifikator tek što je bio došao na vlast pohitao je da iz saosećanja oslobodi dva svoja sabrata-falsifikatora — Pica i Taillefer-a, koji su još pod carstvom bili osuđeni na robiju zbog krađe i falsifikata. Jedan od njih, Taillefer, bio je toliko drzak da se vrati u Pariz posle zavodenja Komune i bio je smesta vraćen u boravište koje mu priliči; na to je Jules Favre izjavio celoj Evropi da Pariz sve zločince pušta iz svojih zatora na slobodu!

Ernest Picard, koji je sam sebe naimenovao za ministra unutrašnjih poslova Francuske Republike 4. septembra, pošto se uzalud trudio da postane ministar unutrašnjih poslova Louis-a Bonaparte, brat je nekog Arthura Picard-a, koji je kao varalica bio izbačen iz Pariske berze (vidi izveštaj Prefekture policije od 13. jula 1867), i koji je na osnovu sopstvenog priznanja bio osuđen zbog toga što je dok je bio direktor jedne filijale banke Societé Générale^[203] proneverio sumu od 300 000 franaka (vidi izveštaj Prefekture policije od 11. decembra 1868). Oba ova izveštaja su objavljena još u doba carstva. Ovoga Arthura Picard-a postavio je Ernest Picard za *glavnog urednika* svog lista »L'Électeur libre« s tim da radi tokom čitave opsade kao njegov finansijski posrednik, koji bi na Berzi pretvarao u profit državne tajne poverene Ernestu i nepogrešivo špekulisao porazima francuske vojske, dovodeći u isto vreme u zabludu redovne berzanske senzale lažnim vestima i zvaničnim lažima objavljenim u organu ministra unutrašnjih poslova

»L'Électeur libre«. ¹ Celokupna poslovna prepiska između ovog para vrle braće pala je u ruke Komune. Nije nikakvo čudo što je Ernest Picard, taj Joe Miller versajske vlade, »sa rukama u džepovima od pantalona šetkao od grupe do grupe zarobljenika praveći prostačke šale na njihov račun«, kad je prva kolona zarobljenih pariskih nacionalnih gardista bila izložena svirepom zlostavljanju Piétrijevih »jaganjaca«.

Jules Ferry, pre 4. septembra advokat bez prebijene pare, dovio se kao predsednik pariske opštine kako da stekne imovinu za vreme opsade na račun gladovanja naroda koje je u znatnoj meri delo njegove rdave uprave. Dokumentovani dokazi nalaze se u rukama Komune. Dan kad bi on morao da polaže računa o svom lošem upravljanju bio bi i dan njegove osude.

Zbog toga su ovi ljudi smrtni neprijatelji pariskih radnika, ne samo kao paraziti vladajućih klasa, ne samo kao izdajnici Pariza za vreme opsade, nego iznad svega kao obični zločinci, koji se jedino na razvalinama Pariza, te tvrđave francuske revolucije, mogu nadati da će dobiti svoje *tickets-of-leave*. ² Ovi kriminalci su upravo bili najpogodniji da postanu Thiers-ovi ministri.

2. THIERS. DUFAURE. POUYER-QUERTIER

U parlamentarnom smislu stvari su samo izgovor za reči koje služe kao zamka za protivnika, kao zaseda za narod ili kao predmet glumačke afektacije za samog govornika.

Majstor u ovim stvarima, zlobni kepec g. Thiers očaravao je francusku buržoaziju gotovo pola veka, pošto on predstavlja najpotpuniji duhovni izraz njene sopstvene klasne pokvarenosti. Još pre nego što je postao državnik, on je talenat lažljivca ispoljio kao istoričar. Ispunjen željom da se razmeće, poput svih patuljastih ljudi, lakom na položaje i blago, jalovog uma ali žive fantazije, epikurejac, skeptik, obdaren enciklopedijskom lakoćom da stvari površno savlada (nauči) i da ih pretvori u običan povod za naklapanje, mačevalac rečima rečke kozerske snage, pisac pronicljive plitkosti, majstor u malim državnim nitkovlucima, virtuoz u krivokletstvu, veštak u sitnim marifetlucima, smicalicama i niskim podmuklostima stranačkog ratovanja u parlamentu, s nacionalnim i klasnim predrasudama umesto ideja i s taštinom umesto savesti, uvek spreman da svrgne suparnika i da puca u narod da bi ugušio revoluciju, zao kad je u opoziciji, odvratn kad je na vlasti, nije se nikad dvoumio kad je trebalo isprovocirati

¹ Ovaj list je bio organ Ministarstva finansija. U definitivnom tekstu *Grandanskog rata u Francuskoj* Marx je tačno naveo da je Ernest Picard bio ministar finansija vlade nacionalne odbrane. (Vidi u ovom tomu, str. 257.) — ² Vidi Engelsovo objašnjenje na str. 257.

revolucije — istorija njegovog javnog života je hronika nesreća njegove zemlje. Voleo je da svojim patuljastim rukama razmahuje pred licem Evrope mačem prvog Napoléona, kome je kao istoričar bio čistač cipela, dok je u stvari njegova spoljna politika uvek kulminirala u krajnjem uniženju Francuske počev od Londonskog ugovora od 1841.^[215] pa do kapitulacije Pariza 1871. i sadašnjeg građanskog rata, koji on vodi pod okriljem pruskih zavojevača. Ne treba ni pominjati da za takvog čoveka dublja strujanja savremenog društva ostaju zatvorena knjiga, pa čak i najopipljivije promene koje se vrše na površini društva mrske su mozgu čija je sva snaga otišla u jezik. Na primer, neumorno je osuđivao kao bogohuljenje svako udaljanje od zastarelog francuskog sistema protekcionizma, kao ministar Louis-a - Philippe-a zlurado je ismevao izgradnju železnice nazivajući je ludačkom himerom, a svaku reformu trulog francuskog vojnog sistema žigosao je pod Louis-em Bonapartom kao profanaciju. Bez obzira na gipkost svog talenta i promenljivost svojih stremljenja, bio je čvrsto vezan za tradicije okamenjenog rutinerstva, i za vreme svoje duge državničke karijere nikad nije sproveo ni jednu jedinu, ma i najmanju meru od praktične koristi. Samo građevina starog sveta može se ponositi time što su je krunisala takva dva čoveka kao što su Napoléon Mali^[190] i mali Thiers. Takozvane tekovine kulture ispoljavaju se kod takvog čoveka samo u vidu istančanog razvrata i...¹ sebičnosti.

Povezan s republikancima pod Restauracijom, Thiers se do dvorio Louis-u - Philippe-u kao špijun i tamničar-akušer vojvotkinje od Berryja^[205], ali njegova delatnost kad se prvi put progurao u vladu (1834 - 1835) usredsredila se na pokolj pobunjenih republikanaca u Ulici Transnonen i na smišljanje svirepih septembarskih zakona protiv štampe.^[206]

Pojavljujući se ponovo na sceni kao predsednik vlade, marta 1840. predložio je zaverenički plan o izgradnji pariskih utvrđenja. Na protest republikanaca protiv ovog kobnog pokušaja napada na slobodu Pariza, odgovorio je:

«Kako? Vi mislite da utvrđenja uopšte mogu ugroziti slobodu! Vi, pre svega, klevetate *svaku vladu* ako pretpostavljate da bi ona jednog dana mogla pokušati da se odriže bombardovanjem prestonice... Tà, ona bi bila sto puta nemogućnija posle svoje pobeđe nego pre nje.»^[208]

I zaista, nijedna francuska vlada sem vlade samog g. Thiers-a s ministrima koji su dobili tickets-of-leave i svojom preživarskom Skupštinom seoskih plemića nije se mogla usuditi na takav čin! A Thiers-ova ga je ostvarila u najkласičnijoj formi; jedan deo utvrđenja nalazio se u rukama njegovih pruskih osvajača i pokrovitelja.

¹ U rukopisu na ovom mestu nedostaje nekoliko reči.

Kad je kralj Bomba¹ januara 1848. okušao svoju snagu u Palermu^[209], Thiers se digao u parlamentu:

«Vama je poznato, gospodo, šta se događa u Palermu: svi ste uzdržali od užasa» (u «parlamentarnom» smislu) «kad ste čuli da je *jedan veliki grad bombardovan 48 časova*. Ko ga je bombardovao? Je li to učinio neki strani neprijatelj koji vrši ratno pravo? Ne, gospodo, to je *učinila njegova sopstvena vlada*.»

(Da je to učinila njegova sopstvena vlada na oči i uz prećutno odobravanje stranog neprijatelja, sve bi, razume se, bilo u redu.)

«A zašto? *Zato što je taj nesrećni grad tražio svoja prava* . . . Pa, lepo! Zbog toga što je tražio svoja prava, bio je *bombardovan 48 časova*.»

(Da je bombardovanje trajalo 4 nedelje i više, sve bi bilo u redu.)

«. . . Dozvolite mi da zbog toga apelujem na evropsku javnost. Popeti se na možda najvišu govornicu Evrope i gromko izgovoriti nekoliko reči *negodovanja*» (zaista reći!) «protiv takvih postupaka — to znači učiniti uslugu čovečanstvu . . . Kad je regent Espartero, koji je bio zaslužan za svoju zemlju» (što Thiers nikad nije bio), «nameravao da *bombarduje Barcelonu da bi ugušio pobunu*, sa svih strana digao se opšti krik *negodovanja*.»^[210]

Otrprike godinu dana kasnije ovaj čovek dobrog srca postao je kobni podstrekač i najuporniji branilac (apologet) bombardovanja Rima od strane trupa Francuske Republike^[211] pod komandom legitimiste Oudinot-a.

Nekoliko dana pre februarske revolucije, ljut zbog toga što ga je Guizot na duže vreme bio uklonio s položaja, osećajući u vazduhu komešanje, Thiers je ponovo uzviknuo u Skupštini:

«*Pripadam partiji revolucije*, ne samo u Francuskoj nego i u Evropi. Želim da vlada revolucije ostane u rukama umerenih ljudi . . . Ali ako bi ova vlada došla u ruke plahovitih ljudi, pa čak i u ruke radikala, ja zbog toga neću napustiti (ostaviti) stvar za koju se zalažem. *Ja ću uvek pripadati partiji revolucije*.»^[212]

Izbila je februarska revolucija. Umesto da vladu Guizot-a zameni vladom Thiers-a, kao što je ovaj čovečuljak snevao, ona je Louis-a-Philippe-a zamenila republikom. Od dana kad je proglašena republika pa do *coup d'état*², g. Thiers se isključivo bavio gušenjem te revolucije. Prvog dana narodne pobeđe on se skrivao obuzet strahom, zaboravljajući da ga je narod suviše prezirao da bi ga mrzeo. Pa ipak, i pored svoje legendarne hrabrosti, on se i dalje plašio da izide u javnost sve dok buržoaski republikanac Cavaignac nije u krvi uništio materijalne snage pariskog proletarijata.^[213] Arena je tada bila raščišćena za njegovu vrstu delatnosti. Njegov čas je ponovo kucnuo. On je postao idejni vođa *Stranke reda*^[214] i njene *parlamentarne republike*, tog anonimnog carstva u kome su sve suparničke frakcije

¹ Ferdinand II Burbonski — ² državnog udara

vladajućih klasa zajedno kovale zaveru da slome radničku klasu i konspirisale jedna protiv druge svaka za uspostavljanje sopstvene monarhije.

(Restauracija je bila vladavina aristokratskih zemljoposjednika, Julska Monarhija vladavina kapitalista, Cavaignacova republika vladavina »republikanske« frakcije buržoazije, dok je za vreme svih ovih režima banda pohlepnih avanturista koji su sačinjavali bonapartističku stranku uzalud žudela da dobije mogućnost da pljačka Francusku, što je trebalo da ove avanturiste kvalifikuje kao spasioce »reda i svojine, porodice i religije«.

Ta republika je bila anonimno carstvo ujedinjenih legitimista, orleanista i bonapartista^[438] s buržoaskim republikancima na repu.)

3. SKUPŠTINA SEOSKIH PLEMIĆA^[220]

Ako je ova Skupština seoskih plemića, koja zaseda u Bordou, stvorila ovu vladu, onda se »vlada ljudi odbrane« unapred dobro postarala da stvori tu skupštinu. U tom cilju ona je poslala Thiers-a na put po provinciji, gde je imao da odigra ulogu preteče budućih događaja i da pripremi tle za iznenadno održavanje opštih izbora. Thiers je morao da savlada jednu teškoću. Bez obzira na to što se francuski narod gnušao bonapartista, oni bi, da su izabrani u velikom broju, smesta uspostavili carstvo i otpremili g. Thiers-a i kompaniju na put u Kajenu.^[225] Orleanisti su bili suviše razbacani da bi popunili sopstvene položaje i položaje koje su upraznili bonapartisti. Zbog toga je postalo neizbežno pokrenuti legitimiste.^[217] Thiers se nije uplašio svog zadatka. Legitimisti se kao vlada savremene Francuske nisu mogli zamisliti, i zbog toga kao suparnici u trci za položajima i bogatstvom nisu mnogo značili. U isto vreme, niko ne bi mogao biti pogodniji kao slepo oruđe kontrarevolucije od ove stranke, čija se delatnost, prema Thiers-ovim rečima, uvek oslanjala na tri potporna: »na stranu invaziju, na građanski rat i na anarhiju«. (*Thiers-ov govor u Skupštini od 5. januara 1833.*) Izabrana grupa legitimista, koju je revolucija od 1789. godine lišila svojine, ponovo je dobila svoja imanja stupajući u lakeje prvog Napoléona, dok je većina dobila milijardu odštete i lične poklone za vreme Restauracije. Čak je i njihova izdvojenost u aktivnoj politici pod sukcesivnim režimima Louis-a - Philippe-a i Napoléona Malog poslužila kao poluga za uspostavljanje njihovog bogatstva kao zemljišnih posjednika. Oslobođeni dvorskog života i troškova reprezentacije u Parizu, oni su iz dalekih kutaka francuske provincije samo skupljali zlatne jabuke koje su pale u njihove châteaux¹ s drveta moderne industrije, pošto su željezničke pruge podizale cenu njihovom zemljištu, dok je agronomija.

¹ zamkove

koju su primenjivali kapitalistički poljoprivrednici, povećavala količinu proizvoda tog zemljišta, a neiscrpna potražnja gradskog stanovništva, koje je sve brže raslo, obezbeđivala proširenje tržišta za prodaju tih proizvoda. Oni isti društveni faktori koji su im obnovili materijalno bogatstvo i povratili im značaj kao učesnika u tom akcionarskom društvu savremenih robovlasnika zaštitili su ih od zaraze modernih ideja i omogućili im da u seoskoj bezazlenosti ništa ne zaborave i ništa ne nauče. Takvi ljudi su predstavljali čisto pasivan materijal, na koji je mogao uticati čovek poput Thiers-a. Dok je izvršavao misiju koju mu je poverila vlada odbrane, ovaj zlobni vampir je podvalio svojim naredbodavcima osiguravši sebi tako velik broj glasova da je on morao pretvoriti članove vlade odbrane od njegovih protivničkih gospodara u ljude koji su sebe priznali za njegove sluge.

Kad su tako biračima postavljene zamke, pariski capitulards su iznenadno pozvali francuski narod da u roku od nedelju dana izabere Nacionalnu skupštinu, čiji se isključivi zadatak, na osnovu odredaba Konvencije od 28. januara^[131] koju je diktirao Bismarck, sastojao u tome da donese odluku o ratu ili miru. Pored toga što su se izbori održavali u vanrednim prilikama, kad nije bilo vremena za razmišljanje, kad se jedna polovina Francuske nalazila pod vlašću pruskih bajoneta, dok su na drugu tajno delovale vladine intrige, kad je Pariz bio odsečen od provincije, francuski narod je instinktivno osećao da sami uslovi primirja koje su usvojili capitulards ne ostavljaju Francuskoj drugog izbora (drugu alternativu) sem mira à *autrance*¹, i da za njegovo sankcionisanje najbolje odgovaraju najgori ljudi Francuske. Otuda pojava »Skupštine seoskih plemića« u Bordou.

Moramo ipak praviti razliku između orgija starog režima i stvarnih istorijskih poslova članova »Skupštine seoskih plemića«. Iznenađeni time što se pokazalo da su najjača frakcija ogromne većine koja se sastojala od njih i orleanista, s kontingentom buržoaskih republikanaca i šaćicom bonapartista, oni su naivno poverovali u dugo očekivani dolazak svog ranijeg hiljadugodišnjeg carstva. Odisti, čizme stranih osvajača gazile su Francusku, palo je carstvo i zarobljen jedan Bonaparta, a oni su i dalje tu. Točak istorije se, očigledno, okretao unatrag, da bi se zaustavio na *Chambre introuvable* od 1816^[219], s njenim žestokim i jarosnim kletvama protiv revolucionarnog potopa i njegovih užasa, s njenim zahtevom da se »Pariz obezglavi i liši zvanja prestonice«, s njenom »decentralizacijom«, koja je mrežu državnog aparata kidala mesnim uticajima zamkova², s njenim verskim propovedima i njenim dogmama prepotopske politike, s njenom plemićkom nadutošću i lakomislenošću, njenom genealoškom kivnošću protiv masa koje argatuju, i njenim pogledima na svet u stilu *oeil de boeuf*.^[454] Međutim, legitimisti su u stvari mogli jedino da igraju ulogu akcionara »Stranke reda«, monopolista sredstava za proizvodnju.

¹ po svaku cenu — ² tj. vlasnika zamkova, plemića

Od 1848. do 1851. oni su mogli jedino da obrazuju frakciju intere-
 gnuma parlamentarne republike, s tom razlikom što su ih tada pred-
 stavljali obrazovani i iskusni parlamentarni borci, Berryji, Falloux-i,
 Larochejaqueleini, dok su sada morali tražiti sebi predstavnike među
 običnim seoskim veleposednicima, dajući tako drukčiji ton i boju Sku-
 pštini, prikrivajući njenu buržoasku stvarnost feudalnim ruhom. Nji-
 hova groteskna preuveličavanja (propovedi) služe samo da istaknu li-
 beralizam njihove banditske vlade. Upleteni u uzurpiranje ovlašćenja
 van granica svojih izbornih mandata, oni žive samo po milosti svojih
 samozvanih vlastodržaca. Pošto je strana invazija 1814. i 1815. [455]
 bila smrtonosno oružje protiv njih u rukama bourgeois parvenus¹,
 oni su u svojoj slepoj nepromišljenosti prišili sebi odgovornost za
 sadašnju besprimernu kapitulaciju Francuske, koju su njihovi buržoa-
 ski neprijatelji predali strancima. Francuski narod, zaprepašćen i uvre-
 đen povratkom svih ovih plemenitih Pourceagnacs za koje je uvreo
 da su već odavno pokopani, došao je do saznanja da mora ne samo
 da diže revoluciju 19. veka nego i da mora da završi revoluciju od
 1789, terajući ove preživare tamo kuda na kraju krajeva dospeva sva
 seoska stoka — na kasapski panj.

5. POČETAK GRAĐANSKOG RATA. REVOLUCIJA
 OD 18. MARTA. CLÉMENT THOMAS. LECOMTE.
 SUKOB NA TRGU VANDOM

Razoružanje Pariza kao prosta potreba kontrarevolucionarne za-
 vere moglo se preduzeti sporije i opreznije, ali pošto je bilo odredba
 hitnog finansijskog ugovora^[224] s neodoljivim čarima — ono nije
 trpelo nikakvog odlaganja. Thiers je, zato, morao da se ogleda u drža-
 vnom udaru. Započeo je građanski rat šaljući décembreiseur-a^[223]
 Vinoya na čelu mnogoljudnog odreda policajaca i nekoliko linijskih
 pukova u noćni pohod na brežuljke Monmartra. Pošto je njegov
 zločinački pokušaj propao usled otpora nacionalnih gardista i njihovog
 bratimljenja s vojnicima, Thiers je sutradan u proglasu, izlepljenom
 po zidovima u Parizu, saopštio pripadnicima Nacionalne garde svoju
 velikodušnu odluku da im ostavi oružje, s kojim će se oni, kako je
 izrazio svoje uverenje, spremno okupiti oko vlade protiv »pobunjenika«.
 Od 300 000 nacionalnih gardista samo se 300 odazvalo njegovom
 pozivu. Slavna radnička revolucija od 18. marta neosporno je zavlada-
 la Parizom.

Centralni komitet, koji je rukovodio odbranom Monmartra i
 istupio u zoru 18. marta kao vođ revolucije, nije bio ni sredstvo
 stvoreno za taj trenutak, ni proizvod tajne zavere. Od samog dana
 kapitulacije, pomoću koje je vlada nacionalne odbrane razoružala

¹ buržoaskih skorojevića

Francusku, ali zadržala za sebe telesnu gardu od 40 000 ljudi u cilju zastrašivanja Pariza — Pariz je stajao na straži. Nacionalna garda se reorganizovala i vrhovnu kontrolu nad sobom poverila Centralnom komitetu, koji se sastojao od delegata svake pojedine čete, većinom radnika, i čija se glavna snaga nalazila u radničkim predgrađima; ubrzo ga je priznala cela Nacionalna garda izuzev njenih starih bonapartističkih formacija. Uoči ulaska Prusa u Pariz, Centralni komitet je preuzeo mere da se prebace na Monmartr, u Belvil i La Viletu topovi i mitraljezi koje su capitulards izdajnički ostavili čak i u onim četvrtima koje će okupirati Prusi. On je na taj način sačuvao artiljeriju, nabavljenu od dobrovoljnih priloga Nacionalne garde i zvanično priznatu za njeno privatno vlasništvo u Konvenciji od 28. januara, čime je bila izuzeta iz mase oružja koja se morala predati pobedniku. U međuvremenu od saziva Nacionalne skupštine u Bordou do 18. marta Centralni komitet je bio narodna vlada prestonice, dovoljno jaka da istraje u svom čvrstom odbrambenom stavu, uprkos provokacijama Skupštine, nasilnim merama izvršne vlasti i pretećoj koncentraciji trupa.

Revolucija od 4. septembra uspostavila je republiku. Žilav otpor Pariza za vreme opsade, koji je poslužio kao baza odbrambenog rata u provinciji, iščupao je od stranih osvajača priznanje republike, ali je njen smisao i cilj otkrila samo revolucija od 18. marta, i to otkriće je bilo revolucija. Revolucija je morala ukloniti socijalne i političke uslove klasne vladavine, na kojima počiva sistem starog sveta, koji su stvorili Drugo Carstvo i sa svoje strane pod njegovim tutorstvom dozreli do potpune truleži. Evropa se stresla kao od električnog udara. Ona je, izgleda, za trenutak posumnjala u realnost poslednjih senzacionalnih državnih i ratnih zbivanja i pitala se da to nisu samo prirođenja davno minule prošlosti.

Poraz koji je Vinoy pretrpeo od Nacionalne garde bio je samo otpor kontrarevolucionarnoj zaveri vladajućih klasa, ali je parisko stanovništvo ovaj događaj samoodbrane smesta pretvorilo u prvi čin socijalne revolucije. Revolucija od 4. septembra je uspostavila republiku pošto se upraznio presto uzurpatora. Žilav otpor Pariza za vreme opsade, koji je poslužio kao baza odbrambenog rata u provinciji, iščupao je od stranih osvajača priznanje te republike, ali su njen smisao i cilj otkriveni tek 18. marta. Revolucija je morala ukloniti socijalne i političke uslove klasne vladavine na kojima počiva sistem starog sveta, koji su stvorili Drugo Carstvo i pod njegovim tutorstvom dozreli do potpune truleži. Evropa se stresla kao od električnog udara. Ona se, izgleda, za trenutak pitala da li su nedavna senzacionalna državna i ratna zbivanja zaista stvarna ili su naprosto krvava snoviđenja davno minule prošlosti. Pariska radnička klasa, još uvek s trgovima dugotrajnog preživljenog gladovanja na svom licu, osvojila je neposredno pred očima pruskih bajoneta jednim udarcem prvo mesto u borbi za progres itd.

U uzvišenom oduševljenju istorijske inicijative, revolucija pariskih radnika smatrala je za pitanje časti očuvanje čistote proletera od mrlja zločina kojima obiluje revolucija, a još više kontrarevolucija njihovih prirodnih gospodara (viših klasa).

Clément Thomas. Lecomte itd.

A jeziva »zverstva«, koja su ukaljala ovu revoluciju?

Ukoliko ova zverstva koja joj pripisuju njeni neprijatelji nisu svjesna kleveta od strane Versaja ili strašni proizvod izmišljotina petparačkih piskarala, reč je samo o dvema činjenicama — o streljanju generalâ Lecomte-a i Clément-a Thomas-a i o okršaju na Trgu Vandom, o kojima ćemo reći nekoliko reči.

Jedan od plaćenih ubica odabran za ovo (zločinačko delo) izvršenje noćnog prepada na Monmartr, general Lecomte na Trgu Pigal je četiri puta naređivao svojim trupama 81. linijskog puka da pucaju na nenaoružani skup, a kad su one odbile da izvrše naređenje, žestoko ih je izgrdio. Umesto da streljaju žene i decu, neki od njegovih vojnika streljali su njega, kad su ga zarobili po podne 18. marta u parku Šato ruž. Ukorenjene navike koje je stekla francuska soldateska u školi neprijatelja radničke klase ne mogu se, naravno, promeniti istog trenutka kad ona promeni stranu.¹ Ti isti vojnici su streljali i Clément-a Thomasa.

»General« Clément Thomas, nezadovoljni bivši intendantski podoficir, stupio je poslednjih godina vladavine Louis-a - Philippe-a u »republikanski« list »Le National« i vršio tamo dvostruku dužnost odgovornog urednika (odgovornog gérant-a) i najamnog duelanta. Ljudi iz lista »Le National«, koji su zloupotrebili februarsku revoluciju da bi se na prevaru dočepali vlasti, pretvorili su svog bivšeg intendantskog podoficira u »general« uoči junskog pokolja, čiji je on, kao i Jules Favre, bio jedan od kobnih inicijatora i u kome je bio jedan od najnemilosrdnijih dželata. Zatim je njegovom generalstvu iznenada došao kraj. On je iščezao i ponovo izbio na površinu tek 1. novembra 1870. Dan ranije vlada odbrane, uhvaćena u Gradskoj većnici, dajući časnu reč, svečano se obavezala Blanquiju, Flourens-u i drugim predstavnicima radničke klase da će uzurpiranu vlast predati u ruke komune koju Pariz bude slobodno izabrao.^[227] Oni su, razume se, pogazili svoju časnu reč, i Trochujeve Bretonce, koji su zauzeli mesto Korzikanaca^[228] Louis-a Bonaparte, nahuškali na narod, kriv što je poverovao u njihovu čast. Jedino je g. Tamisier odbio da ukalja svoje ime verolomstvom i odmah podneo ostavku na položaj vrhovnog komandanta Nacionalne garde; na njegovo mesto postavljen je »general« Clément Thomas. Tokom celog svog službovanja on je vodio rat ne protiv Prusa nego protiv pariske Nacionalne garde, pokazujući se ne-

¹ tj. kad pređe na stranu radničke klase

iscrpan u pronalaženju izgovora da bi sprečio njeno opšte naoružanje; u raznim lukavstvima, pomoću kojih je dezorganizovao Nacionalnu gardu podbadajući njene buržoaske elemente protiv njenih radničkih elemenata; uklanjao oficire neprijateljski raspoložene prema Trochujevom »planu«; raspuštao, žigošući ih kao kukavice, one proleterse batafjone čiji heroizam sada zapanjuje i njihove najokorelije neprijatelje. Clément Thomas se dičio što je ponovo osvojio svoje junsko prvenstvo kao lični neprijatelj pariske radničke klase. Svega nekoliko dana pre 18. marta on je podneo ministru vojske Le Flôu plan o istrebljenju »la fine fleur« (cveta) pariskog ološa. Kao progonjen junskim utvarama, on nije mogao sebi uskratiti zadovoljstvo da se pojavi na sceni kao detektiv-*amater* posle sloma koji je doživeo Vinoy!

Centralni komitet je uzalud nastojao da spase ova dva zločinca, Lecomte-a i Clément-a Thomas-a, od divljačkog vojničkog suda linča, za koji su sam Centralni komitet i pariski radnici krivi isto toliko koliko princeza Alexandra za smrt ljudi koji su se pogušili u gomili prilikom njenog ulaska u London. Jules Favre je, sa svojim lažnim patosom, proklinjao Pariz, tu jazbinu ubica. Skupština seoskih plemića je inscenirala histerične nastupe »osetljivosti«. Ovi ljudi su lili krokodilske suze samo zato da bi im poslužile kao povod da prolivaju narodnu krv. Omiljeni trik Stranke reda uvek je bio i ostao da manipuliše uvažanim leševima kao oružjem građanskog rata. Kako je 1848. Evropa odjekivala od njihovih uzvika užasavanja povodom ubistva pariskog nadbiskupa¹, koje su tobože izvršili junski pobunjenici! U stvari, oni su dobro znali iz iskaza očevica g. Jacquemet-a, nadbiskupovoga vikara, da su nadbiskupa streljali vojnici samog Cavaignaca! Kroz pisma koja je g. Thiers-u upućivao sadašnji pariski nadbiskup², čovek koji u sebi nema nikakve sklonosti za mučeništvo, provlači se oštrom sumnja da su njegovi versajski prijatelji upravo ljudi koji će u slučaju njegovog pogubljenja naći utehu u žarkoj želji da ovu dobroćudnu proceduru prikaže Komuni! Uostalom, kad su krici o »ubistvu« odslužili svoje, Thiers ih je hladnokrvno okončao izjavljujući s tribine Nacionalne skupštine da je ovo »ubistvo« lično delo »vrlo malog broja« mračnih pojedinaca.

»Ljudi reda«, pariski reacionari, drhteći od straha pred narodnom pobedom kao signalom za odmazdu, bili su mnogo iznenađeni postupcima ustanika, koji su se potpuno razlikovali od njihovih sopstvenih tradicionalnih metoda proslavljanja poraza naroda. Čak su i policajcima, umesto da budu razoružani i zatvoreni, širom otvorene kapije Pariza za bezbedno povlačenje u Versaj, dok su »ljudi reda« ne samo ostali nedirnuti nego im je bilo dopušteno da se mirno okupe i da se domognu jakih položaja usred Pariza. Oni su, naravno, tumačili ovu blagost Centralnog komiteta i velokodušnost naoružanih radnika kao čiste simptome njihove svesti o sopstvenoj slabosti. Otuda njihov

¹ Affre-a — ² Darboy

plan da pod maskom »nenaoružane« demonstracije pokušaju da postignu ono što četiri dana ranije nije postigao Vinoy topovima i mitraljezima. Iz bogataških četvrti krenula je bučna gomila »otmene gospode« sa svim »petits crevés«¹ u svojim redovima, na čelu s prisnim prijateljima carstva, kao što su Heeckeren, Coëtlogon, Henri de Pène itd. Ovi ljudi su marširali u stroju vičući: »Dole ubice! Dole Centralni komitet! Živela Nacionalna skupština!«, zlostavljali su i razoružavali izdvojene stražare Nacionalne garde na koje su uz put nailazili. Kad su najzad izišli na Trg Vandom, pokušali su da uz nepristojnu viku isteraju nacionalne gardiste iz zgrade njihovog štaba i da se silom probiju kroz njihove redove. U odgovor na njihove hice iz pištolja izvršene su uobičajene sommations (francuski ekvivalent za englesko čitanje riot acts)⁽⁴⁵¹⁾, no one su se pokazale neefikasne za zauzimanje napadača. Tada je general Nacionalne garde² komandovao da se otvori vatra i pobunjenici su se dali u pomamno bekstvo. Dvojica nacionalnih gardista su poginula, osmorica su teško ranjena, a ulice kroz koje su se pobunjenici (begunci) rasturali bile su preplavljene revolverima, kamama i štapovima s bodežima — što je sve pružalo jasan dokaz o »nenaoružanom« karakteru njihove »miroljubive« demonstracije. Kad je 13. juna 1849.⁽¹³⁹⁾ pariska Nacionalna garda priredila zaista »nenaoružanu« demonstraciju u znak protesta protiv zločinačkog napada francuskih trupa na Rim, Changarnier, general Stranke reda, sekao je demonstrante sabljama, gazio konjicom i streljao. Odmah je proglašeno opsadno stanje, vršena su nova hapšenja, nove zabrane, nastala je nova vladavina terora. Ali »niži staleži« postupaju u takvim slučajevima drukčije. Begunec od 22. marta niko nije ni progonio ni uznemiravao pri bekstvu, niti su potom izvedeni pred istražnog sudiju (juge d'instruction), tako da su dva dana docnije mogli ponovo da izvedu »oružanu« demonstraciju pod vodstvom admirala Saisset-a. Čak i posle grotesknog neuspeha ovog njihovog drugog ustanka, njima je, kao i svim ostalim pariskim građanima, pružena mogućnost da oprobaju snage na izborima za Komunu. I kad su podlegli u ovoj bici bez krvi, oni su najzad očistili Pariz od svog prisustva neometanim odlaskom, vukući sa sobom kokote, besposličare i ostale opasne elemente prestonice. Ubistvo »nenaoružanih građana« 22. marta je mit koji nikada nisu smeli da ponove čak ni Thiers i njegovi seoski plemići, poveravajući to isključivo lakejima evropske štampe.

Ako se može naći ma kakva greška u držanju Centralnog komiteta i pariskih radnika prema ovim »ljudima reda« počev od 18. marta do vremena njihovog odlaska, onda je to preterana umerenost, koja se graniči sa slabošću.

---

¹ fićfirićima — ² Bergeret

Pogledajmo sada drugu stranu medalje!

Posle neuspeha svog iznenadnog noćnog napada na Monmartre Stranka reda je počela redovnu kampanju protiv Pariza prvih dana aprila. Zbog započinjanja građanskog rata decembarskim metodima, zbog hladnokrvnog pokolja zarobljenih vojnika iz linijskih trupa i gnusnog ubistva našeg hrabrog prijatelja Duvala, begunac Vinoy je dobio od Thiers-a Veliki krst Legije časti! Gallifet, podvodač one žene tako slavne po svojim bestidnim kostimima pod maskom na orgijama Drugog Carstva, hvali se u jednom zvaničnom proglasu kukavičkim ubistvom pariskih nacionalnih gardista zajedno s njihovim poručnikom i kapetanom, koje je zahvaljujući izdaji uhvatio na prepad. Žandarm Desmaret je odlikovan zato što je kao mesar iseckao ritterski velikodušnog Flourensa; »ohrabrujuće« pojediniosti o njegovoj smrti likujući je saopštio Skupštini sam Thiers. U svom jezivo grotesknom zanosu Palčića koji igra ulogu Timura Tamerlana, Thiers uskraćuje pobunjenicima protiv njegove malenkosti sva prava i običaje civilizovanog ratovanja, čak i pravo na »previjališta«. ^[456]

Kad je Komuna objavila 7. aprila dekret o represalijama izjavljujući da joj je dužnost da se brani od kanibalskih podviga versajskih bandita i da zahteva oko za oko, zub za zub ^[233], obustavljena su streljanja zarobljenika, ali nije prestalo svirepo postupanje s versajskim zarobljenicima, za koje Thiers kaže u jednom od svojih biltena da

»nikada nije snuždeni pogled poštenih ljudi pao na nedostojnija lica nedostojne demokratije«. ^[234]

Medutim, čim su on i njegovi decembristički generali postali svesni da je dekret Komune samo prazna pretnja, da su pošteđeni čak žandarmi-špijuni uhvaćeni u Parizu prurušeni u nacionalne gardiste, kao i policajci zarobljeni s eksplozivnim bombama pri sebi, odmah su masovno zavedeni stari metodi, i oni traju do današnjeg dana. Nacionalne gardiste, koji su se predali u Bel-Epinu nadmoćnoj snazi konjičkih strelaca, streljao je zatim jednog po jednog kapetan tog voda strelaca sedeći na konju; kuće u kojima su se skrivali pariski vojnici i nacionalni gardisti žandarmi su opkoljavali, polivali ih petrolejem i palili, a ugljenisani leševi posle su transportovani pariskim ambulantskim kolima; ubijanje bojonetima nacionalnih gardista u šancu Mulen-Sake koji su izdajom uhvaćeni na prepad u posteljama (ubijanje komunara iznenađenih u snu); pokolj (masovno streljanje) u Klamaru; streljanje na licu mesta zarobljenika u uniformi linijskih trupa, — svi ovi veliki podvizi, o kojima Thiers lakomisleno priča u svojim biltenima predstavljaju samo nekoliko incidenata ove robovlasničke pobune! Ali, zar ne bi bilo smešno navoditi pojedine činjenice svireposti kad se ima u vidu sadašnji građanski rat, koji među ruševinama Francuske snuju versajski zaverenici iz najnižih pobuda klasnog interesa, i kad se ima u vidu bombardovanje Pariza pod Bismarckovim pokroviteljstvom, na oči njegovih vojnika! Nehaj-

nost s kojom Thiers javlja u biltenima o ovim stvarima zaprepastila je čak i ne suviše osetljive nerve lista »The Times«. Sve to je ipak »u redu«, kako kažu Španci. Sve ove borbe vladajućih klasa protiv proizvođačkih klasa koje ugrožavaju njihove privilegije obiluju istim užasima, mada se ni u jednoj nije ispoljila takva preterana humanost od strane ugnjetenih, dok se samo u retkim slučajevima ispoljila takva niskost njihovih protivnika. . . Thiers se uvek pridržavao starog aksioma srednjovekovnih vitezova-lutalica da je dopustivo svako oružje ako se upotrebi protiv plebejaca.

»L'Assemblée siège paisiblement¹«, piše *Thiers prefektima*.

Sukob u Bel-Epinu

Sukob u Bel-Epinu, nedaleko od Vilezifa, tekao je ovako: 25. aprila četvoricu nacionalnih gardista opkolio je odred konjičkih strelaca, koji su im predložili da se predadu i polože oružje. Pošto nisu bili kadri da pruže otpor, oni su poslušali i strelci ih nisu dirali. Nešto docnije stigao je u punom galopu njihov kapetan, oficir dostojan svog komandanta Gallifet-a, i svojim revolverom streljao zarobljenike jednog po jednog, a zatim se udaljio sa svojim vodom. Trojica gardista su poginula, jedan, po imenu Scheffer, teško ranjen, preživeo je i kasnije je prenesen u bolnicu u Bisetru. Komuna je poslala tamo komisiju da sasluša samrtnika, i njegov iskaz je objavljen u izveštaju. Kad je jedan od pariskih članova Skupštine podneo interpelaciju ministru vojske povodom tog izveštaja, seoski plemići su zaglušili glas ovog poslanika i zabranili ministru da odgovori. Bila bi uvreda za njihovu »slavnu« armiju — ne da izvrši ubistvo, nego da o njemu govori.

Dušeвно spokojstvo s kojim Skupština podnosi strahote građanskog rata opisano je u jednom od Thiers-ovih biltena njegovim prefektima: »L'Assemblée siège paisiblement« (on je *coeur léger*² kao Ollivier); a vlada sastavljena od kriminalaca dokazuje svojim gastro-nomskim gozbama kod Thiers-a i za stolom nemačkih prinčeva da njeno varenje ne remete čak ni priviđanja likova ubijenih Lecomte-a i Clément-a Thomas-a.

6. KOMUNA

Posle Sedana komunu su proglasili radnici Liona, Marselja i Tuluze.^[431] Gambetta je učinio sve što je mogao da je uništi. Za vreme opsade Pariza radnički nemiri, koji su stalno izbijali i koje su svaki put gušili pod lažnim izgovorima Trochujevi Bretonci, ti dostojni

¹ »Skupština zaseda u miru« — ² laka srca; aluzija na izjavu predsednika vlade Ollivier-a uoči francusko-pruskog rata da on »laka srca« preuzima na sebe odgovornost za objavu rata Pruskoj

zamenici Korzikanaca Louis-a Bonaparte, predstavljali su pokušaje da se vlada varalica zameni komunom. Komuna, koja je tada ćutke sazevala u svesti proletera, sačinjavala je istinsku tajnu revolucije od 4. septembra. Otuda su u samu zoru 18. marta, posle poraza kontra-revolucije, sanjivu Evropu probudili iz njenih snova o pruskom carstvu gromoglasni poklici Pariza: »*Vive la Commune!*«

Šta je Komuna, ta sfinga koja toliko muči buržoaske mozgove?

U svom najjednostavnijem pojmu, ona je oblik u kome radnička klasa preuzima političku vlast u svojim društvenim tvrđavama, Parizu i drugim industrijskim centrima. Centralni komitet u proglasu od 20. marta kaže:

»Proleter i prestonice su, usred neuspeha i izdaje vladajućih klasa, shvatili da je za njih kucnuo čas da spasu situaciju uzimajući u svoje ruke rukovođenje državnim poslovima . . . Oni su shvatili da je njihova imperativna dužnost i njihovo apsolutno pravo da postanu gospodari sopstvene sudbine uzimajući u svoje ruke političku vlast« (državnu vlast).¹²⁹⁵

Ali proletarijat ne može, kao što su vladajuće klase i njihove razne suparničke frakcije redom činile posle svoje pobeđe, prosto da preuzme postojeću državnu mašinu i da pusti u pogon ovu gotovu pokretačku silu radi ostvarenja sopstvenih ciljeva. Prvi uslov za očuvanje političke vlasti jeste da se preobrazi radni mehanizam i da se uništi kao oruđe klasne vladavine. Ta ogromna državna mašinerija, koja kao *Boa constrictor*¹ steže stvarni društveni organizam svojom sveobuhvatnom mrežom stalne vojske, hijerarhijske birokratije, poslušne policije, sveštenstva i servilnog sudstva, prvi put je iskovana u danima apsolutne monarhije kao oruđe buržoaskog društva u pobjedu tokom njegovih borbi za oslobođenje od feudalizma. Prva francuska revolucija, koja je sebi postavila za zadatak da da pun zamah slobodnom razvoju modernog buržoaskog društva, morala je uništiti sva mesna, teritorijalna, gradska i provincijska uporišta feudalizma i na taj način istovremeno pripremiti društveno tle za nadgradnju centralizovane državne vlasti s njenim svuda prisutnim organima koji se granaju po principu sistematske i hijerarhijske podele rada.

Ali radnička klasa ne može jednostavno preuzeti gotovu državnu mašineriju i pustiti je u pogon radi ostvarenja sopstvenih ciljeva. Političko oruđe njenog porobljavanja ne može služiti kao političko oruđe njenog oslobođenja.

Savremena buržoaska država je ovaploćena u dva važna organa — u parlamentu i u vladi. Svemoć parlamenta u periodu republike Stranke reda, od 1848. do 1851, proizvela je svoju sopstvenu negaciju — Drugo Carstvo, i carski režim, s čistom paradijom parlamenta, jeste režim koji sada cveta u većini velikih militarističkih država evropskog kontinenta. Uzurpatorska diktatura državnog aparata, koja na

¹ udav

prvi pogled stvara privid diktature nad samim društvom izdižući se podjednako nad svim klasama i ponižavajući podjednako sve klase, u stvari je postala, bar na evropskom kontinentu, jedini mogući državni oblik u kome prisvajачka klasa može sačuvati vlast nad proizvođačkom klasom. Skupština aveti svih upokojenih francuskih parlamenata koja se još pojavljuje u Versaju ne raspolaže nikakvom realnom snagom sem vladine mašine uobličene za vreme Drugog Carstva.

Ogromni parazitski državni aparat, koji kao udav steže društveni organizam sveobuhvatnom mrežom svoje birokratije, policije, stalne vojske, sveštenstva i sudstva, došao je na svet u danima apsolutne monarhije. Centralizovana državna vlast morala je tada da služi buržoaskom društvu u povelju kao moćno oružje njegove borbe za oslobođenje od feudalizma. Francuska revolucija 18. veka, koja je sebi postavila za zadatak da temeljno pomete srednjovekovne otpatke vlastelinskih, mesnih, gradskih i provincijskih privilegija, nije mogla da istovremeno ne očisti društveno tle od poslednjih prepreka koje spustavaju pun razvoj centralizovane državne vlasti s njenim svuda prisutnim organima izgrađenim po principu sistematske i hijerarhijske podele rada. U takvom vidu je ona ponikla za vreme Prvog Carstva, koje je i samo proizvod koalicionih ratova stare polufeudalne Evrope protiv moderne Francuske. Za vreme docnijih parlamentarnih režima Restauracije, Julske Monarhije i republike Stranke reda, vrhovno rukovođenje tom državnom mašinerijom, s njenim neodoljivim mamicama položaja, bogatstva i uticaja, postalo je s jedne strane jabuka razdora između suparničkih frakcija vladajućih klasa, dok su se, s druge strane, ukoliko je ekonomski progres modernog društva umnožavao redove radničke klase, povećavao njene patnje, organizovao njen otpor i razvijao njene težnje za oslobođenjem, jednom reči — ukoliko se moderna klasna borba, borba između rada i kapitala uobličavala, u fizionomiji i karakteru državne vlasti događale upadljive promene. Državna vlast je uvek bila vlast za održavanje poretka, to jest postojećeg društvenog ustrojstva i, prema tome, potčinjavanja i eksploatacije proizvođačke klase od strane prisvajачke klase. Ali, sve dok se ovo ustrojstvo prihvata kao neosporna i nepobitna nužnost, državna vlast može imati vid nepristrasnosti. Ona je održavala postojeću potčinjenost masa kao nepromenljivi poredak stvari i kao društvenu činjenicu koju mase trpe bez borbe, a koju njihovi »prirodno nadređeni« sprovode bez naročitih briga. Sa stupanjem samog društva u novu fazu, fazu klasne borbe, morao se promeniti i karakter njegove organizovane društvene sile, državne vlasti (morao je takođe pretrpeti upadljivu promenu) i sve više razvijati svoj karakter kao oruđa klasnog despotizma, političke mašine čija je svrha da pomoću nasilja ovekoveči društveno porobljavanje koje nad proizvođačima bogatstva vrše njegovi prisvajачi, kao oruđa ekonomske vladavine kapitala nad radom. Posle svake nove narodne revolucije, koja je dovodila do toga da upravljanje državnom mašinom prelazi s jedne grupacije vladajućih klasa

na drugu, ugnjetački karakter državne vlasti se sve potpunije razvijao i sve nemilosrdnije se primenjivao, jer se ono što je revolucija obećavala i na izgled obezbedila, moglo prekršiti jedino upotrebom sile. Sem toga, promene izazivane uzastopnim revolucijama samo su politički sankcionisale porast moći kapitala kao društvenu činjenicu, i zbog toga samu državnu vlast prenosile neposrednije u ruke direktnih neprijatelja radničke klase. Tako je julska revolucija prenela vlast iz ruku veleposednika u ruke krupnih industrijalaca (krupnih kapitalista), a februarska revolucija u ruke ujedinjenih frakcija vladajuće klase, koje je združio njihov antagonizam prema radničkoj klasi u »Stranku reda«, reda njihove sopstvene klasne vladavine. U periodu parlamentarne republike državna vlast je najzad postala otvoreno priznato oruđe rata prisvajачke klase protiv proizvođačkih narodnih masa. Ali, kao priznato oruđe građanskog rata, ona se mogla iskoristiti jedino za vreme građanskog rata i zbog toga je uslov života za parlamentarnu republiku predstavljalo nastavljanje otvoreno objavljenog građanskog rata, negacije samog tog »reda« u čije se ime građanski rat vodio. Takvo stanje stvari moglo je biti samo spazmodično, izuzetno. Ono je bilo nemoguće kao normalan politički oblik društva, nepodnošljivo čak za najveći deo buržoazije. Prema tome, kad su svi elementi narodnog otpora slomljeni, parlamentarna republika je morala iščeznuti pred Drugim Carstvom (ustupiti mu mesto).

Carstvo, koje je tvrdilo da se oslanja na proizvođačku većinu stanovništva — na seljaštvo, koje je, kako se činilo, stajalo izvan sfere klasne borbe između kapitala i rada (koje je bilo ravnodušno i neprijateljski raspoloženo prema obema ovim suprotstavljenim društvenim snagama), carstvo, koje je primenjivalo državnu vlast kao silu iznad vladajućih i iznad potčinjenih klasa, koje je tim klasama nametalo primirje (prigušujući politički i, prema tome, revolucionarni oblik klasne borbe), koje je lišilo državnu vlast njenog neposrednog oblika klasnog despotizma slomivši parlamentarnu to jest neposrednu političku vlast prisvajачkih klasa, — to carstvo je bilo jedino moguć državni oblik sposoban da privremeno obezbedi život starom društvenom poretku. Ono je stoga pozdravljeno u celom svetu kao »spasilac reda« i dvadeset godina je bilo predmet divljenja onih koji su pretendovali na ulogu robovlasnika širom sveta. Pod njegovom vlašću, koja se vremenski poklapala s promenama koje je na svetskom tržištu izazvao uticaj Kalifornije, Australije^[457] i zadivljujući razvoj Sjedinjenih Država, nastao je period neviđene industrijske delatnosti, orgijâ berzanskih špekulacija, finansijskih prevara, avanturizma akcionarskih kompanija — što je sve dovelo do brze centralizacije kapitala putem eksproprijacije srednje klase i produbljenja jaza između kapitalističke i radničke klase. Sva bestidnost kapitalističkog režima, čije su unutrašnje tendencije dobile pun zamah, nesputano je izbila na površinu. I u isto vreme orgijanje razvrata utonulo u raskoš, razuzdani blesak, pandemonijum svih niskih strasti »viših klasa«. Ovaj

poslednji oblik državne vlasti ujedno se pokazao i kao njen najprostituisaniji oblik, kao besramna pljačka državnih sredstava od strane bande avanturista, kao uzročnik ogromnih državnih dugova, vrhunac razvrćenosti, izveštačeni život pun pritvorstva. Državna vlast u lažnom sjaju od glave do pete, ogrezla je u blatu. Krajnju trulež same državne mašine i raspadanje čitavog društvenog organizma koji je procvetao pod ovim režimom, razgoltili su bajoneti Pruske, koja je i sama žudela da evropsko sedište tog režima zlata, krvi i blata prenese iz Pariza u Berlin.

Bila je to državna vlast u svom konačnom i najprostituisanijem obliku, u svojoj najpotpunijoj i najnižoj realnosti, koju je pariska radnička klasa morala savladati i od koje je samo ona mogla izbaviti društvo. Što se pak tiče parlamentarizma, njega su ubili njegov sopstveni trijumf i carstvo. Sve što je radnička klasa mogla učiniti bilo je to da ga ne oživljava.

Radnici su morali da razbiju ne manje ili više nepotpun oblik državne vlasti starog društva, nego samu tu vlast u njenom konačnom i iscrpljujućem obliku — *carstvu*. Direktna suprotnost *carstvu* bila je *komuna*.

U svom najjednostavnijem pojmu, komuna je značila početno razaranje stare vladine mašinerije u njenim centralnim sedištima, u Parizu i ostalim velikim gradovima Francuske, i njeno zamenjivanje stvarnom samoupravom, koju je u Parizu i velikim gradovima, uporištima radničke klase, sačinjavala vlada radničke klase. Usled opsade, Pariz se oslobodio vojske, koju je zamenila Nacionalna garda, sastavljena uglavnom od pariskih radnika. Zahvaljujući samo takvom stanju stvari, postao je moguć ustanak od 18. marta. Trebalo je ovu činjenicu pretvoriti u instituciju, i nacionalnom gardom velikih gradova, narodom naoružanim protiv vladine uzurpacije, zameniti stalnu vojsku, koja brani vladu od naroda. Komuna se morala sastojati od opštinskih većnika raznih okruga (pošto je Pariz bio inicijator i obrazac komune, moramo se pozvati na njega) izabраниh opštim pravom glasa svih građana, većnika odgovornih i opozivih u svako doba. Većina tog tela sastojala bi se, prirodno, od radnika ili priznatih predstavnika radničke klase. Komuna je morala biti radno, ne parlamentarno telo, u isto vreme zakonodavno i izvršno. Policajci, umesto da budu agenti centralne vlade, postali bi službenici komune, i njih bi, kao i funkcionere u svim ostalim oblastima upravljanja, imenovala komuna i uvek bi ih mogla smeniti; svi službenici, kao i sami članovi komune, morali bi obavljati svoj posao za radničku platu. Sudije bi takođe morale biti izabrane, opozive i odgovorne. Inicijativa u svim pitanjima društvenog života morala bi ostati komuni. Jednom reči, sve javne funkcije, čak i one malobrojne koje bi pripadale centralnoj vladi, morali bi vršiti službenici komune i, prema tome, pod njenom kontrolom. Jedno od besmislenih tvrđenja jeste da bi centralne funkcije — ne funkcije državne vlasti nad narodom, nego funkcije nužno uslovljene

opštim i zajedničkim potrebama zemlje — postale nemoguće. Ove funkcije bi postojale, ali sami funkcioneri ne bi mogli, kao u starom državnom mehanizmu, da se izdignu iznad društva, jer te funkcije bi morali vršiti *službenici komune*, što znači uvek pod stvarnom kontrolom. Javne funkcije bi prestale da budu privatna svojina koju centralna vlada poklanja svojim štićenicima. Ukidanjem stalne vojske i vladine policije, slomila bi se fizička snaga ugnjetavanja. Odvajanjem crkve od države i ukidanjem svih crkava kao institucija koje raspolažu imovinom, prenošenjem verske nastave iz svih državnih škola (uz istovremeno uvođenje besplatne nastave) u osamu privatnog života, da tamo živi od milostinje vernika, oslobođenjem svih prosvetnih ustanova od vladinog tutorstva i podjarmljivanja, morala bi se slomiti snaga duhovnog ugnjetavanja, dok bi nauka postala ne samo pristupačna svima nego i slobodna od okova vladinog pritiska i klasičnih predrasuda. Opštinske namete bi određivala i prikupljala komuna; poreze za opšte državne svrhe prikupljali bi komunalni funkcioneri, a sama komuna bi ih trošila u opšte svrhe (njihovo trošenje za opšte svrhe kontrolisala bi sama komuna).

Vladina sila pritiska i vlasti nad društvom bila bi na taj način slomljena u njenim čisto ugnjetačkim organima, a funkcije koje zakonski pripadaju vladi morale bi vršiti odgovorne sluge samog društva, a ne neko telo koje stoji iznad društva.

7. ZAKLJUČAK

Parizu koji se bori, radi i misli, koji je naelektrisan oduševljenjem istorijske inicijative, punom herojskih dela, novom društvu u prodajnim mukama suprotstavlja se u Versaju staro društvo, svet tradicionalnog licemerstva i nagomilanih laži. Njegovo pravo predstavnništvo je ona Skupština seoskih plemića, koju sačinjava gomila brbljivih vampira svih pokojnih režima u kojima se uzastopno otelovljavala klasna vladavina u Francuskoj; na njihovom čelu stoji senilni lakrdijaš parlamentarizma^[250], a njihov mač je u rukama carskih capitulara^[200], koji bombarduju Pariz pred očima svojih pruskih osvajača.

Ogromne razvaline kojima je Drugo Carstvo prilikom svog pada pokrilo Francusku, za njih su samo povoljna prilika da iskopaju i izbace na površinu šljam nekadašnjih ruševina legitimizma ili orleanizma.

Oni se staraju da plamen života raspire u atmosferi grobnog zadaha svih prošlih emigracija. (Sam vazduh koji udišu otrovan je grobnim zadahom svih emigracija prošlosti.)

U njima nema ničeg istinitog sem zajedničke zavere protiv života, njihovih egoističkih klasnih interesa, njihove želje da se hrane lešinom francuskog društva, njihovih zajedničkih robovlasničkih interesa, njihove mržnje prema sadašnjosti i njihovog rata protiv Pariza.

Sve je u njima karikatura, počev od one stare mumije iz doba režima Louis-a - Philippe-a, grofa Jaubert-a, koji je uzviknuo u Nacionalnoj skupštini, u dvorcu Louis-a XIV: »Mi smo država!« (»Država — to smo mi!«)^[458] (oni su, u stvari, priviđenje države odvojeno od društva) pa do republikanaca, koji se ulagaju Thiers-u i održavaju sastanke u Jeu de Paume da bi pokazali svoje izrođavanje od prethodnika iz 1789.^[439]

S Thiers-om na čelu, ogromna većina njih se podvojila u dve grupe — legitimiste i orleaniste, dok su im na repu republikanci »starog stila«. Svaka od ovih frakcija spletkari za sopstvenu restauraciju; republikanci za restauraciju parlamentarne republike — uzdajući se u Thiers-ovu taštinu, obrazujući u međuvremenu republikansku dekoraciju njegove vladavine i sankcionišući svojim prisustvom rat bonapartističkih generala protiv Pariza, pošto su nastojali da primame Pariz u Thiers-ovo naručje i da ga razoružaju pod Saisset-ovom komandom! Vitezovi tužnog lika! Poniženja koja dobrovoljno podnose pokazuju na šta je spao republikanizam kao poseban oblik klasne vladavine. Upravo je njih imao u vidu Thiers kad je okupljene predsednike opština departmana Sene i Oaze pitao šta bi mogli više želiti. »Zar nije on, običan građanin, na čelu države?« Napredak postignut od 1830. do 1870. sastoji se u tome što je onda Louis - Philippe bio najbolja od republika, dok je sada ministar Louis-a - Philippe-a, mali Thiers lično, najbolja od republika.

Prinudeni da obavljaju stvarni posao — da vode rat protiv Pariza — pomoću carskih vojnika, žandarma i policije, pod komandom penzionisanih bonapartističkih generala, oni drhte od straha sumnjajući da — kao i za vreme svog režima od 1848. do 1851 — samo kuju oruđe za drugu restauraciju carstva. Papski zuavi^[17], Cathelineau-ovi Vandejci i Charette-ovi Bretonci u stvari su njihova »parlamentarna« vojska, čista varka vojske u porednju s realnom snagom carstva. Padajući u jarost pri samom pomenu republike, oni primaju Bismarck-ova naređenja u njeno ime, rasipaju u njeno ime ostatak francuskog bogatstva na gradanski rat, optužuju Pariz u njeno ime, pripremaju zakone o budućim progonima pobunjenika u njeno ime, uzurpiraju diktatorsku vlast nad Francuskom u njeno ime.

Zakonitost svoje vlasti oni obrazlažu opštim pravom glasa, kome su se uvek suprotstavljali za vreme svojih režima od 1815. do 1848. i koje su ukinuli maja 1850, pošto ga je republika bila zavela protiv njih, a koje sada prihvataju kao prostituisano nasleđe carstva, zaboravljajući pri tom da s njim prihvataju i carstvo plebiscitâ! Oni sami su nezamislivi čak i s opštim pravom glasa.

Oni optužuju Pariz da je ustao protiv nacionalnog jedinstva, a njihova prva reč je bio zahtev da se *obezglavi* to jedinstvo time što će se Pariz lišiti zvanja prestonice. Pariz je izvršio ono što su oni tobože želeli, ali ne kako su oni želeli, nije ostvario reakcionarni san prošlosti, nego je revolucionarno potvrdio budućnost. Thiers, šovi-

nista, počev od 18. marta preći Parizu »intervencijom Pruske«; u Bordou je zahtevao »intervenciju Pruske«, u stvari djeluje protiv Pariza samo sredstvima koja mu odobrava Pruska. Bourboni su predstavljali oličenje dostojanstva u poređenju s ovim lakrdijašem šovinizma.

Ma kakvo ime nosila — u slučaju njihove pobjede — njihova restauracija, ma kakav srećni pretendent stajao na njenom čelu, njena stvarnost može jedino biti carstvo, konačni i neizbežni politički oblik vladavine njihovih trulih klasa. Ako budu uspeli da ga obnove — a oni ga moraju obnoviti u slučaju uspeha ma kog od njihovih planova za restauraciju — oni će uspeti samo da ubrzaju truljenje starog društva, koje predstavljaju, i sazrevanje novog, protiv koga se bore. Njihove mutne oči vide samo političku fasadu upokojenih režima i oni snevaju da ih ožive postavljajući im na čelo nekakvog Henrija V ili grofa od Pariza. Oni ne shvataju da su društvena tela na kojima počivaju ove političke nadgradnje već sparušena, da su ovi režimi mogući samo u sada prevaziđenim uslovima i u prošlim fazama razvitka francuskog društva, i da sada francusko društvo, u stanju svog truljenja, može dopustiti samo režim carstva, a u stanju svog preporoda samo republiku rada. Oni ne shvataju da su ciklusi političkih oblika predstavljali samo politički izraz stvarnih promena kroz koje društvo prolazi.

Prusi, koji u svom prostačkom ratnom likovanju zbog pobjede, gledaju agoniju francuskog društva i iskorišćavaju je s prljavom sračunatošću Shylocka i razuzdanom sirovošću seoskih plemića, već su i sami kažnjeni time što je carstvo presađeno na nemačko tle. Oni su i sami osuđeni da oslobode u Francuskoj one podzemne snage koje će ih progutati zajedno sa starim poretkom stvari. Pariska komuna može pasti, ali će socijalna revolucija, koju je ona započela, trijumfovati. Njeno mesto rođenja je svuda.

[FRAGMENTI]

Laži u Thiers-ovim biltenima

Ogromna prevara tog Versaja, njegov lažljivi karakter ne bi mogli biti potpunije oteľovljeni i sažeti ni u kom drugom kao u Thiers-u, profesionalnom lažljivcu, za koga »realnost stvari« postoji samo u njihovom »parlamentarnom smislu«, tj. kao laž.

U svom odgovoru na nadbiskupovo pismo, on hladnokrvno poriče »tobožnja pogubljenja i represalije (!) koji se pripisuju versajskim trupama«, i ovu bestidnu laž potvrdila je komisija^[398] koju su njegovi seoski plemići naročito za ovo naimenovali. Njemu je, razume se, poznato da o tome s likovanjem govore sami bonapartistički generali u svojim proklamacijama. Ali u »parlamentarnom smislu« reći pogubljenja i represalije ne postoje.

U svom raspisu od 16. aprila povodom bombardovanja Pariza on piše:

»Ako je ispaljeno nekoliko topovskih hitaca, to nije delo versajske vojske, već nekih pobunjenika koji *bi hteli da stvore uverenje da se bore*, dok se oni ne usuđuju ni nos da pomole.«^[251]

Naravno, Pariz bombarduje sam sebe da bi naterao svet da veruje da se on bori!

Kasnije: *«Naša artiljerija ne bombarduje; ona samo puca.»*^[426]

Thiers-ov bilten o Mullen-Sakeu (4. maja): «Oslobođenje Pariza od gnusnih tirana koji ga ugnjetavaju»^[252] (ubijanjem pariskih nacionalnih gardista na spavanju).

Šarena gomila naoružanih odreda — šljam bonapartističke soldateske, puštena iz zarobljeništva po Bismarckovoj milosti, s Valentinovim žandarmima i Piétrijevim policajcima kao jezgrom, s papским zuavima, Charette-ovim šuanima^[255] i Cathelineau-ovim Vandejcima kao ukrasom, svi oni pod komandom odbeglih decembrističkih generala kapitulacije — taj šljam od naziva *»najlepšom vojskom koju je Francuska ikad imala«*. Razume se, ako Prusi još uvek bivakuju u Sen-Deniju, to je samo stoga što Thiers želi da ih zaplaši prizorom ove »najlepše od najlepših vojski«.

Ako je takva »najlepša vojska«, onda je versajski anahronizam »najliberalnija i najslobodnije izabrana skupština koja je ikad postojala u Francuskoj«. Thiers postiže vrhunac ekscentričnosti u svojoj izjavi predsednicima opština itd. da je on »čovjek koji nije nikad prekršio reč«, razume se on je održavao reč u parlamentarnom smislu.

On je najistinskiji od republikanaca, a *«Skupština je liberalnija nego on sam»* (sednica) od 27. aprila).

Predsednicima opština: *«Može se računati na moju reč, koju nisam nikad pogazio»* tj. koju, u neparlamentarnom smislu, nisam nikad održao. *«Ova skupština je jedna od najliberalnijih koju je Francuska izabrala.»*

On sebe upoređuje s Lincolnom, a Parižane s buntovnim robovlasnicima američkog Juga. Južnjaci su želeli teritorijalnu secesiju od Sjedinjenih Država radi očuvanja ropstva rada. Pariz želi secesiju samog g. Thiers-a i interesa koje on predstavlja od vlasti radi oslobođenja rada.

Osveta koju bonapartistički generali, žandarmi i šuani iskaljuju na Parizu neizbežna je u klasnom ratu protiv rada, međutim u maloj uzgrednoj komediji svojih biltena Thiers ovo pretvara u izgovor za karikiranje svog idola — prvog Napoléona, i stvara od sebe metu podsmeha Evrope tvrdeći bez ikakvog stida da je francuska vojska svojim ratom protiv Parižana povratila slavu koju je izgubila u ratu protiv Prusa. Čitav rat tako dobija vid obične dečje igre, koja će dati oduška detinjskoj taštini patuljka, oduševljenog time što ima da opisuje *sop-*

stvene bitke koje vodi *sopstvenom* vojskom, pod *sopstvenom* tajnom vrhovnom komandom.

I njegove laži dostižu vrhunac u vezi s Parizom i provincijom.

Pariz, koji u stvari već dva meseca odoleva »najlepšoj vojsci koju je Francuska ikada imala«, uprkos tajnoj pomoći koju Prusi pružaju toj vojsci, zaista jedino želi da ga Thiers spase njegovih »svirepih tirana«, i zbog toga se bori protiv Thiers-a, mada predstavlja samo šaku kriminalaca.

Thiers neumorno prikazuje Komunu kao šaku osuđenika, kriminalaca, šljama. Pariz se bori protiv njega zato što hoće da ga Thiers oslobodi »gnusnih tirana koji ga ugnjetavaju«. A ova »šaka« razbojnika već dva meseca pruža otpor »najlepšoj vojsci koju je Francuska ikada imala« pod vodstvom nepobedivog Mac-Mahona, vojsci inspirisanoj napoleonovskim genijem samog Thiers-a!

Otpor Pariza nije stvarnost, dok su Thiers-ove laži o Parizu stvarnost.

Ne zadovoljavajući se time da Thiers-a opovrgnu svojim podvizima, svi živi elementi Pariza mu se obraćaju da bi ga izveli iz njegovog sveta laži, ali — uzalud.

»Ne smete mešati pariski pokret s prepadom na Monmartr, koji mu je posluzio samo kao povod i polazna tačka: ovaj pokret je opšti i duboko ukorenjen u svesti Pariza; čak i najveći broj onih koji mu iz ovog ili onog razloga nisu pristupili (koji se drže po strani) ne odriče ipak njegovu društvenu zakonitost.«⁽⁴¹³⁾

Ko je ovo rekao Thiers-u? Delegati sindikalnih komora, koji govore u ime 7-8 hiljada trgovaca i industrijalaca. Oni su otišli u Versaj da mu to lično kažu. To isto su izjavile *Liga republikanskog saveza i masonske lože*⁽⁴¹⁴⁾ preko svojih delegata i na svojim demonstracijama. Ali on ostaje pri svome.

U biltenu o Mulen-Sakeu on piše (4. maja):

»Zarobljeno je 300 pobunjenika... ostali su pobjegli glavom bez obzira, ostavljajući na bojnopolju 150 mrtvih i ranjenih... Takva je pobjeda koju Komuna može proslaviti u svojim biltenu. Pariz će uskoro biti oslobođen strašnih tirana koji ga ugnjetavaju.«⁽⁴¹⁵⁾

Ali Pariz koji se bori, stvarni Pariz nije *njegov* Pariz. Njegov Pariz je parlamentarna laž. »Bogati, dokoličarski, kapitalistički Pariz«, kosmopolitski bordel — to je njegov Pariz. To je Pariz koji želi da bude vraćen Thiers-u, stvarni Pariz je pak Pariz »ološa«. Pariz koji je pokazao hrabrost u »miroljubivoj povorci« i u divljem Saisset-ovom bekstvu, taj Pariz koji se sada tiska u Versaju, u Rieju, u Sen-Deniju, u Sen-Žermen-an-Leju, kuda su za njim pohrlile kokote, koje se lepe za »ljude porodice, religije, reda«, a naročito za ljude »svojine«, Pariz neradničkih klasa, Pariz francs-fileurs-a⁽²⁵³⁾, koji se zabavlja posmatrajući bitke kroz durbine, koji građanski rat shvata kao prijatnu razonodu — to je Pariz g. Thiers-a, kao što je emigracija u Koblencu⁽²⁵⁴⁾

bila Francuska g. De Calonne-a i kao što emigracija u Versaju predstavlja Francusku g. Thiers-a.

Ako je laž Pariz koji želi da ga Thiers, njegovi seoski plemići, *décembrisés*⁽²²³⁾ i žandarmi oslobode od Komune, onda je laž i njegova »provincija«, koja želi da se oslobodi od Pariza pomoću Thiers-a i njegovih seoskih plemića.

Pre definitivnog zaključenja mirovnog ugovora u Frankfurtu⁽⁴⁵⁹⁾ Thiers je pozvao provinciju da pošalje svoje bataljone nacionalnih gardista i dobrovoljaca u Versaj da se bore protiv Pariza. Provincija je odsečno odbila. Samo je Bretanja poslala šaku šuana »koji se bore pod belom zastavom, svaki od njih sa Isusovim srcem od bele tkanine prišivenim na grudima i s pokličem: „Vive le roi!“ Tako se francuska provincija odazvala na njegove pozive, te je bio primoran da pozajmi zarobljene francuske jedinice od Bismarcka, da koristi papske zuave (istinske oružane predstavnike *njegove* francuske provincije) i da od 20 000 žandarma i 12 000 policajaca obrazuje jezgro svoje vojske.

Uprkos zidu laži, duhovnoj i policijskoj blokadi, kojom je pokušao da (odvoji) ogradi Pariz od provincije, provincija ga je, umesto da mu pošalje bataljone da vode rat protiv Pariza, pretrpala mnogobrojnim delegacijama, koje su uporno nastojale na zaključenju mira s Parizom, tako da je on odbio da ih dalje lično prima. Ton poslanica upućenih iz provincije, koje su većinom predlagale neposredno zaključenje primirja s Parizom, raspuštanje Skupštine »zbog isteka njenog mandata« i davanje municipalnih prava koja je Pariz zahtevao, bio je tako uvredljiv da Dufaure osuđuje te poslanice u svom »cirkularu protiv pomirenja« koji je razaslao prefektima. S druge strane, Skupština seoskih plemića i Thiers nisu primili od provincije ni jednu jedinu poslanicu odobravanja.

Ali *grand défi*¹ kojim je provincija odgovorila na Thiers-ovu »laž« o njoj bili su opštinski izbori od 30. aprila održani pod njegovom vladom i na bazi zakona njegove Skupštine. Od (okruglo) 700 000 većnika, koje je biralo 35 000 opština još preostalih u osakaćenoj Francuskoj, ujedinjeni legitimisti, orleanisti i bonapartisti⁽⁴³⁸⁾ nisu dobili ni 8000! Na dopunskim izborima došlo je do izraza još veće neprijateljstvo prema njima! Ovo je jasno pokazalo u kojoj meri *Nacionalna skupština*, izabrana iznenadno i pod lažnim izgovorom, predstavlja Francusku, provincijsku Francusku, Francusku bez Pariza!

Ali plan o sazivanju skupštine opštinskih delegata velikih provincijskih gradova u Bordou⁽⁴²³⁾, koji je Thiers zabranio na osnovu svog zakona od 1834. i carskog zakona od 1855⁽⁴⁶⁰⁾, primorao ga je da prizna da je njegova »provincija« laž, kao što je laž i »njegov« Pariz. On optužuje provinciju što liči na »lažni« Pariz po svojoj vatrenoj želji da »udari temelje komunizmu i pobuni«. Opet mu je odgovoreno poslednjim rezolucijama veća opština Nant, Vijen, Šamberi, Limu, Karkason,

¹ veliki izazov

Anže, Karpantra, Monpelije, Priva, Grenobl itd., u kojima se uporno zahteva mir s Parizom,

«bezuslovna potvrda republike i priznanje komunalnih prava, koja su», kao što kaže *opštinsko veće Vijena*, «lica izabrana 8. februara obećala u svojim cirkularima kad su bila kandidati. Da bi obustavila spoljašnji rat ona» (Nacionalna skupština) «ustupila je dve provincije i obećala pet milijardi Pruskoj. Šta sve ne treba da uradi da bi okončala građanski rat?»

(Upravo obrnuto. Ove dve provincije nisu njena »privatna« svojina, a što se tiče obećanih pet milijardi, stvar stoji tačno tako da njih mora platiti francuski narod, a ne ona.)

Stoga, iako se Pariz možda s pravom žali da se provincija ograničava na mirne demonstracije ostavljajući ga bez pomoći protiv svih snaga države... provincija je ipak najnedvosmislenije opovrgla laž Thiers-a i Skupštine da su oni njeni predstavnici i izjavila da je njihova provincija laž kao što je čitavo njihovo postojanje varka i obmana.

Generalno veće se ponosi istaknutom ulogom koju su pariske sekcije *Internacionale* odigrale u slavnoj pariskoj revoluciji. Nije stvar u tome da je pariska ili ma koja druga sekcija *Internacionale*, kao što uobrazavaju neki glupaci, dobijala *mot d'ordre*¹ iz nekog centra. Nego cvet radničke klase u svim civilizovanim zemljama pripada *Internacionali*, prožet je njenim idejama i nesumnjivo svuda u pokretima radničke klase preuzima vodstvo.

Pariz² je stajao na straži od samog dana kapitulacije, kad je vlada Bismarckovih zarobljenika potpisala predaju Francuske, ali je u zamenu dobila dozvolu da zadrži telesnu gardu s očiglednim ciljem da njom zastrašuje Pariz. Nacionalna garda se reorganizovala i poverila vrhovnu kontrolu nad sobom Centralnom komitetu, koji su izabrali sve čete, bataljoni i baterije prestonice s izuzetkom nekih ostataka starih bonapartističkih formacija. Uoči ulaska Prusa u Pariz Centralni komitet je preduzeo mere da se prebace na Monmartr, Belvil i La Viletu topovi i mitraljezi izdajnički ostavljeni od strane kapitulards u onim četvrtima koje su se Prusi spremali da okupiraju.

Naoružani Pariz bio je jedina ozbiljna prepreka na putu kontra-revolucionarne zavere. Pariz je, stoga, morao biti razoružan. U ovom pitanju Skupština u Bordou se pokazala kao oličenje iskrenosti. Čak

¹ uputstvo, direktivu — ² Tekst od ovog pasusa pa do kraja napisan je u rukopisu na tri odvojene stranice, koje nisu paginirane; ispred sledećeg pasusa napisano je na nemačkom »Seite (strana) 9«.

i da se gromoglasna vika njenih seoskih plemića nije dovoljno čula, Thiers-ova predaja Pariza na milost i nemilost trijumvirata, koji su sačinjavali *décembriseur* Vinoy, bonapartistički žandarm Valentin i jezuitski general D'Aurelle de Paladines, otklonila bi čak i poslednju sumnju u pogledu konačnog cilja razoružanja Pariza. Ali i da su ovi gnusni prestupnici otvoreno priznali svoju nameru, izgovor pod kojim su započeli gradanski rat predstavljao je najbestidniju, najbezočniju (najočitiju) laž. Artiljerija pariske Nacionalne garde, izjavljivao je Thiers, pripada državi i mora se vratiti državi. Činjenica je ovo. Od dana kapitulacije, kad su Bismarckovi zarobljenici potpisali predaju Francuske, ali sačuvali za sebe brojno snažnu telesnu gardu s očiglednim ciljem da njom zastrašuju Pariz — Pariz je stajao na straži. Nacionalna garda se reorganizovala i poverila vrhovnu kontrolu nad sobom Centralnom komitetu koji su izabrali svi nacionalni gardisti izuzev nekih ostataka starih bonapartističkih formacija. Uoči ulaska Prusa u Pariz njen Centralni komitet je preduzeo mere da se prebace na Monmartr, u Belvil i La Viletu topovi i mitraljezi izdajnički ostavljeni od strane capitulards u onim četvrtima koje su se Prusi spremali da okupiraju. Ta artiljerija je bila nabavljena od priloga Nacionalne garde. Kao njena privatna svojina zvanično je priznata u Konvenciji od 28. januara^[131], i u tom svojstvu izuzeta iz opšte predaje vladinog oružja u ruke pobjednika. A Thiers se usudio da započne gradanski rat pod lažnim izgovorom da je artiljerija Nacionalne garde državna svojina!

Trebalo je, očigledno, da zaplena artiljerije posluži kao pripremna mera za opšte razoružanje pariske Nacionalne garde, i, prema tome, i revolucije od 4. septembra. Ali ta revolucija je već bila postala legalno stanje Francuske. Njenu republiku je u odredbama same kapitulacije priznao pobjednik, a posle kapitulacije priznale su je i strane države, dok je u njeno ime sazvana Nacionalna skupština. Revolucija pariskih radnika od 4. septembra predstavljala je jedini zakonski osnov Nacionalne skupštine sa sedištem u Bordou i njene izvršne vlasti. Bez njega Nacionalna skupština bi odmah morala ustupiti mesto Zakonodavnom telu, koje je izabrano opštim pravom glasa i rastureno snagom revolucije. Thiers i njegovi kriminalci bi morali kapitulirati da bi dobili zaštitne povelje i jamstva protiv upućivanja u Kajenu. Nacionalna skupština, sa svojim punomoćjem da zaključi mir s Pruskom, predstavljala je samo jednu epizodu revolucije. Njeno stvarno ovaploćenje bio je naoružani Pariz, koji je izvršio revoluciju, izdržao radi nje petomesečnu opsadu sa svim strahotama gladi, Pariz, koji je uprkos Trochujevom »planu«, svojim dugotrajnim otporom stvorio osnovu za snažnu odbrambenu borbu u provinciji. I sada su buntovnički robovlasnici u Bordou pozvali Pariz s grubom uvredljivošću da položi oružje i prizna da narodna revolucija od 4. septembra nije imala drugog cilja sem prostog prenošenja vlasti iz ruku Louis-a Bonaparte i njegovih miljenika u ruke njegovih monarhističkih suparnika, ili je

trebalo da istupi kao samopožrtvovani borac za Francusku, koja se mogla spasti od propasti i preobraziti jedino putem revolucionarnog uništenja političkih i socijalnih uslova koji su sazdali Drugo Carstvo i pod njegovom brižljivom zaštitom sazreli do potpunog raspadanja. Pariz, izmučen petomesečnim gladovanjem, nije se kolebao ni trenutka. On je herojski odlučio da se izloži svim opasnostima odupiranja francuskim zaverenicima na oči pruske vojske, koja je logorovala pred njegovim kapijama. Međutim, u svom dubokom gnušanju prema građanskom ratu, narodna vlada Pariza, Centralni komitet Nacionalne garde, i dalje se uporno pridržavala čisto odbrambenog stava, uprkos provokacijama Skupštine, uzurpatorskim akcijama izvršne vlasti i pretećoj koncentraciji trupa u Parizu i okolini.

Ujutru 18. marta Pariz se probudio od gromoglasnog klicanja: »Vive la Commune!« Šta je Komuna, ta sfiga koja toliko muči buržoaske mozgove?

»Proleterni prestonice«, rekao je Centralni komitet u svom proglasu od 18. marta, »shvatili su usred neuspeha i izdaje vladajućih klasa da je za njih kućnu čas da spasu situaciju uzimajući u svoje ruke rukovođenje državnim poslovima... Oni su shvatili da je njihova imperativna dužnost i njihovo apsolutno pravo da postanu gospodari sopstvene sudbine uzimajući u svoje ruke političku vlast.«⁽²³⁵⁾

Ali radnička klasa ne može, kao što su to činile suparničke frakcije prisvajalčkih klasa u doba svoje pobeđe, prosto preuzeti gotovu državnu mašinu i pustiti je u pogon radi ostvarenja sopstvenih ciljeva.

Centralizovana državna vlast sa svojim svuda prisutnim organima — stalnom vojskom, policijom, birokratijom, sveštenstvom i sudstvom, organima izgrađenim po principu sistematske i hijerarhijske podele rada, potiče iz vremena apsolutne monarhije kad je buržoaskom društvu u povelju služila kao moćno oružje u njegovoj borbi za oslobođenje od feudalizma. Francuska revolucija 18. veka pomela je otpatke vlastelinskih, mesnih, gradskih i provincijskih privilegija, raščišćavajući tako društveno tle od njegovih poslednjih srednjovekovnih prepreka za državnu nadgradnju. Ona je dobila konačni oblik pod Prvim Carstvom, izdankom koalicionih ratova stare polufeudalne Evrope protiv moderne Francuske. Pod narednim parlamentarnim režimima posedovanje državne vlasti, s njenim neodoljivim mamcima — položajima, bogatstvom i uticajem, nije samo postalo kost oko koje se glože suparničke frakcije vladajućih klasa. Njen politički karakter se promenio istovremeno s ekonomskim promenama u društvu. Ukoliko je napredak industrije razvijao, proširivao i jačao klasni antagonizam između kapitala i rada, utoliko je državna vlast sve više sticala karakter nacionalne vlasti kapitala nad radom, političke sile organizovane u svrhu društvenog porobljavanja, obične mašine klasnog despotizma. Posle svake narodne revolucije, koja obeležava novu progresivnu fazu u kretanju (razvoju) (toku) borbe klasa (klasne borbe), ugnjetački karakter državne vlasti se ispoljava sve nemilosrdnije i sve otvorenije.

Julska revolucija, prenoseći rukovanje državnom mašinerijom s veleposednika na kapitaliste, prenosi ga iz ruku udaljenijeg u ruke neposrednog protivnika radnika. Otuda državna vlast zauzima jasnije izražen stav neprijateljstva i ugnjetavanja prema radničkoj klasi. Februarska revolucija ističe zastavu «socijalne republike», dokazujući na taj način od samog početka da je razgolichen pravi smisao državne vlasti, da je opovrgnuto njeno prikazivanje kao oružane sile koja služi društvenoj dobrobiti, kao otelovljenja opštih interesa društva koje stoji iznad privatnih interesa koji se sukobljavaju i usmerava ih na njihove odgovarajuće sfere; dokazujući da je tajna državne vlasti kao oruđa klasnog despotizma otkrivena, da radnici zaista žele republiku, ne više kao političko preinačenje starog sistema klasne vladavine nego kao revolucionarno sredstvo za uništenje same klasne vladavine. S obzirom na opasnosti od «socijalne republike», vladajuća klasa instinktivno oseća da se anonimno kraljevstvo parlamentarne republike može preobratiti u akcionarsku kompaniju njegovih oprečnih frakcija, dok su monarhije u prošlosti samim svojim nazivom označavale pobjedu jedne frakcije a poraz druge, nadmoćnost interesa jednog dela vladajuće klase nad interesima drugog dela, zemlje nad kapitalom ili kapitala nad zemljom. Prema radničkoj klasi dosadašnja vladajuća klasa, u ma kakvim posebnim oblicima ona prisvajala rad masa, ima jedan isti *ekonomski* interes — da očuva porobljavanje rada i da žanje njegove plodove neposredno kao zemljoposjednik i kapitalista, posredno u svojstvu državnih parazita zemljoposjednika i kapitaliste; da nameće takav «red» stvari na osnovu koga proizvođačka masa, «niski ološ» služi «višim klasama» samo kao izvor bogatstva i dominacije. Otuda se legitimisti, orleanisti, buržoaski republikanci i bonapartistički avanturisti, koji žele da se pokažu kao branioci svojine — pre svega upropašćujući je potkradanjem, udružuju i stupaju u «*Stranku reda*», što je praktičan ishod revolucije koju je izvršio proletarijat uz oduševljeno klicanje «*socijalnoj republici*». Parlamentarna republika Stranke reda nije samo vladavina terora vladajuće klase. Državna vlast ostaje u njenoj ruci *otvoreno priznato oruđe građanskog rata* kapitalista i veleposednika, njihovih državnih parazita, protiv revolucionarnih stremljenja proizvođača.

Pod monarhističkim režimima ugnjetačke mere i proglašene principe vlade koja je u datom momentu na vlasti napadaju pred narodom frakcije vladajućih klasa koje nisu na vlasti; opozicioni redovi vladajuće klase teže da zainteresuju narod za svoje stranačke raspre time što se pozivaju na njegove interese, zauzimaju stav narodnih tribuna i zahtevaju uspostavljanje narodnih sloboda. Ali u anonimnoj vladavini republike, dok spajaju načine ugnjetavanja iz starih prošlih režima (vade iz arsenala svih bivših režima oruđa ugnjetavanja) i primenjuju ih nemilosrdno, razne frakcije vladajuće klase priređuju orgiju renegatstva. S ciničnom drskošću odriču se svojih izjava iz prošlosti, gaze svoje «*takozvane*» principe, proklinju revolucije koje su izazvale

u ime tih principa i proklinju samo ime republike, mada je jedino njena anonimna vladavina dovoljno prostrana da ih uključi u zajednički krstaški pohod protiv naroda.

Tako je ovaj najsvirepiji oblik klasne vladavine u isto vreme najmrskiji i najodvratniji. Ukoliko se državna vlast primenjuje samo kao oruđe građanskog rata, ona se može održati jedino ako se građanski rat ovekoveči. S parlamentarnom anarhijom na čelu, krunisana neprekidnim intrigama svake od frakcija Stranke »reda i poretka« usmerenim na uspostavljanje sopstvenog omiljenog režima, u otvorenom ratu protiv celog društva izuzev sopstvenog uskog kruga, vladavina Stranke »reda« postaje najnepodnošljivija vladavina nereda. Pošto je u svom ratu protiv narodnih masa slomila sva njihova sredstva otpora i bespomoćne narodne mase izručila maču izvršne vlasti, sama Stranka reda i njen parlamentarni režim napustili su pozornicu prinuđeni mačem izvršne vlasti. Ta parlamentarna republika Stranke reda može, stoga, biti samo interegnum. Njen prirodni ishod je *režim carstva*, ma koje po redu carstvo nastalo. Državna vlast u obliku carstva s mačem kao skiptrom tvrdi da se oslanja na seljaštvo, tu veliku masu proizvođača koji prividno stoje van klasne borbe između rada i kapitala; tvrdi da spasava radničku klasu rušenjem parlamentarizma pa, prema tome, i neposredne potčinjenosti državne vlasti vladajućim klasama; tvrdi da spasava vladajuće klase time što drži u pokornosti radne klase ne vredajući ih pri tome; tvrdi da joj je cilj ako ne društveno blagostanje, a ono barem nacionalna slava. Zbog toga se carstvo proglašava za »spasioca poretka«. Ma kako uvredljivo za politički ponos vladajuće klase i njenih državnih parazita, carstvo se pokazalo kao režim koji zaista odgovara buržoaskom »redu«, pošto daje pun zamah svim orgijama njegove industrije, svim podlostima njegovih špekulacija i čitavom varljivom sjaju njegovog života. Država koja se na taj način tobože izdigla iznad građanskog društva postaje istovremeno rasadnik svih pokvarenosti tog društva. Bajoneti Pruske razgoltili su krajnju trulež ove države, kao i trulež društva koje ona treba da spase, ali carski režim je do te mere neizbežan politički oblik »reda«, to jest »reda« buržoaskog društva, da je sama Pruska, izgleda, uništila njegovo središte u Parizu samo da bi ga prenela u Berlin.

Carstvo nije, kao njegove prethodnice — legitimna monarhija, ustavna monarhija i parlamentarna republika, jedan od političkih oblika buržoaskog društva; ono je ujedno njegov najprostituisaniji, njegov najpotpuniji i njegov konačni politički oblik. Ono i *jeste* državna vlast savremene klasne vladavine, bar na evropskom kontinentu.

PRILOZI

Spisak priloga

A. *Friedrich Engels*, Uvod u «*Gradanski rat u Francuskoj*» od Karla Marxa
(izdanje od 1891)

B. Zapisi i dokumenti (januar - novembar 1871)

A. Friedrich Engels

Uvod u »Građanski rat u Francuskoj«
od Karla Marxa (izdanje od 1891)

Uvod
[u »Građanski rat u Francuskoj«
od Karla Marxa (izdanje od 1891)]

Poziv da ponovo izdam adresu Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika o *Građanskom ratu u Francuskoj* i da je propratim uvodom došao mi je neočekivano. Stoga ovde mogu samo ukratko da dodirnem najbitnije tačke.

Pred pomenuti opsežniji rad stavljam oba kraća proglašenja Generalnog veća o francusko-pruskom ratu.¹ Prvo, zato što se u *Građanskom ratu* upućuje na drugi od tih proglašenja, a drugi bez prvoga nije svuda razumljiv. A onda i zato što oba ta proglašenja, koja je takođe napisao Marx, predstavljaju, isto onako kao i *Građanski rat*, sjajne obrasce onoga divnog autorovog dara koji se najpre ispoljio u *Osamma-estom brimeru Luja Bonaparte*², dara da jasno uoči karakter, značaj i neizbežne posledice velikih istorijskih događaja u doba kad se ti događaji još odigravaju pred našim očima, ili su se tek završili. I, najzad, zato što mi u Nemačkoj još i danas patimo od posledica za koje je Marx predskazao da će proizići iz tih događaja.

Zar se nije dogodilo ono što prvi proglas kaže — da će, ako se odbrambeni rat Nemačke protiv Louis-a Bonaparte izrodi u osvajački rat protiv francuskog naroda, s novom žestinom opet oživeti sva ona nesreća koja se bila sručila na Nemačku³ posle takozvanih oslobodilačkih ratova? Zar nismo imali daljih dvadeset godina Bismarckove vladavine, zar umesto proganjanja demagoga^[116] nisu došli izuzetni zakon^[461] i hajka na socijaliste, s onom istom policijskom samovoljom, s bukvalno istim tumačenjem zakona od koga čoveka obuzima jeza?

I zar se nije doslovno obistinilo predskazivanje da će aneksija Alzasa i Lorene »gurnuti Francusku u zagrljaj Rusije« i da će posle te aneksije Nemačka morati ili da postane otvoreni sluga Rusije ili da se posle kratkog predaha oruža za novi rat, i to »za rasni rat protiv

---

¹ Vidi u ovom tomu, str. 3-7. i 219-225. — ² Vidi u 11. tomu ovog izdanja. — ³ Vidi u ovom tomu, str. 5.

udružene slovenske i romanske rase¹? Zar aneksija francuskih pokrajina nije gurnula Francusku u zagrljaj Rusije? Zar se nije Bismarck punih dvadeset godina uzaludno ulagivao ruskom caru da bi zadobio njegovu naklonost, ulagivao s uslugama još poniznijim nego što su bile one koje je mala Pruska, pre nego što je postala »prva velika sila Evrope«, bila navikla da stavlja pred noge svetoj Rusiji? I zar još do dan-danas ne visi nad našim glavama Damoklov mač rata, rata koji će već prvog dana kao plevu razvejati sve pismeno sklopljene saveze vladara, rata o kome pouzdano znamo samo to da je njegov ishod potpuno neizvestan, rasnog rata, u kome će petnaest ili dvadeset miliona naoružanih ljudi pustošiti celu Evropu, koji već i sada ne besni samo zbog toga što potpuna nemogućnost da se predvidi njegov konačni ishod plaši čak i najveću među velikim militarističkim državama?

Utoliko je više naša dužnost da nemačkim radnicima opet učinimo pristupačnim te poluzaboravljene sjajne dokaze dalekovidosti međunarodne radničke politike iz 1870.

Ono što smo rekli o ova dva proglasa važi i za *Gradanski rat u Francuskoj*. Dvadeset osmog maja na padinama Belvila podlegli su nadmoćnijoj sili poslednji borci Komune, a već dva dana docnije, 30. maja, pročitao je Marx pred Generalnim većem svoj rad, u kome je istorijski značaj Pariske komune prikazan u kratkim, snažnim potezima, ali tako oštrim i pre svega tako istinitim kako to u čitavoj ogromnoj literaturi o ovom predmetu nikad više nije postignuto.

Zahvaljujući ekonomskom i političkom razvitku Francuske posle 1789, Pariz je za poslednjih pedeset godina došao u takav položaj da u njemu nije mogla izbiti nikakva revolucija koja ne bi dobila proleterski karakter, tako da je proletarijat, plativši pobeđu svojom krvlju, posle pobeđe istupao sa svojim sopstvenim zahtevima. Ti zahtevi su bili manje ili više nejasni, čak i konfuzni, već prema tome kakav je svakog puta bio stepen razvitka pariskih radnika; ali najzad su se svi oni svodili na uklanjanje klasnih suprotnosti između kapitalista i radnika. Kako je to trebalo da se dogodi, to, naravno, niko nije znao. Ali već sam zahtev, ma koliko da je još bio neodređeno formulisan, sadržao je opasnost za postojeći društveni poredak; radnici, koji su ga postavljali, bili su još naoružani; zbog toga je za buržuje, koji su se nalazili na državnom kormilu, razoružanje radnika bilo prva zapovest. Otuda posle svake revolucije koju su izvojevali radnici — nova borba, koja se svršava porazom radnika.

To se prvi put dogodilo godine 1848. Liberalni buržuji parlamentarne opozicije⁽⁴⁹²⁾ priređivali su bankete da bi proturili izbornu reformu koja je trebalo da obezbedi vlast njihovoj stranci. U borbi protiv vlade sve više i više primoravani da se obraćaju narodu, morali su malo-pomalo prvo mesto da prepuste radikalnim i republikanskim slojevima buržoazije i sitne buržoazije. Ali iza ovih su stajali revo-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 223.

lucionarni radnici, koji su od 1830. naovamo stekli kudikamo veću političku samostalnost nego što su to buržujji, pa čak i republikanci, slutili. U trenutku krize u odnosima između vlade i opozicije, radnici su otpočeli uličnu borbu; nestalo je Louis-a - Philippe-a, a s njim i izborne reforme; na njihovo mesto došla je republika, i to republika koju su sami pobedonosni radnici nazvali «socijalnom». Šta je pod tom socijalnom republikom trebalo razumeti, to nikome nije bilo jasno, pa čak ni samim radnicima. Ali oni su sada imali oružje u rukama i bili su sila u državi. Stoga je buržoaskim republikancima na državnom kormilu, čim su pod nogama osetili nešto malo čvršće tle, bio prvi cilj da razoružaju radnike. To se dogodilo na taj način što su direktnim verolomstvom, otvorenom porugom i pokušajem da nezaposlene proteraju u jednu udaljenu pokrajinu, naterali radnike na ustanak u junu 1848.^[153] Vlada je sebi bila obezbedila ogromnu nadmoćnost. Posle petodnevne herojske borbe radnici su podlegli. I tada je nastao takav pokolj golorukih zarobljenika kakav se nije video od vremena gradanskih ratova koji su bili početak propasti Rimske Republike.^[265] Buržoazija je tada prvi put pokazala do kakve besomučne izbezumljenosti može da je dovede osveta čim se proletarijat usudi da joj se suprotstavi kao zasebna klasa sa sopstvenim interesima i zahtevima. Pa ipak je 1848. bila još dečja igra u poređenju s besom buržoazije u godini 1871.

Kazna je sledila u stopu. Ako proletarijat nije još mogao vladati Francuskom, buržoazija to više nije mogla. Bar ne tada, kad je u svojoj većini još bila monarhistički raspoložena i pocepana na tri dinastičke stranke^[498] i četvrtu republikansku. Unutrašnje zadržice tih stranaka omogućile su pustolovu Louis-u Bonaparti da se dočepa svih komandnih pozicija — vojske, policije, upravne mašine — i da 2. decembra 1851. razbije i poslednju tvrđavu buržoazije — Nacionalnu skupštinu. Počelo je Drugo Carstvo — eksploatisanje Francuske od strane jedne bande političkih i finansijskih pustolova, ali u isto vreme i takav razvitak industrije kakav nikad nije bio moguć za vreme uskogrudog i plašljivog sistema Louis-a - Philippe-a, kada je isključivo vladao samo jedan mali deo krupne buržoazije. Louis Bonaparta je oduzeo kapitalistima njihovu političku moć pod izgovorom da njih, buržuje, štiti od radnika, a radnike, opet, od buržoazije; ali zato je njegov režim išao naruku špekulaciji i industrijskoj delatnosti, ukratko — poletu i bogaćenju celokupne buržoazije u dotle nečuvenoj meri. Doduše, u još daleko većoj meri su se razvile korupcija i masovna krađa, koje su se grupisale oko carskog dvora i izvlačile velike procenete od tog bogaćenja.

Ali Drugo Carstvo je bilo apel na francuski šovinizam; ono je bilo zahtev da se vrata granice Prvog Carstva koje su izgubljene 1814, ili bar granice Prve Republike. Francusko carstvo u granicama stare monarhije, ili čak u još više suženim granicama od 1815, nikako nije moglo biti dugog veka. Otuda se pojavila neophodnost povremenih

ratova i proširenja granica. Ali maštu francuskih šovinista nikakvo proširenje granica nije toliko zanosilo koliko proširenje na nemačkoj levoj obali Rajne. Jedna kvadratna milja na Rajni značila je za njih više nego deset kvadratnih milja u Alpima ili ma gde na drugom mestu. Postojanje Drugog Carstva značilo je već samo po sebi da je zahtev za vraćanje Francuskoj leve obale Rajne, odjednom ili deo po deo, samo pitanje vremena. To vreme je došlo s prusko-austrijskim ratom od 1866; Bonaparti, prevarenom u nadi da će pomoću Bismarcka i svoje sopstvene krajnje lukave politike oklevanja dobiti očekivanu »teritorijalnu odštetu«, nije preostalo ništa drugo nego rat, koji je izbio 1870. godine i koji ga je doveo do Sedana^[52], a otuda u Vilhelmshe.^[248]

Neizbežna posledica bila je revolucija u Parizu od 4. septembra 1870. Carstvo se srušilo kao kuća od karata, i ponovo je proglašena republika. Ali neprijatelj je stajao pred vratima; armije carstva bile su ili beznadežno opsednute u Mecu ili u ropstvu u Nemačkoj. U toj nevolji narod je dozvolio pariskim poslanicima bivšeg Zakonodavnog tela da se konstituišu kao »vlada nacionalne odbrane«. To im je dozvoljeno utoliko pre što su sada, u cilju odbrane, svi za oružje sposobni Parižani bili svrstani u Nacionalnu gardu i naoružani, tako da su sada radnici u njoj sačinjavali veliku većinu. Ali uskoro je izbio antagonizam između vlade, koja se sastojala gotovo samo od buržuja i naoružanog proletarijata. Trideset prvog oktobra radnički bataljoni su izvršili juriš na Gradsku većnicu i zarobili jedan deo članova vlade; izdaja, direktno verolomstvo vlade i intervencija nekolikih sitno-buržoaskih bataljona opet su ih oslobodili, i da u gradu, opkoljenom neprijateljskom oružanom silom, ne bi buknuo građanski rat, ostavljena je na vlasti dotadašnja vlada.

Najzad, 28. januara 1871, kapitulirao je izgledneli Pariz, ali s počastima dotle nečuvanim u istoriji ratova. Forovi su predati, sa spoljnog bedema uklonjeno oružje, linijske trupe i Mobilna garda^[16] predale su oružje, a one same proglašene za ratne zarobljenike. Ali Nacionalna garda je zadržala svoje oružje i topove i s pobeđnicima zaključila samo primirje. A ovi se nisu usudivali da u trijumfu uđu u Pariz. Usudili su se da zaposednu samo jedan mali kutak Pariza, koji se uz to delom sastojao od javnih parkova, a i to samo na nekoliko dana! Pa i za to vreme su oni, koji su 131 dan opsedali Pariz, bili i sami opsednuti od strane naoružanih pariskih radnika, koji su budno pazili da nijedan »Prus« ne prekorači uske granice onoga ugla koji je prepušten stranom osvajaču. Takvo poštovanje su pariski radnici ulivali vojsci pred kojom su sve armije carstva položile oružje; a pruski junkeri, koji su bili došli da se svete ognjištu revolucije, morali su s poštovanjem zastati i salutirati baš pred tom naoružanom revolucijom!

Za vreme rata pariski radnici su se bili ograničili na to da zahtevaju energično nastavljanje borbe. Ali je sada, kada je posle kapi-

tulacije Pariza došlo do mira, Thiers, nova glava vlade, morao uvideti da vlast imućnih klasa — krupnih zemljoposjednika i kapitalista — lebdi u stalnoj opasnosti dokle god pariski radnici drže oružje u rukama. Njegovo prvo delo bio je pokušaj da ih razoruža. Osamnaestog marta on je poslao linijske trupe s naredbom da od Nacionalne garde otmu artiljeriju, koja je njoj pripadala i koja je izrađena za vreme opsade Pariza i plaćena javno prikupljenim priložima. Pokušaj nije uspeo. Pariz se kao jedan čovek digao u odbranu, i rat između Pariza i francuske vlade, koja se nalazila u Versaju, bio je objavljen. Dvadeset šestog marta je izabrana, a 28. proglašena Pariska komuna. Centralni komitet Nacionalne garde, koji je dotle vršio vlast, predao ju je Komuni, pošto je još pre toga doneo dekret o ukidanju skandalozne pariske »policije za javni moral«. Tridesetog marta Komuna je ukinula regrutovanje i stajaću vojsku, a Nacionalnu gardu, kojoj su imali pripadati svi građani sposobni za oružje, proglasila za jedinu oružanu silu. Komuna je poništila sva dugovanja na ime kirije od oktobra 1870. do aprila 1871, s tim da se već plaćeni iznosi na ime kirije uračunaju za budući period zakupa, i obustavila je sve prodaje zaloga u gradskom založnom zavodu. Istoga dana potvrđen je izbor svih stranaca izabраниh u Komunu, pošto je »zastava Komune zastava svetske republike«. ^[428] — Prvog aprila odlučeno je da najviša plata službenika Komune, dakle i samih njenih članova, ne sme prelaziti 6000 franaka (4800 maraka). Idućeg dana donesen je dekret o odvajanju crkve od države i o ukidanju svih državnih plaćanja za verske svrhe, kao i o pretvaranju svih crkvenih imanja u nacionalnu svojinu; u saglasnosti s tim, 8. aprila naredeno je da se iz škola uklone svi verski simboli, slike, dogme, molitve, ukoliko — »sve ono što spada u oblast savesti svakog pojedinca«, što je bilo postepeno i sprovedeno. — Petog aprila, kao odgovor na svakodnevno ponavljana streljanja zarobljenih boraca Komune od strane versajskih trupa, izdat je dekret o hapšenju talaca ^[233], ali on nije bio nikada sproveden. — Šestog aprila je 137. bataljon Nacionalne garde izvukao giljotinu i javno je spalio uz likovanje naroda. — Dvanaestog aprila Komuna je odlučila da se Stub pobeđe, na Trgu Vandom, koji je Napoléon 1809. salio od zaplenjenih topova, sruši kao simbol šovinizma i mržnje među narodima. To je izvršeno 16. maja. — Šesnaestog aprila Komuna je naredila da se sastavi statistički popis fabrika u kojima su fabrikanti obustavili rad i da se izrade planovi za stavljanje u pogon tih fabrika od strane radnika koji su dotad bili zaposleni u tim fabrikama, a koji su sad imali da se organizuju u kooperativna udruženja kao i da se izrade planovi za organizovanje tih kooperativa u jedan veliki savez. — Dvadesetog aprila Komuna je ukinula noćni rad u pekarnicama, a takođe i urede za posredovanje pri traženju rada, koji su od vremena Drugog Carstva bili monopol lica imenovanih od policije — eksploatatora radnika, i to eksploatatora prvog reda. Posredovanje rada predato je u nadležnost opštinskih uprava dvadeset pariskih arondismana. — Tri-

desetog aprila naredila je da se zatvore založni zavodi uz obrazloženje da su oni ustanove za privatnu eksploataciju radnika i da stoje u suprotnosti s pravom radnika na njihova oruđa za rad i na kredit. — Petog maja odlučila je da se sruši Kapela pokore, koja je bila podignuta u znak kajanja za pogubljenje Louis-a XVI.

Tako se, počevši od 18. marta, počeo oštro i jasno ispoljavati čisto klasni karakter pariskog pokreta, koji je dotle borbom protiv strane najezde bio potisnut u pozadinu. Kako su u Komuni bili gotovo samo radnici ili priznati predstavnici radnika, njene odluke su imale izrazito proleterski karakter. Ona je donosila ili odluke kojima je dekretirala takve reforme kojih se republikanska buržoazija bila odrekla samo iz kukavičluka, a koje čine neophodnu osnovu za slobodnu delatnost radničke klase, kao što je sprovođenje načela da je religija u odnosu prema državi čisto privatna stvar; ili je Komuna izdavala odluke koje su bile neposredno u interesu radničke klase i koje su delom duboko zasedale u stari društveni poredak. Ali u jednom opsednutom gradu mogli su biti učinjeni samo prvi koraci k ostvarenju svih tih odluka. A već od početka maja bile su sve snage zauzete borbom protiv trupa versajske vlade, koje su se brojno stalno povećavale.

Sedmog aprila Versajci su se dočepali prelaza preko Sene kod Neija na zapadnom frontu Pariza; ali, s druge strane, 11. aprila, general Eudes je odbio njihov napad na južni front nanevši im teške gubitke. Pariz je neprekidno bio bombardovan, i to od strane onih istih ljudi koji su prusko bombardovanje grada žigosali kao sknavljenje svetinje. Ti isti ljudi sada su moljalkali prusku vladu da im hitno vrati francuske vojnike zarobljene kod Sedana i Meca, da bi za njih ponovo osvojili Pariz. Postepeno pristizanje trupa davalo je Versajcima od početka maja izrazitu nadmoćnost. To se pokazalo već 23. aprila, kada je Thiers prekinuo pregovore, započete na predlog Komune, o zameni pariskog nadbiskupa¹ i velikog broja drugih popova, zadržanih u Parizu u svojstvu talaca, za jedinog Blanquija, koji je dva puta bio izabran u Komunu, ali se nalazio zatvoren u Klervou. To se još više ispoljilo u promenjenom tonu Thiers-ovih govora; dok je ranije bio uzdržljiv i dvoličan, sad je najednom postao drzak, brutalan i počeo je da preti. Trećeg maja su versajske trupe na južnom frontu zauzele šanac Mullen-Sake, 9. maja topovskom vatrom potpuno razoreni for Isi, 14. maja for Vanv. Na zapadnom frontu, zauzimajući mnogobrojna sela i zgrade, koji su se prostirali sve do gradskih zidina, oni su postepeno napredovali do samog glavnog bedema. Dvadeset prvog maja, zahvaljujući izdaji i nemarnosti ovde postavljenih trupa Nacionalne garde, pošlo im je za rukom da prodru u grad. Prusi, koji su držali zaposednute severne i istočne forove, dozvolili su Versajcima da u severnom delu grada prodru preko te-

¹ Darboya

rena koji je po uslovima primirja za njih bio zabranjen, i na taj način im omogućili da izvrše napad na dugačkom frontu, koji su Parižani na osnovu primirja smatrali obezbeđenim od napada, pa su ga stoga bili slabo zaposeli. Zbog toga je u zapadnoj polovini Pariza, u bogataškom delu grada, otpor bio slab; on je postajao sve žešći i žilaviji ukoliko su se napadačke trupe više približavale istočnoj polovini, pravom radničkom delu grada. Tek posle osmodnevne borbe podlegli su na uzvišicama Belvila i Menilmontana poslednji branioци Komune, i tada je ubijanje golorukih ljudi, žena i dece, koje je sa sve većom okrutnošću besnelo čitavu nedelju dana, dostiglo svoj vrhunac. Već ni puška ostraguša nije više ubijala dovoljno brzo; na stotine pobedenih streljano je iz mitraljeza. »Zid federalaca«^[463] na groblju Per-Lašez, gde je izvršeno poslednje masovno ubijanje, stoji još i danas kao nemo, ali rečito svedočanstvo one besomučnosti za koju je vladajuća klasa sposobna čim se proletarijat osmeli da ustane u odbranu svojih prava. Kad se pokazalo da je nemoguće sve pobiti, došla su masovna hapšenja, streljanja žrtava proizvoljno biranih iz redova zarobljenika, odvođenje ostalih u velike logore, gde su čekali da budu izvedeni pred ratni sud. Pruskim trupama, koje su okružavale Pariz sa severoistočne strane, bilo je naređeno da ne propuštaju begunce, ali su se oficiri često pravili da ne vide kad su vojnici više slušali glas čovečnosti nego glas vrhovne komande; svojim humanim postupkom naročito se istakao Saksonski armijski korpus, koji je propustio mnoge za koje je bilo očigledno da su borci Komune.

Ako se danas, posle dvadeset godina, osvrnemo na delatnost i istorijski značaj Pariske komune iz godine 1871, naći ćemo da izlaganju datom u *Gradanskom ratu u Francuskoj* treba dodati još neke dopune.

Članovi Komune delili su se na većinu, blankiste, koji su preovladivali i u Centralnom komitetu Nacionalne garde, i manjinu, koja se sastojala od članova Međunarodnog udruženja radnika — pretežno pristalica Proudhonove socijalističke škole. Blankisti su tada, najvećim delom, bili socijalisti samo po revolucionarnom, proleterskom instinktu; samo je mali broj njih došao do jasnijeg shvatanja principa zahvaljujući Vaillant-u, koji je poznavao nemački naučni socijalizam. Tako se može shvatiti što je Komuna u ekonomskoj oblasti mnogo šta propustila što je, po našim današnjim shvatanjima, morala učiniti. Svakako se najteže može shvatiti ono strahopoštovanje s kojim je ona ponizno zastala pred vratima Francuske banke. To je bila i teška politička pogreška. Banka u rukama Komune — to bi vredelo više nego 10 000 talaca. To bi značilo pritisak celokupne francuske buržoazije na versajsku vladu u interesu uspostavljanja mira s Komunom. Ali još više začuđava što je ipak ta Komuna, sastavljena od blankista i prudonovaca, učinila mnogo čega potpuno pravilno. Ra-

zume se, za ekonomske dekrete Komune, kako za njihove dobre, tako i za njihove rdave strane, snose odgovornost u prvom redu prudonovci, kao što za njene političke postupke ili propuste snose odgovornost blankisti. A u oba slučaja ironija istorije je htela — kao što to obično biva kad doktrinari dodu na kormilo — da su i jedni i drugi radili suprotno onome što je propisivala njihova školska doktrina.

Proudhon, taj socijalista sitnih seljaka i zanatlija, otvoreno je mrzeo udruživanje. On je govorio da ono donosi više zla nego dobra, da je po prirodi neplodno, čak i štetno, jer predstavlja okove koji sputavaju slobodu radnika; da je samo čista dogma; da je neproduktivno i tegobno; u suprotnosti ne samo sa slobodom radnika nego i s ekonomisanjem rada; da njegovi nedostaci rastu brže nego njegova preimućstva i da, nasuprot njemu, konkurencija, podela rada, privatna svojina — predstavljaju ekonomske snage. Samo u izuzetnim slučajevima — kako ih Proudhon naziva — u krupnoj industriji i krupnim preduzećima, na primer kod železnica, udruživanje radnika je na svom mestu. (Vidi: *Idée générale de la révolution au XIXe siècle*, 3. étude.)

Godine 1871. krupna industrija je čak i u Parizu, tom glavnom sedištu umetničkih zanata, u tolikoj meri već prestala da bude izuzetan slučaj da je najvažniji dekret Komune nalagao takvu organizaciju krupne industrije, pa čak i manufakture, koja bi se zasnivala ne samo na udruženjima radnika u svakoj pojedinoj fabrici, nego je trebalo da ujedini sva ta udruženja u jedan veliki savez; ukratko — takvu organizaciju koja, kao što to Marx u *Gradanskom ratu* sasvim tačno kaže, mora najzad dovesti do komunizma, dakle do direktne suprotnosti Proudhonovom učenju.¹ I zato je Komuna i bila grob Proudhonove škole socijalizma. Ta škola je danas iščezla iz radničkih krugova Francuske; tamo sad neosporno vlada Marxova teorija, kod posibilista^[464] isto kao i kod »marksista«. Samo među »radikalnom« buržoazijom još ima prudonovaca.

Ni blankisti nisu prošli bolje. Vaspitani u školi zavereništva, vezani krutom disciplinom koja je odgovarala toj školi, oni su polazili od shvatanja da jedan srazmerno mali broj odlučnih, dobro organizovanih ljudi može u određenom povoljnom trenutku ne samo da osvoji državnu vlast nego da, razvijajući veliku, bezobzirnu energiju, može i da je zadrži sve dok mu ne pođe za rukom da uvuče masu naroda u revoluciju i da je okupi oko male vodeće grupe. Za to je pre svega bila potrebna najstroža, diktatorska centralizacija celokupne vlasti u rukama nove revolucionarne vlade. A šta je učinila Komuna, koja se u većini sastojala baš od tih blankista? U svim svojim proglasima Francuzima u provinciji ona ih je pozivala u dobrovoljnu federaciju svih francuskih komuna s Parizom, u jednu nacionalnu organizaciju koju je trebalo prvi put da stvori zaista sama nacija. Baš

¹ Vidi u ovom tomu, str. 274.

ugnjetačka sila dotadašnje centralizovane vlade, vojska, politička policija, birokratija, koju je Napoléon stvorio 1798. i koju je otada svaka nova vlada preuzimala kao dobrodošlo oruđe i iskorišćavala ga protiv svojih protivnika, trebalo je da baš ta sila padne svuda, kao što je već bila pala u Parizu.

Komuna je odmah u početku morala priznati da radnička klasa, došavši na vlast, ne može dalje gazdovati pomoću stare državne mašine; da radnička klasa, da ne bi izgubila svoju tek izvojevanu vlast, mora, s jedne strane, ukloniti celu staru mašinu ugnjetavanja, koja je dotle bila upotrebljavana protiv nje, a, s druge strane, da se mora osigurati od svojih vlastitih deputata i činovnika, proglašavajući da svi oni, bez ikakvog izuzetka, mogu u svako doba biti smenjeni. Šta je bilo karakteristična osobina dosadašnje države? Društvo je, radi zaštite svojih zajedničkih interesa, prvobitno putem proste podela rada, stvorilo svoje sopstvene organe. Ali, ti organi, čiji je vrh državna vlast, služeći svojim posebnim interesima, pretvorili su se u toku vremena od slugu društva u njegove gospodare. To se može videti, na primer, ne samo u naslednoj monarhiji nego isto tako i u demokratskoj republici. Nigde »političari« ne predstavljaju odvojeniji i moćniji deo nacije nego baš u Severnoj Americi. Tamo obema velikim strankama^[465], koje se naizmenično smenjuju na vlasti, vladaju ljudi koji od politike prave posao, špekulišu mestima kako u Zakonodavnoj skupštini Unije tako i u skupštinama pojedinih država, ili žive od agitacije za svoju stranku, a kad ona pobedi, za nagradu dobijaju položaje. Poznato je kako se Amerikanci u toku poslednjih trideset godina trude da zbace taj već nesnosni jaram i kako, uprkos svemu tome, sve dublje zapadaju u ovu močvaru korupcije. Baš u Americi se može najbolje videti kako se razvija taj proces osamostaljivanja državne vlasti nasuprot društva, kome je ona prvobitno imala da služi samo kao oruđe. Tamo nema dinastije, nema plemstva, nema stajaće vojske, osim ono malo ljudi za čuvanje Indijanaca, nema birokratije sa stalnim mestima ili s pravom na penziju. Pa ipak, imamo tamo dve velike bande političkih špekulanata, koje naizmenično uzimaju u svoje ruke državnu vlast, zloupotrebljavaju je najkoruptivnijim sredstvima za najkoruptivnije ciljeve — a nacija je nemoćna prema tim dvama krupnim kartelima političara, koji joj tobože služe, a u stvari vladaju njome i pljačkaju je.

Protiv tog u svim dosadašnjim državama neizbežnog pretvaranja države i državnih organa od slugu društva u gospodare društva, Komuna je primenila dva nepogrešiva sredstva. Prvo, ona je na sva mesta u upravi, u sudstvu, u prosveti, postavljala lica izabrana opštim pravom glasa, s tim da ta lica mogu u svako doba biti opozvana odlukom njihovih birača. I drugo, ona je za sve službe, visoke i niske, davala samo onoliku platu koliku su primali drugi radnici. Najviša plata koju je Komuna uopšte plaćala iznosila je 6000 franaka. Time je jurenju za položajima i karijerizmu bila stavljena sigurna brana,

čak i nezavisno od vezanih mandata poslanika u predstavničkim telima, koje je Komuna povrh toga uvela.

To razbijanje stare državne vlasti i njeno zamenjivanje novom, doista demokratskom, posebno je opisano u trećem odeljku *Gradanskog rata*. No bilo je potrebno da se ovde još jednom zadržimo na nekim crtama tog zamenjivanja, jer je baš u Nemačkoj sujeveran odnos prema državi prešao iz filozofije u opštu svest buržoazije, pa čak i mnogih radnika. Prema učenju filozofa, država je »ostvarenje ideje«^[466], ili, prevedeno na filozofski jezik, carstvo božje na zemlji, oblast u kojoj se ostvaruju ili treba da se ostvare večna istina i pravda. A otuda proističe sujeverno poštovanje države i svega onoga što je u vezi s državom, sujeverno poštovanje koje se utoliko lakše ukorenjuje što se ljudi od detinjstva navikavaju na misao da se poslovi i interesi, zajednički celome društvu, ne mogu drukčije obavljati i čuvati nego kako su se i dosad obavljali i čuvali, to jest pomoću države i njenih činovnika nagrađenih unosnim mestima. Ljudi misle da su učinili neobično smeo korak ako su se oslobodili vere u naslednu monarhiju i postali pristalice demokratske republike. U stvari, pak, država nije ništa drugo do mašina za ugnjetavanje jedne klase od strane druge, i to u demokratskoj republici ništa manje nego u monarhiji; u najboljem slučaju, država je zlo koje proletarijatu, kad pobedi u borbi za svoju klasnu vladavinu, ostaje u nasleđe; i on će, onako isto kao i Komuna, morati odmah da odseče najgore strane toga zla, dok neko novo pokoljenje, izraslo u novim slobodnim društvenim uslovima, ne bude u stanju da odbaci svu tu starudiju državnosti.

Nemačkog filistra^[467] je ponovo počeo da obuzima spasonosni strah pri pomenu reči »diktatura proletarijata«. Pa dobro, gospodo, hoćete li da znate kako ta diktatura izgleda? Pogledajte Parisku komunu. To je bila diktatura proletarijata.

London, na dan dvadesetogodišnjice Pariske komune,
18. marta 1891.

F. Engels

Prevod s nemačkog

B. Zapisi i dokumenti
(januar – novembar 1871)

I

[Zapis jednog govora Karla Marxa o vladi
nacionalne odbrane^[468]]

[Iz zapisnika sa sednice Generalnog veća od
17. januara 1871]

Građanin Marx je rekao da namerava, pošto je prisutan velik broj engleskih članova, da dá vrlo važnu izjavu. Ono što je Odger govorio na poslednjem skupu u Sent Džejsms holu o francuskoj vladi ne odgovara istini. U našoj *Drugoј adresi* mi smo rekli da na nekim članovima privremene vlade leži neizbrisiva ljaga još od vremena revolucije iz 1848.¹ Odger je ipak izjavio da oni nemaju nikakve krivice.

Marx je dalje rekao da je Favre-a moguće primiti samo kao predstavnika republike, a ne kao besprekornog patriotu Jules-a Favre-a. Način na koji se sada o njemu govori stavlja Favre-a u prvi red, a republika skoro iščezava iz vidokruga. Evo jednog primera Favre-ovog delanja. Posle revolucije od 1848. Favre je postao sekretar Ministarstva unutrašnjih poslova; zbog toga što je Flocon bio bolestan, Ledru-Rollin je izabrao Favre-a. Prvo što je Favre učinio bilo je da dovede vojsku u Pariz, što je kasnije omogućilo buržoaziji da ubija radnike. Kasnije, kada se narod uverio da Skupštinu sačinjavaju predstavnici buržoazije, demonstrirao je u korist Poljske i tom prilikom prodro u salu Ustavotvorne skupštine.^[469] Predsednik je preklinjao Louis-a Blanc-a da demonstrantima održi govor i da ih umiri, što je ovaj i učinio. Rat s Rusijom bi spasao republiku. Prvo što je Jules Favre učinio nekoliko dana kasnije bilo je da zatraži ovlašćenje za gonjenje Louis-a Blanc-a kao učesnika u demonstraciji. Skupština je mislila da on to čini po nalogu vlade, ali svi drugi članovi vlade smatrali su da je ta mera stvar Favre-ove privatne inicijative. Privremena vlada je kovala zaveru da izazove junjski ustanak. Pošto su demonstranti bili razbijeni, Favre je predložio da se ukine Izvršna komisija.^[470] Dvadeset sedmog juna doneo je naredbu da se zatvořenici transportuju bez suđenja.^[471] Tako je transportovano 15 000

¹ Vidi u ovom tomu, str. 224.

zatvorenika. U novembru je Ustavotvorna skupština bila primorana da ispita neke koji još nisu bili transportovani. Samo u Brestu je 1000 ljudi moralo biti oslobođeno. Od onih zatvorenika koji su kao naročito opasni predati vojnoj komisiji na ispitivanje, mnogi su takode morali biti oslobođeni; drugi su bili osuđeni na kratkovremeni zatvor. Kasnije su došli predlozi za amnestiju. Favre je uvek bio protiv tih predloga. On je bio jedan od onih koji su sudelovali u komisiji za ispitivanje cele revolucije, izuzev događaja u februaru. On je doprineo da se donesu najsravniji zakoni o štampi^[472] koji su ikada postojali i kojima je Napoléon umeo dobro da se koristi. Favre je imao izvesne veze s bonapartistima pod Julskom Monarhijom i upotrebio je sav svoj uticaj da bi Nacionalna skupština prihvatila Napoléona. On je ulagao napore da se ostvari ekspedicija na Rim^[211], što je bio prvi korak ka uspostavljanju carstva.

[*The Eastern Post*, br. 121
od 21. januara 1871]

Prevod s engleskog

2

[Zapis govora Friedricha Engelsa o revoluciji od 18. marta u Parizu^[473]]

[Iz zapisnika sa sednice Generalnog veća
od 21. marta 1871]

Gradanin Engels je govorio o stanju u Parizu. On je rekao da su pisma koja je primio iz Pariza u toku nedelje, a koja je Serraillier već spomenuo, objasnila ono što je pre bilo neshvatljivo. Izgledalo je da se nekoliko ljudi iznenada dočepalo izvesnog broja topova i držalo ih. Cela štampa i svi dopisnici su pisali da će ovi ljudi sigurno propasti, ali francuska vlada je oklevala očekujući pogodan trenutak. U izveštaju koji je poslao naš Pariski komitet kaže se da je Nacionalna garda platila da joj se naprave ti topovi i želela je da ih zadrži. Posle izbora nacionalni gardisti su uvideli da republika ni najmanje nije sigurna pod izabranom Skupštinom.^[474] Kada su Prusi ušli u Pariz, topovi su prevezeni u drugi deo grada kako bi se sačuvali od Prusa. Tada je vlada počela da traži topove za sebe i pokušala je da ih oduzme od Nacionalne garde. D'Aurelle de Paladines je izabran za komandanta Nacionalne garde i za prefekta policije.¹ Pod Napo-

¹ Na sledećoj sednici Generalnog veća, 28. marta 1871, Engels je izjavio da je u zapisniku, u zapisu njegovog govora od 21. marta, načinjena greška: generali D' Aurelle de Paladines i Valentin su uzeti kao jedno lice. Za prefekta policije imenovan je Valentin.

léonom on je bio komandant žandarmerije i bio je privržen sveštenstvu. Na poziv orleanskog biskupa Dupanloup-a, on je pet časova proveo u crkvi na pokajanju u vreme kad je njegova vojska bila tučena u sukobu s Nemcima. Njegovo naimenovanje nije ostavljalo nikakve sumnje u pogledu vladinih namera.

Tada se Nacionalna garda pripremala za otpor. Od 260 bataljona, 215 ih je organizovalo Centralni komitet, u koji su ušli i vojnici i oficiri. Svaka četa je izabrala po jednog delegata; od ovih delegata su organizovani lokalni komiteti arondismana ili gradskih četvrti, a oni su izabrali Centralni komitet.

Od dvadeset arondismana samo pet nije izabralo svoje delegate. Kada je Skupština prešla u Versaj, vlada je pokušala da očisti Pariz od revolucionara i da im oduzme topove. Čim su stigle u Pariz, trupe su u tu svrhu stavljene pod komandu generala Vinoya, po čijim su naređenjima u vreme coup d'état¹ od 1851. pucali u narod po bulevarima. Rano ujutru trupe su postigle izvesne uspehe, ali kada su nacionalni gardisti uvideli o čemu se radi, zauzeli su se da povrate topove i vojnici su se bratimili s narodom. Sada je grad u rukama naroda; trupe koje nisu prešle na stranu naroda povučene su u Versaj i Skupština ne zna šta one treba da rade.

Nijedan od ljudi u Centralnom komitetu nije slavan — među njima nije bilo Félix-a Pyat-a ni ljudi njemu sličnih, ali su svi bili dobro poznati radničkoj klasi. U Komitetu su bila četiri člana Internacionale.

Sledećeg dana trebalo je sprovesti izbore za Komunu. Centralni komitet je objavio da će se poštovati sloboda štampe, ali ne i korumpirane bonapartističke štampe. U najvažnijoj od donetih odluka govori se da treba poštovati preliminarne uslove zaključenja mira. Prusi su još uvek bili blizu, i ako bi se oni mogli držati po strani od borbe, izgledi na uspeh bi se povećali.

[The Eastern Post, br. 130
od 25. marta 1871]

Prevod s engleskog

¹ državog udara (prevrata)

3

[Zapis govora Friedricha Engelsa i Karla Marxa
o republikanskom pokretu u Engleskoj]^[475][Iz zapisnika sa sednice Generalnog veća
od 28. marta 1871]

Gradanin *Engels* je rekao da pitanje nije u tome da li mi podržavamo republikanski pokret, već u tome da li će on u sadašnjim okolnostima ići našim putem. Ima ljudi koji kao Peter Taylor i drugi prosto zahtevaju republiku, ali moramo imati u vidu da bi ukidanje monarhije povuklo za sobom i ukidanje državne crkve, doma lordova i još mnogo čega. U Engleskoj se ne može javiti nikakav republikanski pokret a da ne preraste u pokret radničke klase, a ako dođe do jednog takvog pokreta, bilo bi potrebno znati kako će se on dalje razvijati. Da bismo mogli svoje ideje sprovesti u delo, treba najpre imati republiku. Mi moramo pažljivo pratiti razvitak republikanskog pokreta, i članovi Internacionale treba da učestvuju u njemu i da mu daju pravac. Ako ovaj pokret dobije buržoaski karakter, postaće stvar klike. Radnička klasa mora prekinuti sa svim ustaljenim formama.

Gradanin *Engels* je rekao da u Americi postoji isto ugnjetavanje kao i u Engleskoj, ali republika je radničkoj klasi dala mogućnost za agitaciju. U gusto naseljenim državama radnički pokret je organizovan, ali veliko nenaseljeno prostranstvo zemlje smeta njegovom jačanju.

Gradanin *Marx* je rekao da je ubeđen da nikakav republikanski pokret ne može postati ozbiljna snaga ako se ne pretvori u socijalni pokret. Oni koji pokreću marionete sadašnjeg pokreta naravno nisu imali takvih namera.

Prevod s engleskog

4

[Zapis govora Friedricha Engelsa o Pariskoj komuni]

[Iz zapisnika sa sednice Generalnog veća
od 11. aprila 1871]

Gradanin *Engels* je rekao da je dužan da obavesti o još jednoj činjenici. U poslednje vreme štampa je puna priča o čudima koja čini Udruženje. Poslednje čudo koje je objavljeno u jednom pariskom listu jeste tvrđenje da je Marx 1857. bio Bismarckov lični sekretar.

Engels je zatim rekao da ne bi bilo dobro ne reći nekoliko reči o događajima u Parizu. Sve dok je Centralni komitet Nacionalne garde rukovodio borbom, stvari su išle dobro, ali posle izbora^[476] se samo pričalo, a ništa se nije radilo. Protiv Versaja je trebalo dejstvovati onda kada je on bio slab, ali ta prilika je propuštena i sada izgleda da Versaj preuzima vodstvo i da potiskuje Parizane. Narod neće dugo trpeti da ga vode u poraz. Parizani gube teren, municiju su potrošili skoro besciljno i troše svoje zalihe hrane. Ne mogu se gladu naterati na predaju sve dotle dok je jedna strana Pariza otvorena. Favre je odbio prusku pomoć.^[477] U junu 1848. borba je bila završena za četiri dana, ali onda radnici nisu imali topova. Sada se borba ne bi tako brzo završila. Louis-Napoléon je prosekao široke ulice da bi se na radnike moglo pucati iz topova, ali sada ta okolnost ide u korist radnika: oni će iz topova pucati na protivnika. Radnici — 200 000 ljudi — organizovani su mnogo bolje nego u svim ranijim ustancima. Njihov položaj je težak, šanse nisu tako dobre kao pre dve nedelje.

Prevod s engleskog

5

[Zapis govora Karla Marxa o Pariskoj komuni]

[Iz zapisnika sa sednice Generalnog veća
od 25. aprila 1871]

Marx. . . ili novine.^[478] Ubuduće će se stvar tako urediti da će poslovne veze između Komune i Londona održavati poseban emisar, koji će preuzeti brigu i o drugim našim vezama.

Serraillier i Dupont su kandidovani za popunu praznih mesta u 17. arondismanu.^[479] Serraillier je pisao da će Dupont-a sigurno izabrati, ali on se posle izbora nije javljao; možda je pisao u Manchester. Izgleda da je poslao više pisama nego što ih je stiglo.

Félix Pyat i Vésinier oklevetali su Serraillier-a i Dupont-a u Parizu. Kada im je Serraillier zapretio sudom, oni su porekli ono što su izjavili. Neophodno je odmah pisati u Pariz da bi se dobilo objašnjenje zašto je Pyat klevetao Serraillier-a i Dupont-a. (Na predlog građanina Mottersheada, Veće nalaže građaninu Marxu da sastavi pismo^[480].)

Lafargue je poslao pisma poštom van linije pariskih utvrđenja i zato su ona zadržana kad ih je trebalo proslediti železnicom: i francuska i pruska vlada su ih cenzurisale. Veći deo informacija u ovim pismima je zastareo, ali u njima se navodi i nekoliko činjenica o kojima štampa nije pisala. U pismima je saopšteno da se u provincijama o događajima u Parizu zna samo onoliko koliko se znalo i u vreme

opsade. Sem na mestima gde se direktno vodila borba, u Parizu nikada pre nije bilo tako mirno. Veliki deo srednje klase se pridružio Nacionalnoj gardi Belvila. Veliki kapitalisti su pobjegli, a mali poslovni ljudi i zanatlije ostali su uz radničku klasu. Teško je zamisliti koliko je veliko oduševljenje naroda i Nacionalne garde; Versajci su glupi ako se nadaju da će moći da prodru u Pariz. Pariz ne veruje da će provincije dići ustanak i zna da su protiv njega upućene nadmoćne snage, ali se on toga nije plašio; no postojala je bojazan od pruske intervencije i strah zbog nestašice namirnica. Dekreti o stannarinama i dospelim menicama zaista su dva majstorska poteza; da njih nije bilo, tri četvrtine sitnih trgovaca i zanatlija bi bankrotiralo. Pogubljenje Duvala i Flourensa izazvalo je želju da se oni osvete. Flourensova porodica i Komuna poslale su zvanično lice da utvrdi zašto je on pogubljen, ali to je bilo uzaludno. Flourens je bio ubijen u nekoj kući.

Ima nekih informacija o tome kako se fabrikuju telegrami. Kad je Brutto pregledao račune vlade nacionalne odbrane, otkrio je da je novac dat za građenje usavršene pokretne giljotine. Giljotina je pro-nadena i po naredenju Komune javno spaljena. Gasna kompanija je dugovala opštini više od jednog miliona franaka, ali nije pokazala da želi da isplati svoj dug; tek kad je izdat nalog da joj se zapleni imovina, dala je menicu na odgovarajući iznos na Francusku banku. Telegrami i izveštaji dopisnika pružaju sasvim drukčiju sliku o ovoj stvari. Najviše pada u oči to što Komuna upravlja tako jevtino. Njeni najviši funkcioneri primaju samo po 6000 franaka godišnje, a drugi dobijaju samo radničke plate.

Adresa¹ će biti gotova za sledeću sednicu.

[The Eastern Post, br. 135
od 29. aprila 1871]

Prevod s engleskog

6

[Zapis govora Friedricha Engelsa o Pariskoj komuni]

[Iz zapisnika sa sednice Generalnog veća
od 9. maja 1871]

Zatim je građanin Engels saopštio da adresa¹ još nije gotova. Građanin Marx je bio ozbiljno bolestan i pisanje adrese mu je pogoršalo stanje. Ali adresa će biti gotova do subote, i Stalni komitet^[481] se može sastati kod Marxa u ma koje vreme posle 5 časova po podne. Jedan emisar Komune je bio ovde² i doneo dobre vesti. Preduzete su stroge mere da ljudi ne ulaze u grad bez propusnica. Saznalo

¹ tj. *Gradanski rat u Francuskoj* — ² u Londonu

se da su versajski špijuni slobodno šetali po gradu. Glavni napad je odbijen. Versajska vojska je pokušala da se probije između položaja Nacionalne garde i odbrambenih bedema, ali sada ona može napadati samo na jednom mestu, na istom onom na kome je ranije pretrpela neuspeh. Odbrana postaje sve jača. Komuna je izgubila nešto malo teritorije, a povratila je Klamar. Čak i da je versajska vojska zauzela bedeme, iza njih su se nalazile barikade, na kojima bi došlo do bitke kakve dosad nikad nije bilo. Prvi put barikade bi bile branjene topovima, vojničkim puškama i regularno organizovanim trupama. Trupe spremne za borbu sada su približno jednake. Versaj nije mogao dobiti trupe iz unutrašnjosti, štaviše morao je tamo da pošalje jedan deo svojih snaga da održava red u gradovima. Thiers čak nije mogao da dozvoli predstavnicima gradskih veća da se sastanu u Bordou i raspravljaju o političkoj situaciji; da bi to sprečio morao je da pribegne Napoléonovom zakonu.^[460]

Prevod s engleskog

7

[Zapis govora Karla Marxa o Pariskoj komuni^[482]]

[Iz zapisnika sa sednice Generalnog veća
od 23. maja 1871]

Gradanin Marx je izjavio da je bio bolestan i da zato nije mogao da završi adresu¹, koju je bio obećao da napiše, ali se nada da će ona biti gotova do narednog utornika. U vezi s borbom u Parizu rekao je da se boji da je kraj blizu, ali ako Komuna bude pobedena, borba će se samo odložiti. Principi Komune su večni i ne mogu biti uništeni; oni će se stalno učvršćivati sve dotle dok se radnička klasa ne oslobodi ropstva. Pariska komuna je poražena uz pomoć Prusa, koji su uzeli na sebe ulogu Thiers-ovih žandarma. Plan za njeno uništenje skovali su Bismarck, Thiers i Favre. Bismarck je u Frankfurtu izjavio da su ga Thiers i Favre zamolili da se umeša. Rezultat je pokazao da je on bio spreman da učini sve što je bilo u njegovoj moći da im pomogne, samo ne izlažući opasnosti živote nemačkih vojnika — ne zbog toga što on ceni čovečji život kada je u pitanju neki dobitak, već zato što je želeo da još više unizi Francusku da bi od nje mogao da iznudi više. Dopustio je Thiers-u da drži veći broj vojnika nego što je ugovorom bilo predviđeno, ali je dozvolio da se u Pariz šalje samo ograničena količina namirnica. Sve je to bilo samo ponavljanje stare priče. Više klase su se uvek ujedinjavale kad je trebalo držati radničku klasu u potčinjenosti. U 11. veku je vođen rat između fran-

¹ *Gradanski rat u Francuskoj*

cuskih i normanskih vitezova, i seljaci su se digli na ustanak; vitezovi su odmah zaboravili svoje raspre i ujedinili se da uguše pokret seljaka. Da pokažemo kako su Prusi vršili policijsku službu, spomenimo da je u Ruanu, koji je pod pruskom okupacijom, uhapšeno 500 ljudi pod izgovorom da su pripadnici Internacionale. Internacionala uliva strah. Nedavno je u francuskoj Nacionalnoj skupštini grof Jaubert — ta osušena mumija, ministar od 1834, čovek poznat po tome što podržava mere protiv štampe — održao govor u kome je rekao da posle uspostavljanja reda prva dužnost vlade treba da bude ispitivanje delatnosti Internacionale i njeno rasturanje.

[The Eastern Post,
br. 139 od 27. marta 1871]

Prevod s engleskog

8

[Prikaz jednog govora Karla Marxa održanog protiv klevetanja Internacionale i Pariske komune od strane buržoaske štampe]

[Iz novinskog izveštaja o sednici Generalnog veća
održanoj 6. juna 1871]

Gradanin Marx je skrenuo pažnju Veću na bestidne laži koje o Komuni širi engleska štampa. Ove laži fabrikuju francuska i pruska policija, koje se plaše da istina ne izide na videlo. Tvrdilo se da je Millière jedan od najsvirepijih članova Komune. Međutim, on nikad nije bio član Komune, ali kako je bio poslanik Pariza, bilo je potrebno naći kakav bilo izgovor za njegovo streljanje. Engleska štampa je igrala za Thiers-a ulogu policije i psa tragača. Da bi opravdala krvožednu Thiers-ovu politiku, dala se na klevetanje Komune i Internacionale. Štampi su sasvim dobro bili poznati ciljevi i principi Internacionale; ona je pisala o progonima Internacionale koji su vršeni u Parizu za vreme carstva. Predstavnici štampe su prisustvovali na raznim kongresima Udruženja i objavljivali izveštaje o njihovom radu, a ipak su u isto vreme objavljivali i vesti koje su govorile da Udruženju pripadaju Fenijansko bratstvo, karbonari, Marijana⁽⁴⁸³⁾ i druga tajna udruženja i postavljali pitanje da li je pukovniku Hendersonu poznato gde se nalazi Generalno veće, čije je sedište, kako se čuje, u Londonu. Sve ovo je izmišljeno samo zato da bi se opravdala svaka mera preduzeta protiv Internacionale. »Više klase« strahuju od principa za koje se bori Internacionala.

Marx takode želi da skrene pažnju na članak koji je u listu »The Contemporary Review«⁽⁴⁸⁴⁾ objavio Mazzini i u kome on kleveta Komunu. Nije dovoljno poznato, kao što bi trebalo da bude, da je Maz-

zini oduvek istupao protiv radničkog pokreta. On je osuđivao junske pobunjenike 1848. Na ovo mu je odgovorio Louis Blanc, koji je onda bio mnogo smeliji nego što je danas. Kada je Pierre Leroux, koji ima veliku porodicu, dobio zaposlenje u Londonu, denuncirao ga je lično Mazzini. Činjenica je da Mazzini sa svojim staromodnim republikanizmom nije ništa shvatio niti šta postigao. U ime nacionalizma, Italiju je doveo do despotizma. Za njega država kakvu on zamišlja predstavlja sve, a društvo, koje je stvarnost, ne predstavlja ništa. Što pre narod odbaci takve ljude utoliko bolje.

[*The Eastern Post*,
br. 141 od 10. juna 1871]

Prevod s engleskog

9

[Zapis jednog intervjua koji je Karl Marx dao
dopisniku lista »The World«^[485]]

London, 3. jula

... Prešao sam pravo na stvar. Izgleda, rekao sam, da svet ne zna tačno šta je Internacionala; on je mnogo mrzi, ali nije u stanju da kaže šta je to što mrzi. Neki ljudi koji misle da su dublje od drugih prodrli u tu tamu tvrde da je ona jedna vrsta Janusove glave s blagim, poštenim osmejkom radnika na jednom licu, i s pogledom zaverenika-ubojice, na drugom licu. Zamolio sam Marxa da mi rasvetli tajnu koja obavlja tu teoriju. Naučnik se nasmejao, zasmejala ga je — tako mi se barem učinilo — i sama pomisao da se mi njega toliko plašimo.

Dragi gospodine, nema tu nikakve tajne koju bi trebalo rasvetliti, počeo je da govori Marx veoma biranim rečima na Hans-Breitmannovom dijalektu^[486], osim, možda, misterije gluposti onih ljudi koji uporno ignorišu činjenicu da naše Udruženje deluje javno i da se o njegovoj delatnosti objavljuju iscrpni izveštaji koji su pristupačni svima koji žele da ih čitaju. Za 1 peni možete kupiti naš *Statut*, a ako ne žalite da date i šiling, možete nabaviti i takve brošure iz kojih ćete saznati o nama gotovo sve ono što mi i sami znamo.

Ja: »Gotovo« sve ... možda je tako, ali da nije upravo to što ja ne znam baš ono najvažnije? Hoću da budem s Vama sasvim iskren i da Vam postavim pitanje tako kao što bi ga postavio neupućen posmatrač sa strane: ne pokazuje li taj opšti negativan stav prema Vašoj organizaciji nešto više nego da je masa zlonamerna zato što je neobaveštena? Ipak je umereno da Vas zapitam, čak i posle onoga što ste mi rekli, šta je u stvari Međunarodno udruženje?

Dr Marx: Treba samo da pogledate ljude od kojih se ono sa-
stoji — to su radnici.

Ja: Da, ali vojnici nisu uvek eksponenti one vlade koja njima raspolaže. Poznajem neke od vaših članova i verujem da oni nisu od istog materijala od kojeg se oblikuju zaverenici. Sem toga, tajna koju zna milion ljudi nije uopšte tajna. Ali šta ćemo ako su ti ljudi samo instrumenti u rukama jedne smeje i, nadam se da ćete mi oprostiti ako dodam, ne mnogo skrupulozne konklave?

Dr Marx: To se ničim ne bi moglo dokazati.

Ja: A nedavni ustanak u Parizu?

Dr Marx: Najpre mi, molim Vas, dokažite da je uopšte postojala zavera i da sve što se dogodilo nije bilo zakonita posledica postojećih prilika, ili, ako pretpostavimo da je postojala zavera, dokažite da je u njoj učestvovalo Međunarodno udruženje.

Ja: Učešće velikog broja članova Udruženja u organima Komune.

Dr Marx: Onda bi to isto tako mogla biti i zavera slobodnih zidara, jer njihovo učešće u radu kao pojedinaca nije nipošto bilo neznatno. Odista se ne bih začudio kada bih čuo da im je papa napisao celu krivicu za ustanak. Ali pokušajmo da nađemo i drugo objašnjenje. Ustanak u Parizu izveli su pariski radnici. Prema tome, najsposobniji među njima morali su svakako da budu njihovi vođi i upravljači; ali najsposobniji radnici su slučajno bili i članovi Međunarodnog udruženja. Pa ipak, Udruženje kao takvo nije moglo ni na koji način biti odgovorno za njihova dela.

Ja: Svet na to gleda drukčije. Govori se o tajnim uputstvima iz Londona, pa čak i o novčanoj pomoći. Može li se tvrditi da navodna javna delatnost Udruženja isključuje sve tajne veze?

Dr Marx: Koje je to udruženje koje u svojim poslovima pored javnih nije imalo i svojih poverljivih veza? Ali govoriti o tajnim instrukcijama iz Londona kao o dekretima u pitanjima vere i morala koje izdaje nekakav centar papske vlasti i intriga znači potpuno nerazumevanje suštine Internacionale. Time bi se Internacionali pripisivao centralistički oblik upravljanja, dok je u stvari organizacioni oblik Internacionale zamišljen tako da daje široke mogućnosti za lokalnu inicijativu i samostalnost. U stvari, Internacionala nije nikako vlada radničke klase; ona je pre udruženje nego sila koja kontroliše.

Ja: Šta je cilj tog Udruženja?

Dr Marx: Ekonomsko oslobođenje radničke klase preko osvajanja političke vlasti. Korišćenje te političke vlasti za ostvarivanje socijalnih ciljeva. Potrebno je da naši ciljevi budu tako obuhvatni da uključuje sve oblike delatnosti radničke klase. Dati tim ciljevima neki poseban karakter značilo bi prilagoditi ih potrebama samo jedne grupe ili radničkoj klasi samo jedne nacije. Ali kako bi se moglo zahtevati od svih ljudi da se ujedine da bi ostvarili ciljeve jedne grupe? Kad

bi naše Udruženje tako radilo, ne bi imalo prava da se naziva Internacionalom. Udruženje ne diktira oblik političkih pokreta; ono samo zahteva da pokret bude usmeren prema istom krajnjem cilju. To je mreža lokalnih društava koja postoje u celom svetu rada. U svakom delu sveta pojavljuje se neki specifičan aspekt problema i radnici prilaze njegovom rešavanju na svoj sopstveni način. Udruženja radnika ne mogu u pojedinostima i apsolutno biti identična u Njukasu i Barceloni, u Londonu i u Berlinu. U Engleskoj, na primer, pred radničkom klasom je otvoren put da ona pokaže svoju političku snagu. Tamo gde se mirnom agitacijom brže i sigurnije može postići cilj, ustanak bi predstavljao bezumlje. Izgleda da je u Francuskoj, zbog hiljada zakona prinude i zbog smrtnog antagonizma između klasa neizbežno nasilno rešenje socijalnih sukoba. Da li će se odlučiti za takvo rešenje — stvar je radničke klase te zemlje. Internacionala ne dopušta sebi slobodu da u ovom slučaju naređuje, a jedva i da savetuje. Ali prema svakom pokretu ona izražava svoje simpatije i pruža mu svoju pomoć u duhu svog *Statuta*.

Ja: A kakve je prirode ta pomoć?

Dr Marx: Objasniću to jednim primerom. Jedan od najuobičajenijih oblika pokreta za emancipaciju jeste štrajk. Ranije, kad bi štrajk izbio u jednoj zemlji, bio bi ugušivan dovodenjem radnika iz drugih zemalja. Internacionala je tome skoro potpuno stala na put. Ona dobija obaveštenje o pripremanju štrajka, dostavlja ga svojim članovima, koji vrlo brzo shvata da mesto gde će se voditi bitka za njih predstavlja zabranjenu zonu. Tako vlasnici moraju računati samo sa svojim radnicima. U većini slučajeva onima koji vode štrajk i nije potrebna nikakva druga pomoć. Neophodna novčana sredstva skupljaju između sebe i od članova društava s kojima su neposredno povezani, a ako je pritisak na njih suviše jak i ako štrajk naiđe na odobravanje Udruženja, potrebna sredstva im se dodeljuju iz zajedničke kase. Na taj način je pre nekoliko dana uspešno završen štrajk duvanskih radnika u Barceloni⁽⁴⁸⁷⁾. Mada Udruženje nije zainteresovano za štrajkove, ono ih ipak u određenim uslovima pomaže. Udruženje u finansijskom smislu štrajkom ništa ne dobija, a može lako i da izgubi. Rezirirajmo ovo u nekoliko reči: uprkos porastu bogatstva, radnička klasa ostaje siromašna, s povećavanjem luksuza postaje sve bednija. Materijalna beda sputava moralni i fizički razvoj radnika. Oni ne mogu računati na pomoć sa strane. Stoga im se nameće imperativna potreba da svoju stvar uzmu u svoje ruke. Oni moraju da izmene odnose između sebe, s jedne strane, i kapitalista i zemljoposjednika, s druge strane, što znači da moraju da preobraze društvo. To je zajednički cilj svih poznatih radničkih organizacija; Liga zemlje i rada, radnički sindikati i društva za uzajamnu pomoć, potrošačke i proizvođačke zadruge samo su sredstva za ostvarenje toga cilja. Zadatak Međunarodnog udruženja je da uspostavi istinsku solidarnost između

ovih organizacija. Njegov uticaj počinje svuda da se oseća. Njegova shvatanja šire u Španiji dva lista, u Nemačkoj tri, isto toliko u Austriji i u Holandiji, šest u Belgiji i šest u Švajcarskoj. Pošto sam Vam objasnio šta je Internacionala, verovatno ćete moći da formirate svoje sopstveno mišljenje o njenim tobožnjim zaverama.

Ja: A Mazzini? Da li je on član vašeg Udruženja?

Dr Marx: (smejući se) — O, ne! Mi bismo vrlo malo napredovali da nismo išli dalje od njegovih ideja.

Ja: Vi me iznenađujete. Ja sam bio potpuno uveren da on zastupa najnaprednije ideje.

Dr Marx: On ne zastupa ništa bolje od stare ideje o građanskoj republici. Međutim, mi ne želimo da imamo išta zajedničko s buržoazijom. Ona je zaostala za modernim pokretom isto onoliko koliko i nemački profesori, koje u Evropi još uvek smatraju za apostole razvijene demokratije budućnosti. Oni su to nekada i bili, možda 1848, kada nemačka buržoazija, u engleskom smislu reči, još nije bila dostigla svoj pravi razvoj. Ali sada su se oni i dušom i telom prodali reakciji i proletarijat više ne želi da zna za njih.

Ja: Neki ljudi misle da ima znakova pozitivističkih elemenata u vašoj organizaciji.

Dr Marx: Ni najmanje. Među nama ima pozitivista, a ima i pozitivista koji nisu članovi naše organizacije koji su takođe aktivni. Ali to nikako nije zasluga njihove filozofije, koja nema ništa zajedničko s idejom narodne vlasti kakvu mi zamišljamo; to je filozofija koja želi samo da uspostavi novu hijerarhiju umesto stare.

Ja: Čini mi se, onda, da su vodi međunarodnog pokreta morali da stvore svoju sopstvenu filozofiju, kao što su stvorili svoje Udruženje.

Dr Marx: To je tačno. Malo je verovatno da bismo, na primer, u borbi protiv kapitala mogli imati kakvog uspeha ako bismo svoju taktiku izvodili recimo iz političke ekonomije jednoga Milla. On je skicirao jednu vrstu odnosa između rada i kapitala. Mi se, pak, nadamo da ćemo dokazati da je moguće uspostaviti drukčiji odnos.

Ja: A šta je sa Sjedinjenim Državama?

Dr Marx: Glavni centri naše aktivnosti nalaze se zasad među starim društvima Evrope. Mnoge okolnosti do sada su navodile na mišljenje da radničko pitanje u Sjedinjenim Državama nema takav značaj da bi sve drugo bacilo u zasenak. Ali ove se okolnosti brzo menjaju i s rastom radničke klase u Sjedinjenim Državama počinje da se probija i svest o tome da i tamo, kao i u Evropi, postoji radnička klasa, koja se razlikuje od ostalog društva i koja je odvojena od kapitala.

Ja: Čini mi se da će se u Engleskoj do željenog rešenja, ma kakvo ono bilo, doći bez nasilnih sredstava revolucije. Engleski metod da se na skupovima i u štampi agituje dotle dok manjina ne postane većina, znak je koji budi nade.

Dr Marx: U tom pogledu nisam optimista kao Vi. Engleska buržoazija je uvek bila spremna da prihvati mišljenje većine sve dotle dok ima monopol na izbore. Ali ja Vas uveravam, čim ona bude videla da je nadglasana u pitanjima za koja ona smatra da su za nju od životnog značaja, mi ćemo ovde doživeti novi robovlasnički rat.

[*The World, od 18. jula 1871. i

*Woodhull & Claflin's Weekly,

br. 13/65 od 12. avgusta 1871]

Prevod s engleskog

10

[Prikaz jednog govora Friedricha Engelsa o Mazzinijevom odnosu prema Internacionali]

[Iz novinskog izveštaja o sednici Generalnog veća
od 25. jula 1871]

Građanin Engels je rekao da posle pape treba govoriti o anti-papi⁽⁴⁸⁸⁾; on saopštava da je Giuseppe Mazzini na stupcima svoga lista napao Internacionalu¹. Mazzini je tamo tvrdio da ga Italijani vole i da on njih voli. Zatim je nastavio:

«Pojavilo se jedno udruženje koje preti da sruši ceo poredak» (iste reči je upotrebio i papa). «Udruženje je osnovano pre nekoliko godina. Ja sam odmah u početku odbio da mu se priključim. Njime upravlja Veće, čije se sedište nalazi u Londonu i čija je duša Karl Marx, čovek oštrog, ali kao i Proudhon, rušilačkog uma i takvog karaktera koji hoće da podređuje druge, čovek koji je zavidljiv na uticaju drugih ljudi. Samo Veće, koje sačinjavaju ljudi različitih nacionalnosti, ne može biti jedinstveno ni kad raspravlja o nedaćama koje muče savremeno društvo, niti kad iznosi mišljenje o tome kako se te nedaće mogu otkloniti. Zbog toga smo ja i italijanska sekcija Demokratske alijanse (London) istupili iz Udruženja. Tri osnovna principa Internacionale jesu: 1. negiranje Boga, tj. svakog morala, 2. negiranje otadžbine, koju ono hoće da utopi u konglomerat komunala, čija su neminovna sudbina međusobne raspre, 3. negiranje svojine, dakle lišavanje svakog radnog čoveka plodova njegovoga rada, jer pravo na ličnu svojinu nije ništa drugo do pravo svakoga čoveka na ono što je stvorio.»

Pošto je nadugačko pričao o svakoj od ove tri tačke, Mazzini je završio savetujući italijanskoj radničkoj klasi da se pod njegovom zastavom ujedini u antiligu nasuprot Internacionali, da veruje u buduć-

¹ Vidi u ovom tomu, str. 315-316.

nost Italije, da radi za njenu budućnost i slavu i da organizuje zadružne prodavnice (a ne proizvođačke kooperative), da bi svi mogli izvlačiti što više dobiti.

Odmah se vidi da Mazzini sam sebi protivreči u jednoj važnoj stvari: na jednom mestu on kaže da je »odmah u početku odbio da se priključi Internacionali«, a zatim kaže da je istupio iz nje. Kako je moguće da se čovek povuče iz nečega čemu nikada nije pripadao — neka čitaoci o tome sami sude. Činjenica je da Mazzini nikada nije bio član Internacionale, ali je pokušao da je pretvori u svoje oruđe. On je sastavio program i podneo ga Privremenom veću na razmatranje, i taj program je bio odbijen. Takode su propali i nekoliko pokušaji majora Wolffa — koji je u međuvremenu razobličen kao policijski agent — pokušaji koji su imali isti cilj. Sve donedavno Mazzini se uzdržavao od svakog mešanja u stvari Internacionale.

Što se tiče optužbi protiv Internacionale, one su ili lažne ili apsurdne. Prva optužba da Internacionala želi da ateizam proglasi obavezanim, prosta je laž, koja je opovrgnuta u odgovoru sekretara Generalnog veća na cirkular Jules-a Favre-a.¹ Druga optužba je apsurdna, jer ako Internacionala ne priznaje otadžbinu, ona želi da sjedinjuje, a ne da razdvaja. Ona je protiv parole nacionalizma, jer ona vodi odvajanju naroda od naroda i koristi tiranima za usadivanje predrasuda i razvijanje antagonizma⁽¹⁸⁹⁾; suparništvo koje postoji između Latina i Tevtonaca dovelo je do poslednjeg strašnog rata i bilo korišćeno od strane i Napoléona i Bismarcka. Treća optužba samo odaje Mazzinijevo nepoznavanje i elementarnih pitanja političke ekonomije. Internacionala nikako ne namerava da ukine ličnu svojinu koja svakome garantuje plodove njegovoga rada, već, naprotiv, teži da tu svojinu ostvari. Danas plodovi rada masa odlaze u džepove nekolicine, i Mazzini se zauzima za to da ovaj sistem — sistem kapitalističke proizvodnje — ostane neizmenjen, dok Internacionala želi da ga uništi; ona želi da svako uživa proizvode svoga sopstvenog rada. Pisma koja dobijamo iz Italije dokazuju da su italijanski radnici uz Internacionalu i da se ne daju zavesti Mazzinijevom plitkom sofistikom.

[The Eastern Post, br. 148
od 29. jula 1871]

Prevod s engleskog

¹ Vidi u ovom tomu, str. 295-296.

11

[Zapis govora Friedricha Engelsa o sazivanju
Londonske konferencije^[490]][Iz zapisnika sa sednice Generalnog veća
od 25. jula 1871]

Gradanin Engels je predložio da se »za treću nedelju septembra sazove u London zatvorena konferencija Udruženja«. On je rekao da su prošle godine sekcije ovlastle Generalno veće da zbog ratnih prilika otkáže godišnji kongres^[308], a okolnosti ni danas nisu bolje. Bilo je nemoguće održati kongres u Francuskoj. U Nemačkoj je Udruženje izloženo proganjanju, i svaki član koji bi imao hrabrosti da prisustvuje kongresu rizikovao bi da ode u zatvor. U Španiji je Udruženje takode proganjeno, a ni u Belgiji nema slobode. Kad se sve uzme u obzir, postoje samo dve zemlje u kojima bi se mogao održati skup: Engleska i Švajcarska. Ali je gradanin Robin rekao da su u Švajcarskoj članovi među sobom podeljeni. Uz to, stanje je takvo da bi jedva nekoliko sekcija moglo da pošalje delegate ako bi se kongres i sazva. Međutim, potrebno je da se Generalno veće posavetuje sa sekcijama o budućoj politici i da dobije potvrdu svojih ovlašćenja. To se može učiniti jedino ako se sazove zatvorena konferencija, kako je Generalno veće predložilo.

Prevod s engleskog

12

[Prikaz govora Karla Marxa protiv Odgera^[491]][Iz novinskog izveštaja o sednici Generalnog veća
od 1. avgusta 1871]

Gradanin Marx je rekao da želi da ukaže na još jednu stvar. Izgleda da je na skupštini Lige zemlje i rada^[492] neki njemu nepoznati g. Shipton, koji je, kako se govori, desna ruka g. Odgera, kritikovao adresu *Gradanski rat u Francuskoj* i izjavio da se on (dr Marx) odrekao Veća. Takva izjava samo pokazuje da g. Shipton ne poznaje stvari i ne govori mnogo u prilog njegovoj moći rasuđivanja, pa i da je on samo marioneta u rukama g. Odgera. Zato što je otvoreno priznao da optužba koju sadrži adresa potiče od njega, Marx se tobože odrekao Veća! Ali to je učinjeno s odobrenjem Veća zato da ljudi, kao što je g. Odger, apologeti gospode Thiers-a i Favre-a, ne bi više mogli govoriti da ne znaju da li su optužbe izrečene u adresi pravedne ili ne. U pismu u

kojem je izjavio da je autor adrese, Marx je pozvao one koje je optužio da protiv njega pokrenu sudski postupak zbog klevete¹, ali to njima nije odgovaralo, jer su znali kakav će biti ishod. Nije, razume se, teško shvatiti zašto g. Odger nije bio zadovoljan; on je pokazao takvo neznanje u oblasti spoljne politike koje se ne bi moglo oprostiti ni običnom čitaocu novina. On je rekao da je Jules Favre igrao besprekornu ulogu, dok je dobro poznato da je on celog svoga života bio ogorčeni neprijatelj francuske radničke klase i svih radničkih pokreta. On je bio glavni podstrekač pokolja izvršenog u junu 1848^[213]; on je bio inicijator pohoda na Rim 1849^[211]; on je prognao Louis-a Blanc-a iz Francuske; on je bio jedan od onih ljudi koji su doveli natrag Bonapartu. I bez obzira na sve to, g. Odger je ustao i, ne pocrvenevši od stida, rekao da se »ništa loše ne može reći o ulozi Jules-a Favre-a«. Da je g. Odger, koji pretenduje na reputaciju jednog od najaktivnijih članova Internacionalne, i u najmanjoj meri izvršavao svoje dužnosti, morao bi znati da je takva izjava potpuno neosnovana. Ili je on namerno dao lažnu izjavu, ili ona otkriva neoprostivu ignoranciju. Gospodin Odger nije ništa znao o Internacionali za poslednjih pet godina jer nikad nije vršio nikakve funkcije. Zvanje predsednika je ukinuo kongres, jer se pokazalo da je ono nepotrebno i fiktivno.^[493] Gospodin Odger je bio prvi i jedini predsednik Internacionalne; on nikada nije ispunjavao svoje dužnosti — Veće se odlično snalazilo i bez njega, zato je i ukinuto zvanje predsednika.

[*The Eastern Post*, br. 149
od 5. avgusta 1871]

Prevod s engleskog

13

[Zapis govora Karla Marxa održanog na otvaranju Londonske konferencije^[494]]

[Iz zapisnika sa sednice Londonske konferencije Međunarodnog udruženja radnika od 17. septembra 1871]

Marx: Generalno veće sazvalo je konferenciju:

da bi se dogovorilo s delegatima raznih zemalja o merama koje treba preduzeti radi otklanjanja opasnosti kojoj je Udruženje izloženo u velikom broju zemalja i da bi se pristupilo novoj organizaciji koja odgovara zahtevima situacije;

drugo, radi izrade odgovora raznim vladama, koje ne prestaju da rade na uništenju Udruženja svim sredstvima kojima raspolazu; i najzad, radi definitivnog rešenja švajcarskog sukoba.

¹ Vidi u ovom tomu, str. 302.

U toku konferencije svakako će iskrsnuti i druga, sporedna pitanja, koja će morati da budu rešena.

Građanin Marx dodaje da će biti potrebno uputiti javnu poruku ruskoj vladi, koja pokušava da uplete Udruženje u izvesnu aferu jednog tajnog društva, čiji su protagonisti potpuno strani Udruženju ili su prema njemu neprijateljski raspoloženi.^[495]

Ova konferencija je zatvorena, ali kad se svi delegati budu vratili u svoje zemlje, Generalno veće će objaviti one rezolucije koje konferencija nađe za potrebno da objavi.

Prevod s francuskog

14

[Zapis govora Karla Marxa o tredjunionima^[496]]

[Iz zapisnika sa sednice Londonske konferencije Međunarodnog udruženja radnika od 20. septembra 1871]

I

Marx veruje da takva rezolucija nije doneta na kongresu u Bazelu; pošto je stvar proverio, priznaje da je bila usvojena odluka u tom smislu.^[497] To je bila dobronamerna želja; u to vreme on je i sam smatrao da je ta stvar moguća, sada je ubeden da tredjunioni ne bi prihvatili ovu federaciju. Tredjunioni su, veli on, aristokratska manjina. Siromašni radnici u njih ne mogu stupiti: velika masa radnika koju ekonomski razvitak svakodnevno goni sa selâ u gradove, dugo ostaje izvan tredjuniona, a oni najbedniji nikad ne uspevaju u njih da uđu. To važi i za radnike koji su rođeni u londonskom Ist-Endu¹; od deset njih samo jedan je uključen u tredjunion. Seljaci i nadničari nikad ne dospevaju u ove sindikate.

Tredjunioni sami sobom ne mogu ništa da učine — oni će ostati manjina. Oni nemaju za sobom masu proletera, dok Internacionala na njih neposredno utiče; njoj nije potrebna organizacija tredjuniona da bi pridobila radnike — ideje Internacionale ih odmah osvajaju. To je jedino udruženje koje radnicima uliva puno poverenje.

Jezičke razlike takođe predstavljaju smetnju međunarodnom ujedinjenju s tredjunionima.

II

Marx nema bojazni kao Steens u pogledu tredjuniona.^[498] Oni nikad ništa nisu mogli da učine a da se ne obrate nama — čak ni oni koji su najbolje organizovani i koji imaju ogranke u Sjedinjenim Državama. Tredjunioni su ostali izvan najvećeg proleterskog revolucionarnog

¹ istočnom delu Londona

pokreta u Engleskoj.^[499] Otkad postoji Internacionala, stvari su se izmjenile. Ako tredjunioni hoće da se posluže svojom snagom, uz našu pomoć mogu sve da postignu. Oni su u svom statutu imali jedan paragraf koji im zabranjuje da se mešaju u politiku; političke akcije su izvodili samo pod uticajem Internacionale. Generalno veće je otpre više godina održavalo veze s tredjunionima; postojao je komitet^[500]; sada je Generalno veće u vezi s tredjunionima triju velikih gradova — Mančestera, Birmingema i Šefilda.

Prevod s francuskog

15

[Zapis govora Karla Marxa o političkoj akciji radničke klase^[327]]

[Iz zapisnika sa sednice Londonske konferencije Međunarodnog udruženja radnika od 20. septembra 1871^[501]]

Gradanin Lorenzo nas je podsetio na poštovanje *Pravilnika*, a gradanin Bastelica ga je u tome podržao. Uzimam originalni *Statut* i *Inauguralnu adresu* i čitam iz oba ta dokumenta da je Generalno veće obavezno da kongresima podnosi na diskusiju program njihovog rada.^[502]

Program koji Generalno veće podnosi konferenciji na diskusiju odnosi se na organizaciju Udruženja, a Vaillant-ov predlog je u vezi s ovom tačkom; prema tome, Lorenzov i Bastelicin prigovor je neosnovan.

Skoro u svim zemljama neki članovi Internacionale pogrešno tu-maćeći *Statut* koji je donet na kongresu u Ženevi^[348] povelili su propagandu za uzdržavanje od politike; vlade nisu ni pomišljale da zabrane tu propagandu. U Nemačkoj su Schweitzer i drugi Bismarckovi plaćenici čak pokušavali da delatnost sekcija vežu za kola vladine politike. U Francuskoj je ovo zločinačko uzdržavanje od politike omogućilo Favre-u, Picard-u i drugima da se 4. septembra dočepaju vlasti; ono je omogućilo da se u Parizu 10. marta formira jedan diktatorski komitet sastavljen većinom od bonapartista i intriganata, koji su prve dane revolucije namerno provodili u potpunom neradu umesto da se posvete njenom učvršćenju.^[503]

Nedavno održani radnički kongres u Americi^[504] odlučio je da radnici posvete ozbiljnu pažnju pitanju politike i da ljude koji su od politike napravili profesiju zamene radnicima kao što su i oni sami i da ih obavežu da brane interese svoje klase.

U Engleskoj nije lako radniku da uđe u parlament. Kako članovi parlamenta ne dobijaju nikakvu platu, a kako radnik zarađuje neophodna sredstva za život samo svojim radom, njemu je parlament nedostupan, i buržoazija, uporno odbijajući da uvede naknadu za članove

parlamenta, vrlo dobro zna da je to način da se radničkoj klasi one-moguću da ima svoje predstavnike u parlamentu.

Ali ne treba misliti da je od malog značaja imati radnike u parlamentu. Ako se uguši njihov glas, kao što je bio slučaj s De Potterom i Castiau-om, ili ako budu izbačeni, kao Manuel, takva brutalnost i takva netrpeljivost čine vrlo dubok utisak u narodu. Naprotiv, ako oni, kao Bebel i Liebknecht, mogu da govore s tribine parlamenta, njihove reči čuje ceo svet. I u jednom i u drugom slučaju naši principi dobijaju veliki publicitet. Da navedemo samo jedan primer: kad su Bebel i Liebknecht za vreme rata koji je vođen u Francuskoj, počeli da se bore protiv rata da bi s radničke klase skinuli svaku odgovornost za ono što se dešavalo, cela Nemačka je bila potresena, i čak su u Minhenu, gradu u kome se revolucija diže samo kad pivo poskupi, priredene velike demonstracije sa zahtevom da se rat završi.

Vlade su prema nama neprijateljski raspoložene¹; treba im odgovarati svim mogućim sredstvima koja nam stoje na raspolaganju. Uvesti radnike u parlament znači već neku pobjedu u borbi s vladama, samo treba birati prave ljude, a ne neke Tolaine.

Marx podržava predlog građanina Vaillant-a s Frankelovom napomenom da je neophodno dodati motivaciju tom predlogu, objasniti u čemu je smisao izjave, tj. reći da Udruženje ne traži tek danas da se radnici bave politikom, već da je to tražilo oduvek.

Prevod s francuskog

16

[Zapis govora Karla Marxa o političkoj akciji radničke klase⁽⁵⁰⁵⁾]

[Iz zapisnika sa sednice Londonske konferencije
Međunarodnog udruženja radnika od 21. septembra 1871]

Marx je rekao da se već juče izjasnio za Vaillant-ov predlog i da zato neće istupati protiv tog predloga. Odgovarajući na ono što je rekao Bastelica, Marx kaže da je na samom početku konferencije bilo rešeno da se celo ovo pitanje pretresa kao pitanje organizacije, a ne principa. Što se tiče pozivanja na *Pravilnik* — on podseća da *Statut* i *Inauguralnu adresu* treba čitati kao celinu, i on ih ponovo čita.²

¹ U prvom Martinovom zapisu ovaj pasus počinje ovako: «Od vremena julske revolucije buržoazija preduzima sve da bi radnicima stavljala prepreke na put, a da oni to ne primete. Naši listovi ne dopiru do masa. Tribina parlamenta je najbolje oružje kojim se stiče publicitet.» — ² U jednom od prvih zapisa sledi: «On govori protiv onih koji propovedaju uzdržavanje od politike i naziva ih sektašima.»

On izlaže istorijat pitanja o uzdržavanju od politike i kaže da zbog toga ne treba padati u vatru. Ljudi koji su širili tu doktrinu bili su dobro namerni utopisti, ali oni koji danas hoće da idu istim putem, to više nisu — oni odbacuju politiku posle žestoke borbe i tako guraju narod u formalnu, buržoasku opoziciju, protiv koje se mi moramo boriti istovremeno kad i protiv vlade. Mi moramo raskrinkati Gambettu da narod ne bi opet bio obmanut. Marx je Vaillant-ovog mišljenja. Mi moramo baciti izazov svim vladama kao odgovor na njihove progone Internacionale.

Reakcija postoji na celom Kontinentu, ona je opšta i stalna — pa čak i u Sjedinjenim Državama i u Engleskoj, mada u drugom vidu.

Mi treba da izjavimo vladama: mi znamo da ste vi naoružana sila upravljena protiv proletarijata; mi ćemo raditi protiv vas mirnim sredstvima tamo gde nam to bude moguće, a oružjem kad to bude potrebno.

Marx smatra da u Vaillant-ovom predlogu treba izvršiti neke izmene, i stoga prihvata Utinov predlog.^[506]

Prevod s francuskog

17

[Zapis govora Karla Marxa o položaju Međunarodnog udruženja radnika u Nemačkoj i Engleskoj]^[507]

[Iz zapisnika sa sednice Londonske konferencije Međunarodnog udruženja radnika od 22. septembra 1871]

Vi znate da u Nemačkoj ne može postojati organizacija Internacionale pod svojim pravim nazivom, jer zakon zabranjuje domaćim društvima da se pripajaju bilo kom stranom društvu. Pa ipak, Udruženje u toj zemlji postoji i doživljava izvanredan razvitak pod imenom Socijaldemokratske partije, koja je odavno pristupila Udruženju. Na kongresu u Drezdenu ovo njeno pristupanje je svečano potvrđeno.^[508] Nema potrebe, dakle, da se u pogledu ove zemlje predlaže ikakva mera ili deklaracija slična onima koje su prihvaćene za zemlje u kojima je Udruženje podvrgnuto proganjanju.

Marx zatim kaže da, ako je loše govorio o nemačkim studentima, ništa ne bi mogao reći protiv radnika. Za vreme poslednjeg rata, koji je izazvao borbu između klasa, držanje nemačkih radnika bilo je za svaku pohvalu; uz to je Socijaldemokratska partija sasvim pravilno shvatila da su taj rat Bonaparta i Wilhelm preduzeli pre radi ugušivanja savremenih ideja nego u cilju osvajanja. Ceo Braunšvajški komitet je uhapšen¹ i otpremljen u tvrđavu na ruskoj granici; većina njegovih

¹ Vidi u ovom tomu, str. 226.

članova još i danas leži u zatvoru optužena za veleizdaju. Predstavnici nemačke radničke klase Bebel i Liebknecht bez straha su izjavili u Rajhstagu da su članovi Međunarodnog udruženja radnika i protestovali su protiv rata odbijajući da glasaju za bilo kakve ratne kredite. Vlada nije imala smelosti da ih uhapsi za vreme samog zasedanja Rajhstaga; tek na izlazu ih je policija šćepala i odvela u tamnicu.

Za vreme postojanja Komune nemački radnici su na mitinzima i u svojim listovima neprestano izražavali svoju solidarnost s revolucionarima Pariza. A kad je Komuna pala, oni su u Breslavi sazvali miting, koji je pruska policija uzalud pokušavala da spreči; na tom mitingu, kao i na drugim svojim skupovima održanim u raznim gradovima Nemačke, oni su klicali Pariskoj komuni. Najzad, kad su car Wilhelm i njegova vojska pobedonosno ušli u Berlin, narod ih je dočekao uzvikom »Živela Komuna!«¹

Gradanin Marx je dodao da je, kad je govorio o Engleskoj, zabravio da saopšti sledeće: vama nije poznato da je oduvek između engleskih i irskih radnika postojala velika netrpeljivost, čije je uzroke, uostalom, vrlo jednostavno nabrojati. Ta netrpeljivost proističe iz razlika u jeziku i veri² i iz konkurencije koju irski radnici prave engleskim u pogledu visine najamnine. Ova netrpeljivost je u Engleskoj prepreka revoluciji, i nju stoga vešto koriste vlada i vladajuće klase, koje su uverene da ništa ne može da ujedini engleske i irske radnike. Istina je da na političkom polju nikakvo ujedinjenje ne bi bilo moguće, ali nije isti slučaj i na ekonomskom polju; na obema stranama osnivaju se sekcije Internacionale, koje kao takve moraju zajedno ići istom cilju. Uskoro će u Irskoj biti osnovano mnogo sekcija.

Objavljuje se prema zapisničkim konceptima Martina i Rochat-a

Prevod s francuskog

18

[Zapis govora Karla Marxa o tajnim društvima^[509]]

[Iz zapisnika sa sednice Londonske konferencije
Međunarodnog udruženja radnika od 22. septembra 1871]

Marx čita sledeći predlog: »U zemljama u kojima je regularna organizacija Međunarodnog udruženja trenutno nemoguća usled intervencije vlada, Udruženje i njegove lokalne grupe mogu se ponovo

¹ U Martinovom konceptu sledi: »Radnici su pokazali da pripadaju jedinstvenoj partiji Nemačke koja stremlji socijalističkim ciljevima.« — ² U Martinovom zapisu posle reči »veri« sledi: »i iz dugog ugnjetavanja Irske«.

formirati pod raznim nazivima, ali je svako u pravom smislu reći tajno društvo zabranjeno.¹

Pod tajnom organizacijom ne podrazumevaju se tajna društva u pravom smislu reči, protiv kojih se, *naprotiv*, treba boriti.

U Francuskoj i Italiji gde je politička situacija takva da je korišćenje prava udruživanja kažnjivo delo, ljudi će padati u vrlo jaka iskušenja da se prepuste uvlačenju u tajna društva, čiji je rezultat uvek negativan. Uostalom, ova vrsta organizacije je protivna razvitku proleterskog pokreta, jer umesto da radnike izgrađuju, ova društva ih podvrgavaju autoritarnim i mističnim zakonima, koji ih ometaju da se osamostale i koji iskrivljuju njihovu svest.²

Marx nastoji da se prihvati ovaj predlog.

Prevod s francuskog

19

[Rezolucija Generalnog veća o Centralnom komitetu sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Sjedinjenim Američkim Državama^[510]]

Rezolucija Stalnog komiteta

Uzevši u obzir:

1. da svaka sekcija u Americi ima pravo da bude zastupljena u Federalnom komitetu za Sjedinjene Države u Njujorku, koji time dobija karakter istinski predstavničkog tela;
2. da je za organizaciju i napredak Internacionale u Sjedinjenim Državama u velikoj meri zaslužan Njujorški federalni komitet;
3. da ni u *Statutu* Udruženja ni u posebnim organizacionim pravilima Internacionale u Sjedinjenim Državama ne postoji ništa što bi sprečavalo koju bilo sekciju da širi uticaj Udruženja među ljudima koji pripadaju odgovarajućoj narodnosti —

Veće preporučuje da Centralni komitet za Sjedinjene Države u Njujorku zadrži svoja punomoćja dotle dok širenje Internacionale u Americi ne nametne potrebu da se sazovu sve sekcije u Sjedinjenim Državama radi izbora novog federalnog komiteta.

[*Le Socialiste*, br. 8 od 25. novembra 1871. i

Woodhull and Claflin's Weekly od 2. decembra 1871]

Prevod s engleskog

¹ Vidi u ovom tomu, str. 345. — ² U prvom Martinovom zapisu sledi: «Tajna društva bi bila u suprotnosti s karakterom Međunarodnog udruženja radnika» ona mogu poslužiti karbonarima; ona ne služe interesima proleterskog pokreta.;

[Pismo Jenny Marx uredniku lista
»Woodhull and Claflin's Weekly«⁽⁵¹¹⁾]

Madame,

Sledeće privatno pismo (koje je najpre bilo upućeno jednom prijatelju) moglo bi biti od koristi i za javnost ako bi bacilo nešto svetlosti na akte samovolje francuske vlade, koja se, prenebregavajući pravo na ličnu bezbednost i slobodu, ne usteže da pod lažnim izgovorom hapsi kako strance tako i svoje građane.

Gospodin Lafargue, moj zet, njegova žena i deca, moja najmlada sestra i ja proveli smo jun i jul u Banjer-de-Lišonu, gde smo namerali da ostanemo do kraja septembra. Nadala sam se da će mi duži boravak u Pirinejima, uz svakodnevno uzimanje mineralne vode, po kojoj je Lišon čuven, pomoći da se oporavim od posledica teškog pleuritisa. Mais dans la République Thiers l'homme propose et la police dispose¹. Prvog ili drugog avgusta jedan prijatelj gospodina Lafargue-a obavestio ga je da svakog dana može očekivati da mu policija rupi u kuću, i da će, ako ga bude zatekla, biti sigurno uhapšen zbog toga što je za vreme Komune bio kratko vreme u Parizu, što je bio emisar Internacionale za Pirineje, i, last but not least² što je muž svoje žene i, prema tome, zet Karla Marxa. Pošto je znao da je pod sadašnjom vladom zakonodavaca zakon mrtvo slovo na hartiji, da se ljudi stalno hapse bez ikakvog obrazloženja njihovog hapšenja, g. Lafargue je poslušao savet koji je dobio, prešao granicu i nastanio se u Bosostu, malom španskom gradu. Nekoliko dana po njegovom odlasku, 6. avgusta, gospođa Lafargue, njena sestra Elinor i ja posetile smo g. Lafargue-a u Bosostu. Pošto je gospođa Lafargue videla da njen sinčić nije u stanju da pođe iz Bososta istoga dana (bila je veoma zabrinuta zbog deteta, jer je njegovog brata izgubila samo nekoliko dana pre toga) odlučila je da još dan-dva ostane kod muža. Stoga smo se moja sestra Elinor i ja same vratile u Lišon.

Krševitim španskim putevima stigle smo u Fos bez ikakvih nezdoga. Tu nam je francuski carinik postavio uobičajena pitanja i pregledao kočije da se uveri da slučajno nema kakve krijumčarske robe. Kako sa sobom nismo nosile ništa sem ogrtača, rekla sam kočijašu da krene, kada nam odjednom neki individuum — niko drugi do procureur de la République Monsieur le baron³ Desagarre — pristupi govoreći: »U ime Republike, pozivam vas da pođete sa mnom!« Na-

¹ Ali u Thiers-ovoj republici čovek snuje, a policija određuje. — ² poslednje, ali ne manje važno — ³ prokurator (državni tužilac kod suda prve instance) gospodin baron

puštamo kočije i ulazimo u malu sobu, u kojoj smo zatekle osobu odbojnog pogleda — vrlo nežensvenu ženu — koja je čekala da nas pretrese. Pošto nismo htele da dozvolimo da nas ta gruba žena dotakne, predložile smo da same skinemo svoju odeću. Žena nije za to htela ni da čuje. Izletela je iz sobe i uskoro se vratila u pratnji prokuratora Republike, koji se na krajnje prostački način obratio mojoj sestri: »Ako ne dozvolite ovoj ženi da Vas pretrese, to ću učiniti ja.« Sestra je odgovorila: »Vi nemate pravo da se približite britanskom podaniku. Ja imam engleski pasoš.« Međutim, pošto smo videle da britanski pasoš ne znači mnogo i da onaj ko ga ima ne uliva mnogo poštovanja gospodinu baronu Desagarre-u jer je izgledalo da se on ne šali i da će preći s reči na delo, dopustile smo ženi da obavi svoj posao. Ona je parala i šavove naših haljina i naterala nas da skinemo čak i čarape. Čini mi se kao da još uvek osećam njene prste nalik na pauke kako mi se provlače kroz kosu. Pošto je kod mene našla samo novine, a kod moje sestre jedno pocepano pismo, ona je s njim otrčala k svom prijatelju i savezniku baronu Desagarre-u. Vratili su nas do naših kočija. Našeg kočijaša, koji nam je bio »vodič« u toku celog boravka u Pirinejima i postao nam vrlo privržen, odstranili su i zamenili drugim. U kočije, naspram nas, smestila su se dva oficira, i tako smo krenuli praćeni kolima koja su bila puna carinika i policijskih agenata. Posle izvesnog vremena, pošto je, nesumnjivo, uvidela da mi ipak nismo tako opasna lica, da ne pokušavamo da ubijemo naše stražare, naša pratnja nas je napustila i ostala su samo dva oficira da nas sprovedu dalje. Pod takvom stražom vozili smo se kroz sela, prošli kroz Sen-Bea, relativno velik grad, čiji su se stanovnici sakupili u gomile, misleći, očevidno, da smo lopovi ili bar krijumčari. Potpuno iscrpene, u 8 časova stigle smo u Lišon, prošle kroz banjski park, gde su se skupile stotine ljudi da slušaju muzičku kapelu pošto je bila nedelja i sezona u punom jeku. Naše kočije su se zaustavile ispred zgrade u kojoj je stanovao prefekt g. grof De Kératry. Pošto ta važna ličnost nije bila kod kuće, čekale smo pred vratima, pod stražom, najmanje pola sata. Najzad je došlo naređenje da nas odvezu našoj kući, koju smo zatekle okruženu žandarmima. Smesta smo otišle gore u želji da se umijemo i osvežimo (bile smo na putu od 5 sati ujutru), ali kako su nas jedan žandarm i agent u civilu pratili čak i u spavaću sobu, vratile smo se u salon neumivene. Tu smo čekale na dolazak prefekta. Časovnik je izbio devet, pa deset; g. De Kératry nije došao — slušao je muziku u parku i, kako smo čule, odlučio je da tamo ostane dok ne zamre i poslednji akord. U međuvremenu je navratio veliki broj mouchards-a¹; oni su ulazili u sobu kao u svoju sopstvenu i ponašali se kao da su kod svoje kuće, sedeli su na stolicama i na sofa. Uskoro smo bile okružene šarenom gomilom policijskih agenata, koji su — to se lako moglo zaključiti — kao odane sluge republike, prošli

¹ Špijuna

svoj šegrtski staž pod carstvom — i sada su postali majstori svoga časnog poziva. Pribegavali su neverovatnim trikovima i smicalicama da nas uvuku u razgovor, ali videvši da su svi njihovi napori uzaludni, buljili su u nas kako to mogu samo »profesionalci«, dok se najzad, u deset i po časova, nije pojavio prefekt u pratnji procureur général¹ g. Delpecha, juge d'instruction², juge de paix³, komesara Tuluze i komesara Lišona itd. Mojoj sestri je naredeno da ude u susednu sobu; tamo su je otpratili komesar Tuluze i jedan žandarm. Počeli su ispitivati mene. Odbila sam da dam bilo kakva obaveštenja o svom zetu ili bilo kome od svojih rođaka ili prijatelja. Što se mene tiče, izjavila sam da sam na lečenju i da sam u Lišon došla zbog lekovite vode. Više od 2 časa g. De Kératry me je naizmenično nagovarao, ubeđivao i najzad mi pretio da ću, ako budem i dalje uporno odbijala da svedočim, biti smatrana za saučesnika. »Sutra«, reče on, »zakon će Vas naterati da date izjavu pod zakletvom; jer, moram Vam reći, g. Lafargue i njegova žena su uhapšeni.« Kad sam to čula, uplašila sam se zbog sestrinog bolesnog deteta.

Najzad je došao red na moju sestru Elinor. Meni su naredili da joj okrenem leđa dok je govorila. Jedan službenik je seo prema meni da bi me sprečio ako pokušam da dam neki znak. S velikom uznemirenošću sam slušala kako moju sestru postepeno primoravaju da na bezbrojna pitanja odgovara sa da i ne. Kasnije sam saznala na koji način su je naterali da progovori: pokazujući moju pismenu izjavu, g. De Kératry (nisam mogla da vidim njegove gestove jer sam prema njemu bila okrenuta leđima), tvrdio je suprotno od onoga što sam u stvari rekla. Zato, da ne bi protivrečila onome što sam ja kazala, moja sestra nije pobijala izjave za koje su joj rekli da sam ih ja dala. Bilo je više od dva i po sata po ponoći kada je njeno saslušavanje završeno. Mladu šesnaestogodišnju devojkicu, koja je bila na nogama još od 5 sati ujutru, koja je putovala devet časova po vrelom avgustovskom danu i jela rano, još u Bosostu, ispitivati do dva i po sata po ponoći!

Ostatak noći tuluski komesar je s nekoliko žandarma proveo u našoj kući. Legle smo, ali nismo mogle spavati, već smo razbijale glavu misleći o tome kako da pošaljemo poruku u Bosost radi upozorenja g. Lafargue-a, ukoliko ga još nisu uhapsili. Pogledale smo kroz prozor. Žandarmi su šetali tamo-amo po vrtu. Bilo je nemoguće izići iz kuće. Bile smo u strogom zatvoru — čak nam nije bilo dozvoljeno da se vidimo s našom devojkicom i gazdaricom. Sledećeg dana ispitivali su pod zakletvom gazdaricu i poslugicu. Mene su sutradan procureur général g. Delpech i procureur de la République ispitivali više od jednog sata. Ta junačina na jeziku, g. baron Desagarre, čitao mi je duge citate ukazujući na kazne koje mogu iskusiti ako i dalje budem odbijala da svedočim. Ali elokvencija ove gospode nije

¹ državni tužioca — ² istražnog sudije — ³ mirovnog sudije

na mene ni najmanje uticala. Mirno ali čvrsto sam izjavila da se neću zakleti i ostala sam nepokolebljiva.

Ovoga puta ispitivanje moje sestre je trajalo samo nekoliko minuta. I ona je odlučno odbila da se zakune.

Pre nego što je procureur général otišao od nas zatražile smo da nam dopusti da napišemo majci nekoliko reči, jer smo se plašile da bi vest o našem hapšenju mogla dospeti u novine i uznemiriti naše roditelje. Predložile smo da pismo napišemo na francuskom pod nadzorom samog g. Delpecha. Rekle smo da ćemo napisati samo nekoliko rečenica, kao što su: »Mi smo dobro« i tome slično. Državni tužilac je odbio našu molbu pod izgovorom da možda imamo šifru, da reči »Mi smo dobro« mogu imati neko skriveno značenje.

Ovi sudski činovnici su prevazišli Dogberryja i Vergesa. Evo još jednog primera njihove neverovatne tupoglavosti. Kada su, kako nam je naša devojka saopštila, našli više trgovačkih pisama, koja su pripadala g. Lafargue-u, a u kojima se govorilo o izvozu ovaca i volova, uzviknuli su: »Volovi, ovce — intrige, intrige! Ovce — komunisti, volovi — članovi Internacionale!«

Do kraja toga dana i sledeće noći bile smo opet poverene brizi nekolicine žandarma, od kojih je jedan stalno sedeo prema nama, čak i kad smo bile za večerom.

Sutradan, 8. avgusta, udostojili su nas svojom posetom prefekt i jedno lice za koje smo pretpostavljale da je njegov sekretar. O našem razgovoru s njima pojavio se u listu »La France« sasvim netačan i fantastičan izveštaj, koji je preštampan u velikom broju drugih listova. Ali, vratimo se prefektu.

Posle veoma dugog uvoda, g. De Kératry nas je izuzetno ljubazno obavestio da su vlasti pogrešile; da je utvrđeno da su optužbe protiv g. Lafargue-a neosnovane, da je on nevin, i stoga mu se dozvoljava da se vrati u Francusku. »Što se tiče Vaše sestre i Vas lično«, rekao je g. De Kératry misleći, valjda, da je bolje imati vrapca u ruci nego goluba na grani, »ima mnogo više dokaza protiv Vas nego protiv g. Lafargue-a« (tako smo se iznenada od svedoka pretvorile u optužene), »i, po svoj prilici, bićete proterane iz Francuske. Međutim, u toku dana stići će od vlade naredba o vašem oslobođenju.« Zatim nam reče u očinskom tonu: »U svakom slučaju, dopustite da vam savetujem da ubuduće umerite svoje oduševljenje, pas trop de zèle!¹« Odmah zatim čovek za koga smo držale da je prefektov sekretar, bubnu pitanje: »A Internacionala — je li to udruženje vrlo uticajno u Engleskoj?« »Da«, odgovorila sam, »vrlo je jako i tamo i u svim drugim zemljama.« »Aha«, uzviknuo je g. De Kératry, »Internacionala je religija!« Pre no što je izišao, g. De Kératry nas je još jedanput uverio i dao svoju časnu reč da je Paul Lafargue slobodan i zamolio nas da odmah pišemo u Bosost da mu to saopštimo i da ga pozovemo da

¹ ne oduševljavajte se suviše

se vrati u Francusku. Tada sam zamislila da vidim crvenu vrpcu Legije časti kako krasi rupicu De Kératryjevog kaputa i pošto držim da čast viteza Legije časti mora biti nešto sasvim drugo od časti običnih smrtnika, zaključila sam da je bolje da budem oprezna i umesto da savetujem g. Lafargue-u da se vrati u Lišon, odlučila sam da učinim suprotno i da zamolim nekog od prijatelja da mu pošalje sredstva da bi mogao otići dublje u unutrašnjost Španije.

Pračene našim senkama, žandarmima, uzalud smo čekale na obećanu naredbu o našem oslobodenju. U 11 sati uveče ušao je u našu sobu procureur de la République, ali umesto da nam donese naredbu o oslobodenju, g. Desagarre nam je naredio da spremimo kofer i da podemo za njim u »une maison particulière«. ¹ Znala sam da je taj postupak nezakonit — ali šta smo mogle da radimo? Nas je u kući bilo samo nekoliko žena, a državni tužilac je imao kao pratnju veliki broj žandarma. Pa kako nismo želele da kukavičkom hvalisavcu g. Desagarre-u pričinimo zadovoljstvo da upotrebi brutalnu silu, naredile smo našoj uplakanoj devojci da nam pripremi haljine i ostalo, i pošto smo pokušale da utešimo kćer naše gazdarice rekavši joj da ćemo se uskoro vratiti, sele smo u kočije koje je trebalo da nas, u pola noći, u stranu zemlji, odvezu neznano kud, a u kojima su se već nalazila dva žandarma.

Pokazalo se da je cilj ovog našeg puta žandarmerijska kasarna. Kad smo stigle, pokazali su nam spavaću sobu i pošto su propisno spolja zamandalili vrata, ostavili su nas same. Tu smo ostale ceo sledeći dan do pet i po sati, kada sam, odlučivši da saznam šta ovo sve treba da znači, zamolila da mi se omogući da razgovaram s prefektom. Gospodin De Kératry je došao. Zapitala sam ga kako se desilo da dospemo u žandarmerijsku kasarnu posle njegovog obećanja da ćemo biti oslobodene.

»Zahvaljujući mom zauzimanju«, odgovorio je, »dozvoljeno vam je da noć provedete u žandarmerijskoj stanici. Vlada (g. Thiers) bi vas poslala u zatvor u Sen-Godenu, blizu Tuluze.« Tada mi je g. De Kératry pružio pismo sa 2000 franaka koje je g. Lafargue-u poslao njegov bankar iz Bordoa, a koje je g. De Kératry dotle zadržavao; izjavio je da smo oslobodene, da nećemo biti proterane iz Francuske, već da, kao i g. Lafargue, smemo, ako hoćemo, ostate u zemlji.

Ovoga puta smo bile toliko nerazborite da smo obavestile gospodu Lafargue o tome šta je g. De Kératry rekao u vezi s njenim mužem.

Desetog smo dobile *laisser-passer*² za prelazak u Španiju, ali nam nisu vratili naše engleske pasoše. Deset dana smo se uzalud trudile da ih dobijemo. Gospodin De Kératry nas je izvestio da ih je poslao u Pariz i da mu ih otuda još nisu vratili, iako je više puta molio.

¹ »posebnu zgradu« — ² propusnicu

Sada smo shvatile da nas je mala žandarmerija u Lišonu pustila samo zato da bi nas predala velikoj žandarmeriji — Thiers-ovoj republici. Još uvek smo bile zarobljenice. Bez pasoša nismo mogle napustiti Francusku, u kojoj će nas, očevidno, držati sve do tle dok se ne desi neki događaj koji će poslužiti kao izgovor da nas opet zatvore.

Policijski organi Tuluze su nas svakodnevno optuživali da radimo kao emisari Internacionale na francuskoj i španskoj granici. »Ali«, dodavali su, »prefekt preduzima energične mere da bi umirio (pour rassurer) stanovnike Gornje Garone.« Istina, mi smo dobile laissez-passer za prelazak u Španiju, ali iskustvo gospođe Lafargue u toj zemlji nije bilo takve prirode da bi nas ohrabrilu da potražimo sklonište u Sidovoj zemlji.

Činjenice koje smo saznale od gospođe Lafargue vraćaju nam pred oči 6. avgust.

Napred sam spomenula da je naš kočijaš bio primoran da nas napusti u Fosu. Tamo su g. Desagarre, procureur de la République i nekoliko »džentlmena« iz policije na veoma bezazlen način pokušali da ga nagovore da se vrati u Bosost i da obmanama navede g. Lafargue-a da dođe u Fos. Na sreću, jedan čestit čovek je moćniji od pola tuceta policijskih agenata. Oštroumni mladić se dosetio da se u celoj toj krasnorečivosti krije neka podvala i otvoreno je odbio da ide po g. Lafargue-a. Stoga su žandarmi i carinici krenuli s državnim tužiocem na čelu u Bosost. Gospodin baron Desagarre, čije je geslo da je »promišljenost bolji deo hrabrosti«^[512] prethodno je izjavio da neće ići u Fos da uhapsi g. Lafargue-a bez jake pratnje; da on s jednim ili s dva žandarma ne može isprtitu s čovekom kao što je g. Lafargue, koji će, verovatno, pribeći vatrenom oružju. Gospodin Desagarre se varao — nije mu bio namenjen nijedan metak, dobio je samo udarce nogom i pesnicom. Po povratku iz Bososta pokušao je da zametne kavgu sa seljacima, koji su slavili svoju seosku slavu. Hrabri gorštaci, koji svoju slobodu vole isto toliko koliko i svoj planinski vazduh, dobro su izlemali plemenitog barona i poslali ga da ide svojim poslom. Ako od toga nije postao pametniji, svakako je bio mračniji! Ali ja se suviše udaljih.

Rekla sam već da su g. Desagarre i njegova pratnja pošli za Bosost. Uskoro su stigli u taj grad i našli hotel u kome su odseli Lafargue-ovi, jer stanovnici Bososta imaju samo dva hotela ili bolje reći krčme. Nisu još toliko civilizovani da bi imali dovoljan broj javnih zgrada. I dok je g. Desagarre stajao ispred glavnog ulaza u hotel »Masse«, g. Lafargue je, uz pomoć svojih dobrih prijatelja, seljaka, izišao iz kuće na zadnja vrata, dokopao se brdâ putanjama koje znaju samo vodiči, koze i engleski turisti — jer sve regularne puteve čuvaju španski carabinieri¹. Španska policija je s oduševljenjem pritekla u pomoć

¹ karabinjeri, žandarmi

svojoj francuskoj sabraći. Gospodi Lafargue je bilo suđeno da iskusi sva dobročinstva Medunarodnog udruženja policajaca. U 3 sata ujutru iznenada su joj upala u spavaću sobu četiri španska oficira i upe- rila karabine na krevet u kome je ona spavala sa svojim detetom. Ja- dno bolesno dete, koje se iznenada probudilo i uplašilo, počelo je da vrišti, ali to nije sprečilo španske oficire da traže g. Lafargue-a u sva- koj rupi i pukotini u sobi. Najzad, uvidevši da im je plen umakao, izjaviše da će povesti sa sobom gospodu Lafargue. Na ovo je vlasnik hotela — veoma dobar čovek — intervenisao rekavši da je siguran da španska vlada nikako neće odobriti hapšenje jedne dame. Bio je u pravu. Gospodi Lafargue su dopustili da ostane u Bosostu, ali su je otada stalno pratili policijski agenti. Grupa špijuna smestila je u hotelu svoj glavni štab. Jedne nedelje su se čak prefekt i procureur de la République pomučili da pređu ceo put od Lišona do Bososta da bi videli gospodu Lafargue. Kako, međutim, nisu uspeali da za- dovolje svoju radoznalost, utešili su se igrom rouge et noir¹, što uz baccarat² predstavlja jedino ozbiljno zanimanje versajske petit gras³, koja sada boravi u Pirinejima.

Ali ja gotovo zaboravih da objasnim zašto g. De Kératry nije uspeo da vidi gospodu Lafargue. Stvar je u tome što je neki francuski seljak iz Lišona obavestio svoje prijatelje Špance u Bosostu da g. De Kératry namerava da dođe u posetu, a oni su, naravno, odmah o to- me obavestili gospodu Lafargue.

Francuski i španski stanovnici Pirineja čine ofanzivni i odbram- beni savez uperen protiv njihovih odgovarajućih vlada. U našem slu- čaju su špijunirali zvanične prefektove špijune — i mada su stalno zadržavani na francuskoj granici, bili su neumorni u pokušajima da nam dostave vesti koje nas interesuju. Najzad je g. De Kératry izdao naređenje da niko, *čak ni vodiči*, ne smeju prelaziti u Bosost bez li- čne propusnice. Ova mera nije nam, naravno, onemogućila da do- bijamo obaveštenja kao i do tada. Ona je samo još više ogorčila pi- rinejske seljake, koji su ionako bili neprijateljski raspoloženi prema Skupštini seoskih plemića⁽²²⁰⁾ u Versaju.

Kasnije sam čula da su seljaci i u drugim krajevima Francuske sasvim protiv *takozvanih* predstavnika, vladajućih seoskih plemića. Go- spodin Thiers ispravlja veliki propust revolucije! Uz pomoć svojih upravnika policije, popova, gardes champêtres⁴ i žandarma on će us- koro izazvati opšti ustanak seljaštva!

O bekstvu gospodina Lafargue-a gospoda Lafargue nas je oba- vestila nekoliko dana po našem puštanju iz žandarmerije. Kasnije smo saznale od stanovnika Bososta da su g. Lafargue-a uhapsili u mestu Hueska i da su Španci ponudili francuskoj vladi da joj ga izruče. Is- tog dana kada smo primile tu vest, mirovni sudija nam je vratio naše

¹ crveno i crno (hazardna kartaška igra) — ² jedna kartaška igra — ³ zlatne mladeži — ⁴ poljakâ (čuvarâ polja); neka vrsta seoskih žandarma

engleske pasoše. Tada smo, da bismo prekinule neizvesnost u kojoj se, kao što smo znale, nalazi gospođa Lafargue, jer je zbog bolesnog deteta bila vezana za Bosost, a ništa nije znala o mužu, odmah odlučile da podemo u Huesku da bismo zamolile guvernera te oblasti da nam kaže kakve su stvarne namere španske vlade u pogledu g. Lafargue-a. Kada smo stigle u San Sebastijan čule smo, na svoju radost, da je g. Lafargue pušten na slobodu. Tada smo se odmah vratile u Englesku.

Ne mogu da završim ovo pismo a da ukratko ne ispričam kako su postupali prema gospođi C., našoj gazdarici, i prema posluži 6. avgusta, za vreme našeg odsustva, jer, u poređenju s njima, može se reći da su prema nama postupali s velikom učtivošću. U 11 časova pre podne, prefekt, procureur général, procureur de la République itd. upali su u našu kuću. Besni zbog toga što svojim šapama nisu mogli ščepati g. Lafargue-a, iskalili su svoj jed na gospođi C., koja odavno pati od ozbiljnog srčanog oboljenja, i na našoj devojci. Prema ovoj jadnici su se vrlo grubo ponašali jer nije htela da kaže kuda joj je gospodar otišao.

Ovo je, međutim, prefekt uspeo da sazna od dečaka koji je radio kod gospođe C. kao baštovan i koga je smesta poslao u Fos, da nas tamo iza živice vrebao kako bi mogao da obavesti državnog tužioca i kompaniju o našem dolasku.

Da je u toku svog ratovanja protiv Prusa g. De Kératry primenjivao isti metod da zaštititi od iznenadnog napada svoje bokove i pozadinu, da je, naime, iznenadivao neprijateljska odeljenja šaljući izvidnice i uhode, stvari bi u Bretanji bolje išle, naravno ako čovek može da sudi na osnovu uspeha De Kératryjeve taktike u Fosu!

Našoj gazdarici nije bilo dozvoljeno da u sopstvenoj kuhinji založi vatru; naredili su joj da, umesto u krevetu, spava na podu. Ipak je odbila da se povinuje ovoj drugoj naredbi. Pošto je uhvatio njenog sina, dete od nepune tri godine, prefekt je tvrdio da to mora biti sin g. Lafargue-a. Gospođa C. ga je više puta ubeđivala da greši — ali uzalud. Najzad, u želji da dokaže identitet svoga sina (plašila se da ga ne odvedu), uzviknula je: »Pa, molim Vas, dete govori samo narečjem ovoga kraja!« Za trenutak izgledalo je da čak ni ovaj argument nije dovoljan da ubedi prefekta. Možda je g. De Kératry, pošto je verovao da je »Internacionala religija«, razmišljao o čudu kada su se plameni jezici spustili na apostole.^[513]

Jedan od razloga iz kojih su prema gospođi C. tako rdavo postupali bio je taj što ona nikada u svom životu nije čula za Internacionalu, i stoga nije mogla da dà nikakvo obaveštenje o delanju tog misterioznog udruženja u Lišonu, što bi, uzgred rečeno, predstavljalo nemoguć zadatak i za najpućenijeg člana — bar pre perioda u kome je g. De Kératry započeo u Lišonu svoju aktivnu propagandu protiv Međunarodnog udruženja. Tada je gospođa C. bila kriva što je o svome stanaru g. Lafargue-u govorila vrlo lepo. No, najteži njen pre-

stup je bio u tome što nije mogla reći gde su skriveni bombe i petrolej.

Da, istina je, u našoj kući su tražili bombe i petrolej!

Primitivši malu noćnu lampu, koja služi za zagrevanje mleka za bebu, cela gomila predstavnika vlasti pomno ju je ispitivala; obrtali su je vrlo oprezno kao da je to neka đavolska mašina pomoću koje bi se petrolej mogao bacati na ulice Pariza. Iz Lišona u Pariz! Čak se ni Münchhausen nije predavao tako bujnoj mašti. Francuska vlada je capable de tout.¹ Vlasti zaista veruju u besmislene bajke o fantastičnom petroleju — proizvod njihovog bolesnog mozga. Vlasti zaista misle da žene Pariza nisu »ni surove, ni humane, ni muškarci, ni žene«, već »pétroleuses«^[514] — neka vrsta salamandera², koji uživaju u svom prirodnom elementu — vatri.

U malo čemu vlasti ustupaju Henri de Pène-u iz lista »Paris-Journal«, koji je njihov prorok i učitelj i koji, kako su mi rekli, stvarno veruje da čuvena pisma koja je on sam namandrljao pod imenom moga oca, nije napisao Henri de Pène, već Karl Marx.

Čovek bi mogao ćutke da pređe preko vladine izbezumljenosti i da se smeje farsama u kojima dokoni klovnovi u službi kod vlade igraju svoje smušene i dosadne uloge da se ove farse nisu pretvorile u tragedije za hiljade ljudi, žena i dece. Pomislite samo na »pétroleuses« ispred vojnog suda u Versaju i na žene koje u toku poslednja tri meseca polako ubijaju na pontonima.^[515]

London, septembra, 1871.

Jenny Marx

[«Woodhull and Claflin's Weekly»,
br. 23/75 od 21. oktobra 1871]

Prevod s engleskog

---

¹ spremna na sve — ² vatrenih duhova (u mitologiji)

Napomene i registri

Napomene

¹ *Prva adresa Generalnog veća Medunarodnog udruženja radnika* (Prve internacionale) napisao je Marx između 19. i 23. jula 1870. Devetnaestog jula, kad je počeo francusko-pruski rat, Generalno veće Medunarodnog udruženja radnika naložilo je Marxu da napiše jednu adresu povodom ovog rata. *Adresu* je odobrio Potkomitet (Stalni komitet) Generalnog veća 23. jula, a zatim ju je jednoglasno usvojilo Generalno veće na svojoj sednici od 26. jula. *Adresa* je objavljena najpre na engleskom jeziku pod naslovom *The General Council of the International Workingmen's Association on the War* (Generalno veće Medunarodnog udruženja radnika o ratu) u londonskom dnevnom listu «The Pall Mall Gazette» od 28. jula 1870, a posle nekoliko dana i kao brošura u 1000 primeraka. U celini ili u izvodima objavio ju je niz engleskih listova. Odbio je da je štampa «The Times», čijem je uredništvu bila upućena.

Kako je prvo izdanje brzo bilo iscrpeno i kako ni izdaleka nije zadovoljilo potražnju, Generalno veće je na svojoj sednici od 2. avgusta 1870. odlučilo da *Adresu* štampa u dopunskom tiražu od 1000 primeraka. U septembru 1870. *Adresa* je ponovo izdata na engleskom jeziku zajedno s *Drugom adresom Generalnog veća o francusko-pruskom ratu*. U ovom izdanju Marx je ispravio štamparske greške iz prvog izdanja.

Devetog avgusta 1870. Generalno veće je formiralo jednu komisiju u koju su izabrani Marx, Jung, Serraillier i Eccarius, a kojoj je naloženo da se postara da se *Prva adresa* prevede na nemački i francuski jezik i da dopre do što većeg broja ljudi.

Na nemačkom jeziku *Adresa* se pojavila prvi put u centralnom organu Socijaldemokratske radničke partije (ajzenahovaca) «Der Volksstaat» 7. jula 1870. u prevodu Wilhelma Liebknechta. Kad je dobio ovaj nemački prevod, Marx ga je znatno preradio i delimično ponovo preveo. U ovom nemačkom prevodu *Adresa* je štampana u zvaničnom organu nemačkih sekcija Prve internacionale u Ženevi «Der Vorbote» u br. 8. od avgusta 1870, a izdata je i kao brošura. Godine 1891, o dvadesetogodišnjici Pariske komune, Engels je objavio prvu i drugu adresu Generalnog veća u nemačkom izdanju *Gradanskog rata u Francuskoj*, koje je izišlo u Berlinu kao izdanje lista «Vorwärts». Prvu i drugu adresu za ovo izdanje prevela je Louise Kautsky uz Engelsovu pomoć.

Na francuskom jeziku *Adresa* je objavljena kao prevod komisije Generalnog veća u organu Romanske federacije Prve internacionale «L'Égalité» u avgustu 1870, u listovima belgijskih sekcija Prve internacionale «L'Internationale» (Brisel) od 7. avgusta 1870. i «Le Mirabeau» (Vervije), i kao zasebna brošura.

Na ruskom jeziku *Adresa* je prvi put objavljena u avgustu-septembru 1870. u listu «Народное дело» br. 6 - 7. u Ženevi. Godine 1905. prva i druga adresa objavljene su u ruskom izdanju *Gradanskog rata u Francuskoj* u redakciji V. I. Lenjina kao prevod nemačkog izdanja iz 1891.

U ovom tomu *Prva adresa* se štampa u prevodu s nemačkog izdanja od 1891. 3

- ² U maju 1870. vlada Napoléona III sprovela je *plebiscit* pokušavajući da učvrsti svoj poljuljani položaj. Pitanja koja su bila stavljena na glasanje bila su tako formulirana da je neodobravanje politike Napoléona III ujedno značilo i neodobravanje ma kakvih demokratskih reformi. Uprkos ovom demagoškom manevru, plebiscit je pokazao da su opozicione snage u porastu: 1,5 milion ljudi glasalo je protiv vlade, 1,9 miliona se uzdržalo od glasanja. Pripremajući plebiscit vlada je organizovala široku kampanju i represalije protiv radničkog pokreta, klevetala radničke organizacije, izvrtila smisao njihovih ciljeva da bi srednje slojeve zastrašila »crvenom opasnošću».
- Pariska federacija Međunarodnog udruženja radnika (Les sections parisiennes fédérales de l'Internationale) i Federalna skupština radničkih društava (Chambre fédérale des sociétés ouvrières) izdale su 24. aprila 1870. manifest u kome su razobličile ovaj demagoški manevr i pozvale radnike da se uzdrže od glasanja. Uoči plebiscita uhapšeni su članovi Pariske federacije; policija ih je lažno okrivila za zaveru koja je imala za cilj ubistvo Napoléona III. Tu optužbu je vlada iskoristila da ponovo digne hajku na članove Internacionale i da ih proganja u celoj Francuskoj. Na sudskom procesu protiv članova Pariske federacije, koji je održan od 22. juna do 5. jula 1870, bile su pobijene sve optužbe. Ipak su bonapartistički sudovi osudili na zatvor znatan broj članova Internacionale jednostavno zato što su bili njeni članovi. Proganjanje članova Internacionale u Francuskoj izazvalo je masovne proteste radničke klase. 3
- ³ *Drugog decembra 1851.* Louis Bonaparta je izvršio državni udar i uspostavio kontrarevolucionarni režim Drugog carstva. 4
- ⁴ *«Le Réveil»* je bio nedeljnik, a od maja 1869. dnevni list levih republikanaca; izlazio je u Parizu od jula 1868. do januara 1871. pod uredništvom Louis-Charles-a Delescluze-a; od oktobra 1870. list je istupao protiv vlade nacionalne odbrane. 4
- ⁵ *«La Marseillaise»* — dnevni list, organ levih republikanaca; izlazio je u Parizu od decembra 1869. do septembra 1870; objavljivao je materijal o Međunarodnom udruženju radnika i o radničkom pokretu. 4
- ⁶ *Družina 10. decembra* — društvo, osnovano 1849. i organizovano u sekcije, čije su jezgro činili politički avanturisti i deklasirani elementi, lumpenproleterii. Nazvano je Društvom 10. decembra u čast izbora Louis-a Bonaparte, pokrovitelja Društva, za predsednika Republike 1848. Mada je ovo društvo formalno bilo raspušteno u novembru 1850, njegovi članovi su nastavili da vode bonapartističku propagandu i uzeli su aktivnog učešća u državnom prevratu od 2. decembra 1851. Iscrpnu karakteristiku ovog društva dao je Marx u svom delu *Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte*.
- Petnaestog jula 1870. bonapartisti su uz pomoć policije organizovali šovinističke manifestacije u podršku osvajačkim planovima Napoléona III. 5
- ⁷ *Bitka kod Sadove* (Kenigreja) — odigrala se 3. jula 1866. između Austrijanaca i Saksonaca, s jedne strane, i Prusa, s druge strane. To je bila odlučujuća bitka u austrijsko-pruskom ratu, koji se završio porazom Austrije. 5
- ⁸ *Radnički zborovi u Braunšvajgu 16. jula i u Kemnicu 17. jula 1870.* bili su sazvani od strane vođa Socijaldemokratske radničke partije (ajzenahovaca) u znak protesta protiv osvajačke politike vladajućih klasa.
- Rezolucije ovih radničkih skupova Marx citira prema tekstu objavljenom u listu *«Der Volksstaat»*, br. 58 od 20. jula 1870. 6
- ⁹ Serija članaka *Beleške o ratu* (Notes on the War) spada u najznačajnije vojne spise Friedricha Engelsa, u kojima je on s pozicija istorijskog materijalizma analizirao događaje u francusko-pruskom ratu od 1870/1871. Ova serija se sastoji od 59 međusobno tesno povezanih članaka, koji su pisani u obliku vojnih

pregleda; 40 članaka pod naslovom *Beleške o ratu* numerisani su redom od 1 do 40. Ostali imaju različite naslove.

Neposredan povod za pisanje ovih članaka bila je ponuda jednog izveštača lista «The Pall Mall Gazette» Marxu da se prihvati izveštavanja o vojnim događajima, odnosno da predloži za to nekog drugog. Marx je ovu ponudu preneo Engelsu. Prva tri članka Engels je poslao Marxu, a on ih je, pošto ih je pregledao, poslao redakciji. Sledeće članke Engels je slao direktno redakciji lista «The Pall Mall Gazette» da bi što pre bili objavljeni.

Beleške o ratu Engels je pisao neposredno po prijemu vesti o poslednjim događajima. Brižljivo je proučavao dostupan mu materijal o ratnim operacijama, čitao saopštenja engleske, nemačke i francuske štampe i poslednje telegrame iz Francuske i Nemačke. Tada su mnoge vesti bile nepotpune i protivrečne. Engels je uspeo da u svojim člancima izloži pravi tok operacija, iako je u nekim detaljima bilo izvesnih netačnosti, koje su neizbežne u ratno doba.

Kada je preuzeo ovaj posao, Engels je imao nameru da nedeljno napiše po dva članka. Već su tri prva njegova članka koje je objavio list «The Pall Mall Gazette» izazvala veliko interesovanje čitalaca i skrenula na sebe pažnju celokupne štampe zbog toga što su se stalno potvrđivala predviđanja o daljem toku ratnih operacija koja su davana u tim člancima. Zbog toga Greenwood, urednik lista «The Pall Mall Gazette», predlaže Engelsu da što više članaka stavi listu na raspolaganje; za vreme najznačajnijih vojnih operacija Engels šalje po tri, a ponekad i četiri članka nedeljno.

Greenwood je često menjao tekst bez Engelsove saglasnosti. U članku *Beleške o ratu* — III, kao što Engels u jednom svom pismu napominje, proizvoljno su učinjene različite apsurdne izmene reči, koje «pokazuju nepoznavanje vojne terminologije uopšte»; a u članku *Beleške o ratu* — XIII poslednji pasus je dodat (vidi napomenu 45).

Serija članaka *Beleške o ratu* objavljuje se u listu «The Pall Mall Gazette» od 29. jula 1870. do 18. februara 1871. S izuzetkom prva tri članka potpisana sa «Z», svi članci su štampani bez potpisa, pri čemu je samo ograničenom broju ljudi bilo poznato da je Engels njihov autor. Veliki uspeh ovih članaka izazvao je mnoge listove da i oni u svojim pregledima preštampavaju njihov sadržaj. U intimnom krugu prijatelja Engelsa su često zvali «general».

Za Engelsova života njegovi članci o francusko-pruskom ratu nisu ponovo izdavani. Članci isecani iz lista «The Pall Mall Gazette» koji su gore levo ili desno nosili svojeručni Engelsov potpis i koji su stajali na raspolaganju Victoru Adleru, jednom od vođa austrijske socijaldemokratije, zadugo su ostali nepristupačni široj javnosti. Prvi put su objavljeni tek 1923. u Beču, nekoliko godina posle smrti Victora Adlera, kao posebno fotolitografsko izdanje na engleskom jeziku, pod opštim naslovom *Notes on the War*.

Do danas su *Beleške o ratu* objavljene na više jezika i više puta. Na srpsko-hrvatskom jeziku prvi put su objavljene u knjizi: Fridrih Engels, *Izabrana vojna dela* I i II, izd. «Vojnog dela», Beograd 1953 (I) i 1960 (II). Taj prevod je preuzet za ovo izdanje, ali je redigovan prema fotokopijama iz lista «The Pall Mall Gazette».

«The Pall Mall Gazette» — dnevni list koji je izlazio u Londonu od 1865. do 1920. Do 1870. uglavnom je bio konzervativno obojen. Marx i Engels su održavali veze s ovim listom od jula 1870. do juna 1871. Pored Engelsovih članaka o francusko-pruskom ratu, u njemu su objavljeni i *Prva adresa Generalnog veća* povodom tog rata i neki delovi *Druge adrese*. Kao što je primetio Marx, ovaj list je za neko vreme bio «jedini nepotkupljivi list u Londonu». Ipak se krajem juna 1871. i ovaj list uključio u opštu klevetničku kampanju protiv Prve internacionale, koju je povelja buržoaska štampa u vezi s revolucijom u Parizu. Ta okolnost je primorala Marxa i Engelsa da prekinu sve veze s ovim listom. 9

¹⁰ Severnonemački Savez je nemačka savezna država osnovana 1867. pod hegemo-

nijom Pruske posle njene pobeđe u austrijsko-pruskom ratu, umesto Nemačkog Saveza koji se bio raspao. Severnonemački Savez je obuhvatao 19 nemačkih država i 3 slobodna grada, kojima je formalno bila priznata samostalnost. Ustav Severnonemačkog Saveza osigurao je Pruskoj vodeći položaj; prezidijum Saveza pripadao je pruskoj kruni i odlučivao je o spoljnoj politici; pruski kralj je proglašen za vrhovnog komandanta vojske Saveza. Zakonodavna vlast Rajhstaga Severnonemačkog Saveza, koji je biran na osnovu opšteg izbornog prava, bila je veoma ograničena. Zakoni koje je Rajhstag usvojio stupali su na snagu tek pošto bi ih odobrilo Savezno veće i tek pošto bi ih objavio prezidijum. Godine 1870. Savezu su pripojeni Bavarska, Baden, Virtemberg i Hesens-Darmštadt, koji su bili izvan Saveza. Osnivanje Severnonemačkog Saveza bilo je korak napred na putu ka nacionalnom jedinstvu Nemačke. Savez je postojao do osnivanja Nemačkog Rajha 1871. 11 87 102 249

- ¹¹ U »nedavno pripojene« pruske provincije spadali su vojvodstva Šlezvig i Lauenburg, koja su posle rata Pruske i Austrije 1864. protiv Danske potpala pod vlast Pruske; zatim Kraljevina Hanover, Izborna Kneževina Hesens-Kasel, Veliko Vojvodstvo Nasau, Slobodni Grad Frankfurt na Majni, Vojvodstvo Holštajn, kao i neki delovi Bavarke i Hesens-Darmštata, koje je Pruska anektirala posle austrijsko-pruskog rata 1866. 11
- ¹² Pruski sistem landvera (domobranstvo) — domobranski sistem u Pruskoj ustanovljen je 1813. kao samostalna vrsta milicije u borbi protiv Napoléonovih trupa. Vladajuće klase u Pruskoj su ga iskoristile za vlastite ciljeve protiv interesa naroda. Jedinice landvera su bile sastavljene od ljudi ispod 40 godina starosti koji su služili regularni vojni rok od 3 godine, a 2 godine proveli u rezervi. Za razliku od stajaće vojske, tim jedinicama su pripadali i vojni obveznici koji su pozivani u vojnu službu samo u slučaju naročite potrebe. Zbog reforme vojske, koja je sprovedena 1860. u Pruskoj, domobranstvo je izgubilo značaj. U francusko-pruskom ratu jedinice landvera (prvi poziv) učestvovala su u bitkama kao deo stajaće vojske. 11 136
- ¹³ Bismarck je u potpunoj tajnosti vršio pripreme da jedan kandidat Hohenzollerna dođe na španski presto, koji je 1869. ostao upražnjen. Kako se za ovo na vreme saznalo u Francuskoj, Napoléonov ministar spoljnih poslova vojvoda Gramont oštro je istupio protiv ove kandidature i izjavio da je ona nespojiva s interesima i čašću Francuske. 11
- ¹⁴ »Annexander« — ironičan spoj reči *aneksija* i *Aleksandar Veliki* koji su Marx i Engels često upotrebljavali za pruskog kralja Vilhelma I. 11 230
- ¹⁵ *Zuavi* — francuske kolonijalne trupe (laka pešadija), koje su formirane 1830. od Alžiraca i francuskih kolonista u Alžiru. Kasnije su u ove trupe uzimani samo Francuzi, koji su, međutim, zadržali šarenu nošnju u stilu odeće alžirskog plemena Zuava. Ove trupe su bile poznate po svojoj slepoj poslušnosti.
Zuavi štampe — izraz upotrebljen u prenosnom značenju: ropki poslušna piskarala buržoaske štampe.
Tirkosi — alžirski strelci, koji su činili posebne pukove; samo su oficiri i deo podoficira bili Francuzi. 12 78 89 275
- ¹⁶ *Nacionalna garda* Francuske je po odredbi zakona od 1868. podeljena na mobilnu i stalnu (Garde nationale mobile i Garde nationale sédentaire). Prva je bila sastavljena od ljudi koji su po svojim godinama bili obavezni da služe vojsku a nisu bili u vojnoj službi ili u rezervi, niti su bili određeni za graničare, ili za službu u pozadini, a nisu bili ni u garnizonima. U početku francusko-pruskog rata 1870/1871. Mobilna garda je bila tek u formiranju; u toku rata u nju su pozivani vojni obveznici između 20. i 40. godine.
 U stalni deo Nacionalne garde pozivani su ljudi koji su bili oslobođeni aktivne vojne službe i vojni obveznici starijih godišta.

Posle poraza francuske regularne vojske kod Sedana, Nacionalna garda je predstavljala srž vojne snage Francuske. Raspuštena je 1872. 12 39 99 113

- ¹⁷ Ovo Engelsovo predviđanje, kao i mnoga druga u pogledu verovatnog toka borbi, u potpunosti se ispunilo. Oblast koju je Engels pomenuo bila je početkom avgusta poprište prve veće bitke u francusko-pruskom ratu (vidi u ovom tomu, str. 24 - 27). 14
- ¹⁸ *U bici kod Solferina* (24. juna 1859) francusko-sardinske trupe su potukle austrijsku vojsku. Tok ove bitke je Engels analizirao u člancima: *Bitka kod Solferina*, *Istorijska pravda* i *Solferinska bitka* (vidi u 16. tomu ovog izdanja). 15 79
- ¹⁹ «Le Temps» — dnevni list konzervativne orijentacije, organ francuske krupne buržoazije; izlazio je od 1861. do 1943. u Parizu; bio je u opoziciji prema Drugom Carstvu i istupao protiv rata s Pruskom. Posle sloma Drugog Carstva podržavao je vladu nacionalne odbrane. 17
- ²⁰ Trećeg avgusta 1870. «The Times» je doneo uvodnik koji je, kako Engels piše Marxu 3. avgusta 1870, «potpuno prepisan iz mojih članaka 2. i 3.» Uvodnik lista «The Times» od 5. avgusta 1870. ponovo donosi, bez pozivanja na izvore, teze iz Engelsovih članaka.
«The Times» — najveći engleski dnevni list konzervativnog pravca; osnovan je 1. januara 1785. u Londonu pod nazivom «Daily Universal Register»; 1. januara 1788. promenjen mu je naziv u «The Times». 21
- ²¹ *U bici kod Vajsenburga* 4. avgusta 1870. nemačke trupe, koje su se sastojale od tri korpusa 3. armije pod vođstvom prestolonaslednika Pruske, iskoristile su rasep u francuskoj vojsci i napale i razbile brojno nadmoćniji francuski divizion na čelu sa Charles-Abelom Douayom, iz 1. Mac-Mahonovog korpusa. Ova pobjeda otvorila je put nemačkim trupama u Alzas. 22
- ²² *Bitka kod Verta* 6. avgusta 1870. bila je jedna od prvih velikih bitaka u francusko-pruskom ratu i završila se porazom Francuza, koji su se borili pod Mac-Mahonovom komandom. 24 85
- ²³ *U bici kod Madente* kraj Milana 4. juna 1859. francuske trupe su nanele poraz austrijskoj vojsci, zauzele Madentu i ušle u Milano. Tok ove bitke Engels je opisao u člancima: *Ratni događaji*, *Austrijski poraz* i *Bitka kod Madente* (vidi u 16 tomu ovog izdanja). 25 79
- ²⁴ *U bici kod Forbaha* (u Loreni) 6. avgusta 1870. Prusi su potukli 2. korpus francuske vojske pod zapovedništvom generala Frossard-a. U istoriografiji ova bitka je poznata i kao bitka kod Špiherna. Engels je ponekad upotrebljavao i ovaj naziv. 25 85
- ²⁵ «Le Temps» od 8. avgusta 1870. 26 27
- ²⁶ U austrijsko-pruskom ratu 1866. Austrijanci su se pod Benedekovim zapovedništvom posle poraza kod Sadove (vidi napomenu 7), povlačili nazad prema Olomoucu da bi sprečili ulazak pruske vojske u Beč. Ovaj Benedekov pokušaj ostao je bezuspešan, pošto je deo pruske vojske pošao prema Beču preko Brna, dok je drugi deo, zauzevši Pšerov, presekao železničku vezu između Olomouca i Beča. 30
- ²⁷ *Šalonski logor* — garnizon 6. korpusa pod Canrobert-ovim zapovedništvom, gde u istovremeno obučavane i jedinice Mobilne garde.
Engels se ovde poziva na jedan slučaj iz početka avgusta 1870. kada je bataljon pariske Mobilne garde, sastavljen od radnika i sitne buržoazije, u Šalonskom logoru istupio protiv bonapartizma. Pri tom je došlo do otvorenog sukoba između ljudstva i oficira. 30

- ²⁸ Engels misli na *Nemački Savez*, koji je stvoren nakon potpisivanja saveznih akata 8. juna 1815. na Bečkom kongresu, i koji je bio najpre sastavljen od 35, a potom od 28 kneževina i 4 slobodna grada. Nemački Savez je postojao do 1866; sačuvao je feudalnu pocepanost Nemačke i sprečio stvaranje jedne centralne vlade. Savezna skupština opunomoćenih poslanika sačinjavala je Bundestag, koji je zasedao pod stalnim predsedništvom predstavnika Austrije i postao uporište nemačke reakcije. Austrija i Pruska su neprestano vodile borbu oko prevlasti u Nemačkom Savezu. Savez se raspao u toku austrijsko-pruskog rata 1866. i zamenjen je 1867. Severnonemačkim Savezom. (Vidi napomenu 10.) 31
- ²⁹ U vezi s porazom Francuza kod Forbaha i Verta dolazi od 7. do 9. avgusta 1870. u Parizu, Lionu, Marselju i drugim francuskim gradovima do masovnih demonstracija protiv vlade. Devetog avgusta veći deo stanovništva, uglavnom radnici, zaposeli su zgradu Corps Législatif-a, bonapartističkog poslaničkog doma, i zahtevali uspostavljanje republike i naoružavanje naroda. Vlada je protiv stanovništva upotrebila žandarmeriju i vojsku. Da bi se otklonila opasnost od revolucije, smenjena je Ollivier-ova vlada, a grofu Palikaou je naloženo da sastavi vladu od fanatičnih bonapartista. Buržoaski republikanci, poslanička «levica» Corps Législatif-a (Ferry, Gambetta i drugi), koji su bili užasnuti mogućnošću izbivanja narodne revolucije, odbili su da podrže zahteve narodnih masa i time doprineni održanju bonapartističkog režima. 35
- ³⁰ Reč je o reorganizaciji francuske vojske za vreme jakobinske diktature 1793. i 1794, koju je sprovela revolucionarna vlada — Odbor javnog spasa, u kom je Carnot imao presudnu ulogu. Značajnu ulogu pri reorganizaciji imali su komesari Konventa koji su bili postavljeni u vojsci. U skladu s dekretom Konventa od 23. avgusta 1793. o opštoj mobilizaciji, naglo je porasla revolucionarna vojska krajem 1793, tako da je brojala preko 600 000 ljudi. Dobrovoljački odredi su spojeni s regularnom vojskom, a stariji oficiri iz komandnog kadra zamenjeni su sposobnim ljudima koji su uživali poverenje vojnika. Jakobinska vlada je organizovala u velikom obimu proizvodnju oružja i municije za vojsku. Sve ove mere i činjenica da se protiv Francuske borila vojska koalicije koja nije bila centralizovana dovele su 1794. do konačne pobeđe francuske vojske i do čišćenja Francuske od intervenata. 39
- ³¹ «Le Temps» od 16. avgusta 1870. 41
- ³² Engels misli na *bitku kod Kolombe-Nuijia* (bitku kod Bornija), koja se odigrala 14. avgusta 1870. kod sela Borni istočno od Meca. Opširan opis ove bitke dao je Engels u članku *Beleške o ratu — XI* (vidi u ovom tomu, str. 51 - 52). 42
- ³³ «Le Temps» od 18. avgusta 1870. 42
- ³⁴ *Bitka kod Mars-la-Tura* (kod Vionvila), odigrala se 16. avgusta 1870. Strateška posledica ove bitke bila je da je Prusima pošlo za rukom da spreče već započeto povlačenje francuske Rajnske armije iz Meca i da joj preseku odstupnicu. 44
- ³⁵ «Le Siècle» — dnevni list, koji je izlazio od 1836. do 1939. u Parizu. Četrdesetih godina 19. veka izražavao je shvatanje onog dela sitne buržoazije koji se u svojim zahtevima ograničavao na umerene reforme; pedesetih godina organ umerenih republikanaca; 1870/71. izlazio je istovremeno u Parizu i Turu, kasnije u Bordou. 45
- ³⁶ *Slobodni strelci* (francs-tireurs) — dobrovoljci (partizani) koji su se u malim četama, a i u većim grupama suprotstavljali neprijatelju, koji je često upadao u Francusku. Prve borbe slobodnih strelaca počinju krajem 18. i početkom 19. veka protiv trupa antifrancuske koalicije koje su prodrle u Francusku; 1867. počela su se osnivati društva slobodnih strelaca. Kad je 1870. počeo francusko-

-pruski rat i pošto su pruske trupe umarširale u Francusku, vlada je pozvala slobodne strelce da stupe u borbu protiv neprijatelja i da se bore svim sredstvima koja im stoje na raspolaganju. Kad je francuska regularna vojska pretrpela poraz i bila blokirana u tvrđavama, naglo je porastao broj slobodnih strelaca. 46 98 106 150 165

- ³⁷ U *bici kod Jene* 14. oktobra 1806. francuske trupe pod Napoléonom uništile su jedan deo pruske vojske. Istog dana francuske trupe pod Davout-om su kod Aueršteta do nogu potukle glavninu pruske vojske. Francuzi su prilikom potere zarobili veći deo pruske vojske. Ova bitka je dovela do kapitulacije Pruske. 48 85 137 165
- ³⁸ Iz telegrama kralja Wilhelma I, u kome je saopštena pobjeda nad francuskom Rajnskom armijom kod Gravelota (zapadno od Meca) 18. avgusta 1870. Posle bitke kod Gravelota (koja se u istoriografiji naziva i bitka kod Sen-Priva), Rajnska armija je zarobljena u Mecu. (Vidi «Amtliche Depeschen vom Kriegs-Schau-platz», Berlin 1870, 23. Depesche.) 49
- ³⁹ «*The Manchester Guardian*» — dnevni list, organ pristalica slobodne trgovine (free-traders), kasnije organ Liberalne stranke; izlazi od 1821. u Mančesteru. 51
- ⁴⁰ Za vreme pohoda generala Bonaparte na Italiju (1796/1797), jedan deo francuskih trupa pristupio je u junu 1796. opsadi Mantove, koju je branio jedan austrijski garnizon. Jedan deo Austrijanaca pod Wurmscerovim zapovedništvom uputio se k Mantovi da bi je oslobodio. Napoléon je potukao razdvajene austrijske korpuse u maršu. Wurmsjer je sateran u Mantovu i tu je, zbog nedostatka sredstava za život, kapitulirao u februaru 1797, pošto je duže vreme bio u opsadi. Oktobra 1805, za vreme trećeg koalicionog rata protiv Francuske, Napoléonu je pošlo za rukom da zaobiđe desno krilo austrijske vojske pod Mackovom komandom. Ubacio je svoje korpuse između Mackove vojske i ruskih trupa, koje su napredovale. Mack, koji je imao mogućnosti da to izbegne, koncentrisao je svoje trupe kod Ulma, gde je, posle jednog izvrsnog Napoléonovog zaobilaznog manevra, bio primoran da kapitulira. 53
- ⁴¹ «*The Standard*» — dnevni list konzervativnog pravca, koji je osnovan u Londonu 1827. 54
- ⁴² Posle pobjede Napoléona I nad Prusima kod Jene i Aueršteta 14. oktobra 1806, Napoléonove prethodnice su pretekle Pruse prilikom njihovog povlačenja i onemogućile im da se domognu Štetina i predu Odru. Već 29. oktobra Francuzi su umarširali u Štetin. Ostatak potučene pruske vojske morao se predati. 57
- ⁴³ Na južnoj granici oblasti na koju Engels ukazuje, nalazi se Sedan, gde je 1. i 2. septembra 1870, kako je Engels i predvideo, pruska vojska nanela težak poraz francuskoj armiji pod Mac-Mahonovom komandom (vidi napomenu 52). Pošto je Francuzima bila presečena odstupnica, bili su primorani na kapitulaciju. U tom pogledu Engels ne samo da je predvideo mogućnost sedanske katastrofe nego je dosta tačno odredio i mesto gde će se ona odigrati. 57
- ⁴⁴ «*Alžircima*» ili «*Afrikancima*» su u Francuskoj nazivali francuske generale i oficire koji su stekli vojnu karijeru u kolonijalnim ratovima protiv alžirskih plemena koja su se borila za svoju nezavisnost. Kao guverner Alžira, Mac-Mahon je neposredno učestvovao u tim ratovima. Francuzi su na varvarski način napadali alžirska plemena, pokoravali ih i surovo uništavali domorodački živalj. Francuska glavna komanda je narušavala sve već sklopljene sporazume, ignorisala sva pravila vođenja rata ne priznajući protivniku pravo zaračene strane. 57 66
- ⁴⁵ Na kraju ovog članka Greenwood, urednik lista «*The Pall Mall Gazette*», dodao je sledeći pasus: «Vrlo je verovatno da će se opsada Strazbura uskoro završiti

predajom tvrđave. Očigledno je da su se Nemci vrlo ozbiljno poduhvatili toga posla. Do juče ujutru bombardovanje iz Kela je trajalo tri dana i tri noći neprekidno. U isto vreme i Prusi su isturili svoje predstraže na udaljenosti od 500 do 800 jarđâ od tvrđave. Arsenal je već pod vatrom i nekoliko tek postavljenih teških oruđa neizbežno će početi da gađa tvrđavu.*

Povodom toga Engels piše u pismu Marxu od 4. oktobra 1870. da je Greenwood, »prosto da bi popunio stubac, u ovaj članak umetnuo nekoliko potpuno blesavih redova o opsadi Strazbura. Ja ću prvom prilikom napisati o tome članak i izneti stvari suprotne tome«. Engels je to i učinio u svom članku *Beleške o ratu — XIII* (vidi u ovom tomu, str. 75 - 77). 58

- ⁴⁶ »Allgemeine Zeitung» od 26. avgusta 1870, prilog. 58
- ⁴⁷ Za vreme nemačkog oslobodilačkog rata (od 1813. do 1815) Napoléon I je pokušao da u martu 1814, posle poraza kod Laona i Arsi-sir-Oba i posle spajanja savezničkih armija pod komandom Blüchera i Schwarzenberga, pređe u pozadinu saveznika, da im svojim snagama preseče glavne komunikacije s Rajnom i tako zadrži njihovo napredovanje prema Parizu. Ali su saveznici, brojno nadmoćniji od Napoléonovih trupa i obavešteni o nezadovoljstvu Napoléonovim režimom u Parizu, nastavili da nastupaju prema Parizu. Pariz je zauzet 31. marta 1814, što je ubrzalo pad carstva. 59
- ⁴⁸ Nemačka 3. i 4. (Maaska) armija krenule su, kako je Engels i predvideo, prema severu za Mac-Mahonovom Šalonskom armijom, koja je bila opkoljena kod Sedana i prinudena na kapitulaciju. 60
- ⁴⁹ *Dembe Velki* — selo na desnoj obali Visle, nedaleko od Varšave. Tu se odigrala 31. marta 1831. za vreme poljskog oslobodilačkog ustanka bitka između poljskih ustanika i ruske carske vojske, koja se završila pobedom Poljaka. Carske trupe su bile prinudene na odstupanje sa znatnim gubicima. Pobeda Poljaka kod Dembe Velkija prinudila je Dibiča, zapovednika carske vojske, da odustane od nameravanog prelaska preko Visle. 65
- ⁵⁰ *Sukob kod Nuara* se odigrao 29. avgusta 1870. između prethodnice 12. nemačkog armijskog korpusa i 5. francuskog korpusa.
U *bici kod Bomona* 30. avgusta 1870. Prusi (4. i 12. nemački armijski korpus i 1. bavarski korpus) potukli su 5. korpus generala Faillya, koji se do tada borio u Šalonskoj armiji pod komandom Mac-Mahona, sve dok ga nije zamenio general Wimpffen.
Ove dve bitke predstavljaju etapu pruskih ratnih operacija protiv Mac-Mahonove armije i završile su se potpunim Mac-Mahonovim porazom kod Sedana. (Vidi i napomenu 52.) 65
- ⁵¹ Engels misli na neuspešni pokušaj Rajnske armije da se probije iz Meca 31. avgusta i 1. septembra 1870. u pravcu severoistoka. Posle borbi, koje su obuhvaćene nazivom *bitka kod Noasvilla*, obe strane su ostale na svojim ranijim položajima. 68
- ⁵² U *bici kod Sedana* 1. i 2. septembra 1870. Mac-Mahonova Šalonska armija je posle žestokih borbi sa pruskim trupama 3. i 4. armije bila opkoljena i prinudena na kapitulaciju, koju je 2. septembra 1870. potpisala francuska vrhovna komanda. Zarobljen je Napoléon III sa blizu 100 000 vojnika, oficira i generala.
Katastrofa Francuza kod Sedana je ubrzala propast Drugog Carstva i dovela do proglašenja republike u Francuskoj 4. septembra 1870.
Za Prusku je rat izgubio odbrambeni karakter s porazom francuske regularne vojske i s proglašenjem republike u Parizu. Osvajački planovi pruskog militarizma, junkera i buržoazije jasno su izašli na videlo. Tada je međunarodni proletarijat dobio težak zadatak da pomogne francuskom narodu u njegovoj borbi protiv pruskih osvajača.

Izmenjeni karakter rata i nove zadatke proletarijata koji su iz toga proisticali Marx je obradio u *Drugoj adresi Generalnog veća o francusko-pruskom ratu*. (Vidi u ovom tomu, str. 219 - 225.) 68 504

- ⁵³ *Danciĝ* je za vreme rata Napoléona I protiv antifrancuske koalicije evropskih sila bio dva puta opsedan.
- Za vreme rata Francuske protiv Pruske i Rusije (1806 - 1807) udružene pruske i ruske trupe u sastavu Danciškog garnizona pružale su iz opsednutog grada ogorčen otpor francuskom korpusu od marta do maja 1807. Jedan drugi ruski odred ponovo je pokušao da oslobodi garnizon. Zbog nedostatka municije, garnizon se najzad morao predati, pri čemu mu je bio omogućen slobodan odlazak.
- Početkom 1813. udružene ruske i pruske trupe su opsele Danciĝ, koji su držali Francuzi. Za nepunu godinu dana grad je izdržao tri regularne opsade, ali je najzad bio prinuđen na kapitulaciju. 72
- ⁵⁴ *Čuveni tordavski četvorougao* u severnoj Italiji je imao snažnu utvrđenu poziciju i sačinjavali su ga utvrđena Verona, Lenjago, Mantova i Peskijera. Tvrđavski četvorougao igrao je veliku ulogu u ratovima u 19. veku kao vojnostrategijska tačka. Za vreme revolucije od 1848/1849. u Italiji, Verona, zahvaljujući svom povoljnom strategijskom položaju i tome što je štitila puteve za Austriju, služila je kao najvažnija operaciona baza kontrarevolucionarne austrijske vojske pod Radetzkim u borbi protiv pijemontskih trupa. 72 79
- ⁵⁵ U krimskom ratu od 1853. do 1856. Sevastopolj su opsele engleske i francuske trupe i trupe Turske i Sardinije. Herojska odbrana Sevastopolja trajala je 349 dana (1854/1855). U toku borbi grad je velikim delom bio razoren. 72 82 90 111 179
- ⁵⁶ U *bici kod Vaterloa* 18. juna 1815. Napoléona su potukle engleske i holandske trupe pod Wellingtonovom komandom i pruska vojska pod Blücherovom komandom. Napoléonov poraz kod Vaterloa doveo je do konačnog pada Prvog carstva posle njegove kratkotrajne restauracije marta 1815. 75 85
- ⁵⁷ *«Carstvo — to je mir»* — demagoške reči iz govora Louis-a Bonaparte održanog 9. oktobra 1852. u Bordou posle plebiscita i proglašenja Drugog Carstva. 78
- ⁵⁸ Engels ima u vidu sledeće događaje: pobedu Austrijanaca nad pijemontskim trupama za vreme revolucionarnog i nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji 1848/1849; poraze Austrijanaca pri ugušivanju revolucije u Mađarskoj 1848/1849. i vojnu pomoć koju je ruski car uputio Austrijancima 1849. prilikom ugušivanja revolucije u Mađarskoj; prusku intervenciju u južnoj Nemačkoj prilikom ugušivanja ustanka u Badenu i Falačkoj. 78
- ⁵⁹ *Sistem zamenika* (najamništva) (remplaçant) u francuskoj vojsci, po kome su vojni obveznici mogli sebi kupiti zamenika koji će za njih odslužiti rok, bio je privilegija imućnijih slojeva. Za vreme velike francuske revolucije ova privilegija je ukinuta, ali ju je Napoléon I ponovo ozakonio. S uvođenjem jednog novog zakona o ovoj materiji (aprila 1855), sistem najamništva je pretrpeo neke izmene: kupovnu cenu je određivala vojna uprava, koja poziva zamenika, obično isluženog čoveka; srodnici su mogli direktno zamenjivati jedan drugog; novac od kupovine se skupljao u jedan specijalni vojni fond. Ovaj sistem je ponovo zakonom potvrđen 1868, a konačno je ukinut 1872. 78 88 89
- ⁶⁰ *Italijanskim ratom* se naziva rat Francuske i Sardinije protiv Austrije, koji je trajao od 29. aprila do 8. jula 1859. Napoléon III je započeo rat pod izgovorom da želi da oslobodi Italiju od austrijske vlasti, a u suštini njegovi ciljevi su bili osvajački. Pošto se Napoléon uplašio nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji i hteo da spreči stvaranje jedne jedinstvene, nezavisne italijanske države posle

poraza austrijske vojske kod Mađente i Solferina (vidi napomenu 23. i 18), zaključio je 11. jula privremeni mir s Austrijom u Vilafranki, bez učešća Sardinije.

Rezultat rata je bio taj da je Francuska dobila Savoju i Nicu, a Lombardija je pripojena Kraljevini Sardiniji (Pijemontu). Venecija je do 1866. ostala pod vrhovnom upravom Austrije. 79 86 130

- ⁶¹ U novembru 1850. zaoštavanje odnosa između Austrije i Pruske u borbi za hegemoniju u Nemačkoj dovelo je do opšte mobilizacije u Pruskoj. Prikriveni nedostaci vojnog sistema i zastarelo naoružanje pruske vojske, kao i energičan otpor Rusije, koja je potpomogla Austriju u nemačkom konfliktu, primorali su Prusku da u vojnom pogledu ništa ne preduzima i da kapitulira pred Austrijom (Olomoučki ugovor od 29. novembra 1850).

Izrazom *Kaudijumski jaram* Engels ironično izjednačava diplomatski poraz Pruske i poraz Rimljana 321. pre n. e. Tada su Samniti u toku drugog samnitskog rata razbili rimske legije u Kaudijumskom klancu u blizini starog rimskog grada Kaudijuma i naterali ih da prođu kroz «jaram» — vrata napravljena od kopalja, što se smatralo najvećim poniženjem za pobeđenu vojsku. 80

- ⁶² Buržoaska liberalna većina Poslaničkog doma Pruskog landtaga je u februaru 1860. odbila plan za reorganizaciju vojske koji je podneo ministar rata von Roon Landtagu na saglasnost. Nešto kasnije vladi je pošlo za rukom da od buržoazije dobije odobrenje za sredstva «za buduću ratnu spremnost i podizanje borbenosti vojske», što je značilo početak ostvarivanja planirane reorganizacije. U martu 1852. liberalna većina Doma je odbila da odobri vojne izdatke, pa je vlada raspustila Landtag i raspisala nove izbore. Krajem septembra 1862. formirana je kontrarevolucionarna Bismarčkova vlada, koja je u oktobru iste godine raspustila Landtag i počela da sprovodi reformu vojske, za šta je izdala sredstva bez saglasnosti Landtaga. Pitanje reorganizacije pruske vojske bilo je povod za takozvani ustavni konflikt između pruske vlade i Poslaničkog doma, koji je izgladen tek 1866. posle pobeđe Pruske nad Austrijom, kada je buržoazija kapitulirala pred Bismarčkom. 80

- ⁶³ *Danski rat* — rat Pruske i Austrije protiv Danske 1864. bio je značajna faza na putu ka ujedinjenju Nemačke pod hegemonijom Pruske. Bismarčkova junkerska vlada je nastojala da pripoji Pruskoj vojvodstva Šlezvig i Holštajn, koja su bila pod danskom vlašću a faktički naseljena Nemcima, da ojača uticaj Pruske u Nemačkoj i da uguši opoziciju liberalne buržoazije. Vojska se, pak, borila za slobodu svojih zemljaka u Šlezvigu i Holštajnu. U ratu je učestvovala i Austrija, koja je, kao i Pruska, htela da anektira Šlezvig i Holštajn. Rat je završen porazom Danske; Šlezvig i Holštajn su proglašeni zajedničkim posedom Austrije i Pruske, a pripojeni su Pruskoj posle austrijsko-pruskog rata od 1866. 81

- ⁶⁴ Pedesetih i šezdesetih godina prošlog veka prefekt Senskog departmana (tj. Pariza) baron Haussmann preduzeo je obimne radove na preuređenju Pariza. Pored ulepšavanja aristokratskih četvrti, proširene su postojeće ulice, pravilniji su prosecane neke nove, kako bi u slučaju narodnih ustanaka vladine trupe mogle lakše dejstvovati i upotrebiti artiljeriju. Od državnih sredstava koja su izdata za ove radove Haussmann i njegovi pomoćnici proneverili su ogromne sume. 81 277

- ⁶⁵ Pruski princ Friedrich Karl održao je 1860. nekoliko predavanja pred oficirima u Štetinu: «Ueber die Kampfweise der Franzosen», koja su objavljena 1860. u Frankfurtu na Majni pod naslovom *Eine militärische Denkschrift*. 86

- ⁶⁶ Devetnaestog septembra 1870. 14. korpus generala Ducrot-a izišao je iz Pariza da bi sprečio nemačke trupe da zaposednu strateški važne brežuljke južno od grada. Sukob kod Pti-Bisetra i Šatijona (nedaleko od Medona) završio se naglim povlačenjem francuskih trupa i potpunim opkoljavanjem Pariza od strane Prusa. 89 98

- ⁶⁷ Pregovori između Jules-a Favre-a, predstavnika vlade nacionalne odbrane, i Bismarcka vođeni su 19. i 20. septembra 1870. u Ot-Mezonu i Ferijeru (zamkovima između Moa i Pariza). Bismarck je postavio sledeće uslove za sklapanje primirja: predaja Biča, Tula i Strazbura; ili nastavljanje opsade Pariza ili predaja nekih strateški važnih tvrđava nemačkim trupama; produženje ratnih operacija pod Mecom. Da bi se zaključio mir, Bismarck je postavio uslov da se Alzas i deo Lorene pripoje Nemačkoj. Pošto je Favre odbio da prihvati ove zahteve, pregovori su prekinuti. 92
- ⁶⁸ «Le Temps» od 24. septembra 1870. 92
- ⁶⁹ Za vreme Drugog Carstva u periodima mira sve trupe jednog vojnog okruga bile su ujedinjene pod komandom jednog zajedničkog zapovednika u rangu komandanta armijskog korpusa, koji je mogao da ih upotrebi za ugušivanje revolucionarnih akcija masa. Što se tiče stacioniranja, organizacije i obuke, njegove funkcije su ipak bile ograničene. Stalni armijski korpusi i armije mogli su biti formirani samo u slučaju rata; zbog toga su i bili organizaciono slabi, što se odražavalo na borbenu spremnost vojske. 96
- ⁷⁰ *Lionskom armijom* je štampa nazivala armiju u Lionu, koju su sačinjavale trupe 24. francuskog korpusa. Kasnije je ovaj korpus pripojen Bourbakijevoj Istočnoj armiji (1. loarskoj armiji). 100 113 185
- ⁷¹ Trochu je izložio svoja gledišta u spisu *L'Armée française en 1867*, koji je objavljen 1867. u Parizu. 100
- ⁷² Pomenuti podaci su objavljeni u časopisu «Zeitschrift des Königlich Preussischen Statistischen Bureaus», Berlin, IV godište, br. 3, mart 1864. 101
- ⁷³ *Naoružani narod* — rasprostranjen naziv za pruske oružane snage, koji se upotrebljavao kako u buržoaskoj vojnoj literaturi pruske junkerske države, tako i u njenim zvaničnim dokumentima. Engels je često tvrdio da pruska vojska kao takva ne predstavlja »naoružani narod«; da je ona čak u suprotnosti s narodnim masama i da je instrument osvajačke politike pruske buržoasko-junkerske države. U svom članku *Vojno pitanje Pruske i nemačka radnička partija* (vidi u 27. tomu ovog izdanja) Engels opširno razmatra pruski vojni sistem. 101 178
- ⁷⁴ U toku nacionalnooslobodilačkog rata španskog naroda protiv Napoléonove vladavine od 1808. do 1814. (peninsularni rat, tj. rat na Pirinejskom poluostrvu) značajnu ulogu su igrale gerile (partizanski narodni odredi) posle poraza regularne vojske. 106 117 136 142 210
- ⁷⁵ «The Daily News» — liberalni dnevni list, organ industrijske buržoazije, izlazio je od 1846. do 1930. u Londonu. 107
- ⁷⁶ Od 1784. do 1790. Pariz je bio opasan bastionom, debelim takozvanim starim gradskim zidom (kružnim zidom) s mestimičnim tornjevima. Od bedema i njegovim pretvaranjem u nove ulice nastali su spoljni bulevari. Godine 1840/1841. Pariz je ponovo pretvoren u tvrđavu. 108
- ⁷⁷ *Zonderburg* (današnji naziv: Senerborg) — grad i tvrđava na ostrvu Alsen koji su zajedno sa dipelškim šančevima, koji su se nalazili u neposrednoj blizini, skrivali prelaz na ostrvo. Za vreme duže opsade dipelških šančeva u danskom ratu 1864. (vidi napomenu 63) Prusi su 18. aprila 1864. osvojili ove šančeve, zbog čega su se Danci morali povući na ostrvo Alsen. Borbe za dipelške šančeve pokazale su da raste značaj artiljerije prilikom opsadivanja. 108 181
- ⁷⁸ *Gerilski rat* — partizanska borba naroda; prvobitno otpor španskog naroda protiv Napoléonove vladavine (vidi napomenu 74). Posle poraza regularne španske vojske nastala je gerila, koja je obuhvatajući ceo narod vodila protiv

osvajanja mali rat (gerilski rat). Mali odredi gerilaca koji su dobro poznavali teren mogli su znatno da ometaju operacije neprijatelja i da mu pričinu veliku štetu. Gerilski rat je po pravilu vođen iza leđa neprijateljske vojske.

Engels je pisao 1849: «Narod koji hoće da osvoji svoju nezavisnost ne sme se ograničiti na obična ratna sredstva. Masovni ustanak, revolucionarni rat, opšti gerilski odredi svuda, to je jedino sredstvo kojim jedan mali narod može izaći na kraj sa velikim, koje slabijoj armiji nekad omogućava da se odupre jačoj i bolje organizovanoj. (Vidi u 9. tomu ovog izdanja, str. 323.) 112 142 150 154 161 164

- ⁷⁹ *Američki rat* — građanski (secesionistički) rat u Sjedinjenim Američkim Državama (1861 - 1865), vođen između industrijskih buržoaskodemokratskih severnih država i agrarnih robovlasničkih južnih država. 117
- ⁸⁰ Trupe severnih država za vreme građanskog rata u Sjedinjenim Američkim Državama imale su za cilj da zaposednu dva najznačajnija uporišta južnih država: Viksburg (u državi Misisipi) i Ričmond (u državi Virdžinija — glavni grad južnih država). Trupe severnih država su u toku 1862. i 1863. više puta pokušavale da zauzmu Viksburg, ali su se uvek povlačile potučene. Tek zajedničkom akcijom kopnenih trupa i rečne flote, 1. jula 1863. pošlo im je za rukom da, posle snažnog bombardovanja, zauzmu jedan od rovova tvrđave Viksburg. Četvrtog jula 1863. Viksburg se morao predati.
- Pri prvom pokušaju da zauzmu Ričmond u aprilu 1862, trupe severnih država su odbijene u borbama za prilaze gradu. Drugi put Ričmond je bio opsednut u vreme opšteg napada svih ubojnih snaga severnih država, koji je počeo maja 1864. Trupe južnih država su iskoristile ušančeni logor kod Ričmonda i uporno su pružale otpor do 3. aprila 1865. Tada su trupe generala Granta zauzele tvrđavu. 117
- ⁸¹ *Bitka kod Tudele* (u severnoj Španiji) se odigrala 23. novembra 1808. za vreme nacionalnooslobodilačkog rata španskog naroda protiv Napoléonove vladavine. U toj bici francuski korpus maršala Lannes-a potukao je Špance iskoristivši razdor koji je nastao u španskoj vojsci. Ostatak poraženih španskih trupa povukao se prema Saragosi. 118
- ⁸² *Austrijski rat* — rat između Francuske i Austrije 1809, primorao je Napoléona I da iz Španije povuče svoju gardu i konjicu. Bitkom kod Vagrama 5. i 6. jula 1809. sprečen je poraz Austrije. Prema Šenbrunskom mirovnom ugovoru, zaključenom između Francuske i Austrije u oktobru 1809, Austrija je morala da ustupi veći deo svojih teritorija i da se faktički odrekne svoje političke samostalnosti. 119
- ⁸³ U septembru 1870. osnovana je Komisija za barikade na čelu s Henryjem Rochefort-om, koja je trebalo da podigne treću odbrambenu liniju za slučaj prodora protivnika na ulice Pariza. Komisija je bila odgovorna za izgradnju odbrambenih građevina (barikada i rovova) na ulicama Pariza, koje za vreme opsade ipak nisu iskorišćene. 119 191
- ⁸⁴ Pregovori o primirju koji su u septembru i oktobru 1870. vođeni između Bazaine-a i Bismarcka prekinuti su 24. oktobra. Skoro u isto vreme su vršene pripreme za pregovore između vlade nacionalne odbrane i Bismarcka na predlog Engleske da ona posreduje; pregovori, vođeni od 1. do 6. novembra 1870. u Versaju, završeni su bez rezultata. 120
- ⁸⁵ Misli se na Istočnu i Zapadnu Prusku, Brandenburg, Pomeraniju, Šleziju Poznanj, Saksoniju, Vestfaliju i Rajnsku Provinciju, koje su ulazile u sastav Pruske do njenog proširenja anektiranjem ostalih teritorija od 1864. do 1866. 120
- ⁸⁶ *Vlada iz Tura* — delegacija vlade nacionalne odbrane u sastavu: Glais-Bizoin,

Crémieux i Fourichon, koja je sredinom septembra 1870. upućena u Tur da bi organizovala otpor upadima Nemaca u provincije stvaranjem i naoružavanjem novih vojnih jedinica i da bi podstakla strane sile na intervenciju. Od početka oktobra do kraja rata vođa delegacije bio je Gambetta, inače ministar rata i ministar unutrašnjih poslova. Početkom decembra sedište delegacije premešteno je u Bordo. 121 206

- ⁸⁷ »*Poljski splavari*« — prvobitno ime za poljske splavare s Odre koji su vodili poreklo iz Gornje Šlezije; kasnije su tako pruski osvajači nazivali sve Poljake iz Gornje Šlezije.

Mazuri (Mazury) — pripadnici jednog poljskog plemena koji su živeli u severoistočnom delu Poljske i južnom delu nekadašnje Istočne Pruske. Nasilna germanizacija Mazura imala je, između ostalog, za posledicu i to da su se oni, kako Engels kaže, »zapanjivali kad god bi čuli da ih nazivaju Poljacima«. U nemačkoj istorijskoj literaturi 19. veka bilo je rašireno pogrešno mišljenje da su Mazuri iz nekadašnje Istočne Pruske izgubili svaku vezu s poljskim narodom. Međutim, Mazuri su sačuvali svoje nacionalne odlike. 122

- ⁸⁸ *Badenski dobrovoljački odredi* su bili odredi ustaničke badensko-falačke vojske koja se 1849. borila za državni ustav protiv Prusa, koji su upali u Baden i Falačku. Ovi dobrovoljački odredi nisu imali čvrstu organizaciju niti disciplinu i bili su u vojnom pogledu loše pripremljeni. U borbama Willichovog dobrovoljačkog korpusa, koji je bio sastavljen od radnika i koji se isticao disciplinom i borbenom spremnošću, učestvovao je i Engels. Podrobnou ocenu dobrovoljačkih odreda dao je Engels u svom spisu *Nemačka kampanja za državni ustav* (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 91 - 164).

Jenki (Amerikanci) sa Bul-Rana (Bull-Run-Yankees) — tako su nazvale loše obučene dobrovoljačke trupe severnih američkih država zato što su izgubile prvu veću bitku 21. jula 1861. u američkom građanskom ratu (1861 - 1865) protiv trupa južnih država na reci Bul-Ranu, blizu grada Menasasa (30 km od Vašingtona). Jenki s Bul-Rana su bili neproverena milicija, tek nekoliko meseci u vojsci, i nisu bili dorasli kadrovskoj vojsci robovlasničkih država juga.

Pripadnici francuske Mobilne garde — vidi napomenu 16.

Britanski dobrovoljci — teritorijalno domobranstvo ustanovljeno 1859. kao odbrana od Napoléonovih napada. U skladu sa zakonom od 1863. o organizaciji dobrovoljačke vojske, dobrovoljci su bili obavezni da prođu kroz 30 časova obuke. Oni su mogli biti pozvani samo u slučaju invazije neprijatelja. U svojim člancima o britanskim dobrovoljcima Engels kritikuje lošu vojnu organizaciju i nepotpunost cbuke oficirskog kadra dobrovoljačke vojske. 124

- ⁸⁹ *Izviđači* (guides) — posebne jedinice nekih evropskih armija koje su služile kao predvodnica vojske. Napoléon I je izviđače pretvorio u svoju telesnu gardu. 126

- ⁹⁰ *Bitka kod Lajpciga* od 16. do 19. oktobra 1813. je bila glavna bitka trupa šeste koalicije evropskih država (Rusije, Austrije, Pruske, Engleske, Švedske, Španije i drugih) protiv Napoléona I za vreme pohoda 1813. U bici nareda kod Lajpciga obe strane su izvele na bojno polje do 500 000 ljudi. Pobeda saveznika dovela je do oslobođenja Nemačke od Napoléonove vladavine. 126

- ⁹¹ Kad se govori o *političkim intrigama*, misli se na Bazaine-ovo nastojanje da stupi u direktne pregovore sa Bismarckom o primirju (vidi napomenu 84). Posle pada Drugog carstva 4. septembra 1870. i pošto je napustio ideju o proboju opsednog lanca kod Meca, Bazaine je pokušao da u septembru i oktobru 1870. izdejstvuje kod Bismarcka prekid opsade da bi francuske trupe zarobljene u Mecu iskoristio za restauraciju carstva. Kao preduslov Bismarck je zahtevao da bivša carica, regentkinja Eugénie, prizna predaju Alzasa i Lorene Nemačkoj. Pregovori su prekinuti pošto je regentkinja Eugénie, koja se nalazila u emigraciji u Engleskoj, odbila da prihvati Bismarckove uslove. 127

- ⁹² *Meksička kampanja* (1861 - 1867) — oružana intervencija Francuske (u početku zajedno sa Španijom i Engleskom) u Meksiku, koja je imala za cilj da uguši revoluciju u Meksiku i da Meksiko pretvori u koloniju velikih evropskih sila. Uz to, htelo se da intervencija u Meksiku posluži kao manevarski prostor za mešanje u građanski rat u Severnoj Americi i za potpomaganje robovlasničkih država. Iako je francuskim interventima pošlo za rukom da zauzmu glavni grad, Meksiko, i da 1864. proglaše «carstvo» na čelu sa štićenikom Napoléona III austrijskim nadvojvodom Maximilianom, ipak je meksikanski narod naneo Francuzima i teške poraze. Zajedno sa Maximilianom došao je u Meksiko i Bazaine da bi najsureovijim sredstvima vodio borbu protiv meksičkih patriota. U martu 1867. Francuska je bila prinuđena da povuče svoje trupe iz Meksika. Na meksički pohod su utrošene ogromne sume i Drugo Carstvo je bilo jako oštećeno. 128 136 150 325
- ⁹³ U jesen 1870. u Briselu se pojavio anonimni spis Napoléona III: *Campagne de 1870. Des causes qui ont amené la capitulation de Sedan. Par un Officier attaché à l'État-Major Général, avec les plans de la place et de bataille.* 129
- ⁹⁴ «*The Pall Mall Gazette*» — vidi napomenu 9. 129
- ⁹⁵ Aluzija na telegram Wilhelma I posle bitke kod Sedana u kome je on rekao: «Kakav obrt po božjem providenju!» 131
- ⁹⁶ Engels spominje pismo iz spisa *Mémoires et Correspondance politique et militaire du Roi Joseph, publiés, annotés et mis en ordre par A. du Casse*, tom 4, Pariz 1854, str. 425. 131
- ⁹⁷ *Arkadani* — ironični naziv za bonapartističku većinu u Corps Législatif-u (Zakonodavnom telu). Ovo ime je verovatno izvedeno, s jedne strane, od imena jednog kluba iz Ulice Arkadana (Rue des Arcades) u Parizu, čiji su članovi bili pristalice Napoléona III, i, s druge strane, od Arkadana, stanovnika pokrajine Arkadije na Peloponezu, koji su se, prema grčkoj mitologiji, odlikovali naivnošću i bezazlenošću. 132
- ⁹⁸ Misli se na držanje Engleza za vreme rata za nezavisnost severnoameričkih kolonija koje su pripadale Engleskoj (1775 - 1872). Ovaj rat je bio praćen partizanskim pokretom narodnih masa cele zemlje i operacijama dobrovoljačke milicije, od koje su uglavnom i bile sastavljene trupe američkih kolonista. 136
- ⁹⁹ Kod *Mentane* su Francuzi i papska najamnička garda potukli 3. novembra 1867. Garibaldijeve dobrovoljačke odrede koji su marširali prema Rimu s ciljem da Italiji pripoje oblasti koje su bile pod papskim protektoratom. 136
- ¹⁰⁰ *Ustanak sepoja* — 1857. do 1859. došlo je u Indiji do velikog narodnog ustanka protiv engleskih kolonijalnih vlasti. Ustanak je buknuo u proleće 1857. u takozvanim sepojskim jedinicama bengalske armije koje su bile sastavljene od Indijaca, i obuhvatio je najveće oblasti severne i centralne Indije. Glavna udarna snaga ustanika su bili seljaci i siromašne gradske zanatlije. Ustanak su predvodili mesni feudalni gospodari, i stoga se on potpuno podelio jer nije bilo jedinstvenog rukovodstva, niti pak zajedničkog akcionog plana za ustanak; to je bilo uslovljeno feudalnom rasepkanošću Indije, različitim etničkim sastavom njenog stanovništva i religioznim i kastinskim razlikama indijskih naroda. A i vojnotehnička nadmoćnost Engleza je odigrala odlučujuću ulogu. 136
- ¹⁰¹ «Verordnung über den Landsturm» od 21. aprila 1813. 137 167
- ¹⁰² U *bici kod Kulmijea* 9. novembra 1870. novoformirani 15. i 16. korpus Loarske armije pod komandom generala d'Aurelle-a de Paladines-a potukli su brojno slabiji 1. bavarski korpus generala von der Tanna i primorali ga da napusti Orlean. 138 145 169 202

- ¹⁰³ Reč je o Pariskim mirovnim ugovorima između Francuske i glavnih zemalja učesnica šeste i sedme antifrancuske koalicije (Rusije, Engleske, Austrije i Pruske), koje su pobedile Napoléona I. U skladu s prvim ugovorom potpisanim 30. maja 1814, Francuska je predala sve oblasti koje je osvojila u ratovima od 1792. do 1814, izuzev nekih pograničnih utvrđenja u zapadnoj Savoji. Prema drugom pariskom ugovoru, koji je potpisan između pobedničkih sila i Francuske 20. novembra 1815, nakon kratkotrajne restauracije Napoléonove vlasti i njegovog ponovnog pada, Francuska je predala strateški važne punktove na svojoj severnoj, istočnoj i južnoj granici; tako su ponovo uspostavljene granice od 1790. Da bi se učvrstila restaurirana monarhija Bourbona, pogranična utvrđenja u severoistočnoj Francuskoj zaposela je saveznička vojska od 150 000 ljudi i ostala tamo do kraja 1818. 141 422
- ¹⁰⁴ Petnaestog jula 1840. potpisale su Rusija, Engleska, Austrija, Pruska i Turska Londonsku konvenciju o pružanju pomoći turskom sultanu protiv egipatskog vicekralja Mehmed-Alija. Konvencija je zaključena bez Francuske, koja je potpomagala Mehmed-Alija. Ova konvencija je dovela do spoljnopolitičke izolacije Francuske i do opasnosti od stvaranja evropske koalicije protiv Francuske. Zbog toga je ona bila prinuđena da otkáže pomoć egipatskom vicekralju. To je značilo težak poraz francuske politike na Bliskom istoku. 141
- ¹⁰⁵ Početkom novembra 1870. došlo je u Evropi do diplomatske krize jer je Rusija prekršila tri člana Pariskog ugovora od 1856 (mirovni ugovor su potpisale 30. marta 1856. na Pariskom kongresu s jedne strane sile koje su učestvovala u krimskom ratu: Francuska, Engleska, Austrija, Sardinija, Pruska i Turska, i s druge strane Rusija) kojima se Rusiji zabranjuje da održava ratnu flotu na Crnom moru i da gradi arsenale na njegovim obalama. Takve postupke Rusije podržavala je Bismarckova vlada jer je računala da će na taj način obezbediti blagonaklon stav carske vlade prema mirovnim uslovima koje je Pruska namerala da postavi Francuskoj. Engleska i Austro-Ugarska su uputile protest zbog revizije Pariskog mirovnog ugovora, ali nisu mogle pružiti ozbiljniji otpor zahtevima Rusije.
- Od januara do marta 1871. održana je u Londonu međunarodna konferencija na kojoj su učestvovali predstavnici Rusije, Engleske, Austro-Ugarske, Nemačke, Francuske, Italije i Turske. Trinaestog marta je na konferenciji potpisana konvencija koja je stavila van snage članove 11, 13. i 14. Pariskog ugovora iz 1856. Tako je Rusiji i Turskoj ponovo omogućeno da održavaju ratnu flotu na Crnom moru i da grade arsenale na njegovim obalama. Samim tim ponovo je uspostavljen suverenitet Rusije na Crnom moru. 143 236
- ¹⁰⁶ Radi se o uvodniku redakcije lista «The Pall Mall Gazette» od 25. novembra 1870. 148
- ¹⁰⁷ *Giuseppe Garibaldi* je za vreme francusko-pruskog rata zajedno sa svojim sinovima Ricciottijem i Menottijem u jesen 1870. preuzeo komandu nad odredima Nacionalne garde i inostranim dobrovoljačkim odredima. Garibaldijeve trupe, ujedinjene u Vogešku armiju, borile su se naročito u istočnoj Francuskoj. Jedan Garibaldijev odred, kojim je komandovao njegov sin Ricciotti, u borbi kod Šatijona (19. novembra 1870) naneo je poraz bataljonima nemačkog landvera. 148
- ¹⁰⁸ *U bici kod Amijena* (Viler-Bretonea) 27. novembra 1870. nemačka 1. armija pod generalom Manteuffelom potukla je francusku Severnu armiju. 152 184
- ¹⁰⁹ «*Journal de Bruxelles*» — konzervativni belgijski list, organ katoličkih krugova; osnovan 1820. 153
- ¹¹⁰ «*The Times*» od 30. novembra 1870. 157
- ¹¹¹ «*Le Moniteur universel*» — dnevni list, izlazio je u Parizu od 1789. do 1901.

- U godinama 1799 - 1814. i 1816 - 1868. bio je vladin zvanični organ. Za vreme opsade Pariza istovremeno je izlazio u Parizu i Turu, kasnije u Bordou, i bio je zvanični organ delegacije vlade nacionalne odbrane pod Gambetom. 158
- 112 U *bici kod Loanji-Puprija* (40 km severozapadno od Orleara) trupe armije vojvode od Mecklenburga 2. decembra 1870. nanele su poraz 16. i 17. francuskom korpusu Loarske armije pod komandom generala Chanzyja i Sonis-a. 158
- 113 »*Berliner Börsen-Courier*» — dnevni list, izlazio je od 1868. do 1933. 164
- 114 »*Die Tages-Presse*» — sitnoburžoaski bečki list, u kome su došli do izražaja predstavnici pocepane nemačke Narodne partije; osnovan je 1869. 164
- 115 G. H. Pertz, *Leben des Feldmarschalls Grafen Neithardt von Gneisenau*, Band II (1810 - 1813), Berlin 1865. U ovom izdanju faksimili koje Engels spominje nalaze se između strana 120. i 121. 166
- 116 *Proganjanja demagoga* — proganjanja učesnika opozicionog pokreta među nemačkom inteligencijom koji su posle ratova istupali protiv napoleonovske Francuske. Mnogi članovi nemačkih studentskih udruženja koja su nastala još za vreme borbe protiv Napoleona istupala su posle Bečkog kongresa protiv reakcionarnog poretka u nemačkim državama i održavali političke zborove, na kojima su zahtevali ujedinjenje nemačkih zemalja. Ubistvo jednog pristalice Svete alijanse i carističkog špijuna Kotzebue-a, koje je izvršio student Sand (1819) poslužilo je kao povod za represalije protiv »demagoga«, kako su nazvani učesnici opozicionog pokreta u odluci Karlsbadске konferencije ministara nemačkih država održane u avgustu 1819. 166 501
- 117 *Papski zuavi* — puk papske garde koji je bio organizovan i obučen po uzoru na zuave (vidi napomenu 15); popunjavan je dobrovoljcima mladićima iz redova francuskog plemstva. Kad su italijanske trupe zauzele Rim i pošto je bila ukinuta svetovna moć pape, papski zuavi su u septembru 1870. prebačeni u Francusku gde je od njih i drugih dobrovoljaca formirana tzv. Dobrovoljačka legija Zapada. Papski zuavi su učestvovali u borbama protiv Pruske u sastavu 1. i 2. loarske armije. Dobrovoljačka legija je učestvovala u ugušivanju Pariske komune, a zatim je raspuštena. 168 280 417 487
- 118 »*Kölnische Zeitung*» od 9. decembra 1870. 169
- 119 Ova vest je preuzeta iz lista »*The Times*» od 6. januara 1871.
»*Karlsruher Zeitung*» — dnevni list, organ vlade Velikog Vojvodstva Baden; osnovan je 1757. 185
- 120 »*Kölnische Zeitung*» — dnevni list, izlazio je od 1802. do 1845; za vreme revolucije 1848/49. i u vreme reakcije koja je zatim došla ovaj list je zastupao kukavičku i izdajničku politiku pruske liberalne buržoazije. Za vreme francusko-pruskog rata podržavao je šovinističke zahteve Pruske za aneksijom Alzasa i Lorene i istupao protiv republike u Francuskoj; u vreme Pariske komune pozivao je na njeno ugušenje oružjem. 186
- 121 Ovo Engelsovo predviđanje je potpuno potvrđeno. Odlučujuća bitka između francuske Istočne armije pod zapovedništvom generala Bourbakija i nemačkih trupa pod komandom generala Weidera odigrala se od 15. do 17. januara 1871. na reci Lizen u blizini Belfora. Bez obzira na to što su bili brojno znatno nadmoćniji, Francuzi nisu pobedili i posle bitke su se morali povući. Prilikom povlačenja Bourbakijeva vojska je potpuno potučena. Ovu bitku (bitku kod Erikura) i povlačenje Francuza Engels je opisao u svojim člancima *Beleške o ratu — XXXVII i Bourbakijeva katastrofa* (vidi u ovom tomu, str. 196 - 198 i 211 - 213). 187 200

- ¹²² U *bici kod Le Mana* od 10. do 12. januara 1871. nemačke trupe pod zapovetništvom princa Friedricha Karla nanele su poraz novoformiranoj 2. loarskoj armiji pod generalom Chanzyjem. Uz znatne gubitke Francuzi su se morali povući. 189 200
- ¹²³ «*Königlich Preussischer Staats-Anzeiger*» — dnevni list i zvanični organ pruske vlade, kcji je izlazio pod ovim nazivom u Berlinu od 1851. do 1871. 192
- ¹²⁴ Za vreme krimskog rata (1853 - 1856) engleske i francuske trupe su se pre-mestile iz Galipolja — njihove prve baze u Turskoj — u Varnu, da bi turskoj vojsci pružile pomoć na dunavskom bojištu zbog toga što su ruske trupe maja 1854. započele ratne operacije protiv Silistrije. Ovaj plan nije do kraja ostvaren jer je, usled toga što je Austrija pripretila da će se pridružiti saveznicima i da će započeti pripreme za rat, ruska carska vlada bila prinuđena da prekine opsadu Silistrije i da povuče svoje trupe iz Podunavskih Kneževina. Vojaska saveznika koja je u to vreme prispela u Varnu kasnije je upotrebljena protiv Sevastopolja. 194
- ¹²⁵ U *bici kod Sen Kantena* 19. januara 1871. nemačka 1. armija pod zapovedništvom generala Goebena potukla je francusku Severnu armiju pod generalom Faidherbe-om. Ovaj poraz potpuno je demoralisao francusku vojsku i okončao njene operacije u ovoj oblasti. 196 200
- ¹²⁶ Za vreme francuske revolucije marta 1793. izbio je u francuskoj provinciji Vandeji kontrarevolucionarni ustanak. Glavninu pobunjenika sačinjavalo je mesno seljaštvo, podstrekavano i predvođeno od kontrarevolucionarnog sveštenstva i plemstva. Ustanak se proširio na Bretanju i Normandiju. Ustanak u Vandeji i Bretanji ugušen je 1795/96, a 1799. bilo je još pokušaja da se u Vandeji opet podigne ustanak. 198
- ¹²⁷ *Bitka kod Mon-Valerijena* (bitka kod Montretua ili bitka kod Bizanvala) odigrala se 19. januara 1871, četiri meseca posle početka opsade Pariza. Ovo je bio poslednji izlazak iz Pariza koji je preduzeo Trochu da bi demoralisao Nacionalnu gardu, slomio njenu snagu i time uverio stanovništvo i trupe da je nemogućno produžiti odbranu Pariza. Ovaj ispad je preduzet bez prethodnih priprema i zato nije bilo usklađenosti vojnih dejstava trupa, niti su stvorene potrebne rezerve. I pored hrabrosti francuske vojske, njen napad je odbijen na svim punktovima. 199 405
- ¹²⁸ Istočna armija je u toku svog povlačenja posle izgubljene bitke kod Erikura 15 - 17. januara 1871, kako je Engels i predvideo, bila potpisnuta ka švajcarskoj granici i prinuđena da pređe granicu 1. februara i položi oružje. 200
- ¹²⁹ «*Provinzial-Correspondenz*» — pruski vladin list; osnovan je u Berlinu 1862. 202
- ¹³⁰ Septembra 1870. Bourbaki je otputovao po nalogu Bazaine-a, koji je stupio u pregovore sa Bismarckom (vidi napomenu 91), u Cizlherst u Engleskoj, kuda je izbegla bivša carica-regentkinja Eugénie. Povod za ovo putovanje bila je izjava nekog francuskog avanturiste Bismarcku i Bazaine-u da ga je Eugénie ovlastila da vodi pregovore. Bourbakijeva misija je propala zato što je Eugénie odbila da sankcioniše pripajanje Alzasa i Lorene Nemačkoj. 204
- ¹³¹ Misli se na *Konvenciju o primirju i kapitulaciji Pariza* koju su 28. januara 1871. potpisali Bismarck i Jules Favre. Odbijanje vlade nacionalne odbrane da i dalje pruža otpor pruskim osvajačima i sramna kapitulacija Pariza značili su izdaju nacionalnih interesa Francuske. Vladajuće klase Francuske nastojale su da iskoriste sve snage da bi ugušile revolucionarni pokret, žrtvujući pri tom nacionalne interese zemlje. Potpisivanjem konvencije Jules Favre se saglasio s ponižavajućim zahtevima Pruske: isplata ratne kontribucije u visini od 200

- miliona franaka u roku od dve nedelje, predaja najvećeg broja pariskih tvrđava, isporuka poljske artiljerije i ratnog materijala Pariske armije nemačkim vlastima. Bismarck i Favre nisu se usudili da u konvenciju unesu odredbu o razoružanju Nacionalne garde, koja je bila najvećim delom sastavljena od radnika. Zatim je konvencijom bilo predviđeno da se u najkraćem roku izabere Nacionalna skupština koja bi odlučila da li će se rat nastaviti ili će biti zaključen mir. 206
208 259 263 408 415 474
- ¹³² Devetnaestog februara 1871. istekao je rok primirja koje su Bismarck i Favre zaključili 28. januara 1871 (vidi napomenu 131). Iako mogućnosti za pružanje otpora u Francuskoj nisu bile iscrpene, ipak ratne operacije protiv Piuske nisu nastavljene. Thiers, koga je Nacionalna skupština imenovala za šefa izvršne vlasti, odmah je stupio u pregovore o miru, koji su održani u nemačkom glavnom štabu kod Versaja i završeni 26. februara zaključenjem preliminarnog mira, za koji je Bismarck diktirao uslove. Mirovni ugovor potpisan je 10. maja 1871. u Frankfurtu na Majni (vidi u ovom tomu, str. 284 i napomenu 221). 208
- ¹³³ *Sporazum u Le Verijeru* (u Švajcarskoj) bio je zaključen 1. februara 1871. između generala Clinchant-a, koji je posle smenjivanja Bourbakija postao komandant Istočne armije, i vrhovnog komandanta švajcarske vojske generala Herzoga. Prema uslovima koji su utvrđeni sporazumom, francuske trupe su prilikom svog prelaska na švajcarsku teritoriju morale predati Švajarcima svoje oružje, opremu i municiju. 213
- ¹³⁴ U vezi s izbijanjem nemačko-francuskog rata Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika je 2. avgusta 1870. odlučilo da odgodi sazivanje redovnog kongresa predviđeno za 5. septembar 1870. u Majncu (o programu kongresa vidi u 27. tomu ovog izdanja). Ono se obratilo sekcijama Internacionale za saglasnost. Marx je o tome, kao sekretar-korespondent za Nemačku, napisao pismo «Odboru Socijaldemokratske radničke partije». Ovaj je usvojio zaključak u kojem se složilo s odgodanjem kongresa. 214
- ¹³⁵ Vodi Socijaldemokratske radničke partije molili su Marxa da izloži kakvu politiku treba da sprovode nemački socijaldemokrati prema seljaštvu (vidi, između ostalog, pismo Leonharda Bonhorsta Marxu od 25. oktobra 1869). Bonhorst je dalje molio Marxa za uputstva o tome kako se zaključci Bazelskog kongresa Međunarodnog udruženja radnika (od 6. do 11. septembra 1869) o zemljišnom posedu mogu primeniti na nemačke prilike. Marx, koji se trudio da pomogne vodima Socijaldemokratske radničke partije da zauzmu pravilan stav o seljačkom pitanju, hteo je da opširno odgovori na Bonhorstovo pismo. Međutim, pošto je bio preopterećen poslovima Internacionale, nije mogao da ostvari ovu svoju nameru. Odgovarajuća objašnjenja za ovo pitanje dao je Engels u svom predgovoru drugom izdanju svoga dela *Nemački seljački rat* u februaru 1870 (vidi u 27. tomu ovog izdanja) i u dopuni ovom predgovoru koju je napisao 1874. u vezi s pripremama za treće izdanje. 214
- ¹³⁶ Radi se o dokumentu «Statut Međunarodnog udruženja radnika», koji je prihvaćen na sednici Ženevskog kongresa od 5. septembra 1866 (vidi u 27. tomu ovog izdanja). 214
- ¹³⁷ Ovu skicu za članak Marx i Engels su napisali, očigledno, krajem avgusta 1870. u nameri da pred javnošću razobličie sitnoburžoaskog demokratu Karla Blinda, koji je sve više skretao na pozicije nacionalnog liberalizma. Blind, koji je u polemici između Marxa i Karla Vogta, plaćenog agenta Napoleóna III, pomogao Vogtu, šezdesetih godina je klevetao borce radničkog pokreta u nemačkim i američkim listovima, ne zaboravljajući pri tom da pravi sebi reklamu (vidi Marxovo pismo uredniku lista «Der Beobachter» u 27. tomu ovog izdanja). Za vreme francusko-pruskog rata Blind je u ergleskoj i nemačkoj štampi pro-

povedao nacionalističke velikonemačke ideje. U vezi s tim, Marx je 15. avgusta 1870. pisao Engelsu: »Ovaj bednik u ovom trenutku može svojim mahinacijama s engleskom štampom napraviti štetu« i predložio je Engelsu da iskoristi vezu s listom »The Pall Mall Gazette« i napiše u njemu »strašnu« kritiku protiv Blinda. U pismu Liebcknechtu od 6. aprila 1871. Marx je napomenuo da bi Blinda trebalo razobličiti pred nemačkim radnicima u listu »Der Volksstaat«.

U sačuvanom rukopisu najveći deo teksta je napisao Engels; Marx je dao niz dopuna. 215

- ¹³⁸ Za vreme kampanje za priznanje opšteg državnog ustava, u proleće 1849. formirana je u Badenu privremena vlada na čelu sa sitnoburžoaskim demokratom Brentanom. Ustav je donela frankfurtska Nacionalna skupština 28. marta 1849, ali su vlade skoro svih nemačkih država (Pruske, Saksonije, Bavarske, Hanovera i drugih) odbile da ga priznaju; branile su ga jedino narodne mase, koje su ustale na oružje pod vodstvom sitnoburžoaskih demokrata. Privremena vlada Badena pokazala je krajnju neodlučnost i izdala je borbu naroda. Pred opasnošću od upada pruskih trupa u Baden i Falačku, vlada je odlučila da se obrati Francuskoj za pomoć. To je bio razlog što je Blind poslan u Pariz. Posle poraza junskog ustanka od 1848. kontrarevolucija u Francuskoj je sve više jačala. Partiju sitnoburžoaskih demokrata na čelu s Ledru-Rollinom, na čiju je podršku računala privremena badenska vlada, razbili su za borbu protiv nje ujedinjeni, buržoaska »stranka reda« i bonapartisti. To je takođe dovelo do neuspeha ionako nesigurne Blindove misije. 215

- ¹³⁹ *Trinaestog juna 1849.* u Parizu je sitnoburžoaska Stranka montanjara (Montagne), koja je predstavljala »slojeve koji su lavirali između buržoazije i proletarijata« (Marx) zahtevala prekid francuske intervencije protiv Rimske Republike, jer je članom V francuskog ustava bilo zabranjeno upotrebljavati francuske trupe za gušenje slobode drugih naroda. U znak protesta protiv kršenja ustava, montanjari su za 13. jun zakazali mirnu demonstraciju, izbegavajući oružanu pobunu iz straha od proletarijata. Ovaj stav montanjara urodio je neuspehom njihove akcije — demonstracija je bila rasturena i sitnoburžoaska demokratija u Francuskoj doživela je očigledan krah. Posle 13. juna mnogi vodi Stranke montanjara i demokrati-stranci bili su pohapšeni ili su morali emigrirati. 215 266 411 479

- ¹⁴⁰ Posle poraza revolucije od 1848/1849. u Italiji Francuzi su okupirali Rim da bi ponovo uspostavili svetovnu vlast pape. Odbijanje Napoleona III da svoje trupe povuče iz Rima izazvalo je u Italiji, koja se borila za svoje ujedinjenje, veliko neprijateljstvo protiv francuske vlade, koje se naročito ispoljilo u spoljnopolitičkoj izolaciji Francuske u početku francusko-pruskog rata. Italijanska vlada je odbila predlog Louis-a Napoleona za sklapanje saveza protiv Pruske između ostalog i zbog toga što je Francuska i dalje držala Rim pod svojom okupacijom. Iskoristivši vojni poraz Francuske u ratu s Pruskom, italijanska vlada je 20. septembra 1870. pripojila Rim Kraljevini Italiji. 216

- ¹⁴¹ *in partibus infidelium* — samo po imenu, samo po tituli, nestvaran (bukvalno: u zemljama nevernika, što je dodavano tituli katoličkih biskupa, čije su dijeceze bile u nehrišćanskim zemljama [titularni biskup, sufraganski biskup]). 216

- ¹⁴² Ovo *Pismo odboru Socijaldemokratske radničke partije* bilo je odgovor članovima Braunšvajškog odbora, koji su se, povodom dogovora s Liebcknechtom i Bebelom, obratili Marxu s molbom da im dostavi objašnjenje o stavu nemačkog proletarijata prema nemačko-francuskom ratu. Marx je u vezi s tim smatrao potrebnim da kaže svoje mišljenje o ovom pitanju zato što je redakcija lista »Der Volksstaat« (Liebcknecht i ostali), koja je uglavnom zastupala internacionalističko stanovište, ipak u početku rat ocenjivala jednostrano i nije uviđala da je rat do Sedana s nemačke strane bio nacionalnoodbrambeni rat.

U međusobnoj prepisci Marx i Engels su ovo pitanje opširno obrađivali.

Tako je Engels u svom pismu Marxu od 15. avgusta 1870. izložio taktiku za nemačke radnike i za njihovu partiju u komplikovanim uslovima nemačko-francuskog rata: »1. priključiti se nacionalnom pokretu... ukoliko i dokle god se on ograničava na odbranu Nemačke...; 2. pri tome naglašavati razliku između nemačkih nacionalnih i dinastičko-pruskih interesa; 3. raditi protiv svake aneksije Alzasa i Lorene...; 4. čim u Parizu dođe na kormilo republikanska nešovinstička vlada, raditi za čistan mir s njom; 5. stalno isticati jedinstvenost interesa nemačkih i francuskih radnika, koji rat ne odobravaju i koji neće međusobno da ratuju.« Marx je odgovoru vodima Socijaldemokratske radničke partije dao principijelno značenje, zato što se radilo »o instrukciji o držanju za nemačke radnike« (pismo Engelsu od 17. avgusta 1870). Zato je Marx konačni tekst ovog odgovora izradio zajedno s Engelsom kada su se između 22. i 30. avgusta 1870. sreli u Mančesteru. U Nemačku je odgovor poslat s Marxovim potpisom.

Jedan deo ovog pisma Odboru preuzet je u manifest o ratu koji je Odbor izdao kao letak 5. septembra 1870. i objavio u listu »Der Volksstaat« 11. septembra 1870. Manifest je pozivao nemačku radničku klasu da ostane verna internacionalnoj stvari proletarijata i predložio nemačkim radnicima da sprovedu masovna izjašnjenja i protestne zborove protiv aneksionističkih planova pruske vlade. U manifestu je napomenuto da on sadrži deo koji je napisao »jedan od naših najstarijih i najzaslužnijih drugova u Londonu«.

Na žalost, pismo Marxa i Engelsa je sačuvano samo u izvodima koji su preuzeti u manifest o ratu. Egzemplar letka sa manifestom koji se čuva u Institutu marksizma-lenjinizma pri CK KPSS sadrži sa strane Engelsove primedbe na francuskom jeziku, što svedoči da su Marx i Engels usko saradivali pri sastavljanju ovog dokumenta. 217

- ¹⁴³ *Tilzitski mir* — mirovni ugovori koji su sklopljeni 7. i 9. jula 1807. između Napoléonove Francuske i učesnica četvrte antifrancuske koalicije — Rusije i Pruske, pošto su u ratu pretrpele poraz. Uslovi mira za Prusku, koja je izgubila znatan deo svoje teritorije (između ostalog, i sve svoje posede zapadno od Elbe), bili su krajnje teški. Rusija nije pretrpela nikakve teritorijalne gubitke, već je čak dobila okrug Bjalistok, koji je oduzet Pruskoj i predat Rusiji. Ipak je Aleksandar I morao priznati sva francuska osvajanja u Nemačkoj i teritorijalne promene koje je tamo izvršio Napoléon I, kao i Napoléonov suverenitet nad Jonskim ostrvima. On se takođe morao saglasiti s obrazovanjem Velikog Vojvodstva Varšavskog, koje je postalo oblast za organizovanje marša Francuza prema granicama Rusije, i morao se priključiti blokadi protiv Engleske (takozvanoj kontinentalnoj blokadi). Pljačkaški Tilzitski mir, koji je diktirao Napoléon, izazvao je veliko nezadovoljstvo stanovništva Nemačke i time pripremio tlo za oslobodilački pokret protiv napoleonovske tuđinske vladavine, koji se razvio punom snagom 1813. 217 222 423
- ¹⁴⁴ Posle Sedana je nemačka buržoaska štampa pokrenula kampanju za priključenje »starih nemačkih zemalja« Alzasa i Lorene Nemačkoj. Trebalo je da ova aneksija tobože — takav su argumenat navodili nemački šovinisti — osigura nemačke zapadne granice od budućih francuskih agresija. Marx ovde pobija ovaj lažni, prividni argumenat i predskazuje da ova aneksionistička politika za Nemačku nužno izaziva veliku opasnost od rata na dva fronta — protiv Rusije i Francuske (vidi u ovom tomu, str. 221 - 223). 217
- ¹⁴⁵ *Nacionalnoliberalna partija* — partija koja je predstavljala nemačku, ali u prvom redu prusku buržoaziju; osnovana je u jesen 1866. posle cepanja buržoaske naprednjačke partije (partije progresista). Nacionalni liberali su se odrekli svojih zahteva za političkom vlašću buržoazije radi zadovoljenja materijalnih interesa ove klase i za svoj glavni cilj su smatrali ujedinjenje nemačkih država pod vodstvom Pruske. Njihova politika je odražavala kapitulaciju nemačke liberalne buržoazije pred Bismarckom.

Nemačka narodna partija nastala je 1865; sastojala se od demokratskih elemenata sitne buržoazije, delimično od predstavnika buržoazije — naročito južnonemačkih država. Nasuprot nacionalnim liberalima, Nemačka narodna partija je istupala protiv hegemonije Pruske u Nemačkoj i zastupala federativnu veliku Nemačku, kojoj bi trebalo da pripadaju kako Pruska tako i Austrija. Ova partija, koja je vodila antiprusku politiku i izbacivala opštenemačke parole, bila je istovremeno zagovornik partikularističkih težnji nekih nemačkih država. Ona je propagirala ideju o jednoj nemačkoj državi u obliku jedinstvene, centralizovane demokratske republike. 218

- ¹⁴⁶ *Drugu adresu Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika o francusko-pruskom ratu* napisao je Marx između 6. i 9. septembra 1870.

Šestog septembra 1870. Generalno veće Internacionale, pošto je razmotrilo situaciju koja je nastala u vezi sa padom Drugog carstva i s početkom nove etape rata, donelo je odluku da izda drugu adresu (proglas) o francusko-nemačkom ratu i za sastavljanje te adrese izabralo komisiju, koju su sačinjavali Marx, Jung, Milner i Serrailier.

Prilikom sastavljanja ove *Adrese* Marx je koristio materijal koji mu je poslao Engels, a u kojem su razobličavani pokušaji pruskih militarista, junkera i buržoazije da svoju težnju za aneksijom francuske teritorije pravdaju vojnostrategijskim razlozima. *Adresu* je Generalno veće Internacionale jednoglasno prihvatilo na svojoj vanrednoj sednici od 9. septembra 1870. i poslalo svim londonskim gradanskim listovima, ali su svi oni preko nje prešli čutke izuzev lista «The Pall Mall Gazette», koji je u br. od 16. septembra objavio izvod iz *Adrese*. Trinaestog septembra *Adresa* je objavljena na engleskom jeziku u vidu brošure u 1000 primeraka pod naslovom *Second Address of the General Council of the International Working-Men's Association*. Krajem septembra 1870. objavljene su zajedno prva i druga adresa.

Drugu adresu je Marx preveo na nemački jezik i pri tom je dopunio nekim rečenicama namenjenim nemačkim radnicima, a ponešto je izostavio. Ovaj prevod su objavili list «Der Volksstaat» u br. 76 od 21. septembra 1870. i časopis «Der Vorbote» u br. 10 i 11 od oktobra i novembra 1870, a izišao je i u Ženevi u vidu brošure. Godine 1891. ovu *Adresu* je objavio Engels u nemačkom izdanju *Gradanskog rata u Francuskoj*. Za ovo izdanje *Adresu* je prevela Louise Kautsky uz Engelsovu pomoć.

Na francuskom jeziku *Druga adresa* je objavljena u listu «L'Internationale», br. 93 od 23. oktobra 1870, i delimično u listu «L'Égalité», br. 35 od 4. oktobra 1870.

Na ruskom jeziku *Druga adresa* je prvi put objavljena [1905. u ruskom izdanju *Gradanskog rata u Francuskoj* u redakciji V. I. Lenjina kao prevod nemačkog izdanja od 1891.

Ovo izdanje je prevod nemačkog izdanja od 1891. Neke razlike između prvog nemačkog izdanja iz 1870. i ovog navedene su beleškama. 219

- ¹⁴⁷ «Kölnische Zeitung» od 12. avgusta 1870.

«Kölnische Zeitung» — dnevni list, koji je izlazio od 1802. do 1945. Za vreme revolucije 1848/1849. i u periodu reakcije koji je usledio, list je zastupao plašljivu, izdajničku politiku pruske liberalne buržoazije. U francusko-pruskom ratu podsticao je aneksionističke težnje Pruske u odnosu na Alzas i Lorenu i istupao protiv Francuske Republike i u vreme Pariske komune pozivao je na njeno ugušenje oružjem. 220

- ¹⁴⁸ Pruska kao posed Tev' onskog reda (kasnija Istočna Pruska), od 1525. vojvodstvo, mirom od 1466. postala je poljski leno, a 1618. po nasledstvu je pripala izbornom knezu Brandenburga, koji je, kao pruski vojvoda, ostao poljski vazal do 1657, kad je, koristeći teškoće koje je doživljavala Poljska u ratu protiv Švedske, prešao na stranu Švedana da bi što više opljačkao Poljsku. Mirom zaključenim

u Olivi 3. maja 1660. Poljska se morala odreći svojih sizerenskih prava na Istočnu Prusku. 220

- ¹⁴⁹ Reč je o *Bazelskom mirovnom ugovoru* — separatnom miru koji je sklopljen između Pruske i Francuske 5. aprila 1795. S ovim ugovorom počela je da se raspada prva antifrancuska koalicija evropskih država. 221
- ¹⁶⁰ U oktobru 1865, kad se u Bijaricu sastao s Napoléonom III, Bismarck je dobio faktičku saglasnost Francuske za savez Pruske i Italije i za rat Pruske protiv Austrije. Davši svoju saglasnost, Napoléon III, koji je svim sredstvima diplomatskih intriga radio na izazivanju rata između Austrije i Pruske, nadao se da će, u slučaju da Pruska pretrpi poraz, moći da istupi kao arbitar i da sukob iskoristi za sebe.
- U početku francusko-pruskog rata ministar spoljnih poslova Rusije Gorčakov, u pregovorima koje je vodio s Bismarckom u Berlinu, izjavio je da će se Rusija u ratu držati s blagonaklonom neutralnošću i vršiti diplomatski pritisak na Austriju; sa svoje strane, pruska vlada se obavezala da ne čini smetnje Rusiji u njenoj politici u istočnom pitanju. 222
- ¹⁵¹ Marx ima u vidu trijumf feudalne reakcije u Nemačkoj posle sloma Napoléonove vladavine.
- U oslobodilačkom ratu protiv Napoléonove tuđinske vladavine učestvovali su s drugim evropskim narodima i široki slojevi nemačkog naroda. Rezultate ove pobedonosne borbe iskoristili su upravljajući evropskih feudalno-apsolutističkih država oslanjajući se na reakcionarno plemstvo. Gospodar sudbine evropskih država postao je savez kontrarevolucionarnih sila koje su bile protiv naprednih pokreta u Evropi — Sveta alijansa. Ona je pored Austrije, Pruske i Rusije koje su činile njeno jezgro, obuhvatala skoro sve evropske države. Posle stvaranja Nemačkog Saveza 8. juna 1815. na Bečkom kongresu (vidi napomenu 28), u Nemačkoj se zadržala feudalna rasepkanost; u nemačkim državama se učvrstio feudalno-apsolutistički sistem, sačuvane su sve privilegije plemstva, pojačana je eksploatacija seljaštva, koje je još bilo u polukmetskom položaju. 223
- ¹⁵² *Das Manifest des Ausschusses der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei an alle deutschen Arbeiter* (»Manifest Odbora Socijaldemokratske radničke partije svim nemačkim radnicima«), izdat je kao letak 5. septembra 1870. i u listu »Der Volksstaat« u br. 13 od 11. septembra 1870 (vidi napomenu 142). Citat ne odgovara doslovno tekstu Manifesta jer je preveden na nemački s drugog engleskog izdanja *Adrese*. 223
- ¹⁵³ *Junski ustanak od 1848.* — ustanak pariskog proletarijata od 23. do 26. juna 1848. 224 503
- ¹⁵⁴ *nacionalne uspomene na Prvo Carstvo* — simpatije koje je kod seljaka uživao Louis Bonaparta kao sinovac Napoléona I. Seljaštvo je u Napoléonu I gledalo zaštitnika svojih tekovina iz francuske revolucije protiv feudalno-monarhističke restauracije i spoljne intervencije, pri čemu je previcalo i zaboravljalo da je Napoléon I branio interese u revoluciji obogaćene krupne buržoazije i svojim ratovima nametnuo francuskom narodu ogromne žrtve u krvi. 224
- ¹⁵⁵ Marx govori o pokretu engleske radničke klase za podršku i diplomatsko priznanje Francuske Republike, koja je proklamovana 4. septembra 1870. Počev od 5. septembra, u Londonu, Birmingemu, Njukaslju i u drugim velikim gradovima održavani su masovni mitinzi i demonstracije uz aktivno učešće tredjuniona. Učesnici u ovim mitinzima i demonstracijama izražavali su svoje simpatije za francuski narod i u svojim rezolucijama i peticijama tražili od engleske vlade da odmah prizna Francusku Republiku. U ovom pokretu su neposredno bili angažovani Generalno veće Prve internacionale i Marx lično. 224

- 156 Marx ima u vidu aktivno učešće buržoasko-aristokratske Engleske u stvaranju koalicije feudalno-apsolutističkih država, koje su 1792. otpočele rat protiv revolucionarne Francuske (Engleska je ušla u taj rat 1793), i činjenicu da je engleska vladajuća oligarhija prva u Evropi priznala režim u Francuskoj, koji je državnim udarom od 2. decembra 1851. uveo Louis Bonaparta. 224
- 157 Devetog septembra 1870. bili su uhapšeni i, vezani lancima, odvedeni u tvrđavu Bojen kod Lecena članovi Braunšvajškog odbora Socijaldemokratske radničke partije Bracke, Bonhorst, Spier, Kühn i Gralle, kao i štampar Sievers zbog toga što su izdali manifest o ratu (vidi napomenu 142). Pruske vojne i policijske vlasti su verovala da će nanošenjem ovog udara radničkom pokretu moći da zaustave borbu radnika protiv militarističkih planova pruske vlade. Kad je od Wilhelma Liebknechta dobio obaveštenje o ovom hapšenju, Marx je odmah preduzeo mere da upozna javnost s ovim aktom samovolje nemačkih vlasti, koji je bio uvod u kampanju policijskog proganjanja socijaldemokrata u Nemačkoj. Saopštenje o hapšenju članova Odbora poslato je listu »The Pall Mall Gazette«, građanskoliberalnom listu »The Echo« i nizu drugih listova. Na sednici Generalnog veća Marx je 20. septembra obavestio Veće o ovom hapšenju naglasivši da je ono lišeno svakog pravnog osnova. Tek u oktobru 1871. članovi Odbora su izvedeni na sud; policija je protiv njih iskonstruisala optužbu za prekršaj protiv javnog reda. Jedna od glavnih tačaka optužbe bila je pripadnost članova Odbora Međunarodnom udruženju radnika, koju su pruski zaštoni zabranjivali. Sud je članove Odbora osudio na kazne zatvorom u različitim trajanju. I pored hapšenja članova Odbora i mnogobrojnih policijskih represalija, Socijaldemokratska radnička partija je, pod vodstvom Bebela i Liebknechta, razvila široku kampanju protiv osvajačkih planova Pruske, za zaključenje časnog mira s Francuskom i za priznanje Francuske Republike. 226
- 158 Na sednici Generalnog veća od 20. decembra 1870. raspravljalo se, između ostalog, i o pitanju belgijskih sekcija. Zaključeno je da se pošalje pismo Šestom kongresu belgijskih sekcija. Naloženo je Engelsu da napiše to pismo.
- Na Šestom redovnom polugodišnjem kongresu belgijskih sekcija, održanom 25. i 26. decembra 1870. u Briselu, podneti su izveštaji o finansijskom stanju, delatnosti lista »L'Internationale« i o položaju Međunarodnog udruženja radnika u Belgiji.
- »L'Internationale« — organ belgijskih sekcija Internacionale, koji je izlazio nedeljno od 1869. do 1873. u Briselu; jedan od njegovih najaktivnijih saradnika bio je César de Paeppe. List je objavljivao dokumente Međunarodnog udruženja radnika. 227 380
- 159 Sledeća tri pasusa pisma nisu objavljena u listu »L'Internationale«, jer su bila poverljivog karaktera. 228
- 160 »Moniteurs« — zvanični pruski list, koji je pod Bismarckovim nadzorom izdavan u Versaju za francusko stanovništvo od 15. oktobra 1870. do 5. marta 1871. U vreme kad je objavljen ovaj članak u listu »Daily News«, gornji list je izlazio pod nazivom »Moniteur officiel du Gouvernement Général du Nord de la France et de la Préfecture de Seine-et-Oise«. 229
- 161 »Der Volksstaat« — organ nemačke Socijaldemokratske radničke partije (ajzenahovaca), koji je izlazio od 2. oktobra 1869. do 29. septembra 1876. u Lajpcigu (najpre dvaput, a od jula 1873. triput nedeljno). List je izražavao poglede revolucionarnog pravca u nemačkom radničkom pokretu. Zbog svog odvažnog, revolucionarnog istupanja, list je bio stalno pod pritiskom vlade i policije. Zbog hapšenja urednika redakcija se često menjala, ali je opšte rukovođenje listom ipak ostalo u rukama Wilhelma Liebknechta. Velik uticaj na karakter lista vršio je August Bebel, koji je bio njegov izdavač.
- Marx i Engels su saradivali u ovom listu od njegovog osnivanja; pomagali

su njegovom uredništvu i svojom kritikom doprinosili tome da se list dosledno drži revolucionarne linije. Bez obzira na izvesne svoje slabosti i greške, «Der Volksstaat» je bio jedan od najboljih radničkih listova sedamdesetih godina. 229

- ¹⁶² *Londonski sporazum o neutralnosti Luksemburga* bio je zaključen 11. maja 1867. između Austrije, Belgije, Francuske, Engleske, Italije, Holandije, Luksemburga i Rusije. Ovim sporazumom je okončana tzv. luksemburška kriza koju je izazvao pokušaj Napoléona III da dobije pristanak Pruske na aneksiju Luksemburga kao naknadu za neutralnost Francuske u prusko-austrijskom ratu 1866. Po Londonskom sporazumu, Luksemburg je proglašen za neutralnu državu za sva vremena s tim da njegovu neutralnost garantuju velike sile potpisnice sporazuma.

U jednoj cirkularnoj noti od 3. decembra 1870. upućenoj i luksemburško vladi, Bismarck je tvrdio da Luksemburg zauzima suviše prijateljski stav prema Francuskoj i da je tim povredio neutralnost. Bismarck je izjavio da se pruska vlada više ne smatra vezanom nikakvim obzirima prema neutralnosti Velikog Vojvodstva. Pod pritiskom Engleske morao je krajem decembra ipak odustati od ove pretnje. 230

- ¹⁶³ «Голос» — ruski dnevni politički i književni list, koji je zastupao interese liberalne buržoazije. Izlazio je u Petrogradu od 1863. do 1884. 230

- ¹⁶⁴ Ova tri nacrtu sastavio je Engels i podneo Generalnom veću na njegovoj sednici od 31. januara 1871. Trebalo je da oni posluže kao osnova za diskusiju o pitanju koji stav engleska radnička klasa treba da zauzme prema francusko-pruskom ratu u tadašnjoj njegovoj etapi. Razmatranje ovog pitanja, koje su pripremili i kojim su rukovodili Marx i Engels, imalo je za cilj da osigura uticaj Internacionalne na pokret za zaštitu Francuske Republike, koji je ojačao u januaru 1871. (Vidi i napomenu 155.) Uprkos činjenici da su na čelu Francuske Republike, koja je proglašena 4. septembra 1870, stajali predstavnici kontrarevolucionarne buržoazije, Marx i Engels su smatrali da u okolnostima pruske intervencije u Francuskoj proletarijat mora aktivno učestvovati u pokretu za diplomatsko priznanje Francuske Republike. Time bi se doprinelo jačanju nacionalne odbrane Francuske i razvijanju narodnog otpora protiv pruskog osvajača. Pri tom su Marx i Engels stalno naglašavali da je neophodno voditi samostalnu proletersku politiku u odnosu na Francusku Republiku, podvrgavati njenu antinarodnu, kapitulantsku vladu uništavajućoj kritici, pri čemu treba imati u vidu perspektivu daljeg zaostrovanja revolucionarne klasne borbe francuskog proletarijata.

Nacrti rezolucije koje je podneo Engels bili su upravljani protiv buržoaskih radikalnih pozitivista (Beeslyja, Congreve-a i drugih), koji su pretendovali na to da u Engleskoj rukovode pokretom za odbranu Francuske Republike. Ova grupa, čija je politika u osnovi bila sračunata na podvrgavanje proleterskog pokreta svom uticaju, pokušala je da pridobije mase za vojnu intervenciju Engleske u korist Francuske, što je s obzirom na poraze francuske vojske bilo avanturistička politika, koja je vodila cepanju i slabljenju pokreta za priznanje Francuske Republike.

Marx i Engels su aktivno učestvovali u diskusijama o ovom pitanju, koje je pretresano na sednicama Generalnog veća 31. januara, 7. 14. i 21. februara, 7. i 14. marta 1871. Sačuvani zapisnici s govorima Marxa i Engelsa i u listu «Eastern Poste» objavljeni izveštaji fragmentarni su i sadrže mnoge netačnosti.

Generalno veće je 14. marta 1871. jednoglasno prihvatilo treću rezoluciju; prva i druga su otpale, jer je u to vreme bilo zaključeno primirje između Nemačke i Francuske i Engleska je priznala kontrarevolucionarnu Thiers-ovu vladu. 231

- ¹⁶⁵ *Parisku deklaraciju o pomorskom pravu* potpisale su, u vezi s Pariskim mirovnim ugovorom od 30. marta 1856, Austrija, Francuska, Engleska, Pruska, Rusija,

Sardinija i Turska 16. aprila 1856. U deklaraciji su utvrđena pravila ratovanja na moru koja su se zasnivala na principima naoružane neutralnosti koje je objavila vlada Katarine II 1780. Deklaracija je predviđala zabranu gusarenja, poštovanje neutralnosti neprijateljskog brodskog tovara s izuzetkom ratne kontrabande. Takođe je predviđeno da se ne sme povređivati neutralni tovar na protivničkom trgovačkom brodu.

Zahtevajući u svom nacrtu rezolucije da se Engleska odrekne Pariske deklaracije, Engels je polazio od međunarodnih prilika u 1870. Marx i Engels su smatrali da bi takav korak od strane Engleske mogao odvratiti Rusiju da stupi u evropski rat na strani Pruske i koristiti borbi protiv pojačanog uticaja kontrarevolucionarnih vlada Rusije i Pruske. 231

- ¹⁶⁶ Pismo *Španskom federalnom veću* napisao je Engels kao privremeni sekretar-korespondent za Španiju; ono je bilo odgovor na pismo Španskog federalnog veća od 14. decembra 1870. Pošto je uspostavio vezu sa španskim sekcijama Internacionale, Engels im je pomagao u borbi protiv bakunjinizma, koja se i u Španiji razgorela u početku 1871. Umesto da, kako je obećao, raspusti Alijansu socijalističke demokratije, kojoj je bio na čelu, Bakunjin je pokušao da je tajno širi i tako u okviru Internacionale stvori svoju sopstvenu organizaciju. Oslanjajući se na ovu tajnu organizaciju, bakunjinisti su se nadali da će preuzeti u svoje ruke rukovođenje Međunarodnim udruženjem radnika. Do održanja kongresa španskih sekcija Internacionale u Saragosi (od 4. do 11. aprila 1872), u Španskom federalnom veću većinu su činile pristalice Generalnog veća. Uprkos razbijačkoj delatnosti bakunjinista, ideje Internacionale su u Španiji dobijale sve jaču podršku radničke klase. To se izrazilo u stvaranju mnogobrojnih novih sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Španiji. 232
- ¹⁶⁷ *«La Federacion»* — organ Barselonske federacije Internacionale, koji je izlazio nedeljno od 1869. do 1873. List je bio pod uticajem bakunjinista.
- «La Solidaridad»* — organ madridske sekcije Internacionale, koji je izlazio od januara 1870. do januara 1871, kad ga je vlada zabranila.
- «El Obrero»* — španski nedeljnik, koji je izlazio od 1869. do 1871. u Palmi (na Majorci). Pošto ga je vlada zabranila u januaru 1871, izlazio je pod nazivom *«La Revolucion social»*, ali je posle tri broja bio zabranjen jer je njegov urednik bio optužen za *«uvredu Njegovog Veličanstva Kralja»* i izveden na sud. 232
- ¹⁶⁸ *«Anales de la Sociedad Tipográfica Bonaerense»* — argentinski radnički list, koji je izlazio 1871. i 1872. 233
- ¹⁶⁹ *Radnička liga* — reč je o National Labor Union (Nacionalnoj radničkoj uniji) u Sjedinjenim Američkim Državama, koja je osnovana u avgustu 1866. na kongresu u Baltimoru. U osnivanju ove lige aktivno je sudelovao poznati američki radnički vođa William H. Sylvius. Liga je uskoro posle svog osnivanja uspostavila kontakt s Međunarodnim udruženjem radnika. Igrala je važnu ulogu u borbi za samostalnu politiku radničkih organizacija u Severnoj Americi, za solidarnost crnih i belih radnika, za osmočasovni radni dan i za prava žena-radnica. Delegat Radničke lige Cameron učestvovao je na poslednjim sednicama Bazelskog kongresa Internacionale 1869. U avgustu 1870. Liga je na svom kongresu u Sinsinatiju donela rezoluciju u kojoj je izrazila svoju privrženost principima Internacionale i nameru da joj se priključi. Ova odluka ipak nije bila ostvarena. Rukovodstvo Nacionalne radničke unije uskoro zatim se počelo baviti utopističkim planovima novčane reforme koja je imala za cilj da ukine bankovni sistem i da preko države osigura jeftin kredit. U 1870. i 1871. od Lige su se odvojili tredjunioni, a 1872. ona praktično više nije postojala. 234
- ¹⁷⁰ Engels je napisao ovaj članak neposredno povodom doznačavanja zajma Rusiji u martu 1871. od strane Londonske berze u visini od 12 miliona funti sterlinga. Članak je najpre objavljen u listu *«The Pall Mall Gazette»* 16. marta 1871, a

- kasnije je uključen u seriju Engelsovih članaka *Notes on the War*, koja je 1923. izdata u Beču na engleskom jeziku kao fotolitografsko izdanje. (Vidi napomenu 9.) Dosad je članak stalno objavljivao u sklopu serije *Beleške o ratu*. 235
- 171 *Journal de Saint-Petersbourg* — dnevni list, zvanični organ ruskog Ministarstva spoljnih poslova; izlazio je od 1825. do 1914. na francuskom jeziku u Petrogradu triput nedeljno. 235
- 172 *Ostsee-Zeitung* — nemački dnevni list, koji je pokrenut u Štetinu 1835. 236
- 173 U ovom pismu, koje je napisao na Marxovu molbu, Engels je raskrinkao spletku policijskog lista *Paris-Journal*, koji je 19. marta 1871. objavio pismo koje je pripisano Marxu, a koje je bilo stvarno samo podmetnuto. Ovim falsifikatom *Paris-Journal* je htio da dokaže da postoje suprotnosti između nemačkih i francuskih članova Internacionalne. Ovo pismo prenela je buržoaska štampa raznih zemalja, koja se uključila u klevetničku kampanju protiv Internacionalne. Na sednici Generalnog veća od 21. marta 1871. Marx je ovaj postupak lista *Paris-Journal* okarakterisao kao provokatorsku izmišljotinu i saopštio Generalnom veću da je već poslao demanti uredniku lista *The Times*, u kome je objavljeno i izmišljeno pismo lista *Paris-Journal*. *The Times* je objavio ovo opovrgnuće 22. marta 1871, ali je i posle toga nastavio klevetničku kampanju protiv Internacionalne, preštampano članak jednog saradnika bonapartističkog lista *La Liberté* koji je izvrtao smisao Marxovog demantija. Na sednici Generalnog veća od 28. marta Marx je razobličio ovaj novi klevetnički ispad lista *The Times*. 238
- 174 *Paris-Journal* — reakcionarni dnevni list koji je u Parizu izdavao Henri de Pène od 1868. do 1874. List je zastupao politiku Drugog Carstva, a po njegovom padu podržavao vladu nacionalne odbrane i Thiers-ovu vladu. Ovaj policijski organ je širio klevete o Internacionali i Pariskoj komuni i pozivao na primenu nasilja prema komunarima. 238
- 175 Povod za ovu izjavu Generalnog veća bilo je lažno provokatorsko saopštenje objavljeno u policijskom listu *Paris-Journal* o tobožnjem isključenju Nemaca iz Internacionalne. Na zahtev Generalnog veća, Parisko federalno veće je u specijalnom pismu odgovorilo Veću da je pomenuto saopštenje samo prljava kleveta i podmetanje. Izjava Generalnog veća koju je napisao Marx za uredništvo lista *The Times* i drugih listova jednoglasno je prihvaćena na sednici Veća 21. marta 1871. Izjavu je *The Times* objavio 23. marta, a 25. marta i *The Eastern Post*; sem toga, izjava je bila uključena i u Marxovo pismo uredništvu lista *Der Volksstaat*, koje je štampano u ovom listu 23. marta 1871. (Vidi u ovom tomu, str. 241.) 239
- 176 *Jockey-Club* — aristokratski klub osnovan u Parizu 1833. 239 241
- 177 U martu 1871. nemački buržuji i aristokrati nastanjeni u Cirihi priredili su jednu šovinističku proslavu povodom pobeđe u nemačko-francuskom ratu. Pri tom je došlo do meteža između Nemaca i francuskih oficira interniranih u Švajcarsku. Reakcionarna štampa, koja je nastavljala svoju huškačku kampanju protiv internacionalnih veza radnika, pokušala je da te sukobe pripiše delatnosti Internacionalne. Švajcarska sekcija Internacionalne razobličila je ove klevete u jednoj specijalnoj izjavi. Više radničkih sindikata u Cirihi je takođe izjavilo da članovi Internacionalne nisu učestvovali u ovim sukobima. 239 241
- 178 *Le Courrier de Lyon* — buržoaskorepublikanski list, koji je izlazio od 1834. do 1939.
Courrier de la Gironde — reakcionarni list, pokrenut 1792. u Bordou. 239
- 179 U ovom pismu Marx je (s beznačajnim izmenama u nemačkom prevodu) preuzeo

tekst »Izjave Generalnog veća redakcijama lista 'The Times' i drugih listova« od 21. marta 1871. koju je on sastavio (vidi u ovom tomu, str. 239). Osim u listu »Der Volksstaat«, pismo je objavljeno i u centralnom organu nemačkih sekcija Internacionale u Švajcarskoj časopisu »Der Vorbote« br. 4 od aprila 1871. Na francuskom jeziku pismo se pojavilo u listu »L'Égalité« br. 6 od 31. marta 1871, organu Romanske federacije Internacionale u Ženevi, koji je prva dva odeljka preneo skraćena. Osim u organima Internacionale, pismo se pojavilo 26. marta 1871. i u buržoaskim demokratskim novinama, organu Narodne partije listu »Die Zukunft«, koji je izlazio 1867. u Kenigsbergu, a od 1868. u Berlinu. 240

¹⁸⁰ »Hauptchef« — tako je Stieber, jedan od rukovodilaca pruske policije, nazvao na Kelnskom procesu komunistima (vidi npr. 379) policijskog agenta i provokatora Chervala, čime je Chervalu hteo da pripiše vodeću ulogu u Savezu komunista i prikaže kao da je Cherval bio u vezi s Marxom i optuženima (vidi u 11. tomu ovog izdanja str. 344 - 354). 240

¹⁸¹ Sekretar uredništva lista »De Werker« Philippe Coenen obratio se Marxu s molbom da javnosti objasni da je pismo s tobožnjim Marxovim potpisom koje je objavio »Paris-Journal« obično krivotvorenje. Ovaj falsifikat je prenela reakcionarna štampa raznih zemalja i koristila ga u klevetničkoj kampanji protiv Internacionale. Marxov odgovor na Coenenovu molbu izišao je u prevodu s francuskog na flamanski jezik u listu »De Werker« 8. aprila 1871. s ovim uvodom redakcije lista: »Podmetnuto pismo! Već poodavno znamo da se naši protivnici služe svim sredstvima da bi postigli svoj cilj. Ipak nismo mogli verovati da će oni u svojoj bestidnosti ići tako daleko da pišu pisma u ime članova Internacionale. Ali to se stvarno desilo. Pre izvesnog vremena moglo se u svim većim listovima čitati pismo 'Karla Marxa' o držanju francuskih radnika. Antverpenska sekcija se u vezi s tim obratila Karlu Marxu za objašnjenje. Evo šta je odgovorio član Generalnog veća Internacionale.«

»De Werker« — list flamanske sekcije Internacionale, kasnije organ Socijalističke partije Belgije, zatim Belgijske radničke partije; izlazio je na flamanskom jeziku od 1868. do 1914. jedanput nedeljno u Antverpenu. List je objavljivao dokumente Internacionale. 242

¹⁸² »Daily News« je objavio pismo 6. aprila 1871. 243

¹⁸³ »Le Gaulois« — dnevni list konzervativno-monarhističkog pravca, organ krupne buržoazije i aristokratije; izlazio je u Parizu od 1867. do 1929. 243

¹⁸⁴ »Le Figaro« — konzervativni list, povezan s vladom Drugog carstva; izlazi u Parizu od 1826. 243

¹⁸⁵ Dvadeset devetog marta 1871. je Philippe Coenen, jedan od organizatora sekcija Internacionale u Belgiji i Holandiji, obavestio Marxa i Engelsa u jednom pismu o izbijanju štrajka radnika industrije cigara u Antverpenu. Marx i Engels su odmah preduzeli mere da se internacionalnom akcijom solidarnosti podrži ovaj štrajk. Engels je kao sekretar-korespondent za Belgiju informisao o štrajku Generalno veće na sednici od 4. aprila 1871. i predložio da se za podršku štrajka obrati pismom tredjunionima i da im se pošalje jedno izaslanstvo. Predlog je prihvaćen i 5. aprila se kao letak s potpisom Johanna Georga Eccariusia pojavio poziv Generalnog veća tredjunionima da podrže antverpenske radnike industrije cigara. Engels se za podršku akcije solidarnosti obratio i Wilhelmu Liebknechtu. Niz tredjuniona i mnogi radnici Brisela, gde su u međuvremenu radnici industrije cigara takođe stupili u štrajk, stavili su na raspolaganje novčana sredstva. Pomoć koju je organizovalo Generalno veće omogućila je radnicima industrije cigara u Antverpenu da istraju do septembra u borbi za odbranu svoga strukovnog saveza i da postignu da njihovi zahtevi budu prihvaćeni. 244

¹⁸⁶ Rezoluciju Federalnog veća pariskih sekcija Internacionale o isključenju Tolaina iz Internacionale, koji je izdao radničku klasu, objavio je 16. aprila 1871. list «La Révolution: politique et sociale», organ jedne pariske sekcije Internacionale. O tome je doneo saopštenje i list «The Times» 17. aprila. U februaru 1871. Tolain je bio izabran za predstavnika pariskih radnika u Nacionalnoj skupštini. Posle proglašenja Pariske komune on je ostao u Versajskoj skupštini, koja je radila na gušenju pariske revolucije, i odbio je da ispuni zahtev Komune, koja je tražila da radnički poslanici istupe iz ove reakcionarne skupštine. Tolainovo izdajstvo je značilo otvoren prelazak desnih prudonista na stranu kontrarevolucije. Još pre nego što je dobilo rezoluciju Federalnog veća pariskih sekcija Internacionale, Generalno veće je na svojoj sednici od 18. aprila 1871. na osnovu vesti u londonskim listovima o Tolainovoj izdaji, raspravljalo o ovom slučaju i odlučilo da se Tolain javno žigoše kao izdajnik. Kad je 25. aprila dobilo autentičan tekst rezolucije, Generalno veće je ponovo razmatralo pitanje Tolainove izdaje i potvrdilo rezoluciju o njegovom isključenju iz Internacionale.

U originalu rezolucije Generalnog veća, koju je sastavio Engels, Marx je izvršio neke ispravke. Rezolucija je objavljena u listu «The Eastern Post», br. 135 od 29. aprila na engleskom jeziku; na francuskom je štampana u listu «L'Internationale» br. 122 od 14. maja (u Briselu); na nemačkom u listu «Der Volksstaat», br. 42 od 24. maja, i u časopisu «Der Vorbote» br. 7 od juna 1871. Poslednji stav rezolucije, koji postoji u originalnom rukopisu, štampan je samo u tekstu koji je objavio list «L'Internationale» s potpisom F. Engelsa kao privremenog sekretara-korespondenta za Belgiju. 245

¹⁸⁷ Članak *Opet, 'gospodin Vogt'* »zaključuje polemiku koju su 1859/1860. o italijanskom ratu vodili ovaj lažni prirodnjak i republikanac, ali pravi vulgarnoliberalni bonapartist i producent knjiga, i Marx. Ovaj članak je pomenutom gospodinu Vogtu konačno utisnuo znak plaćenog bonapartističkog agenta, za šta je Marx u *Gospodinu Vogtu* iz 1860. iz razumljivih razloga mogao dati samo indirektno dokaze» (Engels).

Neposredan povod za pisanje ovog članka bila je Vogtova brošura *Politička pisma Karla Vogta Friedrichu Kolbu*, koju je on objavio u Bilu 1870, posle pada Drugog carstva i pokušao da zabašuri svoje nekadašnje veze s bonapartistima. Engels je u ovom članku iskoristio, između ostalog, nove podatke koji su se pojavili u štampi, a koji su potvrđivali Marxov zaključak iz 1860. da je Vogt plaćeni bonapartistički agent. Još pre objavljivanja ovog Engelsonog članka Marx je 10. aprila 1871. obavestio o tome Wilhelma Liebknechta. «Der Volksstaat» je u br. 31 od 15. aprila 1871. doneo sledeću kratku belešku, koja je uglavnom uzeta iz Marxovog pisma Liebknechtu:

«U zvaničnim 'Papiers et correspondance de la famille impériale' (Dokumentima i korespondenciji carske porodice), koji su objavljeni po nalogu francuske vlade, u rubrici po abecedi nabrojanih *primalaca Bonapartinog novca*, pod slovom V stoji doslovno ovo:

„Vogt; il lui est remis en août 1859. frs. 40 000.“

U nemačkom prevodu: „Vogt; empfang im August 1859. 40 000 Francs“ (primio je u avgustu 1859. 40 000 franaka).»

Uz ovu belešku, objavljenu po Marxovoj želji, uredništvo lista «Der Volksstaat» dalo je sledeću napomenu: «Oni članovi partije koji su nas prekorovali zbog toga što se nismo osvrtni na Vogtove članke protiv aneksije Alzasa i Lorene i koji se nisu zadovoljavali upućivanjem na poznatu Marxovu brošuru, sada će svakako biti zadovoljni. Ipak, mi molimo naše pariske prijatelje da nam pošalju ceo spisak: ubeđeni smo da ćemo u njemu naći više naših starih poznanika, koji su nekad kao Vogtovi 'saučesnici' izvlačili korist od bonapartizma, a koji sada, iz istih pobuda i s istim oduševljenjem, raznose kao torbari bizmarkovski patriotizam.» 246

¹⁸⁸ «Augsburškom kampanjom» Marx je u svom pamfletu *Gospodin Vogt* ironično

nazvao Vogtovo parničenje s augsburškim listom »Allgemeine Zeitung«, koji je Vogt tužio zbog preštampavanja letka »Upozorenje«. U ovom letku je Vogt razobličien kao bonapartistički agent. Sud je odbio Vogtovu tužbu, na što je on objavio paskvilu »Moj proces protiv „Allgemeine Zeitung“ u kojoj je klevetao proleterske revolucionare. Odgovor na ovu paskvilu bio je Marxov pamflet *Gospodin Vogt*. (Vidi u 17. tomu ovog izdanja.) 246

- ¹⁸⁹ *Družina palikuća* — prvobitno naziv jednog studentskog udruženja na Jenskom univerzitetu iz sedamdesetih godina 18. veka, koje je zbog izgreda koje su činili njegovi članovi bilo na rdavu glasu. Kasnije je ovaj naziv postao pojam za lupiški ološ uopšte. Vogt je ovim izrazom hteo 1859. da diskredituje proleterske revolucionare, Marxove pristalice. 246
- ¹⁹⁰ *Napoleon Mali* — nadimak koji je Victor Hugo dao Louis-u Napoléonu u jednom svom govoru koji je održao u Zakonodavnoj skupštini 1851. Kad je Hugo 1852. objavio pamflet *Napoléon le petit*, ovaj nadimak je postao veoma rasprostranjen. 247 416 471
- ¹⁹¹ Engels ironično označava list »Schweizer Handels-Courier« kao Vogtov »Moniteur« po analogiji s pariskim listom »Moniteur universel«, zvaničnim glasilom francuske vlade.
»Schweizer Handels-Courier« — dnevni list koji je izlazio u Bilu (u Švajcarskoj) od 1853. do 1909. Pedesetih i šezdesetih godina zastupao je bonapartističke poglede; uredništvo je bilo u tesnoj vezi s Vogtom. 247
- ¹⁹² Karl Vogt, *Studije o današnjem položaju Evrope*, Ženeva i Bern 1859. Jednu karakteristiku ove knjige dao je Marx u svom pamfletu *Gospodin Vogt*, gl. VIII (vidi u 17. tomu ovog izdanja). 247
- ¹⁹³ »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« — dnevni list, koji je izlazio u Berlinu od 1861. do 1918; od šezdesetih do osamdesetih godina zvanični organ Bismarckove vlade. 247
- ¹⁹⁴ »Papiers et correspondance de la famille impériale«, tom 2, Pariz 1871, str. 161. 250
- ¹⁹⁵ *Gradanski rat u Francuskoj* je jedno od najznačajnijih dela naučnog komunizma, u kojem se, na osnovu iskustava Pariske komune, razrađuju osnovne teze marksističkog učenja o klasnoj borbi, državi, revoluciji i diktaturi proletarijata. Delo je napisano u obliku adrese Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika svim članovima Udruženja u Evropi i Sjedinjenim Državama. Već od prvih dana Pariske komune Marx je pažljivo prikupljao i proučavao sve vesti o n'enoj delatnosti: materijal iz francuskih, engleskih i nemačkih listova, informacije iz pisama koja je dobijao iz Pariza itd. Na sednici Generalnog veća od 18. aprila 1871. Marx je predložio da se svim članovima Internacionale uputi jedna adresa o »opštoj tendenciji borbe« u Francuskoj; Generalno veće je naložilo Marxu da sastavi tu adresu. Marx je počeo da piše adresu posle 18. aprila i radio je u toku celog maja. Najpre je napisao prvu i drugu skicu za *Gradanski rat u Francuskoj* (vidi u ovom tomu, str. 67 i napomenu 381), a zatim je pristupio izradi konačnog teksta. Tridesetog maja 1871. dva dana po padu poslednje barikade u Parizu, Generalno veće je jednoglasno odobrilo adresu, koju je pročitao Marx.
Gradanski rat u Francuskoj se prvi put pojavio na engleskom jeziku oko 13. juna 1871. u Londonu kao brošura od 35 stranica u 1000 primeraka. Pošto je prvo izdanje bilo vrlo bizo rasprodato, pojavilo se drugo izdanje u 2000 primeraka, koje je među radnicima šireno po sniženoj ceni. U ovom izdanju je Marx ispravio neke štamparske greške iz prvog izdanja; osim toga, proširen je deo »Prilozi« još jednim dokumentom. U listi potpisava članova Generalnog veća na kraju adrese došlo je do sledećih izmena: izostavljena su imena tređjunionista Lucrafta i Odgera, koji su u buržoaskoj štampi izrazili svoje ne-

odobranje adrese i koji su istupili iz Generalnog veća; osim toga, uneta su imena novih članova Generalnog veća. Avgusta 1871. izišlo je treće englesko izdanje, u kojem je Marx opet odstranio neke netačnosti prethodnih izdanja.

U toku 1871. i 1872. *Gradanski rat u Francuskoj* preveden je na francuski, nemački, ruski, italijanski, španski i holandski, a objavljen je u listovima, časopisima i kao brošura u Evropi i Americi.

Adresu je na nemački preveo Engels; ona je objavljena u listu »Der Volksstaat« u brojevima 52—61. od 28. juna, 1, 5, 8, 12, 15, 19, 22, 26, i 29. jula 1871; u skraćenom vidu štampana je u časopisu »Der Vorbote« (od avgusta do oktobra 1871); osim toga, u Lajpcigu je izdata i kao separatna kopija iz lista »Der Volksstaat«. Prilikom prevođenja Engels je izvršio neke male izmene teksta. Ova separatna kopija od 1871. postoji u dve redakcije, koje jedna od druge malo odstupaju. Godine 1876. povodom pete gđišnjice Pariske komune, objavljeno je novo nemačko izdanje adrese.

Godine 1891. Engels je ponovo redigovao ovaj prevod za nemačko jubilaro izdanje, koje je trebalo da se pojavi povodom dvadesetogodišnjice Pariske komune, i napisao je uz njega predgovor (uvod), u kojem je istakao istorijski značaj iskustava Pariske komune i njihovog teorijskog uopštavanja koje je Marx izvršio u *Gradanskom ratu u Francuskoj* (vidi u ovom tomu, str. 501—510). U ovom predgovoru Engels je dao i nekoliko napomena o delatnosti blankista i prudonista koji su pripadali Komuni. U ovo izdanje je Engels uključio i dve adrese Generalnog veća o nemačko-pruskom ratu koje je napisao Marx i koje su i u kasnijim izdanjima na raznim jezicima većinom objavljivane zajedno s *Gradanskim ratom u Francuskoj*.

Na francuskom jeziku *Gradanski rat u Francuskoj* je objavljen prvi put u listu »L'Internationale« u Briselu od jula do septembra 1871. Godine 1872. adresa se pojavila kao brošura u francuskom prevodu, koji je redigovao Marx; u poslate mu otiske za korekturu Marx je uneo mnoge izmene i mnoga mesta je ponovo preveo.

Godine 1871. u Cirihi se pojavilo prvo izdanje *Gradanskog rata u Francuskoj* na ruskom jeziku. Ono je poslužilo kao osnova za niz štampanih i hektografisanih izdanja. Godine 1905. ovaj spis je izišao na ruskom jeziku u redakciji V. I. Lenjina; ovom prevodu je bila osnova nemačko izdanje od 1891. Lenjin je redigovao taj prevod i uneo u njega egzaktnu ekonomsku i političku terminologiju, odstranio je mnoga iskrivljavanja i netačnosti iz izdanja od 1905. i dopunio ga delovima teksta koje je caristička cenzura bila izbacila. Naročito velike izmene izvršio je Lenjin prilikom redakcije prevoda trećeg poglavlja. Kasnije je on mnoga mesta iz nemačkih izdanja od 1876. i 1891. ponovo prevodio na ruski i ona su citirana u njegovom delu *Država i revolucija* i u nizu drugih dela.

Na srpskohrvatskom jeziku ovaj spis je prvi put objavljen u listu »Radenik« u nastavcima od jula do septembra 1871, a u celini, kao posebno izdanje, 1925. u Beogradu, u prevodu Mihaila Todorovića.

U ovom tomu je *Gradanski rat u Francuskoj* dat prema izdanju od 1891, poslednjem koje je priredio Engels. Sva bitna odstupanja od nemačkih izdanja od 1871. i 1876, koja su važna za sadržinu, data su u beleškama ispod teksta. 253 298 299 307

¹⁹⁶ »Le Figaro« od 19. marta 1871. 256 405 468

¹⁹⁷ »Le Temps« od 8. januara 1870. 256 460 468

¹⁹⁸ »Le Temps« od 8. septembra 1870. 256 460 468

¹⁹⁹ Pismo Alphonse-a-Simona Guioia Susane-u objavljeno je u listu »Journal Officiel de la République Française« (Pariz) od 25. aprila 1871.

»Journal Officiel« je bio zvanični organ Pariske komune; izlazio je od 20. marta do 24. maja 1871. u Parizu; list je zadržao naziv koji je kao organ vlade Francuske Republike izlazio od 5. septembra 1870. Od 30. marta 1871. nosio

- je naziv »Journal Officiel de la Commune de Paris«. Za vreme Komune izlazio je u Versaju list Thiers-ove vlade takođe pod nazivom »Journal Officiel de la République Française«. 256 406 468
- ²⁰⁰ »*Capitulards*« (»kapitulanti«) — prezriv naziv za ljude koji su se za vreme opsade Pariza na izdajnički način zauzimali za kapitulaciju, dok je stanovništvo bilo spremno za odbranu. 256 405 469 486
- ²⁰¹ Proglas je bio objavljen u listu »Le Vengeur« od 28. aprila 1871.
»*Le Vengeur*« je bio dnevni list levih republikanaca; izlazio je od 3. februara 1871. u Parizu i zabranjen je po naredjenju guvernera Pariza Vinoy. Za vreme Pariske komune pojavio se ponovo 30. marta i izlazio do 24. maja 1871. List je podržavao Komunu i objavljivao njene zvanične dokumente i izveštaje o njenim sednicama itd. 256 460 469
- ²⁰² »*L'Étendard*« — list bonapartističkog pravca; izlazio je od 1866. do 1868. u Parizu. Izlaženje lista je obustavljeno u vezi s otkrivanjem špekulacija, koje su bile izvor njegovih finansija. 257
- ²⁰³ *Crédit mobilier* (Société générale de crédit mobilier) — francuska akcionarska banka, koju su osnovala braća Péreire i koja je dekretom od 18. novembra 1852. bila zakonski priznata. Njen glavni cilj je bio da kreditira i osniva industrijska i druga preduzeća. Osnovni izvor njenih prihoda bile su berzanske špekulacije vrednosnim papirima koje su vršila akcionarska društva koja je osnovala ova banka. Banka je bila povezana s vladom Napoléona III, s čijim je padom i sama propala; bankrotirala je 1867, a likvidirana je 1871. Pravi karakter ove banke otkrio je Marx u nizu članaka koji su objavljeni u listu »New-York Daily Tribune«. (Vidi u 15. tomu ovog izdanja.) 257 407 451 469
- ²⁰⁴ »*L'Électeur libre*« — nedeljni list, od izbijanja francusko-pruskog rata dnevni list; organ desnih republikanaca; izlazio je u Parizu od 1868. do 1871; 1870. i 1871. bio je tesno povezan s Ministarstvom finansija vlade nacionalne odbrane. 257 407
- ²⁰⁵ Misli se na akcije izvedene 14. i 15. februara 1831. u Parizu protiv legitimista i sveštenstva, koje su imale odjeka i u provinciji. U znak protesta protiv demonstracije legitimista na dan parastosa vojvodi od Berryja, masa je srušila crkvu Sen-Zermen L'Okseroa i dvorac nadbiskupa Quéléna, poznatog po svojim legitimističkim simpatijama. Orleanistička vlada je htela da razbije protivničku stranku legitimista i zato nije preduzela nikakve mere da spreči masu da ne poruši pomenutu crkvu; Thiers, koji je prisustvovao rušenju crkve i nadbiskupskog dvorca, dao je znak nacionalnim gardistima da ne zadržavaju masu.
Godine 1832, po nalogu Thiers-a, tada ministra unutrašnjih poslova, zatvorena je majka legitimističkog pretendenta na francuski presto - grofa Chambord-a — vojvotkinja od Berryja. U zatvoru je bila podvrgnuta ponižavajućem lekarskom pregledu koji je, zajedno s otkrivanjem njenog tajnog braka s jedrim napuljskim plemićem i njene trudnoće, imao za cilj da se ona politički kompromituje. 258 419 458 471
- ²⁰⁶ Marx ima u vidu nečasnu ulogu koju je 1834. igrao Thiers (tada ministar unutrašnjih poslova) u ugušivanju ustanka pariskih radnika. Trinaestog i četrnaestog aprila 1834. u Parizu je izbio ustanak radnika i njime priključenih sitnoburžoaskih slojeva koji su se borili protiv režima fulske Monarhije a za republiku. Na čelu ustanka bilo je tajno republikansko-demokratsko Društvo za prava čoveka. Ugušivanje tog ustanka bilo je praćeno zverstvima soldateske i krvavim odmazdama vlade protiv demokrata. Na primer, svi stanovnici jedne zgrade u Ulici Transnonen bili su izbačeni napolje i poubijani. Thiers je bio glavni inicijator ovih brutalnih represalija.
Septembarski zakoni — reakcionarni zakoni koje je donela francuska vlada

- u septembru 1835. uzimajući za izgovor atentat izvršen na kralja Louis-Philippe-a 28. jula iste godine. Ovi zakoni su ograničavali delatnost porotnog suda i propisivali stroge mere protiv štampe, visoku kauciju za periodična izdanja, zatvor i velike novčane kazne za autore publikacija koje bi govorile protiv svojine i postojećeg državnog uređenja. 258 419 471
- 207 U januaru 1841. Thiers je u Poslaničkom domu istupio s projektom za utvrđivanje Pariza dvostrukim pojasom tvrđava. Revolucionarni demokratski krugovi su ovaj projekt shvatili kao pripremnu meru za gušenje narodnih ustanaka. Thiers je podneo svoj plan pod izgovorom pojačanja odbrambenog položaja Pariza, ali je bilo jasno da on planira izgrađivanje vrlo jakih i mnogobrojnih forova u blizini radničkih četvrti, na istoku i severoistoku Pariza, da bi uspešnije mogao gušiti buduće narodne ustanke. 258 419
- 208 «Journal Officiel de la République Française» (Pariz) od 11. aprila 1871. 258 419 471
- 209 U januaru 1848. napuljske trupe Ferdinanda II bombardovale su Palermo, u kome je u vezi s borbom za ustav izbio narodni ustanak za svrgavanje Ferdinandove vladavine. Kad je u jesen iste godine žestoko bombardovao i Mesinu, Ferdinand II je dobio nadimak Bomba. Ustanak u Palermu je bio signal za buržoasku revoluciju 1848/1849. u italijanskim državama. 258 419 472
- 210 «Le Moniteur universel» od 1. februara 1848. 258 420 472
- 211 U aprilu 1849. francuska vlada je u savezu s Austrijom i Napuljem poslala jedan ekspedicioni korpus u Italiju da bi srušila Rimsku Republiku i uspostavila u Rimu svetovnu vlast pape. Posle oružane intervencije i opsade Rima, koji je francuska vojska bezobzirno bombardovala, Rimaska Republika je pala, a Rim su okupirale francuske trupe. 259 463 472 514 528
- 212 «Le Moniteur universel» od 3. februara 1848. 259 420 472
- 213 *junska krvoprolića* — surovo gušenje ustanka pariskog proletarijata od 23. do 26. juna 1848. od strane vlade buržoaskih republikanaca. Poraz juskog ustanka bio je signal za razmah kontrarevolucionarnih snaga u evropskim zemljama i za učvršćenje pozicija konzervativnih monarhističkih krugova. 259 452 472 528
- 214 *Stranka reda* (Le parti de l'ordre) — koalicija dveju monarhističkih frakcija u Francuskoj — legitimista (pristalica «legitimne» Burbonske dinastije) i orleanista (pristalica Orleanske dinastije). Ova stranka konzervativne krupne buržoazije osnovana je 1848. kao koalicija protiv proletarijata, i od 1849. do državnog prevrata od 2. decembra 1851. imala je vodeću ulogu u Zakonodavnoj skupštini Druge Republike. Bankrotstvo antinarodne politike ove stranke iskoristila je klika Louis-a Bonaparte za svoje ciljeve. 259 276 449 452 472
- 215 *Londonski ugovor iz 1841.* — Posle neuspeha francuske politike na Bliskom istoku (vidi napomenu 104) francuska vlada je izdejstvovala da Francuska uzme učešća u zaključenju Londonskog ugovora, kojim je zabranjen prolaz ratnim brodovima svih zemalja u Crno more u doba mira. Ugovor su 13. jula 1841. potpisali predstavnici Rusije, Engleske, Francuske, Austrije i Pruske, s jedne strane, i Turske, s druge strane.
- U 3. engleskom izdanju *Gradanskog rata u Francuskoj* Marx kao primer diplomatskog poraza Francuske navodi Londonski ugovor od 1840. 259 418 471
- 216 Thiers je želeo da pojača versajsku armiju da bi sigurnije mogao poraziti revolucionarni Pariz. Zato se obratio Bismarcku s molbom da mu dozvoli da brojno pojača svoje trupe, koje po preliminarnom mirovnom ugovoru (od 26. februara

- 1871) nisu smele prelaziti 40 000 vojnika. Uverivši Bismarcka da će svoje trupe koristiti isključivo za ugušivanje ustanka u Parizu, Thiers je po ugovoru zaključenom u Ruanu (28. marta 1871) dobio dopuštenje da poveća broj vojnika na 80 000, i nešto kasnije do 100 000 ljudi. U skladu s tim sporazumom, pruska vrhovna komanda je ubrzano repatrijala francuske zarobljenike uglavnom iz armija koje su kapitulirale kod Sedana i Meca. Versajska vlada je ove trupe razmestila u zatvorene logore, gde su vojnici vaspitavani i «obrađivani» da mrze Komunu. 260
- 217 *Legitimisti* — pristalice stare «legitimne» grane Burbonske dinastije, koja je vladala Francuskom od 1589. do 1793. i za vreme Restauracije od 1814. do 1830, a koja je svrgnuta prvi put 1792. i drugi put 1830. Legitimisti su zastupali interese krupnih zemljoposjednika. Godine 1830, po padu ove dinastije, ujedinili su se u jednu stranku. Za vreme Drugog Carstva, nemajući podrške u narodu, zadovoljili su se taktikom iščekivanja i izdavanjem kritičkih pamfleta; aktivizirali su se tek 1876. uključivši se u borbu udruženih kontrarevolucionarnih snaga protiv Pariske komune. 261 427 473
- 218 «Le Moniteur universel» od 6. januara 1833. 261 460
- 219 *Chambre introuvable* («Besprimerna skupština») — tako je nazvan parlament koji je bio izabran neposredno posle drugog Napoléonovog pada 1815, a koji je bio sastavljen od rojalista i krajnjih reakcionara. 261 427 436 474
- 220 *Skupština seoskih plemića* (*L'Assemblée des ruraux*; u Marxovom engleskom originalu: *Assembly of rurals*) — prezriv naziv za Nacionalnu skupštinu koja se sastala u februaru 1871. u Bordou, a koja je bila sastavljena uglavnom od reakcionarnih monarhista — provincijskih zemljoposjednika, činovnika, rentijera i trgovaca izabраних u seoskim izbornim okruzima. Od 630 poslanika ove skupštine, bilo je oko 430 monarhista. 261 412 473
- 221 Po preliminarnom ugovoru o miru, koji je potpisan 26. februara 1871. u Versaju između Thiers-a i Jules-a Favre-a, s jedne strane, i Bismarcka i predstavnika južnonemačkih država, s druge strane, Francuska je morala da ustupi Nemačkoj Alzas i istočnu Lorenu i obavezala se da na ime ratne odštete isplati 5 milijardi franaka u roku od tri godine, s tim da jedan deo francuske teritorije ostane pod nemačkom okupacijom dok francuska vlada ne isplati tu sumu. Definitivni ugovor o miru sklopljen je u Frankfurtu na Majni 10. maja 1871. (Vidi u ovom tomu, str. 284.) 262
- 222 Desetog marta 1871. Nacionalna skupština je donela «Zakon o produženju rokova plaćanja po novčanim obavezama», po kome se plaćanje po menicama potpisanim od 13. avgusta do 12. novembra 1870. odlaže za sedam meseci, tj. do 13. marta 1871. Menice čiji je rok plaćanja padao u vreme od 13. novembra 1870. do 12. aprila 1871. mogle su biti protestirane od 13. juna do 12. jula 1871. Ovo je imalo za posledicu protestiranje 150 000 menica samo od 13. do 17. marta 1871. i bankrotstvo mnogih sitnih preduzetnika i poslovnih ljudi. Stanarine u Parizu su za vreme opsade grada bile odgađane tromesečno. Krajem marta 1871. isticao je još jedan kvartal, ali Nacionalna skupština, uprkos Millière-ovom hitnom upozorenju, o ovome nije donela nikakvu odluku. Zato kad je 1. aprila istekao rok za plaćanje stanarine za šest meseci, desetine hiljada radnika i siromašnih žitelja Pariza bile su ostavljene na milost i nemilost vlasnika kuća i prepuštene gladi. 262 408 434
- 223 *Junak 2. decembra* («décembriseur») — «decembrist», učesnik u bonapartističkom državnom udaru od 2. decembra 1851. i pristalica akcija u duhu tog udara. Vinoy je neposredno učestvovao u državnom prevratu i pomoću vojske ugušio pokušaje republikanskog ustanka koji su činjeni u jednom departmanu Francuske. 262 408 475 491

- ²²⁴ Kako su pisali razni listovi, trebalo je da Thiers i članovi vlade dobiju od unutrašnjeg zajma, koji je vlada nameravala da uzme, preko 300 miliona franaka kao »proviziju«. Thiers je kasnije priznao da su finansijski krugovi s kojima su vođeni pregovori o ovom zajmu zahtevali da se što pre uguši revolucija u Parizu. Zakon o ovom zajmu je donet 20. juna 1871, pošto su versajske trupe ugušile Parisku komunu. 262 409 475
- ²²⁵ *Kajena* (Cayenne) — grad u Francuskoj Gijani (u Južnoj Americi), u čije su tamnice slali politički zatvorenici iz Francuske. Zbog velike smrtnosti zatvorenika uzrokovane surovim tamničkim režimom i ubitačnom tropskom klimom, Kajena je nazvana »toplom giljotinom«. 263 416 473
- ²²⁶ »*Le National*« — dnevni list, organ umerenih građanskih republikanaca; izlazio je u Parizu od 1830. do 1851. 265
- ²²⁷ Trideset prvog oktobra 1870, kad se saznalo da je Mec kapitulirao, da je francuska vojska pretrpela poraz kod Le Burzea i da je Thiers, po nalogu vlade nacionalne odbrane, otpočeo pregovore s Prusima, u Parizu je došlo do ustanka radnika i revolucionarnog dela Nacionalne garde. Ustanici su zauzeli Gradsku većnicu i formirali organ revolucionarne vlasti — Komitet za javno dobro, na čelu s Blanquijem. Pod pritiskom radnika, vlada nacionalne odbrane je obećala da će dati ostavku i za 1. novembar odrediti izbore za komunu, ali nije održala obećanje; koristeći nedovoljnu organizovanost revolucionarnih snaga Pariza i razmimoilaženja između blankista i sitnoburžoaskih demokrata (jakobinaca), koji su rukovodili ustankom, vlada je pomoću bataljonâ Nacionalne garde koji su ostali na njenoj strani, povratila Gradsku većnicu i ponovo uspostavila svoju vlast. 265 477
- ²²⁸ *Bretonci* — mobilna garda u Bretanji, koju je Trochu upotrebio kao žandarmeriju za gušenje revolucionarnog pokreta u Parizu.
Korzikanci — pod Drugim Carstvom sačinjavali su veliki deo žandarmerijskog korpusa. 265 412 477
- ²²⁹ *Dvadeset drugog januara* 1871, na inicijativu blankista, u Parizu su radnici i Nacionalna garda izveli demonstraciju zahtevajući svrgavanje vlade i obrazovanje komune. Po naredbi vlade nacionalne odbrane demonstranti su rastureni oružjem bretonske Motilne garde, koja je inače čuvala Gradsku većnicu. Mnogi učesnici demonstracije bili su uhapšeni; svi klubovi u Parizu zatvoreni, zabranjeni su narodni skupovi i izlaženje niza listova. Ugušivši terorom ovaj pokret, vlada je pristupila pripremanju kapitulacije Pariza. 266
- ²³⁰ *uputiti sommations* — u Francuskoj je, po zakonu od 1831, prilikom rasterivanja demonstracija, skupova, zborova itd. od strane nadležne vlasti, masi upućivan poziv da se razide. Poziv je triput ponavljan uz dobošanje i zvuk trube, posle čega je vlast imala pravo da upotrebi silu ukoliko se masa ne bi rasturila. 266
- ²³¹ Za vreme događaja od 31. oktobra 1870 (vidi napomenu 227), kad su članovi vlade nacionalne odbrane bili zadržani u Gradskoj većnici, Flourens je zabranio njihovo streljanje, koje je tražio jedan od učesnika pobune. 267
- ²³² *Voltaire, Kandid*, glava 22. O surovosti versajaca vidi u ovom tomu, str. 291. 267
- ²³³ Marx navodi reči iz proglasa Pariske komune od 5. aprila 1871, koji je objavljen zajedno s dekretom o taocima u listu »*Journal Officiel de la République Française*« (Pariz) od 6. aprila. (Marx ovde uzima dekret pod datumom kad je bio objavljen u engleskoj štampi.) Po ovom dekretu, sva lica koja bi bila okrivljena za održavanje veza s versajskom vladom i ako bi se to dokazalo, mogla su biti uzeta u taoc. Pariska komuna je preduzela ovu meru da bi sprečila streljanje komunara od strane versajaca. 267 480

- ²³¹ «Journal Officiel de la République Française» (Versaj) od 5. aprila 1871. 267 480
- ²³⁵ «Journal Officiel de la République Française» (Pariz) od 21. marta 1871. 268 482 494
- ²³⁶ Dvanaestog aprila 1871. Marx je pisao Ludvigu Kugelmannu između ostalog i o tome kako treba razumeti njegovu misao o državnoj mašini u vreme kad pobeđi revolucija proletarijata:
 «Ako pogledaš poslednju glavu moga *Osamnaestog brimera*, videćeš da kažem da se sledeći pokušaj francuske revolucije neće više, kao dosad, sastojati u tome da se birokratsko-vojna mašina prenese iz jednih ruku u druge, već u tome da se ona *razbije*, a to i jeste preduslov svake stvarne narodne revolucije na Kontinentu. Baš to i pokušavaju da učine naši herojski pariski drugovi.» 268
- ²³⁷ *Žirondinci* (girondins) — pripadnici stranke Žironda, koji su zastupali interese trgovačke i industrijske buržoazije i veleposedničke buržoazije koja se obogatila u godinama velike francuske revolucije. Stranka je dobila naziv po departmanu Žironda, čiji su poslanici u Zakonodavnoj nacionalnoj skupštini i u Konventu velikim delom bili vođi ove stranke. Žirondinci su se 1793. borili pod geslom odbrane prava departmana na autonomiju i federaciju, a protiv jakobinske vlade i slojeva koji su je podržavali. 272
- ²³⁸ «*Kladderadatsch*» — ilustrovani humorističko-satirični nedeljni list, koji je počeo izlaziti 1848. u Berlinu. 273
- ²³⁹ Reč je o dekretu Pariske komune donetom 16. aprila 1871, kojim se određivalo da se plaćanja u ratama po svim novčanim obavezama odlažu za tri godine i da se ne isplaćuje kamata na te obaveze. Dekret je znatno olakšao položaj sitne buržoazije i naneo štetu kreditorima — krupnoj buržoaziji. 275
- ²⁴⁰ Dvadeset drugog avgusta 1848. Nacionalna skupština je odbacila nacrt zakona o «concordats à l'amiable» («prijateljskom sporazumevanju») između poverilaca i dužnika, kojim se predviđalo odlaganje plaćanja dugova onih dužnika koji bi dokazali da su postali platežno nesposobni usled zastoja poslova izazvanog revolucijom. Posledica odbacivanja ovog zakonskog nacrta bilo je masovno bankrotstvo pariske sitne buržoazije, koja je ostavljena na milost i nemilost poverilaca iz redova krupne buržoazije. 275 451
- ²⁴¹ «*braća ignorantinci*» (frères ignorantins) — nadimak za jedno versko bratstvo (red), koje je nastalo u Remsu 1680. i čiji su se članovi posvetili obučavanju sirotinjske dece. U školama ovog bratstva učenici su dobijali uglavnom religiozno vaspitanje, dok su iz drugih oblasti sticali vrlo oskudna znanja. Ovim izrazom Marx aludira na nizak nivo i klerikalni karakter osnovne nastave u buržoaskoj Francuskoj. 275
- ²⁴² «*Union républicaine*» (Alliance républicaine des Départements — Republikanski savez departmana) — politička organizacija koju su sačinjavali predstavnici sitnoburžoaskih slojeva rođeni u raznim departmanima Francuske a nastanjeni u Parizu. Ova organizacija je podržavala Komunu, pozivala na borbu protiv versajske vlade i monarhističke Nacionalne skupštine i zauzimala se za uspostavljanje komune u svim departmanima. 275 451
- ²⁴² Ove reči su navedene verovatno iz proglašavanja Pariske komune *Au travailleur des campagnes* (Seoskom radniku), objavljenog u aprilu ili početkom maja 1871. u listovima Komune i u vidu letka. 275
- ²⁴⁴ Dvadeset sedmog aprila 1825. vlada Charles-a X donela je zakon o plaćanju odštete bivšim emigrantima za dobra koja su im bila konfiskovana u godinama velike francuske revolucije. Najveći deo ove odštete, oko milijardu franaka,

- koji se isplaćivao u vidu troprocentne državne rente, pripao je dvorskoj aristokraciji i krupnim zemljoposjednicima Francuske. 275
- 245 Misli se na zakon o podeli Francuske na vojne okruge, na čelo kojih su došli ozloglašeni reacionari sa širokim ovlašćenjima; na zakon koji je predsedniku Republike davao pravo da postavlja i smenjuje predsednike opština; na zakon o učiteljima koji ih je stavio pod kontrolu upravnika policije; na zakon o narodnom obrezovanju, koji je pojačao uticaj sveštenstva na sistem obrazovanja. (Karakteristiku ovih zakona Marx je dao u delu *Klasne borbe u Francuskoj 1848 - 1850.*) (Vidi u 10. tomu ovog izdanja.) 276 449
- 246 *Vandomski stub* (Stub pobeđe) — izliven je od zaplenjenih topova i podignut 1806 - 1810. na Trgu Vandom u Parizu u slavu pobeđe Napoléona I, posebno pobeđa u 1805. godini. Dvanaestog aprila 1871. Pariska komuna je donela odluku da se sruši ovaj stub »kao simbol šovinizma i mržnje među narodima. Stub je srušen 16. maja 1871« (Engels). 277 435
- 247 U listu »*Mot d'Ordre*« od 5. maja 1871. objavljeni su izveštaji o prestupima izvršenim u manastirima. Istraga je utvrdila da su u manastiru Pikpis u pariskom predgrađu Sv. Antoana kaluderice nekoliko godina držane zatvorene u manastirskim ćelijama kao »lude«. Nadene su i sprave za mučenje. U crkvi Sv. Lorana otkriven je tajni podzemni svod sa skeletima po kojima se moglo utvrditi da su kaluderi silovali i ubijali žene. Ove činjenice su obelodanjene u jednoj ateističkoj brošuri koju je izdala Komuna pod naslovom *Les crimes des congrégations religieuses* (»Zločini verskih kongregacija«). 278
- 248 *Vilhelmshee* (Wilhelmshöhe) kod Kasela — zamak pruskih kraljeva, u kome se od 5. septembra 1870. do 19. marta 1871. nalazio bivši car Napoléon III sa svojom svitom kao ratni zarobljenik Prusa. Zavijanje cigareta (za sopstvene potrebe) bilo je jedan od glavnih »poslova« zarobljenika. 278 504
- 249 *apsenteri* (od francuske reči »absent« = odsutan) — irski krupni zemljoposjednici koji obično nisu živeli na svojim imanjima i koji su svoje bez muke dobijene prihode traćili izvan svoje zemlje. Svoja imanja su ostavljali plaćenim upravicima ili su ih davali pod arendu špekulantima-posrednicima, koji su ih, sa svoje strane, davali sitnim arendatorima u podzakup. 279
- 250 *stari pajac* (u nemačkom tekstu Pickelhäring = usoljena haringa) — ime lakrdijaša u staroj nemačkoj komediji. 279 420 430 486
- 251 »*Le Temps*« od 19. aprila 1871. 280 414 489
- 252 »*Journal Officiel de la République Française*« (Versaj) od 5. maja 1871. 280 421 432 489 490
- 253 *Francs-fileurs* (»slobodni [tj. dobrovoljni] begunci«, tj. zabašanti) — pogrđan naziv za pariske buržuje koji su za vreme opsade Pariza kukavički bežali iz njega. Ironičan karakter davalo je ovom nazivu njegovo sazvučje s izrazom francs-tireurs (vidi napomenu 36). 280 421 490
- 254 *Emigracija u Koblencu* — Koblenc (u Nemačkoj) bio je centar francuske kontrerevolucionarne monarhističke emigracije za vreme velike francuske revolucije i pripremanja intervencije protiv revolucionarne Francuske. U Koblencu se nalazila emigrantska vlada na čelu s De Calonne-om, bivšim ministrom Louis-a XVI. 280 421 490
- 255 *Šuanima* su za vreme Pariske komune komunari nazivali monarhistički nastrojen odred versajske armije, koji je bio uvrbovan u Bretanji i koji se, noseći to pogrđno ime, borio protiv Komune pod Charette-ovom komandom. (Šuan [chouan] — naziv dat seljacima monarhističke Bretanje i Normandije koji su se borili

protiv Prve Republike; naziv potiče od nadimka njihovog prvog starešine Jeana Cottereaau — Jean «Chouan», tj. delija koji sa svojim momcima ide u borbu noću kao sova [chat-huant, chouette] u lov.) 280 417 489

²⁵⁶ «Annales de l'Assemblée nationale», Pariz 1871, tom 2, str. 145. 281

²⁵⁷ Pod uticajem proleterske revolucije u Parizu, koja je dovela do stvaranja Pariske komune, izbili su narodni ustanci u Lionu, Marselju, Tuluzi i nekim drugim gradovima u Francuskoj. U Lionu su 22. marta nacionalni gardisti i radnici zauzeli Gradsku većnicu. Po dolasku jedne delegacije iz Pariza u Lion bila je proglašena komuna u Lionu 26 marta. Međutim, usled toga što je raspolagala malim vojnim snagama, koje su bile slabo povezane s narodom i Nacionalnom gardom, komisija koja je formirana s ciljem da pripremi izbore za komunu nije iskoristila svoja punomoćja. Novi ustanak lionskih radnika od 30. aprila surovo su ugušile vojska i policija.

U Marselju je takođe došlo do narodne pobune. Masa je zauzela Gradsku većnicu i uhapsila prefekta; u gradu je bila formirana komisija departmana, koja je zakazala izbore za komunu za 5. april. I ovaj revolucionarni ustanak u Marselju ugušila je vladina vojska, koja je grad bombardovala artiljerijom. 281

²⁵⁸ Reč je o Dufaure-ovoj delatnosti upravljenoj na učvršćivanje režima Julske monarhije za vreme oružanog ustanka Društva godišnjih doba u maju 1839. i o ulozu koju je Dufaure odigrao 1849. u borbi protiv opozicione sitnoburžojske Stranke montanjara pod Drugom Republikom.

Ustanak tajnog republikanskog socijalističkog Društva godišnjih doba u Parizu 12. juna 1839. na čelu s Blanquijem i Barbèsom, koji je imao zaverenički karakter i koji, zato, nije imao oslonca u masama, ugušile su vladine trupe i Nacionalna garde. Za borbu protiv novih ustanaka formirana je nova vlada, u koju je ušao i Dufaure.

U junu 1849. u okolnostima oštre političke krize koju je izazvala demonstracija Stranke montanjara protiv predsednika Republike Louis-a Bonaparte (vidi napomenu 139), koji je grubo narušio ustav poslavši vojsku za gušenje Rimske Republike, Dufaure, koji je tada bio ministar unutrašnjih poslova, preduzeo je niz mera i doneo nekoliko zakona protiv revolucionarnog dela Nacionalne garde, demokrata i socijalista. 282

²⁵⁹ Nacionalna skupština je donela zakon o kažnjavanju prestupa štampe koji je bio u skladu s reakcionarnim zakonima o štampi iz 1819. i 1849. Ovaj zakon je predviđao stroge kazne za organe štampe — sve do njihove zabrane — ukoliko kritikuju vladu. Sem toga, vraćeni su u službu mnogi činovnici Drugog Carstva, donesen je i poseban zakon o vraćanju privatnih dobara koja je konfiskovala Komuna i ustanovljene su kazne za konfiskaciju dobara kao za krivično delo. 282 429

²⁶⁰ Zakon o postupku vojnih sudova, koji je Dufaure predložio Nacionalnoj skupštini, još više je skraćivao taj postupak u poređenju s odgovarajućim odredbama Code de justice militaire (Kodeksa o vojnom pravosuđu) od 1857. Ovaj zakon je potvrđivao pravo komandanata armija i ministra vojske da po svom nahođenju preduzimaju sudsko gonjenje bez prethodne istrage; u tim slučajevima sudski postupak, uključujući i podnošenje žalbe od strane okrivljenog, morao se rešiti i kazna se morala izreći u toku 48 časova.

Nacrt ovog zakona objavljen je u listu «Journal Officiel de la République Française» (Versaj) od 7. aprila 1871. 282 411

²⁶¹ «Annales de l'Assemblée nationale», Pariz 1871, tom 2, str. 736. 283

²⁶² Između Engleske i Francuske sklopljen je 23. januara 1860. trgovinski ugovor, po kome je Francuska odustala od zabrane uvoza iz Engleske i uvela carinu koja nije smela prelaziti 30% od cene robe. Francuska je dobila pravo da veći

- deo svojih roba izvozi u Englesku bez plaćanja carine. Kao posledica ovog ugovora javila se pojačana konkurencija na francuskom unutrašnjem tržištu zbog priliva robe iz Engleske, što je izazvalo nezadovoljstvo kod francuskih industrijalaca. 283 409
- 263 »Annales de l'Assemblée nationale«, Pariz 1871, tom 2, str. 914. 284
- 264 »Annales de l'Assemblée nationale«, Pariz 1871, tom 3, str. 109. 284
- 265 *vreme Sule* — vreme terora i krvavih gonjenja u starom Rimu u okolnostima zaoštavanja socijalnih i političkih sukoba u 1. veku pre n. e.
Sula (82 - 79. pre n. e.) — predstavnik rimske robovlasničke aristokratije, masovno je uništavao protivničku mu grupu robovlasnika, Marijevih pristalica. Pod Sulom su prvi put uvedene proskripcije, tj. spiskovi lica koja je svaki rimski građanin mogao ubiti bez suda.
Oba rimska trijumvirata — Prvi trijumvirat (60 - 53. pre n. e.) i Drugi trijumvirat (43 - 36. pre n. e.) — diktatura najuticajnijih rimskih vojskovođa, koji su dogovorno među sobom delili vlast — u prvom slučaju Pompej, Cezar i Kras, u drugom Oktavijan, Antonije i Lepid. Vladavina trijumvirata bila je etapa u borbi za likvidaciju rimske republike i za uspostavljanje apsolutističke monarhističke vladavine u Rimu. Trijumvirati su primenjivali pre svega metode fizičkog uništavanja protivnika. Po padu i jednog i drugog trijumvirata usledili su krvavi građanski ratovi. 285 503
- 266 »*Journal de Paris*« — nedeljni list monarhističkog (orleanističkog) pravca, pokrenut 1867. u Parizu. 285
- 267 Navodi iz članka francuskog publiciste Hervéa, objavljenog u listu »*Journal de Paris*« od 31. maja 1871, koji sadrži ovaj latinski citat iz Tacitove *Istorije*, knj. III, glava 83. 285
- 268 U avgustu 1814, za vreme rata između Engleske i Sjedinjenih Američkih Država, engleske trupe su, kad su zauzele Vašington, zapalile Belu kuću (Kapitol) i neke druge javne zgrade.
 Kad su Engleska i Francuska vodile osvajajući rat protiv Kine (1857 - 1860), njihove trupe su, pošto su zauzele Peking u oktobru 1860, prvo opljačkale čuveni carski letnji dvorac, najbogatiju riznicu kineske umetnosti i arhitekture, a zatim ga spalile do temelja. 286
- 269 *Pretorijanci* — tako su u starom Rimu nazivali privilegovanu telesnu gardu imperatora ili vojskovođe, koja je bila formirana i za to da narod drži na uzdi. Za vreme Rimskog Carstva pretorijanci su stalno učestvovali u unutrašnjim nemirima i neretko dovodili na presto svoje štićenike. Reč je kasnije postala simbol najamništva, raspusnosti i samovolje soldateske. 287 446
- 270 Marx po analogiji s francuskom »*Chambre introuvable*« (vidi napomenu 219) naziva »*pruskom Chambre introuvable od 1849*« parlamenat koji je bio izabran u januaru-februaru 1849. na osnovu ustava koji je oktroisao pruski kralj na dan kontrarevolucionarnog državnog prevrata izvršenog u Pruskoj 5. decembra 1848. U skladu s ustavom, ovaj parlamenat se sastojao od dva doma — Prvog doma, tzv. Doma gospode (koji su sačinjavali predstavnici privilegovanih slojeva) i Drugog doma, u koji su birani samo tzv. »nezavisni Prusi«, što je u njemu obezbeđivalo dominaciju junkersko-birokratskih i desnoburžoaskih elemenata. Bismarck, koji je bio izabran u Drugi dom, pripadao je krajnje desnoj vodećoj grupaciji junkera. 288
- 271 *Political Notes on the present situation of France and Paris*. By a French Positivist. Ed. by Edward Spencer Beesly. 289
- 272 »*The Evening Standard*« — večernje izdanje lista »*The Standard*«, dnevno

- lista konzervativnog smera, koji je pokrenut u Londonu 1827. »The Evening Standard« je izlazio od 1857. do 1905. 291
- 273 Ova izjava, koju su napisali Marx i Engels po nalogu Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika povodom okružnice Jules-a Favre-a, uneta je kao prilog u 2. i 3. englesko izdanje *Gradanskog rata u Francuskoj* i u nemačka izdanja ovoga spisa od 1871, 1876. i 1891. (Vidi i napomenu 275.) 292
- 274 »The Spectator« — nedeljni list liberalnog smera, koji je pokrenut 1828. u Londonu. 293
- 275 Protiv Internacionale uperena i 6. juna 1871. evropskim vladama upućena okružnica Jules-a Favre-a, koji je pozivao na proganjanje Međunarodnog udruženja radnika, pretresena je na sednici Potkomiteta Generalnog veća od 11. juna 1871. Potkomitet je prihvatio izjavu koju su sastavili Marx i Engels o ovom pitanju i poslao je organima štampe Internacionale, kao i buržoaskim engleskim listovima. Trinaestog juna 1871. ta izjava je pročitana i odobrena na sednici Generalnog veća. Engels je tada govorio i naveo da je od buržoaskih engleskih dnevnika samo »The Times« 13. juna objavio izjavu i da je »The Pall Mall Gazette« donela nekoliko izvadaka. Izjava se, osim toga, pojavila u listovima »The Eastern Post« br. 142 od 17. juna, »L'Internationale«, Brisel, br. 127 od 18. juna, »La Liberté«, Brisel, br. 57 od 17. juna, »L'Égalité« br. 11 od 27. juna, »Der Volksstaat« br. 50 od 21. juna i na španskom jeziku u listu »La Emancipacion« br. 2 od 26. juna 1871. 295
- 276 Izjavu Generalnog veća uredništvu lista »The Times« napisao je Marx povodom uvodnog članka koji je ovaj list doneo 19. juna 1871, a koji je sadržao klevetničke ispade protiv Pariske komune i Internacionale i pohvale »zasluga« Louis-a Bonaparte u ugušivanju revolucionarnog radničkog pokreta. Uredništvo je odbilo da objavi ovu izjavu. 297
- 277 Na Marxov predlog, Generalno veće je na svojoj sednici od 24. septembra 1867. ukinulo zvanje stalnog predsednika i zamenilo ga predsedavajućim, koji je biran na svakoj sednici. 297
- 278 U poslednjem pasusu ovog pisma Engels je izvršio neke redakcijske izmene. »The Standard« nije objavio ovo pismo. 298
- 279 Ova izjava Generalnog veća, koju je napisao Engels, bila je odgovor na jedno pismo engleskog reformiste George-a Holyoake-a, koje je 20. juna 1871. objavio list »The Daily News«. U svom pismu Holyoake je pokušao da difamira adresu *Gradanski rat u Francuskoj* kako bi umanjio njen uticaj na engleske radnike. Sem toga, Holyoake je u svom pismu laskao vodama tređjunosa, pri čemu je imao u vidu Odgera i Lucrafta, i davao na znanje da oni adresu nisu ni videli ni potpisali. Ovim je hteo da ih podstakne da se izjasne protiv adrese. U saglasnosti s Marxom, Generalno veće je odlučilo da obznanj da je autor adrese Marx. Izjavu je odobrilo Generalno veće na svojoj sednici od 20. juna 1871, a u skraćenom vidu objavio ju je list »The Daily News« 23. juna, i s neznatnim izmenama list »The Eastern Post« 24. juna 1871. 299
- 280 Na Marxov podsticaj, Engels je napisao ovo pismo Generalnog veća za uredništva lista »The Spectator« i »The Examiner«. Oba ova lista su iz reakcionarne francuske štampe prenosila vesti o tobožnjim manifestima Internacionale (koje je u stvari fabrikovala francuska policija). Generalno veće je na svojoj sednici od 20. juna 1871. prihvatilo Marxov predlog da se pomenutim uredništvima uputi demanti. Pismo je poslato uredništvima, ali ga ona nisu objavila.
»The Examiner« — buržoaskoliberalni list, koji je izlazio jedanput nedeljno od 1808. do 1881. u Londonu. 301
- 281 Ovo pismo je Marx napisao pošto je list »The Daily News« 26. juna 1871. objavio

- pismo engleskog sveštenika Johna Llewellyna Daviesa i pisma tredjunionista Benjaminu Lucrafta i George-a Holyoake-a. Ovaj drugi je u svom pismu izjavu Generalnog veća od 21. juna 1871. ponovo iskoristio za klevetničke napade na adresu *Gradanski rat u Francuskoj*. Lucraft je u svom pismu otvoreno izjavio da se ne slaže sa sadržinom adrese i da istupa iz Generalnog veća. Pošto je redakcija lista »The Daily News« odbila da objavi onaj deo Marxovog pisma u kojem se razobličava engleska buržoaska štampa, pismo je upućeno listu »The Eastern Post«. Ovaj list ga je doneo u celosti 1. jula 1871. zajedno s izveštajem o sednici Generalnog veća od 27. juna na kojoj je Marx govorio o proizvoljnim skraćivanjima prilikom publikacije njegovog pisma u listu »The Daily News«. Jedan izvod iz tog pisma donela je »The Pall Mall Gazette« 27. juna 1871. 302 308
- 282 Misli se na članke i diplomatske dokumente koji su razobličavali spoljnu politiku lorda Palmerstona, a koje je tridesetih i četrdesetih godina 19. veka objavio engleski konzervativni publicist i političar David Urquhart u zbirci diplomatskih dokumenata pod naslovom »The Portofolio«; te dokumente su preštampali i razni listovi. U seriji svojih članaka *Lord Palmerston* (vidi u 12. tomu ovog izdanja), Marx, koji je neprestano radio na razobličavanju diplomatije vladajućih klasa, služio se, pored ostalih izvora, i ovom Urquhartovom zbirkom dokumenata. U isto vreme žestoko je kritikovao nazadne Urquhartove poglede. 302
- 283 Izjavu Generalnog veća, koju je napisao Engels povodom pisama Holyoake-a i Lucrafta objavljenih u listu »The Daily News« od 26. juna 1871 (vidi napomenu 281), odobrilo je Veće na svojoj sednici od 27. juna 1871. Na istoj sednici Veće je jednoglasno žigosalo izdaju tredjunionista Lucrafta i Odgera, koji su se odrekli adrese *Gradanski rat u Francuskoj* i izjavili da istupaju iz Generalnog veća. Generalno veće je donelo odluku da ove renegate praktično odstrani iz redova Internacionalne. Izjava je bila objavljena i u listu »The Eastern Post« 1. jula 1871. 303
- 284 Ova Marxova izjava objavljena je, s malim izmenama, u listu »Neue Freie Presse« 4. jula 1871.
»Neue Freie Presse« — buržoaski list, koji je izlazio od 1864. do 1939. godine u Beču. 305
- 285 »Die Presse« — liberalni dnevni list, izlazio je od 1848. do 1896. u Beču; u toku 1861/1862, dok je zauzimao antibonapartistički stav, objavljivao je i Marxove članke i dopise. 305
- 286 Urednik lista »The Pall Mall Gazette« Greenwood odbio je da objavi ovo Marxovo pismo i zato je ono bilo poslato listu »The Eastern Post«. Kad su se u listu »The Pall Mall Gazette« počeli pojavljivati članci s napadima na adresu *Gradanski rat u Francuskoj*, Marx i Engels su prekinuli svaku vezu s ovim listom. 306
- 287 »The Daily Telegraph« — prvobitno liberalni, a od osamdesetih godina 19. veka konzervativni dnevni list, koji je pod ovim nazivom izlazio u Londonu od 1855. do 1937; od 1937, posle spajanja s listom »The Morning Post«, izlazio kao »The Daily Telegraph and Morning Post«. 307
- 288 *Štiberijadama* je Engels nazvao članke koje je fabrikovala pariska policijska štampa i falsifikovane »dokumente« koji su klevetali Parisku komunu i Internacionalnu. Oni su ličili na falsifikate pruske policije iz doba Stiebera, jednog od glavnih organizatora Kelnskog procesa protiv komunista (vidi u 11. tomu ovog izdanja). I onda su bili korišćeni falsifikati reakcije za borbu protiv revolucionarnog pokreta. 307
- 289 »Der Wanderer« — buržoaski dnevni list, koji je izlazio od 1809. do 1866. u Beču. 308

²⁹⁰ U ovoj adresi Generalnog veća Internacionale Marx je koristio pismo (I) pariskog dopisnika lista «The Daily Telegraph» Reida i saopštenje člana Pariske komune i člana Generalnog veća Seraillier-a (II). Pošto se vratio iz Pariza u Englesku, Reid se povezoao s Marxom i Generalnim većem da bi se uključio u borbu za odbranu Pariske komune, za koju je počeo ispoljavati simpatije još dok je boravio u Parizu. Potkomitet Generalnog veća na svojoj sednici od 7. jula 1871. razmotrio je Washburne-ovo neprijateljsko držanje prema Komuni i prihvatio adresu koju je pročitao Marx. Jedanaestog jula Generalno veće je jednoglasno potvrdilo ovu adresu, koja je zatim prvi put objavljena u Londonu kao letak. Adresa je bila poslata njujorškom Centralnom komitetu sekcija Internacionale u Sjedinjenim Američkim Državama, koji je izdejstvovao da se ona objavi u popularnom njujorškom buržoaskom listu «The Sun» 1. avgusta 1871. List je doneo i predgovor za adresu, koji su napisali Sorge i drugi članovi njujorškog Centralnog komiteta i u kome je prikazan pravi značaj Pariske komune. U predgovoru je njujorški Centralni komitet pozvao radnike da ne nasedaju obaveštenjima potkupljive buržoaske štampe koja potiču od smrtnih neprijatelja radničke klase. On je raskrinkao dvostruku Washburne-ovu igru u njegovom odnosu prema Komuni i izjavio da on pripada onoj velikoj porodici državnih parazita koji se hrane iz društvenih jaslara.

Adresa «Gospodin Washburne, američki poslanik u Parizu» objavljena je u listu «The Eastern Post», br. 151 od 19. avgusta 1871. i u američkim listovima «The Workingman's Advocate» od 5. avgusta, «The National Standard» od 9. septembra i u nedeljnom listu «Woodhull & Claflin's Weekly», br. 20/21 od 30. septembra 1871. Adresa je objavljena i na nemačkom jeziku u listu «Der Volksstaat», br. 60 od 26. jula 1871, na francuskom u listu «La Liberté» (Brisel), br. 88 od 19. jula i na španskom jeziku u listu «La Emancipacion», br. 14 od 18. septembra 1871.

Thiers-ova vlada, koja je bila zainteresovana za to da spreči raskrinkavanje Washburne-a, preduzela je mere preko svojih agenata da zabrani objavljivanje ove adrese u francuskoj štampi. 309

²⁹¹ «The New York Herald» — dnevni list, organ Republikanske stranke, koji je izlazio od 1835. do 1924. u Njujorku. 309

²⁹² Washburne je faktično odbio da se kod Thiers-ove vlade zauzme za predlog Komune da vlada pusti iz zatvora samo Blanquija u zamenu za nadbiskupa Darboya i druge taoce koje je Komuna uhapsila u odgovor na streljanja komunara (vidi u ovom tomu, str. 287/288). Posle nadbiskupovog pogubljenja Washburne je u svojim člancima i govorima licemerno koristio ovu meru Komune, koju je ona preduzela da bi prekratila teror versajaca, da kleveta Komunu. 311

²⁹³ «The Morning Advertiser» — dnevni list, koji je pokrenut 1794. u Londonu; šezdesetih godina 19. veka bio je organ radikalne buržoazije. 313

²⁹⁴ «La Gazette de France» — list koji je izlazio u Parizu od 1631. do 1914; od 1792. izlazio je kao dnevni list; četrdesetih godina 19. veka bio je organ legitimista, pristalica restauracije Burbonske dinastije; za vreme francusko-pruskog rata i Pariske komune bio je jedan od najuticajnijih klerikalno-monarhističkih listova. 314

²⁹⁵ Engels je napisao ovaj članak kad je Mazzini neposredno pred XII kongres italijanskih radničkih društava (koji je održan od 1. do 6. novembra 1871) pokrenuo klevetničku kampanju protiv Internacionale i Pariske komune da bi suzbio uticaj Internacionale na italijanski radnički pokret i sprečio stvaranje klasne organizacije proletarijata u Italiji.

Kad je od Carla Cafiera, jednog od voda napuljske sekcije Internacionale, dobio pismo i Mazzinijev proglas «Italijanskim radnicima», koji je objavio list «La Roma del Popolo» 13. jula 1871, a u kome se proglasu klevetala Interna-

cionala i krivotvorili njena istorija osnivanja, program i principi, Engels je na sednici Generalnog veća od 25. jula održao govor o Mazzinijevom odnosu prema Internacionali (vidi u ovom tomu, str. 96). Najvažnije teze iz ovog govora Engels je razvio u članku koji je Cafiero poslao u pismu od 28. jula 1871. U ovom članku Engels podvlači da je neophodno objasniti radnicima Mazzinijevu delatnost da bi se raskrinkao smisao njegove propagande. Cafiero je Engelsov članak poslao mnogim listovima, a sem toga ga je koristio, s jednim izvodom iz zapisnika sa sednice Generalnog veća, koji je dobio od Engelsa, za jedan članak protiv Mazzinija, koji je počeo da piše. Cafiero ipak nije mogao završiti ovaj članak jer je bio uhapšen, a rukopis mu zaplenjen od strane policije.

Ovaj Engelsov članak objavljen je u listu »Il Gazzettino Rosa«, br. 255 od 13. septembra 1871. i u drugim italijanskim listovima. 315

- ²⁹⁶ U vezi s raspravljanjem o konfliktu u pariskoj sekciji Internacionale, italijanski Mazzinijevi sledbenici istupili su iz Generalnog veća u aprilu 1865. Buržoaski elementi su pokušali da za svoje ciljeve iskoriste ovaj konflikt, koji je izbio između novinara Lefort-a i prudonistâ Fribourg-a, Tolaina i drugih. Posle razmatranja konflikta, Generalno veće je usvojilo rezoluciju, koju je sastavio Marx (vidi u 27. tomu ovog izdanja). 315
- ²⁹⁷ Reč je o pismu koje je Hermann Jung uputio uredništvu sitnoburžoaskog demokratskog lista »L'Écho de Verviers«. Ovo pismo, koje je napisao Jung a redigovao Marx, bilo je odgovor na jedan Vésinier-ov članak objavljen u ovom listu, u kome je Vésinier klevetao vodstvo Internacionale (vidi u 27. tomu ovog izdanja). 315
- ²⁹⁸ Ovo propratno pismo poslato je s Engelsovim pismom uredništvu lista »The Times« napisanim povodom jednog članka koji je objavljen u ovom listu 29. jula 1871 (vidi u ovom tomu, str. 97). U tom članku je, zajedno s pozivom na obračun s vođama Komune, priznato da u versajskim zatvorima već dva meseca bez istrage i suda čame hiljade građana, koji su bili osumnjičeni za učešće u pariskoj revoluciji. List je morao pomenuti strašne uslove u zatvorima i grubo postupanje prema zatvorenima. Članak u listu »The Times« i pokušaj Thiers-ovog lista »Journal Officiel« da ga demantuje, izazvali su u štampi raznih zemalja veliki odjek i proteste protiv okrutnog postupanja s komunarima. Marx i Engels su pokušali da započetu polemiku između lista »The Times« i Thiers-ovog lista »Journal Officiel« iskoriste za to da na stranicama tog poznatog engleskog lista istupe u odbranu žrtava versajskog terora, ali ovu svoju nameru nisu mogli ostvariti jer »The Times« nije objavio Engelsovo pismo. 317
- ²⁹⁹ Rukopis ovog Marxovog pisma uredništvu lista »L'International« sadrži neke Engelsove umetke. Pismo je objavljeno u listu »Der Volksstaat«, br. 68 od 28. avgusta 1871.
- »L'International« — dnevni list, koji je izlazio na francuskom jeziku od 1863. do 1871. u Londonu kao glasilo francuske vlade. 320
- ³⁰⁰ »Public Opinion« — buržoaskoliberalni nedeljni list, koji je pokrenut 1861. u Londonu. Otvoreno pismo koje je Marx poslao listu s ovim privatnim pismom objavljeno je u br. 518 od 26. avgusta 1871. Uredništvo lista je bilo prinuđeno da udovolji Marxovom zahtevu i da se izvini zbog toga što je iz lista »National-Zeitung« preštampalo paskvilu protiv Marxa i Internacionale. 321
- ³⁰¹ »National-Zeitung« — dnevni list koji je izlazio od 1848. do 1915. u Berlinu; pedesetih godina bio je na liberalnim pozicijama; 1870/1871. pozivao je na aneksiju francuskih oblasti i na ugušivanje Pariske komune oružjem; od 1915. izlazio je pod nazivom »8-Uhr-Abendblatt/Nationalzeitung«. 322
- ³⁰² Ova Marxova pisma se odnose na jedan tekst koji je objavljen u listu »New York Herald« 3. avgusta 1871, naime na izvode iz razgovora koji je Marx vodio

20. jula s jednim dopisnikom ovog lista, a koji je bio reprodukovan u sasvim iskrivljenom obliku. U takvom vidu ga je preštampao list «Le Gaulois». 323

- ³⁰³ Ovo pismo predstavlja odgovor na pismo koje je 6. jula 1871. poslao Marxu Charles Dana, bivši član uredništva lista «New-York Daily Tribune». Marx i Dana su se poznavali od vremena kad je Marx saradivao u ovom listu.

Dana, kao urednik lista «The Sun», molio je Marxa da napiše nekoliko članaka o Internacionali. Marx je prihvatio molbu. Želeo je pre svega da razobliči Thiers-ovu vladu i njen teroristički policijski režim, i da u isto vreme iznese istinu o progonima kojima su u Francuskoj i Španiji bili izloženi njegova kćerka i Paul Lafargue. Kasnije je iz istog razloga poslao pismo svoje kćerke Jenny američkoj štampi (vidi u ovom tomu, str. 535 - 543). Marx je računao da će Dana ovako ili onako objaviti činjenice koje se u pismu navode. Marxovo pismo je stiglo u Njujork u isto vreme s glasinom o njegovoj smrti koju je proneo jedan bonapartistički list. To je navelo Danu da u listu «The Sun» 9. septembra 1871. štampa ne samo materijal predviđen za objavljivanje nego i celo pismo s kratkim nekrologom. Kasnije je Marx u američkoj štampi specijalno opovrgao glas o svojoj smrti, pri čemu je ukazao na njen izvor (vidi u ovom tomu, str. 352).

«The Sun» — progresivni list, koji je pokrenut 1833. u Njujorku; od 1868. uređivao ga je Charles Dana. 324

- ³⁰⁴ Pismo uredniku lista «La Vérité» bilo je objavljeno u listu «Le Soir», br. 862 od 3. septembra 1871. i drugim buržoaskim organima štampe; list «L'Internationale» (Brisel) doneo ga je u br. 139 od 10. septembra, a «Der Volksstaat» u br. 74 od 13. septembra 1871.

«La Vérité» — republikanski buržoaskoradikalni dnevni list, koji je izlazio od oktobra 1870. do 3. septembra 1871. u Parizu; u početku je podržavao Komunu, a kasnije je istupao protiv njenih socijalnih mera. 327

- ³⁰⁵ Predloge za pripremu Londonske konferencije Marx je podneo Generalnom veću na njegovoj sednici 5. septembra 1871. i Veće ih je tada i potvrdilo. U sačuvani Engelson rukopis Marx je uneo ispravku. Reči «Finansijski izveštaj» u početku rukopisa odnosile su se na predlog da Generalno veće pripremi odgovarajući izveštaj za konferenciju. 329

- ³⁰⁶ Marx je pripreme nacрте rezolucija Londonske konferencije podneo Potkomitetu Generalnog veća 9. septembra i Potkomitet ih je tada i odobrio. Kasnije su ovi nacrti preradeni; između ostalog, bilo je preporučeno da se osnivaju posebne sekcije žena-radnica i da se izradi opšta statistika radničke klase. O nacrtima rezolucija Generalno veće je raspravljalo 12. septembra, posle Engelsovog obrazloženja, i prihvatilo ove nacрте. Na konferenciji je govorio Marx u ime Generalnog veća. Jedan deo njegovih predloga odnosno predloga Generalnog veća objavljen je kasnije kao zvanično izdanje rezolucija konferencije (vidi u ovom tomu, str. 341 i 342/343).

Druga numeracija pripremljenih nacрта rezolucija (brojevi štampani masno) data je, očigledno, posle njihovog pretresanja na sednici Generalnog veća i označava izmenu reda njihovog razmatranja na konferenciji. 330

- ³⁰⁷ Ovu rečenicu je dodao Marx, kao i reči na kraju nacrtā rezolucija: «Holandija, Nemačka. Štampati u isto vreme na tri jezika.» 330

- ³⁰⁸ Londonska konferencija Internacionalne, održana od 17. do 23. septembra 1871, označila je važnu etapu borbe Marxa i Engelsa za stvaranje proleterke partije.

Prema odluci Bazelskog kongresa Internacionalne (1869), trebalo je da se sledeći redovni kongres održi u Parizu. Međutim, policijske represalije bonapartističke vlade protiv sekcija Internacionalne u Francuskoj prinudile su Generalno veće da za mesto održanja kongresa umesto Pariza predloži Majnc (vidi

u 27. tomu ovog izdanja). Zbog izbijanja nemačko-francuskog rata, kongres nije mogao biti održan ni u Majncu. Usled hajke i progona kojima su bili izloženi članovi Internacionale u Francuskoj za vreme građanskog rata, a naročito posle poraza Pariske komune, pokazalo se da je nemoguće održati redovan kongres. Zato se većina federacija u raznim zemljama izjasnila za odlaganje kongresa i ovlastila Generalno veće da odredi rok njegovog sazivanja po svom nahodanju. U isto vreme, borba protiv bakunjinizma i drugih sektaških elemenata, koji su se aktivizirali, i drugi neodložni zadaci iziskivali su sazivanje konferencije predstavnika Internacionale iz svih zemalja. Sazivanje konferencije bilo je posebno potrebno radi donošenja kolektivnih odluka koje bi doprinele ideološkom i organizacionom jedinstvu Internacionale. Pitanjem sazivanja takve konferencije Generalno veće se, na inicijativu Marxa i Engelsa, počelo baviti još za vreme nemačko-francuskog rata, počev od 2. avgusta 1870. Realne mogućnosti za održanje konferencije ukazale su se tek u jesen 1871. Većina federacija saglasila se s predlogom Generalnog veća da se održi zatvorena konferencija. Na sednici Veća od 25. jula 1871. Engels je predložio da konferencija počne rad treće nedelje septembra u Londonu. U pripremanju konferencije Marx i Engels su izvršili ogroman rad. Na sednicama Generalnog veća 15. avgusta, 5, 12. i 16. septembra 1871. pretresena su pitanja organizacije i programa konferencije.

Usled političke situacije u kojoj se konferencija morala održati broj njenih delegata bio je relativno mali. Na njoj su učestvovala 22 delegata s odlučujućim i 10 sa savetodavnim pravom glasa. Zemlje koje nisu mogle poslati svoje delegate zastupali su njihovi sekretari-korespondenti — Marx Nemačku i Engels Italiju. Održano je ukupno 9 zatvorenih sednica. Odlučeno je da se ne objavljuju nikakvi izveštaji o konferenciji.

Zapisnici Londonske konferencije prvi put su objavljeni na ruskom jeziku u izdanju Instituta marksizma-lenjinizma pri CK KPSS 1936 (Лондонская конференция Первого Интернационала, Москва 1936).

U ovom tomu, pored rezolucija konferencije, objavljuju se i govori Marxa i Engelsa, koji su sačuvani kao Engelsovi zapisi. Niz Marxovih govora, koji su sačuvani kao nepotpuni zapisi Rochat-a i Martina, donosimo kao priloge (str. 528 - 534). 333 527

- ³⁰⁹ Ovaj govor o delatnosti Alijanse socijalističke demokratije Marx je održao 18. septembra 1871. na sednici komisije koju je izabrala Londonska konferencija i dala joj u zadatak da ispita cepačku delatnost bakunjinista u sekcijama Internacionale u romanskom delu Švajcarske. Posle neuspeha na Bazelskom kongresu (1869), na kome su pokušali da izdejstvuju prenošenje sedišta Generalnog veća u Ženevu kako bi uzeli vodstvo Internacionale u svoje ruke, bakunjinisti su nastavili svoju cepačku delatnost protiv Generalnog veća, koristeći za napade na Veće i za propagandu svojih ideja listove «La Solidarité», «Le Progrès» i «L'Égalité», list koji je privremeno bio pod njihovim uticajem. Na kongresu u La Šo-de-Fonu (od 4. do 6. aprila 1870) bakunjinisti su pomoću mahinacija uspeali da dobiju neznatnu većinu delegatskih mandata. U odgovor na pokušaje bakunjinista da u broj delegata uključe svoje pristalice, predstavnici ženevske sekcije, koji su podržavali Generalno veće, odbili su da se potčinjavaju odlukama fiktivne bakunjinističke većine. Generalno veće je osujetilo pokušaje bakunjinista da komitet Jurske federacije, koja je obrazovana otepljenjem na kongresu u La Šo-de-Fonu, učine centralnim organom romanskih organizacija Internacionale u Švajcarskoj. Posle oštre kritike kojoj su Marx i Engels, podržani od većine sekcija Internacionale, podvrgli razbijačku delatnost bakunjinista, bakunjinistička Alijanse se nije usudila da otvoreno istupi protiv Generalnog veća na predstojećoj konferenciji, i na nekoliko nedelja pred Londonsku konferenciju ona je objavila da se raspušta, a u stvari je tajno nastavila svoju razbijačku delatnost u Internacionali.

Marx i Engels su smatrali da je najpreči zadatak Londonske konferencije

- da razobliči bakunjiniste i ideje koje oni propagiraju, a koje u radnički pokret unose dezorganizaciju i izazivaju sporove. Komisija za ispitivanje delatnosti Alijanse koju je izabrala konferencija složila se sa zaključcima koje je dao Marx u svom govoru i razobličila bakunjinistu Robina, koji je pokušao da prikrije razbijačku delatnost Alijanse u Švajcarskoj. Na sednici konferencije od 21. septembra Marx je podneo izveštaj o radu komisije za ispitivanje rada Alijanse. Njegov izveštaj i rezolucije koje je on predložio primljeni su jednoglasno (vidi u ovom tomu, str. 346/347 i 349 - 351). 335
- ³¹⁰ Radi se o saopštenjima Generalnog veća «Međunarodnog udruženja radnika i Alijansa socijalističke demokratije» i «Generalno veće Međunarodnog udruženja radnika Centralnom birou Alijanse socijalističke demokratije» (vidi u 27. tomu ovog izdanja). 335
- ³¹¹ «*L'Égalité*» — nedeljni list, organ Romanske federacije Internacionale; izlazio je na francuskom jeziku od decembra 1868. do decembra 1871. u Ženevi. Od novembra 1869. do januara 1870. bakunjinisti Perron, Robin i drugi, koji su se uvukli u uredništvo, pokušavali su da list iskoriste za napade na Generalno veće. Ipak je Romansko federalno veće uspelo da u januaru 1870. izvrši promene u sastavu uredništva i da iz njega udalji bakunjiniste, što je imalo za posledicu da ovaj list ponovo počne podržavati Generalno veće. 335
- ³¹² Radi se o cirkularnom pismu «Generalno veće Federalnom veću romanske Švajcarske» (vidi u 27. tomu ovog izdanja). 335
- ³¹³ «*Le Progrès*» — bakunjinistički list, koji je često istupao protiv Generalnog veća; izlazio je na francuskom jeziku pod Guillaume-ovim uredništvom od decembra 1868. do aprila 1870. u Le Loklu.
«*La Solidarité*» — bakunjinistički nedeljni list, koji je izlazio od aprila do septembra 1870. u Nešatelu, a od marta do maja 1871. u Ženevi. 335
- ³¹⁴ U rukopisu se potkrala greška; radi se o kongresu Romanske federacije Internacionale održanom u La Šo-de-Fonu od 4. do 6. aprila 1870 (vidi napomenu 309). U rukopisu pomenuti Le Lokl bio je jedan od centara bakunjinističke delatnosti. 335
- ³¹⁵ Misli se na proglas koji su napisali bakunjinisti James Guillaume i Gaspard Blanc «Sekcijama Internacionale», koji je bio objavljen 5. septembra 1870. u Nešatelu. U ovom proglasu se govorilo o buržoaskoj republici u Francuskoj kao o otevoljenju evropske slobode i predlagalo članovima Internacionale da formiraju dobrovoljačke odrede za odbranu republike. 335
- ³¹⁶ Pitanje političke akcije radničke klase zauzimalo je najvažnije mesto na Londonskoj konferenciji. Ono je opširno bilo obrađeno u govorima Marxa i Engelsa i diskutovano na šestoj i sedmoj sednici konferencije 20. i 21. septembra 1871. Na konferenciji prisutni bakunjinisti Bastelica i Robin, kao i predstavnik španske sekcije Lorenzo bili su protiv pretresanja ovog pitanja. Oni su izjavljivali da konferencija nije kompetentna za razmatranje ovog pitanja. U toku diskusije su bakunjinisti raskrinkani i izolovani. Generalno veće je većinom glasova prisutnih na konferenciji zaduženo da formuliše konačni tekst zaključka (vidi u ovom tomu, str. 343/344).
- Osim Engelsove dispozicije govora o političkoj akciji radničke klase, donosimo i njegov sopstveni nacrt govora održanog 21. septembra na francuskom jeziku koji je ostao sačuvan u kratkom zapisniku koji je na francuskom jeziku vodio Martin. 336
- ³¹⁷ Zaključci Londonske konferencije su najvećim delom bili delo Marxa i Engelsa, koji su ih izneli na sednicama konferencije. U osnovi mnogih od njih bili su prethodni predlozi zaključaka Marxa i Engelsa (vidi u ovom tomu, str. 330/331),

kao i njihovi govori na konferenciji. Stanovišta Marxa i Engelsa došla su zato do izražaja i u više zaključaka koje su predložili drugi učesnici konferencije. Veliki uticaj na formulaciju i redakciju zaključaka imao je Engels, koji je fungirao kao sekretar za redakcije i prevode.

Na Marxov predlog, delegatima je naloženo da obaveste sekcije Internacionale o prihvaćenim zaključcima. Štampanje zvaničnog izdanja zaključaka na engleskom, francuskom i nemačkom jeziku dato je u zadatak Generalnom veću, koje je za ovo zadužilo Marxa i Engelsa. Sve redakcione poslove izvršili su Marx i Engels; oni su formulisali konačni tekst zaključaka koji su u mnogo slučajeva bili prihvaćeni kao nacrti za zaključke. Prevod na francuski i nemački je takođe izvršen pod neposrednim nadzorom Marxa i Engelsa.

Na engleskom i francuskom jeziku zaključci su se pojavili početkom novembra 1871. u Londonu kao cirkular Generalnog veća. Engleski cirkular je izašao pod naslovom: «Resolution of the Conference of Delegates of the International Working Men's Association. Assembled at London from 17th to 23rd September 1871». Na nemačkom jeziku zaključci su pored ostalog objavljeni u listu «Der Volksstaat» br. 92 od 15. novembra, u časopisu «Der Vorbote» br. 12 od decembra 1871, kao i u separatnoj kopiji iz lista «Der Volksstaat» krajem 1871. Na francuskom jeziku su se pojavili u listovima «L'Égalité» br. 22 od 19. novembra i «L'Internationale», Brisel, br. 150 od 26. novembra 1871. List «La Emancipacion» ih je u br. 24 od 27. novembra odštampao na španskom, a list «La «Plebe» je u br. 136 od 23. novembra objavio skraćeni IX zaključak na italijanskom jeziku. 341

- 318 Zaključak I — *Sastav Generalnog veća* — podneli su Verryken i De Paepe, a prihvaćen je na osmoj sednici konferencije 22. septembra, posle savetovanja u kojem su uzeli reč i Marx i Engels; od četiri na konferenciji prihvaćena zaključka o sastavu Generalnog veća objavljeni su samo prvi (ovaj zaključak) i četvrti (vidi odeljak XIII, tačku 1) «Posebni zaključci konferencije». Drugi i treći zaključak, koji su predviđali produženje vremena kandidature od predloga kandidature za člana Veća do izbora u Veće na tri sedmice, a sekcijama pojedinih zemalja priznavali pravo da utvrđuju kandidaturu svojih sekretara-korespondenata, sačuvani su u zapisnicima konferencije i knjizi zapisnika Generalnog veća (sednica od 16. oktobra 1871). 341
- 319 Zaključak II — *«Nazivi nacionalnih veća, lokalnih ogranaaka, sekcija, grupa i njihovih komiteta»* — predložio je Marx u ime Generalnog veća, a prihvaćen je na drugoj sednici 18. septembra 1871. Tačka 1. ovog zaključka uneta je s nekoliko izmena u Organizaciona pravila u odeljak II kao tačka 1; tačke 2. do 4. su podudarno kao druga do četvrte tačke unete u odeljak V (vidi u ovom tomu, str. 364 i 366). Zaključak je bio uperen protiv separatističkih pokušaja sitnoburžoaskih elemenata koji su lokalnim organizacijama Internacionale hteli da nametnu sektaške principe kao protutežu opštem programu i statutu, a protiv njihovih nastojanja da to dode do izražaja u oznakama lokalnih sekcija sa sektaškim nazivima. U ove elemente spadali su desni prudonisti (koji su se nazivali mutualistima, jer su verovali da se socijalna pitanja mogu rešiti putem uzajamne pomoći), bakunjinisti (koji su se izdavali za borce za kolektivizam), pozitivisti (pristalice buržoaskog filozofa Auguste-a Comte-a) i drugi. 341
- 320 Zaključak III — *«Delegati Generalnog veća»* — izneo je Marx u ime Generalnog veća na četvrtoj sednici 19. septembra 1871. Prvobitna formulacija sadržana je u skicama zaključaka koje su sastavili Marx i Engels (vidi u ovom tomu, str. 330/331); zaključak je ušao kao tačka 8. II odeljka Organizacionih pravila (vidi u ovom tomu, str. 365). 342
- 321 Zaključak IV — *«Doprinos od 1 penija (groša) po članu za Generalno veće»* — izneo je Frankel kao izvestilac komisije za izradu mera za redovnije uplaćivanje članskih doprinosa, a primljen je na šestoj sednici 20. septembra. Pitanje čla-

narina Marx je nabacio u svom govoru na sednici Stalnog komiteta 9. septembra 1871. Zaključak je unet s nekim izmenama kao odeljak III Organizacionih pravila (vidi u ovom tomu, str. 365). 342

- 322 Zaključak V — *«Obrazovanje ženskih sekcija»* — predložio je Marx u ime Generalnog veća, a prihvaćen je na trećoj sednici 19. septembra. U obrazloženju predloga Marx podvlači nužnost obrazovanja ženskih sekcija u zemljama u kojima je mnogo žena zaposleno u industriji. Zaključak je unesen kao tačka 6. odeljka V Organizacionih pravila (vidi u ovom tomu, str. 366). 342

- 323 Zaključak VI — *«Opšta statistika radničke klase»* — izneo je Marx kao predlog Generalnog veća na trećoj sednici 19. septembra i primljen je s Ultinovima i Frankelovim dopunama.

U obrazloženju predloga Marx je istakao da je opšta statistika radničke klase posebno važna za podršku radnika koji štrajkuju u drugim zemljama i za zajedničke akcije u duhu internacionalne proleterske solidarnosti. Zaključak je unesen u odeljak VI kao tačke 1. do 4. u Organizaciona pravila (vidi u ovom tomu, str. 366/367). 342

- 324 Misli se na Statut Međunarodnog udruženja radnika koji je Generalno veće izdalo u Londonu 1867 (*«Rules of the International Working Men's Association. Founded September 28th, 1864»*). U njemu su se odrazile izmene koje su unete u Statut na Ženevskom (1866) i Lozanskom (1867) kongresu. U Privremenom statutu objavljenom 1864. čl. 5. je (bez poslednje, kasnije unesene rečenice) označen brojem 6 (vidi u 27. tomu ovog izdanja).

Kao osnova za pomenute zaključke Ženevskog kongresa Internacionale (njihov tekst je sadržan u odeljku VI Organizacionih pravila; vidi u ovom tomu, str. 366/367) poslužio je deo 2 (c) *«Instrukcije za delegate Privremenog centralnog veća»* koju je sastavio Marx (vidi u 27. tomu ovog izdanja). 342

- 325 Zaključak VII — *«Internacionalne veze strukovnih saveza»* — podneli su na petoj sednici 20. septembra 1871. Frankel, Bastelica, Utin, Serrailier, Lorenzo i De Paepe prilikom raspravljanja o Delahaye-ovom predlogu. Marx i ostali delegati su kritikovali Delahaye-ev predlog i odbacili ga. Zatim su definitivni tekst zaključka formulisali Marx i Engels. 343

- 326 Zaključak VIII — *«Zemljoradnici»* — podneo je Marx i prihvaćen je na osmoj sednici 22. septembra 1871. U svojim izlaganjima Marx je podvukao potrebu propagande na selu i predložio diskusiju o savezu radničke klase s radnim masama seljaštva. 343

- 327 Na šestoj sednici konferencije, 20. septembra, podneo je Vaillant nacrt jedne rezolucije u kom je ukazano na neraskidivu vezu političkih pitanja s ekonomskim i istaknuta nužnost ujedinjenja snaga radnika na političkoj osnovi. Prilikom raspravljanja o ovom nacrtu rezolucije i o dopunama koje su predložili Serrailier i Frankel govorili su Marx i Engels o političkoj akciji radničke klase (vidi u ovom tomu, str. 336 - 340 i 530 - 532 i napomenu 316). Ovi govori su predstavljali osnovu zaključka IX — *«Politička delatnost radničke klase»* — za čiji tekst je konferencija zadužila Generalno veće. U tu svrhu je formirana 7. oktobra 1871. komisija, u koju je ušao i Engels. Marx i Engels su sastavili novi tekst zaključka s egzaktnom formulacijom *«da je ovo konstituisanje radničke klase kao političke partije neophodno za trijumf socijalne revolucije i njenog konačnog cilja — za ukidanje klasa»*.

Šesnaestog oktobra 1871. godine Generalno veće je potvrdilo Engelsov izveštaj uz rezoluciju *«Politička delatnost radničke klase»*.

Kasnije je u skladu sa zaključkom Haškog kongresa (1872) u Opšti statut Međunarodnog udruženja radnika unet član 7a koji sadrži najvažnije delove IX zaključka konferencije u Londonu. 343 530

- ³²⁸ Ova rečenica je navedena iz «*Procès-verbaux du congrès de L'Association Internationale des Travailleurs réunis à Lausanne du 2 au 8 septembre 1867*», Chaux-de-Fonds 1867, str. 19. 344 385
- ³²⁹ Radi se o dokumentu «*Proklamacija Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika o progonima članova francuskih sekcija*». (Vidi u 27. tomu ovog izdanja). 344
- ³³⁰ Zaključak X — «*Opšti zaključak koji se odnosi na zemlje u kojima vlade zabranjuju regularne organizacije Internacionale*» — predložio je Marx u ime Generalnog veća na devetoj sednici 22. septembra. Nacrt za ovaj predlog izradili su Marx i Engels (vidi u ovom tomu, str. 330). Prilikom obrazlaganja predloga ovog zaključka Marx je održao govor o tajnim društvima (vidi u ovom tomu, str. 530/531). 345
- ³³¹ Zaključak XI — «*Zaključci o Francuskoj*» — podneo je Utin na osmoj sednici 22. septembra, kad se diskutovalo o organizovanju Internacionale u Francuskoj. Od četiri zaključka uz ovo pitanje, kojima su u osnovi bila Marxova izlaganja, objavljena su samo prva dva. Treći zaključak je obavezivao federalna veća Belgije, Španije i romanske Švajcarske da podržavaju vezu između francuskih sekcija i Generalnog veća i da sekcije koje su obrazovali francuski emigranti prime u odgovarajuće federacije. Četvrti zaključak je predviđao proglas francuskim radnicima u kojem ih je trebalo pozvati u otvorenu borbu protiv kontrarevolucionarne vlade, a takode i da osnivaju organizacije Internacionale uprkos progonima, kao što je to izloženo u Statutu. Ovaj zaključak, međutim, nije objavljen, pošto se Generalno veće složilo 24. oktobra da se uzdrži od objavljivanja jednog takvog proglašenja da ne bi naškodilo uhapšenim komunarima. 345
- ³³² Zaključak XII — «*Zaključak o Engleskoj*» — podneo je Marx na osmoj sednici 22. septembra. Prilikom obrazlaganja predloga Marx je podvukao da Generalno veće ranije nije bilo za obrazovanje federalnog komiteta ili federalnog veća za Englesku, pošto su engleski radnici preko svojih predstavnika u Generalnom veću bili vaspitavani u duhu internacionalizma i socijalističkog učenja i pošto oni nisu prepuštali buržoaziji rukovođenje radničkim pokretom. Sve veći obim poslova Generalnog veća od vremena Pariske komune — objasnio je Marx — učinio je, međutim, nužnim obrazovanje jednog federalnog veća za Englesku. 345
- ³³³ Uz zaključak XIII — «*Posebni zaključci konferencije*» — podneo je predlog za prvi zaključak De Paepe, i on je usvojen na osmoj sednici 22. septembra. Kao osnova drugog zaključka, koji je prihvaćen na devetoj sednici 22. septembra, poslužili su završna izlaganja koja je dao Marx u svom govoru o Internacionali u Nemačkoj i Engleskoj i jedan Utinov predlog. U vezi s tim Marx je pohvalno ocenio i solidarnost nemačkih radnika sa Pariskom komunom. Treći zaključak prihvaćen je na petoj sednici 20. septembra, pošto je konferencija bila upoznata s predlozima Španske federacije o organizaciji Internacionale u Španiji. Četvrti zaključak je podneo De Paepe na devetoj sednici 22. septembra u vezi sa Utinovim saopštenjem o procesu Nečajevu. U tom saopštenju je Utin demaskirao intrige bakunjinista u Rusiji. Marx je tom prilikom uzeo reč i ukazao na to kako je buržoaska štampa iskoristila proces Nečajevu da bi oklevetala Internacionalu (vidi u ovom tomu, str. 356). 345
- ³³⁴ Zaključak XIV — «*Instrukcija za delegata Utina*» — podneo je Vaillant, a prihvaćen je na devetoj sednici 22. septembra u vezi sa Utinovim saopštenjem o procesu Nečajevu. 346
- ³³⁵ Zaključak XV — «*Sazivanje sledećeg kongresa*» — podneli su u nešto drukčijem obliku De Paepe i Steens na devetoj sednici 22. septembra 1871. 346
- ³³⁶ Zaključak XVI — «*Alliance de la Démocratie Socialiste*» — izložio je Marx na

- sedmoj sednici 21. septembra. Na ovoj sednici Marx je, pošto je ovo pitanje bilo razmotreno u komisiji, dao izveštaj o Alijansi i delovanju bakunjinista u Švajcarskoj. Marxov izveštaj je doveo do jednoglasnog usvajanja zaključaka XVI i XVII. 346
- 337 Nalazi se u izveštaju »Association Internationale des Travailleurs. Comptendu du IVe Congrès International, tenu à Bâle, en septembre 1869«, Bruxelles 1869, str. 172. 347 349 357 380
- 338 Zaključak XVII — »Rascep u delu Švajcarske koji govori francuski« — predložio je na sedmoj sednici 21. septembra Marx. Skraćeni tekst ovog zaključka objavljen je u posebnom izdanju. Potpun tekst je objavljen u listu »L'Égalité«, br. 20 od 21. oktobra 1871 (vidi u ovom tomu, str. 349 - 351). 347
- 339 Misli se na rezoluciju Generalnog veća koju je sastavio Marx, a prema kojoj Romanski federalni komitet, uprkos prigovorima bakunjinista, zadržava svoj naziv. U rezoluciji se govori i o situaciji u Federalnom komitetu romanske Švajcarske (vidi u 27. tomu ovog izdanja). 347
- 340 Ovaj zaključak je predložen na sednici konferencije od 21. septembra i jednoglasno prihvaćen. 349
- 341 Ovo propratno pismo vezano je za pismo Jenny Marx (vidi u ovom tomu, str. 535 - 543).
»Woodhull & Claflin's Weekly« — nedeljni list koji su izdavale američke feministkinje Victoria Woodhull i Tennessee Claflin od 1870. do 1876. u Njujorku. Najpre je bio organ američke sekcije Internacionale br. 12. Ova sekcija se sastojala od reformista i Generalno veće ju je raspustilo u martu 1872. (Vidi i napomenu 510). 352
- 342 Ovaj govor Marx je održao na jednoj večernjoj priredbi organizovanoj po završetku Londonske konferencije povodom sedmogodišnjice postojanja Međunarodnog udruženja radnika. Marx je bio izabran da predsedava na ovom skupu, na kome su prisustvovali članovi Generalnog veća, učesnici Pariske komune i saborci Marxa i Engelsa. Govor je sačuvan u skraćenom vidu u jednom novinskom izveštaju o skupu od 25. septembra koji je objavio njujorški list »The World«.
»The World« — demokratski dnevni list, koji je izlazio od 1860. do 1931. u Njujorku. 353
- 343 Na vanrednoj sednici od 7. oktobra 1871. Generalno veće je razmatralo špijunsku delatnost G. Durand-a, koji je po nalogu francuske policije ušao u radnički pokret i kao izbeglica u Londonu postao sekretar takozvane Section française de 1871. Generalnom veću je na ovoj sednici predočena Durand-ova prepiska s činovnicima policije. Prema instrukcijama trebalo je da se Durand uvuče na Londonsku konferenciju i u Generalno veće da bi špijunirao za policiju. Rezoluciju o Durand-ovom isključenju sastavio je Engels, koji ju je i podneo na gore pomenutoj sednici. Ona je objavljena u listu »Der Volksstaat«, br. 83 od 14. oktobra, a potpisao ju je Marx kao sekretar za Nemačku; na francuskom jeziku je objavljena u listovima »La Liberté«, Brisel, br. 174 od 15. oktobra, »L'Égalité«, br. 20 od 21. oktobra i »Le Mirabeau«, br. 118 od 22. oktobra. List »La Plebe« ju je u br. 122 od 19. oktobra štampao na italijanskom, a »La Emancipacion« u br. 19 od 23. oktobra 1871. na španskom jeziku. Tekst objavljen u listu »La Plebe« objavljen je sa sledećim propratnim redovima od Engelsa: »London, 13. oktobar. Građanine uredničke lista »Plebe!« Generalno veće mi je naložilo da Vam pošaljem sledeću rezoluciju s molbom da je objavite u Vašim cenjenim novinama. Primite itd. Friedrich Engels, sekretar za Italiju.«
»La Plebe« — italijanski list, koji je od 1868. do 1875. izlazio u Lodiju, a od 1875. do 1883. u Milanu pod uredništvom Enrica Bignamija; 1871. izlazio

je tri puta sedmično. U početku organ levog krila buržoaskih demokratskih republikanaca, od 1871. do 1873. bio je organ sekcija Internacionale i sprovodio liniju Generalnog veća; objavio je više Engelsovih članaka i dokumenata Internacionale. 355

- ³⁴⁴ *Federalna komora radničkih saveza* (Chambre fédérale des Sociétés ouvrières) bila je udruženje strukovnih saveza i drugih radničkih društava u Parizu. Osnovana početkom decembra 1869. na inicijativu Internacionale, ona je obuhvatala preko 50 sindikata i radničkih udruženja koji su u Federalnoj komori bili zastupljeni sa po jednim do tri delegata. Komora je organizovala međusobnu pomoć za radnike u štrajku i stajala u uskoj vezi s Internacionalom. 355

- ³⁴⁵ Ovu izjavu napisao je Marx 14. oktobra 1871. po završetku Londonske konferencije. Ona je Generalnom veću naložila da javnost informiše o tome da Internacionala s takozvanom zaverom Nečajeva nema ništa. Tekst izjave Generalno veće je potvrdilo 16. oktobra 1871.

Nečajev se 1869. povezao s Bakunjinom. Razvio je u više gradova Rusije živu delatnost s ciljem da osnuje zavereničko društvo nazvano »Narodni sud«. U kružnicama koje je organizovao Nečajev propovedane su vulgarno-anarhističke ideje o »opštem sve-razaranju« i šireni su »narhistički leci».

Privučeni snažnom kritikom carskog samodržavlja i pozivima u energičnu borbu protiv carizma, u Nečajevljevu organizaciju stupali su i revolucionarno nastrojani studenti i intelektualci demokrati. Bakunjin je Nečajevu dao »Puno-moć« kao predstavniku neke »Alliance révolutionnaire européenne« koju je ovaj koristio da za svoje Društvo prisvoji ime Internacionale i da se izdaje za njenog predstavnika. To je bio jedan od glavnih manevara kojima je Nečajev varao svoje pristalice.

U vezi sa razbijanjem Nečajevljeve organizacije i s procesom protiv njenih članova u leto 1871. u Petrogradu su otkrivene Nečajevljeve metode kojima je on pokušavao da postigne svoje ciljeve: ucena, zastrašivanje, prevara itd. Buržoaska štampa je namerno falsifikovala materijal s procesa da bi ponovo klevetala Internacionalu, s kojom Nečajev u stvari nije bio ni u kakvoj vezi.

Izjavu Generalnog veća preveo je Engels s engleskog na francuski. Na nemačkom je objavljena u listu »Der Volksstaat«, br. 88 od 1. novembra 1871. Francuski tekst je objavljen u listovima »L'Égalité«, br. 21 od 5. novembra i »Qui vive!«, br. 14 od 18. oktobra 1871; osim toga, izjavu su preneli italijanski listovi »Il Gazzettino Rosa« u br. 306 od 3. novembra i »La Plebe« u br. 122 od 19. oktobra 1871. 356

- ³⁴⁶ *Zaključak o Statutu Section française de 1871* podneo je Marx 17. oktobra Generalnom veću, koje ga je jednoglasno potvrdilo.

Section française de 1871 osnovale su francuske izbeglice u Londonu 1871. U ovu sekciju se uvukao špijun Durand kao jedan od njenih rukovodilaca, iako ga je Generalno veće kao takvog razotkrilo uskoro posle osnivanja ove sekcije. Rukovodstvo sekcije je uspostavilo vezu s bakunjinistima u Švajcarskoj i zajedno s njima borilo se protiv organizacionih principa Internacionale. Statut ove sekcije bio je podnet Generalnom veću na njegovoj vanrednoj sednici od 14. oktobra 1871, a Veće ga je predalo komisiji da ga razmotri. Na sednici od 17. oktobra Marx je podneo izveštaj o statutu ove sekcije i predložio ovaj zaključak, koji je sačuvan kao rukopis O. Serraillier-a, tadašnjeg sekretara-korespondenta Generalnog veća za Francusku. 357

- ³⁴⁷ Radi se o V odeljku, 1. tački Organizacionih pravila (vidi u ovom tomu, str. 366). 358

- ³⁴⁸ Prvobitni tekst Statuta Međunarodnog udruženja radnika sastavio je na engleskom jeziku Marx u oktobru 1864, a 1. novembra ga je Centralni komitet jednoglasno prihvatio kao Privremeni statut (vidi u 27. tomu ovog izdanja).

Na Ženevskom kongresu (1866) Statut je s malo dodataka potvrđen i dopunjen jednim reglemanom (Organizacionim pravilima). U jesen 1866. su ga Marx i Lafargue preveli na francuski i krajem novembra izdali u Londonu kao brošuru. Ovo izdanje, koje je sadržalo sve izmene koje su izvršene na Ženevskom kongresu, nije se, međutim, proširilo (vidi u 27. tomu ovog izdanja). Godine 1867. u Londonu je objavljen engleski tekst Statuta i Organizacionih pravila u kojem su uzete u obzir sve promene u Statutu koje su bile prihvaćene na Ženevskom i Lozanskom kongresu (1867). Na sledećim kongresima Internacionale — u Briselu (1868) i u Bazelu (1869) — prihvaćeno je više zaključaka koji predstavljaju dopunu Statuta. U prometu je, međutim, bio Statut koji nije sadržao ove dopune i izmene. U engleskim izdanjima koja su bila objavljena posle Ženevskog i Lozanskog kongresa bilo je bitnih netačnosti. Nije postojalo zvanično izdanje Statuta na raznim jezicima, što je u nekim zemljama dovelo do ozbiljnih grešaka u prevodu; u francuskom prevodu od 1866. koje je priredio desni prudont Tolain bila je, na primer, izopačena najvažnija odredba o ulozi političke borbe za oslobođenje radničke klase. Uzevši u obzir sve ove okolnosti, Marx i Engels su u toku priprema za Londonsku konferenciju izradili nacrt zaključka o novom izdanju Statuta Internacionale (vidi u ovom tomu, str. 331). Londonska konferencija je prihvatila zaključak o jednom autentičnom izdanju Statuta i Organizacionih pravila na engleskom, nemačkom i francuskom jeziku i zaključila da svi prevodi moraju biti odobreni od strane Generalnog veća.

Krajem septembra i u toku oktobra 1871. Marx i Engels su pripremili ovo novo izdanje; pri tom su uzeti u obzir svi zaključci kongresa Internacionale, kao i zaključci Londonske konferencije. Sve odredbe koje su prestale da važe brisane su. »Dodatak« je napisan nanovo; u njemu su opširno obrazložene sve izvršene izmene i dopune. Prevodi Statuta i Organizacionih pravila na nemački i francuski jezik pripremljeni su pod neposrednim Marxovim i Engelsovim nadzorom.

Zvanično izdanje Statuta i Organizacionih pravila na engleskom jeziku pojavilo se kao brošura u Londonu u prvoj polovini novembra (»General Rules and Administrative Regulations of the International Working-Men's Association«); na francuskom jeziku ovi dokumenti su objavljeni u decembru 1871. kao brošura, a na nemačkom jeziku u listu »Der Volksstaat«, br. 12 od 10. februara 1872. i kao brošura u Lajpcigu. Zvanično italijansko izdanje, na čijem pripremanju je saradivao Engels, nije se moglo pojaviti, jer su Generalnom veću nedostajala potrebna novčana sredstva. U skraćenom obliku su Statut i Organizaciona pravila, međutim, izašli u izdanju listova »La Plebe« i »L'Egualianza«.

Naš tekst je rađen prema nemačkom izdanju objavljenom u Lajpcigu i upoređen je s fotokopijom engleske brošure. 360 530

- ³⁴⁹ Pre rečenice »Nema dužnosti bez prava, nema prava bez dužnosti« u Privremenom statutu od 1864. stajalo je sledeće: »Oni smatraju da je dužnost svakog čoveka da traži prava čoveka i građanina ne samo za sebe samog već za svakog ko vrši svoju dužnost.« Ovaj i prethodni stav, koji imaju deklarativan karakter, preneo je Marx u uvod Privremenog statuta na nastojanje ostalih članova komisije koju je 1864. Centralni komitet izabrao za sastavljanje programskih dokumenata Internacionale (vidi u 27. tomu ovog izdanja). Prilikom pripremanja Opšteg statuta 1871. Marx je ispuštio gore citiranu rečenicu i za to dao obrazloženje u dodatku Statutu (vidi u ovom tomu, str. 370). 361
- ³⁵⁰ Prvi zaključak Bazelskih zaključaka o organizacionim pitanjima (1869) potvrdio je ukidanje predsedničkog zvanja u Generalnom veću. Ovo je na Marxov predlog Generalno veće zaključilo još 24. septembra 1867. 370
- ³⁵¹ Engels je napisao ovu izjavu kao odgovor na pismo engleskog konzervativca Cochran-a, člana parlamenta, koje je objavio »The Times« 31. oktobra 1871.

Cochrane je u tom pismu ponavljao laži o Internacionali koje su širili francuski i engleski listovi, huškao protiv Internacionale služeći se pri tom dokumentima Bakunjinove Alijanse socijalističke demokratije. Ovu izjavu Engels je pročitao na sednici Generalnog veća 31. oktobra, koje ju je i potvrdilo. Pošto je »The Times« odbio da je objavi, štampana je u listu »The Eastern Post«. 373

³⁵² »The Eastern Post« — radnički list, koji je izlazio od 1868. do 1873. jedanput nedeljno u Londonu; od februara 1871. do juna 1872. organ Generalnog veća Internacionale. 373

³⁵³ »Journal de Genève« — konzervativni dnevni list, koji izlazi od 1826. u Ženevi. 374

³⁵⁴ Misli se na izvod iz poverljivog cirkulara Generalnog veća upućenog Federalnom veću romanske Švajcarske koji je objavio Oscar Testut u zbirci dokumenata Internacionale koju je izdao za policiju. Ovaj cirkular, koji je napisao Marx, razobličavao je klevete bakunjinista protiv vođstva Internacionale (vidi u 27. tomu ovog izdanja) i bio je poslat svim sekcijama s potpisima odgovarajućih sekretara-korespondenata. Izvod koji je Testut objavio bio je uzet iz primerka cirkulara koji je došao u ruke policije, a koji je nosio potpis E. Dupont-a, sekretara-korespondenta za Francusku. (Vidi: Oscar Testut, *L'Internationale*, 3. revidirano i prošireno izdanje, Paris-Versailles 1871.) 374

³⁵⁵ *Carinska unija* je bila privredno-politički savez pojedinih nemačkih država pod pruskim vodstvom radi ukidanja unutarnjih carina. Obrazovana je 1. januara 1834. i obuhvatala je 18 nemačkih država sa stanovništvom od preko 23 miliona. Austrija i neke južnonemačke države nisu pristupile Carinskoj uniji. Postala iz potrebe za stvaranjem zajedničkog nemačkog tržišta, Carinska unija je doprinela političkom ujedinjenju Nemačke, koje je završeno 1871. 376

³⁵⁶ *Otvaranje kineskog tržišta* — Ugovor sklopljen u Nankingu (1842), dogovori između Kine i Sjedinjenih Američkih Država kao i između Kine i Francuske (1844) otklonili su ograničenja trgovinskoj ekspanziji Engleske, Sjedinjenih Američkih Država i Francuske u Kini. Na ovaj pljačkaški ugovor naterali su Kinu engleski kolonizatori posle završetka prvog opijumskog rata (1839 - 1842). Po tom ugovoru Engleska je dobila Hongkong; pet najvažnijih kineskih luka — Kanton, Amoj, Fučou, Ningpo i Šangaj — bilo je otvoreno za englesku trgovinu. Dalje je bilo predviđeno utvrđivanje povoljnih trgovinskih carina za Englesku. Osmog oktobra 1843. Kina je naterana na dodatni ugovor; njime je Engleska postigla nove ustupke od Kine: pravo da u otvorenim lukama izgradi posebna naselja za strance (Settlements); pravo eksteritorijalnosti (strani građani ne podležu kineskoj jurisdikciji), kao i prihvatanje principa najvećeg povlašćenja (privilegije koje u Kini uživaju ostale države automatski se protežu i na Englesku). Godine 1844. Kina je pod pretjnom ratom naterana da potpiše slične ugovore sa Sjedinjenim Američkim Državama, a zatim sa Francuskom. Time je počelo pretvaranje Kine u polukoloniju kapitalističkih velesila. 376

³⁵⁷ Povodom zaključka Generalnog veća o statutu »Section française de 1871« od 17. oktobra 1871, ova sekcija je poslala pismo Generalnom veću 31. oktobra. U njemu se ona oborila na zaključak Generalnog veća i na samo Veće. Pismo je razmatrala posebna komisija, a zatim je sekretar-korespondent za Francusku Serraillier podneo Generalnom veću na njegovoj sednici od 7. novembra predlog zaključka, koji je napisao Marx, a koji je Generalno veće jednoglasno usvojilo.

Ovaj zaključak o »Section française de 1871« sačuvan je u dva rukopisa — Marxovom i Serraillier-ovom. Ovaj drugi je, očigledno, završna redakcija zaključka. U njemu je precrtan poslednji stav iz prvobitne Marxove verzije i u pretposlednjem stavu je dodato da je zaključak od 17. oktobra definitivna.

»Section française de 1871« ubrzo se raspala. U Londonu je zatim osnovana nova sekcija francuskih izbeglica, koju je Generalno veće podržavalo. 377

- 358 »Poverljivo saopštenje svim sekcijama« (vidi u 27. tomu ovog izdanja). 377
- 359 »*Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*« — dnevni list sitnoburžoaskodemokratskog pravca; izlazio je od 1856 (od 1866. pod ovim nazivom) do 1943. u Frankfurtu na Majni.
U izjavi Generalnog veća spominje se *Opšta republikanska liga*, sitnoburžoaska organizacija koja je osnovana 1871. u Engleskoj. Među njene vođe spadali su buržoaski radikal Bradlaugh, tredjunionist Odger, sitnoburžoaski publicisti Le Lubez, Vésinier i drugi. Liga je za svoj cilj proglasila postizanje opšteg blagostanja putem ujedinjenja republikanaca svih zemalja i istupala s programom u kojem su demokratski zahtevi stopljeni s pozivom za ustanovljenje jedne federativne svetske republike itd. Funkcioneri Lige su polagali pravo na vodstvo internacionalnim radničkim pokretom i s drugim antimarksističkim elementima borili su se protiv Generalnog veća Internacionale. 382
- 360 Misli se na delatnost bakunjinista, koji su 1870/1871. u mnogim španskim gradovima osnovali ogranke Alijanse socijalističke demokratije. (Vidi i napomenu 166.) 383
- 361 Ovu izjavu je napisao Engels povodom objavljivanja tzv. deklaracije torinskih radnika u listu »*Il Proletario Italiano*« 23. novembra 1871, u kojoj su ponovljeni napadi bakunjinista na Generalno veće i na odluke Londonske konferencije.
»*Il Proletario Italiano*« — torinski list koji je 1871. izlazio dvaput nedeljno pod uredništvom policijskog agenta Carla Terzaghija; list se zauzimao za bakunjiniste i istupao je protiv Generalnog veća i odluka Londonske konferencije; od 1872. do 1874. izlazio je pod nazivom »*Il Proletario*«. 384
- 362 »*La Révolution Sociale*« — švajcarski nedeljni list, koji je izlazio od oktobra 1871. do januara 1872. u Ženevi; od novembra 1871. zvanični organ bakunjinističke Jurske federacije. 385
- 363 Punomoćje za Giuseppa Borianija za primanje novih članova u Internacionalu napisao je Engels i ono predstavlja odgovor na pismo Enrica Bignamija, jednog od vodećih članova sekcije Internacionale u Lodiju. Bignami je 14. novembra 1871. obavestio Generalno veće o organizovanju sekcija Internacionale u Ferari i drugim gradovima Italije i molio je da se mnogim građanima u Romanji, među njima i Giuseppu Borianiju, pošalju ovlašćenja da osnivaju nove sekcije Internacionale. 386
- 364 Ovaj Engelsov članak objavio je list »*La Plebe*« u rubrici za opšte vesti s napomenom: »Piše nam iz Londona član Internacionale.« Ovaj članak je verovatno deo nesačuvanog Engelsovog pisma uredniku lista Enricu Bignamiju. 387
- 365 »*La Emancipacion*« — organ madridskih sekcija Internacionale, koji je izlazio jedanput nedeljno od 1871. do 1873. u Madridu; vodio je odlučnu borbu protiv bakunjinizma u Španiji. List je 1872/1873. objavio nekoliko poglavlja *Bede filozofije*, *Manifesta Komunističke partije*, *Kapitala* i niz članaka Marxa i Engelsa. U 1872. u uredništvo lista uključio se Paul Lafargue. 387
- 366 Ova izjava, koju je napisao Engels za list »*La Roma del Popolo*«, bila je poslata i mnogim drugim listovima, kako se može zaključiti iz jedne Engelsove beleške u nacrtu izjave. Od 5. do 7. decembra 1871. poslata je listovima: »*Il Motto d'Ordine*«, »*Il Cicernacchio*«, »*L'Eguaglianza*«, »*La Plebe*«, »*Il Proletario Italiano*« i »*Il Gazzettino Rosa*«. »*La Roma del Popolo*« — nedeljni list za versku filozofiju, politiku i književnost, sitnoburžoasko-demokratski list, koji je izlazio u Rimu 1871. i 1872. 388
- 367 Briselski kongres Internacionale (od 5. do 13. septembra 1868) doneo je odluku

da odbije poziv za zvanično učešće na kongresu Lige mira i slobode u Bernu. Članovi Internacionale mogli su učestvovati na tom kongresu samo kao privatna lica. (Vidi: «Troisième Congrès de l'Association Internationale des Travailleurs, Compte-rendu officiel», Bruxelles 1868, str. 40.)

Liga mira i slobode — buržoaskopacifistička organizacija, koju su 1867. osnovali u Švajcarskoj sitnoburžoaski i buržoaski republikanci i liberali uz aktivno učešće Victora Hugca, Giuseppe Garibaldija i drugih. U 1867/1868. u radu Lige učestvovao je i Bakunjin. U početku je Liga, pod Bakunjinovim uticajem, pokušavala da Internacionalu i radnički pokret iskoristi za svoje ciljeve. Svojim izjavama da je moguće učiniti kraj ratovima stvaranjem «Ujedinjenih Država Evrope», Liga je budila iluzije u masama i odvrćala proletarijat od klasne borbe. Na II kongresu, koji je održan u Bernu od 21. do 25. septembra 1868, Bakunjin je predložio rezoluciju u kojoj se proglašavala neophodnost ekonomskog i socijalnog «izjednačenja» klasa. Kako nisu dobili podršku na kongresu, čija je većina odbila ovu rezoluciju, Bakunjin i njegove pristalice su istupili iz Lige i iste godine osnovali Alijansu socijalističke demokratije. (Vidi i napomenu 309.) 389

- ³⁸⁸ Marx je napisao ovo pismo povodom klevetničkih ispada koje je protiv njega učinio buržoaski radikal izdavač lista «The National Reformer» Charles Bradlaugh u jednom svom predavanju koje je održao u Londonu 11. decembra 1871. i u jednom pismu koje je objavio u listu «The Eastern Post» 16. novembra 1871. Na sednici Generalnog veća od 19. decembra 1871. Marx je skrenuo pažnju na tesnu vezu između Bradlaugh-ovih kleveta i pooštrene kampanje koju su protiv Internacionale povelili buržoaski političari i štampa naročito posle publikovanja *Gradanskog rata u Francuskoj*. Marx je pri tom ukazao na Bradlaugh-ove veze s korumpiranim novinarskim krugovima Francuske.

Kad je u januaru 1872. list «The National Reformer» objavio nekoliko klevetničkih Bradlaugh-ovih pisama, Marx ih je razobličio u svojim pismima koja je slao uredništvu lista «The Eastern Post» (vidi u ovom tomu, str. 396 i 397). 390

- ³⁸⁹ Ovaj članak Engels je napisao kao odgovor na cirkular namenjen svim sekcijama Internacionale («Circulaire à toutes les fédérations de l'Association Internationale des Travailleurs»), koji je usvojen na kongresu bakunjinističke Jurske federacije održanom u Sonviljeu u Švajcarskoj u novembru 1871. Cirkular je bio upravljen protiv odluka Londonske konferencije Internacionale. Engels je ovaj članak i pismo od 3. januara 1872. poslao Liebknechtu i naglasio da je potrebno što pre objaviti članak. Pošto je članak bio objavljen u listu «Der Volksstaat», Engels je molio Liebknechta da mu pošalje nekoliko primeraka lista s ovim člankom jer su mu «potrebni za dopisnike u Italiji», u kojoj su bakunjinisti svojim sonviljeskim cirkularom otpočeli kampanju protiv Generalnog veća i rezolucijā Londonske konferencije. Protiv bakunjinističkog cirkulara istupilo je niz listova organa Internacionale. List «L'Égalité» od 24. decembra 1871. objavilo je zaključak Romanskog federalnog komiteta kojim se cirkular osuđuje kao pokušaj cepanja Internacionale. U Španiji je list «La Emancipacion» u br. 24. od 27. novembra 1871. objavio članak iz pera Paula Lafargue-a u kome se razobličavao klevetnički bakunjinistički cirkular.

Sekcije Internacionale u Nemačkoj, Engleskoj, Holandiji i Sjedinjenim Američkim Državama i italijanske sekcije u Milenu odbacile su sonviljeski cirkular; ni mnoge sekcije u Španiji, koje su bile pod uticajem bakunjinista, nisu bile spremne da se otvoreno saglase s cirkularom. Da bi dezorganizatorsku sektašku delatnost bakunjinista definitivno razobličili, Marx i Engels su u januaru 1872. napisali cirkular Generalnog veća «Tobožnji rascep u Internacionali». (Vidi u 29. tomu ovog izdanja.) 391

- ³⁹⁰ Vidi «Report of the Fourth Annual Congress of the International Working

- Men's Association, held at Basle, in Switzerland. From the 6th to the 11th September, 1869*, London 1869. 392
- 371 *Braunšvajski krivični sud* — okružni sud Braunšvajskog Vojvodstva u Braunšvajgu na kom je u oktobru 1871. održan proces protiv članova Braunšvajskog odbora Socijaldemokratske radničke partije koje su bile uhapsile pruske vlasti. (Vidi i napomenu 157.) 393
- 372 *Crni kabinet* (Cabinet noir) — tajna ustanova pri poštama koja je uvedena u vreme Louis-a XIV u Francuskoj, a zatim i u Pruskoj, Austriji i drugim apsolutističkim državama, a koja je služila za to da vladi omogući kontrolu nad privatnom korespondencijom. 393
- 373 *«The National Reformer»* — nedeljni list, organ buržoaskih radikala; izlazio je od 1860. do 1893. u Londonu. 396
- 374 *«Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung»* — nedeljni list koji su pokrenuli sitnoburžoaski nemački emigranti u Njujorku 1852. Pod ovim nazivom izlazio je od 18. marta 1853. do 10. marta 1854. Godine 1853. list je istupao protiv Marxa i s njim povezanih proleterskih revolucionara.
«Moscow-Gazette» — misli se na list «Московские Ведомости», jedan od najstarijih ruskih listova, koji je izlazio od 1756. do 1917. (od 1859. kao dnevni list); izražavao je, naročito od sredine 19. veka, reakcionarne poglede i uživao podršku činovničke birokratije i krupnih zemljoposjednika. 397 399
- 375 Ovo pismo Engels je napisao povodom klevetničke kampanje protiv Internacionale koju je pojačao list «Il Libero Pensiero» u Italiji. Ovaj list je izlazio od 1866. do 1876. u Firenci pod uredništvom Luigija Stefanonija, sitnoburžoaskog demokrate i člana bakunjinističke Alijanse.
 Da bi potkopao uticaj Internacionale, Stefanoni se zauzimao za stvaranje tzv. Opšteg društva racionalista (Società Universale dei Razionalisti). Demagoški je izjavljivao da je jedno takvo društvo pozvano da ostvari principe Internacionale, ali «bez njenih rdavih strana». Propovedao je sitnoburžoaske utopijske ideje o otkupu zemlje od krupnih posednika i o stvaranju uzornih poljoprivrednih kolonija, koje je on smatrao za univerzalno sredstvo kojim se može postići potpuno oslobođenje radnih ljudi od eksploatacije. Italijanski radnici su odbacili Stefanonijev program, a nije bio ostvaren ni njegov plan za osnivanje gore pomenutog «Opšteg društva racionalista».
 Engels ironično naziva racionaliste racionalistima-prebendarima (latinska reč «praebenda» znači prihod, položaj na kome se ubira dobar prihod bez rada; imeci katoličke crkve dobijeni kao pokloni i zaveštanja); Engels aludira na plan racionalista da reše socijalno pitanje stvaranjem fonda darovanih dobara.
 Sem u listu «Gazzettino Rosa» Engelsono pismo (bez propratnog pisma) objavljeno je i u listu «Il Libero Pensiero» 22. februara 1872.
 «Il Gazzettino Rosa» — dnevni list, koji je izlazio od 1867. do 1873. u Milanu; 1871. i 1872. branio je Parisku komunu i objavljivao izveštaje i dokumente Internacionale; 1872. bio je pod uticajem bakunjinista. 398
- 376 *«Neuer Social-Demokrat»* — organ lasalovskog Opšteg nemačkog radničkog saveza; izlazio je od 1871. do 1876. triput nedeljno u Berlinu. List je odražavao politiku lasalovaca: prilagodavanje Bismarckovom režimu, koketiranje s vladajućim klasama Nemačke, oportunistam i nacionalizam lasalovskih vođa. Polazeći od sektaških pozicija, ovaj list je vodio sistematsku borbu protiv marksističkog vodstva Internacionale i protiv Socijaldemokratske radničke partije; podržavao je delatnost bakunjinista i drugih antiproleterskih struja upravljenu protiv Generalnog veća. 399
- 377 Početkom juna 1847. osnovan je u Londonu pod vodstvom Marxa i Engelsa Savez komunista, prva međunarodna komunistička organizacija proletarijata.

Programski i organizacioni principi Saveza izrađeni su uz aktivno učešće Marxa i Engelsa. Po nalogu II kongresa Saveza (održanog od 29. novembra do 8. decembra 1847), koji je jednoglasno prihvatio principe naučnog komunizma koje su oni izradili, Marx i Engels su napisali program Saveza — *Manifest Komunističke partije*, koji je objavljen u februaru 1848 (vidi u 7. tomu ovog izdanja).

Odmah posle izbijanja februarske revolucije rukovođenje Savezom preneto je s njegove Centralne uprave u Londonu na okružnu upravu u Briselu, kojoj je na čelu stajao Marx. Posle Marxovog proterivanja iz Brisela i njegovog prelaska u Pariz, sedište nove Centralne uprave Saveza bilo je u Parizu, gde je u upravu izabran i Engels.

U drugoj polovini marta i u početku aprila 1848. Marx, Engels i više stotina nemačkih radnika, većinom članova Saveza komunista, vratili su se u Nemačku da uzmu učešća u revoluciji, koja je počinjala. Politički program Saveza komunista u revoluciji od 1848. odgovarao je »Zahtevima komunističke partije u Nemačkoj« koje su Marx i Engels formulisali krajem marta (vidi u 8. tomu ovog izdanja, str. 3 - 4). Rukovodeći i direktivni organ za članove Saveza komunista bio je list »Neue Rheinische Zeitung«, koji je uređivao Marx.

Mada je poraz revolucije naneo težak udarac i Savezu komunista, on se 1849/1850. reorganizovao i nastavio svoju delatnost. U »Poruci Centralne uprave Savezu«, koju su u martu 1850. napisali Marx i Engels (vidi u 10. tomu ovog izdanja, str. 203 - 211), rezimirano je iskustvo iz revolucije od 1848/1849. i postavljen zadatak da se stvori samostalna partija proletarijata. U »Poruci« je prvi put formulisara ideja o permanentnoj revoluciji.

U leto 1850. u Centralnoj upravi Saveza su se zaoštrila principijelna razmišljanja u mišljenjima o pitanjima taktike. Većina u Centralnoj upravi na čelu s Marxom i Engelsom odlučno je istupila protiv sektaške, avanturističke taktike koju je predlagala frakcija Willich-Schapperera, a koja se sastojala u neposrednom razvijanju revolucije bez obzira na objektivne zakonomernosti i realnu političku situaciju u Evropi. Delatnost Willich-Schapperove frakcije dovela je sredinom septembra do rasepa. Na sednici od 15. septembra 1850 (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 499 - 502) na Marxov predlog su ovlašćenja Centralne uprave Saveza prenesena na Kelnsku okružnu upravu. Policijski progoni i hapšenja članova Saveza dovela su u maju 1851. do faktičkog obustavljanja delatnosti Saveza komunista u Nemačkoj. Uskoro posle završetka kelnskog procesa protiv komunista, 17. novembra 1852, Savez je na Marxov predlog objavio da se raspušta, ali su njegovi članovi nastavili da rade na pripremanju kadra za buduće revolucionarne borbe.

Savez komunista je odigrao veliku istorijsku ulogu kao škola proleterskih revolucionara, kao zametak proleterske partije i kao preteča Međunarodnog udruženja radnika. 399

376 »*Wiesbadener Zeitung*« — konzervativni list, koji je izlazio od 1872. do 1881. 399

370 *Komunistički proces u Kelnu* (od 4. oktobra do 12. novembra 1852) — proces koji je inscenirala pruska vlada protiv komunista. Na sud je izvedeno 11 članova Saveza komunista, koji su bili optuženi za »veleizdaju«. Kao optužni materijal posluzila je »Originalna knjiga zapisnika« sa sednica Centralne uprave Saveza — prost falsifikat pruskih policijskih agenata i drugi falsifikati, kao i dokumenti koje je policija ukrala avanturističkoj Willich-Schapperovoj frakciji, isključenoj iz Saveza komunista. Sedmorica optuženih osuđeni su na osnovu lažnih dokumenata i lažnog svedočenja na tri do šest godina tvrdavskog zatvora. Provokacije inicijatora procesa i podle metode koje je pruska policijska država primenivala protiv međunarodnog radničkog pokreta Marx i Engels su u potpunosti razobličili u svojim člancima *Komunistički proces u Kelnu* (vidi u 11. tomu ovog izdanja, str. 328 i dalje) i *Otkrića o komunističkom procesu u Kelnu* (vidi isto, str. 333. i dalje). 399

- ³⁸⁰ Ovu izjavu Generalnog veća, koju su sastavili Marx i Engels, potvrdilo je Generalno veće na svojoj sednici od 20. februara 1872. Sačuvana je kopija ove izjave koju je napravio Hermann Jung. Sem u listu »The Eastern Post«, izjava je publikovana i u listu »The International Herald«, br. 1 od 2. marta 1872, u američkom nedeljnom listu »Woodhull & Claflin's Weekly«, br. 99 od 6. aprila 1872. i u organu lisabonskih sekcija Internacionale »O Pensamento Social«, br. 6 od marta 1872. 400
- ³⁸¹ Skice za *Gradanski rat u Francuskoj*, pripremne varijante ovog dela, Marx je napisao u aprilu i maju 1871. Već prvih dana posle revolucije od 18. marta Marx je počeo brižljivo da proučava sav materijal o događajima u Parizu; skupljao je isečke iz listova i pravio mnoge izvode iz francuske i engleske štampe. U drugoj polovini aprila Marx je počeo da radi na prvoj skici i nastavio otprilike do 10. maja, kad je počeo da radi na drugoj skici, koju je završio do sredine maja, a zatim je prešao na izradu konačnog teksta *Gradanskog rata u Francuskoj*. Navode iz listova i izvode koje je pravio u posebnoj svesci, a koji se odnose na poslednju nedelju postojanja Pariske komune, Marx je koristio tek u konačnom tekstu *Gradanskog rata u Francuskoj*, a ne u drugoj skici.
- Rukopisi prve i druge skice *Gradanskog rata u Francuskoj* ispunjavaju listove velikog formata. Rukopis prve skice, najobimniji, očuvan je, po svemu sudeći, u celini i zauzima 11 listova ispisanih s obe strane ili 22 stranice od 1. do 22, koje je paginirao Marx, sa izuzetkom stranica 6. i 13. Od rukopisa druge skice, koji se sastoji, kako se može pretpostaviti po Marxovoj paginaciji (ona se ne nalazi na svim listovima), verovatno iz 13 listova, očuvano je 11 listova (8 je ispisano s jedne strane, a 3 lista su ispisana s obe strane). Na listovima rukopisa koji nedostaju nalazio se, kako izgleda, odeljak IV, koji prethodi očuvanom odeljku V: »Početak gradanskog rata. Revolucija od 18. marta. Clément Thomas. Lecomte. Sukob na Trgu Vandom.« Poslednje 3 nepaginirane stranice (str. 475 u ovom tomu) sadrže uglavnom novu redakciju pojedinih mesta druge skice. Najveći deo teksta u rukopisima prve i druge skice Marx je precrtao vertikalnim i kosim crtama, kojima je on obično obeležavao mesta iskorišćena pri radu na konačnom tekstu *Gradanskog rata u Francuskoj*. U oba rukopisa postoje mnogobrojne napomene na marginama, u zagradama, u uglastim zagradama itd., koje imaju karakter radnih zabeležaka (u ovo izdanje one nisu unete).
- Navodeći citate ili pominjući dekrete i proglase Komune, Marx se u svojim skicama često poziva na njih po datumima njihovog publikovanja, ili po datumima pod kojima su o njima obavestavali londonski listovi.
- Skice za *Gradanski rat u Francuskoj* nisu bile objavljene za života Marxa i Engelsa, a ostale su nepoznate i dugo posle njihove smrti. Pojedini odlomci iz prve skice prvi put su objavljeni u Sovjetskom Savezu u listu »Правда« u brojevima 72. i 76. od 14. i 18. marta 1933. Potpun tekst prve i druge skice prvi put je objavljen u Sovjetskom Savezu 1934. na jeziku originala (na engleskom) i u ruskom prevodu u »Архив Маркса и Энгельса« sv. III/VIII), u izdanju Instituta marksizma-lenjinizma pri CK SKP (b).
- Na srpskohrvatskom jeziku Marxove skice za *Gradanski rat u Francuskoj* prvi put su objavljene u knjizi: Karl Marks-Fridrih Engels, *Pariska komuna*, izd. Instituta za međunarodni radnički pokret, Beograd, 1971. 403
- ³⁸² Petog oktobra 1870. pred pariskom Gradskom većnicom pod rukovodstvom Gustave-a Flourensa održana je demonstracija radničkih bataljona Nacionalne garde. Radnici su zahtevali od vlade nacionalne odbrane da sprovede izbore za Komunu, da preduzme mere za učvršćenje republike i da povede odlučnu borbu protiv neprijatelja koji je upao u zemlju. Vlada je odbila ove zahteve i zabranila Nacionalnoj gardi okupljanje bez naređenja, i oružane demonstracije.
- O *ustanku od 31. oktobra 1870.* vidi napomenu 227. 405

- 383 »*partageux*« (»delioci«) — pristalice opšte podele dobara (tako je francuska reakcija nazvala komuniste da bi ih iznela na rđav glas). 407
- 384 Stranka reda pod Thiers-ovim vođstvom odgovorila je na izbornu pobjedu demokrata i socijalista u martu i aprilu 1850, koja ju je mnogo uplašila, izbornim zakonom od 31. maja 1850, po kome se ukidalo opšte pravo glasa. Ovaj novi izborni zakon, usmeren ne samo protiv gradskih i poljoprivrednih radnika već i protiv sitnih seljaka, davao je pravo glasa samo licima koja su tri godine živela u istom okrugu i plaćala neposredan porez; ovim je broj birača u Francuskoj smanjen gotovo za tri miliona.
- Uskoro posle usvajanja ovog zakona, Skupština je za 1850. povećala civilnu listu koja se iz državne blagajne isplaćivala predsedniku Republike Louis-u Bonaparti od 600 000 na 3 miliona franaka. 409
- 385 Pokušaji fabrikačata u Normandiji krajem 1868. da smanje nadnicu radnicima zaposlenim u fabrikama pamučnih tkanina u cilju uspešne konkurencije engleskim fabrikantima izazvali su početkom 1869. veliki štrajk radnika ove industrijske grane u gradu Sotvil-le-Ruanu. Štrajkači su se obratili za podršku Komitetu Međunarodnog udruženja radnika u Ruanu, a ovaj se obratio Generalnom veću ove organizacije, koje je organizovalo prikupljanje sredstava za radnike u štrajku preko londonskih tredjuniona i francuskih sindikata. Kako je istaknuto u *Izveštaju Generalnog veću IV opštem kongresu Međunarodnog udruženja radnika u Bazelu*, koji je napisao Marx (vidi u 27. tomu ovog izdanja), štrajk je, iako nije uspeo, imao »veliki moralni efekat«; doprineo je organizovanju i jedinstvu radnika industrije pamučnih tkanina u Normandiji, »podstakao na osnivanje sindikalnih saveza u Ruanu, Elbefu, Darnetalu itd., i učvrstio bratski savez između engleske i francuske radničke klase«. 409
- 386 »*Le Rappel*« — dnevni list levog republikanskog pravca; osnovali su ga Victor Hugo i Henri Rochefort; izlazio je od 1869. do 1928. u Parizu; oštro je kritikovao Drugo carstvo i istupao u podršku Pariske komune. 410
- 387 »*Le Rappel*« od 28. aprila 1871. 410
- 388 Misli se na oružanu akciju tajnog blankističkog republikansko-socijalističkog Društva godišnjih doba od 12. maja 1839. (Vidi napomenu 258.) 410
- 389 U Marxovom rukopisu ovde se potkrala greška: Dufaure je postao ministar unutrašnjih poslova, a Vivien ministar za javne radove u Cavaignacovoj vladi još 13. oktobra 1848. Drugog juna 1849. Dufaure je postao ministar u vladi Odilona Barrot-a. 411
- 390 Ima se u vidu *Klub iz Ulice Poatje* — rukovodeći organ tzv. Stranke reda (vidi napomenu 214). Dominantnu ulogu u ovom organu igrali su orleanisti na čelu s Thiers-om. 411 420
- 391 »*The Daily News*« od 29. aprila 1871. 411
- 392 Govoreći o »*Liberalnom savezu*« od 1847, Marx ima u vidu grupu tzv. »progresivnih konzervativaca« u francuskom parlamentu, koji je formiran posle izbora od 1846. Glavni predstavnici ove grupe bili su orleanisti Girardin, Tocqueville, Dufaure i drugi. »Progresivni konzervativci« zahtevali su od Guizot-ove vlade da sprovede niz privrednih reformi u interesu krupne industrijske buržoazije i da unekoliko proširi pravo glasa u cilju ojačanja Julske monarhije.
- Liberalni savez* od 1863. bio je koalicija buržoaskih republikanaca, orleanista i jednog dela legitimista, obrazovana na temelju zajedničkog opozicionog stava prema carstvu za vreme izbora za Corps Législatif 1863. Pokušaj ponovnog organizovanja Liberalnog saveza za vreme predizborne kampanje 1869. pretrpeo je neuspeh zbog razmimoilaženja između stranaka koje su ušle u tu koaliciju

1863. Umereni buržoaski republikanci (Jules Favre, Jules Simon i drugi) zalagali su se 1869. za savez sa monarhistima i podržavali kandidaturu orleaniste Dufaure-a, koji ipak nije bio izabran. 411
- 393 *Tatica Transnonen* — Marx ovde tako naziva Thiers-a aludirajući na ulogu koju je Thiers, tada ministar unutrašnjih poslova, odigrao u zverskom gušenju ustanka pariskih radnika 13. i 14. aprila 1834, a naročito u masakriranju stanovnika jedne zgrade u Ulici Transnonen. (Vidi i napomenu 206.) 413
- 394 Aluzija na »metode« kojima je bio izvršen državni prevrat od 2. decembra 1851. 413
- 395 »The Daily Telegraph« od 4. aprila 1871. 413
- 396 »Journal Officiel de la République Française« (Pariz) od 6. aprila 1871. 413 414
- 397 »Le Temps« od 14. aprila 1871. 414
- 398 *La commission des quinze* (Komisiju petnaestorice) naimenovala je Nacionalna skupština 20. marta 1871. u cilju pružanja pomoći Thiers-ovoj vladi u borbi protiv revolucionarnog Pariza. U komisiju su ušli pretežno monarhisti i buržoaski republikanci, koji su zastupali Thiers-ove interese. Komisija se obratila provincijama s pozivom da obrazuju dobrovoljačke odrede za borbu protiv Komune, ali poziv nije našao odjeka. Posle poraza Komune ova komisija je bila raspuštena. 414 488
- 399 Marx je, verovatno, na ovom mestu u *Gradanskom ratu u Francuskoj* hteo da navede primere rojalističkih intriga u Nacionalnoj skupštini. Njegovi izvodi iz listova ovog perioda sadrže vesti o intrigama vojvode od Omala i njegovog brata princa Joinville-a u Versaju, o glasovima koji su se pronosili o spajanju grana Bourbona i Orleanaca, i o planovima za dovođenje na francuski presto vojvode od Omala. 415
- 400 »Journal Officiel de la Commune de Paris« od 30. marta 1871. 415
- 401 »Le Rappel« od 28. aprila 1871. 416
- 402 *Chouannerie* — kontrarevolucionarna pobuna šuana. (Vidi napomenu 126. i 255.) 417
- 403 »Municipals« — Municipalna garda (od 1871. Republikanska garda) bila je militarizovana (pešadijska i konjička) policija Pariza, koju je posle junskog ustanka od 1830. formirala vlada Julske Monarhije za borbu protiv narodnih ustanaka; 1871. sačinjavala je udarno jezgro kontrarevolucionarne versajske vojske. 417
- 404 Marx ironično označava list »La Situation« kao londonski »Moniteur« analogan pariskom listu »Moniteur universel«, zvaničnom glasilu francuske vlade.
»La Situation« — dnevni list bonapartističkog smera; izlazio je na francuskom jeziku u Londonu od septembra 1870. do 2. avgusta 1871; bio je u opoziciji prema vladi nacionalne odbrane i prema Thiers-u. 419
- 405 Ova tri citata uzeta su iz lista »Le Rappel« od 28. aprila 1871. 422
- 406 *Bečki ugovori* — ugovori zaključeni u Beču maja i juna 1815. između država-učesnica napoleonovskih ratova po završetku rada Bečkog kongresa (1814/1815). Bečki ugovori su preinačili političku kartu Evrope i imali su za cilj uspostavljanje »legitimnih« monarhija, uprkos težnjama naroda za nacionalnim ujedinjenjem i nezavisnošću.
Pariski ugovor — preliminarni mirovni ugovor između Francuske i Nemačke, koji je potpisan 26. februara 1871. u Versaju. (Vidi i napomenu 221.) 422
- 407 Marx ima u vidu polovične buržoaske reforme koje su sprovedene u Pruskoj od 1807. do 1811. posle njenog poraza 1806. u ratu s Napoléonovom Francuskom,

koji je pokazao trulost socijalnog i političkog sistema feudalno-krmetske pruske države. Jednom agrarnom reformom ukinuta je lična zavisnost seljaka od feudalaca, ali su zadržana sva feudalna davanja i obaveze; 1811. seljacima je obećano pravo na otkup od feudalnih tereta u roku od dve godine pod uslovom da feudalcu ustupe polovinu zemlje ili plate odgovarajuću sumu; u Pruskoj je bila uvedena ograničena mesna samouprava, reorganizovani su vojska i centralni državni organi upravljanja. 423

- 408 Herojska odbrana Sevastopolja, zauzimanje turske tvrđave Kars od strane ruskih trupa i neuspesi saveznika na Baltičkom moru pružili su mogućnost ruskoj diplomatiji da na Pariskom mirovnom kongresu (februar - mart 1856), koristeći suprotnosti između Engleske, Austrije i Francuske, postigne znatno ublaženje uslova mira. Ovim kongresom je završen krimski rat. Rusija, koja je rat izgubila, morala je ustupiti ušće Dunava i jedan deo južne Besarabije, odcrti se protektorata nad Podunavskim Kneževinama i pristati na neutralizovanje Crnog mora. Vraćeni su joj Sevastopolj i drugi gradovi koje su bili osvojili saveznici, a za to je morala Turskoj predati Kars. Francuska nije podržala zahtev Engleske za odvajanje Kavkaske oblasti od Rusije, niti zahtev Austrije za pripajanje Besarabije Turskoj. Kongres je doneo odluku da prestane austrijska okupacija Vlaške i Moldavije, što je znatno otežalo ekspanziju Austrije na Balkanu.

Govoreći o reformama koje je carska vlada izvršila posle poraza Rusije u krimskom ratu, Marx ima u vidu: seljačku reformu od 1861, reforme u oblasti mesne uprave (zemska reforma od 1864. i reforma gradske uprave od 1870), uvođenje novog ustrojstva sudova 1864. i reformu finansijskog sistema. Sprovođenje ovih reformi značilo je korak na putu pretvaranja Rusije u buržoasku monarhiju. 423

- 409 »Veliki neplaćen« (»Great unpaid«) — ironičan izraz koji se upotrebljavao u Engleskoj za lica na dužnosti mirovnih sudija koji ne dobijaju nikakvu platu. 426
- 410 »Le Mot d'Ordre« — dnevni list levog republikanskog smera; izlazio u Parizu pod uredništvom Henrija Rochefort-a od 3. februara 1871. Jedanaestog marta njegovo izdavanje je obustavio svojim narednjem guverner Pariza Vinoy. List je obnovljen pod Pariskom komunom 8. aprila i održao se do 20. maja 1871. On je oštro kritikovao versajsku vladu i monarhističku većinu Nacionalne skupštine, ali nije potpuno stao na stranu Komune — istupao je protiv njenih mera upravljenih na gušenje kontrarevolucionarnih elemenata u Parizu. 427
- 411 Izveštaj istražne komisije Komune o rezultatima ispitivanja okolnosti pod kojima su streljani nacionalni gardisti 185. operativnog bataljona objavljen je 29. aprila 1871. u br. 119 lista »Journal Officiel de la République Française« (Pariz) i u br. 65. lista »Le Mot d'Ordre«. Marx citira izveštaj komisije prema tekstu objavljenom u listu »Le Mot d'Ordre«. 427.
- 412 »New-York Daily Tribune« — američki list, koji je izlazio od 1841. do 1924. List je do sredine pedesetih godina bio organ levog krila američkih vigovaca, a zatim organ Republikanske stranke. Od avgusta 1851. do marta 1862. u ovom listu je saradivao i Marx. Veliki broj članaka za list napisao je Engels na Marxovu molbu. U periodu reakcije, koja je ponovo nastupila u Evropi, Marx i Engels su koristili ovaj tada progresivni list s velikim tiražom da, navodeći činjenice, razobličie poroke kapitalističkog društva i da kažu na ograničeni karakter buržoaske demokracije. Za vreme severnoameričkog gradanskog rata prestala je Marxova saradnja u listu. Odlučujuću ulogu u Marxovom raskidu s ovim listom odigralo je jačanje pristalica kompromisa sa robovlasnicima u uredništvu i udaljavanje lista od progresivnih pozicija. Kasnije je list sve više skretao udesno. 427
- 413 Izjavu delegata sindikalnih komora Marx citira prema listu »Le Rappel« od 13. aprila 1871. 428 490

- ⁴¹⁴ *Ligue de l'Union Républicaine pour les droits de Paris* (Liga republikanskog saveza za prava Pariza) — buržoaska organizacija, koja je ponikla u Parizu početkom aprila 1871. Pokušavala je da doprinese prekidanju građanskog rata i verovala da će sporazum između Versaja i Pariza na bazi priznanja republike i municipálnih sloboda Pariza dovesti do likvidacije Komune mirnim putem.
- Manifestacija slobodnih zidara* (masonskih loža) — izvedena je 29. aprila 1871. u vidu povorke pariskih slobodnih zidara do gradskih utvrđenja s ciljem da se postigne obustavljanje vojnih akcija Versajaca. Komuna je 26. i 29. aprila organizovala sastanke sa slobodnim zidarima u Gradskoj većnici da bi zadobila simpatije republikanske sitne i srednje buržoazije, čije su političke poglede oni izražavali. Na ovim sastancima slobodni zidari, čije je predloge o primirju Thiers odbacio, izjavili su da će podržati Komunu. Posle sastanka od 29. aprila priređena je pomenuta povorka, u kojoj je uzela učešća delegacija Komune. 428 490
- ⁴¹⁵ Marx citira odluku Lige republikanskog saveza za prava Pariza, objavljenu u listu «*Le Rappel*» 17. aprila 1871. 429
- ⁴¹⁶ «*Le Vengeur*» od 19. aprila 1871.
«*Le Vengeur*» — vidi napomenu 201. 429
- ⁴¹⁷ Marx ima u vidu «*Moniteur des communes*», list koji je izlazio za vreme Pariske komune u Versaju kao večernji prilog listu Thiers-ove vlade «*Journal Officiel*». 429 457
- ⁴¹⁸ Marx ima u vidu francuski republikanski list «*La Défense républicaine*», koji je izlazio u Limožu 1871. 429
- ⁴¹⁹ Po svojoj prilici, ima se u vidu ocena rezultata izbora za opštinska veća od 30. aprila 1871, koja je data u listu «*Le Vengeur*» od 6. maja 1871. 429
- ⁴²⁰ «*Zakon o sumnjivima*» (lois des suspects) — zakon o merama opšte bezbednosti koji je donelo Zakonodavno telo (Corps Législatif) 19. februara 1858. Ovaj zakon je davao caru i njegovoj vladi neograničeno pravo da bace u tamnicu, prognaju u razna mesta Francuske i Alžira ili uopšte da proteraju s francuske teritorije sva lica koja bi bila osumnjičena za neprijateljsko držanje prema Drugom carstvu. 429
- ⁴²¹ U adresi opštinskog veća Liona, koju je Nacionalnoj skupštini predao poslanik Greppo, istaknut je zahtev da se obustavi građanski rat i zaključi primirje između Versaja i Pariza. U adresi se takođe predlagalo da se jasno razgraniče funkcije Skupštine i Pariske komune i da se delatnost Komune ograniči na municipalna pitanja. 429
- ⁴²² Reč je o opštinskim većima izabranim 1865. pod carstvom u uslovima snažnog pritiska vlasti. 430
- ⁴²³ *Ligue des villes* (Savez gradova; potpun naziv: Patriotski savez republikanskih gradova) — organizacija koju su pokušali da osnuju buržoaski republikanci aprila i maja 1871, bojeći se uspostavljanja monarhije posle gušenja Pariske komune. Privremeni komitet Saveza uz aktivno učešće Lige republikanskog saveza za prava Pariza (vidi napomenu 414) sazvao je u Bordou za 9. maj 1871. kongres predstavnika opštinskih veća provincijskih gradova s ciljem da on doprinese prekidanju građanskog rata i učvršćenju republike, a i organizacionom oformljenju Saveza. Versajska vlada je zabranila kongres Saveza gradova, a njegov privremeni komitet je ubrzo obustavio svoju delatnost.
- U listu «*Le Rappel*» od 6. maja 1871. objavljen je program planiranog kongresa Saveza gradova. 430 491
- ⁴²⁴ «*Journal Officiel de la République Française*» (Versaj) od 3. maja 1871. 431
- ⁴²⁵ Navod iz Shakespeare-ovog dela *Julije Cezar*, III čin, scena 2 (Antonijeve reči o Brutu). 432

- 426 Ova Picard-ova rečenica iz jednog članka objavljenog u listu «*Moniteur des communes*» navedena je i u listu «*Le Rappel*» od 6. maja 1871. 432 489
- 427 «*Journal Officiel de la République Française*» (Pariz) od 13. aprila 1871. 435
- 428 Navod iz izveštaja izborne komisije o izborima za Komunu, objavljen u listu «*Journal Officiel de la République Française*» (Pariz) od 31. marta 1871. 436 505
- 429 «*Journal Officiel de la République Française*» (Pariz) od 27. aprila 1871. 436
- 430 «*Journal Officiel de la République Française*» (Pariz) od 5. aprila 1871. 436
- 431 Pod uticajem vesti o katastrofi kod Sedana i o revoluciji u Parizu, koja je 4. septembra 1870. dovela do pada Drugog Carstva, došlo je do revolucionarnih demonstracija radnika u mnogim gradovima Francuske. U više gradova — u Lionu, Marselju, Tuluzi — bili su formirani narodni organi vlasti — komune. Komune u provinciji, iako su postojale kratko vreme, sprovele su, naročito komuna u Lionu, niz važnih revolucionarnih mera (zamenu policijskog i činovničkog aparata, oslobodenje političkih zatvorenika, uvođenje svetovnog školovanja, oporezivanje krupnih vlasnika, izdavanje stvari iz zalogaonica po malim založnicama bez naknade itd.). Vlada nacionalne odbrane je brutalno ugušila ove mesne komune. 439 481
- 432 Trećeg novembra 1870. vlada nacionalne odbrane, pokušavajući da učvrsti svoj položaj, čiju su nestabilnost pokazali revolucionarni događaji od 31. oktobra 1870, sprovela je u Parizu plebiscit postavljajući pitanje podrške vladi. Iako je znatan deo stanovništva Pariza glasao protiv vladine politike, vladi je pošlo za rukom da dobije većinu glasova na osnovu pritiska na stanovništvo, neprestane demagoške propagande, faktički postojećeg opasnog stanja i tome slično. 439
- 433 Navod iz proglasa Centralnog komiteta Nacionalne garde stanovništvu Pariza od 22. marta, koji je objavljen kao plakat i u listu «*Journal Officiel de la République Française*» (Pariz) od 25. marta 1871. 445
- 434 U ovoj rečenici Marx iznosi osnovnu misao jednog članka koji odražava stav Centralnog komiteta Nacionalne garde prema pitanju isplate kontribucije. Članak je štampan u listu «*Journal Officiel de la République Française*» (Pariz) od 24. marta 1871. 448
- 435 *Dopunski porez od 45 santima* na svaki franak neposrednih poreza zavela je privremena vlada Druge Republike 16. marta 1848. Ovaj porez je pogadao prvenstveno seljaštvo i izazvao kod njega duboko nezadovoljstvo, koje su veleposednici i katolički sveštenici iskoristili za agitaciju protiv demokrata i radnika Pariza i za pretvaranje seljaštva u rezervu kontrarevolucije. I zaista, seljaštvo se okrenulo od revolucije i na predsedničkim izborima 10. decembra 1848. glasalo za Louis-a Bonapartu. 448
- 436 Reč je, po svojoj prilici, o Republikanskom savezu departmana (vidi napomenu 242). 451
- 437 Shakespeare, *Mletački trgovac*, IV čin, scena 1. 451
- 438 Misli se na legitimiste (vidi napomenu 217), orleaniste (pristalice Orleanske dinastije, koja je vladala Francuskom za vreme Julske Monarhije i zastupala interese finansijske aristokratije i industrijske krupne buržoazije), i na bonapartiste. 452 473 491 503
- 439 Dvadesetog juna 1789. u odgovor na pokušaj vlade Louis-a XVI da omete redovno zasjedanje generalnih staleža («*trećeg staleža*»), koji su sebe proglasili nacionalnom skupštinom, poslanici trećeg staleža, okupivši se u dvorani za

- loptanje (Salle de Paume ili Jeu de Paume) u Versaju, zakleli su se da se neće razilaziti sve dotle dok ne bude izrađen ustav. Zakletva u loptalištu bila je jedan od događaja koji su nagovestili francusku buržoasku revoluciju s kraja 18. veka. 453 487
- ⁴⁴⁰ Ima se u vidu parisko Društvo proletera pozitivista (Société des prolétaires positivistes), koje je u svoj program uključilo niz principa koji su bili u duhu filozofije Auguste-a Comte-a, a koje je želelo da stupi u Internacionalu. Na svojoj sednici od 15. marta 1870. Generalno veće, vodeći računa o radničkom sastavu ovog društva, odlučilo je da ga primi u Medunarodno udruženje radnika jednostavno kao ogranak, a ne kao »pozitivistički ogranak«, jer »principi kontizma direktno protivreče našem Statutu« (Marx). U isto vreme program ovog društva bio je podvrgnut oštroj kritici. 453
- ⁴⁴¹ *Phalanstères* (po novolat. phalansterium) — zajedničke kuće s radionicama (kolonije) u kojima bi, prema predstavama francuskog socijaliste-utopiste Charles-a Fourier-a, trebalo da žive i rade članovi proizvođačko-potrošačkih asocijacija (falange) u idealnom socijalističkom društvu. — *Ikarija* — fantastična komunistička zemlja prikazana u socijalno-filozofskom romanu predstavnika utopijskog komunizma Etienne-a Cabet-a *Put u Ikariju*. 454
- ⁴⁴² »Journal Officiel de la République Française« (Pariz) od 21. marta 1871. 455
- ⁴⁴³ Navod iz proglasa Pariske komune *Francuskom narodu* od 19. aprila 1871, koji je objavljen u listu »Journal Officiel de la République Française« (Pariz) od 20. aprila 1871. 457 460
- ⁴⁴⁴ »Le Temps« od 25. aprila 1871. 458
- ⁴⁴⁵ *Opšte udruženje branilaca republike* (Association générale des Défenseurs de la République) — buržoaskodemokratska organizacija, osnovana u Parizu februara 1871; postavila je sebi za cilj borbu za republiku. Udruženje je podržavalo Komunu i osuđivalo politiku versajske vlade. Citirana odluka Udruženja štampana je u listu »Journal Officiel de la République Française« (Pariz) od 9. maja 1871. 461
- ⁴⁴⁶ Ch. Montesquieu, *De l'esprit des loix*, Genève 1748. Tome second, str. 165. 461
- ⁴⁴⁷ Sva tri citata iz Thiers-ove proklamacije uzeta su iz lista »Journal Officiel de la République Française« od 19. marta 1871. 462
- ⁴⁴⁸ »Journal Officiel de la République Française« (Pariz) od 20. marta 1871. 462
- ⁴⁴⁹ Proklamacija *L'Assemblée nationale au peuple et à l'armée* (»Nacionalna skupština narodu i vojsci«) objavljena je u listu Versajaca »Journal Officiel de la République Française« od 22. marta 1871. 462
- ⁴⁵⁰ *Ustav od 1793. godine* — ustav Francuske Republike usvojen u Konventu u periodu revolucionarne diktature jakobinaca za vreme francuske buržoaske revolucije, najdemokratskiji od buržoaskih ustava 18. i 19. veka. Citat je uzet iz izdanja od 1848, str. 50, 51. 463
- ⁴⁵¹ *sommations* — vidi napomenu 230; *riot act* (zakon o pozivanju prilikom nemira), koji je stupio na snagu u Engleskoj 1715, zabranjivao je sve »buntovne skupove« od preko 12 lica; u takvim slučajevima predstavnici vlasti su bili dužni da pročitaju posebno upozorenje i, ukoliko se okupljeni ne razidu za jedan sat, da primene silu. 464 479
- ⁴⁵² Navod iz proglasa Izvršne komisije Komune *Nacionalnoj gardi Pariza* od 2. aprila 1871, koji je objavljen u listu »Journal Officiel de la République Française« (Pariz) od 3. aprila i kao poseban plakat. 466
- ⁴⁵³ Millière-ova izjava navodi se prema listu »Le Vengeur« od 4. aprila 1871. 466

- ⁴⁵⁴ *Oeil de boeuf* (= volovsko oko) — tako je nazvana velika dvorana za primanje u Versajskom dvorcu koja ima ovalni prozor; u njoj su se skupljali dvorani u očekivanju kralja; tu su se pele sve moguće intrige i pravili razni skandali. 474
- ⁴⁵⁵ Godine 1814. i 1815. upale su u Francusku trupe šeste i sedme antifrancuske koalicije — u kojoj su najvažnije članice bile Engleska, Austrija, Pruska i Rusija — u cilju zbacivanja carskog režima Napoleóna I i restauracije «legitimne» dinastije Bourbona. 475
- ⁴⁵⁶ *pravo na previjališta* (poljske bolnice) — po konvenciji potpisanoj u Ženevi 22. avgusta 1864., lazareti i previjališta morali su se u vreme rata smatrati neutralnim. 480
- ⁴⁵⁷ Reč je o uticaju otkrića novih nalazišta zlata u Kaliforniji i Australiji sredinom 19. veka na razvitak međunarodne trgovine. 484
- ⁴⁵⁸ Ironična aluzija na poznatu izreku koja se pripisuje francuskom kralju Louis-u XIV i koja je postala geslo apsolutizma: «Država, to sam ja.» 487
- ⁴⁵⁹ *Frankfurtski mirovni ugovor*, zaključen 10. maja 1871, odredio je konačne uslove uspostavljanja mira između Francuske i Nemačke, potvrdivši ustupanje Alzasa i istočne Lorene Nemačkoj predviđeno preliminarnim mirovnim ugovorom od 26. februara 1871 (vidi napomenu 221). Frankfurtskim ugovorom su pogoršani uslovi isplate kontribucije od strane Francuske i produžen rok nemačke okupacije francuske teritorije, što je bila cena pomoći koju je Bismarck pružio versajskoj vladi u gušenju Komune. Frankfurtski mirovni ugovor, po čijim je klauzulama Francuska stvarno opljačkana i unižena, učinio je neizbežnim ratni sukob između Francuske i Nemačke u budućnosti. 491
- ⁴⁶⁰ Po svemu sudeći, ima se u vidu zakon o opštinama od 1831, koji je oštro ograničavao prava opštinskih veća, a takođe i zakon o opštinama od 1855, koji je zabranjivao opštinskim većima da stupaju u međusobne veze. 491 519
- ⁴⁶¹ *Izuzetni zakon* (zakon protiv socijalista, «Zakon protiv težnji socijaldemokratije koje predstavljaju opštu opasnost») predložio je Bismarck uz podršku većine u Rajhstagu 19. oktobra 1878, a obznanio ga 21. oktobra. On je socijaldemokratiju stavio van zakona, ukinuo preko 50 radničkih listova, zabranio radničke saveze, zatvorio njihove klubove i, povrh svega, zaveo opsadno stanje u svim gradovima i okruzima. Vršena su hapšenja i masovna proganjanja. Uprkos ovim represalijama, Socijaldemokratska radnička partija je i dalje delovala ilegalno i uspela, uz pomoć Marxa i Engelsa, da savlada kako oportunističke tako i «ultraleve» tendencije u svojim redovima, da poveže ilegalan rad s legalnim mogućnostima borbe i da proširi svoj uticaj na mase. Pritisak radničke klase, koji je postajao sve jači, najzad je doveo do ukidanja ovog zakona 1. oktobra 1890. 501
- ⁴⁶² *parlamentarna opozicija* — grupa poslanika u skupštinskim domovima Francuske za vreme Julske Monarhije (1830-1848) na čelu s Odilonom Barrot-om. Pripadnici ove grupe su izražavali politička shvatanja liberalnih krugova industrijske i trgovačke buržoazije i zalagali se za sprovođenje umerene izborne reforme, čime su hteli da preduprede revoluciju i da održe na vlasti Orleansku dinastiju. 502
- ⁴⁶³ «*Zid komunara*» (nazvan i «Zid federalaca» po zvaničnom nazivu Nacionalne garde «Republikanska federacija Nacionalne garde») — jedan od zidova pariskog groblja Per-Lašez koji je 27. maja 1871. junački branilo 200 komunara i pored kojeg su, kad su bili savladani od strane Versajaca, svi streljani po presudi prekog suda. 507

- ⁴⁶¹ *Posibilisti* — pristalice jednog pseudosocijalističkog učenja u Francuskoj, po kome čovek treba da teži samo onome što je moguće (possible). Ova oportunistička struja u francuskom radničkom pokretu krajem 19. veka bila je usmerena protiv revolucionarne partije proletarijata i propovedala je odricanje od klasne borbe. Krajem osamdesetih godina posibilisti su, uz podršku oportunističkih elemenata u drugim zemljama, pokušali da preuzmu rukovođenje međunarodnim radničkim pokretom. Ipak većina socijalističkih organizacija u raznim zemljama nije prihvatila «učenje» posibilista. Engels se neumorno borio protiv posibilista i razobličio njihovu cepačku delatnost. 508
- ⁴⁶⁵ *Obe velike stranke* — u Severnoj Americi su postojale Demokratska stranka i Republikanska stranka. *Demokratska stranka*, osnovana 1828, prvobitno je ujedinjavala vlasnike plantaža, neke grupe buržoazije i znatan deo farmera i sitne gradske buržoazije. Tridesetih i četrdesetih godina 19. veka ova partija je sve više postajala predstavnik interesa vlasnika plantaža koji su držali robove i s njima povezane krupne buržoazije Severa, koja se zauzimala za održanje i proširenje ropstva. Posle 1854, kad je s donošenjem zakonskog projekta u Kansasu i Nebraski zapretila opasnost da se ropstvo proširi na celu teritoriju Sjedinjenih Američkih Država, Demokratska stranka se pocepala na pristalice i protivnike daljeg širenja ropstva. To je bio glavni uzrok poraza ove stranke na predsedničkim izborima 1860.
- Republikansku stranku* su 1854. osnovali protivnici ropstva, koji su zastupali interese industrijske buržoazije Severa. Stranka je našla oslonac i u radnom stanovništvu. Stavila je sebi u zadatak likvidiranje političke moći robovlasnika, ograničavanje i postepeno ukidanje ropstva i besplatno predavanje zemlje na Zapadu farmerima. Ova stranka je 1856. prvi put istakla svog predsedničkog kandidata i dobila jednu trećinu od svih glasova. Godine 1866. za predsednika Sjedinjenih Američkih Država izabran je kandidat ove stranke Abraham Lincoln. Po završetku građanskog rata, Republikanska stranka je istupala kao prvoborac za interese krupnih industrijalaca i finansijske buržoazije. 509
- ⁴⁶⁶ Aluzija na Hegelovo delo *Grundlinien der Philosophie des Rechts, oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse* («Osnovne crte filozofije prava ili osnovi prirodnog prava i nauke o državi»). 510
- ⁴⁶⁷ Iz pisma urednika socijaldemokratskog lista «Vorwärts» Richarda Fischera Engelsu od 17. marta 1891. vidi se da je na ovom mestu stajalo: «socijaldemokratskog filistra». Izmenu je, očigledno, izvršila redakcija lista «Vorwärts», u čijem je izdanju izišao *Gradanski rat u Francuskoj* 1891. 510
- ⁴⁶⁸ Ovaj govor, koji je Marx održao na sednici Generalnog veća od 17. januara 1871, bio je upravljen protiv himničkih pohvala s kojima je 10. januara 1871. na javnom zboru u Sent-Džejs-holu u Londonu govorio Odger o francuskoj vladi nacionalne odbrane. Odger je hvalio i ministra spoljnih poslova ove vlade Jules-a Favre-a, čiji se dolazak u London očekivao u vezi s predstojećom međunarodnom konferencijom sazvanom radi revizije članova Pariskog ugovora iz 1856. Odger je predložio rezoluciju, koja je, isto tako, slavila vladu nacionalne odbrane, što je bilo u direktnoj suprotnosti s klasnom ocenom te vlade koja je data u *Drugoj adresi* Generalnog veća o nemačko-francuskom ratu. Marxova kritika Odgerovog istupanja dala je povoda Generalnom veću da ukaže na neopходnost principijelnog držanja članova Internacionale na javnim skupovima.
- Ovaj Marxov govor i drugi njegovi i Engelsovi govori i istupanja u diskusijama na sednicama Generalnog veća, sačuvani su kao zapisi u knjizi zapisnika Generalnog veća, koje je u periodu koji je obuhvaćen ovim tomom vodio do maja 1871. Johann Georg Eccarius, a zatim John Hales. To su zabeleške i izvodi koji često sadrže i povećе netačnosti. Iste nedostatke imaju i izveštaji o sednicama Generalnog veća koje je objavljivao list «The Eastern Post» prema Eccariusovim zapisnicima. Ipak su ponekad ti izveštaji potpuniji od zapisnika.

Zato se u ovom tomu u nekim slučajevima govori Marxa i Engelsa daju prema tim izveštajima. Svaki zapisnik je Generalno veće redovno potvrđivalo na sledećoj sednici i pri tom su po želji Marxa i Engelsa neretko u zapisnike unošene njihove primedbe koje su se odnosile na greške u zapisnicima. 513

- 469 Petnaestog maja 1848. revolucionarni klubovi u Parizu organizovali su masovnu demonstraciju, u kojoj je učestvovalo 150 000 ljudi, pretežno radnika. Demonstranti su se uputili k zgradi Ustavotvorne nacionalne skupštine, na čijem je dnevnom redu toga dana bila debata o poljskom pitanju, prodrili su u salu za zasjedanja i zahtevali vojnu pomoć za Poljsku, koja se tada borila za svoju nezavisnost. Sem toga, tražili su da se preduzmu odlučne mere protiv nezaposlenosti i bede. Pošto su ovi zahtevi bili odbijeni, demonstranti su pokušali da raspuste Nacionalnu skupštinu i da obrazuju novu privremenu vladu. Vojska i odredi Nacionalne garde silom su rasterali demonstrante. 513
- 470 Misli se na Izvršnu komisiju — vladu Francuske Republike, koju je 10. maja 1848. formirala Ustavotvorna nacionalna skupština. Izvršna komisija je zamenila privremenu vladu, koja je predala svoja ovlašćenja, i održala se do zavođenja Cavaignacove diktature 24. juna 1848. 513
- 471 Vlada je namerno unela reč «transportovati» umesto «deportovati», jer je, po zakonu, o deportaciji morao odlučivati sud, što nije bio slučaj kad se radilo o transportovanju. 513
- 472 Reč je o reakcionarnim zakonima o štampi, koje je Ustavotvorna skupština donela 9. i 11. avgusta 1848. Po ovim zakonima, listovi su morali ponovo plaćati veliku kauciju. Obavezno polaganje kaucije prilikom registrovanja organa štampe bilo je jedno od sredstava kojima se francuska buržoazija služila da guši demokratsku, a naročito radničku štampu. Bile su predviđene stroge kazne zatvorom i novčane globe zbog istupanja protiv vlade, postojećeg režima i privatne svojine. Ovi zakoni su bili izrađeni na osnovi zakonâ koji su bili na snazi u vreme restauracije i Julske monarhije. 514
- 473 Ovo je prvi u nizu Marxovih i Engelsovih govora i saopštenja o proleterskoj revoluciji od 18. marta 1871. u Parizu, o borbi komunara i delatnosti Pariske komune s kojima su oni istupali na sednicama Generalnog veća. U početku ovog govora Engels koristi pisma koja je dobio iz Pariza da bi opovrgao saopštenja buržoaske štampe u kojima se u izopačenom vidu prikazivao karakter događaja od 18. marta. 514
- 474 Engels ima u vidu po svom sastavu krajnje reakcionarnu Nacionalnu skupštinu, koja je izabrana 8. februara 1871, a koja se prvi put sastala u Bordou 12. februara. (Vidi i napomenu 220.) 514
- 475 Ovaj zapis sadrži zaključke koje su dali Marx i Engels, a koji su proisticali iz diskusije koja se vodila na sednici Generalnog veća 28. marta o republikanskom pokretu u Engleskoj. Delegacija Veća, koju su sačinjavali Hales, Weston, Jung i Serraillier, podnela je izveštaj o svom učešću na republikanskim mitinzima i saopštila da je govor koji je održao Serraillier na javnom zboru u Velington-Mjuzik-holu primljen s velikim odobravanjem prisutnih, koji su zatim jednoglasno doneli rezoluciju u podršku pariskim radnicima. U isto vreme delegacija je saopštila da je na zboru prihvaćena rezolucija koju je predložio Odger, a koja je bila krajnje umerena i koja nije izlazila iz okvira građanskorepublikanskih zahteva.

Generalno veće je kritikovalo Odgerovo držanje i držanje drugih oportunističkih vođa tredjuniona, koji su program republikanskog pokreta ograničavali na lozinku za uspostavljanje građanske republike. 516

- 476 Misli se na izbore za Komunu, koji su izvršeni 26. marta 1871. Posle pobe

- narodnog ustanka u Parizu vlast je držao Centralni komitet Nacionalne garde od 18. do 28. marta, a zatim je svoja punomoćja predao Komuni. 517
- ⁴⁷⁷ Ova lakonska Engelsova primedba odnosi se na govor koji je Jules Favre održao u Nacionalnoj skupštini 10. aprila 1871, a u kome je pokušao da skine optužbu s versajske vlade da je faktički sklopila savez s Bismarckom u cilju ugušivanja Pariske komune. Favre je tvrdio da je vlada odbila pomoć koju joj je ponudio Bismarck, što je bila obična laž. Izdajnički sporazum francuske kontrarevolucionarne buržoazije sa spoljnim neprijateljem u cilju ugušivanja radničkog pokreta Marx i Engels su razobličavali u nizu svojih govora i napisa, a naročito ga je Marx demaskirao u adresi *Gradanski rat u Francuskoj* (vidi u ovom tomu, str. 282 - 289). 517
- ⁴⁷⁸ Početak ovog Marxovog govora nije sačuvan, jer u knjizi zapisnika Generalnog veća nedostaje odgovarajući list. 517
- ⁴⁷⁹ Serraillier je bio izabran u Komunu na dopunskim izborima od 16. aprila 1871. u 2. pariskom arondismanu. U isto vreme kandidovan je i član Generalnog veća Eugène Dupont, ali se za njega nije glasalo pošto se nalazio u Londonu i nije mogao doći u Francusku. U 17. arondismanu za člana Komune bio je izabran Anthime J. M. Dupont. 517
- ⁴⁸⁰ Marx je ovo pismo napisao 26. aprila 1871. i poslao ga u Pariz Leu Frankelu. U njemu je opovrgao klevete koje je o Serraillier-u širio francuski sitnoburžoaski radikal Félix Pyat. 517
- ⁴⁸¹ *Stalni komitet* (Standing committee) ili Potkomitet (Subcommittee) Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika bio je formiran od komisije koja je izabrana u početku delatnosti Udruženja 1864. sa zadatkom da izradi njegove programske dokumente i statut. Pošto je obavila posao, ova komisija, koja statutom nije bila predviđena, pretvorila se u stalni izvršni organ Generalnog veća. Stalni komitet su sačinjavali: predsednik Veća (do ukidanja ove funkcije 1876), generalni sekretar, blagajnik i sekretari-korespondenti za pojedine zemlje. Potkomitet je pod Marxovim rukovodstvom izvršavao mnoge zadatke u vezi sa svakodnevnom rukovodećom delatnošću Internacionalne; on je pripremao dokumente koji su podnošeni Generalnom veću na razmatranje i davanje mišljenja. 518
- ⁴⁸² Ovim govorom Marx je na sednici Generalnog veća otvorio diskusiju o pitanju razobličavanja versajske vlade i protesta protiv Thiers-ovog pripremanja surovog pokolja komunara. Engels je na toj sednici govorio o Thiers-ovom verolomstvu — Thiers je, naime, svojevremeno licemerno obećavao učesnicima Pariske komune da prema njima neće primenjivati represalije. (Engelsov govor je unet u zapisnik samo kao kratka primedba.) Na istoj sednici Generalno veće je odlučilo da formira komisiju koja će utvrditi koje se mere mogu preduzeti u Engleskoj za prekraćivanje varvarskih postupaka versajske vlade prema komunarima. 519
- ⁴⁸³ *Fenijanci* — irsko revolucionarno bratstvo, tajna organizacija koja je nastala krajem pedesetih godina među irskim emigrantima u Americi, a kasnije i u Irskoj. (Reč *fenijanac* [engleski: fenian] potiče od naziva legendarne ratničke družine Fianna, koja se borila protiv neprijatelja stare Irske [Erina] na čelu s junakom Fin Macgammhalom [Fingalom].) Fenijanci su se borili za nezavisnost Irske (koja je 1801. prisilno stupila u uniju s Engleskom), i za republikansku Irsku. Objektivno izražavajući interese irskog seljaštva, fenijanci su po svom socijalnom sastavu pripadali sitnoj buržoaziji i demokratski orijentisanoj inteligenciji. Marx i Engels, koji su se u više navrata osvrtni na slabe strane fenijanskog pokreta i kritikovali njegovu zavereničku taktiku i sektaške greške, cenili su njegov revolucionarni karakter i trudili se da ga usmere na put masovne borbe i zajedničkih akcija s radničkom klasom Engleske.

Karbonari (ugljari) — tajno političko društvo, koje je u početku 19. veka delovalo u Italiji, a dvadesetih godina u Francuskoj. Italijanski karbonari, koje su sačinjavali predstavnici gradske buržoazije, poburžoaziranog plemstva, oficirskih krugova i seljaštva, zauzimali su se za nacionalno jedinstvo i nezavisnost Italije i za slobodoumne državne reforme. Francuski karbonari, čiji su predstavnici pripadali raznim političkim pravcima, imali su za cilj svrgavanje dinastije Bourbona.

Marijana (Marianne) — naziv jednog tajnog republikanskog društva u Francuskoj, koje je nastalo 1850, a koje se za vreme Drugog Carstva borilo protiv Napoléona III. 520

⁴⁸⁴ *«The Contemporary Review»* — mesečni časopis liberalnog pravca, osnovan 1866. u Londonu. Mazzinijev članak koji Marx pominje objavljen je u broju za jun 1871. 520

⁴⁸⁵ Ovaj intervju potpisao je R. Landor, londonski dopisnik njujorškog lista *«The World»*, a objavljen je u istom listu 18. jula 1871. Preštampano ga je nedeljnik *«Woodhull & Claflin's Weekly»* u br. 13/65 od 12. avgusta 1871, izostavivši početak i poslednji stav, u kojima je dopisnik izneo okolnosti u kojima je intervjuisao Marxa i izvesne svoje opservacije. Na kraju članka Landor napominje da je sadržaj razgovora zapisao po sećanju. 521

⁴⁸⁶ *Hans-Breitmannov dijalekt* — svojevrsni englesko-nemački dijalekt na kome je američki humoristički pisac Charles Godfrey Leland (1824 - 1903) napisao burleske *Breitmann ballads*, parodirajući govor nemačkih naseljenika u Americi. 521

⁴⁸⁷ Ovdje se dopisniku lista *«The World»* očigledno omakla greška. U proleće 1871. u Barseloni su štrajkovali tekstilni, a ne duvanski radnici. Štrajk radnika zaposlenih u proizvodnji cigara izbio je u Antverpenu i drugim gradovima Belgije (vidi napomenu 185). 523

⁴⁸⁸ Pre nego što je Engels uzeo reč na sednici Generalnog veća, Marx je dao obaveštenje o napadima pape Pija IX na Internacionalu. 525

⁴⁸⁹ Takozvani princip nacionalnosti istakli su vladajući krugovi Drugog Carstva i zloupotrebljavali ga kao ideološki paravan za svoje osvajačke planove i spoljno-političke avanture. Napoléon III je izigrao ulogu «zaštitnika principa nacionalnosti» i špekulisao nacionalnim interesima podjarmljenih naroda u cilju učvršćenja hegemonije Francuske i proširenja njenih granica. «Princip nacionalnosti» nije imao ništa zajedničko s priznanjem prava naroda na samoopredeljenje, naprotiv, on je bio upravljen na raspirivanje razdora između nacija i na pretvaranje nacionalnih pokreta, naročito malih naroda, u oruđe kontra-revolucionarne politike velikih suparničkih sila. Marx razobličuje bonapartistički «princip nacionalnosti» u svom pamfletu *Gospodin Vogt* (vidi u 17. tomu ovog izdanja), a Engels u svom napisu *Šta se radničke klase tiče Poljska?* (vidi u 27. tomu ovog izdanja). 526

⁴⁹⁰ Pošto je 25. jula 1871. usvojilo Engelsov predlog za sazivanje Londonske konferencije, Generalno veće je na istoj sednici naložilo Stalnom komitetu da izradi program za rad konferencije. Zaključeno je da se u dnevni red konferencije unese i pitanje bakunjinističke Alijanse socijalističke demokratije u romanskoj Švajcarskoj. (Vidi i napomenu 309.) 527

⁴⁹¹ Marx je ovaj govor održao protiv Odgera, jednog od oportunističkih vođa tredjuniona, koji je otvoreno prešao na pozicije buržoazije, odrekao se principa Internacionalne i u štampi i u svojim govorima klevetao Generalno veće i Parisku komunu. 527

⁴⁹² *Liga zemlje i rada* (Land and Labour League) osnovana je u Londonu oktobra

1869. uz učešće Generalnog veća Internacionale. U Izvršnom komitetu Lige bilo je preko deset članova Generalnog veća. U program Lige, koji je sastavio Eccarius po Marxovim uputstvima (vidi u 27. tomu ovog izdanja), pored pojedinih opštedemokratskih zahteva (reforma finansijskog i poreskog sistema, narodnog obrazovanja itd.) uneti su i zahtevi za nacionalizacijom zemlje, za skraćanjem radnog dana i čartistički zahtevi za opštim pravom glasa i za stvaranjem poljoprivrednih kolonija. Marx je polagao velike nade u Ligu i računao s tim da će ona odigrati ulogu u revolucionisanju engleske radničke klase, i zato je u njoj gledao jedno od sredstava za stvaranje samostalne proleterске partije u Engleskoj. Ali je od jeseni 1870. u Ligi ojačao uticaj buržoaskih elemenata; vodi tredjuniona Odger, Cremer i drugi sve više su naginjali pakiranju s buržoazijom i Liga je postepeno gubila vezu s Internacionalom. 527
- ⁴⁹³ Odluka o ukidanju zvanja predsednika Generalnog veća (vidi napomenu 277) potvrđena je u septembru 1869. na Bazelskom kongresu Internacionale. 528
- ⁴⁹⁴ Zapis ovog Marxovog govora i zapisi drugih govora održanih na Londonskoj konferenciji nalaze se u zapisnicima sa sednica koje su na francuskom jeziku vodili Martin i Rochat; zapisnici koje je vodio Hales na engleskom nisu sačuvani. Pored uredno obrađenih zapisnika koje su vodili Martin i Rochat (oni su sačuvani kao zapisi ili jednog od njih ili u dve varijante — od jednog i od drugog), sačuvane su i na brzinu nabacane zabeleške jednog i drugog. Ovde se objavljuje zapis govora prema obrađenom zapisniku koji je vodio Rochat. 528
- ⁴⁹⁵ Marx ima u vidu sudski proces koji je otvoren 1. jula 1871. u Petrogradu protiv članova Nečajevljeve organizacije (vidi napomenu 345). 529
- ⁴⁹⁶ Marx je govorio o tredjunionima u diskusiji koja se razvila na Londonskoj konferenciji u vezi s nacrtom rezolucije koji je podneo Delahaye na petoj sednici 20. septembra. U nacrtu se predlagalo da se formira međunarodna federacija strukovnih udruženja (sindikata) da bi se izvršila administrativna decentralizacija i osnovala »prava komuna budućnosti«. Marx je podvrgao kritici ove utopijske Delahaye-ove predloge, koji su u izvesnoj meri anticipirali neke ideje anarhosindikalizma i koji su vodili u negiranje uloge proleterске države i političke partije proletarijata. Marx je kritikovao i kastinsku zatvorenost tadašnjih engleskih tredjuniona, njihovu odvojenost od narodnih masa i njihovo odricanje od političke borbe. U isto vreme Marx je naglasio značaj borbe Internacionale za uvlačenje tredjuniona u političku akciju radničke klase, za prevaspitavanje članova tredjuniona u duhu proleterске revolucije i proleterčkog internacionalizma. Konferencija je odbacila Delahaye-ev nacrt i donela odluku koja je pozivala na učvršćivanje međunarodnih veza sindikata na osnovi stvarnih aktuelnih zadataka radničke klase (vidi u ovom tomu, str. 343).
- Tekst ovog govora daje se ovde prema Martinovom zapisu. 529
- ⁴⁹⁷ Reč je o odluci Bazelskog kongresa o sindikatima. Jedan stav (član) ove odluke obavezivao je Generalno veće da razvija međunarodne veze sindikata (vidi: »Report of the Fourth Annual Congress of the International Working Men's Association, held at Basle, in Switzerland. From the 6th to 11th September, 1869«, London 1869, str. 30). 529
- ⁴⁹⁸ U diskusiji o međunarodnim vezama sindikata belgijski delegat Steens je izrazio bojazan da bi engleski tredjunioni mogli progutati nacionalne sindikate ako bi došlo do međunarodnog ujedinjenja sindikata. 529
- ⁴⁹⁹ *Čartizam* — masovni politički i socijalni pokret u Engleskoj od tridesetih do pedesetih godina 19. veka, koji se borio za ostvarenje zahteva formulisanih u dokumentu zvanom *People's Charter* (Pipis čarter = Narodna povelja), po kome je pokret i dobio ime. Zahtevi čartista sadržani u Narodnoj povelji imali su za cilj demokratizaciju državnog poretka Engleske (naročito se ističe zahtev

za opštim pravom glasa za muškarce, za ukidanjem izbornog cenzusa). O značaju čarističkog pokreta Lenin je rekao da je u njemu »Engleska dala svetu prvi pravi, široki, politički jasno oformljeni proletersko-revolucionarni masovni pokret«. Cartizam je gubio snagu i značaj s jačanjem industrije i trgovačkih monopola Engleske i s korumpiranjem gornjeg sloja engleske radničke klase (»radnička aristokracija») pomoću viška profita engleske buržoazije. To je vodilo jačanju oportunističkih tendencija u krilu radničke klase i, pored ostalog, došlo do izraza i u tome što su vodi tredjuniona odbili da pruže podršku čarističkom pokretu. 530

- ⁵⁰⁰ Misli se na Izvršni komitet engleske Lige za reformu. Liga je osnovana u proleće 1865. u Londonu na inicijativu i uz neposredno učešće Generalnog veća Internacionale kao politički rukovodeći centar masovnog radničkog pokreta za drugu izbornu reformu. U rukovodeće organe Lige — u Veće i Izvršni komitet — ušli su članovi Generalnog veća, uglavnom vodi tredjuniona. Program pokreta za reformu, na čijem je čelu stajala Liga, i njegova taktika prema buržoaskim partijama bili su izrađeni pod neposrednim uticajem Marxa, koji se borio za samostalnu, od ovih partija nezavisnu politiku radničke klase Engleske. Suprotno zahtevu buržoazije da se izborno pravo proširi samo na samostalne vlasnike kuća i zakupce stanova, Liga za reformu je na Marxovo podsticanje tražila opšte pravo glasa za sve odrasle muškarce u Engleskoj. Ova prvobitno čaristička lozinka naišla je na širok odjek kod engleske radničke klase i Ligi osigurala podršku do tada politički indiferentnih tredjuniona. Kolebanja buržoaskih radikala u vodstvu Lige za reformu, koji su se plašili narodnog pokreta, kao i sporazumaštvo oportunističkih vođa tredjuniona, ipak su sprečili Ligu da se drži puta koji joj je označilo Generalno veće. Engleska buržoazija je uspela da počepa pokret; 1867. izvršena je delimična reforma kojom je biračko pravo dato samo sitnoj buržoaziji i gornjem sloju radničke klase; veći deo radničke klase ostao je kao i pre politički obespravljen. 530
- ⁵⁰¹ Ovaj govor se ovde objavljuje prema nemačkom prevodu Rochat-ovog zapisa u knjizi zapisnika Generalnog veća. 530
- ⁵⁰² Marx misli na Statut Internacionale, koji je objavljen 1867. u Londonu, i na Privremeni statut, koji je štampan 1864. zajedno s Inauguralnom adresom. 530
- ⁵⁰³ Marx ima u vidu prodiranje nepouzdanih elemenata i izdajnika u Centralni komitet Nacionalne garde, koji je bio prilično šarenog sastava (blankisti, neojakobinci, prudonisti itd.). Prisustvo takvih ljudi u Centralnom komitetu, koji je vršio funkciju revolucionarne vlade od 18. marta do proglašenja Komune 28. marta 1871, i nedostatak političkog jedinstva u njegovim redovima bili su glavni uzroci teških grešaka koje je Komitet učinio za vreme svoje delatnosti (odustajanje od brzog napada na Versajce itd., vidi u ovom tomu, str. 462-464). Ove greške su bile rezultat i štetne prudonističke doktrine o uzdržavanju od politike, doktrine koje su se držali mnogi predstavnici Pariske federacije Internacionale pre događaja od 18. marta i koje se nisu mogli potpuno osloboditi ni za vreme svoje delatnosti u Centralnom komitetu Nacionalne garde i u Pariskoj komuni. 530
- ⁵⁰⁴ Reč je o kongresu Nacionalne radničke lige (National Labor Union), koji je održan od 7. do 10. avgusta 1871 (vidi i napomenu 169). 530
- ⁵⁰⁵ Ovaj govor se ovde objavljuje prema nemačkom prevodu Martinovog zapisa. 531
- ⁵⁰⁶ Utin je predložio konferenciji da naloži Generalnom veću da sastavi rezoluciju »O političkoj akciji radničke klase«, s tim što će uzeti u obzir Vaillant-ove predloge koje je on dao na konferenciji prilikom raspravljanja o ovom pitanju, i Serrailier-ove i Frankelove ispravke uz te predloge. Utinov predlog je bio prihvaćen. 532

- ⁵⁰⁷ Ovaj govor o položaju Međunarodnog udruženja radnika u Nemačkoj i Engleskoj Marx je održao kao sekretar-korespondent Generalnog veća za Nemačku; i drugi sekretari-korespondenti i delegati dali su obaveštenja o stanju u svojim zemljama. Deo govora koji se odnosi na Englesku predstavlja dopunu Marxovog govora o tredjunionima (vidi u ovom tomu, str. 529/530). Govor se ovde objavljuje prema nemačkom prevodu Rochat-ovog zapisa. 532
- ⁵⁰⁸ *Drezdovski kongres* Socijaldemokratske radničke partije (ajzenahovaca) održan je od 12. do 15. avgusta 1871. Na kongresu su, između ostalog, donete odluke o borbi za skraćanje radnog dana i za uvođenje stvarnog opšteg biračkog prava. Svoj odnos prema Internacionali kongres je izrazio u ovoj rezoluciji: «Kongres izjavljuje da u potpunosti odobrava liniju partijskog organa „Der Volksstaat“ u političkim i socijalnim pitanjima u protekloj godini. Kongres posebno odobrava idejnu vezu koju je nemačka socijaldemokratija održavala s Međunarodnim udruženjem radnika preko lista „Der Volksstaat“». Time je kongres faktički potvrdio odluku o prisajedinjenju Internacionali, koja je bila doneta u septembru 1868. na V kongresu nemačkih radničkih udruženja u Nirnbргу. Savez nemačkih radničkih udruženja, kojim je rukovodio Bebel, konstituisao se 1869. u Ajzenahu u Socijaldemokratsku radničku partiju. 532
- ⁵⁰⁹ Ovaj govor donosimo prema nemačkom prevodu Rochat-ovog zapisa. 533
- ⁵¹⁰ Ovaj zaključak Stalnog komiteta (vidi napomenu 481) sastavljen je uz Marxovu pomoć, a prihvaćen je u Generalnom veću 5. novembra 1871.

U decembru 1870. u Njujorku je od predstavnika većeg broja sekcija osnovan Njujorški centralni komitet Internacionalne za Sjedinjene Američke Države s jednogodišnjim punomoćjima. Sekcije br. 9 i br. 12, koje su se u julu 1871. prisajedinile Internacionali, počele su pod vodstvom buržoaskih feministkinja Victorije Woodhull i Tennessee Claflin i zloupotrebljavajući ime Internacionalne, da agitaju za buržoaske reforme. Pristalice dveju pomenutih feministkinja direktno su se suprotstavljale «sekcijama stranaca» (nemačkim, francuskim, irskim), a naročito nemačkoj sekciji br. 1 u Njujorku na čelu s F. A. Sorgeom, i pokušavale da organizacije Internacionalne u Sjedinjenim Američkim Državama stave pod svoj uticaj. Dvadeset sedmog septembra 1871. sekcija br. 12, ne obaveštavajući o tome Njujorški centralni komitet, obratila se Generalnom veću sa zahtevom da bude priznata kao vodeća sekcija Internacionalne u Americi; u isto vreme je povelala preko štampe kampanju protiv onih sekcija koje su se zauzimale za očuvanje proleterskog karaktera Internacionalne.

U svojoj odluci od 5. novembra 1871. Generalno veće je odbilo zahtev sekcije br. 12 i potvrdilo ovlašćenja Njujorškog centralnog komiteta. Ali sekcija br. 12 ni posle toga nije prestala da napada Centralni komitet; ona je, štaviše, pokušavala da odluku Generalnog veća predstavi kao podršku svojim zahtevima.

Delatnost pristalica sekcije br. 12 dovela je do jačanja sitnoburžoaskih elemenata u organizacijama Internacionalne u Sjedinjenim Državama, što je imalo za posledicu podvajanje sekcija na proleterske i sitnoburžoaske i formiranje dvaju federalnih veća u decembru 1871. godine. Generalno veće je odlučno podržalo proletersko krilo Severnoameričke federacije i u martu 1872. isključilo iz Internacionalne sekciju br. 12.

Odluka Generalnog veća od 5. novembra 1871. sačuvana je u Ecariusovom zapisu s Marxovim ispravkama. Objavljena je na francuskom jeziku 25. novembra 1871. u listu «Le Socialiste», organu francuskih republikanskih društava (od decembra 1871. ovaj list je bio organ francuskih sekcija Internacionalne u Americi); na engleskom jeziku objavljena je 2. decembra 1871. u nedeljnom listu «Woodhull & Claflin's Weekly» s komentarom koji iskrikljuje njen smisao. Kasnije je ova odluka uključena u zbornik «Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. a. an F. A. Sorge und Andere» («Pisma i izvodi iz pisama Joh. Phil. Beckera, Jos. Dietzgena,

Friedricha Engelsa, Karla Marxa i drugih F. A. Sorgeu i drugima*), Stuttgart 1906. 534

- ⁵¹¹ Ovo pismo svoje kćerke Jenny, Marx je poslao s propratnim pismom izdavačima nedeljnog lista «Woodhull & Claflin's Weekly» (vidi u ovom tomu, str. 352). 535
- ⁵¹² Shakespeare, *Kralj Henri IV*, I deo, V čin, scena 4. 540
- ⁵¹³ Aluzija na hrišćansku legendu (Dela apostola Luke), po kojoj su apostoli na čudesan način dobili sposobnost da drže propovedi na nepoznatim im jezicima. 542
- ⁵¹⁴ «*petroleuses*» (žene-palikuće, «petrolejke») — pogrdan naziv koji su reakcionari i njihova štampa davali pariskim radnicama koje su versajski sudovi lažno optuživali da su za vreme borbi na barikadama u maju 1871. palile zgrade u Parizu. 543
- ⁵¹⁵ *Pontoni* su bili ploveći zatvori koje je narod nazivao i pokretnim mrtvačkim kovčezima u koje je kontrarevolucija posle poraza Pariske komune bacala desetine hiljada nedužnih ljudi, među njima i žene. U 25 pontona bilo je preko 20 000 zatvorenih, koji su većinom bili izmučeni i koji su potonuli u neizrecivim mukama. 543

Literatura

I. Dela i spisi

- Address and provisional rules of the Working Men's International Association*, established September 28, 1864, at a public meeting held at St. Martin's Hall, Long Acre, London [Adresa i privremena pravila Međunarodnog udruženja radnika, osnovanog 28. septembra 1864. na javnom mitingu, koji je održan u Sent-Martins-holu, Long Ejkr, London], London 1864. 3 292 295 297 344 368 369 370 384 530
- Alliance Internationale de la Démocratie Socialiste*. Programme et règlement [Međunarodna alijansa socijalističke demokratije. Program i pravilnik], Genève 1868. 292 297 374
- Ämtliche Depeschen vom Kriegs-Schauplatz*. Veröffentlicht durch das Königl. Polizei-Präsidium in Berlin. 1. bis 114. Depesche. 23. Depesche [Zvanični telegrami s bojišta koje je objavila kraljevska policijska uprava u Berlinu. Od 1. do 114. telegrama. 23. telegram], Berlin 1870. 49
- Annales de l'Assemblée nationale*. Compte-rendu in extenso des séances. Annexes, T. 2 [Anali Nacionalne skupštine. Potpun izveštaj sa zasedanja. Dodaci. Tom 2], Paris 1871. 281 - 284 — T. 3 [tom 3], Paris 1871. 284
- Association Internationale des Travailleurs*. *Compte-rendu du IVe Congrès international, tenu à Bâle, en septembre 1869* [Međunarodno udruženje radnika. Izveštaj s IV međunarodnog kongresa, održanog u Bazelu septembra 1869], Bruxelles 1869. 347 349 357 369 370 371 380
- Beslay, [Charles]: *Au citoyen Thiers*. [Građaninu Thiers-u]. U: «Journal Officiel de la République Française» od 26. aprila 1871, Paris. 260 418
- [Bonaparte, Joseph]: *Mémoires et Correspondance politique et militaire du Roi Joseph*. Publiés, annotés et mis en ordre par A. du Casse. T. 4. [Memoari i politička i vojna prepiska kralja Josepha. Objavio, istumačio i uredio A. du Casse. Tom 4], Paris 1854. 131
- Cardinal von Widdern, Georg: *Der Rhein und die Rheinfeldzüge*. *Militair-geographische und Operations-Studien im Bereich des Rheins und der benachbarten deutschen und französischen Landschaften* [Rajna i rajnske vojne operacije. Vojno-geografske studije i studije o operacijama u oblasti Rajne i susednim nemačkim i francuskim pokrajinama], Berlin 1869. 15
- Circulaire à toutes les fédérations de l'Association Internationale des Travailleurs* [Cirkular upućen svim federacijama Međunarodnog udruženja radnika], Sonvillier 1871. 391 - 395
- Congrès ouvrier de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Genève du*

- 3 au 8 septembre 1866 [Kongres Međunarodnog udruženja radnika, održan u Ženevi od 3. do 8. septembra 1866], Genève 1866. 366 - 369 371 530
- Les Constitutions de la France depuis 1789.* (Texte officiel.) [Ustavi Francuske od 1789. (Zvanični tekst.)], Paris 1848. 463 464
- Dante Alighieri, *La divina commedia*. Parte terza. «Il paradiso» [Božanstvena komedija. Treći deo. «Raj.»] 397
- Dufaure, [Jules-Armand-Stanislas]: [Cirkular od 23. aprila 1871. upućen državnim pravobraniocima]. U: «Journal Officiel de la République Française» od 24. aprila 1871, Versailles. 281 410 411 430 491
- Favre, Jules: [Cirkular od 6. juna 1871. upućen diplomatskim predstavnicima Republike]. U: «Le Temps» od 9. juna 1871, Paris 292 293 295 296
- [Friedrich Carl, Prinz]: *Eine militärische Denkschrift*. Von P. F. C. (d. i. Prinz Friedrich Carl) [Vojna spomenica. Od P.F.C. (tj. od princa Friedricha Carla)], Frankfurt am Main 1860. 86
- The International Working Men's Association. Resolutions of the congress of Geneva, 1866, and the congress of Brussels, 1868* [Međunarodno udruženje radnika. Rezolucije kongresa u Ženevi od 1866, i kongresa u Briselu od 1868], London 1868. 369 371
- Kinglake, Alexander William: *The Invasion of the Crimea: Its origin and an account of its progress down to the death of Lord Raglan*. Vol. 3 [Invazija Krima: njeni uzroci i razmatranja njenog razvoja do smrti lorda Raglana. Tom 3], Leipzig 1863. 194
- Lavallée, Théophile: *Les frontières de la France* [Granice Francuske], Paris 1864. 97
- Manifest des Ausschusses der social-demokratischen Arbeiterpartei* [Manifest Odbora socijaldemokratske radničke partije]. U: «Der Volksstaat» od 11. septembra 1870, Leipzig. 223 226
- Marx, Karl: *Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte*. 2. Ausg. [Osamnaesti brimer Louis-a Bonaparte. Drugo izdanje], Hamburg 1869. 501
- *Der Bürgerkrieg in Frankreich. Adresse des Generalraths der Internationalen Arbeiter-Assoziation an alle Mitglieder in Europa und den Vereinigten Staaten*. Separatabdruck aus dem «Volksstaat» [Građanski rat u Francuskoj. Adresa Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika svim članovima u Evropi i Sjedinjenim Državama. Štampano kao separat iz lista «Der Volksstaat»], Leipzig 1871. 501 502 507 510
- *The Civil War in France. Address of the General Council of the International Working Men's Association* [Građanski rat u Francuskoj. Adresa Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika], London 1871. (Vidi i napomenu 195.) 297 298 299 302 - 304 307 308 316 326 373 390
- *Herr Vogt* [Gospodin Vogt], London 1860. 246
- Millière, [Jean-Baptiste]: *Le faussaire* [Falsifikator]. U: «Le Vengeur» od 8. februara 1871, Paris. 256 257 293 296 406 469
- Milton, John: *Paradise Lost* [Izgubljeni raj]. 446
- Montesquieu, [Charles de Secondat, baron de La Brède et de]: *Esprit des lois*. Avec les notes de l'auteur et un choix des observations de Dupin, Crevier, Voltaire, Mably, La Harpe, Servan, etc. [Duh zakona. S beleškama autora i izborom primedaba Dupina, Crevier-a, Voltaire-a, Mablyja, La Harpe-a, Servana itd.], Paris 1864. 461 463

- [Napoléon III, Louis Bonaparte:] *Campagne de 1870. Des causes qui ont amené la capitulation de Sedan*. Par un Officier attaché à l'État-Major Général, avec les plans de la place et de bataille [Rat od 1870. Uzroci koji su doveli do kapitulacije Sedana. Od jednog oficira člana Glavnog štaba, s planovima bojišta], Bruxelles 1870. 129 - 133
- Papiers et correspondance de la famille impériale*. T. 2. [Dokumenti i prepiska carske porodice. Tom 2], Paris 1871. 250 251
- Pertz, G[eorg] H[einrich]: *Das Leben des Feldmarschalls Grafen Neithardt von Gneisenau*. Bd. 2. 1810 - 1813 [Život feldmaršala grofa Neithardta von Gneisenau. Tom 2. 1810 - 1813], Berlin 1865. 165 166
- Political notes on the present situation of France and Paris*. By a French Positivist. Ed. by E[dward] S[pencer] Beesly [Političke beleške o sadašnjoj situaciji u Francuskoj i Parizu. Od jednog francuskog pozitiviste. Izdao Edward Spencer Beesly.], 289 297
- Procès-verbaux du congrès de Genève 1866*. Rapport du Conseil Général. Publié dans le «*Courrier International*», Mars & Avril [Zapisnik s kongresa u Ženevi od 1866. Izveštaj Generalnog veća. Objavljen u listu «*Le Courrier International*», mart i april], Londres 1867. 369
- Procès-verbaux du congrès de l'Association Internationale des Travailleurs réuni à Lausanne du 2 au 8 septembre 1867* [Zapisnik s kongresa Međunarodnog udruženja radnika održanog u Lozani od 2. do 8. septembra 1867], Chaux-de-Fonds 1867. 369 370 371 385
- Proudhon, P[ierre]-J[oseph]: *Idee générale de la révolution au XIXe siècle*. (Choix d'études sur la pratique révolutionnaire et industrielle). Nouv. ed. In: «*Oeuvres complètes*». T. 10 [Ideja vodilja revolucije u 19. veku. (Izbor studija o revolucionarnoj i industrijskoj praksi). U: «*Sabrana dela*». Tom 10], Paris 1868. 507
- Quatrième congrès de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Bâle 1869*. Rapport du délégué des sections de la fabrique à Genève [Četvrti kongres Međunarodnog udruženja radnika održan u Bazelu 1869. Izveštaj delegata fabričke sekcije u Ženevi], Genève 1869. 369
- Report of the Fourth Annual Congress of the International Working Men's Association, held at Basle, in Switzerland*. From the 6th to the 11th September, 1869 [Izveštaj IV. godišnjeg kongresa Međunarodnog udruženja radnika održanog u Bazelu, u Švajcarskoj, od 6. do 11. septembra 1869], London 1869. 369 392 394 529
- Resolutions of the conference of delegates of the International Working Men's Association*. Assembled at London from 17th to 23rd September 1871. (Circular issued by the General Council of the Association.) [Rezolucije konferencije delegata Međunarodnog udruženja radnika, održane u Londonu od 17. do 23. septembra 1871. (Cirkular izdalo Generalno veće Udruženja)], London 1871. 369 371 377 386
- Rules of the International Working Men's Association*. Founded September 28th, 1864 [Pravilnik Međunarodnog udruženja radnika osnovanog 28. septembra 1864], London [1867]. 342 369 370 371 530
- Shakespeare, William: *Julije Cezar*. 432
— *Henri IV*. 54
— *Mletački trgovac*. 451
- Strafgesetzbuch für die Preußischen Staaten*. Vom 14. April 1851. In: «*Gesetz-Sa-*

- mmlung für die Königlichen Preußischen Staaten. Jg. 1851. Nr. 10 [Krivični zakonik pruskih država. Od 14. aprila 1851. U: »Zbornik zakona kraljevskih pruskih država«. God. 1851. Br. 10], Berlin 1851. 230
- Tacitus, C. Cornelius: *Historiar. lib. III.* In: »Opera quae extant omnia«. Ad editionem optimam Joh. Fre. Gronovii accurate expressa. T. 2 [Istorije, 3. knjiga. U: »Celokupna sačuvana dela«. Za najbolje izdanje Joh. Fre. Grenovija brižljivo pripremljeno. Tom 2], Glasgae 1743. 285
- Testut, Oscar: *L'Internationale*. 3e éd. revue et augm. [Internacionala. Treće pregledano i prošireno izdanje], Paris—Versailles 1871. 374
- [Thiers, Adolphe:] [*Prefektima i pomoćnicima prefekata*]. U: »Le Rappel« od 30. marta 1871, Paris. 418
- Trochu, L[ouis]-J[ules]: *L'Armée française en 1867* [Francuska vojska u 1867], Paris 1867. 100
- Troisième congrès de l'Association Internationale des Travailleurs*. Compte-rendu officiel [Treći kongres Međunarodnog udruženja radnika. Zvanični izveštaj], Bruxelles 1868. 369 371 389
- Verordnung über den Landsturm*. Vom 21. April 1813. In: »Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preußischen Staaten. Jg. 1813. Nr. 13 [Propis o obveznicima poslednje odbrane. Od 21. aprila 1813. U: »Zbornik zakona kraljevskih pruskih država«. God. 1813. Br. 13], Berlin 1813. 137 167
- Vogt, Carl: *Politische Briefe an Friedrich Kolb* [Politička pisma Friedrichu Kolbu], Biel 1870. 247 - 251
- *Studien zur gegenwärtigen Lage Europas* [Studije o sadašnjem stanju Evrope], Genf, Bern 1859. 247 - 250
- Voltaire, François-Marie Arouet de: *Candide* [Kandid]. 267
- Widdern, von — vidi: Cardinal von Widdern

II. Listovi i časopisi

- Anales de la Sociedad Tipográfica Bonaerense* [Anali Tipografskog društva iz Buenos Ajresa], Buenos Aires. (Vidi i napomenu 168.) 233
- Allgemeine Zeitung* [Opšte novine], Augsburg, od 26. avgusta 1870, dodatak. 58
- L'Avenir liberal* [Liberalna budućnost], Paris. 352
- Belletristisches Journal und New-Yorker Criminal-Zeitung* [Beletristički list i njujorške kriminalističke novine], New York. (Vidi i napomenu 374.) 397
- Berliner Börsen-Courier* [Berlinski berzanski vesnik], Berlin. (Vidi i napomenu 113.) 164
- The Contemporary Review* [Savremena revija], London. (Vidi i napomenu 484.) 520
- Courrier de la Gironde* [Glasnik Žironde], Bordeaux. (Vidi i napomenu 178.) 239
- Le Courrier de Lyon* [Lionski glasnik], Lyon. (Vidi i napomenu 178.) 239
- La Défense républicaine* [Republikanska odbrana], Limoges. (Vidi i napomenu 418.) 429

- The Daily News [Dnevne novosti], London. (Vidi i napomenu 75.) 107 111 115
 126 160 162 208 229 299 302 303 306 307 308 428
 — od 20. aprila 1871. 463
 — od 29. aprila 1871. 411
 — od 6. maja 1871. 438
 — od 8. juna 1871. 291
 — od 20. juna 1871. 299
 — od 26. juna 1871. 303 308
 — od 27. juna 1871. 308
 — od 23. avgusta 1871. 326
 — od 30. avgusta 1871. 327
- The Daily Telegraph [Dnevni telegraf], London. (Vidi i napomenu 287.) 307 309
 — od 4. aprila 1871. 413
- The Eastern Post [Istočna pošta], London. (Vidi i napomenu 352.) 373 390 396
 397
 — od 16. decembra 1871. 390
- L'Égalité [Jednakost], Genève. (Vidi i napomenu 311.) 335 400
 — od 11. decembra 1869. 335
 — od 21. oktobra 1871. 347
- L'Électeur libre [Slobodni birač], Paris. (Vidi i napomenu 204.) 257 407 470
- La Emancipacion [Emancipacija], Madrid. (Vidi i napomenu 365.) 387
- L'Étandard [Steg], Paris. (Vidi i napomenu 202.) 257 435
- The Evening Standard [Večernji steg], London. (Vidi i napomenu 272.)
 — od 8. juna 1871. 291 328
 — od 2. septembra 1871. 328
- The Examiner [Posmatrač], London. (Vidi i napomenu 280.) 301 307
- La Federacion [Federacija], Barcelona. (Vidi i napomenu 167.) 232
- Le Figaro [Figaro], Paris. (Vidi i napomenu 184.) 243 399
 — od 19. marta 1871. 255 405 468
- La France [Francuska], Paris. 325 538
- Frankfurter Zeitung und Handelsblatt [Frankfurtske novine i trgovinski list] od
 21. novembra 1871, Frankfurt am Main. (Vidi i napomenu 359.) 382
- Le Gaulois [Gal], Paris. (Vidi i napomenu 183.) 243 323 325 399
 — od 31. marta 1871. 243
- La Gazette de France [Francuske novine], Paris. (Vidi i napomenu 294.) 314
- Il Gazzettino Rosa [Ružin listić], Milano. (Vidi i napomenu 375.) 398 399
- Голосъ [Glas], Sankt Petersburg. (Vidi i napomenu 163.) 230
- L'International [Međunarodni list], Londres. (Vidi i napomenu 299.) 320
- Journal de Bruxelles [Briselski list]. (Vidi i napomenu 109.) 153
- Journal de Genève [Ženevski list]. (Vidi i napomenu 353.) 374 399
- Journal de Paris [Pariski list] od 31. maja 1871. (Vidi i napomenu 266.) 285
- Journal Officiel de la Commune de Paris [Službeni list Pariske komune] od 30.
 marta 1871, Paris. (Vidi i napomenu 199.) 415

- Journal Officiel de la République Française* [Službeni list Francuske Republike], Paris. (Vidi i napomenu 199.) 436
- od 19. marta 1871. 461
  - od 20. marta 1871. 462
  - od 21. marta 1871. 268² 455 482 494
  - od 24. marta 1871. 448
  - od 25. marta 1871. 445
  - od 31. marta 1871. 435 505
  - od 1. aprila 1871. 457
  - od 3. aprila 1871. 466
  - od 5. aprila 1871. 436
  - od 6. aprila 1871. 267 413 414 480
  - od 11. aprila 1871. 258 419 471
  - od 13. aprila 1871. 435
  - od 20. aprila 1871. 457
  - od 25. aprila 1871. 256 406 468
  - od 27. aprila 1871. 436
  - od 9. maja 1871. 461
- Journal Officiel de la République Française* [Službeni list Francuske Republike], Versailles. (Vidi i napomenu 199.)
- od 22. marta 1871. 462
  - od 5. aprila 1871. 267 480
  - od 7. aprila 1871. 411
  - od 3. maja 1871. 431
  - od 5. maja 1871. 280 421 432 489 490
- Journal Officiel de la République Française* [Službeni list Francuske Republike], Versailles—Paris. 317 318
- Journal de St. Pétersbourg* [Petrogradski list] od 1. marta 1871. (Vidi i napomenu 171.) 235
- Der Kamerad* [Drug], Wien. 153
- Karlsruher Zeitung* [Karlsruerske novine]. (Vidi i napomenu 119.) 185
- Kladderadatsch* [Kladeradač (humoristični list)], Berlin. (Vidi i napomenu 238.) 273
- Kölnische Zeitung* [Kelnske novine]. (Vidi i napomenu 120.) 328
- od 12. avgusta 1870. 219 220
  - od 9. decembra 1870. 168 169
  - od 1. januara 1871. 186
  - od 16. januara 1871. 202 203
  - od 18. januara 1871. 203
- Königlich Preussischer Staats-Anzeiger* [Kraljevske pruske državne oglasne novine], Berlin. (Vidi i napomenu 123.) 192
- Il Libero Pensiero* [Slobodna misao], Firenze. (Vidi i napomenu 375.) 398 399
- od 4. januara 1872. 399
- La Liberté* [Sloboda], Paris. (Vidi i napomenu 178.) 239 427 437
- The Manchester Guardian* [Mančesterski stražar]. (Vidi i napomenu 39.) 51
- La Marseillaise* [Marseljeza] od 22. jula 1870, Paris. (Vidi i napomenu 5.) 4 5 6
- Moniteur des communes* [Glasnik opština], Versailles. (Vidi i napomenu 417.) 429 432 457
- Moniteur officiel du Gouvernement général du Nord de la France et de la Préfecture*

- de Seine-et-Oise* [Službeni glasnik opšte uprave Severa Francuske i Prefekture departmana Sene i Oaze], Versailles. (Vidi i napomenu 160.) 229
- Le Moniteur universel* [Opšti glasnik] od 2. decembra 1870, Tours. (Vidi i napomenu 111.) 158
- Le Moniteur universel* [Opšti glasnik], Paris. (Vidi i napomenu 111.)
- od 6. januara 1833. 261 460 473
- od 1. februara 1848. 258 419 420 472
- od 3. februara 1848. 259 420 472
- The Morning Advertiser* [Jutarnje oglasne novine], London. (Vidi i napomenu 293.) 313
- od 11. jula 1871. 313
- Le Mot d'Ordre* [Parola], Paris. (Vidi i napomenu 410.)
- od 20. aprila 1871. 437
- od 29. aprila 1871. 427
- od 5. maja 1871. 427
- Московские Ведомости* [Moskovske novosti]. (Vidi i napomenu 374.) 397 399
- Le National* [Nacionalni list], Paris. (Vidi i napomenu 226.) 265 292 295 412 419 424
- The National Reformer* [Nacionalni reformator] od 7. januara 1872, London. (Vidi i napomenu 373.) 396
- National-Zeitung* [Nacionalne novine], Berlin. (Vidi i napomenu 301.) 322 328
- Neue Freie Presse* [Nova slobodna štampa], Wien. (Vidi i napomenu 284.) 305
- Neuer Social-Demokrat* [Novi socijaldemokrat], Berlin. (Vidi i napomenu 376.) 399
- od 3. decembra 1871. 399
- od 6. decembra 1871. 399
- od 8. decembra 1871. 399
- New-York Daily Tribune* [Njujorška dnevna tribina]. (Vidi i napomenu 412.) 427
- The New York Herald* [Njujorški glasnik]. (Vidi i napomenu 291.) 309 323 324
- Norddeutsche Allgemeine Zeitung* [Severnonemačke opšte novine], Berlin. (Vidi i napomenu 193.) 247
- El Obrero* [Radnik], Palma. (Vidi i napomenu 167.) 232
- Ostsee-Zeitung* [Novine Baltika], Stettin. (Vidi i napomenu 172.) 236
- The Pall Mall Gazette* [List Pel-Mela], London. (Vidi i napomenu 94.) 129 130 235 294 307 308
- od 27. juna 1877. 306
- Paris-Journal* [Pariski list]. (Vidi i napomenu 174.) 240 243 297 301 305 314 427 543
- od 14. marta 1871. 238 240
- od 19. marta 1871. 238 240 242
- Le Petit-Journal* [Male novine], Paris. 399
- Die Presse* [Štampa], Wien. (Vidi i napomenu 285.) 305
- Le Progrès* [Napredak], Le Locle. (Vidi i napomenu 313.) 335 347 351
- Il Proletario Italiano* [Italijanski proleter], Torino. (Vidi i napomenu 361.) 384 385
- od 23. novembra 1871. 384

- Provinzial-Correspondenz* [Pokrajinska korespondencija], Berlin. (Vidi i napomenu 129.) 202
- Public Opinion* [Javno mnenje], London. (Vidi i napomenu 300.) 321 322
— od 19. avgusta 1871. 322 328
— od 26. avgusta 1871. 328
- Le Rappel* [Zbor], Paris. (Vidi i napomenu 386.)
— od 30. marta 1871. 410
— od 13. aprila 1871. 428 490
— od 17. aprila 1871. 429
— od 28. aprila 1871. 410 416 422
— od 6. maja 1871. 430 432 489
- Le Réveil* [Buđenje] od 12. jula 1870, Paris. (Vidi i napomenu 4.) 4
- La Revolución social* [Socijalna revolucija], Palma. (Vidi i napomenu 167.) 232
- La Révolution Sociale* [Socijalna revolucija], Genève. (Vidi i napomenu 362.) 385
— od 23. novembra 1871. 394 395
- La Roma del Popolo* [Narodni Rim], Roma. (Vidi i napomenu 366.) 388
— od 16. novembra 1871. 388
- Le Siècle* [Vek], Paris. (Vidi i napomenu 35.) 45 194
- La Situation* [Situacija] od 28. marta 1871, Londres. (Vidi i napomenu 404.) 419
- La Solidaridad* [Solidarnost], Madrid. (Vidi i napomenu 167.) 232
- La Solidarité* [Solidarnost], Neuchâtel. (Vidi i napomenu 313.) 335 347 351
- The Spectator* [Posmatrač], London. (Vidi i napomenu 274.) 293 301 307
- Schweizer Handels-Courier* [Švajcarski trgovinski vesnik], Biel. (Vidi i napomenu 191.) 247
- The Standard* [Steg], London. (Vidi i napomenu 41.) 54 211 298 307 327 399
— od 19. juna 1871. 298
— od 13. jula 1871. 314
- Die Tages-Presse* [Dnevna štampa], Wien. (Vidi i napomenu 114.) 164 247 397 399
- Le Temps* [Vreme], Paris. (Vidi i napomenu 19.) 17 21
— od 29. jula 1870. 17
— od 3. avgusta 1870. 21
— od 7. avgusta 1870. 33
— od 8. avgusta 1870. 26 27
— od 11. avgusta 1870. 36
— od 16. avgusta 1870. 41
— od 18. avgusta 1870. 42
— od 21. avgusta 1870. 53
— od 8. septembra 1870. 256 460 468
— od 24. septembra 1870. 92
— od 8. januara 1871. 256 460 468
— od 14. aprila 1871. 414
— od 19. aprila 1871. 279 280 414 489
— od 25. aprila 1871. 458

- The Times* [Vremena], London. (Vidi i napomenu 20.) 20 150 203 238 239 243
 268 292 293 297 307 426 480
 — od 8. avgusta 1870. 29
 — od 13. septembra 1870. 82
 — od 7. oktobra 1870. 107
 — od 25. novembra 1870. 150
 — od 3. decembra 1870. 157
 — od 16. marta 1871. 238
 — od 22. marta 1871. 240 242
 — od 23. marta 1871. 241
 — od 5. maja 1871. 431 432
 — od 13. juna 1871. 292 374
 — od 19. juna 1871. 297
 — od 29. jula 1871. 317 318
 — od 27. oktobra 1871. 373
 — od 31. oktobra 1871. 373 374
- Le Vengeur* [Osvetnik], Paris. (Vidi i napomenu 419.)
 — od 4. aprila 1871. 466
 — od 19. aprila 1871. 429
 — od 28. aprila 1871. 256 460 469
 — od 6. maja 1871. 429 438
- La Vérité* [Istina], Paris. (Vidi i napomenu 304.) 327
 — od 23. aprila 1871. 459
- Der Volksstaat* [Narodna država], Leipzig. (Vidi i napomenu 161.) 229 240 376
 — od 20. jula 1870. 5 6
 — od 11. septembra 1870. 223
 — od 11. marta 1871. 235
 — od 5. jula 1871. 376
 — od 7. oktobra 1871. 376
- Der Wanderer* [Putnik], Wien. (Vidi i napomenu 289.) 308
- De Werker* [Radnik], Antwerpen. (Vidi i napomenu 181.) 242
- Wiesbadener Zeitung* [Vizbadenske novine]. (Vidi i napomenu 378.) 399
- Zeitschrift des Königlich Preussischen Statistischen Bureaus* [Časopis Statističkog biroa Kraljevine Pruske] od 3. marta 1864, godište 4, Berlin. 101 102

Datumi iz života i rada Karla Marxa i Friedricha Engelsa

(jul 1870 — februar 1872)

1870

19. jula Marx učestvuje na zasjedanju Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (Prve internacionale). On podnosi izveštaj o položaju Francuske u vezi s početkom francusko-pruskog rata. Generalno veće nalaže Marxu da napiše jednu adresu o stavu Internacionale prema francusko-pruskom ratu.
- Između 19. i 23. jula Marx piše *Prvu adresu Generalnog veća o francusko-pruskom ratu*.
20. jula Marx piše Engelsu da postoji mogućnost objavljivanja dopisa o ratu u londonskom listu *«The Pall Mall Gazette»*. On informiše Engelsa o daljoj borbi Generalnog veća s baku-njinistima.
22. jula U pismu Marxu Engels analizira odnose snaga zaraćenih strana i iznosi zaključak da je poraz bonapartističke Francuske u francusko-pruskom ratu neminovan. On izražava svoju spremnost da piše članke o ratu za list *«The Pall Mall Gazette»*.
26. jula Marx čita pred Generalnim većem svoju *Adresu o francusko-pruskom ratu*. Generalno veće prihvata *Adresu* i donosi odluku da se štampa na engleskom jeziku u 1000 primeraka i da se prevede na druge jezike. *Adresa* se pojavila kao letak na engleskom, francuskom i nemačkom jeziku; osim toga, objavljena je u organima Internacionale i u drugim listovima. U pismu nemačkom demokrati, emigrantu u Londonu, Eugenu Oswaldu, koji je zamolio Marxa da potpiše protestnu adresu protiv rata, Marx naglašava da jedino radnička klasa predstavlja aktivnu snagu sposobnu da se suprotstavi diplomatiji vladajućih klasa i njom izazvanih nacionalnih suptrotnosti.
- Oko 27. jula 1870. do sredine februara 1871. Engels, po dogovoru s redakcijom lista *«The Pall Mall Gazette»*, piše seriju od 59 članaka *O ratu*, koja je štampana od 29. jula 1870. do 18. februara 1871. U tim člancima Engels pažljivo prati kretanje vojnih operacija i pravi niz pretpostavki o razvoju najvažnijih događaja, koje su u mnogim slučajevima potvrđene.

28. jula U pismu Paulu i Lauri Lafargue Marx analizira političke prilike u Francuskoj i Nemačkoj i tvrdi da je klasna borba u ovim zemljama dostigla takav stupanj razvoja da nikakav rat ne može za duže vreme vratiti natrag točak istorije. On ukazuje da će poraz Drugog Carstva u ovom ratu izazvati revoluciju u Francuskoj.
29. jula Marx šalje Wilhelmu Liebknechtu *Prvu adresu Generalnog veća o francusko-pruskom ratu* da je objavi u listu «Der Volksstaat»; on ga obaveštava da je Generalno veće s odobravanjem prihvatilo njegovo i Bebelovo istupanje u Rajhstagu protiv politike vladajućih krugova Pruske, koja je doprinela rasplamsavanju rata.
2. avgusta Na zasjedanju Generalnog veća Marx predlaže da se redovni kongres Međunarodnog udruženja radnika odloži zbog početka rata. Nasuprot tome, predstavnici belgijskih sekcija su, po sugestiji Bakunjinina, predlagali da se kongres održi, samo ne u Majncu 5. septembra, već u Amsterdamu. Prihvaćen je Marxov predlog. Generalno veće traži od sekcija ovlaštenje da sazove kongres kad bude našlo za potrebno. — Pošto je prvo izdanje *Prve adrese Generalnog veća o francusko-pruskom ratu* brzo rastureno, Generalno veće odlučuje da se naknadno štampa još 1000 primeraka. — U pismu Odboru Socijaldemokratske radničke partije u Braunšvajgu Marx objašnjava zašto je bilo neophodno odlaganje kongresa Internacionale i pri tom moli da ovaj predlog Generalnog veća Odbor zvanično podrži. Sa sličnom molbom Marx se obraća Johannu Philippu Beckeru, vodi nemačkih sekcija u Švajcarskoj. On moli Beckera da mu pošalje iscrpne podatke o intrigama bakunjinističke Alijanse u Švajcarskoj i informiše komitet ruske sekcije o Bakunjinovoj ulozi u 1848/1849. godini. Ove informacije su upotrebljene za pisanje jedne brošure protiv Bakunjinina. Marx se preko Beckera obraća članovima ruske sekcije Internacionale s molbom da mu pošalju četvrti tom dela Černiševskog, koji je upravo izašao u Ženevi. Po prijemu knjige Marx čita rad Černiševskog *Nacrt političke ekonomije (po Millu)*.
6. avgusta Marx piše Hermannu Jungu, sekretaru-korespondentu za Švajcarsku, i šalje mu kopije dokumenata Generalnog veća o Alijansi socijalističke demokratije sa sednice Veća od 22. decembra 1868. odnosno 9. marta 1869. On moli Junga da ih pošalje Henryju Perret-u, sekretaru Romanskog federalnog veća, radi objavljivanja u Ženevi.
9. do 31. avgusta Zbog lošeg zdravlja, Marx se s porodicom odmara u Remsejtu, ali nastavlja da se bavi poslovima Internacionale.
10. avgusta Engels u pismu Marxu izražava svoje čvrsto uverenje da predstoji pad Drugog Carstva i izveštava ga o najnovijim ratnim događajima.
12. avgusta Marx rediguje nemački prevod *Prve adrese Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika o francusko-pruskom ratu*. Sekretar Generalnog veća Johann Georg Eccarius šalje *Adresu* Johannu Philippu Beckeru. Ona je štampana u avgu-

- stovskom broju časopisa »Der Vorbote«, zvaničnog organa nemačkih sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Švajcarskoj.
- Marx prima od nemačke sekcije u Ženevi i braunšvajškog Odbora Socijaldemokratske radničke partije zvanični predlog o odlaganju kongresa. Marx ga šalje Jungu u London da se podnese Generalnom veću.
15. i 17. avgusta Marx i Engels u pismima razmenjuju mišljenja o taktici nemačkog proletarijata u francusko-pruskom ratu. Oni naročito ukazuju na to da uvek treba isticati zajedničke interese nemačkih i francuskih radnika.
20. do 22. avgusta Marx se zadržava u Londonu da bi se konsultovao s lekarom.
- Između 22. i 30. avgusta Marx je na kratko vreme posetio Engelsa u Mančesteru; oni pišu pismo Odboru Socijaldemokratske radničke partije u kome su prvu etapu francusko-pruskog rata ocenili i utvrdili da postoji opasnost da se taj rat pretvori u pljačku od strane Nemačke. Oni ukazuju na teške posledice osvajačke politike za budući mir u Evropi i obrazlažu internacionalne zadatke nemačkog proletarijata kao prvoborca protiv političkih aneksija i kontribucija. Odbor Socijaldemokratske radničke partije je iskoristio sadržaj Marxovog i Engelsovog pisma i uneo ga u manifest o ratu, koji je upućen svim nemačkim radnicima. Manifest se pojavio kao letak 5. septembra, a 11. septembra objavljen je u listu »Der Volksstaat«.
25. avgusta Engels piše XII članak iz serije članaka *O ratu*, u kome analizira povlačenje Mac-Mahonovih trupa iz Remsa i predviđa katastrofu Sedana. Članak je objavljen 26. avgusta u listu »The Pall Mall Gazette«.
31. avgusta Marx se vraća iz Remsgejta u London.
1. septembra Marx, kao sekretar-korespondent Generalnog veća za nemačke sekcije u Americi, piše pismo F. A. Sorgeu, vodi sekcije Internacionale u Hobokenu, izlaže mu svoja shvatanja o posledicama francusko-pruskog rata i iznosi zaključak da je neizbežan sukob između Rusije i Pruske, koji će ubrzati socijalnu revoluciju u Rusiji.
4. septembra U pismu Marxu Engels izražava svoje mišljenje o situaciji u Parizu posle poraza francuske vojske kod Sedana.
5. septembra Marx prima telegrafsku vest iz Pariza od Charles-a Longuet-a, člana Internacionale, o padu Drugog Carstva i proglašenju republike u Francuskoj.
5. do 10. septembra Pod Marxovim vodstvom Generalno veće organizuje pokret engleskih radnika za odbranu Francuske Republike i za njeno diplomatsko priznanje od strane engleske vlade.
6. septembra Marx saopštava Engelsu svoju nameru da napiše drugu adresu Internacionale o francusko-pruskom ratu u kojoj bi raskrinkao namere pruskih junkera i nemačke buržoazije u odnosu na Alzas i Lorenu. On moli Engelsa da mu pošalje neophodne podatke o vojnoj strategiji. Marx prima pismo od Pariskog federalnog veća Internacionale s hitnom mol-

- bom upućenom Generalnom veću da se objavi manifest o ratu, koji treba uputiti specijalno Nemcima; u svom odgovoru Marx ocenjuje političku i vojnu situaciju i tumači zadatke koji neposredno stoje pred sekcijama Internacionale u Francuskoj.
- Marx se sastao s Auguste-om Serraillier-om pred njegov odlazak u Pariz u svojstvu predstavnika Generalnog veća. On se dogovara sa Serraillier-om o tome kako se može pomoći pariskim sekcijama Internacionale da zauzmu ispravan stav. — Na sednici Generalnog veća Marx učestvuje u diskusiji o pripremanju druge adrese o francusko-pruskom ratu. U svom izlaganju Marx je raskrinkao aneksionistički plan pruske vlade i nemačke buržoazije i odredio zadatke radničke klase i Internacionale na početku nove etape francusko-pruskog rata. Generalno veće ovlašćuje Marxa, Junga, Milnera i Serraillier-a da napišu drugu adresu Generalnog veća o francusko-pruskom ratu. Marx podržava Serraillier-ov predlog da se ruski revolucionar German Aleksandrovič Lopatin izabere za člana Generalnog veća.
- Između 6. i 9. septembra Marx radi na drugoj adresi Generalnog veća koristeći pri tom materijal o Alzasu i Loreni koji mu je Engels poslao.
7. septembra Engels se sastaje u Mančesteru s Eugène-om Dupont-om, članom Generalnog veća. Oni diskutuju o položaju Francuske i o stvaranju radničke partije kao najvažnijem zadatku francuskog proletarijata. U jednom pismu Marxu Engels ocenjuje prilike u Francuskoj kritikujući šovinizam nekih predstavnika francuskog radničkog pokreta i, dalje, razotkriva orleane monarhističkih elemenata i planove za restauraciju ultranacionalističke vladavine. On predviđa da će politika vlade nacionalne odbrane dovesti Francusku do kapitulacije.
9. septembra Na vanrednoj sednici Generalnog veća Marx podnosi svoju *Drugu adresu o francusko-pruskom ratu*. Generalno veće usvaja *Adresu*, i ona se objavljuje na engleskom jeziku u 1000 primeraka.
12. septembra U pismu Edwardu Spenceru Beeslyju, engleskom buržoaskom radikalu, Marx moli da on podrži pokret za diplomatsko priznanje Francuske Republike od strane engleske vlade. U pismu Marxu Engels izražava svoje mišljenje o taktici francuskog proletarijata pre i posle zaključenja mira s Pruskom.
13. septembra Marx prisustvuje radničkom mitingu u Londonu koji je održan u znak podrške Francuske Republike.
13. i 14. septembra Marx i Engels preko pisama razmenjuju mišljenja o hapšenju članova Odbora nemačke Socijaldemokratske radničke partije.
- Oko 14. septembra Marx prevodi na nemački jezik *Drugu adresu Generalnog veća o francusko-pruskom ratu*. Prevod je objavljen u organima nemačkih sekcija Internacionale.
14. septembra Marx šalje izveštaj o hapšenju članova Odbora nemačke Socijaldemokratske radničke partije nizu engleskih listova. Ovaj izveštaj, u kome su raskrinkani pruski vlastodršci, pojavio

- se 15. septembra u listu »The Pall Mall Gazette«. Marx šalje članovima Internacionale u Belgiji, Švajcarskoj i Sjedinjenim Državama opširne instrukcije o taktici radnika u borbi za priznavanje Francuske Republike, uz to šalje i tekst *Druge adrese Generalnog veća o francusko-pruskom ratu* svojim pristalicama u raznim zemljama.
16. septembra Engels piše članak *Kako tući Pruse*, koji pripada seriji članaka *O ratu* i u kome on razmatra pitanje reorganizacije francuske vojske u cilju odbrane zemlje. Članak se pojavio 17. septembra u listu »The Pall Mall Gazette«. Pošto je buržoaska štampa prećutala pojavu *Druge adrese*, Marx se obraća pismom Beeslyju s molbom da za buržoasko-liberalni časopis »The Fortnightly Review« napiše članak o Internacionali, o adresama Generalnog veća o francusko-pruskom ratu i o držanju engleske štampe prema *Druvoj adresi*. Marx obećava da će se postarati da organi Internacionale u Evropi i u Sjedinjenim Državama objave taj članak.
20. septembra Pošto je konačno sredio sve poslove u vezi s prekidom rada u firmi Ermen & Engels, Engels se seli iz Mančestera u London i nastanjuje se u Marxovoj blizini. Marx predlaže Engelsa za člana Generalnog veća; Marx izveštava Generalno veće o hapšenju članova Odbora nemačke Socijaldemokratske radničke partije.
27. septembra Na sednici Generalnog veća Marx izveštava o represalijama protiv radnika u Saksoniji.
- Oktobar Marx prima od A. Sljepcova, urednika naprednog ruskog časopisa »Знание«, ponudu da za časopis napiše članak iz političke ekonomije.
4. oktobra Engels je jednoglasno izabran za člana Generalnog veća.
11. oktobra Engels prvi put učestvuje na sednici Generalnog veća. Marx podnosi izveštaj o ustanku u Lionu, koji se završio neuspehom zbog pučističke taktike njegovih vođa bakunjinista.
- Oko 15. oktobra Engelsov spis *Nemački seljački rat* pojavio se kao brošura u izdanju lista »Der Volksstaat« s uvodnom napomenom koju je on napisao za novo izdanje.
- Druga polovina oktobra do početka decembra Engels studira delo nemačkog istoričara Georga Heinricha Pertzsa *Das Leben des Feldmarschalls Grafen Neithardt von Gneisenau* u vezi s pisanjem serije članaka *O ratu*. Ovaj materijal on je obradio u svom članku *Pruski slobodni strelci*, u kome je utvrdio nužnost partizanskog rata kao oblika narodnog otpora protiv neprijateljskih uljeza.
18. oktobra Na Marxov predlog, Generalno veće je osudilo Belgijsko federalno veće, u kome sedi veliki broj bakunjinista, što prenebregava zvanična dokumenta Generalnog veća, naročito *Druvu adresu o francusko-pruskom ratu*.
25. oktobra Na sednici Generalnog veća Marx izveštava o Lafargue-ovom propagiranju ideja Internacionale u Bordou.
1. novembra Marx podnosi Generalnom veću pisma i dokumenta koja su mu poslata iz Amerike o razvoju radničkog pokreta. On pri-

mećuje da zaoštavanje antagonizma između radničke klase i kapitalista u Sjedinjenim Državama pruža povoljnu priliku za propagandu principa Internacionale. Marx takođe saopštava da su nemačka i francuska sekcija Internacionale u Njujorku izdale manifest o francusko-pruskom ratu.

- Oko 10. novembra Engels piše članak »Borba u Francuskoj« iz serije *O ratu*. On u tom članku žigoše surove postupke nemačke vrhovne komande prema dobrovoljcima i francuskom stanovništvu. Članak se pojavio 11. novembra u listu »The Pall Mall Gazette«.
17. novembra U vezi s optužbom protiv vođa Socijaldemokratske⁷ radničke partije da su počinili veleizdaju, Marx, na molbu Wilhelma Brackea, svedoči pred predsednikom opštine u Londonu da ta partija »nikad nije tražila da uđe u Internacionalu kao njen ogranak, odeljak ili sekcija« i »da su mnogi članovi gore navedene Socijaldemokratske radničke partije, na svoj zahtev, pojedinačno primljeni u Međunarodno udruženje radnika kao članovi«. Marxova izjava bila je presudna u odbrani na sudskom procesu protiv članova Odbora partije.
29. novembra Marx izveštava Generalno veće o uspostavljanju veza sa sindikalnim većima u Mančesteru i Salfordu i o predstojećem sudskom procesu članovima Odbora Socijaldemokratske radničke partije u Nemačkoj; on takođe izveštava o istupanju nemačkih radnika protiv nastavljanja rata.
- Decembar Marx šalje Sorgeu u Hoboken razne publikacije Generalnog veća.
13. decembra Marx obaveštava Generalno veće o obrazovanju sekcije Internacionale u Hagu.
- Oko 18. decembra Marx se obraća članovima Internacionale u Holandiji i Flandriji s molbom da pošalju Generalnom veću lokalne listove Udruženja. Kratko obaveštenje o ovome pojavilo se 18. decembra u listu »L'Internationale«, organu belgijskih sekcija.
19. decembra Engels u pismu supruzi Wilhelma Liebknechta (Wilhelm Liebknecht i August Bebel su bili upravo uhapšeni zbog toga što su u Rajhstagu istupili protiv ratnih kredita) ističe značaj visoke proleterске svesti i energije nemačkih radnika i njihovih vođa za vreme rata. Istovremeno Engels šalje Liebknechtovoj i Bebelovoj porodici i porodicama drugih uhapšenih nemačkih socijaldemokrata novčani prilog, koji su sakupili engleski i nemački radnici u Engleskoj.
23. decembra Po nalogu Generalnog veća, Engels piše pozdravno pismo Šestom kongresu belgijskih sekcija Internacionale. Pismo je objavljeno 1. januara 1871. u listu »L'Internationale«.
- Druga polovina decembra 1870. do sredine marta 1871. Marx se nekoliko puta sastao s ruskom revolucionarkom Jelisavetom L. Tomanovskom, koju je u London poslao komitet ruske sekcije Internacionale u Ženevi da bi od Marxa dobila informacije i uputstva o daljoj aktivnosti ruske sekcije. Prilikom ovih susreta Marx je s J. Tomanovskom diskutovao

- o pitanjima u vezi s razvojem seoskih opština u Rusiji. Između porodice Marx i J. Tomanovske uspostavljene su prijateljske veze.
- Kraj decembra Marx prima iz Petrograda pismo od Lopatina, koji je doputovao u Rusiju da bi organizovao bекство Černiševskog iz Sibira; Lopatin obaveštava Marxa o svojim planovima da otputuje u Sibir i o tome da je u Rusiji zaplenjen časopis «Архив судебной медицины» zbog članka u kome je na nekoliko mesta citiran *Kapital*; takođe ga izveštava o situaciji u vezi s izdavanjem prvog toma *Kapitala* u Rusiji.
- Kraj decembra 1870. do početka januara 1871. Marx čita spise Černiševskog o opštinskoj svojini na zemlju u Rusiji.

1871

- Januar Marx prima informacije od poslanika Severnonemačkog rajstaga o teškoćama na koje je naišla nemačka vojska u Francuskoj; ove informacije Marx šalje preko Engelsa Lafargue-u u Bordo jer se nada da će one biti od koristi pri organizovanju narodnog ustanka protiv nemačke agresije.
- Prva polovina januara Preko Generalnog veća Marx i Engels organizuju prikupljanje pomoći za porodice uhapšenih nemačkih socijaldemokrata.
7. januara Marx dobija pismo od Jelisavete Tomanovske s nekoliko podataka o agrarnoj politici carske vlade i jedan broj lista ruske sekcije «Народное дело» u kome je objavljen članak o agrarnoj reformi i opštinskoj svojini na zemlju u Rusiji.
16. januara Marx šalje londonskom liberalnom listu «The Daily News» članak *Sloboda štampe i govora u Nemačkoj*. U tom članku on raskrinkava Bismarckov policijski režim i otkriva činjenice u vezi s progonom socijaldemokrata, koji su tražili da se zaključi častan mir s Francuskom Republikom. Članak je objavljen 19. januara.
17. januara Na sednici Generalnog veća Marx drži govor u kome kritikuje člana Generalnog veća i vođu engleskih tredjuniona George-a Odgera zbog njegovog govora u pohvalu vladi nacionalne odbrane; na primeru kontrarevolucionarne delatnosti Jules-a Favre-a Marx pokazuje pravo lice ove vlade.
20. januara Eccarius obaveštava Marxa o saglasnosti urednika radničkog lista «The Eastern Post» da objavi zapisnike sa sednice Generalnog veća i drugi materijal Internacionale.
21. januara U pismu Siegfriedu Meyeru, jednom od osnivača sekcije Internacionale u Njujorku, Marx daje uputstva o delatnosti Centralnog komiteta sekcija u Sjedinjenim Američkim Državama. Marx ga informiše o položaju Internacionale u drugim zemljama i o zauzimanju engleskih radnika za diplomatsko priznavanje Francuske Republike; pored toga, Marx obaveštava Meyera o svom napredovanju u učenju ruskog jezika i visoko ocenjuje dela Černiševskog i Flerovskog.

24. januara Na sednici Generalnog veća Marx i Engels učestvuju u diskusiji o istupanju G. Odgera koji je održao pohvalni govor o francuskoj vladi nacionalne odbrane. Prihvaćen je Engelsov predlog da se u Generalnom veću raspravlja o stavu engleske radničke klase u sadašnjoj etapi francusko-pruskog rata.
31. januara Na sednici Generalnog veća na kojoj se raspravljalo o uspostavljanju veze sa španskim sekcijama Internacionale, Marx saopštava da se u Palmi izdaje radnički list «La Revolucion social». Generalno veće predlaže da Engels privremeno prihvati poslove sekretara-korespondenta za Španiju. Engels otvara debatu o stavu engleske radničke klase u tadanjoj etapi francusko-pruskog rata. On podnosi nacrt rezolucije i drži govor u kome ističe značaj pokreta za diplomatsko priznavanje Francuske Republike i podvlači da je to jedino uspešno sredstvo da se pomogne Republici u borbi protiv nemačke agresije. On kritikuje avanturističku politiku buržoaskih radikalnih pozitivista koji su istupili za vojnu intervenciju Engleske u korist Francuske i, dalje, ukazuje na dužnost da se kod engleske vlade preduzmu dalji koraci da se spreči vojna intervencija Rusije. Nacrt rezolucije izlazi 4. februara u listu «The Eastern Post».
4. februara U pismima Paulu Lafargue-u i Ludwigu Kugelmannu Marx oštro osuđuje izdajničke postupke vlade nacionalne odbrane, koja je iz straha od pariskih radnika potpisala sporazum o kapitulaciji Pariza.
- Oko 12. februara Marx dobija od Lafargue-a obaveštenje o rezultatima izbora za francusku Nacionalnu skupštinu.
13. februara Preko pisma Engels uspostavlja vezu sa Španskim federznim većem; u svom pismu Engels naglašava nužnost da se u svakoj zemlji stvori proleterska partija, koja bi vodila samostalnu politiku; on takođe informiše Špansko federalno veće o delatnosti Internacionale i njenih sekcija u pojedinim zemljama.
14. februara Na sednici Generalnog veća Marx podnosi izveštaj o policijskim progonima predstavnika radničkog pokreta u Austriji i Nemačkoj, kao i o Serrailier-ovoj delatnosti u Parizu. Marx učestvuje u diskusiji o stavu engleske radničke klase u sadašnjoj etapi rata; on otkriva uzroke odugovlačenja Gladstone-ove vlade da prizna Francusku Republiku i ističe zainteresovanost proletarijata da se monarhistički oblici vladanja zamene republikanskim, bez obzira na sve ograničenosti buržoaske republike.
19. februara Marx se sastaje sa Serrailier-om, koji se tog dana vratio iz Pariza i koji ga obaveštava o prilikama u Francuskoj.
2. marta U pismu supruzi Wilhelma Liebknechta Marx daje uputstva za raskrinkavanje optužbe zasnovane na falsifikovanim podacima, koju su pruski vlastodršci pripremili protiv uhapšenih vođa nemačke socijaldemokratije.
7. marta Marx informiše Generalno veće o delatnosti članova Internacionale u Francuskoj i Sjedinjenim Američkim Državama. Generalno veće nalaže Marxu da piše Centralnom komitetu sekcija Internacionale u Americi i da mu objasni njegova

- ovlašćenja. Marx se vraća na pitanja koja su postavljena u diskusiji o stavu engleske radničke klase prema ratu i određuje stav kojega se engleski proletarijat mora držati u oblasti spoljne politike.
10. marta U pismu Karlu Kleinu i Fritzju Mollu, članovima Internacionalne u Zolinguenu, Engels je visoko ocenio „primerno držanje” nemačkih radnika za vreme francusko-pruskog rata.
14. marta Na sednici Generalnog veća Marx podnosi izveštaj o izborima za nemački Rajstag i o izboru Bebela za poslanika; on izveštava Generalno veće i o stvaranju irske sekcije Internacionalne u Njujorku. Marx učestvuje u diskusiji o sazivanju konferencije Internacionalne i napominje da je vrlo nepovoljno vreme za konferenciju zbog krajnje promenljivih prilika u Francuskoj. On se u diskusiji vraća na spoljnopolitička pitanja koja su dotaknuta u diskusiji o stavu engleske radničke klase prema ratu. Engels daje završnu reč ovoj diskusiji. Generalno veće usvaja 3. tačku rezolucije, koju je Engels predložio, a koja se odnosi na osvajačku politiku reakcionarnih snaga, i odbacuje dve prve tačke, koje se odnose na priznavanje Francuske Republike, zbog toga što je francuska vlada 26. februara zaključila preliminarni mir s Pruskom.
19. marta Marx i Engels saznaju za revoluciju od 18. marta u Parizu.
19. marta do maja Marx i Engels brižljivo proučavaju vesti o situaciji u Parizu i o delatnosti Pariske komune, koja je proglašena 28. marta. Oni uspostavljaju veze s komunarima i pomažu im savetima u raznim pitanjima unutrašnje i spoljne politike. Oni organizuju masovne mitinge i skupove radnika raznih zemalja radi pružanja potpore revolucionarnom proletarijatu Pariza i Pariskoj komunici. Marx piše nekoliko stotina pisama o Pariskoj komunici u sve zemlje gde postoje sekcije Internacionalne, u kojima objašnjava proleterski karakter i istorijski značaj Komune i poziva ih da joj pomognu. Ujedno on kritikuje greške Komune. Marx pažljivo proučava iskustva Pariske komune, pravi izvode iz novina i sakuplja vesti i privatne informacije svih vrsta.
21. marta Na sednici Generalnog veća Engels drži govor o revoluciji u Parizu i prelasku vlasti u ruke proleterskog organa, Centralnog komiteta Nacionalne garde. Na Marxov predlog usvojena je rezolucija da se pošalje delegacija na radničku skupštinu, što bi podstaklo engleske radnike da izraze svoje osećanje solidarnosti s pariskim proletarijatom. Generalno veće jednoglasno usvaja Marxovu izjavu protiv klevetničkih napisa engleske štampe o tome da je Parisko federalno veće odlučilo da isključi iz Internacionalne sve Nemce koji žive u Francuskoj. Izjava je objavljena 23. marta u listu »The Times», 25. marta u listu »The Eastern Post», a zatim i u drugim listovima.
21. do 23. marta Marx šalje pisma listovima »The Times» i »Der Volksstaat» u kojima je razobličio reakcionarni list »Paris-Journal» zbog falsifikovanja i širenja pisama u cilju klevetanja Internacionalne i njenih vođa. Pisma su objavljena u listu »The Times» 22. marta i u listu »Der Volksstaat» 29. marta, i u drugim listovima.

- Oko 28. marta Marx razgovara sa Serraillier-om pred njegov drugi polazak u Pariz.
28. marta Marx i Engels učestvuju u diskusiji u Generalnom veću o odnosima između Internacionale i republikanskog pokreta u Engleskoj. U svom govoru Engels naglašava da je tom pokretu neophodno dati pravac koji bi odgovarao interesima radničke klase. U svom govoru Marx primećuje da nijedan republikanski pokret ne može postati ozbiljna snaga ukoliko se ne pretvori u socijalni pokret.
- Oko 31. marta Vod belgijskih sekcija Internacionale, sekretar redakcije antverpenskog lista »De Werker« Philippe Coenen u jednom pismu moli Marxa da organizuje pružanje pomoći duvanskim radnicima u Antverpenu, koji su trenutno u štrajku.
- Oko 31. marta do polovine aprila Marx prima od Serraillier-a, preko njegove supruge, vesti o prilikama u Parizu i o merama koje je preduzela Komuna.
31. marta Marx piše pismo antverpenskom listu »De Werker« u kome razobličava buržoasku štampu koja se bavi klevetanjem Internacionale. Pismo je objavljeno 8. aprila.
- April do maja Marx je često s Foxom Boutne-om, urednikom liberalnog lista »The Examiner«, koji ga posećuje i razgovara s njim o događajima u Parizu. Ovi razgovori su doprineli da ovaj list objektivno oceni delatnost Komune.
- Oko 2. aprila Marx prima pismo od Lea Frankela, člana Komisije za rad i trgovinu Pariske komune, u kome ga ovaj moli da mu saopšti svoje »mišljenje o sprovođenju socijalnih reformi u život«.
3. aprila U pismu uredniku lista »The Times« Marx opovrgava klevetničke tvrdnje engleske štampe da je revolucija u Parizu organizovana iz Londona. Pismo je objavljeno u listu »The Times« 4. aprila i u listu »The Daily News« 6. aprila.
4. aprila Kao sekretar-korespondent za Belgiju, Engels obaveštava Generalno veće o štrajku duvanskih radnika u Antverpenu. Na Engelsov predlog, Generalno veće donosi odluku da se obrati tredjunionima i da pozove engleske radnike da pomognu radnicima u štrajku.
5. aprila Engels šalje Liebknechtu u Lajpcig belešku o štrajku duvanskih radnika u Antverpenu da bi je Liebknecht objavio u listu »Der Volksstaat«. Ova beleška, u kojoj Engels moli nemačke radnike da pomognu radnicima u štrajku, objavljena je 22. aprila.
6. aprila U pismu Liebknechtu Marx podrobno ispituje greške Pariske komune, koja je omogućila Versajcima da pređu u ofanzivu; uz to on moli da mu Bebel redovno šalje stenografske izveštaje sa zasedanja Rajhstaga u Berlinu.
10. aprila Marx u pismu izveštava Liebknechta o objavljivanju zvaničnih dokumenata o tome da je Karl Vogt, koga je Marx 1859/1860. raskrinkao kao bonapartističkog agenta, dobio novac iz tajnog fonda vlade Napoléona III. U listu »Der Volksstaat« od 15. aprila Liebknecht je objavio belešku s

- ovim novim dokazima o Vogtovoј vezi s bonapartističkom vladom.
11. aprila Na sednici Generalnog veća Engels opisuje stanje u Parizu i konstatuje da je Komuna isпустиła povoljnu priliku za ofanzivu na Versajce; pored toga, Engels podnosi izveštaj o radničkom pokretu i socijalističkoј propagandi u Španiji.
12. aprila U pismu Kugelmannu Marx se poziva na poslednju glavu *Osamnaestog brimera*, u kojoj je izveo zaključak da se sledeći pokušaj francuske revolucije mora sastojati ne više kao do sada u tome da se birokratsko-vojni aparat prenese iz ruku jednih u ruke drugih, već da se razbije taj aparat. Marx naglašava da je Pariska komuna pokušala da to ostvari. On je oduševljen heroizmom komunara, ali ukazuje i na greške i slabosti u radu Komune.
13. aprila U pismu Liebknechtu Marx daje savet za štampanje izvoda iz *Kapitala* u listu »Der Volksstaat«. Savet se naročito odnosi na glavu »Takozvana prvobitna akumulacija«, iz koje izvode treba prilagoditi teorijskom nivou nemačkih radnika.
17. aprila U pismu Kugelmannu Marx ističe svetskoistorijski značaj Pariske komune i ukazuje da je borba radničke klase protiv kapitalističke klase i buržoaske države preko Pariske komune ušla u novu fazu. Preko Kugelmana, Johannes Miquel upozorava Marxa da ne dolazi u Nemačku, jer mu tamo prete hapšenjem.
18. aprila Na sednici Generalnog veća Marx predlaže da se svim članovima Internacionale uputi adresa o opštoј tendenciji borbe u Parizu da bi se iskustvima Pariske komune koristili proleter i svih zemalja.
18. aprila do 29. maja Po nalogu Generalnog veća Marx radi na adresi o građanskom ratu u Francuskoј, koja je posvećena oceni svetskoistorijskog značaja Pariske komune i teorijskom uopštavanju njenih iskustava; on nastavlja da skuplja neophodan materijal, piše prvu i drugu skicu i zatim radi na konačnom tekstu adrese.
19. aprila U jednom pismu Engels opširno informiše Eccariusu o štrajku tekstilnih radnika u Barseloni s ciljem da Generalno veće uz pomoć mančesterskih radnika organizuje pomoć radnicima u štrajku.
- Oko 25. aprila Engels proučava pisma i novine s izveštajima o štrajku u Barseloni koje je dobio iz Španije.
25. aprila Generalno veće usvaja Engelsov nacrt rezolucije o isključenju iz Internacionale desnog prudonovca Tolaina, koji je prešao na stranu buržoazije. Rezolucija je objavljena u listu »The Eastern Post« 29. aprila, u listu »L'Internationale« 14. maja i u ostalim organima Internacionale. Na sednici Generalnog veća Marx drži govor u kome ocenjuje prilike u Parizu i opisuje mere koje je preduzela Komuna. Dalje, on izveštava Generalno veće o sastavu sekcija koje vodi njujorski Centralni komitet.
- Oko 26. aprila Marx dobija pismo od jednog nemačkog trgovca preko koga

- je održavao veze s članovima Komune, u kome se komunari raspituju kako bi mogli da trguju vrednosnim papirima na londonskoj berzi. U odgovoru Frankelu, Marx daje savete u vezi s ovim. Uz to, on pobija klevete o Internacionali i o predstavniku Generalnog veća koji boravi u Parizu, Ser-raillier-u, koje je širio sitnoburžoaski demokrata Félix Pyat.
- Početak maja Marx se sastao s ruskim narodnjakom članom Internacionale Petrom Lavrovom, koji je došao iz Pariza po nalogu Komune da bi uspostavio direktnu vezu s Generalnim većem.
- Oko 2. maja do 22. maja Marx se razboleo i zato nije mogao učestvovati na sednicama Generalnog veća. Njegova bolest odlaže završavanje adrese Generalnog veća o građanskom ratu u Francuskoj.
5. maja Engels šalje Liebknechtu članak *Opet „Gospodin Vogt“*, koji je objavljen u listu »Der Volksstaat« 10. maja. U pismu Liebknechtu Engels moli da se organizuje materijalna pomoć nemačkih radnika antverpenskima i briselskim radnicima u štrajku.
9. maja Na sednici Generalnog veća Engels podnosi izveštaj o toku borbe pariskih komunara s versajskim trupama; on obaveštava Generalno veće o štrajkovima u Španiji i Belgiji i učestvuje u diskusiji o slanju delegacije na skup posvećen stogodišnjici rođenja Roberta Owena; u svom izlaganju on visoko ocenjuje Owenove zasluge za razvitak socijalističke misli.
16. maja Na Engelsov predlog, Generalno veće imenuje Marxa za privremenog sekretara-korespondenta za Holandiju.
23. maj Na sednici Generalnog veća Marx drži govor o Pariskoj komuni u kome naglašava da su principi Komune večiti i neuništivi, čak i ako Komuna bude poražena.
30. maja Na sednici Generalnog veća Marx podnosi svoju adresu *Gradanski rat u Francuskoj*, koju Generalno veće jednoglasno usvaja. Adresa je objavljena na engleskom kao brošura i štampana u nizu organa Internacionale.
- Jun do jula Marx i dalje proučava iskustva Pariske komune, skuplja materijal o događajima u Francuskoj i o delatnosti Komune i upotpunjava svoje izvode iz periodične štampe.
- Jun do decembra Marx i Engels organizuju pomoć emigrantima—učesnicima Pariske komune i rukovode radom emigrantskog komiteta koji je formiralo Generalno veće; oni nalaze posao za komunare i staraju se da komunari koji još žive ilegalno u Francuskoj dobiju pasoše za izlazak.
- Početak juna Marx dobija iz Petrograda, od narodnjaka Nikolaja Frančevića Danijelsova, ruske knjige i članke, između ostalog i spis Černiševskog *O zemljišnoj svojini*, i pismo u kome ga Danijelson obaveštava o stanju posla oko ruskog prevoda prvog toma *Kapitala* i nudi mu novac za izdavanje drugog toma *Kapitala*.
6. juna Na sednici Generalnog veća Marx je raskrinkao klevete o Internacionali i Pariskoj komuni koje je širila engleska buržoaska štampa i kritikuje Mazzinijev članak o Pariskoj komuni

- koji je objavljen u junskom broju liberalnog engleskog mesečnog časopisa »The Contemporary Review«.
11. juna Na sednici Potkomiteta Generalnog veća usvojena je izjava koju su napisali Marx i Engels povodom cirkularnog pisma Jules-a Favre-a protiv Internacionale. Pismo s potpisom sekretara Generalnog veća Johna Halesa poslato je svim londonskim novinama i objavljeno je u listu »The Times« 13. juna i u listu »The Eastern Post« 17. juna.
- Sredina juna do sredine jula Engels prevodi na nemački adresu *Gradanski rat u Francuskoj* i šalje prevod Liebknechtu radi objavljivanja u listu »Der Volksstaat«, s tim da je ovaj pošalje i Beckeru u Ženevu da bi je Becker objavio u časopisu »Der Vorbote«. Adresa je objavljena u nastavcima od 28. juna do 29. jula u listu »Der Volksstaat« i, nepotpuno, u časopisu »Der Vorbote« od avgusta do oktobra 1871.
- Druga polovina juna do novembra Engels se stalno dopisuje s predstavnikom italijanskog radničkog pokreta Carlom Cafierom i preko njega vrši uticaj na napuljsku sekciju Internacionale. Engels šalje Cafieru najvažnija dokumenta Internacionale radi rasturanja među radnicima i daje mu instrukcije u vezi s vođenjem borbe protiv buržoaskog uticaja Mazzinijevih pristalica na proletarijat i protiv Bakunjinovih anarhističkih ideja.
20. juna Na sednici Generalnog veća Marx i Engels učestvuju u diskusiji o držanju tredjunionista George-a Odgera i Benjamina Lucrafta u vezi s njihovim napadima u buržoaskoj štampi na Generalno veće zbog adrese *Gradanski rat u Francuskoj*. Generalno veće donosi odluku da se potpisi Odgera i Lucrafta ispod adrese izbrišu. Engels predlaže da se pošalje jedna izjava listu »The Daily News« u kojoj bi se oštro uzvratilo na napade reformiste George-a J. Holyoake-a na Generalno veće, kao i na Holyoake-ov pokušaj da diskredituje adresu *Gradanski rat u Francuskoj*. Generalno veće jednoglasno usvaja Engelsovu izjavu, i ona je objavljena 23. juna. Na Marxov predlog, Generalno veće donosi odluku da se londonskim buržoaskim listovima »The Spectator« i »The Examiner« uputi pismo u kome bi se otkrilo da su manifesti pripisani Internacionali u stvari falsifikati versajske policije, i da ih je buržoaska štampa preštampala. Engelsovo pismo ovi listovi nisu objavili.
26. juna Marx piše listu »The Daily News« odgovor na klevetničke napade ovog lista protiv adrese *Gradanski rat u Francuskoj* i njenog autora. Pri tom on ukazuje da je on autor adrese i da na sebe prima odgovornost zbog optužbi protiv članova versajske vlade. List »The Daily News« je ovo pismo objavio 27. juna s proizvoljnim skraćenjima. Potpun tekst je objavljen 1. jula u listu »The Eastern Post«.
27. juna Engels podnosi Generalnom veću izjavu upućenu listu »The Daily News« kao odgovor na neprestane napade Holyoak-a, Lucrafta i Odgera na adresu i na Generalno veće. U izjavi Engels podvlači da je Generalno veće jednoglasno odobrilo raskid s Odgerom i Lucraftom. Generalno veće usvaja izjavu i ona je objavljena u listu »The Daily News« 29. juna i u listu »The Eastern Post« 1. jula.

30. juna Engels piše članak za list »Der Volksstaat« u kome ukazuje na veliko interesovanje koje je u Engleskoj izazvala adresa, bez obzira na pokušaje buržoaske štampe da je zataji ili diskredituje. Članak je objavljen u listu 5. jula.
- Oko 1. jula Marx dobija pismo od bivšeg dopisnika iz Pariza londonskog lista »The Daily Telegraph« Roberta Reida, koji nudi svoju saradnju Generalnom veću u raskrinkavanju kleveta o Pariskoj komuni. Reid posećuje Marxa i otkriva mu neprijateljsko držanje američkog diplomatskog poslanika u Parizu Elihua Benjamina Washburne-a prema Pariskoj komuni.
1. do 3. jula U pismu Carlu Cafieru Engels obrazlaže štetnost sektaštva za radnički pokret, podvrgava oštroj kritici Bakunjinova shvaćanja i razotkriva Mazzinijeve pokušaje da Internacionalu potčini svom uticaju. Engels obrazlaže taktiku Internacionale prema zemljoradnicima i sitnom seljaštvu.
- Oko 3. jula U intervjuu datom dopisniku njujorškog lista »The World« Marx objašnjava ciljeve, zadatke i delatnost Internacionale. Intervju je objavljen u listu »The World« 18. jula i u listu »Woodhull & Claflin's Weekly« 12. avgusta.
4. jula Na sednici Generalnog veća Marx predlaže da se za člana Veća izabere J. P. MacDonnel i predstavlja ga kao vođu irskog nacionalnooslobodilačkog i radničkog pokreta. Engels čita jedno Cafierovo pismo u kome ovaj obaveštava Generalno veće o borbi s Mazzinijevim pristalicama. Marx čita pismo koje se odnosi na položaj sekcija Internacionale u Sjedinjenim Državama. Marx i Engels obaveštavaju Generalno veće o raskidu s listom »The Pall Mall Gazette« zbog učešća ovog lista u klevetničkoj kampanji buržoaske štampe protiv Internacionale.
11. jula Na sednici Generalnog veća Marx čita svoju adresu upućenu njujorškom Centralnom komitetu sekcijâ Međunarodnog udruženja radnika u Americi: *Gospodin Washburne, američki poslanik u Parizu*. Adresa otkriva licemerje i neprijateljske mahinacije američkog poslanika prema Pariskoj komuni. Generalno veće potvrđuje adresu i ona je izašla u Londonu 13. jula kao letak. Isto tako, Marx izveštava Generalno veće o novoj provokaciji francuske policije; ona je falsifikovala pisma koja je nameravala da iskoristi u sudskom procesu protiv člana Pariske komune Adolphe-Alphonse-a Assija. Pošto je jedno od tih pisama pripisano Marxu, on je pročitao Generalnom veću izjavu u kojoj to opovrgava.
- Druga polovina jula Marx proučava materijal o tzv. procesu Nečajev, koji je objavio ruski list »Правительственный Вестник«.
18. jula Na sednici Generalnog veća Marx opovrgava štampanu Odgerovu izjavu da je on, Odger, autor *Inauguralne adrese Međunarodnog udruženja radnika*. Engels izveštava Generalno veće da je adresa *Gradanski rat u Francuskoj* objavljena na holandskom, nemačkom i francuskom jeziku i da se priprema italijanski i ruski prevod.
25. jula Na sednici Generalnog veća Engels predlaže da se sazove zatvorena konferencija Internacionale 17. septembra u Londonu. Generalno veće jednoglasno prihvata Engelson pred-

- log. Uz to, Engels drži govor o odnosu Guiseppe Mazzinija prema Internacionali. U vezi s pitanjem, pokrenutim na sednici, o tome da li bakunjinistička Alijansa socijalističke demokratije pripada Internacionali, Marx i Engels su izrazili mišljenje da se članovi bakunjinističke Alijanse mogu smatrati faktički isključenim iz Internationale zato što nisu ispunili uslov koji im je postavljen za prijem — da ukinu svoju tajnu organizaciju, a osim toga nisu platili ni članarinu.
26. jula Marx izveštava predsednika i privremenog sekretara Internacionalnog i Republikanskog kluba u Nju Orleansu Ch. Carona da je Generalno veće primilo Klub u Internacionalu, priznavši mu prava sekcije, i da mu šalje dokumenta Međunarodnog udruženja radnika.
27. jula Marx pismenim putem obaveštava Nikolaja Isakoviča Utina, člana ruske sekcije Internationale u Švajcarskoj, o odluci Generalnog veća da se 17. septembra sazove zatvorena konferencija Internationale u Londonu, pošto nije moguće sazvati redovni kongres. On ga izveštava i o rezultatima diskusije u Generalnom veću o pripadnosti bakunjinističke Alijanse Internacionali.
28. jula U pismu Carlu Cafieru Engels objašnjava cepački karakter delatnosti bakunjinističke Alijanse socijalističke demokratije i obaveštava ga o predstojećem sazivanju zatvorene konferencije Internationale. Kao odgovor na Mazzinijevu napadu protiv Internationale po italijanskim listovima, Engels šalje Cafieru jedan članak za štampu u kome je ukazao na buržoaski sadržaj Mazzinijevе agitacije. Engelsov članak je objavljen 31. avgusta u italijanskom buržoaskodemokratskom časopisu «Il Libero Pensiero» i u nekim drugim italijanskim listovima.
- Kraj jula do početka avgusta Marx i Engels preduzimaju mere za objavljivanje zapisnika s preliminarog sudskog procesa komunarima u Versaju.
1. avgusta Na sednici Generalnog veća Marx drži govor protiv Odgera. Na Marxov predlog, Generalno veće oslobađa Engelsa obaveze sekretara-korespondenta za Belgiju i imenuje ga za sekretara-korespondenta za Italiju.
7. avgusta Marx šalje uredniku lista «The Times» Engelsovo pismo s izvodima iz izjave advokata zatvorenih komunara, o strašnim uslovima u zatvoru, policijskoj samovolji i o odlaganju procesa u Versaju. Engelsovo pismo nije objavljeno.
8. avgusta Na sednici Generalnog veća Marx učestvuje u diskusiji o pomoći radnicima u štrajku u Njukaslju i o merama za borbu protiv pokušaja da se dovedu štrajkolomci iz Belgije; on naglašava da je vrlo važno uspostaviti vezu između Internationale i sindikata. Na Engelsov predlog, Generalno veće donosi odluku da se među engleskim radnicima sprovede sakupljanje pomoći za komunare-izbeglice.
9. avgusta Engels šalje pismo Lavrovu u Pariz s molbom da ga pretplati na list «La Gazette des Tribunaux», u kome treba da budu objavljeni potpuni izveštaji s procesa protiv komunara; uz to, on ga moli da mu pošalje plan Pariza i okoline da bi

- proučio vojne operacije za vreme opsade Pariza od strane Prusa i versajaca.
10. do 16. avgusta U pismima članu Internacionale, francuskom emigrantu u Londonu Adolphu Hubert-u, Marx saopštava neke činjenice i dostavlja dokumenta koja bi mogla poslužiti za odbranu komunara na sudskom procesu.
15. avgusta Na sednici Generalnog veća Marx predlaže da se naloži Potkomitetu da do sledeće sednice pripremi dnevni red za Londonsku konferenciju. Generalno veće prihvata Marxov predlog. Engels izveštava o progonima Internacionale u Italiji i Španiji.
- Sredina avgusta Engels u pismu izveštava Liebknechta da je policija proganjala Marxove kćeri za vreme njihovog boravka u Francuskoj.
- Oko 16. do oko 29. avgusta Po savetu lekara, Marx se oporavlja u Brajtonu, jer mu je zdravlje ugroženo zbog preteranog rada.
17. i 24. avgusta U pismima redakcijama listova »New York Herald« i »Le Gaulois« Marx izjavljuje da je izveštaj tih listova o njegovom intervjuu datom dopisniku lista »New York Herald« potpuno izvrnuo smisao razgovora. Marxovo pismo je objavljeno 27. avgusta u listu »Le Gaulois«.
19. avgusta U pismu engleskom buržoaskoliberalnom nedeljnom časopisu »Public Opinion« Marx opovrgava klevete protiv vodstva Internacionale, koje je ovaj časopis preštampeo iz lista »National-Zeitung«, Bismarckovog organa. Marx šalje Engelsu demanti i privatno pismo uredniku, s molbom da oboje proleđi redakciji časopisa »Public Opinion«. Izjava je izišla 26. avgusta.
- Oko 22. avgusta Engels dobija od člana Španskog federalnog veća Francisca Mora izveštaj o stanju i uspesima Internacionale u Španiji.
22. avgusta Na sednici Generalnog veća Engels informiše Veće o sadržaju pisama koja je dobio od sekcija Internacionale u Španiji i Americi. On predlaže da se uputi poziv američkim radnicima za pomoć komunarima-izbeglicama. Generalno veće nalaže Marxu da napiše ovaj apel.
25. avgusta U pismu uredniku američkog lista »The Sun« Charlesu Dana Marx opisuje hapšenje svojih kćeri u Francuskoj. Pismo objavljeno u listu 9. septembra.
25. i 29. avgusta U pismima članu nemačke sekcije Internacionale u Njujorku Friedrichu Bolteu i američkom piscu Moncure-u Danielu Conway u Londonu, Marx moli da se organizuje sakupljanje priloga za komunare-izbeglice i da im se pomogne u traženju posla.
- Oko 29. avgusta Marx se vraća iz Brajtona u London.
30. avgusta U pismu uredniku francuskog republikanskog lista »La Vérité« Marx raskrinkava buržoasku štampu, koja je u Parizu rasturala falsifikovane manifeste u cilju diskreditovanja Internacionale. Pismo je objavljeno u listu »Le Soir« 3. septembra i u drugim buržoaskim listovima.

4. septembra U pismu uredniku londonskog buržoaskog lista »The Evening Standard« Marx opovrgava klevete upućene njemu kao vodi Internacionale, koje su potekle od berlinskog lista »National-Zeitung« i koje je najpre preštampao časopis »Public Opinion«, a zatim list »The Evening Standard«. Pismo je objavljeno 6. septembra.
5. septembra Na sednici Generalnog veća Marx podnosi predloge koje su sačinili on i Engels i koji se odnose na organizaciju Londonske konferencije Internacionale i predstavništvo sekcija na konferenciji. Generalno veće usvaja predloge. Na molbu Marxa i Engelsa, Generalno veće ih oslobađa rada u emigrantskom komitetu da bi se mogli posvetiti pripremanju konferencije.
9. i 11. septembra Marx i Engels vode sednice Potkomiteta na kojima je usvojen prednacrt zaključaka, koji su oni izradili, za planiranu konferenciju.
12. septembra U ime Potkomiteta Engels podnosi Generalnom veću program rada predstojeće konferencije, koji Generalno veće usvaja.
- Oko 13. septembra do 15. septembra Engels putuje na nekoliko dana iz Londona u Remsejt.
- Oko 16. septembra Marx se sastaje s Anselmom Lorenzom, članom Internacionale i predstavnikom španskog radničkog pokreta, koji je došao na Londonsku konferenciju. Oni raspravljaju o pitanjima radničkog pokreta.
17. do 23. septembra Marx i Engels rukovode radom Londonske konferencije Internacionale, na kojoj su usvojeni važni zaključci o političkoj borbi radničke klase i, što je posebno istaknuto, o neophodnosti stvaranja samostalnih radničkih partija u svakoj zemlji. Odlučno se odbijaju napadi bakunjinista i drugih sektaških elemenata na taktiku i organizacione principe Internacionale.
17. septembra Na prvom zasjedanju Londonske konferencije Marx i Engels učestvuju u diskusiji o dnevnom redu. Engels je zadužen za redigovanje i prevod odluka na razne jezike. Marx drži govor o zadacima konferencije; konferencija usvaja Marxov predlog da se imenuje komisija koja bi ispitala pitanje bakunjinističke Alijanse socijalističke demokratije, i bira Marxa u tu komisiju.
18. septembra Na zasjedanju Londonske konferencije Marx i Engels diskutuju o dnevnom redu i organizacionim principima Internacionale. Marx predlaže da se sekcije koje nose sektaške nazive ne smatraju kao sekcije Internacionale zato što su uglavnom sastavljene od buržoaskih elemenata, što nanosi štetu Internacionali. Marx takođe predlaže da se objave autentičan tekst *Opšteg statuta* i njegovi novi prevodi koje bi Generalno veće potvrdilo, jer je rasturen francuski prevod *Statuta*, koji su iskoristili bakunjinisti i prudonisti u cilju opravdavanja svoje taktike izbegavanja političke borbe. — Marx i Engels učestvuju na sednici komisije za Alijansu koju je izabrala Londonska konferencija; Marx raskrinkava cepač-

ku delatnost Alijanse socijalističke demokratije u romanskom delu Švajcarske i drugim zemljama.

19. septembra Na dnevnom zasedanju Londonske konferencije Marx predlaže da se osnuju ženske sekcije, ističući aktivno učešće žena u borbi Pariske komune; u ime Generalnog veća Marx podseća da se mora zadržati 5. član *Statuta* od 1867. koji se odnosi na opštu statistiku radničke klase. Na večernjem zasedanju konferencije Marx i Engels govore o organizacionim principima Internacionale.
19. do 21. septembra Engels priprema finansijski plan koji će Generalno veće podneti konferenciji.
20. septembra Na dnevnom zasedanju konferencije Marx nekoliko puta govori o tredjunionima. On kritikuje utopijski predlog Pierre-Louis-a Delahaye-a o osnivanju međunarodne federacije sindikata s ciljem da se postigne «administrativna decentralizacija» i osnuje «istinska komuna budućnosti». Na večernjem zasedanju Marx drži govor o političkoj akciji radničke klase, u kome pokazuje da uzdržavanje od politike uvek nanosi štetu radničkoj klasi.
21. septembra Na zasedanju konferencije Engels drži govor o političkoj akciji radničke klase. On ističe da je neophodno da radnička klasa vodi političku borbu; radnicima «propovedati uzdržavanje od politike značilo bi gurnuti ih u ruke buržoaske politike». U toku diskusije Marx opet govori o političkoj akciji. Sem toga, on u ime komisije za ispitivanje Alijanse, koju je konferencija izabrala, podnosi izveštaj o delatnosti Alijanse socijalističke demokratije i o rascepu u romanskom delu Švajcarske. Konferencija usvaja izveštaj.
22. septembra Na zasedanju konferencije Engels odgovara bakanjunisti Paulu Robinu na napade protiv komisije za ispitivanje delatnosti Alijanse, koje ovaj nije povukao. Marx i Engels učestvuju u diskusiji o izveštaju finansijske komisije, koji je usvojen na konferenciji. Konferencija prihvata zaključke koje je Marx predložio o propagandi na selu i o osnivanju Federalnog veća za Englesku. Kao sekretar-korespondent za Italiju, Engels podnosi izveštaj o položaju sekcija Internacionale u Italiji. Kao sekretar-korespondent za nemačke sekcije u Americi, Marx podnosi izveštaj i ukazuje na razmišljanja između pojedinih sekcija i njujorškog Centralnog komiteta. Dalje, on učestvuje u debati o Rusiji i ukazuje na perspektive socijalnog pokreta u Rusiji i realne mogućnosti za stvaranje sekcija Internacionale u toj zemlji. Kao sekretar-korespondent za Nemačku, Marx visoko ocenjuje uspehe Socijaldemokratske radničke partije u Nemačkoj; uz to, on informiše konferenciju o položaju Internacionale u Irskoj. Na Marxov predlog, konferencija usvaja odluku kojom se zabranjuje organizovanje sekcija Internacionale kao tajnih udruženja; Marx preporučuje Generalnom veću da se objave samo one odluke za koje Generalno veće bude smatralo da će njihovo objavljivanje biti svrsishodno.
23. septembra Uz pismo svoje kćeri Jenny, Marx šalje propratno pismo izdavaču lista «Woodhull & Claflin's Weekly» u kome je

- opisano proganjanje Paula Lafargue-a i Marxovih kćeri od strane francuskih i španskih policijskih vlasti. Marxovo prpratno pismo i pismo njegove kćeri Jenny objavljeni su 21. oktobra u pomenutom listu.
25. septembra Marx drži govor na svečanosti u Londonu povodom sedme godišnice Međunarodnog udruženja radnika, u kome objašnjava zadatke i ciljeve Internacionale i klasni karakter Pariske komune. Govor je objavljen kao zapis jednog dopisnika lista »The World«, 15. oktobra.
26. septembra Na sednici Generalnog veća Marx podnosi izveštaj o radu Internacionale u Danskoj. U svom izveštaju o radu u Nemačkoj Marx naglašava da je neophodno organizovati protestni miting nemačkih radnika protiv hajke koju je buržoaska štampa digla na Internacionalu. Prilikom izbora za funkcije u Generalnom veću, Marx je ponovo izabran za sekretara-korespondenta za Nemačku, a Engels za Italiju; pored toga, Engels je izabran za člana finansijske komisije Generalnog veća.
28. septembra do 3. oktobra Marx, njegova supruga i Engels odmaraju se u Remsgejtu.
- Kraj septembra do početka novembra Marx i Engels pripremaju izdanje odluka Londonske konferencije, *Opšteg statuta* i *Organizacionih pravila* na engleskom, francuskom i nemačkom jeziku.
- Kraj septembra do sredine novembra U pismima vođama Socijaldemokratske radničke partije u Berlinu i Lajpcigu Marx napominje da se moraju učvrstiti veze između njihove partije i Generalnog veća.
3. oktobra Na sednici Generalnog veća Marx je ponovo izabran za sekretara-korespondenta za Rusiju, a Engels za Španiju.
7. oktobra Na vanrednoj sednici Generalnog veća Engels podnosi rezoluciju o isključenju iz Internacionale Francuza Gustave-a Durand-a, koji je raskrinkan kao policijski agent. Generalno veće usvaja rezoluciju i ona je objavljena u većem broju organa Internacionale. Na Engelsov predlog, Generalno veće nalaže Marxu da napiše jednu izjavu u skladu s odlukom Londonske konferencije o Nečajevljevoj zloupotrebi imena Internacionale. Izjava je potvrđena od strane Generalnog veća i objavljena 1. novembra u listu »Der Volksstaat« i drugim organima Internacionale.
10. oktobra Engels u pismu informiše Cafiera o rezultatima rada Londonske konferencije.
14. oktobra Na vanrednoj sednici Generalnog veća Marx i Engels učestvuju u diskusiji o konačnom izboru, redakciji i objavljivanju odluka Londonske konferencije, koje treba da se izdaju kao cirkular Generalnog veća. Generalno veće nalaže Marxu da konačno pripremi odluke za štampu.
17. oktobra Na sednici Generalnog veća Marx podnosi izveštaj u ime Potkomiteta o statutu Section française de 1871 (Francuske sekcije od 1871). On predlaže zaključak u kome se poziva sekcija da izmeni članove svog statuta tako da budu u skladu

- s organizacionim principima Internacionale. Generalno veće prihvata ovaj zaključak.
24. oktobra Na sednici Generalnog veća Marx podnosi izveštaj o toku priprema novog izdanja *Opšteg statuta i Organizacionih pravila*. Generalno veće donosi odluku da se ovo izdanje štampa u 500 primeraka.
- Kraj oktobra do kraja novembra Marx je bolestan i mesec dana ne učestvuje na sednicama Generalnog veća.
31. oktobra Engels piše izjavu kao odgovor na napade engleskog konzervativca Cochrane-a protiv Internacionale koji su objavljeni u listu «The Times». Generalno veće prihvata Engelsovu izjavu i ona je objavljena u listu «The Eastern Post» 11. novembra.
4. novembra Engels piše članak o špekulacijama u vezi s osnivanjem akcionarskih društava u Engleskoj. Članak je objavljen u listu «Der Volksstaat» 11. novembra.
5. novembra Generalno veće usvaja odluku, koju je pripremio Stalni komitet (Potkomitet) uz Marxovu pomoć, u kojoj se potvrđuju ovlašćenja njujorškog Centralnog komiteta i odbijaju zahtevi buržoaskih elemenata iz njujorške sekcije br. 12.
6. novembra Marx šalje članovima Internacionale u Sjedinjenim Američkim Državama i Nemačkoj odluke Londonske konferencije na engleskom i francuskom jeziku.
7. novembra Generalno veće potvrđuje rezoluciju koju je Marx napisao, u kojoj se osuđuju greške Section française de 1871 u odnosu na organizacione principe Internacionale i obrazlažu osnovne po kojim ova sekcija ne pripada Internacionali. Engels podnosi izveštaj Generalnom veću o izdanju odluka Londonske konferencije i o pismima koja je primio od sekcija Internacionale u Italiji, Holandiji i Nemačkoj.
9. novembra U pismu Sorgeu u Hoboken Marx daje savete o izmenama organizacione strukture Internacionale u Sjedinjenim Državama i pri tom upućuje na odluke Londonske konferencije. Marx zatim izveštava Sorgea o intrigama bakunjinista i članova Section française de 1871 protiv Generalnog veća. Marx šalje Danielsonu spisak izmena i korekture štamparskih grešaka uz prvo izdanje prvog toma *Kapitala* koje se moraju uzeti u obzir prilikom priprema ruskog izdanja.
13. novembra U Marxovom stanu sastaju se Marx i Engels s Ricciottijem Garibaldijem, sinom Giuseppe Garibaldija, učesnikom italijanskog nacionalnooslobodilačkog pokreta i francusko-pruskog rata na strani Francuza.
- Sredina novembra 1871. do sredine februara 1872. Engels savetuje nemačkog socijalistu iz Milana Theodora Cunoa u pogledu rada milanske sekcije Internacionale, koja je formirana pod Engelsovim uticajem. On šalje Cunou dokumenta Londonske konferencije i adresu *Gradanski rat u Francuskoj*, objašnjavajući mu neophodnost vođenja borbe s Mazzinijevim pristalicama i bakunjinistima, i daje mu savete u vezi s učvršćivanjem Internacionale u severnoj Italiji, gde se nalaze krupni industrijski centri.

16. novembra Marx piše Jungu o mogućnostima povezivanja zlatarskih radnika iz Pariza i Londona u borbi za skraćivanje radnog dana.
23. novembra U pismu Friedrichu Bolteu Marx ukazuje na to da je «istorija Internacionalne neprekidna borba Generalnog veća protiv sektaštva». On naglašava da je Internacionala stvorena zato «da se socijalističke ili polusocijalističke sekte zamene istinskom organizacijom radničke klase». Marx objašnjava povezanost ekonomske i političke borbe radničke klase i značaj političke partije proletarijata; on poziva njujorški Centralni komitet sekcija Internacionalne u Sjedinjenim Američkim Državama da odluke Londonske konferencije iskoriste kao zakonsko oružje u borbi protiv svakog sektaštva u Americi. U pismu Carmelu Palladinou, jednom od vođa napuljske sekcije Internacionalne, Engels objašnjava zašto je bilo neophodno da se sazove Londonska konferencija umesto redovnog kongresa.
25. novembra Pošto su bakunjinisti pojačali svoje spletke u Španiji, u jednom pismu koje je poslao Španskom federalnom veću u Madridu Engels zahteva da mu otuda saopšte klevete bakunjinista protiv Generalnog veća da bi ih mogao pobiti.
28. novembra Marx saopštava na sednici Generalnog veća da je završen proces protiv Odbora nemačke Socijaldemokratske radničke partije, koji je optužen da pripada Internacionali, i da su njegovi članovi osuđeni na različite vremenske kazne zaptora. Engels podnosi izveštaj o jednom Mazzinijevom članku, objavljenom u listu «La Roma del Popolo», u kome Mazzini ponovo napada Internacionalu. Generalno veće usvaja Engelson predlog da se objavi odgovor na ovaj članak. Engelson odgovor je objavljen u italijanskom radničkom listu «La Plebe» 12. decembra, u listu «La Roma del Popolo» 21. decembra, i u drugim listovima.
29. novembra Engels piše izjavu Generalnog veća redakciji lista «Il Proletario Italiano» u kojoj ističe značaj političke borbe za oslobođenje radničke klase.
- Oko 30. novembra U pismu nemačkom emigrantu u Londonu publicisti Sigmundu Ludwigu Borkheimu, Marx moli da mu ovaj pošalje materijal o Bakunjinu, naročito o Bakunjinovoj delatnosti na kongresu buržoaskopacifičističke Lige mira i slobode, održanom 1868.
- Decembar Marx prerađuje prvu glavu prvog toma *Kapitala* za drugo nemačko izdanje. On se dopisuje s vođom italijanskog radničkog pokreta G. Lucianijem, koji je oputovao iz Londona u Rim, i preko njega se informiše o razvoju radničkog pokreta i položaju Internacionalne u Italiji.
12. decembra U listu «La Plebe» objavljen je izvod iz Engelsonog pisma uredniku lista Enricu Bignamiju, izvod u vidu izveštaja o položaju sekcija Internacionalne u Evropi.
19. decembra Marx obavestava Generalno veće da engleska vlada nameće da protera komunare-izbeglice. On osuđuje Bismarckovu reacionarnu politiku prema proletarijatu i tvrdi da će ta politika neizbežno dovesti do daljeg okupljanja rad-

ničke klase oko Internacionale. Pored toga, on izveštava o razbijačkoj delatnosti njujorške sekcije br. 12, koja je sastavljena od buržoaskih elemenata, i o neuspešnim pokušajima bakunjinista u Švajcarskoj da ukaljaju Londonsku konferenciju i njene odluke. Marx, dalje, razobličuje buržoaskog radikala Charlesa Bradlaugh-a, koji je klevetao Internacionalu i Marxa na jednom javnom skupu i u štampi. Engels izveštava da su španske sekcije, uprkos intrigama bakunjinista, usvojile zaključke Londonske konferencije i odlučile da osnuju radničku partiju. On informiše Generalno veće da su engleski radnici iz Lankašira počeli agitaciju za devetočasovni radni dan.

20. decembra Marx piše pismo uredniku lista »The Eastern Post» u kome je raskrinkao Bradlaugh-a kao klevetnika. Pismo je objavljeno 23. decembra.
30. decembra U pismu Lafargue-u u Madrid Engels moli da ovaj objasni članovima Internacionale kakav stav ima Generalno veće prema cirkularu koji je usvojen na bakunjinističkom kongresu Jurske federacije u Sonvilijeju i koji je uperen protiv odluka Londonske konferencije.

1872

- Januar do početka marta Kao odgovor na bakunjinistički sonvilijeski cirkular, Marx i Engels pripremaju poverljivi cirkular Generalnog veća *Tobožnji rascepi u Internacionali*. U tom cilju oni skupljaju materijal o intrigama bakunjinista protiv Generalnog veća i o njihovoj destruktivnoj delatnosti u raznim zemljama. Marx i dalje radi na pripremanju drugog nemačkog izdanja prvog toma *Kapitala*.
2. i 9. januara Na sednici Generalnog veća Marx i Engels učestvuju u diskusiji o potvrđivanju statuta Britanskog federalnog veća i statuta nove poljske sekcije Internacionale.
- Oko 3. januara Kao odgovor na bakunjinistički sonvilijeski cirkular, Engels piše članak *Kongres u Sonvilijeju i Internacionala*. Tu je on raskrinkao pokušaje bakunjinista da razbiju jedinstvo Internacionale i otkrio neodrživost i štetnost njihovih anarhističkih dogmi i pokazao da oni odbijaju svaku centralizaciju, autoritet i partijsku disciplinu. Članak je objavljen 10. januara u listu »Der Volksstaat».
14. januara U pismu sekretaru radničkog udruženja »Oslobođenje proletera» u Torinu Engels kritikuje anarhističke ideje bakunjinista i podvlači da proletarijat u revolucionarnoj borbi za osvajanje vlasti mora sve sile sakupiti u jednu jedinstvenu celinu i koncentrisati ih na istoj tački napada; on kaže: »Ne znam ni za jednu stvar autoritativniju od revolucije».
- Oko 15. januara do oko 15. februara Posredstvom Charles-a Longuet-a, Marx vodi pregovore s Josephom Roy-om o francuskom prevodu prvog toma *Kapitala* i zaključuje ugovor s pariskim izdavačem Maurice-om Lachâtre-om o izdavanju svoga dela.

16. januara U diskusiji o statutu Britanskog federalnog veća Marx predlaže Generalnom veću da se Federalno veće prizna pod određenim uslovima. On takode saopštava da je nova Poljska sekcija pristala da usvoji izmene u svom statutu koje je Generalno veće predložilo. Engels izveštava Generalno veće o štrajku u Rimu. U pismu uredniku lista «The Eastern Post» Marx opovrgava nove Bradlaugh-ove klevete protiv njega, koje je Bradlaugh objavio u svom listu «The National Reformer». Pismo je objavljeno 20. januara.
18. januara U pismu Engels informiše Liebknechta o situaciji u belgijskim sekcijama Internacionale; on daje Liebknechtu uputstva kako treba da istupi u listu «Der Volksstaat» protiv bakunjinističkog uticaja u belgijskim sekcijama. On ga izveštava i o položaju Internacionale u Španiji i Italiji.
19. januara Engels piše Lafargue-u u Madrid i informiše ga o sekcijama Internacionale u Nemačkoj, Francuskoj, Austro-Ugarskoj i Italiji.
- Oko 20. januara Marx šalje Ottu Meißneru u Hamburg 24 tabaka prvog toma *Kapitala* pripremljena za drugo izdanje.
23. januara Marx obaveštava Generalno veće o zemaljskoj skupštini saksonskih socijaldemokrata, održanoj u Kemnicu, na kojoj je usvojena rezolucija u kojoj je priznata ispravnost linije Generalnog veća u borbi protiv bakunjinista i prihvaćene odluke Londonske konferencije.
24. januara U pismu Theodoru Cunou Engels podvrgava temeljitoj kritici bakunjinističku «teoriju države» i govori o njenom štetnom uticaju u Internacionali; on informiše Cunoa o situaciji u italijanskim sekcijama Internacionale.
27. januara Marx šalje još jedno pismo uredniku lista «The Eastern Post» u kome je raskrinkao Bradlaugh-a. Pismo je objavljeno 28. januara.
30. januara Na sednici Generalnog veća Marx podnosi izveštaj u ime komisije za statut o statutima Holandskog federalnog veća i ciriške sekcije Internacionale; na Marxov predlog Veće ih odobrava. Engels referiše o statutu milanske sekcije i predlaže da ga Veće potvrdi; predlog je prihvaćen. Uz to, Engels podnosi izveštaj o progibanju Internacionale u Španiji.
3. februara Na predlog Prospera Olivier-a Lissagaraya, komunara-izbeglice u Londonu, Marx je stupio u «Cercle d'Études Sociales» (Kružok za izučavanje društvenih nauka), koji je bio sastavljen od komunara - izbeglica.
6. februara Na sednici Generalnog veća Marx saopštava da su bivši članovi Internacionale, bakunjinisti Albert Richard i Gaspard Blanc bonapartistički agenti. Pošto su se francuske izbeglice obratile Generalnom veću za pomoć, podvlači Marx, neophodno je pozvati englesku vladu da uputi protest zbog proterivanja učesnika Pariske komune iz Francuske.

7. februara Engels se obraća uredniku milanskog lista »Il Gazzettino Rosa« i moli ga da njegovo pismo upućeno listu »Il Libero Pensiero« takođe objavi u listu »Il Gazzettino Rosa«. U ovom pismu Engels opovrgava klevete o Internacionali i Generalnom veću koje je list »Il Libero Pensiero« preneo iz Bismarckove štampe i objavio. Engelsov demanti je objavljen 20. februara u listu »Il Gazzettino Rosa«.
9. do 10. februara Engleski novinar William Harrison Riley, član Internacionalne, poziva Marxa i Engelsa na saradnju u listu »The International Herald«, koji treba da počne da izlazi 1. marta.
13. februara Na sednici Generalnog veća Marx izveštava o pretresu stana člana ruske sekcije Internacionalne Utina, koji su izvršile švajcarske vlasti; on takođe izveštava o delatnosti berlinske sekcije. Marx predlaže da se Belgijskom federalnom veću uputi interpelacija povodom njegovog stava prema političkoj liniji Generalnog veća, jer je organ belgijske sekcije »La Liberté« ignorisao delatnost Generalnog veća. Marxov predlog je jednoglasno prihvaćen. Generalno veće nalaže Engelsu da ispita da li se list »The International Herald« može izdavati kao organ Međunarodnog udruženja radnika.
15. februara U pismu Liebknechtu Engels ukazuje na intrige protiv Generalnog veća koje su u Italiji širili Bakunjin i njegov pristalica, sitnoburžoaski demokrat i urednik lista »Il Libero Pensiero« Luigi Stefanoni. Engels predlaže Liebknechtu da javno raskine veze sa Stefanonijem. Liebknecht je iskoristio Engelsovo pismo da kritikuje Stefanonija preko italijanske štampe.
16. februara Engels piše Beckeru u Ženevu i informiše ga o uspešnom vodenju borbe pristalica Generalnog veća u Španiji protiv bakunjinista.
- Oko 18. februara Engels šalje italijanskom socijalisti, članu Generalnog veća, Vitaleu Regisu u Ženevu zvanično punomoćje za put u Italiju, gde on treba da razjasni stvarnu situaciju u sekcijama Internacionalne i njihovu borbu protiv bakunjinista, da tamo rasturi najvažnija dokumenta Internacionalne i protumači odluke Londonske konferencije.
20. februara Engels informiše Generalno veće o položaju Internacionalne u Španiji; izveštava o svojim pregovorima sa Rileyem o izdavanju lista »The International Herald« kao organa Generalnog veća. Marx i Engels pišu izjavu Generalnog veća o samovolji švajcarskih vlasti prilikom pretresa Utinog stana. Izjava je objavljena u listu »The Eastern Post« 24. februara, u listu »The International Herald« 2. marta, u martovskom broju organa lisabonske sekcije Internacionalne »O Pensamento social« i u drugim listovima.
20. februara do početka marta Marx priprema izveštaj za Generalno veće o konfliktu nastalom u sekcijama Međunarodnog udruženja radnika u Sjedinjenim Američkim Državama; on proučava novinske izveštaje i pisma iz Njujorka o rascepu u Federaciji Internacionalne u Sjedinjenim Državama.

Registar imena

- Affre, Denis-Auguste* (Deni-Ogist Afr; 1793 - 1848) — nadbiskup Pariza (1840 - 1848); u vreme junskog ustanka u Parizu 1848. streljali su ga pripadnici vladinih trupa kad je pokušao da nagovori pobunjene radnike da polože oružje. 319 412 479
- Albert* (Albert; 1828 - 1902) — prestolonaslednik Saksonije, od 1873. kralj Saksonije; general, od 1871. general-feldmaršal; u francusko-pruskom ratu zapovedao je 12. armijskim korpusom, zatim 4. armijom. 61 120 127 152
- Albrecht, Friedrich Heinrich* (Fridrih Hajnrih Albreht; 1809 - 1872) — pruski princ, general; u francusko-pruskom ratu komandant 4. konjičke divizije. 138
- Albrecht, Friedrich Wilhelm Nikolaus* (Fridrih Vilhelm Nikolaus Albreht; 1837 - 1906) — pruski princ, sin Friedricha Heinricha Albrehta; general, zatim general-feldmaršal; u francusko-pruskom ratu komandant jedne konjičke brigade. 236
- Aleksandar* (1845 - 1894) — ruski knez, sin Aleksandra II, od 1881. car Aleksandar III. 236
- Aleksandar II* — (1818 - 1881) ruski car (1855 - 1881). 222 230 235 236
- Alexandra* (Aleksandra; 1844 - 1925) — kćerka danskog kralja Christiana IX; 1863. udala se za princa od Velsa, koji je od 1901. pod imenom Edward VII bio kralj Velike Britanije i Irske. 265 478
- Alvensleben, Konstantin von* (Konstantin fon Alvensleben; 1809 - 1892) — general; u francusko-pruskom ratu komandant 3. armijskog korpusa. 35
- Amberny* (Amberni) — švajcarski pravnik. 400
- Applegarth, Robert* (Robert Eplgart; 1833 - 1925) — radnik (drvodelja); jedan od reformističkih vođa tređjuniona, generalni sekretar Saveza tesara i stolara (1862 - 1871), član londonskog Strukovnog (sindikalnog) saveza i Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1865, 1868 - 1872), 1869. delegat na Bazelskom kongresu Udruženja; jedan od vođa Lige za reformu izbornog sistema u Engleskoj; 1871. odbio je da potpiše adresu Generalnog veća »Građanski rat u Francuskoj«; kasnije se povukao iz radničkog pokreta. 7 225 348 372
- Arnaud, Antoine* (Antoan Arno; 1831 - 1885) — francuski revolucionar, blankist; član Centralnog komiteta Nacionalne garde i član Pariske komune; posle poraza Komune emigrirao u Englesku; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872); delegat na kongresu Udruženja u Hagu 1872; istupio iz Internacionale zato što je doneta odluka da se sedište Generalnog veća premesti u Njujork. 372
- Arnold, Georges* (Žorž Arno; rod. 1840) — francuski arhitekt; član Centralnog komiteta Nacionalne gar-

- de i član Pariske komune; posle poraza Komune deportovan je na Novu Kaledoniju. 311
- Assi, Adolphe-Alphonse* (Adolf-Alfons Asi; 1840 - 1886) — predstavnik francuskog radničkog pokreta, mehaničar; član Centralnog komiteta Nacionalne garde i član Pariske komune; posle poraza Komune deportovan je na Novu Kaledoniju. 243 297 327
- Aster, Ernst Ludwig von* (Ernst Ludvig fon Aster; 1778 - 1855) — pruski general i stručnjak za fortifikacije. 71
- Aumale, Henri-Eugène-Philippe-Louis d'Orléans, duc d'* (Anri-Ežen-Filip-Luj Orleanski, vojvoda od Omala; 1822 - 1897) — sin Louis-Philippe-a; posle februarske revolucije od 1848. emigrirao je u Englesku; poslanik Nacionalne skupštine od 1871. 415
- Aurelle de Paladines, Louis-Jean-Baptiste d'* (Luj-Žan-Batist d' Orel de Paladin; 1804 - 1877) — francuski general; klerikalac; u francusko-pruskom ratu komandant Lolarske armije; u martu 1871. vrhovni komandant Nacionalne garde Pariza; poslanik Nacionalne skupštine od 1871. 138 139 145 - 147 148 168 - 170 174 262 - 264 408 461 462 493 514
- Bakunjin, Mihail Aleksandrovič* (1814 - 1876) — ruski revolucionar i publicist; kasnije jedan od glavnih predstavnika anarhizma; učestvovao u revoluciji 1848. i 1849. u Nemačkoj; ideološki uticao na narodnjački pokret u Rusiji; član Međunarodnog udruženja radnika; na kongresu u Hagu 1872. isključen iz Internacionale. 307 335 374 389 392 - 394
- Balan, Hermann Ludwig von* (Herman Ludvig fon Balan; 1812 - 1874) — nemački diplomata, ambasador u Briselu (1865 - 1874). 230
- Barnekow, Albert Christoph Gottlieb, Freiherr von* (Albert Kristof Gotlib baron Barnekov; 1809 - 1890) — general; u francusko-pruskom ratu komandant 16. divizije. 28
- Barral, Eugène* (Ežen Baral; 1808 - 1890) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata glavni inspektor trupnih egzercirista. 168
- Barthélemy-Saint-Hilaire, Jules* (Žil Bartelemi-Sent-Iler; 1805 - 1895) — francuski naučnik i političar; ume-reni buržoaski republikanac; za vreme Druge Republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj nacionalnoj skupštini; poslanik Nacionalne skupštine od 1871; član versajske Komisije petnaestorice i Thiers-ov generalni sekretar (1871 - 1873); ministar spoljnih poslova (1880 - 1881). 318
- Bastelica, André* (Andre Bastelika; 1845 - 1884) — grafički radnik; predstavnik francuskog i španskog radničkog pokreta; član Prve internacionale; Bakunjinov pristalica; učesnik u revolucionarnim ustan-cima u Marselju (u oktobru i novembru 1870); član Generalnog veća Prve internacionale i delegat na njenoj Londonskoj konferenciji 1871. 530 531
- Bataille, Henri-Jules* (Anri-Žil Batai; 1816 - 1882) — francuski general; pred početak francusko-pruskog rata komandant jedne divizije 2. korpu-sa. 20
- Bazaine, François-Achille* (Fransoa-Ašil Bazen; 1811 - 1888) — francuski general, od 1864. maršal Francuske; bio je na čelu oružane intervencije u Meksiku (1863 - 1867); u francusko-pruskom ratu komandant 3. korpusa, a kasnije Rajnske armije; oktobra 1870. kapitulirao je kod Meca s celom svojom armijom (od 180 000 vojnika sa 15 000 topova). 28 29 32 34 - 36 43 - 46 48 49 52 - 59 62 63 68 70 71 84 86 104 106 111 112 123 124 126 - 128 131 132 136 150
- Beaulieu, Johann Peter, Baron* (Johan Peter baron Bolije; 1725 - 1820) — austrijski general; kao komandant

austrijskih trupa u Italiji u proleće 1796. izgubio je većinu bitaka u borbi protiv Napoleóna I. 29

Bebel, August (August Bebel; 1840 - 1913) — radnik (strugar); jedan od najznamenitijih vođa nemačkog i međunarodnog radničkog pokreta, prijatelj i učenik Marxa i Engelsa; član Međunarodnog udruženja radnika od 1866; jedan od osnivača nemačke Socijaldemokratske radničke partije 1869; član Severnonemačkog rajhstaga (1867 - 1870) i Nemačkog rajhstaga (1871 - 1881. i 1883 - 1913); u toku francusko-pruskog rata istupao je protiv pruskih aneksionističkih planova i u odbranu Pariske komune; kao odlučan protivnik pruskog militarizma, zalagao se za ujedinjenje Nemačke revolucionarnodemokratskim putem; najsposobniji parlamentarac u Evropi, najtalentovaniji organizator i taktičar, najuticajniji vod međunarodne socijaldemokratije... (Lenjin). 227 229 233 531 533

Becker, Hermann Heinrich (Herman Hajnrh Beker; 1820 - 1884) — pisar Zemaljskog suda i publicist u Kelnu; od 1850. član Saveza komunista, 1852. osuđen na komunističkom procesu u Kelnu. 399

Beesly, Edward Spencer (Edvard Spenser Bisli; 1831 - 1915) — engleski istoričar i političar; profesor na Londonskom univerzitetu; predsedavao je na osnivačkoj skupštini Prve internacionale 28. septembra 1864. u Londonu; 1870/1871. jedan od vođa pokreta engleskih radnika koji je imao za cilj da natera britansku vladu da prizna Francusku Republiku; podržavao je izvesne iluzorne predloge za oružanu intervenciju Engleske u korist Francuske; preko engleske štampe zalagao se za Internacionalu i Parisku komunu; Marxov prijatelj. 297

Benedek, Ludwig August, Ritter von (Ludvig August vitez Benedek; 1804 - 1881) — austrijski general; vrhovni komandant austrijske voj-

ske u austrijsko-pruskom ratu od 1866. 30

Bergeret, Jules-Victor (Žil-Viktor Beržere; 1839 - 1905) — član Centralnog komiteta Nacionalne garde i član Pariske komune, general Nacionalne garde; posle poraza Komune emigrirao u Englesku, kasnije u Sjedinjene Američke Države. 266 463 464 479

Berry, Marie - Caroline - Ferdinande-Louise de Naples, duchesse de (Marija-Karolina-Ferdinanda-Lujza od Napulja, vojvotkinja od Berija; 1798 - 1870) — majka francuskog prestolonaslednika grofa od Šambora; 1832. pokušala je da organizuje ustanak u Vandeji protiv Louis-Philippe-a. 258 419 458 471

Berryer, Pierre-Antoine (Pjer-Antoan Berije; 1790 - 1868) — francuski advokat i političar; za vreme Druge Republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj nacionalnoj skupštini, legitimist. 475

Beslay, Charles (Šarl Bele; 1795 - 1878) — francuski preduzetnik, literat i političar; član Međunarodnog udruženja radnika; prudonovac; član Pariske komune i njene Komisije za finansijske poslove; delegat Komune pri Francuskoj banci; bio je protiv nacionalizacije banaka i protiv mešanja u njihovo unutrašnje poslovanje; posle pada Komune emigrirao u Švajcarsku. 260 418

Beust, Friedrich Ferdinand, Graf von (Fridrih Ferdinand grof Bojst; 1809 - 1886) — saksonski i austrijski državnik, protivnik ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom Pruske i zagovornik nezavisnosti malih nemačkih država; od 1849. do 1866. bio je više puta ministar u vladi Saksonije, ministar spoljnih poslova (1866 - 1871), i državni kancelar Austro-Ugarske (1867 - 1871), ambasador Austro-Ugarske u Londonu (1871 - 1878) i u Parizu (1878 - 1882). 391

Bigot, Léon (Leon Bigo; 1826 - 1872) — francuski advokat i publicist;

posle pada Komune bio je jedan od branilaca komunara pred sudom Versajaca. 327

Bismarck, Otto, Fürst von (Oto knez Bizmark; 1815 - 1898) — državnik i diplomata; predsednik pruske vlade (1862. do 1872. i 1873. do 1890) i državni kancelar (od 1871. do 1890); 1871. pomogao je francuskoj buržoaziji da uguši Parisku komunu; izvršio ujedinjenje Nemačke «odozgo», služeći se pritiskom i dinastičkim ratovima; svojim merama u unutrašnjoj politici obezbedio je savez junkera s krupnom buržoazijom i pomagao jačanje prusko-nemačkog militarizma; kao neprijatelj radničkog pokreta, sproveo je 1878. Izuzetni zakon protiv socijalista, koji je ukinut 1890. pod pritiskom radničke klase; pored ostalog (razmimoilaženja s Wilhelmom II u pogledu odnosa prema Rusiji), Bismarckov pad 1890. bio je uzrokovan i borbom nemačke radničke klase. 5 92 - 94 102 110 206 222 229 247 250 256 258 259 261 262 263 273 278 280 283 284 288 289 293 294 322 390 391 399 405 406 410 415 - 417 422 429 441 456 459 468 474 480 487 489 491 492 493 501 504 516 526 530

Blanc, Jean-Joseph-Louis (Žan-Žozef-Luj Blan; 1811 - 1882) — francuski socijalist; novinar i istoričar; 1848. član privremene vlade; zastupao je stanovište o izmirenju klasa i sporazumevanju radnih masa s buržoazijom; avgusta 1848. emigrirao je u Englesku; poslanik u Nacionalnoj skupštini od 1871. 316 453 458 513 521 528

Blanchet (Stanislav Pourille) (Blanše, pravo ime: Stanislav Pourille [Puril]; rod. 1833) — bivši kapucin, trgovac i policijski agent; za vreme opsade Pariza služio je u Nacionalnoj gardi; izabran je u Parisku komunu; u maju 1871. raskrinkan je kao policijski agent i uhapšen; posle pada Pariske komune emigrirao u Švajcarsku. 278

Blanqui, Louis-Auguste (Luj-Ogist Blanki; 1805 - 1881) — francuski re-

volucionar i teoretičar socijalizma; organizator većeg broja tajnih društava i zavera, aktivni učesnik u revoluciji od 1830; za vreme revolucije od 1848. pripadao krajnjoj leviци demokratskog i proleterskog pokreta u Francuskoj; jedan od vođa ustanka u Parizu od 30. oktobra 1870; za vreme Pariske komune bio je u zatvoru; s prekidima proveo je 36 godina u tamnici. 243 262 265 287 288 432 437 439 477 506

Blind, Karl (Karl Blind; 1826 - 1907) — pisac i novinar; 1848/1849. učestvovao je u revolucionarnom pokretu u Badenu; pedesetih godina bio je jedan od vođa nemačke emigracije u Londonu; za vreme francusko-pruskog rata i kasnije šovinist. 215 216

Bliicher, Gebhard Leberecht, Fürst von (Gebhard Leberecht knez Bliher; 1742 - 1819) — general-feldmaršal; 1793/1794. učestvovao je u pohodu protiv Francuske Republike; 1806. i 1813 - 1815. bio je na čelu narodnooslobodilačkog rata; ogorčen zbog toga što su kneževi izdali interese nemačkog naroda, povukao se na svoje imanje. Bio je popularan kao pravi narodni vojskovođa; ruski i ruski vojnici dali su mu nadimak «Maršal Napred». 59 162

Bonaparte — francuska carska dinastija (1804 - 1814, 1815 i 1852 - 1870). 128 416

Bonaparta — vidi *Napoléon I*

Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul, prince Napoléon (Žerom-Napoleon-Žozef-Šarl-Pol, princ Napoleon Bonaparta; 1822 - 1891) — rodak Napoléona III; pred početak francusko-pruskog rata vodio je pregovore s Italijom o sklapanju saveza protiv Pruske. 215 248

Bonaparte, Joseph (Žozef Bonaparta; 1768 - 1844) — najstariji brat Napoléona I; kralj Napulja (1806 - 1808) i kralj Španije (1808 - 1813). 131

Boon, Martin James (Martin Džejms

- Bun) — mehaničar; pristalica socijalreformističkih shvatanja čarliste Jamesa Bronterre-a O'Briena; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1869 - 1872), sekretar Lige zemlje i rada; 1872. član Britanskog federalnog veća Međunarodnog udruženja radnika. 7 225 290 312 348 372
- Bora, Giovanni* (Đovani Bora) — član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika; 1870. sekretar-korespondent za Italiju. 7 225
- Boriani, Giuseppe* (Đuzepe Borijani) — predstavnik italijanskog radničkog pokreta, član Međunarodnog udruženja radnika. 386
- Bouis, Casimir* (Kazimir Buj; oko 1843 - 1916) — francuski novinar; član Centralnog komiteta Nacionalne garde i član Pariske komune, predsjednik komisije Komune za ispitivanje delatnosti vlade nacionalne odbrane; posle pada Komune deportovan na Novu Kaledoniju. 437
- Bourbaki, Charles Denis-Sauter* (Šarl Deni-Soter Burbaki; 1816 - 1897) — francuski general, poreklom Grk; učestvovao u ratu u Alžiru i u krimskom ratu; u francusko-pruskom ratu komandant carske garde, kasnije 18. korpusa i najzad Istočne armije. 113 153 168 171 173 175 183 184 187 - 190 196 197 200 203 - 207 208 209 211 - 213
- Bourbon* (Burboni) — kraljevska dinastija, vladala u Francuskoj (1589 - 1792, 1814/1815. i 1815 - 1830). 422 424 487
- Bradlaugh, Charles* (Čarls Bredlo; 1833 - 1891) — engleski novinar i političar; urednik nedeljnog lista «The National Reformer»; oštro je istupao protiv Marxa i Međunarodnog udruženja radnika. 390 396 397
- Bradnick, Frederick* (Frederik Brednik) — član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1870 - 1872); 1871. delegat na Londonskoj konferenciji Udruženja; posle Haškog kongresa 1872. priključio se reformističkom krilu Britanskog federalnog veća i istupio protiv zaključaka kongresa; kasnije je isključen iz Međunarodnog udruženja radnika. 7 225 290 312 348 372
- Braß, August* (August Bras; 1818 - 1876) — novinar; učestvovao u revoluciji od 1848/1849. u Nemačkoj; posle propasti revolucije emigrirao u Švajcarsku; od šezdesetih godina Bismarckov pristalica; izdavač lista «Norddeutsche Allgemeine Zeitung». 247
- Bressolles, Antoine-Aubin de* (Antoan-Oben de Bresol; 1828 - 1891) — francuski general; u francusko-pruskom ratu komandant 24. korpusa. 200
- Brunei, Paul-Antoine Magloire* (Pol-Antoan Magloar Brinel; rod. 1830) — francuski oficir; član Centralnog komiteta Nacionalne garde i član Pariske komune; maja 1871. teško su ga ranili versajci; posle pada Komune emigrirao je u Englesku. 291
- Brutto* (Brito) — komunar; izvršio je kontrolu finansijskog poslovanja vlade nacionalne odbrane. 518
- Bürgers, Heinrich* (Hajnrüh Birgers; 1820 - 1878) — publicist; 1848. član Kelnske opštine Saveza komunista; 1848/1849. član redakcije lista «Neue Rheinische Zeitung»; 1850. član Centralne uprave Saveza komunista; 1852. kao jedan od glavnih optuženih u kelnskom komunističkom procesu osuđen je na 6 godina zatvora. 399
- Buttery, G. H.* (G. H. Bateri) — član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1871/1872). 290 312 348 372
- Cabet, Étienne* (Etjen Kabe; 1788 - 1856) — francuski pravnik i publicist; autor utopijskog romana «Putovanje u Ikariju». 292 295
- Caird* (Keil) — član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1870 - 1871). 225 290 312

- Calonne, Charles-Alexandre de* (Šarl-Aleksandar de Kalon; 1734 - 1802) — francuski državnik; generalni inspektor finansija (1783 - 1787); za vreme francuske revolucije jedan od vođa kontrarevolucionarne emigracije. 280 421 490
- Canrobert, François-Certain* (Fransoa-Serten Kanrober; 1809 - 1895) — francuski general, od 1856. maršal Francuske; aktivno je učestvovao u državnom udaru 2. decembra 1851; za vreme francusko-pruskog rata komandant 6. korpusa; zarobljen kod Meca. 28 32 34 35 37 38 46 48 52 53 64 126 129 - 131
- Cardinal von Widdern, Georg* (Georg Kardinal fon Vidern; 1841 - 1920) — nemački oficir i pisac vojnih dela, autor većeg broja radova o strategiji, taktici, ratnoj geografiji i istoriji; učestvovao je u francusko-pruskom ratu. 15 16
- Carnot, Lazare-Nicolas* (Lazar-Nikola Karno; 1753 - 1823) — francuski matematičar i fizičar; političar i stručnjak za vojna pitanja; za vreme francuske revolucije najpre jakobinac, kasnije učesnik u državnom udaru od 9. termidora i jedan od organizatora odbrane Francuske od koalicije evropskih država. 39
- Carrel, Armand* (Arman Karel; 1800 - 1836) — francuski publicist; jedan od osnivača i urednik lista «Le National». 419 420
- Castagny, Armand-Alexandre de* (Arman-Aleksandar de Kastanji; 1807 - 1900) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant jedne divizije 3. korpusa; zarobljen kod Meca. 36
- Castiau, Adelson* (Adelson Kastio; 1804 - 1879) — belgijski advokat i političar; 1843 - 1848. član Poslaničkog doma. 531
- Cathelineau, Henri de* (Anri de Katelino; 1813 - 1891) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata i pri ugušivanju Pariske komune komandant tzv. «Dobrovoljačke legije Zapada» (iz Bretanje i Vandeje). 489
- Cavaignac, Louis-Eugène* (Luj-Ežen Kavenjak; 1802 - 1857) — francuski general i političar; između tridesetih i četrdesetih godina učestvovao je u osvajanju Alžira; ozloglašen zbog svog surovog vodenja rata; 1848. guverner Alžira, od maja do juna 1848. ministar rata; juna 1848. ugušio je junski ustanak pariskog proletarijata; predsednik vlade od juna do decembra 1848. 288 411 412 424 463 472 473 478
- Chambord, Henri-Charles d'Artois, duc de Bordeaux, comte de* (Anri-Šarl d'Artoa, vojvoda od Bordoa, grof od Šambora; 1820 - 1883) — poslednji predstavnik loze Bourbonna, unuk Charles-a X; posle pobeđe julske revolucije 1830. emigrirao; pod imenom Henri V legitimistički pretendent na francuski presto. 248 488
- Changarnier, Nicolas-Anne-Théodule* (Nikola-An-Teodil Šangarnije; 1793 - 1877) — francuski general i državnik; 1848/1849. poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj nacionalnoj skupštini; posle juna 1848. vrhovni komandant Nacionalne garde i pariskog garnizona; učestvovao je u rasterivanju mirnih demonstracija 13. juna 1849; posle državnog udara od 2. decembra 1851. uhapšen i prognan; 1859. vratilo se u Francusku; za vreme francusko-pruskog rata bio je član štaba Rajnske armije; zarobljen kod Meca; poslanik Nacionalne skupštine od 1871. 266 420 465 479
- Chanzy, Antoine-Alfred-Eugène* (Antoan-Alfred-Ežen Sanzi; 1823 - 1883) — francuski general; u francusko-pruskom ratu najpre je bio komandant 16. korpusa, zatim 2. Loarske armije; poslanik Nacionalne skupštine od 1871. 168 171 173 - 175 183 184 187 - 190 196 - 198 207 208 209 415 437
- Charette de la Contrie, Athanase, baron de* (Atanaz baron de Šaret de la Kontri; 1832 - 1911) — francuski general; u francusko-pruskom ratu komandant jedinica papških zu-

ava, kasnije tzv. »Dobrovoljačke legije Zapada«. 417 466 487 489

Chassepot, Antoine-Alphonse (Antoan-Alfons Šaspo; 1833 - 1905) — francuski pronalazač u oblasti tehnike naoružanja. 23 99

Clausewitz, Karl von (Karl fon Klauzevic; 1780 - 1831) — general i vojni teoretičar; od 1809. do 1812. Scharnhorstov saradnik na reorganizaciji pruske vojske; od 1812. do 1814. bio je u službi ruske vojske i učestvovao u zaključenju ugovora u Taurogenu; komandant Gneisenauovog generalštaba (1831); glavno delo mu je »Vom Kriege« (»O ratu«); »jedan od najvećih vojnih pisaca« (Lenjin). 136

Cluseret, Gustave-Paul (Gistav-Pol Klizere; 1823 - 1900) — francuski oficir i političar; avanturist; učestvovao je u ratovima na raznim stranama — u Africi, na Krimu, u Italiji (u Garibaldijevom sicilijanskom pohodu), u secesionističkom ratu u Severnoj Americi; član Međunarodnog udruženja radnika, kasnije se priključio bakunjinistima; 1870. učestvovao u revolucionarnim ustancima u Lionu i u Marselju; član Pariske komune, aprila 1871. delegat odgovoran za ratna pitanja; kratko vreme jedan od komandanata trupa Komune (bio je smenjen i zatvoren zbog toga što se nemarno poneo prema svojoj dužnosti); posle pada Komune emigrirao u Belgiju; 1884. vratio se u Francusku i 1888. bio izabran u Tulonu za poslanika. 326 431

Cobbett, William (Viljém Kobet; 1762 - 1835) — engleski političar i publicist, seljak poreklom; borio se za demokratizaciju političkog sistema u Engleskoj. 302 307

Cochrane-Baillie, Alexander Dundas Ross Wishart (Aleksander Dandas Ros Višart Kokrin-Bejli; 1816 - 1890) — engleski političar i literat; član parlamenta. 373 374

Coenen, Philippe (Filip Kenen) — obučar; jedan od predstavnika belgij-

skog radničkog pokreta; sekretar redakcije antverpenskog lista »De Werkers«; 1868. delegat na Briselskom kongresu i 1871. na Londonskoj konferenciji Međunarodnog udruženja radnika; na Haškom kongresu Udruženja 1872. podržao je bakunjiniste; kasnije jedan od osnivača Socijalističke partije Belgije. 244

Coëtlogon, Louis-Charles-Emmanuel, comte de (Luj-Šarl-Emanijel grof Ketlogon; 1814 - 1886) — francuski činovnik; jedan od organizatora kontrarevolucionarnih demonstracija u Parizu 22. marta 1871. 264 266 479

Cohen (Cohn), James (Džejsms Kouin) — duvanski radnik; predsednik londonskog Saveza duvanskih radnika; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1867 - 1871), sekretar-korespondent za Dansku (1870 - 1871); 1868. delegat na Briselskom kongresu, 1871. na Londonskoj konferenciji Međunarodnog udruženja radnika. 7 225 290 312

Comte, Isidore-Auguste-François-Marie (Izidor-Ogist-Fransoa-Mari Kont; 1798 - 1857) — francuski filozof i sociolog, osnivač pozitivizma. 453 458

Conseil - Dumesnil, Gustave - Antoine-Marie (Gistav-Antoan-Mari Konsej-Dimenil; 1813 - 1877) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant jedne divizije 7. korpusa; zarobljen kod Sedana. 34

Corbon, Claude-Anthime (Klod-Antim Korbon; 1808 - 1891) — francuski političar; 1848 - 1849. poslanik u Ustavotvornoj nacionalnoj skupštini; posle pada Drugog Carstva predsednik opštine jednog pariskog arondismana; poslanik Nacionalne skupštine od 1871. 256 468

Cormontaigne, Louis de (Luj de Kormontenj; oko 1696 - 1752) — francuski general, stručnjak za gradnju utvrđenja; napisao je više radova o izgradnji utvrđenja i opsadivanju. 110

Cournet, Frédéric Étienne (Frederik Et-

- jen Kurne; 1839 - 1885) — francuski revolucionar; član Pariske komune; posle pada Komune emigrirao u Englesku; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1871/1872), 1872. delegat na Haškom kongresu Udruženja; istupio je iz Međunarodnog udruženja radnika zbog toga što se nije složio s odlukom Haškog kongresa da se sedište Generalnog veća premești u Njujork; osamdesetih godina jedan od vođa blankističke organizacije u Francuskoj. 372
- Cousin-Montauban, Charles-Guillaume-Marie-Apollinaire-Antoine, comte de Palikao* (Šarl-Gijom-Mari-Apoliner-Antoan Kuzen-Montoban, grof od Palikaoa; 1796 - 1878) — francuski general; 1860. za vreme trećeg opijumskog rata komandant englesko-francuskih ekspedicionih trupa u Kini; od avgusta do 4. septembra 1870. ministar vojni i predsednik vlade. 12 37 42 99 132 262 408
- Cowley, Henry Richard Charles Wellesley, Earl* (Henri Ričard Čarls Vlesli erl Kauli; 1804 - 1884) — britanski diplomat, ambasador u Parizu (1852 - 1867). 310
- Crémer, Camille* (Kamij Kreme; 1840 - 1876) — francuski general; autor nekoliko spisa iz vojne istorije; za vreme francusko-pruskog rata komandant jedne divizije Istočne armije. 185 211 - 213
- Cremer, William Randall* (Viljem Randal Kremer; 1838 - 1908) — predstavnik engleskih tredjuniona i pacifističkog pokreta; jedan od osnivača i vođa Ujedinjenog društva tesara i stolara, član Londonskog veća tredjuniona, engleske Nacionalne lige za nezavisnost Poljske, Lige zemlje i rada; član Centralnog (Generalnog) veća Međunarodnog udruženja radnika i njegov generalni sekretar (1864 - 1866); 1865. učestvovalao je na Londonskoj konferenciji, 1866. na Ženevskom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; član Izvršnog komiteta Lige za reformu izbornog sistema u Engleskoj; protivnik revolucionarne taktike; za vreme francusko-pruskog rata borio se protiv pokreta engleskih radnika za odbranu Francuske Republike; kasnije član Liberalne stranke; član Parlamenta (1885 - 1895. i 1900 - 1908). 373
- Crouzat, Jean* (Žan Kruza; 1813 - 1879) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 20. korpusa. 168
- Dana, Charles Anderson* (Čarls Anderson Dana; 1819 - 1897) — američki novinar, od četrdesetih do šezdesetih godina urednik lista «New-York Daily Tribune», kasnije urednik njujorškog lista «Sun». 324
- Dante Alighieri* (Dante Aligijeri; 1265 - 1321) — veliki italijanski pesnik. 397
- Darbois, Georges* (Žorž Darboa; 1813 - 1871) — francuski teolog, od 1863. nadbiskup Pariza; maja 1871. streljali su ga komunari kao taoca. 287 288 413 414 436 437 478
- Davies, John Llewellyn* (Džon Levin Dejvis; 1826 - 1916) — engleski sveštenik i teolog. 302 308
- Decaen, Claude-Théodore* (Klod-Teodor Dekan; 1811 - 1870) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant jedne divizije 3. korpusa, zatim 3. korpusa; avgusta 1870. u bici kod Kolombe-Nuija smrtno ranjen. 51 52 126
- De Calonne, Charles-Alexandre* — *vidi Calonne, Charles-Alexandre*
- Deguerry, Gaspard* (Gaspar Degeri; 1797 - 1871) — francuski sveštenik pri Madleninoj crkvi u Parizu; maja 1871. streljali su ga komunari kao taoca. 414 436
- Dejean* (Dežan) — francuski general, zamenik ministra rata u Ollivier-ovoj vladi od jula do avgusta 1870. 37 39
- Delahaye, Pierre-Louis* (Pjer-Luj Delae; rod. 1820) — francuski meha-

- ničar; od 1864. član Međunarodnog udruženja radnika; učesnik u Pariškoj komunici; posle pada Komune emigrirao u Englesku; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1871/1872), 1871. delegat na Londonskoj konferenciji Udruženja. 290 348 372
- Delescluze, Louis-Charles* (Luj-Šarl Delekliz; 1809 - 1871) — francuski političar i novinar; učesnik u revoluciji od 1848/1849; poslanik Nacionalne skupštine od 1871, iz koje je istupio pošto je zabran u Parisku komunu; u Komuni član Komisije za ratna pitanja; maja 1871. pao je u borbi na barikadama u Parizu. 311 325
- Delpesch* (Delpes) — francuski pravnik; 1871. javni tužilac u oblasti Gornje Garone. 325 537 542
- De Potter, Louis* (Luj De Poter; 1786 - 1859) — belgijski publicist i političar; za vreme revolucije 1830. u Belgiji član privremene vlade. 531
- Desagarre, baron* (baron Dezagar) — francuski pravnik; 1871. javni tužilac Republike u jednom prvostepenom sudu u oblasti Gornje Garone. 535 536 537 539 - 542
- Desmaret* (Demare) — šef francuske žandarmerije, ubica Gustave-a Florensa. 267 413 427 437
- Dilke, Sir Charles Wentworth* (ser Čarls Ventvert Dilk; 1843 - 1911) — engleski političar i pisac; jedan od vođa radikalnog krila Liberalne stranke; zamenik ministra spoljnih poslova (1880 - 1882), viši upravni činovnik. 382
- Dombrowski, Jaroslaw* (Jaroslav Dombrowski; 1836 - 1871) — poljski revolucionar; šezdesetih godina učestvovala je u oslobodilačkom pokretu Poljske; general Pariske komune, od maja 1871. vrhovni komandant oružanih snaga Komune; pao je na barikadama. 277
- Douay, Charles-Abel* (Šarl-Abel Due; 1809 - 1870) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant jedne divizije 1. korpusa; pao je u bici kod Vajsenburga. 32
- Douay, Félix* (Felix Due; 1816 - 1879) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 7. korpusa, zarobljen kod Sedana; kasnije komandant 4. korpusa versajske vojske; dželat Pariske komune. 29 30 32 34 35 43 46 48 53 55 64 89 130 284
- Ducrot, Auguste-Alexandre* (Ogist-Aleksandar Dikro; 1817 - 1882) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant jedne divizije 1. korpusa, zatim 2. Pariske armije; u vreme ugušivanja Pariske komune učestvovala je u formiranju versajske vojske; poslanik Nacionalne skupštine od 1871. 89 99 139 146 156 157 159 192 460
- Dufaure, Jules-Armand-Stanislas* (Žil-Arman-Stanislas Difor; 1798 - 1881) — francuski advokat i državnik; dželat Pariske komune; ministar za javne radove (1839 - 1840), ministar spoljnih poslova (1848/1849), ministar pravosuđa (1871 - 1873, 1875/1876, 1877 - 1879) i predsednik vlade (1876, 1877 - 1879). 262 266 281 282 408 410 411 429 - 431 434 453 470 491
- Dumas, Alexandre (fils)* (Aleksandar Dima [sin]; 1824 - 1895) — francuski romansijer i dramatičar. 427 437
- Dupanloup, Félix-Antoine-Philibert* (Felix-Antoan-Filibert Dipanlu; 1802 - 1878) — francuski teolog i političar, jedan od vođa liberalne partije; od 1849. nadbiskup Orleansa; poslanik Nacionalne skupštine od 1871. 164 166 515
- Dupont, Eugène* (Ežen Dipon; oko 1831 - 1881) — Francuz; izradiivač muzičkih instrumenata; učesnik junskog ustanka od 1848. u Parizu; od 1862. živeo u Londonu; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (od novembra 1864. do 1872), sekretar - korespondent za

- Francusku (1865 - 1871); 1865. učestvovao na Londonskoj konferenciji Udruženja, 1866. na Ženevskom kongresu, 1867. potpredsednik Lozanskog kongresa, 1868. delegat na Briselskom kongresu, 1871. na Londonskoj konferenciji, 1872. na Haškom kongresu; sprovodio je Marxovu liniju; 1870. u Mančesteru je osnovao sekciju Međunarodnog udruženja radnika; član Britanskog federalnog veća (1872/1873); 1874. preselio se u Severnu Ameriku. 7 225 290 312 348 372 374 517
- Durand, Gustave-Émile* (Gistav-Émil Diran; rod. 1835) — francuski kundžijski radnik; policijski agent; posle pada Pariske komune pobegao je u London; 1871. sekretar tzv. Section française de 1871 (Francuske sekcije od 1871); 1871. je raskrinkan i isključen iz Međunarodnog udruženja radnika. 355 378 394
- Duval, Émile-Victor* (Emil-Viktor Dival; 1841 - 1871) — livac; predstavnik francuskog radničkog pokreta; član Međunarodnog udruženja radnika; član Centralnog komiteta Nacionalne garde i član Pariske komune, general Nacionalne garde Komune; 4. aprila 1871. zarobili su ga i streljali pripadnici versajske vojske. 267 413 432 480 518
- Eccarius, Johann Georg* (Johan Georg Ekarijus; 1818 - 1889) — krojač iz Tiringena; publicist; živeo kao emigrant u Londonu; član Saveza pravednih, zatim Saveza komunista; jedan od rukovodilaca Nemačkog društva za obrazovanje radnika u Londonu; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1864 - 1872), generalni sekretar Veća (1867 - 1871), sekretar-korespondent za Ameriku (1870 - 1872), delegat na svim kongresima i konferencijama Međunarodnog udruženja radnika; kasnije se priključio reformističkom vodstvu tredjuniona. 7 225 239 290 312 348 372
- Elpidin, Mihail Konstantinovič* (1835 - 1908) — početkom šezdesetih godina učestvovao je u revolucionarnom pokretu u Rusiji, zatim je emigrirao u Švajcarsku; kasnije je dokazano da je bio agent carske (ruske) tajne policije. 308 376
- Engels, Friedrich* (Fridrih Engels; 1820 - 1895). 228 232 234 290 302 312 319 348 375 383 385 - 389 398 399 510 514 - 516 518 525 527
- Espartero, Baldomero, conde de Luchana, duque de la Victoria* (Baldomero Espartero, grof od Lučane, vojvoda od Vitorije; 1793 - 1879) — španski general i državnik, vođa progresista; španski regent (1841 - 1843), predsednik vlade (1854 - 1856). 258 420 472
- Eudes, Émile* (Emil Ed; 1843 - 1888) francuski revolucionar; general Komune, njen delegat za pitanja rata; posle pada Komune emigrirao u Švajcarsku, kasnije u Englesku; u odsustvu osuđen na smrt. 506
- Eugénie-Marie de Montijo de Guzman, comtesse de Teba* (Eženi-Mari de Montijo de Gusman, grofica od Tebe; 1826 - 1920) — francuska carica, supruga Napoleóna III. 27 131 - 133 248
- Faidherbe, Louis-Léon-César* (Luj-Leon-Sezar Federb; 1818 - 1889) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant Severne armije. 168 184 185 190 196 208 209 318
- Faily, Pierre-Louis-Charles de* (Pjer-Luj-Sarl de Faji; 1810 - 1892) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 5. korpusa; zarobljen kod Sedana. 28 32 34 35 43 47 48 53 55 64 89 126 130 132
- Falloux, Frédéric-Alfred-Pierre* (Frederik-Alfred-Pjer Falu; 1811 - 1886) — francuski političar i pisac; izuzetno se angažovao u ugušivanju junskog ustanka 1848. u Parizu; za vreme Druge Republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj nacionalnoj skupštini; ministar prosvete (1848/1849). 475

Favre, Claude-Gabriel-Jules (Klod-Gabrijel-Zil Favr; 1809 - 1880) — francuski advokat i političar; 1848. generalni sekretar u Ministarstvu unutrašnjih poslova, zatim zamenik ministra spoljnih poslova; poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj nacionalnoj skupštini (1848 - 1851); ministar spoljnih poslova u vladi nacionalne odbrane i u Thiers-ovoj vladi (1870. i 1871); vodio je pregovore o kapitulaciji Pariza i zaključenju mira s Nemačkom; dželat Pariske komune i jedan od buržoaskih stegonoša u borbi protiv Internacionale. 4 92-94 206 251 256 257 260 265 267 278 283 292 - 296 302 306 - 308 339 340 374 405 - 408 409 415 418 420 429 430 431 435 440 441 460 462 463 467 - 469 477 478 513 517 519 526 - 528 530

Ferdinand II (Ferdinand II; 1810 - 1859) — kralj Sicilije i Napulja (1830 - 1859); zbog toga što je bombardovao Mesinu septembra 1848, nazvan je kralj Bomba. 258 259 419 472

Ferry, Jules-François-Camille (Zil-Fransoa-Kamij Feri; 1832 - 1893) — francuski advokat, publicist i političar, vođa umerenih buržoaskih republikanaca; član vlade nacionalne odbrane; gradonačelnik Pariza (1870/1871); poslanik Nacionalne skupštine; predsednik vlade (1880/1881. i 1883 - 1885); borio se protiv revolucionarnog pokreta i vodio politiku kolonijalnih osvajanja. 257 405 406 407 410 439 462 467 469 470

Flocon, Ferdinand (Ferdinand Flokon; 1800 - 1866) — francuski političar i publicist; urednik lista «La Réforme»; 1848. član privremene vlade. 513

Flourens, Gustave (Gistav Flurans; 1838 - 1871) — francuski prirodnjak; jedan od vođa ustanaka od 31. oktobra 1870. i 22. januara 1871. u Parizu; član Pariske komune; aprila 1871. ubili su ga pripadnici versajske vojske. 262 265 267 413 432 439 477 480 518

François (Fransoa) — pripadnik Nacionalne garde, komunar; ubijen 22. marta 1871. za vreme kontrarevolucionarnih demonstracija u Parizu. 464

Frankel, Leo (Leo Frankel; 1844 - 1896) — zlatar (kujundžija); predstavnik mađarskog i međunarodnog radničkog pokreta; saborac Marxa i Engelsa; član Pariske komune, šef njene Komisije za rad i trgovinu; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1871. i 1872); delegat na Londonskoj konferenciji 1871. i na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika 1872; jedan od osnivača radničke partije Mađarske (1880). 277 348 372 436 456 531

Fransceky, Eduard von (Eduard fon Franzeki; 1807 - 1890) — nemački general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 2. armijskog korpusa. 200

Friedländer, Max (Maks Fridlender; 1829 - 1872) — publicist; član redakcije lista «Neue Oder-Zeitung» i bečkog lista «Die Presse», u kome je Marx saradivao pedesetih i šezdesetih godina; osnivač i urednik lista «Neue Freie Presse». 305

Friedrich II (der «Grosse») (Fridrih II [«Veliki»]; 1712 - 1786) — pruski kralj (1740 - 1786). 136 293

Friedrich Franz II (Fridrih Franc II; 1823 - 1883) — veliki vojvoda od Meklenburga-Šverina (1842 - 1883), general; za vreme francusko-pruskog rata komandant u priobalnim delovima Nemačke, zatim komandant 13. armijskog korpusa. 121 145 - 150 153 161 169 173 174 183 184 202

Friedrich Karl (Fridrih Karl; 1828 - 1885) — pruski princ, general, od 1870. general-feldmaršal; u francusko-pruskom ratu komandant 2. armije. 18 21 25 29 33 35 51 52 56 70 86 120 125 139 140 144 - 147 150 152 153 154 161 169 - 171 174 175 176 183 184 187 - 190 197 198 203 206 209

- Friedrich Wilhelm* (Fridrih Vilhelm; 1620 - 1688) — izborni knez Brandenburga (1640 - 1688). 220
- Friedrich Wilhelm* (Fridrih Vilhelm; 1831 - 1888) — pruski prestolonaslednik, general, od oktobra 1870. general-feldmaršal, 1888. kralj Pruske i car Nemačke pod imenom Friedrich III; za vreme francusko-pruskog rata komandant 3. armije. 18 21 23 - 25 29 48 55 56 58 59 64 120 146 154 161 235
- Friedrich Wilhelm III* (Fridrih Vilhelm III; 1770 - 1840) — pruski kralj (1797 - 1840). 80 160 165 - 167
- Frossard, Charles-Auguste* (Šarl-Ogist Frosar; 1807 - 1875) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 2. korpusa, zarobljen kod Meca. 20 25 26 28 29 32 35 48 51 52 55 126
- Gallien* (Galijen) — oficir Nacionalne garde Komune, otkrio je pripadnicima versajske vojske lozinku garnizona reduta Mullen Sake. 431 437
- Galliffet, Gaston-Alexandre-Auguste, marquis de* (Gaston-Aleksandar-Ogist markiz Galife; 1830 - 1909) — general; za vreme francusko-pruskog rata komandant jednog konjičkog puka; zarobljen u Sedanu; pušten je iz zarobljeništva da bi učestvovao u borbi protiv Komune; komandant jedne konjičke brigade versajske vojske; dželat Pariske komune. 267 268 291 413 437 466 480 481
- Gambetta, Léon* (Leon Gambeta; 1838 - 1882) — francuski državnik; član vlade nacionalne odbrane (1870/1871); u provincijama organizovao oružani otpor protiv Pruske; predsednik vlade i ministar spoljnih poslova (1881. i 1882). 105 138 153 158 183 190 198 201 209 229 256 405 439 468 481 532
- GanESCO, Grégori* (Gregori Ganesko; oko 1830 - 1877) — francuski novinar, poreklom Rumun; za vreme Drugog Carstva bonapartist, kasnije pristalica Thiers-ove vlade. 277
- Garibaldi, Giuseppe* (Đuzepe Garibaldi; 1807 - 1882) — italijanski revolucionar, vođa nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji; u francusko-pruskom ratu učestvovao je na strani Francuza kao komandant Vogeške armije, koja je bila sastavljena od odreda Nacionalne garde i francuskih i stranih dobrovoljaca. 165 185 200 203 206 209
- Garibaldi, Ricciotti* (Ričoti Garibaldi; 1847 - 1924) — sin Guiseppe Garibaldija, učestvovao je u nacionalnooslobodilačkom pokretu Italije; borio se u francusko-pruskom ratu na francuskoj strani kao komandant brigade u Vogeškoj armiji. 148
- Garnier-Pagès, Louis-Antoine* (Luj-Antoan Garnije-Pažes; 1803 - 1878) — francuski političar; 1848. član privremene vlade i predsednik pariske opštine; član vlade nacionalne odbrane (1870/1871). 430
- Giovacchini, P.* (P. Đovakini) — 1871. član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika i sekretar-korespondent za Italiju. 290 312
- Girardin, Émile de* (Emil de Žirarden; 1806 - 1881) — francuski publicist i političar; u politici se isticao krajnjom besprincipijelnošću. 390
- Gladstone, William Ewart* (Viljem Juart Gledston; 1809 - 1898) — britanski državnik; u drugoj polovini 19. veka lider Liberalne stranke; ministar finansija (1852 - 1855. i 1859 - 1866) i predsednik vlade (1868 - 1874, 1880 - 1885, 1886. i 1892 - 1894). 235
- Gneisenau, August Wilhelm Anton, Graf Neithardt von* (August Vilhelm Anton grof Najthart fon Gnajzenau; 1760 - 1831) — general i vojni teoretičar, general-feldmaršal (1825); 1813 - 1815. igrao je značajnu ulogu u nemačkom nacionalnooslobodilačkom pokretu; rukovodio je reorganizacijom pruske vojske (1806) i učestvovao u pripremanju naroda za dizanje ustanka protiv

- neprijateljskog jarma; 1813 - 1851. šef Blücherovog generalštaba. Engels je nazvao ovog pravog patriotu »teoretičarem dobrovoljačkog partizanskog pokreta« i »velikim filozofskim dobrovoljcem«. 136 165 - 167
- Goeben, August Karl Christian von* (August Karl Kristijan fon Geben; 1816 - 1880) — nemački general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 8. armijskog korpusa, od januara 1871. 1. armije. 184 189 190 206 209
- Goltz, Kuno, Baron von der* (Kuno baron Golc; 1817 - 1897) — pruski general-major; za vreme francusko-pruskog rata komandant jednog pruskog odreda 14. armijskog korpusa. 189
- Gorčakov, Aleksandar Mihailovič, knez* (1798 - 1883) — ruski državnik i diplomat, ministar spoljnih poslova (1856 - 1882). 222 391
- Gramont, Antoine-Alfred-Agénor, prince de Bidache, duc de Guiche et de* (Anton-Alfred-Aženor, princ od Bidaša, vojvoda od Giša i od Gramona; 1819 - 1880) — francuski diplomata; 1870. ministar spoljnih poslova; vodio je takvu politiku koja je imala za cilj raspirivanje rata između Francuske i Pruske. 11
- Grant, Ulysses Simpson* (Julisiz Simson Grant; 1822 - 1885) — američki general i državnik, pristalica Republikanske stranke; učestvovao je u američkom građanskom ratu (1861 - 1865); od marta 1864. vrhovni komandant vojske severnih država; ministar rata (1867 - 1868), predsednik Sjedinjenih Američkih Država (1869 - 1877). 117
- Greenwood, Frederic* (Frederik Grinvud; 1830 - 1909) — engleski novinar i pisac; urednik lista »The Pall Mall Gazette«. 306
- Greppo, Jean-Louis* (Žan-Luj Grepo; 1810 - 1888) — francuski političar; učestvovao je u ustancima u Lionu 1831. i 1834; za vreme Druge Republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj nacionalnoj skupštini; predsednik opštine jednog pariskog arondismana (1870/1871), poslanik Nacionalne skupštine od 1871. 429
- Grimal* (Grimal) — francuski oficir, komesar pri ratnom sudu versajske vojske za suđenje komunarima. 318
- Grof od Pariza* — vidi *Louis-Philippe-Albert duc d'Orléans, comte de Paris*
- Grousset, Paschal* (Paskal Gruse; 1844 - 1909) — francuski novinar i političar; član Centralnog komiteta Nacionalne garde i član Pariske komune — predsednik njene Komisije za odnose s inostranstvom; posle poraza Komune deportovan na Novu Kaledoniju, otuda pobeo 1874. i prešao u tabor buržoazije. 436
- Guillaume, James* (Žam Gijom; 1844 - 1916) — švajcarski učitelj; bakunjinist, član Međunarodnog udruženja radnika, učestvovao je 1866. na Ženevskom, 1867. na Lozanskom, 1869. na Bazelskom i 1872. na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; jedan od organizatora Alijanse socijalističke demokratije; urednik listova »Le Progrès«, »La Solidarité« i »Bulletin de la Fédération Jurassienne«; na Haškom kongresu isključen je iz Međunarodnog udruženja radnika zbog frakcionaške delatnosti. 335 394
- Guiod, Alphonse-Simon* (Alfons-Simon Gio; rođ. 1805) — francuski general; učestvovao je u francusko-pruskom ratu, vrhovni komandant artiljerije za vreme opsade Pariza 1870/1871. 256 406 468
- Guizot, François-Pierre-Guillaume* (Fransoa-Pjer-Gijom Gizo; 1787 - 1874) — francuski istoričar i državnik; od 1840. do 1848. vodio je unutrašnju i spoljnu politiku Francuske; štutio je interese krupne finansijske buržoazije. 259 411 420 472
- Gyulay, Ferenc, Graf* (Ferenc grof Dulaj; 1798 - 1868) — austrijski general, poreklom Madar; učestvo-

- vao je u ugušivanju revolucije u Italiji 1848/1849; vrhovni komandant austrijske vojske u italijanskom ratu sve do poraza kod Madente (juna 1859). 29
- Hales, John* (Džon Hejls; rod. 1839) — tkač; predstavnik engleskih tredjuniona; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1866 - 1872) i sekretar Veća; član Izvršne komisije Lige za reformu izbornog sistema u Engleskoj, član Lige zemlje i rada; 1871. delegat na Londonskoj konferenciji i 1872. na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; početkom 1872. bio je na čelu reformističkog krila Britanskog federalnog veća; borio se protiv Marxa i njegovih pristalica želeći da preuzme rukovođenje radničkim pokretom u Engleskoj. 7 225 290 293 296 299 300 302 304 312 327 348 372 374
- Hales, William* (Viljem Hejls) — član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1869 - 1872). 7 225 290 312 348 372
- Harris, George* (Džordž Haris) — predstavnik radničkog pokreta u Engleskoj; pristalica socijalreformističkih shvatanja čartiste Jamesa Bronterre-a O'Briena; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1869 - 1872), sekretar za finansije Veća (1870. i 1871). 7 225 290 312 348 372
- Hausmann, Georges-Eugène* (Žorž-Ežen Osman; 1809 - 1891) — francuski političar; učestvovao je u državnom udaru od 2. decembra 1851; prefekt senskog departmana (1853 - 1870); preuredio mnoge ulice i kvartove Pariza. 81 277 287
- Heeckeren, Georges-Charles d'Anthès, baron de* (Žorž-Šarl d'Antes baron Hekerren; 1812 - 1895) — francuski političar; od 1834. do 1837. oficir u ruskoj službi; ubica pesnika Aleksandra Sergejeviča Puškina (kao duellant); od 1848. bonapartist, senator Drugog Carstva; jedan od organizatora kontrarevolucionarnih demonstracija od 22. marta 1871. u Parizu. 266 464 479
- Henderson, Edmund Newmans Wolcott* (Edmond Njumens Vulket Henderson; 1821 - 1896) — engleski oficir, šef londonske policije (1869 - 1886). 520
- Henri II* (Anri II; 1519 - 1559) — francuski kralj (1547 - 1559). 96
- Henri V* (Anri V) — vidi *Chambord, Henri-Charles*
- Hepner, Adolf* (Adolf Hepner; 1846 - 1923) — urednik lista «Der Volksstaat»; za vreme francusko-pruskog rata zastupao je proleterski internacionalizam; 1872. delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika. 229
- Herman, Alfred* (Alfred Herman) — vajar; jedan od organizatora sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Belgiji, član Generalnog veća i sekretar-korespondent za Belgiju (1871/1872); 1868. delegat na Briselskom kongresu, 1871. na Londonskoj konferenciji i 1872. na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; kasnije prišao bakunjinistima. 290 348 372 380
- Hercen, Aleksandar Ivanovič* (1812 - 1870) — ruski revolucionar, filozof, publicist i pisac. 305
- Hervé, Aimé-Marie-Edouard* (Eme-Mari-Eduar Erve; 1835 - 1899) — francuski publicist, jedan od osnivača i glavni urednik lista «Le Journal de Paris». 285
- Hohenzollern* (Hoencolern) — dinastija brandenburških izbornih kneževa (1415 - 1701), pruskih kraljeva (1701 - 1918) i nemačkih careva (1871 - 1918). 5 102 229 248 277
- Holyoake, George Jacob* (Džordž Džejkob Houliouk; 1817 - 1906) — engleski publicist; tridesetih i četrdesetih godina čartist i Owenov pristalica, kasnije predstavnik zadružnog pokreta. 299 300 302 303

Hugo, Victor (Viktor Igo; 1802 - 1885) — veliki francuski pisac. 109

Hurliman (Herlimen) — član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872). 348 372

Huxley, Thomas Henry (Tomas Henri Haksli; 1825 - 1895) — engleski prirodnjak, bliski Darvinov saradnik. 275 446

Izborni knez Brandenburga — vidi *Friedrich Wilhelm*

Jaclard, Charles-Victor (Šarl-Viktor Žaklar; 1843 - 1903) — francuski publicist; početkom sedamdesetih godina član Međunarodnog udruženja radnika; Marxov pristalica; član Centralnog komiteta Nacionalne garde, za vreme Pariske komune komandovao jednim legionom Nacionalne garde; posle pada Komune emigrirao u Švajcarsku, zatim u Rusiju. Posle amnestije od 1880. vratio se u Francusku. 463

Jacquemet (Žakme) — francuski sveštenik, 1848. glavni zamenik (vikar) pariskog nadbiskupa. 288 412 478

Jaubert, Hippolyte-François, comte (Ipolit-Fransoa grof Žober; 1798 - 1874) — francuski političar; 1840. ministar za javne radove u Thiers-ovoj vladi; poslanik Nacionalne skupštine od 1871. 289 486 520

Jaurès, Constant-Louis-Jean-Benjamin (Konstan-Luj-Žan-Benžamen Žores, 1823 - 1889) — francuski mornarički oficir, od 1871. admiral; za vreme francusko-pruskog rata komandant 21. korpusa; poslanik Nacionalne skupštine od 1871. 168

Jeanerod, Georges (Žorž Žanero; 1832 - 1890) — francuski oficir i novinar; 1870. pred početak francusko-pruskog rata ratni dopisnik lista «Le Temps». 20 21 33 36 52 53

Johannard, Jules (Žil Žoanar; 1843 - 1888) — litograf; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1868/1869. i 1871/1872), sek-

retar-korespondent za Italiju (1868. i 1869.); 1870. osnovao je sekciju Međunarodnog udruženja radnika u Sen-Deniju; član Pariske komune, blankist; posle pada Komune emigrirao u London; 1872. delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika. 348 372

Jung, Hermann (Herman Jung; 1830 - 1901) — časovničar; predstavnik međunarodnog radničkog pokreta i radničkog pokreta u Švajcarskoj; emigrant u Londonu; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika i sekretar-korespondent za Švajcarsku (novembar 1864. do 1872); blagajnik Generalnog veća (1871/1872); 1865. potpredsednik Londonske konferencije, 1866. predsednik Ženevskog, 1868. Briselskog, 1869. Bazelskog kongresa i 1871. Londonske konferencije Međunarodnog udruženja radnika; član Britanskog federalnog veća; do Haškog kongresa 1872. sprovodio je Marxove koncepcije, kasnije se pridružio reformističkom vodstvu tredjuniona. 7 225 290 312 348 372

Kameke, Georg Arnold Karl von (Georg Arnold Karl fon Kameke; 1817 - 1893) — general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 14. divizije, zatim je rukovodio operacijama za opsadu Pariza; ministar rata (1873 - 1883). 28 185

Kamenski, Gavril Pavlovič (1824 - 1898) — ruski ekonomist; agent carske vlade u inostranstvu; 1872. jedan švajcarski sud ga je osudio u odsustvu na tamnicu zbog falsifikovanja novca. 400

Keller (Keler) — badenski general-major, za vreme francusko-pruskog rata komandant jedne brigade. 212

Kératry, Émile, comte de (Emil grof Keratri; 1832 - 1905) — francuski političar; septembra/oktobra 1870. prefekt pariske policije, zatim je rukovodio formiranjem suvozemnih jedinica francuske vojske u Bretanji; 1871. prefekt departmana Gornja

- Garona; aprila 1871. neposredno se angažovao u razbijanju Komune u Tuluži. 145 153 168 325 536 - 542
- Kingleake, Alexander William* (Aleksander Viljem Kingleik; 1809 - 1891) — engleski historičar i političar; član Parlamenta (1857 - 1868). 194
- Klein, Dr. Johann Jacob* (dr Johan Jakob Klajn; rod. oko 1818) — lekar u Kelnu, član Saveza komunista; jedan od optuženih u kelnskom komunističkom procesu, ali ga je porotni sud oslobodio optužbe. 399
- Kolb* (Kolb) — član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1870 - 1871). 290 312
- Kolb, Georg Friedrich* (Georg Fridrih Kolb; 1808 - 1884) — političar, publicist i statističar.
- Kossuth, Lajos* (Lajoš Košut; 1802 - 1894) — vođa mađarskog nacionalnooslobodilačkog pokreta; za vreme revolucije 1848/1849. bio je na čelu buržoaskodemokratskih snaga; šef mađarske revolucionarne vlade; posle propasti revolucije emigrirao. 382
- Kralj Bomba* — vidi *Ferdinand II*
- Küchenmeister, Friedrich* (Fridrih Kihenmajster; 1821 - 1890) — lekar, poznati parazitolog, autor većeg broja naučnih radova. 246
- Kummer, Ferdinand von* (Ferdinand fon Kumer; 1816 - 1900) — nemački general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 3. rezervne divizije, kasnije 15. divizije. 104 120
- Lacretelle, Charles-Nicolas* (Šarl-Nikola Lacretel; 1822 - 1891) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant jedne divizije 12. korpusa, zarobljen kod Sedana; kasnije komandant jedne divizije 2. korpusa versajske vojske; dželat Pariske komune. 431
- Ladmirault, Louis-René-Paul de* (Luj-Rene-Pol de Ladmiro; 1808 - 1898) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 4. korpusa, zarobljen kod Meca; kasnije komandant 1. korpusa versajske vojske; guverner Pariza (1871 - 1878); dželat Pariske komune. 28 29 32 51 52 126
- Lafargue, J.* (Ž. Lafarg; umro 1870. ili 1871) — otac Paula Lafargue-a. 342
- Lafargue, Laura* (Laura Lafarg; 1845 - 1911) — druga kćerka Karla Marxa; predstavnica radničkog pokreta u Francuskoj; 1868. udala se za Paula Lafargue-a. 324 - 326 352 535 537 539 - 542
- Lafargue, Paul* (Pol Lafarg; 1842 - 1911) — lekar; francuski socijalist, propagator marksizma; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika, sekretar-korrespondent za Španiju (1866 - 1869); jedan od osnivača sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Francuskoj (1869/1870), u Španiji i Portugaliji (1871/1872); 1872. delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; jedan od osnivača francuske radničke partije; Marxov i Engelsov učenik i saborac. 324 - 326 517 535 - 542
- Lafitte, Jacques* (Žak Lafit; 1767 - 1844) — francuski bankar i političar; orleanist; predstavnik finansijske buržoazije; šef vlade (1830/1831). 258 419
- Lafont* (Lafon) — francuski činovnik; 1871. glavni inspektor zatvora. 437
- Lamennais (La Menais), Félicité Robert de* (Felisite Rober de Lamne; 1782 - 1854) — francuski sveštenik i publicist; ideolog hrišćanskog socijalizma. 461
- Landor, R.* (R. Lendor) — američki novinar; 1871. dopisnik londonskog lista "The World". 521 - 525
- Larocheja(c)quelein (La Rochejaquelin), Henri-Auguste-Georges du Vergier, marquis de* (Anri-Ogist-Žorž di Ver-

- zije, markiz Larošžaklen; 1805 - 1867) — francuski političar, jedan od vođa legitimista; za vreme Druge Republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj nacionalnoj skupštini; za vreme vladavine Napoléona III senator. 475
- La Roncière Le Noury, Camille-Adalbert Marie, baron Clément de* (Kamij-Adalber Mari, baron Kleman de La Ronsijer le Nuri; 1813 - 1881) — francuski admiral; za vreme opsade Pariza 1870/1871. komandant jedne divizije 3. pariske armije, zatim komandant jednog korpusa. 156
- Lavallée, Théophile-Sébastien* (Teofil-Sebastijen Lavale; 1804 - 1866) — francuski istoričar i vojni geograf. 97
- Law, Harriet* (Herijet Lo; 1832 - 1897) — predstavnica ateističkog pokreta u Engleskoj; član Generalnog veća (1867 - 1872), 1872. član mančesterske sekcije Međunarodnog udruženja radnika. 348 372
- Lebrun, Barthélemy-Louis-Joseph* (Bartelemy-Luj-Zozef Lebrun; 1808 - 1889) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 12. korpusa; zarobljen kod Sedana. 64
- Lecomte, Claude-Martin* (Klod-Marten Lekont; 1817 - 1871) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant jedne brigade; 18. marta 1871. ubili su ga ustnici posle neuspešnog pokušaja Thiers-ove vlade da razoruža Nacionalnu gardu. 264 265 268 282 283 410 - 412 461 475 477 478 481
- Ledru-Rollin, Alexandre-Auguste* (Aleksandar-Ogist Ledri-Rolcn; 1807 - 1874) — francuski publicist i političar; urednik lista «La Réforme»; 1848. ministar unutrašnjih poslova u privremenoj vladi i član Izvršne komisije; poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj nacionalnoj skupštini; jedan od vođa partije mon-
- tanjara; posle demonstracije od 13. juna 1849. emigrirao je u Englesku, gde je živeo do početka 1870; poslanik Nacionalne skupštine od 1871, vratio je svoja punomoćja u znak protesta zbog zaključenja mira s Nemačkom. 215 513
- Le Flô, Adolphe-Emmanuel-Charles* (Adolf-Emanijel-Sarl Le Flo; 1804 - 1887) — francuski general, političar i diplomat; za vreme Druge Republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj nacionalnoj skupštini; ministar rata u vladi nacionalne odbrane i Thiers-ovoj vladi (1870/1871); poslanik Nacionalne skupštine od 1871; ambasador u Petrogradu (1848 - 1849. i 1871 - 1879). 265 268 415 478
- Legreulier* (Legrelije) — član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika 1870. 7
- Lemaître, Antoine-Louis Prosper* (Frédéric Lemaître) (Antoan-Luj-Prospcr Lemetr, pseudonim: Frederik Lemetr; 1800 - 1876) — francuski glumac i dramatičar, predstavnik napredne romantike i osnivač kritičkog realizma u francuskom pozorištu; autor komedije «Robert Macaire» (1834), u kojoj se kritikuju društvene prilike (finansijska aristokratija) u vreme Julske Monarhije. 409
- Le Moussu, A.* (A. Le Musi) — graver, predstavnik radničkog pokreta u Francuskoj; učesnik Pariske komune; posle pada Komune emigrirao u London; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika i sekretar-korespondent za francuske sekcije u Americi (1871/1872); 1872. delegat na Haškom kongresu; pomogao je Marxu i Engelsu u borbi protiv bakunjinista. 348 372
- Leroux, Pierre* (Pjer Leru; 1797 - 1871) — francuski publicist; pristalica hrišćanskog socijalizma; 1851/1852. emigrant u Engleskoj. 521
- Leßner, Friedrich* (Fridrih Lesner; 1825 - 1910) — krojački pomoćnik; predstavnik radničkog pokreta u Ne-

- mačkoj i međunarodnog radničkog pokreta; član Saveza komunista; učesnik u revoluciji 1848/1849; 1852. na kelnskom komunističkom procesu osuđen na tri godine tamnice; od 1856. emigrant u Londonu; član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu i Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (od novembra 1864. do 1872), 1865. i 1871. učesnik na Londonskoj konferenciji, 1867. na Lozanskom, 1868. na Briselskom, 1869. na Bazelskom i 1872. na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; član Britanskog federalnog veća; aktivno se borio za Marxove koncepcije, kasnije osnivač Nezavisne radničke partije u Engleskoj; Marxov i Engelsov prijatelj i saborac. 7 225 290 312 348 372 399
- Leuckart, Rudolf* (Rudolf Lojkart; 1822 - 1898) — poznati parazitolog. 246
- Liebknecht, Wilhelm* (Wilhelm Libknecht; 1826 - 1900) — publicist; jedan od najpoznatijih vođa nemačkog i međunarodnog radničkog pokreta, prijatelj i saborac Marxa i Engelsa; učestvovao u revoluciji od 1848/1849; emigrirao u Švajcarsku, zatim u Englesku, gde je postao član Saveza komunista; 1862. vratio se u Nemačku; od 1863. do početka 1865. član Opšteg nemačkog radničkog saveza; član Međunarodnog udruženja radnika, propagator naučnog komunizma; 1866. osnivač i vođa Saksonske narodne partije; 1869. saosnivač Socijaldemokratske radničke partije Nemačke; odgovorni urednik listova «Demokratisches Wochenblatt», «Der Volksstaat» i «Vorwärts»; kao odlučan protivnik pruskog militarizma, zalagao se za ujedinjenje Nemačke revolucionarnodemokratskim putem; član Severnonemačkog rajhstaga (1867 - 1870) i Nemačkog rajhstaga (1874 - 1900); za vreme francusko-pruskog rata aktivno se borio protiv pruskih anekcionistačkih planova i za odbranu Pariske komunje. 227 233 399 531 533
- Lincoln, Abraham* (Abraham Linkoln; 1809 - 1865) — američki državnik; jedan od osnivača Republikanske stranke; predsednik Sjedinjenih Američkih Država (1861 - 1865); za vreme građanskog rata, pod pritiskom narodnih masa, izvršio je niz promena, koje su označile prelaz ka novim, revolucionarnim metodama u vodenju rata; aprila 1865. ubio ga je agent robovlasnika. 421 427 489
- Lintern, W.* (V. Lintern) — tređunionist; 1870. član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika. 7
- Littré, Maximilien-Paul-Émile* (Maksimilijen-Pol-Emil Litre; 1801 - 1881) — francuski filozof pozitivist, leksikograf i političar. 463
- Lochner, Georg* (Georg Lohner; rod. oko 1824) — stolar; predstavnik međunarodnog radničkog pokreta; član Saveza komunista i Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (od novembra 1864. do 1872), 1865. i 1871. delegat na Londonskoj konferenciji Međunarodnog udruženja radnika; Marxov i Engelsov prijatelj i saborac. 290 316 348 372
- Longuet, Charles* (Šarl Longe; 1839 - 1903) — francuski novinar; pridonovac; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1866 /1867, 1871. i 1872); 1866. sekretar-korespondent za Belgiju (1866); 1867. delegat na Lozanskom i 1868. na Briselskom kongresu, 1871. na Londonskoj konferenciji i 1872. na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; 1870/1871. učestvovao je u odbrani Pariza; član Pariske komunje; posle njenog poraza emigrirao u Englesku; kasnije prišao posibilitističkoj struji u francuskom radničkom pokretu. Bio je oženjen Marxovom kćerkom Jenny. 348 372
- Lopatín, German Aleksandrovič* (1845 - 1918) — ruski revolucionar, učesnik Černiševskog, narodnjak; 1870. član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika; preveo je

- na ruski veći deo prvog toma »Kaptala«; Marxov prijatelj. 225
- Lorenz, Josef* (Jozef Lorenc; 1814 - 1879) — austrijski oficir, pronalazač u oblasti vojne tehnike. 79
- Lorenzo, Anselmo* (Anselmo Lorenzo; 1841 - 1915) — tipograf; predstavnik radničkog pokreta u Španiji; od 1869. član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika, 1871. delegat na Londonskoj konferenciji; 1872. sekretar Španskog federalnog veća Međunarodnog udruženja radnika; istupao protiv bakunjinista. 336 383 530
- Louis XIV* (Luj XIV; 1638 - 1715) — francuski kralj (1643 - 1715). 136 407 487
- Louis XVI* (Luj XVI; 1754 - 1793) — francuski kralj (1774 - 1792). 436 506
- Louis XVIII* (Luj XVIII; 1755 - 1824) — francuski kralj (1814 - 1815. i 1815 - 1824). 457
- Louis Bonaparte* (Luj Bonaparta) — vidi *Napoléon III*
- Louis-Napoléon* (Luj-Napoleon) — vidi *Napoléon III*
- Louis-Philippe, duc d'Orléans* (Luj-Filip, vojvoda od Orleana; 1773 - 1850) — francuski kralj (1830 - 1848). 78 100 251 258 - 260 265 273 282 409 416 418 - 420 423 424 431 471 472 473 477 486 487 503
- Louis-Philippe-Albert, duc d'Orléans, comte de Paris* (Luj-Filip-Alber, vojvoda od Orleana, grof od Pariza; 1838 - 1894) — unuk kralja Louis-Philippe-a, orleanistički pretendent na francuski presto. 488
- Löwenfeld, von* (fon Levenfeld) — nemački general-lajtnant; za vreme francusko-pruskog rata inspektor rezervnih trupa. 122
- Lucraft, Benjamin* (Bendžamin Lekraft; 1809 - 1897) — stolar; jedan od vođa tredjuniona, član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1864 - 1871), 1868. delegat na Briselskom, 1869. na Bazelskom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; član Izvršnog komiteta Lige za reformu izbornog sistema u Engleskoj; 1871. istupio je protiv Pariske komune i adrese Generalnog veća »Gradanski rat u Francuskoj«; isključen iz Generalnog veća. 7 225 303 304 307 316
- Lyons, Richard Bickerton Pemell, Lord, Earl* (Ričard Biketn Pemel Laiens, lord, od 1881. erl; 1817 - 1887) — britanski diplomata, poslanik u Vašingtonu (1858 - 1865), ambasador u Carigradu (1865 - 1867) i Parizu (1867 - 1887); posredovao je u pregovorima između Favre-a i Bismarcka u septembru 1870. 310
- MacDonnel, J. P.* (Dž. P. Makdonel; rođ. oko 1845) — predstavnik radničkog pokreta Irske; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika i sekretar-korespondent za Irsku (1871/1872); 1871. delegat na Londonskoj konferenciji i 1872. na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; 1872. emigrirao u Sjedinjene Američke Države, gde je nastojao da proširi radnički pokret. 290 312 316 348 372
- Mack, Karl, Freiherr von Leiberich* (Karl Mak, baron Lajberih; 1752 - 1828) — austrijski general; 1805. komandant austrijskih trupa u ratu protiv Napoléona I; kod Ulma Napoléon ga je potukao i morao je kapitulirati. 29 53
- Mac-Mahon, Marie-Edme-Patrice-Maurice, comte de, duc de Magenta* (Mari-Edm-Patris-Moris grof de Mak-Maon, vojvoda od Madente; 1808 - 1893) — oficir i političar, od 1859. maršal Francuske; za vreme francusko-pruskog rata komandant 1. korpusa, zatim Šalonske armije, zarobljen kod Sedana; vrhovni komandant versajske vojske; dželat Pariske komune; predsednik Treće Republike (1873 - 1879). 23 - 26 28 29 32 34 - 36 37 43 45 47 48 53 - 57 58 - 70 75 89 98 127 130 132 133 143 284 287 288 428 490

- Magne, Alfred* (Alfred Manj) — francuski činovnik, sin Pierre-a Magne-a; glavni poreznik u okrugu Loire. 409
- Magne, Pierre* (Pjer Manj; 1806 - 1879) — francuski državnik; orleanist, od 1849. bonapartist; ministar finansija (1855 - 1860, 1867 - 1869, 1870, 1873/1874). 409
- Malet, Sir Edward Baldwin, Baronet* (ser Edvard Baldwin baronet Melit; 1837 - 1908) — britanski diplomata, sekretar ambasade u Parizu (1867 - 1871). 310
- Maljournal* (Malžurnal; rod. oko 1843) — oficir Nacionalne garde, član Međunarodnog udruženja radnika, član Centralnog komiteta Nacionalne garde i komunar. 266 464
- Malon, Benoit* (Benoa Malon; 1841 - 1893) — francuski socijalist; član Međunarodnog udruženja radnika, 1866. delegat na Ženevskom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; poslanik Nacionalne skupštine od 1871, vratio je svoja punomoćja; član Centralnog komiteta Nacionalne garde i član Pariske komune; posle pada Komune emigrirao je u Italiju, zatim u Švajcarsku; kasnije vod i ideološki posibilista. 350
- Manteuffel, Edwin Hans Karl, Freiherr von* (Edvin Hans Karl fon Mantofel; 1809 - 1885) — general, od 1873. general-feldmaršal; komandovao je I. armijskim korpusom u francusko-pruskom ratu, od oktobra 1870. I. armijom, od januara 1871. Južnom armijom; glavnokomandujući nemačkih okupacionih trupa u Francuskoj (1871 - 1873). 152 153 161 175 184 185 189 197 202 - 204 206 209
- Mannuel, Jacques-Antoine* (Žak-Antoan Manijel; 1775 - 1827) — francuski advokat; demokrat, član Poslaničkog doma (1818 - 1823); isključen iz Skupštine na zahtev reakcionarne većine. 351
- Markovski* — agent carske vlade u Francuskoj, 1871. Thiers-ov saradnik. 277
- Martimprey, Ange-Auguste de* (Anž-Ogist de Martempreg; 1809 - 1875) — francuski general; komandant jedne brigade u italijanskom ratu 1859; učestvovao je i u francusko-pruskom ratu. 35
- Martin, Constant* (Konstan Marten) — francuski revolucionar; učesnik Pariske komune; posle pada Komune emigrirao je u London; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1871 - 1872), 1871. delegat na Londonskoj konferenciji ove organizacije. 348 372 534
- Martin des Pallières, Charles-Gabriel-Félicité* (Šarl-Gabrijel-Felisite Marten de Palijer; 1823 - 1876) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant jedne brigade 2. korpusa, zatim komandant 15. korpusa. 168
- Marx, Eleanor (Tussy)* (Elinor Marks [Tusi]; 1855 - 1898) — najmlađa kćerka Karla Marxa; osamdesetih i devedesetih godina predstavnica engleskog i međunarodnog radničkog pokreta; od 1884. supruga Edwarda Avelinga. 325 326 352 532 - 540
- Marx, Jenny* (rod. von Westphalen) (Dženi Marks, rod. fon Vestfalen; 1814 - 1881) — supruga Karla Marxa. 325 538
- Marx, Jenny* (Dženi Marks; 1844 - 1883) — najstarija kćerka Karla Marxa; predstavnica međunarodnog radničkog pokreta; 1872. udala se za Charles-a Longuet-a. 325 326 352 532 - 543
- Marx, Karl* (Karl Marks; 1818 - 1883). 7 214 225 230 238 240 - 243 246 290 294 297 299 302 305 306 308 312 - 314 316 317 320 - 328 335 348 352 - 356 372 382 390 396 397 399 501 516 - 519 520 - 525 527 - 529 538 543
- Maurice, Zévy* (Zevi Moris) — član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1866 - 1872), sekretar-korespondent za Mađarsku (1870 /1871). 7 225 290 312 348 372

- Mayo, Henry* (Henri Mejou) — predstavnik radničkog pokreta u Engleskoj, član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1871/1872) i Britanskog federalnog veća (od 1872), u kome je prišao reformističkom krilu; istupio je protiv zaključaka Haškog kongresa (1872) Međunarodnog udruženja radnika. 348 372
- Mazzini, Giuseppe* (Đuzepe Macini; 1805 - 1872) — italijanski revolucionar, jedan od vođa nacionalnooslobodilačkog pokreta u Italiji; 1849. šef privremene vlade Rimske Republike; 1850. jedan od osnivača Centralnog odbora evropske demokratije u Londonu; 1864. pri osnivanju Međunarodnog udruženja radnika pokušao je da utiče na ovo udruženje; 1871. istupao je protiv Pariske komune i Generalnog veća. 216 315 316 388 389 520 521 524 525 526
- Michel, Alexandre-Ernest* (Aleksandar-Ernest Mišel) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant jedne konjičke divizije Loarske armije. 168
- Mill, John Stuart* (Džon Stjuart Mil; 1805 - 1873) — engleski ekonomist i filozof; pristalica slobodne trgovine, epigon klasične buržoaske političke ekonomije. 524
- Miller, Joseph (Jo)* (Džozef [Džo] Miler; 1684 - 1738) — popularni engleski komičar. 257 407 470
- Millière, Jean-Baptiste* (Žan-Batist Milijer; 1817 - 1871) — francuski novinar; levi prudónovac; poslanik Nacionalne skupštine od 1871; kritikovao je Thiers-ovu vladu i branio Parisku komunu; maja 1871. ubili su ga pripadnici versajske vojske. 256 293 296 297 406 466 469 520
- Mills, Charles* (Čarls Mils) — engleski inženjer; 1871. član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika. 290 316
- Milner, George* (Džordž Milner) — Irac, predstavnik radničkog pokre-
- ta u Engleskoj; pristalica socijalreformističkih pogleda čartiste Jamesa Bronterre-a O'Briena; član Lige za reformu biračkog prava i Lige zemlje i rada, član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1868 - 1872); 1871. delegat na Londonskoj konferenciji; od jeseni 1872. član Britanskog federalnog veća. 7 225 290 312 348 372
- Milton, John* (Džon Milton; 1608 - 1674) — engleski pesnik i publicist; učestvovao je u engleskoj buržoaskoj revoluciji u 17. veku 446
- Minié, Claude-Étienne* (Klod-Etjen Minije; 1804 - 1879) — francuski oficir, pronalazač oružja koje je po njemu dobilo ime. 99
- Mirabeau, Honoré-Gabriel-Victor Riquetti, comte de* (Onore-Gabrijel-Viktor Riketi, grof Mirabo; 1749 - 1791) — političar velike francuske revolucije; štutio je interese krupne buržoazije i poburžoaziranog plemstva. 259
- Molinet, vicomte de* (vikont de Moline; umro 1871) — francuski aristokrat; 22. marta 1871. za vreme kontrarevolucionarnih demonstracija ubili su ga njegovi ljudi. 464
- Moltke, Helmuth Karl Bernhard, Graf von* (Helmut Karl Bernhard grof Moltke; 1800 - 1891) — pruski oficir, kasnije general-feldmaršal, stručnjak za vojna pitanja i pisac; jedan od ideologa pruskog militarizma i šovinizma; šef pruskog (1857 - 1871) i carskog generalštaba (1871 - 1888); za vreme francusko-pruskog rata faktički komandant pruskih oružanih snaga. 18 24 44 58 109 125 139 145 146 149 152 160 202 203 206
- Montalembert, Marc-René, marquis de* (Mark-Rene markiz Montalamber; 1714 - 1800) — francuski general i stručnjak za gradnju utvrđenja; napravio je novi sistem tvrđava, koji je široko primenjivan u 19. veku. 71
- Montauban de Palikao* (Montoban de Palikao) — vidi *Cousin-Montauban*,

- Charles-Guillaume-Marie-Apollinaire-Antoine, comte de Palikao*
- Montaudon, Jean-Baptiste-Alexandre* (Žan-Batist-Aleksandar Montodon) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant jedne divizije 3. korpusa. 36
- Montesquieu, Charles de Secondat, baron de La Brède et de* (Šarl de Sekonda, baron od Brede i od Monteskijea; 1689 - 1755) — francuski sociolog, ekonomist i pisac, predstavnik prosvetiteljstva 18. veka; teoretičar ustavne monarhije i podele vlasti. 272 461 463
- Montijo, Eugénie* (Eženi Montiho) — vidi *Eugénie-Marie de Montijo de Guzman, comtesse de Teba*
- Moore, Sir John* (ser Džon Mur; 1761 - 1809) — general, 1808 - 1809. vrhovni komandant engleskih trupa u Portugaliji. 142
- Mottershead, Thomas* (Tomas Motershed) — engleski tkač; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1869 - 1872), sekretar-korespondent za Dansku (1871/1872), 1871. delegat na Londonskoj konferenciji i 1872. na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; u Generalnom veću i u Britanskom federalnom veću istupao je sa reformističkim shvatanjima, koja su bila suprotna Marxovim koncepcijama. 7 225 290 312 348 372 517
- Murray, Charles* (Čarls Mari) — obučar; jedan od vođa engleskih tredjuniona i član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1870 - 1872), član Britanskog federalnog veća; Marxov i Engelsov pristalica. 7 225 290 312 348 372
- Napoléon I Bonaparte* (Napoléon I Bonaparta; 1769 - 1821) — francuski car (1804 - 1814. i 1815). 6 20 29 48 53 57 59 72 86 126 131 136 165 167 210 211 217 222 259 276 414 425 442 443 449 471 473 489
- Napoléon III Louis Bonaparte* (Napoléon III Luj Bonaparta; 1808 - 1873) — sinovac Napoléona I, predsednik Druge Republike (1848 - 1852), car Francuske (1852 - 1870). 3 - 5 11 13 20 22 23 26 27 29 - 31 33 37 41 - 43 47 48 50 57 78 79 81 87 96 123 129 130 131 - 133 149 158 206 216 219 220 222 - 225 234 237 247 - 250 255 256 259 260 263 - 265 269 270 273 275 - 279 282 - 284 288 292 297 407 411 416 - 418 423 425 430 431 435 439 443 - 445 446 449 459 467 - 469 471 473 477 479 480 481 486 - 488 501 503 504 505 514 515 517 519 526 528 532
- Nečajev, Sergej Genadijevič* (1847 - 1882) — ruski anarhist i zavereznik; 1868/1869. učestvovao je u studentskom pokretu u Petrogradu; 1869. osnovao je u Moskvi tajnu organizaciju «Народная расправа»; emigrirao u Švajcarsku; između 1869. i 1871. bio je tesno povezan s Bakunjinom; 1872. švajcarske vlasti su ga predale ruskoj vladi; umro je u Petropavlovskoj tvrđavi. 308 346 356 400
- Neron* (37 - 68. pre n. e.) — rimski car, poznat po svojoj surovosti. 421
- Obernitz, Hugo* (Hugo Obernic; 1819 - 1901) — general; za vreme francusko-pruskog rata komandant Virtemberške divizije. 157
- Odger, George* (Džordž Odžer; 1820 - 1877) — obučar; jedan od reformističkih vođa engleskih tredjuniona, jedan od osnivača i sekretar (1862 - 1872) londonskog Strukovnog saveza; član engleske Nacionalne lige za nezavisnost Poljske, Lige zemlje i rada i Lige radničkih predstavništava; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1864 - 1871) i predsednik Veća (1864 - 1867); 1865. učesnik na Londonskoj konferenciji i 1866. na Ženevskom kongresu; član Izvršnog komiteta Lige za reformu izbornog prava u Engleskoj; u toku borbe za reformu izbornog sistema zalagao

- se za kompromis s buržoazijom; 1871. istupio je protiv Pariske komune i adrese Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika »Gradanski rat u Francuskoj«; povukao se iz Generalnog veća i osuđen zbog izdaje; kasnije je klevetao vodstvo Međunarodnog udruženja radnika i učesnike Pariske komune. 7 225 297 303 304 307 316 373 513 527 528
- Ollivier, Émile* (Emil Olivije; 1825 - 1913) — francuski političar, umereni buržoaski republikanac, krajem šezdesetih godina bonapartist; predsjednik vlade (januar-avgust 1870). 131 132 414 481
- Orléans* (Orléan) — francuska kraljevska dinastija (1830 - 1848). 248 277
- Oudinot, Nicolas-Charles-Victor* (Nikola-Sarl-Viktor Udino; 1791 - 1863) — francuski general; orleanist; komandant trupa koje su iz Francuske upućene protiv Rimske Republike. 472
- Palikao* (Palikao) — vidi *Cousin-Montauban, Charles-Guillaume-Marie-Apollinaire-Antoine, comte de Palikao*
- Pallières* (Palijer) — vidi *Martin de Pallières, Charles-Gabriel-Félicité*
- Palmerston, Henry John Temple, Viscount* (Henri Džon Templ vikont Palmerston; 1784 - 1865) — britanski državnik; najpre torijevac, a od 1830. jedan od vođa desnog krila vigovaca; državni sekretar za rat (1809 - 1828), ministar spoljnih poslova (1830 - 1834, 1835 - 1841. i 1846 - 1851), ministar unutrašnjih poslova (1852 - 1855), predsjednik vlade (1855 - 1858. i 1859 - 1865). 302
- Parnell, James* (Džejms Parnel) — član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1869 - 1870). 7 225
- Pène, Henri de* (Anri de Pen; 1830 - 1888) — francuski novinar; jedan od organizatora kontrarevolucionarnih demonstracija od 22. marta 1871. u Parizu. 266
- Pertz, Georg Heinrich* (Georg Hajnrh Perc; 1795 - 1876) — historičar; napisao je veći broj dela iz istorije Nemačke. 166
- Pfänder, Karl* (Karl Pfender; oko 1818 - 1876) — slikar minijatura; od 1845. emigrant u Londonu; član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu, Centralne uprave Saveza komunista i Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (od novembra 1864 - 1867, 1870 - 1872); Marxov i Engelsonov prijatelj i saborac. 7 225 290 312 348 372
- Pic, Jules* (Žil Pik) — francuski novinar; izdavač lista »L'Étendard«. 257 435 469
- Picard, Eugène-Arthur* (Ežen-Artir Pikar; rod. 1825) — francuski političar i berzanski trgovac; glavni urednik lista »L'Électeur libre«; brat Ernesta Picard-a. 257 407 469
- Picard, Louis-Joseph-Ernest* (Luj-Žozef-Ernest Pikar; 1821 - 1877) — francuski advokat i političar; ministar finansija u vladi nacionalne odbrane (1870 - 1871), 1871. ministar unutrašnjih poslova u Thiers-ovoj vladi; dželat Pariske komune. 257 262 267 289 406 407 409 - 412 429 432 461 462 467 469 470 530
- Piètri, Joseph-Marie* (Žozef-Mari Pijetri; 1820 - 1902) — francuski političar; prefekt pariske policije (1866 - 1870). 5 280 407 413 417 423 436 470 489
- Pije IX* (1792 - 1878) — rimski papa (1846 - 1878). 136 391
- Pouyer-Quertier, Augustin-Thomas* (Ogisten-Toma Puje-Kertije; 1820 - 1891) — francuski fabrikant pamuka i političar; protekcionista; ministar finansija (1871/1872); 1871. učestvovao je u mirovnim pregovorima s Nemačkom u Frankfurtu. 262 283 408 409 412 470

- Prince Napoléon* (princ Napoleon) — vidi *Bonaparte, Jérôme-Napoléon-Joseph-Charles-Paul*
- Princeza od Velsa* — vidi *Alexandra*
- Protot, Eugène* (Ežen Proto; 1839 - 1921) — francuski advokat, lekar i novinar; član Pariske komune i njene Komisije za pravosuđe; posle pada Komune emigrirao u Švajcarsku, kasnije u Englesku; istupao je protiv Međunarodnog udruženja radnika i marksista. 435
- Proudhon, Pierre-Joseph* (Pjer-Žozef Prudon; 1809 - 1865) — francuski publicist, sociolog i ekonomist; jedan od prvih teoretičara anarhizma. 507 508 525
- Pyat, Félix* (Feliks Pija; 1810 - 1889) — francuski publicist, dramatičar i političar; učestvovao u revoluciji od 1848; 1849. emigrirao u Švajcarsku, zatim u Belgiju pa u Englesku; niz godina je klevetao Marxa i Međunarodno udruženje radnika i pri tom koristio francusku sekciju u Londonu; poslanik Nacionalne skupštine od 1871; član Pariske komune; posle pada Komune emigrirao u Englesku. 339 340 515 517
- Radetzky, Joseph, Graf* (Jozef grof Radecki; 1766 - 1858) — austrijski feldmaršal; 1831. komandant austrijskih trupa u gornjoj Italiji; 1848/1849. ugušio je revolucionarni i nacionalnooslobodilački pokret u Italiji; generalni guverner Lombardijsko-venecijanskog Kraljevstva (1850 - 1857). 72
- Raglan, Fitzroy James Henry Somerset, Lord* (Ficroj Džejsms Henri Somerset lord Raglen; 1788 - 1855) — engleski general, od novembra 1854. feldmaršal; vrhovni komandant engleske vojske na Krimu (1854/1855). 194
- Ranvier, Gabriel* (Gabrijel Ranvije; 1828 - 1879) — francuski revolucionar; član Pariske komune, član njene Komisije za vojna pitanja i Odbora za javno dobro i blagostanje; posle pada Komune emigrirao u Englesku; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1871. i 1872), 1872. delegat Udruženja na Haškom kongresu; istupio iz Međunarodnog udruženja radnika zbog odluke ovog kongresa da se sedište Generalnog veća premesti u Njujork. 372
- Regis, Vitale* (Vitale Redis, pseudonim *Etienne Pechard*) — italijanski revolucionar; član italijanske sekcije Međunarodnog udruženja radnika; učesnik u Pariskoj komuni; član Generalnog veća (1871/1872). 372
- Reid, Robert* (Robert Rid) — engleski novinar; 1871. dopisnik engleske i američke štampe u Francuskoj; simpatizer Pariske komune. 309 - 312
- Reitlinger* (Rajtlinger) — prijatelj i lični sekretar Jules-a Favre-a. 292 296
- Renault, Hippolyte-Pierre-Publins, baron* (Ipolit-Pjer-Piblen baron Reno; 1807 - 1870) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 2. korpusa, zatim 2. pariske armije. 156
- Renaut* (Reno) — francuski advokat; 1871. branio je pred versajskim sudom člana Pariske komune Rastoula. 327
- Reuter, Paul Julius, Freiherr von* (Paul Julijus baron Rojter; 1816 - 1899) — osnovao je 1851. telegrafsku agenciju Reuter u Londonu. 41
- Roach, John* (Džon Rouč) — predstavnik radničkog pokreta u Engleskoj; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1871/1872), 1872. delegat na Haškom kongresu i sekretar-korespondent Britanskog federalnog veća, u kome je prišao reformističkom krilu; istupio je protiv zaključaka Haškog kongresa Međunarodnog udruženja radnika. 290 308 312 316 348 372
- Robin, Paul* (Pol Roben; rođ. 1837) — francuski učitelj; bakunjinist; od

1869. jedan od rukovodilaca Alijanse socijalističke demokratije; član Generalnog veća (1870 - 1871), 1869. delegat na Bazelskom kongresu i 1871. na Londonskoj konferenciji Međunarodnog udruženja radnika. 349 350 527
- Robinet, Jean-François-Eugène* (Žan-Fransoa-Ežen Robine; 1825 - 1899) — francuski lekar i istoričar; učestvovao u revoluciji od 1848; predsednik opštine jednog arondismana za vreme opsade Pariza 1870/1871, član Republikanske lige za prava Pariza; zalagao se za izmirenje Versaja s Komunom. 289 297
- Rochat, Charles* (Šarl Roša) — predstavnik francuskog radničkog pokreta; član Pariskog federalnog veća Međunarodnog udruženja radnika; učesnik Pariske komune; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika i sekretar-korespondent za Holandiju (1871/1872); 1871. delegat na Londonskoj konferenciji Međunarodnog udruženja radnika. 290 348 372
- Rochefort, Victor-Henri, marquis de Rochefort-Luçay* (Viktor-Anri markiz Rošfor-Lisej; 1830 - 1913) — francuski publicist i političar; član vlade nacionalne odbrane (septembra do novembra 1870); osuđivao je kontrarevolucionarnu politiku Versaja, a istovremeno je istupao protiv Komune; posle pada Komune deportovan je na Novu Kaledoniju; krajem osamdesetih godina monarhist. 119 191
- Roche-Lambert* (Roš-Lamber) — francuski činovnik; zet Pouyer-Quertier-a; 1871. postavljen za glavnog poreznika u okrugu Loare. 409
- Roon, Albrecht Theodor Emil, Graf von* (Albreht Teodor Emil grof Ron; 1803 - 1879) — državnik i oficir, od 1873. general-feldmaršal, predstavnik pruske vojne kamarile; ministar rata (1859 - 1873) i ministar mornarice (1861 - 1871); reorganizovao je prusku vojsku. 88
- Rouher, Eugène* (Ežen Rue; 1814 - 1884) — francuski državnik; ministar pravosuđa (1849 - 1852. s prekidima); ministar za trgovinu, poljoprivredu i javne radove (1855 - 1863), predsednik vlade (1863 - 1869), predsednik Senata (1869/1870), emigrirao u Englesku posle pada Drugog Carstva; sedamdesetih godina jedan od vođa bonapartista u Francuskoj. 21
- Rühl, J.* (J. Ril) — nemački radnik, član Nemačkog udruženja za obrazovanje radnika u Londonu; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1870 - 1872). 7 225 290 312 348 372
- Sadler* (Zadler) — član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1871/1872). 290 312 348 372
- Saint-Arnaud, Armand-Jacques-Achille Leroy de* (Arman-Zak-Ašil Leroa de Sent-Arno; 1801 - 1854) — francuski general, od 1852. maršal Francuske; tridesetih i četrdesetih godina učestvovao je u osvajanju Alžira; jedan od organizatora državnog udara od 2. decembra 1851; ministar rata (1851 - 1854); 1854. vrhovni komandant francuske vojske na Krimu. 194
- Saint-Hilaire* (Sent-Iler) — vidi *Barthélemy-Saint-Hilaire, Jules*
- Saisset, Jean-Marie-Joseph-Théodore* (Žan - Mari - Žozef - Teodor Sese; 1810 - 1879) — francuski admiral i političar; za vreme francusko-pruskog rata upravljao je odbranom istočnih utvrđenja Pariza; komandant Nacionalne garde Pariza (20. do 25. marta 1871); pokušao je da ujedini reakcionarne snage Pariza pri ugušivanju proleterске revolucije od 18. marta; poslanik Nacionalne skupštine od 1871. 266 415 421 453 465 479 487 490
- Saksonski prestolonaslednik* — vidi *Albert*
- Scharnhorst, Gerhard Johann David von* (Gerhard Johan David fon Šarnhorst; 1755 - 1813) — general

- i vojni teoretičar; posle razbijanja pruske vojske 1806. od strane Napoleóna I, predsednik vojne komisije za reorganizaciju vojske; šef odeljenja za rat (1807 - 1810) i šef generalštaba (1810 - 1813); igrao je značajnu ulogu u nacionalnooslobodilačkom ratu 1813. 136
- Scheffer** (Šefer) — pripadnik Nacionalne garde i komunar. 268 427 437 481
- Schill, Ferdinand von** (Ferdinand fon Šil; 1776 - 1809) — pruski oficir; 1807. osnovao je iz patriotskih pobuda dobrovoljački odred, koji je uz pomoć naroda potpomogao odbranu Kolberga; 1809. preuzeo je na svoju ruku i uz pomoć dobrovoljačkog odreda borbu protiv Napoleónove vladavine i pokušao da rasplamsa narodni ustanak protiv Napoleóna; pao je u uličnim borbama u Štralsundu. 165
- Schmeling, von** (fon Šmeling) — pruski general-major; za vreme francusko-pruskog rata komandant 4. rezervne divizije. 121 202
- Schmutz** (Šmuc) — član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1870/1871). 7 225
- Schneider, Joseph** (Jozef Šnajder) — krojački radnik; član Nemačkog prosvetnog udruženja za radnike u Londonu, isključen iz njega 1872. zbog svog istupanja u štampi protiv Generalnog veća i Marxa i zbog svoje razbijačke delatnosti. 399
- Schoelcher, Victor** (Viktor Šelše; 1804 - 1893) — francuski političar i publicist; za vreme Druge Republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj nacionalnoj skupštini; za vreme francusko-pruskog rata i Pariske komune komandant artiljerijskih trupa Nacionalne garde Pariza; poslanik Nacionalne skupštine od 1871; pokušao je da nagovori komunare da kapituliraju pred Thiers-ovom vladom. 453 462
- Schwarzenberg, Karl Philipp, Fürst** (Karl Filip knez Švarcenberg; 1771 - 1820) — austrijski feldmaršal i diplomata, učestvovao je u ratovima protiv Napoleóna I; 1813 - 1814. vrhovni komandant trupa antifrančuske koalicije. 59
- Schweitzer, Johann Baptist von** (Johann Baptist fon Švajcer; 1834 - 1875) — pravnik, pravobranilac u Frankfurtu, kasnije novinar i publicist; suvlasnik i urednik lista «Social-Demokrat» (1864 - 1867), od 1868. njegov vlasnik; od 1863. član, a od 1867. do 1871. predsednik lalsalovskog Opšteg nemačkog radničkog saveza; podržavao Bismarckovu politiku ujedinjavanja Nemačke pod hegemonijom Pruske; ometao priključenje nemačkih radnika Međunarodnom udruženju radnika i stvaranje jedinstvenog nemačkog radničkog pokreta na osnovu naučnog komunizma; borio se protiv Socijaldemokratske nemackog partije; 1872. isključen iz pomenutog saveza zbog saradnje s pruskim vlastima. 530
- Schwitzguébel, Adhémar** (Ademar Švicegübel; 1844 - 1895) — graver; predstavnik radničkog pokreta u Švajcarskoj, član Međunarodnog udruženja radnika; bakunjinst, jedan od vođa Alijanse socijalističke demokratije i Jurske federacije; 1872. delegat na Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika. 376 394
- Serebrenikov, Vladimir Ivanovič** (rod. oko 1850) — ruski revolucionar; 1868/1869. učestvovao je u studentskom pokretu u Petrogradu; emigrirao u Englesku, zatim u Švajcarsku; Nečajevljevič pristalica. 308
- Serraillier, Auguste** (Ogist Seraje; rod. 1840) — izradivač kalupa; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1869 - 1872), sekretar-korespondent za Belgiju (1870) i za Francusku (1871/1872); posle pada Drugog Carstva, u septembru 1870. poslat je u Pariz kao opunomoćenik Generalnog veća; član Pariske komune; 1871. delegat na Londonskoj konferenciji i 1872. na

- Haškom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; Marxov saborac. 7 225 228 232 240 290 348 359 372 514 517
- Shepherd, Joseph* (Džozef Šeperd) — član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1869/1870). 7 225
- Sheridan, Philip Henry* (Filip Henri Šeridan; 1831 - 1888) — američki general; za vreme američkog građanskog rata 1861 - 1865. učestvovalao je na strani severnih država; za vreme francusko-pruskog rata bio je posmatrač pri glavnom štabu pruske vojske; vrhovni komandant vojske Sjedinjenih Američkih Država (1884 - 1888). 465
- Shipton, George* (Džordž Šipton) — tredjunionist, član Lige zemlje i rada; bio je blizak George-u Odgeru. 527
- Simon, Jules* (Žil Simon; 1814 - 1896) — francuski državnik i filozof; poslanik u Ustavotvornoj nacionalnoj skupštini (1848/1849); ministar prosvete u vladi nacionalne odbrane i u Thiers-ovoj vladi (1870 - 1873), poslanik Nacionalne skupštine od 1871, jedan od inicijatora borbe protiv Pariske komune; predsednik vlade (1876 - 1877). 262 408 431
- Sonis, Louis-Gaston de* (Luj-Gaston de Soni; 1825 - 1887) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 17. korpusa. 168
- Stanley, Lord Edward Henry, Earl of Derby* (lord Edvard Henri Stenli, od 1869. erl od Derbija; 1826 - 1893) — britanski državnik; član Parlamenta; zamenik ministra spoljnih poslova (1852), predsednik kontrolnog organa za indijske poslove (1858/1859), ministar spoljnih poslova (1866 - 1868. i 1874 - 1878), ministar za kolonije (1858. i 1882 - 1885). 368
- Steens, Eugène* (Ežen Stens) — novinar, predstavnik radničkog pokreta u Belgiji, član Međunarodnog udruženja radnika; urednik lista «La Tribune du Peuple»; 1868. delegat na Briselskom kongresu i 1871. na Londonskoj konferenciji Međunarodnog udruženja radnika; istupao je protiv anarhista. 529
- Stefanoni, Luigi* (Luidi Stefanoni; 1842 - 1905) — italijanski pisac i publicist, racionalist; učestvovalao je u Garibaldijevom pohodu; osnivač i urednik časopisa «Il Libero Pensiero»; pomagao je bakunjiniste. 398 399
- Steinmetz, Karl Friedrich* (Karl Fridrih Štajnmeć; 1796 - 1877) — general, od 1871. general-feldmaršal; za vreme francusko-pruskog rata komandant 1. armije do septembra 1870. 17 21 29 35 56 70
- Stepney, Cowell William Frederick* (Kauel Viljem Frederik Stepni; 1820 - 1872) — član Lige za reformu izbornog sistema u Engleskoj, član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1866 - 1872) i blagajnik Veća (1868 - 1870), 1868. delegat na Briselskom i 1869. na Bazelskom kongresu, 1871. delegat na Londonskoj konferenciji Međunarodnog udruženja radnika, 1872. član Britanskog federalnog veća. 7 225 290 312 348 372
- Stieber, Dr. Wilhelm* (dr Vilhelm Štiber; 1818 - 1882) — policijski savetnik, šef pruske političke policije (1850 - 1860); jedan od organizatora i glavni svedok u kelnskom procesu protiv komunista 1852; za vreme francusko-pruskog rata šef vojne policije i kontraobaveštajne službe u Francuskoj. 229 240 394
- Stoll (Štol)* — 1870. član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika. 7 225
- Stosch, Albrecht von* (Albreht fon Štoš; 1818 - 1896) — general; za vreme francusko-pruskog rata najpre glavni intendant pruske vojske, zatim šef štaba armijske komande velikog vojvode od Meklenburga-

- Šverina, 1871. šef štaba pruskih okupacionih trupa u Francuskoj. 174
- Stülpnagel, Ferdinand von* (Ferdinand fon Stülpnagel; 1813 - 1885) — pruski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 5. divizije. 28
- Suchet, Louis-Gabriel, duc de d'Albufera* (Luj-Gabrijel Siše, vojvoda od Albifere; 1770 - 1826) — maršal Francuske, učesnik u Napoléonovim ratovima. 118
- Sula, Lucije Kornelije* (138 - 78. pre n. e.) — rimski vojskovođa i državnik, konzul (88. pre n. e.), diktator (82 - 79. pre n. e.). 260 285
- Susane, Louis* (Luj Sizan; 1810 - 1876) — francuski general; više godina šef odeljenja za artiljeriju u ministarstvu rata; napisao je nekoliko radova iz istorije francuske vojske. 256 406 468
- Tacit, Publije Kornelije* (oko 55. do 120. pre n. e.) — rimski istoričar. 285
- Taillefer* (Tajefe) — umešan u skandal koji je izbio povodom izlaženja bonapartističkog lista «L'Étendard». 257 435 469
- Tamerlan* — vidi *Timur*
- Tamisier, François-Laurent-Alphonse* (Fransoa-Loran-Alfons Tamizije; 1809 - 1880) — francuski general i političar; za vreme Druge Republike poslanik u Ustavotvornoj i Zakonodavnoj nacionalnoj skupštini; vrhovni komandant Nacionalne garde Pariza (od septembra do novembra 1870); poslanik Nacionalne skupštine od 1871. 265 412 439 477
- Tann-Rathsamhausen, Ludwig Samson, Freiherr von und zu der* (Ludvig Samson, baron od Tan-Ratzamhausen; 1815 - 1881) — general, za vreme francusko-pruskog rata komandant 1. bavarskog armijskog korpusa. 113 121 125 134 138 145 148 158 169 173 175 202
- Taylor, Alfred* (Alfred Tejlor) — engleski radnik; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1871/1872). 290 308 312 316 348 372
- Taylor, Peter Alfred* (Piter Alfred Tejlor; 1819 - 1891) — engleski političar; član Parlamenta. 516
- Testut, Oscar* (Oskar Testi) — francuski pravnik; autor knjige o organizaciji i istoriji Prve internacionale, koja je izdata za policiju u informativne svrhe. 374
- Thiers, Louis-Adolphe* (Luj-Adolf Tjer; 1797 - 1877) — francuski istoričar i državnik; ministar unutrašnjih poslova (1832, 1834), predsednik vlade (1836, 1840), 1871. predsednik ministarskog saveta, predsednik Republike (1871 - 1873); dželat Pariske komune. 4 243 255 256 258 - 268 269 271 275 277 - 289 309 324 - 326 352 387 391 405 - 411 413 414 416 - 422 425 427 - 432 435 - 437 453 456 457 460 462 463 465 - 467 470 - 475 478 - 481 487 - 493 505 506 519 520 527 535 539 540
- Thomas, Clément* (Kleman Toma; 1809 - 1871) — francuski političar i general; za vreme Druge Republike poslanik Ustavotvorne nacionalne skupštine; 1848. učestvovao je u surovom ugušivanju junskog ustanka u Parizu; vrhovni komandant Nacionalne garde Pariza (od novembra 1870. do februara 1871); sabotirao je odbranu grada; 18. marta 1871. streljali su ga pobunjeni vojnici. 265 268 282 283 284 410 - 412 415 439 461 463 475 477 478 481
- Timur* (Tamerlan) (1336 - 1405) — mongolski kan, od 1370. gospodar Samarkanda; pokorio je srednju Aziju i Persiju. 267 426 480
- Tolain Henri-Louis* (Anri-Luj Tolen; 1828 - 1897) — graver; desni prudonovac; jedan od vođa pariske sekcije Međunarodnog udruženja

radnika; 1865. delegat na Londonskoj konferenciji, 1866. na Ženevskom, 1867. na Lozanskom, 1868. na Briselskom i 1869. na Bazelskom kongresu Međunarodnog udruženja radnika; poslanik Nacionalne skupštine od 1871.; za vreme Pariske komune prišao je pripadnicima versajske vojske; 1871. isključen iz Međunarodnog udruženja radnika. 245 268 297 394 531

Tong-Kinez — vidi *Fery, Jules*

Totleben, Eduard Ivanovič, od 1879. grof (1818 - 1884) — ruski vojni graditelj, pukovnik, od aprila 1855. general; jedan od organizatora odbrane Sevastopolja (1854 - 1855). 179

Townshend, William (Viljem Taunsend) — član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1869 - 1872). 7 225 290 312 348 372

Tresckow, Udo von (Udo fon Treskov; 1808 - 1885) — general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 1. domobranske divizije i opsadnog korpusa kod Belfora. 188 202

Tridon, Edme-Marie-Gustave (Edm.-Mari-Gistav Tridon; 1841 - 1871) — francuski političar i publicist; član Međunarodnog udruženja radnika; poslanik Nacionalne skupštine od 1871., ali je vratio svoja punomoćja; član Pariske komune; posle pada Komune emigrirao u Belgiju. 463

Trochu, Louis-Jules (Luj-Žil Troši; 1815 - 1896) — francuski general i političar; tridesetih godina učestvovao je u osvajanju Alžira, kasnije u krmskom ratu, a 1859. u italijanskom ratu; šef vlade nacionalne odbrane i vrhovni komandant Pariske armije (od septembra 1870. do januara 1871.); sabotirao je odbranu grada; poslanik Nacionalne skupštine od 1871. 38 46 73 93 100 114 139 145 - 147 150 152 156 158 161 170 179 182 192 194 195 199 251 255 256 261 264 265 287 405 406 412 430 439 440 460 463 466 - 469 477 478 481 493

Tümping, Wilhelm von (Vilhelm fon Timpling; 1809 - 1884) — general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 6. armijskog korpusa. 156

Uhrich, Jean-Jacques-Alexis (Žan-Žak-Aleksis Iriš; 1802 - 1886) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant utvrđenja Strazbur. 76 93

Urquhart, David (Dejvid Jukert; 1805 - 1877) — britanski diplomata, publicist i političar; turkofil; raskrinkao je spoljnu politiku lorda Palmerstona i vigovske stranke. 302

Utin, Nikolaj Isakovič (1845 - 1883) — ruski revolucionar, učesnik u studentskom pokretu, član narodnjačke organizacije «Zemlja i sloboda»; 1863. emigrirao je u Englesku, zatim u Švajcarsku; jedan od organizatora ruske sekcije Međunarodnog udruženja radnika; član redakcije lista «Народное дело» (1868 - 1870), urednik lista «Egalité» (1870 - 1871); borio se protiv Bakunjinovih pristalica; 1871. delegat na Londonskoj konferenciji; sredinom sedamdesetih godina povukao se iz revolucionarnog pokreta. 346 400 532

Vacheron, Louis (Luj Vašeron) — francuski pravnik, 1871. državni tužilac u okrugu Mejene. 411

Vaillant Marie-Édouard (Mari-Eduar Vajan; 1840 - 1915) — francuski lekar; član Međunarodnog udruženja radnika, delegat na kongresu u Lozani 1867., na Londonskoj konferenciji 1871. i na kongresu u Hagu 1872.; član Pariske komune; emigrirao u Englesku, postao blizak prijatelj Marxa i Engelsa; 1871 - 1872. član Generalnog veća Internacionalne; posle donošenja amnestije 1880. vratio se u Francusku i osnovao Centralni revolucionarni komitet; od 1884. član pariskog opštinskog veća; potpredsednik Međunarodnog socijalističkog radni-

- čkog kongresa 1889. i delegat na kongresu 1891; u borbi protiv pristalica Millerand-a bio je privržen Guesde-u i postao je saosnivač Socijalističke partije Francuske (1902); kasnije je bio pod uticajem Jeana Jaurès-a, ali je 1914. prešao na pozicije socijalšovinizma. 348 372 463 507 530 - 532
- Valentin, Louis-Ernest* (Luj-Ernest Valanten) — francuski general; prefekt pariske policije uoči revolucije od 18. marta 1871. 263 280 408 417 429 436 463 489 492 514
- Varlin, Louis-Eugène* (Luj-Ežen Varlen; 1839 - 1871) — knjigovezac; istaknuti vod francuskog radničkog pokreta; jedan od vođa sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Francuskoj; delegat na više kongresa Udruženja; član Centralnog komiteta Nacionalne garde i član Pariske komune; 28. maja 1871. streljali su ga Versajci. 463
- Vauban, Sébastien le Prêtre, marquis de* (Sebastijen le Pretr, markiz Voban; 1633 - 1707) — maršal Francuske, vojni inženjer, autor više radova o građenju utvrđenja i o opsadivanju. 76 82 84 184
- Veliki vojvoda od Meklenburga* — vidi *Friedrich Franz II*
- Vermorel, Auguste-Jean-Marie* (Ogist-Zan-Mari Vermorel; 1841 - 1871) — francuski publicist; član Pariske komune; maja 1871. u toku uličnih borbi u Parizu teško je ranjen i umro je u zatvoru. 311
- Vésinier, Pierre* (Pjer Vezinije; 1826 - 1902) — francuski publicist; saosnivač francuske sekcije Međunarodnog udruženja radnika u Londonu; delegat na Londonskoj konferenciji 1865; zbog klevetanja Generalnog veća 1866. isključen iz Veća i 1868. na Briselskom kongresu i iz Internacionale; učesnik Pariske komune; posle njenog poraza emigrirao u Englesku; sekretar Section française de 1871; član Svetskog federalističkog veća, koje je istupalo protiv Marxa i Generalnog veća. 315 517
- Victor-Perrin, Claude-Victor Perrin, duc de Bellune* (Viktor-Peren, Klod-Viktor Peren, vojvoda od Beline; 1764 - 1841) — francuski general, od 1807. maršal Francuske, učestvovalao je u Napoléonovim ratovima. 165
- Viktor Emanuel II* (Viktor Emanuel II; 1820 - 1878) — vojvoda od Savoje, kralj Sardinije (1849 - 1861), kralj Italije (1861 - 1878). 216 391
- Vinoy, Joseph* (Žozef Vinoa; 1800 - 1880) — francuski general; učestvovao je u državnom udaru 2. decembra 1851; za vreme francusko-pruskog rata komandant 13. zatim 1. korpusa, 2. i 3. pariske armije; od 22. januara 1871. guverner Pariza; komandant rezervne armije versajske vojske; dželat Pariske komune. 73 156 158 263 267 408 411 - 413 432 463 466 475 476 478 480 492 515
- Vivien, Alexandre - François - Auguste* (Aleksandar-Fransoa-Ogist Vivijen; 1799 - 1854) — francuski političar, advokat; 1840. ministar pravosuđa, 1848. ministar za javne radove u Cavaignacovoj vladi. 411
- Vogel von Falckenstein, Eduard* (Eduard Fogel fon Falkenštajn; 1797 - 1885) — pruski general; za vreme francusko-pruskog rata generalni guverner nemačkih primorskih pokrajina. 226 229
- Vogt, Karl* (Karl Fokt; 1817 - 1895) — prirodnjak, vulgarni materijalist; 1848/1849. član Frankfurtske narodne skupštine (levo krilo); juna 1849. jedan od pet carskih regenata; 1849. emigrirao iz Nemačke; Marx ga je raskrinkao kao bonapartističkog agenta u svom polemičkom spisu »Gospodin Vokt«. 246 - 251 257
- Voigts-Rhetz, Konstantin Bernhard von* (Konstantin Bernhard fon Fojkts-Rec; 1809 - 1877) — pruski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 10. armijskog korpusa. 174

- Vojvotkinja od Berija* — vidi *Berry, Marie-Caroline-Ferdinande-Louise de Naples*
- Voltaire, François-Marie Arouet de* (Fransoa-Mari Arue Volter; 1694 - 1778) — francuski filozof deist, satirički pisac i historičar; predstavnik prosvjetiteljstva 18. veka, borio se protiv apsolutizma i katolicizma. 267
- Wahlin* (Valen) — pripadnik Nacionalne garde, komunar; ubijen je 22. marta 1871. za vreme kontrarevolucionarnih demonstracija. 464
- Washburne, Elihu Benjamin* (Ilajhu Bendžamin Vošbern; 1816 - 1887) — američki političar i diplomata; član Republikańske partije; diplomatski poslanik u Parizu (1869 - 1877); protivnik Pariske komune. 309 - 312
- Wellington, Arthur Wellesley, Duke of* (Artur Velešli vojvoda od Velingtona; 1769 - 1852) — britanski vojskovođa i državnik; 1808 - 1814. i 1815. komandant engleskih trupa u ratovima protiv Napoléona; komandant artiljerije (1818 - 1827), vrhovni komandant vojske (1827/1828, 1842 - 1852); predsjednik vlade (1828 - 1830), ministar spoljnih poslova (1834/1835). 143
- Werder, August Karl, Graf von* (August Karl grof Verder; 1808 - 1887) — pruski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 14. armijskog korpusa. 113 121 125 140 148 161 175 185 187 - 189 196 197 202 204 205 212
- Weston, John* (Džon Veston) — tesar, kasnije preduzetnik; Owenov pristalica; član Generalnog veća Medunarodnog udruženja radnika (1864 - 1872), 1865. delegat na Londonskoj konferenciji; član Izvršnog komiteta Lige za reformu izbornog sistema u Engleskoj; jedan od vođa Lige zemlje i rada; član Britanskog federalnog veća. 7 225 233 290 303 312 348 372
- Wheeler, George William* (Džordž Viljem Viler) — predstavnik radničkog pokreta u Engleskoj; član Generalnog veća Medunarodnog udruženja radnika (1864 - 1867), blagajnik Veća (1864/1865, 1865 - 1867), 1865. učesnik na Londonskoj konferenciji; član Izvršnog komiteta Lige za reformu. 373
- Wicked, Julius von* (Julijus fon Vicked; 1819 - 1896) — oficir i pisac vojnih dela; za vreme francusko-pruskog rata dopisnik lista «Kölnische Zeitung» pri glavnom štabu pruske vojske. 202 203
- Widdern* (Vidern) — vidi *Cardinal von Widdern, Georg*
- Wilhelm I* (Vilhelm I; 1797 - 1888) — princ, princ-regent (1859 - 1861); pruski kralj (1861 - 1888) i nemački car (1871 - 1888). 11 58 59 69 77 131 157 160 165 219 220 230 235 284 467 532 533
- Wimpffen, Emmanuel-Félix de* (Emanijel-Feliks de Vimpfen; 1811 - 1884) — francuski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 5. korpusa (od 31. avgusta 1870); pošto je Mac-Mahon bio ranjen u bici kod Sedana, Wimpffen je preuzeo komandu nad Šalonskom armijom; potpisao kapitulaciju Sedana posle poraza Francuske. 64 65 70
- Wittich, Ludwig von* (Ludvig fon Vitih; 1818 - 1884) — general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 22. divizije. 121 138
- Wolff, Luigi* (Luidi Volf) — italijanski major; Mazzinijev pristalica; član organizacije italijanskih radnika u Londonu zvane Udruženje za opšti napredak; član Centralnog veća Medunarodnog udruženja radnika (1864/1865), 1865. učesnik na Londonskoj konferenciji; 1871. utvrđeno je da je bio agent bonapartističke policije. 315 526
- Wróblewski, Walery* (Valeri Vrubljevski; 1836 - 1908) — poljski revolucionar, jedan od vođa poljskog oslo-

bodilačkog ustanka od 1863. i 1864; emigrirao u Pariz; general Pariske komune; kontrarevolucionari su ga osudili na smrt, ali je pobjegao u London; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika i sekretar-korespondent za Poljsku (1871/1872), delegat na kongresu Udruženja u Hagu (1872); aktivno se borio protiv bakunjinista; bio u stalnoj vezi s poljskim revolucionarnim pokretom; kasnije u velikoj bedi živeo u Nici, zatim u Parizu. 277 348 372

Wurmser, Dagobert Siegmund, Graf von (Dagobert Zigmund grof Wurmser; 1724 - 1797) — austrijski feldmaršal; 1796. komandant austrijskih trupa u Italiji, nekoliko puta ga je Napoléon potukao i zato je morao kapitulirati kod Mantove. 53

Žabicki, Antoni (Antoni Žabicki; oko 1810 - 1871) — slovoslagač; predstavnik poljskog nacionalnooslobodilačkog pokreta; 1831. emigrirao je iz Poljske; učesnik u mađarskoj revoluciji 1848/1849; od 1851. emi-

grant u Engleskoj; jedan od vođa Demokratskog društva u Londonu; od 1863. izdavao je časopis »Głos Wolny« — organa poljske demokratske emigracije; sekretar poljskog Nacionalnog komiteta; član Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika (1866 - 1871), sekretar-korespondent za Poljsku (1866 - 1871). 7 225 290 312

Zaguljajev, Mihail Andrejevič (1834 - 1900) — ruski oficir i publicist; od 1862. do 1883. uređivao je političku rubriku lista »Голос«. 230

Zastrow, Heinrich Adolf von (Hajnrh Adolf fon Castrov; 1801 - 1875) — pruski general; za vreme francusko-pruskog rata komandant 7. armijskog korpusa. 185 187 189 197 200

Žukovski, Nikolaj Ivanovič (1833 - 1895) — ruski anarhist; od 1862. emigrant u Švajcarskoj; sekretar ženevske sekcije Alijanse socijalističke demokratije; istupio je 1872. iz Međunarodnog udruženja radnika u znak protesta zbog isključenja Mihaila Bakunjina. 346

Imena biblijskih, mitoloških i drugih neistorijskih lica i lica iz književnih dela

Antonije (Marko Antonije) — rimski državnik i vojskovođa; jedna od glavnih ličnosti Shakespeare-ove drame »Julije Cezar«. 432

Dogberry (Dogberi) — ličnost (sudski poslužitelj) u Shakespeare-ovoj drami »Mnogo vike ni oko čega« — oličenje preterane revnosti a ujedno i ograničenosti nižeg činovnika. 538

Don Carlos (Don Karlos) — u književnim delima idealizovana ličnost sina španskog kralja Filipa II (1545 - 1568); zbog pobune protiv oca, Don Karlos je izgnan i umro je u tamnici. 259 411

Falstaff, sir John (ser Džon Falstaf) — komični debeljko i hvalisavac u

Shakespeare-ovim dramama »Kralj Henri IV« i »Vesele žene vindzorske«. 257

Hekata — lice iz grčke mitologije, boginja podzemlja. 286

Jozua — ličnost iz »Starog zaveta«; legenda kaže da je zvucima svetih truba i poklicima svojih boraca srušio zidove Jerihona. 266

Megera — lice iz grčke mitologije, jedna od Erinijâ — boginjâ pakla — koje su kažnjavale ocebice i krivokletnike. 286

Pistol (Pištolj) — lik iz Shakespeare-ovih drama »Kralj Henri IV«, »Kralj

- Henri V* i »Vesele žene vindzorske« — hvalisavac i kukavica. 291
- Pourceaugnac* (Pursonjak) — glavna ličnost Molière-ove komedije »Gospodin Pursonjak« — oličenje tupog, neobrazovanog provincijskog plemića. 261 475
- Sid Kampeador* — nacionalni junak španskih legendi, pobednik Mavara; glavna ličnost španskog nacionalnog epa »Cantar de Mio Cid« (1140), epa »Cronica del Cid« i mnogih romansi; poslužio je Corneil-
- le-u kao glavna ličnost za tragediju »Cid«. 540
- Shylock* (Šajlok) — ličnost iz Shakespeare-ove komedije »Mletački trgovac« — oličenje nemilosrdnog zeleniša. 261 488
- Triboulet* (Tribule) — budala, jedna od glavnih ličnosti Hugoove drame »Kralj se zabavlja«. 426
- Verges* (Vedžis) — ličnost iz Shakespeare-ove komedije »Mnogo vike ni oko čega« — oličenja sirovog policajca. 538

Registar pojmova

- »Adresa o građanskom ratu u Francuskoj«
 — evropska štampa o »Adresi« 294 304
 — engleska štampa o »Adresi« 307 308
- Amerika* (Sjedinjene Američke Države)
 — osamostaljivanje državne vlasti od društva 509
 — radnička klasa Amerike 524 i reakcionarni pokret 532
- Armija*
 — stalne armije kao opasnost uzurpacije od strane vlada 447
- Buržoazija*
 — engleska 525
 — i proletarijat kao klasa s posebnim interesima 503
- Diktatura proletarijata* 354 510
 — i proleterska vojska 354
 — i Pariska komuna 510
- Društvo*
 — i državna vlast 509
   kao rezultat proste podele rada u društvu 509
 — kao gospodar društva 509
- Država* 269
 — buržoaska država 482
   parlament i vlada kao organi ove države 482
 — diktatura državnog aparata 482
 — i borba radničke klase za uništenje klasne vladavine 444
 — i društvo 509
 — i napredak moderne industrije 269 482
- i produbljanje klasnih suprotnosti 269 482
 — i komuna 272 444 445 509
 — imperijalizam kao završni oblik državne vlasti 270
 — kao nacionalno i ekonomsko oruđe u ratu kapitala protiv rada 270 444 482 484 494
 — kao moćno oružje buržoaskog društva 269 270 442 443 482 483 494
 — kao parazitska izraslina na telu nacije 272 443 483
 — kao sredstvo klasne vladavine 269 443 444 482 483 494 495 510
 — u parlamentarnim režimima 494
- Engleska*
 — engleska buržoazija 525
 — položaj engleske radničke klase 231
   i francusko-pruski rat 231
   i reakcionarni pokret 532
 — republikanski pokret u Engleskoj 516
   i pokret radničke klase 516
 — špekulacije sa osnivanjem akcionarskih društava 375 376
- Feudalizam*
 — državna vlast kao moćno oružje buržoaskog društva u borbi protiv feudalizma 269 442 482 483 494
- Francuska*
 — decentralizacija Francuske 458
 — i seoski plemići 458 473 474
 — Drugo Carstvo u Francuskoj 81 270 424 493 496 503
 — i buržoasko društvo 270 484 496
   i industrija i trgovina 270 452 503

- i Internacionala 292 295
- i Pariska komuna 270 458 485 493
- i radnička klasa 270 484
- i revolucija od 18. marta 1871. 264
- i seljaštvo 270 276 449 484
- i srednja klasa 275 484
- i šovinizam 503
- kao oblik klasnog terorizma 484 496
- kao oruđe ugnjetavanja rada od strane kapitala 270 443 484
- strahovita moć državne vlasti u Drugom Carstvu 443 484
- zloupotrebe novca kao osnovna sistema Drugog Carstva 81
- francuska radnička klasa — vidi *Radnička klasa*
- februarska revolucija od 1848. 256 502 503
- i republika 259 495 503; kao vladavina »republikanske« frakcije buržoazije 473
- građanski rat u Francuskoj 261 452 475 480 493 504
- i *Centralni komitet Nacionalne garde* 264 267 475 492 493 504
- i *kontrarevolucija* 261 264 475 i legitimisti 473;
- naoružani Pariz kao prepreka kontrarevoluciji 263 447 468 492
- i *Nacionalna skupština* 261 263 283 416 474 481;
- i odluka o sklapanju mira s Pruskom 261 415 416 468 474;
- i pariska revolucija od 18. marta 1871. 416 491
- i *predstavnici zemljoposeda* i kapitala 262 448
- i *proleterska revolucija* od 18. marta 1871. 264 265 288 475 504;
- kao jedina legitimna vlast u Francuskoj 416
- i *vlada Nacionalne odbrane* (versajska) 283 291 405 460;
- i stav prema Pruskoj 283;
- i *Nacionalna skupština* 263; njena vojna moć 291
- kao zavera vladajućih klasa 288 475
- Pariz* tokom građanskog rata i borba za oslobođenje rada 422; kao centar francuske radničke klase 271 423 459; naoružani Pariz kao prepreka kontrarevoluciji 263 447 468; razoružavanje Pariza 262 263 422; pobjeda Pariza nad Prusima kao pobjeda republike nad klasnom vladavinom 468; svedočanstva o stradanjima nevinog stanovništva Pariza 309; vidi i *Pariska komuna*
- *Julska Monarhija* 442
- i državna vlast kao sredstvo nasilne klasne vladavine 443
- i građansko društvo 442
- kao vladavina kapitalista 473 484
- kapitulacija Francuske 1871. 206 263
- i *Nacionalna skupština* 263
- i sklapanje primirja s Pruskom 205 208 209 468
- i vlada nacionalne odbrane 207 268
- legitimisti 473
- i kontrarevolucija 473
- i moderno buržoasko društvo 473 474
- organizacija francuske vojske 131
- Mobilna garda* 98
- i reorganizacija od 1859. 80
- republika u Francuskoj od 4. septembra 1871. 224 416 440 467 493 504
- i organizovanje radničke klase 224 227
- i pariski radnici 255 264 416
- proglašenje republike kao nacionalna odbrambena mera 224 264 467
- *Restauracija* 442
- i državna vlast kao sredstvo nasilne klasne vladavine 443
- kao vladavina aristokratije 473 484
- ujedinjenje Francuske putem komunalne organizacije 458
- učešće francuskog naroda u francusko-pruskom ratu 134-136, 150 151
- i partizanski rat 136 142 150 161 164
- vojna situacija u Francuskoj tokom francusko-pruskog rata 148
- vojne snage Francuske u francusko-pruskom ratu 12 50 81
- i francuski ratni plan — 32
- i mogućnost narodnog ustanka 188 189
- loša organizacija francuske vojske* 63 105 123 124 130; kao posledica korupcije 130; kao posledica podjeljenosti vojske na departmane 96
- i *Mobilna garda* 98
- nesposobnost francuske vojne administracije i rukovodstva 38 47 123

- pešadija kao odlučujući faktor u bitkama 12
 politička zbivanja u Francuskoj koja su se direktno odrazila na poraze francuske vojske 131 133
 položaj francuskih trupa 200 201
 ratna oprema francuske vojske 21 211
 vidi i *Francusko-pruski rat*, *Pariska komuna*
- Francusko-pruski rat*
 — bitka kod Forbaha 50
 — bitka kod Meca 51
 opsada Meca 59 64 110 - 112
pad Meca 123 - 125; kao prešedan u istoriji ratova 123
 politički razlozi koji su uticali na kapitulaciju Meca 125 127 128
 povlačenje francuske vojske iz Meca 50
 pripreme za bitku kod Meca 34
 sastav francuskih trupa zarobljenih u Mecu 126
 — bitka kod Špiherna 35 36
 — bitka kod Vajsenburga 47
 — bitka kod Verta 48 50
 — bombardovanje i opsada Strazbura 76 82 83 93 220
 pad Strazbura 104
 — demoralizacija francuskih trupa 47
 — francuski porazi 68 - 70
 — francuski ratni plan 18
 — i evropski radnički pokret 218
 — i Internacionalna 3 4
 — i nemačka radnička klasa 5 6
 — istorijat pregovora u ovom ratu 92 - 94
 pregovori o primirju 92
 — kampanja tokom januara 1871. 198
 — kao dinastički rat 4
 — kapitulacija Francuske 205 206
 — kapitulacija Sedana 71 75 123 219 504
 i pad Drugog Carstva 219
 reorganizacija nacionalne odbrane posle pada Sedana 150
 — njegovo pretvaranje u odbrambeni rat nemačkog naroda 11 12 86
 — njegovo pretvaranje u osvajački rat protiv francuskog naroda 501
 — njegovo pretvaranje u rat za interese nemačkog šovinizma 86
 — objava rata 11
 — *Pariz* u francusko-pruskom ratu kao sabirni centar francuske vojske tokom rata 49
 — odbrana Pariza 72 73 74 119 191
- *opsada Pariza* 113 143 145 179 180 - 182 192; i francuske oružane snage 160 194; i odbrana 180 - 182 197
pad Pariza 208; kapitulacija Francuske 266; proglašenje republike 219
 — pruski ratni plan 18
 — stanje zaraćenih armija početkom 1871 183
 — teritorijalna osvajanja Prusa u Francuskoj 95 104 105
 — politička osvajanja u ovom ratu 222
 — učešće francuskog naroda u ratu 134 - 136
 i partizanski rat 136 142 150 151 160 163 172
 — varvaski postupci Nemaca nad stanovništvom okupiranih teritorija 135 136 150 164
 — i otpor naroda 150 161
 — vidi *Francuska*, *Nemačka*
Gradanski rat u Francuskoj — vidi *Francuska*
Industrija
 — krupna 376
 i preobilje kapitala na novčanom tržištu 376
- Internacionala* (Međunarodno udruženje radnika)
 — članarina Internacionale 342 365
 — federalna veća Internacionale 341 365
 — Generalno veće 341 364
 — delegati generalnog veća 342
 — o Pariskoj komuni 492
 — sastav Generalnog veća 341
 — i Alijansa socijalističke demokratije 335
 — i čartistički pokret 353
 — i evropske vlade 3 289 391
 — i klasna borba 289
 — i preuzimanje političke vlasti od strane proletarijata 339 340 344 385
 — i ukidanje klase 339 340 360
 — i narodno društvo 289
 — i više klase 520
 — i zemljoradnici 343
 — kao centar zajedničkog delovanja radničkih društava 361 523
 — kao evropska sila 307 316
 — Londonska konferencija Internacionale 330 341
 — rezolucije i zaključci 330 331 341 349

- o političkoj akciji radničke klase 336 340 343 385 530 - 532
- i ekonomsko oslobođenje radničke klase putem osvajanja političke vlasti 343 360 522
- i Pariska komuna 336 340 507
- nemogućnost apstiniranja od politike 336 340 530 532
- političke slobode radničke klase 336 340
- opšta statistika radničke klase 342 343 366 367
- šema ispitivanja 367 368
- Organizaciona pravila Internacionalne 360 - 371
- o sistemu kapitalističke proizvodnje 526
- sekcija Internationale 341 366
- položaj sekcija u evropskim zemljama 387
- u Americi 534
- zadaci Internationale u organizovanju radničke klase 353 354 361
- ženske sekcije 342

Kapital

- odnos između rada i kapitala 233
- i centralizovana državna vlast 269 270
- i Pariska komuna 260
- preoblike kapitala na novčanom tržištu 376
- i procvat krupne industrije 376

Kapitalistička proizvodnja

- njeni unutrašnji zakoni 376
- i ciklusi hiperprodukcije i krize 376
- i ustanak proletarijata 376

Klasna borba

- borba vladajućih klasa protiv proizvođačkih klasa 480 481
- i državna vlast 483 494
- moderna klasna borba 483
- i seljaštvo 484
- kao borba između rada i kapitala 483 489
- vidi *Radnička klasa*

Klasna vladavina

- buržoaska 424
- i oslobođenje proizvođačkih klasa 424
- i parlamentarna anarhija 425
- kao anonimni klasni despotizam 425

- i državna vlast kao sredstvo klasne vladavine 269 443 444 482 483 494 495
- i republika 495
- republikanizam kao poseban oblik klasne vladavine 487
- i stalne armije 445

Komuna

- izborni sistem komunara 272
- i klase koje žive od tuđeg rada 451 452
- kao cilj radničke revolucije 440
- kao politički oblik ekonomskog oslobođenja rada 273 448
- kao politički oblik svakog sela 272
- kao pozitivna forma revolucije 440
- kao vlada radničke klase 273
- komunalno uređenje 273
- i buržoazija 273
- i socijalna republika 452
- kao lokalna samouprava 273
- kao ostvarenje parola svih buržoaskih revolucija 273
- vidi *Pariska komuna*

Komunizam

- i udruživanje rada 274 447 448 508
- Proudhonovo učenje o socijalizmu 508
- i Pariska komuna 508

Kontizam

- i radnici 453 458
- i štrajkovi 453
- i tredjunioni 453

Medunarodno udruženje radnika — vidi Internationale**Monarhija 495**

- apsolutna monarhija 268 442
- i centralizovana državna vlast kao sredstvo u borbi protiv feudalizma 268 269 442 482 483 494
- i interesi vladajućih klasa 495

Narodni otpor 136 137 142 150 151 159 160

- i civilizovane države 159
- i partizanski rat 150
- kao legitiman način vođenja odbrambenog rata 136 137
- teorija partizanskog rata i narodnog otpora Gneisenau 165 - 167

Nauka — 452

- u »republiki rada« 452 486

Nemačka

- aneksija Alzasa i Lorene 226
i članovi Internacionale u Nemačkoj 226 227 229
  - društvene reforme u Nemačkoj 423
  - militaristički sistem Nemačke 222
  - organizacija nemačke vojske 31 86 87
  - principi pruskog vojnog sistema 101 - 103
  - uredba o landšturmu od 1813. 137
  - velika vojska kao osnova reakcionarne unutrašnje politike 102
  - nemačke vojne snage u francusko-pruskom ratu 12 13 120
  - landver 13 177; učešće landvera u ratu 177
  - njegov položaj u Francuskoj 176 - 178 187 188
  - njegov raspored 120 - 122
  - pešadija 12 13
  - pruski ratni plan 18; — vidi i *Francusko-pruski rat*
  - pobjede u francusko-pruskom ratu 223
  - i mogućnost da se one pretvore u poraze nemačkog naroda 223
  - sklapanje mira s Francuskom 218
  - i ruska socijalna revolucija 218
  - sloboda štampe i govora u Nemačkoj 229
  - Socijaldemokratska partija Nemačke 214 532
  - vojni despotizam u Nemačkoj 230
  - vidi *Pangermanizam*
- Opsada* 83 84
- opsadne operacije u Francuskoj tokom francusko-pruskog rata 82
  - Saragose 1808. 117 118
  - i odbrana 118
  - Sevastopolja 72 179 180
- Pangermanizam* 217
- i aneksija Alzasa i Lorene 217
  - kao evropska institucija 217
- Pariska komuna* 426 428 439 481 482 519
- Centralni komitet Komune 263 439 441 479 492 493 515 517
  - i građanski rat 264 267 436 475
  - kao narodna vlada prestonice 476
  - kao vođ revolucije 475 476
  - finansijske mere Komune 277 438
  - javnost rada Komune 278
  - i blankisti 508
  - i centralizacija vlasti u rukama revolucionarne vlade 508
  - i crkva 271 435 486
  - i Drugo Carstvo 270 485 493
  - i državna vlast 272 443 445 446
  - komuna kao apsorbovanje državne vlasti od strane društva 445
  - i Internacionala 507
  - i kapitulacija Pariza 256 260 405 422
  - i izdaja versajske vlade 256 405 468 492
  - i kapitulacija cele Francuske 260 405
  - i pariski radnici 256 504 518 522
  - i kooperativna radnička društva 433 505
  - i prudonisti 508
  - i seljaštvo 276 448 449 450 457
  - komuna kao signal za ustanak seoskog proletarijata 449
  - i srednja klasa 275 434 448
  - i stav provincija prema Komuni 281 428 - 430 457 490 491 538
  - i sudstvo 435
  - i školstvo 271 434 486 505
  - i versajska vlada 278 280 281 430 505
  - kao antipod Komune 270 309 430
  - i vojska 271 - 273 435 486 505
  - istorijski značaj Pariske komune 502 507
  - izbori za Komunu 462 515
  - izborni sistem 272
  - kao određeni oblik socijalne revolucije 271 445 476 482 488
  - kao osvojenje političke vlasti od strane radničke klase 354 482 494
  - kao pokret radničke klase 354 453
  - kao politički oblik društvene i ekonomske emancipacije rada 273 276 447 448 454
  - kao poluga za rušenje ekonomskih temelja klasnog društva 273 444 454 486 506
  - kao rat između Pariza i francuske vlade 505
  - kao revolucija protiv države 444 445
  - kao samouprava proizvođača 271 272
  - kao vlada radničke klase 273 - 276
  - karakter i principi Komune 442 519
  - Nacionalna garda 263 405 412 441 445 460 492 493 514 515 518

- i »vlada nacionalne odbrane« 265 412 420 441
  - zlostavljanja Nacionalne garde od strane Stranke reda 267 268 412
  - organizovanje ratnih zarobljenika u borbi protiv Pariske komune 284 506
  - pobjeda kontrarevolucije 284
  - radnička nadnica nagrada za sve javne i političke funkcije 271 273 275 446 447 485 509
  - socijalne mere Komune 277 433 434 453 454
  - zlostavljanja pripadnika Komune 267 268 413 414 431 480 507
  - »Zid federalaca« 507
  - vidi *Komuna*
- Rad**
- odnos između rada i kapitala 233
  - i centralizovana državna vlast 269 270
  - i ciljevi proleterske politike 233
  - i Pariska komuna 260
  - oslobođenje rada 273
  - i oslobođenje proizvodnog rada od klasnih osobina 273 450
  - seljaka 450
  - i ekonomske potrebe društva 450
  - oslobođen i udružen rad 274
  - i političke organizacije u vidu komune 448
  - kao oblik »mogućeg« komunizma 274 447 448 508
- Radnička klasa** 340 452
- borba protiv šovinizma 455
  - borba za oslobođenje radničke klase 232 233 360 385 447
  - i nacionalna razjedinjenost 3
  - i opšte pravo glasa 233
  - i osnivanje proleterske partije 232 233
  - kao borba protiv klasne vladavine 360 444 447
  - vođena nasilnim putem 354
  - francuska radnička klasa 289 417
  - borba francuske radničke klase 289 417 502
  - i društveni preporod čovečanstva 423
  - kao avangarda radnika svih nacija 456
  - vidi i *Pariska komuna*
  - i država 482 484 485 494
  - kao oruđe klasne vladavine 482
  - interesi vladajućih klasa 495
  - i Internacionala 353
  - Komuna 274 453
  - i političke slobode 336 340
  - kao oruđe radničke klase 343
  - i preobražaj društva 523;
  - i preobražaj kapitalističkog načina proizvodnje 450
  - i preuzimanje državne vlasti 455
  - i republika 495
  - i srednja klasa 452
  - i tredjunioni 529
  - kao aristokratska manjina radničke klase 529
  - obrazovanje radničke klase 454
  - i razvoj kapitalističkog društva 454
  - odnos prema kapitalistima i zemljoposjednicima 523
  - odnos viših klasa prema radničkoj klasi 519
  - političko oslobođenje radničke klase 344 385
  - kao uslov socijalnog oslobođenja 344 360 385
  - politički pokret radničke klase 343
  - kao sredstvo ekonomskog oslobođenja radnika 343 344 360 385
  - radnička partija 340
  - i politička akcija radničke klase 336 340 393 530 532
  - kao politička partija 336 340
  - radnička vlada 455
  - i nacionalna bezbednost 455
  - i rat rada protiv monopolističkih vlasnika sredstava za rad 455
  - težnja ka stvaranju uslova za slobodan i udružen rad 447 450
- Radnički pokret**
- cilj radničkog pokreta 454
  - i odnos prema starim političkim partijama 232
  - i utopizam 454 455
  - međunarodni radnički pokret 228 233 234
  - španski radnički pokret 232
  - u Belgiji 228 244
  - u Engleskoj 529 530
  - i parlamentarni sistem 530 531
  - i tredjunioni 529 530
  - stav prema tajnim društvima 534
  - uslovi za razvoj radničkog pokreta 454
- Rat**
- građanski rat 289
  - i klasna borba 289
  - nacionalni rat 289
  - i klasna borba 289

- i savez radnika svih zemalja 6
- mogućnost rasnog rata u Evropi 502

Republika

- buržoaska republika 269 424 445 495 496
  - i antagonizam prema proizvođačkim klasama 269 424 445 484 495
  - i opšte pravo glasa 446
  - kao oruđe građanskog rata 495 496
  - kao otvoreni klasni terorizam 269 424 425 446 452 495 496
- i Pariska komuna kao zastava svet-ske republike 436 505
- kao revolucionarno sredstvo uni-štenja klasne vladavine 495
- republika rada 452 486 488
- i nauka 452 486
- socijalna republika 452
  - i komunalno uređenje 452

Revolucija

- francuske revolucije 453
- karakteristika svih francuskih re-volucija 453
- februarska revolucija od 1848. 256 259
  - i srednja klasa 451 452
- revolucija od 1789. 269 442 482
  - kao osnova narodne države 269 442 482 494
  - kao osnova nacionalnog jedinstva 442
  - proleterska revolucija od 18. marta 1871. 264 265 453 475 477
  - i srednja klasa 451
  - i ukidanje klasne vladavine 476
  - komuna kao cilj proleterske revolu-cije 440 453
- kao najviši akt politike 339 340
- Pariz kao centar proleterskih re-volucija 502

Rusija

- društvene reforme u Rusiji 423
- ruska socijalna revolucija 218 222
  - i odnosi među evropskim država-ma 218
- samodržavlje u Rusiji 222

- situacija u Rusiji posle francusko-pruskog rata 235 237
  - finansije 235
  - javno mnjenje 236
  - panslavizam 236
  - poljoprivreda 235
  - ratne pripreme 237

Seljaštvo

- i državna vlast 484 496
- i klasna borba između rada i ka-pitala 484 496
- interesi seljaštva 450
  - i interesi gradskog proletarijata 450
- način proizvodnje 450
  - i moderna agronomija 450
- sredstva za proizvodnju 450
- svojina seljaka 450

Svojina 459

- društveni oblici svojine 459
- i moral 459

Šovinizam

- i Drugo Carstvo 503
- kao sredstvo da se spreči među-narodna saradnja radničke klase 455

Štrajk 523

- kao oblik pokreta za emancipaci-ju 523

Udruženi, slobodan rad

- i društvena sredstva za proizvod-nju 450
- i ekonomski preobražaj koji pred-stavlja promenu raspodele i novu organizaciju proizvodnje 448
- i komunizam 508
- i koordinacija društvenih oblika proizvodnje 448
- pretvaranje oruđa klasne vladavine u oblike udruženog rada 450
- Proudhonov stav prema udruživanju rada 508

Utopizam 454 455

- i radnički pokret 454 455
- i socijalna revolucija 454 455

Sadržaj

	Strana
<i>Predgovor</i>	VII
Karl Marx, Prva adresa Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika povodom francusko-pruskog rata.....	3
FRIEDRICH ENGELS, <i>Beleške o ratu</i>	9
Beleške o ratu — I	11
Beleške o ratu — II	14
Beleške o ratu — III	17
Beleške o ratu — IV	20
Pruske pobjede	24
Beleške o ratu — V	28
Beleške o ratu — VI	31
Beleške o ratu — VII	34
Beleške o ratu — VIII	37
Beleške o ratu — IX	41
Beleške o ratu — X	44
Križa rata	47
Beleške o ratu — XI	51
Beleške o ratu — XII	55
Beleške o ratu — XIII	58
Beleške o ratu — XIV	61
Beleške o ratu — XV	64
Francuski porazi	68
Beleške o ratu — XVI	71
Beleške o ratu — XVII	75
Uspon i opadanje vojski	78
Beleške o ratu — XVIII	82
Kako tući Pruse	86
Beleške o ratu — XIX	89
Istorijat pregovora	92
Beleške o ratu — XX	95

	Strana
Beleške o ratu — XXI	98
Princip pruskog vojnog sistema	101
Beleške o ratu — XXII	104
Beleške o ratu — XXIII	107
Sudbina Meca	110
Beleške o ratu — XXIV	113
Saragosa — Pariz	117
Beleške o ratu — XXV	120
Pad Meca	123
Beleške o ratu — XXVI	126
Careva odbrana	129
Borba u Francuskoj	134
Beleške o ratu — XXVII	138
Utvrđene prestonice	141
Beleške o ratu — XXVIII	145
Vojna situacija u Francuskoj	148
Beleške o ratu — XXIX	152
Beleške o ratu — XXX	156
Izgleđi rata	159
Pruski francs-tireurs	164
Beleške o ratu — XXXI	168
Beleške o ratu — XXXII	173
Položaj Nemaca u Francuskoj	176
Beleške o ratu — XXXIII	179
Beleške o ratu — XXXIV	183
Beleške o ratu — XXXV	187
Beleške o ratu — XXXVI	191
Beleške o ratu — XXXVII	196
Beleške o ratu — XXXVIII	199
Beleške o ratu — XXXIX	202
Beleške o ratu — XL	205
Stanje u Francuskoj s vojnog gledišta	208
Bourbakijeva katastrofa	211
Karl Marx, Odboru Socijaldemokratske radničke partije	214
Karl Marx / Friedrich Engels, O Karlu Blindu	215
Karl Marx / Friedrich Engels, Pismo Odboru Socijaldemokrat- ske radničke partije	217

	Strana
Karl Marx, Druga adresa Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika o francusko-pruskom ratu	219
Karl Marx, O hapšenju članova Braunšvajškog odbora	226
Friedrich Engels, Šestom kongresu belgijskih sekcija Međunarodnog udruženja radnika	227
Karl Marx, Sloboda štampe i govora u Nemačkoj	229
Friedrich Engels, Skice rezolucije Generalnog veća o položaju engleske radničke klase u sadašnjoj etapi francusko-pruskog rata	231
Friedrich Engels, Španskom federalnom veću Međunarodnog udruženja radnika	232
Friedrich Engels, Situacija u Rusiji	235
Karl Marx / Friedrich Engels, Uredniku lista »The Times«	238
Karl Marx, Izjava Generalnog veća uredništvu lista »The Times« i drugih listova	239
Karl Marx, Uredništvu lista »Der Volksstaat«	240
Karl Marx, Uredništvu lista »De Werker«	242
Karl Marx, Uredniku lista »The Times«	243
Friedrich Engels, O štrajku radnika industrije cigara u Antverpenu	244
Friedrich Engels, Rezolucija Generalnog veća o isključenju Tolaina	245
Friedrich Engels, Opet »Gospodin Vogt«	246
KARL MARX, Gradanski rat u Francuskoj. Adresa Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika	253
I	255
II	263
III	268
IV	280
Prilozi	291
I	291
II	292
Karl Marx, Pismo uredniku lista »The Pall Mall Gazette«	294
Karl Marx / Friedrich Engels, Izjava Generalnog veća povodom okružnice Jules-a Favre-a	295

	Strana
Karl Marx, Izjava Generalnog veća uredništvu lista »The Times«	297
Karl Marx, Pismo Generalnog veća uredništvu lista »The Standard«	298
Friedrich Engels, Izjava Generalnog veća povodom Holyoakeovog pisma	299
Friedrich Engels, Pismo Generalnog veća uredništvu lista »The Spectator« i uredništvu lista »The Examiner«	301
Karl Marx, Uredniku lista »The Daily News«	302
Friedrich Engels, Izjava Generalnog veća povodom pisma Holyoake-a i Lucrafta	303
Karl Marx, Pismo uredniku lista »Neue Freie Presse« Maxu Friedländeru	305
Karl Marx, Pismo uredniku lista »The Pall Mall Gazette« Fredericu Greenwoodu	306
Friedrich Engels, Adresa »Građanski rat u Francuskoj« i engleska štampa	307
Karl Marx, Gospodin Washburne, američki ambasador u Parizu	309
Karl Marx, Uredniku lista »The Morning Advertiser«	313
Karl Marx, Uredniku lista »The Standard«	314
Friedrich Engels, Mazzinijevo istupanje protiv Internacionale..	315
Karl Marx, Propratno pismo uredništvu lista »The Times«	317
Friedrich Engels, Uredniku lista »The Times«	318
Karl Marx, Uredniku lista »L'International«	320
Karl Marx, Uredniku lista »Public Opinion«	321
Karl Marx, Uredniku lista »Public Opinion«	322
Karl Marx, Uredniku lista »Le Gaulois«	323
Karl Marx, Uredniku lista »The Sun« Charlesu Dana	324
Karl Marx, Uredniku lista »La Vérité«	327
Karl Marx, Uredniku lista »The Evening Standard«	328
Karl Marx / Friedrich Engels, Predlozi Generalnom veću za pripremu Londonske konferencije	329
Karl Marx / Friedrich Engels, Pripremni nacrti rezolucija Londonske konferencije	330
<i>Londonska konferencija Medunarodnog udruženja radnika 17-23 septembar 1871</i>	333
Karl Marx, O delatnosti Alijanse socijalističke demokratije...	335

	Strana
Friedrich Engels, O političkoj akciji radničke klase.....	336
Friedrich Engels, O političkoj akciji radničke klase.....	340
Karl Marx / Friedrich Engels, Zaključci konferencije delegata Međunarodnog udruženja radnika održane u Londonu od 17. do 23. septembra 1871.	341
Karl Marx, Rezolucija Londonske konferencije o sporovima u romanskoj Švajcarskoj	349
Karl Marx, Izdavačima nedeljnog lista »Woodhull & Claflin's Weekly«	352
Karl Marx, Govor na proslavi sedmogodišnjice Međunarodnog udruženja radnika održanoj na svečanom skupu u Londonu 25. septembra 1871.	353
Friedrich Engels, Odluka Generalnog veća o Durand-ovom isključenju	355
Karl Marx, Izjava Generalnog veća o zloupotrebi imena Inter- nacionale od strane Nečajeva	356
Karl Marx, Rezolucija Generalnog veća o Statutu Francuske sekcije od 1871. doneta na sednici Veća od 17. oktobra 1871... ..	357
Karl Marx, Opšti statut i Organizaciona pravila Međunarodnog udruženja radnika	360
Friedrich Engels, Izjava Generalnog veća povodom Cochrane- -ovog pisma	373
Friedrich Engels, O špekulacijama s osnivanjem akcionarskih društava u Engleskoj	375
Karl Marx, Predlozi rezolucijâ Generalnog veća o Francuskoj sekciji od 1871.	377
Karl Marx, Izjava Generalnog veća uredništvu lista »Frankfur- ter Zeitung und Handelsblatt«	382
Friedrich Engels, Španskom federalnom veću u Madridu	383
Friedrich Engels, Izjava Generalnog veća uredništvu lista »Proletario Italiano«.....	384
Friedrich Engels, Punomoć za Giuseppe Borianija	386
Friedrich Engels, O položaju sekcija Internacionale u evrop- skim zemljama	387
Friedrich Engels, Izjava Generalnog veća uredništvima itali- janskih listova povodom Mazzinijevih članaka o Internacio- nali	388

Karl Marx, Uredniku lista »The Eastern Post«	390
Friedrich Engels, Kongres u Sonvilijeju i Internacionala	391
Karl Marx, Uredniku lista »The Eastern Post«	396
Karl Marx, Uredniku lista »The Eastern Post«	397
Friedrich Engels, Pismo uredništvu lista »Il Gazzettino Rosa«	398
Karl Marx/Friedrich Engels, Izjava Generalnog veća o policijskoj samovolji švajcarskih vlasti	400

IZ RUKOPISNE ZAOSTAVŠTINE KARLA MARXA

KARL MARX, SKICE ZA »GRADANSKI RAT U FRANCUSKOJ«	403
--	-----

<i>Prva skica za »Gradanski rat u Francuskoj«</i>	403
Vlada odbrane	405
Komuna	433
1. Mere u korist radničke klase	433
2. Mere u korist radničke klase, ali pretežno u korist srednjih klasa	434
3. Opšte mere	436
4. Mere javne bezbednosti	436
5. Finansijske mere	438
Komuna	439
Nastanak Komune i Centralnog komiteta	439
Karakter Komune	442
Seljaštvo	448
Republikanski savez (liga)	451
Komunalna revolucija kao predstavnik svih društvenih klasa koje ne žive od tuđeg rada	451
Republika je moguća samo kao otvoreno priznata socijalna republika	452
Komuna (socijalne mere)	453
Decentralizatorska stremljenja »Skupštine seoskih plemića« i Komuna	456
Fragmenti	460
<i>Druga skica za »Gradanski rat u Francuskoj«</i>	467
1. Vlada odbrane. Trochu, Favre, Picard, Ferry kao poslanici Pariza	467
2. Thiers. Dufaure. Pouyer-Ouertier	470

	Strana
3. Skupština seoskih plemića	473
5. Početak građanskog rata. Revolucija od 18. marta. Clément Thomas. Lecomte. Sukob na Trgu Vandom ..	475
6. Komuna	481
7. Zaključak	486
Fragmenti	488

PRILOZI

A. Friedrich Engels, Uvod u »Građanski rat u Francuskoj« od Karla Marxa (izdanje od 1891)	499
B. Zapis i dokumenti (januar-novembar 1871)	511
1. Zapis jednog govora Karla Marxa o vladi nacionalne odbrane	513
2. Zapis govora Friedricha Engelsa o revoluciji od 18. marta u Parizu	514
3. Zapis govora Friedricha Engelsa i Karla Marxa o republikanskom pokretu u Engleskoj	516
4. Zapis govora Friedricha Engelsa o Pariskoj komuni	516
5. Zapis govora Karla Marxa o Pariskoj komuni	517
6. Zapis govora Friedricha Engelsa o Pariskoj komuni	518
7. Zapis govora Karla Marxa o Pariskoj komuni	519
8. Prikaz jednog govora Karla Marxa održanog protiv klevetanja Internacionale i Pariske komune od strane buržoaske štampe	520
9. Zapis jednog intervjua koji je Karl Marx dao dopisniku lista »The World«	521
10. Prikaz jednog govora Friedricha Engelsa o Mazzinijevom odnosu prema Internacionali	525
11. Zapis govora Friedricha Engelsa o sazivanju Londonske konferencije	527
12. Prikaz govora Karla Marxa protiv Odgera	527
13. Zapis govora Karla Marxa održanog na otvaranju Londonske konferencije	528
14. Zapis govora Karla Marxa o tredjunionima	529
15. Zapis govora Karla Marxa o političkoj akciji radničke klase	530

	Strana
16. Zapis govora Karla Marxa o političkoj akciji radničke klase	531
17. Zapis govora Karla Marxa o položaju Međunarodnog udruženja radnika u Nemačkoj i Engleskoj	532
18. Zapis govora Karla Marxa o tajnim društvima	533
19. Rezolucija Generalnog veća o Centralnom komitetu sekcija Međunarodnog udruženja radnika u Sjedinjenim Američkim Državama	534
20. Pismo Jenny Marx uredniku lista »Woodhull and Claflin's Weekly«	535

NAPOMENE I REGISTRI

Napomene	547
Literatura	619
Datumi iz života i rada Karla Marxa i Friedricha Engelsa	628
Registar imena	652
Registar pojmova	685

K. MARX — F. ENGELS

DELA • tom 28

JUL 1870 — FEBRUAR 1872

•
Pripremili za štampu saradnici Instituta
za međunarodni radnički pokret

Milorad Simonović i Slobodanka Kovačević

•
Registar pojmova izradila *Slobodanka Kovačević*

•
Prevodioci

Slobodan Novakov je preveo tekstove na str.: 214, 217 - 218
240 - 241, 244, 295 - 296, 305, 307 - 308, 355 - 356,
375 - 376, 382

Milica Vinter: 215 - 216, 226, 229 - 231, 235 - 239, 243,
245, 294, 297 - 304, 306, 309 - 314, 317 - 319, 321 - 322,
324 - 326, 328 - 331, 352, 373 - 374, 390, 513 - 528,
534 - 543

Ognjan Radović: 3 - 7, 219 - 225, 253 - 293, 499 - 510

Ivanka Marković: 227 - 228, 232 - 234, 242, 320, 323, 327,
335, 341 - 351, 357 - 359, 377 - 381, 528 - 534

Milorad Simonović: 246 - 251, 315 - 316, 336 - 340, 353 -
- 354, 383 - 389, 391 - 400

Vida Marković: 360 - 372

Ljubica Bauer-Protić: 403 - 496

•
Prevod tekstova na str. 9 - 213 preuzet je iz knjige: F.
Engels, *Izabrana vojna dela*, II, «Vojno delo», Beograd,
1960, u kojoj nisu naznačeni prevodioci. Naknadno je
utvrđeno da je tekstove na str.: 28 - 36, 41 - 46, 58 -
- 63, 75 - 77, 95 - 97, 104 - 109, 113 - 116, 120 - 122,
134 - 137, 141 - 147, 152 - 158, 173 - 178, 183 - 186,
191 - 198 i 202 - 204 preveo Milutin Šušović.

•
Nacrt za korice *Eduard Stepančić*

Tehnički urednici *Borivoje Miladinović i Milena Mijailović*

Korektori *Olivera Jovanović i Branka Sjeran*

•
Izdavači

Izdavačko preduzeće Prosveta

Beograd, Dobračina 30

Institut za međunarodni radnički pokret,

Beograd, Trg Marksa i Engelsa 11

•
Štampa

Birografika

Subotica, Put Moše Pijade 72

•
Tiraž: 5000 primeraka

